

CORPUS
SCRIPTORUM HISTORIAE
BYZANTINAE.

EDITIO EMENDATIOR ET COPIOSIOR,

CONSILIO

B. G. NIEBUHRII C. F.

INSTITUTA,

AUCTORITATE

ACADEMIAE LITTERARUM REGIAE BORUSSICAE

CONTINUATA.

NICEPHORUS GREGORAS.

VOLUMEN III.

BONNAE

IMPENSIS ED. WEBERI.

MDCCCLV.

NICEPHORI GREGORAE

HISTORIAE BYZANTINAE

LIBRI POSTREMI

AB

IMMANUELE BEKKERO

NUNC PRIMUM EDITI.

BONNAE

IMPENSIS ED. WEBERI

MDCCCLV.

PRAEFATIO.

Quae nunc primum ex bibliothecarum latebris prodit, operis Nicephorei pars postrema satis diu manum quaesivit liberalem, qua ab oblivione vindicaretur. promiserat eam manum Boivinus, porrexit academia Berolinensis, cuius cura sumptuque factum est ut libri duo, vicesimi quintus et sextus cum quarto dimidiato, ex codice Vaticano (1095) describerentur, reliqui ex Parisiensibus Regiis (1276 et 3075), illi ab Henrico Brunno, hi a Wladimiro Bruneto, doctis hominibus ac negotium suum fideliter exsecutis. codex Vaticanus chartaceus esse perhibetur, seculo scriptus decimo quarto vel quinto, manibus pluribus, modo diligenter modo secus. de Parisiensi priore scitum est quod tradit Brunetus.

Les livres historiques 28 et 29 et les dogmatiques 1, 3 et 4 sont d'une écriture rapide, correcte, mais peu régulière et souvent difficile à lire. Ce n'est certainement pas l'écriture d'un calligraphe de profession, et

si l'on ne devait se tenir en garde contre une erreur à laquelle on est trop souvent porté, on pourrait supposer que ce MS. est un autographe de Grégoras. Dumoins il parait probable qu'il fut exécuté sous ses yeux, à cause des additions et des corrections que l'on y remarque. Ainsi le feuillet 121 est écrit de la même main, mais en caractères beaucoup plus gros et plus espacés, et parait avoir été intercalé pour rétablir un passage oublié. à la dernière ligne du fol. 120 verso il y a quelques mots effacés qui me paraissent être *καὶ περὶ μὲν τούτων αὐτὸς ἂν*, lesquels se retrouvent à la fin du feuillet 121 verso.

Le feuillet 125 est d'une écriture différente, mais parait avoir été ajouté par la personne même qui a écrit le reste du MS. Car les mots *αἰδοῖ τοῦ κήδου*, qui commençaient le fol. 126, ont été effacés et écrits après coup au bas du fol. 124 verso d'une écriture semblable au reste du MS. ainsi qui les mots *ἀλλὰ λεκτέον ἡ. ἑ. β. καὶ ὁ. τ. σ.* Par ce moyen on a pu insérer le feuillet 125, qui contient des détails sur les démarches du patriarche Philothée.

Le revers du feuillet 128 à été barré en entier. il contenait le récit qui se retrouve plus loin (f. 130 verso) et qui commence par *ἀφίκετό τις ἐκλ.* A la marge de cette page est écrit en rouge *λήθη γέγονεν ἐνταῦθα*, puis viennent deux feuillets coupés à la marge intérieure et qui ne portent pas de pagination.

Mais ce qui semblerait surtout indiquer une révision du texte par l'auteur, ce sont les additions et les surcharges que l'on remarque aux feuillets 156 et 157 et dont l'intention est d'atténuer ce que la première rédaction avait de trop acerbe à l'égard de Cantacuzène. On a ajouté à son nom le titre d'Empereur et, au moyen d'une courte addition, des argumens qui étaient d'abord dans sa bouche passent dans celles des moines qui l'entourent, auxquels alors s'adressent la réplique et les reproches de Grégoras.

Alterum codicem Parisiensem priori supplendo comperimus a Friderico Rostgaardio esse ex Vaticano exscriptum, missumque Parisios tali propemptico.

Ad librum

duplex dodecastichon Friderici Rostgaard.

Parve liber, propera dominam pertingere ad urbem,
Quam rex Europae terror amorque fovet.
Inde verecundus te sacras confer in aedes
Quas late Augusti bibliotheca replet.
Par tibi continuo praesto est insigne virorum,
Ille meus Clemens Boivinusque meus.
Alteruter te deducet; vel forsan uterque:
Comis enim tota est natio Francigenum:
Et te Tellerio sistet. tu tempora fandi
Expecta, et venia dissere pauca data.
Dic a quo missus venias, et quam memor usque
Mittens Tellerii nomina sancta colat.
Nempe iubente illo cuncti patuere recessus
Dum tua me, dives Sequana, ripa tenet,
Utiliusque datum est regalia tecta subire
Millenosque libris invigilasse dies.
Dic pro tot meritis, qua late extenditur orbis,
Tellerii laudes me praeeunte cani,
Quaeque meae renuunt tenues persolvere vires,
Pro me Musarum reddere velle chorum.
Unum hoc adde, liber, non te pro munere mitti,
Sed fidi pignus cordis et obsequii.
Et dabitur forsan, si crederis utilis ulli,
Augusti in forulis ut potiare loco.

Scriptum Romae a. d. XXII Maii MDCXCIX.

Versionem Latinam inter se partiti sunt adolescentes tres, seminariorum Berolinensis et Bonnensis alumni. itaque libros 24 25 26 interpretatus est Guilelmus Kundt Marchicus, 27 ad 37 sive 38 Iosephus Reisacker Düsseldorpiensis et Nathan Rosenstein Dantiscanus.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ

ΡΩΜΑΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ

ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΛΟΓΟΥ ΚΔ ΤΟ ΤΕΛΟΣ.

Ἤδη δὲ τοῦ φθινοπώρου λήγοντος, καὶ τῆς ἑορτῆς ἐπιστάσης Fol. cod.
ἣ τοῖς ἐμοῖς δεσμοφύλαξιν ἐτήσιος τῇ πανάγνῳ τελεῖται μη- Vat. 95 a.
τρὶ τοῦ θεοῦ, καὶ μὲν δὴ πολλῶν καὶ παντοδαπῶν ἀνδρῶν 3
ἀναμὶξ εἰσιόντων ἅμα καὶ ἐξιόντων ἐς τὸ ἱερόν, ἔλαθέ τις
τῶν οὐκ ἀγενῶν καὶ ‟ πάλαι φοιτητῶν καὶ ἐς τὰ μάλιστα φί- fol. 95 b.
λων ἐμοὶ περὶ δευτέραν ἤδη φυλακὴν τῆς νυκτὸς διὰ θυρί-
δος τινὸς εἰς τὴν ἐμὴν παρεισρυεὶς οἰκίαν· ἔτυχε γάρ πως
κἀκείνην ἀσέληνον εἶναι τὴν νύκτα, ἅτε καθ' ἓν ζώδιον, δη-

NICEPHORI GREGORAE

HISTORIAE BYZANTINAE

LIBRI XXII

FINIS.

Exeunte iam auctumno quum instante festo, quod a meis custodibus quotannis castissimae celebratur matri dei, turba hominum omnis generis promiscue intraret templum atque egrederetur, vir nobilis quidam, qui quondam meus fuerat discipulus mihique maxime familiaris, clam secunda iam noctis vigilia per fenestram quandam in meam irrepsit domum. evenit enim forte ut illa nox esset illunis, quod in uno zodiaci signo, sagittario, utrumque lumen tum versabatur et vix

λαδὴ τὸν τοξότην, τῶν δυοῖν διατριβόντων φωστήρων τηνικαῦτα, καὶ μόλις που πεντεκαίδεκα μοίρας ἀφισταμένων ἀλλήλων, μετὰ σύνοδον ἤδη τῆς σελήνης φευγούσης τὸν ἥλιον, καὶ μήπω μηδ' αὐτῆς μηδ' ἐπὶ βραχὺ δυναμένης βραχείας γοῦν τῇ καθ' ἡμᾶς οἰκουμένῃ χορηγεῖν τῶν οἰκείων αὐγῶν τὰς λαμπάδας. ἐγὼ γοῦν ἀήθους καὶ ξένου τινὸς αἰσθόμενος ἐντεῦθεν πατάγου τὰ μὲν πρῶτα διὰ τὴν ἀωρίαν ἐξεπεπλήγμην· εἶτα φωτὸς κομισθέντος καὶ ἰδὼν οὐδ' οὕτως οὐδέπω τῶν γνωρίμων ἐντὸς ἐνόμιζον εἶναι τινά, μακρῶν διὰ τὴν ἐκδημίαν ἤδη που παραρρυέντων ἐτῶν, καὶ αὐτὰ σχεδὸν τῶν χαρακτήρων τῆς ὄψεως αὐτοῦ τὰ σημεῖα τῆς ἐμῆς ἀφῃρημένων μνήμης. ἀλλ' ἐκεῖνος ἐπεί τε ἴδοι καὶ ἀναγνοίη βεβαίως ἐμέ, βύθιόν τι καὶ σφόδρα περιπαθὲς ἀνῴμωξεν, οἷον ἄθρουν τινὰ καὶ ὁμιχλώδη καπνὸν καμινιαίας αἰθάλης τῆς ἔνδον ἐπιεικῶς ὀδυνωμένης ψυχῆς ἀναπέμπων τοῦ στόματος· καὶ ἅμα περιχυθεὶς καὶ περιβαλών με οὐκέθ' ἑαυτὸν τοῦ δακρύειν κατέχειν ἐδύνατο, οὐδ' ἀπάγειν ῥᾳδίως ἐκεῖνα δήπου λέγειν ὅσα γνώμη δίδωσιν ἐκ λύπης καὶ χαρᾶς ἀνακεραννυμένη καὶ ζυγομαχοῦσα καί πως μεταχρωννυμένη τὴν τῆς ἕξεως βαφὴν τῆς ψυχῆς. ἔπειτ' ἀνασχὼν εἰς ὕψος τὰς χεῖρας "εὐχαριστῶ σοι, πάντων" ἔλεγε "θεός, ὅτι με, πρὶν ἢ θανεῖν, θεατὴν ἐδεδώκεις γενέσθαι τοῦ ποθουμένου, ὃν ἐγὼ μέχρι καὶ ἐς τόδε τῶν ἐν βίῳ πάντων ἡδέων' ἐπίπροσθεν διετετε-

quindecim fere partibus alterum ab altero distabat luna post congressum iam solem fugiente, ita ut ipsa ne in breve quidem tempus vel exigua nostram terram luce collustrare posset. ego autem quum nocte intempesta novum atque insolitum sentirem strepitum, primum quidem metu perterritus eram; deinde vero lumine allato quum iam cernere oculis possem, nequaquam notum quendam mihi hominem intus esse putabam. multos enim iam annos ille peregrinatus fuerat, ita ut temporis longinquitate signa atque lineamenta oris eius ex mea memoria fere excidissent. ille autem quum me videret atque plane agnosceret, vehementer commotus ab imo pectore suspirium eduxit, et veluti densum atque nebulosum fumum et fuliginem fornacalem animi intus summo dolore aestuantis, ex ore exhalavit, meque circumdatis collo brachiis amplexatus a lacrimis sibi temperare non potuit, neque sane se tenere quominus diceret, quae sensus maerore atque laetitia commixtus, quum secum ipse conflictatur animumque quasi alio colore imbuit, nobis suggerere atque iniicere solet. deinde autem manibus sublatis, gratis tibi ago, inquit, deus omnipotens, quod ante mortem optatissimi mihi hominis adspectu frui permisisti, quem ego adhuc us-

λέχειν ποιούμενος· ὡς νῦν γε καὶ τῷ τῆς ἡδονῆς ὑπερβάλλοντι κινδυνεύω δοκεῖν ἐκλαθέσθαι πως καὶ ἐμαυτοῦ, μηδ' ἀκριβῶς εἰδέναι εἴτε καθεύδοντος τὸ τοσοῦτον χρῆμα τῆς ἡδονῆς περιγίνεται, εἴτε ἐγρηγορότι. οὕτω μοι σφοδρὸν τὸ πάθος καὶ ἐπιεικῶς ἄτοπον ἐνέστακται τῇ ψυχῇ, καί μοι μακρῷ τινι βέλτιον εἶναι δοκεῖ, πάσας τὰς τέως μακρὰς περιόδους γῆς καὶ θαλάττης ἀφεμένῳ, καὶ τὰς οὕτως ἀτεκμάρτους πλάνας τοῦ βίου, αἵ με μακροῦ τινὸς περιαντλοῦσι χρόνου μόχθοις ἀνηνύτοις λατρεύοντα, νῦν ἐνταυθοῖ, σεβασμία μοι κεφαλή, παρὰ τοὺς πόδας τοὺς σοὺς τὸν ταλαίπωρον κάμψειν βίον." πολλά τε οὖν ἐκείνου τοιοῦτα λέγοντος, καὶ ἅμα δακρύων ἀναρρηγνύντος ἐξ ὀφθαλμῶν ῥύακας, ἀτενέστερον κἀγὼ τὰς ὄψεις ἀπερεισάμενος ἐς αὐτόν, ἠρέμα καὶ κατ' ὀλίγον ἀναγνωρισμάτων ἴχνη τινὰ συνέλεγον ἤδη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἐμαυτοῦ διάνοιαν, ὥστε καὶ τελέως ὅστις εἴη ἀναγνοὺς ὀψὲ δακρύων καὶ αὐτὸς ἐπεπλήσμην τοῖς ὀφθαλμοῖς, ξυμμιγῆ πως τῷ λυποῦντι τὴν τέρψιν καρπούμενος· φιλεῖ γὰρ κἀκ τῆς ἡδονῆς ἐνίοτε θερμὸν ἀναρρήγνυσθαι δάκρυον, τοῦ τῆς ἀθυμίας καπνοῦ διαλυομένου τε καὶ ὠθουμένου τῇ τῆς ἐναντίας ἕξεως ἀντιπαθείᾳ, καθάπερ διὰ σωλήνων τῶν ὄψεων f. 96 a τῆς φύσεως τὴν ἅλμην κενούσης τῆς λύπης, καὶ τὸ βάρος ἀποτινασσομένης ἐκεῖνο καθάπερ τινὰς νόθους καὶ παρεγγράπτους κῆρας καὶ νόσημα ἔπηλυ λογισμῶν. ἦν γε μὴν

que omnibus, quae sunt in vita dulcia, semper potiorem habui, adeo ut nunc prae nimia atque immodica voluptate mei ipsius prope oblitus esse videar, neque satis certo sciam num dormiens an vigilans immensa hac voluptate perfundar. tam vehemens enim tamque prorsus insolita commotio invasit animum, ut multo mihi melius videatur omnibus illis longis terrae marisque itineribus et tam incertis vitae erroribus omissis, qui me longum per tempus molestiis perpetuis obruerunt, nunc hic, o venerandum mihi caput, ad pedes tuos miseram finire vitam." multa igitur eiusmodi quum ille magna lacrimarum vi ex oculis prorumpente diceret, ego quoque attentius in eum oculis defixis sensim paulatimque notarum, quibus eum agnoscerem, vestigia quaedam in animo colligebam, et posteaquam plane, quinam esset, tandem cognovi, etiam ipse lacrimis implebar oblectatione affectus maerore temperato. solet enim etiam ex voluptate interdum flagrans erumpere lacrima, quum contraria animi affectionis vi aegritudinem dissipante atque propulsante natura quasi per foramina oculorum tristitiae salsuginem exhauriat et grave hoc onus tanquam nothas atque perniciales pestes, quae irrepserint, morbumque animi adventicium et

τῶν Καλλιστράτου παίδων ὁ πρεσβύτερος· Ἀγαθάγγελος ὄνομα τἀνδρί. χρόνῳ γε μὴν ἑαυτοὺς ἀνειληφότες ἑκάτεροι, ἑκατέροις τῶν οἰκείων ἐχρώμεθα διδασκάλοις διηγημάτων, τά τε ἄλλα καὶ ὅσας τῶν ἀδήλων συμπτωμάτων αἱ τύχαι κεκομίκασι τῇ γε τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ καὶ ἅμα τοῖς πολιτικοῖς πράγμασι τὰς συμφοράς, τοῦ θεοῦ συγκεχωρηκότος διὰ τὴν τῶν πατρίων τῆς εὐσεβείας δογμάτων ἀθέτησιν, ἣν οὐδὲ σὲ λεληθέναι δοκεῖ μοι, ἔγωγε ἔφασκον· ἔτι γὰρ ἐνταυθοῖ παρεῖναί σε μέμνημαι, καὶ εἰδέναι σαφῶς Παλαμᾶν κύοντα μὲν ἔτ' ἐν γαστρὶ μοχθηρά, καὶ ὠδίνοντα τὰ τῆς πολυθεΐας ἅμα καὶ ἀθεΐας δόγματα, ἔστι δ' οὗ καὶ ἐξερευγόμενον ταῦτά τε καὶ ὅσα τοῖς πάλαι σποράδην καὶ κατὰ διαφόρους τοὺς χρόνους αἱρέσεως εὕρηται πολυειδῆ κακίας ὑπομνήματα. ἃ καὶ μικρὸν ὕστερον γεγέννηκέ τε ἐς προὖπτον καὶ ἔθρεψε, μαιευσαμένων τῶν τηνικαῦτα δυναμένων ἄγειν καὶ φέρειν τὰ πράγματα. διὸ καὶ καθῄρηται μὲν τὸ μέγα καὶ περιβόητον τέμενος, συγκαθῄρηται δ' ἅμα αὐτῷ καὶ τὸ θεῖον ἐκεῖνο θυσιαστήριον, τοῦ θεοῦ ζωγραφοῦντος ἐν αὐτοῖς τὴν ὀργὴν ἣν διὰ τὸ τῆς ἀσεβείας ταύτης ἔσχεν ἀθέμιτον. ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν καλὸν ποιεῖν προϊοῦσιν ἀπῆν, τὸ δὲ κακὸν ἀπεῖναι οὐκ ἦν, ἀνατρέπεται καὶ συγχεῖται διηνεκῶς τὰ Ῥωμαίων ὁρῶν πράγματα, καὶ τὸ γενόμενον τῆς θείας ὀργῆς οὐκ ἔγνωκεν ἀπρα-

alienum abiiciat. affuit autem Agathangelus, Callistrati filiorum maior natu. quum vero uterque tempore animum recepisset, alter cum altero suas narrationes communicabat quum de aliis rebus tum maxime de calamitatibus, quas fortuna incertis casibus dei ecclesiae rebusque publicis inflixisset, deo eas admittente ob eversionem patriorum religionis dogmatum, quam ne tibi quidem, inquam ego, ignotam esse arbitror. memini enim te tunc temporis affuisse et accurate Palamam cognovisse, quum praegnans iste rebus calamitosis dogmata polytheismi simulque atheismi parturiret, interdum vero etiam non solum haec eructaret, sed etiam multiformes atque varias improbitates, quae passim atque diversis temporibus a veteribus haereticis inventae atque memoratae sunt. haud ita multo post ea peperit atque in lucem produxit obsecundantibus iis, qui tunc suo arbitrio omnia moderari poterant. quare eversum est maximum atque celeberrimum templum, eversum est sacrum illud altare deo iram suam in hisce rebus adumbrante, quam ob nefariam hanc impietatem concepit. quum autem iis iam procedente tempore honeste agere non liceret, sed improba facinora non possent non edere, factum est ut perpetuo res Romana diriperetur et conturbaretur, neque unquam dei ira usque progrediens quiescere in

κτεῖν οὐδαμῇ. διὰ δὴ ταῦτα καὶ δέσμιοι τήμερον ἡμεῖς, ἀνθιστάμενοι τῇ ῥύμῃ τῆς ἀσεβείας, ὅσον ἐφικτόν.

Ταῦτα τοίνυν καὶ τὰ τοιαῦτα διεξεληλυθότων ἡμῶν, 4
ἔπειτ' ἐκείνου πυθέσθαι τῆς ἐγγὺς εἰκοσαετοῦς ἐκδημίας τὸν τρόπον ἐζήτουν ἐγώ, ὅπως τε ἔσχε καὶ ὅπως αὐτὸς ἐβίω, καὶ ὅπῃ τὴν δίαιταν ὁ μεταξὺ καὶ οἵαν αὐτῷ παρέσχετο χρόνος. οἶσθα γάρ, ἔλεγον, ὡς ἱστορίας ἐμοὶ συγγράφοντι βίβλους μακρά τις οὖσα τυγχάνει καὶ μάλα πεφροντισμένη σπουδή, πεῖραν ξυνειλοχέναι παντοίων πραγμάτων, ὅσην ὅ τε χρόνος ἡμῖν ἀκριβέστερον σκοπουμένοις ἀεὶ παρέχεται, καὶ ὅση ἐκ τῆς τῶν ἄλλοθεν ἄλλοτ' ἄλλως ἡμῖν ὁμιλίας εἵνεκα προσιόντων ἀσχολίας ἀεὶ περιγίνεται, διηγήματι προτιθείσης ὅσα τ' ἐξ ἀκοῆς καὶ ὅσα δι' ὄψεων παρειληφὼς τῷ φανταστικῷ τῆς ψυχῆς ἐνετύπωσεν ἕκαστος πίνακι. ὑπερφυῶς γὰρ καὶ Διογένης ἐκεῖνος ὁ κυνικὸς εἰρηκέναι δοκεῖ μοι, σχολαζόντων ἀσχολίαν ὧν ἄν τις ἐφίεται λίαν πραγμάτων τοὺς ἔρωτας εἶναι· μικρὰ γὰρ ἢ οὐδὲν τῶν ἔξω θορύβων ἀνθέλκειν ἐχόντων, σχολῇ γ' ἂν ἄλλως φανείη τὸ κινούμενον ἀπρακτοῦν τῆς ψυχῆς. ἐμοὶ δ' ἣν τῶν ἔξω θεάτρων σχολὴν ὁ τῶν ἐμῶν Προμηθεὺς παρέσχετο λόγων, διπλοῦ καὶ τριπλοῦ τινὸς ἔρωτος ἀσχολίαν ὅπως ποτ' ἐξεγένετο δρᾶν, νῦν μὲν τοῖς ἀεὶ προσιοῦσιν ἄλλοτ' ἄλλοις, ὁπόσα τῷ καιρῷ καὶ τῇ χρείᾳ προσήκειν δοκεῖ, " διὰ γλώττης οὐ μάλα ὀκνεῖν ὁμιλοῦντι, νῦν δὲ f. 96 b

animum induceret. quare etiam nos in vinculis hodie sumus, quod, quantum fieri potuit, irruenti impietati restitimus."

Haec atque alia eiusmodi quum nos locuti essemus, de peregrinatione, quae per viginti fere annos duraverat, ex eo quaerere tentabam, quomodo sese habuisset, qualem vitam ipse degisset, ubi commoratus esset, qualis sedes fuisset, quae ei per id tempus contigisset. „scis enim, inquam, mihi historiae libros conscribenti quam maxime curae cordique esse variarum rerum usum colligere, qui et tempore nobis res accuratius pervestigando suppeditatur, et studio eorum, qui undecunque nos alii aliis temporibus colloquendi gratia conveniunt, ad nos redundat, quum quisque enarret quae vel fando vel videndo accepit atque memoriae suae et cogitationi impressit. ingeniose enim Diogenes ille cynicus dixisse mihi videtur, amores esse otiosorum hominum studia in iis rebus collocata, quae quis maxime appetat. quum enim paulum vel nihil externi tumultus nos distrahere possint, in otio motus animi quiescere videbitur. mihi vero, quantum otii ab externis turbis atque spectaculis meorum verborum Prometheus impertiit, in duplici vel triplici amore explendo, utcunque

διὰ γραμμάτων, οἷς ἡμᾶς καὶ πόῤῥωθεν φιλεῖν προθυμίας ἐμπύρευμα ἔνεστι, δεξιοῦσθαι τὸν ὅμοιον τρόπον, καὶ τρίτον, ὁπόσα τῷ τῆς ἱστορίας ξυντείνει συλλέγειν σκοπῷ· ἥδεται γάρ πως ἡ ψυχὴ καὶ χειραγωγὸν ἐπὶ τὰ κάλλιστα τῶν τῆς ἱστορίας πραγμάτων ἔξωθεν ἔμπρακτον λόγον δανειζομένη, πλὴν εἰ μὴ δύσμαχος κόρου τινὸς αὐτὸν ἐνοχλεῖ τυραννίς, ἣ τἀναντιώτατα μέν πως ἔχει τῇ τῶν Σειρήνων ἐκείνων ᾠδῇ, πρὸς δὲ τὴν ὁμοίαν ἐκείνῃ φέρει ζημίαν λανθάνουσα, ἐπειδήπερ ἐκείνη μὲν τῇ τῆς ἐμμελοῦς ἁρμονίας ἁβρότητι καταχηλοῦσά τε καὶ γοητεύουσα τὰς ἀκοάς, δέσμιον, ὅς τίς ποτ' ἄρ' ἦν ὁ τῆς ᾠδῆς ἐκείνης κατατρυφῶν, πρὸς τὰς τοῦ θανάτου συνώθει πύλας, μηδὲν μᾶλλον ἐκ τοῦ μέλους τῇ ψυχῇ προκατατιθεμένη λυσιτελὲς ἢ βραχύ τι κέρδος ἀκοῆς ἀκολάστου, ζημίας μεγίστης πρόξενον. ὁ δὲ παιδείας ἡλικιώτης λόγος ὠφελεῖ μὲν νεαρὸν καὶ χλοάζον εἰπεῖν τὸ ἐπαγωγὸν κεκτημένος, ἕως ἂν καὶ τὴν συμμετρίαν πάρεδρον ἔχῃ καὶ πρὸς βραχύτητα τὸ τοῦ δρόμου συστέλλῃ στάδιον· ἐπὰν δὲ τῇ τοῦ κόρου πλεονεξίᾳ τὰς θύρας ἀναπετάσῃ, πολέμιος εὐθὺς καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ φωρᾶται γιγνόμενος, καὶ ἅμα ἀηδίας μακρᾶς τὸ τῆς ψυχῆς ἡδόμενον ἐμπιπλῶν, καὶ ὅλην ἐκείνην ἀναμοχλεύων καὶ ἀνατρέπων τὴν χάριν. ἡδέως γοῦν ἔγωγ' ἀκούσαιμ' ἄν, νῦν μᾶλλον, εἴπερ ποτέ, σχολὴν ἄγων ἀπράγ-

tempus ferebat, studium licebat collocare, ut tum cum iis, quicunque me alii aliis temporibus adirent, quae tempori et rei convenire viderentur, fuse atque copiose confabularer, tum epistolis amicos, qui etiam procul mei amore arderent, simili ratione amplecterer, tertium ut colligerem quae ad historiam pertinent. delectatur enim animus quum extrinsecus narrationem veram atque efficacem accipit, quae quasi manu ducat ad pulcherrimas quasque historiae res, nisi ea immodica atque indomita rerum saturitate oppressa teneatur, quae, quamquam prorsus contraria est Sirenum illarum cantui, attamen eandem fere clam adducit poenam. cantus enim ille concordi vocum concentu atque magnificentia aures deliniens atque demulcens, quisquis suavitate eius oblectabatur, eum vinculis captum ad mortis compellit portas, quamquam ex eo ad animum nullum aliud commodum redundat nisi brevis quidam intemperantis aurium oblectationis fructus, quem maxima sequitur poena. narratio autem prodest, si quidem iuvenile quoddam atque floridum, ut ita dicam, incitamentum et aptam partium omnium congruentiam habeat brevibusque finibus suum cursum circumscribat. sin autem nimiae abundantiae atque satietati portas patefaciat, statim ipsa sibi inimica evadit animique laetitiam taedio magno implet, atque omnem illam voluptatem quasi vecte effringit

μονα κομιδῇ καὶ ἀθόρυβον, ἅττα ποτ' ἂν αὐτὸς ἐμοὶ προτιθέναι βούλοιο ὧν ἡ μακρά σοι περίοδος ἐχαρίσατο γῆς ὁμοῦ καὶ θαλάσσης· οὐδὲν γὰρ οὕτως εὐφραίνειν οἶδεν οὐδένα τῶν πάντων, καθάπερ ἐκεῖνα πρὸς το φιλητικὸν τῆς ψυχῆς οἴκοθέν τε κἀκ φύσεως τὴν ῥοπὴν ἐκτήσατο· δημόσιον γάρ τινα βάσανον τἀν κόσμῳ τοῖς πᾶσι προκεῖσθαι γίνεται πράγματα, καθάπερ εἴδους ἄνευ ὕλην τὸ αὐτόνομον τῆς τῶν ἀνθρώπων διαθέσεως προκαλουμένων, οἷόν τινα δημιουργὸν καὶ τεχνίτην πρὸς τὴν αὐτῆς εἰδοποίησιν καὶ μορφήν, ἵνα δὴ τοῦ βελτίονος ἢ τοῦ χείρονος σχῇ τὴν ἐπωνυμίαν, καὶ πάσης βροντῆς μεγαλοφωνότεροι τῆς τῶν χρωμένων γένωνται κήρυκες διαθέσεως αὐτόθεν τὰ πράγματα. εἰ μὲν οὖν καὶ ἄλλοις εἴη πρὸς τρόπου τὰ τῆς ἡμετέρας ἕξεως τῇσδε, εἰδεῖεν ἂν οἵ τινές ποτ' ἄρ' εἶεν ἐκεῖνοι· εἰ δ' οὖν, ἀλλ' ἔμοιγε καὶ σφόδρα γέ τοι κατὰ γνώμην ὁπόσα τῆς τοιᾶσδε μαθήσεως ἔχεται.

5 *Καὶ μὲν δὴ ταῦτα διεξιόντος ἐμοῦ, τοιάδε κἀκεῖνος ἀρξάμενος διεξῄει. πάντα μὲν χαλεπὸν ἂν εἴη, φησί, διηγεῖσθαι καθ' ἕκαστον ὡς ἔσχε τἀμά· ὡς δ' οὖν ἐν κεφαλαίῳ διεξιέναι τὰ πλείω, τοῦτο δ' οὐκ ἄν ποτ' ἀπαγορεύσαιμ' αὐτός, ὡς μάλα ὂν οὐδὲν ἐργῶδες. οἶσθα γάρ, εἴπερ τις ἁπάντων, δι' ὅσης ἐγὼ τῆς ἐφέσεως ἦγον πολύν τινα πάλαι χρόνον ταυτησὶ τῆς ἐμῆς ἔκδημος γεγενῆσθαι πατρίδος, ἱστορίας τε ἕνεκα πραγμά-*

evertitque. libenter vero equidem nunc quam maxime otium omnibus negotiis atque turbis vacuum agens ex te audiverim, quaecunque mihi referre velis de rebus quarum cognitionem tibi longa illa terrae marisque peregrinatio suppeditavit. nihil enim quemquam tanta oblectatione afficere potest quam istae res, quae sua sponte et suapte natura ad animi nostri desiderium inclinant atque propendent. omnes enim res in mundo publico cuidam omnium examini subiectae veluti informis materies suam dispositionem ab auctoritate hominis petunt, ut ab eo tanquam artifice atque opifice figura atque forma indutae melioris vel deteriori scognomina accipiant, et ita vocibus omni tonitru clarioribus dispositionem hominum tanquam praecones praedicent. si etiam alii eandem quam nos amplectuntur sententiam, res tales cognoscent, quicunque illi sunt: sin minus, at mihi quidem quam maxime ex animi sententia sunt, quae ad eiusmodi rerum cognitionem pertinent.

Quod quum ego dixissem, etiam ille ita exorsus est. omnia, inquit, tibi enarrare, quomodo quidque meorum sese habuerit, difficile est; breviter autem plurima perstringere, id quidem ut non valde operosum non abnegaverim. tu enim, si quis alius, vel maxime scis quanta ego animi voluntate ex hac mea patria abire longum quondam

των παντοδαπῶν καὶ ἅμα πόλεων καὶ λιμένων, καὶ οἵαν ἕκαστα τούτων ἔχει τὴν θέσιν πρός τε ἄλληλα καὶ ὅλον τὸ σχῆμα
f. 97 a. τῆς γῆς, ἅτε τῇ τῆς ἀστρονομικῆς ἐπιστήμης χρείᾳ μεγίστην παρεχόμενα τὴν συντέλειαν. ὃ δέ με πάντων μάλιστα ἐπείγει τὸν ἔκπλουν ἐπιταχῦναι, τά τε τῆς ἐκκλησίας ναυάγια ἦν, καὶ ὅσα τοῖς πολιτικοῖς ἐπεφύη τηνικαῦτα νοσήματα πράγμασι τούτων γε ἕνεκα. οἷς γὰρ τότε μάλιστα πάντων σώζειν ἐνῆν τὰ τῆς πολιτείας πράγματα, ταῦτα τότε μάλιστα πάντων ἠλαύνετο καὶ σφόδρα δυστυχῶς διέκειτο, λέγω δὴ τὰ τῆς εὐσεβείας πράγματα· δόγματα γὰρ ἀλλαττομένης τηνικαῦτα ἐκείνης, τὰ Παλαμικὰ δηλαδὴ τῶν πατρίων, πονηρῶς εἶχε τὸ σῶμα τῆς πολιτείας, καὶ πᾶσαν ἔφραζε χαίρειν ἐλπίδα χρηστήν· τὸ γὰρ φορτικὸν καὶ ἀμαθὲς τῶν ἡγεμονικῶν ἀνδρῶν αὐτήν τε ἐκαπήλευσεν ἀσελγῶς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπαραίτητος ἵστατο κολαστὴς τῆς μόνης σώζειν δυναμένης τότε τὸ γένος ἐλπίδος. ὅθεν ζωγραφουμένην ἐν τύποις ἔτι τὴν θείαν βλέπων ὀργήν, καὶ οἷον ἐν σπαργάνοις ἔτι καὶ γάλαξι κρυπτομένην, γῆν ἀλλάττεσθαι γῆς ἐνόμισα δεῖν, πρὶν ἐν ὅπλοις ὑπαίθροις στρατευομένης κατὰ τῶν ἀδικούντων αὐτῆς πειραθῆναι κραταιότερον· χρόνον [γὰρ] ἀεὶ στοχάζεσθαι δεῖν ὅτῳ νοῦς συνοικεῖ σωφρονῶν, καὶ μὴ καιρῷ καὶ τύχαις προσομιλεῖν ἀβέβαιον κεκτημένοις θεμέλιον, καὶ μάλισθ' ὅτε ψυχῆς ἀθανάτου θάνατος ἀθάνατος οἰκονομοῖτο, μηδὲ τῷ

tempus optaverim, ut res omnis generis urbesque ac portus viserem, et quemnam eorum quidque haberet situm inter se et ad totam terrae faciem cognoscerem, quippe quum id plurimum conferat ad scientiam astronomicam perficiendam. quod autem plurimum me, ut profectionem accelerarem, adhortabatur, ecclesiae erat naufragium et qui inde rebus publicis adnascebantur morbi. quod enim tum vel maxime reipublicae statum servare potuit, id vehementissime vexabatur et pessime laborabat, dico religionem. quae quum commutaret tum dogmata Palamae cum iis quae a patribus nobis tradita sunt, civitatis corpus aegre affectum erat nullamque probam spem prae se ferebat. homines enim qui tum rebus praeerant, qua erant sordida et inculta animi indole, veritatem ipsam impudentissime venditabant et inexorabiles erant castigatores spei, quae tum unice genus servare potuit. qua in re quum iram divinam primis lineamentis adumbratam atque veluti incunabulis delitescentem ac lactentem viderem, terram cum terra mihi commutandam esse decrevi, antequam eam armis apertis improbos acerrimo impetu invadentem experirer. homo enim cordatus prudentique animo praeditus temporis rationem nunquam non ha-

παρόντι συνεῖναι ζητεῖν ᾔδει, ἀλλὰ τὸ μέλλον πραγματεύεσθαι χρήσιμον, μηδὲ διὰ φόβον τοῖς παροῦσιν ἡττᾶσθαι ψεύδεσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τἀληθοῦς προβολὴν τοῦ κακοῦ κολάζειν τὴν πρόφασιν, οὐδὲ τὸ μίσους ἄξιον εἰς τὴν χώραν εἰσάγειν τοῦ πόθου, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ βλάπτοντος τὴν τῶν ὠφελίμων ἀνθαιρεῖσθαι συνοίκησιν.

6 *Ἄρτι τοίνυν τὰς ἠρινὰς τοῦ ἡλίου τροπὰς παραλλάττοντος νεὼς ἐπιτυχὼν ναυστολίας ὡρμημένης ἐπ' Αἴγυπτον, ἄσμενος εὐθὺς αὐτῇ φέρων ἐμαυτὸν ἐνεβίβασα. καὶ μὲν δὴ ἄραντος ἐς τὴν ὑστεραίαν ἐκ Βυζαντίων λιμένων ἑβδομαῖοι τοῖς Ῥοδίων προσέσχομεν λιμέσιν, ἔνθα συχνὰς διατετριφότες ἡμέρας οὐρίων πνοῶν ἀπορίᾳ περιῄειμέν τε τὴν νῆσον, καὶ περιεργότερον ἅττα ἦν θέας ἄξια ἐθεώμεθα. κολοσσοῦ μὲν οὖν ἐκείνου μνημεῖον οὐδέν τι ἐλέλειπτο, οὐ μέντ' ἂν οὐδ' εἴ ποτε γέγονεν ὅστις ποτ' ἄρ' ἦν ἐκεῖνος, εἰκασίαν ἐδίδου τινά· οὔτε γὰρ χαλκοῦ μόριον οὐδέν, οὐ μὴν οὐδ' εἴ τινες εἶεν ἐκ λίθων ἐκείνῳ κρηπῖδες, ἐλέλειπτο λείψανον πάντων οὐδέν. πόλεων δὲ τῶν πάλαι αἳ μὲν σεισμοῖς ἐκτριβεῖσαι κατέδυσαν, ὧν ἡ καλλίστη Ῥόδος ἦν ἡ τῇ νήσῳ ὁμώνυμος, καὶ σημεῖα τούτων ἐδείκνυσαν ἡμῖν οἱ ἐγχώριοι· αἳ δ' ἔτι σωζόμεναί τε διαμένουσι καὶ λαμπραὶ λαμπρῶς ἑστηκυῖαι εἰσί. τούτων δ' εἶναι κατ' ἐμαυτὸν ἐνενόουν ἐκ σημείων τι-*

bere debet, neque sese ad rerum fortunaeque condicionem applicare quae firmo quodam fundamento indigeat, ubi praesertim animae immortalis mors sempiterna immineat; non praesentem oportet cum voluptatem captare, sed ea quae in futurum tempus utilia sint curare; non metu mendaciis et falsis opinionibus indulgere, sed veritatis propugnaculo improbitatis causam reprimere; non detestabilia et odiosa desiderare, sed rebus noxiis rerum salutarium possessionem praeferre.

Statim igitur post aequinoctium vernum navem nactus in Aegyptum profecturam lubenti animo statim conscendi, atque ancoris insequenti die sublatis ex portubus Byzantinis die septimo ad Rhodiorum portus pervenimus, ubi ventorum secundorum inopia multos dies commorati perlustravimus insulam resque visu dignas adspeximus. colossi vero illius vestigium exstabat nullum, immo ne coniecturae quidem dabat locum; num unquam exstitisset, quisquis ille fuit; nulla enim aeris particula, nullae prorsus erant lapidum reliquiae, si forte ex iis fundamenta exstructa fuerant. urbium antiquarum aliae terrae motibus absumptae erant atque submersae, quarum pulcherrima erat Rhodus insulae cognominis, earumque vestigia nobis ab indigenis monstrabantur: aliae autem adhuc servatae sunt atque splendidae exstant,

νῶν Λίνδον Ἰηλυσσόν τε καὶ ἀργινόεντα Κάμειρον, ὧν ἡ τοῦ Μελησιγενοῦς Ὁμήρου μέμνηται Καλλιόπη. πρόσοικοι δ' ἦσαν τῇ νήσῳ, τὸ πλεῖστον εἰπεῖν, ὁμόφυλοί τε ἡμῖν καὶ τὴν πίστιν ὀρθόδοξοι, καὶ ταύτῃ δὴ τῇ καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδι χρώμενοι φωνῇ· παῖδες γάρ εἰσι τῶν οὐ πάνυ πρὸ μακροῦ τεθνηκότων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἳ πλεῖστα μὲν ἠγωνίσαντο, Λατίνοις μαχόμενοι τριήρεσί τε καὶ ὅπλοις παμπόλλοις τὴν ἔφοδον ἐπ' f. 97 b. αὐτοὺς ποιουμένοις, " ἡττήθησαν δὲ δι' ὀλιγότητα καὶ ὑπετάγησαν ἄκοντες. ὧν ἔνιοι κἂν γήρᾳ ζῶσιν ἔτι βαθεῖ, τῆς πρίν τε εὐδαιμονίας ἀεὶ μεμνημένοι, καὶ διήγημα ταῦτα τοῖς παριοῦσι τῶν ξένων ἡδὺ προτιθέντες, οἳ καὶ δυστυχεῖν μὲν πως ἔλεγον ὅτι ζυγὸν ἐλευθερίας ἠλλάξαντο δούλειον, εὐτυχεῖν δ' ἄλλως, πολεμίων μὲν ἥκιστα ἔξωθεν ἐνοχλεῖν μὴ δυναμένων τὴν νῆσον ἔτι, ἅτε τῶν τῆς νήσου κρατούντων ἐν ὅπλοις ζῆν εἰωθότων, καὶ ὅσα εἰς πόλεμον ἐπεφύκει ἐπιτηδεύματα, καὶ ἅμα εὐνομίας ἐν ἀγοραῖς καὶ δίκαις ἐπιπολαζούσης τῇ νήσῳ, πλεονεξίας ἀπούσης ὡς τὰ πολλά, καὶ πρὸς τούτοις εὖ ἐχόντων κράσεως ἀέρων λαχόντων τὴν νῆσον, ἔτι τε λιμένων καὶ νεωρίων παγκάλην ἐχόντων τὴν θέσιν, καὶ πάντας μετὰ ῥαστώνης ὑποδεχομένων τοὺς ὁθενδήποτε χρείας ἐμπορικῆς καταίροντας ἕνεκα, ὡς γίνεσθαι διὰ ταῦτα τὴν τῶν ὠνίων χρείαν ἀφθονωτέραν πλουσίοις καὶ πένησι, καὶ βίον ἀταλαίπωρον ἄγειν τοὺς προσοικοῦντας ἐντεῦθεν. εἰ δὲ

in quo numero esse ex indiciis quibusdam suspicabar Lindum Ialysum et splendidam Camirum, quarum urbium Homeri Melesigenis meminit Calliope. incolae insulae erant maxima ex parte nostri populares atque orthodoxae fidei, nostraque utuntur Graeca lingua. filii enim sunt virorum illorum, qui abhinc non ita longo tempore interiere, et quamquam plurima certamina serebant cum Latinis, qui triremibus armisque multis eos adoriebantur, ob paucitatem tamen inferiores discessere et sese inviti subiecere. eorum nonnulli praegrandes natu adhuc in vivis sunt, pristinae felicitatis nunquam non memores, et peregrinis, qui illuc transeunt suaviter haec enarrant; hi dicebant sese quidem infelices esse, quod iugum servitutis cum libertate commutassent, attamen alioquin bona fortuna uti, quod externi hostes, quum insulae domini in armis studiisque, quae ad bellum pertinent, vivere assueti essent, non amplius infestare insulam possent, et quod bonae leges in foris iudiciisque insulae versarentur, avaritia autem fere abesset. huc accedere quod sortiti essent insulam, quae gauderet bona coeli temperie et portuum ac navalium praeclarum haberet situm, ut omnes facile accipere possent qui mercaturae faciendae causa undecunque advenirent. inde fieri ut rerum venalium facultas largior et

διὰ ταῦτα καὶ χρυσόν ποτε Ῥοδίοις ὕσαι νεφέλας κατέχει λόγος τοῖς τῶν Ἑλληνικῶν μύθων ἀπορρήτοις ἐνδιαιτώμενος, ἐγὼ μὲν οὐκ ἄν ποτ' εἰδείην, τοιούτων ὑπολήψεων ἀμείνω κτησάμενος ἄνωθεν γνώμην, λεγέτω δ' ὅστις ἄμεινον εἰδείη ἂν ἐμοῦ.

7 Εἶεν. ἦρος δ' ἤδη χωροῦντος, ἐν ᾧ καὶ πλειάδες ἄρχονται κήρυκές τε καὶ πρόδρομοι γίνεσθαι τῆς ἡμέρας, οὐρίοις κἀκεῖθεν χρησάμενοι πνεύμασιν ἀνήχθημεν, ὡς πεμπταίους ἡμᾶς ἐς μεγάλην τε καὶ λίαν εὐδαίμονα ἀφικέσθαι πόλιν, τὴν Ἀλεξάνδρειάν φημι, πεντακισχιλίους σταδίους ἀπέχουσαν Ῥόδου, κειμένην δ' ἐν δεξιᾷ, εἴ τις ἐς τὸ Ἡρακλεωτικὸν καταίρειν ἐθέλοι στόμα τοῦ Νείλου. μέγιστος γὰρ ὢν ποταμῶν ὁ Νεῖλος, καὶ ὅλην ἄρδων ἐκ μέσου τὴν Αἴγυπτον μόνος αὐτός, ὁλόκληρος κάτεισι ζωννύων αὐτὴν ἄνωθέν ποθεν ἀρξάμενος, ἄχρι καὶ εἰς Βαβυλῶνα τὴν περὶ τὸ Δέλτα καλούμενον οὑτωσί πως κειμένην. ἐκεῖθεν δ' ἐννέα μεριζόμενος στόμασιν εἰς τὴν Αἰγυπτίαν ἐκδίδοται θάλασσαν, ὧν ἄλλως μὲν τἄλλα, τὸ δὲ πρὸς δύσιν καὶ ζέφυρον ἄνεμον Ἡρακλεωτικὸν ὀνομάζεται. τούτου τοίνυν νοτιωτέρα μικρὸν ἡ περιβόητος Ἀλεξανδρέων αὕτη κεῖται μακρόπολις. ἣν καὶ αὐτὴν θεασάμενος ὅσον ἐξῆν, καὶ τῶν ἀξιολογωτέρων κατατρυφήσας αὐτῆς θεαμάτων ὡς ἡμῖν γε ἐχρῆν, ἔπειτ' ἐξῄειν

divitibus et pauperibus contingeret, atque vitam sine molestia incolae agerent. num ideo fama orta sit, quae inest in Graecarum fabularum arcanis, auro quondam Rhodiis pluisse nubes, id equidem nesciam, talibus opinionibus meliorem sententiam caelitus adeptus: dicat, quisquis me melius scit.

Ceterum vere iam procedente, quo tempore etiam Pleiades incipiunt praecones esse et praecursores diei, ventis secundis usi in altum provecti sumus, ut quinto die Alexandriam maximam et opulentissimam urbem veniremus, quae quinque milia stadiorum distat a Rhodo, dextra sita, si quis in Heracleoticum Nili ostium decurrere velit. Nilus enim, fluviorum maximus, qui totam Aegyptum ex medio solus irrigat, ex superioribus regionibus alicunde ortus cingens eam universus atque integer descendit, donec Babylonem ad Delta, quod dicitur, sitam veniat. inde in novem ostia divisus in mare Aegyptium influit, quorum ostiorum alia aliter nominantur, ostium vero occidentem atque zephyrum ventum versus Heracleoticum appellatur. ad hoc igitur paululum meridiem versus Alexandria sita est, celeberrima atque magnificentissima urbs. quam quum vidissem, quantum licebat et adspectu rerum visu digniorum, ut nobis consentaneum erat, ob-

ἐκεῖθεν, μετά γε τὰς Ὠρίωνός τε καὶ κυνὸς ἐπιτολάς, θεάσασθαι ζητῶν καὶ τὰς ᾀδομένας πυραμίδας ἐκείνας, καὶ εἴ τις εἴη πόλις κατ' Αἴγυπτον ἑκατονταπύλοι λεγομένη Θῆβαι, καὶ ἅμα τοῖς τῶν Αἰγυπτίων ἱερογραμματεῦσι μάλα ἐθέλων συμμῖξαι. μεγάλης γάρ, ὡς οἶσθ', αὐτοὺς ἡμῖν θιασώτας εἶναι σοφίας βίβλοι παρέπεμψαν παλαιαί. ἀλλ' ἦσαν ἄρα ταυτὶ γρηγορούντων ἐνύπνια, μόνοις σωζόμενα τοῖς ὀνόμασιν, ὅσα παρὰ τὸν βίον ἀεὶ καλινδούμενα γένεσιν ἔρωτος βόσκει
f. 98 a. διὰ τῶν ὤτων ἐνσπειρομένην τοῖς μικρογνώμοσι " λογισμοῖς.

8 Τοῦ μέντοι φθινοπώρου μεσοῦντος ἤδη ἀφῖγμαι καὶ ἐς θέαν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ τόπων καὶ πόλεων, ὅσαι τῶν σωτηρίων ποδῶν τὰς τρίβους ἐδέξαντο. καὶ μὲν δὴ κἀνταῦθα τὸν ἔρωτα καθ' ὅσον ἐξῆν ἀφοσιωσάμενος τῆς ψυχῆς, εἶτα ἀπήειν μετὰ χειμερινὰς τοῦ ἡλίου τροπάς. καὶ δὴ λοιπὸν ἐν δεξιᾷ καὶ πρὸς ἕω τὰ τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας ὄρη λιπών, ἐς τὰς μεσογείους τῆς κοίλης Συρίας ἐνέβαλον πόλεις; καὶ μετὰ πλείους κἀκεῖ περιόδους ἧκον ἐς Δαμασκόν, πολλῶν ὑπερέχουσαν τῶν ἐκεῖ πόλεων τά τε ἄλλα καὶ πολυανθρωπίᾳ καὶ ἀγορῶν ἰσονομίᾳ καὶ πολιτικῆς καταστάσεως εὐκοσμίᾳ, καὶ πρός γε συνέσει τῶν οἰκητόρων βαθείᾳ τινὶ καὶ γεγυμνασμένῃ καλῶς πρὸς τὰ κάλλιστα, ὡς μὴ μάλα τι πλεῖστον ἐνδεῖν τῆς μεγάλης ἐκείνης Ἀλεξανδρέων πόλεως. εἴ γὰρ μὴ δι' ἄλλο γέ τι, διὰ γοῦν ἕν γέ τι, τὸ τὴν εὐσέβειαν ἐκεῖ

lectatus essem, inde abii post Orionis et Caniculae ortum, ut viderem celebratas illas pyramides atque Thebas hecatompylas, quae dicuntur, si forte ea urbs in Aegypto exstaret; praeterea valde cupiebam sacros Aegyptiorum scribas convenire, quos, ut scis, magnae sapientiae nobiscum sodales esse veteres libri tradiderunt. sed haec erant utique mera vigilantium somnia, nominibus solis nobis servata, quae vitam semper pervagantur et desideria per aures animis pusillis iniecta excitant atque alunt.

Medio vere auctumno profectus sum ad visendos Palaestinae locos urbesque pedibus salvatoris calcatas. ibi quum, quantum fieri potuit, animi amori satisfecissem, abii post brumam. atque iam dextra et orientem versus montibus felicis Arabiae relictis urbes petii mediterraneas Coelesyriae, ubi quum compluria fecissem itinera, Damascum perveni, quae eius regionis urbes quum aliis rebus longe superat, tum hominum frequentia et fororum aequitate ac publicorum institutorum praeclara descriptione, incolarum praeterea intelligentia quadam profunda et ad optima quaeque egregie comparata, ita ut non multum absit quin aequiparet magnam illam Alexandrinorum urbem.

πλατυτέραν κεκτῆσθαι τὴν παρρησίαν, ἔχει μὲν εὐλαβῶς συγκρύπτειν εἴ τι ἧττον ἔτυχεν ἐκείνης ἔχουσα, ἔχει δὲ καὶ θεατρικωτέραν ἀπὸ τοῦ μείζονος πρὸς ἐκείνην ἤδη ποιεῖσθαι τὴν τοῦ σχήματος ἕξιν. ὅπλων γὰρ ἕνεκα καὶ πολεμικῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ ἡγεμονικῆς πολιτείας ἠθῶν, καὶ ὅσα περὶ ἀγορανόμους ἔχει καὶ δικασπόλους, προέχειν τὴν Ἀλεξάνδρειαν δοίη τις ἄν· συνέσεως δὲ καὶ μαθήσεως ἄλλης δι' ἣν τὸ κοινωνικὸν ἐς Ἕλληνας ἀναφέρειν μᾶλλον Ἀλεξανδρέων, καὶ ἅμα διὰ τὸ τῆς εὐσεβείας εἰλικρινέστερον μακροῖς τοῖς μέτροις ὑπερέχειν Ἀλεξανδρείας ἅπαντες ἂν συγχωρήσαιεν Δαμασκόν. διὰ δὴ ταῦτα καὶ τριετίαν ὅλην αὐτῇ τε καὶ ταῖς πέριξ πόλεσιν ἡδέως εἱλόμην ἐνδιατρίβειν, ἄλλως τε καὶ σχολὴν πολέμων ἀλλοφύλων καὶ φόβων τοιούτων ἄδειαν ἐχούσης τῆς γῆς ἐκείνης.

Ἐκεῖθεν ἀφικόμην ἐς τὰς παραλίους τῆς Φοινίκης πόλεις. καὶ ὅλον ἔτος ἓν καὶ τῇ τούτων ἀνηλωκὼς ἱστορίᾳ, εἶτα ἀπῄειν εἰς Ἀντιόχειαν, πόλιν μεγίστην Συρίας, ἣν Ἀντίοχος ἔκτισεν ὁ Σελεύκου τοῦ μετ' Ἀλέξανδρον ἄρξαντος μὴ μόνον Συρίας ἐκείνης ἀλλὰ καὶ Βαβυλῶνος τῆς Σεμιράμιδος, καὶ πρός γε Ἀσσυρίων καὶ Περσῶν καὶ Μήδων, καὶ ὅσα Σούσων καὶ Ἐκβατάνων ἐπέκεινα. ταύτην ἔγωγ' ἀκούων ἐκ παλαιοῦ τὸ σωτήριον κήρυγμα πρώτην αὐτὴν πρὸς τῶν ἱερῶν δεδεγ-

nam si non ob aliud, vel propter hoc unum, quod religio ibi maiorem libertatem assecuta est, pie reticere licet, si quid minus quam illa habeat: superat autem illam iam speciosiore formae suae atque habitus amplitudine. armis enim studiisque rei militaris et imperii administratione atque aediliciorum munerum atque iudiciorum descriptione Alexandriam superiorem esse facile quis dederit; prudentia vero et doctrina reliqua magis quam Alexandrinos Graecis appropinquare, sinceriore praeterea religiositate Damascum superiorem esse Alexandria omnes concesserint. hasce ob caussas ego per tres integros annos ibi atque in urbibus circumiacentibus commorari lubenter constitui, quum praesertim a bellis externis et eiusmodi turbis illa terra securitatem praeberet.

Deinde ad maritimas urbes Phoeniciae perveni, in quarum cognitione quum totum annum consumpsissem, Antiochiam abii, urbem maximam Syriae, quam condidit Antiochus, filius Seleuci, qui post Alexandrum non solum Syriae imperitavit sed etiam Babyloni a Semiramide conditae, praeterea Assyriis Persis Medis terrisque ultra Susa et Ecbatana iacentibus. hanc urbem quum antiquitus salutare evangelium primam ab ipsis apostolis accepisse audivissem, laetissime

μένην ἀποστόλων, λίαν ἀσμένως εἶδον ἔτι σημεῖα ψυχῶν εἰς εὐσέβειαν θερμοτέρων. ταύτῃ τοι καὶ ἐθαύμασα μᾶλλον αὐτὴν δι' αὐτό γε τουτὶ ἢ διὰ τἄλλα, ὁπόσα τῇ πόλει περίεστι τὰ καλά. τῆς γὰρ ἀλλοφύλου θρησκείας συμπεφυρμένως ἐπιπολαζούσης ἐκεῖ πανταχόθεν καὶ πανταχῇ, ἅτε τῆς Ἀράβων ἐπικρατείας ἐξ Αἰγύπτου, μᾶλλον δ' ἐκ Κυρήνης καὶ Πενταπόλεως καὶ τῶν γε ἔτι τούτου προσωτέρω διηκούσης ἄχρι καὶ ἐς τὰ τῆς Ἀντιοχείας ἐπέκεινα, συμβαίνει καὶ τῆς Ἀραβικῆς θρησκείας δείγματα πανταχῇ τῆς γῆς ὑπάρχειν f. 98 b. ἐκείνης. διὸ καὶ ἀντεχομένους ἐκεῖ κομιδῇ " τῶν Ἀντιοχέων αὐτὸς ὁρῶν τοὺς εὐσεβῶς ἑλομένους ζῆν ὑπὲρ τῶν πατρίων τῆς εὐσεβείας δογμάτων ἄχρι θανάτου δεῆσαν, διὰ μακροῦ τοῦ θαύματος ἐποιούμην τέως ἐγὼ τὸ ἐκείνων πρᾶγμα, καὶ ἐς τὴν πάλαι μνήμην ἀνῆγον εὐθὺς ἐκείνην τὸν νοῦν.

10 Εἶεν. ἀλλὰ μετὰ βραχὺ κἀκεῖθεν ἀπάρας ἀπῄειν ἄχρι καὶ εἰς Ἰσσόν, ἔνθα τοὺς Κιλικίους αὐλῶνας τῶν Ταυρικῶν παραψαύειν ὀρῶν σχεδὸν εἰπεῖν ἐκ φύσεως συνηνέχθη· ἐς τοσοῦτο γὰρ βραχύτητος ὁ μεταξὺ συστέλλεται χῶρος ἐκεῖ ἔκ τε θαλάττης καὶ ὀρῶν ἐκείνων ὥστε καὶ πύλαι τοῖς πάλαι προσηγορεύθησαν Ἰσσικαί τε ἅμα καὶ Συριακαί. καὶ πόλις δ' ἔστιν Ἀντιοχείας ἀρχαιοτέρα παρακειμένη, ξὺν γε πλείσταις ἑτέραις Ἀλεξάνδρεια καλουμένη. ταύτην γὰρ Ἀλέξανδρος ἀνήγειρε πρώτην ἄγαλμα νίκης εἰπεῖν, ἣν αὐτόθι Δαρεῖον

adhuc indicia animorum fervidiore pietate accensorum cognovi. quare ob hanc ipsam rem magis urbem admiratus sum quam ob alia commoda et ornamenta, quae ei suppetant. cultu enim peregrino undequaque promiscue gliscente omnibusque locis exstante (quum enim Arabum imperium inde ab Aegypto aut potius a Cyrene et Pentapoli ac regionibus etiam remotioribus usque Antiochiam et ultro pertineat, usu venit ut Arabicae religionis vestigia ubique in illa terra occurrant), ubi Antiochenses, qui quidem pie ac recte de religione sentirent, pro patriis pietatis dogmatis fortiter resistentes videbam, etiamsi mortem perpessuri essent, in summa eam rem admiratione habebam atque ad veterem memoriam talem sentiendi rationem statim referebam.

Ceterum paulo post quum me dedissem in viam, usque Issum profectus sum, ubi convalles Ciliciae cum Tauri montibus a natura fere ipsa coniunctas esse dixeris. tam breve enim spatium interest inter mare et montes illos, ut portae a veteribus et Issicae et Syriacae cognominarentur. urbs ibi sita est antiquior Antiochia, cum plurimis ceteris Alexandria appellata. eam enim Alexander quasi primum tropaeum victoriae excitavit, quam ibi de Dario Persa primum re-

τὸν Πέρσην ἐνίκησε πρῶτον, ἐκ Βαβυλωνίας καὶ τῶν γε ἀνωτέρω τόπων μυρίαν μὲν ἵππον ἐλάσαντα, πάντα δ' Ἀσίας ὅπλα συγκινήσαντα μέχρις αὐτοῦ. σπεύδων γάρ, πρὶν Ἀλέξανδρον διαβῆναι, τὰς τῶν εἰρημένων στενῶν ἀποκλεῖσαι παρόδους τῷ πλήθει τῆς στρατιᾶς ἐκείνης, ἔλαθε καθ' ἑαυτοῦ μᾶλλον ἢ κατ' Ἀλεξάνδρου τὸν ὄλεθρον μεμηχανημένος· πλῆθος γὰρ δυσαρίθμητον στρατιᾶς ἐπαγόμενος, καὶ ὀφείλων ἐν ὑπτίοις καὶ ἀναπεπταμένοις πεδίοις τὰς πολεμικὰς διατάττειν φάλαγγας, καὶ ταῦτα γυναῖκας ἅμα καὶ παῖδας ἄγων καὶ ὅλον αὐτοῦ τὸν βασίλειον οἶκον κατά δή τι πάτριον ἔθος, ὃ δὲ τἀναντία πάντ' ἐδεδράκει. μηδὲ γὰρ ἐχούσης τῆς τοσαύτης ἐκείνης ἵππου ῥύμῃ πολλῇ φερομένης ῥᾳδίως προχωρεῖν τε καὶ ἀναχωρεῖν ἐν στενοῖς καὶ τάς γε ἀναστροφὰς καὶ συστροφὰς καὶ ἀγχιστρόφους περιφορὰς καὶ διεξόδους ποιεῖσθαι, συνεπάτουν ἀλλήλους αὐτοὶ ὑπ' ἀλλήλων συμποδιζόμενοι, καὶ περιέπιπτον ἑαυτοῖς αὐτοί, κακῶς βουλευσάμενοι. ἀλλὰ τούτων μὲν ἅλις.

portavit, qui ex Babylonia locisque etiam superioribus innumerabilem equitatum adduxerat omniaque Asiae arma ad se contraxerat. quum enim antequam Alexander transgrederetur, angustiarum, de quibus diximus, transitus multitudine illius exercitus intercludere properaret, sibi potius quam Alexandro perniciem sese machinari non intellexit. nam quum innumerabiles copias secum duceret atque aciem in locis planis atque patentibus instruere deberet, quum praesertim feminas atque liberos et totam regiam domum ex patrio quodam more secum haberet, ipse contraria prorsus fecit. ita factum est, ut, quum equitum ingens turba comitato impetu in hostes se inferens in angustiis nec facile progredi nec se recipere neque se convertere aut contrahere aut celeres circumactiones atque excursus facere posset, ipsi inter se impediti se contererent et in semet ipsos incurrerent malo usi consilio. sed haec hactenus.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΛΟΓΟΣ Δ' Η ΚΕ' ΤΗΣ ΟΛΗΣ ΑΥΤΟΥ ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.

Ἐμοὶ δὲ προσωτέρω προάγειν βουλομένῳ δυοῖν ἕνεκα, ὅπως τε μάθοιμι μέχρι πόσου τῆς ἀλλοτρίας ἐκείνης γῆς καὶ δι' ὅσων ἐθνῶν ἐκείνων διήκει σωζόμενον τὸ Χριστιανῶν ἔτι γένος, καὶ ὅπως ἐν μέσοις τοῖς ἀσεβέσιν ἔτι τῶν πατρίων ἔχεται δογμάτων τῆς εὐσεβείας κατὰ τὸν σφίσι ἁπλούστερόν τε καὶ ἀληθέστερον τρόπον, καὶ ἅμα θεάσασθαι εἴ τί που τῆς ἀρχαίας σοφίας ἐκείνης περίεστι λείψανα Χαλδαίοις καὶ Πέρσαις, ἐμποδὼν οἱ τῶν Ἱεραπολιτῶν γεγένηνται κοσμιώτεροι, ἐπεί τοί γε μέχρι καὶ ἐς ἐκείνους προεληλύθειν ἐγώ, διακοσίους ὁμοῦ καὶ ‖ f. 99 a. *χιλίους ἐγγύς που σταδίους θαλάττης ἀπέχοντας. οὐ γὰρ εὔοδα ἔσεσθαι ὑπισχνοῦντό μοι ἔτι τὰ πρόσθεν διὰ τὸ τῶν προσοικούντων ἀλλόγλωσσον· οὐ μὴν οὐδ' εἰ εὔοδα ἦν ἐντεῦθεν, ἥκιστ' οὖν ὅμως περιλείπεσθαι Χαλδαϊκῇ τε γῇ καὶ Περσικῇ σοφίας ὅλως ἐκείνης ἴχνη τε καὶ γνωρίσματα. ἐξ ὅτου γὰρ τὸ Σκυθικὸν ἐπιρρεῦσαν γένος καὶ*

EIUSDEM HISTORIAE ROMANAE LIB. IV. SIVE UNIVERSAE HISTORIAE ROMANAE LIB. XXV.

Quum longius progredi vellem duabus ex causis, partim ut cognoscerem, ad quem finem terrae illius peregrinae et per quas gentes Christianorum adhuc genus salvum extenderetur et quomodo inter medios irreligiosos homines patria fidei dogmata simpliciore sua et veriore ratione amplecteretur, partim ut viderem, num forte alicubi apud Chaldaeos et Persas antiquae illius sapientiae exstarent reliquiae, ab Hierapolitis honestissimis impediebar, ad quos usque ego processeram quamquam mille fere ducentis stadiis a mari disiunctos. hi enim locos etiam longinquiores ob incolarum peregrinam linguam non commode adiri posse affirmabant; quin etiam si facile adiri possent, attamen nequaquam apud Chaldaeos et Persas illius sapientiae vestigia atque indicia superesse. quo enim ex tempore gens Scythica ex fon-

ἐκχυθὲν ἄνωθέν ποθεν ἐξ ἀρκτικῶν πηγῶν καθάπερ ἀχανοῦς τινὸς ὕδωρ πελάγους, Πέρσας τε ἐδουλώσατο καὶ Μήδους καὶ πᾶσαν εἰπεῖν ταυτηνὶ τὴν Ἀσίαν ἄχρις Ἰνδῶν τε ἐκείνων πρὸς ἕω καὶ ἄχρις Ἀράβων τουτωνὶ πρὸς νότον, οὐ μόνον τὰ πλείω τῶν ἐγχωρίων ἠθῶν ἐκείνων ἔσβη καὶ ἐτεθνήκει, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τῶν ἐθνῶν ἐκείνων τὰ τοπικὰ διαστήματά τε καὶ ὅρια συγκέχυται καὶ παντάπασίν ἐστι δυσείκαστα νῦν. γίνεσθαι δέ μοι μάλιστα νῦν, εἴπερ ποτ', ἀξύμφορον ἔφασκον τὴν ἐκεῖσε πάροδον διὰ τὰς ἄρτι κατεσχηκυίας καὶ Σκύθας αὐτοὺς κατ' ἀλλήλων ἔριδάς τε καὶ στάσεις περὶ πρωτείων, τοῦ σφῶν ἀρχηγοῦ καὶ ἡγεμόνος πρὸ μικροῦ τεθνηκότος. ταῦτ' οὖν ἔγωγ' ἀκηκοώς, καὶ ἅμα συνορῶν τῆς ὁμοίας συγχύσεως τὸ νεμόμενον καὶ ἐπ' Ἄραβας τουτουσὶ προχωροῦν, τελευτήσαντος νεωστὶ καὶ τοῦ Αἰγυπτίου Φαραὼ καὶ τῶν υἱέων περὶ τῆς ἀρχῆς ἐν ἀλλήλοις στασιαζόντων, καὶ πεφυρμένων πανταχῆ τῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀραβίας πραγμάτων, τάχιστα ἀνεχώρουν ἐκεῖθεν ὀπίσω ἀπιὼν ἐς Κιλικίαν, θέσεως ἔχουσαν εὐφυῶς, πλείστην τε ἅμα καὶ λίαν οὖσαν εὐδαίμονα χώραν, ἔνθα δὴ καὶ πολλαῖς ἐνέτυχον καὶ ἄλλαις πλησιοχώροις ἀλλήλαις πόλεσιν ἀγαθαῖς, τῇ Ταρσῷ δὲ μάλιστα πασῶν, ᾗ καὶ πατριάρχῃ τῷ Ἀντιοχείας ἐνδιαιτᾶσθαι τὰ πολλὰ περιγίνεται. τά τε γὰρ ἄλλα περίεστιν αὐτῇ τἀγαθά, καὶ Κύδνος ὁ ποταμὸς ἡσυχῇ παραρρέων, ἐν ᾧ καὶ Ἀλέξανδρόν φασιν

tibus septentrionalibus effusa fluctuum instar maris immanis lateque expansi in Asiam irruit atque Persas Medosque et totam fere hance Asiam una ex parte usque ad Indos orientem versus et altera ex parte usque ad Arabes meridiem versus in ditionem suam redegit, non solum domestici indigenarum mores propemodum exstincti sunt atque intermortui, sed etiam ipsa gentium intervalla finesque confusa sunt atque nunc prorsus cognitu difficilia. tum autem quam maxime iter in istas terras incommodum mihi fore dicebant ob contentiones discordiasque de principatu inter ipsos Scythas exortas principe eorum atque duce paulo ante mortuo. quod quum ego audissem similesque turbas etiam in Arabes grassari viderem, quum nuper mortuo Pharaone Aegyptio filii eius de regno inter se dissiderent et Aegyptiorum Arabumque res ubique miscerent, celerrime inde profectus in Ciliciam recessi, maximam atque opulentissimam terram, situ atque natura praeclaram, ubi quum alias multas praeclaras urbes inter seque vicinas inveni, tum Tarsum prae ceteris egregiam, ubi etiam Antiochiae patriarcha plerumque sedem suam habet. huic enim urbi quum aliae amoenitates atque commoda suppetunt, tum Cydnus flumen placide eam

ἐκεῖνον τὸν μέγαν, εἰς ἐπιθυμίαν ἐκ μόνης τῆς θέας ἐληλυθότα, λούσασθαι.

2 Ἐκεῖνον δ' ἔτι καὶ πλείω τοιαῦτα συνείρειν βουλόμενον ἔγωγε ἐπισχών, καὶ τὸ τῆς διηγήσεως τεμὼν συνεχές, ἀναλαβεῖν τὸν λόγον ἐκέλευον αὖθις καὶ ἀνερωτῶντί μοι ἀποκρίνεσθαι πατριαρχῶν τε πέρι καὶ ἐπισκόπων, ὅσοι διέπειν καὶ διοικεῖν τὰς ἐπαρχίας ἐκείνας τὸν ἱερώτερον ἔλαχον τρόπον. καὶ ἐμεμφόμην ἐπιεικῶς τῆς λήθης τὸν ἄνδρα, ὅτι τῶν μὴ πάνυ τι ἀναγκαίων ἔμοιγ' ἀκούειν ἐν φροντίδι ποιησάμενος τῇ μεγίστῃ διεξιέναι, ὧν ἡμῖν ἐς τὰ μάλισθ' ὑπῆρχε μανθάνειν ἀνάγκη, καὶ ὧν εὐσεβείας ἕνεκα ἑσπέρας καὶ πρωῒ καὶ μεσημβρίας ἀκούειν ἥδιον ἔδοξεν ἄν μοι ἢ Κροίσου τοῦ Λυδοῦ χρυσῶν μοι χοίνικας παρεχομένου, τούτων δ' αὐτὸς τὴν μνήμην λήθης μακροῖς πυθμέσιν ἐκάλυψεν, ὥσπερ ἂν εἰ μὴ αὐτὸς ἦν ὁ προοίμια τῶν σφετέρων πεπραχὼς διηγήσεων τὰ τῆς ἐκκλησίας ναυάγια, ὅτι τῶν πατρίων νομίμων τῆς εὐσεβείας f. 99 b. ἐπίπροσθεν τὰ τοῦ Παλαμᾶ καινά τε καὶ ἔκθεσμα παρεισρέοντα πεφώρακε δόγματα, καὶ ταύτην ἐπιεικῶς αἰτίαν τιθέμενος τῆς τε τῶν πολιτικῶν ἐπὶ τὸ χεῖρον πραγμάτων ἀνατροπῆς καὶ ἅμα τῆς ἐντεῦθεν ἀκουσίου φυγῆς ἑαυτοῦ. καὶ τίνα γὰρ ἄλλην ἐχρῆν σε συναγαγεῖν ἱστορίαν, βέλτιστε φίλων, ἔφασκον, Ἀγαθάγγελε; τίνα δ' ἄλλην κρείττω καὶ τιμιωτέραν ταύτης ᾠήθης ἐμοὶ κομιεῖν ἀφήγησιν ἔξωθεν, καὶ

praeterfluens, in quo flumine Alexander Magnus solo eius adspectu cupiditate incensus sese lavasse dicitur.

Quum vero ille huiusmodi plura referre mihi vellet, equidem eum prohibebam et narrationis huius continuatione incisa ab eo petebam, ut ad sermonem reversus responderet mihi interroganti de patriarchis et episcopis, qui illas provincias ratione sanctiore gubernandi atque administrandi munus sortiti essent. homini autem valde oblivionem in opprobrium verti, quod res quidem non ita mihi auditu necessarias narrare tam enixe studeret, memoriam autem earum rerum, quae nobis maxime cognoscendae essent et quas pietatis causa vespera et mane et meridie audire dulcius mihi videretur quam si Croesus Lydus auri mihi modios largiretur, oblivione profundissima obruisset, quasi non ipse esset is, qui initium suarum narrationum ab ecclesiae naufragiis duxisset, quod pro patriis religionis institutis Palamae nova atque illegitima dogmata irrepere vidisset idque ipsum pro causa conversionis rerum publicarum in deteriorem conditionem suaeque involuntariae fugae habuisset. „quamnam vero aliam, inquam, optime amicorum Agathangele, debebas colligere? quam aliam narrationem hac

ἅμα τῶν ὀρθοδόξων τοῖς ἐνταυθοῖ πατριώταις ἡδονῆς τῆς βελτίστης ἐφόδια, λίαν ἐφιεμένοις ἅπασι μαθεῖν ὅπως κἀκείνους ἡ φήμη τῶν ὧδε συμφορῶν τῆς τοῦ θεοῦ διέθηκεν ἐκκλησίας, γραφαῖς τερατώδεσι τῶν ἐνταῦθα δυναστευόντων τοὺς πανταχῇ τῆς οἰκουμένης εὐσεβεῖς ἐπειγομένων ἐξαπατᾶν, καὶ φιλονεικούντων τὴν πανταχόθεν ἑταιρείαν τε καὶ ὁμολογίαν τῆς τοιαύτης κακίας οἷόν τι καρποῦσθαι τρόπαιον.

Ταῦτ' ἐμοῦ γε διεξιόντος, ὑπολαβὼν ὁ Ἀγαθάγγελος, 8
ἐμοὶ δὲ βέλτιον, ἔφησε, δέδοκται, θεία μοι κεφαλή, τελευτῶντός μοι τοῦδε τοῦ λόγου διεξελθεῖν εὐθὺς ἀπολαβόντι χωρὶς ἐκεῖνα, μηδενὸς τοῦ συγχεῖν δυναμένου σφίσιν ὅλως συνυπακουομένου, ὅπως ποτ' ἐπὶ νοῦν εἰληφότι διεστάναι τῶν καθόλου καὶ κοσμικῶν ἁπλῶς εἰπεῖν τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, καὶ ἰδίαν μὲν εἶναι ταυτηνὶ πραγματείαν ἰδίαν δ' ἐκείνην, καὶ ἄλλων ἑκατέραν ὡς τὰ πολλὰ καὶ οὐ τῶν αὐτῶν. ἐπεὶ δὲ σὺ διπλοῦν ἀνθ' ἁπλοῦ τὸν πόνον ἀναδέχεσθαι εἵλου, καὶ ἃ τὸν αὐτὸν ἐν ἑκατέροις συμπίπτει γίνεσθαι χρόνον βίβλῳ μιᾷ συντιθέναι σοι δέδοκται, οὐκ ἂν οὐδ' αὐτὸς οὐδαμῇ γε ὀκνήσαιμι τὰ τῆς αὐτῆς ἐν ταὐτῷ περιόδου διεξιέναι συλλήβδην, ἐπεὶ καὶ τρόπον ἕτερον πρότερον (εἰρήσεται γὰρ τἀληθές) ἐδεδίειν μάλα αὐτὸς ἐκείνως διεξιέναι, καὶ μιγνύων τοῖς τοι-

praestantiorem atque pretiosiorem putabas mihi extrinsecus afferre posse? quod aliud pulcherrimae voluptatis adiumentum nostris popularibus orthodoxam hic fidem tuentibus? qui quidem cuncti vehementer cupiant scire, quomodo tantae calamitatis, quanta dei ecclesia afflicta est, fama illorum animi affecti fuerint quum scriptis monstrosis ii, qui tum dominabantur, pios homines toto orbe terrarum in fraudem inducere anniterentur omniumque societatem atque consensum quasi tropaeum quoddam tantae improbitatis sibi parare ambitiose studerent."

Quod quum ego dixissem, Agathangelus sermonem excipiens: „mihi, inquit, melius visum est, o divinum caput! in fine huius narrationis illa seorsim pertractare atque persequi, ubi nihil prorsus, quod res confundere atque turbare posset, subaudiendum esset; qua quidem in re sic fere statuebam, historiam universalem et secularem, ut breviter dicam, differre ab historia ecclesiastica et utriusque descriptionem peculiarem atque separatam esse, utramque diversas plerumque res, non easdem complecti. quum autem tu duplicem laborem pro simplici in te suscipere volueris et quae eodem tempore in utroque genere eveniant, una comprehendere scriptione constitueris, ne ego quidem ullo pacto res eodem temporis spatio gestas coniunctim persequi dubitaverim, ut qui iam antea ut verum tibi dicam, res ista ra-

οἶσθε τὰ μὴ τοιάδε τὴν σὴν ἀκοὴν ἀποκναίειν, καὶ ταῦτα νῦν οὕτω λύπης ἔχοντος ἄλλως, ὅτε μάλιστα πάντων ἅπαντ' ἐκεῖνα μνήμης ἁπάσης ὄπισθε ποιεῖσθαι οὐκ ἔστιν ὅθεν οὐ καὶ ὅπως οὐ βεβούλημαι, οἷς βάρους ἐνέστακται πρόφασις ὁπωσοῦν καὶ ὁθενοῦν. νῦν δ' ἐπειδή σοί γε τοῦθ' ἥδιον ἐκείνου πολλῷ μανθάνω δοκεῖν, ἄσμενος κἀγὼ λοιπὸν αὐτίκα μάλα τὴν σὴν τῆς ἐμῆς ἀνθαιρήσομαι βούλησιν. καὶ τί γὰρ ἄλλο τῶν ἄλλων δόξειεν αὖ εὐδαιμονέστερον ἔμοιγε νῦν ἢ σοί γε τὰ τοιαῦτα χαρίζεσθαι τῶν διηγημάτων, ὧν ἐμοὶ μὲν ῥᾷον οὐδέν, σοὶ δὲ βέλτιον οὐδέν.

4 Ἀλλὰ γὰρ ὁ ἑταῖρος ἡμῖν Ἀγαθάγγελος τοιαῦτα μὲν ὑπὲρ ὧν σεσιώπηκεν ἀπολελόγηται, τοιαῦτα δὲ ὑπὲρ ὧν φθέγξαιτ' ἂν εἰς τοὐπιὸν τῆς διηγήσεως ἐπηγγέλλετο, τῶν μὲν προτέρων σμικρὰ ἐπαναλαμβάνειν διὰ τὸ ἤδη εἰρῆσθαι τὰ πλείω, τοῖς δ' ἐπιοῦσι τῶν ἀναγκαίων μηδὲν ὑπισχνούμενος παραλείπειν. ἐντυχεῖν μὲν οὖν ἔλεγε καὶ τῶν μερικωτέρων ἐπισκόπων ὅσοι καθ' ἃς αὐτὸς περιῄει κώμας καὶ πόλεις
f. 100a. ἐτύγχανον ὄντες, ἐντυχεῖν δὲ " μάλιστα δὴ πατριάρχαις αὐτοῖς, Γρηγορίῳ τε δηλαδὴ τῷ Ἀλεξανδρείας καὶ Ἰγνατίῳ Ἀντιοχείας, καὶ τρίτῳ ὃς πρὶν ἢ Λάζαρον τῆτες ἐκεῖσε ἀφῖχθαι, τὸν πατριαρχικὸν Ἱεροσολύμων διεῖπε θρόνον· τὸ γάρ τοί γε ὄνομα ἐλελήθει με τοῦ ἀνδρός. ἐντυχεῖν δ' οὖν ἐν διαφόροις

tione exponere valde veritus sim, ne diversarum rerum conglutinatione tuas aures obtunderem, . ubi quam maxime, quodcunque vel minimae molestiae quacunque ex causa efficiens esse posset, id ab omni commemoratione seiungere non potui non in animum inducere. nunc vero quum tibi multo gratius hac ratione, quam illa, res enarrare videri cognoverim, lubenter iam tuum consilium meo anteponam. quid enim aliud mihi nunc praestantius videri potest, quam tales tibi narrationes proponere, quibus nihil mihi facilius, tibi nihil melius est.

Haec igitur posteaquam Agathangelus amicus de iis, quae silentio transisset, ad suam defensionem protulit, de iis quae insequenti narratione relaturus esset, professus est, se pauca tantum ex prioribus recepturum esse propterea quod maiorem partem iam exposuisset, deinde vero nihil, quod necessarium esset, se omissurum promisit. convenisse igitur se dicebat praeter particulares episcopos, quos in singulis vicis urbibusque offendisset, praesertim ipsos patriarchas, Gregorium, patriarcham Alexandriae, Ignatium Antiochiae, tertium eum, qui Hierosolymis patriarchicum solium obtinuit ante Lazarum, qui hoc anno eo venit; nomen autem viri me fugit. convenisse se igitur alium

ἄλλοτ' ἄλλῳ τοῖς τόποις, ἔνθα καὶ τὴν δίαιταν ἕκαστος ἔτυχε τηνικαῦτα ποιούμενος. καὶ τὰ μὲν πρῶτά φησιν ἐπιτωθάζειν ἐκείνους καὶ διαλοιδορεῖσθαί οἱ, καὶ οἷον εἰρωνευομένοις ἐοικέναι καὶ ἀποσειομένοις ὁλοσχερῶς τὴν αὐτοῦ συνδιαίτησιν, ἰδίᾳ μὲν ἕκαστον, ἐπ' ἴσης δ' ὥσπερ ἐκ κοινοῦ συνθήματος ἅπαντας διὰ τὸν τοῦ πατρίου δόγματος ἐντεῦθεν ῥαγέντα κλύδωνα. οὕτως ὀξέως ἐπέδραμεν ἡ φήμη ῥυεῖσα, καθάπερ ἀγρίου πνοή τις ἀνέμου, Αἴγυπτόν τε καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν καὶ πᾶσαν εἰπεῖν οἰκουμένην, ὅπου περ ἂν Χριστιανῶν λάχοιεν δῆμοι τὴν οἴκησιν ἔχοντες, τῶν τοῦ Παλαμᾶ παρανόμων καὶ νόθων δογμάτων, καὶ οὕτως, ἀνώνυμος ὢν ὁ ταλαίπωρος πρότερον, διαβόητος ἐπὶ κακίᾳ γέγονεν ὕστερον· ποιεῖν γάρ φησι περιβοήτους οὐ δεξιὰν πρᾶξιν μόνον, ἀλλὰ καὶ κακίαν νικῶσαν πονηρῶν εὐδοκίμησιν. ἐπεὶ δ' ἀναλαμ- B
βάνων ἄνωθεν ἐκεῖνος ἕκαστα διῄει ἑκάστοις ἑκασταχοῦ, τά τε ἄλλα καὶ ὡς τὴν αὐτὴν καὶ αὐτὸς εἴη περιθάλπων γνώμην αὐτοῖς εὐσεβείας ἕνεκα, καὶ ὡς διὰ τὸν τοιοῦτον ζῆλον φυγὰς τῆς πατρίδος γένοιτο, καὶ ὡς ὁ τοιοῦτος ἐντεῦθεν ἐλαύνων τρόπος ἐς τοὺς ἀήθεις αὐτῷ πλανᾶσθαι δράσειε τόπους, — ἐπεὶ οὖν ταῦτά τε καὶ ἄλλα ἄλλοις ὁμοίως διετέλει λέγων, ὁπόσα κοινῇ καὶ καθ' ἕκαστα βέβαιον ἅπασιν εὐσεβείας αὐτὸν ἐγνώριζεν ἀθλητήν, ἦν οὐδεὶς οὔθ' ᾧ μὴ τῆς πρὶν αἰφνιδίου σκληρότητος μετέμελεν, οὔθ' ὃς οὐκ ἠσπάζετό τε καὶ

alio loco, ubi suam quisque tunc temporis sedem fixisset. atque primum quidem ait se conviciis et calumniis ab illis exagitatum esse; eos et singulos et cunctos pariter veluti ex composito irridentium se suamque societatem penitus aversantium prae se tulisse speciem propter patrii dogmatis fluctus hic coortos. tam acriter saevae tempestatis instar Aegyptum, Syriam, Ciliciam totumque fere orbem terrarum, ubi Christianorum populi sedes sortiti sunt, pervasit fama spuriorum et illegitimorum Palamae dogmatum, quo factum est, ut miser iste, qui antea obscurus erat, improbitate iam inclytus esse inciperet. „gloriam enim, inquit, non solum dextro atque prudenti facinore acquiri, sed etiam malorum improbitate virtutem superante." quum autem ille rebus altius repetitis singulis singula referret inprimisque iis exponeret, se eandem, quam ipsi, sententiam ferventer pietatis causa amplecti et ob ipsum hoc ardens studium extorrem a patria vivere ac tali sentiendi ratione ductum insueta et insolita loca oberrare — ubi haec atque alia eiusmodi aliis enarravit, quibus universe atque singillatim se omnibus constantem religionis propugnatorem probavit, tum quidem nemo erat, quem non temere antea conceptae acerbitatis poe-

ἀντεφιλοτιμεῖτό οἱ καὶ τὰ πιστὰ τῆς περὶ τὸ σέβας ἀληθοῦς ὁμονοίας περιφανῶς ἀντεδίδου, ὡς τηνικαῦτα καὶ τὸν Ἀντιοχείας ἔγγραφον ἑαυτοῦ προενεγκεῖν τόμον, ὁμολογίαν μὲν τῆς ὀρθοδόξου καὶ κοινῆς ἡμῶν ἔχοντα πίστεως, ἐκτέμνοντα δὲ Παλαμᾶν τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ὡς νόθα καὶ βέβηλα παρεισάγοντα δόγματα, τόμον ἐκεῖνον δηλαδὴ ὃν ἐν Βυζαντίῳ συνετετάχει παρὼν καὶ ἀκούων καὶ συναγωνιζόμενος Ἰωάννῃ τῷ πατριάρχῃ καὶ τοῖς γε ἀμφ' αὐτὸν ἐπισκόποις, τὸ ἰσχύειν ἔχουσι τέως ἔκ τε τῆς ἀληθείας ἔκ τε τοῦ μὴ παρεῖναι τὸν ἀντιβαίνοντα Καντακουζηνόν, ὅτε δὴ καὶ πρῶτον ἐπιφυεῖσαν τῷ καθαρῷ ληίῳ τὴν νόσον ἐκείνην ἐξ αὐτῆς ἔδοξε τέμνειν, ὡς ἔλεγε, βλάστης. τοῦτόν φησιν ἀνελίττειν τε ἐκεῖνον, καὶ ἅμα τὰς ὑπογραφὰς τῆς ὁμοφροσύνης δεικνύειν τῶν ὅσοι τῆς ἐπαρχίας ἐκείνου τυγχάνουσιν ὄντες ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι, καὶ ὅσοι τῶν ἄλλως λογάδων τὰς γνώμας ἦσαν συγ-
f. 100 b. κείμενοι." τούτοις ὁμόφρονος καὶ τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἔλεγε πεπειρᾶσθαι προέδρου σύν γε τοῖς ὑπ' αὐτῷ παντάπασιν ἐπισκόποις, καὶ ἅμα τοῦ τηνικαῦτα τὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἐκκλησίαν διέποντος. καὶ ἁπλῶς ἔφασκεν εἶναι μηδένα ᾧ τὸ ἐπιτιμᾶν Βυζαντίοις τῆς ἐν τοῖς οὕτως ἀκινήτοις εὐκολίας
C οὐκ ἦν ἀνὰ στόμα. τὸν δ' Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς φυσικῆς ἐθαύμαζε μάλα συνέσεως, βεβηκὸς ἐχούσης τὸ ἐμβριθές, καὶ οὔτε πρὸς ἀωρίαν φιλοτιμίας ῥᾳδίως ἐλαυνόμενον, οὔτε μὴν

niteret, nemo, quin benigne eum exciperet et certatim honoraret ac verae fidei concordiae manifesta pignora daret. tum etiam Antiochiae patriarcha scriptum tomum protulit, qui consensionem orthodoxae et communis nostrae fidei continebat, Palamam vero ut spuria et profana dogmata inducentem ex dei ecclesia eiiciebat — tomum scilicet illum, quem composuerat, quum Byzantii audiret et adiuvaret Ioannem patriarcham eiusque episcopos, qui aliquandiu superiores erant ob veritatis vim, quam defendebant et quod non aderat, qui iis se opponeret, Cantacuzenus, eo nimirum tempore, quo pestem istam in puro agro primum succrescentem cum ipso germine exstirpandam esse decretum est. hoc tomo evoluto eum ait ostendisse etiam subscriptiones unanimitatis omnium illius provinciae episcoporum et presbyterorum atque aliorum lectissimorum virorum, qui in eadem sententia starent. eodem sensu praeditos et Alexandriae praesulem cum omnibus episcopis ei subditis et eum, qui tum Hierosolymorum gubernabat ecclesiam, se expertum esse dixit atque omnino neminem fuisse, cui non reprehensio Byzantinorum, quod in rebus tam immutabilibus tanta levitate essent, in ore semper fuisset. Alexandriae autem praesulem

πρὸς ἰδιωτικὴν ἀφωνίαν ἐξ ἀμαθίας μακρᾶς συστελλόμενον, ἀλλὰ πρακτικαῖς ὁρμαῖς ἐς τὸ πάνυ τι ἐμμελὲς εὐφυῶς πως ἀναρρωννύμενον. τά τ' οὖν ἄλλα τἀνδρὸς ἐθαύμαζε μεμνημένος ἐκείνου, καὶ ὅτι τὸ οἴεσθαι εἰδέναι πολλοῖς καὶ τῶν οὐδὲν αἰσχόντων πρός γε τὸ εἰδέναι γίνεσθαι ἐμποδὼν ἔλεγε, καὶ τοῦτ' εἶναι πάντως ὃ μικρὸν εἶναι δοκοῦν μεγάλα καὶ πόλεις καὶ οἴκους δύναται βλάπτειν, ὡς ἐκ βραχέος σπινθῆρος ἀρχόμενον, οὗ τὸ νεμόμενον οὐκ ἄν ποτε σταίη τῆς ἀεὶ νεωτεριζούσης φλογὸς κινουμένης, ὁπότε τραπέζης ῥαστώνην ἡ τῆς ὕλης δίδωσι πολυτέλεια. ἐντεῦθεν ὅρια ῥιπτοῦνται πατρίων κανόνων, πατοῦνται θεσμά, καὶ οὐκ ἔστιν οὐδὲν τῶν καλῶν ὃ δύναται μένειν ἑστώς, καὶ αὖ οὐκ ἔστιν οὐδὲν τῶν κακῶν ὃ μὴ δύναται τὴν ἀλήθειαν ἐξορχεῖσθαι. μοναρχία μὲν οὖν οἰήσεως αὐτονομίᾳ στρατηγουμένη καὶ γνώμης ὀρέξεσι δημαγωγουμένη τί μὲν ἂν τῶν ὑγιαινόντων ἐργάσαιτο, τίνος δ' ἀπόσχοιτ' ἂν τῶν ἐρεθιζόντων ἐπὶ τὰ χείρω; πολλοῦ μέντ' ἂν δεήσειε σώζεσθαι τὴν πολιτείαν ἐκείνην, καὶ μὴ καθάπερ ἀκυβέρνητον πλοῖον διαποντίοις χειμῶσι πρὸς τοὺς ἐσχάτους κινδύνους ἐλαύνεσθαι, τοῦτο δὴ τὸ τῆς Βυζαντίων ἴδιον ἄνωθεν ὡς τὰ πολλὰ πολιτείας. καὶ οὐκ ὀνειδίζω λέγων τὰς τύχας ἁπλῶς, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦτο καὶ πλείους σκοποῦντες ἄνω-

valde admirabatur ob naturalis prudentiae copiam cum gravitate atque constantia coniunctam, ut non facile ad intempestivam ambitionem compelleretur neque vero ad rudem quandam atque incultam taciturnitatem propter magnam inscitiam demitteretur, sed rerum usu firmatus convenientiam quandam admodum decoram prae se ferret. maxime vero, quum huius viri mentionem faceret, hoc dictum eius admirabatur: multis hominibus iisque alioqui non imprudentissimis, quod se scire arbitrarentur, id ipsum, quominus scirent, impedimento esse; hoc quidem leve videri, attamen magna incommoda et urbibus et domibus facessere posse veluti et scintillula exortum, quae incendio usque insolentiore exsuscitato non desineret omnia depascere, simul atque materiae larga copia facile nutrimentum subministraret. „inde, inquit, regulae atque normae a patribus constitutae disiiciuntur, leges proculcantur nihilque est boni atque honesti, quod suo statu manere possit, nihil mali atque improbi quod veritatem insultare nequeat. regnum igitur opinionis licentia gubernatum et arbitrii libidinibus agitatum — quid frugi faciet? qua re abstinebit, quae ad peiora incitare possit? tantum abest, ut talis civitas salva atque incolumis esse possit, ut veluti navis sine gubernatore maris tempestatibus in extrema discrimina praecipitetur. haec vero propria est conditio civitatis Byzantinae inde usque ex superioribus temporibus. neque vero hanc

θεν εὑρίσκομεν ἐκεῖσε, μὴ μόνον τῶν δημοσίων πραγμάτων, ὅτι μὴ πολλῷ γε δήπου μάλιστα τῆς εὐσεβοῦς ἐκκλησίας τὰ ὀλισθήματα. ἢ γὰρ ἐκεῖ τὴν γένεσιν ἴσχει τὰ χείρω, κἀκεῖθεν ὡς ἐπὶ πρανοῦς ἐπιρρέοντα πονηρῶν ἐς τὰ μάλιστα πραγμάτων καὶ τὰς ἄλλας ῥᾳδίως ἐμπίμπλησι πόλεις· ἢ καὶ ἄλλοθέν ποθεν σκιωδῶς ἐπεισκωμάσαντα τὴν πῆξιν αὐτόθι μονιμωτέραν λαμβάνει καὶ δημόσιον τὸν χρωματισμὸν ἀναδείκνυσι τῆς κακίας. διό μοι θαυμάζειν περίεστιν, οὐκ εἰ γέγονέ τι παράλογον, ἀλλ' εἰ μὴ πᾶν ἐκεῖ τὸ γινόμενόν ἐστι παράλογον. ἡμεῖς δ' ἐνταυθοῖ μήτε περισσὰ τὸ παράπαν ζητοῦντες σοφίζεσθαι κατά γε τὴν περιττὴν καὶ εὔτεχνον ταύτην σοφίαν, μήθ' ἑαυτοὺς τῶν θείων μᾶλλον δικαιοῦν πατρίων f. 101a. διαπληκτιζομένους ἐν " διαλέξεσιν ἄμετρα τὸν καινότερον τρόπον, ἀλλὰ τοῖς μὲν ἄνωθεν εὖ γεγραμμένοις ἐμμένοντες δόγμασι, τὰ δὲ σιγηθέντ' ἀναξαίνειν μηδαμῇ μηδαμῶς ἀξιοῦντες μηδ' ἀναλύειν ἀκαίροις πειρᾶσθαι συλλογισμοῖς, ἡμεῖς τε οἱ ποιμαίνειν ἐνθάδε λαχόντες πνευματικῶς τὸν μακρὸν ὁδεύομεν βίον, καὶ τὸ πνευματικὸν ἡμῶν ὁμοίως ἄγομεν ποίμνιον ὑπὸ κυβερνήτῃ τῷ μόνῳ πάντων δημιουργῷ καὶ θεῷ, πολυθεΐας δὲ καὶ ἀθεΐας Παλαμικάς, μᾶλλον δ' ἐνσάρκου οἰκονομίας ἀθέτησιν, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν ἐκκλησίας ἁπάσης καθάπαξ ἀνατροπὴν οὔτ' ἐδεξάμεθα οὔτε μὴν δεξαίμεθ' ἄν ποτε, κἂν

sortem simpliciter reprehensam volo, sed quod etiam eam ob causam, si longius respicimus, non modo publicarum rerum plurimas calamitates reperimus, sed omnium maxima ipsius piae ecclesiae infortunia. aut enim Byzantii mala gignuntur atque inde quasi in pronum effluentia calamitosissimis rebus etiam reliquas facile implent urbes, aut aliunde obscure et adumbratim illata ibi fundamentum firmius nanciscuntur et palam improbitatem quasi vividis coloribus indutam ostendunt. quare mihi mirari subit non si quid ibi rationi inconveniens incidat, sed si non, quidquid geritur, a ratione abhorreat. nos autem hic, qui non supervacaneum quid secundum supervacaneam hanc et artificiosam sapientiam argutari

sed in dogmatis antiquitus bene scriptis permaneamus neque, quae silentio involuta sunt, refricare aut ineptis ratiocinationibus expedire conemur, nos, dico, quibus hic pastorum munus obtigit spiritu aliter longam vitam degimus et gregem nostrum spiritualem eodem modo regimus sub gubernatore, universitatis rerum solo opifice atque deo, polytheismum autem et atheismum Palamae, magis vero extinctionem mysterii incarnationis dei vel quod idem est, totius ecclesiae planam conversionem non probavimus neque un-

ἐχθροὶ μυρίοι μυρίων ἔμπροσθεν ἱστῶσι θανάτων σκεύη καὶ μηχανήματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν Παλαμᾶν, καὶ ὅσοι ταὐτὰ φρονοῦσιν αὐτῷ, μετὰ τῶν αὐτοῦ τοιούτων δογμάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς ὅπως ποτ' ἐν θέᾳ κατέστημεν, τῷ αἰωνίῳ παραπέμπομεν ἀναθέματί τε καὶ πυρί. τούτων δ' ἀκριβῆ τὴν παράστασιν ἔχεις τε καὶ ἕξεις αὐτός, διιὼν τὰς ἐνταῦθα πόλεις καὶ χώρας Αἰγύπτου καὶ Ἀραβίας Φοινίκης τε καὶ Συρίας, καὶ ὅσα περὶ ταύτας οἰκοῦσι γένη Χριστιανῶν, ὅπως ἐν μέσῳ τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀκάθαρτα χείλη ἐχόντων οἰκοῦντες, καὶ ἀλλοτρίοις δουλεύοντες ὅπλοις, ὅμως τῇ τῶν ὧδε στοιχοῦντες ἐπισκόπων διδασκαλίᾳ τὸ πάτριον σέβας ἀεὶ τοῖς ἱεροῖς νέμουσι δόγμασι. μηκύνοιμεν δ' ἂν εἰ λέγειν ἐθέλοιμεν ἅπαντα ἐφεξῆς ὅσα τε ὁ θεῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐπ' ἐμοῦ διεξῄει, καὶ ὅσα ἄλλοι ἄλλως ἀλλαχῇ καὶ πανταχῇ, τῆς ὁμοίας ἐχόμενα τάξεώς τε καὶ εὐλαβείας.

Ἑξαετίαν δ' οὖν ὅμως ἡμεῖς ἐν ἐκείνοις διατετριφότες τοῖς 8
τόποις, ἔπειτα πλήρεσι τοῖς ἱστίοις ἀναχθέντες ἐκ Κιλικίας δευτεραῖοι ἐς Κύπρον τὴν νῆσον κατήχθημεν, ἔνθα δὴ καὶ πολὺν διατρίβειν ἐγνώκειν ἔγωγε χρόνον διά τε τἄλλα τῶν τῆς νήσου καλῶν καὶ τήν γε ἔννομόν τε καὶ φιλόξενον πολιτείαν, καὶ μάλιστα πάντων διὰ τὴν τοῦ σοφοῦ ἐκείνου ἀνδρὸς ὁμιλίαν, Γεωργίου φημὶ τοῦ Λαπίθου, ᾧ οὐκ εὐθὺς

quam probabimus, si etiam hostium innumerabilis multitudo quarumlibet mortium instrumenta et machinas nobis protendat, sed et ipsum Palamam et qui cum eo sentiunt cum dogmatis suis, quae nos quoque quando vidimus, aeternae execrationi et igni mandamus." horum verborum accurata documenta invenis atque invenies, si urbes atque regiones Aegypti et Arabiae, Pheniciae et Syriae et quae in iis incolunt gentes Christianorum peragrare velis, quae quamquam habitant inter impios impuroque ore praeditos atque alienis armis subiectae sunt, tamen doctrinam talium episcoporum sequentes reverentiam a patribus traditam nunquam non sanctis attribuunt dogmatis. longum est, omnia enarrare, quae divinus ille vir mecum communicavit et quae alii alias aliter mihi referebant ad eundem ordinem atque pietatem pertinentia.

Sex per annos quum in illis locis fuissemus, ex Cilicia velis passis in altum delati secundo die ad insulam Cyprum appulimus, ubi longum tempus commorari constitueram quum ob alia, quae praebet insula commoda, tum quod rei publicae administratio praeclare legibus temperata est et oppido hospitalis, maxime vero eo consilio, ut Georgii Lapithae, viri illius sapientissimi consuetudine uterer, quem

ἀποβὰς τῆς νεὼς ἐντετυχήκειν αὐθημερόν· οὐ γὰρ πλησίον ἐκεῖ που τὴν οἴκησιν εἶχεν, ἀλλὰ δυοῖν ἡμέραιν τοῦ λιμένος ἀπέχουσαν εἰς ὃν ἡμεῖς τηνικαῦτα ἐσεπεπλεύκειμεν. Ῥόδου μὲν γὰρ ἐκείνης τῆς νήσου μείζων ἐστὶν ἡ Κύπρος, καὶ ἅμα οὐ κατ' ἐκείνην ἀλλ' ἐπιμήκης τὸ σχῆμα· μεταξὺ δ' αὐτῆς ὄρος ἑστήκει, τὴν κορυφὴν ἐς ὕψος ἀνάγον μακρόν. Ὄλυμπος καλεῖται τὸ ὄρος, ἐξ οὗ καὶ πηγαὶ ποταμῶν ἀποβλύζουσι τρεῖς, ὧν ὁ μείζων καλούμενος Λάπιθος κάτεισι τέμνων καὶ περιρρέων τὴν Λευκωσίαν οὑτωσὶ καλουμένην χώραν, καὶ ἀποπτύων τὸ ῥεῖθρον παρὰ τὴν ἐς ἄρκτον βλέπουσαν θάλασσαν. τούτου παρὰ τὰς ὄχθας ἔτυχεν ἔχων ἐκεῖνος τὴν οἴκησιν, διὸ καὶ Λαπίθης ἔκ γε τοῦ ποταμοῦ καὶ αὐτὸς ὅπως ποτὲ παρωνόμασται. γνοίη δ' ἄν τις εὐθὺς κἀκ μόνης τῆς περιφανείας τε καὶ τοῦ μεγέθους τῶν οἰκιῶν καὶ ἐπαύλεων
f. 101 b. τοῦ ἀνδρός, καὶ πρὶν εἰς ὄψιν ἰέναι αὐτοῦ, " μὴ τῶν ἀγενῶν εἶναι καὶ τῶν πολλῶν ἕνα, ὅτι μὴ τῶν πάνυ τι λίαν ἐνδόξων καὶ πρώτων τῆς νήσου· γνοίη δ' ἂν μᾶλλον ἐκ τοῦ τρόπου καὶ τῆς ἄλλης τοῦ βίου σεμνότητος. ἑορταὶ γὰρ καὶ πανηγύρεις ἱεραὶ τὴν οἰκίαν ἐκείνην ἐκόσμουν, καὶ χορηγίαι τῶν δεομένων δαψιλεῖς. τῶν γε μὴν συχνὰ περιαγομένων ἐκεῖ Χριστιανῶν αἰχμαλώτων μεγίστην ἐποιεῖτο προμήθειαν, αὐτός τε παρέχων ἀφθόνως τὰ μείζω καὶ τελεώτερα τῆς τούτων ἐλευθερίας, καὶ ἅμα τοὺς ἄλλους ὀτρύνων διδασκαλίας

quidem e navi egressus non statim eodem die convenire potui. non enim in propinquo habebat sedem, sed' duorum dierum iter intererat inter eam atque portum, in quem tum incurrimus. Cyprus enim maior est insula Rhodo neque eadem, qua illa forma, sed oblonga. in media autem insula mons est, qui culmen ad magnam altitudinem effert. Olympus appellatur ex eoque trium fluviorum fontes profluunt, quorum maximus, cui Lapitho nomen est, Leucosiam regionem, quae dicitur, secernit atque circumfluit fluctusque in mare, quod in septemtriones spectat, emittit. ad huius fluminis ripas ille domicilium habuit, quapropter etiam ipse Lapithes ex flumine cognominatus videtur. statim vero quis ex sola specie atque magnitudine aedificiorum atque stabulorum etiam antequam in hominis ipsius adspectum venerit, facile cognoscet. eum nequaquam unum esse ex ignobilibus atque plebeiis, sed ex clarissimis atque primoribus insulae. idem magis etiam cognoscet ex vitae eius dignitate atque gravitate. festa enim et sacri conventus atque summa in inopes liberalitas illam domum ornant. Christianorum autem captivorum, qui crebro ibi circumducebantur, maximam habebat curam, quum et ipse largiter maiorem atque melio-

τῶν θείων γραφῶν. ἔργον γὰρ αὐτοῦ σπουδαιότατον μάλιστα πάντων ἱεραῖς ἐκκλησίαις ἀθροιζομένους Χριστιανοὺς διδάσκειν τά τε ἄλλα τῆς εὐσεβείας νόμιμα, καὶ πρός γε φροντίδα ποιεῖσθαι τῶν δεομένων μεγίστην, ὡς εἶναι δι' ἐκεῖνον πᾶσαν ἐκείνην τὴν νῆσον ἐλέου καὶ πίστεως στάδιον, καὶ μάλιστα πάντων αἰχμαλώτων ἐλευθερίαν. εἰσί γε μὴν καὶ 9 αἱ τοῦ ῥηγὸς περὶ τοὺς τόπους ἐκείνους ἐπαύλεις καὶ δίαιται, καὶ αἱ τῶν οἴκων ἐκείνου λαμπρότητες πάνυ καλαὶ διὰ τὸ χαριέστερον εἶναι τῆς νήσου τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀέρος τε ἕνεκα καὶ ἅμα θέσεως ἄλλης καὶ ῥαθυμίας τῶν τόπων. διὸ κἀκ τοῦ σχεδὸν ἐσεφοίτα θαμὰ παρ' αὐτὸν ὁ Λαπίθης Γεώργιος, καὶ σφόδρα κομιδῇ πολλῆς ἀπέλαυε τῆς ῥηγικῆς αἰδοῦς καὶ τιμῆς διά τε τὴν ἄλλην σεμνότητα, καὶ ἣν ἐκέκτητο μάλιστα πάντων σοφίαν, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς οὐ μετρίως τῆς Λατίνων μετέσχε φιλοσοφίας ὁ ῥήξ, καὶ δι' αὐτό γε τουτὶ πολλοὺς μὲν ἀμφ' αὐτὸν τοὺς Λατίνων εἶχε σοφοὺς ἀεί, ἦρα δὲ μᾶλλον τῆς Γεωργίου μούσης καὶ ὁμιλίας· σοφοὶ γάρ, φησί, τύραννοι σοφῶν συνουσίᾳ. ἔχων οὖν αὐτὸν ἔχειν ἐπέπειστο καὶ σοφίαν κατὰ ταὐτὸν ἑκατέραν, τήν τε Ἑλλήνων φημὶ καὶ Λατίνων· δεξιὸς γὰρ ἐν τοῖς μάλιστα καὶ καθ' ἑκατέραν σοφίαν καὶ γλῶτταν ὁ Γεώργιος ἦν. ταύτῃ τοι καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουσε διαλεγομένου συχνὰ τοῖς Λατίνων σο-

rem partem ad eorum conferret libertatem et alios sacrae scripturae praeceptis adhortaretur. praecipuum enim et maximum studium in eo collocabat, ut Christianos in sacris ecclesiis congregatos quum alias religionis leges doceret, tum maxime moneret, inopibus summopere prospiciendum et providendum esse. quare factum est, ut eius opera tota insula misericordiae atque fidei quasi palaestra pateat ibique maxima sit captivorum libertas. in illis locis sunt etiam regis praedia sedesque atque splendidissimae eius et pulcherrimae aedes, quod illa pars insulae amoeniore gaudet aeris temperie et iucundiore situ. quocirca frequenter ex propinquo ad eum veniebat Georgius Lapithes, qui summa apud eum reverentia atque honore fruebatur quum propter dignitatem tum propter sapientiam, qua omnium maxime praeditus erat. rex etiam ipse philosophia Latinorum haud mediocriter erat imbutus; sed quamquam ea de causa semper plurimos sapientium Latinorum circum se habebat, magis tamen delectabatur Georgii humanitate atque consuetudine. „sapientes enim, inquit, tyranni sapientium commercio.“ eum igitur quum secum haberet, adductus est, ut utramque pariter sapientiam sibi pararet, Graecorum scilicet et Latinorum. Georgius enim peritissimus erat utriusque sapientiae ac linguae. quare audiebat eum rex lubenter coram se saepe disputantem cum sapientibus Latinis, quos

φοῖς ἐπ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς τῶν συλλογισμῶν ἀποδεικτικοῖς βέλεσιν ἐς τὰ κράτιστα βάλλοντός τε καὶ νικῶντος αὐτούς, καὶ μάλισθ' ὅτε περὶ δογμάτων πατρίων τῆς θρησκείας ἦν ὁ ἀγών· τηνικαῦτα γὰρ πολὺς κατὰ σφῶν ταῖς τῶν θείων γραφῶν ἀποδείξεσι ῥέων ἰχθύας ἀφώνους ἄντικρυς ἔφαινεν. ὥστε καὶ χαλεπαίνειν ἐνίοτ' ἐν τούτοις ὡρμημένον τὸν ῥῆγα ἔθελγεν αὖθις αὐτὸν τῇ τῶν λόγων σειρῆνι καὶ ταῖς τῆς ἀληθείας ἀναντιρρήτοις στροφαῖς καὶ περιστροφαῖς. τοιαύταις δή τισι μεθόδοις τὸ χαλεπαῖνόν τε ἀνέστελλεν ἐμμελῶς τῆς ῥηγικῆς ἐκείνης ψυχῆς, καὶ τὸ εὔθυμοῦν ἀντεισῆγεν ἐπιεικῶς. καὶ ἦν ἁπλῶς εἰπεῖν οὐδεὶς τῶν ἁπάντων ὃς οὐ λογικοῦ παντὸς ἀγῶνος μεθ' ὑπερβολῆς αὐτῷ τὰ τῆς νίκης παρεῖχε τρόπαια, οὐθ' ὅς τις οὐ μάλα ἀξύνετος Ἑλληνικῆς μού-
10 σης ἦν, οὐθ' ὅστις Λατινικῆς φιλοσοφίας οὐ μάλα τι ἀδαής. εἶχόν γε μὴν ἔγωγε τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου τὴν φήμην καὶ πρὶν ἐντεῦθεν ἐκπλεῦσαι, μὴ μόνον ταῖς γραφαῖς ἐντυγχάνων ἐκείνου πολλάκις ὡδί, ἃς ἐκεῖθεν ἐκεῖνος σοὶ τῶν τε γραμμάτων καὶ ἅμα τοῦ φιλικοῦ καθήκοντος ἀμειβόμενος ἔπεμπεν, ἀλλὰ
f. 102 a. καὶ ἀκούων ἐπαίνους " αὐτοῦ γε μακροὺς ἀπὸ στόματος τῶν ὅσοι ἀφιγμένοι ἐκεῖθεν ὑπῆρχον ἐπὶ τὸ πλεῖστον. καὶ ἦν ἐπὶ μετρίας ἐμοὶ τὸ ἐκείνου συστελλόμενον θαῦμα. νῦν δ' ἐπειδή γε ἐς Κύπρον ἀφιγμένος παρ' ἐκείνῳ κατέλυον, διὰ μάλα τι σφόδρα μακρᾶς τῆς σπουδῆς τὴν ἐμὴν διὰ σὲ τιθεμένῳ ξε-

syllogismorum argumentationibus quasi telis fortissime impetitos superabat praesertim quum certamen de cultu patriorum dogmatum institutum erat; tum enim fluminis instar scripturae sacrae demonstrationibus in eos irruens effecit, ut muti prorsus pisces esse viderentur. regem vero hisce disputationibus interdum in iram compulsum rursus verborum venustate et irrefutabili veritatis flexu atque circumversione demulcebat. tali igitur ratione regis iracundia placide repressa ad tranquillitatem et securitatem animum eius traduxit. neque erat quisquam, ut paucis rem expediam, sive Graecae doctrinae haud imperitus sive philosophiae Latinae omnino non expers erat, quin ei ut in quolibet docto certamine multo adversariis superiore palmam daret. huius viri famam equidem etiam, antequam hinc navigarem, acceperam, quum non solum litteras saepe lectitarem, quibus tuis litteris et officio amicitiae respondebat, sed etiam quum laudes eius summas ex ore eorum audirem, qui inde huc plerumque venerunt. sed admiratio eius modicis mihi circumscripta erat finibus. ubi vero Cyprum profectus apud eum deversarer, cui tua causa hospitii summa erat cura ac diligentia, tum virum accuratius cognovi et expertus sum; famam enim

τίαν, ἔγνων τε καὶ πεπείραμαι τοῦ ἀνδρὸς τελεώτερον, αὐταῖς ἀκοαῖς καὶ αὐταῖς ὄψεσι ζῶσαν εἰπεῖν καὶ ἔμπνουν τὴν φήμην ἐκείνην ἰδὼν καὶ βεβαιωσάμενος ἐμαυτῷ, καὶ τὰ τῆς ἀληθείας ἐνέχυρα πάνυ παρειληφὼς ἐναργῆ, μονονουχὶ τὴν φήμην ἐλεγχούσης καὶ διαρρήδην ἀποφαινούσης μακρῷ τοῦ δέοντος ἐνδεᾶ. μάλιστα δ' ἁπάντων τὴν γνώμην ἐθαύμαζον ἔγωγε καὶ τὸ τῆς φιλίας τοῦ ἀνδρὸς τῆς πρὸς σέ. οὕτω γὰρ ἐρωτικῶς εἶχε τῶν σῶν συγγραφῶν καὶ βιβλίων ὅσον οὐδ' ἀξίως οἷός τ' ἂν εἴην ἔγωγ' εἰπεῖν. ἀεὶ γὰρ ἐπιὼν αὐτῶν ὁπόσα ζητοῦντι παρέσχεν ὁ χρόνος αὐτῷ, πολλῆς ἀεὶ καὶ τῆς ἡδονῆς ἐνεπίμπλατο, καὶ πολλὴν περιέφαινε τὰ ἤθη τὴν ἔνδον βακχείαν αὐτοῦ τῆς ψυχῆς. ὥσπερ ἔνθους γὰρ ἦν ὑφ' ἡδονῆς γιγνόμενος, καὶ ἐπικροτῶν καθ' ἕκαστα, καὶ οἷον εἰπεῖν ἐπιλανθανόμενος οὗ γῆς εἴη. ἐδόκει γὰρ ἐνίοτε σοί γε προσομιλεῖν καὶ σοί γε συνεῖναι αὐτῷ, καὶ σοῦ γε ἀκούειν, ἅττα ποτ' ἦν ἐκεῖνα, τῇ γλώττῃ διεξιόντος αὐτῇ, καὶ μάλισθ' ὅτ' ἀνὰ χεῖρας ἔχειν ἐπῄει διάλογον ἐκεῖνον ὃν διὰ Βαρλαὰμ ἐποιήσω τὸν Καλαβρόν. καὶ ἦν διὰ μάλα μακρᾶς καὶ οὐχ ἧσσον εἰπεῖν κομιδῇ κατεσπουδασμένης αὐτῷ τῆς φροντίδος μὴ μόνον αὐτόν γε ἐφ' ἑαυτοῦ θαυμάζειν τὰ σά, ἀλλὰ καὶ διαλεγόμενον ἀεὶ τοῖς Λατίνοις ἀνὰ στόμα τἀγκώμια διὰ θαύματος ἄγειν τὰ σά, ἐπί τε δὴ ῥηγὸς αὐτοῦ, καὶ ὅπῃ ἂν ἄλλοθι τύχοι τὰς ἄλλοτ' ἄλλως παραπιπτούσας ὁμιλίας καὶ

illam veluti auribus oculisque ipsis viventem spirantemque videbam mihique firmiter repraesentabam evidentissima adeptus veritatis pignora, quae tantum non famam coargueret eamque longe a vero abesse ostenderet. maxime autem admirabar viri sensum et sinceram adversus te amicitiam. tanto enim amore tuas historias atque libros amplectebatur, ut equidem non satis digne dicere possim. lectitans enim, quaecunque cupienti ei tempus offerebat, magna semper voluptate implebatur externusque eius habitus vehementissimam animi internam concitationem declarabat; quasi divinitus voluptate afflatus ad singula plaudebat et oblitum eum esse diceres, ubinam gentium esset. videbatur enim sibi nonnunquam tecum conversari tibique ipsi adesse et te ipsa lingua percurrentem audire, quidquid id erat praesertim, quum in manus illum dialogum sumeret, quem propter Barlaamum Calabrum fecisti. maxime vero studuit et fere consulto impensissimam operam dedit, ut non modo solus tua scripta admiraretur, sed etiam in disputationibus cum Latinis institutis tuas laudes semper cum maxima admiratione in ore haberet, sive coram rege sive alibi subinde alia commercia et colloquia inciderent, quo factum est, ut omnes paene

διαλέξεις ποιούμενος. ὥστε καὶ Κύπρον μικροῦ πᾶσαν εἰς 11 ὕμνον τὸν σὸν ἀνηρτήσατο καὶ κήρυκας πέπραχε σούς, πρὶν ἐκείνους ἰδεῖν τι τῶν σῶν. οὕτω γε μὴν καὶ τῆς γε σῆς ἐπεθύμει θέας καὶ ὁμιλίας τυχεῖν, καὶ οὕτω τῶν τοιούτων ὅλος ἐγίγνετο λογισμῶν νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν, ὥστε καὶ ηὔχετο μὴ πρότερον μήτ' ἐκεῖνον μήτε σὲ θανεῖν πρὶν ἐς Βυζάντιον ἐκεῖνον ἀφῖχθαι, πάλαι τοῦτο βουληθέντα καὶ μελετήσαντα, μόνης ἕνεκα θέας καὶ ὁμιλίας τῆς σῆς. οὕτως ἀποίητα ἦν καὶ εἰλικρινῆ τὸ παράπαν ἀεὶ τὰ ἐκείνου πρὸς σέ, καὶ οὐδὲν οὐδαμῆ πεπλασμένον ἦθος ἐνεκεκάλυπτο τοῖς ἐκείνου γράμμασι πώποτε, ὅσα σοι τῶν σῶν μακρῶν ἐκείνων ἐγκωμίων ἀεὶ διετέλει πέμπων μεστά. ἐκόμισε δέ μοι καὶ ὅσα τῆς ἀστρονομικῆς ἐπιστήμης αὐτῷ ἐπεπόμφεις αὐτὸς κατὰ διαφόρους ἄλλοτ' ἄλλους τοὺς χρόνους, καὶ ἦν δι' ἐκπλήξεως ἄγων ὅπως ἐκείνου χάριν πόνων τοὺς πλείους καὶ μάλιστα δυσχερεῖς τῶν τοιούτων ὑποθέσεων ἐν ὀλίγαις συνέκλεισε συλλαβαῖς. καὶ μὲν δὴ οὐδὲ τὴν Πτολεμαίου ἀποτελεσματικὴν τετράβιβλον περὶ ἐλάσσονος ἐποιεῖτο σπουδῆς ἐκεῖνος, ἀλλὰ ταύτην τε καὶ ὅσα περὶ τῶν ὁμοίων τοῖς Πτολεμαίου παλαιοτέροις ἅμα καὶ νεωτέροις ἔτι περίεστι γεγραμμένα, καὶ ὅσα πάλαι Χαλδαίοις καὶ Πέρσαις πεποίηται, πάνυ τι πάντα φιλοπονώτερον μετῄει. καὶ ὁπόσα f. 102 b. μὲν ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα τοῖς εὐσεβέσι νόμοις καὶ ὑπερόριον τείνει πόδα, ταῦτα δ' ἀπεσείετό τε καὶ διέπτυεν ὡς ἄχρηστα

Cyprios ad tuam gloriam converteret tuique laudatores efficeret, priusquam tuorum quidquam viderent. tam vehementer vero cupiebat sibi contingere, ut te videret tecumque conversaretur et ita totus in talibus cogitationibus noctu et die erat, ut precaretur, ne prius aut tu morereris aut ipse decederet e vita, quam Byzantium venisset id quod iam diu voluisset et deliberasset nulla alia de causa, quam ut tuo adspectu et consuetudine frui posset. tam simplex erat tamque omni ex parte sincerus semper eius animus adversus te neque quidquam ficti aut fucati unquam in illis litteris delitescebat, quas laudationum tui longarum plenas perpetuo tibi misit. apportabat mihi etiam scripta, quae de astronomia ei diversis temporibus miseras, qua in re miratione fere perculsus eram, quomodo laboriosissimas et difficillimas astronomicarum quaestionum paucis comprehendit syllabis. neque vero Ptolemaei apotelesmaticam tetrabiblon neglexit: sed non solum eam studiosissime lectitabat, sed etiam omnes libros de simili argumento, qui a scriptoribus Ptolemaeo antiquioribus vel recentioribus compositi adhuc exstant vel a veteribus Chaldaeis et Persis conscripti sunt. sed quaecunque fines sanctis legibus constitutos excedunt atque metam

τοῖς εὐσεβεῖν ἐθέλουσιν· ὅσα δ' εἰς τοὺς δημιουργικοὺς τῶν ὄντων ὑγιῶς ἐπορεύετο λόγους, ταῦτα δ' ἀσμένως παντάπασι μάλα προσίετο. κἀκεῖνα δὲ τοῦ μὴ κλονεῖσθαι ἕνεκα τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα κομψοῖς τῶν ἐκεῖ Λατίνων, ξύν γε αὐτῷ ῥηγί, οὐκ ἐρραθυμημένην τινὰ τὴν σπουδὴν τῷ τοιῷδε διδόντων μέρει τῆς τέχνης, ἅτε ἄγχου τῶν Αἰγυπτίων Ἀράβων ὄντων, καὶ συχνὰ καὶ διαπόντιον ἐς τὸν ῥῆγα τὴν ἄφιξιν ποιουμένων λογικῆς τε ὁμιλίας ἕνεκα καὶ ἅμα φιλοτιμίας, μακρὸν ἐπισυρομένης τὸ ἐπιδεικτικὸν Ἀράβων ἐκείνων, ὧν τὸν ἅπαντα βίον ἀπασχολεῖ, εἴ τί που τῆς πάλαι Χαλδαϊκῆς ἐπιστήμης ἐλλέλειπται σωζόμενον ἔτι σημεῖον. ἔφασκον γὰρ ὡς ἐπεὶ τὰ ὑπὸ γένεσιν πάντα καὶ φθίσιν τῇ τῶν οὐρανίων ποιότητι καὶ κινήσει πάσχειν τε καὶ εἰδοποιεῖσθαι πρὸς τοῦ δημιουργήσαντος ὥριστο, καὶ τοῖς ἐκείνων συσχηματισμοῖς τε καὶ ταῖς πρὸς τἀπίγεια συνοικειώσεσι τὸ ῥέον τῆς ὑλικῆς ποιότητος οἷον νομοθετεῖταί τε καὶ ῥυθμίζεται, ἀνάγκη μὴ θάτερον μὲν εἰδέναι περὶ παντὸς ποιεῖσθαι, θάτερον δ' οὔ. ἢ γὰρ ἂν χωλὸν βαδίσειε τρίβον τῆς ἐπιστήμης ὃς ἂν μήτε τῷ θεωρητικῷ συνάπτειν ἐθέλῃ τὸ πρακτικὸν μήτ' αὖ θατέρῳ θάτερον. τῆς γάρ τοι φιλοσοφίας ἐν τοῖς δυσὶ τούτοις εἴδεσι θεωρουμένης, σχολῇ γ' ἂν τοὺς λόγους γνοίη τῶν ὄντων, πολλοῦ δ' ἂν δεῖν κατὰ τὸ ἐντελὲς κληθῆναι σοφόν, ᾧ μὴ

praefixam egrediuntur, ea aversabatur et abominabatur ut pie vivere volentibus insalubria; quaecunque contra ad rerum rationes atque causas sobrie atque moderate indagandas pertinent, ea lubentissime admisit eo quidem consilio, ne conturbaretur argutiis Latinorum, qui ibi incolunt, et regis ipsius, qui in hac doctrinae parte non levem quandam atque mediocrem operam insumunt, quippe quum Aegyptii Arabes ex propinquo crebro ad regem per mare proficiscantur doctae disputationis et ambitionis causa, non sine magna illa ostentatione Arabum, qui totam vitam in eo ponunt studium, ut indagent, si quod veteris Chaldaicae doctrinae adhuc vestigium servetur. dicebant enim, quum ab opifice definitum esset, ut omnia, quae oriuntur et intereunt, coelestium siderum qualitate et motu efficerentur et formarentur atque eorum collocationibus ac rationibus, quae iis cum rebus terrestribus intercederent, flumen materiae quasi legibus regeretur et modulate ordinaretur, nequaquam nobis studendum esse, ut altero neglecto alterum tantum cognosceremus. caecam enim quandam doctrinae viam ingredi, qui nec cum speculatione praxin coniungere vellet neque cum altero alterum. quum enim in duobus hisce generibus philosophiae contemplatio versaretur, eum haud sane rerum rationes cogniturum et multum abesse, ut perfectus sapiens appellari posset, qui non

ἄμφω καθ' ὁπόσα δεῖ μετιέναι ἔπειοι τὰ τῆς φιλοσοφίας μυστήρια.

12 Ἀλλὰ τούτων μὲν ἅλις. ἐμοὶ δ' ὡς τὰ πολλὰ σχολὴν ἄγων, ἢ καὶ ἀσχολίας ὑπέρτερον ἐκεῖνος πρᾶγμα ποιούμενος θεραπεύειν ἐμὲ διὰ σέ, ἐδείκνυ περιιὼν καὶ περιηγούμενος ὁπόσα τῇ νήσῳ περίεστιν ἄξια θέας, τά τε ἄλλα καὶ ὅσα ἐν θεάτροις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν δικαστηρίοις, τὸ ἐν νομίσμασι καὶ χαράγμασι τὸν ἅπαντα χρόνον ὡσαύτως ἔχον καὶ μηδαμῇ μηδ' ὁπωσοῦν τρεπόμενον, καὶ ὅπως ἐν σταθμοῖς καὶ μέτροις πλάστιγξιν εἴη διδόμενά τε καὶ λαμβανόμενα εἴδη καθάπαξ ὠνίων ἅπαντα, οὐχ ὡς τῶν πιπρασκόντων ἕκαστος βούλοιτ' ἄν, ἀλλ' ὡς τὰ τῆς πολιτείας ἀρχαῖα κελεύουσι δόγματα, οὐδ' ὡς τῆς τῶν εὐτυχεστέρων πλεονεξίας τὸ λίχνον παρακερδαίνειν ἐθέλει, ἀλλ' ὡς οἱ σωτῆρες τῆς ἄνωθεν εὐταξίας προστάττουσι νόμοι τὸν ἅπαντα χρόνον. οὐδ' ὁ πλούτῳ προύχων, οὐδ' ᾧ καθ' ἡλικίαν προβεβηκέναι ξυνέβη, τὸ πλέον ἕξειν ἐν τούτοις οἷός τ' ἂν εἴη ἐκεῖ τῶν ἡσσόνων κατ' ἄμφω. ταχὺ μέντ' ἂν ἀφαιρεθείη, εἰ μὴ τῆς κεφαλῆς, ἀλλ' οὖν ὁπόσα τῶν τοῦ σώματος μελῶν κατὰ τὸ τοῦ ἁμαρτηθέντος ἀνάλογον οἱ νόμοι τῆς πολιτείας κελεύουσιν, ὅστις αὐτοὺς καπηλεύειν ὁπωσοῦν τολμῴη. καὶ τοῦτ' ἐστίν, ἔλεγεν ἐκεῖνος ἐμοὶ βεβαιῶν, ὃ σωζόμενον μὲν συνίστησι καὶ συνέχει πολι-

utraque philosophiae mysteria, quantum opus esset, perscrutari in animum induceret.

Sed haec hactenus. ille vero, quum plurimum otium ageret vel occupatione ipsa praestantius duceret tua causa me colere atque curare, mecum circumiit insulam, ostenditque quae visenda erant quum aliis locis, tum in theatris foris iudiciis. monstravit porro mihi, ut numismatum et monetarum ratio per omne aevum eadem maneret neque unquam ne minimum quidem mutaretur; ut in ponderibus atque mensuris omnia rerum venalium genera darentur atque acciperentur non pro venditorum uniuscuiusque voluntate, sed secundum vetusta civitatis instituta, non prout divitiorum avaritia et aviditas plus iusto lucrari vellet, sed prout leges, disciplinae a maioribus bene descriptae custodes, per omne tempus iuberent. neque divitiis excellens neque aetatis robore praeditus ibi eos, qui inferiores utroque genere sint, facile opprimere atque circumvenire possit; nam qui leges civitatis vel minime migrare audeat, is statim si non capite, attamen iis membris corporis multatur quae pro ratione delicti leges iubent. „haec ratio, inquit ille, crede mihi, si servatur, coniungit atque continet civitates et urbes, terras et insulas privatim atque publice; sin autem evertitur, acri impetu etiam

τείας καὶ πόλεις καὶ ἠπείρους " καὶ νήσους καὶ ἰδίᾳ καὶ δη- f. 103 a. μοσίᾳ, ἀνατρεπόμενον δ' αὖ ὀξείαις συνανατρέπει ῥοπαῖς τά τε κοινὰ καὶ καθ' ἕκαστα τῶν πραγμάτων ὅσα πόλεσί τε καὶ πολιτείαις ἐγκαλινδεῖται παρανομούμενα, μηδαμῇ τοῖς παρανόμοις συνεῖναι φύσιν ἐχούσης τῆς ἑδραίας διαμονῆς καὶ κρηπῖδος, ἀλλ' ἐν οὐ μακρῷ τῷ χρόνῳ ῥᾷστα σαλευομένης καὶ διαλυομένης ἁπάσης προνοίας συνδετικῆς, ὥσπερ ἁρμονίας ῥηγνυμένων τῶν χορδῶν. τῆς γὰρ καθόλου πολιτείας ὑγιαινούσης, ἀνάγκη δήπου καὶ τὰ μέρη καλῶς ἀπαλλάττειν συνεξομοιούμενα τῷ ὅλῳ, καθάπερ οὖν τοὐναντίον νοσούσης καὶ αὐτὰ συννοσεῖν, ὡς εἰς ἀρχέτυπον τὴν μίμησιν ἀναφέροντα καὶ μάρτυρα βεβαιωτὴν τῆς κακίας προενηνεγμένα τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν καὶ κατάστασιν. δίκαιος τοίνυν ὁ κύριος ὤν, καὶ δικαιοσύνας ὡς 13 τὸ εἰκὸς ἀγαπῶν, ὑψοῖ μᾶλλον ἔθνη ἃ μὴ νόμον μὲν ἔχει, φύσει δὲ τὰ τοῦ νόμου ποιεῖ κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, μισεῖ δὲ οἳ ζῆν μὲν ᾕρηνταί τε καὶ ἐπηγγείλαντο κατὰ τοὺς τῆς εὐσεβείας θεσμοὺς καὶ νόμους, ἔργοις δ' αὐτοῖς καταψευδομένους τῶν ἐπαγγελιῶν καὶ ἀποσειομένους πάντα δικαιοσύνης κανόνα καὶ στάθμην. ὁ γὰρ δικαιοσύνην μὲν ἀποστρεφόμενος, ἀδικίας δ' ἀνθαιρούμενος κλήρους, καὶ μήτε τοὺς θείους αἰδούμενος νόμους, περιφρονῶν δ' ἀνθρώπινον ἅπασαν τύχην, ουτος ἀφώρισε μὲν ἑκών γε εἶναι θεοῦ τοῦ τῆς δίκης ἔχοντος τοὺς

res universas et singulas evertit, quae illegitimae in civitatibus et urbibus versantur, quum nullo pacto rebus, quae legi repugnant, firmum atque stabile fundamentum subesse possit, sed brevi tempore omnis providentia, quae rempublicam contineat, iis exagitetur et dissolvatur harmoniae instar, quum chordae dirumpuntur. ut enim, si totum civitatis corpus sanum est, etiam membra cum eo concordantia bene sese habere necesse est, sic contra, ubi illud aegrotat, etiam haec non possunt non aegre affecta esse, quippe quae id tanquam primum quoddam exemplar imitentur atque civitatis gubernationem ac statum ut vitiositatis testem locupletissimum proferant. dominus autem, qui iustus est et, ut consentaneum, iustitiam amat, ad maiorem felicitatem evehit gentiles, qui, ut ait sanctus apostolus, quamquam nullam habent legem, tamen natura duce eius praeceptis obsequuntur, odit vero eos qui quidem in se susceperunt atque professi sunt se secundum religionis instituta legesque esse victuros, actionibus tamen promissa eludunt et omnes iustitiae normas ac regulas abiiciunt. qui enim iustitiam aversatus iniustitiae amplectitur sortes et legibus divinis spretis humanam quamlibet fortunam circumspicit, is manifesto se disiunxit sua sponte a deo iustitiae solium tenente, atque cum diabolo contraxit familiaritatem. qua de causa in illa terra, ubi talia seruntur mala,

θρόνους σαφῶς ἑαυτόν, συνῳκείωσε δ' ἅμα τῷ διαβόλῳ. διὸ καὶ πλεονεκτεῖ μὲν κατὰ τῆς χώρας ἐκείνης τὰ χείρω, ἢ τὰ τοιάδε γεωργεῖται κακά, μειονεκτεῖ δ' ἑπομένως τὰ κρείττω· καὶ γίνεται παντελὴς ἐκεῖ καλῶν ἐρημία, καὶ κατορχεῖται λοιπὸν καὶ ὁ διάβολος ἄρδην αὐτῆς εὐσεβείας, πρὸς ἄρνησιν τοὺς αὐτῷ πειθομένους συχνὰ ἐρεθίζων. οἷα δὴ κἀπὶ τὴν Βυζαντίων γενέσθαί ξυμπέπτωκε πολιτείαν· μισήσασα γὰρ ἀλήθειαν ἐκείνη καὶ πολιτικῆς ἀρχῆς δικαιοσύνην, οἰκειωσαμένη δ' ἀδικίαν καὶ ψεῦδος, ὅλαις παλάμαις τὰς ἑαυτῆς πρὸς ἀσέβειαν ἀνεπέτασε πύλας. κἀπειδὴ τῷ διαβόλῳ σώματος ἐπὶ τούτοις ἔδει καὶ ὀργάνου μάλα αὐτῷ προσήκοντος νῦν, εὑρίσκει Παλαμᾶν, ἀνδράριον, ὡς ἀκήκοα μέν, ἐντελέστερον δ' ἐκ τῆς αὐτοῦ μεμαθήκειν γραφῆς, εὐτελὲς μὲν ἄλλως καὶ πλὴν τοῦ κενοδοξεῖν καὶ δι' αὐτό γέ τοι τοῦτο κακοδοξεῖν πλέον εἰδὸς οὐδὲν ὑγιές· καὶ τούτῳ συμμαχεῖν πεπεικὼς τοὺς ἐν ἐξουσίᾳ, πάντα συλλήβδην εἰπεῖν, ὁπόσα κατ' ἄλλους ἄλλα καιροὺς ταῖς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις βέβηλά τε καὶ νόθα παρεισεφθάρη δόγματα, πρὸς ἕνα τουτονὶ συνήλασε χρόνον, καὶ πολύχουν κομιδῇ τὸ πονηρὸν ἐσκέδασε κατὰ τῆς ἐκκλησίας Χριστοῦ τὸ γεώργιον. οὐ γὰρ πολυθεΐαν μόνον ἐδίδαξεν ὁ ταλαίπωρος, ἀλλὰ καὶ ἀθεΐαν προστέθεικεν, ἀρειανισμὸν θ' ἅμα καὶ εἰκονομαχίαν καὶ καθάπαξ ἄρνησιν οἰκονομίας ἐνσάρκου τοῦ υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ θεοῦ. καὶ τί δεῖ καθ' ἕκαστα λέγειν, ἐξὸν ἐκ

pessimae artes praevalent, virtutes vero necessario inferiorem tenent locum; ibi existit omnium bonorum vastitas; ibi denique diabolus in ipsam religionem impudentissime insultat, quam ut denegent et tollant suos asseclas acriter instigat. tale quid etiam Byzantiorum rei publicae accidit. odio enim in veritatem et imperii iustitiam concepto, iniustitia vero et mendaciis adscitis omni virium contentione impietati fores reclusit. qua in re quum diabolo corpore quodam et instrumento sibi plane conveniente opus esset, reperit nunc Palamam, homunculum, ut audivi quidem (accuratius autem ex scripto ipsius eum cognovi), vilissimum neque quidquam amplius scientem nisi quomodo vanam gloriam captaret et ob id ipsum pravas opiniones fingeret. cui quum socios adiunxisset principes, dogmata, ut paucis comprehendam, profana atque adulterata, quaecunque aliis alia temporibus in dei ecclesias perniciose obrepserunt, hocce tempore cuncta coegit et Christi ecclesiae uberrimam et oppido variam improbitatis frugem adspersit. nam miser iste non solum polytheismum docuit, sed etiam atheismum addidit simulque Arianismum et Iconomachiam, infitiationem denique incarnationis filii verbique dei. sed quid attinet singula perse-

τῶν ἱερῶν βίβλων τῶν θείων πατέρων ἐλέγχειν κατ' ἴχνος ἐπιόντας ἅπαντα;

Καὶ μὲν δὴ τοιαῦτ' ἐπ' ἐμοῦ συνείροντος τοῦ σοφοῦ 14
καὶ θεοφιλοῦς " ἐκείνου ἀνδρός, καὶ βίβλους δ' ἐνίοτε προ- f. 103 b.
κομίζοντος ἅς τε αὐτὸς φιλοπόνως ἐκ πάσης ἐρανισάμενος θείας γραφῆς ὅπλα τοῖς ἐκεῖ καλῶς εὐσεβεῖν αἱρουμένοις χαρίζεται, καὶ ἃς ἕτεροι τῶν ἐκεῖ προσοικούντων ἐλλογίμων ἀνδρῶν ὀρθοδόξων ἐκδεδώκασι, ταῖς τοῦ Παλαμᾶ κακοδοξίαις περιφανῶς ἀντιλέγοντες, λόγος ἐς τὰς τῶν Κυπρίων ἐμπέπτωκεν ἀκοὰς ὡς λάθοι νύκτωρ παρεισελθὼν ἐς Βυζάντιον ὁ βασιλεὺς Καντακουζηνός, καὶ τὴν αὐτοκράτορος ἕλοι βασιλείαν συνεργίαις καὶ δολεραῖς τοῦ Παλαμᾶ προκαταστάσεσιν, ὅρκους φρικώδεις ἐχέγγυα πρότερον αὐτῷ παρασχόμενος, βεβαιοῦν καὶ κυροῦν τὴν αὐτοῦ πολυθεΐαν καὶ ὅσα τῶν βεβήλων αὐτοῦ καινοφωνιῶν εἰσερρύη κατὰ τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν, εἰς θεὸν ὁμωμοκὼς ὃν ἐξόμνυσθαι ἐπηγγέλλετο. τοῦτο σφοδρῶς τὸν σοφὸν ἐκεῖνον ἠνίασεν ἄνδρα, Γεώργιον τὸν Λαπίθην, οὐχ ὅτι τὴν βασιλείαν ἕλοι Καντακουζηνός, ἀλλ' ὅτι τοιούτοις ὅρκοις προκατείληπτο, δέσμιος ταῖς τοῦ Παλαμᾶ γεγονὼς δυσσεβείαις. ὅθεν τὰς γενναίας ἐκείνας ἐλπίδας οὑτωσὶ ζημιούμενος αἳ τὸ ἡδόμενον ἔβοσκον ἐκ πολλοῦ τῆς ψυχῆς, ἤσχαλλεν, ἐδυσφόρει, θόρυβον εἶχε καὶ σάλον παντοδαπὸν ἐν ψυχῇ. ἤλπιζε γὰρ συνεκπλεύσειν ἐκεῖ-

qui, quum omnia ex sacris scripturis patrum sanctorum per singula vestigia confutare liceat?

Dum talia mihi refert vir ille sapientissimus deoque carissimus, nec non interdum libros apportat, quum quos ipse multo cum studio ex tota scriptura sacra collegit et pro armis piis hominibus, qui illic incolunt, suppeditavit, tum quos alii clari atque orthodoxi insulae viri pravis Palamae opinionibus manifesto obloculi ediderunt, rumor perfertur ad Cyprios, Cantacuzenum imperatorem noctu clam Byzantium ingressum occupasse principatum auxiliis et fallacibus praeparationibus Palamae, cui antea horribilis iurisiurandi pignore sese obstrinxisset, vel quod idem est per deum iurasset, quem eiurare profitebatur, se confirmaturum esse atque sanciturum polytheismum omnesque eius profanas atque irreligiosas novitates, quae in dei ecclesiam intrusae essent. hoc Georgio Lapithae, sapientissimo viro, magnam iniecit tristitiam, non quod Cantacuzenus principatum occupasset, sed quod tali iureiurando Palamae impietati addictus teneretur. quare a praeclara illa spe deiectus, quae diu iam mentis laetitiam alebat, aegre tulit indignationem, animo turbis agitato marisque instar aestuante. sperabat enim

θεν ἐπανιόντι μοι μέχρι καὶ ἐς Βυζάντιον τῆς σῆς ἕνεκα θέας καὶ ὁμιλίας, ὡς ἔφθημεν εἰρηκότες, δι' ἔρωτα σοφίας μείζονος, ἴσως δὲ καὶ ἄλλης πρὸς τούτοις χρείας καὶ θέας ὁπόσα τὴν Βυζαντίων κεκτῆσθαι πόλιν συμβαίνει τῶν ἄλλων ἐξαίρετα. νῦν δ' ἐν ἀκαρεῖ τἀναντία νικῶντα θεώμενος περιαλγὴς ἦν, καὶ ἐδάκρυε μὲν τὴν εὐσέβειαν ἐς οὕτω περιφανῶς συνελαθεῖσαν ἐκριπισθέντα κίνδυνον τρόποις τοῦ θεοῦ συγχωρήσαντος ἀπορρήτοις, ἐδάκρυε δ' ἄλλως καὶ τὸν σὸν ὑφορώμενος θάνατον, τὸ τοῦ σοῦ κατὰ θεὸν ζήλου διάπυρον ἐννοῶν, καὶ ὅσην τὴν ἔνστασιν ὑπὲρ τῶν πατρίων ἐνδείκνυσθαι μέλλεις δογμάτων ἄχρι θανάτου.

Καὶ τί δεῖ πάντα διεξιέναι καθ' ἕκαστα, ὅσα τῆς νήσου δυοῖν οὐχ ἧττον ἐτῶν τεθεάμεθα, ὁπόσα πόλεσί τε καὶ λιμέσι καὶ ὅσα δὴ ταῖς ἄλλαις πρόσεστι χώραις ἐκεῖ τὰ χρήσιμα, τῶν ἔμπροσθεν ἀνθελκόντων ἡμᾶς οὐ μικρῶν ὑπαρχόντων. διὸ τούτων ἀποσχόμενος ἐπανόδου μεμνήσομαι.

15 Ἄρτι τοίνυν τοῦ ἡλίου περὶ τροπὰς γενομένου τὰς θερινάς, ἐπειδή γε ἀπαίρειν ἔμελλον, ἄχρι λιμένος ἐκεῖνός με προὔπεμπεν ὁ καλὸς Γεώργιος, δακρύων τε καὶ μέσην εἰπεῖν τεμνόμενος τὴν καρδίαν τῷ μῷ χωρισμῷ, ὥστε καὶ τῆς ἡμᾶς ἀγούσης ὁλκάδος, ἐπειδή γε ἀνεπέτασε τὰ ἱστία, οὔρια ἐφιείσης ἐπὶ τὸ πέλαγος, θεώμενος ἵστατο μέχρι πολλοῦ με,

mecum se navigaturum inde abeunte usque Byzantium, ut te adspiceret tuaque consuetudine uteretur, ut supra iam diximus, maioris sapientiae cupiditate ductus, fortasse etiam ut praeterea alia quaedam negotia curaret et res illustres atque egregias inviseret, quas prae ceteris Byzantiorum urbs possidet. tum vero brevi tempore prorsus contra res cecidisse videns, magno dolore cruciatus illacrimabat religioni in periculum compulsae manifesto arcanis dei id admittentis rationibus conflatum. illacrimabat etiam morti tuae, quam suspicabatur, quum cogitaret quam ardens erga deum studium quamque pugnacem contentionem pro patriis dogmatis usque ad mortem exhibiturus esses.

Sed quid attinet omnia singulatim referre, quae in illa insula non minus duobus annis viderimus, quae commoda suppetunt urbibus portubus aliisque locis, quum haud pauca ad enarrandum restent nosque protrahant? quare hisce rebus missis profectionis mentionem faciam.

Statim igitur post solstitium aestivum quum profectionem pararem, optimus Georgius lacrimans et medio animo, ut ita dicam, ob meum discessum fissus usque ad portum me prosequebatur, ubi, quum navigium nostrum velis passis secunda tempestate in altum provolaret, diu stabat oculis me insequens multasque lacrimas profundens,

πολλὰ καταχέων τὰ δάκρυα, ἕως ἀπεκρύψαμεν ἐκείνην τὴν γῆν, τῆς ὄψεως ἠρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἐνδιδούσης ἐν τοῖς μακροῖς διαστήμασιν. εὐπλοίας δ' ἡμῖν γενομένης ἐναταῖοι ἐς Κρήτην ἀφίγμεθα, νῆσον πολυανθρωποτάτην καὶ μείζω μὲν πολλῷ τῆς Κύπρου, ἐπιμήκη δ' ὁμοίως ἐκείνῃ καὶ ταύτην ὑπάρχουσαν, ὡς εἶναι μῆκος μὲν σταδίων " αὐτὴν οὐχ f. 104 a. ἧττον ὀκτακοσίων ἅμα καὶ δισχιλίων, πλάτος δὲ πολλῷ τοῦ ἡμίσεος ἧττω. ἔχων δ' ἐκ πολλοῦ διὰ μακρᾶς τῆς ἐφέσεως ἔγωγε τὸν ἐν Κρήτῃ λαβύρινθον θεάσασθαι, ἐπειδὴ πολὺ τοῦ λιμένος οὗ καθωρμίσθημεν ἀφεστήκοι, ἔδοξέ μοι καιρὸν ἔχοντι νῦν ἀποβάντι θεάσασθαι καὶ αὐτόν, Κνωσσοῦ μεσογείου πόλεως ἔγγιστα ὄντα. ἔστι δ' ὁ λαβύρινθος σπήλαιον πολυχωρητότατον τεχνητόν. ἐπεὶ γὰρ ἔτυχε λίθος οὐ πάνυ σκληρὸς τὴν οὐσίαν ὑπάρχων ὁ τόπος, ἔδωκε πολλὴν τὴν ῥαστώνην λαξεύειν ἐφ' ὁπόσον ἄν τις ἐθέλοι. διὸ καὶ θύραν μίαν ὁ τεχνίτης ἀνοίξας, ἔπειτα λαξεύων, προήει μέχρι πολλοῦ κατὰ τὸ ἴσον εὐρύνων ἅμα τά τ' εὐώνυμα καὶ δεξιὰ πλευρά, ἠφίει **16** δ' ἐν μέσῳ κατὰ συχνὰ διαστήματα στύλους ξεστούς, ἀνέχοντας τὴν ἐπὶ τὸν ὄροφον γῆν, μερίζων δ' ἐποίει διαφόρους οἰκίας καὶ προαύλια καὶ κρήνας. δέδεικται δέ μοι πρὸς τῶν ἐγχωρίων, λαμπάδας φωτὸς ἐν χεροῖν ἐχόντων πολλάς. Μίνω τοίνυν φασὶν ἐκεῖνον τὸν πάλαι τῆς Κρήτης ἄρξαντα, ὥς γε οἶσθα, πλείστην κτησάμενον δύναμιν ναυτικὴν τὰ

donec e conspectu terrae sensim paulatimque magnis intervallis quasi recedentis auferremur. prospera nobis contingente navigatione nono die ad Cretam appulimus, insulam frequentissimam et Cypro multo maiorem. oblonga vero est pariter atque illa, longa scilicet non minus duo milia octingenta stadia, latitudine dimidio multo minore. quum vero iam diu vehementer cuperem labyrinthum in Creta insula videre, isque longe abesset a portu ad quem appulsuri eramus, placuit mihi tum occasione data ex navi egresso visere eum, qui proxime abest ab urbe Gnosso in media insula sita. labyrinthus autem est caverna spatiosissima, artificiose facta. quum enim lapis non admodum asper esset, locus facillime, quantum quis vellet, excidi potuit. artifex igitur una porta patefacta longe lapides excidendo progressus est dextra latera pariter et sinistra amplificans. in medio autem labyrintho crebris intervallis columnas levigatas posuit, quae terram in fastigio sustinerent; hic illic varia aedificia, vestibula fontesque disposite fecit. ostendebatur autem mihi labyrinthus ab indigenis multas faces ardentes in manibus gestantibus. Minoem vero, quem antiquis temporibus Cretae imperasse scis, magna navium facultate in

κύκλῳ δουλώσασθαι τῶν ἐθνῶν, ὅσα τε Κυκλάδας ᾤκει τότε τὰς νήσους, καὶ ὅσα ἐς μεσόγειον ἧκει Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς. ὕστερον δ' ἐκ διαδοχῆς μακροτέρας ἐς Μινώταυρον τῆς ἀρχῆς περιενεχθείσης, ἄνδρα τοὺς τρόπους ὠμόν, φόρους τε ἄλλους ἄλλοις ἐπενεγκεῖν, καὶ δὴ καὶ ὁπόσοι τότε ᾤκουν τὴν Ἀττικήν, δὶς ἑπτὰ παῖδας ἐκεῖσε ἀπάγειν τῶν εὐγενῶν κατ' ἐνιαυτὸν ἐς λήθης φρούριον τὸν λαβύρινθον. τοῦ κλήρου τοίνυν καὶ ἐς Θησέα περιενεχθέντος, Αἰγεὺς μὲν ὁ πατὴρ οὐκ ἠφίει, τηνικαῦτα τῆς Ἀττικῆς ὢν ἡγεμών, ὁ δὲ λαθὼν ἀπῄει, μάλα ἑκὼν τοῖς δὶς ἑπτὰ συναρίθμιον ἑαυτὸν καταστήσας, ὡς διὰ τοῦτο ὅπως ποτὲ καὶ τὸν Αἰγέα κατὰ θαλάττης ἐκείνης ὑφέντα ἑαυτὸν τελευτῆσαι τὸν βίον, καὶ τὸ πέλαγος Αἰγαῖον ἐκεῖθεν κληθῆναι. ἐπεί γε μὴν ἡ Μινωταύρου θυγάτηρ Ἀριάδνη Θησέα θεάσαιτό τε καὶ ἐρασθείη τοῦ κάλλους, ὑποθεῖναι λαθραίας αὐτῷ τὰς τῆς ἐλευθερίας μεθόδους, αἷς χρησαμένῳ ῥᾴστην τε γενέσθαι Θησεῖ τὴν λαβυρίνθου διέξοδον, καὶ ἅμα Μινώταυρον μὲν ἐκεῖνον πεφονευκότι ἐς τὴν πάτριον αὐτίκα γῆν διαπόντιον γενέσθαι φυγάδα ξὺν γε Ἀριάδνῃ καὶ τοῖς ἐξ Ἀττικῆς ἠιθέοις παισί, καὶ οἰκιστὴν ὀλίγῳ ὕστερον γενέσθαι καὶ τῆς Ἀθηναίων περιβοήτου πόλεως, μεμερισμένως πρὶν ἐν κώμαις οἰκούντων τὴν Ἀττικήν.

12 Ἐμοὶ δὲ μετὰ τὴν θέαν ἐκείνην καὶ ἐς τὰς ἄλλας πε-

structum circumcirca gentes, quae tum Cyclades insulas et quae ad mediam usque Atticam et Boeotiam incolebant, in ditionem redegisse ferunt. posteriore autem tempore ad Minotaurum, virum moribus immitibus praeditum, regno ex successione delato, eum dicunt tributa alia aliis imposuisse, Atticae vero incolis imperasse, ut bis septem liberos nobilium quotannis in labyrinthum, oblivionis castellum abducerent. quum sors vero Theseum contigisset, Aegeum, patrem eius tunc temporis Atticae principem, eum dimittere noluisse. ille autem lubentissime cum istis bis septem iuvenibus posteaquam clam abiisset, Aegeum sese in mare praecipitasse vitamque finivisse, unde pelagus Aegeum nomen accepisse dicitur. Ariadnen autem, Minotauri filiam, Thesei venustate captam furtim cum consiliis, quibus libertatem sibi pararet, instruxisse ferunt; iis usum Theseum facillime labyrinthi exitum reperisse, deinde Minotauro interfecto cum Ariadna iuvenibusque Atticis protinus in patriam per mare fugisse, tum haud ita multo post urbem celebratissimam Atheniensium condidisse, qui antea per singulos vicos dispersi Atticam incolebant.

Ego vero labyrintho perlustrato etiam alios insulae vicos, ci-

ρμέναι τῆς νήσου κώμας καὶ πολιτείας καὶ πόλεις γεγένηται. καὶ μὲν δὴ καὶ ἐθεώμην τὸ πᾶν ἐκεῖ γένος τῆς νήσου, Ῥωμαίους ὄντας, ὀλίγῳ δέω λέγειν, καὶ τὴν τῆς πατρίου πίστεως εὐσέβειαν βεβαίαν ἐκ διαδοχῆς ἀεὶ κεκτημένους· καὶ μοι βουλομένῳ γε ἦν πλείονα χρόνον ἐκεῖ διατετριφέναι πλείονος ἕνεκα " καὶ τελεωτέρας τῶν ἐκεῖ πραγμάτων ἱστορίας. f. 104 b.
ἀλλ' ἀνεσόβει μοι τὴν βούλησιν ὁ τηνικαῦτα μελετώμενος θόρυβος τῶν τε ὅπλων καὶ τῶν ἐκεῖ στρατιωτικῶν δυνάμεων. ἦν γὰρ ἡ νῆσος ἐκ πολλοῦ συμφοραῖς ἐντετυχηκυῖα, δι' ἃς Λατινικοῖς ὅπλοις δουλεύσασα τῷ τῆς Βενετίας ὑπέκυψε δημοσίῳ προστάγματι. ἄρτι τοίνυν φήμης χεθείσης ἐπὶ πᾶσαν ἤπειρόν τε καὶ νῆσον ὡς οἱ τὸ Γαλατώνυμον οἰκοῦντες φρούριον ἀστυγείτονες Γεννουῖται, παρασπονδήσαντές τε καὶ ἐπαναστάντες τοῖς Βυζαντίοις, σφᾶς τε ναυμαχήσαντες νενικήκασι καὶ ἅμα θαλάσσης ὅλης ἡγεμονίαν ὠνειροπόλησαν, ὡς μηκέτι μήτε καθεκτοὺς εἶναι μήτε μὴν οὐδ' ὁμοφύλοις ἔτι μένειν ἐνσπόνδους ἐθέλειν, ἀλλὰ σκληρὰν καὶ οἷον εἰπεῖν ἡγεμονικὴν τὴν ὀφρὺν κατὰ πάντων ὅσοι θαλάττιον βόσκουσι βίον ἐπανατείνασθαι, ταραχθῆναί τε οὖν πολλοὺς διὰ ταῦτα καὶ πάντων μάλιστα Βενετικούς, μεγάλας μὲν ἐξαρτύειν ἐν βραχεῖ ναυτικὰς δυναμένους δυνάμεις, μέγα δὲ διὰ τοῦτο φρονεῖν ἔχοντας, ἔπειτα παρὰ δόξαν ὑπ' ἐκείνων ἤδη κωλυομένους ἐς τὸν ἄνω τόπον καὶ τὴν Μαιῶτιν καὶ τὰς ἐκβολὰς

vitates urbesque quum adirem, totum genus hominum, quod insulam incolit, Romanos esse et patriae fidei pietatem a maioribus usque traditam constanter tueri cognovi. mihi quidem in animo erat, quo diligentius et accuratius insulae res explorarem, longius ibi tempus commorari; sed ab hoc proposito deturbatus sum armorum militumque, qui tum ibi parabatur, tumultu. insula enim iam diu in calamitates inciderat, propter quas Latinorum armis subacta Venetae reipublicae imperio se submisit. quum vero modo super totam continentem et insulam rumor dispersus esset, Genuenses, qui Galatae tenent castellum in urbis vicinitate, foedere rupto et rebellione facta Byzantios proelio navali vicisse et totius maris imperium somniare, ut neque coerceri possent neque ne foedere quidem cum popularibus iuncto stare vellent, sed superba quaedam et ut ita dicam imperatoria supercilia adversus omnes, qui maritimam agunt vitam, prae se ferrent, hac re et alii multi conturbati sunt et praecipue Veneti, qui, quamquam brevi tempore magnas copias navales exornare atque idcirco haud mediocres sibi spiritus sumere poterant, tum praeter opinionem ab illis iam impediti erant, quominus in superiores regiones et lacum Maeotidem et ad ostia Tanaidis pro suo

τοῦ Τανάιδος ἀναπλεῖν καὶ περιπλεῖν κατ' ἐξουσίαν ὡς πρότερον. ὅθεν αὐτοί τε τὰς οἰκείας ἤθροιζον δυνάμεις, τριήρεις τε πλείους τῶν τέως οὐσῶν κατεσκεύαζον καὶ τὰς ἐκ πολλοῦ νενεωλκημένας καθελκύσαντες πανταχόθεν ἐπεσκεύαζον, καὶ ἅμα τὰς συμμαχίδας καὶ ὑπηκόους πόλεις καὶ νήσους ἐς τὸν κοινὸν ἐκάλουν ἀγῶνα, ὅπλα καὶ τριήρεις καὶ στρατιώτας ναυμάχους συνεισφερούσας κατὰ τὴν ἐνοῦσαν ἑκάστῃ δύναμιν. συνεκάλεσαν δ' οὖν καὶ τῶν πόρρωθεν, ἀβροῖς μὲν καὶ ἤδη μισθώμασιν, ἀβροτέραις δ' ἐς τὸ μέλλον ἐπαγγελίαις, ἄλλους τε καὶ Κατελάνους, οἳ ᾤκηνται κάτω παρὰ τὴν Γαλλικὴν θάλασσαν, ὅπῃ τῶν Πυρηναίων ὀρῶν οἱ πόδες ἄγχιστα λήγουσιν, ἐς τόλμαν πολεμικήν, ὅση τε ἠπειρωτικὴ καὶ ὅση θαλάττιος, τῶν πρωτείων οὐδέσι Λατίνων παραχωροῦντας.

18 Ἐπεὶ γοῦν διὰ ταῦτα καὶ Κρήτη θόρυβον εἶχε καὶ ὡς εἰπεῖν ἐσείετο πᾶσα, παρασκευαζομένη πρὸς ὅπλα συμμαχικά τε καὶ ὅσα τῶν πολεμικῶν ἐφόδων εἰσὶν ἀποτρεπτικά, μετέβαινον ἐκεῖθεν ἀρχομένου τοῦ ἦρος, καὶ ἀφεὶς εὐώνυμα Σαλαμῖνα τὴν νῆσον, ἔνθα Θεμιστοκλέα τὸν Νεοκλέους ἐκεῖνον πάλαι φασὶ τὴν τῶν Περσῶν ἐκείνην ναυτικὴν καταβαπτίσαι δύναμιν, νήσους τε ἃς Κυκλάδας φασὶ παραλλάξας, κατέπλευσα ἐς Εὔβοιαν τὴν νῆσον, ὑπήκοον οὖσαν Βενετικοῖς ἐτῶν ἤδη μακρῶν. καί με βουλόμενον πλείονα χρόνον ἐνδιατρῖψαι ταύτῃ

arbitrio atque voluntate, ut antea, navigarent ac circumveherentur. quare suas copias contraxere, triremium numerum auxerunt, etiam veteres ex navalibus undecunque productas naves refecerunt simulque socias subditasque urbes insulasque ad certaminis societatem advocarunt, ut arma triremesque et milites classicos pro sua quaeque facultate conferrent. advocabant etiam ex remotis regionibus milites largis in praesens stipendiis, largioribus in futurum pollicitationibus, quum alios tum Catelanos, qui ad Gallicum mare inferius incolentes, ubi Pyrenaeorum montium pedes proxime desinunt, ferocia atque virtute bellica sive proeliis terrestribus sive pugnis navalibus exhibenda, nulli Latinorum cedunt.

Quum igitur hanc ob causam etiam Creta tumultu turbaretur et armorum sociorum omniumque rerum ad hostium incursiones arcendas idonearum apparatu quasi concuteretur, inde vere ineunte abii atque sinistra Salamine insula praetermissa, ubi Themistocles Neoclis filius quondam copias navales Persarum demersisse dicitur, et insulas, quas Cyclades vocant, praetervectus ad Euboeam insulam appuli iam multos annos Venetis subditam. qua in insula quum longius tempus

ἡ τῶν Εὐβοέων ἀνέστειλεν ἀσχολία, πολλή τις οὖσα καὶ αὕτη καὶ μάλα γέ τι κατεσπουδασμένη πρὸς ὅπλων καὶ μάχης παρασκευήν· μέλλειν γὰρ " ὅσον οὐδέπω λόγος ἦν πολεμίας f. 105 a. ἐκ Γεννούας ἐπ' αὐτοὺς καταπλεύσειν τριήρεις. ὅθεν ἐν βραχεῖ τὴν νῆσον ἐκείνην ἐλθὼν καὶ περισκοπήσας ἅπασαν, καὶ τὰς ἐκείνης ὅσον ἐξῆν ἱστορήσας πόλεις, ἧκον ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, βόρειον ἄκρον Εὐβοίας. κἀκεῖθεν αὖθις ἀνάγεσθαι βουλόμενον ἐπέσχεν ἐξαίφνης ἡ τῶν πολεμίων καταπλεύσασα δύναμις. τριήρεις γὰρ Γεννουιτικαὶ τεσσαρεσκαίδεκα λήγοντος θέρους ὤφθησαν τὴν ταχίστην ἐς Ὠρωπὸν καὶ Αὐλίδα καταίρουσαι. μεταξὺ γὰρ ταῖν δυοῖν ταύταιν νοτιωτέραν τὴν θέσιν ἐχουσῶν τῶν πόλεων ἔστιν ἐπιμήκης λιμήν, πᾶσαν ἀνέμων χλευάζων βίαιον κίνησιν, ἐς ὃν ἀρτίως ἐσέπλευσαν οἱ πολέμιοι. καὶ ἅμα ἐς τὴν ὑστεραίαν τέσσαρες καὶ τριάκοντα τριήρεις Βενετικαί, τὰς πολεμίας ἐκείνας ἐκ πολλοῦ ναυλοχοῦσαι, ἐπέπλευσάν τε καὶ τὸ τοῦ λιμένος ἔφραξαν στόμα. τῶν οὖν Γεννουιτικῶν νεῶν ὡς ἐν δικτύῳ παρὰ δόξαν ἤδη συγκλεισθεισῶν, αἱ μὲν τέσσαρες εὐθὺς ἀναπετάσασαι τὰ ἱστία, καὶ καθάπερ ἐν κύβοις τοῦ προφανοῦς τὸν ἀμφιβαλλόμενον ἀνθελόμεναί τε καὶ ἀναρρίψασαι κίνδυνον, ἔλαθον οὑτωσὶ τὸ πολέμιον διαδρᾶσαι ξίφος· τάς γε μὴν ἐπιλοίπους, πλὴν ὀλίγων ἀνδρῶν ἐς τὴν χέρσον ἐκπεπηδηκότων, αὐτάνδρους ἁπάσας εἷλον πρὶν ἄρξαι χειρῶν καὶ ναυμαχίας.

commorari constituissem, armorum bellique apparatu, in quem summo studio atque alacritate etiam Euboeenses incubuerunt, a proposito deterrebar. fama enim erat, iamiam triremes ex Genua infesto impetu in eos navigaturas esse. quare brevi tempore tota insula perlustrata et urbibus, quantum fieri potuit, invisis, ad Artemisium, Euboeae promontorium septemtrionale, profectus sum. unde quum iam provehi vellem, classis hostium decurrit meque a profectione prohibuit. triremes enim Genuenses quattuordecim celerrimo cursu ad Oropum et Aulidem appellentes sub finem aestatis conspiciebantur. inter hasce enim urbes paulo meridiem versus sitas portus est oblongus, qui quamcunque tempestatis vel turbulentissimae vim contemnit; in eum igitur modo hostes invecti erant. postero autem die triginta quattuor triremes Venetae iam diu insidiatae illis hostium navibus advectae portus faucibus interclusis Genuiticas naves necopinato quasi reti cinxerunt. ex quibus quattuor naves statim velis passis, quasi alearum iactui re commissa aperto periculo dubium praeferentes, hostium gladium subterfugerunt; reliquas autem naves paucis exceptis, qui in continentem exsiluerunt, omnes cum hominibus Veneti ceperunt manu

καὶ ταῦτα μὲν τῇδέ πῃ ἔσχεν ἐκεῖ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον· ὅ γε μὴν τοῦ Βενετικοῦ στόλου ναύαρχος, ἐς τοῦτο τύχης ἐληλυθότων αὐτῷ τῶν πραγμάτων, τά τε περὶ τὴν Εὔβοιαν ὡς ἐνῆν διῳκήσατο, καὶ ἅμα πλήρεσιν ἱστίοις λύσας ἐξ Εὐβοίας ἀνήχθη εὐθὺ Βυζαντίου ποιούμενος τὴν πορείαν. ἐπεὶ δὲ μεταξὺ γεγένηταί οἱ μαθεῖν ἐν Θεσσαλονίκῃ διατρίβειν τὸν βασιλέα, τέσσαρας τῶν νεῶν ἀπολεξάμενος καὶ τῶν μάλιστά οἱ πιστοτάτων ἑνὶ παραδοὺς, πρεσβεύσοντα πέμπει πρὸς βασιλέα περὶ συμμαχίας κατὰ τῶν κοινῶν ἐχθρῶν. αὐτὸς δ' ἐς Βυζάντιον ἤλαυνε, καρτερήσων τὴν τοῦ βασιλέως ἄφιξιν.

10 Αὐτὸς δ' ἂν εἰδείης βέλτιον ἐμοῦ τὰ ἑξῆς, αὐτός τε παρὼν γινομένοις καὶ βλέπων, καὶ σφόδρα διὰ σπουδῆς τὰ τοιαῦτα συγγράφειν ἔχων. ἐγὼ γὰρ τοὺς ἐν θαλάττῃ τέως δεδιὼς θορύβους κατὰ χώραν μένειν ἔκρινα δεῖν ἐν καιρῷ. ὅτε δὴ καὶ τὰς Γεννουιτικὰς ἐκείνας τέσσαρας τριήρεις παλινδρομούσας ἐθεασάμην, αἳ διαφυγεῖν ἐδυνήθησαν, ὡς εἰρήκειμεν, τὴν πρὸ βραχέος ἐκεῖνον κίνδυνον, μίαν τε κατὰ τὸ λεληθὸς τῶν παράλων ἑλούσας πλουσιωτάτην Εὐβοίας πόλιν, καὶ ἐξανδραποδισαμένους ἐκ τοῦ αἰφνιδίου, καὶ ἀπεληλυθυίας εὐθὺς μεθ' ὧν ἀπώλεσαν πρότερον στρατιωτῶν, μὴ προαισθέσθαι δυνηθέντων τῶν Εὐβοέων, ἀλλὰ τὸν Ἐνδυμίωνος τέως εἰπεῖν καθευδόντων ὕπνον διά γε τὸ ἔναγχος ἐκεῖνο προτέρημα.

non conserta neque pugna navali commissa. et haec quidem res sic se fere illo tempore habebat. praefectus autem classis Venetae posteaquam tam prospere res ceciderunt, Euboeae rationibus, quantum maxime fieri potuit, ordinatis, navibus solutis velis plenis inde recta Byzantium versus cursum intendit. interea vero certior factus Imperatorem Thessalonicae commorari, quattuor elegit ex suis navibus, quibus unum ex fidelissimis sibi praefecit et ad Imperatorem de societate contra hostes communes iungenda acturum misit. ipse autem Byzantium cursum direxit, Imperatoris adventum ibi praestolaturus.

Tu vero iam ea quae insecuta sunt, quomodo sese habeant, me melius cognovisti, ut qui ipse rebus adfueris, ipse videris easque conscribere maximopere studeas. ego vero tumultus, qui mare pervagabantur, metuens in loco mihi manendum esse decrevi, quum praesertim naves quattuor istas Genuenses, quas periculum paulo ante subterfugere potuisse diximus, recurrere et clam una ex opulentissimis Euboeae urbibus ad mare sitis capta atque repente direpta cum militibus, quos antea amiserant, rursus abire viderem, Euboeensibus non tale quid praesentientibus, sed Endymionis somnum, ut aiunt, ob recentem illam victoriam dormientibus.

Οὐ πολὺς μεταξὺ παρεῤῥύη χρόνος, καὶ τὰς Βενετικὰς 20
ἐκείνας ἐθεώμην τέτταρας καὶ τριάκοντα τριήρεις οἴκαδε κατιούσας ἀπράκτους ἐκ Βυζαντίου διὰ τὸ ἐν Θεσσαλονίκῃ τηνικαῦτα διατρίβειν τὸν βασιλέα. ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ μὲν χειμὼν ἐν τούτοις παρῄει καὶ αἱ κατὰ " τὸ ἔαρ ἡλίου λαμπάδες f. 105 b.
ἀνήπτοντο, τεσσαρεσκαίδεκα τριήρεις αὖθις ἐκ Βενετίας ἐς Βυζάντιον ὅλαις ἀνέβαινον κώπαις καὶ ὅλαις ὁρμαῖς τῆς ψυχῆς, ἐφ' ᾧ τὸν τοῦ Πόντου προκατειληφυίας αὐχένα τὰς Γεννουιτικὰς ναυλοχεῖν ὁλκάδας, αἳ τὴν σιτοπομπίαν ἄνωθεν ἐκ τοῦ Εὐξείνου καὶ τῶν Σκυθικῶν παραλίων ἐσκομίζειν ἔμελλον τοῖς ἐν Γαλάτου. τῶν γε μὴν ἑξῆς αὐτὸς ἂν εἰδείης αὖθις ἐνταῦθα παρὼν καὶ ὁρῶν ἀκριβῶς τὴν ἀπόβασιν. ἐμοὶ γὰρ ἀμυδραῖς τισὶν ἀκοαῖς μεμαθηκέναι συμπέπτωκεν, ἐκεῖ διατρίβοντι, τά τε ἄλλα καὶ ὡς μικροῦ πᾶσαν τὴν τοῦ Γαλατικοῦ φρουρίου δύναμιν, ἄνω μὲν παρὰ τὸν Εὔξεινον πόντον ἀποκλεισθεῖσαν, ἄρτι δὲ κατιοῦσαν, ἕλοιεν, κατὰ μὲν τὸν αὐχένα τοῦ Πόντου τὴν πλείω κατιοῦσαν διά γε δὴ τὸ μὴ προαισθέσθαι, τὴν δὲ λοιπὴν μείνασαν διεσπασμένως, ὅπῃ δὴ καὶ τύχοι ὁρμοῦσα ἑκάστη σποράδην κατὰ τὰ τοῦ Πόντου ἐπίνεια, παραπλέοντες ὕστερον. ἐπεὶ δὲ καὶ σύμμαχον ἤδη σχοῖεν τὸν βασιλέα Βενετικοί, ἔκ τε γῆς καὶ θαλάττης πλείστην εἰσενεγκάμενον δύναμιν, καὶ ἅμα τριήρεις προσέλθοιεν σφίσιν ἐκ νήσου τῆς Κρήτης ὀκτὼ συμμαχίδες, καὶ πρὸς

Non ita multo post etiam Venetorum triremes quattuor et viginti Byzantio domum redeuntes videbam re infecta, quod Thessalonicae Imperator tum versabatur. hieme autem interea elapsa quum iam verni solis faces accenderentur, quattuordecim naves rursus Venetiis Byzantium ventis remis omnique animi impetu contenderunt, ut Ponti faucibus occupatis Genuensium navibus onerariis insidiarentur, quae ab superioribus Ponti Euxini oris et Scytharum terris mari adiacentibus Galataeis commeatum transportaturae erant. res autem, quae insecutae sint, quem exitum habuerint, tu ipse accurate scis, quum praesens eas videris. ego enim illic commoratus tantum ex obscuris quibusdam rumoribus quum alia tum hoc audivi, Venetos propemodum cunctas castelli Galataei naves Ponto Euxino interclusas cepisse, quum modo descendissent, et maiorem quidem earum partem ad Ponti fauces, quo nihil periculi suspicatae vectae essent, reliquas vero dispersas in singulis stationibus Ponti, ubi quaeque in ancoris fuisset, praeternavigando postea occupasse. quum autem Veneti iam Imperatorem, qui terra marique maximas copias contulisset, socium sibi adiunxissent triremesque ex Creta octo socias accepissent, praeterea

τούτοις ὁλκάδες συσκευασθεῖεν ἐξ τῶν πάνυ μεγίστων, μηχανὰς παντοδαπὰς καὶ ὁπλίτας ἀρίστους φέρουσαι πλείστους, καίριον ἤδη νομισθῆναι τοῖς ἅπασι πάσαις ὁμοῦ δυνάμεσι προσελάσαντας κυκλώσασθαι τὸ φρούριον αὐθημερόν. καὶ τούτων οὑτωσὶ πεπραγμένων ἀνυσθῆναι σφίσι μηδὲν ἠκηκόειμεν, ὡς ἀπογνόντα λοιπὸν τὸν τῆς ναυτικῆς τῶν Βενετικῶν δυνάμεως ναύαρχον τοῦ μὲν πολέμου διάδοχον ἀφεῖναι τὸν βασιλέα, αὐτὸν δὲ μαθόντα ἤδη καὶ τριήρεις ἐκ Γεννούας ἑξήκοντα παρὰ πᾶσαν ἀναγομένας ἐλπίδα, ὅλαις ἀναχωρεῖν πορείαις.

21 Καὶ ἃ μὲν ἀμυδρῶς αὐτὸς ἠκηκόειν, ἔκδημος ὢν τῆς πατρίδος, ταῦτ' ἐστίν· αὐτὸς δ' ἂν μοι λέγοις τἀληθέστερά τε καὶ βεβαιότερα τῶν ἐνταυθοῖ πεπραγμένων ἐκείνων, τῆς ἀφηγήσεως προϊούσης, προστιθεὶς ἐν ταὐτῷ καὶ τὰ τῶν πεπραγμένων αἴτια. νῦν δ' ὧν αὐτὸς αὐτόπτης ἐξῆς ἐγενόμην ἐκεῖ παρών, εἶμι ἐρῶν αὐτὸς αὐτίκα τὸν λεπτότερον καὶ καθ' ἕκαστα τρόπον. ἐπαναληπτέον τοίνυν τὸν λόγον ὅπῃ τὸ πρότερον ἴχνος ἐλίπομεν, ἵνα τὸ τῆς ἱστορίας συναφὲς τὴν τοῦ σαφοῦς ῥαστώνην εὐφυᾶ παρέχῃ τοῖς ἐντυγχάνουσιν.

22 Ἔτυχον μὲν ἐγὼ διατρίβων περὶ τὰ κοῖλα τῆς Εὐβοίας καὶ Κάρυστον πόλιν λήγοντος ἤδη τοῦ θέρους, καὶ τηνικαῦτα ξυνέβαινε καταπλεῖν ἐς Ὠρεόν, πόλιν Εὐβοίας εὐλίμενον, τὰς

sex naves onerarias maximas omni genere machinarum et gravis armaturae militibus plurimis fortissimisque instructas comparassent, iam omnibus idoneum tempus visum esse cunctis copiis protinus castellum adoriendi atque obsidendi. tali ratione rebus institutis nihil ab iis ad exitum adductum esse, audiebamus, ita ut classis Venetae praefectus re iam desperata et Imperatore, qui bellum persequeretur, relicto summa festinatione recessisset certior factus, ab Genua iam sexaginta triremes praeter omnium exspectationem in altum evectas esse.

Haec equidem a patria remotus quasi per nebulam audivi; tu autem narratione progrediente veriora quaedam atque certiora de rebus hic tum gestis expones additis etiam rerum causis. nunc vero res, quarum ipse illic spectator fui, ex ordine tibi accurate atque singillatim referam. revertendum igitur nobis est ad id, unde digressi sumus, ut historiae continuitas praeclaram rerum cognitionis facilitatem praebeat, quae inest in perspicuitate.

Quum igitur circa fauces Euboeae et Carystum urbem exeunte iam aestate commorarer, ad Oreum, Euboeae urbem portu ornatam, quindecim illae naves Venetae appulerunt, quas ex portubus Byzantii recessisse supra demonstravimus. octo autem Cretensium triremes inde

πεντεκαίδεκα Βενετικὰς ἐκείνας τριήρεις, ἃς ἐκ Βυζαντίων λιμένων ἔφθημεν δεδηλωκότες ἐπανιούσας· τὰς γὰρ ὀκτὼ Κρητικὰς διαστάσας αὐτόθεν οἴχεσθαι ἀπιούσας ἐς Κρήτην φυλακῆς ἕνεκα τῶν ἰδίων. καὶ ἅμα συχναὶ καὶ βαρεῖαι κατέπληττον ἀγγελίαι τὴν νῆσον, ἐγγύτατα εἶναι πολεμίας ἑξήκοντα ναῦς. σπεύσας οὖν ὁ τῶν Βενετικῶν ναύαρχος τὰ μὲν πληρώματα πάντα τῶν οἰκείων νεῶν ἐξεῖλεν εὐθύς, αὐτὰς δὲ κενὰς ἐν τῷ λιμένι καλῳδίοις προσηρτημένας κατέδυσεν, ὡς μὴ ἁλώσιμοι τοῖς πολεμίοις " εὐθὺς ἐπιπλεύσασι γένοιντο. f. 106 a. ἔπειθ', ὅσον τάχος, πάντας τε Εὐβοέας πρὸς ὁπλιτικὴν ἠρέθιζεν ἀκμήν, καὶ ἅμα δ' ἐπρεσβεύετο πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις καὶ Θήβαις Λατίνους, τριακοσίων ἱππέων ἐπιλέκτων αἰτῶν συμμαχίαν. τήν γε μὴν πόλιν νύκτα τε καὶ ἡμέραν οὐκ ἠμέλησε πᾶσαν ὁπλίζων πολυτελῶς καὶ πάσης ἀφειδῶν δαπάνης καὶ πάντα προστιθεὶς καὶ περιτιθεὶς ὀχυρώματα. δύο μεταξὺ παρερρυήκεσαν ἡμέραι, καὶ ὤφθησαν αἱ πολέμιαι νῆες ἐκεῖναι, περὶ δείλην που τὴν ὀψίαν, ἐπιπλέουσαι κατὰ τῆς Εὐβοίας. καὶ τὴν μὲν ἑσπέραν ἐκείνην, γαλήνης οὔσης, ἐν τῷ πελάγει μετέωροι δειπνοποιησάμεναι καὶ τὸ ποιητέον σκεψάμεναι, ἕωθεν εὐθὺς εἰς μάχιμον τάξιν ἠθροίζοντο. καὶ μὲν δὴ καταπεφραγμέναι πᾶσιν ὅπλοις, προσελάσασαι ἐς τὸν Ὠρεοῦ λιμένα ἐκεῖναι καταπληκτικῶς ἐσέπλευσαν, τά τε σημεῖα τῆς μάχης ἠρμένα ἔχουσαι, καὶ τὰς πολεμικὰς ἀνακρουόμεναι σάλπιγγάς τε καὶ σύριγγας, καὶ ὅσα τῶν τοιούτων

ad suas res tutandas domum redierant. crebris vero atque gravibus nuntiis terrentibus insulam, sexaginta hostium naves proxime adesse, celeriter Venetae classis praefectus naves apparatu classico exempto vacuas in portu rudentibus suspensas submersit, ne ab hostibus protinus adnavigantibus capi possent. tum quam celerrime potest omnes Euboeenses ad bellicam fortitudinem excitat simulque cum Latinis, qui Athenis erant et Thebis, agit, ut trecentorum equitum delectorum auxilium mittant. urbem autem die noctuque egregie nullique sumtui parcens armare et omni munimentorum genere firmare atque sepire haud destitit. duobus interea elapsis diebus naves illae hostium Euboeam petentes sub vesperum conspiciebantur; atque illo quidem vespero, quum esset malacia, in alto mari coena parata et rebus, quae gerendae erant, provisis, insequentis diei prima luce statim acie instructa omni genere armorum stipatae in Orei portum invehuntur magnumque sui terrorem faciunt certaminis sublatis signis, canentibus tubis tibiisque aliisque instrumentis, quae animos ad alacritatem atque ardorem pugnandi excitant. quum autem proelii navalis copia

*ὀργάνων ἐρεθίζει πρὸς εὐψυχίαν πολεμικὴν τῶν ἀνδρῶν τὴν
ὁρμήν. ἐπεὶ δὲ ναυμαχίας ἀγῶνες ἥκιστα ἦσαν (οὐ γὰρ
ἦσαν αἱ ἀνταγωνιζόμεναι νῆες), τοξότας ὅσους ἐχρῆν κατα-
λιπόντες ἐν ταῖς ναυσὶ φυλακῆς τε ἕνεκα καὶ τοὺ βάλλοντας
ἀνείργειν καὶ ἀντιπερισπᾶν ἐκεῖ τοὺς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων, οἱ
λοιποὶ πάντες ἐπὶ τὴν γῆν ἀπέβαινον, κυκλώσασθαι τὴν πό-
λιν βουλόμενοι, κλίμακάς τε ἐπαγόμενοι πλείστας, καὶ ἅμα
αἱρήσειν αὐτίκα μάλα τὴν πόλιν ἐλπίζοντες διά τε τὸ πλῆ-*
28 *θος καὶ τὴν τόλμην τῶν ὁπλιτῶν. περιστρατοπεδεύσαντες οὖν
ἐπολιόρκουν, τόξοις τε βάλλοντες ἑκηβόλοις καὶ κλίμακας τῷ
τείχει προσάγοντες, καὶ ἅμα διὰ τὴν πολυχειρίαν εὐθὺ τοῦ
τείχους διώρυχας πόρρωθεν δρῶντες, ἵνα δυοῖν θάτερον ἢ
διὰ τῆς τῶν κλιμάκων ἐκείνων ἀναδρομῆς ἢ διὰ τῆς τῶν
ὑπονόμων ὑποδρομῆς τουτωνὶ λάθωσιν εἰς τὴν πόλιν παρεισ-
πεσόντες. ἐπεὶ δὲ μηχαναῖς μηχανὰς ὁ τῶν Βενετικῶν ἐκεῖ-
νος ναύαρχός τε καὶ ἡγεμὼν ἔνδοθεν ἀνθιστάναι οὐκ ἠμέλει,
συνέβαινεν εἶναι τοὺς ἔξωθεν τῶν πολεμίων ἀγῶνας ἀπράκ-
τους. πρῶτον μὲν γὰρ βάρεσι λίθων ἐκ τῶν ἐπάλξεων καὶ
βέλεσι παντοδαποῖς τραυματίας ἀπέφαινε σφᾶς καὶ ἀπεσό-
βει· ὅπῃ δ' ἑώρα καὶ ὑπενόει κλίμαξι βάσιμον εἶναι τὸ
τεῖχος, ὕψος ἱκανὸν εὐθὺς προσετίθει, τήν τε τῶν ἐπάλξεων
συνάπτων διέχειαν, καὶ ταύταις ἀνδρόμηκες οἰκοδόμημα προσ-
τιθεὶς πρὸς ὀξὺ καὶ λεπτὸν ἀπολῆγον, ὡς καὶ ἀναβᾶσι τοῖς
πολεμίοις δύσεργόν τε καὶ μάλα ἐπικίνδυνον εἶναι τὴν τῶν*

non fieret navibus quippe non occurrentibus, quae cum iis in certamen descenderent, idoneis relictis sagittariis, qui naves custodirent eosque, qui ex propugnaculis tela iaculabantur, defenderent atque averterent, reliqui ad urbem cingendam multis cum scalis in terram egressi protinus se capturos esse urbem sperabant, multitudine et bellica militum audacia freti. circumsessam igitur urbem oppugnabant tela eminus mittendo, scalis moenia adoriendo et, quia hominum multitudo suppeditabat, procul cuniculos ad muros recta agendo, ut aut scalarum ascensu aut cuniculorum subterraneo cursu in urbem clanculum irrumperent. quum autem Venetae classis praefectus atque dux machinis machinas intrinsecus opponere haud cessaret, certamina hostium extrinsecus irrita erant. primum enim saxis gravibus et omni missilium genere eos ex propugnaculis impetitos sauciavit atque proturbavit. ubi autem murum scalis ascensu facilem esse videbat et suspicabatur, altitudine idonea statim addita intervalla inter singula propugnacula coniunxit, iisque aedificia adstruxit hominis altitudinem non excedentia atque in tenuem et acutum apicem exeuntia, ut hostibus

ποδῶν βάσιν. πρός γε μὴν τὸν ὑποχθόνιον ἐκεῖνον ὑπόνομον, στοχασάμενος ὅποι τοῦ τείχους διεκπεσεῖται προχωροῦν τὸ τῆς διώρυχος τέλος, τάφρον κατώρυξεν ἔνδον αὐτὸς ἐγκαρσίαν, τὸ βάθος πολλαπλασίαν ἢ κατὰ τὴν ἐκείνων, ὡς ὀψὲ τοῦ τείχους ἐντὸς παρεισπίπτοντας σφᾶς βόθρῳ καὶ θανάτου πυθμέσιν ἐντυγχάνειν ἀπροσδοκήτους· καταφερομένοις γὰρ ἐκείνοις βάρη λίθων ἄνωθεν αὐτοὶ μὲν παμπληθεῖς f. 106 b. εὐθὺς ἐπιρρίπτοντες ἀφύκτοις θανάτου δικτύοις παραχρῆμα ἐδίδουν. συχνῶν δ' ἐπὶ τούτοις ἡμερῶν παρερρυηκυιῶν, 24 ἀφῖκτο καὶ ἡ τῶν Ἀθηναίων ἤδη καὶ Θηβαίων συμμαχία, ἐπίλεκτοι μὲν ἱππεῖς τριακόσιοι, πεζοὶ δ' ἐθελονταὶ πλείους ἢ κατ' αὐτούς. καὶ ἅμα τῆς φήμης εἰς ὅλην χεθείσης τὴν νῆσον, συνέτρεχον πανταχόθεν πολλοί, τὸ προστυχὸν ἕκαστος ἀνὰ χεῖρας ἔχοντες ὅπλον. ὅ γε μὴν τῶν Βενετικῶν στρατηγὸς καὶ ναύαρχος νυκτὸς μὲν ἐνέδρας ἐν ταῖς πρὸ τῆς πόλεως χαράδραις ὑπέσπειρεν, ἅμα δ' ἕῳ ἐξῆγε τὴν δύναμιν ἐμφανῶς, ὁπλίτας πελταστὰς τοξότας τε καὶ λογχοφόρους, καὶ ὅσους τηνικαῦτα τῶν ἐκεῖ πολιτῶν εὑρεῖν ἱππέας εὐπόρησεν, ὡς γίνεσθαι μὲν αὐτῷ τὴν στρατεύσιμον ἅπασαν ἡλικίαν οὐχ ἧσσω πεντακισχιλίων ἀνδρῶν ἐπιλέκτων. προσγενομένης δ' ἄρτι καὶ τῆς Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων συμμαχικῆς δυνάμεως ἐθάρρησεν εἰς χεῖράς τε καὶ ὁμόσε τοῖς πολεμίοις ἰέναι οὐχ ἧσσον ἢ διπλασίοις οὖσιν αὐτοῦ, βέλτιον οἰόμενος

vel in murum enisis arduam et incessu admodum periculosa essent. deinde autem coniectura facta, qua parte moenium subterraneus ille cuniculus processurus atque proditurus esset, ibi intus fossam transversam fecit multo profundiorem quam illorum erat cuniculus, ut, quum tandem intra moenia irrepsissent, necopinato in foveam mortisque voraginem inciderent. praecipitantes enim eos gravibus superne devolutis saxis protinus in mortis retia inevitabilia iniecerunt. multis deinde praeterlapsis diebus Atheniensium et Thebanorum venerunt auxilia, delecti equites trecenti, pedites voluntarii plures quam ipsi habebant. fama vero per totam insulam sparsa undique multi obviis quisque armis instructi concurrerunt. tum Venetorum dux atque classis praefectus nocte insidiis ante urbem in faucibus collocatis oriente sole manifesto copias eduxit, milites gravis et levis armaturae, sagittarios, hastatos equitesque quos quidem in civium numero tunc invenire potuit ita ut tota manus ad militandum idonea non minus quinque milia virorum delectorum efficeret. auxiliis vero Atheniensium et Thebanorum modo adiunctis, audebat iam manus conserere et confligere, quamquam numerus hostium altero tanto maior erat. satius

εἰ δυνατὸν αὐθημερὸν αὐτῷ τοῦ παντὸς πολέμου τὸ τέλος κριθήσεσθαι, ἢ πολύν τινα τρίβεσθαι χρόνον τῇ μάχῃ, τῶν πολεμίων δῃούντων νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὴν χώραν. ὅθεν ἐκτάξας τὸν στρατὸν καὶ μερίσας εἰς φάλαγγας, καὶ τοῖς μὲν Ἀθηναίοις καὶ Θηβαίοις τὸ λαιὸν κέρας δούς, αὐτὸς δ' ἔχων τὸ δεξιόν, ἦγεν ἐπὶ τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον, πρὸς συμ- **25** πλοκὴν προκαλούμενος σφᾶς. ἀναπηδήσαντες οὖν εὐθὺς ἐπὶ τὰ ὅπλα κἀκεῖνοι, καὶ μικροῦ κενὰς ἀπολιπόντες τὰς ναῦς, εὐρώστως μὲν ἀπήντων ἐν ταῖς ἀρχαῖς· ἔπειτ' ἐπιρρυείσης τῆς ἵππου γενναίως, καὶ ἅμα τῆς πεζικῆς φάλαγγος πανταχόθεν ἐπιχυθείσης βοῇ καὶ ἀλαλαγμῷ, μὴ δυνάμενοι φέρειν ἐπὶ πόδα ἀνεχώρουν, καταπατούμενοί τε καὶ τιτρωσκόμενοι. νυκτὸς δ' ἐπὶ τούτοις γενομένης καὶ τῆς μάχης διαλυθείσης, ἐπὶ τὰς οἰκείας ἐνέβαινον ναῦς, οὐχ ὅσοι ἧκον, οὐδὲ μεθ' ὁμοίου τοῦ σχήματος, ἀλλὰ μάλα γέ τι ἀντιστρόφως· εἶναι μὲν γὰρ τοὺς ἐν τῇ πολεμίᾳ ἐκείνῃ γῇ πεπτωκότας οὐχ ἧττον πεντακοσίων, τραυματίας δ' αὖ οὐχ ἧττον ἢ τοσούτους γεγενῆσθαι. ὡς καὶ ἀναγκασθέντας ἔτι νυκτὸς οὔσης πλημμελῶς ἐκπλεῦσαι, λειπομένας ἐρετῶν ἐνίας παρέλκοντες ναῦς. τάχιστα δ' ὁ ναύαρχος ἐκεῖνος καὶ στρατηγὸς τοῦ Βενετικοῦ στόλου δύο τῶν οἰκείων ἑλκύσας νεῶν ἐκ τῶν θαλαττίων ὑδάτων, τὰς μᾶλλον τῶν ἄλλων ταχυναυτούσας, καὶ ὡς ἐνῆν ἐκ τοῦ σχεδὸν καθοπλίσας, τὴν μὲν ἐς τὴν τῶν Βενετικῶν ἀριστοκρατικὴν ἀπέστειλεν ἐξουσίαν, φράσουσαν τὰ πεπραγ-

enim esse duxit, eo die, si fieri posset, in omnium rerum discrimen pugnari, quam in longum tempus certamen protrahi, hostibus dies noctesque vastantibus agros. quare instructo exercitu ordinibusque distributis, Atheniensibus et Thebanis in laevo cornu collocatis ipse dextro cornu imperans ad hostes duxit eosque ad certamen proelii conserendum provocat. hi statim armis sumptis navibusque fere vacuis relictis initio quidem fortiter instabant; deinde vero equitum turmis alacriter in eos irruentibus peditumque legionibus ab omni parte clamore sublato invadentibus, impetum sustinere non poterant, sed pedem referebant proculcati atque vulnerati. noctis interventu proelio dirempto naves conscenderunt nequaquam tam multi, quam venerant neque eodem habitu sed admodum sane contrario. nam in terra hostili non minus quingenti homines occiderant neque minor militum numerus vulneribus erat affectus. quare ipsa nocte sine ordine proficisci coacti sunt, quasdam naves remigibus nudatas secum trahentes. Venetae autem classis praefectus atque dux celerrime duabus navibus, quae prae ceteris celeres et expeditae erant, ex mari extractis rebusque obviis, quantum fieri potuit, armatis, alteram misit Venetias, quae

μένα, τὴν δ' ἐς Βυζάντιον, δηλώσουσάν τε τὰ αὐτὰ τοῖς ἐνταῦθα Βενετικοῖς, καὶ ἅμα κατασκεψομένην τοὺς πολεμίους ὅπῃ πορεύοιντο.

Ταύτῃ δὴ τῇ νηὶ καὶ αὐτὸς ἐμαυτὸν ἐμβιβάσας ἧκον 20 *ἄχρι τοῦ Ἑλλησπόντου· αὐτόθι γὰρ ὁρμισαμένη καὶ τὰς κώπας σχάσασα παρὰ τὸν τῶν Τενεδίων λιμένα ἡ φέρουσα ἡμᾶς ἐκείνη ναῦς τὸν τῶν πολεμίων ἠκηκόει στόλον ἐς Χίον κατάραντα, ἐπιμελείας τε " ἕνεκα τῶν πεπληγότων, καὶ ἅμα* f. 107 a. *ὅσον δύναιντ' ἂν τοὺς τῶν τετελευτηκότων ἐν τῇ μάχῃ τόπους ἐκλέξασθαι, ὁπόθεν ῥᾷον ἂν εἴη σφίσι. διὸ τὰς μὲν ἀγγελίας τῆς νίκης εὐζώνῳ τινὶ δεδωκυῖα ἀνδρὶ πέπομφεν ἐς Βυζάντιον, αὐτὴ δ' ἀναζεύξασα τὴν ταχίστην ᾤχετο ἐς Εὔβοιαν ἀπιοῦσα. ἐμοὶ δὲ τέτταρας ἡμέρας ἐκεῖ περιμείναντι θεάσασθαι προσεγίνετο Τροίας ἐκείνης σκιώδη μνήματα, ης πολὺς Ὁμήρῳ τῷ πάνυ λόγος, ὅτι μυρίανδροι στόλοι δι' Ἑλένην ἐκείνην ἐπ' αὐτὴν καταπλεύσαντες πολλούς τε ἀπώλεσαν τῶν οἰκείων ἥρωας καὶ αὐτὴν μετὰ δέκα ἔτη τελέως ἐξηνδραποδίσαντο. ἐθεασάμην δ' ὁμοῦ καὶ Σκαμάνδρου ποταμοῦ τὰς ἐκβολάς, ὃς Ἴδης ἀποβλύζει τοῦ ὄρους, οὐχ ὡς Ὅμηρος ἐν Ἰλιάδι καόμενον γράφει τὰς ὄχθας ὑπὸ Ἡφαίστου δι' Ἀχιλλέα τὸν Θέτιδος, καθ' ὅσον ἐκεῖνο αὐτονομουμένῃ μυθεύεται γλώττῃ, ἀλλὰ κρίνα καὶ λόχμας καὶ χλόας περὶ αὐτὸν ὡραῖα πάντα καὶ τὴν Ὁμήρου γλῶτταν ἐλέγχειν ἱκανά.*

potestatem aristocraticam de rebus gestis certiorem faceret, alteram Byzantium, quae idem nuntiaret Venetis ibi versantibus simulque specularetur, quo hostes proficiscerentur.

Hac navi ego ipse vectus perveni ad Hellespontum, ubi quum remis inhibitis ad portum Tenediorum in ancoris commorabamur, nuntius allatus est, hostium classem, ut saucios curaret et quantum fieri posset loco eorum, qui in proelio ceciderant, supplementa unde expeditum esset, scriberet, ad Chium insulam esse appulsam. quare navis, nuntio victoriae, quem Byzantium perferret, homini expedito commissa, ora soluta quam celerrime potuit Euboeam repetiit. mihi vero quatuor illic dies commoranti opportunitas dabatur Troiae illius obscura vestigia invisendi, de qua multus est clarissimus Homerus, quod classis innumerabilis ob Helenam in eam profecta multis heroibus amissis post decem annos funditus eam diripuit. videbam etiam Scamandri fluvii ostia, non quidem, ut Homerus in Iliade scribit, ripis a Vulcano ob Achillem Thetidis filium adustis, quatenus illud libera fabulatus lingua, sed lilia silvaeque ac herbae insigni pulchritudine circa eum florent, quibus rebus Homeri lingua mendacii satis arguitur. sit ita sane.

27 Εἶεν. ἐγὼ δ' ἐς τὴν ὑστεραίαν ὁλκάδος ἀναγομένης τυχὼν ἐς Βυζάντιον οἴκαδε ἀφικομένην, οὐδὲν νομισμάτων ἐπιφερόμενος δέκα χρυσῶν ἐπέκεινα (πάντα γάρ μοι κατὰ τὰς περιόδους ἐκείνας ἀνάλωται) — δόξαν οὖν ἐμοὶ ταῖς καθ' ἕκαστα χρείαις ἀναγκαιότερα τὰ καθ' ἕκαστα καὶ λεπτότερα μέρη τῶν νομισμάτων ὑπάρχειν, τῶν τοιούτων εὐθὺς ἠλλαξάμην ἐκεῖνα. καὶ προσεληλυθὼς ἐς τὴν ὑστεραίαν τοῖς τὰ ὤνια πιπράσκουσιν, εὗρον ἐκπεπτωκὸς τὸ ἐν χερσὶν ἐκεῖνό μοι χάραγμα, καὶ ἐς τοσαύτην κατενεχθὲν ἡμέρᾳ μιᾷ τὴν ὕφεσιν ὡς τὴν τῶν δέκα μοι νομισμάτων ἐκείνων ποσότητα καταβῆναι μέχρις ὀκτώ. καί μοι πρὸς οὖς παρεληλυθώς τις τῶν πάλαι συνήθων, αὐθημερὸν ἐκέλευεν ἐξαντλεῖν ἅπαν τὸ κέρμα ἐς τὰ τῆς χρείας ἀναγκαιότερα, μὴ καθ' ἡμέρας ἀεὶ τῶν τοιούτων, ὡς ὁρᾷς, ἀστατούντων εὐρίπου δίκην, καταστῇ σοι ταυτὶ κεκτημένῳ κεκτῆσθαι μηδὲν ἐν βραχεῖ. καὶ μέντοι καὶ ἐθαύμασα, νὴ τὸν φίλιον, ὅπως ἀνέχεται τὰς οἰκείας ἀκτῖνας ὁ ἥλιος ἐπιλάμπων τῇδε τῇ γῇ. ποιεῖ δ', ὡς ἔοικε, μακροθυμίας τρόπους φωναῖς ἀφθόγγοις διδάσκων ἡμᾶς ὁ λόγου μηδαμῇ μετασχών, τοὺς λόγῳ μὲν τιμηθέντας πρὸς τοῦ κοινοῦ δημιουργοῦ, νομίμοις δ' ἀεὶ ῥυθμιζομένους ἐκεῖθεν παραγγελίαις, ἐπαΐοντάς γε μὴν οὐδενὸς οὐδαμῇ ποθ' ὧν ἁπάντων ἐχρῆν.

28 Ἀλλὰ πρῶτον ἔμοιγε τοῦτο λογισμῶν ἁλμυρῶν ἐγεγό-

Ego vero navem onerariam postero die Byzantium navigaturam nactus, domum veni non amplius decem aureis nummis mecum portans, reliquis omnibus in itineribus istis consumptis. arbitratus vero, singulis rebus necessariis emendis magis idonea esse randuscula et minoris notae nummos, aureos illos hisce statim commutabam. die autem insequenti quum venalium rerum venditores adissem, abolitam esse reperiebam pecuniam, quam in manibus habebam eiusque pretium uno die adeo imminutum, ut decem illi nummi octo tantum exaequarent. quare vetus quidam amicus in aures mihi insusurravit, ut protinus eodem die omnes nummulos ad res necessarias emendas adhiberem, ne rebus quotidie Euripi instabilis instar fluctuantibus mihi accideret, ut brevi tempore, quod tunc haberem, ad nihilum redigeretur. atque sane miratus sum, me Dius Fidius! quomodo sol sua luce hancce terram collustrare sustineat. patientiae suae rationes vocibus tacitis ipse sermonis expers nos a communi rerum opifice sermone praeditos docere videtur, qui, quamquam semper inde praeceptis iustis instituti atque gubernati, nihil tamen unquam eorum, quae opus sunt, cognoscamus.

Hoc igitur primum naufragium acerbas cogitationes iniecit animo

νει ναυάγιον μετὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην ἐληλυθότι θάλασσαν, δεύτερον δ' ἡ τῶν πατρίων τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας δογμάτων κατάλυσις, δι' ἣν ἀρχόμενον ἔτι καθάπερ ὀψιγενὲς ἐν ληΐῳ ζιζάνιον φύεσθαι, καὶ ἅμα σοῦ προαγορεύοντος ἀκούων μέλλειν δι' ἔκτισιν ἁμαρτιῶν συγχωρεῖν τὸν θεὸν κατὰ τῆς ἡμῶν εὐσεβείας διωγμόν, καὶ ξυννενοηκὼς αὐτὸς ἐμαυτὸν οὐ δυνησόμενος οἴσειν, φυγὰς ἐθελοντὴς " γεγένημαι τῆς ἐμῆς ταυτησὶ f. 107 b. πατρίδος ἐφ' ὅλην ἤδη εἰκοσαετίαν. εἴθε δ' ἔτι προσετίθετο καὶ πλείων χρόνος τῇ φυγῇ. ἀλλ' ἐχρῆν, ὡς ἔοικε, θαλάσσας θαλασσῶν ἀλλάξασθαι βιαιοτέρας πολλῷ τῶν ὑπερορίων. πλείστους γὰρ ἐν ἀλλοτρίᾳ τόπους διελθόντι καὶ πλείστην περαιωσαμένῳ θάλασσαν, τοιαύταις οὔπω καὶ νῦν ἐντετυχηκέναι θαλάσσαις ξυνεπεπτώκει μοι, ὅτε μᾶλλον καὶ ὅπῃ μᾶλλον ἀναπνεύσειν ᾠήθην ἐπανιών. πᾶσα μὲν γὰρ ἐκείνη θάλαττα καὶ κλύδων ἅπας ἐκεῖ σώματος ἠπείλει θάνατον, οὗ τὴν ἔφοδον καὶ φύσεως ἀθάνατος ψῆφος ἐνομοθέτησε πρότερον· οἱ δὲ τῶν θείων δογμάτων χειμῶνες καὶ κλύδωνες ἀθανάτου ψυχῆς ἐπαγγέλλονται θάνατον, ἥκιστα πέρας οὐδὲν οὐδαμῇ ποτ' ἐνεγκεῖν δυνάμενον. καίτοι οὐδὲ **20** πόρρωθεν οὐδ' αὐτὸς τῶν τοιούτων κυμάτων τελέως ἀνήκοος ἦν. ἀλλά μέ τις ὑπέσαινεν ὅμως ἐλπίς, μεμνημένον τῆς πρὸς σὲ τοῦ βασιλέως φιλίας καὶ τῶν νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ὁμι-

quum mare illud vastum permensus essem; secundum autem patriorum dogmatum ecclesiae dei eversio; quam quum quasi lolium in arvo serotinum enasci coeptantem viderem atque te audirem praenuntiantem, fore, ut deus pro peccatorum vindicta persecutionem nostrae religionis admitteret, ex hac mea patria, quod id me tolerare non posse intelligebam, per integros viginti annos profugus degi. utinam longius etiam tempus fugae addidissem! sed debebam, ut videtur, fluctibus fluctus multo peregrinis saevioribus permutare. quamquam enim in plurimis alienis locis peregrinatus plurimaque maria transvectus sum, nusquam tamen, in tales fluctus incidi, quales hic coorti sunt, quo reversus nunc quam maxime me recreaturum esse sperabam. omnia enim ista maria omnesque isti fluctus corporis mortem minitantur, cuius ingressus etiam naturae immortali decreto praefinitus est; sanctorum autem dogmatum tempestates atque procellae immortalis animae denunciant mortem, quae nullum unquam finem sortiri possit. quamquam autem tantos fluctus hic excitatos esse ne procul quidem plane ignorabam, spes tamen admodum blanda me tenuit, quum recordarer amicitiae, quae tecum imperatori intercederet, consuetudinisque illius nocturnae et diurnae, quam summa cupiditate ardentique animo tecum exerceret, priusquam ad solium imperatorium evectus esset, atque ut

λιῶν ἐκείνων, ὁποίας ἐκ πόθου καὶ φλεγομένης ψυχῆς ἐποιεῖτο πρὸς σέ, καὶ πρὶν ἐς τὸν βασίλειον αὐτὸν ἀναχθῆναι θρόνον, καὶ ὅπως τῆς σῆς ἐξήρτητο μὲν καὶ γλώττης καὶ γραφῆς, ἀφθονωτέρους δ' αὐτὸς τοὺς ἐντεῦθεν ἐτρύγα καρπούς, ὡς εἶναι μηδένα τῶν πάντων ὅτῳ ποτ' ἂν οἰηθῆναι ἐνῆν ἐγγενέσθαι τῷ ἤθει τροπὴν ἐκείνου τινά, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ συνεπεδιδόναι ταῖς τοῦ χρόνου τύχαις. νῦν δ' ἐληλυθὼς καὶ μαθὼν ὡς ἐκ διαμέτρου τὰ πράγματα σταίη, καὶ ἀμοιβάς σοι διδοίη τῶν πόνων καὶ φίλτρων οἵας σοὶ μὲν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀθλοῦντι φέρειν ἐχρῆν, ἐκείνῳ δ' ἐπιφέρειν οὐ μάλα ἐχρῆν (οὔτε γὰρ οἱ διώκτῃ γενέσθαι τῆς εὐσεβείας ἐχρῆν, οὔθ' ὅπως ποτὲ γενομένῳ κατὰ σοῦ κινῆσαι τὴν γνώμην ὅλως ἐχρῆν), σὲ μὲν ἐμακάρισα τῆς καρτερίας, αὐτῷ δ' ἠχθέσθην σφόδρα γε τῆς ἀπονοίας. μᾶλλον δ' ἐδάκρυσα τῆς ἀπωλείας τὸν ἄνθρωπον. καὶ μέντοι καὶ ἐθαύμασα, καὶ θαυμάζων οὐ παύσομαι, πῶς τοσοῦτον ὁ ταλαίπωρος ἐλάνθανε χρόνον ἀγρίους οὕτω θῆρας κακίας ἐν τῇ λόχμῃ βόσκων τῆς ψυχῆς. εἰ μὲν οὖν ἱεροῖς τισὶ καὶ ἀπορρήτοις εἴη λόγοις ἐνδιαιτώμενον τὸ πρᾶγμα, θαυμάζοιμι μέντ' ἂν ἀεὶ σιωπῶν, ζήτησιν δ' οὐδεμίαν οὐδαμῇ ποτὲ λύσεως προενέγκοιμ' ἂν οὐδενί. ἀλλ' ἀντὶ πάντων τὰ τῆς σῆς ἀρκέσει μοι θεωρίας πρὸς θεραπείαν φάρμακα, καὶ εἴ τιν' ἄλλοσε φέρουσαν βούλοιο κοινὴν ὁμι-

tuis sermonibus scriptisque devinctus uberrimos fructus inde collegisset. quare tantum aberat, ut eius mores mutationem quandam subire posse quis putaret, ut eos etiam temporis atque fortunae conditionibus incrementum capturos esse arbitraretur. quum autem post adventum meum cognoscerem, rerum statum plane contrarium esse et eum tibi pro laboribus atque amoribus gratiam talem referre, qualem tu quidem ut religionis athleta accipere debebas, ille vero haudquaquam referre debebat (neque enim religionem unquam persequi neque, si quando hoc faceret, sensum suum in te ullo ex parte mutare eum decebat), te quidem ob fortitudinem felicem praedicabam, illi autem ob dementiam suam perquam succensebam; vehementius tamen eius interitum illacrimabar. mirabar sane neque unquam mirari desinam, quomodo miser iste tantum temporis tam feras atque improbas belluas in animi latebris clam alere potuerit. si res sacris quibusdam et arcanis rationibus involuta est, tacite eam semper mirabor neque unquam ex ullo quaesiverim, quomodo expediri possit. sed prae ceteris omnibus ad meam curationem sufficient medicamenta; quae tuae contemplationes praebent, etiam si colloquium de aliis rebus mecum instituere velis. sin autem mente doctam quandam cogitationem conceperis, ne

λίαν. εἰ δ' εἴη τις παρὰ σοὶ ταμιευομένη σχολαστική τις ἐπίνοια, μὴ κατόκνει κἀμοὶ κοινοῦσθαι, φιλότης, καὶ φάρμακον ἐμοὶ μὲν ἀπορίας μακρᾶς ἐπάγειν τῇ διανοίᾳ νοσούσῃ τὸ μέρος τουτί, σοὶ δ' ἀναπνοήν τινα τῶν τῆς λύπης Ὀλύμπων, ἥν σου τῇ ψυχῇ προσήνεγκαν οἱ τῶν πατρίων δογμάτων χειμῶνες καὶ οἱ τῶν πονηρῶν ἀρχόντων ἀντίπρῳροι κλύδωνες. φέρειν γάρ τι παραμύθιον οἶδεν ἐξαγγέλλειν τὰς ὅπως ποτ' ἐπιούσας ἐξ ἀφανοῦς τραγῳδίας, καθάπερ καπνοῦ τῆς ὀδύνης ἀφιπταμένης διὰ τῆς γλώττης.

Ἐγὼ δ' ὑπολαβών, περὶ μὲν λύπης, ἔφην ἐνταῦθα, φί- **30**
λων ἄριστε Ἀγαθάγγελε, οὐδὲ πολλοῦ μοι πρὸς σὲ δεήσειν οἶμαι " λόγου. τοσοῦτο γάρ μοι περίεστι λύπης ὅσον δήπου f. 108 a.
χαρᾶς. χαίρειν μὲν γάρ μοι περίεστιν ἤδη πρὸς τὰς αἰωνίους ἀμοιβὰς ἀφορῶντι, αἳ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἠγωνισμένοις ἀπόκεινται, ὃ μέγιστον εἰς παραμυθίαν τοῖς λυπουμένοις ἐφόδιον. λυποῦμαι δ' οὖν μᾶλλον ὁρῶν τὸν σάλον τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ τῶν διωκόντων ἀρχόντων ἀνάλγητον, μηδεμίαν ἐχόντων φροντίδα ψυχῆς, μηδ' ὀψὲ γοῦν ἐν νῷ λαβεῖν ἐθελόντων ὡς ἔστι τις θεόθεν τῶν βεβιωμένων τίσις. μάλιστα δ' ἁπάντων τὸ τοῦ φίλου Καντακουζηνοῦ με δάκνον ἕστηκεν ἐγγύθεν πρᾶγμα περιφανῶς, ὅτι μοι τὴν φιλίαν ἀκήρατον διασώζοντι πρὸς αὐτόν, καὶ τὰ βέλτιστα συμβουλεύοντι, φείδεσθαι μὲν ψυχῆς τῆς αὐτοῦ φείδεσθαι δὲ παί-

cesses, carissime, mecum eam communicare, ut animo meo ab hac parte magna consilii inopia laboranti medicinam afferas, tibi autem respirationem a maestitiae ingenti onere, quo tanquam Olympo premeris, quod patriorum dogmatum tempestates fluctusque adversi ab improbis imperatoribus excitati menti tuae iniunxerunt. solatium enim quoddam nobis adducere solet tragicarum calamitatum utcunque in nos invadentium narratio, dolore tanquam fumo per linguam evolante.

Ego vero orationem excipiens: „de tristitia, inquam, optime amicorum Agathangele apud te non multis verbis mihi opus esse arbitror. tantum enim tristitiae mihi suppetit, quantum laetitiae. laetitia enim afficior, quum specto ad aeterna praemia, quae religionis defensoribus proposita sunt, quod tristibus ad consolationem maximum affert adiumentum. maiore autem dolore corripior ecclesiae videns turbationem et Imperatorum qui eam persequantur, duritiem, qui nulla habita animae suae ratione ne sero quidem eam sibi opinionem informare volunt, a deo poenam facinorum atque vitae repeti. maxime autem me mordet atque sollicitat carissimi Cantacuzeni facinus manifesto in me commissum; is enim, quam sinceram in eum servarem amicitiam optimaque ei darem consilia, ut parceret suae animae, ut par-

δων ἀξιοῦντι, καὶ εἴ τις εἴη τῶν καθ' αἷμα προσηκόντων αὐτῷ, ὀργῆς θείας διαδοχὴν ἀφιέντα πᾶσιν αὐτοῖς προφανῶς, ὃ δέ με τῶν ἐχθίστων ἐνόμισεν ἕνα δι' ἃ με μᾶλλον ὡς εὐεργέτην φιλεῖν ἐχρῆν. καὶ ὅτε μᾶλλον εἶχε, τῶν σκήπτρων ἐπειλημμένος καὶ δυνάμενος, εἴπερ ἐβούλετο, τὴν φύσιν δεικνύναι ἐν τῷ καλλίστῳ τῆς γνώμης κειμένην, ὃ δ' ἀνεκάλυψε δέσμιον ὄνθ' ἑαυτὸν τοῖς ἐκ διαμέτρου κακοῖς, σκηνὴν τὰ πρὶν καὶ δρᾶμα ἐφήμερον ὄντα δείξας ἅπαντ' ἐκεῖν' ἐν βραχεῖ. διό μοι θαυμάζειν περίεστι τοὺς σοφοὺς οἵ φασιν ἐκεῖνον περὶ φίλους ἑδραῖον καὶ μόνιμον εἶναι δύνασθαι, ᾧ μὴ φιλοδοξίᾳ λατρεύειν ἔνεστι· τῷ γάρ τοι φιλοδοξοῦντι φίλῳ εἶναι πάντως ἕποιτ' ἂν αὐτοῦ γε ἀνθρώπου, ὅτι μὴ τῆς ἀνθρωπίνης δόξης, ἧς ἕνεκα πάντα δρᾷ καὶ πᾶσιν ἐγχειρεῖ, καὶ χρόνου στοχάζεται καὶ τύχαις ὁμιλεῖ παντοδαπαῖς καὶ ῥᾷστα τοῖς τῶν ὡρῶν συμμεθίσταται κύβοις χαμαιλέοντος τρόπον, πανταχόθεν τῆς γνώμης αὐτῷ πραγματευομένης εὐκαιρίαν εἰπεῖν κακοδαιμονίας καὶ τοῦ τὰ ἑαυτοῦ πιστὰ τοῖς πᾶσιν ἄπιστα δεικνύναι. γίνεται γὰρ ῥᾷστα μὲν ἐχθρὸς οἷς ἐδόκει φίλος,
81 ῥᾷστα δ' ἐπίβουλος οἷς ἔναγχος ἐδόκει σύμβουλος. οὗ χεῖρον μὲν οὐδὲν ἐν βίῳ ῥᾴδιον οἶμαι εὑρεῖν, καθάπερ αὖ ἐκ διαμέτρου τοῦ καλοῦ τε καὶ μονίμου βέλτιον οὐδέν. τούτοις δ' ἅπασιν ἐπιστατοῦσι μὲν μυστικοί τινες λόγοι προνοίας,

ceret saluti liberorum et si quis sanguine eum attingeret, quippe quibus omnibus manifesto irae divinae vindictam in posterum relicturus esset, me sibi inimicissimum ob ea ducit, ob quae me potius ut optime de se meritum amare debebat. atque quum maxime imperio occupato naturam optima sentiendi ratione indutam, si vellet, exhibere posset, ille vitiis prorsus ab ea abhorrentibus sese obstrictum teneri luculenter demonstravit et, quaecunque antea fecisset, ea omnia nihil fuisse nisi scenam et spectaculum ad tempus aditum brevi manifestum fecit. quare non possum non admiratione prosequi sapientes, qui dicant, eum firma atque stabili amore amplecti amicos posse, in quo non insit cupiditas gloriae inserviendi. gloriae enim cupiditate incensus non poterit homini ipsi amicus esse, sed gloriae apud homines colligendae, cuius causa omnia agit, omnia suscipit, temporibus inservit, ad quodlibet fortunae genus sese applicat, facillime secundum temporum vicissitudines Chamaeleontis ritu sese commutat, animo undecunque opportunitatem captante, quo furorem suum, ut ita dicam, exhibeat et fidem omnibus infidelem praestet. facillime enim inimicus fit, quibus amicus videbatur, facillime insidias struit, quibus nuper consulere videbatur, quo peins quidquam in vita non facile inveneris sicuti contra honesto et constanti homine nihil est praestantius. haec omnia

τεκμαίρεσθαι δ' οὖν καὶ ἡμῖν ὅπως ποτὲ τὰ γινόμενα δίδωσιν ὡς πλοῦτος καὶ δόξα καὶ αὐτόνομος ἐξουσία σαφέστερον ἀνθρώπου δηλοῦσι γνώμην καὶ φύσιν ἢ πενία καὶ ὑπεξούσιος δίαιτα. δεσμῷ γὰρ ἀδοξίαν ἀκούσιον ἐοικέναι, μὴ κατὰ γνώμην ἐῶντι κινεῖσθαι. διὸ καὶ λανθάνειν ὡς τὰ πολλὰ μὴ τοὺς πόρρω πέφυκε μόνον, ὅτι μὴ καὶ οἷς πολύν τινα συνεῖναι γέγονε χρόνον, τὰ ἤθη τῶν πλείστων ὥσπερ χρώμασι τοῖς ἔξωθεν ἐπιτηδεύμασι τὸ τῆς γνώμης βάπτοντα πρόσωπον. ὡς ἐντεῦθεν ἐξεῖναι διδάσκεσθαι, οἷς συνῴκισεν ἡ φύσις σύνεσιν, μηδένα μακαρίζειν πρὶν ἂν εἰς τέλος ἀφίκηται καὶ τέλος κάμψῃ βίου, μηδ' αὖ διὰ τοὺς πρὶν ἁμαρτάνειν ἐν βίῳ νοσήμασι καὶ διαφόροις πάθεσι κολαζομένους μέμφεσθαι τῇ προνοίᾳ. οἶδε γὰρ ὁ πάντα πρὸς τὸ βέλτιον μετασκευάζων θεὸς τὸ καθάπερ ἐν σποδιᾷ τῇ γνώμῃ κείμενον πῦρ '' τῆς φιλοδοξίας, ὡς ἐὰν δράξηταί τινος ῥώμης κινούσης οἷα f. 108 b. πνοῆς, πολλὴν ἀνεγείρει φλόγα κακίας. οὐ μέντ' ἂν οὖν εἴη τῶν ἀπεικότων, εἰ ἁπάντων καθάπαξ εἰπεῖν κἀπὶ τῷδε τἀνδρὶ πλανηθέντων πεπλανήμεθα καὶ ἡμεῖς, τοῦ πρὸς κακίαν οὐ μάλα ἑτοίμου μηδαμῇ πρὸς ὑπόνοιαν εὐχερῶς κινουμένου. θαυμαστὸν δ' ἂν δήπου μᾶλλον εἴη πῶς τοσοῦτον χρόνον ἀντέσχε νόθοις μὲν δουλεύων ἤθεσι, τὰ δ' οἰκεῖα συγκρύπτων, πρᾶγμα δυσμαχώτατον καὶ σφόδρα γέ τι δυσκαρτέρητον. εἰ

autem arcanis quibusdam Providentiae rationibus reguntur. rerum nobis ea, quae nunc geruntur, quodam modo documento esse possunt, divitias gloriamque ac liberam potestatem dilucidius hominis consilia atque indolem declarare, quam egestatem vitamque aliis obnoxiam. obscuritas enim ingloria invitis iniuncta similis est vinculo quod pro cuiusque arbitrio laxari nequeat. quare plerumque non solum remotioribus, sed etiam iis, qui longum per tempus cum iis versabantur, vera animi indoles plurimorum ignota est, quippe quum ii studiis suis quae prae se ferunt, tanquam coloribus animi faciem imbuant. inde discere licet, quibus natura prudentiam dedit, neminem felicem esse dicendum, priusquam ad finem venerit et vitam cum morte commutaverit, neque vero Providentiam incusandam esse, si qui etiam, antequam peccata commiserint, morbis et variis calamitatibus castigentur. deus enim, qui omnes res in melius traducit, scit cupiditatis gloriae ignem in animo quasi sub cinere latentem, qui robur quoddam nactus, quo tanquam flatu moveatur, magnum incendium improbitatis exsuscitaturus sit. non igitur ita mirum atque inconsentaneum est, si ab eo homine, abs quo omnes prorsus fallebantur, etiam nos fallebamur, quum, qui ipse ad improbitatem non admodum propensus sit, haudquaquam facile ad suspicandum adducatur. magis autem quis mirari possit, quo

*μὲν γὰρ μὴ καλὸς τὴν φύσιν ἦν, τὰ δ' οὖν πλείω τῶν κα-
λῶν ἐς τοὐμφανὲς ἐπιτηδεύων ἐλάνθανε, θαυμάζω τῆς καρ-
τερίας τὸν ἄνθρωπον. εἰ δὲ τότε μὲν τοιοῦτος οἷος ἐφαίνετο
τὴν ἕξιν τῆς φύσεως ἦν αὐτός, ἡ δὲ τῆς τύχης μεταβολὴ
ῥᾶσθ' οὕτω καὶ ταύτην μεταβεβλήκει, παρὰ τοσοῦτον ἐπαι-
νεῖν οὐκ ἔχω τὸ σαθρὸν τῆς τοιαύτης ἕξεως, παρ' ὅσον ψέ-*
82 *γειν οὐκ ἔχω τὰ πρίν. τοιαῦτα γὰρ ἐκεῖνα οἷα πᾶς τις ἂν
ἠγάπησε καὶ τεθαύμακεν, ὃ δὴ καὶ ἡμεῖς πεποιήκαμέν τε καὶ
τῇ παρούσῃ φιλοτίμως δεδώκαμεν ἱστορίᾳ· τοιαῦτα δὲ τὰ
μετὰ τὴν τῆς βασιλείας ἀντίληψιν οἷα πᾶς τις εὐσεβῶς ζῆν
ᾑρημένος μισήσει ἄν. θεῷ δὲ πάντως μελήσει περὶ τῆς αὐ-
τοῦ ἐκκλησίας, ᾧ τά τε τῆς εὐσεβείας ἀνεῖται σκῆπτρα καὶ
τὰ τῆς ἐκδικήσεως μάλα τι ῥᾴδια ἐπεφύκει. ἐμοὶ γὰρ περιτ-
τὸν εἶναι δοκεῖ τὰ πᾶσι δῆλα διεξιέναι. εἴρηται δ' ὅμως
καὶ ἡμῖν ἐν τοῖς ἀντιρρητικοῖς ὅσα πρὶν ἐπειλῆφθαι γέγονε
τῆς βασιλείας Καντακουζηνόν. ἐν δέ γε τοῖς ἑξῆς αὖθις ἔνια
τῶν ἐφεξῆς τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ παρέσχομεν ὡς ἐν διηγήσεως
τρόπῳ, καὶ οὐ σφόδρα γέ τι ἀγωνιστικῶς· οὐ γὰρ ἄδειαν
παρεῖχέ μοι τὰ καθ' ἡμᾶς ναυάγια. ἢν δὲ θεὸς ἐθέλῃ ζῶσιν
ἡμῖν τὸν τῆς αἰθρίας ἀναλάμψαι καιρὸν καὶ δοῦναι παρρη-
σίαν πλατεῖαν τῇ γλώττῃ, λελείψεταί μοι λιπεῖν τῶν πάντων
οἶμαι ἄρρητον οὐδέν. νῦν δ' εἴγε βούλοιο σὺ παρέχειν ἡμῖν*

pacto iste tantum temporis alienis moribus servire, suam autem indolem celare sustinuerit id quod mirum quantum arduum est et mehercule vix ferendum. si enim quamquam ipse inhonesto animo praeditus, tamen res plurimas honeste palam agendo homines fefellit, admiror eius perseverantiam; sin autem tum quidem, qualis videbatur, talis revera erat et fortunae commutatio etiam animi indolem tam facile commutavit, usque adeo non possum laudare talem naturae imbecillitatem, quatenus res antea perpetratas vituperare nequeo. eae enim erant eiusmodi, ut quivis eas amaret et admiraretur, quod etiam nos fecimus et hac historia ambitioso studio persecuti sumus. post imperii autem occupationem ea edidit facinora, quae oderit, quicunque pie vivere velit. deo autem, cui religionis sceptra permissa sunt et cui potestas poenae repetendae admodum expedita adest, sua ecclesia sane curae cordique erit. mihi enim supervacaneum videtur explicare, quae omnibus nota sunt, quamquam in Antirrheticis etiam ea exposuimus, quae gesta sunt, antequam Cantacuzenus imperio politus esset. deinde non nulla ex iis, quae insecuta sunt, rursus hac historia perscripsimus, narrantis partes tantum agentes, non certantis. non enim securitatem nobis praebuerunt nostra naufragia. sin autem deus no-

ἀφορμὰς ὁμιλίας ὥσπερ ὅσα τῆς ἐκδημίας τῆς σῆς ἀναγκαῖα τῇ φύσει τῆς ἱστορίας ποθοῦσι παρέσχες πατριαρχῶν τε πέρι καὶ ἐπισκόπων τῶν πανταχῇ τὴν ὀρθόδοξον τηρούντων πίστιν καὶ ἅμα γυμνῇ διδασκόντων τῇ κεφαλῇ τὰ τῆς εὐσεβείας ἐν μέσοις ἔθνεσι δόγματα, οὕτω καὶ νῦν μετὰ τὴν ἐς τὰ οἴκοι ἐπάνοδον, ὅσα δήπουθεν ἠκηκόεις ἐνταῦθα πρός των πολλῶν ἀναμὶξ καὶ ἰδίᾳ περί τε τῆς γενομένης παρὰ τῶν τῆς εὐσεβείας διωκτῶν ληστρικῆς καθ' ἡμῶν συνόδου, καὶ ὅσα περὶ τῶν θείων δογμάτων τῆς ἐκκλησίας ἐνστάντες ἡμεῖς ἐπεπόνθειμεν, καὶ ὅπως διαθέσεως ἔχουσιν ἡμῶν γε εἵνεκα τὰ διάφορα τῶν πλείστων ἤθη, ὅσοι τε τῶν εὐπατριδῶν καὶ ὅσοι τῶν ἄλλως τύχης τε καὶ γένους καὶ συνέσεως ἐχόντων, οὐδ' ἂν οὐδ' αὐτός γε ὀκνήσαιμι τὰ εἰκότα σοι ἀποκρίνεσθαι, ἀλλὰ μὴν ἀρρωστίας καὶ ἀθυμίας ἁπάσης ὑπέρτερον πρᾶγμα θείην ἂν ἔγωγε τὴν σὴν ἀκοήν. ἀφ' οὗ γὰρ τὰς ἡμετέρας πᾶσιν ἀπέκλεισαν θύρας οἱ τῆς εὐσεβείας καὶ ἡμῶν δήμιοι, οὐ δεδύνημαί τι σαφὲς περὶ τῶν τοιούτων μαθεῖν οὐδὲν οὐδαμῇ πω μέχρι καὶ τήμερον, " καὶ γίνεταί μοι διὰ πλείστης ἐφέσεως f. 109 a. ἡ τούτων μάλα γέ τι γνῶσις. ἀναλαβὼν οὖν μοι λέγε ταῦτα πάντα καθ' ἕκαστον, προστιθεὶς καὶ τὸν καιρὸν ὁμοῦ καθ' ὅν τε αὐτὸς ἐς Βυζάντιον ἧκες, καὶ πρός γε ἔτι καθ' ὃν ἕκαστα τούτων ἀκήκοας, ὡς ἂν καθ' εἱρμὸν ἐκεῖθεν κατιού-

bis viventibus coelum serenare nostraeque linguae largam libertatem donare voluerit, nulla res, opinor, a me silentio tecta praetermittetur. iam vero, si nobis nunc, ut ex peregrinatione tua, quae historiae naturae atque indoli convenirent, cupientibus nobis exposuisti de patriarchis et episcopis ubique terrarum orthodoxam fidem tuentibus et nudo capite in mediis gentilibus pietatis dogmata docentibus, ita sermonem ordiri velis de iis rebus, quascunque hic post reditum in patriam promiscue ex vulgo et privatis audiveris quum de praedatoria synodo ab ecclesiae persecutoribus in nos coacta, tum quid nos sacrosanctorum ecclesiae dogmatum defensores perpessi simus, quomodo denique varii hominum animi sive nobilium sive alia fortuna, genere, prudentia utentium nostra causa affecti sint, tum ne ego quidem cessaverim, quae apta sunt, tibi respondere et vel valetudinis imbecillitate animique aegritudine posthabita tuam audire narrationem. quo enim ex tempore nostras fores omnibus clauserunt nostri et ecclesiae carnifices, nihil omnino de talibus rebus usque ad hunc diem accuratius discere potui, quamquam earum cognitio maxime mihi in optatis est. ad propositum igitur regressus omnia mihi singulatim exponas, addito etiam tempore, quo Byzantium redieris et quo quidque audive-

σης τῆς διηγήσεως εὐπαρακολούθητος καὶ ἡμῖν ἡ τῶν τοιούτων ἐγγίγνοιτο μάθησις ἑκατέρωθεν ἑκατέροις.

83 Ὁ μὲν δὴ χρόνος καθ' ὃν ἐπανιὼν κατέπλευσα, φησίν, ἐς Βυζάντιον, μετὰ κυνὸς ὑπῆρχεν ἐπιτολάς, λήγοντος ἤδη τοῦ θέρους. εὐθὺς οὖν ἀποβὰς τῆς νεὼς οἴκαδε ἀφικόμην, καὶ οἰκουρῶν διετετελέκειν ἡλίους ἑξῆς πεντεκαίδεκα, ἀναλαμβάνων τε ἐμαυτόν, καὶ τὴν ἐκ θαλάττης ἠρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἀποτριβόμενος ἀηδίαν. καὶ μὲν δὴ τῶν ἡμερῶν μεταξὺ τουτωνὶ προσιόντων ἄλλοτ' ἄλλων φίλων καὶ ὁμιλούντων ἡμῖν ἀκριβῶς ἀκηκοέναι μοι γέγονεν ἅπαντα, τήν τ' ὀνομαζομένην οὑτωσί πως σύνοδον, ὅπως τε ἐσχεδίασται, καὶ ὅσα πέπρακται παρανόμως ἐκεῖ πρὸς τῶν προέδρων τῶν Παλαμᾷ συμμαχούντων καὶ ἀνακεκαλυμμένως ἐπιορκούντων, ἔτι τε ὅπως τὸ μὲν τῆς πολυθεΐας ἠκύρωται δόγμα, τὸ δὲ τῆς ἐνσάρκου μυστήριον οἰκονομίας ἀνῄρηται. καὶ πρός γε τοῖς ἄλλοις, ἃ μηδ' ἀκοῇ σωφρονεῖν δι' εὐσέβειαν προαιρουμένῃ διδόναι χρεών, κἀκεῖνα δηλαδὴ ὅσα βαρβαρικῶς τε καὶ θηριωδῶς εἴργασται πρὸς τῶν ποιμαίνειν λαχόντων τὴν ἐκκλησίαν, περὶ ὧν ὁ κύριος ἔφη "ποιμένες ἠφρονεύσαντο, ποιμένες διέφθει-
84 ραν τὸν ἀμπελῶνά μου." καὶ ἅμα τὸν ἐπὶ τούτοις φρικωδέστατον καὶ παντοδαπὸν διωγμόν, κἄπειτα ὅπως τε διηνέχθησαν ἔνιοι κατ' ἐνίων ἐπίσκοποι, καὶ σχεδὸν ἅπαντες καθ' ἁπάντων, ὥσπερ ἐκ μεταμέλου τὸ μέγεθος τῶν σφετέρων ἀτο-

ris, ut narratione inde ex ordine procedente utrique nostrum cognitio rerum ab utraque parte perspicua evadat.

„Quod ad tempus attinet, inquit, Byzantium post Caniculae ortum aestate iam exeunte reversus sum. navi egressus domum veni ibique quindecim continuos dies versatus me refeci et navigandi molestias sensim paulatimque abstersi. hisce diebus aliis alias amicis me convenientibus et mecum conversantibus accurate omnia comperi de synodo ista, quam dicebant, qua ratione ex tempore coacta esset, quae ibi a praesidibus Palamae suffragantibus et palam deierantibus illegitime gesta, quo pacto dogma de multis divinitatibus ratum factum, mysterium vero incarnationis eversum esset. praeter alia vero, quae ne auribus quidem hominum, qui pie atque moderate vivere velint, ingerenda sunt, illa quoque nimirum, quae barbare et efferate isti, quibus pastorum munus obtigit, gesserunt, de quibus pastoribus dominus dixit: „pastores insaniebant, pastores vastabant vineam meam." comperi etiam, ut persecutionem horribilissimam ubique instituissent: ut dein nonnulli episcopi cum nonnullis et omnes fere cum omnibus dissedissent, tanquam poenitentia tacti et magnitudine scelerum suo-

πημάτων ἐκπεπληγμένοι τε, καὶ οὐδὲ φέρειν καθάπαξ ἀνεχόμενοι τὰς πάντων διὰ ταῦτα πανταχόθεν ὕβρεις καὶ ἀπεχθείας· καὶ ὅπως ὁ βασιλεὺς μεταξὺ παρεμπεσὼν τοὺς μὲν θωπείαις καὶ χρημάτων διανομαῖς τοὺς δ' ἀπειλαῖς ὑπηγάγετό τε καὶ τῷ Παλαμᾷ συμμάχους εἶναι πέπεικεν ἀεί, καὶ τόμους τίθεσθαι καινούς, τῆς αὐτοῦ βεβαιωτὰς δυσσεβείας. τῶν μὲν οὖν ἄλλων ἁπάντων πέρι ζητεῖν καὶ διερευνᾶσθαι βούλεσθαι, ἅτε σχολῆς δεόμενα πλείονος, ἑτέροις ἔγνωκα δεῖν ταμιεύεσθαι χρόνοις· αὐτὸς δὲ μόνοις δυσὶ τουτοισὶ τὴν πᾶσαν τοῦ πόθου σπουδὴν περιέκλεισα, τήν τε κάθειρξιν τὴν σὴν μαθεῖν, δηλαδὴ πῶς ἐς τὸ βιαιότερον ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους ἐξενηνέχθαι τοῖς ἄρχουσιν εἴη ἐψηφισμένον, καὶ ἅμα τί ἂν εἴη τὰ τοῖς καινοῖς πρὸς τῶν ἐπισκόπων καὶ βασιλέων ἐγγεγραμμένα τόμοις, καὶ ὅτου χάριν αὐτοὶ καθ' αὐτοὺς συντεθεικότες αὐτοὺς αὐτοὶ καὶ κατέχουσι παρ' ἑαυτοῖς, ἀνέκπυστα τἄνδον σιωπῆς μυχοῖς καλύπτοντες καὶ ὑμῖν ἐμφανίζειν οὐ μάλα τολμῶντες.

Περὶ μὲν σοῦ πολλοὶ πολλάκις ἐκ πολλῶν ἐλέχθησαν 35
λόγοι, διάφοροι μὲν εἶναι δοκοῦντες, " πρὸς δ' ἕνα πάντες f. 109 b.
βλέποντες σκοπόν. τἀγκώμια τὰ σὰ δηλαδή, ὡς ἐκείνων ἑκάστῳ διαθέσεως ἔχειν πρὸς σὲ συνέβαινε, καὶ ἅμα σχολαστικῆς πρός γε τὰ δρώμενα διανοίας. οἷς γε μὴν ἐς τὰ μάλιστα

rum ipsi perterriti contumelias et inimicitias omnium undecunque in eos conflatas omnino ferre non possent: ut denique Imperator in medios irruens alios blanditiis et largitionibus, alios minis sibi subactos in Palamae partes traxisset et effecisset, ut novos tomos componerent quibus impietatem eius confirmarent. quum vero de ceteris omnibus rebus si quaerere atque percunctari vellem, maiore mihi otio opus esset, in alia tempora id differendum esse putavi atque duabus tantum hisce rebus accuratius explorandis omne studium et operam impendi, ut primum quidem cognoscerem, cur in custodiam atrociorem te quam reliquos includendum esse Imperantes decrevissent: deinde quidnam novis istis tomis ab episcopis et Imperatoribus perscriptum esset et quare eos a se ipsis confectos etiam apud se retinerent, argumentis eorum, ne quisquam ea explorare posset, profunda taciturnitate involutis, neque ad vestram notitiam ea proferre auderent.

De te igitur multi saepe a multis ferebantur sermones, qui quamquam inter se diversi videbantur, ad unum tamen omnes finem spectabant, ad tuas scilicet laudes, prout quisque vel animo in te affectus vel iudicio de rebus, quae geruntur, praeditus erat. qui vero quam maxime Palamam et Coccinum, Heracleae episcopum, frequen-

φοιτῶσι Παλαμᾷ τε καὶ Κοκκίνῳ τῷ Ἡρακλείας ἐπισκόπῳ παρὰ τούτων μαθεῖν ἐναργέστερον ἐξεγένετο, εἴη ἂν ταδί, ἓν μὲν ὅτι Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν τῶν γινομένων ἁπάντων συγγράφοντί σοι σφόδρα φιλότιμον τόγε εἰς σὲ ἧκον, εἰκός, μᾶλλον δ' οὐκ εἰκὸς ἀλλ' ἀνάγκη, καὶ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγράφειν πολέμων. τίς γὰρ τῶν μηδὲν μηδαμῇ προσηκόντων σοι δημοσίων πραγμάτων, φαίην δ' ἂν καὶ οἰκουμενικῶν, αὐθαιρέτους μόχθους ἀναδεχόμενον βλέπων σε δόξης ἕνεκα διὰ γῆς πλανωμένης καὶ τὸ ἴχνος ἐπὶ σαθροῦ τινὸς καὶ νόθου φάναι κλέους ἐρειδούσης, ἵνα δηλαδὴ μεστὸν σεαυτοῦ τὸν ἐφεξῆς καταλίπῃς αἰῶνα, ὑποψίας ἀθῷον ἀφεῖναι ἀνάσχοιτο, καὶ μηδὲ πᾶσαν ἐνταῦθα μᾶλλον ἰσχὺν καταθεῖναί σε σπουδάσαι λογίσαιτο λόγων τῶν σῶν, ἵνα καὶ τοὺς κλύδωνας τῶν πατρίων δογμάτων, ὅσον ἐφικτόν, διὰ πάσης δημοσιεύσῃ τῆς οἰκουμένης, καὶ ἅμα τοὺς σοὺς ὑπὲρ τούτων ἀγῶνας ἐνδείξῃ, καὶ οὓς ἀεὶ πρὸς τῶν κακοδόξων κινδύνους ἐφίστασαι, παντοδαπῶν ἀπόζοντας θανάτων. ἓν μὲν δὴ οὖν τοῦτο φασὶν αἴτιον τοῦ γε δὴ τῶν ἄλλων μᾶλλον κατὰ σοῦ κινεῖσθαι τοὺς ἀντιθέτους, καὶ τοιούτων σοι διηνεκῶς συσκευάζειν θανάτων
30 κρατῆρας, δεύτερον δ' ὅτι τῶν ἄλλων ἀφρόντιδα βίον καὶ ἄμοχθον οἴκοι διατριβόντων, οὐκ ἠμέλεις ζήλου σὺ καὶ θορύβου παντὸς ἐμπιπλῶν τὰ βασίλεια, νῦν μέν, οὓς εὐγέ-

tantes dilucidius ab ipsis res cognoscere poterant, hasce fere causas afferunt: primum quidem, quod tibi historiam Romanam omnium rerum, quae geruntur, quantum in te est, ambitioso studio conscribenti consentaneum vel potius necessarium sit, etiam de certaminibus ecclesiasticis exponere. quis enim, qui molestum res publicas, quae minime ad te pertinent, et prope dixerim toto orbe terrarum gestas conscribendi laborem te ultro suscipientem videat gloriae causa terram pervagantis et vestigium putida quadam et, ut ita dicam, adulterata fama innitentis, nimirum ut futura saecula tua gloria plena relinquas, te suspicione liberum sinere sustinebit neque potius omnem vim tuorum verborum in eo te ponere arbitrabitur, ut etiam tempestates patriorum dogmatum, quantum fieri possit, per totum orbem evulges simulque tua certamina pro iis suscepta atque pericula, omnes mortes redolentia, ab improbis tibi semper intentata ostendas? Hanc unam esse causam dicunt, propter quam adversarii in te vehementius, quam in reliquos, incitati sint tibique perpetuo mortifera pocula comparent. altera causa est, quod, aliis domi vitam securam et socordem agentibus, tu non cessabas zelo et turbis omnibus implere palatium, quum generis nobilitate et fortunae vicissitudinibus ornatos splendide patrios

νειαι καὶ χρόνου τύχαι περιοδικαὶ κοσμοῦσιν, ἔχεσθαι μὲν λαμπρῶς ἀεὶ τῶν πατρίων διδάσκων ἐθῶν καὶ νόμων, ἀπέχεσθαι δὲ τῶν ἀθέσμων τοῦ Παλαμᾶ καινοφωνιῶν, νῦν δ' αὐτὸν ἐλέγχων ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ τὸν βασιλέα, καὶ νῦν μὲν ὁμοῦ τῷ πατριαρχεύσαντι πρὶν Ἰσιδώρῳ, νῦν δ' ὁμοῦ τῷ δυσσεβεῖ Παλαμᾷ, καὶ νῦν μὲν Ἰουλιανῷ παραβάλλων καὶ Μαξιμιανῷ, νῦν δ' εἰκονομάχοις καὶ τοῖς τοιούτοις διώκταις. κἄπειτ' οὐχ ὅπως οὐ τοῖς τοιούτοις ἠρκέσθης, ἀλλὰ καὐτῷ μακρῷ συνεδρίῳ τῆς ἀτόπου φάλαγγος τῶν ποιμένων ἐκείνων πεπαρρησιασμένῃ καὶ ἀπαρακαλύπτῳ τῇ γλώττῃ παρεισκυκλῶν οὐκ ἀνίεις καὶ ἐπαναλαμβάνων αὐτά τε ταῦτα, καὶ ὅσα τούτων παρενείρων μείζω, καὶ προσονειδίζων μάλα γε πικρῶς, καὶ κατὰ σαυτοῦ συχνὰ ποιῶν μανικώτερον, καὶ ταῦτ', εἴπερ τις ἕτερος, εἰδὼς αὐτόν, ὡς εἴπερ καὶ αὐτῆμαρ καταπέψει, ἀλλά γε καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον, ὄφρα τελέσσῃ.

Τρίτον ὅτι χλευάζων αὐτοὺς πρὸς ἀπειλῆς ἀνήνεγκας σχῆμα, λόγοις ἀντιρρητικοῖς καταλύειν τὸν τόμον, ὃν αὐτοὶ νεωστὶ καὶ λάθρα συνθεῖναι τετολμήκεσαν κατὰ τῆς εὐσεβείας, ἐπαγγειλάμενος. καὶ τέταρτον ὅτι μακρὸν ἤδη χρόνον τὴν θύρα- 87
θεν πᾶσαν σοφίαν διδάσκοντι πλείστους καὶ παντοδαποὺς πανταχόθεν συνέβη σοι κτήσασθαι " φοιτητάς, μὴ μόνον f. 110 a.
ὅσοι τῶν ἐν δόξῃ γεγένηνται παῖδες, ἀλλὰ καὶ ὅσοι τῶν ἄλλως μὲν τύχης καὶ βίου καὶ σχήματος ἐχόντων εἰσί, φυ-

mores et leges semper amplecti, illegitimis autem verborum novitatibus Palamae abstinere doceres, in ipsum autem Imperatorem privatim atque publice opprobria iniiceres, modo eum una cum Isidoro, antea patriarchicam sedem obtinente, modo una cum impio Palama, tum cum Guliano et Maximiano, tum cum Iconomachis et eiusmodi persecutoribus comparando. deinde quod hisce non contentus ipsi magno concilio insanae illorum pastorum catervae libera et intimida lingua easdem calumnias identidem ingerere et vel iis maiores interserere acerbissimisque maledictis perstringere atque in temet ipsum saevire non desistebas, quamquam haud sane ignorans, cum, licet ad tempus iracundiam supprimat, attamen ad futurum tempus differre, donec ad finem adducat.

Tertiam causam afferunt, quod eos irridens adeo comminatus es, te orationibus antirrheticis tomum illum refutaturum esse, quem nuper et clanculum contra veram fidem componere ausi fuissent. quartum, quod diu iam profanam omnem sapientiam docendo tibi plurimos undecunque discipulos paraveris, non solum filios in dignitate constitutorum, sed etiam aliorum alia fortuna, vita, conditione praeditorum, egregia omnes natura et ingenio insignes, per quos etiam parentes eo-

σεως δ' εὖ καὶ συνέσεως ἐπεφύκεσαν ἔχοντες· δι' ὧν καὶ τοὺς σφῶν ἐφειλκύσω γονέας, καὶ ἅμα φάναι πάσας καὶ ὁλοκλήρους οἰκίας ὀφείλειν τέ σοι χάριτας, καὶ σοὶ προσέχειν ὅσα καὶ πατρὶ καὶ συγγενεῖ καὶ φίλῳ καὶ τῶν πρώτων καλῶν ὁδηγῷ, καὶ γίνεσθαι διὰ ταῦτα σοι τοὔνομα γνώριμόν τε καὶ θαυμαζόμενον σχεδὸν πανταχῇ, καὶ πείθειν ἱκανὸν ἀλαλήτοις φάναι φωναῖς, ὁμοδοξεῖν σοι πανταχόθεν ἐκείνους ἅπαντας αὐτόθεν ἀβασανίστῳ συγκαταθέσει τῆς γνώμης εὐθύς, καθάπερ τοὺς Πυθαγορείους πάλαι φασὶν ἐκείνους τοῖς τοῦ διδασκάλου ψηφίσμασί τε καὶ δόγμασιν. ἀλλὰ κἂν τῇ μεγίστῃ τῇδε τῶν πόλεων τούσδε μετὰ τῶν σῶν φοιτητῶν τοὺς δικαστηρικοὺς κοσμεῖν καὶ διεξάγειν πίνακας, τούσδε δὲ τὰ βουλευτήρια τῆς συγκλητικῆς ἐργασίας, τοὺς δὲ τὰς ὑπερορίους πρεσβείας, καὶ τοὺς μὲν τήνδε τοὺς δὲ τήνδε τῶν εὖ κειμένων τάξεων ἔχειν, καὶ χρείαν πληροῦν τὴν βελτίστην ἑκάστους ἑκασταχοῦ, ὡς ἐντεῦθεν ῥᾷστα καὶ ξὺν οὐδενὶ πόνῳ δύνασθαι φέρειν ἅπαντας, ὥσπερ ἀπὸ τῶν ὤτων δεδεμένους, ἐς τὸ σοί γε βουλόμενον. καὶ εἶναι τοὺς μὲν πλείστους ἐς τὸ συμφανὲς Παλαμᾷ καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν χαλεπαίνοντας ὡς πορρωτάτω που τῆς ἀληθείας καὶ τῶν πατρίων ἐλαύνουσι δογμάτων καὶ νόμων, τοὺς δ' ὑπ' ὀδόντα κατὰ τὸ λεληθὸς διαλοιδορουμένους σφίσι. καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν ἐλλελεῖφθαι μηδένα σχεδὸν ᾧ μὴ κεκινῆσθαι καὶ διασεσεῖσθαι τὴν γνώμην ξυνερρυήκει πρὸς τὴν

rum in tuas traxeris partes. idcirco totas civium familias tibi debere gratiam tibique referre veluti patri et cognato et amico atque ad optima quaeque praeeunti moderatori. hisce rebus tibi nomen celebratum et omnium fere admiratione elatum contigisse, quod per se sufficiat, omnes illos tacitis, ut ita dicam, vocibus eo adducere, ut ultro tecum idem sentiant tibique suffragentur sententia sua non examini submissa eadem ratione, qua Pythagoreos dicunt olim in decreta et placita praeceptoris iurasse; atque omnium urbium maxima tuos discipulos alios iudiciarias tabulas ornare et administrare, alios consilia senatus, alios legationes ad exteras gentes, omnino alium alii magistratui insigni praeesse et unumquemque eorum ubique optime muneris officiis fungi, ut facillime et nullo negotio omnes inde eos tanquam ex auribus tuis suspensos ad tuam voluntatem traducere possis. eorum plerosque manifesto Palamae eiusque sectatoribus infensos esse ut hominibus a veritate patriisque dogmatis et legibus remotissimis, alios mussitantes clanculum iis conviciari, neminem fere denique esse, ut breviter dicam, qui non tua causa praesenti rerum conditione animo commotus et concitatus sit. idcirco metuendum esse, ne civi-

παροῦσαν ὑπόθεσιν διὰ σέ. καὶ φοβεῖσθαι μὲν διὰ ταῦτα καὶ στάσιν δημοτικήν, σοὶ μὲν οὐδαμῇ προσήκουσαν, οὐ μᾶλλόν γε ἢ τοὺς λιθίνους τε καὶ χαλκοῦς ἀνδριάντας οἴκοθεν κεκινῆσθαι πρὸς ὅπλα καὶ μάχας φαίη τις ἄν, σφίσι δὲ μάλα δήπουθεν προσήκουσαν φοβεῖσθαι. 38 οἷς γὰρ ἔργα κακίας ἔπεισι δρᾶν, τούτοις δήμιος γίνεται καὶ ἀπαραίτητος κολαστὴς ὁ τοῦ συνειδότος πέλεκυς, ἐγγύθεν ἑστὼς καὶ μαστίζων συχνὰ τὴν ψυχὴν καὶ φόβους ἅπαντας τῷ φανταστικῷ προτιθείς, ὡς ὑποπτεύειν καὶ τὰ ἀνύποπτα καὶ οὗ οὐκ ἦν φόβος οὐδείς, καθὰ τοὺς ἐρημίαις τε καὶ φάραγξιν ἐν ἀφεγγεῖ τε καὶ βαθείᾳ νυκτὶ πλανωμένους πάσχειν συμβαίνει· βάτον γὰρ καὶ πέτραν καὶ φύλλον δρυὸς αὔρᾳ λεπτῇ κινούμενον λῃστῶν καὶ θηρίων ἐφόδους ἡγοῦνται καὶ φρίττουσι, δειλίας ἁπάσης αὐτοῖς περικεχυμένης ἁπανταχόθεν ψευδοῦς. εἰσὶ δ' οἳ καὶ τοῦτ' εἶναι φάσκουσιν αἴτιον τοῦ γε μὴ πλείω τῶν τριῶν ἐκείνων θελῆσαι ποιῆσαι συνέδρια σφᾶς, μηδ' ἐξετάσει δοῦναι κανονικῇ τἀγκλήματα " τούτου, ἵνα μὴ τοῖς f. 110 b. ἅπασιν ἐμφανῆ καὶ σαφέστερα καταστήσαντες κατὰ σφῶν αὐτῶν ἀναστήσωσι, καὶ οὓς πεφόβηνται φόβους πρίν, πάντων φανῶσιν αὐτόχρημα νῦν αὐτουργοί, καθ' ἑαυτῶν αὐτοὶ καθιστάμενοι. ἔτι δὲ καὶ τοῦ μὴ πᾶσιν ἐπ' ἴσης δι' ὄχλου γενέσθαι τοῖς ἀντιθέτοις αὐτοὺς τοῦτ' εἶναι φάσκουσιν αἴτιον, ἵνα δὴ μὴ φωραθῶσιν ἅπαντας κεκτημένοι σχεδὸν πολεμίους

lis exoriatur seditio, qui quidem metus ad te haud magis pertinent, quam si quis statuas lapideas et aeneas sua sponte ad arma et proelia moveri diceret: ad istos vero perquam tales metus pertinent. iis enim, qui maleficia committunt, carnifex quidam et inexorabilis vindex adest conscientia, qua veluti securi animus flagellatur et omnes timores cogitationibus iniiciuntur, ut suspicentur, quae sine suspicione sunt nihilque metuendum in se habent, eadem ratione affecti, qua oberrantes in desertis locis atque faucibus caeca et caliginosa nocte: dumum enim et saxum ac folium levi aura agitatum pro praedonum et ferarum ingressu habent atque cohorrent, falsa et inani undecunque circumventi timiditate. sunt autem praeterea, qui dicant, hoc in causa esse, cur plura quam tria ista concilia facere et criminationes istius canonicae disquisitioni subiicere nolint, ne omnibus eas ita perspicue atque clarius cognoscentibus, in se ipsos omnes concitent et ne, quibus timoribus antea vexati sunt, eos revera nunc sibi ipsi faciant, dissidio inter ipsos exorto. quod ad id attinet, quod non omnibus suis adversariis pariter negotia facessunt, eius rei causam etiam esse dicunt, ne ita appareat, omnes fere homines perversis eorum novitatibus infensos esse. haec igitur quartam causam, cur tu gravioribus iniu-

ταῖς ἀτόποις καινοφωνίαις αὐτῶν. τέταρτον μὲν οὖν αἴτιον τοῦ σὲ βαρύτερα πρὸς τῶν δυσσεβῶν ὑφίστασθαι τοῦτο φασίν· προστιθέασι δὲ καὶ πέμπτον ἐπὶ τούτοις, ὅτι προειρηκότων ἐκείνων ἐκ τῆς τῶν συνήθων ὀνείρων Πυθίας καὶ τοῦ σφῶν τοιούτου μαντικοῦ τρίποδος, ὡς εἰ τοῖς σφῶν βουλήμασι πειθόμενος ὁ βασιλεὺς θείη παρελθὼν ἐπὶ τῆς μυστικῆς τοῦ θυσιαστηρίου τραπέζης τὸν σφέτερον τόμον, λήψεται πάντ' ἐν βραχεῖ τά τε ἑῷα τῆς γῆς καὶ τὰ ἑσπέρια, καὶ πάσης ἄρξει σχεδὸν θαλάσσης ἅμα καὶ γῆς, ἐμφανῶς τἀναντιώτατα μάλιστ' εἰρήκεις αὐτός, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν τὸν λόγον προενεγκών, ὡς ὅταν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως ἑστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, ἐρημώσεως βδέλυγμα φάσκων τὸν τόμον, γινώσκετε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις τῶν Ῥωμαϊκῶν
80 πραγμάτων, καὶ εἴ τις εἴη περίχωρος. βλέποντας οὖν εὐθὺς κατὰ πόδας εἰπεῖν ἀπαντήσαντα τοῦ τε σφετέρου ψεύδους τὸν ἔλεγχον καὶ ἅμα τῆς σῆς ἀληθείας τὸ κράτος, ἕπεται καταδύεσθαι ὑπ' αἰσχύνης αὐτούς, οὐκ ἔχοντας ὅλως ἑστῶσιν ὁρᾶν ὀφθαλμοῖς οὐδένας ἀνθρώπων, οὔτε στόμα μετά γε τῆς πρὶν ἀναιδείας ἐκείνης φθεγγόμενον. διὸ καὶ "δεῦτε καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτόν" λέγοντες, σιγώσας ὁπλίζουσι δεξιὰς κατὰ σοῦ, δυοῖν θάτερον συσκευάζοντες, ἢ τῇ λύπῃ δαπανηθέντα σε, μετά γε τῶν συνήθων πόνων τῆς κεφαλῆς καὶ τῆς ἄλλως νῦν ἐπενεχθείσης σοι καχεξίας, βίᾳ τελευτῆσαι τὸν βίον, ἢ λάθρᾳ

riis ab impiis afficiaris, afferunt. quintam vero addunt, quod, istis ex solitis somniorum vaticiniis et tripode suo fatidico praedicentibus, imperatorem, si suis consiliis obsecutus adyti altari suum tomum imposuisset, brevi orientales, et occidentales partes terrae capturum omnisque fere maris et terrae imperium impetraturum, tu manifesto contraria prorsus pronuntiaveris secundum evangelicam vocem verba proferens: „quando videbitis abominationem desolationis stantem in loco sancto (abominationem autem desolationis appellabas tomum), cognoscite, appropinquare imperii Romani desolationem et cuiusvis, qui vicinus erit.“ quum igitur videant, refutationem suorum mendaciorum e vestigio sequi et tuorum dictorum veritas, quam sit valida atque efficax, non ignorent, sequitur iam, ut prae pudore sese abdant in occultum, ut qui omnino non rectis atque fixis oculis quemquam adspicere neque ore pristinae impudentiae vociferari possint. quare clamantes: „agite dum, disperdamus eum!“ armis contra teotacite instruunt dextras, alterum ex duobus parantes, ut aut maestitia simulque capitis doloribus, quibus laborare soles et mala valetudine, qua nunc vexaris, confectus et absumptus vi finias vitam, aut ut nonnulli eorum furtim irrepentes, magna solitudine tuum domicilium obtinentes,

σφῶν παρεισπεσόντες ἔνιοι, μακρᾶς ἐρημίας ἐπιχωριαζούσης κατὰ τὸν οἶκον τὸν σόν, διὰ βρόχου θάνατον ἐπενεγκεῖν σοι πρὶν τῶν ἁπάντων αἴσθεσθαί τινα. ὃ καὶ Παῦλον τὸν πατριάρχην πάλαι φασὶ πεπονθέναι πρὸς τῶν ὁμοίων αὐτοῖς κακοδόξων, καὶ πλείους ἄλλους πρό γε δήπουθεν αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτόν. εἶναι γάρ φασι τουτὶ βιαιότερον καὶ σφόδρα τάχιον τῆς τοῦ κωνείου κύλικος, οὗ Σωκράτην πάλαι πιεῖν Ἀθηναίων καταψηφισάμενοι παῖδες, ὁρώντων τῶν φίλων, τῆς παρούσης ἀπήλλαξαν ζωῆς. καὶ τοῦτ' εἶναι φάσκουσιν οἱ πλείους ὃ τὴν τοσαύτην ἐρημίαν ἐπάγειν σοι σφᾶς προσηνάγκασεν, ἵνα δρῶσιν ἀδεῶς ἃ δρᾶν τοιούτοις δεῖ φονευταῖς. φέρε τοίνυν, εἴ τί σοι πρὸς βουλήσεως εἴη τῶν φίλων ἐνίοις 40 ἐνιαχοῦ μηνύειν ἀπόρρητον, ἐμοὶ προσανάθου πρὶν τοῖς τῶν τοιούτων θανάτων ἁλῶναι δικτύοις· ἐγὼ γάρ σοι καὶ Πυλάδης ἔσομαι πιστός, ἐγὼ καὶ φύλαξ ὧν ἀνέκπυστα φυλάττειν χρή. δυοῖν γάρ ἔσται μοι θάτερον· ἢ γὰρ σοὶ κἀγὼ συντεθνήξομαι, " καὶ τάφος ἔσεται κοινὸς ἀμφοῖν ὁ παρὼν f. 111 a. οἶκος ἡμῖν, ἢ κατὰ τὸ λεληθὸς προαναστειλάντων με τῶν φονευτῶν καὶ φυγάδα ποιησαμένων με, πᾶσαν ἂν διέλθοιμι γῆν τε καὶ θάλασσαν, ἡλίῳ καὶ ἀστράσιν ἀπαγγέλλων τὴν ἀδικίαν ταυτηνί, καὶ τὴν ἀγνώμονα μαστίζων τῇ γλώττῃ τῶν σῶν φονευτῶν δεξιάν, καὶ τραγῳδίαν θεατρικὴν τά τε τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ σὰ πανταχῇ τιθέμενος διηγήματα.

laqueo tibi necem inferant, nemine sentiente, id quod etiam Paulus patriarcha ab hominibus pari nequitia praeditis olim perpessus esse dicitur multique alii et ante eum et post eum. hoc enim multo violentius atque efficacius esse dicunt, quam cicutae poculum, ad cuius sorbitionem ab Atheniensibus quondam Socrates damnatus praesentibus amicis vita discessit. hanc causam esse plurimi dicunt, quae istos appulerit, ut te in tanta solitudine collocarent, nimirum ut secure perpetrarent, quod tales interfectores perpetrare debent. agedum igitur, si tibi volenti est nonnulis ex tuis amicis interdum secretum quoddam revelare, mihi id credas, priusquam eiusmodi mortium laqueis irretiaris. ego enim tibi fidelis Pylades ero, ego custos eorum, quae fideliter servari neque enunciari debent. alterum enim ex duobus mihi usu veniet: aut tecum commoriar et haec domus commune nobis erit sepulcrum, aut, interfectoribus me furtim reprimentibus et fugantibus, omnem terram atque mare pervagans soli stellisque hanc iniuriam pronuntiabo et insanam tuorum sicariorum violentiam voce flagellabo atque ubique quasi tragoediam in scena ecclesiae fortunam tuamque sortem enarrabo.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΛΟΓΟΣ ΚϚ.

Περὶ μὲν οὖν δὴ ὧν ἐξεγένετό μοι μαθεῖν τοῖς ἐχθροῖς τουτοισὶ μεμηχανημένων ἐπιβουλῶν κατὰ σοῦ, καὶ δι' ἃ μάλιστα πάντων ἐπὶ σὲ τὸ ἀντίπαλον ἅπαν ὁλοσχερέστερον ὥρμηται μέρος, φόνου πνέον καὶ ποικίλων θανάτων μελέτας ἔχον, ταῦτα ἐστί. περὶ δὲ τοῦ καλουμένου τοῖς Παλαμίταις τόμου, καὶ ὅσα τούτῳ καὶ οἷα ἐγγέγραπται δόγματα, εἰ πάντα μοι διεξιέναι βουλομένῳ γε εἴη, πολλοῦ μέντ' ἂν οἶμαι δεήσειν τοῦ χρόνου, πολλῆς δ' αὖ τῆς σχολῆς, ἢ ἂν ἀπηλλαγμένη παντάπασιν εἴη πραγμάτων καὶ ἀωρίας ἁπάσης. φασὶ γὰρ οἷς διεξιόντων ἐκείνων ἀκηκοέναι τετύχηκε, μηδὲν μηδαμῇ μήθ' ὑγιὲς μήτ' ἀληθείας ἐχόμενον εἶναι ἐκεῖ, μήτε μὴν οὐδέν, οὔθ' ἃ λελάληται μήθ' ἃ πέπρακται, μεμνῆσθαι μηδενὸς καθά τε λελάληται καὶ καθὰ πέπρακται, ἀλλ' ὥσπερ ἂν εἰ οἱ τὰς Ἀτλαντίδας οἰκοῦντες νήσους, αἵτινές ποτ' ἄρ' εἶεν ἐκεῖναι, πολλὴν παρεχόμεναι τὴν αὐτονομίαν τῇ

EIUSDEM NICEPHORI GREGORAE HISTORIAE ROMANAE LIBER.

„Haec igitur sunt, quae cognoscere potui de insidiis, quas inimici tui in te machinati sint deque causis, ex quibus universa adversariorum factio necem anhelans variasque mortes animo volutans maxime te aggrediatur. de tomo autem Palamitarum, quem dicunt et de dogmatis, quae et qualia in eo perscripta sint, si omnia persequi vellem, longo, opinor, tempore, magno otio omnibusque negotiis et incommodis vacuo opus foret. dicunt enim, quibus contigit, ut illos de eo exponentes audirent, nihil sani, nihil veri in eo inesse neque prorsus quidquam, quod dictum quodve factum sit, ullam rationem habere eius, secundum quod dictum factumve sit, sed Palamitas talia portenta suo tomo conscripsisse neque omnino aliter egisse, quam quum incola insularum Atlantidum, quaecunque eae sunt, quae de earum statu ac conditione in explorata ementiri volentibus magnam prae-

*γλώττῃ τῶν ἀνέλεγκτα ψεύδεσθαι περὶ τῶν ἐκεῖ βουλομένων,
οὔτ' ἰδόντες οὔτ' ἀκούσαντες τῶν ἐνταυθοῖ μηδέν, παρελθόν-
τες οὖν εἰδέναι διετείνοντο βέλτιον ἡμῶν περὶ τῶν ἐνταῦθα
καὶ διεμυθολόγουν τερατώδη τινὰ καὶ ἀλλόκοτα διηγήματα,
οὕτω καὶ οἱ περὶ τὸν Παλαμᾶν ἐπεπράγεσαν καὶ τοιαῦτα τῷ
οἰκείῳ ξυνέθεσαν τόμῳ. ἃ γὰρ ἐβούλοντο γενέσθαι μέν, οὐ* 2
*γεγένηνται δέ, καὶ ἃ λέγειν ἐβούλοντο μέν, οὐ δεδύνηνται δέ,
τῶν παραχρῆμα ἐλέγχων τοῖς μὲν ἐντυγχάνοντες ἤδη τοὺς δ'
ὑποπτεύοντές γ' ἔτι, ταῦτα δὴ μετὰ πολλῆς ἐξέθεντο τῆς
αὐθαδείας ἐκεῖ, τῇ τοῦ καιροῦ ῥοπῇ τὸ ἀνέλεγκτα ψεύδε-
σθαι μάλα τεθαρρηκότες, καὶ τό γε παρὰ σφίσιν αὐτοῖς ἀνέκ-
φορα ἔχειν αὐτὰ καὶ ἡμῖν ἀθέατα. φασὶ δ' οὖν Παλαμᾶν
τά τε ἄλλα πρὸς ἀπάτην δρᾶν τῶν ἁπλουστέρων, καὶ θερα-
πείας δῆθεν τῶν σκανδαλιζομένων κατ' αὐτοῦ ἐπισκόπων. καὶ
μὲν δὴ καὶ τῶν αὐτῷ βλασφημηθέντων ἔνια κόπτοντά τε καὶ
ξέοντα, ξυντιθέναι νῦν ἐν ἄλλαις λέξεσι τὸν βλασφημοῦντα νοῦν
τοῖς νέοις τόμοις αὐτοῦ, ἅτ' οὐκ εἰδέναι τῶν ἐπισκόπων ἐχόντων
πλέον οὐδὲν ἢ ὅτι ἔξεσται ἃ κακῶς τέθειται, οἷα δ' ἃ μὲν
ἔξεσται οἷα δ' αὖ ἃ τέθειται τὴν δύναμίν ἐστι, τούτων δ' οὔτ'
ἐπαΐειν ὅλως οὔτε φροντίζειν. προφέρειν γὰρ καὶ γραφικὰς λέγε-
ται μαρτυρίας, οὐχ ὡς ἔχουσιν ὑγιείας, ἀλλὰ παραφθείροντα
πῇ μὲν ταῖς ἐντομαῖς καὶ παραλλάξεσι, πῇ δὲ ταῖς " παρεξαγω-* f. 111 b.
γαῖς ὁμοῦ τε καὶ παρεξηγήσεσιν. ὧν, εἰ βουληθείης, οὐκ ἂν

bent licentiam, iam nulla nostrarum rerum parte aut visa aut audita se melius quam nos eas cognovisse contenderent atque monstrosas et portentosas fabulas confingerent. quas enim res evenisse quidem volebant, factas vero esse non videbant aut quas dicere quidem volebant neque vero, quum aut statim iam refutationes adessent aut non longum abesse suspicarentur, dicere poterant, eas tamen omnes magna cum arrogantia in eo exposuerunt temporis opportunitate inexplorata ementiendi valde freti et se tomum, ut nobis eum inspicere non liceret, apud se reservare posse confisi. dicunt autem Palamam ad fraudem simpliciorum et ad conciliationem episcoporum ei offensorum quum alia facere, tum quasdam blasphemias diffingentem atque eradentem nunc aliis verbis blasphemas sententias novis tomis componere quippe quum episcopi nihil amplius scire possint, quam erasa esse, quae male posita erant; quam autem vim vel erasa vel posita habeant, id nec intelligunt nec curant. testimonia etiam ex sacris scripturis proferre dicitur, non illa quidem sana atque integra, sed partim incisionibus et commutationibus, partim fallacibus et pravis interpretationibus corrupta. quorum, si tibi volenti est, equidem non cessaverim, tibi otium

ἔγωγ' ὀκνήσαιμι σχολὴν ἄγοντι, νῦν προφέρειν ἔνια καὶ προτιθέναι σοι βραχείας τινὸς ἀντιρρήσεως πρόφασιν.

3 Τῷ μὲν δὴ τόμῳ ἐκείνῳ τῆς ἀντιθέτου δυνάμεως, Ἀγαθάγγελε, νῦν ἀωρίαν εἶναι μακρὰν ἀντιλέγειν, σκοπῶν ἀκριβῶς οὐδ' αὐτὸς ἀρνηθείης ἄν· πολλοὶ γὰρ ἡμᾶς ἐλλοχῶσι πολέμιοι, τὰς κύκλῳ παρόδους ἀκριβῶς κατέχοντες, καὶ πολλοὶ τῆς ἡμετέρας γλώττης ἐπίβουλοι κάθηνται, ἔφεδροί τινες εἰπεῖν φρουροὶ καὶ ἡμεροσκόποι, ἴνδαλμά τι ζητοῦντες προφάσεως οἱασοῦν εἰληφέναι, ἵν' ἡμᾶς ἀναιδέστερον ὑβρίσαντες ὁμοῦ καὶ τῆς παρούσης ζωῆς ἀπαλλάξωσι, καὶ δόξωσι λατρείαν προσάγειν τοῖς νῦν ἡγεμόσι. κἀμοὶ μὲν θανάτου μέλει οὐδ' ὁτιοῦν· συμφυὴς γάρ, καὶ εἰ μὴ τήμερον, ἀλλ' αὔριον ἴσως ἀδήλοις ποσὶν ἐπικείσεται. τῶν δ' οὖν διωκόντων φειδοῖ, μὴ πρόφασιν ἡμᾶς ποιούμενοι τὴν θείαν αὐτοὶ καθ' αὐτῶν ὀργὴν ἐρεθίζωσι, τούτων δ' οὖν ἕνεκα σιγᾶν ἀνάγκη, καὶ μάλισθ' ὅτι μηδ' ἀνὰ χεῖρας ἔχειν ἡμᾶς ξυνεπεπτώκει τὸν τόμον ἐκεῖνον, ἵνα πάντως βέβαια καὶ μὴ κωφὰ τὰ προβαλλόμενα ᾖ. ἐπειδὰν δ' ὁ τῆς αἰθρίας ἀναλάμψῃ καιρὸς καὶ ἡ προσήκουσα τῇ γλώττῃ παρρησία προσγένηται ξύν γε θεῷ, τότε δὴ κἀγὼ μετὰ σχολῆς ἀναλαβὼν θρηνήσω τὸν νεκρόν μου, καὶ τότε κλαύσομαι πικρῶς ἐπὶ τὸ σύντριμμα τοῦ γένους μου, καταδέσμοις φάναι καὶ φαρμάκοις ἰατρικοῖς τισὶ τὴν τοῦ τοσούτου πάθους ὡς οἷόν τε πειρώμενος φλεγμονὴν

agenti nonnulla proferre et brevis cuiusdam refutationis causa proponere.

Refutationem tomi factionis adversariae, Agathangele, nunc quam maxime intempestivam fore, accurate si rem perpenderis haud diffiteberis; multi enim inimici nobis insidiantur, omnes circumcirca aditus diligenter custodientes, et multi nostrorum verborum captatores assident tanquam stationes et excubiae, causae aliquid simile quaerentes, ut impudenter et contumeliose nos tractatos vita insuper privent, atque iis, qui nunc rerum potiti sunt, officium quoddam praestitisse videantur. mihi quidem mors minimae curae est; fatalis enim est et si non hodie, at fortasse crastino die incertis gradibus nos invadet. persecutoribus vero quoniam parcere volumus, ne nostra causa divinam in se iram concitent, necesse est tacere, praesertim quum ne in manibus quidem habeamus tomum illum, ut refutatio omni ex parte firma neque debilis atque obtusa foret. simulac vero serenitatis exsplendescet tempus et iusta linguae licentia deo adiuvante suppetet, tunc ego in otio corpus meum mortuum reficiens lugebo et generis mei contritionem acerbe deflebo, alligamentis, ut ita dicam, et medi-

θεραπεύειν. περί γε μὴν τῶν νῦν ἐπισκόπων, οὐ χρή σε θαυ- 4
μάζειν ὅτι μηδὲ τὰς πρώτας ἀρχὰς τῶν στοιχείων οἱ πλείους
ἴσασιν ὑγιῶς συντιθέναι, τοῖς πολλοῖς γοῦν τῶν βρεφῶν καὶ
νηπίων ἐπ' ἴσης, ἀλλ' ἀγροικότερον τρόπον τὰ τῶν θείων
δογμάτων . . . τὴν πᾶσαν κενοῦσι σπουδήν. οὐδὲ μεταπείθειν
πειρᾶσθαι μηδένα, μηδὲ συναναμίγνυσθαι τούτων οὐδέσι μηδ'
ὁτιοῦν· μεστοὶ γὰρ ἅπαντες ὑποψίας. καὶ ὅσον ἐς τὸ καλὸν
κἀγαθὸν τυφλῶς τε ἔχουσι καὶ ἀμαθῶς, τοσοῦτο δολιότητός
τε καὶ φθόνου μεστοί. καὶ ῥᾷστα παριόντες διαβαλοῦσί σε
πρὸς τοὺς ἡγεμόνας. πολλοῦ γὰρ εἶναι δεῖν τῇ τούτων πα-
ραβαλεῖν κακίᾳ πᾶσαν παλαιῶν τε καὶ νέων ἀνδρῶν κακοτρό-
πων κακίαν. εἰ δὲ μὴ ῥᾴδιον ἐκ πρώτης συνορᾶν ὁμιλίας
μηδὲ τοῦ τῷ κριτικῷ τῆς ψυχῆς ταμιευομένου δικαστηρίου
τὰς ψήφους ἀνακύπτειν εὐθὺς ἐλευθερίας καὶ ἀδεκάστους,
ἀλλ' οὖν διὰ τῆς τοῦ χρόνου πείρας ἔξεστιν ἴχνη λαμβάνειν
τινά, τῆς φύσεως οἷον ἀναδιδούσης ἀμυδρὰς εἰκασίας, οὐκ ἐκ
προνοίας μέν, ἐκ τοῦ παρήκοντος δ' οὖν, ἐν οἷς ἐνίοτε καὶ ἡ
γλῶττα λανθάνουσα προδότις ἀκούσιος γίνεται τῶν τῆς ψυ-
χῆς ἀπορρήτων ἀρρωστημάτων, θυμοῦ τινὸς ἐρεθίζοντος ἴσως
καθάπερ πνεύματος τὴν ψυχήν, ἢ πραγματικῆς οἵας δή τινος
ἔξωθεν ἐπιρροῆς καὶ ἀδοκήτου φορᾶς. ὁπόσαι γὰρ τῶν σω- 5
ματικῶν ‖ χρωμάτων τε καὶ σχημάτων αἱ παραλλάξεις εἰσὶ f. 112 a.
τοῖς ἀνθρώποις, τοσαῦται καὶ τῶν ψυχικῶν ἕξεων αἱ δια-

camentis huius vulneris inflammationem, quantum fieri poterit, curare tentans. quod attinet ad episcopos, qui nunc sunt, non debes mirari, quod ne prima quidem elementorum principia plerique prudenter componere sciunt, multis illi quidem rebus parvulis infantibus similes, sed rudius in divina dogmata suum omne studium impendunt. ne eorum quemquam in meliorem sententiam deducere conemur neve cum quoquam vel minimam consuetudinem ineamus! pleni enim omnes sunt suspicione et quanta ad res honestas et bonas caecitate et inscitia praediti sunt, tanta fraudulentia et invidia scatent atque facillime te apud principes criminabuntur. multum enim abest, ut cum istorum nequitia conferri possit vel veterum vel recentiorum malitia et improbitas, quam etiamsi non facile sit ex prima eorum conversatione cognoscere, ut, quaenam in animis eorum iudicia recondita sint, protinus ingenua et incorrupta suffragia evadant, attamen temporis procedentis exploratione vestigia quaedam tenere licebit, natura indicia quaedam obscura non consulto, sed obiter edente; interdum etiam lingua sua sponte clam prodit animi arcana vitia affectu quodam fortasse tanquam flatu aut vi quadam efficaci extrinsecus illata et inopinata

φοραί. καὶ τοῦτ' εἰς ἀπειρίας ἴδοις ἂν ἐκτεῖνον τοὺς δρόμους πελάγη, στάσιν ἀληθῶς οὐ δυνάμενον οὐδαμῇ ποτὲ γνώσεως ἔχειν. πᾶσάν τε γὰρ ὑπερβαίνει σχολαστικὴν ἀνθρώπων σοφῶν ἐπίνοιαν, καὶ πάσας ἄρδην ἐπιστημονικὰς καὶ τεχνικὰς μεθόδους μακρὸν καὶ ἡδύ τι γελώσῃ περιφανῶς ὑποτίθησι χλεύῃ. ἦ γὰρ ἂν οὐδ' ἐλαχίστου σφίσιν ἔδει διερευνᾶν ὅστις ἂν εἴη λόγος τῶν τῆς ψυχῆς βραβευτὴς ἀσφαλὴς ἀπορρήτων. οὐδ' ἂν οὐδέσιν ἔδει τοῦ λοιποῦ τῶν ἔξωθεν ἠθῶν καὶ χρωμάτων, ἀφθόγγοις ταυτὶ φωναῖς ἀναδιδασκόντων, ἀμυδρῶς μὲν πρότερον τελεωτικῶς δ' αὖ προχωρούσης τῆς πείρας, ὡς εὐχερέστερόν πως ἔχειν ἤδη κἀπὶ τὰς πρώτας αἰτίας καὶ διαλήψεις ὅπως ποτὲ τῶν τῆς ψυχῆς χρωμάτων καὶ διαθέσεων παραπέμπειν, κἀπί τι γνώριμον ἠρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἀεὶ ἀναφέρειν τὸν τῆς συνεχοῦς εἰκασίας εἱρμόν, καὶ ἐπερείδειν τοῖς πρώτοις ἴχνεσι τὰς κατόπιν
C ἐφόδους τῶν ἀναλογισμῶν. ὁρῶν γὰρ ὡς κἀκ τῶν οἰκείων οὐδὲν οὐδαμῇ οὐδενί ποτε οὐδ' αὐτοί γε ἐγκαλλωπίζεσθαι ἔχοντες ἐπὶ τἀφανὲς καταφεύγουσι τῶν ὀνείρων, τοῖς τὰς τραγῳδίας γράφουσιν ἥκοντες ἐς ταὐτόν, οἷς αἱ καταστροφαὶ καὶ ἐσχατιαὶ τῶν δραμάτων θεοῦ τινὸς ἐκ μηχανῆς προσδέονται, μὴ δυναμένοις ῥᾳδίως ψευδῶν καὶ παραλόγων προτάσεων ὑποθέσεων εὐφυὲς ἐπάγειν τέλος. καὶ οὗτοι γὰρ τὰ

concitatione animum impellente. quot enim sunt hominibus corporis colorum et habitus mutationes, tot etiam animi affectuum differentiae, quos in infinitum et immensum extendi facile videris, ita ut cognitio revera nunquam certum quendam statum obtinere possit. ea res enim omnem virorum sapientium eruditionem et cogitationem superat et omnes omnino rationes doctrinae artisque illudit et tanquam vehementi atque dulci risui manifesto supponit. haud minimae profecto curae iis debebat esse, perscrutari, quanam ratione reconditi animi sensus certo diiudicari possent. tum quidem nemini in futurum opus esset externis moribus et coloribus, qui tacitis quibusdam vocibus de iis nos edocent, initio quidem tecte atque obscure postremo autem procedente exploratione iam facilius etiam ad primas causas et institutiones colorum et habitus animi ducunt atque sensim paulatimque continuae comparationis ordinem illustrant primisque vestigiis insequentem observationum cursum superstruunt. ad incerta somnia confugiunt eodem more, quo tragoediarum scriptores in conversionibus et exitu fabularum deo quodam ex machina opus habent, quum ipsi non facile propositionum falsarum et rationi non consentanearum finem aptum adducere possint. atque isti quoque falsas ex somniis praedi-

πέρατα τῶν ψευδῶν ἐξ ὀνείρων προρρήσεων εἰς τοὐναντίον ὁρῶντες ἰόντα, τὸ τῶν ὀνείρων αὖ αἰτιῶνται ἀμφισβητήσιμον. ἡδέως δ' ἂν ἔγωγ' ἐροίμην αὐτούς, πῶς τοῖς αὐτῶν ἔργοις ἐναντιοῦται θεός, καὶ τὰς τῶν προρρήσεων ἐκείνων ἐλπίδας ἀεὶ στρέφει πρὸς τἀναντία, καὶ μάλισθ' ὅτε τῇ σφῶν δυσσεβείᾳ καθ' ἡμῶν τὸ κράτος ἡ βασιλεία παρέχει τερανότερον· τότε γὰρ καὶ ζημίαι προσγίνονται, βασιλεῦσι μὲν περὶ τὰ φίλτατα, Ῥωμαίοις δὲ κοινῇ περὶ τὰς πόλεις καὶ τὰ δημόσιά τε καὶ καθ' ἕκαστα πράγματα, καὶ ναυαγίων οἷον ἐμπίπλαται πάντα καὶ κινδύνων παντοδαπῶν· ἐχρῆν γὰρ εὐδαιμονίαν ἀποδιδόναι σφίσι πραγμάτων καὶ πλάτος ἀρχῆς, ἅτ' ἐκδικηταῖς τῶν πατρίων ἐθῶν καὶ δογμάτων καθισταμένοις καὶ κολασταῖς τῶν ἀνόμων, καὶ μὴ μᾶλλον παρὰ τοσοῦτον αὔξειν τὰ χείρω παρ' ὅσον αὔξην αὐτοὶ τοῖς καθ' ἡμῶν παρέχουσι διωγμοῖς. δυοῖν γὰρ ἕποιτ' ἂν θάτερον, ἢ τὸν θεὸν ἄδικον εἶναι νομίζειν ἐναντιούμενον τοῖς, ὡς αὐτοί γε δήπου φαῖεν ἄν, ὑπερμαχοῦσι τῶν θείων δογμάτων, ἢ δίκαιον ὄντα, σφίσιν ἄδικα δρῶσι περιφανῶς ἀντιπράττοντα, πράττειν καλῶς, ἵνα τοῖς ἀσυνέτοις ἐγγίνηται σύνεσις καὶ τῶν καθ' ὑμῶν αὐτοῖς πραττομένων μετάνοια. ἀλλ' ὁ νοῦς αὐτῶν εἰς ἀπόνοιαν ἐμπεσὼν ἐκτετύφλωται, καὶ σύνεσιν πᾶσαν καθάπαξ " ἀπείπαντο. f. 112 a.

Ἀλλὰ γὰρ ἐπειδή περ οὔπω καὶ τήμερον τοῖς τοῦ Πα- 7

ctiones contrarium exitum sortiri quum videant, somniorum rursus accusant ambiguitatem. lubenter vero equidem eos rogaverim, qui fiat, ut deus eorum facinoribus adversetur et semper spes ex praedicationibus conceptas in contrarium vertat, quum praesertim eorum impietati in nos imperatores maiorem atque evidentiorem vim addant. imperatores enim rebus carissimis orbantur, Romanorum urbes resque publicae atque privatae detrimenta capiunt, omnia veluti naufragiis omnique discriminum genere implentur. debebat vero deus iis rerum felicitatem et imperii amplificationem praebere, utpote patriorum institutorum atque dogmatum vindicibus et illegitimorum castigatoribus. neque vero iis eo maiores calamitates infligere, quo magis nostram persecutionem intendunt. ex duobus enim alterum necessario consequitur, ut aut deus iniustus habeatur, quum divinorum dogmatum defensoribus, quo nomine sese ipsi facile appellaverint, adversetur aut ipse iustus iis iniuste agentibus quum sese manifesto opponat, bene faciat, ut imprudentibus prudentiam et eorum, quae in nos commiserunt, poenitentiam iniiciat. sed mens eorum in dementiam praeceps delata omnem omnino exuit prudentiam.

Sed quoniam nondum usque hodie, quum peregrinatus fueris,

λαμᾶ δυσσεβέσιν ἐντετύχηκας γράμμασιν ἔκδημος σύγε ὤν, ἑνὸς ἐγὼ καὶ δυοῖν τῶν ἐκείνου νῦν ἐκ τοῦ σχεδὸν μνησθεὶς ἀπαλλάξομαι, ἵν' ὡς ἐκ κρασπέδου τὸ ὕφασμα, γνοίης ἂν καὶ αὐτὸς ὅπως ἐκ μοχθηροτέρων ἐκεῖνος προλήψεων, σπερματικῶς ἐγκειμένων ταῖς ἐκτετυφωμέναις αὐτοῦ διανοίαις, δῆμον τοσαύτης κακίας ὁ κάκιστος ἐξηρεύξατο. ἐπεὶ γὰρ μετὰ πολλούς τινας δρόμους βίᾳ καὶ μόλις τῆς ἐς Θεσσαλονίκην εἰσόδου τετύχηκεν, ἐῶ λέγειν ὁπόσα θεόθεν ἐδείχθη σημεῖα τὴν εἴσοδον αὐτόχρημα τούτου χλευάζοντα καὶ ἀποτρεπόμενα· ἔστι γὰρ ἁπάντων διηγουμένων ἀκούειν συχνά· ἐς δὲ τὸ θεῖον τέμενος τὴν ἱερὰν σὺν ἄλλοις ἱερεῦσι τελοῦντος θυσίαν, κατὰ γῆς κενωθῆναι συνέβη τὰ δῶρα τοῦ θείου κρατῆρος. πάντων οὖν καταπεπληγμένων ἐπὶ τῷ γεγονότι, μὴ θορυβεῖσθαι παρῄνει, εἰ γὰρ τὸ τοῦ Χριστοῦ, φάσκων, τότε χεθὲν αἷμα τοῖς Ἰουδαίοις καταπεπάτηται, καινὸν οὐκ ἂν εἴη τὸ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἁγιαζόμενον τοῦτο πάσχειν ταὐτὰ κατὰ
B σύμβασιν οὑτωσίν. ὁρᾷς οἵας προλήψεις ἔχων ἐκ πολλοῦ πεφώραται κἀν τούτῳ· οὐ γὰρ δὴ σῶμα γίνεσθαι καὶ αἷμα Χριστοῦ κατ' ἀλήθειαν οἴεται τὸ διὰ τῶν θείων τῆς ἱερουργίας εὐχῶν ἁγιαζόμενον, ἀλλ' ὥσπερ ὑφειμένον εἶναι λέγει θεὸν τὸν υἱὸν καὶ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἕτερον ἐν πολλοῖς τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, οὕτως ἔτι τοῦ ἱεροῦ σώματος ἐκείνου τοῦθ' ὑφειμένον καὶ πολλῷ διάφορον ἐκείνου, καὶ

impios Palamae libros legeris, unius ego vel duarum rerum breviter mentione facta dicere desistam, ut quasi ex fimbria textum ipse rationem cognoscas, qua iste ex nefariis opinionibus animo fastu tumente insitis atque innatis tantae improbitatis molem improbissimus evomuerit. quum enim multos quosdam post cursus Thessalonicae introitum vix atque aegre nactus esset, omitto dicere, quanta divinitus data sint signa introitum eius statim deridentia atque aversantia. id enim ex cuiusvis sermone accipi potest. quum vero, eo in sancto templo cum ceteris sacerdotibus divinam rem faciente, accideret, ut sacri calicis dona in terram effunderentur omnesque ob hanc rem essent stupefacti, ipse bono eos animo esse iubet dicens, si olim Christi sanguis profusus ab Iudaeis conculcatus sit, non sane mirum esse, si idem huic sanguini ab hominibus consecrato sic fortuito accidat. vides, qualibus iam diu opinionibus deditus etiam in hac re deprehendatur. non enim panem atque vinum sanctis sacerdotum precibus consecratum verum corpus et sanguinem Christi fieri credit, sed, ut filium inferiorem deum esse et a patris substantia diversum in multis suorum librorum dicit, ita etiam hocce inferius esse sancto illo

μὴ εἶναι δήπουθεν καινὸν εἰ περιφρονοῖτο τοῦθ' ὑφ' ἡμῶν ὡς ἐκεῖνο πάλαι τοῖς φονευταῖς Ἰουδαίοις ἐκείνου. ἓν μὲν δὴ τοῦθ' ἱκανὸν ἐπὶ τὰς πρώτας αἰτίας καὶ διαλήψεις τῶν ἀφανῶν ἀρρωστημάτων τῆς ἐκείνου ψυχῆς ἀναφέρειν σου τὴν διάνοιαν καὶ ἐπερείδειν ὡς ἐπὶ θεμελίῳ τὰς κατόπιν ἐφόδους τῶν ἀναλογισμῶν· δεύτερον δ' ὅτι πολυθεΐαν ἐγκαλούμενος, μηδὲ γὰρ Ἰουδαῖος ἔφασκεν εἶναι μηδὲ τῶν Ἰσμαηλιτῶν εἷς, ἵν' ἕνα σέβῃ θεόν. ἐγὼ δὲ καὶ πλείω καὶ μείζω συνείρειν ἐθέλων τῆς αὐτῆς ἐχόμενα κακίας, καὶ δεικνύειν καὶ ἀναπτύσσειν ὁπόσους τῆς ἀσεβείας ταμιεύει τὰ βραχέα ταυτὶ θησαυρούς, δυοῖν ἕνεκα παρίημι, ἑνὸς μὲν ὅτι σοφὸς ὢν καὶ αὐτὸς ξυνῆκας ἀκούσας εὐθύς, γνώσῃ δ' αὖ τελεώτερον ταῖς ἐκείνου βίβλοις ἐντετυχηκώς, δευτέρου δ' ὅτι καιρὸν ἀπιέναι σε οἴκαδ' ἀρτίως ἁρμόττοντα οἴομαι εἶναι, πρὶν τοὺς κύκλῳ πανόπτας αἰσθέσθαι καὶ τοὺς πικροὺς τῆς ἐμῆς δεσμοφύλακας τύχης.

Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον, καὶ ὁ καλὸς D
Ἀγαθάγγελος τοσαῦτ' εἰπὼν καὶ ἀκούσας ἀπῄει νύκτωρ, f. 113 a.
μηδενὸς τῶν ἐμῶν διωκτῶν αἰσθομένου. χρόνον δ' ἐκεῖθεν ἑξαμηνιαῖον ἀνὰ τὴν πόλιν ταυτηνὶ διατετριφώς, καὶ Βυζαντίων τοῖς προύχουσιν ἐπί τε σοφίᾳ καὶ δόξῃ συναναμιγνύμενός τε καὶ ὁμιλῶν εὐφυῶς, καὶ τοῖς πρὶν ἠκουσμένοις τὰ

corpore et multum ab eo diversum putat neque profecto ita mirum esse, si hoc a nobis contemnatur, sicut illud quondam ab Iudaeis, Christi interfectoribus. hoc unum sufficit ad primas causas et rationes reconditorum animi vitiorum cogitationem tuam referre in iisque veluti in fundamento insequentem contemplationum ordinem collocare. secundum autem polytheismum iste advocavit; dixit enim, se nec Iudaeum nec Ismaelitam esse, ut unum deum coleret. quamquam vero plura ac maiora, quae ad eandem improbitatem pertinent, referre vellem tibique demonstrare et explicare, quantam improbitatis molem haec pauca in sese habeant, omitto tamen duabus ex causis, primum quidem, quod ipse, qua es sapientia, id statim audiens intellexisti atque accuratius etiam cognosces libris eius perlectis, deinde, quod nunc tempus esse arbitror, domum ut abeas, priusquam oculei speculatores circumcirca dispositi et meae sortis severi custodes te animadvertant.

Atque haec quidem ita sese habebant. honestissimus autem Agathangelus, quum haec dixisset et audivisset, abiit noctu, nullo meorum persecutorum sentiente. dein sex per menses in hac urbe commoratus et cum Byzantiis sapientia ac gloria insignibus conversatus eorumque consuetudine bene usus quum eorum, quae ante audiverat plurima in ordinem continuum maxima ex parte congessisset,

πλείω κατὰ τὸ συνεχὲς ἠθροικώς, ἧκεν αὖθις ὡς πρότερον ἡμῖν τὰ λειπόμενα ἀπαγγέλλων ἑξῆς. ἦσαν δὲ τοιαδί.

10 Τοῦ Γαλατωνύμου, φησί, φρουρίου γῆς καὶ θαλάττης ἀποκλεισθέντος, καὶ τῶν ὁλκάδων αἳ τὴν σιτοπομπίαν αὐτῷ ἐκόμιζον ἐκ τῆς ἄνωθεν θαλάττης, ἀφῃρημένου πρὸς τῶν Βενετικῶν, ὡς εἴρηται, τεσσαρεσκαίδεκα μακρῶν ἐκείνων νεῶν ἔτει πρότερον ἑνί, κἀκεῖθεν ἔπειτα τὴν τοιαύτην μάχην διαδεξαμένου τοῦ βασιλέως, καὶ τριήρεσι μὲν ἐκ θαλάσσης δέκα, στρατιωτικαῖς δ' ἐξ ἠπείρου δυνάμεσι μαχομένου, σπάνις μακρὰ τῶν ἐπιτηδείων τοὺς ἔνδον κατεῖχε Λατίνους. διὸ πρεσβεύεται πρὸς αὐτοὺς ἐλεήσας ὁ βασιλεύς, δι' ὅρκων σφᾶς ἀζημίους βεβαιῶν ἀφιέναι, εἴτ' αὐτόθι καθῆσθαι βούλοιντο, εἴτ' οὖν πορεύεσθαι ὅπῃ βούλοιντο, καθαιρεθέντος πρότερον τοῦ τὸ φρούριον τειχίζοντος νεοπαγοῦς περιβόλου. πρὸς ἃ τερατευσαμένους ἐκείνους τά τε ἄλλα τῆς εἰωθυίας καὶ νῦν ὀφρύος ἀποκρίνασθαι, καὶ μὲν δὴ καὶ ὅτι, εἰ μὲν ἑνὶ θεῷ τῷ τοῦ παντὸς ἐλάτρευες ποιητῇ δηλαδή, ἦν ἂν ὡρισμένῃ μνήμῃ τὰς τῶν ὅρκων ἀσφαλείας ἐγκλείοντας, ἀφρόντιδα βίον ἐν ἀτειχίστῳ διάγειν χωρίῳ. νῦν δ' οὐκ εἰδόσι τίνι τῶν ἀπείρων οἷς λατρεύεις θεοῖς τὰς τῆς πίστεως νέμεις ἐγγύας, δεδιέναι μὴ συναρπασθεῖσιν ἔπειτα τὰς ἀκοὰς διά τε τῆς ὁμωνυμίας καὶ τῆς τοῦ μόνου θεοῦ προσηγορίας, ἐς τὴν τῆς ἀπειρίας ἐκείνης ἀνάχυσιν καταδύντας, ἀπείροις περιαντλεῖσθαι γένηται ναυαγίοις ἡμῶν αὐταῖς

venit iterum, ut antea, quae restarent nobis deinceps nuntiaturus. haec autem nobiscum communicavit.

Galatae, inquit, castello terra marique intercluso navibusque onerariis, quae commeatum ex superiori mari ei advexerunt, a Venetis quattuordecim navibus longis, ut supra demonstravimus, anno ante privato, quum imperator iam certamine suscepto decem triremibus ex mari, copiis pedestribus ex terra continenti rem gereret, factum est, ut Latini magna necessariarum rerum inopia intus premerentur. quare imperator misericordia commotus ad eos misit legatos, per quos iureiurando interposito promisit, se eos impune dimissurum esse sive ibi considere vellent, sive abire, quo liberet, deletis tamen antea moenibus castelli recens exstructis. ad haec illi gloriantes quum alia arrogantia etiamnunc usitata respondere, tum si quidem unum deum rerum universitatis creatorem coleret, firma memoria iurisiurandi pignora includentibus sibi securam vitam etiam in loco non munito licere degere; quoniam vero nescirent, cuinam innumerabilium, quos veneraretur, deorum fidei sponsionem fecisset, timere se, ne, simili huius dei nomine et appellatione unius dei auribus inductis in fraudem, in

ψυχαῖς καὶ αὐτοῖς σώμασι. ταῦτ' ἀκούων ὁ βασιλεὺς και- 11
ρίαν, φησίν, ἐνόμιζε δέχεσθαι κατὰ τῆς καρδίας πληγήν, καὶ μεμελέτηκεν ἀντ' ἄλλου φαρμάκου, τόν τε Ἀλεξανδρείας πατριάρχην καὶ ἅμα τὸν τῆς Ἀντιοχείας δώροις περιελθὼν καὶ πόρρωθεν, ἐνδημήσαντας πείθειν ἐνταυθοῖ συνθέσθαι τοῖς νέοις καὶ παρανόμοις τόμοις, καὶ ὑπογράψαντας εἶναι καὶ αὐτοὺς τοῦ λοιποῦ γε ὁμόφρονας, ἐς τὸ τῶν τρόπων ἐκείνων ἀπιδὼν καὶ θαρρήσας ἁπλοῦν καὶ τὸ τῶν γραφικῶν μεθόδων ἀποίκιλον, καὶ καθολικὴν ἐνταῦθα τὸ μερικὸν ἐκεῖνο καὶ ληστρικὸν ὀνομάζειν ἔχειν ἤδη συνέδριον σύνοδον, καὶ οὕτω τοῦ λοιποῦ τῶν ὀνειδιζόντων καταφρονεῖν ὡς ἀφρόνων, καὶ μηδαμῇ καταπλήττεσθαι. οὕτω τῇ ἑαυτοῦ πιστεύων εὐθύνειν ἅπαντα γνώσει, παντάπασιν ἀμελῶν ὁρᾶται προνοίας θεοῦ.

Ἤδη δὲ τοῦ φθινοπώρου περὶ τὰς τοῦ ἀρκτούρου ἐπι- 12
τολὰς γενομένου, φήμης ῥυείσης ὡς Βενετικαὶ τριήρεις ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν τὸν Ἰόνιον παραλλάξασαι κόλπον, καὶ τὸ Ἀδριατικὸν ἐν δεξιᾷ καταλελοιπυῖαι πέλαγος, τὰς Κερκυραίων καὶ Ζακυνθίων καὶ Πελοποννησίων παραπλέουσι πόλεις, ξενολογοῦσαί τε καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας, ὁπόση στρατεύσιμος εἴη, μισθοῦ στρατεύεσθαι πείθουσαι μάλα τι βρίθοντος (μεγέθει γὰρ εἶναι μεγίστας ἐκείνας τὰς ναῦς, καὶ πληρώματος δεῖσθαι μείζονος ἢ τριακοσίων ἑκάστην ἀνδρῶν),

infinita illa aestuaria immersi ingentibus animarum et corporum naufragiis obruerentur. quod quum audivisset imperator, mortiferam cordi suo plagam inflictam ratus pro quavis alia medicina Alexandrinae et Antiochiae patriarchas antea iam ex longinquo donis circumventos tumque hic commorantes eo adducere studuit, ut novis et illegitimis tomis subscriptione adstipulati in futurum secum idem sentirent, spectans quippe ad morum simplicitatem et incallida incomptaque eorum doctrina fretus, ut particulare illud atque praedatorium concilium iam catholicam synodum nominare, sibi opprobria facientes in futurum ut insanos contemnere ac nullo pacto conturbari posset. ita nulla prorsus divinae providentiae habita ratione sua ipsius cognitione confisus omnia moderatur.

Auctumnus vero quum iam circa ortum Arcturi esset rumore disperso, Venetas triremes plus centum sinum Ionium praetervectas, mari Hadriatico dextra relicto ad Corcyraeorum et Zacynthiorum ac Peloponnesi urbes adnavigantes milites mercenarios et aetatis robur, quod arma ferre posset, inde ad militandum mercede ingenti evocare (naves enim illae erant maximae, ut singulae numero maiore quam trecenorum hominum indigerent), naves speculatoriae classis Genuen-

αἱ προφυλακίδες τριήρεις τῆς ναυτικῆς τῶν Γεννουϊτῶν δυνάμεως πυθόμεναι τὴν ταχίστην ἧκον ἀγγέλλουσαι, καὶ ἅμα
f. 113 b. ὀτρύνουσαι μηδὲν μελλήσαντας „Χίου αὐθημερόν τε ἀπαλλάττεσθαι καὶ ὅλαις κώπαις εὐθὺ Βυζαντίου ἐλαύνειν· εἶναι γὰρ βέλτιον ἐκεῖ τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον περιμένειν, ὅπῃ δὴ καὶ τὸ Γαλατώνυμον φρούριον εἴη ἂν πολλήν τινα καὶ παντοδαπὴν παρέχον ὠφέλειαν. ἄραντες οὖν εὐθὺς ἐκεῖθεν ἑξήκοντα ταῖς πάσαις ναυσὶν ἀφίκοντο πρῶτον ἄχρι καὶ ἐς τὸ τοῦ Ἑλλησποντίου στόμα πορθμοῦ, καὶ αὐτόθεν ἐς Τένεδον καθωρμίσαντο. ἔνθα συχνὰς διατετελεκότες ἡμέρας, πολέμιον ἔφηναν οὐδαμῇ τὸ παράπαν οὐδ' ἔνοπλον ἔργον οὐδέν, ἀλλ' ἀγορὰν αἰτήσαντες καὶ λαβόντες μετ' εἰρήνης ἐκεῖθεν ἀπήλλαξαν. καὶ τοῦτο ποιοῦντες ἠρέμα τὰς ἐν θαλάττῃ Ῥωμαϊκὰς παρέπλεον πόλεις ἁπάσας, ἄχρι καὶ ἐς τὴν Πείρινθον τὴν καὶ Ἡράκλειαν καλουμένην. ἐνταυθοῖ δ' οὐκ εὐμενοῦς οὐδὲ φιλανθρώπου τῆς ἀγορᾶς τῶν ἐπιτηδείων τυχόντες, ἔστησαν ἀλύοντές τε καὶ μαθεῖν περιμένοντες ἐκ τοῦ Γαλατωνύμου φρουρίου, εἰ τὴν ὑποδοχὴν ἀξίαν τοῦ στόλου παρεσκευάσαντο· φθάσαντες γὰρ ἐκεῖ τριήρεις προύπεμψαν δέκα. μεταξὺ δὲ λάχανα παρεξιόντες ξυνέλεγον καὶ βοτάνην ἔνιοι τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἐκ τῆς χώρας, ἡμερήσιον ἐντεῦθεν τῇ γαστρὶ μνηστεύοντες τράπεζαν· μακρῷ γάρ τινι καὶ
13 πολυημέρῳ δαπανώμενοι διετέλουν λιμῷ. οἵ γε μὴν Ἡρα-

sium de ea re certiores factae quam celerrime Chium contenderunt, nuntium eo perlaturae suosque excitaturae, ut nulla mora interposita eodem die navibus solutis remis ventis Byzantium tenerent, ibi enim melius esse hostium ingressum exspectare, quum castellum Galatae multas atque varias opportunitates praebiturum esset. inde igitur ancoris sublatis cum integris sexaginta navibus primum ad introitum freti Hellespontici venerunt, deinde ad Tenedum naves constituerunt. complures ibi commorati dies nulla re hostili aut bellica commissa, sed commeatu petito atque accepto cum pace inde abiere. tali ratione etiam ad omnes Romanorum urbes maritimas paulatim advehebantur, donec Perinthum, quae etiam Heraclea appellatur, venirent. ubi quum nec benigne nec humaniter res necessarias emendi copiam impetrarent, magna affecti difficultate commorabantur, ex Galatae castello, quo antea decem triremes praemiserant, nuntium exspectantes, num idoneum classis receptaculum parassent. interea autem nonnulli militum classicorum e navibus egressi olera atque pabularia ex agro quotidianum ventriculo cibum petentes colligebant, magna quippe per complures dies fame exhausti. Heracleotae autem tanquam de-

κλεῶται, καθάπερ θεηλάτῳ πληγέντες ἀγνοίᾳ τὸν νοῦν, ἀντ' ἄλλης ξενίας ἐνέδραν ἐκεῖ προλοχίζουσι πρὸ τοῦ στόλου νυκτός, ἅμα δ' ἕῳ συχνοὺς οὑτωσὶ τῶν Λατίνων συνειληφότες ἀπέκτειναν. τοῦτο πρὸς ὀξεῖαν σφᾶς ἠρέθισεν ὀργήν, καίτοι καὶ βουλομένους μάχης ἀπέχεσθαι πάσης, ἄχρις ἀφικομένους ἐς Βυζάντιον περὶ εἰρήνης πρεσβεύσασθαι, καὶ πᾶσι τρόποις ἐπαγγελιῶν καὶ πάσαις δόσεσι χρημάτων περιεληλυθέναι τὸν βασιλέα, καὶ πεῖσαι τὰς τῶν Βενετικῶν σπονδὰς ἀπειπάμενον ἀνθελέσθαι τὰς σφῶν. ὅθεν ἐπὶ πολλὰς τὰς ὥρας γνωσιμαχήσασι καθ' ἑαυτοὺς καὶ μάλα γέ τι ἀνεκτὰ ἐδόκει σιωπήσαντας τὸ συμβὰν παρεληλυθέναι ἀτόπημα, καὶ μάλιστα τῆς ναυτικῆς καὶ πολυμιγοῦς ἀναρχίας ἐκριπιζούσης καὶ ἀναφλεγούσης τὸν πόλεμον. διόπερ ἐς τὴν ὑστεραίαν ἕωθεν οἱ ναύαρχοι τὰ πολεμικὰ τῶν σημείων ἐνεκελεύοντο δὴ τοῖς σαλπιγκταῖς ἀνακρούεσθαι, καὶ οὕτως εἰς ἄμυναν ἔνοπλοι πάντες ἐκπηδήσαντες περιεστρατοπέδευσαν τὴν πόλιν. καὶ ἅμα τὰς πύλας ἀναμοχλεύσαντες πάσας, ἐν ὥραις εἷλον δυσὶ μεστὴν οὖσαν οὐ μόνον τῶν πάλαι οἰκητόρων αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὅσοι τὰς ἔξω κώμας τῆς Θρᾴκης διὰ συχνὰς τῶν ἐθνῶν ἐφόδους λιπόντες ἐν τοῖς αὐτῆς μετῳκίσθησαν, πλοῦτον παντοδαπὸν ἐκεῖ συμφορήσαντες. καὶ μὲν δὴ καὶ εἰσεχέοντο πάντες ἁπανταχόθεν Λατῖνοι, καὶ πᾶσαν ἠνδραποδίζοντο ἡλικίαν ἐλεεινῶς, ὅση μὴ δρασμῷ τὴν σωτηρίαν ἔφθη πορίσασθαι.

14 τηνικαῦτα δ' ἀπῆν ὁ τῆς πόλεως ἐπισκοπικῶς

mentia divinitus immissa perciti pro hospitalitate insidiis noctu ante classem structis sole oriente multos ex Latinis captos interficiunt. quae quidem res acrem hisce iram movit, quum praesertim omni certamine abstinere constituissent, donec Byzantium venirent, ut de pace agerent et omni genere pollicitationum et pecuniae largitionibus imperatorem circumventum eo adducerent, ut foedere cum Venetis spreto secum societatem iniret. quare multas quidem horas pendebant animis: attamen non ferendum videbatur, si flagitium in se commissum impunitum omittere vellent, classicis praesertim varie tumultuantibus bellique certamen moventibus et accendentibus. insequenti igitur die solis ortu quum praefecti classis belli signa tubis edi iussissent, omnes armati ad ultionem sumendam egressi urbem cingunt et omnibus portis effractis duarum horarum spatio capiunt urbem, refertam non solum veteribus incolis, sed etiam iis, qui exteris Thraciae vicis propter crebras gentilium incursiones relictis eo sedes cum magnis divitiis transtulerant. irruunt ab omnibus partibus Latini et omnes omnis aetatis misera servitute afficiunt, qui non fuga salutem sibi quaesive-

προΐστασθαι λαχὼν Κόκκινος· οὕτω γὰρ ἐκαλεῖτο διὰ τὸ πυρῶδες καὶ ἄγριον τῆς ὄψεως ὁ ποιμενικὸς πατήρ. ἔτυχε γὰρ ἐν Βυζαντίῳ, ταῖς μὲν τοῦ Παλαμᾶ καινοφωνίαις πάσῃ γνώμῃ καὶ σπουδῇ συμμαχῶν, τοῦ δὲ ποιμνίου μικρὰ f. 114 a. φροντίζων, καὶ τὸν μὲν κατὰ τῆς εὐσεβείας " ἀναρριπίζων ἐνταυθοῖ διωγμόν, τῷ δὲ βασιλεῖ προφοιβαζόμενος ἐξ ὀνείρων, κἀκ τοῦ τοιούτου μαντικοῦ τρίποδος ὑπισχνούμενος τὰ μεγάλα τε καὶ ἀπόρρητα, κλήρους ἀρχῆς δηλαδὴ καινοτέρους, καὶ πάσας ἑῴας καὶ ἑσπερίου λήξεως ἐπικράτειαν ἄμοχθον αὐτίκα μάλα τι ἑψομένην τῷ διωγμῷ. ἀλλὰ γὰρ ἐπειδὴ πρὸς πᾶν τοὐναντίον ἐχώρει τὸ τοῦ Κοκκίνου μάντευμα, πολλὴν παρεῖχε τὴν ἀπορίαν τῷ βασιλεῖ, καὶ ἃ χθὲς καὶ πρότριτα προσίετό τε καὶ σφόδρα ἀσμένως ἐπίστευε, νῦν ἐς ἀμφιβόλους ἔρριπτεν ἐννοίας, καὶ τρικυμίαν εἶχε λογισμῶν, καὶ ἀπεσείετο τοὺς λήρους ἐκείνους, καὶ πολλαῖς ἐπειρᾶτο μέμψεσι βαπτίζειν τοὺς οὕτως ἐπ' αὐτοφώρῳ ψεύδεσθαι οὐκ ἐρυθριῶντας. ἀλλ' ἐγγύθεν αὖθις ὁ τὰς μαντείας εἰσάγων ἑστώς, καὶ παρεξηγούμενος τὴν ἀλήθειαν, ἔπειθε πάλιν τὴν αὐθεντικὴν ὑποτρέχων ἁπλότητα, καὶ τοὐναντίου πνεύματος ἐνέργειαν ἔφασκεν εἶναι, ἵνα τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας σβέσῃ θυμόν, καπηλεύσας τὸν δρόμον τοῦ διωγμοῦ. εἶναι δὲ καὶ δοκιμήν τινα τοῦτ' ἔφασκεν αὐτῷ θεοῦ, καὶ τῆς μελλούσης ἴσως εὐδαιμονίας γίνε-

rant. tunc aberat Coccinus, qui episcopatum urbis sortitus erat. Coccinus enim pastorius pater ab igneo et efferato vultu appellabatur. versabatur tum temporis Byzantii, ubi novis Palamae commentis omni animo atque studio deditus gregis sui parum habita ratione verae fidei persecutionem accendebat, imperatori vero ex somniis et tripode nescio quo vaticinio magnas sane atque ineffabiles res pollicebatur, imperii nimirum amplificationem, orientis et occidentis ditionem, quae nullo negotio persecutionem e vestigio insecutura esset. at enimvero quum Coccini praesagium prorsus secus caderet, in magnas iniectus est difficultates imperator, ut quod heri vel nudius tertius admisit et lubentissime credidit, id iam ambiguus versaret cogtationibus et vehementissima consiliorum fluctuatione agitatus nugas istas abiiceret atque, quos non puderet in tam manifestis mendaciis deprehendi, multis opprobriis obruere conaretur. sed rursus ille praesagiorum auctor ad eum accedit; veritatem falso interpretando et certam simplicitatem transcurrendo eum sibi reconciliat; hanc adversarii cuiusdam spiritus esse vim dicit, qui ardorem pietatis restinguere et persecutionis cursum fraudulenter inhibere velit. „haec etiam exploratio quaedam est, inquit, a deo instituta et praelusio fortasse futurae beatitudinis, ne

σθαι' οἱ προοίμιον, ἵνα μὴ τῇ τῆς χαρᾶς ἐκείνης ὑπερβολῇ πρὸς οἴησιν ἀρθῇ σου, φησί, τὸ φρόνημα, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων σὺ τότε μᾶλλον ἐκπέσῃς, καὶ ἡμεῖς τῶν μεγάλων ψευσθῶμεν ἐλπίδων· οὓς γὰρ ἂν ὁ θεὸς ἀνάγειν ἐθέλοι πρὸς μειζόνων πραγμάτων ἐπιστασίαν, δοκιμωτέρους ποιεῖ, προγυμνάζων διὰ σμικρῶν τινῶν περιστάσεων. ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν **15**
τοιαῦτα τῆς ἀληθείας κατεψεύδετο, καὶ οὕτω τῆς εὐσεβείας ἀναιδῶς κατωρχεῖτο, τοῦ δὲ ποιμνίου σπαραττομένου μάλα πικρῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐκεῖ καὶ ἀφειδῶς ὑπὲρ χρημάτων πάντων καὶ παντοδαπῶν αἰκιζομένου νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἠμέλει, καὶ δεύτερα πάντ' ἐνόμιζε τῆς ἐς τὸν τῆς πίστεως διωγμὸν σπουδῆς, καὶ οὐδὲ τὸν προφανῆ τοῦτον ἔλεγχον προφανῶς ᾐδεῖτο· ὃ γὰρ ὁ μέγας πάλαι πεποίηκε Κωνσταντῖνος (τοὺς γὰρ νεωτερίζοντας τότε τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀνανεοῦσθαι νεὼν ἐγχειροῦντας, συνειληφώς, καὶ σφῶν τὰ ὦτα λωβησάμενος, μαστιγοφόρους περιάγειν τε καὶ μαστίζειν παρέσχε τὸ τῆς γνώμης ἀκόλαστον μετὰ τῆς σαρκός, μὴ καὶ πλείοσιν ἄλλοις στήλη κακίας ὁ νεωτερισμὸς αὐτῶν καταστῇ), τοῦτο πέπραχεν ὁ θεὸς ἐνταυθοῖ, τὸν ἀσεβῆ ποιμένα τῆς πόλεως ἐλέγχων ἐκείνης καὶ τὰς τούτων φαυλίζων προρρήσεις, καὶ ἐκπομπεύων τοὺς τῶν μακρῶν ὀνείρων ἐκείνων λήρους ἐν μέσῃ γῇ τε καὶ θαλάσσῃ, στήλης ἁπάσης ὑπέρτερον. ὡς γὰρ Ἰουδαίους Κωνσταντῖνος ἐκείνους κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἐλωβήσατο ᾧ πάντων

immodico gaudio elatus arrogantem de te concipias opinionem et ita promissis ipse excidas, nos vero magna spe fraudemur. quos enim deus ad maiorem rerum moderationem provehere vult, eos exiguis quibusdam molestiis praeparat et probatiores reddit." tantis igitur mendaciis ille veritatem contaminabat; tam impudenter religionem illudebat; gregis vero sui acerbissime ab hostibus laniati et crudeliter omnibus rebus opibusque diu noctuque spoliati nulla habita ratione nihil antiquius ducebat, quam ut fidem persequeretur nullum pudorem prae se ferens, quamquam tam manifesto improbitatis convictus erat. quod enim Constantinus magnus quondam fecit, quum Iudaeos, qui rebus novis studebant et templum Hierosolymis denuo aedificare conabantur, comprehensos auribus circumcisis a flagellantibus circumduci et animi temeritatem una cum corpore flagellari iuberet, ne pluribus quoque aliis talis rerum novatio improbitatis quasi monumentum esset — hoc idem fecit deus, quum impium illius urbis pastorem coargueret, praesagia in vanum verteret, nugas longorum istorum somniorum in media terra atque mari magnificentius diffamaret, quam ullo monumento id fieri potest. ut enim Constantinus Iudaeos ea corporis

μάλιστ' ἀκούειν καὶ συνιέναι προσῆκε τῶν τοῦ σωτῆρος προρρήσεων, τὸν μὲν παντελῆ τῆς οἰκοδομῆς ἐκείνης ὄλεθρον προειπόντος, τὴν δ' ἀναβίωσιν οὐδαμῆ γε προσθέντος, οὕτω νῦν ὁ θεὸς ἐνταυθοῖ πρῶτον αὐτὸν τὸν τὰς μαντείας ὑπέκκαυμα τῆς τοῦ διωγμοῦ φλογὸς παρεισάγοντα κατὰ τῆς εὐσεβείας τῷ βασιλεῖ χλευάζων, καὶ τῆς ὀνειροσκοπικῆς αὐτοῦ λαμπρῶς ἀναμοχλεύων τοὺς τρίποδας, τοῦ ποιμνίου πέπραχεν ἀλλότριον,
f. 114 b. *ἀνάξια δρῶντα " ποιμαντικῆς ἁπάσης καὶ θεοῦ, μονονουχὶ τῶν πραγμάτων βοώντων αὐτῶν ὡς ἐχρῆν μὲν ὑπὸ βασιλέως τῆς ποιμαντικῆς ἐξωθεῖσθαι τὸν ἀσεβῆ ποιμένα, ἐπεὶ δ' ἀντὶ τοῦ κολάζειν ὃ δὲ καὶ στεφανίτην ἀνέδειξε, κοινὸν ἀμφοῖν ἐπάγει λοιπὸν ὁ θεὸς τῆς ζημίας τὴν δίκην, μηλόβοτον μὲν καταστήσας τὴν πόλιν, τὸν δὲ λαὸν φεῦ πανταχῇ διασπείρας τῆς οἰκουμένης, ἵν' αἴσθωνται πάντες ὁμοῦ τε τῶν ἐλέγχων τῆς ἀσεβείας, καὶ οἷα τῶν πονηρῶν σπερμάτων εἰσὶ τὰ γεώργια, ἢ μᾶλλον τὰ τῶν μελλόντων δεινῶν προοίμια.*

16 *Μετὰ μέντοι τὴν παντελῆ τῆς Ἡρακλείας ἐρήμωσιν καὶ ἀπώλειαν ἀφικέσθαι ἔδοξε Λατίνοις καὶ στῆναι πάσαις ὁμοῦ ταῖς ναυσὶ παρὰ τὸ τοῦ Εὐξείνου πόντου στόμα καὶ τοὺς ἐκεῖσε λιμένας, οὐ πάνυ πολλῷ τινὶ διαστήματι τοῦ Γαλατωνύμου φρουρίου ἀπέχοντας, κἀκεῖθεν περὶ σπονδῶν πρὸς βασιλέα πρεσβεύεσθαι. καὶ μέντοι καὶ ἐληλυθόσι προσετέθησαν σφίσι καὶ ἕτεραι τριήρεις πέντε, ἄλλους τε ἔχου-*

parte foedavit, qua maxime Salvatoris praedictiones, qui planum quidem aedis excidium praenuntiavit, resurrectionem autem eius neutiquam addidit, audire atque intelligere debebant, sic etiam deus tunc istum hominem, qui vaticinia tanquam fomitem persecutionis in religionem imperatori iniecit, in ludibrium vertendo eiusque somnia tripodesque splendide convellendo a grege abalienavit, pastorali munere et deo indigna facientem, tantum non rebus ipsis clamantibus, impium pastorem ab imperatore a pastoratu removendum esse. quum vero hic, quem multare debebat, cum adeo victorem proclamaverit, deus iam communem ambobus iudicium communemque poenam adducit, urbe ovibus pro pascuo data, hominibus eheu! per totum orbem terrarum dispersis, ut omnes eos impietatis convictos esse sentirent et quaenam malorum seminum fruges vel potius futurarum calamitatum essent praelusiones cognoscerent.

Heraclea funditus vastata et deleta Latinis placuit cum omnibus navibus ad ponti Euxini ostium eiusque regionis portus, non ita magno intervallo a castello Galatae distantes, cursum dirigere et inde de foedere cum imperatore agere. quo quum venissent additae iis sunt quin-

σαι κατ' ἐκλογὴν ἄνδρας τῶν τοῦ φρουρίου τὰ πρῶτα φερόντων οἰκητόρων, καὶ οὓς ὠνόμαζον τέως λευκοφόρους, ὥσπερ τοὺς τῷ Ἀλεξάνδρῳ πάλαι τῷ Μακεδόνι κατ' ἐκλογὴν παρασπίζοντας ἐκείνους λευκάσπιδας. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι διὰ τὸ τῶν ἀσπίδων χρῶμα, οὕτω νῦν οὗτοι διὰ τὴν τῶν ἐνδυμάτων λευκότητα λευκοφόροι καλεῖσθαι ἐνόμισαν, καὶ εἶναι ἐπίσημοι διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀνδρίαν, ἣν ἐπηγγείλαντο φιλοτίμως ἐνδείξασθαι κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν μάχην ἄχρι θανάτου, ἑνὶ πάντες ὅρκῳ δημοσίῳ προκαταδήσαντες ἑαυτοὺς ἀφειδῆσαι τελέως τοῦ σώματος. ἦσαν δ' οὗτοι πεντακόσιοι τὸν ἀριθμόν. ἀλλὰ γὰρ ὁ τῶν Γεννουιτῶν στόλος ἐς πέντε καὶ ἑξήκοντα τριήρεις ἀνηγμένος, ἐπρεσβεύοντο μετὰ παρρησίας ἤδη πρὸς βασιλέα, τά τε ἄλλα τῇ πρεσβείᾳ ἐγγοητεύοντες εἰς πειθὼ, καὶ μάλιστα πάντων τὴν τῶν Βενετικῶν νεῶν πλάνην, καὶ τὸν μεταξὺ διὰ τοὺς ἐπενεχθέντας κλύδωνας μερισμὸν καὶ ἀποστροφὴν ἐς τὰ οἴκοι. 17 *τοῦ μέντοι βασιλέως τὴν ἐκείνων βεβαίως ἄφιξιν προσδοκῶντος, καὶ ἀποστρεφομένου προθέσεσιν ὅλαις ψυχῆς τὴν πρεσβείαν, ἀποτυχόντες πέμπουσι παρὰ τὰς τῷ Εὐξείνῳ προβεβλημένας πόντῳ παραθαλασσίους πόλεις Ῥωμαίων τριήρεις δέκα, αἳ δὴ καὶ δυοῖν ἡμέραιν ἀγωνισάμεναι Σωζόπολιν εἷλον, βαθύπλουτόν τε καὶ πολυάνθρωπον πόλιν Ῥωμαίων, πλεῖον ἢ χιλίους σταδίους ἀπέχουσαν τοῦ Πόντου αὐχένος. ὁ δὲ βασιλεὺς τάφρους τε ἀνώ-*

que novae triremes cum viris ex proceribus castelli delectis, quos leucophoros vocabant, ut quondam milites delecti, qui Alexandrum Macedonem in acie scutis tegebant, leucaspides appellati sunt. sicuti enim hi ex colore scutorum, sic tum illi ex vestium candore leucophori appellari solebant; insignes erant animi virtute, quam instanti proelio alacriter se usque ad mortem exhibituros esse profitebantur; nam uno omnes publico iureiurando obstricti erant, sese vitae omnino non parsuros esse. numerus erat quingentorum. classe igitur ad sexaginta quinque triremes aucta Genuenses iam palam atque libere ad imperatorem legatos miserunt, qui quum alia ad persuasionem attulerunt, tum hoc vel maxime: Venetorum naves in errores abactas atque dein tempestatis fluctuumque vi dispersas domum rediisse. imperatore autem constanter earum adventum exspectante et legationem toto animi affectu aversante, illi spe frustrati decem triremes ad Romanorum urbes ad Pontum Euxinum sitas mittunt, quae post duorum dierum certamen Sozopolin ceperunt, divitiis refertissimam hominibusque frequentissimam urbem Romanorum, amplius quam mille stadiis a Ponti faucibus disiunctam. imperator autem maritima moenia impe-

ρυττε κύκλῳ περὶ πᾶν τὸ παράλιον τεῖχος τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, τάς τε τῶν τειχῶν ἐπάλξεις ἐς ὕψος ἀνῆγε καὶ ὠχύρου, ξυλίνους ἐποικοδομῶν καὶ περιστέφων πύργους καὶ ἡμιπύργια. οἱ δὲ Γεννουῖται νῦν μὲν ἠπείλουν, νῦν δ' ἐπρεσβεύοντο περὶ σπονδῶν. ἐπεὶ δ' ἐλπίδας ἐξ ἐλπίδων στρεφόντων ὁ χρόνος ἐτρίβετο καὶ τὰ ἐπιτήδεια ἐπέλιπε σφίσιν, εἰς ἀνάγκην ᾔεσαν σπείσασθαι τοῖς τὴν Βιθυνίαν ἔχουσι Πέρσαις.
f. 115 a. πρεσβεύονται τοίνυν πρὸς τὸν ἡγεμόνα σφῶν, καὶ δῶρα " τὰ μὲν πέμπουσι τὰ δ' ἐπαγγέλλονται, συμμάχους εἶναι σφίσι παρακαλοῦντες διηνεκεῖς, καὶ φόρους ἐτησίους λαμβάνειν πολυταλάντους καὶ παντοδαπούς.

18 Τούτων δ' οὕτω γιγνομένων, λῦπαι μακραὶ τὴν ψυχὴν ἐδαπάνων τοῦ βασιλέως, τὴν ἀπουσίαν ἐς πολὺν παρατείνουσαν χρόνον ὁρῶντος τῶν Βενετικῶν νεῶν. ἵνα γὰρ ἐς τὸ πρότερον ἴχνος τοῦ λόγου ἐπανακάμψωμεν, κατέπλευσαν μὲν ἐκεῖναι πρῶτον ἐς Κρήτην ἀπαθεῖς ἠθροισμέναι τοῦ φθινοπώρου μεσοῦντος, τριάκοντα μέν, ὥς φασί, τῶν Κατελάνων, ἑβδομήκοντα δὲ τῶν Βενετικῶν· ἔνθα καὶ πλείστας ἡμέρας διατετρίφασι, τὰ ἐπιτήδεια ἱκανῶς ἐσκομιζόμεναι. ἔπειτ' εὐπλοίας γενομένης ἀνήχθησαν, καὶ μήπω δυοῖν ἡμερῶν ἀνύσασαι πλοῦν χειμῶνι δεινῷ κατὰ τὸ Ἰκάριον περιεπεπτώκεσαν πέλαγος, τῶν ἀπ' ἄρκτου ῥεόντων πνευμάτων σφοδροτέρων ἤδη κατὰ τοῦ Αἰγαίου χεθέντων πελάγους. κἀντεῦθεν

urbium circumcirca fossis muniit, propugnacula muri ligneis turribus et turriculis aedificatis atque circumstructis altius excitavit et firmavit. Genuenses tum minis iactatis tum, qui de foedere agerent, missis quum spe vana tempus tererent et inopia alimentorum opprimi coepissent, cum Persis Bithyniam incolentibus foedus facere coacti sunt. legatis igitur ad eorum principem missis donisque partim oblatis partim promissis adhortabantur eos, ut perpetuo sibi socia arma iungerent; quod si facerent, annua tributa magna et multiplicia eos accepturos esse.

Dum haec geruntur, magna tristitia imperatoris animum exedit, quum videret, Venetarum navium adventum in longum tempus differri. ut enim ad id, unde digressi sumus, revertamur, naves illae universae primum ad Cretam integrae incolumesque medio auctumno appulere; triginta dicuntur fuisse Catelanorum, septuaginta Venetorum. ibi complures dies commoratae rebus necessariis abunde importatis, secunda tempestate quum inde in altum provectae essent nondum duorum dierum cursu confecto tempestate ingenti in mari Icario corripiuntur, ventis ab septentrionibus in mare Aegeum iam vehementius irruentibus.

ἀλλήλων διαζευχθεῖσαι κατὰ πλείω καὶ ἥττω γε μέρη, αἳ μὲν ἐς Κρήτην παλινδρομοῦσιν, αἳ δὲ τῇ Εὐβοίᾳ προσώκειλαν, αἳ δὲ τῶν Κυκλάδων ἥψαντο νήσων. ἔνιαι δὲ καὶ ἀπώλοντο, βράχεσι καὶ τεναγώδεσι τόποις νυκτὸς προσρηγνύμεναι. ἐπεὶ δ' ἐς Βενετίαν σφίσιν ἐπανιέναι οὐκ ἦν (τὸ γὰρ ἅπαξ ἐκεῖ τῇ βουλῇ κυρωθὲν ἄλυτα νόμου ἰσχύοντα εἶναι συμβαίνει, εἶναι δ' αὐτοῖς ἐκεῖθεν προστεταγμένον δυοῖν θάτερον, ἢ νικητὰς ἐπανιέναι τῶν πολεμίων, ἢ πολεμίοις ἅμα πάντας ἐκεῖ σφαγῆναι χερσί, τῷ δ' ἄλλως ἐπανιόντι θάνατον εἶναι τὸν αἴσχιστον τοὐπιτίμιον, ἁπάσης προφάσεως λίαν ὑπέρτερον), εἰς ἀνάγκας ἥεσαν ἅπασαι τὰς αὐτάς, εὐθὺ Βυζαντίου ἐλαύνειν ἑκασταχόθεν ἁπάσας ἐν ὁμοίᾳ τῇ γνώμῃ. συνέβη τοίνυν **10** συχνῶν ἡμερῶν σποράδας ἠθροῖσθαι τριήρεις ἐκ τούτων δύο καὶ ὀγδοήκοντα, αἳ δὴ καὶ μετὰ βραχὺ κατέπλευσαν ἐς Τένεδον μάλα μόλις· χειμῶνι γὰρ περιέτυχον αὖθις, μετρίῳ μέν, ἐνέτυχον δ' οὖν. ἡμέρας δ' ἐκεῖ συχνὰς περιμείναντες τοῦ χειμερίου κλύδωνος, ὅσον ἐφικτόν, ἑαυτὰς ἀνελάμβανον. νοτίων δ' ἔπειτα πνοαῖς ἐξ οὐρίας γενομένων ἀνήχθησαν ἕωθεν. περὶ δὲ δείλην ὀψίαν ἀντιπνοίας γενομένης σφίσιν ἐκ πρῴρας, ἐς μίαν τῶν ἐν Χερρονήσῳ πόλεων προσωρμίσθησαν, καλουμένην Σηστόν. κἀκεῖθεν αὖθις μετὰ πολλὰς τὰς ἡμέρας ἐξέπλευσαν, νότου μαλακοῦ μὲν τὴν ἀρχὴν γενομένου, τραχυνθέντος δ' ἐς τὴν ὑστεραίαν τοσοῦτον ὥστε μόλις ἐδυ-

tum in singulos vel maiores vel minores partes divisae partim Cretam redeunt, partim ad Euboeam deferuntur, partim insulas Cyclades tenent. complures naves intereunt, nocte in brevia atque vadosa loca compulsae atque confractae. quum autem Venetias redire iis non liceret (quod enim semel a senatu decretum est, id habet vim legis firmissimae: ab eo autem imperatum erat, ut aut victores redirent aut omnes hostium manibus interficerentur: aliter qui rediret, foedissima nece punitum iri, quae nullo praetextu nullaque causa averti posset), quum sic se igitur res haberet, omnes eadem necessitate coacti undique simili consilio recta Byzantium cursum direxere. Ita factum est, ut ex triremibus illis multos dies dispersis octoginta duae convenirent, quae brevi tempore interposito vix aegreque Tenedum tenebant, quum iterum in tempestatem inciderent, modicam quidem, sed tempestatem tamen. ibi aliquot dies commorati quum ex tempestatum fluctuumque calamitate, quantum fieri potuit sese recreassent, austro secundo flante oriente sole in altum provecti sunt; sub vesperam autem adversa tempestate exorta appulerunt ad urbem quandam in Cherroneso sitam, quae Sestus dicitur. inde multis elapsis diebus disces-

νήθησαν ταῖς τῆς Προποντίδος προσεληλυθέναι νήσοις, δυοῖν δέουσαι ἑβδομήκοντα, τοῦ χρόνου τηνικαῦτα τὰς τοῦ χειμῶνος ἐσχατιὰς παραθέοντος, καὶ μέλλοντος ὅσον οὐδέπω τὰς τῆς ἠρινῆς ἰσημερίας ἀνίσχειν τροπάς. κἀπειδὴ λιμὴν ταῖς νήσοις ἐκείναις οὐκ ἦν οὐδαμῇ τοσούτῳ στόλῳ προσήκων, με-
f. 115 b. *τέωροι νυχθημέροις δυσὶν ἐπ' ἀγκυρῶν ἐσάλευον ἅπασαι " πάνυ τι πλημμελῶς, τοῦ τε κύματος κάτωθεν ἀνοιδοῦντος, καὶ τοῦ πνεύματος οὐδαμῇ πω λήξεως μεμνημένου. ἦ γὰρ ἂν ἐνῆν καὶ Γεννουίταις ἐπὶ σφᾶς ἐξαίφνης πλευσεῖσθαι, πάλαι τοῦτο μελετηθὲν αὐτοῖς καὶ παρασκευασθὲν κεκοπωμένοις ἐπεισπε-*
20 *σεῖν κατὰ τὸν ἀνάπλουν. καὶ ταῦτα μὲν τῇδέ πῃ ἔσχεν· ἀλλ' ἐπειδήπερ οὐκ ἦν ἐς πλέον οὐδ' ἐνταυθοῖ καθημένοις θαλάττῃ καὶ κύμασι μάχεσθαι καὶ πνεύματι τραχυνομένῳ διηνεκῶς, ἄραντες ἐκεῖθεν τριταῖοι περὶ δείλην ὀψίαν κατῆεσαν ἠρέμα καὶ μοχθηρῶς ἐς τὸν τῶν Βυζαντίων λιμένα. καὶ ἅμα τριήρεις ἐντεῦθεν ὀκτὼ ἀναχθεῖσαι Ῥωμαϊκαὶ συνδιέφερον τὴν καταγωγὴν καὶ συνεκρότουν, προάγουσαι καὶ χειραγωγοῦσαι. ἀλλὰ πρὶν ἅψασθαι γῆς, ἐπιπλέουσιν ἐξαίφνης αὐταῖς αἱ Γεννουιτικαὶ τριήρεις, ἐφεδρεύουσαι πάλαι πολύν τινα χρόνον. καὶ πρῶτα μὲν τριήρεις ταχυναυτούσας σύνδυο καὶ σύντρεις ἐκ διαστήματος ἐς πρύμναν ἐκείνων προὔπεμψαν, κἄπειτα ἐσπουδασμένην τινὰ καὶ μάλα τι σφόδρα κατόπιν ὀξεῖαν αἱ πᾶσαι τὴν ἔφοδον ἐποιοῦντο, ὡς ἐς ἀνάγκας ἰέναι Βενετικούς, καίπερ οὕτω κεκοπωμένους καὶ ἐν*

sere placido austro initio quidem flante, postero die autem usque adeo increbrescente, ut aegre ad insulas Propontidis cum sexaginta octo navibus pervenire possent exeunte hieme et aequinoctio verno iamiam appetente. quum vero portus, qui tantam classem capere posset, illis insulis non esset, per duorum dierum noctiumque spatium in alto omnes naves temere, in ancoris fluitabant, fluctu ab imo intumescente neque tempestate unquam considente. fieri etiam potuit, ut Genuenses derepente in eos cursum intenderent, qui iam diu id agebant atque parabant, ut eos inter navigandum defatigatos adorirentur. haec quidem res sic se fere habebat. quum vero haud diutius cum mari atque fluctibus, tempestatis vi non remittente, conflictari possent, ancoris sublatis inde provecti tertio die sub vesperam tarde atque aegre in portum Byzantinum navigabant, octo triremibus Romanis trahendo et ducendo appulsum in portum adiuvantibus et sublevantibus. verum priusquam appellerent, triremes Genuenses iam diu iis insidiatae repente adnavigant. atque primum quidem expeditis navibus binis et ternis ex intervallo in puppes eorum praemissis cum omnibus navibus omni

οὕτω ἀστατούσῃ θαλάττῃ διὰ τὸν τότε κλύδωνα, συνάψαι τὴν μάχην αὐτόθι. στρέψαντας οὖν ἐπὶ σφᾶς ἤδη τοὺς πολεμίους οἱ Γεννουῖται τὰς πρῴρας ἰδόντες πρύμνας τε ἐκρούσαντο εὐθύς, καὶ ἀμεταστρεπτὶ παρὰ τὸν αὐχένα τοῦ Πόντου καὶ τοὺς συνήθεις λιμένας κατέφευγον. οἳ δ' ἐπέκειντο διώκοντές τε καὶ βάλλοντες κατὰ νώτου. τέτταρας αὐτοῦ παρὰ τὸν λιμένα διὰ τὸν κλύδωνα μικρόν τι ῥαγείσας ἐν ταῖς ἐκεῖ προβλῆσι τῶν πετρῶν καταλελοιπότες τριήρεις. καὶ ξύν γε 21
αὐταῖς αἱ Ῥωμαϊκαὶ συνεξέθεον ἐκεῖναι, τὸν ἐκείνων θυμὸν ἀναζωπυροῦσαί τε καὶ ἀναφλέγουσαι πρὸς τὸν πόλεμον. καὶ μὲν δὴ τετύχηκε συρραγῆναι σφᾶς κατ' ἀλλήλων ὅπη κίονες διπλοῖ σχῆμα τάφου τινὸς ἀνέχοντες ἵστανται. ἐκεῖ γὰρ ἐπ' ἀλλήλους μάλα τι καταπληκτικῶς καὶ εὐρώστως ὁρμήσαντες ἐναυμάχουν, καὶ μάλιστα πάντων ἔνθεν μὲν οἱ Κατελάνοι, ἐκεῖθεν δ' οἱ πεντακόσιοι λευχείμονες ἐκεῖνοι, συχνὰ ἐπεκθέοντες ἐκ τῶν ἰδίων ἐς τὰς ἀντιπάλους ἑκάτεροι ναῦς, καὶ νῦν μὲν ἐντεῦθεν ἐκεῖσε νῦν δ' ἐκεῖθεν ἐνταῦθα περιειλούμενοι, καὶ ἀγχιστρόφους τελοῦντες τὰς ἐκδρομὰς καὶ καταδρομάς, καὶ ἀφειδῶς ὑπ' ἀλλήλων ῥηγνύμενοί τε καὶ ῥηγνύντες, καὶ τῶν ἰδίων αἱμάτων τε καὶ σαρκῶν ὡς ἀλλοτρίων ἀφειδοῦντες ὠμῶς καὶ θηριωδῶς καὶ εἰ μὴ νὺξ ἐν βραχεῖ διέκοψεν ἐπιοῦσα τὴν ναυμαχίαν ἐκείνην, τάχ' ἂν ὑπ' ἀλλήλων καὶ τῆς θαλάττης ἐκεῖ διεφθείροντο πάντες· διελίθησαν γὰρ οὐ μάλα ἑκόντες

celeritate et studio incitati a tergo illos invadunt, ut Veneti quamquam valde defessi in mari fluctibus vehementissime tunc turbato proelium committere necessario cogerentur. Genuenses igitur quum eos iam in se proras convertentes viderent, puppibus confestim retroactis celerrima fuga fauces Ponti et solitas portus petiere. illi autem acriter instantes a tergo eos caedebant, quattuor navibus, quae fluctibus ad saxa in mare eminentia paene fractae erant, ad portum relictis. una cum iis etiam Romanae illae triremes egressae animos eorum ad pugnam inflammabant atque accendebant. accidit vero, ut contenderent inter se eo loco, ubi binae columnae speciem sepulcri cuiusdam exhibent. ibi enim terribilem in modum summa fortitudine congressi proelium navale commiserunt; omnes vero pugnandi ardore una ex parte Catelani, ex altera parte quingenti illi Leucophori superabant: utrique saepe ex suis navibus in hostiles excurrere, tum ex hac parte in illam, tum ex illa in hanc partem urgeri, celeres excursiones subitasque incursiones conficere, crudeliter sese invicem caedere, sui sanguinis et corporis quasi alieni atrociter et efferate nullam prorsus habere rationem. nisi noctis interventu brevi tempore

ἑκατέρων ἑκάτεροι περὶ δευτέραν μόγις που καὶ τρίτην ὥραν
f. 116 a. τῆς " νυκτός.

Τῆς δ' ὑστεραίας ἐπιούσης καὶ τὰ τῆς ἑσπέρας ἐκείνης ἀνακαλυπτούσης ἔργα, ὤφθησαν αἱ μὲν Βενετικαὶ τριήρεις ἄνω που περὶ τὸν Θεραπέαν λεγόμενον οὑτωσί πως λιμένα, πλησίον τοῦ ἱεροῦ τοῦ Σαράπιδος, ὁρμοῦσαι, αἱ δ' αὖ Γεννουιτικαὶ πρὸς ἕω παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Χαλκηδονίας μετέωροι
22 σαλεύουσαι, μικρὸν ἐνδοτέρω τῆς ψάμμου. τὸ γὰρ ἑσπέριον πεφόβηνται μᾶλλον μέρος ἢ τὸ πρὸς ἕω διά γε τὸ Ῥωμαίοις μὲν ἐνταῦθα πολεμίους εἶναι, βαρβάροις δ' ἐνσπόνδους ἐκεῖ καὶ συμμάχους, ὅσον ἐφικτόν, ἐπιρρωννύουσιν ἔξωθεν καὶ ἐπικροτοῦσι φωναῖς συχνοτέραις καὶ ἀσήμοις οἷον κλαγγαῖς, καὶ μάλισθ' ὅτι καὶ πλῆθος Ῥωμαίων πρὸ δείλης ἑώας τεθέανται μάλα συχνὰ κατὰ ποταμοὺς ἐπιρρέον ἐξ ἠπείρου πρὸς θάλασσαν βοηθείας τε ἕνεκα τῶν Βενετικῶν, καὶ ἅμα τῶν ἐκ ναυαγίου λαφύρων. συνεπεπτώκει δ' οὐ μικρῶς τοῖς στρατεύμασιν ἑκατέροις ζημιωθῆναι. Γεννουιτικαὶ μὲν γὰρ ἀπώλοντο δύο καὶ εἴκοσι νῆες, Βενετικαὶ δ' ὀκτωκαίδεκα, ὧν αἱ πλείους ἦσαν τῶν Κατελάνων κραταιότερον ἀγωνισαμένων ἢ κατὰ πάντας. κατὰ στόμα γὰρ τοῖς πολεμίοις, ὡς εἴρηται, ἐπεισπίπτοντες, ναυάρχῳ ναύαρχος καὶ ναύτῃ ναύτης, καὶ συστάδην ὡς ἐπὶ ξηρᾶς μαχόμενοι, πολὺν εἰργάσαντο φόνον τῶν πολεμίων, ὡς καταδῦναι μὲν καὶ νῆας ἐνίας

proelium illud navale diremtum esset, omnes facile invicem gladio et mari absumpti interissent. dirimebantur autem haud sane lubenti animo secunda fere et tertia hora noctis.

Postero die quum res illa vespera gestae revelarentur, naves Venetae superiore regione circa portum Therapeam, qui dicitur, prope fanum Sarapidis in ancoris constitutae conspiciebantur, Genuenses autem orientem versus ad oras Chalcedoniae in alto mari paulo propius a littore fluctuantes. partem enim ad occasum spectantem magis metuebant quam orientalem propterea quod illic Romanis hostes erant, hic autem barbaris socii et foederati, qui, quantum fieri potuit, extrinsecus animos iis addebant crebrisque vocibus et fuscis quibusdam inconditisque clangoribus strepebant, quum praesertim turbam Romanorum matutino tempore fluminibus ex continenti terra ad mare subinde devehi conspicarentur, ut Venetis auxilio essent simulque spolia ex naufragio colligerent. haud exiguo autem damno uterque exercitus proelio affectus erat; Genuensium enim navium duae et viginti interiere, Venetarum duodeviginti, quarum maior pars erat Catelanorum, qui fortius et efficacius quam omnes pugnaverant. hostes enim

αὐτάνδρους ὑπὸ βρίθους τῶν ἀλλήλοις ἐπιπηδώντων ἀπροόπτως ἐν σκότει καὶ νυκτί. ἦσαν δ' αἳ καὶ ἀπειρίᾳ καὶ ἀγνοίᾳ χωρίων ἐς βράχη συνερρήγνυντό τε καὶ εἰς γῆν τοὺς ἄνδρας ἐρρίπτουν, ὠθοῦντος τοῦ κύματος, ὡς καὶ ἐς τὴν ὑστεραίαν ὁρᾶσθαι τῶν Κατελάνων πολλοὺς πλανωμένους ἐν τῇ Ῥωμαίων γῇ, καὶ μὴ συνιέντας γλώττης Ἑλληνικῆς, μήθ' ὅπῃ γῆς εἰσί, μήθ' ὅπῃ χρὴ πορευομένους τὴν σωτηρίαν πορίζεσθαι. ἦσαν δ' οἳ κἀκ τῶν τραυμάτων λειποψυχοῦντες ἔπιπτον. οἳ δ' ἡμιθνῆτες ἔπιπτον κατὰ τῆς ψάμμου, οἳ δ' **23** ἐκπεπνευκότες ἤδη τελέως ἀναμὶξ ἑκατέρων τῶν στρατευμάτων. ἐκβρασσομένων γὰρ τῶν νεῶν ὑπὸ τοῦ κύματος ἔξω παρὰ τὴν γῆν ἐξέπιπτον μὲν καὶ αὐτοί, τῆς δὲ συμπλοκῆς οὐκ ἠμέλουν, ἀλλ' ὅπλοις ἀντετίθουν ὅπλα καὶ φάλαγξι φάλαγγας πεζικάς, ὡς γίνεσθαι διπλοῦν ἐκεῖνον συμβαίνειν τὸν πόλεμον, ναυμαχίαν τε καὶ πεζομαχίαν κατὰ ταὐτόν. τραυματίαι δ' ὅσοι βαδίζειν ἐδύναντο, ἄλλος ἄλλῳ ἡγεμόσι χρησάμενοι τῆς ὁδοῦ, δι' ὅλης ἡμέρας ἐντὸς ἐγένοντο Βυζαντίου. καὶ ψυχαγωγίας ἔτυχον, ὁπόσον ἐφικτόν. τό γε μὴν παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ἐπιρρεῦσαν " ἕωθεν ἠπειρωτικόν, ὡς εἴρηται, f. 116 b. πλῆθος ὀλίγους μὲν εἶχε τοὺς στρατιώτας, τὸ δὲ πλεῖστον, ἐξ ἁπάσης τέχνης ἦν ξυμμιγές, ὅση τε βαναυσώδης καὶ ὅση τῇ γεωργίᾳ προσεστήκει· καὶ ἦν ἁπάντων ἐκείνων οὐδεὶς

ex adverso, ut supra diximus, adorti, praefectus classis praefectum, nauta nautam cominusque tanquam pugna terrestri manibus consertis, hostium stragem late ediderunt, ita ut nonnullae naves nimis oneratae cum hominibus demergerentur, in tenebris noctis alio in alium inconsulto irruente. nonnullae vero imperitia et ignoratione locorum in brevia vada compulsae milites fluctibus trudentibus et urgentibus in terram eiecerunt, quo factum est, ut postero die multi Catelanorum in Romanorum terra oberrantes conspicerentur, qui linguae Graecae imperiti nec ubi terrarum essent nec quo profecti, salutem sibi quaererent satis exploratum habebant. alii vero ex vulneribus linquente anima collabebantur; alii semimortui in arena marina concidebant; alii plane anima exspirata promiscue ex utroque exercitu iacebant. navibus enim fluctuum aestu ad terram eiectis homines exciderunt, sed certaminis conserendi neutiquam obliti armis arma, ordinibus ordines opponebant. ita proelium illud et navale et terrestre erat. saucii autem, quotcunque pedibus ire valebant, alii aliis itineris ducibus usi per totum diem Byzantium convenerunt, ubi quantum fieri potuit, laetam curationem nacti sunt. turba autem illa, de qua diximus, ex continenti ad oram solis ortu delata paucos tantum secum habebat

ᾧ μὴ προσεγεγόνει κέρδος οἴκαδ' ἐπανιόντι, τῶν θαλαττίων κυμάτων ἐς γῆν ὅπλα καὶ βέλη παντοδαπὰ καὶ ἀσπίδας καὶ κράνη, καὶ τὰς κενεμβατούσας ἐν τῷ πελάγει τριήρεις ἀναμὶξ ἑκατέρων τῶν στρατευμάτων, ἐρήμους μὲν παντάπασιν οὔσας ναυμάχων ἀνδρῶν καὶ κώπης πάσης καὶ ταρσῶν, μεστὰς δὲ χρημάτων πολυτελῶν καὶ νεκρῶν πλουσίοις συμπεφυρμένων αἵμασι.

24 Μετὰ μέντοι τὴν ναυμαχίαν ἐκείνην νόσου κοινῆς διανεμηθείσης τὸ πλεῖστον τῆς ναυτικῆς ἑκατέρας δυνάμεως, ἀποθνήσκειν ἐπῄει μάλα συχνοὺς ἑκατέρωθεν, ὡς εἰς ἀνάγκην ἰέναι βουλεύσασθαι ἑκατέρους ἃ ἐδόκει λυσιτελεῖν. ἐδόκει δὲ Βενετικοῖς μὲν τὸν ἴδιον μεταστῆσαι στόλον, καίτοι βουλομένους ἐκεῖ τὰς ἐκ Πόντου κατιούσας στρογγύλας τῶν πολεμίων ὁλκάδας αἱρεῖν, αἳ παρεκόμιζον ἔκ τε σκυθῶν καὶ Ταναίδος τἀπιτήδεια. ἀλλ' ἀνθεῖλκε σφᾶς οὐ μόνον τὸ τοὺς νοσοῦντας αὐτῶν ἀνακτᾶσθαι βούλεσθαι, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιτηδείων ἡ σπάνις πολλὴ καὶ ποικίλη καθ' ἡμέραν ἑκάστην ἀπαιτουμένη. διὸ λύσαντες τὰ πρυμνήσια ἐκεῖθεν παρὰ τὸν εἴσπλουν τοῦ τῶν Βυζαντίων λιμένος ἔστησαν καταχθέντες, τοῦ πρὸς ἕω βλέποντος, τὰς πολεμίας ἑστώσας εὐώνυμα ναῦς παραπλεύσαντες παρὰ τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς χαλκηδονίας γῆς τῶν βαρβάρων. στενοχωρούμενοι γὰρ κἀκεῖνοι τῇ τῶν ἐπιτηδείων ὁμοίως

milites; maxima autem pars ex omni genere hominum et artibus sordidis operam navantium et rebus rusticis addictorum commixta erat. eorum omnium nemo erat quin lucrum quoddam et praedam secum domum retulisset fluctibus scilicet arma et tela omnis generis, scuta galeasque ac triremes utriusque exercitus promiscue per mare iactatas in terram eiicientibus, vacuas illas quidem militibus omnique gubernaculo remisque, attamen refertas rebus pretiosis atque mortuis multo sanguine respersis.

Quum autem post proelium navale morbo per maximam partem utriusque exercitus grassante numerus hominum haud exiguus absumeretur, necessitate coacti, quid utile factu videretur, utrique in deliberationem vocabant. Venetis igitur, quamquam ibi hostium naves onerarias cum commeatu ex Scythis et ab Tanaide petito descendentes ex Ponto intercipere cupiebant, satius tamen visum est, classem alio loco collocare, quippe quum non solum laborantes ex morbo iis curandi essent, sed etiam rerum ad victum necessariarum penuria urgerentur, quarum magna atque multiplici copia quotidie opus erat. quare oris solutis inde ad introitum portus Byzantini ad orientem spectantis delati sunt, hostium naves, quae sinistra ad oram chalcedoniae terrae

σπάνει, καὶ ἅμα τοσοῦντας ὁρῶντες ὁπόσοις τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν μὴ πολεμίου ξίφους τετύχηκεν ἔργον γενέσθαι, τοῖς τῶν βαρβάρων προσωρμίζοντο λιμέσιν ἐνσπόνδοις οὖσιν, ὡς εἴρηται, τροφῶν τε εἵνεκα καὶ πλείστων ἄλλων καὶ μεγάλων καὶ παντοδαπῶν ἐλπίδων, καὶ πρός γε ἔτι θάπτειν ἐν ἀλλοτρίᾳ πόῤῥω που τῆς οἰκείας γῆς τοὺς οἰκείους νεκρούς, μὴ τῶν γαμετῶν καὶ τέκνων αἰσθανομένων. 25 τοσοῦτον γὰρ τὴν τῶν πολεμίων κατεπλάγησαν τόλμαν ὥστ' οὐκ ἀρκεῖν ἐνόμισαν βαρβάρους ἐκ τοῦ σχεδὸν τὰ μέγιστα βοηθοῦντας ἔχοντες, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν οἰκείων μεγίστας ὁλκάδας ἀναγκαῖον ἔδοξεν ἀγαγόντας στιχηδὸν κατὰ μέτωπον παραστήσασθαι δίκην πύργων καὶ τειχῶν, στρατιώτας παμπόλλους ἐχούσας, ἐπί τε τῶν καταστρωμάτων καὶ ἄνω παρὰ τὰ τῶν ἱστῶν ἀκρωτήρια λίθων παρεσκευασμένους ἔχοντας σωροὺς ἐς τὸ ἐπιῤῥίπτειν τοῖς πολεμίοις καὶ τὸν ἐπίπλουν ἀνείργειν αὐτῶν. νῆας δ' ἔχοντες τὸν ἀριθμὸν ἐλάττους ἢ κατὰ τὰς πολεμίας, καὶ τούτων τὰς " πλείους ἐρήμους στρατιω- f. 117 a. τῶν, τῇ τε ναυμαχίᾳ καὶ τῇ κατόπιν τῆς ναυμαχίας νόσῳ φθαρέντων, εἰς ἀνάγκας ᾔεσαν καὶ αὐτοὶ μισθοφορικὸν ἀθροίζειν ἐξ ἀλλοδαπῆς καὶ στρατιώτας ἐκ τῶν Βιθυνῶν καταγράφειν βαρβάρων, ἐνδιδόντος τοῦ σφῶν ἡγεμόνος Ὑρκανοῦ παμπόλλων ἕνεκα χρημάτων. μισθωσάμενοι τοίνυν ὑπὲρ χιλίους ἐκεῖθεν ψιλοὺς διεῖλον, καὶ τοὺς μὲν παραβοηθεῖν δεῆ-

a barbaris incultae stabant, praetervecti. nam ii quoque pariter commeatus inopia laborantes et viros fortissimos, qui gladio hostium non absumpti erant, morbo affectos videntes ad portus barbarorum sibi confoederatorum, ut supra demonstravimus, appulerant, ut alimenta sibi acquirerent aliaque multa et magna commoda impetrarent atque mortuos procul a patria in aliena terra sepelirent, neque uxoribus nec liberis id sentientibus. usque adeo enim hostium audacia conterriti erant, ut non sufficere arbitrarentur, si barbari ex propinquo sibi quam maxime auxiliarentur, sed etiam necessarium esse ducerent, maximas navium onerariarum per singulos ordines turrium et moenium instar in fronte collocatas magno militum numero complere, qui saxa in constratis et ad summos malos cumulata in hostes iniicerent, ut eorum impetum prohiberent. navium vero quum minorem numerum quam hostes eumque maiore ex parte vacuum haberent, militibus et proelio navali et morbo postea ingruente absumptis, mercenarios conducere ex peregrina terra coacti milites et Bithynis barbaris conscripsere, duce eorum Hyrcano pecunia grandi permittente. conductis igitur plus mille levis armaturae militibus bifariam eos divisere; alte-

σαν ἐκτάξαντες ἀνὰ τὸν ἑῷον εἶχον αἰγιαλόν, τοὺς δὲ πέμψαντες τὸ τοῦ Γαλάτου φρουρεῖν προσετετάχεισαν πολίχνιον ἔνδοθέν τε καὶ ἔξωθεν, καὶ ἅμα συχνὰς ἐκδρομὰς καὶ καταδρομὰς ποιουμένους ληΐζεσθαι τὰ τῶν Βυζαντίων προάστεια, καὶ σφᾶς ἀντιπερισπᾶν ἐς οἰκεῖα πάθη, καὶ μὴ διδόναι σχολὴν μήθ' ὡς τὰ πολλὰ τοῖς Βενετικοῖς συμμαχεῖν, μήτ' ἔχειν ῥᾳδίως ἔξωθεν τἀπιτήδεια ἐσκομίζεσθαι.

26 Ὃ δὴ καὶ μάλιστα πάντων μακρὰν ἐνεποίησε Βυζαντίοις τὴν βλάβην. ὑπὲρ γὰρ τὰς ὀκτωκαίδεκα χιλιάδας παρεισενεχθέντος τῇ πόλει στρατοῦ ναυτικοῦ, πολλῶν ἐς ἡμέραν ἑκάστην τροφῶν δεομένου, μὴ μόνον ἅπανθ' ἑξῆς ἐν βραχεῖ σπανίζειν ἐξεγένετο τἀπιτήδεια Βυζαντίοις, ἁπάντων σχεδὸν ἐκ πολλοῦ πανταχόθεν ἀποκλεισθεῖσι διὰ τὰς μάχας, τῶν τε ἄλλων ὁπόσα τραπέζης ἀναγκαίας εἰσὶ προσφορήματα, καὶ ὅσα ὁ γείτων πορθμὸς τοῖς ἁλιεῦσι παρεῖχε τὰ χρήσιμα ἐς ἡμέραν ἑκάστην τὸν ἅπαντα χρόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ὁ σῖτος ἡμερῶν ὀλίγων ἐς τὸ διπλάσιον ἀνήγετο τοῦ χθὲς καὶ πρώην τιμήματος. ὅθεν εἰς ἀπορίας ἐνέπιπτον μάλα μακρὰς οἵ τε τῶν Βενετικῶν ἡγεμόνες, ἀκουσίου δαπανώσης τὸν χρόνον ἀπραγμοσύνης αὐτῶν, ἅτε ἐφιεμένων μέν, οὐκ ἐχόντων δ' ὅθεν ἐγχειροῖεν ἂν τοὺς πολεμίους ἀμύνεσθαι, ἀσφαλῶς οὑτωσὶ πεφραγμένους ἔκ τε γῆς καὶ θαλάττης, ὡς εἴρηται. καὶ μάλιστα πάντων τὴν τοῦ βασιλέως ψυχὴν αἱ τῶν λογισμῶν

ram partem, quam necesse erat sibi auxiliari, ad oram in orientem spectantem collocant, alteram partem Galatae castellum intrinsecus atque extrinsecus tueri crebrisque excursionibus et expeditionibus Byzantiorum suburbia infestare et diripere iubent, ne ii, suis ipsorum rebus districti, ullum prorsus otium agere aut Venetis, ut antea plerumque, opem ferre aut quid commeatus extrinsecus facile subvehere possint.

Hac re maximis damnis Byzantii affecti sunt. amplius enim duodeviginti milibus classicorum militum in urbe congregatis, qui alimentis haud exiguis in singulos dies indigebant, factum est, ut Byzantios ex longo iam tempore omnibus fere rebus quum aliis, quas tenui mensae apponi necesse est, tum iis, quas fretum vicinum piscatoribus quotidie per omne aevum subministrabat, propter bella undique exclusos brevi tempore non solum omnes deinceps res ad victum necessariae deficere inciperent, verum etiam paucorum dierum alimenta ad duplex, quo nuper constabant, pretium veherentur. quare Venetorum duces in summas rerum angustias deducti sunt, desidia haud voluntaria tempus absumente, quippe quum hostes tam firmiter, ut dixi-

περιέκλυζον τρικυμίαι, συχνὰ τῶν καθ' αὐτὸν πραγμάτων ἀνακυκλοῦντος τοὺς κύβους, οἷς πρόσωπον μὲν ἐλπίδων ὑποτείνειν ἔπεισι χρηστόν, τοὐναντίον δ' ἅπαν ὡς ἐπίπαν ἔπειτα περαίνειν, ὥσπερ ἐξεπίτηδες πᾶσαν ἐπίνοιαν αὐτοῦ καὶ σπουδὴν παίζοντάς τε καὶ ἀνατρέποντας. καὶ τό γε δήπου μεῖζον, 27 *ὅτι τοσούτοις καὶ τηλικούτοις περιαντλουμένῳ χειμῶσιν ἀπεῖναι οὐκ ἦν οὐδὲ τὰς τῶν υἱέων αὐτῷ συμφορὰς τηνικαῦτα, ἀλλ' ἐστασίαζον ἤδη καὶ αὐτοὶ περὶ τῆς ἀρχῆς, καὶ ταῦθ' οὕτω ναυαγούσης τε κἀπὶ σαθροῦ τοὺς πόδας ἐρειδούσης καὶ ἐς τὸ πάνυ τι λίαν βραχύτατον πάνυ τι λίαν ἐλαυνομένης, ὅτε δήπου μᾶλλον ἐχρῆν τῷ πατρὶ καὶ βασιλεῖ κατὰ πᾶν ἐφικτὸν συναίρεσθαι σφᾶς, κοινῇ καὶ καθ' ἕκαστα, καθάπαξ ἅπαν ἴδιον βυθοῖς παραπέμψαντας λήθης. ὅ τε γὰρ Παλαιολόγος κἀπὶ τῇ θυγατρὶ γαμβρὸς Ἰωάννης, ὡς πάλαι πατρόθεν τὴν ἀρχὴν αὐτῷ προσήκουσαν ἔχων, ἀντείχετο ταύτης ὁλοσχερῶς, καὶ οὐδὲν οὐδενὶ τῆς διαδοχῆς παρεχώρει· ὅ* f. 117 b. *τε Ματθαῖος υἱὸς ὢν καὶ αὐτός, ἐνέκειτο μάλα σφοδρῶς καὶ αὐτὸς ἀπαιτῶν, ὡς νῦν γε καὶ αὐτῷ προσηκούσης πατρόθεν, μεταπεσόντων ἤδη μεταξὺ τῶν σκήπτρων κατὰ τὰς ἀεὶ φερομένας οὑτωσὶ τῶν πραγμάτων τύχας, καὶ πρὸς ἄλλοτ' ἄλλους συχνὰ μεταρριπτουμένας, καὶ παραλλάξεσιν ἀτεκμάρτοις οὕτω καὶ ἀπορρήτοις οἰακιζούσας τὸν βίον, καὶ νῦν μὲν τούτῳ νῦν δ' ἐκείνῳ παρεχομένας τὴν τῶν οἰκείων εὐμένειαν ὀφ-*

mus, terra marique munitos propulsare quidem studerent, attamen non haberent, quomodo propositum exequerentur. maxime autem imperatoris animus ingenti curarum et cogitationum aestu fluctuabat; saepe suarum rerum aleas volutabat, quae speciem quidem bonae spei protendunt, contra autem plerumque postea cadunt, tanquam consulto et data opera omne eius studium atque consilium ludificarentur et subverterent. atque hoc sane erat gravissimum, quod tot tantisque tempestatibus iactatus filiorum quoque iniquitatem expertus est, ut qui de imperio tum quam maxime naufrago et putrido quodam fundamento nixo in summasque angustias compulso inter sese discordarent, atque dissiderent. tunc profecto temporis suis ipsorum rationibus profundissima oblivione obtectis patri potius eidemque imperatori et universim et singulatim pro virili parte succurrere debebant. Ioannes enim Palaeologus imperium, ut iam pridem a patre sibi debitum, omni studio ad se vindicabat neque prorsus de iure successionis ulli quidquam decedebat. Matthaeus autem, filius imperatoris, idem vehementer efflagitabat ut sibi quoque a patre conveniens. sceptra enim iam commutabantur, prout vicissitudines ferebant fortunae, quae ad alios alio

θαλμῶν, καὶ τοὐναντίον αὖθις καὶ διὰ παντὸς ἑκάτερον, καὶ νόμον γίνεσθαι τοῦτον ἀνομοθέτητον εἰπεῖν, ἐπιφυεῖσαν τοῖς πράγμασιν ἄνωθεν καρπωσάμενον βλαστήν, καὶ μὴ ῥᾷστα δυναμένην ἀναίμακτον προΐεσθαι τὴν μεταβολήν, οὐδ' ἄνευ τὸ πλεῖστον εἰπεῖν τοῦ βιαίου. δεδιέναι γοῦν καὶ τὰς ἐφεδρευούσας τοῖς τοιούτοις κῆρας, ὅσαι θανάτων παντοίων μεστὰς ὑποτείνουσι χεῖρας· καὶ χρῆναι διὰ ταῦτα, πρὶν μεταστῆναι τὸν δίκην ἰσθμοῦ τοὺς ἑκατέρωθεν ἀναχαιτίζοντα κλύδωνας, τοὺς ἑκατέρων ὁρισθῆναι θεσμούς.

28 Τοσαύτην τοίνυν κατ' αὐτοῦ ῥαγεῖσαν κυμάτων ἐπαγωγὴν ἐν ταὐτῷ συνορῶν ὁ βασιλεὺς οὕτω στενῷ κομιδῇ τῷ καιρῷ, ἤσχαλλέ τε καὶ ἐδυσφόρει, καὶ μακραῖς ἐβάλλετο καὶ πολυτρόποις τὴν ψυχὴν ὀδύναις. μὴ ἔχων δ' ὅπῃ βλέψας παρήγορον ἄν τινα δέξαιτο λόγον, ἔστενέ πως καὶ αὐτόν, καὶ οἷον ἀπολεγομένῳ ἐῴκει τὸ ζῆν. ἐχεμυθῶν γὰρ ἦν ἀεί, καὶ οὐδενί ποτε τῶν ἁπάντων ἐβούλετο κοινοῦσθαι τῶν τῆς ψυχῆς ἀπορρήτων οὐδὲν οὐδαμῇ· πάντων γὰρ καθάπαξ ἀποδοκιμάζειν εἴωθεν ἀεὶ τὰ βουλεύματα, καὶ πρὶν ἀκοῦσαι. οὕτω τοίνυν ὁρῶσαν τὴν βασιλίδα τὸν σύζυγον ἔχοντα λύπης, φάσκειν ἐπῄει τοιαδὶ πρὸς αὐτόν. "ὅτι μὲν οὐκ ἀθεεὶ τὰς συμφορὰς ἐπιέναι τοῖς ἀνθρώποις ἔστι, καθάπερ δήπουθεν οὐδὲ τὰς εὐπραγίας, ἀγνοεῖν οἶμαι τῶν πάντων οὐδένα, οἷς

tempore sese applicat, incertis arcanisque varietatibus vitam dirigit, nunc hunc nunc illum placidis luminibus adspicit, incontrarium cursus vertitur semperque alternat. haec est lex, ut ita dicam, illex, quae florem rerum dei auxilio nascentem depascat neque facile commutationem sui sine sanguine aut certe sine violentia facere possit. metuendae igitur sunt talium pestium insidiae, quae manus omni morte plenas protendunt; quare priusquam quis Isthmi instar fluctum utrimque irruentem reprimat et in alium locum transgrediatur, eum utriusque necesse est constituere leges.

Imperator igitur quum tantam in tantis temporis angustiis in se irruentem tempestatum vim videret, acerbe id ferebat, indignatus erat, magnis variisque doloribus animum angebat. non enim habebat, unde verbum consolatorium acciperet; quare sese ipsum fere deplorabat et quasi desperatam vitam degere videbatur. semper erat taciturnus neque cum quoquam occulta pectoris communicare volebat. omne enim consilium reiicere solebat etiam antequam audiret. tanta igitur aerumna quum coniugem videret afflictum imperatrix, talia ad eum dicere exorsa est: „non sine dei nomine hominibus aut infortunia accidere aut res prosperas evenire, neminem ignorare arbitror, qui men-

νοῦ μέτεστι καὶ διανοίας, τῶν ἀεὶ γιγνομένων στοχαζομένοις ὀρθῶς. δίκαιον δ' εἶναι τὸν θεὸν καὶ δίκαια δρῶντας ἀνθρώπους φιλεῖν, καὶ τοῦτο δ' οἶμαι τοῖς ἅπασι γνώριμον εἶναι οἷς τὸν νοῦν τῆς ψυχῆς οἴαξι πηδαλιουχεῖσθαι ξυνερρυήκει συνέσεως. τὸ γοῦν ἕωθέν τινα τὴν πρόσω φάναι πορείαν βαδίζειν ἁπάσῃ σπουδῇ προθέμενον τοσοῦτον ὄπισθεν ἑσπέρας ὁρᾶσθαι καθήμενον ὅσον ἔμπροσθεν ἐχρῆν, τοῦτο δὲ καὶ οἷς ὀλίγος ἐμπέφυκε νοῦς, γνοίη ἂν θεοῦ πάντως εἶναι, μήτε μὴν τοῖς τοῦ βαδίζοντος τρόποις ἀρεσκομένου, καὶ ἅμα τοῖς τούτῳ δρωμένοις ἅπασιν ἐμφανῶς μαχομένου, καὶ ἐς τὰ πάνυ τῶν προοιμίων ἐναντιώτατα πέρατα τὴν σπουδὴν ἀντιπεριάγοντος. μέμνημαι τοίνυν οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δίς που 29
καὶ τρὶς μόνον, ἀλλὰ καὶ μάλα δήπου γε πολλάκις ἀμφοῖν ἡμῖν εἰπόντος τοῦ Γρηγορᾶ κατὰ τὰς ἐνταυθοῖ πολλάκις ἰδιαζούσας " μακρὰς καὶ πολυειδεῖς ἡμῶν ὁμιλίας (οἶσθα δὲ f. 118 a.
καὶ αὐτός) τὰς βίβλους εἶναι τοῦ Παλαμᾶ δυσσεβείας πλήρεις μακρᾶς· ἃς δεχομένοις ἡμῖν, καὶ πολλὴν καὶ παντοδαπὴν τὴν εὐμένειαν σφίσι παρεχομένοις, ἔφασκέ τε καὶ ὑπισχνεῖτο μηδενὶ τῶν ἡμῖν γε δρωμένων δημοσίων εὐδρομίαν ἀκολουθήσειν πρὸς τοῦ δικαίου θεοῦ, ἀλλ' ἀνατρέπεσθαί τε πάντα καὶ φθείρεσθαι προφανῶς, καθάπερ κεραυνοῖς αἰθερίοις τὰ λήια. εἰ δέ που καὶ δόξειε τῶν ἡμετέρων ἔργων ἓν ὁποιονοῦν ὁπῃοῦν εὐτυχεῖν ἐκ προοιμίων, ἀλλ' οὖν οὐκ

tis atque consilii particeps res, quomodo quaeque agantur, recte perspiciat. iustum vere esse deum et iustos homines ab eo amari, etiam hoc puto omnibus persuasum esse, quorum animi gubernaculo prudentiae dirigantur. si quis enim mane omni studio suum iter, ut ita dicam, persequi sibi proposuerit, vespera autem usque adeo posterius sedens conspiciatur, quam debebat progressus esse, vel pusilla mente imbutus intellexerit, hoc dei esse facinus, qui hominis istius mores improbans omnibus, quae ille agit, manifesto repugnat eiusque studium ad contrarium, quam initia promiserunt, circumflectit exitum. memini autem Gregoram non semel nec bis terve sed saepissime in longis atque variis colloquiis crebro nobiscum hic institutis, id quod ipse haud ignoras, nobis dicere, libros Palamae magna scatere impietate. quos si nos reciperemus ac magno favore et omni benevolentia prosequeremur, nulli rei publicae a nobis susceptae deum iustum prosperos successus daturum esse, dixit atque promisit ille, sed fore, ut omnia subverterentur ac manifesto corrumperentur veluti segetes fulguribus aethereis. sin autem haec vel illa res aliquo modo initio nobis succedere visura esset, attamen non longo tempore interposito

εἰς μακρὰν ἐκεῖ πικρὸν ἐπιφύεσθαι καὶ μάλα πολύχουν ἐν τοῖς πέρασι τὸ γεώργιον. τοῦτο δὲ καὐταῖς πανδήμοις σφοδρότερον ἠκηκόειμεν φάμενον, οὐ δισταγμοῦ τινὸς μέρος παραμιγνύντα τῷ ἤθει, ὁποῖος τοῖς δεδιόσιν ἕπεται τὴν τοῦ μέλλοντος ἀδηλίαν ὡς τὰ πολλά. καὶ οἶσθά γε ὡς ἠχθόμεθα τῆς παρρησίας τἀνδρί· ὃ δ' οὐκ ἐνεδίδου λέγων. σκεπτέον οὖν μὴ θεοῦ μαχομένου διὰ τὸ δόγμα πονῶμεν ἀνήνυτα."

80 Ταῦτα τοίνυν καὶ τὰ τοιαῦτα διεξιούσης ἐκείνης, "ὦ γύναι" φησὶν ὁ βασιλεύς, "οὐ πάντα καθάπαξ χρεὼν ἀνατιθέναι θεῷ. εἶναι γάρ τινα καὶ τύχην τύραννον, κατὰ τὸ αὐτόματον ἐπιοῦσαν τοῖς τῶν ἀνθρώπων πράγμασι, κἀκ τοῦ προσεχοῦς αὐτὴν μᾶλλον τἀνθρώπεια διοικοῦσαν ἢ τὸν θεόν, ἐνέργειαν μὲν καλουμένην ἄκτιστον, δεσποτικοὺς δὲ χαρακτῆρας φέρουσάν τε καὶ δεσποτικῶς τοῖς πράγμασιν ἐπιστρατεύουσαν κατὰ τὴν τοῦ αὐτομάτου φορὰν τε καὶ κίνησιν. εἰ δ' οὖν, λόγον ἐγώ σοι καὶ μάλα εἰδυίᾳ ἐρῶ, τῆς ἐμῆς ἀληθείας μάρτυρά τε καὶ βεβαιωτήν. οἶσθα γὰρ ὁποίαις καὶ ὅσαις ἠπειγόμην ἐξευμενίζειν τὸν θεὸν χρημάτων δόσεσιν, ἃς ἀφθόνοις παλάμαις ἐξήντλουν ἱερεῦσι καὶ μονοτρόποις, καὶ ὅσοι σπηλαίοις ἐνδιαιτῶνται καὶ ὄρεσι, καὶ ὅσοι τῶν ἄλλως πενίᾳ καὶ νόσῳ συζώντων ὑπῆρχον, καὶ πῇ μὲν δημοσίᾳ, πῇ δὲ βλέποντος ἁπάντων οὐδενός. ὤνησαν δ' ἡμῖν οὐδέν, ἀλλ' αὔραις, ὥς γε ἔοικεν, ἐκεῖνα πάντ' ἐκπεπονήκαμεν, καὶ περι-

fore, ut acerbissima mala uberrime ad extremum succrescerent. idem ipsis vehementius pronuntiantem audivimus, ut nihil dubitationis suis moribus admisceret, quae plerumque incertitudinem futuri temporis metuentibus inesse solet. neque nescis, quanto odio viri non a suis verbis recedentis libertatem persecuti simus. considerandum igitur est, num forte deo ipso ob dogma repugnante irrita faciamus."

Haec atque eiusmodi quum illa protulisset, imperator: „mulier, inquit, non omnia debemus ad deum referre. nam etiam fortuna domina quaedam est, quae suo arbitrio hominum res aggrediatur. atque continentes vitam humanam magis regat, quam deus; operatio quidem nominatur increata, induta autem est tyranni moribus superbamque in omnes res dominationem exercet pro libidinis impetu atque motu. agedum! orationem tibi dicam, quam ipsa haud sane ignoras, quae me vere locutum esse testificetur atque confirmet. scis enim, quantis et qualibus ego studuerim donis dei favorem mihi conciliare, quae plenis manibus sacerdotibus, hominibus solitariis, quicunque in speluncis habitant et montibus aut paupertate et morbis oppressi vitam degunt, et palam et occulto largiebar. verum nihil utilitatis no-

ἔστη ἡμῖν ἐκεῖνα παθεῖν ἃ μηδὲ τοῖς σφόδρα ἀνδροφόνοις διὰ βίου πεπονθέναι ξυμπέπτωκεν. ἀφ' οὗ δ' ὁμόφρων γεγένημαι Παλαμᾷ, καὶ βασιλεὺς εὐθὺς κεκράτηκα." ἣ δ' ὑπολαβοῦσα τοιάδ' ἀντέφησεν αὖθις. "ἐγὼ δὲ" φησιν "ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ἀνθρωπίνων βραχέα σοι φθέγξομαι.

Εἰπὲ γάρ μοι· εἴ τις τῶν ἡμετέρων δούλων ἀμπελῶνος 31
εἰπεῖν ἢ τῶν ἄλλως ἐχόντων ἡμῖν κτημάτων ἑνὸς οὑτινοσοῦν ἐπιμελητὴς ὑφ' ἡμῶν καταστάς, ἔπειτα τὴν μὲν δεσποτείαν ἡμῶν ἀφῃρεῖτο περιφανῶς, πολλοστημόριον δὲ τῶν ἐκεῖθεν παρείχετο φέρων ἡμῖν καρπῶν, οὐ μᾶλλόν γ' ἂν ἐμεμισήκειμεν ἐκεῖνον ἢ ἠγαπήκειμεν; τοῦτ' αὐτὸ νομίζειν ἔπεισί μοι καὶ περί γε τοῦ μόνου θεοῦ. εἰ γὰρ πλούτου καὶ δόξης το- f. 118 b.
σαύτης ἡμεῖς ἀπολαύοντες πρὸς θεοῦ, ἔπειτα τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν πολυθεΐαν ἑκόντες ἤ τινι τῶν ἁπάντων ἑτέρᾳ παρ' αὐτὸν ἐνεργείᾳ, ἐξευμενίζειν ἐκεῖνον νομίζοιμεν πολλοστημόριον χρημάτων τῶν αὐτοῦ προσάγοντες αὐτῷ, θᾶττον μέντ' ἂν μισήσειεν ἢ ἀγαπήσειεν ἡμᾶς, ὅτι τὸ μεῖζον ἀφαιροῦντες τοὔλαττον παρέχομεν, ἢ μᾶλλον τὸ πᾶν ἀφαιροῦντες τὸ μηδὲν παρέχομεν. εἴη δ' ἂν κἀκ τῶν ἡμετέρων ἔτι πραγμάτων ἐναργέστερα τὰ λεγόμενα. οἶσθα γὰρ ὡς πρὶν ἢ ταῖς τοῦ Παλαμᾶ προστεθῆναι καινοφωνίαις ἡμᾶς, σφόδρα γε ἐξ οὐρίας ἡμῖν τὰ τῆς εὐδαιμονίας ἔπλει, καὶ οὐδὲν ἀντέπνει τῶν

14. πολυθεΐᾳ δόντες ἢ?

bis illae largitiones attulerunt, sed ventis videmur omnia effecisse; calamitates enim in nos ingruerunt, quales ne audacissimi quidem homicidae in vita perpessisunt. ex uno autem tempore cum Palama feci, ex eo statim imperatoris potentiam nactus sum."

Illa autem orationem excipiens haec fere respondit: „ego pauca quaedam ex nostris humanisque rebus proponam; dic enim mihi, si quis nostrorum servorum verbi causa vineae vel alii cuidam nostrarum possessionum a nobis praefectus, dominatione nobis manifesto erepta, parvulam quandam partem frugum inde natarum nobis praeberet, nonne maius in eum odium conciperemus, quam antea eum amassemus? hoc idem etiam de unico deo statuere mihi in mentem venit; si enim nos a deo tantis divitiis tantaque gloria ornati, dominatione eius multis divinitatibus aut alii cuidam operationi ab eo diversae ultro permissa, parvula quadam parte opum praebenda nobis eum conciliare putabimus, celerius sane nos odio quam amore persequetur propterea quod plus ei derogamus, quam exhibemus aut potius quod omnibus rebus ei defraudato nihil praebemus. facile autem ex nostrarum rerum conditione, quod modo dixi, clarius erit. scis enim, antequam Palamae nova commenta amplexaremur, summa cum felici-

δεινῶν ἀντίπρῳρον, ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἄλλων τέως βασιλευόμενοι πλείω τῶν βασιλευόντων ἡμεῖς τὴν ἰσχὺν ἐκαρπούμεθα, καὶ τὸ τῆς βασιλικῆς ἐκείνης δόξης κλέος πλεῖον ἡμῖν ἢ τοῖς ἔχουσι περιῆν· ἐκείνων γὰρ ἐνομίζετο καὶ ἡμῶν ἦν. ἀφ' οὗ δὲ τοῖς ἀμφὶ τὸν Παλαμᾶν φέροντες συμμαχεῖν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐδεδώκειμεν, κατὰ πόδας ἡ τίσις εὐθὺς ἠκολούθει· πᾶσαν μὲν γὰρ εὐθὺς κακοδαιμονίαν συλλήβδην εἰπεῖν διηντλήκαμεν, πᾶσαν δ' ἐκείνην τὴν δόξαν μετὰ τοῦ πλούτου παντὸς ἡμῖν ἀποβεβληκέναι ξυμπέπτωκε, καθάπερ τοῖς διαγρηγορήσασι τὰ ἐν τοῖς ὕπνοις ὀνείρατα. καὶ τὸ τῆς βασιλείας δ' ὀψὲ περιζωσαμένοις κράτος ἕπεται δυστυχεῖν ἡμῖν ἀνακράτος, οἶμαι, διὰ τὸ μὴ τὴν βασιλικὴν ἰσχὺν εἰς διόρθωσιν ἀλλ' εἰς διωγμὸν ἐκκενοῦν τῶν ὑπὲρ τῆς πατρίου λεγόντων πίστεως. ταῦτα δ' οὐ σοὶ λέγουσα ὀνειδίζω τὰς τύχας, ἀλλὰ τὰς ἐμὰς ἀποκλαίομαι συμφοράς. οὐ γὰρ ἄλλος ἐμοῦ γε σύ. τά τε γὰρ ἄλλα καὶ τῶν αὐτῶν ἐσμὲν ἄμφω γεννήτορες παίδων· καὶ εἰ μὴ πλέον, ἀλλ' ἐπ' ἴσης γοῦν σοι τὴν καρδίαν ἐμπίπρασθαί με κἀπὶ ταῖς νῦν αὐτῶν περιστάσεσι, πάντως οὐκ ἂν οὐδ' αὐτὸς ἀρνηθείης. εἰ δ' οὖν, λεγέτω μοί τις παρελθών, τίνος ἑτέρου τῶν πάντων ἕνεκα, τοσούτου κατέχοντος ἤδη ψύχους τήν τε γῆν καὶ τὸν περιέχοντα τοῦτον ἀέρα, καὶ τοσούτου χειμῶνος αὖθις τοῖς καθ' ἡμᾶς περικεχυμένου πράγμασιν, οὖσα γυνὴ

tate quasi secundo vento adiutas nostras res processisse nihilque contrario quodam flatu impeditum fuisse, sed licet aliquamdiu aliorum imperio subiecti essemus, maiore tamen potentia, quam ipsi imperantes fruebamur nobisque gloria imperatoriae dignitatis maior contigit, quam iis, qui eam possidebant. illorum enim putabatur esse imperium et nostrum erat. ex quo vero tempore nos ad Palamae partes applicuimus, poena e vestigio insecuta est. omnia enim, ut breviter dicam, infortunia statim exantlavimus, omnis illa gloria una cum divitiis nobis excidit eodem modo, quo experrectis somnia. imperatoriam dignitatem sero quidem nacti omni vi conflictamur rebus adversis, nulla alia ex causa, opinor, quam quod imperatoriam potestatem non ad dogmatum correctionem, sed ad persecutionem eorum conferimus, qui patriam fidem defendunt. hoc equidem non ea mente loquor, ut tibi tuam sortem in opprobrium vertam, sed ut mea mala deplorem: tu enim non alius atque ego quum ob alias res, tum quod nos eorundem liberorum procreatores sumus. atque si non maiore, at certe aequo dolore meum animum eorum praesenti conditione angi, haud diffiteri possis. sin minus, prodeat aliquis doceatque me aliam quandam causam, propter quam tanto iam frigore obtinente terram et, qui eam circumdat, aerem et tanta tempestate nostras res infestante, ego

τὸν ἐντεῦθεν ἐς Ὀρεστιάδα καὶ Διδυμότειχον ἀναδέχομαι μόχθον, παύειν ἐπειγομένη τῶν κοινῶν ἡμῖν παίδων τὰς περιστάσεις, καὶ εἴ τινές ποτ' ἄρ' εἶεν καὶ ὅσοι κυκεῶνας καὶ κλύδωνας."

Ἀλλὰ τὸν περὶ τούτων εἰς δάκρυα καταλελυκότες λόγον 33
τέως ἀνέστησαν, καὶ ἡ μὲν βασιλὶς ἁπάσῃ σπουδῇ παρεσκευάζετο πρὸς τὴν ἔξοδον, ὁ δὲ βασιλεὺς πέμψας ἠξίου τὸν ἡγεμόνα Βιθυνίας καὶ γαμβρὸν Ὑρκανὸν μὴ βοηθεῖν Γεννουίταις. καὶ ἅμα περὶ τῶν αὐτῶν ἠξίου πέμψας καὶ ὁ τοῦ Βενετικοῦ ναύαρχος στόλου, καὶ δῶρα τὰ μὲν ἐδίδου τὰ δ' ὑπισχνεῖτο. ὁ δ' ἐλπίσι μετεωρίζων διῆγε κεναῖς, δύ' ἐν νῷ ἔχων ταυτί, ἓν μὲν χρήματα λαμβάνειν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν, δεύτερον δ' ὅτι τουτωνὶ μαχομένων ἀλλήλοις ἀφοβίαν ἔχειν συνέβαινε τὴν αὐτοῦ " δύναμιν περαιουμένην ληΐζεσθαι Θρᾴκην καὶ f.119 a.
Μακεδονίαν, καὶ ὅσαπερ εἴη σκάφη καὶ ναυτικαὶ φορτίδες, φέρουσαί τε καὶ ἄγουσαι κατὰ νόμους ἐμπορικοὺς τἀπιτήδεια καὶ ὧν ἐν χρείᾳ καθίστανται νῆσοί τε καὶ πόλεις παράλιαι, τοῦτ' ἐκεῖνο σχεδὸν ὃ καὶ Φαρνάβαζος ἐκεῖνος ὁ Δαρείου παραθαλάττιος ἔπραττε στρατηγός, τῶν Ἑλλήνων πάλαι κατ' ἀλλήλων μαχομένων. ἀλλὰ γὰρ ἐπειδὴ καὶ τὸ συμβὰν ἐμεμαθήκει μεταξὺ κατ' αὐτοῦ πλημμέλημα νεωστὶ πρὸς τῶν τοῦ βασιλέως υἱέων, ἀνεπήδησέ τε εὐθὺς ὑπ' ὀργῆς καὶ ἠπείλησε τὸν σατραπικὸν καὶ βαρβαρικώτερον τρόπον. εἶχε

mulier molestum laborem proficiscendi Orestiadem et Didymotichum suscipiam, ut filiorum nobis communium discrimina atque turbas fluctusque, quaecunque ea et quantacunque sunt, sedare coner.

Hoc colloquium quum lacrimis obortis finivissent, surrexerunt et imperatrix quidem omni studio profectionem paravit, imperator autem ad Hyrcanum, Bithyniae principem eundemque generum suum misit, qui peterent, ne opem ferret Genuensibus. idem qui rogarent, etiam classis Venetae praefectus misit, dona partim statim largiens, partim pollicens. ille autem vana spe suspensos eos habuit, duas quippe res animo agitans, primum quidem, ut ab utrisque partibus pecuniam acciperet, deinde, ut iis inter se contendentibus, secure classis in Thraciam atque Macedoniam transvecta praedam ageret et scaphas ac naves mercatorias interciperet, quae ex commercii legibus alimenta et res insulis atque urbibus maritimis necessarias exportant et important. idem igitur fere fecit, quod Pharnabazus, a Dario regioni maritimae praefectus, Graecis quondam inter se bellum gerentibus. at enimvero posteaquam cognovit, quod scelus nuper ab imperatoris filiis in se commissum esset, iracundia fervidus minas iactavit satrapae at-

δ' οὑτωσὶ τὸ συμβάν. πρεσβείαν ὁ τῶν Τριβαλλῶν πρὸ βραχέος ἡγεμὼν ἐπεπόμφει, πρὸς γάμου ζητῶν κοινωνίαν συνάψαι τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα τῶν τοῦ Ὑρκανοῦ τούτου παίδων ἑνί, ἵνα συγγενικῆς σχέσεως τὰς μεταξὺ σπονδὰς ἐρειδούσης μονιμώτερον τῇ τῶν Τριβαλλῶν ἐντεῦθεν εἴη χώρᾳ τὸ ἄφοβον. 84 ἐς τοσοῦτο γὰρ ὁ βάρβαρος οὗτος ἤρθη δυνάμεως Ὑρκανός, ὡς μὴ μόνον Μακεδονίαν καὶ Θρᾴκην καὶ τοὺς ἐν Θρᾴκῃ λῄζεσθαι Ῥωμαίους καὶ Μυσοὺς ἀδεῶς, ἤδη δὲ καὶ Τριβαλλοῖς μακρὸν ἐνέβαλε δέος, πολέμιον κἀπὶ τῆς χώρας ἐκείνων ἐκπέμπων στρατόν, καὶ πλείστην ἐκεῖθεν ἐπαγόμενος, ὁπότε βούλοιτο, λείαν. τὴν δὴ τοιαύτην ἀσμένως ὁ βάρβαρος δεδεγμένος πρεσβείαν, δεξιάν τε ἐπεπόμφει σπονδῶν, καὶ ἅμα τοὺς τὸ κῆδος βεβαιώσοντας πρέσβεις. καὶ μὲν δὴ τούτοις ἐνεδρεύσας ἐπανιοῦσι μετὰ Τριβαλλικῶν πρέσβεων καὶ δώρων συχνῶν, περί που τὰς τοῦ Ῥαιδεστοῦ παρόδους, ὁ τοῦ βασιλέως ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρός, ὁ τοῦ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων ἄρξαντος Κόντου πάλαι παῖς, τὰ μὲν δῶρα ἐκεῖνα λῃστρικώτερον διήρπασε τρόπον, τῶν δὲ πρέσβεων οὓς μὲν ἀπέκτεινεν ἐξ ἐφόδου, οὓς δ' ἐζώγρησε. καὶ ἦν αὖθις καὶ τοῦτο προσθήκη δεινὴ τῇ τῶν ταλαιπώρων τύχῃ Ῥωμαίων. ὡς γὰρ χειμῶνος ἐν θαλάσσῃ κυμάτων ἀλλεπαλλήλων πλῆθος, οὕτως ἄλλο ἐπ' ἄλλοις ἀεὶ κἀνταῦθα συμπίπτει δυστύχημα· καὶ πρὶν τὰ πρῶτα δυνηθῆναι θεραπεύειν ὁπωσοῦν, ὁ τῆς ἁμαρτίας

quo barbari more. sic autem se res habebat. legatos miserat Triballorum princeps paulo ante, qui matrimonii coniunctionem peterent inter filiam atque unum ex Hyrcani filiis, ut affinitatis vinculo foedus, quod inter se fecerant, confirmante constantior esset Triballorum ab illa parte securitas. Hyrcanus enim barbarus ad tantas opes evectus erat, ut non modo Macedoniam et Thraciam Romanosque atque Mysos in Thracia incolentes audacter praedaretur, verum etiam iam Triballis magnum iniiceret timorem, hostili in eorum fines immisso exercitu atque maxima, unde vellet, acta praeda. illa vero legatione benigne excepta, qui foederis fidem atque affinitatem confirmarent, legatos confestim misit. hisce autem una cum Triballorum legatis iter facientibus maximaque dona secum portantibus circa Raedesti aditum insidiatus imperatoris gener, filius Comitis, qui olim Aetolis et Acarnanibus imperitaverat, dona latronis more diripuit, legatos alios primo impetu occidit, alios vivos cepit. haec res rursus calamitosam accessionem miserorum Romanorum fortunae adiunxit. ut enim tempestate in mari coorta fluctuum aliorum super alios coacervatorum cumulus, ita etiam hic aliae super alias clades accidunt. atque,

δαίμων ἐπαντλεῖ τὰ δεύτερα, κἀπὶ τούτοις αὖ ἀεὶ τὰ μείζω
καὶ μηδαμῇ προσδοκώμενα. καὶ μὴν καὶ ὅσα τῶν παρεσκευασ-
μένων βέβαιόν τε καὶ ἀναμφίλεκτον ἔχειν δοκεῖ πως τὸ εὔ-
δαιμον, καὶ οἷς οὐδεὶς οὐδ' ὁθενοῦν οὐδ' ὁτιοῦν ἔχει μέμφεσθαι,
ἕωθεν ἐς ἑσπέραν ἀνατρεπόμενα πάντα κεῖται, καὶ ἐς τοὐναντίον
περιχωρεῖ, καὶ ῥᾷστα τῷ τῆς ἁμαρτίας περιτρέπει δαίμονι, ἐξ
αὐτῶν ἀπηρτισμένα τελέως εἰπεῖν ἁρπαζόμενα τῶν χειρῶν.
καὶ ἀεὶ πλείους καὶ κρείττους κεκτημένοι πολλαχόθεν τὰς
ἀφορμὰς τῶν μαχίμων παρασκευῶν, ἥττους ἐν τοῖς καιρίοις
ἑκάστοτε μακρῷ τῶν πολεμίων ἐξαίφνης φαινόμεθα· καὶ ἀεὶ
γέμοντες ἐλπίδων χρηστῶν, ἀεὶ μακρῶν οὐκ εἰς μακρὰν ἀπο-
γνώσεων τοὺς ἐν τέλει τρυγῶμεν καρπούς. ὃ καὶ μακρᾶς 35
περιίστησί μοι τὰς ἀπορίας, καὶ πολλοῖς καὶ μάλα ἀτόποις
περικλύζει τοῖς ἐντεῦθεν κύμασιν, ὡς μηδὲ τὴν γλῶτταν ἔτι
πρόσω δύνασθαι κινεῖν, χείροσιν ἀεὶ διηγήμασιν ἐντυγχάνου-
σαν. καὶ ἢν μὴ σύ μοι λύσαις, Ἀσκληπιός τις καὶ Ἱππο- f. 119 b.
κράτης οὑτωσί πως καμνούσῃ φανεὶς διανοίᾳ, οὐκ ἂν ἐμοὶ
τῶν ἐφεξῆς ἐνείη λέγειν οὐδαμῇ, ἀλλ' ἐνταῦθα δή με τῶν
ἀποριῶν αἱ φάραγγές τε καὶ τὰ ἔνεδρα φάναι τὸν οὕτω τα-
λαίπωρον κάμψαι βιάσονται δρόμον τῶν λόγων, πρὶν τῶν
δεινῶν ἐπιθεῖναι τὰ μείζω. ἄγε δὴ οὖν, ἄγε, φίλη μοι κε-

priusquam una aliqua ex parte sarciri possit, iam peccatorum genius vindex alteram effundit et aliae etiam maiores prorsus inopinato sequuntur. atque mehercule etiam ea instituta, quae certam quandam atque indubitatam felicitatem habere videantur quaeque nemo ulla ex causa vel ulla in parte vituperare queat, ea a mane usque ad vesperam plane convertuntur, in contrariam conditionem circumaguntur, facillime a genio peccatorum vindice convelluntur et, quamvis ipsis manibus, ut ita dicam, comprehensa teneantur, tamen abripiuntur. licet autem in dies maiores atque meliores belli apparatus faciendi opportunitatem a multis partibus nanciscamur, semper tamen in maximarum rerum momentis hostibus multo inferiores ex improviso apparemus semperque optima repleti spe nunquam non brevi elapso tempore ad extremum magnas desperationes quasi nostrarum actionum fructus percipimus. hoc magnam mihi iniicit consilii inopiam multisque me ac miris fluctibus circumfundit, ut ne linguam quidem amplius possim movere, quae in peiores in dies narrationes incidat. quam nisi tu solves et veluti alter Asclepius et Hippocrates ad animum meum sic aegrotantem accedes, non fieri poterit, ut, quae sequuntur, tibi enarrem, sed molestiarum voragines et insidiae, ut ita dicam, verborum cursum tam miserum finire me cogent, priusquam rerum horribilium cumulum addiderim. agedum, age, dilectissimum mihi caput, tuam

φαλῆ, τὸ δοκοῦν περὶ ὧν ἂν ἐροίμην, ἀπόκριναι σὺ πρὸς θεοῦ. εἰπὲ πῶς πολλῶν καὶ παντοδαπῶν κατ' ἄλλοτ' ἄλλους καιροὺς ἁμαρτόντων ἀρχόντων καὶ ἡγεμόνων, οὐ τοσαῦτα καὶ τὸ ὑπήκοον ὅσα νῦν πεπονθέναι συμπέπτωκε, μικρὰ δ' οὖν ἢ οὐδέν. ἔπειτα πῶς τῶν ἀρχόντων ἐξουσίᾳ τὰ χείριστα δρώντων, αὐτῶν μὲν τοῖς πλείοσιν ἥκιστα πάσχειν συμβαίνει, σφόδρα δ' οὖν τοῖς ὑπηκόοις, καὶ ταῦθ' ὡς τὰ πολλὰ τοῖς πλείοσι τὴν τῶν ἀρχόντων ἐκείνων βδελυττομένοις μὲν κακίαν, διὰ δὲ φόβον φρίττουσί τε καὶ καταδυομένοις.

86 Καὶ τίς θεοῦ κρίματα δύναιτ' ἂν ἐρευνᾶν, Ἀγαθάγγελε φίλτατε; εἰ μὲν γὰρ ἀλλήλοις ἦν ἀλλήλων γνώριμα, καὶ πᾶσι πάντων ἴσως, ὁπόσα ψυχαῖς ἀπόρρητα θαλαμεύεται, εἶχεν ἂν ὅπως ποτέ τις μεθ' ὁποιασδηποτοῦν τῆς γνώμης τὰ ἑκάστῳ γινόμενα εἰδὼς ἀκαπήλευτον ἐκφέρειν κρίσιν. νῦν δ' ὁρῶμεν ὡς οὐδ' αὐτός τις ἕκαστος δύναιτ' ἂν ἑαυτῷ συνορᾶν ἁμαρτάνοντι, ὅτι τε μάλιστα πάντων περὶ ἑαυτὸν ἐκτετύφλωται μάλιστα πάντων ἑαυτῷ φιλούμενον, καὶ ὅθ' ἥκιστα οἶδεν εἰ τοῦ χρόνου ῥέοντος ἡ κακία ποσὶν ἀδήλοις ἐπιδραμοῦσα δαπανήσει, κύβων δίκην μεταθεῖσα σύνεσιν αὐτῷ, καὶ τοὐναντίον αὖθις ἥγε τῇ κακίᾳ μαχομένη φύσις τἀγαθοῦ. εἰ δὲ τοῦθ' οὕτω, πολλοῦ μέντ' ἂν δεήσειε τὰ ἑτέρων ἑτέρους εἰδέναι ποτέ. θεῷ γὰρ μόνῳ τοῦτ' ἀπρόϊτον τετήρηταί γε καὶ τετα-

sententiam de eo, quod rogaturus sim, per deum mihi expromas quaeso. dic mihi, qui fiat, ut, quum principes atque duces multi et varii, alii aliis temporibus scelera commiserint, eorum subiecti non tantis malis unquam affecti sint, quantis nunc afficiuntur, sed parvis vel nullis; deinde dic mihi, qui fiat, ut principes, quamquam pessima facinora perpetrant, ipsi plerumque minimas clades subeant, maximas autem eorum subditi, quamvis eorum maior pars improbitatem principum abominetur, timore autem cohorreat atque illis cedat?

„Quis, dilectissime Agathangele, iudicia dei possit indagare? si enim alter alterius et omnes pariter omnium arcana consilia, quae in animis reservantur, cognita haberent, cum ratione quadam aliquis uniuscuiusque actionum peritus in corruptum iudicium facere posset. nunc autem videmus, non sua quemque ipsius peccata posse cognoscere propterea quod de se quisque ob nimium sui amorem maxime occaecatus est neque scit, num forte labente tempore improbitas pede obscuro aggressa quasi tesseras animi prudentiam mutatura et absumptura sit, bonitas vero improbitati repugnans ex contrario rursus incessura sit. si hoc ita est, multum aberit, ut alterum alter perspiciat. deo enim soli hoc inaccessum servatur atque regitur, qui hominem bene facientem vitam acturum placidissimam pacem spirantem

μίενται. ἀνθρώπων δ' ὃς ἂν δρῴη τἀγαθά, πνέοντα βίον εἰρήνης εἶναί οἱ ὑπεσχημένον ἐκεῖθεν βιοῦν, ὃς δ' οὖν τἀναντία, τούτῳ δ' αὖ τἀναντία. εἶναι δ' οὐ πάνυ τι ἐλαχίστου οὐδ' ἀγεννῆ τινὰ τὴν μεταξὺ διαφοράν, ἣν ἀγαθά τε ἔχει πρὸς ἀγαθὰ καὶ ἣν αὖ κακία πρὸς κακίαν. ἀγαθῶν μὲν γὰρ ἁπάντων κράτιστόν τε καὶ πρώτιστον ἔγνωμεν εἶναι τὴν πρὸς θεὸν εὐσέβειάν τε καὶ ἀκαπήλευτον πίστιν. "ἀγαπήσεις" γάρ φησι "κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου," καὶ πάλιν "κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις." τὸ γὰρ ἄλλῳ τῳ λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύειν ἐστί. γνώριμον δ' ἂν εἴη σοι πάντως ἡ τῶν 37
τοιούτων ἀγαθῶν ἐκ τῶν βαθμῶν ἑξῆς καὶ ὑποβάσεων τῆς ἀπαριθμήσεως διαφορά. κακῶν δ' αὖ ἁπάντων ἂν εἴη κάκιστον ἐκ διαμέτρου πάντως ὁ θεοῦ χωρισμός, οὗ σημεῖον καὶ γνώρισμα προφανὲς ἡ τῶν πατρίων κανόνων καὶ νόμων ἀθέτησις, ἣν προσθέσεσί τε γίνεσθαι καὶ ὑφαιρέσεσι τοῖς θεομάχοις συμπίπτει, καὶ ἅμα ταῖς ἀναιδέσιν ἐπιορκίαις. οὐδὲ γὰρ ἂν ἐπιορκῆσαί ποτε γένοιτο θεόν, ὅτῳ ἂν εὐσεβεῖς περὶ θεοῦ τὰς ὑπολήψεις ἐν καρδίᾳ περιθάλπειν " ἐνείη. μάθοις δ' ἂν P. 120 a.
ἀκριβῶς, Ἰουδαίων ἐξετάζων τοὺς πάλαι, οἷς τὸ τοῦ θεοῦ σέβας εἰς ἀλλοτρίους μετατιθεμένοις θεοὺς δούλοις εὐθὺς καθίστασθαι τῶν περιοίκων συνέπιπτεν ἐθνῶν, ὧν εὐσεβοῦντες ἦσαν δεσπόται, ἡγεμόνος δ' αὖθις εὐσεβοῦς καθισταμένου,

promisit, secus autem agentem etiam contrariam vitae sortem habiturum. neque vero minima est vel ignobilis differentia, quae interest inter bonum et bonum atque inter malum et malum. omnium enim bonorum optimum atque primum esse cognovimus pietatem erga deum et incorruptam fidem. ille enim: " amato inquit, dominum, deum tuum ex intimo corde atque animo" et rursus: " adorator dominum, deum tuum eumque solum colito;" alium enim colere est res creatas colere potius quam creatorem. perspecta tibi erit omni ex parte bonorum differentia, si ea enumerabis deinceps ex infimo gradu atque fundamento. contra vero omnium malorum pessimum est secessio a deo, cuius signum atque indicium manifestum est patriorum praeceptorum atque legum abolitio, quae fit additamentis et ademptionibus nec non impudentibus periuriis eorum, qui cum deo bellant. neque enim quisquam deum peierabit, in cuius animo pii in deum sensus ardent. accurate id facile intellexeris si veteres Iudaeos in examen vocaris, qui quum dei reverentiam ad peregrinos deos transtulerunt, statim in servitutem redigebantur a finitimis gentibus, quarum domini erant, quamdiu pie de deo senserunt; ubi autem pius iis erat princeps, rursus superiores hosti-

καὶ τῶν ἐναντίων αὖθις ὑπερτέροις γίνεσθαι καθίστατο. καὶ ἵνα τοὺς πάλαι καταλίπωμεν, ὅρα μοι Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν ἐν βασιλεῦσιν, ᾧ τὸ τῶν ψευδωνύμων σέβας εἰς τὸν ἀληθῆ μετενεγκόντι θεὸν πλείονος ἢ κατὰ πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ βασιλέας ἄρξαι γέγονε γῆς. ἀλλὰ τοῖς μετ' ἐκεῖνον εὐθὺς ἄρξασί τε καὶ ἀρξαμένοις τὰς αἱρέσεις κατὰ τῶν θείων δογμάτων εἰσάγειν τῆς πίστεως, καὶ θεὸν ἐπιορκεῖν ὃν ἄκροις ἔφασκον σέβειν τοῖς χείλεσιν, εὐθὺς καὶ τὸ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἠρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ζημιοῦσθαι συνέβαινε μέγεθος.

38 *Ἀλλ' ὁ μακρὸς ἐπιλείψει με χρόνος παλαιῶν τε καὶ νέων ὑποδειγμάτων μεμνῆσθαι πρὸς τὴν τῶν εἰρημένων ἀλήθειαν θέλοντα. τοῦτο δ' οὐ πάνυ τι συγχωρεῖν τὴν τῆς ἱστορίας ἁπλότητα. διὸ τοῖς ῥηθεῖσιν ἐκεῖνο μόνον προσθεὶς ἀπαλλάξομαι. μαθεῖν γὰρ ἐζητήκεις καὶ ὅπως τῶν προσεχῶς τῆς κακίας αἰτίων ἀρχόντων ἥκιστα πασχόντων ἐνίοτε, μόνον πολυτρόποις δαπανᾶται πάθεσι τὸ ὑπήκοον, μικρὰν ἴσως ἢ μηδεμίαν ἑτέραν συνεισενεγκάμενον τὸ παράπαν πλὴν τοῦ συνειδέναι καὶ συμπαρανομεῖν διὰ φόβον. φαίνεται τοίνυν ὥς γε τῶν πάλαι βίβλων αἱ πλείους οὐ μικρὰς συνιέναι παρέσχον τὰς ἀφορμάς, καὶ ἅμα ἡ χρόνιος ἡμῶν ὅπως ποτὲ πέπεικεν ἐμπειρία, ὡς οἷς τῶν ἡγεμόνων μήτε πᾶν τὸ τῆς αἰτίας ἄντικρυς ἀνεῖται ἐς κακίαν ἐνδόσιμον, ταῖς τε συμφο-*

bus erant. atque ut vetera omittamus Constantinum Magnum inter imperatores consideres, quaeso, cui, quum cultum deorum, quo quidem nomine perperam nuncupabantur, ad verum deum transtulisset, contigit, ut ampliores imperii fines quam omnes ante eum imperatores sibi vindicaret. imperatoribus autem post eum, qui haereticorum opiniones in divina fidei dogmata inducere deumque, quem se extremis labris colere dicebant, peierare incipiebant, statim magnitudo illa imperii ab hostibus sensim paullatimque diminuebatur.

Sed longum tempus me deficeret, si vetera et recentia exempla ad veritatem dictorum confirmandam proferre vellem, id quod etiam plane ab historiae simplicitate alienum esset. quare hoc tantum dictis addam dicendique finem faciam. cognoscere enim studes, quomodo fiat, ut, quum imperatores, quamvis continuo improbitatis auctores sint, minima tamen mala interdum patiantur, subiecti iis homines multiplicibus calamitatibus conflictentur, licet parvam fortasse aut nullam aliam culpam attulerint, nisi quod conscii erant et metu coacti socii improbitatis. ut igitur multi veterum librorum adiumenta non exigua ad eius rei cognitionem nobis attulerunt et diuturna nostra

ραῖς τῶν ὑπηκόων κηδεμονικῶς καμπτομένοις ἐν ταπεινώσει γίνεται καρδίας τούτοις ἐπικαλεῖσθαι τὸν κύριον, τούτους δήπουθεν οἰκτείρων ἐνταυθοῖ κατὰ τὸ τῆς αἰτίας δίδωσι πάσχειν ἀνάλογον, ἵν' ἐς τὸ μέλλον σχῇ κουφοτέραν τὴν κόλασιν. εἰ δ' αἴτιος μὲν τῆς ὅλης εἴη κακίας καθάπαξ αὐτός, δι' ἣν ἐς φθορὰν ὁλοσχερῆ τὸ ὑπήκοον καταφέρεται, ἔπειτ' αὐτὸς ἀνάλγητός τε μένων καὶ ἥκιστα ταῖς τοιαύταις συμφοραῖς μήτε καμπτόμενος, μήτε μὴν οὐδ' ἄχρι τοῦ φαινομένου συμπάσχειν ὁρώμενος σχήματος, ἔπειτα μακρὸν ἐξ ἀπονοίας καὶ τῦφον ἐν ψυχῇ περιθάλπει, δικαίωμα τοῦ μὴ δῆθεν αὐτὸν ἁμαρτεῖν τὸ μὴ πάσχειν οἰόμενος, τούτῳ πάντας ἐκεῖ τοὺς τῆς δίκης λαμπρῶς ταμιεύει πρηστῆρας. μηδὲ γὰρ εἶναι τὴν 39 ἐνταῦθα κόλασιν ἀποχρῶσαν οὕτω μεγάλοις καὶ παρανομωτάτοις πταίσμασιν ἀσεβείας, ἧς τὰς δίκας αὐτός θ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὀφλισκάνει, καὶ ἅμα ὑπὲρ τοῦ τῶν ὑπηκόων δι' αὐτὸν ἀπολωλότος πλήθους· ποιμένος γὰρ ἀνειλημμένος τόπον, μὴ μόνον οὐ πεποίηται τὴν ἁρμόττουσαν τῷ ποιμνίῳ πρόνοιαν, ἀλλὰ καὶ φθορᾶς αὐτῷ προσεπεδαψιλεύσατο τρόπους, λύκος ἀντὶ προστάτου καὶ ποιμένος φανείς. ἔπειτα οὐδ' ἡμῖν ἀνθρώποις οὖσιν ἀνεῖται τὴν ἐν ὁτουδηποτοῦν ἑτέρου κρυπτομένην " καρδίᾳ κακίαν ἢ ἀρετὴν πλὴν ὅσον ἐκ τῶν ἔξωθεν f. 120 b. σχημάτων καὶ χρωμάτων τοῦ τε ἤθους καὶ τῶν λόγων εἰκα-

experientia utcunque nos edocuit, dominus iis principibus, qui non omni ex parte causam atque licentiam improbitatis dederunt, calamitatibus autem subiectorum sollicite flexi in humilitatione cordis eum invocant, pro ratione causae misericordia eorum permotus supplicia hic infligere videtur, quo expeditiorem in futurum habeat castigationem. sin autem princeps, quamquam omnis improbitatis, qua ad planam perniciem subiecti detruduntur, solus auctor est, non modo miserae et afflictae eorum fortunae duriorem se praebet neque speciem quidem eos commiserantis prae se fert, verum etiam fastum ex dementia sibi sumit arbitratus, id testimonio esse, se non peccasse, quod ipse in adversas res non incidat, huic omnes illic turbines igneos ad poenam reservat. non enim sufficit supplicium, quod hic infligi possit, tam magnis atque audacibus sceleribus, quorum poenas propter se debet et propter multitudinem subiectorum sua culpa pessumdatorum. officium enim pastoris sortitus non solum non habuit curam gregi convenientem, verum etiam perniciem ei profuse attulit, ut non praefectus eius atque pastor, sed lupus videretur. verum nobis hominibus improbitatem aut virtutem in alterius cuiuscunque corde reconditam duntaxat hactenus cognoscere licet, ut ex externo habitu ac moribus verbisque obscura quaedam iudicia deprehendamus. attamen vel ex

σίας θηρᾶσθαι τινὰς ἀμυδρῶς. γνοίης δ' οὖν ὅμως κἀντεῦθεν, εἰ τὰ πλείω διὰ συντομίαν καὶ τουτωνὶ παρέντες τοῦ ἄρχοντος διεξέλθοιμεν ἔνια. ἔσται γὰρ ἐκ τῶν ἔξωθεν σημείων γνώριμος τοῖς συνετωτέροις καὶ τουτουὶ τῆς ψυχῆς ἡ διάθεσις, καὶ ὡς σφαλεραὶ μὲν περὶ θεοῦ τῇ τούτου καρδίᾳ θαλαμεύονται ἔννοιαι, καὶ κηλίδων οὐ μάλ' ἀξίων τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασι τὸ λογιζόμενον ἐμπίπλαται τῆς ψυχῆς. καὶ τοῦτ' ἂν εἴη τοῦ μηδὲν τῶν αὐτῷ πραττομένων εὐοδοῦσθαι τὸ αἴτιον, ἥκιστ' ἀνεχομένου θεοῦ μὴ θεατρίζειν τὴν ἐν τοῖς τῆς καρδίας θαλάμοις κεκρυμμένην κακίαν διὰ τῶν ἔξωθεν πραγμάτων. ἔχει δὲ οὕτως.

40 Ὁ Πισσαῖος Νικόλαος, ὁ τῶν τεσσαρεσκαίδεκα Βενετικῶν νεῶν ναύαρχος ἐκείνων, ἃς καταπεπλευκέναι πέρυσιν ἔφαμεν κατὰ τοῦ Γαλατωνύμου φρουρίου, ἐπειδὴ καὶ βασιλέα σύμμαχον λάβοι καὶ ὁμόφρονα τοῖς Βενετικοῖς κατὰ τῶν Γεννουιτῶν, ὅρκους φρικώδεις δοὺς καὶ λαβών, ἔπειτ' αὐτὸς μὲν ὅλος τῶν ἐνεστώτων τηνικαῦτα γινόμενος ἔργων τὸν βασιλέα πρὸς μὲν τὴν μάχην ἐκείνην ἀργῶς διακείμενον ἔβλεπε, πρὸς δ' ἕτερα τὴν ὅλην σπουδὴν περισπώμενον, τὰ καθ' ἡμῶν ἐκεῖνα δηλαδὴ ληστρικὰ συνέδρια, βιαιότερόν πως ἐνέκειτο διεγείρων εἰς τοὔργον. πάντων γὰρ ἔλεγεν ἥκιστα δεῖν καρτερεῖν ἐνταυθοῖ, τῶν πολεμικῶν οὐκ ἀνεχομένων ὅλως πραγμά-

his cognosces, si, compluribus brevitatis causa praetermissis, etiam harum rerum nonnullas quasdam de imperatore commemorabimus. perspiciet enim prudentior quisque ex externis quibusdam signis, qui sit animi istius habitus, quam fallaces de deo opiniones in pectore occultatae sint, quantis sordibus dogmatis verae religionis haud sane dignis mens oppleta sit. hoc etiam in causa est, cur nihil eorum, quae suscipit, prospere ei succedat; deus enim a se impetrare non potest, quin improbitatem in animi latebris occultam etiam rebus externis propalam et in promptu ponat. res vero ita habet.

Nicolaus Pisanus, praefectus navium quattuordecim Venetarum, quas anno superiore in castellum Galatae navigasse diximus, quum imperatore quoque socio contra Genuenses adsumpto, horribili iureiurando dato atque accepto, totus esset in rebus instantibus gerendis, imperatorem autem ad certamen segnem, ad alias res, nimirum ad concilia illa latrociniis similia in nos conflanda, omni studio incumbentem videret, vehementius eum ad rem strenue agendam excitavit. dixit enim, nihil minus opus esse quam cunctatione, rebus bellicis utique ne in breve quidem dilationem recipientibus, sed statim alacritatem efflagitantibus. bis tum et ter et saepius eadem

των οὐδ' ἐς μικρὸν ὑπερτίθεσθαι, ἀλλ' ἐν τῷ παραχρῆμα τὴν
ἔμπρακτον ἀπαιτούντων ὀξύτητα. δίς δ' οὖν καὶ τρὶς καὶ πολλά-
κις ὁμοίας αὐτῷ παρεῖχε τὰς ἀποκρίσεις ὁ βασιλεύς, μετὰ μάλα
τι γαύρου καὶ ἀναμφισβητησίμου τοῦ ἤθους, "μεῖνον" λέγων
"μικρόν με καταβαλεῖν τοὺς δογματικοὺς ἐχθροὺς τῆς ἐμῆς
προαιρέσεως ἐπειγόμενον. κἄπειτ' ἀναστὰς ὡς νοσσιὰν τὸ
πολέμιον τουτοῒ καταλήψομαι φρούριον, ῥᾷον ἢ κατὰ πᾶσαν
ὑμῶν προσδοκίαν." ἔπειτα κατεσπουδασμένην τινὰ καὶ σχέ-
διον δι' ἐκεῖνον δῆθεν τὴν ἡμετέραν ποιεῖσθαι θέλων ἀπαλ-
λαγήν, στραφεὶς πρὸς τοὺς ἡμῶν ἀσκητικοὺς ἐκείνους ἄνδρας,
οἳ τοῖς τῆς μακρᾶς ἀρετῆς καὶ πολυετοῦς ἀσκήσεως ἴχνεσι τὸ
αἰδέσιμον λίαν ἐκόσμουν τῆς πολιᾶς, ἔφασκε τοιαδί. "τοσοῦτο 41
βέλτιον αἱροῦμαι" φησὶν "τὰς ὑμῶν ἀράς, ὅσον μισῶ τὰς εὐχάς·
τοσοῦτο δ' αὖ ἀπαναίνομαι τὰς Παλαμικὰς ἀράς, ὅσον ἀσπά-
ζομαι τὰς εὐχάς." ἔπειτ' ἐκεῖνα τὰ λῃστρικὰ πεπραχὼς ἐξ
αὐτοσχεδίου, ἃ μακρᾶς τινὸς δεῖται σχολῆς ἀφηγεῖσθαι, πρὸς
τὸν Λατινικὸν ἐξῄει πόλεμον, μακράν τινα σφόδρα καὶ ὡς
εἰπεῖν ὑπερνέφελον ἐπαγόμενος τὴν ὀφρύν, ὅτι τοιούτοις ἐφο-
δίοις καθώπλισεν ἑαυτόν. εἰ δὲ καὶ τὰ τῶν αἰθερίων κεραυνῶν
ἀμυντήρια τηνικαῦτα " καθεύδειν προῄρηνται, τρίβον τῇ ὀργῇ f. 121 a.
φιλανθρώπως ὁδοποιοῦντος τοῦ κτίσαντος, ἀλλ' ὁ ἐφεξῆς ἐκεῖ-
θεν οὐκ ἔληγε χρόνος νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀεὶ διὰ τῶν
ἔργων ἐλέγχων περιφανῶς, καὶ πάσας αὐτόχρημα πανηγυρι-
κῆς βοῆς ἐμπιπλῶν ἀκοάς, καὶ ἐξαγγέλλων τὰς ἐκ πολλοῦ τῇ

responsa imperator animo perquam elato fiduciaeque plenissimo ei reddidit. „mane paulisper, inquit, donec inimicos a meis dogmaticis rationibus abhorrentes deleverim. Dein assurgam et tanquam nidum hostium castellum omnium vestrum opinione facilius capiam.“ tum illius causa quum contento studio nostram amandationem celeriter expedire vellet, conversus ad nostros illos viros, qui vestigiis magnae virtutis et austerae vitae per multos annos actae senectutis verecundiam valde ornabant: „tam iucundae, inquit, mihi sunt vestrae execrationes, quantum odi vestras preces; tantopere autem horreo Palamae execrationes, quantum colo eius preces.“ tum latrocinia illa ex tempore executus, quorum enarratio longum requirit tempus, ad bellum cum Latinis gerendum profectus est grandi sane supercilio et, ut ita dicam, supra nubes elato, quod talibus itineris adiumentis sese armasset. quamvis autem tum tonitruum coelestium vindicta quiescere constitueret, creatore benignae suae iracundiae viam sternente, attamen insequens tempus noctu et interdiu palam cum rebus ipsis arguere omniumque aures celebri quodam clamore implere atque impios de

καρδίᾳ τἀνδρὸς ἐντεθησαυρισμένας δυσσεβεῖς περὶ θεοῦ καὶ τῶν θείων δογμάτων ἐννοίας καὶ τοὺς τῆς ἀπονοίας ἐκείνης γεννήτορας τύφους.

42 Ἔτι καὶ τοῦτο προσθήσω τοῖς εἰρημένοις, ἀκόλουθον εἰς παράστασιν τῆς γνώμης ὑπάρχον καὶ τοῦτο τἀνδρός. ἔστι δὲ τῶν πολλῶν ἓν ἃ φειδοῖ παρήκαμεν αὐτοῦ. Εἰρήνη γὰρ ἡ βασιλὶς καὶ σύζυγος αὐτοῦ πολλὰς ἐπήνεγκεν ἐμοὶ παρακλήσεις, εὐχαριστήριον ὡς ἐξ αὐτῆς ἐκθεῖναι λόγον τῇ πανάγνῳ μητρὶ τοῦ θεοῦ, ἅτε τὴν σφῶν βασιλικὴν ἐς Βυζάντιον εἴσοδον καὶ λῆξιν τῆς ἐπικινδύνου καὶ μακρᾶς ἐκείνης πλάνης ἐν μνήμῃ μιᾷ τῶν αὐτῆς ἑορτῶν γενομένην, καὶ οὐκ ἄλλοθεν εἶναι ὁμολογεῖν ταυτηνὶ τὴν ἐπικουρίαν πλὴν αὐτῆς. φιλοτιμότερον τοίνυν ἐμοῦ τὸν τοιοῦτον ἐκδεδωκότος λόγον διὰ τὴν τῆς βασιλίδος ἔφεσιν, αὐτὸς θεασάμενος ἀντὶ τοῦ ἀγαπῆσαι μεμίσηκε μάλα τι μᾶλλον, ὅτι μὴ τῇ αὐτοῦ συνέσει καὶ στρατηγίᾳ τοῦ τροπαίου τὸ πᾶν ἀνῆπτεν, ἀλλὰ τῇ μητρὶ τοῦ θεοῦ, ὥσπερ ἂν εἰ νεκρὸν ὑπάρχοντα κεκόμικε, φησίν, αὐτὸν ἐκείνη μετὰ ξυλίνου τινὸς κραββάτου. πρὸς ταῦτ' ἐγὼ μὲν ἐξεπεπλήγμην, καὶ τὴν αὐτοῦ κατ' ἐμαυτὸν κακοήθειαν ἐμεμψάμην· ἡ δὲ βασιλὶς Εἰρήνη λόγοις μὲν σκληροτέροις τοῖς πρὸς αὐτόν, ἔργοις δὲ τοῖς ἐφεξῆς ἔφηνεν ὅσον τῆς εὐηθείας καὶ αὐτὴ τοῦ συζύγου κατέγνω. διὰ γὰρ μεγάλης ἔχουσα σπουδῆς λαμπρὰν τῇ θεοτόκῳ καὶ πολυτελῆ πανήγυριν ἑορτάζειν

deo et divinis dogmatis sensus iam diu in corde viri reconditos fastumque, illius dementiae parentem, patefacere non cessavit.

Etiam hoc addam, quod item ad hominis consilium repraesentandum pertinet. est vero unum e multis, quae ei parcentes praetermisimus. Irene enim imperatrix eiusque uxor multas mihi admovit adhortationes, ut ex eius persona gratiarum actionem castissimae matri dei ederem, quippe quod imperatorius introitus Byzantium periculosique ac longi erroris finis memoria unius ex festis in illius honorem celebratis factus esset. auxilium vero nisi ab ea non allatum esse non potuit non in confesso esse. huiusmodi orationem quum ego studiosius composuissem voluntati imperatricis obsecutus, imperator eam conspicatus pro amore concepit odium, quod nimirum non ad suam prudentiam atque bellicam peritiam victoria tota relata esset, sed ad matrem dei, quasi corpus mortuum ligneo cuidam feretro impositum importasset. hac re equidem perculsus ei malignitatem in me opprobravi; imperatrix autem Irene et verbis asperioribus et deinde rebus ostendit, quantae nequitiae ipsa maritum argueret. quamquam enim magno studio Deiparae splendidum atque sumptuosum fe-

κατὰ περίοδον τῆς ἡμέρας ἐτήσιον, ἀπέσχετο τοῦ λοιποῦ καὶ
σεσίγηκεν, οὐ καλὰ μαντευομένη περὶ τἀνδρός, οὐδ' ἑσπέρας
ἀπαντήσειν στοχαζομένη τὸν δρόμον τοῦ βίου χρηστὸν αὐτῷ
καὶ παισί. καὶ μὲν δὴ τοῦτ' ἦν ὅ τήν τε πρόθεσιν καὶ προ-
θυμίαν ἔσβεσε τῆς βασιλίδος τότε, καὶ τὴν ἑορτὴν ἐκείνην
πέπραχεν ἀνέορτον πρὶν εἰς ἡλικίαν ἐληλυθέναι, ῥίζαις αὐ-
ταῖς ἐκτεμόν, καὶ λήθης πυθμέσι μετὰ τοῦ πανηγυρίζοντος
ἐκείνου καταχῶσαν λόγου.

Ἐμοὶ δὲ πλεῖστα διεξιέναι ἔχοντι παραπλήσια, σιγῇ δ' 43
οὖν παρεληλυθέναι κέκριται δεῖν, αἰδοῖ τῆς πάλαι τοῦ ἀνδρὸς
φιλίας. ἀποχρῆναι γὰρ οἶμαι κἀκ τούτων ἀνιέναι συνετοῖς
ἀνδράσι, καὶ μάλιστα σοί, διὰ τῶν ἔξω τοιούτων ἰχνηλατοῦντι
σημείων ἐπὶ τὰς πρώτας αἰτίας καὶ διαλήψεις τῶν τῆς ψυχῆς
τοῦ ἀνδρὸς ἕξεων καὶ διαθέσεων, καὶ ἠρέμα καὶ κατὰ μικρὸν
ἀεὶ σκοπουμένῳ τε καὶ ἀναλαμβάνοντι τὸν τῆς συνεχοῦς εἰ-
κασίας εἱρμόν, τοῖς πρώτοις ἐναρμόττειν ἴχνεσι τὰς κατόπιν
τὰς ἐκ λογισμῶν ἐφόδους, κἀκ ποίας εὐθὺς εἰδέναι ῥίζης τὸ
πονηρὸν ἐκεῖνο βλαστάνει γεώργιον, κἀκ ποίας χεῖται πηγῆς
τὰ τοσαῦτα κατὰ τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας δογμάτων ναυά-
για, καὶ ὅθεν ἔτι πολύχουν οὕτω καὶ ἄφθονον κατὰ τῆς Ῥω-
μαίων τύχης ῥεῖ τὸ " κακόδαιμον, καθ' ὅσον ἐφικτὸν ἀν- f. 122 b.
θρώποις· τὸ γὰρ ἄκρως ἀληθὲς μόνῳ θεῷ τεταμίευται. ὥστε
σε χρεὼν ὁρῶντα πλείστους οὐ μεγάλα μὲν ἐς προὖπτον

stum redeunte per singulos annos illo die celebrare constituerat, abstinuit tamen in futurum atque tacuit, marito haud sane bonam fortunam ominata, coniiciens fore ut nec ei nec filiis felix occidentis vitae cursus contingeret. hac igitur de causa consilium imperatricis atque voluntas tunc extincta est illudque festum, ut ita dicam, infestum redditum, prius quam adolesceret, ipsis videlicet radicibus excisum et profunda oblivione una cum actione illa gratiarum obrutum.

Possum multa his similia enarrare; sed silentio ea mihi praetereunda esse iudicavi respectu veteris cum homine amicitiae. illa vero prudentibus viris et tibi maxime iam sufficere arbitror, ut talia externa indicia persequendo ad primas causas et rationes habitus animi et affectionis pervenias atque cognitione sensim paulatimque progrediente ordinem assiduae comparationis usque repetendo primis vestigiis posteriores cogitationes atque observationes adaptes; quod si feceris, ex quali radice malus ille fructus enatus sit, ex quali fonte tanta in sacrata ecclesiae dogmata naufragia effusa sint, unde tanta miseriae copia atque moles in Romanorum fortunam etiamnunc redundet, protinus cognosces, quatenus homines id mente consequi pos-

ἁμαρτάνοντας, μεγάλα δ' οὖν ἐς προὖπτον πάσχοντας, μήτ' ἀπορεῖν μήτε γνωσιμαχεῖν ἐς πλεῖστον, ἀλλὰ τῷ μόνῳ θεῷ παραπέμπειν τὴν κρίσιν, τῷ τὰς πρώτας αἰτίας γινώσκοντι τῆς τὰς ἐννοίας ἐχούσης ψυχῆς περὶ θεοῦ τε καὶ τῶν θείων δογμάτων πάνυ τι σφαλεράς, καὶ ἥκιστ' ἐς πλεῖστον ἀνεχομένῳ τὴν τῶν πλείστων ἐν τούτοις καλύπτειν σιγήν, τῶν τε ἄλλων καὶ ὅσοι τοῖς ἐπισκοπικοῖς ἐνιδρύονται θρόνοις, οἳ συνευδοκεῖν ἑκοντὶ ταῖς ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις οὐκ ὀκνοῦσι τοῦ παρόντος αἰῶνος, πῇ μὲν ματαίας ἕνεκα δόξης καὶ τύχης, πῇ
44 δὲ προσκαίρων οἵων δὴ τινῶν φόβων. ἑκόντες γὰρ ἑκάτεροι τὰ μέγιστα λανθάνουσι βλάπτοντες κοινῇ τε καὶ καθ' ἕκαστα ἑαυτούς, τῆς αἰωνίου δόξης τὴν αἰώνιον ἀλλαττόμενοι κόλασιν. ἢ γὰρ ἂν καθάπαξ ἅπαντες, ἢ τό γε δεύτερον οἱ πλείους, ὑπὲρ τῆς πατρίου πίστεως ἐς μίαν ἀθλητικὴν παραταξάμενοι φάλαγγα δυοῖν τε τῶν καλλίστων ἐτύγχανον, καὶ ἅμα δυοῖν τῶν κακίστων ἀπείχοντο. τήν τε γὰρ ἑαυτῶν ἀίδιον ἐκαρποῦντο ὠφέλειαν, καὶ ἅμα τὸν βασιλέα μακάριον ἔδρων, τοῖς πατρίοις πείθοντες ὅροις ἐμμένειν καὶ δόγμασι. μηδὲ γὰρ δυνάμενος καθάπαξ ἅπασιν αὐτὸς ἀνθίστασθαι, καὶ ἄκων γοῦν τοῖς τῆς ὁμοφροσύνης εὐσεβέσιν ὅροις συνηλαύνετ' ἄν, καθὰ καὶ πλείστοις ἄλλοις ἀλλαχῇ πολλαχῇ συμπεπτωκὸς κατ' ἄλλοτ' ἄλλους τοὺς χρόνους, νῦν μὲν ἐνίοις ἐνιαχοῦ, νῦν δὲ

sunt. nam, quod omni ex parte verum est, deo soli reservatur. quare quum multos, quamquam palam non magna delicta commiserunt, magnis tamen malis palam affici vides, non inops consilii esse debes vel dubitatione aestuare, sed soli deo permittere iudicium, qui primas causas animi lubricis admodum de deo divinisque dogmatis opinionibus imbuti cognoscit neque plurimorum de hisce rebus silentium diu obtegere sustinet quum aliorum tum eorum, qui in episcopali sede constituti ultro cum magistratibus et potestatibus huius saeculi sentire non dubitant, qua vana gloria et fortuna, qua timoribus quibusdam temporariis ducti. sua enim sponte utrique sibi et universim et singulatim vehementer sibi nocent, quum aeternam gloriam cum aeterna castigatione commutent. nam profecto si ad unum omnes vel maior saltem pars ad patriam fidem defendendam ad unam quasi athleticam aciem sese coniungerent, duas res easque optimas nanciscerentur simulque duabus iisque pessimis abstinerent; sibi enim sempiternam salutem pararent, imperatorem vero beatum facerent, si ei persuaderent, ut in finibus atque dogmatis a patribus constitutis permaneret. quum enim solus omnibus resistere non posset, vel invitus intra concordiae fines compelleretur, id quod compluribus aliis alia ratione aliisque temporibus accidit atque tum nonnullis interdum, tum plurimis maxime ad salutem

πλείστοις, τὸ πλεῖστον εἰπεῖν εἰς σωτηρίαν ἀπέχρησε. καὶ οὕτως οὔτε τῆς αἰωνίου δόξης ὑπερόριοι ἐγίγνοντ' ἄν, καὶ ἅμα τῆς αἰωνίου κολάσεως ὑπερόριοι μάλα τι εὐπρεπῶς ἐγίγνοντ' ἄν. κἀντεῦθεν τήν τ' οἰκείαν συνέβαινεν ἂν χώραν ἀζήμιον ἔχειν ἀεί, καὶ ἅμα τὴν ἀλλοτρίαν προσκτᾶσθαι, καὶ δουλοῦσθαι μὲν οὐδέσιν ἔθνεσιν οὐδέποτε, δεσπότας δ' ἄλλοτ' ἄλλων γίγνεσθαι κατὰ μικρὸν ἐθνῶν ἀεί, τῆς θείας ἀεὶ δεξιᾶς εὐμενῶς φυλαττούσης τὸν ἴδιον κλῆρον, εὐθυνούσης πρὸς εὐκληρίαν πλάτος καὶ μέγεθος.

45 *Ἀλλ' ἔγωγέ σοι, φίλη μοι κεφαλή, τὰ παραπλήσια ἐπειπὼν βεβαιώσω τὰ εἰρημένα σαφέστερον, ἐκ πάνυ πολλῶν ὧν μοι τετύχηκε πρὸ βραχέος ἀκηκοέναι καὶ ὧν εἰληφέναι δι' ὄψεων, πάνυ βραχέα σὴν ἐκλεξάμενος χάριν. οἶσθα δὴ πάντως καὶ Συμεὼν ἐκεῖνον, ᾧ τὸ νομοφύλακος προσεγεγόνει ἀξίωμα ἐν τῇ τῶν πραγμάτων ζάλῃ, ὃς τοῖς Παλαμίταις καὶ στόμα καὶ γλῶττα καὶ νόμος ἦν, καὶ στρατηγὸς τῇ παρανόμῳ φάναι καθίστατο φάλαγγι, ὅτε μᾶλλον ἐλλόγιμος ἢ κατ' ἐκεῖνον ὑπάρχων τὸν θίασον. πένης δ' ἄλλως ὢν καὶ λιμῷ τὸν βίον στρατηγούμενος, κολακείᾳ τοὺς ἐν δόξῃ μετῄει παντοδαπῇ, βίου πρόφασιν ἐπιτηδεύων καὶ ζωῆς πορισμὸν ἑαυτῷ καὶ παισὶ καὶ συζύγῳ καὶ ὅλῃ φάναι συλλήβδην οἰκίᾳ. καίπερ οὖν εἰδὼς ὡς ὀλέθριόν τε καὶ μυσαρὰν τὰ τοῦ Παλαμᾶ κεκλήρωται δόγματα μοῖραν, ὅμως δόξης ἕνεκα καὶ πλούτου*

suffecit. tali ratione, ut ab aeterna gloria non exclusi, ita ab aeterna castigatione decentissime remoti essent. inde fieret, ut non modo suam terram integram semper possiderent, verum etiam peregrinam sibi acquirerent, neque a gentilibus unquam in servitutem redigerentur, sed aliarum alio tempore gentium dominationem paulatim nanciscerentur, divina potentia nunquam non proprias possessiones servante et ad ampliorem et maiorem felicitatem ducente.

"Sed ego, carissimum caput, similia quaedam addam, ut dicta confirmem dilucidius, ex permultis rebus, quas brevi ante audivi et oculis percepi, paucas tua gratia delibans. cognovisti certe Symeonem illum, qui custodis legum munus in rerum turbis nactus Salamitis oris et linguae et legis instar erat atque impiae, ut ita dicam catervae quasi dux constitutus, ut qui totum illud sodalitium prudentia superaret. hic quum alioquin esset egentissimus et fame conflictaretur, adulatione varie circumiit claros viros, ut vitae tolerandae opportunitatem captaret victumque quaereret sibi, liberis, uxori, toti denique familiae. quamvis igitur sciret, in quam perniciosa atque abominabili conditione versarentur Palamae dogmata, tamen gloriae atque

δή τινος προσκαίρου τοῖς Παλαμικοῖς συνευδοκῶν ἦν δόγμασιν,
ὡς οἶσθα μᾶλλον αὐτός, καὶ μάλα τι λίαν ἡττώμενά τε καὶ
f. 122 a. ὑποκείμενα παρεδείκνυ τὰ ἤθη." διὸ καὶ ὧν ἦρα μάλιστα, μά-
λιστα πάντων αὐτὸς ἀπέλαυσε μὲν συνεχῶς, ἐνεπίμπλατο δ'
οὐδαμῶς. ἀλλ' ἐπεὶ πρὸ βραχέος ἐν ἐσχάταις ἐγεγόνει τοῦ
βίου πνοαῖς, ἐννέα λοιπὸν ἡμέραις τῇ τε νόσῳ καὶ τοῖς λογισ-
μοῖς τυραννούμενος ἔκειτο, ὅτε δὴ καὶ μεταξὺ πολλάκις οἷον
ἔνθους ἐν ὡριαίοις τισὶ καθιστάμενος διαστήμασιν, ὑποψι-
θυρίζων τε ἐφαίνετο πρὸς ἀέρα, καὶ σφόδρα δήπου δίκας ὧν
40 ἐπεπράχει βιαίως ἀπαιτουμένῳ ἐῴκει. καὶ μὲν δὴ τά τ' ἄλλα
λέγων ἦν, καὶ ὡς ἄκων τῆς αἱρέσεως ἥττηται ταυτησί. τέλος
δ' ἑαυτὸν ἀνειληφὼς καὶ οἷον ἀναπεπνευκὼς ἐλευθέριον, ὅσα
τῶν Παλαμικῶν δογμάτων τε καὶ βιβλίων παρὰ τὸν οἶκον
ἔτυχεν ἔχων, ὅλαις ἐζητήκει προθέσεσι τῆς ψυχῆς, καὶ εἰλη-
φὼς εἰς φλόγα παραχρῆμα χερσὶν οἰκείαις καθῆκε προσενεχ-
θέντος πυρός, καὶ τοιαδὶ πεπαρρησιασμένῃ τῇ γλώττῃ φθεγ-
γόμενος. "ἐγὼ" φησιν "ἐς τἀκριβὲς εἰδὼς ὁπόσης καὶ οἵας
γέμει ταυτὶ τὰ βιβλία τῆς ἀσεβείας, ὅμως πῶς μὲν θηρώμε-
νος δόξαν πῶς δὲ καὶ δεδιὼς τὰς αὐθεντικὰς ἀπειλάς, καὶ
ἅμα τὴν σύνοικον παραμυθεῖσθαι πενίαν ἐπιτηδεύων, ἔλαθον
παρὰ πᾶσαν δήπου πεπραχὼς τὴν ἐμαυτοῦ συνείδησιν, καὶ
τοῖς οὕτω μοχθηρίας ἔχουσι δόγμασιν ὑποκεκυφώς. πρὸς
γοῦν θεοῦ, τὴν παροῦσαν ἐμὴν ἐξαγόρευσιν οἱ παρόντες ἀκούον-

divitiarum temporariarum causa dogmata Palamica amplexus, ut ipse melius scis, oppido subiectos atque serviles prae se tulit mores. quare earum rerum, quas maxime appetebat, maxima copia continenter quidem fruebatur; sed nunquam tamen satiebatur. verum enim vero quum nuper extremam ageret vitae animam, morbo atque cogitationibus cruciatus per novem deinceps dies lecto erat affixus, quibus saepe quasi divinitus concitatus singulis fere interpositis horis ad aerem submurmurare aliquid videbatur neque aliter se gerebat ac si poenae abs eo repeterentur earum rerum, quas audacter perpetrasset. atque quum alia dixit tum invitum sese ad hanc haeresin applicuisse. ad extremum autem sese recipiens et quasi libere respirans Palamica dogmata atque libros, quoscunque domi habuit, omni animi affectu conquisivit, conquisita in flammam ignis allati suis manibus iniecit, talia fere libero ore effatus: „quamvis haud ignorarem, quanta atque quali impietate hi libri scaterent, tamen partim gloriam affectans, partim principum comminationes metuens, partim egestatem mecum habitantem lenire studens, contra omnem meam conscientiam agebam et tam improbis dogmatis me subiiciebam. per deum igitur vos, qui adestis

τες, ὑπὲρ τῆς ἐμῆς τῷ θεῷ ταλαιπώρου ψυχῆς συνεύξασθαι προθυμήθητε, δέομαι.“ καὶ οὕτω τοῖς τοιούτοις ἀνὴρ ἐκεῖνος συναπέψυξε ῥήμασιν. ὅθεν ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις ἀνὰ πᾶσαν διεσκεδάσθη τὸ πρᾶγμα τὴν πόλιν, καὶ σφόδρα διατεθρύλληται, ἕως καὶ εἰς βασιλικὰς ἰὸν ἀκοὰς σιωπᾶσθαι προστέτακται. καί μοι ἐπιεικῶς ἔδοξεν ἱκανὸν εἰς διόρθωσιν τῆς τοῦ Παλαμᾶ δυσσεβείας εἶναι τουτί, εἰ μὴ ἐμποδὼν αἱ τοῦ βασιλέως κατέστησαν ἀπειλαί, ἢ μᾶλλον εἰ ζώσας εἶχον ἐπίσκοποι τὰς ψυχὰς καὶ μὴ τεθνηκυίας τῷ δέει τῆς ἀγροικίας, καὶ ἥκιστα διὰ δόξαν καὶ τρυφὴν συνευδοκεῖν ταῖς ἀρχαῖς ἐβούλοντο τοῦ παρόντος αἰῶνος.

Ἓν μὲν δὴ τοῦτο τοῖς σοῖς ἐκείνοις ἀκόλουθον λόγοις 47
συνεβαλόμην ἔγωγε πρότριτα γεγονός· δεύτερον δέ, τὸ ἔθνος τῶν Ῥὼς οἶσθα ὡς πολυανθρωπότατόν τέ ἐστι καὶ τόπον εὐδαίμονα λίαν οἰκοῦν. πλοῦτον γὰρ ἐκεῖθεν ἴσχει παντοδαπόν, καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, οὐδενὸς ἀχορήγητόν ἐστι τῶν ὅσα πρὸς ἄφθονον χάριν ὁρᾷ τῶν ἐπιτηδείων. καὶ πρός γε νόμοις ὀρθοδοξίας οὐδαμῇ σαλευομένοις ἕπεται κατά γε τὸν ἁπλούστερον καὶ ἀπράγμονα τρόπον, ἐξ ὅτου περ αὐτὴν τὰς εὐχὰς ἀνειλήφει. ἔτυχε δ' οὖν κἀν τούτοις τοῖς χρόνοις τὸν ἐπισκοπικὸν ἐκείνοις θρόνον κοσμῶν καὶ τὴν ψυχικὴν τοῦ ἔθνους ἐπιστασίαν ἀνειλημμένος ἀνὴρ συνετός, “ ὡς οἶσθα, καὶ τῶν θείων f. 122 a.
κανόνων καὶ νόμων ἐξ ἔτι νέου πεῖραν ἐκ τῆσδε τῆς μεγίστης

meamque confessionem auditis, animae meae calamitosae salutem precari velitis, rogo atque obsecro.“ haec locutus homo animam efflavit. inde multos dies res per urbem dispersa omnium rumoribus differebatur, donec ad aures imperatoris perveniret, qui eam silentio opprimi iussit. atque mihi illud perquam idoneum videbatur ad Palamae impietatem corrigendam, nisi imperatoris minae impedimento fuissent aut potius, si episcopi vivos animos, non timore rusticitatis emortuos haberent neque ulla ex parte propter gloriam et luxuriem principibus huius saeculi assentiri vellent.

Hoc unum nuper factum, quod a tuis verbis non abhorret, ego adiunxi; secundum autem hoc est: scis gentem Russorum hominibus copiosissimam esse locosque felicissimos incolere, unde varias divitias habet neque quidquam deest, ut omnia una comprehensione complectar, quod ad largam rerum copiam pertinet. praeterea legibus verae fidei nunquam fluctibus iactatis ratione simpliciore et incuriosa obsequitur, ex quo tempore fidem precibus suis consecuta est. his temporibus igitur episcopalem sedem ornavit atque animos hominum suo imperio direxit vir, ut ipse scis, prudentissimus divinarumque normarum atque legum inde a pueritia in hac maxima urbium cognitione

τῶν πόλεων ἠθροικὼς ἀκριβῆ. καὶ ἵνα συνελὼν εἴπω, τοὺς νέους κἀκείνῳ πεπόμφασι τόμους οἱ τῆς Παλαμικῆς θιασῶται φατρίας, εἰς τὸν οἰκεῖον τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας κρημνὸν ἐκκαλούμενοι καὶ αὐτόν, σφίσι ποιεῖν εἰωθὸς τουτὶ πρὸς ἁπάσας πόλεις καὶ χώρας. ὁ δ' ἀναγνούς, καὶ ἰδὼν τῶν βλασφημιῶν ἐκείνων τὸ σμῆνος καὶ τὴν Ἑλληνικὴν πολυθεΐαν ἁπασῶν ἐκεῖ προεδρεύουσαν πάνυ δεσποτικῶς, κατὰ γῆς τε ἔρριψεν εὐθύς, καὶ τὰ ὦτα φραξάμενος ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς ἀπεπήδησε τάχιστα. καὶ λοιδορίας μάλα μακρὰς γεγραφὼς μετὰ τῶν εἰκότων ἐκ τῆς θείας γραφῆς ἐλέγχων καὶ ἀποδείξεων, ἐπεπόμφει ξύν γε τῷ πατριάρχῃ τοῖς ἐπισκόποις, πολυθέους τε καὶ ἀθέους τούτους ἀποκαλῶν καὶ σφόδρα ἀναιδεῖς τῶν πατρίων ἀθετητὰς καὶ διώκτας δογμάτων, καὶ ἅμα τοῖς προσήκουσιν ἀναθέμασιν ὑποβάλλων.

48 Καὶ τὰ μὲν ἐκ Ῥωσίας γράμματα τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον, καὶ οὕτω τοὺς κακοσχόλους τούτους ἐξήλεγξε μέν, οὐκ ἐμάλαξε δέ. τεθαύμακα δ' ἔγωγε πῶς τἄλλά γε ἀμαθεῖς ὑπάρχοντες οὗτοι τοῦτο φρονίμως οἰκονομοῦσι, πρὶν ἔκπυστον φθῆναι γενέσθαι, πάσαις ἀπειλαῖς αὐθεντικαῖς συστέλλοντες καὶ φόβοις, καὶ τάφῳ φάναι σιγῆς ἐν βραχεῖ συγχωννύντες, οἶμαι, τὸν πονηρὸν οἰκονόμον ἐκεῖνον μιμούμενοι, οὗ τὴν ἐν χρήμασι μεμηχανημένην οἰκονομίαν ἐν εὐαγγελίοις ὁ κύριος ἐπαινῶν, εἶτα τῷ αἰωνίῳ παραπέμπει πυρί.

accurata imbutus. ut paucis rem comprehendam, huic quoque viro Palamicae sectae sodales novos Tomos miserunt, in praeceps ipsorum interitus barathrum eum vocaturi, qua quidem ratione in omnes urbes locosque grassari solent. ille vero iis perlectis quum blasphemiarum examen atque Graecum polytheismum superbissime in iis dominantem videret, in terram statim eos abiecit auribusque a nefaria auditione munitis inde quam celerrime se proripuit. magnas vero criminationes cum argumentis atque demonstrationibus ex sacra scriptura petitis conscripsit et patriarchae episcopisque misit, appellavit eos polytheos et atheos impudentissimosque patriorum dogmatum eversores atque persecutores, anathema denique, quod par erat, in eos coniecit.

Atque scriptum ex Russia missum sic se habebat et sic istos, qui in malis rebus tempus terunt, coarguit quidem, attamen non infirmavit. miror autem, quomodo isti, licet alioquin stulti sint, hoc tamen prudenter faciant, ut, priusquam tale quid in vulgus innotescat, comminationibus quibuslibet severis atque terroribus reprimant et veluti silentii sepulcro brevi tempore condant; imitantur, opinor, malum illum dispensatorem, cuius callidam pecuniarum dispensationem dominus in evangeliis collaudat, collaudatum aeterno igni mandat."

Ἐβουλόμην καὶ τρίτον προσθεῖναι διήγημα, τῶν εἰρη- 49
μένων οὐχ ἧττον εἰς ἔλεγχον τῆς τῶνδε τῶν ἀνδρῶν ἀσεβείας. ἀλλά σε πρὸς τὴν ἀκοὴν ἀηδῶς θεώμενος ἔχοντα, τὸν νοῦν ἔκ τε ἀκοῆς εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ λοιποῦ μεταφέρειν ἔγνωκα δεῖν, ἵνα τι τῆς σῆς ἀπολαύσαιμι γλώττης, πρὶν τῶν δημίων ἐνίους φυλάκων ἐληλυθότας ἐπιταράξαι καὶ διακόψαι τὴν ἡσύχιον ὁμιλίαν ἡμῶν ταυτηνὶ καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἡμᾶς διαστῆσαι.

Πάνυ καλῶς τε ἐμῆς ἐστοχάσω γνώμης καὶ διανοίας 50
διὰ τῶν ἔξωθεν ἠθῶν, καλὲ Ἀγαθάγγελε. διὸ τὰ τῶν ἄλλων εὐφήμως θεατρίζων ἐγκλήματα, τὰ καθ' ἑαυτὸν ὅρα καὶ γνῶθι σαυτόν. τοῖς γὰρ κακοῖς ἀρκεῖ τὸ κακοῖς εἶναι, καὶ τὴν δίκην ἔχουσιν αὐτόθεν ἀποχρῶσαν. ἄλλως τε καὶ κηλῖδας οἶδά τινας ἐναποματτομένην ἐντεῦθεν τὴν ἀκοήν, καί τι νέφος ἀθροίζουσαν τῇ ψυχῇ δυνάμενόν πως ἐπιθολοῦν καὶ ἀμβλύνειν μὲν τὸ καθαρὸν καὶ ἄυπνον ἐκεῖνο τοῦ νοῦ, ἐξυπνίζειν δὲ τὸ τῆς ψυχῆς ἐμπαθές. ὅσῳ γὰρ δύσεργόν τε καὶ δυσκατόρθωτον πέφυκε τἀγαθόν, ἄυπνον τὸν διάβολον ἔχον πολέμιον, νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὴν τῶν λογισμῶν ἐπιβοσκόμενον χώραν καὶ μεθαρμόζοντα πρὸς τὸ χεῖρον ἀεὶ τὴν τῶν χρηστοτέρων ἕξεων ἰδέαν, τοσούτῳ ῥᾳδίαν τῆς κακίας ἡ κτῆσις ἔχει τὴν πάροδον καὶ οἷον κατὰ πρανοῦς φερομένην, ἅτε σπερματικάς τινας καὶ οἰκογενεῖς κῆρας ἐχούσης τῆς ἀν-

Vellem equidem tertiam quoque adiungere narrationem, quae non minus quam priores hosce homines impietatis redargueret. attamen quum hunc sermonem moleste te ferre videam, animum iam ab auditione convertendum cognovi ad auditiones, ut fructum aliquem tuae linguae percipiam, priusquam ex custodientibus nos carnificibus quidam aggressi tranquillam familiaritatem turbent atque dirimant et alterum ab altero seiungant."

„Optime meam sententiam atque consilium ex externis moribus assecutus es, optime Agathangele. quare aliorum crimina bonis verbis in promptu ponens te adspice et temet ipsum cognosce. Improbis enim hominibus iam sufficit, quod sunt improbi et inde satis poenae ferunt. huc accedit, ut maculis quibusdam inde aures adspergantur et nubem quandam colligant, quae animum sordibus inficere puritatem illam atque vigilantiam mentis hebetare, cupiditates excitare possit. ut enim bonum sua natura operosum est ac difficile, quum diabolum vigilantem inimicum habeat, qui die noctuque animum depascit et semper meliores affectus in peius declinat, sic facilem et veluti per pronum praecipitantem aditum improbitas sibi parat, quippe quum

f. 123 a. θρωπίνης ἐκείνης ψυχῆς ἐν τῇ πρὸς " τὴν σάρκα κοινωνίᾳ ταύτης οἱονεὶ κοιμωμένας. διὰ γὰρ τοῦτο κἀγὼ τῶν τοιούτων ἀποσχόμενος ἀφηγήσεων, καὶ μάλα τι πλείστας ἔχων διεξιέναι, σιγῇ παρέσχον τὴν γλῶτταν. φέρε τοίνυν τῶν δημοσίων πραγμάτων ἐχόμενος, ὅπου τὸ πρότερον ἴχνος τοῦ λόγου σὺ καταλέλοιπας, λέγε κατὰ τὸ συνεχὲς ἡμῖν, ἀναμιμνησκόμενος τῶν εἱρμῶν ἐκείνης τῆς ἀφηγήσεως, μάλα σοι πρόθυμον ὑπέχειν βεβουλημένοις τὴν ἀκοήν.

51 Εὖ μὲν λέγεις, ὦ φίλη μοι κεφαλή, συγγινώσκειν δ' οὖν σε δεῖ, καὶ μὴ πάνυ μοι μέμφεσθαι. οὐ γὰρ βουλόμενος λοιδορεῖν, ἀλλ' ἱστορίας εἶναι καὶ ταντὶ συμμαχίαν ἡγούμενος τὴν βελτίστην, ἐγὼ διεξῄειν σοι μήπω πυθέσθαι μηδ' ὁθενοῦν ἐσχηκότι καινότερα ὄντα. μέμνημαι γάρ σου πολλάκις εἰπόντος ὅτι καθάπερ ἐν ἁρμονίᾳ πολυμιγέων ἕνωσις γίνεται καὶ δίχα φρονεόντων συμφρόνησις, καὶ ὥσπερ ὁμοίως ἐν ταῖς οἰκοδομίαις λίθοι τε καὶ ξύλα καὶ πηλὸς καὶ χάληξ καὶ τοιαύτη τις ἄλλη πολυειδής τις συμφόρησις ἥκει πρὸς τοὖργον, οὕτω κἀνταῦθα τῇ ἱστορίᾳ πάντων δεῖν τῶν τοιούτων· μίαν γάρ τινα τοῖς μετιοῦσι γίνεσθαι τὴν ὠφέλειαν ἐξ ἀμφοῖν, τὰ μὲν ἀγαθὰ μιμουμένοις διὰ τὸν πόθον τῶν ὕμνων, τὰ δὲ χείρω φυλαττομένοις διὰ τὴν πρὸς τὰς λοιδορίας ἀπέχθειαν.

52 Ἀλλὰ μετιτέον ἡμῖν ἐστὶ λοιπὸν ἐς Ὑρκανὸν τὸν τῶν

animus humanus ingenitas quasdam atque insitas habeat pestes, quae in coniunctione eius cum carne quasi dormiunt. quare ego tales narrationes, quamquam eiusmodi permultas referre possum, silentio praeterii. agedum ad publicas res reversus, ubi superioris vestigium narrationis reliquisti, inde continenter ordinis memor nobis res exponas lubentissime tibi audientiam praebentibus."

„Bene dixisti, carissimum mihi caput, veniam mihi dare neque me vituperare debes; nam non ut calumniarer, sed illud quoque pulcherrimum historiae adiumentum esse arbitratus, haec tibi enarrabam recentiora, quae tu nullo pacto aliunde audire potueris. memini autem te saepe dicere, ut in harmonia variarum rerum coniunctio atque inter se discordantium concordia esset et ut simili ratione in aedificiis lapidum, lignorum, luti, calcis, aliarum eiusmodi rerum multiformis conglutinatio ad opus afferretur, sic etiam historiae talibus opus esse. unam enim quandam utilitatem ad legentes ex ambobus redundare, ut bona imitarentur ob cupiditatem laudationum, mala caverent ob odium ignominiarum.

Sed iam nobis est redeundum ad Hyrcanum, Bithynorum barba-

Βιθυνῶν ἡγεμόνα βαρβάρων· ἐκεῖ γὰρ ἡμῖν ὁ τῆς ἀφηγήσεως ἐκείνης εἱρμὸς καταλέλειπται. τὰ γὰρ κατὰ τῶν πρέσβεων ξυμπεπτωκότα αὐτοῦ πυθομένῳ ἐκείνῳ ἥκιστ' ἀποχρῆναι ἔδοξε μέχρι τῆς ἀπειλῆς ἑστήξειν τὰ τῆς ἀμύνης, ἀλλὰ σατραπικὰς μὲν προὔπεμπε τὰς ἀπειλὰς καὶ μάλα ἀτόπους, βαρβαρικώτερα δὲ καὶ μάλα ἀτοπώτερα ταῖς ἀπειλαῖς προσετίθει τὰ πράγματα. καὶ μὲν δὴ τῶν μὲν υἱέων προστεταχὼς τὸν πρῶτον δι' Ἑλλησπόντου κατὰ τῶν ἐπὶ Θρᾴκης Ῥωμαϊκῶν περαιοῦσθαι χωρίων, αὐτὸς ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων τῆς Βιθυνίας πόλεων κατῄει, πολλὴν ἐπαγόμενος λόγχην ἐπὶ τὰ τῆς Χαλκηδονίας ἱππήλατα γῆς, παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ὅπῃ τηνικαῦτα καὶ τὸν Γεννουιτικὸν συνέβαινεν ἵστασθαι στόλον δι' οὓς ἔφθημεν τρόπους εἰπόντες. κἀκεῖθεν ὡς ἀπὸ δίφρου δεσποτικοῦ τούς τε πρέσβεις μετὰ τῶν χρημάτων ἀπῄτει, καὶ ἀπειλὰς τῶν προτέρων μείζους πολλῷ προσετίθει, αὐτίκα μάλα κατὰ τῆς Βυζαντίων πόλεως διαπεραιοῦσθαι ὑπισχνούμενος, εἰ μὴ λάβοι μετὰ πάνυ μακροῦ τοῦ ὑπερβάλλοντος ἅπαντα. τοὺς μὲν δὴ οὖν ζῶντας τῶν πρέσβεων, καὶ ὅσα τῶν χρημάτων ἀνερευνώμενα ξυνελέγετο πρὸς τῶν διανειμαμένων, . . . ὁ βάρβαρος ἀεὶ τὰ λείποντα σφοδρῶς τε καὶ λίαν ὑπερηφανῶς " ἐνέκειτο ἀπαιτῶν, καὶ ἀεὶ λαμβάνων ἀεὶ ζη- f. 123 b.
τῶν ἦν, τὰ ψευδῆ προστιθεὶς καὶ προφασιζόμενος. τέλος δὲ **53**
στρατιὰν ἑτέραν τῶν υἱέων τὸν δεύτερον εἰληφότα διαπεραιοῦσθαι προσέταττε τὸν τοῦ Πόντου αὐχένα διὰ Γεννουιτικῶν

20 . . . .] *κομισάμενος?*

rorum principem; in eo enim nostrae narrationis ordo substitit. qui quum cognovisset, quid legati passi essent, haudquaquam ultionem minis tantum contentam esse debere arbitratus non solum satrapae ritu minas admodum insolentes iactavit, verum etiam facta adiecit immaniora et insolentiora. filio enim maximo natu imperavit, ut Hellesponto traiecto ad locos Romanos in Thracia sitos appelleret; ipse autem ex superioribus Bithyniae urbibus magno cum exercitu in plana loca Chalcedoniae descendit secundum oram, ubi tum etiam classis Genuensium constituta erat et causis supra expositis. inde veluti ex solio tyrannico legatos cum opibus reposcit minasque addit prioribus multo vehementiores, se nimirum protinus ad urbem Byzantiorum traiecturum esse, nisi omnia magno cumulo aucta reddantur. quamquam vero legatos, qui quidem adhuc in vivis essent atque res, quae ab iis, qui eas inter se diviserant, requisitae colligi possent, recepit barbarus, vehementissime tamen ac superbissime, quae deerant, usque repetebat et, quo plus accepit, eo plus poscebat, mendaciis additis atque praetextis. ad extremum filium secundum cum al-

νεῶν, καὶ ξυμμῖξαι κατὰ Θρᾴκην τἀδελφῷ, ὡς ὁμοῦ γενομένων τῶν στρατευμάτων ἀμφοῖν τά τε πρὸ ποδῶν πάντα δῃῶσαι, καὶ ἅμα ἐξ ἐφόδου καὶ ἐς τὴν Μυσῶν ἐσβαλεῖν χώραν. ὃ δὴ τάχιστα πρόσταγμα πεπραχότες ἐκεῖνοι, ἡμερῶν μεταξὺ μικρῶν ἐπανήεσαν ὑπὲρ ἀριθμὸν ἐλαύνοντες, οὐ Μυσῶν λείαν μόνον, ἀλλὰ τὴν πλείω Ῥωμαϊκήν, μᾶλλον δ' εἰ χρὴ τἀληθὲς εἰπεῖν, τὴν πᾶσαν Ῥωμαϊκήν· ἄποικοι γὰρ κἀκεῖνοι Ῥωμαίων ὑπῆρχον, διὰ πενίαν πρὸ ἐτῶν οὐ μάλα μακρῶν ἐκεῖ μετοικήσαντες. διὰ γὰρ τὸ καὶ τὰς ἐκεῖ πόλεις εἶναι τῶν πρὶν βεβασιλευκότων Παλαιολόγων οἰκοδομὰς καὶ ὅρια τῆς τότε Ῥωμαίων ἡγεμονίας, ἔπειτα Μυσοῖς τισὶν ἡλωκυίας ὑπείκειν ἀρτίως, συμβαίνει καὶ κύκλῳ περὶ αὐτὰς τοὺς ἐντεῦθεν ἐκεῖ διὰ πενίαν ἐκόντας, ὡς εἴρηται, μεθισταμένους ἐκ τοῦ σύνεγγυς
54 αὐτόθι κληροῦσθαι τὴν δίαιταν. ἄρτι τοίνυν μέχρι μὲν ἐς τάσδε τὰς πόλεις τῆς βαρβαρικῆς γενομένης ἐφόδου, περαιτέρω δ' οὐ δυνηθείσης διὰ τὴν τῶν τῆς γῆς ἐκείνης ἀρχόντων πρόνοιαν, πάντας συνεπεπτώκει Ῥωμαίους μὲν εἶναι τοὺς ἀπαχθέντας ἐκεῖθεν, Μυσοὺς δ' ὀνομάζεσθαι διὰ τὸ Μυσοῖς ἐκ πολλοῦ καὶ αὐτοὺς ὑπηκόους γενέσθαι. τὴν μέντοι λείαν εἰς Ἀσίαν οἱ βάρβαροι πέμψαντες πᾶσαν ἐκείνην, οὐ πρότερον αὐτοί τε ἐντεῦθεν ἀπαλλάττειν ἤθελον, πρὶν ταῖς ἐν Χερρονήσῳ πόλεσιν ἐπιθεῖναι φόρους, καὶ τοὺς μὲν ἤδη λαβεῖν, τοὺς δ' ἐτήσιον ἀναγκάσαι σφίσι διδόναι συνθέσθαι

tero exercitu Ponti fauces transvectum cum fratre in Thracia sese coniungere iussit, ut in unum locum coactis copiis obvia quaeque vastarent et incursione Mysorum quoque terram infestarent. iussa illi quam celerrime executi paucis diebus recessere, innumerabili non solum e Mysis, sed maxime e Romanis vel potius, si verum dicendum est, cuncta praeda e Romanis facta. quia enim urbes illic sitae Palaeologorum pridem imperantium sedes erant atque imperii Romani tunc fines, deinde captae Mysis se summisere, usu venit, ut circumcirca eas ii, qui hinc eo, ut dictum est, ultro ob egestatem transmigrarunt, in locis vicinis vitam degant. quum igitur impetus barbarorum modo usque ad hasce urbes extenderetur, amplius autem ob providentiam principum huius terrae progredi non posset, factum est, ut, qui inde abducerentur, omnes Romani essent, Mysi autem appellarentur propterea quod multum temporis Mysis subiecti erant. praeda omni in Asiam transportata barbari non ante inde recedere volebant, quam urbibus in Chersoneso sitis tributa imponerent eaque partim statim acciperent, partim in singulos annos sibi daturos promittere eos cogerent, ut etiam Thraciae despotis iam imposuerunt. sed a bar-

δασμόν, ὡς καὶ Θρᾴκης ἤδη κὐτασταῦσι δεσπόταις. ἀλλὰ πρὸς μὲν βαρβάρων τοιοῦτος ἐπιπολαίως ἄρτι διέσπαρται λόγος ὥσπερ προαναφώνησις καὶ προμάντευμα, οὔπω μέντοι τὸ κῦρος ἔσχεν, οὐ μάλα τι ἐθελόντων ἑκόντων συνθέσθαι Ῥωμαίων. διὸ οὐδ' αὐτοῖς γε ἀπαλλάττειν ἐκεῖθεν γεγένηται πρὸς βουλήσεως, ἀλλ' ἐκάθηντο ἀναπόσπαστα δῃοῦντες ἅπασαν Θρᾴκην νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀεί.

baris talis sermo modo leviter sparsus tanquam praedictio et praesagium quoddam nondum ad effectum adductus est, quum Romani ultro cum iis rem componere haudquaquam in animum inducere velint. quare et ipsi inde recedere nolunt, sed illic assidue totam Thraciam noctu diuque vastant.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΛΟΓΟΣ ΚΖ.

f. 123 b. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, κἀνταῦθα τῆς διηγήσεως ἥκοντος τοῦ Ἀγαθαγγέλου, φροντίδες ἕτεραί μοι τὸ λογιζόμενον ἀνθέλκουσαι τῆς ψυχῆς ἀπησχόλησαν οὐ μάλα τι ἀγεννεῖς· τάς γάρ τοι πολλαχόθεν ἐμοὶ τῶν νοσημάτων ἄλλοτ' ἄλλας παρεισρυείσας κῆρας καὶ τύχας ἐς πάνυ τι μοχθηρὰν συμμαχίαν τῶν τῆς κεφαλῆς ἀλγηδόνων ἰούσας ὁρῶντι διά τε τὸ τῆς καθείρξεως ἐπιεικῶς ἰταμὸν ὁμοῦ καὶ παντάπασιν ἀπαράκλητον, καὶ ἅμα τὸ τῆς ἐλευθερίας ἢ μικρᾶς γοῦν τινὸς ἀνέσεως δύσελπι (τὸ γὰρ θηριῶδες οὔτ' ἔληγε τῶν διωκτῶν οὐδαμῇ καὶ πρός γε πλείω τὴν τοῦ αὔξειν νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ὁλκὴν ἀνῃρεῖτο), δέος ἐμοὶ τῶν πάνυ μεγίστων περικεχύσθαι ξυνέβαινεν, ἀναπολοῦντι μὴ ὃν αὐτοὶ καθ' ἡμῶν ἀεὶ μηχανῶνται θάνατον ἐπιγένηται, πρὶν ἡμᾶς αἰσθέσθαι, f. 124 a. || καθάπερ ἐκ λόχου ληστής. ἤδη τοιγαροῦν τῆς τότε νυκτὸς

5. Ὅτι δολοφονίαν ὑποπτεύσας ὁ Γρηγορᾶς ἑτοιμάζεται πρὸς θάνατον margo codicis.

NICEPHORI GREGORAE HISTORIAE ROMANAE LIBER XXVII.

Quae quum ita se haberent, quumque huc narrationem Agathangelus perduxisset, curae aliae et hae quidem non mediocres mentem perturbabant. etenim multas ac varias ex aegritudine miserias et sollicitudines obrepere simul et in graves capitis cruciatus coire sentiebam; et quum custodia plena esset immanitatis neque ullum omnino admitteret solatium, etiam omnis spes libertatis vel ad exiguum temporis spatium recuperandae evanuisset, siquidem persecutorum furor nondum deferbuerat, sed potius plures noctu diuque in vincula

περὶ τρίτην γενομένης φυλακήν, ἐν ᾧ τῆς ὥρας ἑκασταχόθεν οἱ τῶν φροντιστηρίων ἀνθαμιλλώμενοι κώδωνες, καὶ συχνὰ τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς θορυβοῦντες ἀέρα, τοὺς τὸν μονήρη βίον ἀνῃρημένους ἐς τοὺς κοινούς τε ἀθροίζουσιν ὕμνους καὶ τάς γε πρὸς θεὸν κατὰ τὸ σφίσιν εἰωθὸς ἀεὶ δοξολογίας, τὸν Ἀγαθάγγελον αὖθις ἀψοφητὶ διὰ τῆς θυρίδος ἔγωγε ἐνεχείρουν προπέμπειν, καθάπερ Νῶε πάλαι φασὶν ἐκεῖνον ἐκ κιβωτοῦ τὴν περιστεράν, μαθεῖν εἰ ὁ τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας λωφᾶν ἐπεχείρει κατακλυσμός. εἰ δ' οὖν, δύο ταυτὶ τουφὶ 2
προσανατίθεσθαι τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐδόκει μοι, πρῶτον μὲν προσιόντα τῷ δεῖνι τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν καὶ συνήθων ἐμοὶ κομίζειν ἐκεῖθεν μερίδα τῆς θείας σαρκὸς τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ καὶ θεοῦ ἡμῶν καὶ ἅμα ἀντιδώρου τεμάχια πλείω. ἃ γὰρ ἔχειν ἐμοὶ περιῆν, ἐκ πολλοῦ δεδαπανῆσθαι συμπέπτωκε· καὶ νῦν ἐπεί μοι, καθάπερ κηρίον μέλιτται, πανταχόθεν τοῖς τοὐμοῦ θανάτου δημιουργοῖς κραταιότερον ἐπιτίθεσθαι δέδοκται, ἀναγκαῖον, εἴ πέρ ποτε, νῦν μάλιστα δέδοκται κἀμοὶ προσεχέστερον ἀνθοπλίζεσθαι καὶ ταῦτα δὴ πρὸς ἁγιασμὸν καὶ μετάληψιν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἔχειν, ἀντ' ἄλλης εἰπεῖν ἀκροπόλεως καὶ κράνους καὶ τόξων καὶ θώρακος. πρῶτον μὲν οὖν δὴ τοῦτο προσανεθέμην Ἀγαθαγγέλῳ, δεύτερον δὲ τῶν φίλων ἑκάστοις ἰδίᾳ καὶ ἡσυχῇ προσιόντ' ἀξιοῦν τῆς ἐμῆς ὑπερεύχεσθαι ταλαιπώρου ψυχῆς· οὐ γάρ, οἶμαί γε,

rapiebantur, accidit, ut ob res gravissimas metu afficerer. id enim mente agitabam, ne mors quam mihi machinabantur subito nec opinato me comprimeret tanquam latro ex insidiis. Itaque tertia iam vigilia, quo tempore undique cellarum tintinnabula sonantia et super caput aera continuo crepantia, monachos ad hymnos coniunctim decantandos et consuetam dei celebrationem convocant, Agathangelum rursus silentio fores emittere conatus sum; quemadmodum Noham dicunt e navi emisisse columbam; ut, num dei ecclesiae eluvio intermittere coepisset, videret. et haec duo vel maxime necessaria ei commisi. primum ut ab uno e viris sanctis mihique coniunctis particulam divini carnis salvatoris Christi et dei nostri, simulque panis consecrati plura frusta mihi expeteret. quae enim domi habebam, ea saepius edendo consumta erant. iam vero quoniam sicut apes ceram, insidiatoribus tradere me fortiorem necesse erat, animum ad constantiam colligere studebam; idque ut sanctificatione sanctaque communione loco arcis propugnaculorum, galeae, pilorum, thoracis efficere possem cupiebam. haec igitur primum Agathangelo commisi. deinde, ut singulos quosque amicos privatim et silentio adiret et hortaretur, propter me mi-

ἔφασκον ἔτι με ζῶντα θεάσασθαι σφᾶς· θεάσονται δ' ἴσως ἐξαίφνης συρόμενον τὸν ἐμὸν τοῖς διώκταις νεκρὸν καὶ βρῶμα κυσὶ καὶ ὀρνέοις τῆς πόλεως ἔξω ῥιπτόμενον· τοῦτο γὰρ ἐκ πάνυ πολλοῦ κεκύρωταί τε καὶ ὥρισται σφίσι, πρᾶγμα, εἰ καὶ μὴ τὸν ἴσον τρόπον, ἀλλ' οὖν εὐκταιότατον μάλα γε ἑκατέροις ὄν, ἐμοὶ μὲν ὡς ἐλπίδων ἀρχὴ στεφανηφορουσῶν ταὐτὰ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἠγωνισμένοις πάλαι ἐκείνοις ὑφισταμένῳ, σφίσι δ' ὡς πέρας τῶν ἐφ' ἡμᾶς ἐκείνων καὶ δρόμων καὶ μόχθων, τὰς ἐμὰς διηνεκῶς δεδιόσι γραφάς.

8 Πρὸς ταῦτα περιαλγής τε καὶ ἔνδακρυς Ἀγαθάγγελος γεγονὼς ἐφ' ἱκανὸν σεσιώπηκέ τε καὶ ἐκεκύφει· εἶτ' ἀνενεγκὼν καὶ τὴν ἡμετέραν τέως ἀπαλλαγὴν ὑπερθέμενος, εἰ ἐξείη μὴ τοῦ τὰ θεῖα ἱερουργοῦντος μυστήρια παρόντος χερσὶν ἰδίαις ὀντινοῦν μεταλαμβάνειν ἤρετο. ἀκηκοὼς δ' ὡς Βασιλείῳ τῷ θείῳ καὶ τῶν ἄλλων οὐκ ὀλίγοις τουτὶ συγκεχώρηται τῶν ἁγίων, ἅτε καὶ τοῖς ἐν γε ταῖς ἐρήμοις ἄμικτον πάλαι βίον ἀσκοῦσι ποιεῖν εἰωθός, καὶ ὅσοι ἐν τοῖς τῶν διωγμῶν καιροῖς ἑαυτοὺς ὄρεσί τε καὶ σπηλαίοις ἄλλοι ἄλλοις συνέκρυπτον, [f. 124 b.] πέπεισταί τε ῥᾷστα καὶ δεύτερον ἠρώτα τουτί, εἰ ἐξείη δηλαδὴ τῶν ἑτεροδόξων ἐνίοις συνεύχεσθαι καὶ βίας ἐπειγούσης πρὸς τῶν τοιούτων ἐνίοτε καὶ ἐνιαχοῦ τῶν θείων

serum precibus deum invocarent. neque enim credo, dicebam, eos iam vivum me reperturos esse. repente fortasse corpus meum a persecutoribus dilaceratum canibus avibusque sub urbis moeniis obiectum offendent. nam haec iam ex longo tempore persecutores apud animum constituerunt, etsi non in hunc modum, tamen ut ita fiant vehementer exoptant. et mihi quidem haec tanquam prima laborum palma videntur, quibus dignus habear, qui rei christianae propugnatoribus adnumerer; illis autem haec finem facient molestarum contentionum et laborum, quos continuo metu scriptorum meorum coacti sunt ut suscipiant.

Haec quum dixissem Agathangelus animo tristi et oculis lacrimantibus aliquamdiu tacuit et oculos in humum defixit. deinde se erexit et libertatis meae spem novam amplexus, num absente sacerdote, qui sacra mysteria faceret, cuilibet licitum esset ipsius manibus dominicum corpus et sanguinem participare, ex me quaesivit. sed quum id audisset sancto Basilio aliisque multis sanctis viris concessum fuisse, itemque qui vitam solitariam egissent vel qui persecutionum temporibus in montes et speluncas confugissent, id facere consuesse, facile sibi persuasit. deinde ex me quaesivit, num licitum esset palam cum infidelibus quibusdam instituere precationes et vi urgente interdum cum iis mysteria agere unaque celebrationes. at ego sta-

μετέχειν μυστηρίων, ὁμοίως κἀνταῦθα κἀκεῖ τῶν αὐτῶν λεγομένων εὐχῶν. ἐγὼ δὲ τὸν θεῖον εὐθὺς παρήγαγον ἐκ Δαμασκοῦ Ἰωάννην αὐτῷ, φυλάττεσθαι παραινοῦντα μήτε λαμβάνειν αἱρετικῶν μετάληψιν μήτε διδόναι· μὴ δότε γὰρ τὰ ἅγια τοῖς κυσίν, ὁ κύριος ἔφησε, μηδὲ ῥίπτετε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, ἵνα μὴ μέτοχοι τῆς κακοδοξίας καὶ τῆς αὐτῶν γενώμεθα κατακρίσεως· εἰ γὰρ ἕνωσίς ἐστι πρὸς Χριστόν, καὶ πρὸς ἀλλήλους πάντως· καὶ πᾶσιν τοῖς ἡμῖν συμμεταλαμβάνουσι κατὰ προαίρεσιν ἑνούμεθα, καὶ πάντες ἓν σῶμα ἐσμέν, ὅτι ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μεταλαμβάνομεν, ὡς ὁ θεῖος ἀπόστολος ἔφησε. τῆς οὖν προαιρέσεως ἐνταυθοῖ μαχομένης καὶ ἀλλήλων ἡμᾶς διιστώσης τῆς τῶν δογμάτων ἕνεκα καινοτομίας, πῶς ἂν μίαν σχοίημεν τὸν Χριστὸν κεφαλήν, ἢ πῶς ἂν ἀλλήλοις συνευξαίμεθα; τίς γάρ, 4
φησί, μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου; ἢ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; ἢ τίς συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ; ἀκούεις δὲ καὶ τοῦ θεοῦ διὰ τῆς προφητικῆς φθεγγομένου γλώττης, ὡς ἐὰν προφέρητέ μοι σεμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα βδέλυγμα ἔσται μοι· τῷ γὰρ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ θεὸς "ἵνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου;" οὐ γὰρ τὰ γινόμενα χρὴ σκοπεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν τῶν γινομένων ἐπιζητεῖν, ὁ χρυσορρήμων ἔφησεν Ἰωάννης. τὸ μὲν γὰρ κατὰ γνώμην γινό-

2. τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐκ τοῦ περὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων τοῦ κυρίου. 3. μυστηρίων κέφ. κγ'. 17. Ἡσαΐου. 18. ψαλ. μθ'. 23. Χρυσοστόμου ἐκ τοῦ κατὰ Ἰουδαίων δευτέρου λόγου.

tim Ioannis Damasceni memoriam ei revocavi, qui monet: „ne nos haereticorum mysteria celebremus neve iis ad nostra aditum patefaciamus. nolite sanctum dare canibus, dicit dominus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos. ut ne imbuamur pravis istorum opinionibus neve cum iis condemnemur. ubi enim communio est nobis cum Iesu Christo etiam inter nos communio constat; et cum omnibus quidem qui nobiscum sanctam coenam participant in fide coniuncti sumus, et nos omnes unum corpus efficimus. quod uno illo pane vescimur, ut sanctus apostolus dicit.“ quid igitur, si in fide dissidemus, nosque dogmatum diversitas distrahit, num unum deum Christum habemus aut eadem cum iis sacrificia agimus? „quae enim communia sunt fideli cum infideli, luci cum tenebris, Christo cum Beliare? audi quae deus dicit ore prophetae: „frustra mihi offeretis similaginem; thuribulum a me repudiabitur." sic increpat deus impium. quid meam iustitiam? quid divinos libros in ore tuo habes? neque solum

μενον τοῦ θεοῦ, κἂν φαῦλον εἶναι δοκῇ, πάντων ἐστὶν ἄριστον· τὸ δὲ παρὰ γνώμην καὶ μὴ δοκοῦν ἐκείνῳ, κἂν ἄριστον εἶναι νομίζηται, πάντων ἐστὶ φαυλότατον καὶ παρανομώτατον. κἂν φονεύσῃ τις κατὰ γνώμην τοῦ θεοῦ, φιλανθρωπίας πάσης βελτίων ὁ φόνος· κἂν φείσηταί τις παρὰ τὸ δοκοῦν ἐκείνῳ, φόνου παντὸς ἀνοσιωτέρα γένοιτ' ἂν ἡ φειδώ. οὐ γὰρ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων ἀλλ' αἱ τοῦ θεοῦ ψῆφοι καλὰ καὶ φαῦλα ταῦτ' εἶναι ποιοῦσιν. ὥσπερ δ' ἐκείνοις, φησίν, ἐγκαλοῦμεν ὅτι παρανομοῦσιν, οὕτω καὶ πολλῷ μᾶλλον ὑμῖν ὅτι τοῖς παρανομοῦσι συνέρχεσθε. καὶ οὐχὶ τοῖς συντρέχουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς κυρίοις μὲν οὖσι κωλῦσαι, μὴ βουλομένοις δέ. εἰ γὰρ εἰς θέατρον οὐκ ἐπιτρέπομεν ἀπελθεῖν, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ συναγωγῆς τοῦτο χρὴ ποιεῖν· μείζων γὰρ παρανομία ἐκείνης αὕτη, ὅτι ἐκεῖ μὲν
5 ἁμαρτία τὸ γινόμενον, ἐνταῦθα δ' ἀσέβεια." ὁρᾷς ὡς καὶ τὸ χρηστὸν ἐνίοτε δόξαν εἶναι κακὸν ὑπὸ τοῦ θείου τοῦδε ἀνδρὸς ἀπεδείχθη, καὶ ὅσην ἐντεῦθεν ἐκεῖνος τὴν ἐπιτίμησιν τῇ τῶν ἑτεροδόξων κοινωνίᾳ προσάπτει; ἃ γάρ τις δεσπότου
f. 125 a. προστάττοντος δρᾶν ἥκιστα δρᾷ, τούτων τιμωρίαν " τίννυσιν εἰκότως αὐτὸς ὁ μὴ δρῶν, καὶ εἰ μὴ κακὸν ἀπαντῴη τὸ πέρας· καὶ τοὐναντίον αὖθις· οὐ γὰρ τοῖς τῶν δρωμένων πέρασιν εἰκὸς ἀκολουθεῖν τὴν τοῦ κρίνοντος ἀπόφασιν, ἀλλ'

quae in oculis sunt respicere nos oportet, sed etiam rationes inquirere quae his subiectae sint. sic dicit aureus scriptor Ioannes. nam quaecunque secundum dei fiunt voluntatem, licet nobis prava videantur tamen sunt optima. quae vero contra dei fiunt voluntatem etiamsi optima habentur, omnium pessima sunt et pravissima. itaque si quis deo iubente quempiam trucidet, id melius est quamsi eum amore prosequatur; et si quis parcat cuipiam deo vetante, id peius est quam si caedem perpetret. neque enim species bonaene sint res an pravae, sed quae in iis dei voluntas appareat, indicat. ut vero nos istos quod doctrinam laedunt ita vel multo magis increpamus vos, quod cum infidelibus societatem facitis. neque tamen eos tantum qui societatem faciunt increpamus sed etiam quos prohibere posse quidem scimus, nec vero velle; et si frequentare theatrum vetamus, id multo magis nos oportet vetemus, quod ad synagogam attinet. nam huius impietas maior conspicitur. nempe illic quae aguntur improba sunt, hic autem vere impia." vides igitur quemadmodum quae iusta nonnunquam videantur vir ille sanctissimus prava esse dicat, et quantopere hic eos increpet qui cum infidelibus faciant. itaque si quis domini voluntatem non exegerit hanc ob causam poenas dabit sive nihil illinc mali exierit sive contrarium acciderit. nam non qualis

εἰ τοῖς δεσποτικοῖς ὁ δρῶν ἠκολούθησε δόγμασι. δεσποται δ' ἂν εἶεν ἡγεμόνων μὲν καὶ ἀρχόντων νόμοι καὶ στάθμαι κανόνων, ὑπηκόων δὲ καὶ συρφετώδους πλήθους ἡγεμόνες καὶ ἄρχοντες, ὡς ἐκ πηγῆς τῶν νόμων ἔχειν τὸ κρίνειν ὀρθῶς ὀφείλοντες. πολλὰ μὲν οὖν τῶν δρωμένων καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα λέληθε τὴν τῆς κρίσεως κλέπτοντα βάσανον καὶ πρὸς αἰθερίους ἐξαίφνης ἐν οὐκ εἰδόσιν ἀνέδραμεν ὕμνους, προσειληφότα δὲ καὶ τὴν μεθ' ἧς γεγένηται πρόφασιν μυρίων ἀρῶν ὑπεύθυνα ἀποπέφανται. ἀλλὰ προσθετέον μοι τουτουὶ τοῦ θείου ἀνδρὸς καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα. "τί ποιεῖς", φησίν, "ἄνθρωπε; παρεβάθη νόμος, καὶ οὐκ ἐπιτιμᾷς, οὐδὲ γίνῃ χαλεπὸς τιμωρὸς τῶν τοῦ θεοῦ νόμων, ἀλλὰ κοινωνεῖς; καὶ ποίαν σχοίης ἂν συγγνώμην; μὴ γὰρ ὁ θεὸς ἐκδίκων χρῄζει; μὴ γὰρ βοηθούντων δεῖται; ἀλλ' ὑπηρέτην αὐτοῦ γενέσθαι σε βούλεται, ἵνα κἀντεῦθεν τὸ φιλόδοξον δείξῃς." καὶ ὁ μέγας δ' ὁμοίως φησὶν Ἀθανάσιος ὡς οὐ μόνον τὸ μὴ θῦσαι λίβανον δείκνυσι μάρτυρας ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ τὴν πίστιν ἀρνήσασθαι· καὶ οὐχ οἱ κλίναντες εἰς εἴδωλα μόνον κατεκρίθησαν ὡς ἀλλότριοι, ἀλλὰ καὶ οἱ προδεδωκότες τὴν ἀλήθειαν. Ἀβραὰμ γὰρ ὁ πατριάρχης οὐκ ἀναιρεθεὶς ἐστεφανώθη, ἀλλ' ὅτι πιστὸς γέγονε τῷ θεῷ· οἵ τε ἄλλοι ἅγιοι πατέρες καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, περὶ ὧν ἁπάντων ὁ Παῦλος φησὶν ἐπιλείψειν

10. χρυσοστόμου ἐκ τῆς ἑρμηνείας τοῦ μ' ψαλμοῦ. 16. ἐκ τῆς ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς.

rerum eventus sit dominus iudicat, sed num voluntas sua exacta sit. haec autem domini voluntas leges et instituta sunt imperatoribus et principibus; civibus et plebi imperatores et principes, ita ut qui vocati sint iudices fonte utantur legibus. et multa quidem sunt facinora quae dum per se spectentur examina iudicum facile decipiant, etiam laudibus in coelum efferantur ab imperitis; simulatque autem quae iis subfuerint rationes cognitae sint, illico mille exsecrationibus obruantur. sed revertar ad verba viri illius sanctissimi. „homo, dicit, quid agis? leges violatae sunt. tunc iudex exstiturus es? an violatorum socius quam severus legum divinarum ultor esse malis? sed quae tibi erit venia? nimirum ultoribus deus non eget neque nostro auxilio. sed suum te velt esse ministrum, eo ut pietatem declares. etiam magnus ille Athanasius non eos tantum qui ture facere recusent martyras esse dicit, sed etiam qui doctrinam suam negare nolint. neque ii tantum qui idola adorati sunt, sunt infideles, sed etiam qui prodiderunt doctrinae veritatem. nam patriarcha Abraam non qui mortuus sit pro deo sed qui fidelis fuerit palmam accepit. etiam sancti patres et alii quos omnes commemorandi St. Paulus dicit tempus sibi

τὸν χρόνον αὐτὸν διηγούμενον, οὐχ αἵματος ἐκχυθέντος ἐτελειώθησαν ἀλλὰ διὰ πίστεως, καὶ μέχρι νῦν θαυμάζονται, ὅτι καὶ θάνατον ὑπομένειν ἦσαν ἕτοιμοι διὰ τὴν ἐς θεὸν εὐσέβειαν." ὁρᾷς ὡς ἐν τοῖς μικροῖς μᾶλλον τὰ μέγιστα δείκνυται τῶν καλῶν, καὶ μάλα μᾶλλον ἐν τοῖς μάλιστ' ἐλαχίστοις ἐνίοτε ἢ τοῖς μεγίστοις; ὡς γὰρ ἐν τοῖς βασιλικοῖς νομίσμασι καὶ ὁ μικρόν τι παραχαράττων ὅλον ἀχρεῖον ποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ τῶν θείων κανόνων τοὐλάχιστον ἀνατρεπόμενον περιορῶν τῷ παντὶ λυμαίνεται.

Εἰ δὲ καὶ τῶν ἱερῶν ἔξω περιβόλων ὠθούμενοι καὶ πρὸς ἔκφυλα μὲν ἐντεῦθεν φιλανθρωπότερα δ' οὖν τῶν ὁμοφύλων γένη φυγάδες ἔνιοι τῶν εὐσεβούντων γινόμενοι ἐκεῖθεν τὰς οἰκείας εὐχὰς ἀναφέρουσι τῷ θεῷ, καινὸν οὐδέν· πολλοὶ γὰρ τῶν πάλαι θαυμαζομένων τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ἀνδρῶν τοιούτοις πολλάκις συντετυχήκασι τοῖς δεινοῖς, ἵν' ὡς χρυσὸς ἐν χωνευτηρίῳ δοκιμασθέντες τοῖς τ' ἐφεξῆς ὑπόδειγμα γένωνται κράτιστον ἀρετῆς, καὶ ἅμα μειζόνων αὐτοὶ πρὸς θεοῦ καὶ τῶν ἀντιδόσεων τύχωσιν, αὐτοῦ τοῦ θεοῦ προοδοποιοῦντος καὶ τὰ τῶν διωκομένων ὑπὲρ αὐτοῦ κατευθύνοντος διαβήματα, καὶ τῶν ὁμοφύλων τοὺς ἀλλοφύ-
f. 125 b. λους πρᾳοτέρους ἐν τοῖς τοιούτοις δρῶντος " καιροῖς, καθάπερ ἔστιν ἃ τῶν σφόδρα ἀγρίων καὶ ἀνημέρων θηρίων ἐπὶ Δανιὴλ καὶ τῶν ἄλλων, τοῦ θηριώδους τηνικαῦτα τὸ προσηνὲς ἀλλάττεσθαι ῥᾷστα παρασκευάζοντος. ἐπεὶ γὰρ παντα-

non sufficere, non quod sanguinem pro deo profuderunt in coelum evecti sunt sed quod pro fide pugnarunt. quos etiam hodie admiramur, quod mortem occumbere parati erant propter pietatem erga deum." vides igitur ipsis in iis quae parvi habentur virtutis plurimum patere idque multo magis in minimis quam in gravissimis. nam ut is qui in numis regiis quantulumcunque est adulteravit totum deliquit, sic etiam qui in sacris legibus minimum transiliet peccabit in toto.

Iam vero quod eos attinet qui sacris aedibus expulsi sunt, nonnullos scimus pios viros in fuga apud infideles, qui fidelibus clementiores erant, perfugium invenisse ibique solitas in deum precationes facere pergisse. neque pauci sunt e sanctae ecclesiae viris, qui in eiusmodi conditiones saepe inciderunt; ut tanquam aurum fornace probati exemplum essent posteris firmissimum constantiae, et ut maiora a deo acciperent praemia. deus autem ipse eorum viam patefacit et vestigia moderatur eorum qui propter ipsum vexantur persecutione. et his in temporibus infideles facit clementiores fidelibus. cuius rei prae aliis exemplum est quod de feris et indomitis bestiis circa Da-

χοῦ παρεῖναι τὸν θεὸν μεμαθήκαμέν τε καὶ πεπιστεύκαμεν, κἂν παντὶ τόπῳ τῆς αὐτοῦ δεσποτείας ὁ Δαβὶδ αὐτὸν εὐλογεῖν ἐπιτρέπει, βέλτιον ἐν ὑπαίθροις καὶ ἐρημίαις καὶ ὄρεσιν ἀκίβδηλον θεῷ προσάγειν τὸν ὕμνον ἢ δυσσεβῶν κοινωνίᾳ χρωμένους χρυσῷ κεκοσμένοις καὶ πλακῶν στιλπνότητι προσέχειν τεμένεσιν· ἀκούεις γὰρ καὶ τοῦ θείου φάσκοντος Γρηγορίου τοῖς τότε διώκταις αὐτοῦ· σὺ δέ μοι περιείχου τῶν τοίχων καὶ τῶν πλακῶν καὶ τῆς κεκοσμημένης ψηφῖδος καὶ τῶν μακρῶν δρόμων καὶ περιδρόμων, καὶ χρυσῷ κατελάμπου καὶ περιελάμπου, ἀγνοῶν ὅτι κρείσσων ὕπαιθρος πίστις πολυτελοῦς ἀσεβείας, καὶ πλείους θεῷ τρεῖς συνημμένοι ἐν ὀνόματι κυρίου πολλῶν ἀρνουμένων θεότητα. καὶ Ἠλίας δ' ἔφευγε τὰς τῆς Ἰεζάβελ ἀπειλάς, καὶ τὰς τοῦ Σαοὺλ ὁ Δαβίδ, καὶ ὅπῃ τύχοιεν ἐπεκαλοῦντο τὸν κύριον. καὶ οἱ μάρτυρες τῆς ἀληθείας ἐκεῖνοι διωκόμενοι μὲν ἔφευγον καὶ λανθάνοντες ἐκαρτέρουν, εὑρισκόμενοι δὲ ἐμαρτύρουν. ἥκιστα 2 *οὖν σε χρεὼν τοῖς σμικρολόγοις ἐκείνοις συμφέρεσθαι τὴν διάνοιαν, οἳ δειλίᾳ τινὶ μεταξὺ τῶν δεινῶν τὴν ψυχὴν συνθολούμενοι θαυμάζουσιν ὅπως ὁδὸς μὲν ἀσεβῶς ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς εὐοδοῦται, οἷς δὲ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας σταδιοδρομεῖν ἐξεγένετο δίαυλον, τούτοις δ' ὑβρίζεσθαι περιφρονεῖσθαι συκοφαντεῖσθαι χλευάζεσθαι καὶ καθάπαξ εἰπεῖν πᾶν πονηρὸν ἀκούειν ῥῆμα μακρόν τινα καὶ ἀτέκμαρτον συγχω-*

7. ἐκ τοῦ ξυντακτηρίου. 12. Ἀθανασίου ἐκ τοῦ ἀπολογητικοῦ.

nielem factum esse accepimus. facile enim feritatem in mansuetudinem convertit deus, quem quum ubique nobis adesse sciamus atque credamus, quare David cum omnibus regni sui locis coli voluit celebrationibus, sane melius est sub divo, in solitudine, in montibus puras deo exhibere precationes quam cum infidelibus in templis auro ornatis et splendidis tabulis. audi quae St. Gregorius locutus est suis persecutoribus: „habitus quidem inter muros, tabulas amplas porticus et auro fulges; sed deum sub divo colere melius esse quam sacra splendida facere cum impio animo, etiam tres homines in nomine patris coniunctos deo gratiores esse quam plures qui deum negent, nescis. Elias autem qui Iezabelae et David qui Sauli minas fugit, quocunque venerunt laudarunt deum. etiam martyres illi veritatis primo a persecutoribus vexati in fugam se dederunt; sed in occulto animum confirmarunt et protracti pro deo mortui sunt.“ nequaquam igitur levia ista debes respicere. qui in rebus angustis pusilli sunt et fracti animi mirantur quod impiorum viae istiusmodi in rebus planae et felices sunt, contra quod ii qui propter pietatem periculosas vias ingressi sunt, per longum et infinitum tempus insolenter tractantur, con-

ρεῖται δρόμον τοῦ χρόνου, τοῦ θεοῦ μὴ ταχεῖαν ἐπάγειν
ἐθέλοντος τὴν ἐκδίκησιν, ἀλλ' ἐῶντος παντὶ τὸ νόμισμα δια-
κωδωνίζεσθαι τρόπῳ, ἀλλ' ἀναλογιζόμενον ἐπὶ σαυτοῦ τὰ
πάλαι γενόμενα, καὶ θεοφιλῶς ἀνιχνεύοντά τε καὶ ἀναλεγόμε-
νον ἕκαστα, σαυτῷ τε καὶ πολλοῖς ἑτέροις ἐντεῦθεν μεγίστην
παρέχειν ὠφέλειαν. ἀκούεις γὰρ τοῦ μεγάλου τῶν τοιούτων
ἰατῶν χρυσορρήμονος λέγοντος ὡς ἐν προοιμίοις τοῦ κηρύγ-
ματος Στέφανος ὁ ὑπὲρ τοὺς ποταμοὺς ῥέων καὶ πάντας ἐπι-
στομίζων, οὐδὲ πολὺν ποιήσας ἐν τῷ κηρύγματι χρόνον,
ἀθρόον ἡρπάγη καὶ ὡς βλάσφημος κατεδικάζετό τε καὶ κατε-
λύετο· καὶ Ἰάκωβος δ' ἐν ἀρχῇ καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτῆς ὡς
εἰπεῖν τῆς βαλβῖδος ἀνεσπάσθη καὶ ἀποτμηθεὶς εἰς χάριν τῶν
Ἰουδαίων ὑφ' Ἡρώδου τὸν βίον κατέλυσε στῦλος καὶ ἑδραί-
8 ωμα τηλικοῦτον τῆς ἀληθείας. μὴ οὖν θαυμάσῃς εἰ μὴ ἐκ
προοιμίων μηδ' εὐθέως ἐκδικεῖται παρὰ θεοῦ τὰ λυποῦντα·
ἔθος γὰρ αὐτῷ μὴ ἐν ἀρχῇ τὰ δεινὰ λύειν, ἀλλ' ὅταν αὐ-
ξηθῇ καὶ παρὰ τῶν πλειόνων ἀπογνωσθῇ. ἀκούεις δ' ὅπως
καὶ ὁ μὲν Ἄβελ δίκαιος ὢν ἐφονεύθη ταχύ, ὁ δὲ Κάϊν ἔζη
f. 126 a. μακρόν, ἵν' ἐλέγχηται πλέον ἡ τούτου κακία· καὶ αὖ " ὁ
μὲν πρόδρομος Ἰωάννης τὴν κεφαλὴν ἀφῃρεῖτο, ὁ δ' ἀνελὼν
Ἡρώδης ἔζη ταμιευόμενος εἰς καιρὸν ἐκδικήσεως, ἵνα δηλαδὴ
σκωληκόβρωτος ἐνταῦθα γενόμενος καὶ ἀποψύξας πικρῶς πρὸς

7. ἐκ τοῦ κατὰ Ἰουδαίων θ' λόγου. 16. ἐκ τῶν πρὸς Ὀλυμπιάδα ἐπιστολῶν.

temnuntur, produntur, irridentur, aliis multis molestiis urgentur. deus enim non festinat iudicium, sed quemque stadium suum vult decurrere. tu vero quae a maioribus nobis tradita sint velim consideres. unde si pio animo investigaveris singula quaeque et tecum reputaveris, et tibi et aliis multis optimo fructus redundabunt. audis enim ex magno illo Chrysostomo, ab initiis evangelii Stephanum, amnis more fluentem et omnes silere cogentem, post breve tempus in praedicando evangelio consumptum, subito esse correptum et tanquam blasphemum condemnatum et interfectum Iacobus initio et ipse ab ipsis ut ita dicam carceribus protractus et ab Herode Iudaeis cupientibus interfectus est. quocum veritatis firmissimum concidit columen et praesidium. noli igitur mirari, quod non continuo iniuriae a deo vindicantur. deus enim improborum studia non solet iam principio retardare sed tum demum quum progressus fecerunt et a plurimis perspecta sunt. uti scis, Abel qui homo iustus erat mature necatus est. Cain vero provecta demum aetate decessit. quod deus eo fieri passus est, ut hic culpae suae conscius esset per longam aetatem. etiam praecursor Ioannes interfectus est. Herodes autem qui interfecit diu impunitus vixit usque ad diem iudicii, ita quidem ut qui iam hac in

τὸν ἀκοίμητον ἐκεῖνον οὑτωσὶ παραπεμφθείη ὁ ταλαίπωρος σκώληκα. δι' ὧν γάρ, φησίν, ἐπιβουλεύουσιν, ἑαυτοῖς μᾶλλον ἢ ἑτέροις τὰ βάραθρα ἀνορύττουσιν· οἱ μὲν γὰρ ἐπιβουλευόμενοι τὴν οἰκουμένην ἐραστὰς ἔχουσιν ἐπαινέτας ἀνακηρύττοντας στεφανοῦντας, τοὺς εἰδότας τοὺς οὐκ εἰδότας, τοὺς ἀπὸ τῶν πραγμάτων, τοὺς ἐκ τῆς φήμης τὰ ἐκείνων μανθάνοντας, τοὺς συναλγοῦντας, τοὺς συναγωνιζομένους, τοὺς τὰ χρηστὰ συνευχομένους αὐτοῖς πάντας, οἱ δ' ἐπιβουλεύοντες τοὺς μισοῦντας μὲν πλείστους, πολλῷ δὲ πλείους τοὺς κατηγοροῦντας, τοὺς διαβάλλοντας, τοὺς ἐλέγχοντας, τοὺς αἰσχύνοντας, τοὺς ἐπαρωμένους μυρία. καὶ ταῦτα μὲν ἐνταῦθα· τὰ δ' ἐκεῖ ποῖος παραστήσει λόγος, ἢ τῶν διωκόντων ἀσεβῶν τὴν κόλασιν, ἢ τῶν διωκομένων εὐσεβῶν τὴν ἀπόλαυσιν;

Ταῦτα οὖν ἐννοῶν, φίλτατε Ἀγαθάγγελε, καὶ τοιούτοις ὕδασι τὴν ψυχὴν ἀρδευόμενος, μὴ σιγῇ δειλιώσῃ τὰ τῆς σῆς χαρίζεσθαι γλώττης προπύλαια θέλε· ἀλλ' εὐγενῆ τῆς ἀληθείας προστάτην σαυτὸν καθιστάμενος, καὶ τοῖς προσιοῦσιν ἀγαθὸς γινόμενος σύμβολος, οὕτω διηνεκῶς τὰ τῆς σῆς ψυχῆς ἐγκαίνιζε χρώματα πρὸς τὸ βέλτιον. εἶεν· καὶ μὲν δὴ ὥρα καὶ σὲ ἀπιέναι λοιπὸν πρὶν ἐς ἑωθινὰς τοὺς οὐρανίους καταστῆναι κύκλους αὐγάς, τῶν ἀνατεθειμένων μηδενὸς ἐπιλελησμένον.

2. *ἐκ τοῦ θ' λόγου κατὰ Ἰουδαίων.*

terra verminosus factus est et animam inter dolores exspiravit, idem deinde cerni illi assidue absumenti cibo praeberetur. quare bene se habet quod dicunt, eos qui aliis insidias struerent, sibi potius quam aliis eas struere. etenim ii quibus insidias parant a plurimis amantur, laudantur, praedicantur, coronantur, nempe ab iis qui res cognitus, et qui non cognitas habent, qui res ipsi et qui fama tantum compertas habent, qui cum iis dolores patiuntur, qui laborum socii sunt, denique ab omnibus qui student cum iis veritati. contra insidiatores a plurimis odio tractantur, accusantur, contemnuntur, obiurgantur, negliguntur, mille exsecrationibus obruuntur, et haec quidem accidunt in terra. illic autem quis est: „qui insidiatorum impiorum poenas comparet cum piorum vita beata."

Haec igitur dum consideres, carissime Agathangele, hacque dulcissima potione animum tuum confirmes, timide tacere et linguam reprimere noli. sed pro veritate fortiter propugna et alios auxilio destitutos opera tua et consilio adiuva, eo ut animi tui virtutes continuo floreant. sed de his hactenus. iam tempus est ut abeas, ne fugatis stellis dies erubescens tibi obrepat. neque mandatorum immemor sis.

9 Ἀγαθαγγέλου μὲν δὴ ἀπιόντος ἐν τούτοις, μόνῳ τὴν συνήθη βόσκειν αὖθις οἴκοι κατελείπετο ἐρημίαν ἐμοί, μηδενός, ὁπόσα παραμυθεῖται νόσῳ καὶ ἀθυμίᾳ δαπανώμενον ἄνθρωπον, μήτ' ἤδη παρόντος ἡμῖν μήτε μὴν ὅπως ποτὲ προσδοκωμένου μετὰ τὴν ὑστεραίαν ἤγουν τὴν μετ' ἐκείνην καὶ ἑξῆς καὶ ὁμοίως ἀεί, πλήν γε δὴ τοῦ πανταχῇ παρόντος ἀεὶ καὶ πάντων κηδομένου μόνου θεοῦ, ὃς τηνικαῦτα μετρίαν μοι τοῦ νοσήματος ἄνεσιν πεπραχὼς τοῦ συνήθους, συνήθως αὐτοσχεδίοις ὑπομνήμασι δοῦναι τὴν τῶν γινομένων παρεσκεύακεν ἱστορίαν, κατὰ τὸ πρὶν ἡμῖν εἰωθός, ὅτ' ἐλευθερίαν μακρὰν τοῖς ἡμετέροις ἐμπολιτεύεσθαι βουλήμασιν ἦν, εἰ καὶ μὴ τελέως ἤδη καὶ ὡς ἐχρῆν, ἀλλ' οὖν ὁπόσον ἡμῖν ἐν μεσότητι συνειλημμένοις μεγίστων δεινῶν καὶ φόβων πολυτρόπων τὴν παντοδύναμον κεχορηγηκέναι γέγονε δεξιάν, συνεφαπτομένην ὅπως ποτὲ καὶ συνεπικουφίζουσάν μοι τοὺς πόνος. εἴωθε γὰρ ὁ κραταιὸς ἐμοὶ βοηθὸς ὥσπερ τέρατα φαίνεσθαι τοῖς πολλοῖς τὰ ἡμέτερα δρᾶν, κἀκ τῶν ἐναντίων τἀναντία παραδόξως περαίνειν ἐπὶ τὸ τῶν βελτίστων πάνυ τι f. 126 b. ἀπροσδόκητον, καὶ τοὺς " ἀεὶ τῶν τῆς κοσμικῆς περιόδου πραγμάτων ἄλλοτ' ἄλλους κυκεῶνας καὶ κλύδωνας εἰς ἀλκυονίτιδας οἷον εἰπεῖν ἐμοὶ νηνεμίας μεταποιεῖν. ἔστι γάρ τι ζῶον ἀέρι καὶ θαλάττῃ μερίζον τὸν βίον ὄνομα ἀλκυών. αὕτη πρὸς παίδων ἐπειγομένη γονάς, ἐπ' αὐτὰς τὴν καλιὰν τὰς

Itaque quum Agathangelus a me discessisset, equidem in pristina rursus solitudine domi versatus sum. nam neque qui aegritudine et tristitiae afflictum me consolaretur aderat, neque ut antea eum exspectare mihi licuit in diem posterum aut in tertium aut in dies qui sequuntur. et continuo hac in conditione versatus sum praeterquam quod mihi aderat qui omnibus locis praeest nobisque omnibus prospicit dico deum. hic enim interea aegritudinem meam lenivit meque in continuandis historiarum commentariis adiuvit. quos conscribere antea consueveram, quum nobis multa versari in libertate licitum erat. tunc vero etsi non multum neque ut opus erat, tamen tantum scribendo perfeci quantum mediis mihi in summis angustiis variisque in sollicitudinibus frui licuit omnipotentis dei manu adiutrice; qui me adiuvare mihique labores levare non cessavit. etenim praesentia sua effecit ut operam meam tanquam miraculum quoddam homines obstupuerint. nempe praeter omnem opinionem factum est ut ex contrariis contraria optime evenerint et sempiterni rerum orbis procellae turbidique motus in Alcyonitidam quam dicunt malaciam et tranquillitatem mutati sint. est enim avis quae et in aere et in aqua vivit nomine

παραλίους πήγνυσι ψάμμους ἐν χειμῶνι μέσῳ καὶ κυμάτων ἀκμαζούσαις βίαις. ταύτην τοσαύτης ἀπολαύειν ὁμολογοῦσι τῆς ἄνωθεν προμηθείας οἱ πεῖραν τοῦ παραδόξου λαμβάνοντες, ὥστε τῆς θαλάττης μακρὰ τοῖς ἀπ' ἄρκτων ὑβρίζουσι πνεύμασι καὶ πάνυ μαστιζομένης, καὶ καιρὸν ἐχούσης ἤδη τοῖς κύμασιν ἁμιλλᾶσθαι πρὸς Ὀλύμπους καὶ Καυκάσους καὶ εἴ τι τῶν ἐπιγείων ὀρῶν ἐστὶν ὑψηλότερον, εἰς τοὐναντίον χωρεῖ τὰ τοῦ πράγματος, καί τι παράδοξον ὑπὸ τῆς προ- **10**
νοίας ὁρᾶται γιγνόμενον· ἀτρεμεῖ γὰρ ἡ τῶν πνευμάτων ἀγριότης ἐκείνων, ἀτρεμεῖ δ' ὁ τῶν κυμάτων ὑβρίζων ὄγκος, δεσποτικοῖς ἀπορρήτως δεσμοῖς χαλινούμενος, μέχρις ἂν πτεροφυήσῃ τε καὶ εἰς νόμιμον τὰ νεογνὰ τῆς ἀλκυόνος ἀφίκηται πτῆσιν ἐκτόκια. τῶν παραπλησίων τοίνυν κἀμὲ πρὸς τῆς τοῦ θεοῦ δεξιᾶς τηνικαῦτα συνέβη πειρᾶσθαι· τῶν γάρ τοι διωκόντων, κύκλῳ περὶ τὸν δέσμιον ἐν Χριστῷ κομιδῇ συχνὰ περιτρεχόντων ἐμὲ καὶ νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν ἐνεδρευόντων, καὶ πᾶσαν ἐπ' ἐμὲ κινούντων γνώμης τε καὶ γλώττης μανίαν, ὠρυομένων δίκην καὶ ὑλακτούντων θηρῶν, καὶ μήτε μηδένα μηδαμῇ τῶν ἀνθρώπων μηδὲν μηδαμῇ τῶν ἐπιτηδείων εἰσκομίζειν ὁθενδήποτε συγχωρούντων, μήτε μηδὲν τῶν ὅσα τὴν τοῦ γράφειν παρέχεται χρείαν ἐώντων μήτ' ἔνδον ἡμῖν συνοικεῖν μήτ' ἔξωθεν εἰσιέναι παρ' ὁτουοῦν, ἐλάθομεν ἀπορρήτῳ θεοῦ προνοίᾳ μικροῦ τὴν ὅλην τῶν γενο-

Alcyon. haec si tempus adest procreandi fetus in arena marina summo tempore hiemali vehementissimis que procellis nidum ponit. item providentia dei frui ii profitentur quibus res praeter opinionem succedunt, quum ab Arcto altum sollicitatur vehementerque flagellatur, etiam summis procellis agitati fluctus assurgunt in Olympi et Caucasi montium altitudinem; ita ut si quid nimis arduum sit, in contrariam partem res succedat et praeter opinionem aliquid accidat secundum dei providentiam. nempe sedatur ventorum illorum violentia, sedatur aestus fluctuum dei vinculis sensim domitus ac compressus donec Alcyonis pulli pennulas nacti sint et excursum tentare possint. similia ego quoque per id temporis spatium expertus sum dei auxilio. nam dum persecutores me in nomine Christi vinctum crebro circumcursant meque noctu diuque circumsedent etiam omnem in me consiliorum vocisque furorem fundunt instar bestiarum rugientium et allatrantium; dum neque cuiquam necessaria mihi aut quibus ad scripturam opus est apportare, neque cuiquam una mecum intus habitare neque me convenire permittunt, sensim dei auxilio id assecutus sum ut universam rerum historiam brevi tempore conscriberem. neque ta-

μένων γραφῇ παραπέμψαντες ἱστορίαν ἐν μικρῷ καιροῦ διαστήματι, μήτε μακρὰ τῶν ἀναγκαίων παραλιπόντες, μήτε μακρὰ τῶν οἱοισδή τισιν εἶναι δοκούντων παραμίξαντες περιττῶν, ἀλλ' ἁπλούστερον παντάπασι τῷ τῆς ἀφηγήσεως τρόπον
11 χρησάμενοι σχήματι. καίτοι ἐχρῆν ἡμᾶς ἐπιστατικώτερον δήπουθεν, ὥς ἐμέ γε οἴεσθαι, τὰ τῆς δογματικῆς ὑποθέσεως καὶ ὅσα τοῖς ληστικοῖς συμπέπτωκε συνεδρίοις ἐπεξεργάζεσθαί τε καὶ πολλαπλασιάζειν ἀμωσγέπως τὰς τῶν ἐννοιῶν ἀγχιστρόφους μεθόδους, ἀνακυκλοῦντας ἅμα καὶ παρεισκυκλοῦντας συχνά, καὶ πῇ μὲν τῶν ἐναντίων εὐρώστως ἀποκρούεσθαι καὶ ἀνασοβεῖν τὰ τοξεύματα, πῇ δὲ καιριωτέραν ἐγγοητεύειν καὶ μάλα γέ τοι ἀσφαλῆ ταῖς ἡμετέραις κατ' ἐκείνων βολαῖς τὴν περίνοιαν· δεῖν γὰρ κατὰ τοὺς στρατηγοὺς ἐνταυθοῖ καὶ ἡμᾶς οὐχ ὅπως πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλὰ κἀπὶ τῶν μεταφρένων ὅπῃ τε βάλλειν εὐχερέστερόν πως τῷ ἐχθρῷ, καὶ ὅπῃ μάλιστα τὴν ὅλην καθ'
f. 127 a. ἡμῶν ἐπίνοιαν " ὁ πολέμιος ἐκχεῖν ἐπείγεται. ἀλλ' οὔτ' οὐδεὶς ἐμοὶ τηνικαῦτα παρῆν οἷς εἴωθε πρὶν ταῖς τῶν γραμμάτων ἡμῖν ὑπηρετεῖσθαι ὑπαγορεύσεσιν, οὔτε μὴν οὐδεὶς τὸ παράπαν οἷς ἐχρῆν τῶν δογματικῶν τούτων ἀγώνων τε καὶ βουλευμάτων ἐμοὶ συναίρεσθαι, καὶ μάλιστα νῦν ὀφθαλμοὺς καὶ ὅλην ἀλγοῦσι κεφαλὴν καὶ ὅλην ἀνιωμένοις καρδίαν· ἐῶ γὰρ λέγειν ὡς διὰ τὸ αἰφνίδιον τῆς εἱρκτῆς οὐδ' εἰ φυᾶ τινὰ χάρτην ἔχειν ἐμοὶ τηνικαῦτα τετύχηκεν εἴς τε ἀποχρῶσαν ὑποδοχὴν συλλαβῶν καὶ γραφῶν πολυπλόκων τε καὶ παντοδα-

men in his praetermisi plura memorabilium neque immiscui plura eorum quae supervacanea videntur; sed simpliciori omnino enarrandi ratione usus sum. tamen diligentius quae ad dogmatum rationes spectabant quaeque in rapacibus synedriis acciderant tractare atque multiplicare quodammodo repetundis crebroque intexendis variis mobilibusque consiliorum rationibus necesse putabam; etiam observare quum quomodo adversariorum tela facile possent retardari atque repelli, tum vero quomodo nos nostris inipsos telis percommode et tute uteremur. nam imperatorum more oculos non solum in adversum vertere necesse est sed etiam a tergo quippe quo tela coniicere et omnem in nos dolum intendere adversariis facillimum esset. sed neque eorum qui sanctorum scriptorum consiliis iuvare me antehac solebant ullus mihi aderat neque eorum quos una me cum dogmatica illa certamina et consilia suscipere oportuit. quod vel maxime hoc tempore questus sum propter oculorum totiusque capitis morbum et intimi animi solli-

πῶν, καὶ ἅμα ἁρμονίαν τοῖς δογματικοῖς προσήκουσαν ἀγωνίσμασιν· ὥστε καὶ τοσούτων περιρρεόντων ῥοθίων ἡμῖν σφοδρόν τε οἰδούντων καὶ μάλα ἀντίπρωρον ἡμῖν ἐπενηνεγμένων τὴν κίνησιν, ἐς ἀνάγκας ἐλαύνεσθαι ἦν οὐδὲ μικρά τινα ἁπλῶς φράσαντας σιγῇ τε τὴν γλῶτταν κατακλεῖσαι ἑξῆς, καὶ τὸν Ἐνδυμίωνος ἐξ ἀπογνώσεως ὕπνον καθεύδειν. ἀλλὰ 12 τοῦτ' ἴσως ἦν ἄν πως εὐπρεπές, εἰ μηδέν τι πρᾶγμα ἦν δήπου διαβάλλεσθαι πρὸς τῶν κακοδόξων τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν, ἀναιδῶς οὑτωσὶ τὴν σφετέραν περιτρεπόντων κακίαν ἡμῖν, καὶ ἄλλως εἰ περὶ σῶμα γήινον ἦν τὸ τέλος τῆς μάχης ὁρᾶν καὶ ἥκιστα τόν γε περὶ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς ἀγωνίζεσθαι δρόμον. ὅπου δὲ τῶν τε ἐλπίδων τὸ πέρας κατὰ τὰς ἐλπίδας οὐκ ἂν ἀπαντῴη, καὶ τὴν φυγὴν τοῦ κακῶς παθεῖν ἐφόδιον τοῦ κακῶς παθεῖν περιγίνεται, μάταιος μὲν ἡ τῶν ἐλπίδων πρόφασις, μάταιος δ' ἡ πρὸς τὸ πονεῖν ῥαθυμία. διὸ τῷ μόνῳ θεῷ τοῦ τῶν εὐγενῶν ἐλπίδων γέμοντος σκάφους τοὺς οἴακας θαρρήσαντες, ὑπὲρ οὗ καὶ τὸν πλοῦν ἀνύομεν τόνδε, καὶ μόνην αὐτῷ τὴν χεῖρα μετὰ τῆς γραφίδος χρήσαντες, εὐχερέστερον ἢ κατὰ πᾶσαν προσδοκίαν τὸ πλεῖον ἐν βραχεῖ τῆς ὅλης σπουδῆς τελεσθὲν τεθεάμεθα, κἄπειτα μηδὲν μηδαμῇ πολυπραγμονήσαντες, ἔχειν ὡς ἔσχεν ἀφήκαμεν, καὶ ταῦτα, καθάπερ τῶν ἀγαλμάτων τὰ κάλλιστα, οὕτω δὴ καὶ τοὺς δι' ἀκριβείας λόγους δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ χειρὶ χρῆναι

citudines. praetermittam enim quod mihi qui improviso in custodiam ductus essem nancisci non licuit bonam chartam, itaque istis in nudis vehementer fluctuantibus mihique obstrepentibus ne pauca quidem ore pronuntiare mihi licuit, sed ut linguam compescerem et exspem Endymionis somno me darem necessitate coactus eram. quod tamen nequaquam aegre tuleram si mihi non verendum fuisset ne pietas mea obrueretur criminationibus infidelium impudenter nobis ipsorum improbitatem applicantium, porro si pro misero meo corpore finem laborum pro anima mea immortali certamen ultimum prospicere potuissem. sed si spem fellunt eventus et fuga laborum iniquior est ipsis laboribus, inanis est splendor exspectationum, inanis fiducia in ferendis laboribus. quare scaphae praeclaris exspectationibus oneratae clarum deo tradidi pro quo ipsum cursum institueram, eique permisi etiam graphium; quo factum est ut praeter omnem opinionem plurima brevi tempore praeclare confecta viderim. neque deinde haec amplius curavi sed uti confecta sunt in medio reliqui. nimirum quod inter viros sapientissimos constat, ut statuas pulcras ita quoque quae accurate efficienda sint scripta secunda ac tertia manu retractanda esse non

καθίστασθαι τῶν βελτιόνων σοφῶν παραινούντων. ἀλλ' ἡμῖν γε δὴ μήθ' ὅλως ὅλον ἔχουσι καιρὸν ἐς δέον, ὥς γε ἔφαμεν, μήτε μὴν οὐδὲ βραχύ τι μέρος ὥρας ἀκλόνητον μηδὲ τῇ πρώτῃ γοῦν χειρὶ κατὰ τὸ τῆς γνώμης βουλόμενον χρήσασθαι (πᾶς γὰρ οἷς τοσούτοις κεκυκλῶσθαι Κύκλωψιν ἐνῆν, καὶ οἷς μάλα μᾶλλον ἢ Ταντάλειον φάναι λίθον ἐξῆν ἀεὶ περιφανῶς δεδιέναι τοὺς ἀεὶ πρὸ θυρῶν ἐφεδρεύοντάς τέ καὶ ἅπαντ' ἀεὶ τἀμὰ δεινῶς τε καὶ ἰταμῶς ἀνιχνεύοντας;) σχολῇ γ' ἂν ἄχρι καὶ ἐς τρίτην ἰέναι χειρὸς αὐτονομουμένην ζήτησιν εἴη. διὸ καὶ στέργειν ὅπως ποτὲ ἠναγκάσμεθα τῇ πρώτῃ καὶ ὡς ἔτυχεν ἐχούσῃ χειρὶ τοῦ τὰ ἡμέτερα πηδαλιουχοῦντος θεοῦ.

18 Τεσσαρακονθημέρου δ' ἤδη τὸν μεταξὺ τῆς ἐκδημίας Ἀγαθαγγέλου διαμετρούσης χρόνον, ἡνίκ' ὀψὲ τῆς τελευταίας f. 127 b. // ἡμέρας γένοιτο, ψόφου τινὸς κατὰ τὸν ὀπισθόδομον αἰσθέσθαι μοι γίνεται, τῆς γε τηνικαῦτα νυκτὸς ἐκ προοιμίων ἀφέγγους ὑπαρχούσης· μετὰ γὰρ πανσέληνον τέως ἐς τὸ περίγειον τοῦ ἑαυτῆς ἡ σελήνη ἐληλυθυῖα ἐκ κέντρου τὸ δεύτερον, καὶ κατὰ τετράγωνον τῷ ἡλίῳ γινομένη σχηματισμόν, οὐ μάλα ἀκρονύκτους τῇ γῇ παρέχειν ἐβούλετο τὰς αὐγάς. καὶ ἅμα σπουδῇ παριὼν ἐγώ, καὶ τὴν συνήθη πυλίδα ἀναπετάσας, ἡσυχῇ τὸν Ἀγαθάγγελον ἐδεχόμην, ἃ ἐπιτέτραπται πάντ' ἐς δέον καὶ κατὰ τὸ ἀνάλογον πεπραχότα καὶ εἰρηκότα καὶ κεκομικότα. ἔτι τοίνυν ὑπό γε τοῦ μόχθου καὶ τῶν

diffiteor. sed quum mihi neque satis esset temporis neque ullum quietum horae momentum quo quidem prima manu ad sententiam meam uterer, quomodo qui in tantis rerum turbis ac motibus demersus essem et qui continuo magis quam Tantali lapidem persecutores ad fores assidue assedentes et singula quaeque impudentissime indagantes timerem, etiam tertia manu ad retractanda scripta libere uti potuerim? quare in scriptis utcunque e prima manu prodierunt acquievi fretus dei manu adiutrice.

Quadraginta diebus post Agathangeli discessum praeterlapsis, multo die per domum posticam strepitum quendam percipio. hoc tempore accidit ut nox initio obscura esset. nam post plenilunium, quum luna ad orbis lustrationem e centro iterum excedit non prima nocte lucem in terram mittit. iam ego accedens notam illam portam aperio et silentio Agathangelum recipio, qui quaecunque mandata erant bene et ex optato perfecerat, exposuerat, apportaverat. equidem dum hunc labore defessum iamque interdum metu perturbatum ad respirandum seque recipiendum tempus sibi sumere volo ego post discessum tuum quum animum recreassem quae in ecclesia et in vita publica accide-

ἐπιπολαζόντων τηνικαῦτα φόβων τεθορυβημένον ἐκεῖνον τὸ τῆς ψυχῆς λογιζόμενον διαναπαύειν ἐθέλων ἐγώ, καὶ καιρὸν εἰς ἀνάψυξιν παρέχειν ὁντιναοῦν, "Ἰσμηνίᾳ μὲν" ἔφην "ἐκείνῳ, φίλτατε Ἀγαθάγγελε, καθ' ἑαυτὸν γινομένῳ πολλάκις λέγειν ἐπῄει 'νῦν ταῖς μούσαις ᾄσω καὶ ἐμαυτῷ·' καὶ ἦν ἡ ᾠδὴ χαριστήριός τις· ἐμοὶ δὲ καθ' αὑτὸν γενομένῳ μετὰ τὴν σὴν ἐκδημίαν, ὁπόσα τῶν τ' ἐκκλησιαστικῶν ὁμοῦ καὶ δημοσίων πραγμάτων τῷ χρόνῳ γένοιτο, ὅσον εἰκός, καὶ ἡμᾶς ἐν δέκα λόγοις ἀναγράψαι γέγονε καὶ τῇ συνήθει δοῦναι τῆς ὅλης Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας βίβλῳ, ἐκλεξαμένους τὰ καιριώτερα ὧν τε μετὰ τὴν ἐμὴν δὶς αὐτὸς ἐπιδεδημηκὼς ἀφηγήσω κάθειρξιν, καὶ ὧν βραχύ τι πρότερον, πρὶν ἢ καθειρχθῆναι, παθεῖν ἡμᾶς ὑπὲρ τῶν θείων συνηνέχθη δογμάτων· ποία γὰρ ἂν ἄλλη 14
τις εἴη σχολάζουσιν ἁρμόττουσα μᾶλλον αὐτῆς ἀσχολία σοφοῖς; λέγω δὲ τὴν ἐς τοιούτους λόγους κίνησιν τοῦ νοῦ. τοῖς μὲν γὰρ κατὰ βίον μοχθοῦσιν ἀμφισβητησίμου κέρδους καὶ συλλογῆς χρημάτων φροντίδες ἀπασχολοῦσαι τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς ὑποσαίνουσί τε καὶ κοῦφον τὸ τῶν ἀεὶ παρόντων ἀλγηδόνων ἐπίπονον διὰ τῶν ἐν τούτοις ὅπως ποτὲ δρῶσιν αἰωρουμένων ἐλπίδων, καθάπερ δήπου καὶ τὰς τῶν Σειρήνων, αἵτινές ποτ' ἄρ' εἶεν ἐκεῖναι, προτάττειν ᾠδὰς ἀκούομεν πάλαι, αἳ τῇ τῆς ἐμμελοῦς ἡδονῆς ἐμβριθείᾳ τὰς ἀκοὰς γοητεύουσαί τε καὶ θέλγουσαι, δέσμιον οἷον εἰπεῖν, ὅστις ποτ' ἦν ὁ τοῦ μέλους ἐκείνου κατατρυφῶν, πρὸς τὰς τοῦ θανάτου συνώθουν κρηπῖδας, βραχείας ἡδονῆς ζημίαν μακρὰν ἀλλαττόμενον. ἡ δὲ πρὸς λόγους ἀσχολία αὐτόθεν ἔχει τὸ τοῦ

runt, in decem libris conscripsi, hisque librum meum universae rerum Romanarum historiae amplificari, electis iis quae memoratu dignissima sunt et quae paulo antequam in custodiam veni pro sancta doctrina nostra perpessus sum. quid autem aliud viris sapientibus qui eiusmodi in conditione versentur magis conveniat, quam ad huiuscemodi res mentis applicatio? qui in vita labores subeunt ad incertum lucrum divitiasque intenti, quotiescunque in angustias incidunt, libenter tolerant spe bonorum sustentati. quemadmodum olim homines decepisse audimus cantilenas Sirenum, quae dulcissima voce aures implendo et permulcendo quemque audiendi cupiditate incensum caperent et ultimae perniciei traderent, ita ut brevem delectationem multa poena exciperet. contra litterarum studia fructus secum ferunt optimos qui non solum vivos exornant sed etiam mortuos illos quibus otio suo optime uti licuerit. nam una eademque est litterarum et

κέρδους χρήσιμον συμπαρομαρτοῦν ἀεὶ καὶ ζῶσι καὶ τελευτῶσιν ἐκείνοις, οἷς ἂν ἐς δέον σαφῆς καρποῦσθαι συμβαίνοι· συμφυὲς γάρ τι χρῆμα λόγος λογικῇ καθέστηκε ψυχῇ, τῆς αὐτῆς ἀθανασίας ἐμπολιτευομένης ἀμφοῖν καὶ συναπτούσης μάλα τοι προσφυῶς εἰς ταὐτόν, ὁπότε μὴ μεταβάλλειν ἐθέλοι τὰς ἁρμοττούσας θάτερον τούτων τῆς συμφωνίας συνθήκας καὶ τὸν εὐγενῆ τῆς φιλίας ἁρμοστὴν καὶ ἡνίοχον ἀποσείεσθαι, καθάπερ τοῦ δίφρου πάλαι τὸν Ἀργεῖον Μυρτίλον
f. 128 a. ὁ Πέλοψ ἐκεῖνος ὁ Λυδὸς " ὁ θρασύς, ἀναίδην οὑτωσί πως
B 5 τοὺς τῆς δίκης ἀτιμάζων θρόνους. ἐμοὶ μὲν οὖν καθ' ἑαυτόν, ὡς εἴρηται, γενομένῳ μετὰ τὴν σὴν ἐκδημίαν τοιόσδε συνθεῖναι τοὺς δέκα συνέδραμε λόγους, τοῖς προστυχοῦσι χάρταις κατεσπουδασμένως τε καὶ σφόδρα γε περιδεῶς διὰ τοὺς δαψιλῶς περιρρέοντάς τε καὶ περικυκλοῦντας φόβους ἡμᾶς κομιδῇ· καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν ἐμῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας συντέταχα λόγοις, ὡς τὸ τηνικαῦτα ξυνεχώρει τῆς ὥρας στενόν. σὸν δ' οὖν ἔργον ἂν εἴη τοῦ λοιποῦ λαβόντα κομίσαι καὶ διαδοῦναι μὴ μόνον τοῖς φίλοις ἡμῶν, ὁπόσοι τὸν αὐτὸν ἡμῖν ὑπὲρ εὐσεβείας ἔτι παραμένουσι τρέχοντες δίαυλον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τὸ ἓν πεποιηκότα παραπλησίαις τε μεταγγραφαῖς καὶ μέχρι τῆς τυχούσης κεραίας καὶ γραμμῆς ὁμοίως τοῖς πρωτοτύποις ἔχοντα, διαπέμψαι καὶ ὅπῃ τοῖς οἰκουμένης ἡμέτεροι φίλοι τυγχάνουσιν ὄντες, καὶ πρός γε μὴν ἔτι ὅπῃ περ ἂν εἴη γε κατ' ἄλλους ἀλλαχῇ που τόπους ὀρθοδόξων προσοικοῦντα γένη χριστιανῶν, ὁμοίους ἀεὶ τοὺς τῆς εὐσεβείας ἄνωθεν ὅρους ἐν γνώμης ἁπλότητι διασώζοντα. βού-

mentis nostrae natura, etiam eadem immortalitas quae utrumque in unum coniunctum tenet, dummodo ne alterutrum concordiae conditiones laedat aut amicitiae generosum fautorem et aurigam ut ita dicam depellat. ut Lydus ille ferox Pelops bellicosum Myrtilum de curru depulisse itaque impudenter moderamen aequum a se reiecisse dicitur. itaque ego post discessum tuum quum vires recreassem hosce decem libros in chartis forte oblatis conscripsi sedulo et auxio animo, quippe qui mediis in turbidissimis rerum motibus versatus essem. deinde ubi quieto esse animo mihi licuit eos reliquis meis historiae Romanae libris adiunxi. tibi nunc curae sit asportare haec scripta et tradere non solum amicis quotquot mecum eadem haec propter pietatem certamina susceperunt transmittere ubicunque terrarum amici nobiscum faciunt et ubicunque habitant orthodoxi Christiani, qui eadem divina pietatis praecepta vitae simplicitata ac castitate tueantur. nam persecutorum

λομαι γὰρ τὴν τῶν διωκτῶν εἰδέναι τούτων ἀπόνοιαν πάντας ἁπανταχῇ, διαβαλλόντων ἡμᾶς πανταχῇ, καὶ ἅμα τὴν τῆς ἡμετέρας ὁμολογίαν εὐσεβείας καὶ πίστεως. ἣ καὶ αὐτή μοι τοῖς παροῦσιν ἐντέτακται λόγοις, κατὰ λέξιν ἔχουσα οὑτωσί.

Πιστεύω εἰς ἕνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐ- **16**
ρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων· καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὸν] δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος· καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν· εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ἀμήν. ἔτι δέχομαι καὶ ὁλο-

furorem et insaniam unaque miseram meam conditionem cognitam omnes habeant volo, etiam quae sit pietatis ac fidei nostrae confessio, quam hisce in libris expressi quaeque hac formula comprehenditur.

Credo in unum deum, patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, visibilium et invisibilium et in unum dominum Iesum Christum, filium dei unigenitum et ex patre natum ante omnia saecula, deum de deo, lumen de lumine, deum verum de deo vero, genitum non factum, consubstantialem patri per quem omnia facta sunt, qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelis, et incarnatus est de spiritu sancto ex Maria virgine. et homo factus est. crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est. et resurrexit tertio die secundum scripturas. et ascendit in coelum, sedet ad dextram patris et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis. et in spiritum sanctum dominum et vivificantem, qui ex patre procedit, qui cum patre et filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per prophetas. et

ψύχως στέργω καὶ ἀσπάζομαι τὰς ἁγίας καὶ σεπτὰς καὶ οἰκουμενικὰς ἑπτὰ συνόδους, καὶ τὰς τοπικὰς ἑτέρας ἃς ἐδέξατο καὶ στέργει ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία· καὶ οὓς ἐδέξαντο αὗται, δέχομαι καὶ αὐτός, οὓς δὲ ἀπεβάλλοντο, ἀποβάλλομαι, μηδεμίαν προσθήκην ἐπὶ τοῖς ὁρισθεῖσι παρ' αὐτῶν ἢ αὐτὸς προστιθεὶς ἢ παρ' ἄλλων γενομένην, ὡς αὗται αἱ θεῖαι θεσπίζουσι σύνοδοι, δεχόμενος ὅλως· μήτε
f. 128 b. ἔλλειψίν τινα καὶ ἀφαίρεσιν " ἢ αὐτὸς ἀφαιρῶν ἐγὼ ἢ ἀφαιροῦντος ἀνεχόμενος ἄλλου μέχρι κεραίας καὶ γραμμῆς.

17 Ταύτην τὴν ἔγγραφόν μου ὁμολογίαν ἐπὶ πληροφορίᾳ τῆς ὀρθῆς καὶ ἀπαρεγκλίτου εὐσεβείας μου καὶ πίστεως δίδωμι ἁπλῆν σαφῆ ἀποίκιλον εὔληπτον καὶ τοῖς πᾶσι ῥᾳδίως γνωριζομένην, οὐδὲν ἀλλοιώσας οὐδὲ μεταφράσας τῶν ἐν τῷ θείῳ καὶ ἱερῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, οὐδὲ θεολογίας καὶ δόγματα παρεγγράψας ἀσαφῆ τοῖς πλείστοις καὶ ἀσύνετα καὶ ἑρμηνείας δεόμενα, ὡς καὶ καινοφωνίας ἐντεῦθεν εἰρημένας λανθάνειν μεταξὺ καὶ παρατρέχειν τοὺς ἀκούοντας, ἀλλ' αὐτὰ ἐκεῖνα ἁπλῶς ἐκτιθέμενος τὰ παραδοθέντα μοι ἄνωθεν ἱερὰ ῥήματα ὡς παρεδόθησαν, καὶ αὐτὰς τὰς γνησίας τῶν θεσπεσίων πατέρων φωνὰς γυμνὰς καὶ ἀπαρακαλύπτους προφέρων. ὧν τῇ μελέτῃ καὶ ὁμολογίᾳ διὰ παντὸς ἐμμένων τοῦ

unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam. confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum et exspecto resurrectionem mortuorum et vitam venturi saeculi, amen. etiam agnosco et toto animo revereor sanctas, septem, oecumenicas illas septem synodos. et reliquas minores quas agnoscit et reveretur sancta dei catholica et apostolica ecclesia. et quos hae receperunt ego quoque recipio; quos condemnarunt ego quoque condemno. neque horum ullam doctrinam iis quae nobis traditae sunt ipse addo neque ab aliis additam agnosco, ut a sanctis illis synodis praeceptum est. neque praetermisi quidquam aut resecavi ipse, neque quae ab aliis resecta sunt ad apicem et literam agnovi.

Hanc propositam formulam ut vera ac constans nostra pietas ac doctrina facile ab omnibus possit intelligi reddidi simplicem, perspicuum, incomptam satisque omnibus opertam. neque immutavi quidquam neque verborum ambitu arsus sum in formula hac renuntianda. neque formulas theologicas seu dogmaticas intexui, quum obscurae sint plurimis neque satis ad in telligendum apertae nisi adhibita explicatione. unde saepe fit ut inania suboriantur quae aures surdas offendant. sed simpliciter retuli sanctificatam illam formulam pariter ac mihi tradita est. quin ipsa nuda et aperta verba exhibui sanctorum patrum; in quorum studiis et doctrina per totam vitam perseve-

βίου ἀξιωθείην τὴν ἡμετέραν τῷ θεῷ παραδοῦναι ψυχήν· πρεσβείαις τῆς πανυπεράγνου αὐτοῦ μητρὸς καὶ πάντων τῶν ἁγίων. ἀμήν. περὶ δὲ τοῦ Καλαβροῦ Βαρλαὰμ καὶ τοῦ Ἀκινδύνου πλέον τι λέγειν οὐκ ἔχων ἐν τῷ παρόντι τοῦτο μόνον φημί, ὅτι στέργω ὅσον τότε διέγνω περὶ αὐτῶν ἑκατέρου καὶ ἐψηφίσατο ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ ἐκκλησία.

Ἅ γε μὴν κατὰ τὰς ἐμὰς ἐντολὰς ἐκεκομίκεις ἡμῖν ζωο- 18 ποιὰ ταυτὶ καὶ φρικτὰ μυστήρια, ζῶντι μὲν παρέσται μοι συνεχέστερον τούτων μετέχοντι ψυχῆς ὁμοῦ καὶ σώματος ἁγιασμὸς καὶ κράτιστον κατὰ πάντων δεινῶν φυλακτήριον, τῆς δ' ἐνεστώσης μεθισταμένῳ ζωῆς μέγιστον αὖθις ἐφόδιον αἰωνίου ζωῆς καὶ τῶν ἐμῶν ἄθλων μαρτύριον ἀκραιφνές, οὓς ὑπὲρ τούτων ἠγώνισμαί τε καὶ ἀγωνίζομαι, ταῦτα βεβαίως διατεινόμενος εἶναι τὸ τοῦ δι' ἡμᾶς σαρκωθέντος λόγου θεοῦ σῶμα καὶ αἷμα, καὶ οὐχὶ τύπον ἐκείνων ἢ καὶ ἀνουσίου τινὸς ἀποτέλεσμα ἐνεργείας, ἣν φαντασιωδῶς πως σεσαρκῶσθαι καὶ οὐχὶ μίαν τῶν τριῶν τῆς μόνης ἀκτίστου καὶ μακαρίας ἐκείνης οὐσίας θεοῦ λόγου ὑπόστασιν, τοῖς ἐμοῖς διαρρήδην βοῶσι διώκταις αἰδὼς οὐκ ἔπεισιν οὐδ' αἰθερίων φόβος κεραυνῶν. διὰ δὴ ταῦτα καὶ συνέκδημος τοῖς θείοις τουτοισὶ καὶ φρικτοῖς μυστηρίοις γενέσθαι βούλομαι τὴν πρὸς τὸν ἀληθῶς σαρκωθέντα θεὸν λόγον πορείαν στελλόμενος, ὅπῃ καὶ

rabo ut dignus sim cuius anima a deo recipiatur et ut dignus sim deprecationibus matris sanctissimae omniumque sanctorum, amen. quod ad Calabrum Barlaam et Acindynum attinet, quum plura dicere non liceat nunc id tantum profiteor, me quaecunque iudicata sunt de utroque et decreta a sancta dei ecclesia agnoscere. sed haec hactenus.

Ex mandato apportasti mihi vivifica et mirifica haec sanctae eucharistiae mysteria. quae mihi dum inter vivos sim animae unaque corporis salutem praebent et firmissimum contra omnes insidias praesidium; quum vero vita excedam optimo me in vitam aeternam prosequentur viatico. haec mihi quoque verissimum sunt testimonium omnium illorum certaminum quae antehac suscepi etiamque nunsuscipio quum constanter professus sim ea revera esse incarnati dei corpus et sanguinem nec vero horum imaginem aut efficientiam insubstantialis naturae quam ope phantasiae dicunt incarnari neque re vera esse unam trini et unius ingeniti beatique dei verbi substantiam. persecutoribus meis haec palam et expresse renuntiantibus neque pudor inest neque coelestium metus fulminum. quae quum ita sint ego cum his divinis et mirificis mysteriis ad deum verbum vere incarnatum iter parabo; ubi revelabuntur sane verae doctrinae iudicia. tu

τρανότερα τὰ τῆς ἀληθοῦς ἀνακαλυπτήρια περὶ πάντων παν-
10 τάπασι γνώσεως ἔσται. σοὶ δ' ἐατέον παντάπασιν καὶ μὴ διὰ
σπουδῆς μηδαμῇ περιστεῖλαι τὸν ἐμὸν γενέσθω νεκρόν, ὁρῶντι
κυσὶ καὶ ὀρνέοις δαπάνην ῥιπτόμενον, ὥς γε τοῖς ἐμοῖς δη-
μίοις ἐκ πολλοῦ κεκύρωται ψηφισθέν· εἰ γὰρ πλείστων
ἁγίων ἑκόντων ἐρρίφη τὰ σώματα, καὶ ταῦτα τῶν γε πλειό-
νων πρὶν ἢ τῆς συμφυοῦς χωρισθῆναι ψυχῆς, ὅτε δὴ μάλι-
στα καὶ δριμυτέραις ἔπεται διαπερονᾶσθαι ταῖς ἀλγηδόσι,
πολλῷ δήπου μᾶλλον ἡμᾶς μυρίοις ἁμαρτήμασι βρίθοντας
ὑπομένειν χρεών, καὶ ταῦτ' εἰς ἀναίσθητον σῶμα καὶ νεκρὸν
f. 129 a. τῶν δεινῶν '' περιαντλουμένων. ἡδοναὶ γὰρ καὶ λῦπαι καὶ
ὀργαὶ καὶ φόβοι, καὶ ὅσαι τῶν ἐπιθυμιῶν διαθέσεις, ἢ ψυχὴν
ὑποκείμενον μόνην ἕξουσι καθ' αὑτὴν ἢ ψυχὴν χρωμένην σώματι,
σῶμα δ' ἄνευ ψυχῆς καθ' αὑτό, τοῦτο δ' οὔποτ' ἂν οὐδαμῇ·
πρότερον γὰρ ἄν τις ἐγκαλέσειε ξύλοις ἀψύχοις καὶ λίθοις
χαρᾶς ἐντήκεσθαι καὶ λύπης αἴσθησιν καὶ τῶν τοιούτων, ἢ
σώμασιν ἀνθρωπίνοις ἀπαλλαγεῖσι ψυχῆς. γίνεσθαι δ' οὖν
ὅμως πρὸς θεοῦ τοῖς μὲν δρῶσιν ἀκούομεν ἔλεγχον τὰ τοιαδὶ
κακίας καὶ ἅμα φλογὸς ἐκεῖ κολαζούσης ἑτοιμασίαν, οἷς δ'
ὑπομένειν ὅπως ποτὲ προθυμία, τούτοις δ' ἀπαλλαγὴν ἐγκλη-
μάτων ψυχῆς· μηδὲ γὰρ ἄλλο τι βούλεσθαι τὴν θηριώδη
ταυτηνὶ καθ' ἡμῶν κατοχὴν τοῖς ἐμοῖς δημίοις ἢ τοῦ παρόν-
τος ἐπίτομον βίου ἀπαλλαγήν. ὃ γὰρ Ἰουδαίοις ἐκείνοις ἐπέ-
πρακτο πάλαι, ἔργοις μὲν καὶ πάσαις γνώμης ὁρμαῖς τὸν Χρι-
στοῦ συσκευάσασαι θάνατον, λόγῳ δ' εὐλαβουμένοις δῆθεν
ψιλῷ χωρεῖν εἰς πραιτώριον ὀψιαίτερον, τοῦτ' ἄντικρυς ἴδοι

vero noli operam perdere sepeliendo cadaver meum, ubi canibus avibusque obiectum conspexeris. quod iam multo ex tempore persecutores de me decrevisse scio. quid, si plurimi sanctorum non inviti corpus bestiis obiicis passi sunt, etiam, quod quidem de pluribus constat, antequam corpore anima decessit, ita ut inter acerrimos dolores corpus dilaniatum sit? profecto me qui nulle pecatis oneratus sim multo magis tolerare id decet, praesertim quum in corpus iam omni sensu orbatum, in cadaver saeviant. nam voluptas, dolor, ira, metus, quotquot alii sunt animi motus aut quae corpori subest solam animam tenent aut animam unaque corpus; neutiquam vero corpus exanimum. immo durum lignum potius saxumque voluptate affici et dolores quaeque similia sunt sentire dixeris quam exanimata corpora humana. tamen apud deum haec peccatorum nobis approbrio esse scimus. neque quid aliud hac custodiae immanitate persecutores mei intendunt quam

τις ἂν κἀπ' ἐμοῦ συσκευάζοντας τουτουσὶ τοὺς ἐμοὺς Ἰουδαίους· δεδιότες γὰρ ἴσως τοὺς ἀνθρωπίνους ἐλέγχους, σίδηρον μὲν οὐκ ἐπάγειν ταχὺν οὐδαμῇ κατά γε τοῦ μου συγχωροῦσιν ἐμφανῶς αὐχένος, μὴ λάθωσιν ἀνδροφόνων ἐς προὔπτον ὄφλοντες δίκην, βίαιον δ' ἄλλως μοι τουτονὶ διὰ παντὸς συσκευάζουσι χρόνου τὸν θάνατον, εἰς ἀπροφάσιστον δῆθεν αὐτῶν κακίαν διατυποῦντες αὐτὸν οὑτωσί· τὸ γάρ τοι μεῖζον δημιουργοῦντες τοὔλαττον εἰρωνεύονται. σὺ δ' ἀλλὰ 20 καὶ τελευταίαν ταυτηνὶ μὴ κατοκνήσῃς καταθεῖναι μοι χάριν· λαβὼν γὰρ τὸ ἄγγος τουτί, νεαρὸν ἐκ τοῦ φρέατος ὕδωρ κομίσαι μοι προθυμήθητι, ἕως ἔτι νεαροὺς καὶ ἀκμάζοντας ἡ νὺξ ληνοβατοῦσα κίρνησι τοὺς ὕπνους τοῖς ἐμοῖς δεσμοφύλαξι· τῇδε γὰρ κἀμοὶ τῇ ὥρᾳ ποιεῖν εἰωθὸς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετὰ πεντεκαίδεκα καὶ πλείους μεταξὺ τὰς ἡμέρας. ὃ δὲ νῦν ὁρᾷς, εἴκοσι πρότερον ἡμέρας κομίζων νυκτός, ἔλαθον διὰ σκότους λίθῳ τινὶ τὸν πόδα πληγείς, καὶ ἀλγηδόσιν ἐκεῖθεν ἐς τόδε χρησάμενος οὐ βραχέσιν, ὡς μὴ δυνηθῆναι πρᾶξαι τοῦ λοιποῦ τὰ εἰθισμένα. διὸ καὶ σέσηπέ τε, ὡς ὁρᾷς, καὶ ὄδωδεν· ἑστὼς γὰρ καὶ ἄλλως νοσεῖ τὸ ὕδωρ, καθάπερ δὴ καὶ τἄλλα πάνθ' ὁπόσα γε τὴν γένεσιν ἐς τὸ κινεῖσθαι πρὸς τοῦ πεποιηκότος εἰλήφει θεοῦ, μάλιστα δὲ νῦν ὁπότε τοῦ καύματος εἴη τὸ ἀκμαιότατον· μετὰ γὰρ τὰς τοῦ Ὠρίωνος ἐπιτολὰς τοὺς οὐρανίους ἀνελίττων ἀρτίως κύκλους ὁ τῶν αἰθερίων λαμπάδων βραβευτὴς καὶ ταμίας ἥλιος μάλα ξηρόν τε καὶ ἄνικμον τῷ περιόντι τῆς θέρμης οὐ μόνον ποιεῖ

ut mors mihi maturetur. quemadmodum Iudaei olim re et consiliis ut Iesus Christus morte condemnaretur effecerunt, sed praetorium adire ne nuda legis verba offenderent noluerunt, ita hos quoque qui mihi mortem machinantur Iudaeos agere cuique facile apertum est. nam aliorum opprobia ne incidant cervicibus meis palam statim gladium admovere nolunt, fortasse veriti ne manifestae caedis rei fiant. tamen iam multo ex tempore per vim mihi manus inlaturi sunt. tu vero hoc praeterea mihi gratum facere ne cessa. sume urceum et ex puteo mihi aquam frigidam haurire ande quoad custodes mei gravi et alto somno sopiti sint. hac enim ipsa hora id facere consueram quinis denis vel pluribus diebus praeterlapsis. sed multo ante viginti dies quum hanc quam reliquam vidis potionem hausissem, nocte caeca ad lapidem pes offensus est, ex quo usque adhuc non leviter aegrotavi ita ut quae consuevi facere amplius nequierim. itaque aqua haec putrefacta est et male olet. nam aqua stagnans et alia quaecunque a

τὸν ἀέρα, ἀλλὰ καὶ ὅσα τῆς τοῦ ἀέρος τοῦδε μεταλαμβάνει ποιότητος. διὰ γάρ τοῦτο καὶ τῇ θείᾳ προνοίᾳ ἐμέλησε τὰς τῶν χρόνων καρπῷ ποιότητας ὑγροτέρας ἅμα καὶ ψυχροτέρας ἐκ διαδοχῆς ἀναλόγου ποιεῖν εἰς ἀντίπαλον τοῦ ἡλιακοῦ πυρὸς ἐκείνου κατάστασιν.

21 Ἀλλὰ τούτων μὲν ἅλις· σοὶ δ' ἔνια τῶν ὅσα τῷ βίῳ τελεῖται, καίριον, εἴπερ ποτέ, ἂν εἴη νῦν ἡμῖν προτιθέναι
f. 129 b. καινότερα " διηγήματα· πάντων γὰρ ἡμᾶς τῶν τοιούτων ἐν ἀγνοίᾳ πέπραχεν εἶναι τὰ τῆς καθείρξεως ταυτησίν. εἰκάζειν δ' οὖν ὅπως ποθ' ἡμῖν παρέχεται τὰ τῆς ἡλικιώτιδος πάλαι πείρας ἄλλοτ' ἄλλα φύειν ἀεὶ τὸν χρόνον· φύσις γὰρ ὥσπερ τοῖς αἰθερίοις δρόμοις ὡσαύτως ἔχειν ἀεί, καὶ μεταβολαῖς κεχρῆσθαι μυρίαις καὶ ἀτεκμάρτοις καὶ μηδὲν μηδαμῇ βέβαιον ἔχειν, ᾧ μὴ συνεχοῦς τινὸς καὶ παντοδαπῆς δεήσει τῆς γλώττης καὶ ἀποχρώσης πορθμείου δίκην ἄλλοτ' ἄλλῃ παραπέμπειν ἀκοῇ. ὁρᾷς δ' ὡς καὶ αὐτοῖς γε ἡμῖν ἀνίας οὐ μάλα τοι μέτριον ἤνεγκε τῇ ψυχῇ τὸν τοῦ ἐπαχθοῦς φόρτον τὰ φθάσαντα τῶν ἡμῖν συμβεβηκότων, καὶ δεῖ ψυχαγωγίας ἔξωθεν ἱκανῆς ἐξ ἀντιπάλων ῥαγείσης διηγημάτων. οἶσθα γὰρ ὡς καὶ Πυθαγόρας ἐκεῖνος ὁ Σάμιος λύρας ἕωθεν καὶ ᾠδῶν μουσικῶν νενουθέτηκεν ἅπτεσθαι, ὁπόσαι γε ἱκαναὶ τὸ τῶν λογισμῶν τηνικαῦτα κοιμίζειν κυμαῖνον ἐκ τῶν τοῦ ὕπνου

deo ad motionem destinata sunt facile putrescunt, praesertim nunc quum aestur fervidissimus sit. sol enim sidereorum ignum princeps ille et auctor quum post Orionis occasum orbes in coelo evolvit dies nobis nimis aridos efficit et fervidos, et quae in terra sunt arefacit. quare etiam dei providentia vicissitudinem tempestatum instituit et alias humidiores ac frigidiores effecit, quae nimios solis ignes minuant.

Sed satis de hoc. tu vero nunc quaedam enarres mihi velim e vita publica. nam ad me qui hac custadia inclusus sim fama nulla pervenit. tamen id me pristina experientia satis edocuit, aetatem continuo parere aliquid novi. nimirum instar coeli motuum una eademque semper natura conspicua est, tamen mille et innumeras induit varietates, neque quidquam tam firmum ac stabile est ut non continuo nostro ac vario sermone opus habeat, tanquam navicula qua huc illuc transmittatur. quod ad me attinet satis tibi notum est quantis me miseriis fortuna demerserit; quae leniantur ac reprimantur quodammodo novitate tuarum narrationum vehementer cupio. scis enim Pythagoram illum Samium primo mane ad chordarum sonum cantare consuesse, quo animum a variis ac turbidis nocturnis somniis revocaret eumque bo-

νυκτερινῶν ἀθυρμάτων καθιστάμενον ῥᾴθιον, καὶ μεθαρμόττειν ῥᾳδίως ἐπὶ τὸ εὔθυμον ὁπόσα ἡ τῶν ὀνείρων αὐτονομία παίζουσα δραστικώτερον ἐνίοτε κατὰ τῆς γαλήνης τῶν λογισμῶν ἀφίησιν ἀπαρκτίου δίκην μακροῦ τινός, ὅτε δὴ καὶ μάλα ἀταμίευτος τοῖς αἰσθητηρίοις ὁ ὕπνος ἐντρέχων ἥκιστα τὸ πρὸς ἄμυναν τέως ἔχειν δυνάμενον σφίσιν ἐῴη ἄν. διὸ καὶ ἡμῖν ἥδιστον ἂν γένοιτο ἄκουσμα τῶν ἔξω πραγμάτων ἔνια διηγήσεως ὑπόθεσιν νῦν κομίζοντος σοῦ γε. ἐπεὶ γὰρ κακῶν, εἴπερ ποτέ, νῦν ὁ βίος ἐμπέπλησται ὀργιζομένου θεοῦ διὰ τὴν τῶν θείων δογμάτων ἀθέτησιν, δυοῖν ἔσται θάτερον πάντως· ἢ γὰρ φίλων ἡμῖν ἀπαγγελεῖς συμφοράς, καὶ δακρύσω μὲν ὡς εἰκὸς ἕτερον τρόπον ἐγώ, τῇ δὲ κοινωνίᾳ τοῦ πάθους ἐκείνους προσαγορεύσω καὶ πόρρωθεν, ἀφθόγγοις τε λαλιαῖς ὡς εἰπεῖν προσφθεγγόμενος, καὶ οἴκτῳ τὸν οἶκτον ἀντιδιδοὺς καὶ συνηδόμενος σφίσι, καὶ θαυμάζων τῆς καρτερίας τοὺς ἄνδρας, ἢ συμφορὰς διωκτῶν ἀκουσόμεθα, καὶ βελτίους λοιπὸν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τὰς ἐλπίδας ληψόμεθα. σύνεσιν γὰρ οἶμαι καὶ σφᾶς ὀψὲ γοῦν εἰληφότας διορθωθῆναι, ἔργοις ἤδη βλέποντας προφανεῖς φυομένους τοὺς τῶν οἰκείων ἀτοπημάτων ἐλέγχους, καὶ τῶν ἐν μυχοῖς διωγμῶν καὶ σκότῳ βαθεῖ κοιμωμένων προτάσεων ἀληθῶν τὸ συμπέρασμα ἀνατέλλον.

Καὶ μὴν ἕτοιμος ἔγωγε, βέλτιστε, λέγειν ὅσα δὴ καὶ 22
οἷα βούλοιο ἂν ἐπιτάττειν αὐτός.

nae tranquillitati facile redderet. nam somnia nonnunquam mirum in modum tanquam arcti violentia mentem sollicitant, quin si gravia sunt vehementerque sensus occupant, omnem fere se colligendi potestatem ei eripiunt. itaque mihi quoque gratissimum foret accipere a te novas narrationes, et quoniam hoc ipso tempore deus propter verae doctrinae perversionem iratus tot ac tanta mittit miserias, horum alterutrum mecum communicabis: aut me amicorum conditionis certiorem facies. ego autem complorabo eos etiamque ut laborum fortunaeque socios salutabo et mutis meis verbis prosequar, et una cum iis maerorem capiam et laetitiam neque unquam tantam eorum constantiam admirari cessabo. aut de persecutorum conditione mihi narrabis. et laetiori fortasse spe afficiemur. nam ipsos aliquando insaniam suam agnituros esse spero, siquidem iam inter ipsos flagitiorum approbria suboriri, contra e recessibus eorum quos persequuntur et e summis tenebris plenam sensim veritatem in lucem prodire sentiunt.

Equidem mi carissime iam paratus sum et quamcunque vis narrationem faciam.

Οὐκοῦν ἁρμόττουσαν ἀρχὴν ἀναθεῖναι δεῖ τῷ λόγῳ πρότερον, φίλτατε Ἀγαθάγγελε· ἣν οὐκ ἄλλως ἁλώσιμον ἔσεσθαι οἶμαι ἢ ἐς τὸ πρότερον ἴχνος τῶν λόγων ἐκείνων ἀναπόμπιμον πεπραχότας τὴν μνήμην, καὶ δίκην σειρᾶς τὰς τῆς γλώττης ἐκεῖθεν κρηπῖδας ἀνάψαντας, ἀσφαλῆ τὰ τῆς ἀναλήψεως ἤδη ἐφόδια ἐς τὴν τῶν ἑξῆς κεκτῆσθαι διήγησιν ἐν βραχεῖ. εἶναι δ' ἀναγκαῖον πυθέσθαι πρῶτον ἡμᾶς ὅτι ποτὲ μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἐκείνην ἀντικαθήμενοι καὶ ἀντεφεδρεύοντες ἑκατέροις ἑκάτεροι τῶν Λατίνων οἱ στόλοι τότε πεπράχασι· f. 130 a. δεύτερον δ' ὅτι ποτὲ καὶ ἡ βασιλὶς Εἰρήνη " τετέλεκεν ἀπιοῦσά τε ἐς Ὀρεστιάδα καὶ Διδυμότειχον, καὶ τὰς μεταξὺ τῆς φιλαρχίας τῶν παίδων ἔριδας ἐπειγομένη κοιμίσαι, πρὶν εἰς αἱμάτων χύσεις τὸ κατ' ἀλλήλων ἐκβῆναι μαινόμενον· καὶ τρίτον ὁποίας καὶ καθ' ἡμῶν τὰς μελέτας ὁ τῶν διωκτῶν ἱστουργεῖ καὶ συρράπτει θίασος.

Ἐμὲ δ' εὖ σοι λέγοντι, θεία μοι κεφαλή, ἀντιλέγειν μὲν ἥκιστα πάντων, πείθεσθαι δὲ μάλιστα πάντων χρεών. καί σοι ἐρῶν ἔρχομαι εἰ μὴ πάντα δὴ τὰ μεταξὺ καθ' ἕκαστα, ἀλλ' οὖν ἀπολέξας τὰ καιριώτερα.

23 Ὁ γάρ τοι τοῦ Βενετικοῦ στόλου ναύαρχος ἥκιστ' ἔχων ὅτι πράξειεν ἀφ' οὗ παρὰ πᾶσαν ἐνέτυχε προσδοκίαν ἤδη μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῖς Γεννουίταις τῷ τῶν Βιθυνῶν σπεισαμένοις ἡγεμόνι Περσῶν Ὑρκανῷ, πρὸς μόνην ταυτηνὶ τελευταίαν

Tu vero carissime Agathangele nonne prius narrationi aptum exordium addere, quod deinceps invenire sane difficile est aut prioris narrationis memoriam revocare nobis in animo habes? ita ut narrationis momentis catenae instar annectendis certum quendam ad rerum narrationem quae postea actae sunt transitum tibi patefacias? primum enim auditu dignum est quid post pugnam navalem illam Latinorum classes invicem se premendo et obsidendo effecerint. deinde quid Eirene regina postquam Orestiadem et Didymotichum pervenit effecerit, filiorum regni cupiditatem priusquam furore incitati caedem ederent repressura tertium quae fanatici persecutores in nos concipiant et concoquant consilia.

Haec quum optime se habeant obloqui tibi vir divine nolo, potius prorsus tibi obsequar et initio quidem si non singula omnia quae interim acta sunt tamen quae commemoratu dignissima sunt tibi exponam.

Venetorum classis praefectus incertus quid faceret quum praeter omnem opinionem iam facta pugna navali Genuenses offendisset in societate Bithynorum ducis Hyrcani, cui quum summam ad despe-

ἐξ ἀπογνώσεως ἐληλυθόσι καταφυγὴν πολεμίοις πάνυ τι δυσαντίβλεπτον καὶ οἷον ἀνανταγώνιστον, κἀκεῖθεν ἤδη μετὰ μακρᾶς τῆς ἀδείας μισθοφορικὴν ἐξ Ἀσίας διαβιβάζουσι δύναμιν, ὁπόση ἂν εἴη μάλισθ' ἱκανὴ συμμαχεῖν τε καὶ πόρρωθεν ἀποκρούεσθαι καὶ ἀνασοβεῖν πολεμίων ἁπάντων ἔφοδον, πλήρεσιν ἀπέπλευσε τοῖς ἱστίοις ἐς Βενετίαν, ἐπαγγειλάμενος μετὰ πλείονος ἐπανήξειν ὀψὲ τῆς δυνάμεως. κατέλειπε δ' ὅμως συνθήκας τοῖς Γεννουίταις τὸν βασιλέα ποιεῖν καιρικάς, ἕως ἂν ἑκατέροις τοῖς μέρεσι διαναπαύσασιν ἑαυτούς, καὶ διαρκέστερα τἀπιτήδεια εἰσκομισαμένοις, ἀνδρικώτερον πρὸς τὸν ἐφεξῆς ἀπαντᾶν προσγένηται πόλεμον. ἐνταυθοῖ δέ μοι γενομένῳ τοῦ λόγου ἥκιστ' εὔοδα τὰ ἑξῆς εἴη ἄν, βουλομένῳ κατά γε τὴν σὴν τὸν λόγον συστέλλειν ἐς τὸ βραχύτερον βούλησιν. εἰ μὴ γὰρ ἄνωθεν ἠργμένοις τὰς τῶν λεχθησομένων αἰτίας προστιθέναι γένοιθ' ἡμῖν, οὐκ ἄν ποτε γένοιτο γνώριμον οὐδέσι τῶν ἀκουόντων οὐδέν, πλὴν ὅτι ἀμεινόνων γε τῶν ἀποριῶν ἐσόμεθα πρόξενοι, ἡμίεργόν τινα καὶ ἡμιτελῆ τῇ διηγήσει τὴν τῆς γλώττης παρεχόμενοι χρείαν.

24 Ἐβουλόμην σε ἔγωγε, καλὲ Ἀγαθάγγελε, πάνυ τι πλεῖστον ἐμοὶ συνεῖναι τὸν χρόνον καὶ ὁμιλεῖν ἐνταυθοῖ, καὶ μακρὰν παρ' ἑκατέρων ἑκατέρους ἐντεῦθεν ἡμᾶς τὴν παραμυθίαν μετὰ τοῦ ὠφελίμου καρποῦσθαι, χρείας χρείαν ἀντιδιδόντας ἀλλήλους ἀλλήλοις καὶ αὖ παρ' ἀλλήλων ἀλλήλους ἀντιλαμβάνοντας ὡς εἰκός, μέχρις ἄν, εἰ καὶ ἡμῖν ἐξείη ζῆν, ὁ τῆς αἰθρίας ἐπι-

rationem adducti essent illi se tradiderant; quumque hos magna cum securitate ex Asia traiicere vidisset copias mercenarias quae satis idoneae essent ad hostes impugnandos, repellendos, iis omnes aditus intercludendos; velis passis Venetiam renavigavit cum pluribus opibus mox se reversurum esse pollicitus. permisit quoque regi ut in tempore cum Genuensibus pacis conditiones iniret donec utraeque partes se refecissent et necessariis optime instructae animosius bellum redintegrare possent. his ita expositis ut voluntati tuae reliquam narrationem paucis absolvendi obsequi mihi liceat vereor, quum nisi supra indicatis rationes subsequentis narrationis additae sunt, nihil fortasse cuiquam apertum fiat, nisi quod ego suppetiis egerem quippe qui imperfectam narrationem redderem.

Equidem carissime mi Agathangele te temporis plurimum adesse mihi vellem hicque mecum confabulari, ita ut uterque nostrum solatium unaque utilitatem caperet invicem nos ut par est sermonibus delectando et adiuvanda, donec quietiores dies capere et deo adiuvante linguae fiduciam recipere nobis liceat, mihique sermo datus

λάμψῃ καιρός, καὶ δῷ παρρησίαν τῇ γλώττῃ ξύν γε θεῷ, καὶ δοθῇ μοι λόγος κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου παρρησίᾳ γνωρίσαι τὸ μυστήριον τοῦ εὐαγγελίου ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν δεσμοῖς, ἵνα ἐν αὐτῷ παρρησιάσω ὡς δεῖ με λαλῆσαι. ἐπεὶ δ' ἄλλοτ' ἄλλα τὰς ἐμὰς νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν σμήνη διωκτῶν περιστοιχίζουσι θύρας, θηρῶν χαλεπώτεροι πάντων εἰπεῖν, ὡς δεδιότας μηδ' ἔχειν ἡμᾶς μήτε φωνὴν γοῦν ἐλευθέραν χαρίσασθαι μήτε σέ γ' ἐμοὶ μήτ' αὖ τοὐναντίον σοί γε ἐμέ, πλὴν ἢ μάλα μόλις τονθορύζοντας ἑκάτερον ἑκατέρου ἀκούειν, στέργειν δ' οὖν τέως ἀνάγκῃ τῇ καταψηφισθείσῃ μονώσει καθάπαξ ἁπασῶν ἐν στερήσει καθημένους ἀνθρωπίνων προσρήσεων, παραπλησίως f. 130 b. *εἰπεῖν τοῖς αἰωνίως ἐν ᾅδου " καθεύδουσιν. ὅμως αὐτῷ θαρρήσαντες ἤδη τῷ μόνῳ θεῷ, ὑπὲρ οὗ καὶ τουτοισὶν ἐγκαρτεροῦμεν τοῖς ἄθλοις, φέρε δέος ἅπαν κονιορτοῦ δίκην ἀποτριψώμεθα· καὶ τρεῖς λοιπὸν τῶν ἡμερῶν καὶ τέτταρας, εἰ δέοι, σύ γε δήπου περιμείνας ἐνταυθοῖ, μακροτέραν τε καὶ ὅσον ἐφικτὸν ἀνενδεᾶ τὴν τῆς ἀφηγήσεως τράπεζαν ἡμῖν ταυτηνὶ παρατίθει. καὶ τῶν ὀρνέων γὰρ τοὺς κύκνους φασὶ τῆς σφῶν αὐτῶν αἰσθομένους ἤδη τελευτῆς, μακρότερόν τι καὶ λιγυρώτερον τηνικαῦτα μᾶλλον ἢ κατὰ πάντα ᾄδειν τὸν βίον. ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμῖν περὶ τοὺς ἐσχάτους ἤδη κινδύνους σκηνοβατεῖν περιέστηκεν, ὥς εἰρήκειμεν, οὐκ ἄν που τῶν ἀπεικότων εἴη μακροτέροις διηγήμασι μακροτέραν ἐκτείναντας ἀκοὴν τελευταίοις ἀφοσιώσασθαι ἀσπασμοῖς. ἄρτος δ'*

2. *ἐκ τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς.*

sit ut sanctus apostolus dicit, in apertione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium evangelii, pro quo legatione fungor in catena, ita ut in ipso audeam prout oportet me loqui. sed quoniam continuo persecutorum turbae fores circumsistunt, ita ut neque libere lingua uti neque quidquam praeter strepitum percipere possimus, hanc nostram solitudinem quamvis omni omnino solatio instar defunctorum in Tartaro privati simus, aequo animo feramus nos oportet, unaque confidentes unico deo propter quem certamina fortiter suscepimus age nos omni metu tanquam luto purgemus. tu vero tres vel si opus est quatuor dies hic apud me remane et pleniorem et quantum fieri potest sat integram mihi fac narrationem. scis enim e volucrum genere cycnos dum vitae finem adesse sentiant cantum pleniorum et acutiorem edere quam alias. atqui quum nos quoque ut diximus ultimis iam in vitae periculis versemur, minime sane ineptum foret longiori-

ἡμῖν ὁ κατεσκληκὼς οὑτοσὶν εἰς τροφὴν ἀποχρήσει, καὶ ὃ νῦν εἰσκεκομίκεις αὐτὸς ἐξ ἐκείνου τοῦ φρέατος ὕδωρ εἰς πόσιν.

Τροφῆς μὲν δὴ καὶ πόσεως, θεία μοι κεφαλή, πάνυ τι 25
ἐλαχίστου ἢ μᾶλλον τοῦ μηδενὸς ἂν μοι δεήσειν οἶμαι τὰ νῦν, τῆς σῆς ὁμιλίας ὡς ἐπίπαν εἰπεῖν ἀποχρώσης ἐμοί, καὶ ῥᾷστά με πειθούσης ἔρωτας ἐρώτων ἀλλάττεσθαι, δυοῖν ὁποτέρου βούλοιτό τις ἕνεκα, εἴθ' ὅτι γέννημα ὢν ὁ λόγος ἀθάνατον ἀθανάτου νοῦ μονιμωτέρας τῇ τῶν ἐραστῶν ἀκοῇ παρέχεται καὶ ἡδίους τὰς τῶν ἐρωμένων ἐπαγγελίας, εἴθ' ὅτι καὶ διὰ τὸν σὸν πόθον περὶ πλείονος καὶ τοῦ παντὸς τὴν σὴν ἐφίεμαι ποιεῖσθαι ὁμιλίαν.

Ἀλλὰ τούτων μὲν ἅλις, ὦ βέλτιστε Ἀγαθάγγελε· σὺ δὲ τῆς προκειμένης ἔχου προθέσεως.

Καὶ δὴ λοιπὸν ἐπανιτέον ἐκεῖσε. οἶσθα, ὦ βελτίστη 26
μοι κεφαλή, ὅπως μετὰ τὴν μοχθηρὰν ἐκείνην καὶ κακῶς τοῖς διώκταις σχεδιασθεῖσαν καθ' ὑμῶν ληστικὴν ἐκείνην σύνοδον ἧκον αὐθημερὸν ἐκ Θεσσαλονίκης ἀγγελίαι τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ πάνυ τι σφόδρα δειναί, καὶ αὐτῶν ὡς εἰπεῖν τῶν τῆς ψυχῆς ἁπτόμεναι μυελῶν, καθάπερ ἔπαθλα τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου κατάλληλα τοῦ ἀθλοθέτου θεοῦ προσδεικνύντος πρὸς ἔλεγχον τῆς κακίας καὶ ἀναιδείας ἐκείνης, διδάσκοντος μόνον οὐ διαρρήδην καὶ μετρίαν ταύτην κατὰ πόδας ἐνταῦθα παι-

bus sermonibus aures longius tempus erigendo supremis honoribus nos obsequi. quod ad victum attinet panis hic iam adesus et aqua quam modo ipse e puteo hausisti, nobis suppeditabunt.

Ego vero, vir divine, panem et potionem minimi immo nihili aestimo sed usus tuus prorsus mihi satisfacit meque officia tibi praestem facillime commovet. et haec quidem ob duas fortasse causas quisquam velit, aut quod viva oratio quam parit mens immortalis firmiores et suaviores amantibus reddit amatorum narrationes, aut quod propter desiderium tuum pluris immo plurimi habeo tecum colloqui.

Sed de hoc carissime Agathangele iam satis; nunc narrationem continua.

Equidem quo deflexi iam revertar. satis tibi notum est, vir optime, eodem die quo turbida illa et in vestram cladem a persecutoribus constituta synodus dimissa sit, e Thessalonica Cantacuzenum regem nuntios tristissimos quique per dura ut dicunt ossa currant accepisse, tanquam praemia certamine illo digna a deo iudice data opprobrio nequitiae et impudentiae. deus enim haec tantum non clare

δείαν ἐπάγοντος εἰς ἐπιστροφὴν τῶν ἐκεῖ παρανομηθέντων, καὶ πύλας οὑτωσί πως ἀνοίγοντος μετανοίας.

27 Φασὶ γὰρ τὸν Παλαιολόγον, ὡς ὑποπτεύσειεν ἐπιβουλὴν καθ' ἑαυτοῦ πρὸς τῶν γυναικαδέλφων καὶ τοῦ πενθεροῦ καὶ γνώμης ἐκείνων ἀλλοίωσιν καὶ τροπὴν πολλαχόθεν πολύτροπον, ἀνενεγκεῖν τε εὐθὺς πρὸς ὁμοίους φόβους τὴν μνήμην ὁμοίων ἐπιβουλῶν, αἳ ταῖς ἀρχαῖς ἀπροόπτως ὡς τὰ πολλὰ καὶ πολυτρόπως ἐνσκήπτουσαι κηλῖδας καὶ κῆρας αἱμάτων καὶ φόνων μεστὰς ἐπιφέρουσι τοῖς μὴ πάνυ προσέχειν ἐθέλουσι ταῖς πολυτρόποις τύχαις καὶ γνώμαις τῶν ἀνθρώπων. ὅθεν διανέστη τε καὶ τὴν γνώμην εὐθὺς ἐπὶ ζήτησιν ἠκόνησε τοῦ προσήκοντος ἄνωθεν κλήρου τῆς βασιλείας καὶ τοῦ γε βιοῦν ἀδεέστερον δύνασθαι ἢ καθ' ἃς μηχανᾶσθαι δύναιντ' ἄν τινες ἐπιβου-
f. 131 a. λάς· βέλτιον γὰρ ἔφησεν εἶναι θαλάσσης ἐπιούσης " ἐν τῷ παρόντι φορὰν ἐκκλῖναι ἢ ῥαθυμήσαντα συναπαχθῆναι τῇ βίᾳ τοῦ ῥεύματος. χρόνον οὖν τινὰ τῷ Κράλῃ Σερβίας ἐπιτιθεμένῳ καὶ ἀπειλοῦντι μεγίστους αὐτῷ περιστήσειν κινδύνους, εἰ μὴ κήδους ἕνεκα πρὸς συγγενῆ φιλίαν αὐτῷ συναφθείη κρατίστῳ καὶ πρὸς τὰς περιεστηκυίας αὐτῷ συμφορὰς ἐσομένῳ συμμάχῳ, πέμπει δεξιὰν ὀψὲ καὶ μόλις ἤδη διὰ ταυτί, καὶ κυροῦται πρὸς ἀμφοῖν δόντα οἱ τὸν Παλαιολόγον, εἰ ῥᾴδιον εἴη, ὅμηρα τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα Ἑλένην διὰ τὰς ἐκ γένους ταύτης ἐπιβουλάς, ἀγαγέσθαι τὴν τοῦ Κράλη γυναι-

declaravit; et aptum documentum dedit quo animi converterentur ad sanctas leges illas violatas.

Et sic fortasse poenitentiae portas aperuit. dicunt enim Palaeologum quum uxoris fratrum et soceri insidias eorumque animorum commutationem versutaque consilia suspicatus esset, memoriam sibi similium insidiarum fecisse quae quidem ut alia multa principes repente ac graviter opprimant unaque alios multos qui ad rerum statum novaque consilia non perattenti fuerint, ad labem multamque caedem adducant. itaque animum ille erexit et ad regni partem quae sui propria esset advertit, etiam quomodo vitam securam et ab omnibus insidiis tutam degere posset animo secum reputavit. nam melius esse dixit in tempore maris aestus effugere quam nimia cum animi fiducia fluctuum impetu abripi. brevi tempore interiecto quum Serviae Crales ei summa pericula minitaretur nisi facta affinitate amicitiam suam iniret qua insidiae omnes facile reprimi possent, Palaeologus huic fidem dedit, sero tamen ita ut haud multum abesset quin pactio conficeretur. ex qua constitutum erat, ut Palaeologus si facile fieri posset Helena sua uxore quae ex inimicorum genere oriunda

καδέλφην, νέαν τε οὖσαν ἔτι κἀκείνην καὶ ἅμα ἀδελφὴν τοῦ τῶν Μυσῶν ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου. ταῦτα τῷ Καντακουζηνῷ 28
μαθόντι τῷ βασιλεῖ θανάτου φάναι πολλῷ πικροτέρους καθῆκε φόβους τοῖς λογισμοῖς· καὶ παραλαβὼν Ἄνναν τὴν ἐκείνου μητέρα, τηρουμένην τέως ἐν Βυζαντίῳ, ἐς τὴν τῶν ὁδηγῶν ἀπῄει μονήν, κἀκεῖ τῆς θείας εἰκόνος ἔμπροσθεν αὐτίκα μάλα δώσειν ὑπισχνεῖται τῷ ταύτης μὲν υἱῷ, γαμβρῷ δὲ αὐτοῦ, τὸν ἅπαντα κλῆρον τῆς βασιλείας, ἀφεμένῳ μὲν τὰς τοῦ Κράλη συνθήκας ἐκείνας, ἐληλυθότι δ' ἐς Βυζάντιον εὐθὺς παρὰ τὴν νόμιμον σύζυγον, αὐτὸς δὲ δυοῖν θάτερον, ἢ τῷ Βυζαντίῳ διὰ βίου ἐνδιατρίβων βασιλικῶς καὶ αὐτὸς τὰ μέχρι Σηλυμβρίας ἐντεῦθεν διοικεῖν πράγματα κατὰ γνώμην τοῦ γαμβροῦ, ἢ τὸν ἡσύχιον ἑλόμενος καὶ ἀπράγμονα βίον οἴκοι καθῆσθαι. καὶ ἅμα ἔγγραφον ταῖν χεροῖν αὐτῆς ἐντίθει τὴν γνώμην φρικωδεστάτοις ὅρκοις ἠσφαλισμένην τε καὶ ἀπαραλόγιστον τὴν ὑπέραγνον θεομήτορα προβαλλομένοις ἐγγυητήν. ἡ δ' εὐθὺς ἀπιστεῖν οὐδαμῇ ἔχουσα τά τε τῶν οὕτως ἐχόντων ἐγγράφων ὅρκων βιβλία εἰλήφει, καὶ ἅμα ὅλῃ σπουδῇ κατέπλευσεν ἐς Θεσσαλονίκην, κἀκεῖ τῷ υἱῷ τὰ εἰκότα ὡμιληκυῖα καὶ τοὺς φρικώδεις ἐκείνους ἐμφανίσασα ὅρκους, τῶν τοῦ Κράλη συνθηκῶν τελέως ἀποσχέσθαι πέπεικεν εὐθύς.

Τούτων δ' οὕτω γενομένων ἧκεν ὁ Παλαιολόγος ἄχρι 29

esset data obside, Cralis uxoris sororem in matrimonium duceret, virginem aetate nondum adultam et Mysorum ducis Alexandri filiam. haec quum accepisset rex Cantacuzenus morte ut ita dicam acerbiores curae animum eius invaserunt. Palaeologi matrem Annam illo tempore Byzantii custoditam accersit et cum hac Hodegorum monasterium adit. hic ante sanctae matris simulacrum illico se illius filio suoque genero cunctam rerum administrationem traditurum esse pollicetur, si Cralis pactum ille solveret et Byzantium reverteretur ad uxorem legitimam. sibimet ipsi vero horum alterutrum expetit: aut ut Byzantii cum victu et cultu regio aetatem agere et usque ad Selymbriam ex generi consensu res administrare, aut quod reliquum sit vitae domi in otio ac quiete agere sibi concedatur. hancque suam sententiam iureiurando firimssimo et teste verissimo sanctissima dei matre sancitam litteris mandat et Annae tradit. haec autem omni suspicione abiecta litteras cum iureiurando illo accepit et quam ocissumo navigavit Thessalonicam. ubi quum filio quae satis erant exposuisset et firmissimum illud iusiurandum tradidisset, facile cum ut Cralis pacto abstineret, persuasit.

His ita factis Palaeologus propius Didymotichum profectus est

καὶ ἐς Διδυμότειχον· κἀκεῖθεν πρὸς τὸν πενθερὸν διαπρεσβευσάμενος Καντακουζηνόν, καὶ ὡς ἐμμένοι μαθὼν τοῖς ὀμωμοσμένοις, ἥκει λοιπὸν καὶ αὐτὸς ἐς Βυζάντιον, πάντας ἀπεσκευασμένος φόβους καὶ ὑποψίας ἁπάσας. καὶ πλέον ἢ τριακονθήμερον τῇ τοῦ πενθεροῦ συνδιατετριφὼς ὁμιλίᾳ μετ' εἰρήνης κατηφείᾳ τινὶ κεκραμένης διὰ τὸ τῶν ἠλπισμένων οὐκ εὔελπι τὴν ἐς Διδυμότειχον αὖθις ἀπῄει, καὶ τὴν σύζυγον Ἑλένην ἅμα αὐτῷ ἐπαγόμενος, σὺν ἐκείνῳ μᾶλλον αἱρουμένην θνήσκειν ἢ τοῖς γονεῦσι συζῆν. ταυτὶ μὲν οὖν εἶχεν οὕτω, καὶ τὸ φθινόπωρον τὰς τοῦ ἀρκτούρου προὔφαινεν ἄρτι ἐπιτολάς. βραχὺς ὁ χρόνος, καὶ αὖθις παρ' ἑκατέρων ἑκατέροις λαθραῖα ἐξηχεῖτο βουλεύματα πάνυ τῶν δεδογμένων ἀντίστροφα. καὶ ἄπεισι τὴν ταχίστην καθέξων Ματθαῖος τῶν Καντακουζηνοῦ υἱέων ὁ πρῶτος Ὀρεστιάδα, σταδίους οὐ μεῖον πρὸς ἄρκτους διέχουσαν ἑβδομήκοντα καὶ διακοσίους. κἀντεῦθεν τὰ σκάνδαλα ηὔξεν ἐρεθιζόμενα νύκτωρ καὶ μεθ' f. 131 b. ἡμέραν ἀεί, καὶ πρὸς ἐμφανῆ τὰ πράγματα προὔβη " κακίαν καὶ ἄσπονδον ἤδη μάχην. καὶ ἅμα οἱ τῶν Θρᾳκικῶν οἰκήτορες πόλεων Παλαιολόγῳ τῷ βασιλεῖ προσεχώρουν ἐθελονταί, κραταιότερόν τε τῶν πραγμάτων ἐρεθίζοντες ἅπτεσθαι καὶ τοῦ πατρῴου κλήρου τῆς βασιλείας ἀντιποιεῖσθαι, ῥαθυμεῖν ὁπωσοῦν, εἴπερ ποτέ, νῦν μᾶλλον οὐ μάλα προσήκοντος.

80 Διὰ δὴ ταῦτα δείσας περὶ τῆς ἀρχῆς Καντακουζηνὸς ὁ βασιλεὺς λόγων τ' ἐκείνων καὶ συνθηκῶν ἐξελάθετο, καὶ

et hinc quum legationem misisset ad socerum Cantacuzenum et in iureiurando perseverare eum percontatus esset Byzantium se contulit omni metu ac suspicione deiecta. sed quum amplius triginta diebus in soceri societate versatus esset neque tamen de promissis bonam spem capere potuisset Didymotichum reversus est una cum Helena uxore quae cum eo mori malebat quam cum parentibus convivere. haec igitur ita se habebant; iamque tempus aderat brumale quo Arctus oritur. haud multo post et rursus rumor differtur consiliorum prioribus prorsus contrariorum. Matthaeus e Cantacuzeni filiis natu maximus quam celerrime Orestiadem ut occupet proficiscitur. quae urbs ducentorum septuaginta stadiorum spatio distat et ad septentrionalem spectat. hic noctu diu que discordiam auget. iam ad iniurias itur et ut primum occasio data est ad pugnam. Palaeologo autem Thracum urbium incolae voluntarii succurrunt eumque incitant ut omni studio res susciperet et occuparet paternum regnum. otio ac desidiae indulgere nullo modo sibi licere.

Itaque factum est ut Cantacuzenus rex de regno anxius ac sol-

οἷον αὐλητικῆς τινὸς ἀθύρματα παιζούσης τὴν ἀκοὴν ἅπαντας ἡγησάμενος ὅρκους, τῶν ἀντιπάλων ἔργων καθάπαξ ὅλην ἀντίληψιν ἐποιεῖτο. πρῶτον μὲν οὖν πέμψας ἐς Ὑρκανὸν τὸν γαμβρὸν καὶ σατράπην τῶν ἐν Βιθυνίᾳ βαρβάρων, καὶ ἅμα ἐς τοὺς γείτονας Γεννουίτας, ὅρκους καινοτέρους αὖθις παρέσχε τῶν πρὶν ἰσχυροτέρους, ταὐτὸν ἀμφοῖν διὰ βίου πνεῖν ἐπαγγελλομένους καθ' ὧν αὐτοὶ βούλοιντο καὶ οἷς ἄχθοιντο, εἰ βοηθοῖεν καὶ αὐτοὶ κατὰ τοῦ γαμβροῦ Παλαιολόγου· ἀκρόπολιν γὰρ ἥγηται κραταιοτέραν τὴν ἐς ἐκείνους καταφυγὴν ἀμυντηρίων ἁπάντων θείων καὶ ἀνθρωπίνων, καὶ μηχάνημα ἐκ πολλοῦ εἰθισμένον αὐτῷ κατά τε τῶν ταλαιπώρων Θρᾳκῶν καὶ ᾧ προσερρύησαν βασιλεῖ, ἀνὰ στόμα συχνὰ τὸ γραφικὸν περιᾴδων ἐκεῖνο "λοιπὸν καλέσω τὰ ἔθνη, κἀκεῖνά με δοξάσουσι." καὶ ἅμα οἱ ἐξ Ἀσίας Ῥωμαϊκαῖς ἐπὶ Θρᾴκης διαβιβάζοντες τοὺς βαρβάρους ναυσὶν ἔμπρακτόν τε καὶ πάνυ τι κατεσπουδασμένον τὸ τοῦ βασιλικοῦ δόγματος προὔφαινον βίαιον. Κατελάνων δ' αὖθις ἀμφὶ πεντακοσίους, ὅσοις τὸν ἐκ τῆς ναυμαχίας ἐκείνης φυγεῖν ἐξεγένετο κίνδυνον, γυμνοὺς καὶ προσαίτας περιιόντας τοῦ ἄστεος πανταχῇ, πρὸς φυλακὴν ὁ βασιλεὺς Καντακουζηνὸς ἀθροίσας τοῦ σώματος ὥπλιζέ τε καὶ ἐσίτιζε μάλα τι σφόδρα πεφροντισμένως, τῶν ὁμοφύλων ἤδη Ῥωμαίων ἀπιστουμένων καὶ ἐν ἐχθρῶν ταττομένων χορείᾳ.

licitus sermones illos et promissa omitteret et data iuraiuranda tanquam tibiae delectationes haberet. iam ad ea quibus obniti posset Palaeologi consiliis totum animum advertit. primum legationem misit ad Hyrcanum generum barbarorum in Bithynia satrapam simulque ad confines Genuenses et cum his foedera iniit prioribus firmiora. quibus constitutum erat utrosque eundem velle animum habere in omnes quos debellaturi essent, etiam si auxilio vocarentur in generum Palaeologum, Cantacuzenus autem regiae arcem receptaculum habebat omnibus divinis atque humanis tutamentis firmius. quae et iam multo ex tempore praesidium erat contra feroces Thraces, et quo conveniebant copiae. quare rex continuo illud quod scriptum est in ore habebat: "convocabo gentes et parebunt mihi." etiam qui ex Asia Romanis navibus in Thraciam barbaros traiiciebant regis illi dicto vim ac veritatem reddebant. Catalanorum autem circiter quingentos qui postquam pugnae navalis pericula feliciter effugerunt, urbem inermes et mendici circumiverunt rex ad corporis custodiam recepit iisque armis et victu bene consuluit. Romanos enim quos circum se habebat ut perfidos et inimicos tractavit.

81 Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων ἔδοξεν Εἰρήνῃ τῇ βασιλίδι ἔς τε Ὀρεστιάδα καὶ Διδυμότειχον διαβάσῃ διαλλάξαι τοὺς νέους ἀλλήλοις, εἰ δυνηθείη, βαθείαις τισὶν ὑποψίαις ἐπ' ἀλλήλους χρωμένους, οὐδαμῇ τὸ ἔνσπονδον σύνοικον κεκτημέναις, Ματθαῖον δηλαδὴ τὸν υἱὸν καὶ τόν γε ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν Παλαιολόγον τὸν βασιλέα, συμπαρειληφυῖα πρός γε τοῖς ἄλλοις καὶ τῶν ἀρχιερέων δύο συνεκδήμους μαρτυρίας ἕνεκα, καὶ ἅμα Ἄγγελον, ᾧ καθολικῷ τηνικαῦτα συμπέπτωκεν εἶναι κριτῇ· ὃς τῆς πατρίδος ἐντεῦθεν ἐξιέναι μέλλοντος
f. 132 a. ἐμοῦ πάνυ τι νέος ἦν καὶ οὔπω οἶμαι ἔφηβος, " εὐγενῆ δ' ὅμως ὑπεζωγράφει τὴν ἐς λόγους ἐκεῖθεν φύσιν, καὶ μάλα ἐπαγγελλομένην πρὸς πᾶσαν ἀρετῆς ἰδέαν εὐφυᾶ τὸν ἄνδρα τὰ συντομώτατα καταστήσειν. πάντας γὰρ ὅσοι τῶν ἅμα αὐτῷ τῆς σῆς σοφίας ἦσαν τέως ἀκροαταί, καὶ τῶν τῆς σῆς διδασκαλίας ἐκείνης κρατήρων φοιτῶντες ἀπήλαυον, μακροῖς παρήλαυνε τοῖς μέτροις δρόμῳ τε γλώττης καὶ διανοίας ὀξύτητι. νῦν δὲ τῆς μακρᾶς ἐκείνης ἀποδημίας ἀνειληφὼς ἐμαυτόν, τῆς φυσικῆς ἐκείνης ἐπαγγελίας ἀμείνω περὶ τὸν ἄνδρα βλέπω τὴν βλάστην καὶ προοιμίων ἐκείνων πολλῷ τὰ νῦν συμπεράσματα κραταιότερα. διὸ καὶ βασιλικῆς ἐγγύτητός τε καὶ εὐμενείας οὐδενὸς τῶν περιλάμπρων ἀνδρῶν ἐνδεέστερον μετέχοντα βλέπων τὸν ἄνδρα γέγηθα· ἤδη γὰρ δι' ἀρετῆς περιουσίαν κἂν μέσοις τοῖς βασιλείοις πεπαρρησιασμένῃ τῇ γλώττῃ διέπειν τοὺς τῆς εὐθυδικίας τέτακται νόμους καὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων οἰκονομεῖν ἐν κρίσει τοὺς λόγους

Quae quum ita se haberent Eirene regina Orestiadem et Didymotichum profecta est ut distineret affines qui affinitatis vinculis contemtis inter se discordiam exercebant, Matthaeum filium et generum Palaeologum regem. in comitatu inter alios secum duxit duos sacerdotes qui testes essent et Angelum qui illo tempore catholici iudicis munere fungebatur. hic quo tempore patriam meam reliqui admodum iuvenis necdum ni fallor pubes erat. tamen iam praeclara valuit ad dicendum natura ita ut nos spem optimam de eius ingenii facultatibus caperemus. omnes enim quotquot una cum eo sapientiae tuae studiosi erant tuaque disciplina fruebantur longe superabat linguae facilitate et mentis acumine. nunc vero si tempus quo a patria absum respicio indolis eius bonitatem ad meliores fruges pervenisse suspicor ita ut a prooemiis illis iam ad bonam maturitatem processerit. quare dum virum regis usu et amicitia non minus frui video quam nobilissimos viros gaudeo. iam propter virtutis praestantiam ipsius regiae domus iudicia libera lingua exsequitur itemque iudiciorum de rebus publicis

καὶ τὰ ψηφίσματα· οἷς ἀῤῥεπεῖς τὸν ἅπαντα χρόνον καὶ πάντη ἀκαπηλεύτους τὰς τῆς δίκης ἐπάγων πλάστιγγας θαῦμα τῷ βίῳ γίνεται μεῖζον ἢ κατὰ πάντα δίκαιον Ἀριστείδην, καὶ πᾶσιν ἁπλῶς περιλάλημα καθίσταται κράτιστον, οὐχ ὁμοφύλοις μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐς τὰ περίοικα τῶν ἐθνῶν ἡ φήμη διέδραμεν, ἀκήρατον φέρουσα τὸ σεμνὸν τῆς αἰδοῦς. διὰ δὴ ταῦτα καὶ συνέκδημον ἡ βασιλὶς ἐς Διδυμότειχον 32 ἑαυτῇ γενέσθαι τῶν καθ' αὐτὸν προτετίμηκεν, ὡς αὐτήκοος καὶ αὐτόπτης ἐκεῖ γενόμενος καὶ αὐτὸς τῶν τε δὴ λεχθησομένων καὶ πραχθησομένων γένοιτο καὶ μάρτυς ἀπαράγραπτος. ἐκεῖσε τοίνυν ἡ βασιλὶς γενομένη πάντ' ἔλεγεν οἷς τε ἐμφωλεύειν ὑπενόει τὴν τοῦ πείθειν ἰσχύν, καὶ οἷς οὐκ ἐφεδρεύειν εἶχε σκυθρωπὸν οὐδέν, τῶν ἐπιτιμήσεων ἥμερόν τινα τρόπον ἐνδεικνυμένη τῷ νέῳ τὴν ἡλικίαν βασιλεῖ, μητρικὴν εἰσάγουσά πως αὐτῷ τὴν παραίνεσιν. τὰ δὲ ἦν, ὡς ἐν κεφαλαίῳ φάναι, παραχωρεῖν τὸν γαμβρὸν καὶ βασιλέα Παλαιολόγον ἑκόντα Ματθαίῳ τῷ γυναικαδέλφῳ τὴν ἐξ Ὀρεστιάδος ἄχρι Βιζύης μετά γε τῶν ἑκατέρωθεν χωρίων καὶ πόλεων γῆν αὐτονόμῳ νέμεσθαι δεσποτείᾳ, αὐτὸν δ' ἔχειν τὴν ἐκ Διδυμοτείχου μέχρι Θεσσαλονίκης, τὸν δὲ κοινὸν ἀμφοῖν πατέρα Καντακουζηνὸν τὸν βασιλέα τὰ λειπόμενα μετὰ " f. 132 b. τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων μέχρι τελευτῆς, ὅτε καὶ αὐτῶν

consilia ac decreta administrat. quumque per omnem aetatem semper iustitiae quam dicunt trutina res recte et sine fraude examinet maiorem hominum admirationem movit quam iustus ille Aristides, et in ore omnium est non solum concivium sed etiam apud confines gentes fama eius percrebruit et omnes pariter viri huius verecundia imbuit. quapropter etiam regina quum Didymotichum proficisceretur eum sibi comitem esse voluit ut auribus et oculis quae ibi dicerentur et agerentur observaret et omnem arbitri auctoritatem haberet. regina autem quum eo venisset omnia quaecunque ad persuadendum aptissima putabat protulit et ubi graviter obiurgare et non licuit regem iuvenem amice ac placide tractavit ita ut matris more quodammodo eum obiurgaverit. voluit autem, ut summa referam, haecce: ut Palaeologus gener et rex sua sponte uxoris fratri Matthaeo regionis ab Orestiade usque ad Bizyen pertinentis una cum locis et urbibus ab utraque parte sitis, summam potestatem concederet, ipse autem regionem a Didymoticho usque ad Thessalonicam administrandam susciperet. reliquas omnes regiones una cum regia potestate utriusque pater Cantacuzenus possideret usque ad obitum. deinde Palaeologus huius imperii successor fieret. te igitur, dixit, oportet Cantacuzeno tan-

83 κληρονόμον ἐντελῆ καὶ διάδοχον μέλλει σε καταλείψειν. χρεὼν δ' εἶναι σε πάντως ἔλεγεν, ὅσα καὶ πατρὶ καὶ τῇ τῶν πραγμάτων ἐγγεγηρακότι πείρᾳ, πιστεύειν αὐτῷ τά τε ἄλλα καὶ τὴν τοῦ βασιλικοῦ βίου κυβερνητικήν, ὡς ἂν ἀκύμονάς σοι τὰς τούτου παρέχοι φροντίδας, τούς τε τῆς βασιλείας αὐτὸς ἀναδεχόμενος κλύδωνας, καὶ πρὶν τῶν ἐκεῖθεν ἰλίγγων σε γεύσασθαι, πρὸς τὸ ἀγχώμαλον ἄγων ὅσον ἐφικτόν. μηδὲ γὰρ ἄν ποτε τὸν σὸν βουληθῆναι κίνδυνον, εἰς υἱέως κλῆρον αὐτῷ καταστάντος διὰ τοῦ κήδους. πῶς γάρ, ὃς πολέμιος ὢν καὶ πολεμίαν ἔχων αὐτῷ μητέρα, ἔπειτά γε καὶ πολέμου νόμοις αὐτῷ ληφθεὶς μέν, περισωθεὶς δὲ παραδόξως, καὶ κληρονόμος τῆς βασιλείας πρὸ τῶν γνησίων αὐτοῦ παίδων ἐγγραφεὶς αὐτῷ. ἄπαγε, μὴ σύ γε τοιαῦθ' ὑπονόει. ἔπειτα σε χρεὼν καὶ τούς τε τῆς σῆς μητρὸς καὶ ἅμα τοὺς σοὺς αὐτοῦ μεγάλους ἐκείνους ὅρκους αἰδεῖσθαι, οὓς τηνικαῦθ' ἡμῖν ἐγγράφους παρέσχεσθε, μὴ πολέμιον χεῖρα μηδ' ἔνοπλον ἔργον ἐνδείξασθαί ποτε καθ' ἡμῶν, ἀλλ' ὥσπερ ἡγεμονικόν τι πρόσταγμα πᾶν τὸ τοῦ πενθεροῦ νομίζειν βούλημα μέχρι παντὸς [νενόμισται], καὶ ὡς πρὸς ἀρχέτυπον ὄντως εἰκόνος βασιλικῆς τοὺς σοὺς ἀπευθύνειν τρόπους εἰς τὸν ἐκείνου βίον καὶ λόγον."

f. 133 a. "Ταῦτα τῆς βασιλίδος Εἰρήνης εἰπούσης Παλαιολόγῳ
84 τῷ βασιλεῖ καὶ γαμβρῷ, τοιάδε καὶ αὐτὸς ἀμείβετο πρὸς αὐ-

13. ἐνεγράφης?

quam patri et reipublicae usu edoto cuncta committas et inprimis regiam potestatem, ut labores tibi minuerit si quando ipse ad rerum gubernaculum accedas et priusquam ipse rerum turbas degustes eas quantum fieri potuit tibi ordinarit. noli igitur unquam tua pericula vertere in filii regnum quod propter affinitatem ei concessum est. quid enim, tu qui una cum matre in eum hostilia egisti, nihilominus tamen postquam secundum belli leges in custodiam ductus deindeque inopinato liberatus es, ab eo regni successor declaratus es ipsius filiis posthabitis. apage ne istiusmodi consilia capias. praeterea observare te oportet eius gravia illa iuraiuranda quibus mater tua et tu obstricti estis, quaeque ea de causa vobis per litteras tradita sunt ut ne agatis in eum hostili animo armisve, sed potius ut quodque soceri consilium tanquam principale quiddam aestimetis, et ut tanquam ad regiae dignitatis specimen tuos mores ac consilia ad eius vitam et mentem dirigas.

Haec quum Eirene regina Palaeologo regi et genero dixisset, ille sic oblocutus est. res multae, mater, initio planae esse videntur

τήν. "πολλὰ τῶν πραγμάτων, ὦ μῆτερ, ἐν προοιμίοις ὁμαλῶς δρώμενά τε καὶ ἀμελούμενα δέον περίεργόν τινα καὶ πεφροντισμένην λαμβάνειν ἐξέτασιν, σφόδρα μακροὺς ἐπεκρέμασε τοὺς κινδύνους οἷς μὴ προειδέναι ἐπῆει δι' ἁπλότητα τρόπων, ἀράχνης τινὸς μιμούμενα τρόπον, ἣ τό τε χρῶμα καὶ ὕφασμα καὶ τὴν κίνησιν ἀεροειδῆ τὰ πάντ' ἔχουσα, λανθάνει τὰ τῶν βραχέων ἐμπίπτοντα ζώων ῥᾷστα θηρεύουσα. κἀγὼ τοιγαροῦν εἰ μὲν ἠρεμήσοντα ᾔδειν Ματθαῖον τὸν ἐμὸν ἀδελφόν, καὶ μὴ πρόφασιν τὸ τῆς δεσποτείας αὐτόνομον ἐσχηκότα τὴν ἐμὴν καιροφυλακήσειν σφαγήν, τοῦ παντὸς ἂν τὸ τῆς εἰρήνης ἐτιμησάμην ἐνταῦθα τερπνόν, καὶ παντὸς ἅμα καὶ λόγου καὶ πράξεως τὴν ἀπράγμονα σιωπὴν ἐποιησάμην ἐπίπροσθεν μάλα τι ἄσμενος. νῦν δέ με ταράττει σφοδρῶς ὁπόσα σφετεριζόμενος ἑαυτῷ τῆς βασιλείας περιτίθησι σύμβολα, ὅσα τοῖς ὅρκοις ἐκείνοις σιωπηθέντα παρρησιάζεται νῦν, ἠρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἐφ' ἑτέροις ἕτερα διηνεκῶς προστιθέμενα καὶ τὴν ἐμὴν ἀναίρεσιν μόνον οὐ τραγῳδοῦντα πρὸ θυρῶν τῶν ἐμῶν, δέον, εἰ μὲν δίκαια ταυτί, τοῖς ὅρκοις ἐκείνοις τότ' ἐγγραφῆναι, οὓς ἀρτίως προφέρεις δεξιῶς ἐμοὶ τὴν κατάλυσιν ὀνειδίζουσα· εἰ δὲ τοὺς νόμους αἰδούμενος τότε σεσίγηκε, πῶς οὐ νῦν μᾶλλον αἰδεῖται τοὺς ὅρκους τε λύων ἐκείνους περιφανῶς, καὶ ἃ τοῖς νόμοις κωλύεται, μετ' ἐξουσίας οὐ μάλα τι προσηκούσης ἁρπάζων ἀρτίως. καὶ ταῦτα 35

et a nobis negliguntur, quas tamen revera circumspecte et accurate examinare opus est; ita ut eos qui simplicitate qua aguntur res decepti sibi non prospexerint, multis obruant periculis, araneae instar, quae quum corpus, fila, motus, cuncta in aere teneat, bestiolas quae fila incidant venans lateat. non aliter ego, ubi Matthaeum fratrem quiescere vidi neque summae potestatis capessundae specie opportunum caedis meae tempus exspectare, quietis voluptatem turbare nolui et quodque eius consilium ac facinus libenter antehac silentio praeterii. nunc vero vehementer me inquietat quotiescunque de regia potestate aliquid sibi asserit; quae iuraiuranda illa non vetant nunc libere facit, silentio ac carptim alia aliis continuo addit, perniciem meam tantum non ludit ante domum meam. haec autem si iusta sunt cur non exhibuistis in litteris illis quas modo commemorasti et quas me violare tam dextere mihi opprobrio fecisti. quid, si propter legum verecundiam illo tempore quievit, cur non nunc potius verecundiam tenet quum iuraiuranda illa solvat et quae legibus vetita sunt effrenata quadam licentia mihi rapiat. haec autem facit socio patre. qui enim res compertas habet nec tamen iis officit ipse quoque reus ha-

δρᾷ τοῦ πατρὸς συγχωροῦντος ἅπασι· τῷ γὰρ ἀεὶ βλέποντα μὴ κωλύειν καὶ ὡς αὐτὸς αὐτόχρημα δρῶν ἁλίσκεται, καὶ τὸν ἐμὸν ἐς προῦπτον ὁ κοινὸς πατὴρ εἶναι ὁμωμοκὼς δημιουργεῖ θάνατον. ἐφ' ἃ γὰρ τὸν παῖδα σχήματι σιωπῆς συγχωρεῖ, τὴν διὰ γλώττης προτροπὴν τῇ διὰ τῶν ἔργων νενίκηκεν, ἐκείνῳ μὲν ἠπατηκώς, τούτῳ δ' ἐπιπεσὼν διὰ τὴν ἐκ τοῦ λεληθέναι εὐστοχίαν, κἀκείνῳ μὲν τὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιτιμήσεως φεύγων προφανές, τούτῳ δ' ἐγκαίρως τὴν τοῦ δράματος ἀνακαλύπτων σκηνὴν καὶ τὴν πάλαι κρυπτομένην βουλὴν ὀψὲ προδεικνύς. ἐπεὶ γὰρ πολλὰ τῶν τῆς κακίας εἰδῶν λεχθέντα μέν, ἐπιεικῶς δ' ἄτοπα δόξαντα τὴν θύραν ἀνασοβεῖ τῆς γενέσεως, πράττεται ῥᾷστα λοιπὸν σιωπῇ καὶ πρὶν λεχθῆναι τῷ δρῶντι καὶ πρὶν ἐνθυμηθῆναι τὸν πάσχοντα, καὶ φθάνει τὴν γνῶσιν ἡ πεῖρα λίαν ὠκύπους φανεῖσα καθ' οὗ τολμᾶται τὰ χείριστα. καὶ διδάσκαλον
f. 133 b. *ἔσχε τὸν ἅπαντα χρόνον " ἡ τῶν πραγμάτων φύσις, ἐπὶ πολλῶν τῶν ὁμοίων περιφανῶς τὴν ἀναίρεσιν ἀναγράφοντα βλέπουσα καὶ φυλάττεσθαι πᾶσι πᾶσαν αντικρυς ἀφιέντα*
86 *φωνήν, καὶ νέοις ἐπ' ἴσης καὶ πρεσβυτέροις. ἀκούομεν οὖν καὶ πατέρων ἐνίους ἀνδροφόνον ὁπλίσαντας δεξιὰν κατὰ τῶν υἱέων, καὶ πλείους ἔτι τῶν ἀδελφῶν τὸ ξίφος καθ' αἵματος βαπτίσαντας συγγενοῦς· καὶ κατὰ λαιμοῦ πικρῶς ὀρχησαμένους ὁμοφυοῦς, καὶ μάλισθ' ὅτε περὶ βασιλείας εἴη τἀγώ-*

bendus est. ille igitur qui iureiurando affirmavit se mihi quoque patrem esse velle, nitae meae insidias tendit. licentiam enim quam primo tacite filio concedit, paulo post opera adiuvat. modo quo me fallat dolum intendit, modo ubi in occulto fieri potest hostiliter me invadit, modo ne ipse in hominum invidiam incidat quiescit, modo data occasione in scenam redit et quae diu coxit consilia proponit. multa facinora quae nobis aperta fiunt tamen quum insolita videantur fontem e quo profluxerint nobis non ostendunt, in occulto facillime promoventur, ita quidem ut ne ipse quidem qui perpetret quidquam planum habeat neque qui malo afficiatur. unde fit, ut is in quem facinora exercentur priusquam unde venerit in ceterem perniciem indicat. cuius rei exempla cuiusque aetatis experientia docet, quae multorum qui in eadem hac mea conditione versati sunt eaedem refert simulque adolescentes senesque adhortatur ut sibi prospiciant. audimus enim patres quosdam cruentam manum intulisse filiis et plures fratres ferrum consanguineorum sanguine polluisse et cum nefauda malitia eorum ingulum petiisse. quod tum vel maxime factum esse scimus, quum de rerum gubernaculo certatum est. quare tale

νισμα, ἔνθα καὶ τυραννικῆς εἶναι τὸ πρᾶγμα λέγεται νομοθεσίας αὐτοχειροτόνητον καὶ ἀνομοθέτητον δίκαιον. οὐκ ἔγωγε τοίνυν αὐτὸς ὁ τῆς υἱοθεσίας παραβαίνων τοὺς νόμους· οὐκ ἔγωγ' ἐκεῖνος ὁ τοὺς φρικώδεις ἐκείνους ὅρκους πατῶν· ἀλλ' ὁ πατὴρ ἐμοῦ καὶ τῆς ἐμῆς ὑπάρχειν προμηθεὺς ὀμωμοκὼς ζωῆς. τί τοίνυν ἀδικῶ, ζῆν ἐφιέμενος ἕως ἂν καὶ τῷ κρείττονι συνδοκῇ καὶ συγχωρῆται τῷ πλάσαντι; οὐ γὰρ τοὺς ἐφιεμένους ζῆν ἀσφαλῶς οἱ νόμοι κολάζουσιν, ἀλλ' οἷς τυραννικὴν ὠμότητα σχήματι φιλίας ἀναμίξασιν ἐπιορκεῖν ὁμοῦ καὶ φθείρειν ἐμέλησεν οὓς ἀγαπᾶν ὀμωμόκεσαν· ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἀκώλυτον ἔχει τὴν τῆς βουλήσεως ἔφεσιν, τοῦτο δ' οὐκ ἀθῷον τὴν γνώμην ἐγκλήματος. ὡς ὤφελον τότε γε θνήσκειν, καὶ 37
τοὐμὸν αἷμα τοῖς ὑμῶν ἐπιβατηρίοις εἴθε ἐθύετο τέως, καὶ βραχεῖα κόνις τοὐμὸν ἐκάλυπτεν ἄθλιον σῶμα, πρὶν ἐς τοιαύτας τεταμιεῦσθαι τύχας· τοῦ γὰρ ἅπαξ θανεῖν ἀκλεῶς τὸ φυλάξαι βασιλείας ἀταλαίπωρον δόξαν πολλῷ χαλεπώτερον· τοῦτο μὲν γὰρ πολύτροποι βόσκουσι κίνδυνοι θανάτων μυρίων μεστοί, νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν περιτρέχοντές τε καὶ προοδεύοντες καὶ δίκην ἀγρίων κυμάτων ἀεὶ συμπνίγοντες, ἐκεῖνο δ' ἀνάλγητον ἔχει τὸ ἀκλεὲς πρὸς ἅπαντα βίον ἀναισθητοῦν. ὡς νῦν γε καὶ εἴ μοι τελεσιουργὸν τὴν εὐχὴν ἤλπιζον ἔσεσθαι, ἥδιστ' ἂν ηὐξάμην χανεῖν μοι τὴν γῆν μᾶλλον ἢ τὰς ἐμὰς ἀναγκάζεσθαι νῦν ἐπὶ σοῦ συμφορὰς ἀφηγεῖσθαι· ἀναμέμικται γὰρ ταυτί πως καὶ συμπέφυρται τοῖς ἐγκλήμασι

quiddam tyrannidis libidinem dicunt et quod sine legibus probatum sit. neque igitur ego is sum qui filii erga patris officia laeserit, neque qui contemserit gravia iuraiuranda illa; verum pater ille meus qui se vitae meae velle Prometheum esse iureiurando affirmavit. quid autem committam si vivere cupio quoad patri placeat qui omnipotens est meque procreavit. nam non qui secure vivere cupiunt secundum leges castigantur sed qui tyranni immanitatem cum specie quadam amicitiae commiscentes ad periurium et caedem eorum irretiti sunt, quos diligere velle iurarunt. illud igitur quod attinet voluntati nostrae nihil officit; contra alterum nos noxios reddit. utinam mortuus essem et vos sanguinem meum pro salute vestra operati essetis et ut pulveris aliquantulum hoc miserum meum corpus operuisset priusquam his tantis periculis obruerer. nam occumbere semel mortem ingloriam multo praestabilius est quam regni futilem conservare gloriam. huic enim multa ac varia adsunt pericula mille mortis terroribus referta quae noctu diuque nos circumcursant et antecedunt et undarum aestuantium instar nos comprimunt. illud vero nostris de

τοῦ μοῦ πενθεροῦ, ὡς ἀνέφικτον εἶναι διελόντ' ἀφηγεῖσθαι,
καὶ δέος μὴ αὐτῷ προστρίβειν δόξω τὸν ὄνειδον ἐξεπίτηδες·
εἶναι γὰρ ἐγνωσμένον μὴ ὅτι Ῥωμαίοις ἅπασιν, ἀλλὰ καὶ τῶν
ἐθνῶν τὰ πλείω λόγῳ μεγάλου παρεῖχον θαύματος, ὁρῶντες
εἰς οἷον αὐτὸν ἀνύψωσε κλέος ὁ μακαρίτης ἐκεῖνος βασιλεύς,
f. 134 a. ὁ τὸν ἄθλιον ἐμὲ γεγεννηκώς. τοὔνομα μὲν γὰρ "ἐκεῖνος
38 εἶχε τῆς βασιλείας, τῆς δ' ἐξουσίας συλλήβδην οὗτος ἁπάσης
εἰπεῖν μετά γε τῆς αὐτοῦ κατετρύφα μητρός. καὶ ἦν ἐπὶ
τούτοις ἐκείνῳ τὸ σκοπιμώτατον φυλακῆς ἕνεκα τῆς εἰς τὴν
βασιλείαν διαδοχῆς καὶ διαμονῆς τῆς ἐμῆς. ἀλλ' ἐπεὶ τῇ
φύσει τὸ χρεὼν ἐκτίσας ἀπῄει, βρέφος ἐμὲ ταῖς χερσὶ τῆς
μητρὸς λελοιπώς, ἴσασιν ἅπαντες ὅσας τε αὐτὸς ἐμοὶ μετὰ
τῆς ταλαίνης μητρὸς ἐπήνεγκε συμφορὰς καὶ ὅσας αὖθις αὐτὸς
κατ' αὐτὸν ἐπεπόνθει, πέντε βασιλέων σειρὰν καὶ διαδοχὴν
εἰς ἑαυτὸν μεταστῆσαι πειρώμενος, πρᾶγμα πρὶν γενέσθαι
μηδ' ἐλπισθέν. ἐκλαθόμενος γὰρ εὐθὺς τὰς τοῦ μοῦ πατρὸς
συνθήκας ἐκείνας, ἣν ἐκ πολλοῦ βασιλείαν ὠνειροπόλει, ταύτης
ἐμέμνητο μόνης, ὃν ἐκ πολλοῦ ζητῶν, ἤδη καιροῦ λαβόμενος.
καὶ ταυτὶ μὲν ἔγωγε τότ' ἀκούων πρὸς τῶν συνετωτέρων
πιστεύειν οὐκ εἶχον· νῦν δ' ἃ τότε ῥοθίοις ἀνεκέκρατο
στοχασμῶν εἰς φῶς χωροῦντα σαφῶς ἐνορῶν, ὡς εἰρήσεται
προϊόντι μοι καθαρώτερον, πείθομαι κἀκεῖνα τῆς ἀληθείας
ἔχεσθαι τῆς αὐτῆς, καὶ γινώσκω τοῦ πάλαι φυτοῦ τὴν ῥίζαν,
39 ὀψὲ γευσάμενος τοῦ καρποῦ. οὐ γὰρ ἔχω νοεῖν τῶν ἁπάντων

ingloria vitae conditione doloribus finem facit. etiam nunc si revera precari possem terra me devocaret mallem quam a te cogi ut nunc fortunas meas exponam. hac enim permixtae et imbutae sunt soceri mei flagitiis ita ut omnia enarrare mihi non liceat. vereor etiam ne enarrandis iis socero videar prolixe facere invidiam. nam non solum Romanis notum est sed plures aliae quoque gentes admiratae sunt ad quantum potestatis fastigium Cantacuzenus a beato illo rege qui me miserum procreavit, productus sit. hic enim nomine tantum rex erat, contra ille revera potestate universa una cum matre sua ex libidine usus est, et prae aliis omnibus continuo interim ad regni successionem et ad meam conditionem animum vertit. deinde quum pater vita excessisset meque infantem matris curae reliquisset, quantas ille mihi et infelici matri meae miserias commoverit nemo est qui ignoret. id enim studuit ut in quinque regum seriem et successionem obreperet. quod antequam factum est nemo sane suspicatus est. ille igitur patris mea voluntate neglecta quam multo ex tempore animo sibi finxerat potestatem affectavit et tempore illo quod antea vehementissime desiderarat sibi op-

ἕτερον οὐδὲν οὐδαμῇ ὅτι πότ' ἂν εἴη τὸ μεταθεῖναι πεῖσαν κατὰ τῆς ἐμῆς τὴν τούτου γνώμην κεφαλῆς. εἰ μὲν γὰρ τότ' ἐδύνατο μὲν οὐκ ἐβούλετο δέ, πῶς νῦν μὴ δυνάμενος βούλεται; εἰ δὲ καὶ τότε καὶ νῦν τῆς αὐτῆς ἐστὶ γνώμης, διὰ τί πρεσβύτερα μὲν τὰ τῆς κακίας σπέρματα, νεήλυδας δ' ἀποφαίνειν ἐπείγεται τὰς τῶν ἀφορμῶν τερατομόρφους εὑρέσεις, καὶ φύρει τὴν φυσικὴν τῶν πραγμάτων θέσιν, ἐπὶ τὸ ἀνακόλουθον τρέπων τὴν ἁρμονίαν καὶ ἄνω ποταμῶν χωρεῖν τὰς πηγὰς βιαζόμενος. εἰ γὰρ μὴ λάλον τὴν γλῶτταν αὐτῷ τῆς φύσεως παρασχούσης, ἀνεκλάλητον ἐκ τοῦ γε ῥᾷστου τὴν μελέτην ἔκρυπτεν ἐν ἀπορρήτοις μυχοῖς τῆς καρδίας, ἀλλ' οὖν ἐβόα τὰ πράγματα καὶ πᾶσαν ἀκοὴν περιήχει βροντῆς ἁπάσης τρανότερον· ἃ μᾶλλον ἀδέκαστον ἔχει τὴν ψῆφον τῆς μαρτυρίας καὶ παντάπασιν ἀκαπήλευτον. ἢ φρασάτω μοί τις παρελθών, τί τῶν ἁπάντων αὐτὸν ἠρέθισεν ἕτερον ἐς λήθην μὲν ἐληλυθέναι θεοῦ, φιλίας δ' ἐνέχυρα τόσα καὶ τόσα παρασχεῖν ἐκ πάνυ πολλοῦ τῷ βαρβάρῳ καὶ ἀσεβεῖ τῆς Λυδίας σατράπῃ, καὶ ὁρκῶσαι μὲν ἐκεῖνον ὑπὲρ αὐτοῦ κινδυνεύειν ἄχρι θανάτου, ὀμνύναι δ' αὐτὸν ἐκείνῳ τὰ ἴσα; ἢ πάντως ὃ ἔργοις ἀναντιρρήτοις ἔδειξεν ὕστερον τοῦ μου πατρὸς καὶ βασιλέως θανόντος εὐθύς. τῶν γὰρ ὑπηκόων τὴν ἐγχείρησιν 40

portunissimo usus est. ego vero haec quum olim a viris peritis audissem persuadere mihi non potui. hodie autem quum mutationum illarum causas in licem prodire videam et quae referuntur mihi in dies planiora fiant, illa quoque re vera facta esse mihi persuadeo. iam intelligo quomodo planta cuius fruges sero demum percipio radices ceperit, neque quid aliud ex omnibus istis mihi redundat quo id quod persuasum habeo diluatur. si enim illo tempore quod valuerit noluit, quid sit cur hodie quod velit non amplius valeat? si vero eodem quo antea fuit hodie animo est, quid de prioribus istis flagitiorum seminibus? nimirum cupidi animi sui mira inventa ac consilia quasi recentia nobis ante oculos ponere et rerum iustum ordinem perturbare stedet ita ut quod necessitate fit tanquam caeco casu factum reddat, et fluminum aquas ut retro fluant cogat. quodsi natura ei linguam sine voce dedisset facillime quidem consilia in intimo pectore recondere potuisset; sed facinora ipsa clamabant eorumque vox circa aures sanabat tonitru gravior. unde incorruptius et certius testimonium factum est. aut dicat mihi alius quispiam quid sit quod commoverit eum ut dei nostri oblitus tot arcta amicitiae vincula cum barbaro et impio Lydiae satrapa inierit et cum hoc iuraiuranda fecerit ex quibus mutuum sibi usque ad mortem auxilium polliciti sunt. an non prorsus nefauda facinora edidit quum rex et pater meus mor-

f. 134 b. οὐ προσιεμένων αὐτοῦ, προβὰς " ἐκεῖθεν τυραννικὴν ποιεῖται τὴν ἀναγόρευσιν ἑαυτοῦ· κἄπειτ' ἀποτυγχάνοντα καὶ οὕτως τὸν Ἰξίονος ἄτοπον ἔρωτα βλέπων (ἅπαντες γὰρ ἀφίσταντο τῆς αὐτοῦ τυραννίδος) προσεκαλεῖτο λοιπὸν οὐ τὸν τῆς δίκης προστάτην θεόν, ἀλλὰ τὸν τῆς ἀδίκου μανίας βάρβαρον σύμμαχον, τὰς ἐκδήμους ἐκείνας ἀγωνιεῖσθαι μέλλων λῃστείας κατὰ χριστιανῶν, ὅτι τῶν πολλῶν βασιλέων ἐμὲ προσεκαλοῦντο διάδοχον. καὶ θέρους μὲν ἐγκαθεζόμενον ἔχων τὸν βάρβαρον καὶ πολέμιον ἐκεῖνον στρατὸν ἔκειρε τὴν τῶν Θρᾳκικῶν πόλεων γῆν, χειμῶνος δὲ καὶ αὐτὰς ἠρήμου τὰς πόλεις, τὰ πέριξ ἅπαντα ληϊζόμενός τε καὶ ἀνδραποδιζόμενος ἄχρι πυλῶν, ὑφ' ὧν, ὦ γῆ καὶ ἥλιε, οὐδὲν προηδίκητο. καὶ τὸ τῆς τραγῳδίας βαρύτατον, ὅτι τῶν αἰχμαλώτων ἐλεεινῶς ἀγομένων σχίζοντες τὰς γαστέρας οἱ βάρβαροι τάς τε χεῖρας ἑαυτῶν καὶ τοὺς πόδας εἰσῆγον ἀλέας μετρίας εἵνεκα, τὸ τιμιώτατον κτῆμα θεοῦ τὸν ἄνθρωπον φθείροντες ὥσπερ ἐν παιδιᾶς σχήματι. ὁ δ' οὔτε ἐκάμπτετο βλέπων τὴν τῶν ὁμοφύλων ἐλεεινὴν τραγῳδίαν ἐκείνην, οὔτ' εἰκόνα γοῦν τινὸς βραχείας φειδοῦς ἐνετύπωσεν ὅλως τῷ τῆς ψυχῆς συνειδότι, ἀλλ' ἡμιθνῆτας ἔτι καὶ ἀσπαίροντας ἔφιππος καὶ αὐτὸς ἐπιὼν καὶ συμπατῶν, τὴν τῶν λίθων ἀναλγησίαν ἐνταῦθά πως ἐφιλονείκει μιμεῖσθαι, τὸ τῆς καρδίας, ὡς ἔοικε, θηριῶδες ἀσκῶν καὶ γυμνάζων, μὴ λάθῃ τὴν ἕξιν ὀψὲ διαφθεῖραν τῆς φύ-

tuus esset. quum enim cives regimen eius non facile paterentur eo progressus est ut sese tyrannum declararet; sed deinde quum nihil sibi prospere cedere et Ixionis insanum amorem se exercere vidisset — omnes enim ab eius tyrannide abhorrebant — alius operam et auxilium sibi adscivit, non dei quidem cuius auxilium iustissimum est, sed impiissimi barbari illius ut peregrinorum rapinis Christianos vexaret, qui regibus multis illis ut ego succederem volebant. itaque tempore aestivo cum barbarorum et hostium illorum exercitu Thracum urbium regiones populatus est, hieme autem ipsas urbes vastavit et circumcirca usque ad portas cuncta diripuit et homines in servitutem abduxit quamquam horum per solem et terram culpa nulla fuerat. sed in hac scena vel maxime horrendum erat, quod barbari captivis postquam miserabiliter eos secum traxerunt, ventrem incidebant et manus suos pedesque infigebant ut calefacerent. sic praestantissimam dei creaturam hominem trucidabant quasi sibi ludus esset. Cantacuzenus interim quum suorum miserabilem illam internecionem videret animo non commotus est et pudoris ne minimum quidem animi conscientiae impressit; sed ad semineces iamque palpitantes eques accedens etiam

σεως. τοῦτ' ἐκεῖνο σχεδόν, ὀκνῶ γὰρ ἐκείνου λέγειν, ἐπέκεινα 41 τοῦ τῶν Φεραίων πάλαι τυράννου, ὃς τραγῳδοῦ τινὸς ἐμμελῶς ἐπ' αὐτοῦ Τρωϊκὰς συμφορὰς ἐπιόντος, ἐπειδὴ πρὸς τὸ πάθος ᾔσθετο χαυνούμενος τὴν ψυχὴν καθάπερ ἐλαίῳ σίδηρος, ἀνεπήδησέ τε εὐθὺς καὶ τὸν τραγῳδὸν ἰταμῶς ἐλοιδόρησεν ὅτι δὴ τὴν ἕξιν αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ἐμάλαξεν ὁπωσοῦν μεταθείς, αἰσχρὸν εἶναι φήσας εἰ τοσούτους ἀποσφάττων ἀεὶ πολίτας, τοῖς τῆς Ἑκάβης καὶ Πολυξένης δακρύων θρήνοις ὀφθείη. τοιοῦτον ἡ δυστυχὴς μεγαλόπολις καθ' ἑαυτῆς ἐξέθρεψεν ἄνθρωπον, καὶ ταῦτ' εἰδυῖα πόρρωθεν ᾀδόμενον ἐσχάτην ἀπώλειαν αὐτῆς θ' ἅμα καὶ εὐσεβείας ὑπάρχειν αὐτῆς τὸ κ στοιχεῖον διπλούμενον· ὥστε καὶ εἴ τις παρασυρεῖσαν τὴν ἐμὴν ἐγκαλεῖν ἔχοι μητέρα παρακλήσι' ἅττα πεπραχυῖαν τῷ τηνικαῦτα καιρῷ, οὐκ ἐκείνην ἀλλ' αὐτὸν αἰτιᾶσθαι χρεών· ὃ μὲν γὰρ τὰ ἀλλότρια ζητῶν παρηνόμει, ἣ δ' ἠμύνετο ἐπίοντα, τηρεῖν ἐπειγομένη τοῖς ὀρφανοῖς τέκνοις τὸ ζῆν, καθάπερ τρυγὼν τοὺς ἑαυτῆς νυκτοφυλακοῦσα διέπει νεοττοὺς ἀλλοφύλων ἐπιόντων ὀρνέων νυκτός. εἰ δὲ καὶ οἷς περὶ τὰ τοιαῦτα συνετώτερον ἔπεισι κρίνειν πείθεσθαι δίκαιον " εἴη, f. 135 a. ταῦτ' εἶναι διατειναίμην ἔγωγ' ἂν ἃ τὸν θεὸν εἰς ἀνάγκας ἐπενεγκεῖν κατ' αὐτῆς ἠρέθισε τὸ μέγα πάθος ἐκεῖνο, τὴν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας φημὶ ζημίαν, οὐκ ἀνεχομένου βλέπειν οὐδ' ἀκούσιον μύσος τοῖς ἐκλεκτοῖς προστριβόμενον.

eos supergrediens, omnem humanitatem exuere et in durum lapidem se mutare velle visus est eo consilio ut naturam suam immanem ad posterum tempus integram reservaret. quod si liceat cum tyranno illo Pheraeo comparari potest, qui quum actoris suavi rerum Troianarum narratione animum suum molliri sentiret quemadmodum ferrum oleo, repente a sede sua prosiluit et actorem qui animi sui naturam mitigando mutaret vehementissime increpuit. nam turpe esse dixit si ipse qui continuo tot civibus caedem pararet Hecabae et Polyxenae lacrimas effundere videretur. quod monstrum infelix megalopolis urbs sibi educavit neque ignorans pridem cantatum, ultimam ruinam et ipsius et pietatis esse eius *x* litteram duplicatam. quare si quis matrem meam quae hoc tempore similia perpetraret accusare velit, non huic sed illi culpam attribuat oportebit. hic enim iniuriarum cupidus leges violavit; illa vero contra eum se defendit ut infantium patre orborum vitam protegeret quemadmodum columba pullos custodit noctu, quo tempore aves rapaces praedatum evolitant. quodsi qui de eiusmodi rebus rectius queunt iudicare sequi aequum est, equidem haec ipsa deum ut miserias ei mitteret movisse facile contendam. poenas dico propter regis libidinem quum deus ne minimam quidem maculam iis quos sibi elegit infigi patiatur.

42 Ἀλλ' ἓν μὲν δὴ τοῦτο δέδειχε σαφῶς τὴν πάλαι κρυπτομένην ἐν τῇ τούτου ψυχῇ κατὰ τῆς πατρίου μοι βασιλείας μελέτην, καθάπερ σπινθῆρα πυρὸς ἐκ σποδιᾶς ἀναλάμψασα φλὸξ πνεύματος ὁθενδηποτοῦν ἐρεθίσαντος· δεύτερον δέ, ἐπειδὴ καὶ Ὑρκανὸν τὸν τῆς Βιθυνίας ἑώρα σατράπην βαρβάρων ἁπάντων, ὁπόσοι τὴν ἄχρι θαλάττης Ἀσίαν κεκλήρωνται, πόλεως τῆς μεγίστης ἔγγιστα ποιούμενον τὰς διατριβάς, ὡς πεντεκαίδεκά που σταδίων εἶναι τὸ μεταξύ, πέμψας τὴν θυγατέρα τοὺς ἀλλοφύλους ἐκείνους μνηστεύει γάμους αὐτῷ, ἵν' ἐκ τοῦ σχεδὸν τελεώτερον τὸ τῶν χριστιανῶν ἐκτρίψῃ γένος, δι' αὐτοῦ μᾶλλον ἢ κατ' ἐκεῖνον τὸν τῶν Λυδῶν σατράπην πόρρω που γῆς καὶ θαλάττης οἰκοῦντα. καὶ τί χρὴ τὰς ἐν μέσῳ συνείρειν τύχας, καὶ ὅσα βαρβάρους κατὰ Ῥωμαίων στρατολογῶν ἐποίει δεινά, ἐφ' οἷς αὐτὸν ἐγκαλύπτεσθαι ἔδει διηνεκῶς ἐγκαυχώμενος, καὶ ἐπισχνούμενος ἀοίκητον τὴν Ῥωμαίων ἅπασαν γῆν ἐν βραχεῖ παντάπασι κατα-
43 στήσειν. καὶ ἦν μὲν ὁ δρόμος ἅπας αὐτῷ κατ' ἐμοῦ, ἡ δὲ βλάβη κατὰ πάντων χριστιανῶν· οὕτως οὐδὲ μικρὸν ἐφόδιον τὴν τοῦ θεοῦ νομίζων ἐπικουρίαν, οὐδ' ἐς τὴν τῶν μελλόντων μνήμην κολαστηρίων ἰὼν ὁπωσοῦν, ὅλον ἑαυτὸν τοῖς ἀσεβέσι προσένειμε. καὶ μὲν δὴ δεύτερον κείσθω καὶ τοῦτο δεῖγμα τῆς αὐτοῦ μελέτης, ἥν, ὡς εἰρήκειμεν, πάλαι πολύν τινα χρόνον ἔβοσκεν ἐν τῇ ψυχῇ κατὰ τῆς πατρίου μοι βασι-

Sed profecto hoc unum patris mei imperii cupiditatem eius qua iam multo ante flagrarat nobis satis declaravit tanquam scintillam ignis e cinere elucescens, flamma vento undecunque excitante. deinde quum Bithyniae satrapam Hyrcanum barbarorum ducem quotquot usque ad mare Asiam habitant, haud procul sede regia ita ut ferme quindecim stadiorum intervallo abesset, commorari accepisset, barbaro huic filiam misit et in matrimonium dedit, ut per hunc celerius et facilius exstingueret Christianos potius quam ut Lydiae illum satrapam longinquas terras et oras habitantem debellaret. quid referam quae interea factae sint calamitates et quanta pericula ille paraverit quum barbarorum copias in Romanos contraheret. qua re consilia sua tegebat continuo superbiens et brevi se cunctas Romanorum terras vastaturum esse iactans. nam re vera mihi insidias paravit et cladem cunctis Christianis. itaque quum dei auxilium ne minimi quidem haberet neque in deum iudicem respiceret, totum se dedit impiis. haec quoque satis testantur quantopere ille regni patris mei cupiditate flagrarit, quam ut modo dixi iam multo ante ceperat. quod enim vere malum est post tempus naturam suam

λείας· τὸ γὰρ φύσει κακὸν ἀποτρίψασθαι χρόνῳ τὴν ἕξιν
οὐκ ἂν ποτε δύναιτο, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ καλοῦ προσποίησιν
εὐχερῶς τοῖς πράγμασιν ἐλεγχόμενον ἀποσείεται, παλινδρο-
μούσης τῆς φύσεως καὶ ἀναλαμβανούσης ἐκ τοῦ ῥᾴστου τὸ
γνήσιον. ἐξὸν γὰρ θεῷ τὰ καθ' αὑτὸν ἐπιτρέψαντα τὴν τῶν
παίδων εὐδαιμονίαν ἡσυχῇ πραγματεύσασθαι, ῥᾴδιον, εἴπερ
ἐβούλετο, ὄν, ὁ δὲ τοῖς ἀσεβέσιν ὡς εὐτυχεῖν δοκοῦσιν ἐς τὸ
παρὸν μᾶλλον ἑαυτὸν ἀναθεὶς ἀΐδιον εἵλετο μοχθεῖν κατ'
ἐμοῦ· μηδὲ γὰρ ἄλλο τι μακαριζομένου γνώρισμα βίου γί-
νεσθαι τουτωὶ καὶ ἀληθευούσης εὐζωΐας ἢ κατά γε τὸ νῦν
εὐτυχοῦντα δύνασθαι φθείρειν εὐσεβεῖς καὶ μηδὲν ἀδικοῦντας
ἀνθρώπους, οὓς δι' αὐτό γε τουτὶ νενόμικε δυστυχεῖν, ὅτι θεό-
τητα σέβουσι τρισυπόστατον, φεύγοντες ἀθεΐαν ὁμοῦ καὶ πολυ-
θεΐαν. δῆλον δέ· καὶ γὰρ ἐκείνοις σύνδρομον καὶ τὸν τοῦ Πα- 44
λαμᾶ κρίνας ὑπάρχειν θίασον, πονηροῖς ὀργάνοις μετὰ τῶν ἀσε-
βῶν ἐκείνων καὶ τούτοις ἐχρήσατο κατ' ἐμοῦ, ἵνα καὶ τοῦτο τῆς f. 135 b.
ἐκ πολλοῦ '' ταμιευομένης αὐτῷ κατ' ἐμοῦ γνώρισμα γνώμης εἴη
καὶ τῆς τῶν ὅρκων αὖθις συγχύσεως· διὰ γὰρ αὐτῶν ἁπάσης
ἐπιορκίας ὁμοῦ καὶ διχοστασίας μάλα ῥᾳδίως τὴν πόλιν ἐκεῖνος
ἐνέπλησεν. ὀξεῖς τε γὰρ εἰς κακίαν ὄντες οἱ ἄνδρες, καὶ ἅμα
τῷ τοῦ σχήματος μέλανι μετὰ τῆς ἀσεβείας καὶ τὴν ἐς τὰ
τοιαῦτα τῆς πονηρίας ἀποχρῶσαν φαρέτραν συγκρύπτοντες,
παντοδαπῶν καὶ πολυτρόπων γέμουσαν τῶν βελῶν, κἀκεῖνα

exuere non potest sed etiam quum facile rebus arguatur simulationem boni abiicit. redit enim altera natura et quod proprium habet facillime recipit. deus autem si res nostras ei tradiderimus felicitatem nobis occulto comparat idque prout vult facillime. ille tamen impiis qui fortunati esse videbantur in praesens totum se committere maluit et continuo mihi calamitatem parare. sed profecto felicitatem et veram voluptatem nullam habet, nisi quod hoc in tempore fortuna fruitur et potestatem habet pios et insontes homines exstinguendi quos propter id ipsum infelices putat quod trinum deum colunt et eos qui deum esse negant unaque qui multos deos esse credunt, fugiunt. ipse enim Palamae deorum cultum sequitur. unde etiam factum est ut una cum impiis illis nefario modo me tractaverit. itaque ex hoc quoque consiliorum eius quae in me iam multo e tempore animo volutabat et periurii indicium nobis apparuit. per illos enim periuriis et discordiis urbem facile implevit. nam viri proni erant ad flagitia et cum vultu tristi et impietate unaque pharetram quae ad facienda flagitia opus erat occultantes variis ac idoneis telis refertam, illud silentio et ce-

μὲν ἠρέμα καὶ σπουδῇ περαίνοντες, τὴν δέ γε τῆς ἐμῆς ὑπιόντες ἄλλως μητρὸς ἁπλουστέραν εὐμένειαν, ὑφάλων πετρῶν οὐδαμῇ πω μαθούσης συμπτώματα, καὶ δόλους μὲν αὐτῇ καὶ προδοσίας ῥάπτοντες ἡμέρας καὶ νυκτός, φιλίας δ' αὖ ἑτέρωθεν δεικνύντες πρόσωπον, ἔλαθον ἀψοφητὶ τῷ τῶν διωκόντων προδεδωκότες βυθῷ, λῃστῶν ἀδικώτεροι πάντων τοῖς εὐεργέ-
45 ταις φανέντες ἡμῖν. τὰ δὲ τοιαῦτα τῆς ἀπορρήτου προνοίας κρίματα ἐρευνᾶν, ὅπως οἱ τὰ δίκαια ζητοῦντες ἡμεῖς τοῖς ἀδίκοις ὑπὸ τῶν ἀδίκων δι' ἕτερα προδεδόμεθα νῦν οὑτωσὶ πλημμελήματα, ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν δυναίμην· ἔξεστι γὰρ τοῖς ἀπαθῶς ἐθέλουσι βλέπειν τὰ ἴσα παρὰ τὸν βίον ἀεὶ γιγνόμενα μὲν κεκρυμμένην δ' ἔχοντα τὴν τῆς ἀληθείας αἰτίαν ὡς τὰ πολλά. λεγέτω δ' οὖν ὅμως καὶ ὁ προφήτης ἐκεῖνος, "ἵνα τί ὁδὸς ἀσεβῶν εὐοδοῦται" βοῶν ἐκ μέσης καὶ φλεγομένης ψυχῆς· λεγέτω δ' ἑξῆς καὶ ἡ μεγάλη τῆς εὐσεβείας ἐκείνης σάλπιγξ, ἵνα μὴ τοῖς ἐκδικεῖν ἐθέλουσι τὰ μὴ δίκαια πρόφασις τὰ τοιαῦτα κακίας ᾖ. "παραδίδονται" γάρ φησι "καὶ δίκαιοι πολλάκις εἰς χεῖρας ἀσεβῶν, οὐχ ἵν' ἐκεῖνοι τιμηθῶσιν, ἀλλ' ἵν' οὗτοι δοκιμασθῶσι· καὶ φαῦλοι μὲν ἐν θανάτῳ ἐξαισίῳ κατὰ τὸ γεγραμμένον, καταγελῶνται δ' ὅμως τὸ παρὸν εὐσεβεῖς, ἕως ἡ χρηστότης τοῦ θεοῦ κρύπτεται καὶ τὰ μεγάλα ταμιεῖα τῶν ὕστερον ἑκατέροις ἀποκειμένων, ἡνίκα λόγος καὶ πρᾶξις καὶ διανόημα τοῖς δικαίοις τοῦ θεοῦ σταθ-

leriter effecerunt, et alia via sinceram mentem matris meae deceperunt quae scopulos in mari latentes neutiquam noverat. dolos enim et proditionem ei noctu diuque moliti contra amicitiae vultum coram exhibentes necopinatam eam persecutorum turbae tradiderunt. quare nobis utpote qui beneficia in eos contulissemus insidiatores turpissimi visi sunt. sed equidem has providentiae quae comprehendi non potest rationes investigare cur nos qui iusta sequeremur tam iniuste ab improbis traditi simus, nequeo. tamen qui considerate res inspicere volunt, ea quae per omnem vitam iusta videntur veritate niti quae ut alia multa plerumque nos lateat, invenient. loquatur igitur propheta: "cur impiorum viae planae sunt?" clamans ex intimo et pleno pectore. tollat quoque vocem gravem suam pietas ut iis qui punire velint iniusta haec ne sint causa pravitatis. "traduntur enim" dicit, "etiam pii saepe manibus impiorum non quo hi aestimentur sed quo illi probentur. impii enim ut scriptum est, post mortem poenas solvent. pii autem in vita illudentur quoad dei iustitia patiatur. utrisque post vitam amplae ut dicunt cellae in quibus facinora nostra recondita sunt aperientur, et verba, facinora, consilia aequaliter in

μοῖς ταλαντεύεται, ὅταν ἀναστῇ κρῖναι τὴν γῆν, τὴν βουλὴν καὶ τὰ ἔργα συνάγων, καὶ γυμνῶν τὰ ἐσφραγισμένα παρ' αὐτῷ καὶ σωζόμενα." εἰ δὲ μὴ πεφόνευκεν εὐθὺς χειρωσάμενος, 46
τί τοῦτο; πρῶτον μὲν γὰρ οὐ χρεὼν ἀντὶ τῶν πεπραγμένων κακῶν τὰ μὴ πεπραγμένα προβάλλεσθαι· οὐ γάρ τις οἰκίαν ἐμπρήσας, ὅτι μὴ πόλιν ὅλην ἐνέπρησεν, ἀθῷος μένει τῆς κολάσεως. δεύτερον δέ, οὐ γὰρ μᾶλλον διὰ θάτερον φεύξεται θάτερον ἢ δι' ἀμφότερον τιμωρίαν ὀφλήσει τὴν μείζω,, οἷς τοῦτο μὲν αὐτὸς ἔδρασε νῦν, ἐκεῖνο δὲ θύραν ἄλλοις ἀνέῳγεν, ἔργῳ διδάσκων τὰ μείζω καὶ καθ' ὅλης τολμᾶσθαι τῆς πόλεως λεληθότως, εἴ τις προδιδόναι βούλοιτο· συγκεχώρηκε γὰρ τοὔλαττον, ἵνα αὐτὸς μὲν κερδάνῃ τὸ μεῖζον, ἡμῖν δὲ τοὺς μακροτέρους ἐπικρεμάσῃ κινδύνους. " πολλῷ γὰρ ἥδιον f. 136 a.
ἅπαξ ἐμοί γε τότε θανεῖν, ἢ ζῶντα δουλεύειν ἑτέροις ἐν ἀδοξίᾳ διηνεκῶς καὶ πολυειδεῖς καθ' ἡμῶν πλεκομένους ὁρᾶν τοὺς τοῦ θανάτου βρόχους· εἶναι γὰρ καὶ θανάτου ζωήν φασιν πικροτέραν, ὁπότε μυρίων αὕτη γέμει θανάτων, καὶ θάνατον αὖθις αὐθήμερον κρείττω ζωῆς, ἀδοξίαν καὶ λύπας αὐτῆς ἀφαιρούμενον καὶ συνθάπτοντα. λόγῳ μὲν γὰρ τετή- 47
ρηκε ζῶντας ἡμᾶς, ἵν' αὐτῷ πιθανὴ τῆς φιλανθρωπίας ἡ πρόφασις ᾖ, καυχωμένῳ ταυτὶ διὰ κηρύκων τε καὶ ἐπιστολῶν πρὸς ἅπαν ἔθνος ὅσον ἐφικτὸν σὺν μάλα μακρᾷ τῇ σπουδῇ καὶ δαπάνῃ, ἔργῳ δὲ τοὺς δεσπότας ἔχων ἐν ἀνδρα-

trulina examinabuntur a deo si venerit iudicia laturus mundo, mentem nostram ac res gestas conferendo et quae apud se reposita sunt et asservata depromendo." quid vero, si ille non extemplo per vim caedem fecit? primum nulla est causa cur pro perpetratis facinoribus quae non perpetrata sint proferamus. neque enim qui domum incendit quod non totam urbem incendit vacuus poena est. deinde autem, non propter alterum fugiet alterum, sed potius propter utrumque poenas maiores solvet. nam quod modo ipse commisit id ipsum portam reclusit aliis. summa conando etiam in totam urbem alios praeivit, neque num quis aliquando eam proditurus esset animo reputavit. aliis pauca quidem concessit sed inde ut ipse plurima commoda acciperet. nobis sane summa pericula immisit et ego antehac mortem occubuisse malim quam continuo nunc aliis turpiter servire et varia quae nobis admoventur mortis tormenta ante oculos habere. constat enim morte vitam acerbiorem esse quum mille mortis cruciatibus repleta sit, contra subitam mortem vita meliorem quum eius turpitudinem et tristitiam tollat et secum sepeliat. ille enim verbo quidem nos protexit. quod ut certam liberalitatis suae speciem haberet per praecones et litteras quam celerrime et cum sumptu singulis quibusque

πόδων μοίρᾳ, ὑπόθεσιν ἔχῃ καὶ τοῦτο καυχήσεως καὶ μάλα μακρᾶς ἐν τῷ βίῳ σοφίας αὐτοῦ καὶ στρατηγικῆς ἐμπειρίας, ὥσπερ οἱ ἐν ἱπποδρομίαις τὴν ἱππικήν, οὕτως αὐτός, ταῖς ἡμῶν δυσπραγίαις τὴν οἰκείαν ὀφρὺν ἐνδεικνύμενος. καί μοι τῶν λεγομένων μάρτυρας τὰ ἑξῆς ἀψευδεῖς. ἤγαγε γὰρ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν ἄκοντα καὶ μάλα ἥκιστα τῆς ἐμῆς βουλομένης μητρὸς δι' ἃς ἐκλαλεῖν οὐ θέμις αἰτίας, ὧν τὸ ἀπόρρητον αὐτὸς ἑκὼν παρατρέχων εὐθὺ τῶν αὐτῷ σκοπουμένων ἐβάδιζε. τὰ δ' ἦν ὅτι φρικώδεις ἡμῖν παρεσχηκὼς δημοσίᾳ πνεύσαντας ὅρκους εἶναί τε πατὴρ ἐμοὶ καὶ συμβασιλεύειν ἄχρις ἂν ἐς τὸν εἰκοστὸν ἐξ ἐφήβων ἤδη με παραγγέλλοντα χρόνον, μηδενὸς τῶν υἱέων αὐτοῦ τῇ βασιλείᾳ τολμήσαντος ὁπωσοῦν ἐπιτίθεσθαι, ὁ δ' οὐκ εἰς μακρὰν ἐπέραινε τἀναν-
48 *τία, λῆρον ἅπαντας ἡγησάμενος ὅρκους ἐκείνους. καὶ μὲν δὴ καὶ Ἀτρέως ὄμματ' εὐθὺς εἰληφώς, ἐμὲ μὲν ἐν καρός τε ἐτίθετο μοίρᾳ, καὶ ὥσπερ ὁλκάδι ἐφόλκιον ἕπεσθαί οἱ προσέταττε, τοῖς δ' υἱέσιν ὅλαις ψήφοις ψυχῆς τὸν βασίλειον διένεμε κλῆρον, ὃν ἐς τὸ πάνυ βραχὺ πρὶν ἢ κατασχεῖν διὰ βαρβάρων, ἐς βαρβάρων ἤλασέ τε χεῖρας καὶ ἐλαύνειν ἔμελλε. διένεμε δ' οὐκ ἐκκεκαλυμμένως, ὥστε καὶ ἐς δημόσιον ῥυῆναι τὸν ἔλεγχον περιφάνειαν, αἰσχυνόμενος ἴσως τὴν ἔναγχος ὀφρὺν τῆς ἐς ἅπαν ἔθνος καυχήσεως, ἀλλὰ κρύφα καὶ μὴ τολμῶντος, ὡς ᾤετ' αὐτός, ἐμοῦ τὸ παράπαν αἰσθά-*

gentibus venditabat; re vera autem principes nos quasi servos tractavit. quod fecit ut eo promissorum argumentum haberet et quanta sua esset vitae sapientia et rei militaris peritia ostenderet. quemadmodum in curriculo victores ob virtutem, ita ille ubi nos in calamitatem inciderimus ob domesticam felicitatem superbiit. quorum omnium certissima mihi sunt testimonia. sponsum dedit filiae invitum et invita matre mea cuius rationibus quas nunc afferre non licet, ubi minime debuit omissis ipsius mentem protenus secutus est. nobis enim publice gravissimo iureiurando affirmaverat velle se mihi patrem esse et regni gubernaculum tenere donec ad vigesimum annum pervenissem; neque ullus ex ipsius filiis ad imperium accederet. sed non multo post effecit contraria. quae iureiurando promiserat ut nugas existimavit et Atrei oculis subito assumptis me despexit nec pili quidem habuit et tanquam navem remulco me secum traxit. suis autem filiis ex tota voluntate regnum attribuit. quod brevi priusquam per barbaros nactus est barbarorum manibus tradidit aut certe tradere voluit. neque clam iis regnum attribuit ita ut omnium sibi invidiam excitarit. cuius rei fortasse eum puduit quum paulo ante singulis

νεσθαι. οὔπω βραχύς τις προὔβαινε χρόνος, καὶ ἀποστασίας
τἀδελφοῦ μοι Ματθαίου συχνὰς ἡ φήμη φέρουσα πᾶσαν
ἀκοὴν περιήχει λαμπρῶς. καὶ ἦν Ματθαίου μὲν τὸ δρᾶμα,
τὸ δ' ὅλον οἰκονομική τις πατρίου δόξης ἐπίνοια· διὰ γὰρ
τῶν τοιούτων ἐκείνῳ νῦν μὲν τόδε νῦν δ' ἕτερον εἰρήνης δῆ-
θεν εἵνεκα συνεχωρεῖτο, καὶ πάνθ' ἑξῆς ὁπόσα τῆς βασιλείας
ἐπεφύκει σύμβολα πλὴν τῆς λιθοκολλήτου μόνης καλύπτρας.
οὔπω γὰρ εἰς φῶς καὶ τουτὶ προεληλύθει τὸ σκέμμα, ἐν ἐπαγ-
γελίαις δ' οὖν ἐγαλακτοτροφεῖτο καὶ τοῦτο, καὶ ἤδη προὔπεμπεν
ἐς τὸ παρρησιαζόμενον. καὶ ἵνα τὰ πλείω τῶν μέσων ἀφε- 40
λὼν ὑπομνήσω βραχέα καὶ περὶ τούτου, "τίνα με ψυχὴν f. 136 b.
ἔχειν ᾠήθητε, ὁπότε μήπω με τοῦ δωματίου προβάντα, πά-
σαις ἡνίαις ἐκεῖνος ἵππου καὶ θυμοῦ φερόμενος, πρὸ τῶν
θυρῶν τῶν ἐμῶν ἀφ' ὑψηλοῦ καθήμενος ὕβρεσιν ἔπλυνε μάλα
μακραῖς, καὶ οἵαις κατὰ βοηλάτου χρήσασθαί τις αἰσχυνθείη
ἄν. καὶ ἀρνηθείης πάντως οὐκ ἂν οὐδ' αὐτή, δημοσίᾳ τοῦ
πράγματος γεγονότος. οἶσθα γὰρ τὸν συνήθη καὶ ἐτήσιον τοῖς
βασιλεῦσι δαφναῖον θρίαμβον, ὁπότε βασιλικοῖς μὲν ὑμεῖς
αὐτὸν ἡτοιμάσατε διαδήμασι κοσμηθέντα δημοσίᾳ μοι συμπα-
νηγυρίζειν ἐκεῖνο τὸ θέατρον, ἐμοὶ δ' οὐκ ἀνεχομένῳ τῆς ἐμῆς
ἑκόντι προδότῃ γίνεσθαι βασιλείας ὁμοῦ καὶ ζωῆς, μηδὲ τοῦ
δωματίου προβαίνειν προθυμουμένῳ διὰ τὴν λύπην (ὀκνῶ γὰρ
αἰσχύνην εἰπεῖν καὶ θεατρικὴν ἀτοπίαν), τὰ τοιαδὶ πεπονθέ-

quibusque gentibus tam multa pollicitus esset; tamen occulto et quod quidem arbitratus est, ita ut ego nihil percontari ausus sim. brevi tempore interiecto Matthaeum fratrem ad res novas consurgere fama venit qua omnium aures claro personabant. sed Matthaeus spectaculum tantum praebuit; ipsas res moderata est mens patris. sic enim factum est ut pater pacis causa modo hoc modo illud concedendo filio sensim quotquot regiae potestatis insignia sunt addixerit solo gemmeo capitis ornatu excepto. de hoc nihildum quidem statuit sed quod e promissionibus apparuit bene speravit et ut efficeretur iam praeparavit. sed ut eorum quae deinde facta sunt multa praetermittam et de hac re pauca proferam, quo tandem animo me fuisse putatis, quum me qui domo non prodirem ille concitato equo et animo advolans ante fores meas a sublimi sede sua magna cum insolentia increparet qua non facile quis in armentarium insultet. quod tu quoque quum haec palam facta sint non negabis. recordare triumphi quem rex quotannis facere solet. quum vos illum regio diademate ornatum permovistis ut mecum publice in illo spectaculo procederet, ego vero quum imperii et vitae meae proditor ipse esse nollem, neque ob tristitiam, ne dicam ob pudo-

ναι συμπέπτωκε. καὶ δέον ἐς ἐκδίκησιν τῆς ὕβρεως τὸν κοινὸν διαναστῆναι πατέρα, ὁ δὲ καὶ μετόπισθεν ἔσχε κότον,
50 ὄφρα τελέσῃ, κατὰ τοῦ μηδὲν ἀδικοῦντος ἐμοῦ. ἀλλὰ τί με δεῖ τὰ πᾶσι δῆλ' ἀναμετρεῖν; ἐκεῖθεν γὰρ ἐκποδὼν με ποιεῖν βουλευσαμένῳ τῷ πενθερῷ τὴν ταχίστην με διαχρήσασθαι τούτου παρῄνουν οἱ τῆς Παλαμικῆς δόξης αἱρεσιῶται· τουτὶ γὰρ ἐν βραχεῖ τὴν ὅλην ἔχειν ἔφασκον ἀπαλλαγὴν τῆς τὴν ὅλην δι' ἐμὲ ψυχὴν ἀσχολούσης αὐτῷ φροντίδος. καὶ τοὔγκλημα λύειν αὐτοὶ πρὸς θεὸν ὑπισχνοῦντο μεσῖται γιγνόμενοι. τοῦτ' ἔμοιγε βέλτιον ὂν οὐκ οἶδ' ὅπως αὐτὸς οὐκ ἠθέλησε δρᾶν. ἐμοὶ μὲν γὰρ εἶχεν ἄν πως ἀπαλλαγὴν τῶν ἑξῆς τὸ πρᾶγμα δεινῶν, αὐτῷ δ' ἀνθρώπων ἄν πως ἁπάντων ὄνειδον. διὸ καὶ τρόπον ξυννενοηκὼς εὐπρεπέστερον, ὑπερόριον πατρίδος καὶ βασιλικῶν ἐπαύλεων ἀπειληφὼς ἐς Θεσσαλονίκην ἀπήνεγκε τάχιστα, μητρὸς μὲν καὶ γυναικὸς ἔρημον, ὑπὸ φρουροῖς δὲ καὶ φύλαξιν ὡς νήπιον ἐκεῖ τὸν εἰκοσαετῆ καὶ παίδων ἤδη πατέρα με καταστάντα παιδαγωγεῖσθαι προστεταχὼς ἐν ἀδέσμῳ τέως εἱρκτῇ· καὶ οὕτω τὴν ἐμὴν ἀπουσίαν εὐπρόσωπον εὐκαιρίαν οἷς ὤδινε πάλαι σκέμμασι νῦν ἐχαρίζετο.
51 ἵνα γὰρ καὶ τέταρτον τοῦτο προσθῶ μοι τῷ λόγῳ δεῖγμα τῆς δι' ὅρκων ἀπατηλῶν αὐτῷ κατ' ἐμοῦ συσκευαζομένης μελέ-

7. τῆς addidit Boivinus.

rem et pompae ridiculum, domo prodire in animo haberem haec passus sum. hic autem etiam postea occultum odium tulit ut expleret eum in me a quo nulla iniuria affectus erat. sed quid quae satis omnibus nota sint expromam. deinde enim socerum quum quomodo e medio me tolleret secum meditaretur, Palamae asseclae ut quam celerrime me necaret adhortati sunt. nam ita eum brevi ab omni animi metu quo propter me vexaretur liberari affirmabant. ipsos autem crimen precibus suis apud deum expiaturos esse. quod mihi sane optimum fuisset et nescio cur facere noluerit. nam liberasset me ab omnibus quae secutae sunt miseriis. ipsi vero nescio an omnium opprobrium ortum esset. quare commodius aliquid excogitavit et quam celerrime e patria et regiis sedibus Thessalonicam me abduxit matre mea et uxore relicta. ibique me viginti annos natum iamque filiorum patrem tanquam infantem custodibus tractandum dedit in libera custodia. interim ipse opportuno absentiae meae tempore optime usus et quae iam multo ante animo secum volutaverat exsecutus est. ut hoc quartum testimonium consilii eius afferam quod iurisiurandi fallaciis in me intendit, quum promissis quae patri dederat male ad irritum redactis tam diris plagis septus essem et miseriis quae mortis confines viden-

της, ἐς τοιοῦτον πέρας καὶ οὕτω δυστυχὲς ἐμοὶ τῶν πατρίων ἐκείνων περιεληλυθότων ὅρκων, καὶ οὕτω με τραγικῶν περιστοιχισάντων δικτύων καὶ ὅσαι θανάτου γείτονες ἐκ τοῦ προφανοῦς εἰσὶ συμφοραὶ πρὸς ἀπόγνωσιν πᾶσαν ἐλαύνουσαι βίου, τί ἔδει ποιεῖν; ἤσχαλλον κομιδῇ, ἠνιώμην, μέσην αὐτὴν ἐκοπτόμην ψυχήν, ἐμακάριζον τοὺς θανόντας μᾶλλον ἢ τοὺς ἐμοὶ παραπλήσιον ζῶντας, θεὸν ἐπεβοώμην μάρτυρά τε τῆς ἀδικίας καὶ ἅμα τιμωρὸν τῶν δεινῶν. ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχοντι ἥκει λαθραῖά μοι γράμματα πρὸς τοῦ Κράλη Σερβίας· οὐ γὰρ πόρρω που γῆς τὰς διατριβὰς αὐτῷ ποιεῖσθαι ξυνέβαινεν, ἵν' αὐτῷ καὶ τὰ ἡμέτερα " ἀγνοῆται ἐφέστια πάθη· f. 137 a. πάντα γὰρ εἶχεν ἑλὼν ἐκ πολλοῦ τὰ μέχρι τειχῶν τῆς ἐχούσης με τὸν ταλαίπωρον πόλεως τότε Θεσσαλονίκης. ἔλεγε **52** δέ μοι τὰ γράμματα δυοῖν ὁπότερον ἂν ἐμοὶ βουλομένῳ γε εἴη ἀποκρίνασθαι, ἢ γυναικὸς διὰ τὰς μεταξὺ τύχας ἔρημον ἤδη με ὄντα τὴν ἐκείνου γυναικαδέλφην ἀγαγέσθαι τε γυναῖκα καὶ σώζεσθαι μετὰ τῆς πόλεως, ἢ συναπαχθῆναι τῷ τῆς ἐκείνου θαλάττης κύματι, βιαιότερον ἐπιτίθεσθαι τῇ πόλει μέλλοντος. κατ' ἐμαυτὸν οὖν ἐμοὶ γενομένῳ καὶ ξυννενοηκότι μὴ εἶναι μήτε βάρβαρον μήτ' ἀσεβῆ τὸν δεξιὰν ἐμοὶ παρεχόμενον κινδυνεύοντι, ὁποῖοι τῷ πενθερῷ κατ' ἐμοῦ συμμαχοῦσί τε καὶ συζῶσιν, ἀλλ' εὐσεβῆ τε καὶ ὁμόδοξον, μέσῳ δυοῖν γεγονότι τὸ κουφότερον ἑλέσθαι συμπέπτωκεν. ἐκπύστου δὲ τοῦ πράγματος γεγονότος ᾤχοντο τὴν ταχίστην οἱ

tur nosque ad summam vitae desperationem adducunt, quid faciendum erat? erumpit indignatio; in maerore iacebam; ob intimi animi tristitiam plangebar; beatos praedicabam mortuos potius quam qui vivebant mecum; deum testem invocabam iniuriarum et ultorem flagitiorum. sed ipsa hac in conditione clam mihi litterae allatae sunt Cralis Serviae. cui propius accedere non contigit; quare domesticas nostras fortunas ignoravit. iam diu totam regionem possedit usque ad moenia Thessalonicae urbis quae me miserum inclusit. nuntiabant autem litterae e duobus alterum utrum mihi eligendum esse, utrum qui in tristi mea conditione uxore destitutus essem ipsius uxoris sororem in matrimonium ducere et cum urbe servari vellem an abripi maris fluctibus qui urbi ab ipso admoverentur. itaque quum animum meum collegissem et intellexissem qui in rerum angustiis auxilium mihi offerret neque barbarum esse neque impium, quales socerum in me adiuvant eiusque socii sunt, sed pium et confidelem; e duobus illis quod commodius erat elegi. hoc quum innotuisset custodes mei quam celerrime se Byzantium contulerunt et res novas enuntiarunt. socer

φρουροί μου καὶ φύλακες ἀπαγγέλλοντες ἐς Βυζάντιον τὰ
ξυμβάντα. ἃ δὴ καὶ ἀκηκοότι τοὐμῷ πενθερῷ καθεκτῷ εἶναι
οὐκ ἦν ἐφικτόν· ἀλλὰ τὴν ἐμὴν παρειληφότι μητέρα ἐς τὰ
τῆς θεομήτορος ἔδοξεν ἀφικνεῖσθαι ἀνάκτορα, ὥστε ὑπ' ἐκείνῃ
μάρτυρί τε καὶ ἐγγυητῇ τὰς ἐνόρκους ἐπαγγελίας παρεσχη-
κότι μηκέτι δοκεῖν ἄπιστος αὖθις διὰ τὰς πολλάκις τῶν οἰ-
53 κείων αὐτῷ γεγονυίας ἀθετήσεις ὅρκων. οὕτω τοίνυν ἐγγρά-
φους εἰληφυῖα τοὺς φρικώδεις αὖθις ἐκείνους ὅρκους ἡ μή-
τηρ ἡ ἐμὴ ἧκεν ἐκ Βυζαντίου ἐς Θεσσαλονίκην εὐαγγελιζο-
μένη μοι τἀγαθὰ ὡς, εἰ τὰς τοῦ Κράλη συνθήκας ἀφεμένῳ
μοι γένηται πρὸς Βυζάντιον ἐκ Θεσσαλονίκης ἀφικνεῖσθαι,
περὶ τὴν σύζυγον ἐξεῖναι παρακεχωρηκότα μοι τῆς βασιλικῆς
ἐξουσίας τὸν πενθερὸν αὐτίκα, δυοῖν θάτερον, ἢ τῷ Βυζαν-
τίῳ αὐτὸν βασιλικῶς ἐνδιατρίβοντα τὰ μέχρι Σηλυμβρίας
ἐκεῖθεν διέπειν πράγματα, βουλομένου καὶ ἐνδιδόντος ἐμοῦ, ἢ
τὸν ἡσύχιον ξὺν ἀπραγμοσύνῃ διάγειν βίον ἄχρι τελευτῆς
οἴκοι καθήμενον. τούτοις ἐντυχὼν καὶ αὐτὸς τοῖς ὅρκοις
ἐπεπείσμην· καὶ πῶς γὰρ οὔ; χριστιανὸς ὢν οὕτω φρίκης
ἔχουσι καὶ οὕτω δι' ὅρκων τοιούτων ἠσφαλισμένοις. ὅθεν
καὶ ἄρας ἐκεῖθεν εὐθὺς ἐς Βυζάντιον ἀφικόμην, ἁπάσας ὑπο-
ψίας κατόπιν ἀπεωσμένος. κἀπειδὴ μὴ κατὰ τὰς τῶν ὅρκων
ἐπαγγελίας ἐντυγχάνειν μοι παρ' ἐλπίδα τοῖς πράγμασι συ-
54 νέπιπτε (τί γὰρ δεῖ με πάντ' εἰδυίᾳ διεξιέναι;) διὰ πάνυ
βραχέος ἐς Διδυμότειχον ἐνταυθοῖ ξύν γε συζύγῳ πάλιν αὐ-
τὸς ἐπανήειν. τάς γε μὴν ἑξῆς συσκευὰς καὶ μελέτας καὶ

autem fama accepta in quiete esse amplius non potuit, sed matrem meam accersivit et cum ea sanctae deae matris templum adiit ibi ut teste et auctore sancta matre factis promissis, non amplius infidelis haberetur propter plura quae antea fecerat periuria. mater igitur per litteras promissis illis gravissimis acceptis, Byzantio Thessalonicam venit mihique bona omnia nuntiavit, nempe licere mihi omissa Cralis amicitia Thessalonicam relinquere et Byzantii cum coniuge vivere et quod ad regiam potestatem attineret, socerum alterum utrum concessurum esse: aut si mihi placeret velle se Byzantii cum regio potestate manere et usque ad Selymbriam res administrare aut quod reliquum esset vitae domi agere in quiete et otio. ego quum iuraiuranda illa vidissem, credidi. cur non? quum ille Christianus esset et tam gravia tamque iureiurando promissa firmata essent. quare me commovi et statim Byzantium profectus sum vultu mutato et omni suspicione abiecta. deinde quum quae ille iureiurando promiserat revera non viderem (quid enim scienti omnia enarrem?), brevi Didymotichum reversus sum una cum coniuge mea.

πράξεις, ὅσαι παρ' αὐτοῦ κατὰ τῆς ἐμῆς ξὺν ἁπάσῃ τελοῦνται σπουδῇ ταλαιπώρου " ζωῆς ἐκεῖθεν, ἄμεινον σιωπᾶν. f. 137 b. βουλομένῳ τοίνυν μοι ζῆν καὶ θνήσκειν ἀδίκως, οἶμαι καὶ τὸ ἀνεγκλήτῳ εἶναι πάντας συμφῆσαί μοι ἕπεσθαι. διὸ καὶ ἥκιστα φαίνεται εὔοδα πείθεσθαί με τοῖς παρὰ σοῦ λεγομένοις. πάντα γὰρ ἂν ἔγωγε δρῴην προθύμως ὑπέρ γε ζωῆς τῆς ἐμῆς, καὶ εἰ μισθοῦ γε ἐξείη ἀμπελουργεῖν· ἥδιον γὰρ ἂν ἐν ἀπραγμοσύνῃ βίον ἰδιώτην ἀνύσαιμι καθ' ὁποιανδή τινα γενόμενος γῆν, ὅθεν οὐδεὶς προσδοκᾶται μοι κίνδυνος ἔφεδρος, ἢ βασιλείαν ζητοῦντι πάτριον ἔχειν καὶ αὐτὸ ζημιοῦσθαι κινδυνεύειν τὸ ζῆν. οὕτω γὰρ ἂν ἐμοὶ τὸ βασιλεύειν εἴη εὐκτόν, εἰ Ῥωμαίοις λυσιτελοίη· ἄλλως οὐκ ἂν δήπου. θεὸς δ' εἴη κοινῇ Ῥωμαίοις μᾶλλον περαίνων τὸ εὔδαιμον ἢ μονοτρόπως ἐμοί."

Ταῦτα μὲν οὖν εἰρηκότος ἐκείνου, καὶ πλέον ἀκούειν 55 οὐδὲν ἐθελήσαντος, ἄπρακτος ἡ βασιλὶς Εἰρήνη ἐπάνεισιν εἰς Βυζάντιον. ἄρτι δὲ τοῦ χρόνου τὰς θερινὰς τοῦ ἡλίου τροπὰς παραλλάττοντος, καὶ τῶν Θρᾳκῶν ἐπὶ ἅλωνας καὶ σίτου μοχθούντων ἐς κομιδάς, ὥρας ἐκ Βυζαντίου ὁ βασιλεὺς Καντακουζηνὸς τὴν βαρβαρικὴν ἐκείνην Ὑρκανοῦ τοῦ γαμβροῦ δύναμιν ἐπὶ μάχην ἦγε θατέρου γαμβροῦ Παλαιολόγου τοῦ βασιλέως. καὶ τηνικαῦτα κατέπλευσαν ἐς Βυζάντιον δυοκαίδεκα τριήρεις Βενετικαί, αἳ δὴ καὶ βραχὺ τοῖς ἐνταῦθα λιμέσιν ἐνδιατρίψασαι τὴν ταχίστην αὖθις ἀνήχθησαν, καὶ τά

apparatus, consilia, facinora quae ille ex illo tempore in miseram vitam meam praeparat omittere nunc melius est. equidem quum nunc iniuste vivere et mori mihi proposuerim, omnes mihi a culpa me abesse assentient. quare falleris dum credas me verbis tuis obsecuturum esse. nam omnia libenter patiar pro vita mea etiam si mercede vites amputare necesse esset. iucundius quoque esset in otio vita privata frui in qualibet terra ubi nulla mihi pericula immineant, quam paternum regnum appetendo vitam meam periclitari. imperium autem optabile esset dummodo Romanis commoda afferret. et deus Romanorum felicitatem potius augeat quam solam meam.

Haec igitur quum ille dixisset neque plura Eirene regina audire vellet irrita Byzantium reversa est. ipso tempore quo solstitia aestiva mutantur et Thraces assidue in areis frumentum parant, Cantacuzenus rex Byzantio profectus cum barbarorum illis copiis generi Hyrcani ad alterum generum Palaeologum regem aggrediendum se accinxit. interea Byzantium navigarunt duodecim triremes Venetorum quae quum ibi breve tempus in portubus commoratae essent quam

τε δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ Εὐξείνου διανειμάμεναι Πόντου πλευρά, ὅσαις ἂν ἐντύχοιεν ναυσὶ Γεννουϊτικαῖς, ἐνεπίμπρασάν τε καὶ βύθοις παρεπέμπον διαποντίοις.

Καὶ ταῦτα μὲν τῇδέ πῃ ἔσχε καὶ ὁ τῆς διηγήσεως Ἀγαθαγγέλῳ δρόμος. ἐνταῦθα ἐπεραίνετο· καὶ τὸ θέρος ἔληγε τηνικαῦτα καὶ ἐτελεύτα.

50 Ἐγὼ δὲ ὑπολαβὼν "ὦ καλὲ Ἀγαθάγγελε" ἔφην, "ὥρα σοι ἀπιέναι ἤδη πρὶν τὴν ἐπιοῦσαν ἡλίου φλόγ' ἀνασχεῖν· προύργου γὰρ τοῖς ἐμοῖς εἶναι διώκταις συμβαίνει διὰ τεττάρων ἢ τριῶν γε ἴσως ἡμερῶν τὸν ἐμὸν τουτονὶ περιτρέχουσιν οἶκον ῥινηλατούντων δίκην ἀκροᾶσθαι κυνῶν, καὶ δέος μὴ αἰσθομένων φωνῆς τινὸς ἔνδοθεν ἴχνους τὴν αὐτὴν ἡμῖν ἁλῷς θανάτου δίκην ὄφλων καὶ αὐτός. ἄπιθι τοίνυν, τὰ δ' ἡμέτερα ὅποι κελεύοι θεὸς ἴτω· πάντα γὰρ τῆς ἐκείνου χειρὸς καὶ προνοίας ἐξῆπται. οἶσθα δ' ὡς ἐγγύς που καὶ μόνον οὐ πρὸ θυρῶν καὶ ἡ τοὐπιόντος ἔτους ἀρχή, ἐν ᾗ καὶ χρεὼν εἰδέναι σε εἰθισμένον τοῖς ἄρχουσιν εἶναι διαλεκτικούς τινας ἄνδρας ἐκ περιόδου προπέμπειν ἡμῖν, ὁποίους ἐκ λατύπης καὶ θυμέλης καὶ συρίγγων καὶ τοῦ κόρδακος λαμβάνοντες θεολόγους ἡμῖν αὐθημερινοὺς αὐτοὶ σχεδιάζουσιν, ὥσπερ οἱ μῦθοι πάλαι τοὺς γίγαντας· δι' ὧν ἐλλοχᾶν ἡμᾶς οὐ
f. 138 a. παρὰ φαῦλον ποιοῦνται διὰ πολλῶν τε καὶ πολλαχόθεν" καὶ

8. ἐκπεμπτι παλιν Ἀγαθάγγελον ὁ Γραγορᾶς.

celerrime reversae sunt per Pontum Euxinum dextrorsum et sinistrorsum navigantes ubi Genuensium naves offenderunt et incluserunt et in mare profundum submerserunt.

Haec igitur ita se habebant. iam Agathangeli narratio ad finem pervenerat. eoque tempore aestas finem cepit et desiit.

Ego vero respondens, vide amicissime Agathangele ut abeas antequam solis lux oriatur. nam persecutoribus meis qui quatuor vel tribus certe diebus domum hanc circumcursant prospere obtingit ut auscultentur tanquam canes ad investigandum sagacissimi, et metuendum est quum vocem intus aliquam perceperint ne idem mecum tibi quoque mortis supplicium contrahas. abeas igitur, cedant res nostrae quo deus ferat; cuncta enim ab illius auxilio et providentia pendent. scis autem quam propinquum sit et paene ad ianuas appropinquantis anni initium, quo quod scire te oportet principes solent doctos quosdam homines certis temporibus ad nos mittere, quos e ramentis et scena et cuniculis et cordace assumtos theologos nobis quotidie ipsi fabricant ut in fabulis Gigantes. per quos insidias nobis struere turpe non existimant multis variisque modis, ita ut aut fraudem faciant et

πολυτρόπων τῆς πείρας εἰδῶν, ἵνα δυοῖν θάτερον, ἢ λαθόντες ἴσως ὑποσκελίσωσί τε καὶ περιτρέψωσιν ἐς τὸ σφίσι βουλόμενον, ἢ γοῦν αἴσθωνται ὁποτέρωθεν ἂν εἴη σφίσι τῷ τῆς ψυχῆς ἡδομένῳ χαρίσασθαι ῥᾷον· ἢ γὰρ κατεργασθέντας ἡμᾶς τῇ μακρᾷ καὶ ἀήθει ταύτῃ ταλαιπωρίᾳ ῥαγῆναι τοῦ ζῆν καὶ ἀπροφασίστου τυχεῖν οὗπερ ἐφίενται δράματος αὐτοί, ἢ τό γε δεύτερον, βιαίων ἡμᾶς θανάτων ἄθυρμα πεπραχόσιν ἐν ἀφανεῖ τοῖς ἔξω χωρίῳ, τῷ οἴκῳ τῳδί, τὸ ἄπραγμον σφίσιν αὐτοῖς ἐν βραχεῖ τῶν ἡμετέρων εἵνεκα φροντίδων δόξαι παρασχεῖν. δι' ἃ καὶ μελήσειν ἡμῶν οἶμαι θεῷ· διὰ φρον- 57
τίδος δ' οὖν εἶναι καὶ σοὶ βούλομαι ἀπιόντι, δυοῖν θάτερον δρᾶν· τοῦ γάρ τοι φθινοπώρου τοῦδε καὶ ἅμα τοῦ κατόπιν χειμῶνος τελευτησάντων εἰ μὲν ὅπως ποτὲ θανόντας ἡμᾶς πύθοιο, τῶν συντακτηρίων ἐκείνων μέμνησο λόγων ἡμῶν, καὶ τῶν γέ σοι ἐφικτῶν μήτ' ἀμελητέον, μήτε δήπου τῶν ὀφειλομένων ὅλως κατόπιν θετέον φροντίδων, εἰδὼς μὲν ὡς οὐδὲν τὸν ἀκίνητον ὀφθαλμὸν λεληθέναι μὴ ὅτι τῶν ἐς τοὐμφανὲς δρωμένων δύναται τὸ παράπαν οὐδέν, ἀλλ' οὐδ' ἴχνος γοῦν οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἁπάντων καθάπαξ εἰπεῖν λογισμῶν, εἰδὼς δ' αὖ καὶ τοῦ μέλλοντος ἐκείνου δικαστηρίου τὸ ἄφυκτόν τε καὶ ἀναπόδραστον ὅσον. εἰ δὲ τῇ κάτω ταύτῃ ζωῇ παραμένοντας ἔτι μανθάνεις ἡμᾶς, ὧν ἄλλων σοι μέλει, σοὶ δὲ πάντων ἐκείνων προτιμάσθω ταυτὶ σεσωσμένῳ καὶ σοὶ βοηθοῦντος θεοῦ, δηλαδὴ πρὸς ἡμᾶς αὖθις ἐπανιέναι τά τε τῶν δημοσίων πραγμάτων, ὡς ἔσχε τε μεταξὺ καὶ ἔχοι, διηγησομένῳ, καὶ ἅμα τῆς θ' ὁμολογίας ἐκείνης ἣν ἐπὶ τῆς ληστευ-

rem ad suam voluntatem vertant aut intelligant quomodo libidini suae facilius indulgere possint. nam videtur illis fore ut aut huius insolitae ac longae custodiae miseria conficiamur ita quidem ut mortis nostrae ipsi non rei videantur, aut ut morti violentissimae tradamur, ita ut ipsi brevi a curis propter nos liberentur. sed hae res deo curae erunt. tu quoque velim cures ut ex duobus alterum facias. autumno enim et hieme sequenti confecta, si nos mortuos esse audieris ultima illa a nobis dicta memoria repetes; neque ea quae possunt effici negligenda sunt neque iustae curae posthabendae. scis enim acutum oculum fugere nihil eorum quae propalam fiunt, ne vestigium quidem ut ita dicam eorum quae homines excogitant. scis porro quale sit futurum illud iudicium quod evitari non potest; si vero in hac vita remansisse nos acceperis rerum quae tibi curae omnium maxime id curabis, incolumem te iuvabit deus, ut rursus ad nos redeas et publi-

ούσης ἐκείνης ὁ Παλαμᾶς ἀνέγνω συνόδου, δεικνύειν δῆθεν ἐθέλων ὡς ἥκιστα νοσεῖ περὶ τὴν εὐσεβῆ πίστιν, καὶ πρός γε τῶν ἀτόπων ἐκείνων τόμων, εἰ μὴ πάντα φάναι συλλήβδην ἐς τὸ μηδὲν ἐλλείπειν, ἀλλ' οὖν τὰ καιριώτερα τῶν μερῶν ἀπολεξαμένῳ κομιεῖν ἡμῖν. ἐφ' ὅτῳ δέ, οὐδ' αὐτὸν ἀγνοεῖν οἶμαι σέ· εἰ δ' οὖν, γνώσῃ δ' οὖν."

58 Τούτων δ' οὕτω λεχθέντων ἡμῖν, ὁ μὲν Ἀγαθάγγελος ἀπῄει τὴν εἰωθυῖαν ἔνδακρύς τε καὶ μάλα τι πλείστους ἐν θαλάμοις ψυχῆς ἐπαγόμενος λύπης σωρούς, ἐγὼ δὲ οἴκοι λέλειμμαι μόνος, ἀνθρώπων μὲν οὐδενὶ μόνῳ δὲ προσανέχων θεῷ ὅσον ἐφικτόν, εἰς ἐμαυτὸν γενόμενος ἤδη καὶ πρὸς ἔκδημόν τινα καὶ ὑψηλοτέραν θεωρίαν ἀναπετάσας τοῦ νοῦ τὸ πτερόν, καὶ τοῖς ἀπορρήτοις τῶν ὄντων ἐνδιατρίβειν ἀφιεὶς ἐν γαλήνῃ τινὶ λογισμῶν τὴν διάνοιαν. ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦ ἔτους ἐκείνου τὸ πλεῖστον ἤδη παρῄει, ἐν ᾧ πολλοῖς τῶν ἔξωθεν ἐντετυχήκειμεν αὖ πειρασμῶν, ἔτι δ' οὖν τῶν ἥκιστα πεσόντων ὤφθημεν ξὺν γε θεῷ, ἔγνωμεν κἀκ τῶν ἤδη περιπταμένων ἡμῖν ὀρνέων καὶ ὅπῃ τοῦ ἦρος εἴημεν τηνικαῦτα. οὐ γὰρ πεπνιγότα τινὰ καὶ δύσηχον ἐδίδουν τὸν φθόγγον συνθλιβό-
f. 138 b. μενά πως " τὰ φωνητικὰ τῶν ὀργάνων ὑπὸ τοῦ κρύους αὐτοῖς, ἀλλὰ τὸν ἐλευθέριον ἤδη τρόπον ἐπανηγύριζέ τε καὶ αὐτά, καὶ τὸν ἀέρα ὑπερεφώνει, καὶ περιήχει τὰ ἄλση, καὶ τοῖς δένδρεσιν ἐπικαθήμενα πρὸς ἅμιλλαν ἐφθέγγοντο ἀναμὶξ λιγυρόν τι καὶ εὔηχον καὶ οἷον εἰπεῖν ἐναρμόνιον· καὶ ἤδι-

earum rerum ratio quae sit et quae fuerit enarres et quale rapacis illius synodi decretum sit quod Palamas agnovit. atque ut piam fidem morbo minime laborare ostendas ex libris incommodis nisi omnia ad nihilum pervenerint partes digniores electas nobis mittes. ad quem vero finem te non ignorare puto; sin vero, intelliges.

Quae quum locutus esset Agathangelus via qua convenerat abiit, lacrimis et tristitia impletus. ego vero domi relictus sum. hominis quidem solatio privatus eram sed non dei ad quem me convertebam quum ad me ipsum quantum poteram redirem et ad insolitam et altiorem contemplationem mens mea advolaret, et in reconditis rebus cum tranquillitate quadam animi versaretur. maxima enim pars eius anni quo multis periclitationibus externis neque adhuc sublatis sollicitabamur consumta erat, ex avibus quae nos circumvolabant ubi verni temporis essemus cognovimus. neque enim durum et absurdum sonum edebant illae vocibus frigore constrictis, sed libere praedicabant, per aerem sonabant, per nemora cantabant et arboribus insidentes vocibus acutis et suavibus concentu quodam certabant. quo cantico

στον ἐγίγνετό πως ἔαρ ἡ ἐκείνων ᾠδή, ὡς καὶ τοὺς οἴκοι δήπουθεν ἐγκεκλεισμένους ἀναδιδάσκειν δύνασθαι τὰ τερπνὰ τοῦ ἦρος ἐφόδια. καὶ ἦν ἡμῖν διὰ ταῦτα καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἐλπιζόμενον ἐς τὴν Ἀγαθαγγέλου παρουσίαν οἷον ἐπτερωμένον.

dulcissimum ver factum est, ita ut ii quoque qui domi inclusi erant primas illius veris voluptates percipere possent. his rebus etiam animi mei exspectatio in Agathangelum ad nos reversurum sublime advolabat.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΛΟΓΟΣ ΚΗ.

cod. Reg. (1276) 104 Ἄρτι δὲ τοῦ χρόνου τὰς λευκανθείσας αὐτῷ τοῦ γήρως ἀποξέσαντος χειμερίας καὶ οἷον εἰπεῖν χιονώδεις τρίχας καὶ ἀνθηρὸν ἀνειληφότος ἐξ ὑπαρχῆς τὸ τῆς ἡλικίας πρόσωπον, καὶ τὰς ἡλιακὰς λαμπάδας ἀκμαιοτέρας ἐν μέσαις ἤδη ταῖς ἠριναῖς ἁπλώσαντος χάρισιν, ἧκεν αὖθις ἡμῖν ὁ καλὸς Ἀγαθάγγελος περὶ μέσας που νύκτας ἡσύχῳ ποδί. καὶ προσειπὼν καὶ καθίσας καὶ ἀπαγγείλας μὲν αὐτὸς περὶ ἑκάστου τῶν φίλων ἡμῖν καὶ συνάθλων ὅσα εἰκός, μαθὼν δ' αὖ ἐξ ἐμοῦ τά τε ἄλλα καὶ ὅτι τὰ καὶ μέχρι νῦν συμπαραμείναντά μοι τῆς θείας γραφῆς ἀφῄρηται βιβλία πάντα πρὸς τῶν διωκτῶν ἐξαίφνης ἐπεισπεσόντων, καὶ ὅτι διὰ τὴν τοῦ τηνικαῦτα χειμῶνος ἀκμὴν ταλαιπώρως ἐπῄει μοι καὶ πάνυ χαλεπῶς ἀνύσαι μεταξὺ τά τ' ἄλλα, καὶ ὅτι κρυσταλλούμενον τὸ ὕδωρ οὐκ ἦν ὡς τὰ πολλά μοι ῥᾴδιον ὅθεν παραμυθήσομαι πρὸς

NICEPHORI GREGORAE HISTORIAE ROMANAE LIBER XXVIII.

Quum primum aetas, peracta albae senectutis hieme, niveos capillos et floridam denuo recepit iuventutis faciem et suavia lumina in verni temporis suavitate aperuit: iterum ad nos venit Agathangelus noster media fere nocte levi pede. quum nos salutasset et recubuisset, narrabat de quovis amicorum et commilitonum quantum poterat. ex me autem praeter cetera audivit sacrarum litterarum libros, qui apud me usque ad hoc tempus fuissent, sublatos esse omnes a persecutoribus repente invadentibus et ob summam quae tum erat hiemem inopportune se mihi adesse nec perfacile aliquid persecuturum. aqua vero gelu constricta fieri non posse, uti plerumque, ut narrarem

τὸ τοῦ πόματος χλιαρώτερον, πλὴν ἢ ὅτε συμβὰν οὑτωσί πως ἡλίου τὴν τῶν νεφῶν διασχόντος συνέχειαν, καί τινας διὰ τῆς θυρίδος ἀφέντος ἀκτῖνας εἰς τὸν ἐμὸν τοῦτον οἰκίσκον, ἀμυδράν τινα τὴν ἀλέαν τέως τῷ ὕδατι παρειχόμην εἰς πόσιν ἐκείνῳ, ἀνῴμωξέ τε βύθιον ὁ ἀνήρ, καὶ ποταμοὺς δακρύων ἀφῆκε τῶν ὀφθαλμῶν. ἐγὼ δ' ἐπέχειν βουλόμενος τό τε ἦθος ἀπήλλαττον εἰς τὸ χαριέστερον καὶ ἅμα τὴν ἐκείνου διάνοιαν ἀπησχόλουν ἐκεῖθεν εἰς ἕτερα, καὶ τὴν τῶν ἔξω πραγμάτων ἀπῄτουν ἀφήγησιν. ὅθεν ἐκεῖνος ἀρξάμενος ἄνωθεν οὑτωσὶ διηγεῖτο.

2

Ὅπλα, φησίν, ἀράμενος ὁ βασιλεὺς Καντακουζηνὸς λήγοντος ἤδη τοῦ πέρυσι θέρους Ματθαίῳ μὲν ἀπῄει τῷ παιδὶ συμμαχήσων, Παλαιολόγῳ δὲ μαχούμενος τῷ γαμβρῷ, Ῥωμαίων μὲν οὐδ' ἄχρι καὶ εἰς ἑξήκοντα ἐπαγόμενος στρατιώτας, Κατελάνων δ' οὖν καὶ βαρβάρων ὑπὲρ χιλίους. σύνοικον γάρ τινα κατὰ Ῥωμαίων ἔχων ὑποψίαν ἐκ πολλοῦ πρὸς ἀπέχθειαν ἀνεκλάλητον τοσοῦτον ἐμίσει καὶ ἀπεσείετο σφᾶς ὅσον ἐφίλει τε καὶ προσίετο βαρβάρους. τοσοῦτον δ' αὖ ἐμισεῖτο σφίσιν ὅσον ἐφιλεῖτο βαρβάροις, ὅτι σχῆμα ποιμένος ἀνειληφώς, βαρβάροις λύκοις εἰς προνομὴν ἐτίθει ῥᾳδίαν τὸ ποίμνιον ἑκοντὶ μεθ' ἡμέραν καὶ νύκτωρ ἀεί, ὡς μὴ μόνον ἐν χρῷ τὸ ἔριον κείρεσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ γε ἤδη γυμνοῦσθαι τοῦ δέρματος, μὴ μόνον αὐτῷ τὰς ἀεὶ καινοτέρας τῶν

ad calidum potum nisi, quum forte sol densis nubibus disiectis radios per fenestram in hoc cubiculum meum tanquam in obscurum receptaculum immisisset, aquam illam [ad libendum adhiberem. atque alte lamentatus vir ille magnam vim lacrimarum profudit. equidem ut sustentarem, animo ad iucundiora revocato, illius mentem in alteram inde partem distravi et peregrinarum rerum narrationem postulavi. itaque narrare ille coepit his verbis.

Captis igitur armis, inquit, Cantacuzenus rex, exacta proximi anni aestate, profectus est ut cum Matthaeo filio belli societatem iniret. dimicaturus enim cum Palaeologo genero vix sexaginta Romanorum milites secum ducebat. itaque quum advenisset et in communi barbarorum suspicione iamdudum et in odio incredibili haberet Romanos, tanta eos ille invidia aversabatur, quanta in barbaros voluntate et studio propendebat, atque ita odiosus illis, ut barbaris amicus. nam quasi pastor barbaris lupis gregem diu noctuque ad edendum sponte praebuit, ut non solum undique lanis vellicarentur aves, sed etiam ipsis orbarentur pellibus; quum non solum ipsi solvenda essent annua tributa, sed etiam barbaris, propterea quod usque ad portas vineae et

ἐτησίων φόρων ἐκτιννύντας εἰσπράξεις, ἀλλὰ καὶ βαρβάροις αὐτοῖς διὰ τὰ μέχρι πυλῶν ἀμπελόφυτά τε καὶ σιτοσπόρα χωρία. καὶ οὓς μὲν κατ' ἐξουσίαν ἀνδραποδιζομένους εἰς πλῆθος ἀπάγεσθαι πρὸς Ἀσίαν· οἷς δὲ διαδρᾶναι τὰ βαρβάρων γένηταί τε δεσμὰ καὶ πρὸς ἱερὰ καταφυγεῖν τεμένη
f. 104 v. Βυζαντίων, τούτοις δὲ τὴν μείζω κόλασιν ἠρτῆσθαι ἐκδιδομένοις τε καὶ πληγὰς προσόφλουσι μακράς, ὥσπερ ἐν δράμασι, τὸ παράδοξον τῆς σωτηρίας ἐκείνης ἀγόντων εἰς ἐγκλήματος λόγον
3 τῶν ἡγεμόνων. κἀπειδή, πρὶν αὐτὸν ἐς Ὀρεστιάδα ἀφικέσθαι, ἔφθησαν οἱ ταύτης οἰκήτορες ἐκπολεμωθέντες κατὰ Ματθαίου περιεκάθηντό τε καταδιώξαντες ἐς ἀκρόπολιν καὶ ἐπολιόρκουν, τήν τε πορείαν ἐπετάχυνε, καὶ διὰ τῆς ἀκροπόλεως, τοῦ υἱέως ἀνεῳγότος, τὴν βαρβαρικὴν ἐκείνην εἰσενεγκὼν δύναμιν, καὶ ἅμα τῶν οἰκιῶν ἐνίας ἐμπρήσας καὶ ἐκφοβήσας, ῥᾷστα χειροῦται τὴν πόλιν, καταπλαγέντων παραχρῆμα τῶν πολιτῶν, καὶ μήθ' ὁπόσοι μήθ' ὁπόθεν ἀκριβῶς προσβάλλουσιν οἱ πολέμιοι ξυνιέναι δυναμένων, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῶν ἥκιστα δρωμένων τηνικαῦτα ὑποπτεύειν ἀναγκαζομένων καθ' ὁπόσα ὁ τῆς ψυχῆς αἰφνίδιος ὑπηγόρευε θόρυβος. τὰς μὲν οὖν ἐκεῖ συμφορὰς δακρύσαις ἂν ἀκούσας, ὁπόσαι τηνικαῦτα τοῖς ἁλοῦσι γεγένηνται· ἀλλοφύλων γὰρ καὶ ἀσεβῶν οἷς ἡ ταλαίπωρος ἐκείνη πόλις ἡλώκει καθάπαξ ὄντων, ὥρα σοι τὸν τῶν κακῶν ἐν σεαυτῷ συνορᾶν κολοφῶνα.

4 Ταῦτα τοίνυν ὁρῶντι Παλαιολόγῳ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἅμα

4. διαδρᾶσι codex.

agri fructuosi essent. quorum alii in servitutem ducti acervatim transportabantur in Asiam, alii qui deciderant in barbarorum vincula coniecti commigrabant in Byzantiorum templa, aliis in suspendii poenam traditis verbera addebantur, quemadmodum in fabulis ubi duces libertatis insolentiam ad opprobrium ad hibent. deinde antequam Orestiadem venit, eius terrae incolae qui cum Matthaeo inimicitiam gerebant, circumseptum cum usque ad arcem persequebantur oppugnabantque. accelerato ille itinere per arcem a filio patefactam barbarorum multitudinem introduxit et combustis nonnullis aedificiis urbem facile cepit. cives repentino terrore perculsi, nec quot milites neque unde invaderent sciebant et suspicabantur prava fieri quae improvisa animorum perturbatio excitare solet. lacrimabis certe ubi calamitates audieris quantae captorum fuerint. peregrini enim et impii quum essent a quibus misera urbs illa capta est, vide ut aerumnarum apud te summam enumeres.

Quae igitur quum vidisset rex Palaeologus et simul multas et

συχνὰς ἀκούοντί τε καὶ ὑφορωμένῳ κατὰ τῆς οἰκείας ζωῆς τὰς ἐπιβουλὰς συσκευαζομένας, τῶν ἀναγκαιοτάτων ἔδοξεν εἶναι πρὸς τὸν τῶν Τριβαλῶν ἡγεμόνα Κράλην περὶ συμμαχίας διαπρεσβεύεσθαι. ἐς γὰρ τοσοῦτ' ἀσθενείας ῥυῆναι τὰ Ῥωμαίων συνερρυήκει πράγματα διὰ τὰς ἐμφυλίους μάχας, ὡς μηδ' ἔχειν τοὺς ἄρχειν ἐθέλοντας μήτε σφίσιν αὐτοῖς μήθ' οἳ σφίσιν ὑπείκουσιν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ καθίστασθαι τοῦ ζῆν ἀδεῶς, ἐξωτερικῆς βοηθείας ἀπῳκισμένους. ὅθεν καὶ Καντακουζηνὸς ἐξ ἀντιπάλου τῆς ὁρμῆς πολλαπλασίω μὲν τῆς πρὶν ἐξ Ὑρκανοῦ βαρβαρικὴν μεταπέμπεται δύναμιν, πολλαπλασίω δ' αὖ καὶ αὐτῆς ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ κατόπιν ἑτέραν παρασκευάζεσθαι παραγγέλλει, δυοῖν θάτερον, ἢ τῇ ἐκ Τριβαλῶν συμμαχίᾳ κατὰ τὴν ὁδὸν ἐξαίφνης ἐπιτεθησομένους, τὰ ἔνεδρα προκατειληφότας καὶ τὰς παρόδους πρὶν ἐκείνους αἰσθέσθαι, ἢ εἰ μὴ τοῦτο δυνηθεῖεν, ἀλλ' ἅμα αὐτῷ φθῆναι προκαταλαβόντας Βυζάντιον ἐπ' ὀλέθρῳ καὶ ἀνδραποδισμῷ παντελεῖ τε καὶ πάσης ἀμύνης ἀμείνονι. κἀπειδὴ χρημάτων ἐν τούτοις ἔδει, μηνύει τὰ ἱερὰ τῶν ἐν Βυζαντίῳ φροντιστηρίων ἁπάντων κειμήλια, ὅσα τε χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καὶ ὅσα λίθοις πολυτελέσι κεκόσμηται, πάνθ' ἑξῆς ἀθροισθέντα συλλήβδην χρημάτων ἀλλάξασθαι. εὐπορίας οὖν ἐντεῦθεν αὐτῷ 5 *γενομένης καὶ διανομῆς ἐς βαρβάρους, ἐπιστέλλων αὖθις ἠπείλει περιφανῶς τὰ παγχάλεπα Βυζαντίοις τὰ δ' αὖ, μὴ σφόδρα Παλαιολόγον εἰσδέχεσθαι βούλεσθαι. "ἢ γὰρ οὐκ ἂν*

audisset et suspicaretur ipsius vitae insidias strui, omnium maxime nec esse habuit mittere qui cum Crale Triballorum duce de societate belli agerent. etenim intestinis certaminibus res Romanae tantopere fractae et debilitatae erant, ut ne haberent quidem, qui imperiture ipsis aut iis, qui ipsorum imperium sequebantur, et ab externis auxiliis remoti tanquam in securitate vivere. quamobrem Cantacuzenus ad virium aequalitatem multo maiorem quam antea Hyrcanum copiarum multitudinem mittere et alteram multo maiorem e propinquo loco comparari iubet. ex duobus igitur alterum fieri oportuit, ut cum Triballis coniuncti ex itinere repente impetum facerent sedibus antea captis et praeclusis viis quam illi animadverterent, aut si hoc minus valerent Byzantium praeoccuparent et ad perniciem et servitutem omni defensione meliorem traherent. ac quum pecuniis indigeret ille, omnia quae Byzantii sacra ornamenta erant, auro et argento et lapidibus speciosis adornata, ad pecuniam comparandam in unum collegit. unde quum regi prospera esset fortuna facta, distributis in barbaros pecuniis, iterum palam summos Byzantiis terrores et pericula proposuit, ne forte Pa-

φθάνοιτε" φησὶ "τοῖς βαρβάροις προδεδομένοι σύν τε αὐτάνδρῳ f. 105 r. πάντες ἁπάσῃ τῇ πόλει, μείζους καὶ ἥττους, ἐπίσημοί τε καὶ ἄσημοι, ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυναῖκες καὶ ἡλικία πᾶσα. ἴστε γὰρ τοὺς παρὰ τὰς χρυσᾶς καλουμένας τῆς μεγάλης ταυτησὶ πόλεως πύλας διπλοῦς καὶ μεγίστους ἐκείνους πύργους ἐμὴν ἐκ πολλοῦ ξυμμιγῆ κεκτημένους ἐξ ἀλλοφύλων φρουρὰν καὶ κεφαλὴν εἰς ἀκρόπολιν ὄντας Βυζαντίων καιριωτάτην, ὡς εἶναί μοι πάνυ τι ῥᾴδιον θᾶττον ἢ λόγος βουληθέντι δι' αὐτῶν ἐμπλῆσαι δισμυρίων οὐχ ἥττους Βυζάντιον ὁπλομάχων βαρβάρων καὶ πάντας ἄρδην ὑμᾶς ἡβηδὸν διαφθεῖραι, χεῖρον ἢ κατὰ τὴν Ὀρεστιάδα ταυτηνί, ἣν τελέως μὲν οὐκ ἀνέτρεψα, μάτην δ' οὖν ἱσταμένην ἀφῆκα, φιλανθρωπότερόν τι ποιῶν καὶ συνετώτερον ἢ φιλανθρωπότερον εἰπεῖν ἢ κατ' ἐκεῖνον C Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα. ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐκ θεμελίων ἀνέτρεψε Θήβας, μηλόβοτον τῆς Ἑλλάδος καταστήσας τὸν ὀφθαλμόν· ἐγὼ δὲ μνημεῖον καταλέλοιπα συμφορῶν τὰ τῆς πόλεως τείχη κενωθείσης δι' εὐήθειαν οἰκητόρων, πόλεσιν ἄλλαις μόνον οὐχὶ δι' ἐρήμων τῶν οἰκοπέδων βοῶντα μὴ δρᾶν τὰ αὐτά, ἵνα μὴ τοῖς αὐτοῖς περιπαρῶσι κακοῖς. θυμὸς γὰρ βασιλέως ὀξύτητι φιλαρχίας ἐρεθιζόμενος πηδάλιον ἔχειν ἥκιστα δύναται." ταῦτ' ἔλεγε, καὶ τοῖς λόγοις ἡ τῶν ἔργων εἵπετο παρασκευή. πέμψας γὰρ βαρβάρῳ κρύφα μηνύει τῷ Ὑρκανῷ δισμυρίους τὴν ταχίστην ὁπλίτας παρασκευά-

laeologum recipere vellent. verum enimvero opinione vestra citius in barbarorum potestate vos videbitis omnes cum totius urbis civibus, summos et infimos, illustres et obscuros homines cum mulioribus liberisque omnibus. scitis enim ad aureas nominatas portas magnae huius urbis in geminis illis et maximis castellis collocatum praesidium meum iamdudum ex alienigenis comparatum quod acropoleos est Byzantiorum tutissimum propugnaculum. itaque facile possum si velim tribus eorum millibus haud inferiorem in Byzantium introducere barbarorum inventutem et vos omnes omnino in maiorem trahere perniciem quum quae Orestiadi contigit, quam funditus non everti, stare eam passus sum; quod quidem benignius feci quam Alexander ille Macedo, qui funditus evertit Thebas ut Graeciae montibus lumen imponeret. equidem in memoriam fortunae muros urbis reliqui ob civium fidem desertos. nec multum abfuit quin aliis urbibus ne eadem facerent nuntiarem, ne in easdem inciderent calamitates. rex enim imperii cupiditate incitatus gubernacula reipublicae tenere nullo modo potest. ita locutus est et quod diverat, fecit. per legatos enim Hyr-

σαι. ἐπίδοξον γὰρ ὑπάρχειν ἐσβάλλειν εἰς Θρᾴκην στρατὸν Τριβαλῶν Παλαιολόγῳ τῷ βασιλεῖ συμμαχήσοντα. εἶναι δ' οὖν ἀναγκαῖον κἀμέ φησι κατόπιν ξύν γε τῷ βαρβαρικῷ ἐπιόντα στρατῷ διὰ τῶν χρυσέων τε εἰσιέναι πυλῶν εἰς Βυζάντιον εὐθὺς καὶ πᾶσαν αὔτανδρον ἄρδην ἐκτρῖψαι τὴν πόλιν, ὡς εἰ μή γε ἐμέ, ἀλλ' οὖν μήτ' αὐτὸν βασιλεύειν ἔτι, μήτ' οἷς βασιλεύεσθαι τοῦ λοιποῦ χρεὼν εἶναι· καὶ οἷς δ' αὖ διαδρᾶναι τὸν κίνδυνον δήπουθεν γένοιτο, καὶ τούτοις δ' εἶναι σοῖς ὑποχειρίοις."

7 Τούτων δ' οὕτω παρεσκευασμένων, οὐ πολλαῖς ὕστερον ἡμέραις ὀλίγους ὄντας ὁ Καντακουζηνὸς διὰ τῶν ἡμεροσκόπων μεμαθηκὼς καὶ μόλις ἐς τετρακισχιλίους τὸν ἀριθμὸν τούς γε εἰς ξυμμαχίαν ἰόντας Τριβαλῶν στρατιώτας Παλαιολόγῳ, μεταπέμπεται λάθρᾳ ξύν γε σπουδῇ τὴν βαρβαρικὴν τοῦ Ὑρκανοῦ δύναμιν ἐμπαράσκευόν τε καὶ μάλα τι εὔοπλον περὶ Λάμψακον ἐφεδρεύουσαν, ἄχρι καὶ ἐς δυοκαίδεκα χιλιάδας. οἳ δὴ καὶ τὸν Ἑλλήσποντον διαβάντες πρὶν αἰσθέσθαι Τριβαλούς, ἅμα τῷ πλησίον ἐς Διδυμότειχον ἥκειν ἐπεισπίπτουσιν ἐξαίφνης ἀόπλοις, πρὶν τὸν ἐκ τῆς ὁδοῦ μόχθον γοῦν ἀποτινάξασθαι. καὶ τοὺς μὲν ἀπέκτειναν τοὺς δ' ἐζώγρησαν, f.105 v. καὶ ἅμα πᾶσαν ἐκεῖθεν ἤλασαν λείαν ἵππων τε καὶ ἁρμάτων πολυτελῶν εἰς Ἀσίαν ἀπονητί. τῶν γὰρ Θρᾳκικῶν τόπων παντάπασιν οὖσιν ἀήθεσι τοῖς Τριβαλοῖς, καὶ ἅμα

cano barbaro clam denuntiat ut duo militum milia quam celerrime pararet. verissimile enim esse Triballorum exercitum Thraciam invasurum, ut cum Palaeologo rege societatem iniret. necesse est igitur, inquit, me sequi cum barbarorum exercitu et Byzantium per aureas portas celeriter ingressum totam cum hominibus urbem extinguere. nec nisi ego imperabo, neque ille imperare, neque esse quibus imperet, liceat in futurum.

Atque qui periculum effugerint, hi quoque in ditionem tuam redire cogentur. his ita comparatis non multis post annis Cantacuzenus a speculatoribus certior factus paucos in Palaeologi societatem venire Triballorum milites et vix quatuor milia, celeriter barbaros Hyrcani copias optime exstructas atque armatas ad duodecim milia Lampsaci oppugnandae causa arcessit. qui Hellesponto ante superato quam animadverterunt Triballi, simulatque Didymoteicho appropinquant in inermes repente irruerunt priusquam viae molestiam sustulerant, alios occiderunt, alios vivos in captivitatem duxerunt et omne inde praedam equorum curruumque eximiorum in Asiam facile traduxerunt. imperitis enim Thraciae regionum Triballis nec barbarorum irruendi

ἀπείρως ἔχουσι τῶν βαρβαρικῶν ἐξαίφνης ἐφόδων, τοιαῦτα παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα ξυνεπεπτώκει παθεῖν· Διδυμοτείχου σταδίους οὐ μεῖον ἀπέχουσιν ἢ τριάκοντα.

B Ταῦτα πᾶσαν Παλαιολόγῳ συνέτριψε κίνησιν λογισμῶν ἀκουσθέντα, καὶ πᾶσαν ἀφῄρηται σώζουσαν προσδοκίαν. ἔτυχε γὰρ ταῖς ἀστυγείτοσι τηνικαῦτα πόλεσι χρείας ἡστινοσοῦν ἐνδιατρίβων ἄλλης ἕνεκα· τῇ δ' ὑστεραίᾳ εἰς Διδυμότειχον ἐπανήκων νόσῳ τινὶ περιπίπτει διὰ τὴν λύπην. ἧς καὶ βραχὺ μετὰ μῆνα ῥαΐσας, ᾤχετο ἀπιὼν ἐς παράλιον πόλιν Αἶνον αὐτὴν καλουμένην. ῇ καὶ αὐτῇ μικρὸν ἐνδιατετριφώς τινα χρόνον, ἄπεισι κἀκεῖθεν διαπόντιος ἐς Λῆμνον τὴν νῆσον, ἐν νῷ ἔχων ξυμμῖξαι παραπλεύσας καὶ πατριάρχῃ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας, πρὸ βραχέος καὶ αὐτῷ καταπεπλευκότι ἐς Ἄθω τὸ ὄρος. Γρηγόριον δὲ καὶ τοῦτον ὁμωνύμως ἐκείνῳ φασὶ κεκλῆσθαι τῷ πάνυ κοσμίως τοὺς πατριαρχικοὺς τῆς Ἀλεξανδρείας οἴακας ἰθύναντι πρότερον, οὗ τῆς σοφῆς ὁμιλίας ἀπολελαυκέναι κἀμοὶ τετύχηκεν ἱκανῶς, ὁπότε τῆς πατρίδος ἔκδημος γεγονὼς ἐγὼ περιῄειν Αἴγυπτόν τε καὶ Ἀραβίαν, ὥς γέ
C μοι καὶ πρότερον εἴρηται. ἐκείνου μέντοι μετά τινα τελευτήσαντος χρόνον τοῦτον ἐτετυχήκει τοῦ θρόνου γενέσθαι διάδοχον, νῦν δ' ἀπεστάλθαι πρεσβείαν Ῥωμαίων κομίζοντα βασιλεῖ πρὸς τοῦ τῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀραβίας ἡγεμόνος ἁπάσης. μετὰ μέντοι τὴν ἐκεῖθεν ἀκηκοὼς ἔξοδον τὰ Ῥωμαίων συγκεχύσθαι πράγματα καὶ στασιάζειν ἐφ' ἑαυτὰ περὶ τῆς ἀρχῆς,

consuetudine cognita praeter ullam opinionem haec acciderunt Didymoteicho aberant non minus quam triginta stadia.

Ilis auditis Palaeologi consiliorum ratio perturbata est et sublata omnis spes salutis. et in vicinis urbibus alius rei causa commoratus postridie profecturus Didymoteichum ob tristitiam in morbum incidit. quo ut se levaret, post mensem in maritimam urbem Aenum nominatam abiit, ubi paululum moratus Lemnum insulam contendit eo certe consilio ut inter navigationem patriarcham Alexandrinum conveniret, qui quidem ipse brevi antea ad montem Atho navigaverat, quem Gregoriam ferunt nominatum, quo nomine usus est ille qui antea prudentissime patriarchica gubernacula Alexandriae tenuerat. cuius sapientissimo sermone mihi quoque frui contigit, quum patria remotus in Aegyptum et Arabium, ut iam antea dixi, proficisceres. illo vero post ali quod tempus mortuo factum est, ut hic sede illa potiretur. nunc autem missus erat ab imperatore Aegypti et totius Arabiae ad legationem regi Romanorum deferendam. attamen inde quum esset profectus et in rebus Romanorum perturbationem et seditionem

διατριβήν τινα κέκρικε διδόναι δεῖν τῷ πλῷ μεταξύ, μέχρις
ἂν ἐναργέστερον γνῷ ὁποτέρῳ δυοῖν μαχομένοιν τοῖν βασιλέ-
οιν ἐς τἀσφαλὲς περιήκει τὰ τῆς ἀρχῆς, ὡς μὴ ἀβέβαιόν τε
καὶ ἀνεμιαῖον τὸ τῆς πρεσβείας εἴη γιγνόμενον πέρας αὐτῷ.
πρόσεσχε μὲν οὖν Κύπρῳ πρῶτον ἐξ Αἰγύπτου, ἔπειτ' ἐς
Κρήτην ἐκεῖθεν κατέπλευσε, πλεῖστον ἑκατέραις ταῖς νήσοις
χρόνον ἐνδιατετριφὼς διὰ τὸ μήπω Ῥωμαίοις πεπαῦσθαι τὰς
περὶ τῆς ἀρχῆς ἔριδας.

Κόρου δ' ἤδη ὑποπιμπλαμένῳ τῆς ἐν θαλάττῃ διαίτης, 10
δέδοκταί οἱ Ῥωμαίων ὅροις ἔγγιστά που γενομένῳ δυοῖν ἕνεκα
βέλτιον εἶναι, ἑνὸς μὲν ἵν' ἐγγύθεν τὸ τῶν ὑποθέσεων ἔχοι
μᾶλλον μανθάνειν ἀκίβδηλον, ἑτέρου δ' ἵν' ὅπως ποτὲ παυ-
σαμένης τῆς ἔριδος, καὶ δυοῖν ἑνός τινος βασιλέοιν ἀθόρυβον
ἑαυτῷ τὴν ἀρχὴν καταστήσαντος, αὐτίκα μάλα καὶ αὐτὸς ἐκ
τοῦ σχεδὸν τὴν πρεσβείαν περαίνοι. ἄρτι τοίνυν τοῦ πέρυσι
τελευτῶντος θέρους ἄρας ἐκ Κρήτης πλήρεσιν ἧκεν ἱστίοις
ἐς Ἄθω τὸ ὄρος, ἐν μεθορίῳ φάναι δυοῖν ἀρχαῖν, Τριβαλῶν f. 106r.
δηλαδὴ καὶ Ῥωμαίων. ὅθεν ἀκούοντι πάλαι Παλαιολόγῳ 11
τῷ βασιλεῖ ὡς πανταχῇ καὶ νήσων καὶ ἠπείρων, καὶ ὅπῃ περ
ἂν τύχοιεν ἄποικοι Ῥωμαίων διεσπαρμένως τε καὶ κατὰ κώ-
μας καὶ πόλεις ὑπ' ἀλλοφύλοις ἔθνεσι διαιτώμενοι, τὸ τούτου
μόνου καὶ ἥκιστα Καντακουζηνοῦ ταῖς δημοσίᾳ σφίσι τελου-
μέναις ἱεραῖς ὑμνῳδίαις συμπεριάγοιεν ὄνομα δι' εὐφήμου τῆς
μνήμης κατὰ τὸ πάλαι κρατῆσαν ἔθος τῇ μητροπόλει τῶν

esse propter principatum audisset, navigationem differre constituit, donec plane intelligeret, utri regum certantium imperium tutum obvenisset, ne sibi esset legationis vana atque irrita ratio. ex Aegypto igitur profectus ad Cyprum appulit, inde in Cretum navigavit, plurimum in utraque insula tempus commoratus quod nondum Romanorum de principatu contentiones finitae erant.

Defatigatus iam satietate vitae per mare transactae ad Romanorum montes proxime sibi accedendum duxit ex duabus causis, una ut e propinquo rerum gerendarum rationem veram intelligeret, altera ut finito aliquando certamine et altero rege in quietum regnum instituto celerrime e propinquo legationem perficeret. aestate igitur praeteriti anni finita a Creta profectus plenis velis ad montem Atho navigavit, ita ut inter duo esset et Romanorum et Triballorum imperia positus. ubi quum Palaeologus rex audisset in insulis et terris, quaecunque noctae essent Romanorum colonias, quae per pagos atque oppida dispersae sub alienigenis populis degerent, ipsius nomen et minime Cantacuzeni carminibus publice canendis circumferri ad memoriae cele-

ὀρθοδόξων, δι᾽ ἐφέσεως ἦν ὁμιλῆσαι καὶ τῷδε τἀνδρί, καὶ τοῦτ᾽ αὐτὸ μαθόντι πρῶτον ἔπειτ᾽ ἐρέσθαι καὶ ὅτι βούλοιτο οἱ τὰ τῆς πρεσβείας, καὶ πρός γε ὅσα τοῖς τοιούτοις ἕποιτ᾽ ἄν. διὰ δὴ ταῦτά οἱ καὶ εἶναι συντεθειμένον ἀκήκοα τὸν Ἄθω παραπλεόντι καὶ παρὰ τὸν τοιοῦτον ὁδοῦ πάρεργον ἄνδρα ἀφῖχθαι.

12 Τούτων δ᾽ οὕτω φερομένων ἥκει τις ἐκ Θεσσαλονίκης τά τε ἄλλα ἀγγέλλων, καὶ ὅτι βιαίως ἐκ πολλοῦ καὶ λίαν πικρῶς ἀπορραγῆναι μὲν κινδυνεύει τοῦ ζῆν· Παλαμᾶς, οὐκ ἀπορρήγνυται δέ, ἀλλὰ κεῖται παρειμένος καὶ χείρω πάσχων μυρίων θανάτων. ἐξωγκῶσθαι γὰρ αὐτῷ τὴν γαστέρα φασὶ ἐς τὸ πάνυ τι ὑπερβάλλον, καὶ ἅμα παρεῖσθαι χεῖρας καὶ πόδας, ὡς μικρὰ ἢ μηδὲν πλὴν τοῦ ἀναπνεῖν διαφέρειν τῶν λίθων εἰς τὸ ἀκίνητον. ἐκφραγέντων δ᾽ αὐτῷ καὶ τῶν τῆς κοιλίας ἐντέρων, καὶ ἐς τὸ ἄνω ἐστραμμένων, διὰ τοῦ θώρακος αὖθις κατὰ παλίρροιαν Εὐρίπου δίκην ἀναφέρειν ἐς τὸ στόμα καὶ ἀποπέμπειν ἐκεῖθεν ἀναγκαζομένην τὴν φύσιν τὸ τῆς γαστρὸς κοπρῶδες περίττωμα πᾶν, καὶ γίνεσθαι τέως ἀντὶ τῆς ἕδρας τῇ φύσει τὸ στόμα διακονούμενον ἐς τὰς τῆς γαστρὸς δυσώδεις κηλῖδας.

13 Ὁρᾷς, ὦ φίλτατε Ἀγαθάγγελε, πῶς ἄνωθεν ἡ θεία ταλαντεύει δίκη τὸ χρεὼν κἀπὶ τῷδε τἀνδρί, ἵνα τὸ τῆς ἀφανοῦς ψυχῆς δυσῶδες, ὡς ἔοικε, δῆλον κἀκ τῆς αἰσθήσεως

brandae ritum eum, qui in orthodoxorum metropoli regnabat, potestas erat conveniendi hunc virum et quum primum audivit statim interrogandi eum et quae vellet legatio et quae praeterea quaereret. quamobrem constituisse eum audivi monte Atho praeter navigato ad virum illum ex itinere proficisci.

Quae quum ita essent, venit quidam ex Thessalia et alia referens et illud, iamdiu ne vehementer et valde acriter e vita eriperetur, in periculo versari Palamam; non quidem decessisse eum, sed fractis viribus iacere et ferre ipsa morte acerbiora. ventrem enim dicunt ad immensum fere accrevisse, ac simul manibus et pedibus debilitatum eum ita ut quod ad torpedinem pertinet paulum aut fere nihil a lapidibus nisi quod spiraret differret; visceribus reclusis et per thoracem repulsis ad instar Euripi aestum reciprocantis omnia ventris superflua inde ad orem reduci naturae necessitate et podicis loco a natura orem adhiberi ad excipienda ventris excrementa.

Vides, carissime Agathangele, quomodo divina illa iustitia huic quoque homini sortem pependerit, ita ut animae quae adspici non

ἅπασι γένοιτο, καὶ δίκην τὸ ἀκόλαστον ἐκεῖνο καὶ βλάσφημον
στόμα μετὰ τῆς γραφούσης παράσχοι χειρὸς ἐνταυθοῖ, πρὶν
ἐς τὴν ἀΐδιον ἐκείνην ἀπενεχθῆναι κόλασιν, καὶ δῆλα κἀκ
τῶν ἐνθένδε προοιμίων τὰ τῶν μήπω δήλων ἅπασι κακῶν
ἐφόδια πρὸς δημόσιον φῶς καταστῇ τῷ βεβήλῳ τούτῳ μᾶλ-
λον ἢ κατ' ἐκεῖνον τὸν τῆς μανίας ἐπώνυμον Ἄρειον, ὃς τῶν
τῆς γαστρὸς ἀπορρήτων τὴν κένωσιν κάτω διὰ τῆς ἕδρας
παρέπεμψεν. ἐκεῖνος γὰρ κατὰ φύσιν ἡμαρτηκὼς καὶ διὰ τῶν **14**
κατὰ φύσιν μορίων ἐνταῦθα τὴν δίκην ἔτισεν, οὗτος δ' ὑπερόρια
πάσης φύσεώς τε καὶ ἐπιστήμης εἰς θεὸν βεβλασφημηκὼς τερα-
τώδη τινὰ καὶ παρὰ φύσιν ὡς τὸ εἰκὸς καὶ μακροτέραν δί- f. 106 v.
δωσι τὴν δίκην. ὑφειμένον μὲν γὰρ κἀκεῖνος τὸν υἱὸν καὶ
λόγον εἰπὼν τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων ὑπέρτερόν
τε καὶ δημιουργόν, σωματικοῖς ὅμως ὁρατὸν ὀφθαλμοῖς οὐ
δεδύνηται φάναι. τὸν γὰρ ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους καὶ τῶν ἀγ-
γέλων προαγωγέα, τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ψυχῶν τὸ ἔλαττον
ἔχειν οὐκ εἶχε νοεῖν· φύσιν γὰρ εἶναι τοῖς ἀσωμάτοις ἅπα-
σιν οἶδεν ἥκιστα πάντων σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρατήν, πλὴν
εἰ μὴ συγκαταβάσεως οἰκονομίᾳ χρώμενος διαφόρους ἐπιφα-
νείας σχηματίζει θεὸς κατά γε τοὺς τῆς ἀπορρήτου προνοίας
τρόπους, ὡς οἵ τε θεῖοι τῆς ἐκκλησίας πατέρες ἄνω καὶ κάτω
διαρρήδην βοῶσι, καὶ ἡμεῖς ἀνωτέρω πολλαχῇ τε καὶ πολλά-
κις ἐκκείνοις ἑπόμενοι διεξήλθομεν. οὗτος δὲ μετὰ τοῦ ὑφει- **15**

potest foeditas ut decet propalam in conspectum omnium veniret et propter impudentiam oris poenae onera sua cervice sustineret in terra antequam in aeternam illam poenam traderetur et ut inde tanquam e principiis ea quae patefacta nondum omnibus calamitatum spectacula ante oculos essent huic homini magis proposita, quam Arei illius ab insania nominati qui alvum per anum eiecit. ille enim qui corpore peccaverat, etiam corporis membris poenam dedit. hic vero quum supra naturam et rationem impia in deum scelera edidisset, mirabilem ut decebat et maximam poenam dedit. dixerat enim dei filium licet verbum sit et incorporeis angelis praestantior, tamen percipi oculis non posse. illum enim qui supra angelos collocatus esset et angelorum dux, particulam quandam angelorum anima inferiorum habere non poterat cogitare. naturam esse iis omnibus quae corpora non haberent sciebat, at minime omnium oculis posse comprehendi, nisi descendentiae ordine usus varias formas distinxisset deus ad immensae providentiae modos, ut divini ecclesiae patres hic illic distincte clamant et nos quoque multum ac saepius secuti illos locuti sumus. hic vero dixit praeter substratum sine corpore et existentia esse lucem, corporeis

μένου καὶ ἀσώματον αὐτὸ καὶ ἀνούσιον λέγων φῶς, σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς εἶναί φησιν ὁρατόν, πρᾶγμα μήτε τῇ φύσει μήτε τοῖς τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως λόγοις χωρεῖσθαι δυνάμενον. κἀκεῖνος μὲν καὶ κτίσμα φήσας ὅμως ὁρατὸν οὐκ ἐτόλμησε φάναι, μήτε τῆς φύσεως μεμνημένος μήτε τῆς ἐπιστήμης μηδαμῇ συγχωρούσης ἀσωμάτου κτίσματος οὐσίαν εἶναί ποτε φαινομένην σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς. οὗτος δὲ καὶ ἄκτιστον λέγων, ὃ μᾶλλον ἐκείνου φεύγει τὴν ὅρασιν, ὁρατὸν ὁ πάντα ἄτοπος καὶ ἀμαθὴς ἀπεφήνατο· ὃ γὰρ ἄκτιστον, ἀόρατον, οὐ μὴν ὃ κτιστὸν ... ὁρατόν· κτίσμα γὰρ ὄντες καὶ ἄγγελοι καὶ ψυχαὶ καὶ τά γε τοιαῦτα ἥκισθ' ὁρᾶσθαι τῇ φύσει
16 δύνανται. καὶ τό γε μεῖζον ὅτι καὶ ἀνούσιον ὁ ἀνόσιος ἐκεῖνο καθ' αὑτὸ προσειπὼν τὸ φῶς οὐ ξυνῆκεν ὅτι μάλιστα πάντων καὶ δι' αὐτό γε τουτὶ πρὸς τὸ μὴ εἶναι χωροῦν ἀόρατον ἔτι μάλιστα πάντων ἐστί. διὸ καὶ τὰ παρὰ φύσιν ἐκεῖνα καὶ τερατώδη πεπονθὼς καὶ αὐτὸς ἐνταυθοῖ, βιαίως ἀναπόμπιμον ἀπορρῆξαι βιάζεται μὲν τὴν δυσώδη ψυχὴν εἰς τὴν βίαιον ἐκείνην καὶ ἀπέραντον κόλασιν, οὐκ ἀπορρήγνυσι δὲ τοῦ θεοῦ προμηθουμένου καὶ καιρὸν ἴσως αὐτῷ μετανοίας διδόντος, ὡς ἂν εἰ μὴ μέχρι νῦν, ἀλλὰ νῦν γοῦν ἡμιθανῆ καὶ ἡμίτομον ὁρῶν ἑαυτόν, μᾶλλον δὲ τῷ πλείονι τοῦ σώματος μέρει βιαίως καὶ διὰ μάλα μακρῶν ἤδη τῶν χρόνων ῥηγνύμενον, καὶ ὃ ζῇ πρὸς αἰσχύνην ζῶντα, καὶ τὸν τῆς αὑτοῦ κακίας ἔλεγχον πᾶσι κατάδηλον παρεχόμενον, ὁ ταλαίπωρος

vero oculis posse percipi. quae quidem res nec naturae neque intelligentiae rationibus cedere possit. ille etiam creaturam appellavit, sed conspici posse non ausus est dicere. nec naturae memor neque intelligentiae qua creaturae quae sine corpore est existentia nunquam apparet corporeis oculis. etiam creatum quod citius illo oculos fugit conspici posse ineptus omnino atque ignarus ille putavit. etenim quod non creatum est, non potest id conspici nec tamen quod creatum potest etiam conspici. creata enim quum sint angeli et animae et quae similia sunt, conspici tamen secundum naturam nullo modo possunt. et quod gravius est per se ipsum non esse lumen illud impius ille non animadvertit, illud ipsum quod ad non esse spectaret minime per se cerni posse. quamobrem etiam quum praeter naturam admirabilia illa ipsi accidissent vehementer coactus foedam animam ad gravem illam atque infinitam poenam emisit neque ullo auxilio a deo dato aut tempore poenitentiae exercendae, ut sic non ad hoc usque tempus, nunc certe semimortuum et semisectum se videns et maiore corporis parte vehementer et per longum tempus fractum et

αἴσθοιτο πόσου χειμῶνος τὴν ἐκκλησίαν ἐμπέπληκεν. ὡς ἐκ 17
τῶν τελευταίων ἐμφάσεων καὶ συμβόλων ἔχειν ἅπαντά τινα
τεκμαίρεσθαι ἤδη τῆς τε ἀσεβείας ἑκατέρου τὸ ὑπερβάλλον
ἧς ἀνὰ μέρος ἑκάτερος ἑκατέρῳ κεκοινωνήκεσαν ἐνταυθοῖ, καὶ
ἅμα τῆς ταμιευμένης ἑκατέρῳ φλογὸς ἐς τὸ μέλλον, ἢ κατὰ f. 107 r.
τὸ ἀνάλογον ἑκατέροις ἐκεῖ τεθησαύρισται. Ἀρείῳ μὲν γὰρ
ἡ τῆς ἐνταῦθα κολάσεως ἔνδειξις πλέον εἶχε τοῦ κολάζοντος
τὸ φειδόμενον, Παλαμᾷ δὲ πλέον τοῦ φειδομένου μακρῷ τὸ
κολάζον. τῷ μὲν γὰρ ἡ τῶν σπλάγχνων κένωσις φθάσασα
τὴν τοῦ δράματος αἴσθησιν ἄπρακτα μένειν τὰ τῆς ὀδύνης
ἐπεπράχει βέλη, πρὸς τέως ἀναισθητοῦν ἐρειδόμενα σῶμα·
τῷ δ' ἡ μετ' αἰσχύνης δριμύτης ἐκείνων τῶν πόνων, εἰς ὁμό-
νοιαν τοῖς Ἰούδα κιρνῶσα παθήμασιν, ἐπ' ἴσης ἐκείνῳ καὶ
τὴν τῶν μελλόντων αἰωνίων δεινῶν προεζωγράφησεν ἔνωσιν.
ὡς εἰκάζειν εἶναι ἐντεῦθεν, μᾶλλον δ' οὐκ εἰκάζειν ἀλλ' εἰδέ-
ναι, μακρῷ τινὶ μείζω τεταμιεῦσθαι Παλαμᾷ τὴν κολάσουσαν
ἔκτισιν ἢ κατὰ τὸν δυσσεβῆ τῆς μανίας ἐκεῖνον ἐπώνυμον
Ἄρειον.

Εὖ λέγεις. ἄρτι δὲ τὰς ἠρινὰς τοῦ ἡλίου τροπὰς πα- 18
ραλλάττοντος καὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ τῇ Ὀρεστιάδι ἐνδιατρί-
βοντος ἔτι, αἰφνίδιον ὁ Παλαιολόγος ἐπιφαίνεται περιπλέων τὸν
περὶ τὸ Βυζάντιον πορθμὸν λέμβοις ὁμοῦ καὶ μονήρεσι καὶ
διήρεσιν ὀκτωκαίδεκα καὶ τριήρει μιᾷ· ὃ καὶ μακρὰν τῷ Καν-

dedecori esse, quae viva essent et impietatis suae opprobium omnibus propalam editum miserrimus ille intelligeret, quantis ecclesiam aerumnis implicaverit. nam ex proximis indiciis et signis poterat quisque consequi immensam utriusque impietatem, atque ignis utrique ibidem cumulatus in futurum quoque utrique attributus erit. Arei enim poena mundana plus lenitatis habebat Palamae autem poena a lenitate multum abfuit. illi enim intestinorum deiectio ante facta quam rem sensit, leves atque infirmos reddidit dolores qui sensu sublato corpus frustra affligebant. huic vero acerbitas laborum cum turpitudine coniuncta ad similitudinem miseriarum Iudaeorum aeterna illa in futuro supplicia depinxit. unde concludi potest, immo sciri, multo graviorem Palamae poenam esse praescriptam, quam Areo illi impio ab insania ita nominato.

Bene narras; peractis enim vernis solstitiis dum Cantacuzenus Orestiade commoratur, subito Palaeologus venit ad Byzantinum ostium navibus appulsis uniremibus et diremibus duodeviginti et triremi una. quae res magnum Cantacuzeni militibus terrorem iniecit. in spe enim

τακουζηνοῦ τὴν δειλίαν ἐνεποίησε μέρει. ἧκε γὰρ ἐλπίσας, ὥς φασί, ῥᾳδίαν αὐτῷ τὴν εἰς Βυζάντιον εἴσοδον ἔσεσθαι πρός τινων κρύφα διαμηνυσαμένων αὐτῷ πρὸ βραχέος τὸ τοῦ συνθήματος δρᾶμα. ἐπεὶ δ' ἡ βασιλὶς Εἰρήνη διανέστη τε παραχρῆμα καὶ δραστικώτερον ἢ κατὰ γυναικείαν φύσιν διανοησαμένη τὰς πανταχόθεν ὑποπτευομένας εἰσόδους τάχιστα ἠσφαλίσατό τε καὶ τῶν ὑποπτευομένων ἔτι προσώπων ἐντὸς Βυζαντίου τὰς ὁρμὰς ἀνέστειλε πάνυ ταχείαις χερσίν, ἄπρακ-
10 *τον αὐτὸν ἐν τρισὶν ἡμέραις ἀπελθεῖν ἐπεπράγει. δέκα μεταξὺ παρῆλθον ἡμέραι, καὶ ἄρας ὁ Καντακουζηνὸς ἐξ Ὀρεστιάδος ἧκεν εἰς Βυζάντιον διὰ ταῦτα. καὶ ὕποπτον ἔχων ἐκ πολλοῦ τὸν πατριάρχην πολλῶν τε ἄλλων ἕνεκα καὶ τῆς πρὸς Παλαιολόγον μάλιστα φιλίας καὶ ὁμοφροσύνης, σοφὸν εἶναί οἱ νενόμισται πεῖραν καὶ νῦν εἰληφέναι τῆς γνώμης αὐτοῦ. πέμψας οὖν ἤρετο εἰ χρὴ ταῖς τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἄλλως ἐχόντων συγκλητικῶν εἴξαντα βίαις τήν τε ἀναγόρευσιν τοῦ υἱέως ἐνδοῦναι Ματθαίου γενέσθαι, καὶ ἅμα τῷ τοῦ γαμβροῦ Παλαιολόγου ἀμνημοσύνην. ὃ δ' οὐδ' ἄκροις ἠνέσχετο δέξασθαι τοῖς ὠσίν, ἀλλὰ τραχυτέροις τε ἀπεώσατο λόγοις, καὶ ἅμα ἐς τὴν ὑστεραίαν τοῦ πατριαρχείου ἐξίσταται· καὶ αὐτὸς μὲν ἐν τῇ τοῦ Ἀθανασίου καταλύει μονῇ,*
f. 107 v. *τὰ δὲ σκευοφόρα ἐς τὴν τοῦ ἁγίου Μάμαντος ἀπεφορτίζοντο μονήν, ἣν πρὸ τεττάρων ἐνιαυτῶν σφετερίζεται. βραχὺς ἐκεῖθεν ἐρρύη χρόνος, καὶ Ματθαῖος ὁ τοῦ Καντακουζηνοῦ υἱὸς*

festus ille fuisse fore ut facile Byzantium introiret clam acceptis brevi de rerum conditione nuntiis. Irene autem regina quum subito se erexisset et animo acriore quam quo mulieres solent, rerum gerendarum consilium cepisset, lubricis ubique viis quam celerrime munitis et in periculosis Byzantii propugnaculis copiarum multitudine collocata, tribus post diebus cum infectis rebus abire coegit. decem interea praeterlapsis diebus Cantacuzenus Orestiade relicta Byzantium ob eam causam itinere contendit. et quum in suspicione patriarcham haberet cum ob alias causas tum potissimum ob amicitiam qua propenderet in Palaeologum, prudentissime sibi visus est experiendo esse eius in se voluntatem intellecturus. misit igitur qui ex eo quaererent num militum et senatorum viribus cedens persuaderet, ut Matthaeus rex declararetur et Palaeologo socero ignosceretur. quae ille quum moleste ferre videretur et asperrimis verbis reiiceret, ex patriarchica sede eiectus est postridie. ipse apud Athanasium divertit, supellex autem in St. Mamantis mansionem transportata est, quam ante quatuor annos sibi emerat. brevi inde tempore praeterlapsis, Matthaeus Cantacuzeni

ἐπ' ἀσπίδος βασιλεὺς ἐν παλατίῳ Ῥωμαίων ἀναγορεύεται. καὶ τὸ ἔαρ ἐν τούτοις ἐτελεύτα.

Τοῦ δὲ θέρους ἤδη μεσοῦντος πολλή τις ἑκατέρωθεν αὖ- 20
θις συνεκροτήθη σπουδὴ τοῖς Λατίνοις πρὸς διαποντίων πολέμων παρασκευάς. οἱ μὲν γὰρ Κατελάνοι ἔκ τε οἰκείων χρημάτων καὶ ὧν τηνικαῦτα Βενετικοὶ χαρίζονται σφίσι τετταράκοντα τριήρεις ὁπλίζουσιν. εἰώθεσαν γὰρ ἐκ πολλοῦ Βενετικοὶ δι' ὀλιγανδρίαν περὶ χρημάτων ἅπαν ἐνδείκνυσθαι σπούδασμα συλλογήν, ὧν ἕνεκα καὶ πολλὰ τῶν εὐτελεστέρων ἀδικημάτων ἑκόντι παρατρέχουσί τε καὶ φέρουσιν ὑπομένοντες ἔκ τε ὁμοφύλων καὶ ἀλλοφύλων γενῶν ὑπέρ γε τοῦ μὴ πρὸς δημοσίας καὶ ὑπαιθρίους ῥυῆναι μάχας, μηδὲ πρόφασιν παρεισδῦναί τινα συγκεχωρηκέναι μεταξὺ διακόπτουσαν τὴν τῶν ἐξ ἐμπορίας παντοδαπῆς ἐτησίων κερδῶν συλλογήν. καὶ οὕτως ἀεὶ τοὔλαττον συγχωροῦντες καρποῦνται τὸ μεῖζον, ὡς γένος εἶναι Λατίνων σχεδὸν οὐδὲν ὃ τοσαύτην ἔχει χρημάτων ἐντεῦθεν δαψίλειαν. ὅταν δ' εἰς ἐμφανῆ βιασθέντες 21
ὁθενοῦν καταστῶσι τὴν μάχην, εὐθὺς ἀφειδούσῃ χειρὶ χρημάτων παμπόλλων ὠνοῦνται τὰς τῶν ἀστυγειτόνων τοῖς ἀντιπάλοις γνώμας καὶ ὅσοι περίοικοι, καὶ ῥᾷσθ' οὑτωσὶ πρὸς συμμαχίαν μεθέλκουσιν ἑαυτῶν ὁπόσους τε καὶ οἵους ἂν ἐθέλοιεν. καὶ οὕτω μεγίσταις ἢ κατὰ πάντας ἄλλους τῶν νῦν δυνάμεσιν ναυστολοῦντες κατατροποῦνται τοὺς ἐναντίους. τὸν δὴ τοιοῦτον καὶ νῦν τρόπον ᾠκειώσαντο μὲν Ῥωμαίους ἔχον-

filius de scuto rex declaratus est in Romanorum palatio. et vernum tempus his rebus absumtum est.

Etestate iam media ab utraque parte reconciliata est Latinorum ad paranda bella navalia contentio. Catelani enim ex eius opibus et quas Veneti praebent quadraginta sibi triremes instruunt. consueverant enim Veneti iamdudum ob hominum inopiam omne studium in colligendis opibus ponere. quamobrem etiam multas et gravissimas ab suis et peregrinis gentibus illatas iniurias negligunt et facile ferunt, ne in bella aut domestica aut externa traherentur neque causae implicarentur quae uberrima totius anni tributa perderet. itaque hostibus suis vi quidem inferiores, fructu autem superiores, sunt. neque ulla est Latinorum gens, cui tanta sit pecuniarum multitudo. sin vero vi quadam plane coguntur armis contendere, celeriter larga pecuniarum copia animos eorum qui proximi hostibus et quicunque circa eos colunt, sibi conciliant. quo omnes ad societatem suam quotcunque et quoscunque volunt facile trahunt. itaque maximis praeter ceteros omnes populos copiis instructi in fugam hostes convertunt. tali

τας καὶ αὐτοὺς ἰδίας προφάσεις τῆς μάχης κατὰ Γεννουιτῶν, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω βίβλοις ἡμῖν πολλάκις τε καὶ πολυτρόπως εἴρηται, ᾠκειώσαντο δὲ Κατελάνους ἔχοντας καὶ αὐτοὺς ἰδίας ὁμοίως τῆς μάχης προφάσεις κατὰ Γεννουϊτῶν, ὡς εἰρήσεται.

22 *Νῆσος γάρ ἐστι μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος καλουμένη Σαρδώ, παρὰ τὸ Τυρρηνικὸν ἀνειμένη πέλαγος, ὄρη μὲν πλουτοῦσα μακρὰ καὶ ἅμα ποταμοῖς ἀρδομένη παντοίοις, πόλεσι δὲ καὶ κώμαις εὐθηνουμένη πολλαῖς, ὁπόσαι τε μεσόγειοι καὶ ὁπόσαι παράλιοι· ἀκταί τε αὐτὴν καὶ λιμένες περιχορεύουσι καὶ κόλποι πολυειδεῖς. αὕτη πολύν τινα χρόνον ὑπὸ Κατελάνοις ἐτέλεσέ τε καὶ ἤδη τῷ πλείονι μέρει τελεῖ. νῦν δ' ὀλίγῳ πρότερον δόλοις λαθραίοις φρούρια δύο κατέσχον οἱ Γεννουῖται αὐτόθι, πρὶν αἰσθέσθαι τοὺς ἐγχωρίους. τοῦτο* f. 108 r. *Κατελάνοις γνωσθὲν οὔτε φορητὸν καὶ κομιδῇ νενόμισται βαρύ. διὸ καὶ οὕτω δυσμενῶς πρὸς ἐκείνους διακειμένοις, πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἑτοίμοις συμμαχίαν ἐνέτυχον σφίσιν οἱ Βενετικοὶ κατὰ τὸ μάλα τι καίριον.*

23 *Κἀπειδή περ, ὡς ἔφημεν, τετταράκοντα τριήρεις τοῖς Κατελάνοις δυνάμεως ἁπάσης ὁπλιτικῆς πεπλήρωνται, τῶν βελτίστων ἔδοξε διαβᾶσι πρότερον ἐκεῖνα σφίσιν αὐτοῖς ἐξ ἐφόδου τὰ φρούρια περιποιήσασθαι, ἅπερ ἐν Σαρδοῖ τῇ νήσῳ πρὸς τῶν Γεννουϊτῶν, ὡς εἰρήκειμεν, ἐζημίωνται. τού-*

modo nunc quoque in suas partes traxerant Romanos, qui ipsi suas belli contra Genuenses causas habebant, quod in superioribus libris saepenumero laudavi, et Catelanos qui ipsi quoque suas causas belli in Genuenses habebant ut postea dicitur.

Est enim insula magna atque incolis frequens quae Sardinia appellatur ad mare Tyrrhenium sitPriu. abundat montibus altis et variis fluviis alluitur. pagi et oppida quaecunque media terra aut ad mare sita sunt optime constituta. orae et lacus et portus circumiacent. ipsa per longum tempus a Catelanis tenebatur et nunc quoque maiorem partem tenetur. paulo antea fraudibus occultis duo ibi castella ceperant Genuenses, antequam incolae animadverterunt. quae res Catelanis cognita gravis certe nec ferenda omnino visa est. quo circa quum infestis erga illos animis essent, in societatem Veneti peropportune obvenerunt.

Postquam ut iam dixi quadraginta triremium copia confecta est, optimum illis visum est, copiis eo traiectis statim capere castella quae in Sardinia insula a Genuensibus ut diximus violabantur. quae quum fierent, quinque et sexaginta triremibus in portu domestico po-

των δ' οὕτω γινομένων καὶ ὁ Γεννουϊτικὸς στόλος, πέντε καὶ ἑξήκοντα τριήρεσι τὸ οἰκεῖον πληρῶν ἐπίνειον, τὸν ἐπίπλουν ἐκαραδόκει τῶν πολεμίων. ἐπεὶ δ' ἠκηκόει τούτους ἐς τὴν Σαρδὼ καταπεπλευκέναι, πέμπουσιν ἐς κατασκοπὴν ταχυναυτοῦσαν μίαν τριήρη· κἀπειδὴ τάχιστα ἐπανῆκε τεσσαράκοντα μόνας ἀπαγγέλλουσα τὰς τῶν ἐναντίων εἶναι τριήρεις (τὰς γὰρ τῶν Βενετικῶν τριάκοντα οὔπω τεθέαται, πρός τινι κόλπῳ τὴν ἐφεδρείαν ἐγγύς που τελούσας ἑτέρῳ, ὧν ὁ Νικόλαος ἦρχε Πισσαῖος), ἄραντες μετὰ πολλῆς τῆς ὀφρύος καὶ σεσοβημένου τοῦ ἤθους καὶ τοῦ φρονήματος, εὐθὺ τῶν πολεμίων ἐχώρουν πολλοὶ πρὸς ὀλίγους. ἀλλὰ πρὶν ἀφικέσθαι, λαθὼν 24
ἐκεῖνος ὁ τοῦ Βενετικοῦ στόλου ναύαρχος ἔφθη μιᾷ προειληφὼς ἡμέρᾳ τὸν Γεννουϊτικὸν στόλον, καταίρων τε ἐς τὸ Σαρδῷον καὶ αὐτὸς ἐπίνειον ἐκεῖνο, καὶ ξυμμιγνὺς τοῖς Κατελάνοις σὺν αἷς εἰρήκειμεν τριάκοντα τριήρεσι μεγάλαις τε καὶ μάλα γε λαμπροῖς καὶ πολλοῖς τοῖς ὅπλοις βριθούσαις. κἀπειδήπερ εἰς τὴν ὑστεραίαν ἐπιόντες οἱ Γεννουῖται ἑβδομήκοντα παρὰ πᾶσαν ἐθεάσαντο προσδοκίαν τὰς τῶν ἐναντίων τριήρεις, ἐς πολλὴν ἐνέπιπτον ἤδη δειλίαν. καὶ πόρρωθεν ἐν μέσῳ πελάγει βραχύ τι ἀνακωχεύσαντες, ὅπως ἂν διάθοιντο τὴν ναυμαχίαν ἐσκοποῦντο καθ' ἑαυτούς. καὶ ἔδρων τὰ δεδογμένα εὐθύς. δεσμοῦσι μὲν γὰρ σειρᾶς δίκην ἀλλήλαις ἀλλήλας τὰς πλείους ἑαυτῶν τριήρεις ὑπὲρ τοῦ μὴ τῇ διεχείᾳ καὶ τῷ σκεδασμῷ διδόναι πάροδον ταῖς πολεμίαις ναυσί, μηδ' ἔχειν ἐκ τοῦ ῥᾴστου φυγομαχεῖν τοὺς οἰκείους· ἐξαιροῦσι δ' αὖ τῶν ἐρε-

sitis, Genuensium classis hostium classem exspectabat. quum vero auditum esset illos ad Sardiniam proficisci navibus, triremem unam miserunt, quae cursu concitato circumspiceret hostes. haec celerita reversa quadraginta tantum triremes esse nunciavit. Venetorum enim triginta triremibus quibus Nicolaus Pisanus praeerat nondum in aciem eductis, sed ad sinum quendam e propinquo collocatis ut insidias struerent, ipsi insolenti et superbo animo hostibus paucis multi cesserunt. sed Venetorum classis imperator uno die cepit Genuensium classem antequam ille advenit. deinde ipse in Sardinium tendit portum et se coniunxit cum Catelanis quorum ut diximus triginta triremes magnae erant atque amplae et armorum multitudine refertae. ac Genuenses quum postridie ingressi hostium triremes septuaginta praeter omnem opinionem conspexissent magnus terror invasit et procul alto mari consistenter paululum circumspiciebant, quomodo pugnam navalem disponerent et quae videbantur statim faciebant. constringebant enim tanquam vinculo inter se plerasque triremes suas, ne distantiae earum

τικῶν ἐκ μέσων ἐνίας καθέδρας, ἵν' ὡς ἐν ἐπιπέδῳ τὴν μάχην ποιῶνται καὶ ἀκωλύτους τάς τε ἐξελάσεις καὶ ἐπελάσεις καὶ τὰς παρόδους ἔχωσιν.

25 Ἐν τούτοις δ' ἀσχολουμένων αὐτῶν θόρυβος ἐξ ἀπο-
f. 108 v. γείων πνευμάτων ἐξαίφνης ἐγείρεται, τοῖς μὲν Κατελάνοις ἅμα καὶ Βενετικοῖς ἀπὸ πρύμνης, τοῖς δὲ Γεννουίταις οὖσι πελαγίοις ἀντίπρωρος. καὶ μὲν δὴ λοιπὸν τὰ τῶν ἐκεῖσε τηνικαῦτα καταχθεισῶν ὁθενδήποτε μεγάλων τεττάρων ὁλκάδων ἱστία πετάσαντες οἵ τε Κατελάνοι καὶ Βενετικοὶ τοῖς πολεμίοις ἐχώρουν ὁμόσε, ἐξ οὐρίας ποιοῦντες τὸν πλοῦν· εἵπετο δ' ὁμοῦ καὶ ὁ στόλος ἅπας, τοῖς πολεμικοῖς ὀργάνοις τερπόμενοι καὶ τὰς τῶν ὁπλομάχων ψυχὰς πρὸς τὸ ἀκμαιότερον ἐρεθίζοντες. ὅθεν τὰς μὲν εὐθὺς ἐς βυθὸν κατέδυσαν ὥσπερ καταπατηθείσας ὑπὸ τῶν ὁλκάδων, τὰς δ' ἐζώγρησαν. καὶ οὕτως ἐν βραχεῖ τρόπαιον σχεδὸν ἀναίμακτον ἔσχον, ὑπέρτεροι παντάπασιν τοῦ Γεννουϊτικοῦ γενόμενοι στόλου παντός, πλὴν ὅσαι φυγάδες ἔφθησαν γεγοννῖαι ταχυναυτοῦσαι τριήρεις ὀκτωκαίδεκα. καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον, καὶ τὸ θέρος ἐν τούτοις ἐτελεύτα.

26 Καὶ μὲν δὴ ἐς τοῦτο κατενεχθέντων τύχης τῶν κατὰ Γέννουαν πραγμάτων, καὶ μηδὲν ἔτι τῶν ταύτην οἰκούντων ἔνοπλον ἔργον δρᾶν δυναμένων, ἄρδην ἁπάντων σχεδόν, ὡς εἴρηται, ἐφθαρμένων ἤδη καὶ ὅπλων καὶ ἀνδρῶν ὁπλομάχων

atque intervalla viam hostibus praeberent nec haberent sui unde facile pugnam effugerent. porro ex mediis remis sedes nonnullas auferunt, ut tanquam in terra proelium conserant et facile exire et adire et praeterire possint.

His rebus quum occupati essent motus terrestrium ventorum repente exortus est, qui Catelanis quidem et Venetis ad puppim erant, Genuensibus autem qui in ulto erant adversi. iam vero quum quatuor naves magnae essent atque onustae velis datis Catelani et Veneti hostibus cesserunt vento secundo navigantes; secuta est tota classis rebus bellicis instructa armatorum animis vehementer excitatis. ex his aliae in profundum mare demersae sunt navibus ductoriis oppressae, aliae captae. itaque brevi tempore nulla fere caede facta victoriam deportarunt, superata Genuensium classe plane tota exceptis quadraginta triremibus, quae celeri fuga illapsae erant. haec cum finem habebant et aestas his rebus finita est.

Iam vero Genuensium res quum ad hanc fortunae conditionem deiectae essent, nec amplius cives rem militarem ornare possent, plane omissis fere omnibus armis, militibus, victu, metuebant ne ho-

καὶ ὅσα τῶν ἐδωδίμων, καὶ δείσαντες μὴ τοῖς πολεμίοις ἐκ τοῦ ῥᾴστου καταστάντες ἁλώσιμοι τὸν ἐπάρατόν τε καὶ αἴσχιστον οἱ περιλειφθέντες ὀφλήσωσιν ὄλεθρον αὐταῖς γυναιξὶ καὶ παισὶ καὶ πόλει τῇ πάσῃ, κατ' ἀλλήλων τε ἐστασίασαν, διαφόρων καὶ ποικίλων αὐτοῖς βουλευμάτων ἀναφυέντων καὶ σφόδρα ἀσυμφώνων ἀλλήλοις, καὶ ἅμα πάντα ἀνέτρεψαν ἐν βραχεῖ τὰ πάλαι τῆς πολιτείας ἑαυτῶν νόμιμα, τοῖς ἀστυγείτοσιν ἑαυτοὺς ἑκοντὶ παραδόντες ὑποχειρίους, τοῦ μείζονος κακοῦ τὸ κουφότερον ἀνθελόμενοι. ἀστυγείτονας δέ φημι οἳ 27 *τὰς ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν κατοικοῦντες ὕψιστα ὄρη τῶν Ἄλπεων καὶ ἠπειρωτικὸν ἀεὶ διάγοντες βίον, πάλαι πολύν τινα χρόνον μαχίμως σφίσι διέκειντο καὶ ἐπολέμουν καὶ ἐληίζοιτο καθ' ἃς ἐβούλοντο ὥρας αὐτοὺς αὐτοί. Μεδιόλανα δ' αὐτοῖς ἡ τοῦ ῥηγὸς ἐστὶ κατοικία, πόλις ἀρχαία τε καὶ δυσάλωτος πολεμίοις. ὃ δὲ μάλιστα πάντων φοβερὸν τοῖς πέριξ τὸ ἔθνος τοῦτο ποιεῖ, καὶ τὸν τούτου ῥῆγα μάλα τι δυσαντίβλεπτον καὶ ἀκαταγώνιστον, ὅτι ὁ τόπος ὄρεσι σχεδὸν πανταχόθεν ὑψηλοῖς καὶ δυσβάτοις τετειχισμένος ὑπὸ τῆς φύσεως ἄβατον ὡς τὰ πολλὰ πολεμίοις τὸν πλεῖστον χρόνον τετήρηκεν ἑαυτόν, ὀλίγαις δυνάμεσι χρώμενος. ὃ γὰρ τοῖς* f. 109r. *ἄλλοις ἵππος τε μυρία καὶ στρατὸς παμπληθὴς μόλις ἀρκεῖ πρὸς ἀντιπάλων ἀνασοβήσεις, τούτοις ῥᾳδίως ὀλίγη δύναμις ἀρκεῖ διὰ τὴν τῶν πέριξ ὀρῶν φυσικὴν συμμαχίαν.*

Τὸ δὴ τοιοῦτον ἔθνος τὴν τῶν γειτόνων Γεννουιτῶν 28

stium facile captivi redditi in nefandam ac turpem perniciem inciderent. atque una cum mulieribus et liberis et tota civitate seditionem faciebant utpote exortis diversis et variis consiliis et inter se valde discrepantibus, cunctaque reipublicae antiquitas instituta brevi tempore sustulerunt. in finitimorum vero sese potestatem tradendo e malis minimum elegerunt. finitimos enim qui altissimos Alpium montes incolunt et terrenam semper vitam agunt, olim per longum tempus hostilem in modum eos vexabant et praedabantur quocunque volebant anni tempore. Mediolanensis est regis colonia, urbs vetus, difficilis hostibus ad oppugnandum. et, quod maxime timuendam hanc gentem populis qui circa colunt reddit, regem eius horrendum atque invictum, locus montibus fere undique altis atque inviis a natura munitus plerumque sese ipse ab hostibus defendit. nam aliis gentibus vis equitum innumerabilis et maximus exercitus vix abarcet hostium, his vero parva facile copia, quum mortes circa siti naturalem quandam ad defendendum societatem inter se habeant.

Haec igitur gens Genuensium finitimorum quum suspicaretur

ὑφορώμενον ὀφρὺν καὶ κακότροπον εἰς ἐπιβουλὰς περίνοιαν καὶ πρὸς παρασπονδήσεις σφόδρα ἐπιρρεπές, ἔργον ἐπιμελὲς ἐποιεῖτο σφᾶς ταπεινοῦν τὸν ἐνόντα τρόπον ἀεί. νῦν δὲ καὶ καιροῦ λαβόμενον ἐνσπόνδους ὑποχειρίους ποιεῖται ῥᾳδίως. καὶ μὲν δὴ καὶ ἐς τὴν πόλιν Γέννουαν εἰσιὼν καὶ ἀναμφισβήτητος ἄρχων αὐτῆς ἀναγορευθείς, τὰ πλείω μέρη καθεῖλε τῶν κύκλῳ τειχῶν καὶ πύργων, μὴ καιροφυλακήσαντες ἴσως ὀψέ, τὸν εἰωθότα τρόπον σφίσιν ἀεί, κἀνταῦθα νεωτερίσωσιν οἱ ταύτης οἰκήτορες.

20 Καὶ ταῦτα μὲν τῇδέ πῃ ἔσχε, καὶ ἐς τοιοῦτον ἔληξε πέρας ὁ τῆς Γεννουΐτικῆς ὀφρύος ἄτοπος ὄγκος, καὶ ἡ θεόθεν ἠκολούθησεν ἀμοιβὴ τῶν ἀδίκων ἔργων ἐκείνων ὧν τε κατὰ Ῥωμαίων ἦρξάν τε καὶ κατεπράξαντο καὶ οἷς ἑτέροις προσεδέχθησαν ὁμοίως ἅπασιν, ὅρκους ἅπαντας θείους κατόπιν ῥίψαντες, καὶ μήτε θείαν νέμεσιν θέμενοι πρὸ ὀφθαλμῶν μήτ' ἀνθρώπων αἰδῶ. ὀνειροπολήσαντες γὰρ ἁπάσης θαλάσσης συλλήβδην ἡγεμονίαν ἄνωθεν ἐκ Ταναίδος καὶ Μαιώτιδος ἄχρι Γαδείρων καὶ Ἡρακλείων στηλῶν, καὶ αὐτῆς ἐξεπεπτώκεσαν ἐν βραχεῖ τῆς πατρίδος· καὶ τὸ κοινὸν ἀδίκως ἰδιοποιούμενοι, ἔλαθον καὶ τὸ ἴδιον ἐνδίκως τὴν ταχίστην ἀπολωλεκότες. τοῦτ' ἐκεῖνο τὸ τῆς παροιμίας ἄντικρυς, ἡ κάμηλος ἐπιθυμήσασα κεράτων καὶ τὰ ὦτα προσαπώλεσε. μακρόθυμος μὲν γὰρ ὁ θεός, ἀλλὰ καὶ δίκαιος. καὶ δίδωσι μὲν καιρὸν μετανοίας τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἐς τοὺς τῆς δίκης

---

superbiam ac mentem ad perfidiam atque insidias valde inclinatam magnopere eorum animos labefacture studebat. hac occasione accepta deditos facile in societatem coegerunt. atque Genuam urbem quum ingressi essent et nullo resistente rerum potiti, multas murorum et propugnaculorum partes ceperunt ne forsitan opportum in futuro tempore occupato animum quo semper nunc quoque redintegrarent.

Iis ita factis Genuensium intolerabile insolentiae onus plane abiectum est. et profecto deus illis irrogavit poenas iniuriarum, quibus Romanos afflixerant quaeque ab aliis similiter omnibus gentibus exspectabant. neglectis enim omnibus divinis legibus nec divinam ultionem spectant nec verecundiam in homines. nam quum totius maris dominatum inde a Tanaide et Maeotide usque ad Gades et Herculis columnas tanquam in somniis videre sibi viderentur, ex ipsa patria eiecti brevi sunt, et quum rempublicam iniuria suam facerent, rempublicam nec iniuria celerrime amiserunt. hoc est illius proverbii argumentum: camelus qui cornua vult, aures quoque amittit. misericors enim deus est, ut etiam iustus et tempus poenitiae dat pecca-

θρόνους· ἂν δὲ καὶ τὸν τῆς μετανοίας χρόνον καιρὸν κακίας θεάσηται ποιουμένους, χρῆται τῷ στύφοντι, πρὶν ὑπὸ τοῦ ἕλκους ἀναλωθῆναι τοὺς ταλαιπώρους, ἅπαν τὸ πλήρωμα τῆς οὐσίας ὁλοσχερῶς διανεμηθέντος.

Ἀλλὰ γὰρ ἐκείνων οὑτωσὶ φερομένων Καντακουζηνὸς 30 ὁ βασιλεὺς πολύν τινα χρόνον ἐν τῇ τοῦ Ἀθανασίου μονῇ θεωρῶν ἀπρακτοῦντα τὸν Κάλλιστον, ὅτι βούλεταί οἱ πέμψας ἠρώτα τῆς πατριαρχικῆς διαίτης ἡ χρονία διάστασις. εἶναι f. 109 v. γάρ φησι δῆλον τοῖς ἅπασιν ὡς τά τε πολιτικὰ καὶ δημόσια τῶν πραγμάτων ἀνθρώπινα ὄντα ἀνθρώπους, μετά γε θεόν, καὶ τοὺς ἐπόπτας ἔχουσι καὶ διοικητάς, ἅτε σύνθημα ὄντας ψυχῆς ὁμοίως καὶ σώματος. τῶν μὲν οὖν σωματικῶν τὴν διοίκησιν βασιλεῦσι ῥυθμίζειν καὶ διοικεῖν εἰς τὸ βέλτιον, τοῖς ἄνωθεν κεκρατηκόσι πολιτικοῖς ἑπομένους νόμοις, ὁ μακρὸς παρέσχετο χρόνος, τῶν δ' αὖ ψυχικῶν ἱερωτέροις ἀνδράσι, τοῖς ἄνωθεν κεκρατηκόσι καὶ αὐτοὺς ἑπομένους κανόσι καὶ δόγμασι. καὶ οὕτως ἡ πολιτεία διοικουμένη πᾶσα πρὸς ὁμόνοιαν οἱανδηποτοῦν, καὶ ὥσπερ ἔμψυχον ἓν γινομένη σῶμα, τὸν πάντα διέξεισι χρόνον, ἐφόδια κεκτημένη πρός τε τὸ χεῖρον καὶ βέλτιον, καθ' ὁπότερον ἡ τῶν κρατούντων τε καὶ οἰακοστροφούντων δύναμις ἔχει γνώμης καὶ διαθέσεως. εἰ γὰρ παρεξάγεσθαι θάτερον ἐρεθίζοιτο μέρος ῥοθίοις ὁπωσποτὲ καὶ ὁτεδήποτε βιαίοις ἐντυγχάνον, τὸν ἀβούλητον ὁθενδήποτε τρόπον ἀντιφερομένοις, ὑπὸ θατέρου σωφρονίζοιτ' ἂν ἴσως

toribus propter iustitiam; sin vero tempus poenitentiae impietati dari viderit, cultrum vulneri ante adhibebit, quam per totum creaturarum pleroma illud effusum est.

Quae quum ita se haberent, Cantacuzenus rex quum multum temporis in Athanasii mansione otiosum Callistum videret, misit qui ex eo quaereret, quid longa patriarchae absentia sibi vellet. notum enim omnibus esse, quae rerum publicarum negotia ad homines spectarent praeter deum etiam hominibus esse obeunda atque tuenda. hanc esse compositionem corporis et animae: quae ad corpora pertinerent a regibus summa potestate praeditis regi ac gubernari secundum reipublicae leges longum temporis spatium docuisse; quae vero ad animas spectarent a sacris summae potestatis hominibus ad dogmatum et canonum regulas. itaque respublica omnino aequaliter administrata tanquam vivum corpus per omne tempus stabilis permanebit. habet autem et ad peiorem et ad meliorem statum perveniendi vias, quatenus potestas eorum, qui regunt et gubernant, cum prudentia et consilio coniuncta est. si enim altera pars magnis invite fluc-

ὑγιαίνοντός τε καὶ τοῖς βελτίοσι λογισμοῖς τὰς τοῦ καλοῦ κρηπῖδας ἔχοντος ἡδρασμένας. ἀνάγκη τοίνυν δυοῖν θάτερον, ἢ πρὸς τὴν πατριαρχικὴν ἐπανεληλυθότα σε δίαιταν τὰ τῷ θρόνῳ ἀνήκοντα δρᾶν, ἢ παραιτησάμενον τὸ λειτούργημα, χώραν ἕτερον ἀντεισαγαγεῖν παρέχειν. ἢ τό γε τρίτον, τοῦ δράματος λόγον διδόντα, τὸ τῆς ἀπορίας λύειν ἀμφίδοξον.

81 Πρὸς ταῦτα τόνδ' εὐθὺς ὑποτρέχει νέφος θυμοῦ, καὶ ἀναστὰς ἀφορισμὸν μὲν ἐκφωνεῖ πρῶτον θεοῦ κατὰ παντὸς ᾧ πρὸς βουλήσεως ἄνποτε γένοιτο αὖθις τὴν ἐς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐπάνοδον τὸ παράπαν αὐτῷ ὑποτίθεσθαι, εἶτα μακράν τινα τοῦ βασιλέως ποιεῖται καταδρομήν, ὅτι τὸ μὲν των ὑπὸ χεῖρα χριστιανῶν γένος μισῶν ὡς ἐχθρούς, τὸ δὲ βαρβαρον οἰκειουμενος ὡς φιλτάτους, Ὑρκαιῷ τῷ γαμβρῷ καὶ τοῖς ὑπ' ἐκείνῳ βαρβάροις προδίδωσι προῖκα νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν, καθάπερ ἀγελάρχης προβάτων δοράς, τὰς τούτων οὐσίας. καὶ τὰ τῆς ἐκεῖθεν ἀμοιβῆς ὅτι συχνὰ συχνοὺς τῶν ὑπ' ἐκείνῳ βαρβάρων ἀεὶ μεταπέμπεται, πρόφασιν μὲν κατὰ μόνου τοῦ βασιλέως Παλαιολόγου, τὸ δ' ἀληθὲς προστιθέναι καὶ τὰ λειπόμενα τῆς τῶν Ῥωμαίων λείας αὔτανδρον προνομὴν ἐκείνοις, ὡς εἰς θηριώδη κρεωφαγίαν σφάγια αὐτοῖς σώμασι καὶ αὐταῖς ψυχαῖς. καὶ τῶν ἐχθρῶν κορεννυμένων τῆς θοίνης, καὶ ἀποσειομένων ἤδη τὸ τῆς ὠμότητος τοῦ ἀνδρὸς ὑπερβάλλον, καὶ τὴν πρὸς τὸ ὁμόφυλον χλευα-

tibus iactatur, ab altera forsitan remedium recipiat, quippe quae sana sit et melioribus consiliis constituta. necesse igitur esse ex duobus alterum: aut ad patriarchicam vitam redire et quae eiusdem potestatis essent facere, aut deposito munere in hoc loco alterum collocari pati; aut tertium illud, absentiae ratione reddita difficultatis scrupulum tollere.

His dictis ira statim patriarchae animum cepit. et quum se erexisset primum locutus est de dei consilio, cuius ad voluntatem si res ea inclinaret, fore ut in patriarchicam sedem se redire iuberet. deinde in regem vehementer invectus est, quod Christianorum gentem imperio deditam tanquam hostes in odio haberet, barbaros autem tanquam amicos sibi conciliaret; quod Hyrcano genero et barbaris qui sub eo essent diu noctuque traderet illorum bona; nec caussam non nisi apud Palaeologum inveniri revera posse, quod quae e Romanorum spoliis superessent caperentur cum hominibus ad instar bestiarum ad dilacerandum traditis. quum hostes caedibus satiati aversentur immanem eius crudelitatem et in homines eiusdem gentis ini-

ζόντων ἀγμωμοσύνην, αὐτὸς οὔτε κορέννυται οὔτ' αἰδεῖται f. 110r.
οὔτε ἐχθροὺς οὔτε φίλους οὔτε μὴν τὴν πάντα βόσκουσαν
ἡλίου φλόγα. πρὸς τἀνάλγητον δ' ἑαυτὸν τὸ παράπαν χαλ- 32
κείων ἀεί, καὶ τὰ μείζω προστίθησι τῶν κακῶν, καὶ αὐτουρ-
γοὺς τοὺς ἀθλίους τῶν οἰκείων γίνεσθαι συμφορῶν ἀναγκάζει,
βιαίους μαστιγοφόρους σφοδρῶς ἐφιστῶν, ὡς ἂν τοῖς ἑαυτῶν
αὐτοὶ καὶ πλοίοις ἅμα καὶ χερσὶν ἐκ τῆς πατρίου γῆς πρὸς τὴν
ἀλλόφυλόν τε καὶ βάρβαρον αἰχμαλώτους διαπορθμεύοιεν τοὺς
ἀδελφοὺς καὶ φίλους καὶ ὁμοφύλους καὶ συγγενεῖς, θρηνοῦντες
αὐτοὶ θρηνοῦντας αὐτούς, γύναιά τε καὶ παιδάρια οἰκτρὰ πάν-
τας ἀριθμοὺς ὑπερβαίνοντα, καὶ περιηγκωνισμένους ἄνδρας, καὶ
ᾑμαγμένα λαφύρα, καὶ ἅμα βοὴν συμμιγῆ καὶ ὀλοφυρμὸν ἀμύ-
θητον. φειδὼ δὲ πᾶσα καὶ ἀνθρωπίνων σπλάγχων οἰκτιρμοὶ
τοῦ ποιμαίνειν σφᾶς καὶ διοικεῖν λαχόντος βασιλέως ἐξερρυήκε-
σαν παντάπασιν, εἰς διαποντίους καταδύντες συλλήβδην πυθ-
μένας εἰπεῖν. οὕτω δὲ μετὰ τῆς ἑαυτοῦ καὶ τὴν ἐμὴν ἁρ- 33
πάζων καὶ ὑποτάττων διοίκησιν τῶν ψυχῶν, καὶ μίαν ποιῶν
ὠμότητος τυραννίδα, ψυχῶν ὁμοῦ καὶ σωμάτων ἀπώλειαν,
θαυμάζειν μοι ἔπεισι πῶς εἰρωνευόμενος πρός με ταῦτ' οὐκ
ἐρυθριᾷ, ἀλλ' εἰς ἁρμονίαν δῆθεν παρακαλεῖ με Ῥωμαϊκῆς
πολιτείας καὶ ἅμα σωματικῆς τε καὶ ψυχικῆς καταστάσεως,
καὶ συγχέει τῆς ἀληθείας τὴν φύσιν, καὶ ἃ καταλύει τοῖς
ἔργοις ταῦτα γλώττῃ μεγαλορρημονεῖ διορθοῦσθαι, καὶ μα-

quitatem respuant, ipse nec satiatur nec veretur inimicos aut amicos aut ipsam rerum omnium nutricem illam solis lucem. omni humanitate abiecta tam durus et ferreus factus est, ut etiam maiores calamitates adderet. miseros enim illos aerumnarum suarum auctores fieri vehementer cogis, qui ipsi suis navibus e patria in peregrinam terram fratres, amicos, domesticos, familiares captos transportent. mulierum liberorumque luctus, virorum luctatis, praeda cruenta et clamore et ululatu continuo mixta omnem modum excedit. lenitas vero omnis et misericordia regis in eos quorum erat gubernator constitutus tanquam in maris altitudinem demersa plane evanuerat. tali modo quum reipublicae administrationi suae meam etiam animarum curam vi atque arbitrio suo addidisset, ita ut in delendis et corporibus et animis unam crudelitatis tyrannidem exerceret, miratus sum cur dissimulanter haec mihi dicere non erubesceret, sed ad societatem regni Romani et ad curationem et corporum et animarum me vocaret. naturam veritatis miscuit; etenim quae factis sustulerat, profitebatur se restituere et oratione factorum dissimili hominum animos ad unam se revocare ad iustitiae similitudinem gloriabatur quasi dicere vellet: agedum venias

χομένην ἔχων τῇ χειρὶ τὴν γλῶτταν αὐτὸς ἑτέρους ἁρμόττειν καὶ μεθαρμόττειν βρενθύεται πρὸς δικαιοσύνης ὁμόνοιαν. καὶ λέγειν βουλόμενος "ἐλθέ, μεθ' ἡμῶν κοινώνησον αἵματος," ὁ δ' ἐπὶ θάτερα μετασχηματίζει τοὺς φθόγγους, λεληθέναι προσποιούμενος ὡς τὸ γλώττῃ μὲν τὰ δέοντα φθέγγεσθαι πάνυ τι ῥᾴδιον καὶ τοῦ βουλομένου παντός, τὸ δὲ πάντων ὧν λέγει δρᾶν τἀναντία, τοῦτο δὲ φύσεως ὄλισθος καὶ κακῶν ἁπάντων τὸ μέγιστον. τί δ' ἂν ὑπηκόοις εἴη κακοδαιμονέστερον ἁπάντων ἕτερον ἢ δεσπότην ἔχειν ἐπίβουλον καὶ πολέμιον; ὅταν δὲ καὶ τἀναντία καθάπαξ ὁ βασιλεύων ἐπείγηται δρᾶν τοῦ τὴν πνευματικὴν ἀνειλημμένου συνδιοικεῖν ἐπιτροπὴν εἰς τὸ τῶν ὑπηκόων λυσιτελές, τότε δὲ καὶ μάλα τι σφόδρα περιφανῶς αὐτὸς αὐτόθεν καθίσταται χείρων παντὸς f. 110 v. *ἐμφυλίου πολέμου τοῖς πράγμασι.*

84 *Καὶ τί δεῖ τὰ πλείω καὶ πᾶσι δῆλα διεξιέναι; ἐπιλείψει γὰρ ὁ χρόνος με διηγούμενον, εἰ πάντα δὴ τὰ παραπλήσια λέγειν ἐθέλοιμι. ὅμως ἕν τι τῶν βραχυτέρων εἰπὼν ἀπαλλάξομαι. τοῦ γὰρ μεγίστου καὶ μάλα περιβοήτου τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας νεὼ τὸ πρὸς ἕω ζημιωθέντος μέρος πρὸ δέκα ἐνιαυτῶν, ἀνεγήγερται πάλιν εὐθὺς μετὰ τὴν πτῶσιν, ὡς ἅπαντες ἴστε, πρὸς Ἄννης τῆς βασιλίδος μετὰ τοῦ υἱοῦ τηνικαῦτα βασιλευούσης, ἡ πᾶσαν προϊσχομένη δυσχέρειαν μετὰ τῆς τοῦ βήματος ὀροφῆς, ἡ πεσοῦσα οὐρανία ἐκείνη καὶ*

in societatem sanguinis quo rumores ab altera parte obmutescunt. quae praeterea addidit, quod sub aequitatis specie loquebatur, etsi volueris, haud facile tamen intelliges. nam quod quaecunque loquitur contraria facit, in eo naturae interitus est et maximum omnium malorum. quid civibus possit maiorem afferre calamitatem quam rex dolosus et bellicosus? sin vero is qui regnat commoretur ut adversus rempublicam agat, cuius gubernacula susceperit ad salutem civium, profecto ex eo maiora quam bello intestino mala nascuntur.

Quid opus est plura persequi quae omnibus nota sunt; tempus enim non sufficeret si omnia quae sequuntur vellem narrare. unum tamen non possum quin proferam. magni illius clarique Sophiae templi vitiata pars ea quae ad orientem vergit ante decem annos restaurata est brevi postquam collapsa est, ut omnes scitis, ab Anna regina cum filio tum regnante, scilicet altissima illa contignatio per tectum porticus delapsa magnam difficultatem praebebat. breve illud hemisphaerii tecti tegumentum quod utraque parte supra contignationem erat relictum poterat lignis appositis per vinculum brevi coagmentari.

μεγίστη ἀψίς. τὸ δ' ἑκατέρωθεν ὑπὲρ τὴν ἀψῖδα λειπόμενον τοῦ ἡμισφαιρίου τῆς ὀροφῆς βραχύτατον λεῖμμα ἔμελλε μὲν καὶ αὐτὸ βραχύτατον ὂν κατὰ σειράν, τῆς ὕλης ἐμπαρασκεύου κειμένης, ἐν βραχεῖ συντελεῖσθαι, κεκώλυκε δ' οὑτοσί, τὸ βασίλειον κράτος ἐκείνης ὅπως ποτ' εἰς ἑαυτὸν μεταστήσας ἐξαίφνης ἅμα καὶ ἀπροσδόκητα· καὶ μεμένηκεν ὁ θεῖος οὗτος οἶκος ἐκεῖθεν ἀμελούμενος τὸ παράπαν, κἀκ τῶν ὁρώντων ἁπάντων συχνὰ προκαλούμενος δάκρυα, μὴ μόνον Ῥωμαίων ἀλλὰ καὶ πάντων σχεδὸν ἐθνικῶν καὶ ἀλλοφύλων ἀνθρώπων. τῆς δὲ φήμης τοῦ παγκοσμίου τοῦδε θεάματος εἰς τὰ τῆς οἰκουμένης διαβαινούσης πέρατα, ζήλου πλησθῆναι συμβαίνει θείου τὸν ἀρχηγὸν τῆς Ῥωσσίας. χώρα δ' αὕτη **35** μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος, μεταξὺ τῶν ὑπερβορείων ἐκείνων κειμένη ὀρῶν, ἀφ' ὧν Τάναΐς τε ῥήγνυται ποταμῶν ὁ μέγιστος, καὶ ὅσοι πρὸς τὴν Μαιῶτιδά τε καὶ Κασπίαν μείζους τε καὶ ἥττους ποταμοὶ κατιόντες ποιοῦνται τὰς ἐκβολάς, ἐν δεξιᾷ μέν, εἴ τις ἀπ' ἄρκτων εἰς ἡμᾶς ἀφικνοῖτο, ζέφυρον ἄνεμον ἀφιεῖσα καὶ γειτνιῶντα τὸν δυτικὸν Ὠκεανόν, παρὰ δὲ τὰ εὐώνυμα τούς τε ὑπερβορέους Σκύθας καὶ ὁπόσα τῶν ἀφηλιωτικῶν πνευμάτων τὴν γῆν ἐκείνην εἴωθεν ἐπιπνεῖν. δεῖ γὰρ καὶ ταῦτα διεξιέναι χωρογραφοῦντας, ἵνα πρὸς ἔλεγχον ᾖ τὰ πάνυ τι πόρρω τῆς οἰκουμένης ἔθνη τῶν ἐν κόλποις μὲν ἐχόντων ἡμῶν θεαμάτων τὰ κάλλιστα, ἀναισθητούντων δ' ἁπάντων μάλιστα τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν. ὁ τοίνυν τῆς χώρας

intercessit autem reginae potestati vir illi animo mirum in modum mutato. unde factum est ut sacrum aedificium illud plane negligeretur et omnibus spectatoribus lacrimas exprimeret, non solum Romanorum, sed etiam peregrinorum hominum. cuius praeclari spectaculi fama quum esset usque ad terrarum fines pervulgata, factum est ut ira incenderetur Russiae imperator. haec terra magna est et incolis frequens, inter hyperboreos sita montes illos, unde Tanais magnas ille fluvius oritur et quicunque in lacum Maeotidem et mare Caspium minores maioresve amnes decurrunt. dextera a parte si quis a septemtrionibus ad nos venit qua Zephyrus cadit et ad vicinum Oceanum per Scytharum hyperboreorum terram prosperi venti et quicunque subsolani sunt flare solent. oportet haec animadvertant ii qui terras describunt ut doceant praestantissima totius orbis spectacula apud nos esse, ceterus vero gentes sensu esse rudi atque incondito. huius igitur terrae princeps magna pecuniae vidata, quantam iam antea miserat, reliquam templi partem illam restaurari voluit, plura quoque dein-

ἀρχηγὸς ἐκείνης χιλιάδας ἡμῖν χρημάτων πέμψας ἐκεῖθεν ὅσας δῆτα καὶ ἐπεπόμφει, δι' αὐτῶν ἠξίου τελεῖσθαι τὸ λεῖ-
f. 111 r. πον ἐκεῖνο μέρος τοῦ θείου νεώ, ἐπαγγελλόμενος ἔτι καὶ πλείω
86 πέμπειν ἐκεῖθεν ἑξῆς κατὰ τὸ τῆς χρείας ἀνάλογον. ὁ δὲ βασιλεὺς ὑμῶν οὑτοσὶ καὶ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων αἰδῶ καθυβρίσας, καὶ δίκης θείας θρόνους σεμνοὺς παριδών, ἀφῄρηται μὲν ἡμῶν ἐκεῖνα τὰ χρήματα, πέπομφε δ' Ὑρκανῷ τῷ ἀσεβεστάτῳ γαμβρῷ, προφανὴς ἱερόσυλος καθιστάμενος, καὶ δαίμοσι θύων τὰ τίμια. ὅμως τί τοῦτο πρός γε τὰ ἡμῖν ἀνωτέρω λεχθέντα; οὐ γὰρ μεῖζον τοῦτ' ἐκείνου γε τοῦ τοῖς αὐτοῖς βαρβάροις χριστιανοὺς προδιδόναι διηνεκῶς, καὶ καθάπερ ἱερεῖα διὰ τῶν φαινομένων τούτων προσάγειν τοῖς μὴ φαινομένοις δαίμοσι τὰς ἐκείνων ψυχάς. θέατρον τοίνυν ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις ἐλεούμενον ὁ θεῖος οἶκος, τὸ μέγα τοῦτο θαῦμα τῆς οἰκουμένης ἐγκαταλέλειπται, καὶ μὴ ἔχων ὅποι τῆς οἰκουμένης πρεσβείαν πέμψας τὴν ἀδικίαν ἀπαγγελεῖ, νοσούσης ἁπάσης δι' ἑνὸς ἀνδρὸς μοχθηρίαν, ἵσταται λοιπὸν ἐπὶ μέσου θεάτρου τῆς οἰκουμένης φωναῖς ἀφθόγγοις τῶν αἰτίων θρηνῶν τὴν ἀγνωμοσύνην. εἰς τοιοῦτον τοίνυν καὶ τηλικοῦτον βάθος κακῶν ἐμπεσόντι ποῖος ἀδαμάντινος λογισμὸς ἢ ποία λιθίνη ψυχὴ κοινωνεῖν τῶν αἰσχρῶν αὐτῷ βουληθείη ποτέ;

87 Ταῦτα δὴ καὶ πλείω τούτων προειπών, καὶ ἐπειπὼν ἀνώμαλά τε καὶ ἀφελῆ καὶ ἀταμίευτον μὲν ἔχοντα τὴν τραχύτητα μακροτέρων δὲ γέμοντα τῶν λοιδοριῶν, ἀπιέναι τοὺς

ceps pro necessitatis ratione se missurum pollicitus. rex vero hic noster, dimisso erga deum hominesque pudore et neglecta veneranda divina iustitia pecunias illas nobis abstulit et misit Hyrcano genero suo scelerato manifestus templorum ille spoliator et diis dona sacravit. attamen quid haec ad illa quae supra dixeram? multo enim gravius est ipsis barbaris Christianos continuo tradere et tanquam sacra quae oculis cernuntur, diis qui non cerni oculis possunt, illorum animas sacrificare. itaque neglecta domus illa miraculum quoddam terrae et angelis et hominibus miserrimum spectaculum praebebat. et quum non esset quo terrarum mitterentur qui iniurias regis referrent. quum omnia unius viri pecte laborarent, tandem miseriarum iniquitatem luculentissime ante oculos posuit. iam vero quis ut tam durus et ferreus ut cum rege faciat tanta aerumnarum mole obruto?

Quae quum dixisset multaque alia simpliciter dicta addidisset acerbitate et ignominia plena abire legatos iussit. atque multis prae-

πρέσβεις διεκελεύσατο. καὶ μὲν δὴ τὰ πλείω διὰ τὴν ἄγαν τραχύτητα σιγῇ κρύψας ἔγωγε μόνα ταῦτα, καθ' ὅσον ἔμοιγ' ἐξῆν, τοῖς πρός σέ μού γε τούτοις ἐταμιευσάμην ὑπομνήμασι, μετρίως καὶ ὥσπερ ὕλης πρόφασιν ταῖς τῶν σῶν ἱστοριῶν βίβλοις ἀφοσιούμενος. σὺ δ' ἀνειληφὼς τῇ σῇ Καλλιόπῃ κοσμήσαις ἂν ἐς τὸ εὐφραδέστερον εὐθυρρημονήσας.

Τούτων δ' ὅμως καὶ τῶν τοιούτων οὑτωσί πως εἰρημέ- 38
νων ἐκείνῳ τἀνδρὶ πυθόμενος ὁ βασιλεὺς χείλεσι μὲν οὐκ ἐξήνεγκεν ὀργίλον οὐδὲν τῶν ἁπάντων, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ συνήθους ἔμεινεν ἤθους, ἐς δὲ τοὔπιὸν τοὺς ἐπισκόπους ἀθροίσας τοῦ πατριαρχικοῦ καθεῖλεν αὐτὸν βαθμοῦ. αἰτίας γὰρ εἰσενεγκόντων ἑτέρας καὶ διαφόρους τῶν ἐπισκόπων, τῶν μὲν τὴν προκατηγορηθεῖσαν αὐτῷ αἵρεσιν τῶν Μασσαλιανῶν, τῶν δὲ τὰς τῆς γλώττης ἀσέμνους καὶ διηνεκεῖς αἰσχρορρημοσύνας καὶ τοὺς ἀκαίρους καὶ μαινομένους θυμούς, καὶ ἄλλων ἄλλας, προτιμοτέρα πασῶν ἐδόκει τῷ βασιλεῖ τῶν ἀφορισμῶν ἡ ἐκ- f. 111 v.
φώνησις, ἣν κατὰ τοῦ βουλησομένου παντὸς ἐκπεφώνηκεν ἐς τὴν πατριαρχικὴν αὐτὸν ἀνακαλεῖσθαι πάλιν ἀξίαν.

Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον· ὀλίγαι δ' 39
ἐκεῖθεν παρῆλθον ἡμέραι καὶ διάδοχος γίνεται τοῦ βαθμοῦ Φιλόθεος ὁ Κόκκινος, ἐκ τῆς κατὰ Πείρινθον Ἡρακλείας μετατεθείς. τούς γε μὴν ὑπὲρ τοῦ νεὼ τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας ἐλέγχους ἐκείνους ὁ Καντακουζηνὸς αἰσχυνθεὶς ἔρανον πρὸς τῶν Βυζαντίων κελεύει συμφορηθῆναι κατ' ἀξίαν ἑκάστων

terea ob nimiam acerbitatem silentio praetermissis, in his quantum poteram modica narratione usus sum, sylvam rerum historicarum libris tuis traditurus.

Quae tu quidem, uti melius intelligi possint, velim recipias et poetica facultate tua atque libera in scribendo audacia illustres. haec ita fere dicta quum rex audisset, nil iracundius huic obiecit, sed eandem animi affectionem retinuit. postea convocatis episcopis de patriarchica sede illum expulit. alias enim ac diversas episcopi causas proferebant: alii Messaliorum haeresin antea ab eo in iudicium vocatum, alii continuas atque inhonestas locutiones atque immoderatam insolentiae insaniam, alii alia. melius autem regi omnibus terminis visum est declarare, si cuique placeret, in patriarchicam sedem illum restitui.

Haec eum habebant finem. paucis inde diebus praeterlapsis sedem nactus est Philotheus Coccinus ex Heraclia Perinthi vocatus. Cantacuzenus ob ignominiae maculam ex Sophiae templo susceptam,

τῶν τε μάλα πλουσίων καὶ μή, καὶ τῶν μᾶλλον ἐνδόξων καὶ μή, καὶ οὕτως ἐν τρισὶ μησὶ καὶ τὸ τῆς ὀροφῆς τοῦ νεὼ λειπόμενον ἐκτετέλεσται.

Τίνα δ' ἦν, ὦ καλὲ Ἀγαθάγγελε, ταῦθ' ἃ διὰ κακίας μέγεθος, φειδοῖ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, τῶν τε λεγόντων φημὶ καὶ τῶν ἀκουόντων, σιωπώσῃ παρέπεμψας γλώττῃ; μηδὲ γὰρ εἶναι δοκεῖ μοι τῶν μήπω γέ σοι λεχθέντων τὰ λεχθέντα μήτε μείζω μήτε μὴν ἀτοπώτερα. ὅμως ἐκλογὴν ποιησάμενος σύ γε κἀκεῖθεν μετρίαν, ἓν ἢ δύο τῶν κουφοτέρων ἀπαγγεῖλαί μοι προθυμήθητι, ὡς μὴ ἀποκναίειν μήτε μακρᾷ σιγῇ τὰς ἡμῶν ὑπονοίας μήτε μακροτέροις λόγοις τὰς ἡμῶν ἀκοάς.

40 Καὶ μὲν δὴ πρῶτον ἔστω σοι, θεία μοι κεφαλή, πρὸς ἀκρόασιν τὸ περὶ τῶν βαρβάρων ἐκείνων, οἳ διηνεκῶς καὶ ὅτε βούλοιντο μετὰ πολλῆς κωμάζουσι τῆς ῥᾳστώνης εἰς τὰ βασίλεια, μυσταγωγοὶ καὶ πρόεδροι τῆς ἀσεβοῦς θρησκείας ὄντες, καὶ βίον μέν, ὡς φασίν, ἄσκευόν τε καὶ ἄζυγα βόσκοντες, γαστρὶ δὲ πάντων μάλιστα δουλεύοντες καὶ ἀκρατοποσίας ἡττώμενοι, καὶ ὅσα τὸ τῆς ἐπιθυμίας ἀκόλαστον ἀναφλέγει. οὗτοι τοίνυν μελλούσης τῆς ἱερᾶς τελεῖσθαι μυσταγωγίας ἐν τῷ τῶν βασιλείων ἐκτὸς ἱερῷ τεμένει, χοροὺς ἱστῶντες ἐκεῖνοι παρὰ τὰς βασιλείους αὐλὰς ἀντᾴδουσί τε τὴν γυμνικὴν ἐκείνην ὀρχούμενοι ὄρχησιν, καὶ ἀσήμοις κλαγγαῖς τὰς τοῦ Μωάμεθ ἀναβοῶσιν ᾠδὰς καὶ τοὺς ὕμνους, δι' ὧν καὶ ἀνθέλκουσιν πρὸς τὴν ἑαυτῶν μᾶλλον ἀκρόασιν ἢ τὴν τῶν θείων εὐαγγε-

tributum Byzantiis imperavit secundum cuiusque rei domesticae et nobilitatis rationem. ita tribus mensibus reliquum templi tectum restauratum est.

Nonnulla, inquam, Agathangele, ob calamitatis magnitudinem, veritus ne homines legerent et audirent, oratione tua omisisti. neque enim maiora ut mihi videtur, quam quae a te dicta sunt neque insolentiora possunt dici. tamen parsimonia quadam orationis unum vel duo eorum quae levia sunt velim mihi enarres, ne longo silentio opinantis animum neque longiore oratione aures audientis obtundas.

Primum igitur divine vir audias me narrantem de barbaris illis qui quandocunque volunt cum summa hilaritate progrediuntur in regias, ut mysteriis superstionis impiae praesint, et dissolutam incorditamque vitam agunt indulgendo ventri et vinolentiae et quidquid cupiditate excitari solet. hi igitur quum in templo quod in aedibus regiis est sacra mysteria facturi sint, in atriis solemni saltatu se exercent et inconditis carmina et hymnos Mahometis canunt. quibus

λίων ποτὲ μὲν πάντας ἁπλῶς ποτὲ δ' ἐνίους τῶν ἠθροισμένων ἐκεῖ. τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὴν βασίλειον τράπεζαν δρῶσιν ὡς τὰ πολλὰ μετά γε δὴ κυμβάλων καὶ θυμελικῶν ὀργάνων καὶ ᾀσμάτων, ὁπόσα τοῖς ἀσεβέσιν εἴθισται.

41 *Ἓν μὲν δὴ τοῦτο σκιωδῶς εἰρήσθω μοι, δεύτερον δ' ὅτι καὶ διὰ τὸ πολύμοχθόν τε καὶ πολυάσχολον τὰ τῶν βαρβάρων στρατόπεδα διαπεραιοῦσθαι συχνότερον πρὸς Εὐρώπην ἐκ Βιθυνίας ἀπηγορεύκασιν ἤδη, καὶ οὐκέτι καλοῦντι τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ προσέχειν ἔφασαν αὖθις τὸν νοῦν· ὅθεν ἀναγκασθέντα τοῦτον λογάδας ἐκεῖθεν μισθώσασθαί τε καὶ ἅμα γυναιξί τε καὶ τέκνοις εἰς Εὐρώπην μετενεγκεῖν, ὁπόσους ἀποχρήσειν ἔδοξεν εἰς ἐπιτείχισμα καὶ φόβητρον ἀντὶ γοργόνος ἄλλης τοῦ γαμβροῦ Παλαιολόγου, καὶ εἴ τις ἐκείνῳ βούλοιτο συμμαχεῖν ἐκ Τριβαλῶν καὶ Μυσῶν. καὶ αὐτοὺς τῶν ἐν Χερρονήσῳ πόλεων ἐνοικίζει τισίν, ὡς καὶ δούλοις διηνεκέσιν ἤδη κεχρῆσθαι παντάπασι τοῖς ἐκεῖ ταλαιπώροις Ῥωμαίοις, τῆς ἐφέσεως συνειληφότας ἐπίκουρον ἤδη καὶ τὸ τοῦ βασιλέως ἐνδόσιμον, ἀφ' ὧν ὡς ἐξ ὁρμητηρίου λοιπὸν ἀσφαλοῦς ἐξιόντες καὶ τὴν ἑξῆς ἀεὶ ληίζονταί τε καὶ ὑποποιοῦνται Θρᾴκην.* 42 *ἤδη δὲ καὶ ὁ τοῦ Ὑρκανοῦ παῖς ὡς εἰς ἰδίαν ἀποικίαν καὶ πατρίαν γῆν διαβὰς τὸν Ἑλλήσποντον, συνοικεῖν ἐκεῖ τοῖς ὀλίγῳ πρότερον ἐληλυθόσιν ἔκρινε δεῖν ἐκείνοις βαρβάροις. τὰ δ' ἑξῆς ὡς ἥκιστ' ἄδηλα τῶν συνετῶν οὐδέσιν, εἰ*

rebus magis ad sese quam ad evangelia audienda trahunt aut omnes aut nonnullos eorum qui ibi congregati sunt. eodem modo ad regiam mensam plerumque cymbola adhibere et ludrica instrumenta et carmina quantumvis impia solent.

Hoc unum a me obites dictum sit. reliquum est ob aerumnas ac labores barbarorum copias ex Bithynia in Europam proficisci noluisse, nec Cantacuzeno regi quum ad se vocaret se applicaturas. quo ille coactus turmas mercede sibi collegit et cum mulieribus et liberis in Europam transportavit, quae ei visae sunt esse munimento et terriculo Palaeologo genero tanquam Gorgonis facies. Triballos Mysiosque in nonnullas Chersonesi urbes transportavit, si forte ex iis essent qui socii sui in bello esse vellent ut Romanos illos miseros in servitute retinerent mandato regis ac voluntate adiuti. unde tanquam ex munitissimo receptaculo egressi proximam Thraciae partem vastabant subiiciebantque. iam vero Hyrcani filius qui per Hellespontum profectus erat tanquam in coloniam et patriam terram habitare ibi cum barbaris qui paulo ante huc venerant se posse putabat. ea vero quae sequuntur ut prudenti cuique admodum cognita si volueris ta-

βούλοιο σύ, σιωπήσομαι· ἀποχρῆναι γὰρ οἶμαι καὶ τὴν τῶν σιωπωμένων συμβάλλειν ἐντεῦθεν ποιότητα λογικωτέραις εἰκασίαις τόν γε συνετὸν ἀκροατήν, εἰ καὶ φρικωδέστερα πέφυκεν ἴσως ὁπόσα ὁ Κάλλιστος Καντακουζηνὸν κατατρέχων ἐς τὸ πάνυ τραχύτατον ἐξηρεύξατο.

Καὶ ὁ μὲν Ἀγαθάγγελος τοιαῦτα εἰπὼν καὶ ἀκούσας τὴν εἰωθυῖαν ἐπαλινδρόμει, λάθρα καὶ καθ' ἡσυχίαν οἴκαδε ἀπιών. καὶ ὁ χειμὼν ἐν τούτοις οὔπω μὲν τελέως ἔληγε δ' οὖν.

43 *Ἄρτι δὲ τῆς ὥρας ἐφεστηκυίας ἐν ᾗ ψυχαὶ ζωτικαὶ πρὸς ἀναβίωσιν πάσης ἀνίσχουσι γῆς, χλόην ἐνδεδυμέναι παντοδαπὴν καὶ παντοδαποῖς περιηνθισμένην τοῖς χρώμασι, Ματθαίῳ διάδημα περιτίθησιν αὐτοκρατορικὸν ὁ πατὴρ ἐν τῷ Βλαχερνῶν θείῳ τεμένει, Φιλοθέου τοῦ μετὰ Κάλλιστον νεωστὶ πατριάρχου κατὰ τὸ πάλαι κεκρατηκὸς ἔθος τῇ χρείᾳ καθυπουργήσαντος. σκοπὸς δ' ἦν τῷ νέῳ τουτῳὶ διαδήματι ὥστε τὸν υἱὸν συνάρχειν μὲν τῷ πατρὶ διὰ βίου, τελευτήσαν-* f. 112 v. *τος δ' ἴσως αὐτοῦ διὰ γῆρας μόνον ἐκ διαδοχῆς τὸν υἱὸν αὐτοκρατορικῶς τὰ τῆς βασιλείας διέπειν σκῆπτρα. τοῦ γὰρ γαμβροῦ Παλαιολόγου πᾶσα παντάπασιν κατεψηφίστο λήθη, καὶ θύρα φιλικῆς ὁμονοίας τελέως ἐκέκλειστο.*

44 *Ἡμέραι μεταξὺ παρερρύησαν οὐ μάλα συχναί, καὶ Ματθαῖος ὁ νέος οὑτοσὶ βασιλεὺς εἰς τὴν ἐγκλείουσαν ταύτην*

cebo. nam ut certis rationibus coniicias ea quae silentio praetermissa sunt qualia sint facile te assecuturum puto si quae dicta sunt probe audieris, etsi asperrima sunt forsitan quae Callistus in Cantacuzenum invectus acerbissime evomuit.

Agathangelus haec quum dixisset audissetque via qua solebat clam cum silentio domum rediit. hiems autem his rebus nondum plane absumta est.

Iam tempore illo quo vivae totius terrae animae unascuntur atque revirescunt, herbano indutae variam variisque distinctam coloribus, Matthaeo liberum imperium dedit pater eius in Blachernorum templo a Philotheo qui post Callistum nuper patriarcha factus erat ad antiquum morem adiutus. hoc novum regnum eo nomine constitutus est ut filius regnaret una cum patre per eius vitam; mortuo autem eo ob senectutem hereditatis iure libere regni gubernacula teneret. nam Palaeologus gener totus in oblivionem relegatus erat et aditus ad amicitiam et concordiam plane praeclusus.

Dies interea praeterlapsi erant non valde multi quum Matthaeus

ἐμὴν ἀφικνεῖται οἰκίαν, τοῦ πατρὸς βασιλέως κελεύσαντος μέσον γενόμενον πεῖσαι βαδίζειν ἡμᾶς αὖθις εἰς τὰ βασίλεια καὶ διδόναι μὲν τὰς εἰωθυίας τοῖς βασιλεῦσιν ἡμᾶς ὁμιλίας, ἀντιλαμβάνειν δ' ἐκεῖθεν συχνὰς καὶ ποικίλας αὖ τὰς τῶν ἀντιδόσεων ἀμοιβάς. ἀλλ' ἐμοῦ τὴν παράκλησιν ταυτηνὶ μηδαμῇ μηδ' ἐκ πρώτης προσηκαμένου φωνῆς, τὴν γλῶτταν εὐθὺς ἐκεῖνος ἑτέρωσε μετερρύθμιζε. καὶ "εἰ μὲν ἐφ' ἡμῖν" φησὶν "εἶναι λογίζῃ τοῦ βίου τὰ πράγματα, καὶ τῇ γε ἡμετέρᾳ τὰς ἡνίας γνώμῃ παρέχεις τοῦ τοιῶσδε καὶ μὴ καὶ ἄλλως κινεῖσθαι ταυτί, σκοπεῖν σε χρεὼν μὴ καὶ σεαυτόν, μεθ' ὧν ἑτέρων ἀδικεῖς, λανθάνῃς ὁμοίως αὐτὸς ἀδικῶν, καὶ τῆς σῆς πολλοὺς ὁμιλίας μετὰ τῆς συμφυοῦς ἀποστερῶν ὠφελείας, καὶ σαυτὸν αὐτὸς φανῇς ὁμοῦ ζημιῶν, δόξης θείας ἅμα καὶ ἀνθρωπίνης ἔκ γε τοῦ προφανοῦς ἀποστερῶν ἑκοντί. τά 45
τε γὰρ ἄλλα καὶ δὴ καὶ τὸν ἐμὸν ὁρῶ πατέρα καὶ βασιλέα, σύν γε μητρί μου τῇ βασιλίδι, πρὸς τοῦτο ὃ μεταξὺ συμπεπτωκέναι συμπέπτωκε μετάμελον σχόντας οὐ μάλα μικρὸν οὐδὲ πρὸς τὸ περιφρονούμενον ὑπορρέοντα. μέμνηνται γάρ σου σὺν θαύματι, καὶ διὰ στόματος οὐδαμῇ διαλείπουσιν ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ φέρειν ἑκάτεροι τὰ σὰ καὶ ἀνακαλεῖσθαι συχνά, καὶ μάλιστα νῦν ὅτε συχνοῖς περιαντλεῖσθαι συμβαίνει βιαίοις πραγμάτων κύμασι καὶ σάλῳ τύχης αὐτούς· καὶ οἷος σὺ δεομένους, εἴπερ ποθ', ὁμιλητοῦ πρὸς παραμυθίαν, ζεφύρου φάναι τινὸς ἡδονῆς αὐτουργοῦ, καὶ χορηγεῖν παρε-

iuvenilis rex in hoc custodiae meae domicilium venit, et patris regis iussu intersedendo et persuadendo me adiit, ut rursus in regiam venirem et recepta ea, qua antea consuessem cum rege esse, consuetudine, multorum inde et variorum officiorum vicissitudinem reciperem. equidem quum hortationem illam iam ab initio orationis aversarer, linguae lenitatem ille statim in alteram partem mutavit. atque: si penes nos esse, inquit, vitae negotia putas et nostro arbitrio illa regendi potestatem concedis, circumspicere te oportet ne praeter alios te quoque ipse similiter invitus crucies, sed ut intelligas quomodo consuetudine tua cum utilitate coniuncta multos exspolies et ipse te punias, quum dei gloria atque hominum ex aperto te sponte orbes. nam uti cetera omittam, patri meo regi et matri reginae video ex illa re quae interea accidit dolorem esse haud levem atque ab neglecta alienum. recordantur enim tui cum admiratione quadam, nec desistunt unquam in ore habere negotia tua publice et privatim et multum animo volvere, et praesertim hoc tempore quo crebris et vehementissimis rerum fluctibus et fortunae impetu circumfunduntur. huc simi-

σκευασμένους χαιρούσῃ γνώμῃ χρήματα καὶ δόξαν σὺν ὅσαις
προσήκουσι δεξιώσεις τιμαῖς συνοικοῦσαι παντοδαπαῖς, καὶ
οἷαι σοὶ πρὸς βουλήσεως εἶεν ἄν. οὐ γὰρ ἀνεμέσητον μὴ ἐς
τὸ δέον κεχρῆσθαί σε τῷ δέοντι. ἐξὸν γὰρ εὐδαιμονεῖν τε
καὶ χαίρειν, σὺ δ' ἐθελοντὴς ἀφανείᾳ καὶ λύπῃ συντήκεις
σαυτόν, καὶ οὐδαμῇ γε ἐρρῶσθαι δίδως πρὸς τὸ νῆφον αὖθις
46 τὸν σὸν λογισμόν. εἰ δὲ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον ἄγει τὰ
καθ' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμῶν ἐξ ἀφανοῦς ἐπιτίθεται τυραν-
νοῦσα θέλησιν, καὶ ἄκοντες δρῶμεν καὶ πάσχομεν ὑπ'
ἀνάγκης ὁπόσα τῶν ἐκείνης ῥοθίων ὁ κλύδων ἐπάγει, σοὶ μὲν
οὐκ ἐγκαλεῖν οὐδὲν ἔτι οὐδ' ὅρους κινεῖν ὑπεζευγμένους ἀνάγ-
f. 113 r. καις βουλήσομαι τοῦ λοιποῦ, ἀλλ' ὑπόψομαι καὶ φυλάξομαι
τὴν ἀδράστειαν, τοὐντεῦθεν ὡς εἰκὸς ἀφοσιούμενος τόλμημα.
πυθέσθαι δ' οὖν ὅμως βούλομαι πρὸς τῆς σῆς σοφίας, ὦ
βέλτιστε, τἀκριβές· εἰ γὰρ τοῦτο κρατεῖν με πείσειας, οὐκ
ἂν φθάνοις βαθεῖάν μοι χαριζόμενος ἡδονήν, μακρὰς ἐν
βραχεῖ τῆς ἐμῆς ἀποσφενδονῶν καὶ ἀπορραπίζων ψυχῆς ἀπο-
ρίας, αἳ δὴ διὰ μακροῦ τὴν τῆς ἐμῆς διανοίας ἑστίαν σφο-
δρῶς κατασχοῦσαι, νῦν μὲν ἐπ' ἄπειρον αὔξουσι τοὺς τῶν
ἐμῶν φροντίδων τε καὶ λογισμῶν ἀναριθμήτους ἀριθμούς,
καὶ τάς γε δὴ συνθέσεις τε καὶ ἀντιθέσεις σφῶν καὶ διαθέ-
σεις ἄλλοτ' ἄλλως παρεισκυκλοῦσαι, νῦν δ' ἐπ' ἄπειρον τέμ-
νουσί μοι καὶ διαιροῦσι τὸ μέγεθος τῆς αὐθαιρέτου λύπης,

lem cupiunt familiarem, qui tanquam Zephyrus sibi animum permulceat et parati sunt ad locupletandas opes cum voluptate quadam et gloriam omnibus qui decent amicitiae honoribus et qui ex voluntate tua fuerint ornandam. nec enim inultum dimittitur si iusto iustum non adhibueris. licet tibi in felicitate et voluptate versari, tu vero sponte calamitate et moerore te consumis. nec unquam ad sobrietatem venire patieris mentem tuam. sin vero fortuna et casus ferat res nostras et voluntatem nobis cum dominatu quodam imponit, ita ut inviti ad agendum et patiendum necessitate compellamur, nihil superest quod obiicias. nec fines necessitudinibus munitos sum turbaturus in futurum, sed Nemesin suspiciam et venerabor, temeritate ut par est abiecta. velim tamen, vir optime, me plane doceat prudentia tua; etenim si hos praestare mihi persuaseris, me non praeveneris hanc mihi magnam voluptatem praebendo, quum brevi tempore magnas dubitationes ex animo meo deturbaris et depuleris. quae quidem diu me vehementerque deprimebant, iam cogitationum et rationum multitudinem in immensum augent et compositiones et oppositiones et dispositiones earum alias aliter intrudunt, iam vero in immensum dilacerant ac dirumpunt tristitiae

ἣν αὐτὸς ἐμαυτῷ κατηγγύησα, λαθὼν οὐκ οἶδ' ὅπως ἐμαυτὸν καὶ τουτὶ τὸ τῆς βασιλείας ὑποδεξάμενος σχῆμα, πῶς μὲν ἑκὼν τοῖς πατρίοις ὑποταττόμενος πόθοις, πῶς δ' οὐ μάλα ἑκὼν διά γε τοὺς περιρρέοντάς τε καὶ περιστοιχίζοντας τέως ἡμᾶς κομιδῇ κυκεῶνας πραγμάτων, ὡς εἴρηται. εἰσὶ γάρ, εἰσὶν 47
ἔνιοι, μᾶλλον δ' οὐκ ἔνιοι, ὅτι μὴ πλὴν ἐνίων ἅπαντες Ῥωμαίων δῆμοι, οἳ καὶ τοὐμῷ τὰς αἰτίας τῶν Ῥωμαϊκῶν συμφορῶν ἀναρτῶσι πατρί, ὅσαι χαλεπῶς ἀνερρώγεσαν νῦν. ἤδη δὲ καὶ εἰς δημόσιον ἐρρύη θέατρον ἡ κατηγορία, καὶ ἔθνη πάντα βαρβάρων καὶ γένη παντοῖα μεστὰς μὲν ἀγυιὰς μεστὰς δ' ἀγορὰς καὶ πλατείας τῆς φήμης ποιοῦσιν, ἐπιρρωννύντες αὐτὴν ἀεὶ καὶ πᾶσαν ἐπάγοντες λοιδορίαν, δικαίου πέρι καὶ ἀδίκου μηδὲν ἐξετάζειν εἰδότες, μηδ' εἰς νοῦν βαλλόμενοι ὡς ἐξὸν τῷ πατρί μου, δι' ἃς ἅπαντες ἴσασιν αἰτίας, Παλαιολόγον αὐτὸν ἀνελεῖν ὁμοῦ τῇ μητρί, ὃ δὲ καὶ γαμβρὸν ἐπὶ τῇ ἐμῇ προσείληφεν ἀδελφῇ καὶ ἡμῶν προτετίμηκε τῶν υἱέων. νῦν δ' ἐπιβουλεύοντα βλέποντες ἐκεῖνον καὶ πᾶσαν μηχανὴν κινοῦντα καθ' ἡμῶν, καὶ δέον μισεῖν, οἱ δ' ἐκείνῳ μὲν προστίθενται πάσῃ γλώσσῃ τε καὶ γνώμῃ, τὸν δ' ἐμὸν ἀκρίτως μισοῦσι πατέρα, ὅτ' ἀναγκαζόμενος εἰς βοήθειαν προσκαλεῖται βαρβάρους, ἀμυνόμενος διὰ γαμβροῦ γαμβρὸν ἀλλοφύλου μὲν ὁμόφυλον εὐγνώμονος δ' ἀγνώμονα, καὶ ἅμα ἐπεξιὼν κακονοίας καὶ ἀβουλίας τοῖς ὑπηκόοις. καὶ τῷδε τῷ τρόπῳ 48
τὴν θείαν ἀναιροῦντες οὐκ ἴσασι πρόνοιαν, καὶ τὴν ἐπιπο-

magnitudinem, quam ipse mihi dedi eo quod nesciebam quomodo et me et hunc reipublicae statum ferrem. cur patris voluntati sponte obsecutus, cur non potius ob negotiorum turbas, quae me circumfundunt circumvehunturque. nonullae enim, imo omnes Romanorum gentes ipsi patri meo casus calamitatum Romanorum attribuunt, quaecunque vehementer nunc invadunt. iam etiam in populi conspectum opinio illa permanavit, et omnes gentes barbarorum et variae nationes vias et fora et plateas fama implent, eamque adaugent ignominia quavis addita. non possunt de iusto aut iniusto aliquid iudicare, nec animo reputant licere patri meo ob causas quas sciunt omnes tollere Palaeologum simul cum matre, qui socerum praeter sororem meam abduxit et nobis anteposuit filiis. iam vero intelligunt illum insidias atque artificia nobis struere et in odio aequitatem habere; sunt autem illi dediti cum toto animo ac voluntate. patrem meum temere oderunt, quod necessitate coactus ad auxilium vocavit barbaros, per generum alienigenam et honestum se defensurus ab genero indigena atque inhonesto, et quod ob nequitiam et malam voluntatem cives in-

ρευομένην τοῖς πράγμασιν ἀθετοῦντες ἀνάγκην τῆς τύχης.
πάντων γὰρ ὡς εἰκὸς προεγνωσμένων θεῷ, καὶ πᾶσι πεπι-
f. 113 v. στευμένου μήπω μηδενί τῳ τρόπῳ τὴν θείαν ἐξεῖναι διαψευ-
σθῆναι πρόνοιαν, ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθεῖ καὶ πᾶν τὰ τῇ θείᾳ
προεγνωσμένον προνοίᾳ πεπρᾶξεσθαι καθὰ καὶ προέγνωσται.
οἷς δ' οὐχ οὕτω δόξης ἔχειν συμβαίνει, οὐκ ἂν φθάνοιεν
οὗτοι πάντες ἐπ' ἀβεβαίου καὶ πλαιωμένης τιθέμενοι δόξης,
ὡς ἔγωγε οἶμαι, τοὺς τῆς θείας θεμελίους προνοίας, ἐφ' ὅσα
τὸν πάντα χρόνον προβαίνει τε καὶ προβήσεται τοῦ βεβαιώ-
σοντος οὐκ ὄντος ἐρείσματος. οἷς γὰρ οὐκ ἔστιν ἐξ ἀνάγκης
βεβαίαν κεκτῆσθαι τὴν ἔκβασιν ὁποῖά ποτ' ἂν εἴη, ταῦτ'
ἀόριστα ὄντα εἰκότως ἂν οὐδὲ προγινώσκεσθαι δυνηθείη ποτέ.
καὶ πάντες εὐθὺς καὶ συλλήβδην εἰπεῖν διαβέβληνται λόγοι
προφητῶν ἱερῶν, καὶ εἴ τινες εἶεν ἐκ Δωδώνης ἅμα καὶ Δελ-
φικοῦ τρίποδος τοῖς φιλοπευστοῦσιν ὁπωσποτὲ τῶν ἀποβησο-
μένων πέρι προθεσπίζοντες, οὐδαμῇ τῆς ἀοριστίας ἐχούσης
40 ὅροις ἐπιστήμης ἐγκλείεσθαι. καὶ οὕτως ἐπ' αὐτοφώρῳ τὴν
θείαν ἁλίσκονται διαβάλλοντες πρόνοιαν· καὶ τὸ ἄτοπον
ὁπόσον καὶ οἷον, πολλοῦ μέν τ' ἂν δεήσειε μὴ καὶ τῶν ἀφε-
λεστέρων πᾶς τις, καὶ εἴ τις εἴη τῶν πάνυ βαναύσων καὶ ἀγο-
ραίων, σαφῶς ἐννοεῖν. τούτου δ' οὑτωσὶ πρὸς ἀτόπους ἐσχα-
τιάς τε καὶ φάραγγας ἐωσμένου, πολλὴ ἂν εἴη ῥαθυμία μὴ
ἀρρήκτοις νομίζειν ἀνάγκαις δεσμίους τὰς τῶν γινομένων τε

vasit. hoc vero modo divinam se providentiam tollere nesciunt. omnia enim a deo pendent, cui omnis fides habenda est neque ullo modo divina providentia potest falli. necessario consequitur, quidquid divina providentia cognitum est. quibus non tanta gloria contigit, eos facile omnes in debili et vaga gloria ponere divinae providentiae fundamenta non puto in iis rebus quae per omne tempus proveniunt proveniëntque sublato firmo fulcro. neque enim quae non possunt necessario evenire plane qualia postea erunt, haec quum infinita sint verisimiliter etiam ante cognosci unquum possunt. ita omnia sacrorum prophetarum dicta vana sunt aut si qui Dodonae aut ad Delphicum tripodem erant qui consulentibus futura praedicebant, quum infinitas scientiae finibus circumscribi non possit. itaque in ipsa obtrectanda divina providentia deprehenduntur. et ineptum quantum et quale sit haud multum abest, quin imperitus quisque et rudis atque agrestis plane intelligat. qui quum ita ad inusitatos fines rupesque esset depulsus perfacili sane animo fuisset si non infragilibus putaret necessitatibus vinctos rerum praeteritarum futurarumque eventus procedere, et cuique homini infinitis fortunis servire. quae quum ita sint, et id quod apud nos o

καὶ ἀεὶ γενησομένων ἐκβάσεις πορεύεσθαί τε καὶ ἀτεκμάρτοις ἀνθρώπῳ παντὶ δουλεύειν τύχαις. εἰ οὖν οὕτω ταῦτα καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐκ μέσου χωροῦν πρὸς ἀβύσσους κάτεισιν ἀνυπαρξίας πυθμένας, τίς μηχανὴ τὸν ἐμὸν ἐξαιρήσεται πατέρα μὴ δρᾶν τὰ πρὸς τῆς ἀναγκαίας κεκλωσμένα τύχης, καὶ οὕτω μὲν ὡρισμένως προεγνωσμένα θεῷ, οὕτω δ' ὡς προεγνῶσθαι συμπέπτωκε γινόμενα τῇ προνοίᾳ, οὕτω δ' αὖ γινωσκόμενα καθάπερ ὥρισταί τε καὶ γίνεσθαι πέφυκε πρὸς τῆς ἄνω προνοίας, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν τῆς ἀναγκαίας ἀγόμενα τύχης. αὐτόματον 50
γὰρ καὶ τύχην τὴν θείαν καλεῖσθαι πρόνοιαν ἀκώλυτον ἠκηκόειν ὑπάρχειν μὴ μόνον τοῖς σοφωτέροις Ἑλλήνων παισίν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡμετέρων ἐνίοις. δέον οὖν ἐπαινεῖν ὅτι τῇ θείᾳ προνοίᾳ καὶ ὁ ἐμὸς ἀγόμενος πατήρ, καὶ ἀφύκτῳ δουλεύων ἀνάγκῃ, βαρβάροις μὲν συγγενέσι δ' οὖν καὶ φίλοις ἐπιτρέπει τὰς τῶν ἅπαξ ὑπὸ θεοῦ κατεψηφισμένων εἰς ὄλεθρον σφαγὰς καὶ τὰ λάφυρα καὶ τὰς παντοίας καὶ πολυτρόπους ἀπαγωγάς, οἱ δὲ καὶ ἄχθονται καὶ προσονειδίζουσι καὶ f. 114 r.
μισοῦσι, καὶ τὴν μὲν αὐτοῦ δι' εὐχῆς τελοῦσι ποιοῦντες ἀπαλλαγήν, τὴν δὲ τοῦ γαμβροῦ Παλαιολόγου μάλα σφοδρῶς ἐφίενται καὶ ἀνακαλοῦνται ἀρχήν, καὶ τὰς αὐτοῦ καὶ αὐτοὶ συνεργοῦντες οὐκ ἀπολείπουσιν, ὅσον τὸ ἐφικτόν, ἐπιβουλὰς καθ' ἡμῶν, καὶ ταῦτα διηνεκῶς ᾀδομένων ἐκ πάνυ πολλῶν καὶ παλαιοτέρων τῶν χρόνων ἀκούοντες τῶν τε ἄλλων κακῶν, καὶ ὡς πεπρωμένον εἴη τῷ ἔθνει τουτῳὶ χειρωθῆναι Ῥωμαίων ἅπασαν χώραν καὶ πόλιν, καὶ μέχρις αὐτῶν ἀγυιῶν

medio procedit ad profundam abeat inexistentiae ultitudinem, quid expediet patrem meum, ut non faciat ea quae fortunae necessitate destinata sunt. ita a deo plane praecognita sunt, et qualia providentiae se ostendunt, talia fiunt, quemadmodum destinata sunt, et nascuntur, divina providentia sive fortunae necessitate ducta. casum enim et fortunam nominari audivi divinam illam providentiam, nullo prohibente non solum apud Graecorum philosophos, verum etiam apud nostros. aequum igitur est assentiri divinae providentiae, et pater meus inevitabili necessitate ductus in barbaros cognatos atque amicos vertit, quas deus semel in eorum perniciem constituit, immolationes et praedationes variasque relegationes. illi vero gravantur et obtrectant et oderunt. precibus relegationem perpetrant, Palaeologi generi vehementer exoptant et ad se vocant imperium. nec insidias huic struere coniunctis cum illo viribus quantum licet desistunt. haec continuo cantari inde ab antiquis temporibus mala audierunt alia multa atque illud, huic populo a fortuna datum esse ut Romanorum totam terram

τε καὶ πλατειῶν καὶ στοῶν εἰσδραμεῖν τῆς Βυζαντίων μεγίστης πόλεως."

51 Ματθαίου μὲν οὖν ἐκείνου τοιαῦτα συνείρειν ἐθέλοντος ἕτερα πλείω καὶ ἄλλα ἐπ' ἄλλοις ὁμόστοιχα, διακόψας τοῦ λόγου τὸν δρόμον ἐγὼ τοιάδε φημὶ πρὸς αὐτόν. "σὺ δὲ βουλόμενος τὴν θείαν συνιστᾶν πρόνοιαν, ὡς δοκεῖ σοι τὸ σχῆμα τοῦ λόγου, λέληθας ἀναιρῶν αὐτὴν καὶ τἀναντία δρῶν προφανῶς τῆς βουλήσεως, καὶ τὸν πατέρα τὸν σὸν ἀπαλλάττειν μακρῶν ἐπειγόμενος ἐγκλημάτων πεφώρασαι καὶ σαυτὸν αὐτόχρημα τοῖς τῶν αὐτοῦ συγκαταδύων ἐγκλημάτων ὕδασί τε καὶ ῥοθίοις. μηδὲ γὰρ τὰς τῶν ὄντων τε καὶ γινομένων αἰτίας εἰδώς, μηδὲ τρόπους αἰτιατῶν διαιρεῖν ἐπιστάμενος, μηδὲ τούτων ἕκαστα τῷ προσήκοντι διανέμειν κανόνι, οὓς ἂν ἐθέλῃς ἐκφεύγειν κρημνούς, τούτοις ἐκ τοῦ ῥᾴστου καὶ μὴ θέλων ἐμπίπτεις. οὐ γὰρ παρὰ τοῦτο τοῖς δρῶσι γίνεται τὰ μοχθηρά τε καὶ ἀποτρόπαια, ὅτι πρὶν γενέσθαι προέγνωσται τῷ θεῷ, οὐδ' αἰτία τῶν γινομένων κακῶν ἡ πρόγνωσις· ἀλλ' ὅτι γενήσεσθαι ἤμελλε, διὰ τοῦτο προέγνωσται τῷ θεῷ. μᾶλλον δ', εἰ τἀσφαλέστερα λέγειν χρεὼν ἐνταυθοῖ, ἔγνωσται θεῷ καὶ οὐδαμῇ προέγνωσται. ἐπ' ἴσης γὰρ τοῖς ἐνεστῶσι θεὸς ὁρᾷ τὰ ἡμῖν μέλλοντα, ἐν τῷ τῆς ἰδίας ἁπλότητος ἱσταμένῳ μένων τὸν πάντα αἰῶνα, κἂν τῷ μηδαμῇ ποτὲ παραλ-
52 λάττοντι ἐνεστῶτι ἱστάμενος. καὶ ὁρῶν οὐ βίᾳ μεταρρυθμίζει τινὶ ὃ τὴν ἀρχὴν τοῖς ἀνθρωπίνοις θελήμασιν ἔδωκεν

in ditionem suam reciperet et Byzantium magnam urbem usque ad ipsas vias, plateas, statuas ingrederetur.

Matthaeus alia eiusmodi quum plura addere vellet, equidem sublato orationis cursu haec locutus sum. divinam enim providentiam ubi condere voluisti ut sermonis tui ratio docet, tollere te ignorasti et contraria iis quae voluisti ex aperto facere. et patrem ubi magnis liberandum criminibus suscepisti, ipse eiusdem omnino demersus deprehensus es criminum fluctibus. etenim quum neque causas scias eorum quae sunt et fiunt neque rationes eorum quae causis effecta sunt discernere possis neque suo unumquodque ordini attribuere, quas voluisti effugere rupes, in eas facillime incidisti. neque enim propterea fiunt miseriae et calamitates, quod cognitae a deo ante sunt quam fiunt. nec malorum causa providentia est, sed quod futura sunt, idcirco a deo praecognita sunt. aut potius dicendum est cognita sunt a deo, sed nunquam praecognita. nam quae futura nobis sunt, ea sicut praesentia providentiae dei apparent, ut qui omne tempus in propria unitate permaneat et in praesentia semper immutabili consti-

αὐτεξούσιον. ὅμοιον γὰρ ἂν εἴη ὥσπερ ἂν εἴ τις βαδίζοντά τινα βλέπων ἐξαγγέλλοι τῇ γλώττῃ. τὸν μὲν λέγοντα ἀληθεύειν ἀνάγκη, οὐ μέντοι γε παρὰ τὸ ἀληθεύειν τὸν λέγοντα ὁ βαδίζων βαδίζει. ἀλλὰ τοὔμπαλιν διότι ὁ βαδίζων βαδίζειν βεβούληται, ἀληθεύειν ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τὸν λέ- f. 114 v. γοντα. καὶ δίδωσι μὲν τὴν αἰτίαν ὁ βαδίζων τοῦ γε τὸν λέγοντα ἀληθεύειν, τὴν δὲ τοῦ αἰτιατοῦ χώραν δεύτερος ἐπιὼν ὁ λόγος λαμβάνει. καὶ δοκεῖ μὲν κατὰ μετουσίαν τινὰ καὶ ὁ λόγος ὡς ἑπόμενον ἴνδαλμα τὴν τοῦ ἀληθεύειν ἔχειν ὅπως ποτ' ἀνάγκην, οὐκ ἔχει δ' οὖν· οὐδὲ γὰρ οὐδεμίαν ἀνάγκην οὔθ' ὁ τοῦ λέγοντος λόγος οὔθ' ὁ τοῦ βλέποντος ὀφθαλμὸς τῇ τοῦ βαδίζοντος ἐπήνεγκεν ἐλευθερίᾳ κατὰ τὴν τοῦ βαδίζειν ἀδέσποτον θέλησιν. καὶ εἰ δοκεῖ γυμναστέον αὖθις τὸν 53 λόγον ἐφ' ἑτέρου τινὸς ὑποδείγματος τελεώτερον, κείσθω γάρ τινα τήμερον τρίπηχυ ξύλον φέρε εἰπεῖν εἰς ῥάβδου χρείαν ἐξ αὐτοσχεδίου θελήσεως οἴκοθεν ἀποξέειν μεταποιοῦντα, μηδενὸς τῶν ἁπάντων μηδὲν ἐπιτάττοντος ἔξωθεν ὅσοι παριόντες ὁρῶσιν. οὐκ ἂν οὖν οὐδ' αὐτός, οἶμαι, ἀμφισβητήσειας μὴ κατ' ἀθρόαν τοὺς παριόντας περίληψιν ὁρᾷν μὲν καὶ γινώσκειν εὐθὺς ὁπόση καὶ οἵα μῆκος ἅμα καὶ πλάτος ἡ ῥάβδος, μηδεμίαν δ' ἐπάγειν ἀνάγκην τῇ πράξει τὴν θέαν. εἰ οὖν καὶ θεὸς ὡς ἐνεστῶτα πάντ' ἐπ' ἴσης ὁρᾷ τά τε δὴ γινόμενα καὶ γενησόμενα, τί τις ἂν ἔχοι λέγειν ὡς ἡ τοῦ θεοῦ θεωρία καὶ γνῶσις ἀνάγκην ἐπάγει τινὰ τοῖς ἐλεύθερον τελεῖσθαι καὶ

tutus sit. nec voluntatem quam hominibus dedit liberam finibus circumscribit. perinde ac si quis ambulare aliquem videns referat, verum dicere eum necesse est. nec tamen, quod verum ille narrat, ob eam causam hic ambulat, sed quod qui ambulat, ambulare ipse vult, necessario fit ut verum ille narret. et qui ambulat causam dat cur ille verum dicat. ita ut post causatum narratio locum obtineat. ob societatem quandam narratio videtur quae tanquam imago sequitur veritatis omnino necessitatem habere. sed res non ita se habet. etenim nec narrantis narratio nec videntis visio ullam necessitatem adhibet ambulantis voluntati et libertati. atque si videbitur rationem hanc ad alterum exemplum quoddam probabiliorem reddam. ponamus igitur aliquem lignum tribus cubitis longum ad baculi usum sponte domi secantem, nullo foris iubente ex omnibus qui domum praetereuntes eum cernunt. nec vero ipse ut opinor dubitabis quin ob hominum frequentiam praetereuntes statim cernant et intelligant qua sit longitudine et latitudine baculum. nullam autem visio operi necessitatem praebet. si igitur deus sicut praesentia cernit et quae sunt et quae

54 ἀδέσποτον πεφυκόσι τὸν τρόπον; ὥσπερ γὰρ οὐδὲ τῶν ἀνθρώπων οὐδεμία τις τῶν ἁπάντων, ὡς εἴρηται, ὄψις ἀνάγκην, οἷς ἂν ἐκ τοῦ παρήκοντος γινομένοις ὁρᾷ, μηδαμῇ ἐπάγει βιαίαν οὐδεμίαν, οὕτως] οὐδ' ἡ τοῦ θεοῦ εἴτε πρόγνωσιν λέγειν χρεὼν εἴτε γνῶσιν, οἷς ὁρᾷ γιγνομένοις, οὐ βίαιον ἐπάγει οἰδέσιν οὐδέν, οὐδ' ἀνάγκῃ δουλοῖ τὴν ἅπαξ ὑπ' αὐτοῦ δεδομένην ἐλευθερίαν τοῖς πράγμασιν. ἐπ' ἴσης γὰρ ὁ θεὸς ὁρᾷ τὰ γινόμενά τε καὶ γενησόμενα, καὶ οὐδὲν μᾶλλον αὐτῷ παρὰ θάτερον θάτερον, ἐν τῇ ἁπλότητι μένων ἐπ' ἴσης αὐτὸς τοῦ σφετέρου διηνεκῶς ἐνεστῶτος· καὶ ὁμοίως ἀεὶ τὸ δεδομένον ἑκάστοις ἐνδίδωσιν αὐτεξούσιον. διὸ καὶ οὐδὲν μᾶλλον, ὡς εἴρηται, φαίης ἂν τὸν θεὸν προορᾶν τε καὶ προγινώσκειν ἢ ὁρᾶν καὶ γινώσκειν, τοῦ χρονικοῦ παρῳχηκότος ἅμα καὶ μέλλοντος ἑνί γε τῷ τρόπῳ τελέως ἐντεῦθεν ἐξωθουμένου καὶ χώραν αὐτῷ προσήκουσαν οὐδεμίαν οὐδαμῇ ἐφευρίσκοντος.

55 Τί τοίνυν ἐς τὸ ἀθῷον αὐτὸς παρεξάγεις τὰ τοῦ πατρὸς ἐγκλήματα, σφαλερᾶς διανοίας εὔφημόν τινα τὴν ἀποστροφὴν ἀντιμηχανώμενος, καὶ λόγοις ἀπατηλοῖς πρὸς τὸ βουλόμενον σπεύδεις μετατιθέναι ὧν τὴν κόλασιν ἔργοις ἐκεῖνος
f. 115 r. ὑφέξει τῷ βλέποντι καὶ κρινοῦντι θεῷ. φυγὰς γὰρ ἐθελοντὴς τοῦ θεοῦ γεγονώς, καὶ πόθῳ προσκαίρου τύχης καὶ δόξης τοῦ θείου φωτὸς ἐκείνου ἀπερρωγώς, παρ' ὅσον ἐπίδοξον ὄνομα διὰ γῆς ἐσπούδακε σπείρειν, παρὰ τοσοῦτον ἄδοξον στάχυν

futura sunt omnia, quomodo dicat quisquam dei visionem et cognitionem ullam afferre necessitatem iis quae nata libero nec ullo dominatu obstricto ordine perficiuntur. ut enim hominum omnium nulla visio iis quae in praesenti fieri cernuntur, ita nec dei praecognitio sive cognitio iis quae fiunt ullam unquam vim affert nec necessitati libertatem semel datam subiicit. similiter enim deus ea, quae fiunt et quae futura sunt cernit, nullo discrimine interposito, quippe qui in simplicitate praesentiae suae continuo permaneat. ita etiam libertatem cuique datam nunquam non concedit. idcirco, ut dixi, nec providere et precognoscere deum, quam videre et cognoscere malueris dicere. quum praeteritis simul et futuris qui locus vindicetur nullus inveniatur.

Quid igitur a criminationibus patrem ad innocentiam revocas incerta sententia cum arte quadam in tuam rem versa et rationum fraude ad voluntatem studes mutare ea quibus poenam ille dabit deo qui cernit et diiudicat. etenim sponte profugus dei et fortunae faustae gloriaeque desiderio ductus, ab divino illo viro seiunctus, quam gloriosum nomen per terram serere studuit, tam ingloriosam messem perpetuo facit. consilio semper destitutus a

ἀεὶ θερίζει, δι' ἀβουλίαν ἀεὶ τοῦ βελτίονος ἀπορραπιζόμενος· καὶ ἃ διώκειν εἵλετο νομίσας εἶναι χρηστά, πάντων ἐκπέπτωκεν ἄρδην, ὑφ' ἧς ἐλάτρευε διωκόμενος τύχης. καὶ ὅθεν εὐδαιμονέστατος πάντων ᾠήθη γίνεσθαι βασιλέων, ἐκεῖθεν ἡ ἀντίπαλος παραδῦσα ῥύμη τῆς τύχης αὐτοῦ γυμνὸν παντὶ τῷ τοῦ βίου θεάτρῳ καὶ κόσμῳ προδείκνυσι μὴ μόνον τοῦ μόνου θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἧσπερ ἐσπούδακε δόξης προσκαίρου τυχεῖν. ἐπ' οὐδεμιᾶς γὰρ βεβαίως ἑστήξει κρηπῖδος 56 *κλῆρος δόξης οὐδεὶς ὅς τε θεοῦ ἀποπεφοίτηκε καὶ ὃν τὸ τῆς τύχης ἐχορήγησεν ἄστατον. δυοῖν γὰρ ἑπομένων τῇ τῆς προσκαίρου τύχης εὐκληρίᾳ κακῶν, ἢ καὶ ἄμφω περιχεῖται τοῖς ἀθλίοις ἐναλλὰξ ὁπόσοι ταύτην ἀμφιέννυνται, ἢ δυοῖν θάτερον. ἢ γὰρ οἶδε τὸ τῆς τύχης ἄστατον, καὶ δεδιέναι τὴν αἰφνίδιον ἀνάγκη μεταβολὴν ἀεί, καὶ τῷ συνεχεῖ τοῦ δέους εὐδαιμονεῖν ἀσφαλῶς μηδαμῇ συγχωρεῖσθαι, καὶ παρούσης μὲν λυπεῖσθαι διὰ τὴν τῆς ἀποβολῆς ἐλπίδα, ῥυείσης δ' αὖ λυπεῖσθαι διὰ τὴν ἐναπομένουσαν μνήμην καὶ τήν γε δὴ τῆς ἀναλήψεως ἀπόγνωσιν· ἢ οὐκ οἶδε, καὶ μὴ εἰδὼς οὐδ' εὐδαίμων. παροῦσα μὲν γὰρ ἡδονὴν οὐκ ἔχει τουτῳῒ κεκτημένῳ· καὶ πῶς ἂν εἴη εὐδαίμων τὴν αἴσθησιν οὐκ ἔχων ὧν κεκτῆσθαι δοκεῖ; ἂν δ' ὀψὲ καὶ τὸ τῆς φύσεως ἴδιον* 57 *ἐπενέγκῃ, λέγω δὴ τὴν μεταβολὴν ἑαυτῆς, τῷ τῆς αἰφνιδίου ἐκπλήξεως ὑπερβάλλοντι συνανεῖλεν ἐνίοτε καὶ τὸ ζῆν. καὶ προλέλοιπε μὲν αὐτὸν εὐθὺς ὃ προλιπεῖν μὲν οὐκ ἦν αὐτῷ*

felicitate reiicitur. atque quae persequebatur tanquam optima arbitratus, ex iis omnibus plane deiectus est a fortuna cui serviebat ductus. ubi omnium regum felicissimum se esse putabat, ibidem fortuna in alteram partem inclinata universo vitae spectaculo et terrarum orbi illum ostendit destitutum non modo a deo uno, verum etiam ab ipsa qua frui voluit fortuna. non enim firmo stabit fundamento gloria ulla quae a deo separata, a mutabili fortuna constituta est. duorum enim malorum quae faustae fortunae sortem sequuntur, aut ambo perfunduntur aerumnis quae illam circumdant, aut certe alterutrum. aut enim metuere fortunam cognita eius inconstantia necesse est et in perpetuum se dare timori, ne in secura felicitate versetur, denique quum illa adest, angi necesse est ob iacturae metum, dilapsa autem rursus angi ob memoriam eius et recreationem desperatam. sin vero eam nescit, beatus esse non potest. nam quae adest voluptatem possessori affert. quomodo autem felix esse poterit, qui sensibus id non percipit, quod possidere videtur. sin vero postea naturae proprium feret, mutationem suam dico, repentino perturbationis impetu

βουλομένῳ, καταλέλειπται δ' αὐτὸς οὔθ' ὡς καταλελεῖφθαι νενόμικεν οὔθ' ὡς βιοῦν προῄρηται. τοιαῦτα γὰρ τὰ τῶν χρονικῶν πραγμάτων ἐγκύκλια παίγνια καὶ οἱ τῆς τύχης γέλωτες, σκιὰ μὴ κρατεῖσθαι πεφυκυῖα, καὶ ἀνούσιον ὄνομα ταῖς τῶν μικρολόγων καὶ μικροψύχων ἐπιπλανώμενον φαντασίαις. διὸ καὶ ῥᾷστα μυρίοις ἀναμοχλεύεται κύβοις μεταβολῶν ἀτεκμάρτων. καὶ ὁ σφόδρα θέλων αὐτῇ παραμένειν τοῦ μένειν ἀσφαλὴς ἀποσφενδονᾶται ῥᾳδίως· ὁ δὲ ταύτης μὲν ἐθελοντὴς ἐκχωρῶν, θεῷ δὲ τῷ τῶν καλῶν ὡς ἀληθῶς χορηγῷ προσέχων τὸν νοῦν, εὐσταλὴς τὴν τοῦ βίου παρατρέχων θάλασσαν ἔφεδρον ἐπίβουλον οὐδὲ λῃστὴν φοβήσεται πάντων οὐδένα ποτέ.

58 f. 115 v. Καὶ ἵνα σε ἐς τὸ πρότερον ἴχνος ἐκείνου τοῦ ὑποδείγματος αὖθις ἀναγαγὼν κατακλείσω τὸν λόγον, δεδειχὼς ὡς ἄνθρωποι τῶν ἀνθρωπίνων αἴτιοι γίνονται συμφορῶν καὶ οὐχ ὁ θεὸς οὐδ' ἡ αὐτοῦ πρόγνωσις, οὐδ' ἀνάγκη τις τυραννεῖ τοῦ βίου τοὺς οἴακας, ἀλλ' ἑκούσιον θέλημα τοὺς κακοὺς εἰς κακὰ παραπέμπει, προσέχειν τοῖς λεγομένοις χρεών. καθάπερ γάρ, εἴ τις μοχθηροτέρᾳ μετὰ τοῦ πλείονος χρῷτο διαίτῃ καὶ ἀπᾴδουσαν τῷ γαστρὶ συμφοροίη τροφήν, ἀνάγκη νοσεῖν καὶ διαφόρους καὶ ἄλλας ἐπ' ἄλλαις ἀλγηδόνας διηνεκῶς ὑπομένειν, καὶ τὸ αἴτιον πλὴν τῆς τοῦ πάσχοντος γνώμης καὶ προαιρέσεως οὔτε τῇ τροφῇ προστρίψειεν ἄν τις δικαίως οὔτ'

interdum ipsam vitam tollit. et illud eum reliquit, quod relinquere sane nolebat. relictus ipse est neque ut relinqui se putaverat neque ut videre consueverat. haec enim quae in tempore ab eo facta sunt ludibriorum vicissitudines sunt et fortunae risus, umbra quae non comprehendi potest et inane nomen quod in tardorum hominum cogitatione versatur. quamobrem facillime infinitis mutationibus tanquam tesserarum millibus eruitur. et qui in felicitate permanere vehementer voluit, e securitate eius facile eiicitur. qui vero sponte eam relinquit, ad deum bonorum sane ducem animo converso, incolumis vitae aestum superabit neque insidias nec latrocinia omnium hominum timebit.

Atque ut te ad illius exempli vestigium reducam finemque orationi imponam, postquam ostendi homines suorum casuum esse auctores et non deum neque eius providentiam nec necessitatem quandam in vita dominari, sed liberum arbitrium malos in mala proiicere, ad ea quae dicta sunt mentem attendere oportet. quemadmodum enim si quis malo victu utatur plerumque et ventri iniquo suo, aegrotare eum et multos dolores pati necesse est. causam vero huius rei, nisi aegroti sentiendi vivendique rationi, nec victui iure tribuerit quisquam

ἀνθρώπων οὐδενί, οὐ μέντ' ἂν οὐδὲ ταῖς τῶν ὁρώντων προρρήσεσι καὶ προγνώσεσιν, εἴ τινες εἶεν ἰατροὶ καλῶς ἐκ τῆς ἀκαίρου τροφῆς ἐκείνης στοχαζόμενοι καὶ προαναφωνοῦντες τῷ μὲν τὴν ἀκόλουθον νόσον τῷ δὲ τὸν ἑπόμενον θάνατον, καὶ ἀνάγκην οὐδεμίαν ἐπήνεγκεν οὔτε τοῖς νοσήμασιν ἐκείνοις οὔτε τῷ θανάτῳ πρόρρησις καὶ πρόγνωσις τοῦ συνετῶς ὁρῶντος ἰατροῦ, οὕτως οὐδ' ἡ τοῦ θεοῦ πρόγνωσις ἀνάγκῃ συνωθεῖ τοὺς ἁμαρτάνοντας εἰς τὸ ἁμαρτάνειν, οὐδ' ἁμαρτάνοντας αὖ παντοίοις ἐκ παντοίων καὶ ποικίλοις ἐκ ποικίλων δεινοῖς περιπίπτειν ἀμοιβαδὸν καὶ οἷον πρὸς πάνυ δυσδιεξόδευτον ἐκπονεῖσθαι λαβύρινθον τῶν τε ἐνταῦθα πραγμάτων καὶ τῶν διὰ τὰς ἐκεῖθεν ἡτοιμασμένας κολάσεις πληττομένων ἀεὶ λογισμῶν. ἀνάγκη μὲν γὰρ τὰ ἐσόμενα προγινώσκεσθαι 59
τῷ τὰ πάνθ' ὡς ἐνεστῶτα βλέποντι θεῷ, οὐκ ἀνάγκη δ' αἰτίαν ἡγεῖσθαι κακῶν τὴν αὐτοῦ πρόγνωσιν. καὶ εἴ τι δ' ἐν τοῖς τῶν ἀλόγων ζώων σπλάγχνοις ἰχνηλατοῦσι παῖδες Χαλδαίων, ἐπεὶ καὶ περὶ τοιούτων εἰρήκεις, καὶ εἴ τις δ' αὖ ἐκ Δελφικοῦ τρίποδος ὁρμώμενος λόγος πρὸς μελλόντων ἔρρωται πρόγνωσιν, στοχαστικαὶ καὶ ταῦτα δαιμόνων εἰσὶ προρρήσεις, ἀθροιζόντων τὸ μέλλον ἔκ γε τῆς τῶν ἐρωτώντων διαίτης καὶ τῆς τοῦ βίου αἱρέσεως. καὶ οὔτ' ἀνάγκην εὐθὺς ἐπάγουσι καὶ τοῖς πράγμασιν αἱ στοχαστικαὶ προρρήσεις αὗται, οὔτε τὸ προσαγωγότερον τῆς τῶν δαιμόνων ἀπάτης μεταρρι-

nec ulli homini. neque etiam praesagitionibus et praecognitionibus si medici adsunt qui ex nocenti illo coniiciunt huic morbum affuturum, illi vero mortem, ullam tamen necessitatem affert nec morbo nec morti prudentissimi medici praesagitio et praecognitio. ita neque dei praecognitio necessitate trahit peccantes ad peccandum nec peccantes ex miseriis in miserias proiicit. ut per difficilem labyrinthum pervagentur et ob poenas quas sibi ibidem parant sollicitudinibus in perpetuum irretiantur. providere deum ea quae futura sunt utpote qui universa tanquam praesentia cernat necesse est. causam vero malorum inducere eius providentiam necesse non est. et si quid ex bestiarum visceribus praesagiebant Chaldaei, quoniam de his quoque locutus es, et si quod a Pythia datum oraculum ad cognoscenda futura spectavit, coniecturales hae sunt praesagitione, daemonum qui futurum ex consulentium conditione et vitae ratione colligunt. nec ullam rebus necessitatem ipsae praesagitiones illae coniecturales afferunt. nec daemones illecebris fraudis possunt ad peccatorum perniciem trahere animam eam, quae in timore dei et sanitate integerrima firmiter constituta est. et quemadmodum homines non indigerent medicina, si non aegrotarent, ita nec vaticinatione opus esset si non in fortunarum

πίζειν δύναται πρὸς τὰ τῶν ἁμαρτιῶν ἀρρωστήματα στερρῶς ἡδρασμένην ψυχὴν ἐν τῷ θείῳ φόβῳ καὶ τῷ τῆς ὑγιείας ταύτης μάλα ἀκραιφνεῖ. καὶ ὥσπερ οὐκ ἂν ἔδει τοῖς ἀνθρώποις ἰατρικῆς, εἰ μὴ ἐνόσουν, οὕτως οὐδὲ μαντικῆς, εἰ μὴ ταῖς σφαλλομέναις ἐγκυβιστῶντες τύχαις ἡμάρτανον, καὶ δεδιότες ἐντεῦθεν τὸ μέλλον ἐρωτᾶν ἠναγκάζοντο τοὺς τὴν στοχαστικὴν διὰ μακρῶν ἀκριβώσαντας τῶν αἰώνων δαίμονας, ἀνθρώπων μὲν μᾶλλον, ἁπάντων δ' εὐστόχους οὐ μάλα μᾶλλον·
f. 116 r. ἴδοις γὰρ ἂν κἀκείνους τὸ πλεῖστον ὡς ἐν μεταιχμίῳ ῥιπτοῦντας τὸ μάντευμα. τά τε γὰρ ἄλλα καὶ τὸν Ἅλυν, φησί, διαβὰς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσεις, οὔθ' ὁποίαν ἀποσαφῶν ἀμφοῖν, οὔθ' ὅτι τῷ ἐρωτῶντι βέβαιον ἡ διάβασις, ἀλλ' εἰ διαβὰς τύχοι. καὶ μυρία τοιαῦτα τοῖς γε σχολάζειν οὐ μάλα ὀκνοῦσιν εὑρίσκοιτο ἄν.

60 Καὶ μή μοι λέγε προγόνων ἁμαρτίας δι' ἃς τῶν κακῶν ἐκεῖθεν ἠργμένων ἥκιστα δύνασθαι τὸν εἱρμὸν ἀναλύειν ἐκεῖνον τοὺς ἀπογόνους, καὶ τὴν ἐκείνου τοῦ ῥεύματος ἀναστέλλειν φοράν τε καὶ δυναστεύουσαν αὐτοκρατορίαν. ἄπαγε· σκῆψις ταῦτα σαθρά. οὐ γὰρ ἄδικος ὁ θεός, ἵνα τὴν ἑτέρων ἔκτισιν ἑτέρωσε παραπέμπῃ καὶ ἄλλων ἄλλοις παρέχῃ κολάσεις ἁπλῶς. ἀλλ' ὅμοιον ἂν εἴη ὥσπερ ἂν εἴ τις φλόγα πυρὸς κατασβέσαι πειρώμενος τἀναντία τοῖς ἔργοις ποιοίη, αὐτός τε ἀντ' ἄλλων σβεστηρίων ἁπάντων φακέλλους φρυγάνων ἐπιτιθεὶς καὶ ἀμφορέας ἐλαίου προσεπιφέρων κατὰ τὸ δαψιλέστερον, καὶ σφόδρα ἄλλους κατόπιν ἰόντας κινοίη τὰ

fallacias se proiicientes peccarent. sed timore ducti futurum quaerebant ex daemonibus qui per multas aetates vaticinandi artem exercuerant hominibus quidem omnibus illi nec tamen multum prudentiores. vides enim illos plerumque in discrimine ponere oraculum. ceteris omissis, Pythia Halyn inquit, si traieceris, magnum regnum delebis. nec vero utrum regnum nec num fausta esset traiectio quaerenti ullo verbo explicavit, nisi si forte traieceris.

Huiusmodi exempla qui quaerere non aegre ferent permulta invenient. noli porro dicere malorum per patrum peccata prolatorum vinculo se liberare liberos minime posse nec pestis illius perniciem ac dominatum tollere. valeat haec fictilis indagatio; nec enim iniustus deus est ut alterius alteri poenam adiungat. quod perinde est ac si quis flammam oppressurus omissis ceteris omnibus iis quae ad exstinguendum adhiberi solent sarmentorum fasciculos imponat et olei amphoras large infundat et vel ceteros qui eum sequuntur ut idem faciant incitet; statim in aerem flamma ascendet et citius terram circumcurret fumo in aetherem emisso. necesse est non ex uno domi-

ὅμοια δρᾶν, καὶ ἀεὶ τοὺς ἑξῆς· ταχὺ μέντ' ἂν εἰς ἀέρα βαθὺν ἡ τῆς φλογὸς ἀναρριπισθείη κορυφή, ταχύτερον δ' αὖ τὴν κύκλῳ γῆν περιδράμοι αἰθερίου τέως συνεφαπτομένου πνεύματος· οὐ γὰρ ἀνάγκη πῦρ ἐκ μιᾶς τινὸς ἀναστέλλειν οἰκίας, ἀλλ' ἀνάγκη πόλιν ὅλην αὐταῖς οἰκίαις καὶ στοαῖς ἐμπιπρᾶν ἐκ τοῦ ῥᾴστου μετὰ τῶν συνοικούντων. οὕτω δὴ καὶ τοῖς ὀψιγόνοις, εἰ μήτε τὰ πατέρων ἐγκλήματα διορθοῦσθαι πειρῷντο, ἀλλὰ καὶ προσεπαντλεῖν ἀναγκάζοιεν ἄλλοθεν ἄλλους ἄλλα κατόπιν ἁμαρτήμασιν ἁμαρτήματα παλαιοῖς νέα καὶ μακροῖς μέτροις μείζω τε καὶ βαρύτερα, νοσεῖν ἀνάγκη, καὶ κατὰ τὸ ἀνάλογον τοῖς ἐσχάτοις δεινοῖς ἀεὶ περιπίπτειν, καὶ μηδ' ἀναπνεῖν ἐλευθέριον δύνασθαι, ἀλλ' ἐοικέναι πως ἐκείνοις οἳ περιπνευμονίᾳ καὶ ὑδέρῳ συνισχημένοι βαθεῖ βίους ὅλους ἑνὸς θανάτου ῥᾳδίως ἀλλάξαιντ' ἄν.

Τί τοίνυν καὶ σὺ μετὰ τοῦ πατρὸς τοὺς τῶν οἰκείων 61 ἁμαρτημάτων Ὀλύμπους καὶ Παρνασοὺς παρατρέχοντες, πᾶσιν ὀφθαλμοῖς ἐς τοὺς προγονικοὺς ὀρόβους ἐμβλέπετε, καὶ οὐκ ἀπάγειν οὐδ' ἐπὶ βραχὺ τὸν νοῦν ἐκεῖθεν βεβούλησθε, οὐδ' ἐπιστρέφειν ὀψὲ καὶ πρὸς ἑαυτούς. ἀρίθμει γάρ, εἰ βούλει, μικρὸν τῶν τῆς οἰήσεως ὑπανιεὶς ὀφρύων, τὰ νέα f. 116 v.
ταυτὶ καὶ ὑμέτερα, καὶ παρατίθει τοῖς τῶν προγόνων παλαιοτέροις ἅπασι· καὶ ὄψει τοσοῦτο βαρύτερα καὶ πολυειδέστερα τὰ ὑμέτερα ὅσον ἡ στεῖρα καὶ παράλιος ψάμμος ἅπασα πρὸς ἓν ἀθροισθεῖσα βάρος μικροῦ τινὸς ὑπερέχει δίσκου, ὁποίοις πάλαι καὶ οἱ ἐν Ὀλυμπίοις ἐχρῶντο δισκεύοντές τε καὶ τὸ παγκράτιον ἐξασκούμενοι.

cilio flammam esurgere, sed totam urbem cum omnibus domiciliis et civibus facillime comburi. ita et liberos si non patrum criminationes diluere student, sed peccata aliis alia, veteribus nova, modicis et levibus maiora etiam et graviora addunt, aegrotare necesse est, ita ut in extremas semper miserias incidant nec libere respirare possint, sed similes videantur eorum, qui pulmonum inflammatione et aquae intercutis morbo implicati cum longa vita mortem brevem facile commutare velint.

Quid igitur ipse tu et pater tuus innumeris domesticis illis maleficiis praetermissis omni oculorum obtutu patrum facinora inspicitis nec inde avertere animum ne tantulum quidem vultis et tandem ad vos ipsos convertere? enumera enim si voles deminuta aliquantulum animi insolentia nova haec vestra cum peccatis veteribus illis omnibus comparata et videbis tanto graviora et crebriora vestra, quanto carina et arena marina in unum congregata exsuperat exiguum discum, quo olim usi sunt qui Olympia certamina exercebant.

62 *Εἰ δ' αἰσχρὸν τὸ τὰ αἰσχρὰ διανοεῖσθαι, αἰσχρότερον πάντως δήπου πολλῷ τὸ τὰ αἴσχιστα καὶ δύνασθαι καὶ δρᾶν καὶ ἅμα πρὸς δημοσίους ἐκλαλεῖν ἀκοάς. εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως, ποῦ λοιπὸν οὐκ ἂν ἀναιδείας ἐλαύνοι, ἐφ' οἷς ἐγκαλύπτονται καὶ τῶν βαναύσων οἱ δυστυχέστεροι, τούτοις τὸν σὸν ἐγκαλλωπίζεσθαι πατέρα, καὶ γυμνῇ βοᾶν τῇ κεφαλῇ Βυζαντίοις ὡς διὰ τὴν ὑμῶν ἀπέχθειαν, τῷ γαμβρῷ προστιθεμένων Παλαιολόγῳ καθ' ἅπασαν γνώμην, πάσης μὲν ἀποκέκλεισθε νῦν μὴ μόνον προόδου καὶ τῆς τῶν ὑμετέρων κομιδῆς ἀσταχύων ἀλλὰ καὶ πάσης χρηστῆς προσδοκίας ἑξῆς, ὄψεσθε δ' οὖν ἐν βραχεῖ καὶ τὸ μέγα καὶ περιβόητον ἄστυ Βυζάντιον τουτοῒ προδεδομένον ὁμοίως ὑπ' ἐμοῦ τῷ τῶν βαρβάρων ἀρχηγῷ πρὸς βασίλειον οἴκησιν, Ὑρκανῷ τῷ γαμβρῷ σὺν ἅπασι τοῖς ὑπ' αὐτῷ βαρβάροις. ὅθεν γυναικῶν μὲν καὶ παίδων ἀλλοτριώσεσθε τὴν ταχίστην, καὶ ἅμα χρημάτων καὶ οἰκιῶν, ὑμεῖς δὲ μαστιγίαι καὶ*
63 *ἐν Καρὸς δουλεύσετε μοίρᾳ. τοῦτ' ἐκεῖνο ὃ καὶ τῷ Λαέρτου πάλαι Ὀδυσσεῖ ναυαγήσαντι ἐκπεπηδηκὼς ἐπηγγέλλετο Κύκλωψ ἐκεῖνος ὁ τοῦ Ὁμήρου, πύματον δηλαδὴ φυλάξειν ἑαυτῷ τράπεζαν αὐτὸν μετά γε δὴ τὴν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐδωδήν, οὓς θηριῶδες καὶ ὠμοβόρον τηνικαῦτα ὁρῶντος αὐτοῦ πεποίηται δεῖπνον. τί τῆς ἐπαγγελίας ταύτης ἀθλιώτερον ἢ θηριωδέστερον; εἰ οὖν αἴσχιστον τὸν ἐν ἐξουσίᾳ τὰ αἴσχιστα δρᾶν, ἤπου μανίας οὐ μάλα ἐλεύθερον λύκοις τὸ ἐμπιστευθὲν προτιθέναι ποίμνιον εἰς βορὰν ἑκόντι τὸν ποιμένα. δέον γὰρ ὑπερμα-*

Ac si turpe est turpia cogitare, multo sane turpius est turpissima et posse et facere et simul ante omnium oculos proferre. quae quum ita sint, nonne insolentia ductus pater tuus, in quibus infimorum hominum abiectissimi erubescant, iis ipsis gloriabitur? ob odium nostrum qui simus Palaeologo genero toto animo dediti exclusos vos esse omni fructu et vestrorum agrorum cultu, sed etiam omni spe bona. videbitis igitur brevi magnam hanc atque illustrem urbem Byzantium traditam a me Hyrcano genero ac barbaris qui sub eius potestate degunt. deinde a mulieribus ac liberis celerrime relegabimini atque ab opibus et aedificiis, vos autem in abiectissima servitudine servietis. hoc illud est quod Laertiadae olim Ulyssi navibus advecto accedens dixit Cyclops ille Homericus se eum tanquam ad ultimas mensas servaturum donec viros illos edisset, quibus bestiarum more ante illius ipsos oculos mensam sibi exstruxit. quid huc narratione miserius et immanius? quod quum turpissimum sit posse turpissima facere, ab insania sane non alienum est, si pastor gregem sibi commissum lupis ad devorandum tradat. oportet dimicare et omnibus viis

χεῖν καὶ πᾶσι τρόποις τὴν τοῦ ποιμνίου ζητεῖν εὐζωΐαν, ὃ
δ' εἰς κακοδαιμονίας ἀνυπερβλήτου μετεσκεύασε πρόφασιν
τὴν ποιμαντικὴν δεσποτείαν, καὶ οὐδ' αἰδεῖται τὰς τῆς ἀδί-
κου ψυχῆς ἐκλαλῶν ἀπορρήτους ὠδῖνας, ἀλλὰ καὶ δόξης ὑπερ-
βολὴν ἑαυτοῦ τὰς Ῥωμαίων ἡγούμενος συμφορὰς δημοσιεύει
καὶ ἐγκαυχᾶται. ὅμως καθάπερ οὐδὲν καινὸν οὐδ' ἀνοίκειον 64
ἀνδροφόνῳ μυρίους ἀνόμως ἀνθρώπους πεφονευκότι καὶ πορ-
νείας ἁλῶναι, οὕτως οὐδὲν οὐδὲ τούτῳ καινόν, καθάπαξ τοῦ
πεποιηκότος ἀπερρωγότι θεοῦ καὶ τὴν πάτριον ἐξομοσαμένῳ f. 117 r.
εὐσέβειαν καὶ τοῖς θείοις ἐμπεπαρῳνηκότι κανόσι καὶ νόμοις
καὶ πᾶσιν ἱεροῖς ἀδεῶς ἐνυβρίσαντι μυστηρίοις, καὶ ἐν ἀλη-
τηρίων μοίρᾳ γῆς καὶ θαλάττης ἁπανταχῇ τοὺς εὐσεβείᾳ
συντεθραμμένους διασπείραντι, καὶ παντοίοις τοὺς λειπομέ-
νους δεσμωτηρίοις ἐμβεβληκότι, καὶ τοῖς τοιούτοις ἐγκαλλω-
πίζεσθαι ἀδικήμασι, δίκην σειρᾶς ἐξημμένοις ἐκεῖθεν, καὶ τῷ
τῆς ὁμοιότητος ῥιπισμῷ πρὸς τὴν τῆς πρώτης κακίας ῥίζαν
ἀναπέμπουσι τὸ συγγενές. σὺ δέ μοι λέγε πρὸς ταῦτα τύχην
αἰτίαν καὶ πεπρωμένην ἀνάγκῃ τὰ δρώμενα δρῶσαν. πῶς καὶ 65
πόθεν, ἄνθρωπε; ὅμοιον γὰρ ἂν εἴη ὥσπερ ἂν εἴ τις μέσου
χειμῶνος γυμνὸς ἐν ὑπαίθροις περινοστῶν αἰτίαν τοῦ ῥίγους
ἐτίθει, ἥκιστα μὲν τὴν ἑαυτοῦ γνώμην καὶ θέλησιν, τὴν δ'
ἀνάγκην τῆς πεπρωμένης. ἢ γὰρ οὐχ ἡ ἑκάστου παντάπασιν
αὐτοδέσποτος θέλησις ἑκάστῳ γίνεται Κλωθὼ καὶ πεπρωμένη,
σύστοιχον τῇ ῥίζῃ φύουσα τὸ γεώργιον; ἔπειτά με τῶν οὕτω

salutem gregis quaerere. ille vero pastorale imperium ad perniciem immensam adhibet nec veretur ne impiae animae nefandos foetus edat. sed Romanorum fortunis infinitae felicitati suae vindicandis gloriatur atque exsultat. quamquam ut nihil novum atque inauditum ei qui milia hominum iniusta caede stravit, etiam libidine teneri, ita neque huic quidquam novum est ut qui semel a deo creatore seiunctus pietate se abdicaverit, reiectis divinis legibus atque institutis et omnibus sacris mysteriis insolenter contemtis et qui in scelestorum miseriam terra marique eos qui cum pietate adoleverant disperserit et multis eos qui relicti erant vinculis obstrinxerit, vel gloriari eiusmodi maleficiis quae ad instar funis vi aequalitatis ad primae pravitatis fontem ingenium eius deducunt. tu vero dic mihi num sit fortuna et fatum necessario causa ea quae fiunt efficiens? quomodo tandem, amice? simile est ac si quis media hieme nudus sub coelo ambulans causam frigoris non suae rationi ac voluntati, sed fat, necessitati tribuat. profecto enim non cuiusque libera voluntas cuique Clotho fit et sors tanquam ex uno eodemque fonte profecta. denique rerum ad eo dis-

πλάνης ἐχόντων ὁμιλητὴν ἀξιοῖς νῦν προσεληλυθότα γενέσθαι, ὅτε καὶ μυριοπλάσιον δι' εὐχῆς καθεστήκοι μοι μᾶλλον τῆς νῦν ἐχούσης τὴν ἐμοῦ καὶ ὑμῶν μεταξὺ τοπικὴν διάστασιν γίνεσθαι. ἀλλ' ἄπιθι πρὸς θεοῦ, καὶ μή με πρὸς πλείους ἐρέθιζε λόγους· οὐδὲν γὰρ ἐξ ἐμοῦ σοι τῶν κατὰ γνώμην οὔτε λελέξεται οὔτε πεπράξεται.

66 Ματθαῖος μὲν οὖν ὁ νέος ἐκεῖνος βασιλεύς, εἰπὼν μὲν ἃ μήπω πρὸς ἕτερον, ἀκηκοὼς δ' ἃ μήπω πρὸς ἑτέρου, λύπης καὶ ἀθυμίας μεστὸς ἐγεγόνει μὴ κατὰ γνώμην τῆς ὁμιλίας κεχωρηκυίας αὐτῷ. καὶ ἐβούλετο μὲν ἔτι λέγειν τε καὶ ἀκούειν· ἀλλ' ὁρῶν ἐμὲ μηδαμῇ μηδὲ μέχρι βραχέος ἐνδιδόντα τὴν ἀκοὴν ἀπῄει, τὰς τοῦ πατρὸς ὁμοῦ καὶ τῆς μητρὸς ἀφαιρούμενος ἄρδην ἐλπίδας. διὸ καὶ ἀσφαλέστερά τε καὶ βιαιότερα καθ' ἡμῶν τὰ τῆς εἱρκτῆς αὖθις ἐγίνετο, τοῦ παλαμικοῦ θιάσου βασκανίας εἵνεκα τὴν τῶν βασιλέων ὀργὴν ἐρεθίσαντός τε καὶ ἀναρριπίσαντος ἐς τὸ ἀκμαιότερον· καὶ ἠνύομεν αὖθις οὑτωσί πως τὸ λοιπὸν τοῦ βίου μηδαμῇ μηδὲν μηδ' ὁθενοῦν μήτ' ἀκούειν μήθ' ὁμιλεῖν ἔχοντες.

67 Βραχεῖαι παρῆλθον ἐκεῖθεν ἡμέραι, καὶ μετὰ δύσιν ἡλίου δευτέρας ὥρας ἄρτι νυκτερινῆς ἀγομένης, καὶ τὰς ἑσπε-
f. 117 v. ρίους ἐμοῦ συνήθως ᾠδὰς ἀποδιδόντος Χριστῷ τῷ θεῷ περὶ τὸ τοῦ οἴκου ἐνδότερον, ἔνθα καὶ τὴν αὐτοῦ θείαν εἰκόνα μετὰ τῆς αὐτοῦ παναγνου μητρὸς πάλαι προεστησάμεθα,

criminis ductarum socium me tibi obvenire velis, quum maiorem quoque quam quae nunc est inter me vosque distantiam fore saepenumero in votis haberem. sed abeas cum deo nec ut plura loquar me impellas; nihil enim eorum quae ex voluntate tua sunt dicam aut faciam.

Matthaeus igitur rex ille iuvenilis quum esset locutus quae nondum ad alterum, et audisset quae nondum ab altero, totus in tristitiam et desperationem abiit quum colloquium non ex sententia sua cessisset. volebat quidem blandiri et audire; sed quum videret me ne paulisper quidem animum advertere, abiit spe parentum plane destitutus. propterea tutior et securior custodia nostra facta est quum Palamae turba calumniarum causa regum iram excitaret et augeret. nec porro per reliquum vitae spatium habui, a quo audirem aliquid aut quocum colloquerer.

Paucis deinde diebus praeterlapsis, post solis occasum secunda hora nocturna quum vespertina ut soleo carmina recitarem Christo deo in conclavis angulo, ubi divinam eius imaginem atque sanctissimae eius matris olim collocavimus, tumultus repente turbulentus, motuum veteris tem-

κλόνος ἐξαίφνης ῥαγδαῖος καὶ τῶν πάλαι θαυμαζομένων ἐπὶ μεγέθει ἐνάμιλλος πᾶσαν ἐφ' ἧς ἑστήκαμεν ἐτίναξε γῆν. καὶ τὰ μὲν ἔξω τέως ἠγνόουν πάθη, κεκλεισμένος ὤν, ὅσα τε Βυζάντιον καὶ ὅσα τὰς ἄλλας συμπέπτωκε πόλεις παθεῖν· ὅλον δ' οὖν ἐδόνησε καὶ συνετάραξε μάλα σφοδρῶς τὸν ἡμέτερον οἶκον, ὡς καὶ μέρη πλείω ῥαγέντα κεῖσθαι πρὸς τοὔδαφος ἔνθεν κἀκεῖθεν, καὶ τὰς μὲν ἡμετέρας βίβλους ἐξ ἕδρας ἀναρρηγνυμένας ῥιπτεῖσθαι χαμαί. τό γε μὴν παρατεταμένον τῆς ὥρας καὶ ἡ κατὰ βραχὺ πρὸς τὸ βιαιότερον προκοπὴ τοῦ σεισμοῦ καὶ ἀπαγορεύειν ἤδη με τὸ ζῆν προσηνάγκαζεν, αὐτῷ τε ἐδάφει καὶ αὐτῇ συγκαταδύεσθαι προσδοκήσαντα τῇ οἰκίᾳ. ἐγὼ μὲν οὖν τέως οὐκ ἔχων ὅποι βλέψας τὴν θείαν ἐκείνην διαφυγεῖν ὀργήν, ἥ τε νῦν διὰ τὰς ἡμετέρας ἐπῄει κακίας καὶ ἣ μέλλουσα ταῖς φαινομέναις ταύταις ἀπειλαῖς ἐνεζωγραφεῖτο, ἐς τὸ πεπηγὸς καὶ βεβαίως ἱστάμενον ἐρηρεισμένους τοὺς πόδας ἔχειν ἐφιλονείκουν μέν, ἀντέχειν δ' οὐκ εἶχον πρὸς πάνυ ἀστατοῦσαν γῆν. καὶ ἦν πανταχόθεν ἐμοὶ στενὰ κομιδῇ 68 τὰ τοῦ πράγματος. οὕτω γὰρ ἔχων τῶν ἔνδον κακῶς, οὐδ' ἔξω προβαίνειν ὅλως ἦγον εἰς μνήμην, τοῦτο μὲν ὅτι δέσμιος ἦν καὶ τοὺς πρὸ θυρῶν ἐδεδίειν πανόπτας, τοῦτο δ' ὅτι καὶ τὸ τῆς θείας ἀναπόδραστον ψήφου πάλαι γινώσκων ἦν ὡς οὐδεὶς ἀποδραίη, κἂν ἐν ὑπαίθροις χορεύων τύχῃ τίς, κἂν ἐν εἱρκτῇ συγκλείηται. τῆς γὰρ ἐκείνου βουλήσεως ἐξῆπται τὰ πάντα, ὅσα τε φαίνεται καὶ ὅσα ἐν μυχοῖς θαλαμεύεται ἀπορ-

poris mirificorum magnitudine similis, omnem ubi constiteram terram concussit. nesciebam quum inclusus essem, quae foris fierent, nec quid Byzantio nec quid ceteris urbibus accidisset. vehementer igitur perturbavit et concussit ille conclave meum ut pleraeque partes fractae in terram caderent et libri nostri e sede ad humum deiicerentur. suspensus hac hora animus et motus terrae brevi vehementer adauctus spem vitae deponere me cogebat, quum metuerem ne terra et ipso cubiculo opprimerer. equidem quum non haberem quo me oculis verterem evitaturus divinam illam iram, quae ob pravitatem nostram nos adibat vividis minarum coloribus expressa, firmiter pedes humo infigebam, trepidanti vero terrae obsistere non poteram. ubique mihi res plena sollicitudinis erat; intra enim male me habebam neque exire omnino in mentem venit; illud quidem propterea quod in vinculis eram et ante portas arbitros metuebam, hoc vero quod divinum propositum intelligebam neminem evitare posse nec qui sub coelo ambulet nec qui in carcerem iniectus sit. ab eius enim voluntate omnia pendent, quaecunque aperte fiunt et quaecunque in recessu

ῥήτοις· καὶ σῴζοιτο μὲν ἂν πᾶς τις βουλομένου θεοῦ, καὶ εἰ μυρίας ὁρῴη κύκλῳ περιχεομένας ἐχθρῶν παγίδας καὶ περιιπτάμενα βέλη, φθείροιτο δ' αὖθις ἐκ τοῦ ῥᾷστου συγχωροῦντος ἐκείνου. ὅθεν τὰς χεῖρας ταῖς θείαις προσερείσας εἰκόσιν ἐκείναις, ἐνεκαρτέρουν τῷ τῆς γῆς ἐκείνῳ τιναγμῷ συντινασσόμενος καὶ αὐτός, καὶ λογιζόμενος βέλτιον ἐνταυθοῖ f. 118 r. μένοντά με τὸ τέλος ὑπομένειν τοῦ βίου, ἔνθα καὶ τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἄθλους ἐς τόδε ἠνύσαμεν, ἢ πρὸς ἀνθρωπίνας ἀποβλέπειν ἐπικουρίας.

Ἐπεὶ δ' οὖν ὅμως θεοῦ προνοίᾳ σεσώσμεθα, ἐς τὴν ὑστεραίαν ἤδη καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἠκούομεν πάθη. περὶ ὧν προϊόντες ἐροῦμεν πλατύτερον, ἐπεὶ καὶ πλατυτέρας ἐκεῖνα δεῖται τῆς ἱστορίας.

collocata sunt abditissimo. et volente deo liberari potest, vel qui innumeros circum se laqueos ab hostibus structos et tela cernat advolantia. perditur etiam facillime illo recedente. quamobrem manibus ad divinas illas imagines sublatis sustinebar terrae motu illo ipse perturbatus. malebam ibidem remanere finem exspectaturus vitae, ubi ob pietatem dolores ad hoc usque tempus sustulissem quam humanum auxilium exspectare.

Attamen quum dei providentia essem liberatus periculo, postero die quae illis contigerant audivi, de quibus postea dicam amplius, quum ampliorem historiam postulent.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΛΟΓΟΣ ΚΘ.

Ἄρτι δὲ τοῦ ἡλίου περὶ τροπὰς γενομένου τὰς φθινο- f. 118 r.
πωρινὰς ἧκεν αὖθις ἡμῖν ὁ καλὸς Ἀγαθάγγελος, λάθρᾳ κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ μετὰ μέσας που νύκτας, ἐν ᾧ τῆς ὥρας μάλιστά γε ἀλεκτρυόνες τάς τε πτέρυγας τινάσσειν ἄρχονται καὶ τὰς ἐμφύτους ἀνακρούεσθαι σάλπιγγας. καὶ προσειπὼν καὶ καθίσας πρῶτον μὲν ἐπυνθάνετο τὴν αἰτίαν τῆς παρ' ἡμᾶς τοῦ βασιλέως ἀφίξεως, ἔπειτ' ἀρξάμενος καὶ αὐτὸς περὶ τῶν ἔξω διῄει πραγμάτων ἡμῖν ὡς ἦρός τε καὶ θέρους ἔσχε μεταξύ. καὶ πρῶτον περὶ τοῦ γενομένου διῄει σεισμοῦ τά τε ἄλλα καὶ ὡς πολλαχῇ τὰ τῆς πόλεως Βυζαντίων κατενήνεκται τείχη, καὶ πολλαὶ τῶν οἰκιῶν τοὺς οἰκοῦντας κατέχωσαν. τῶν δ' ἐν Χερρονήσῳ πόλεων αἱ μὲν κατέδυσαν αὔτανδροι διαρραγείσης ἐκεῖ καὶ σχισθείσης εὐθὺς τῆς γῆς πολλαχῇ· αἱ δὲ τῶν κύκλῳ διαλυθέντων τειχῶν καὶ τῶν οἰκιῶν ταῖς

NICEPHORI GREGORAE HISTORIAE ROMANAE LIBER XXIX.

Ipso solstitio brumali redibat nobis pulcher Agathangelus; clam ex consuetudine sua, media fere nocte; ea ipsa hora, qua solent galli alas extendere et tubas natura insitas inflare. et salutans considensque primum quaerebat, cur rex ad nos venisset. deinde et ille incipiens de rebus externis exponebat, quae fuissent inter ver et aestatem. et primum quidem narrabat de terrae motu aliisque rebus et multis locis nobis Byzantinorum muros esse collapsos; et multa domicilia incolas obruisse. urbium in Chersoneso sitarum aliae una cum hominibus a terra subito multis locis ibi rumpente et hianto haurie-

πλείσταις συμπεπτωκότων τοὺς μὲν τῶν οἰκητόρων θανάτῳ βιαίῳ παραπεμφθῆναι συμπέπτωκε, τοὺς δὲ τοῖς ἀστυγείτο-
2 σιν ἐξ αὐτομάτου προδοθῆναι βαρβάροις αὐθημερόν. τοῦ γὰρ βασιλέως Καντακουζηνοῦ πρὸ ἐτῶν που δυοῖν, ὡς εἴρηται, μίαν τῶν ὀχυρωτέρων ἐκεῖ πόλεων παρασχόντος αὐτοῖς οἰκητήριον, ὥστε ἔχειν αὐτοὺς ἐπιτείχισμα καὶ συμμαχίαν πρόχειρον κατὰ Παλαιολόγου τοῦ γαμβροῦ, κατὰ χώραν μένειν αὐτοί γε οὐκ ἤνεγκαν τοῦ λοιποῦ, ἀλλὰ κατὰ βραχὺ παρεξιόντες ἀεί, καὶ ληϊζόμενοι τοὺς τῶν ἔγγιστα πόλεων ἀγροὺς ἐφεξῆς αὐτοῖς ἀνδράσι τε καὶ ἀχθοφόροις ζώοις καὶ ποιμνίοις ἅπασι, πᾶσαν ἐν βραχεῖ τὴν τῆς Χερρονήσου μεσόγειον ἱππήλατον σφίσιν αὐτοῖς ἀδεᾶ κατεστήσαντο καὶ στρατόπεδον ὕπαιθρον, οὐδὲν τῆς Ἀσιάτιδος γῆς καὶ πάλαι συνήθους αὐτοῖς ἀπεοικέναι δοκοῦν. διὸ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σεισ-
f. 118 v. μοῦ συμφορὰν ἐκ τοῦ σύνεγγυς θεασάμενοι, τάχιστα εἰσεπήδησαν καὶ μάλα ἀπονητὶ μετὰ τῶν οἰκιῶν κατειλήφασιν ὅσα
3 μὴ κατεχώσθησαν πράγματα. καὶ τοῦ λοιποῦ κατὰ πλῆθος ἀεὶ παρεξιόντες ἐκεῖθεν καὶ πᾶσαν ἤδη τὴν μέχρι πυλῶν Βυζαντίων ἐληΐσαντο τέλεον γῆν καὶ Ῥωμαίοις ἄβατον τὸ παράπαν εἰργάσαντο. φόρους τε ἐπέθεσαν ἁπάσαις ταῖς μεταξὺ πόλεσι, δεκαδάρχους βαρβάρους καὶ ἐπιτρόπους αὐταῖς ἐνοικίσαντες. ἀλλ' οὐδ' οὕτω τὴν κομιδὴν οἱ τάλανες Θρᾷκες

bantur; ad alias quod attinet muris in orbem destructis et domiciliis maximam partem collapsis incolarum pars morti violentae committebatur, pars ultro vicinis barbaris eodem die se tradebat. praebuerat enim Cantacuzenus rex ante duos fere annos, ut dictum est, unum ex oppidis eius regionis valde munitorum, quod iis esset domicilium. hoc igitur modo paratae iis erant munitiones et auxilium contra Palaeologum, affinem; in regione diutius manere ipsi noluerunt. sed paulatim evagantes semper et diripientes ex finitimorum oppidorum agris ipsos viros deinceps et animalia sarcinaria et omnes ovium greges, omnem brevi Chersonesum mediterraneam equis aptam sibimet ipsis reddebant tutam et castra sub divo strata nihil iis videbantur dissimilia terrae Asiaticae priusque consultae. itaque calamitatem ex terrae motu profectam cominus conspicati, celerrime intrabant et sine ulla opera inter domicilia compilabant ea omnia quae non erant obruta. et futuro tempore catervatim semper egredientes exinde etiam omnem omnino iam usque ad portas Byzantinas terram compilabant Romanosque ab ea prorsus deterrebant. vectigalia autem solvenda imperabant omnibus, quae media erant oppidis. decadarchi barbari et praefecti in iis collocabantur. sed ne ita quidem diligentia eius aestatis Thraces

κερδᾶναι τοῦ θέρους δεδύνηνται, ἀλλ' ἔμειναν αὖθις σχεδὸν ἅπαντες στάχυες δρεπάνης ἀπρόσιτοι διά τε τοὺς βαρεῖς ἐπιστάτας καὶ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐναλλὰξ προλοχίσεις καὶ τὰς λῃστρικὰς ἐφόδους τῶν ἄλλοθεν ἄλλων βαρβάρων. διὸ καὶ ὅσοι Ῥωμαίων ἐκεῖθεν λαθεῖν τὰς βαρβαρικὰς ἐδυνήθησαν χεῖρας, μάλα προθύμους φυγάδας ἑαυτοὺς ἐπεπράχεσαν τῆς πατρίδος, καθ' ὁπότερον τῶν τῆς γῆς μερῶν ἐκ τοῦ ῥᾴονος ἑκάστοις συμπέπτωκε φεύγειν, ἁπάσης μὲν ὀρφανοὺς ἀποσκευῆς καὶ αὐτῶν γε τῶν ἀναγκαίων, δακρύων δὲ μακρῶν ἀφορμὴν τοῖς ὁρῶσι καθισταμένους, ὧν τοῖς πλείοσιν ἥκιστα εὔδρομον δι' ἔνδειαν ὂν ἐν ἀλλοτρίᾳ διασπαρῆναι γῇ, τῇ Βυζαντίων βέλτιον ἔδοξε παραμεῖναι. καὶ οἱ μὲν εἰς δουλείαν 4
τῶν ἐνταῦθα δυναμένων ἑαυτοὺς προσκεκυρώκεσαν ἄρτου βραχέος εἵνεκα, οἱ δὲ καὶ πήραν ἐναψάμενοι τὰς ἀγυιὰς περιίασι κατὰ πλῆθος χεῖρας ὀρέγοντες, εἴ τις κέρμα καὶ ὀβολὸν ἐμβάλοιτο πρὸς ἄρτου πορισμόν. εἰς τοσαύτην γε μὴν ἧκε δειλίαν τὰ Βυζαντίων, ὥστε καὶ εἴ τις τῶν ἀγοραίων ἀγριωτέραν δήπουθεν ἀφῇ φωνὴν τῷ παιδὶ ἐπιπλήττων ἴσως, ἢ γυνὴ τοὺς οἰκείους ἀνακαλουμένη σὺν δάκρυσιν αἰχμαλώτους, τεθνάναι μικροῦ τῷ δέει συμβαίνει σφᾶς, ἐν ὑποψίᾳ γινομένους εὐθὺς μὴ οἱ βάρβαροι εἰσεπήδησαν τείχους ἐντός. ὅθεν ὑπερορίους ἔνιοι καὶ αὐτῶν περινοοῦσι πόλεις καὶ νήσους, τὴν ἀλλοδαπὴν τῶν πατρίων ἀνθαιρούμενοι. οὕτω μετέωροι κάθηνται καὶ πεφοβημένοι, καὶ τὸν οἰκεῖον ἔχουσι πρὸ ὀφθαλμῶν ὄλεθρον ἀεί, καὶ μάλιστ' ὅτι καὶ τὰ πρότριτα

potuerunt frui, sed iterum nullas fere spicas attingere potuit falx, propter praefectorum severitatem et insidias frequentissimas et impetus praedatorios ab aliis aliunde barbaris factos. eam ob causam quot Romani poterant latere manus barbaras, in voluntariam se convertebant e patria fugam; iis autem terrae partibus, ubi cuique facilius erat fugere, quum essent omni apparatu et ipso victu destituti. et nonnulli servituti dominorum, qui ibi erant, semet ipsi submittebant tenuis panis causa. alii pera alligata plateas permigrant ad praetereuntium multitudinem manus porrigentes, si quis lamnam et obolum ad emendum panem iniiceret. in tam malam conditionem incedebant res Byzantinae, ut, si quis rusticorum vehementiore emissa voce fortasse terrefaciebat infantem vel mulier lacrymans servis acclamabat bello captis, fere prae timore interirent, semper veriti, ne muros barbari transilirent. quam ob rem eorum nonnulli de externis cogitant oppidis et insulis patriae peregrinam praeferentes terram. adeo timore ac terrore suspensi sunt et semper ante oculos habent suam

κατενεχθέντα μέρη τῶν κύκλῳ τειχῶν εἰς ἔδαφος ἁπάσης ἔξω κεῖται φροντίδος.

5 Ἄρτι δὲ τῶν χειμερίων πνευμάτων εἰς γαλήνην ἐξ ἀγριότητος μεταβεβλημένων, καὶ τῶν κυμάτων τέως τοῖς αἰγιαλοῖς προσηνῶς σπενδομένων, καὶ τῆς ἠρινῆς ὥρας παρακαλού- f. 119 r. σης οἱονεὶ τὰς τῆς ἡμέρας πύλας ἀνοίγειν τὸν ἥλιον καὶ πλεονεκτεῖν ἐς ἅμιλλαν τῆς κατόπιν νυκτός, ὅτε θαρρούντως ἤδη καὶ ὁλκάδες ἐκ λιμένων ἀνάγονται καὶ τριήρεις τοὺς ταρσοὺς ἐφοπλίζουσι καὶ ταῖς κώπαις ἑαυτὰς ἐπιτρέπουσιν, ἄρας ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος ἐκ Θεσσαλονίκης τριήρεσί τε καὶ διήρεσι τέτρασι καὶ μονήρεσι πλείοσιν, Λήμνῳ μὲν πρῶτον προσέσχε τῇ νήσῳ, κἀκεῖθεν εἰς Σαμοθρᾴκην καὶ Ἴμβρον διέβη, κἀκεῖθεν εἰς Λέσβον ὁμοίως· καὶ τῇ ἑαυτοῦ παρουσίᾳ βεβαιώσας καὶ ἐπιρρώσας ἅπαντας εἰς τὴν ἑαυτοῦ πίστιν ἀμφιρρεπεῖς τὸ πρότερον ὄντας, τέλος τοῖς Τενεδίοις λιμέσιν ὁρμίζεται. ἔνθα δὴ καὶ μαθὼν ὡς ἐκ πολλοῦ τριήρεσιν ἕνδεκα παρασκευάζοιτο κατ' αὐτοῦ βασιλεὺς ὁ καὶ πενθερός, ἐνταῦθα καὶ αὐτὸς τοῦ λοιποῦ καθῆσθαι κέκρικε δεῖν, καὶ ἁπάσαις ψήφοις ἅμα λογισμῶν καὶ ψυχῆς προθέσεσι τὸν ἐπίπλουν ἐκδέχεσθαι.

6 Τούτων δ' οὕτω χωρούντων, ἔδοξε καὶ Παλαμᾷ τῷ δυσσεβεῖ Πρόκλον τινά, πλασαμένῳ πρόφασιν, ἐς Βυζάντιον ἀφικέσθαι πλείστων ἕνεκα, ἑνὸς μὲν ἵνα Καντακουζηνὸν ἐρε-

quisque mortem. et partes rotundorum murorum ante tres dies destructae maximo solique sunt timori.

Postquam venti hiemales in requiem ex vehementia considerunt et cum undae aliquamdiu quiete litora alluebant et cum vernum tempus quasi suadebat, ut sol quasi diei portas aperiret superaretque in certamine noctem, si animatae iam naves onerariae ex portubus in altum evehuntur armanturque triremes atque palmulae remisque incumbitur, Ioannes Palaeologus rex ex Thessalonica cum triremibus et biremibus, quadriremibus et compluribus navibus uniremibus primum ad Lemnum, insulam tendebat; inde autem in Samothracem et Imbrum pergebat; indeque similiter in Lesbum et postquam praesentia sua firmavit et stabilivit omnium erga se fidem, qui antea fuerant ambigui, denique in Tenedi portum incurrit. ibi comperit ex longo tempore undecim contra se parari a rege triremes, et affinis et ipse ibi in futuro morari voluit et ex omnibus rationis ac mentis praeceptis impetum esse excipiendum existimavit.

Quae cum ita essent et Palamae improbo, qui Proclum quendam circumegerat, causa adesse videbatur rerum complurium causa

θίσῃ τὸν βασιλέα τελείοις ὀλέθροις τοὺς τῆς εὐσεβείας προμάχους ἡμᾶς παραπέμψαι, δεύτερον δ' ἵνα καὶ τὰς αὖθις αὐτῶν νεωστὶ γεγενημένας κατὰ τῆς εὐσεβείας ἑτέρας βίβλους τοῖς Βυζαντίοις προθείη διδασκαλίαν, ἀκόλουθον μὲν τῇ πρὶν ἐκείνῃ πολυθεΐᾳ τἀνδρός, καινοφανεστέραν δ' οὖν εἰς κακίας ὑπερβολήν· καὶ τρίτον ἵνα καὶ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ τὰς οἰκείας εὐχὰς φυλακτήριον κατὰ Παλαιολόγου χαρίσαιτο τοῦ γαμβροῦ, ἥδιστον καὶ μάλα γέ τοι ποθεινὸν ἐφόδιον αὐτῷ. ἐπεί γε μὴν καὶ ὁλκάδος ἔτυχεν ἐκ τῶν τῆς Θεσσαλονίκης λιμένων μελλούσης ἀνάγεσθαι, φέρων καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐς αὐτὴν ἐμβεβλήκει. καὶ μέχρι μὲν τῶν Ἑλλησποντίων πορθμῶν ἐξ οὐρίας ἦγεν αὐτοὺς πελάγιον κατὰ πρύμναν τὸ πνεῦμα φερόμενον· ἐνταῦθα δ' αὐτοῦ λήξαντος καὶ οἷον εἰπεῖν νεκρωθέντος ἐξαίφνης νηνεμία μακρὰ κατέσχε τὸ πέλαγος καὶ ἀκίνητον εἶχε τὴν ὁλκάδα τελέως ἐκείνην, ἐπ' ἀγκύρας μιᾶς ἡμέραιν δυοῖν σαλεύουσαν. τῇ δὲ τρίτῃ προσελάσαντες ἐκ B
δυοῖν ποταμοῖν, Σκαμάνδρου τε καὶ Σιμόεντος, οἳ πόλεως Ἀσιάτιδος Δαρδάνου καταρρέουσιν ἐφ' ἑκάτερα, πειρατικοῖς τισὶ λέμβοις οἱ βάρβαροι ταύτην αἱροῦσιν ἀναιμωτί. καὶ πρὸς αἰγιαλοὺς καθελκύσαντες ἐκείνους, ἔνθα καὶ τῶν Ὑρκανοῦ τοῦ σατράπου υἱέων τὸν πρεσβύτερον τηνικαῦτα συνηνέχθη παρεῖναι, τὸν τῆς ὁλκάδος ἅπαντα φόρτον ἐκείνου βλέποντος f. 119 v.
ἐξετίθεσάν τε καὶ ἐξεφόρουν. μεθ' ὧν ἤδη καὶ Παλαμᾶς ἐξήγετο· καὶ γνωσθεὶς ὅστις εἴη τὸν τρόπον καὶ τὴν ἀξίαν,

petendi Byzantii. et primum quidem ut Cantacuzenum impelleret, ut nos religionis verae praesidium durae traderet morti. deinde ut alios libros nuper contra veram religionem scriptos Byzantinis mitteret et eam quidem doctrinam, quae favebat veteri illi plurium deorum cultui nimium improbe. et tertium, ut Cantacuzeno regi domesticas praestaret preces, praesidium contra Palaeologum, affinem. dulcissimum et summopere ipsi desideratum viaticum. quum et navis onerario e Thessalonicae portu vectura se praeberet, ipse eam conscendit et usque ad fretum Hellespontium eos portabat ventus secundus in puppim incidens. hic vero eo cessante et ut ita dicam moriente subito malacia magna tenebat mare et plane immotam retinebat navem in una ancora biduum vacillantem. tertio die advecti ex duobus fluviis, Scamandro et Simoente, qui inde a Dardano, urbe Asiatica fluunt, illa cymbis piraticis barbari nullo effuso sanguine potiti sunt. et ad litora illos abducebant; ut ibi Satrapi Hyrcani filiorum natu maior eo tempore adesset, accidit atque omne navis onus eo inspiciente exponebatur et eportabatur. cum iis Palamas educebatur. et agnotus, qualis esset et moribus et dignitate non solum propter uberes ingen-

οὐ μόνον ἐκ τῆς δαψιλοῦς ἐκείνης ὑλαίας ἀποσκευῆς, ἀλλὰ κἀξ ὧν ἐν τοῖς κόλποις ἔκρυπτεν ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ νομισμάτων παμπόλλων, πολλοῖς εὐθὺς καὶ πρὸς τῶν βαρβάρων ἐβάλλετο τοῖς σκώμμασι καὶ πολλῆς τὰ ὦτα ἐμπέπλησται χλεύης, λεγόντων ὡς διδάσκειν ὀφείλων ἑτέρους, ἄνθρωπε, κατὰ τὴν τῶν σῶν διδασκάλων νομοθεσίαν τὸν ἄσκευόν τε καὶ ἄχαλκον βίον, ἔργοις αὐτοῖς αὐτὸς τήν τε τῆς σῆς ἀνακαλύπτεις ψυχῆς μοχθηρίαν καὶ ἅμα τἀναντία πείθεις τοὺς ἑπομένους
B σοι δρᾶν. ἄρτι δὲ καὶ τῶν βίβλων αὐτοῦ προκομιζομένων, ἠρώτα καθ' ἕκαστον ὁ βάρβαρος ὅ τι τε εἴη καὶ ὅτου τὸ ἔργον. καὶ οὕτω μανθάνων τὰ μὲν αὐτῷ Παλαμᾷ συγγραφέντα κατὰ μέσης παραχρῆμα κελεύει ῥιφῆναι θαλάσσης, οἶμαι, τῆς θείας ἀοράτως πρὸς τοῦτο κινούσης προνοίας, ἵνα μὴ σεσωσμένα πολλῆς τε καὶ νεωτέρας τῆς ἀσωτίας ἐμπλήσωσι τάς γε τῶν ἁπλουστέρων ψυχὰς καὶ αὐτά. τό γε μὴν θεῖον τοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον μετὰ τοῦ Δαυϊτικοῦ ψαλτῆρος αἰδοῖ πολλῇ τοὺς οἰκείους τηρεῖν ἐνετέλλετο· εἰώθεσαν γὰρ καὶ Ἰσμαηλῖται τιμᾶν προφήτας τε ἅπαντας καὶ ἅμα τὸν
D σωτῆρα Χριστὸν ὡς ἕνα τῶν προφητῶν. τέλος δ' αὐτὸν γυμνωθῆναι μὲν τῶν οἰκείων προστεταχὼς ἱματίων ἕτερα δέ γε διερρωγότα μετενδῦναι, κυνοτρόφοις τισὶν αὐτὸν εἰς πρᾶσιν ἐδεδώκει τηρεῖν, τάς τε ἄλλας ἐγκελευσάμενος μάστιγας ἐπάγειν αὐτῷ τιμήματος ἕνεκα πλείονος πρὸς ὠνήν, καὶ ἅμα τὸ σοδομιτικὸν καὶ παρὰ φύσιν πάθος τῆς ἀρρενομανίας, οὐκ οἶδ'

tesque sarcinas sed etiam ex iis quae in sinu latebant, argenteis et aureis numis plurimis, conviciis statim multis a barbaris perstringebatur auresque eius multis opprobriis implebantur. dicebant enim, docere debes alios, secundum tuorum praeceptorum normam vitam gerere impedimento et aere vacuam, vita tua ipsius animi tui improbitatem retegis simulque discipulos tuos contraria doces. quum etiam libri eius exornabantur, in unoquoque quaerebat barbarus, quid sit et cuiusnam opus. et discens, nonnullos ab ipso Palama esse conscriptos, in medium mare statim eos immergi iubet. credo numine divino invisoque ita instituente, ne servati illi ipsos proborum animos multa et recentiori illa improbitate implerent. sanctum autem Christi evangelium multa cum verecundia colere praeter psalterium Davidis, ii qui illi sunt ascripti iussi sunt. soliti erant etiam Ismaelitae colere quum omnes prophetas tum etiam Christum redemtorem, quippe qui esset unus e prophetis. deinde illum iubebat suis vestimentis nudari; alia vero et detrita illi indui eumque in custodiam canium institorum emendum committebat. et iubebat ei alia etiam flagella ad-

ὁπότερον, εἴτ' εἰωθὸς σφίσι ποιεῖν εἰς ἐμπαιγμὸν τῶν ἁλισκομένων χριστιανῶν, εἴτ' ἐνδεδωκυίας τῆς θείας ἄνωθεν δίκης ἐνταῦθα, μακροθυμεῖν ὡς ἐπίπαν οὐ μάλα ἀνασχομένης, ἢ τὸν ἀλιτήριον ὡς ἀρχηγὸν τῆς νῦν ἐπιπολαζούσης ἀσεβείας χερσὶ βαρβάρων παρέπεμψεν, ἵνα μὴ λάθῃ μηδὲ τοῖς ἀμαθέστερον ἢ ἀμελέστερον περὶ τὰ θεῖα διακειμένοις τὸ τῆς αὐτοῦ γε αἱρέσεως αἴσχιστον, ἀλλ' ὕβρις ὕβριν ἀμύνηται, καὶ τὸ τῇ αὐτοῦ κακίᾳ κεκαλυμμένον αἰσχρὸν τῷ τοῦ σαρκικοῦ καὶ φαινομένου πάθους αἰσχίστῳ θεατρικώτερον τουτονὶ δημοσιευθῇ τρόπον· καὶ ὁ θέλων ἐκ τοῦ τυραννεῖν τὴν εὐσέβειαν δοξασθῆναι ἤδη καὶ κατ' αὐτό γε τὸ τῆς πολυθεΐας ἀτόπημα σαφῶς ἐξελήλεγκταί τε καὶ ἐστηλίτευται. καὶ διόπερ ὁμοφύλοις οὖσι τοῖς θιασώταις ἀρεστός τε ἐνομίσθη καὶ τῶν ὑπὲρ ἀξίαν ἄξιος γερῶν, τοῦτο τοῖς ἀλλοτρίοις τε καὶ βαρβάροις οὐδὲ μέχρι ψιλῆς ἀκοῆς ἀνεκτὸν ἐνομίσθη. εἰ γὰρ πρός γε 10
τοῖς ἄλλοις αὐτῶν ἀτοπήμασι καὶ τὴν ἔνσαρκον ἀθετοῦσιν, οἱ f. 120r.
βάρβαροι θείαν οἰκονομίαν, ἀλλ' ἕνα τῶν πάντων εἶναι ποιητὴν καὶ θεὸν οὐδ' αὐτοί γε ἀρνοῦνται. ἀλλ' ὁ Παλαμᾶς καὶ ἀμφοτέροις ξενηλασίαν ἀπότομόν τε καὶ μάλα θρασεῖαν κατεψηφίσατο, καὶ οἵαν οὐδεὶς οὐδ' αὐτῶν ὁπόσοις διώκταις κατὰ τῆς εὐσεβείας τοὺς πρὶν αἰῶνας συνεπεπτώκει γενέσθαι· οὔτε γὰρ θεότητι λατρεύειν ἀφίησι τρισυποστάτῳ μιᾷ, οὐδὲ τὸν σαρκωθέντα λόγον υἱὸν εἶναι λέγει θεοῦ, ἀλλ' ἀνούσιον μέν τινα καὶ ἀνύπαρκτον ἐνέργειαν, πρὸς δ' ἀκτίστους μυ-

hiberi, ut maior evaderet poena simulque sodometicum et arrenomaniae dolorem naturae repugnantem. nescio, utrum tale quid ad Christianos captos illudendos facere soleant, an tribuendum sit divinae supremaeque iustitiae, qui virum illum, improbitatis grassantis quasi ducem barbarorum manibus tradidit, ne lateret eos, qui rerum divinarum sunt imperitiores vel incuriosiores, flagitiosissimum eius consilium. sic superbiam pellat superbia, et flagitium ipsius pravitate tectum magnificentissimo hocce modo apparebat. eamque ob causam gratus erat acceptusque iis qui eiusdem erant gentis eundemque colebant deum et ultra dignitatem erat dignus; hoc externis et barbaris adeo invisum est, ut ne leniter quidem auribus percipere velint. si inter alias res absurdas barbari etiam divinam incarnationis oeconomiam spernunt, tamen ne ipsi quidem universitatis rerum creatorem atque deum esse negant. sed Palamas utrique severam exactionem et audacissimam decrevit et talis prioribus temporibus religionis vexator nullus fuit. neque enim uni numini servire vult e tribus personis constanti negatque logon incarnatum filium esse dei; sed vim

ρίας μεριζομένην θεότητας ἄλλας ἀλλήλων διαφερούσας, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν ἄλλοις πλατύτερον γέγραφας στηλιτεύων αὐτόν. ὅθεν καὶ μείζω κἀνταῦθα πρὸ τῆς αἰωνίου καταδίκης ἐκείνης τὴν δίκην δίδωσιν οὑτοσὶν ὁ ταλαίπωρος ὢν ἐπὶ τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἠγωνισμένους ἠγώνισται, τοὺς μὲν διώξας καὶ ἄλλον ἄλλοθι διασπείρας, τοὺς δὲ καὶ αὐτῶν γυμνώσας ἀναίδην
11 τῶν ἱερατικῶν συμβόλων. καὶ αὐτός τε γὰρ αἰσχρῶς τῶν ἱερατικῶν γυμνωθεὶς συμβόλων, καὶ πρός γε ἔτι πάσης κοινῶς ἐσθῆτος, ὁμοῦ καὶ τὰ αἴσχιστα ὑπ' αὐτῶν ἐπεπόνθει βαρβάρων, οὓς τοσοῦτον αὐτὸς ἠγάπησεν ὥστε καὶ ἠγώνισται πάμπολλα πεῖσαι Καντακουζηνὸν κατὰ τοῦ γαμβροῦ Παλαιολόγου συλλήπτορας κτήσασθαι καὶ φίλους ἡγεῖσθαι διὰ βίου, καὶ τῆς ζωῆς φύλακας ἀθανάτους. διὸ καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἀξίαν ἐκεῖθεν εἴληφε δεδωκὼς καὶ δέδωκεν εἰληφώς· αἰσχρῶς μὲν γὰρ καὶ ἀναξίως παντάπασιν εἰς τὸν ἱερατικὸν βαθμὸν ἀναβάς, ἀξίαν τοῖς ἱερώσασι τὴν ἀντιμισθίαν ἀπέδωκε τὴν ἀσέβειαν· ἀξίαν δ' αὖ ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων αἴσχιστα καθαιρεθεὶς τὴν ἀντιμισθίαν κεκόμισται ὧν τοῖς Ῥωμαίοις ὀλέθριον τῷ βασιλεῖ προμεμνήστευται τὴν φιλίαν, ἵνα καὶ καθαιρέσει αἰσχρᾷ μὲν δικαίᾳ δ' οὖν πολλῶν ἱερέων καὶ ἐπισκόπων καὶ πάσης εἰπεῖν εὐσεβοῦς ὁσιότητος καθαίρεσις ἄδικος ἀντιταλαντεύηται, καὶ ἃ τοῖς σοφωτέροις ἔγνωσται συνετῶς πρὸ τῶν ἔργων, ταῦτ' ἐπὶ τῶν ἔργων φαίνηται συμβαίνοντα σαφῶς.

quandam essentia et substantia carentem, ipsam divisam esse in myriades non procreatas numinum inter se differentium, uti et ipse uberius alio loco exposuit. inde maiorem hic ante aeterna supplicia dat poenam ille multas aerumnas passus eorum, qui contra verae religionis praesidium pugnaverunt. qui alios persecutus est aliosque alio populit, et sacerdotalibus signis flagitiose orbavit. nam et ipse turpiter privatus erat signis sacerdotalibus atque insuper omni omnino vestimento; similiter et ipse passus est turpissima ab ipsis barbaris, quos adeo amavit, ut multum sit certatum ad Cantacuzenum eo adducendum, ut adiutores sibi contra Palaeologum, affinem pararet amicosque per vitam haberet vitaeque immortales custodes. inde et praemium accepit dignum, quod degerat et dedit quod acceperat; turpiter enim ad gradum sacerdotalem assurrexit, dignas referens mercedes iis, qui ipsum inauguraverant, quippe improbitatem; et quae sapienter sapientiores viri intellexerunt, ante opera, ea certo post opera usu veniant.

Ἐπεί γε μὴν καὶ πρὸς Ὑρκανὸν ἀπηνέχθη, τὸν ἀρχηγὸν 12
δηλαδὴ τῶν βαρβάρων, τὰ μὲν ἄλλα, ὅσα τε πρὸς τῶν ἐκεῖ
τηνικαῦτα παρόντων ἠκηκόει τε καὶ λελάληκε καὶ συνυπήχθη
καὶ ὡμολόγηκε φιλοζωΐας ἕνεκα, σιωπᾶν ἄμεινον. μαθὼν δ'
οὖν ὅμως ἐκεῖνος ὡς αὐτός ἐστι δι' ὃν πολυθεΐας τε ἔρως ἐν
Ῥωμαίων ἤνθησεν ἄρχουσι καὶ ματαίας θρησκείας ἀγάλματα
νέοις ἐμπολιτεύεσθαι γέγονεν ἔθεσι, κατεγίνωσκέ τε καὶ διε-
τώθαζε μάλα ἐπεγγελῶν. προσέταττε δ' οὖν ἀπαχθέντα
πόρρω που τῆς σατραπικῆς οἰκίας διαλεχθῆναι περὶ τῆς νεο-
λέκτου ταυτησὶ τερατείας ἑνί τινι τῶν παρὰ βαρβάροις αὐτόθι
σοφῶν ἐπ' ἀκροάσει πολλῶν. καὶ ὅσα μὲν ἐκεῖ πρὸς ἡδονὴν
τοῖς βαρβάροις ἐφθέγξατο, ἀφαίρεσιν δεδιὼς τῆς ζωῆς ταυ-
τησί, περιττὸν ἀφηγεῖσθαι· ἃ δ' οὖν ἀπολεξάμενοι πρὸς
δημοσίας φέρουσιν ἀκοὰς οἱ ἐνταῦθα τῆς ἐκείνου θιασῶται f. 120 v.
κακίας, ἐγγράφως πρὸς ἐκείνου τούτοις πεμφθέντα, ἔστι τοιάδε.
ἀπαιτούμενος γάρ φησι λόγον ἑρμηνέα τῆς καινοφανοῦς ταυ- 13
τησὶ θρησκείας, ἀπολογεῖσθαι καιρὸν οὐκ ἔχειν εἰρήκει, πρό-
φασιν λέγων ὡς οἱ προσκείμενοι τῷ μέρει τῶν ἀντιδίκων
προκάθηνται καὶ κριταί, καὶ οὐκ ἔχειν ἀναγκαίως δεικνύειν
εἰς τὰ παρ' αὐτῶν ἀντιλεγόμενα τὰ δικαιώματα τῆς εὐσε-
βείας. ἔπειτα καὶ παραδεδομένος εἰς αἰχμαλωσίαν αὐτοῖς
οὐκ ἂν ἀποκρίναιτο, ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστός, φησί, μετὰ τὸ πα-
ραδοθῆναι οὐκ ἀπεκρίνατο. ταῦτ' εἰσὶ τὰ συνήθη ψευδολο-
γήματα τῆς ἀτόπου γλώσσης ἐκείνης· πῶς γὰρ ἂν ἐτόλμη-

Postquam ad Hyrcanum abducebatur, i. e. barbarorum ducem, praeter cetera ex iis, quae eos, qui illo tempore aderant dicentes audierat et quae ipse dixerat sibi persuasit existimavitque propter vitae amorem praestare silentium. itaque ille etiam comperit, huncce esse, cuius cura multorum deorum cultus apud Romanorum duces adamatus sit. vanae pietatis simulacra facta sunt ex novo more, damnavit multisque conviciis illusit. iubebat eam ex domicilio deductum satrapico loqui de novis miraculis coram quodam eorum qui ibi erant philosopho et coram multis. et quae ibi ad oblectandos barbaros prae mortis timore dixerit, exponere longum est. quae vero pravitatis illius servi publicae famae tradunt, litteris consignata ab illo his missa sunt. sunt haecce. rogatus enim iis praebet disputationem, qua cultum novum exponit; sese defendendi non adesse tempus dicebat, praetendens, discipulos et iudices adversariorum suscipere partes; neque opus esse dicebat ea significare, quae illi contradicerent, defendere veram religionem. deinde in captivitatem deductus illis non respondit. quoniam, ut dixit, neque Christus proditus respon-

σεν, ἢ τίς ἂν ἔχει χώρα καὶ χρεία βαρβάροις φέρειν ὑπόδειγμα πρὸς πίστωσιν τῶν αὐτῷ λεγομένων τὰ τοῦ Χριστοῦ παθήματα. προσπαραγράφει δ' ἑξῆς καὶ περὶ τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν, ὅπως λαθόντες ἐξ ἀπειρίας ἐπαίνοις ἐξαίρουσι τοῦτον, διότι, φασίν, ἀποκηρύττει τοὺς εἰς ὑπερκειμένας καὶ ὑφειμένας ἀπείρους θεότητας τὸν ἕνα θεὸν ἀσεβῶς διαιροῦν-
14 τας. καὶ μὴ ἀποδέχεσθαι μέν φησι τὴν τῶν ἐπαίνων αἰτίαν ὡς αὐτῷ γε ἀλυσιτελῆ, ὅμως τοῦ καιροῦ τε καὶ τῆς χρείας ἕνεκα, τοῦ σιτίζεσθαι πρὸς αὐτῶν δηλαδή, σιωπᾶν ἐπαινούμενος ἀξίους κατάρας ἐπαίνους· τὸν γὰρ τῶν εὐσεβῶν ἔπαινον ἀπατηθέντες ἀνοικείως ἐδίδουν αὐτῷ, ἐπαρώμενοι μὲν αὐτοῦ τῇ πολυθεΐᾳ ἐκεῖνοι, ἀγνοοῦντες δ' ὡς αὐτός ἐστιν ᾧ ἐπαρῶνται. οὕτω πολύπους τίς ἐστιν ὁ κατάρατος, καὶ τὸ χρῶμα τῆς γνώμης ἄστατος καὶ ἀβέβαιος· καὶ τοῖς ἄλλοτ' ἄλλοις καιροῖς τε καὶ πράγμασι προσφυόμενος πρὸς διάφορα καὶ μαχόμενα χρώματί τε καὶ σχήματι γνώμης καὶ γλώττης ῥᾳδίως μεθαρμόζεταί τε καὶ μετασχηματίζεται· καὶ τῇ τοῦ κυρίου παιδείᾳ νουθετεῖσθαι οὐκ οἶδεν, ἀλλ' ὥσπερ ἂν εἴ τις τῶν ἀνδροφόνων, ἀγόμενος εἰς δεσμωτήριον ὥστε δείσαντα σωφρονεῖν τοῦ λοιποῦ καὶ λῃστείας ἀφίστασθαι πάσης, ὁ δ' αὐτούς τε ἐφόνευε τοὺς ἀπάγοντας καὶ ὅτῳ ἂν ἀπαντῴη τῶν παριόντων, οὕτω καὶ οὗτος οὔτε κολαζόμενος φρίττει οὔθ' ὑπὸ θεοῦ νουθετούμενος νουθετεῖται, ἀλλ' ἀκόλαστος ἐν κολαστηρίῳ μένει τὴν γνώμην, ἀπαίδευτος δ' ἐν παιδευτηρίῳ

debat. haec sunt coniuncta mendacia ineptae illius linguae. quis enim ausus fuerit ad verba sua barbaris probanda, si occasio adest vel necessitas Christi passiones in exemplum revocare. praeterea scribit de Christianis illius regionis, quod hunc ignari laudibus efferunt, quia annuntiat eos, qui in superiora et inferiora invisa numina improbe dividunt unum deum. et se non accipere dicit laudes inutiles. nam virorum piorum laudem decepti et falso ei praestabant. exsecrabantur eius multorum deorum cultum, sed eum ipsum, quem exsecrarentur nesciebant. tot habet pedes is, quem exsecrantur. et color opinionis est infirmus et varius. et aliis temporibus aliisque in rebus ad diversa et pugnantia inclinat quod ad habitum coloremque opinionis atque linguae attinet. mutatur autem aliamque accipit formam. et domini institutione emendari nescit. sed quemadmodum si quis homicida deductus in carcerem nescius in futuro sana mente uti et exui omni latrocinio, sed ipsos duces interficit et quemcunque praetereuntium attingere potest, ita etiam ille punitus non tremit et a deo monitus non monetur, sed indomita opinione in carcere manet, non institutus

θεοῦ, τῆς ὁμοίας ἀπονοίας ἐχόμενος ἀεί, καὶ πρόφασιν κα-
κίας ποιούμενος ἃ πρὸς κακίας ἀποχὴν ὁ θεὸς αὐτῷ συγκε-
χώρηκε παθεῖν. οὐδὲ γὰρ παύεσθαί πω τῆς κομποῤῥημοσύ- 15
νης καὶ τῆς ματαίας ἐκείνης ἔγνωκεν οἰήσεως, ἀλλ' αὐτοῦ τε
Χριστοῦ καὶ τῶν ὑπὲρ ἡμῶν Χριστοῦ παθημάτων εἰκόνα φέρειν
ἑαυτὸν καὶ τὴν ἑαυτοῦ πρὸς βαρβάρους αἰχμαλωσίαν βρεν-
θύεται, ψευδηγορίαις, ὡς εἴωθε, διαστρέφων τὰ πράγματα
καὶ ἐγκαλλωπιζόμενος ἐφ' οἷς ἐγκαλύπτεσθαι ἔδει. οὕτως εἰς
ἀσυνέτου καρδίαν χώραν οὐκ ἔχει μνήμη θεοῦ καὶ κατὰ θεὸν
ἀρετή. διὸ καὶ ὡς ἐπὶ πλεῖστον ὁ θεὸς ἐμπαίζεσθαι τουτονὶ f. 121 r.
ἐγκεχώρηκε, καὶ ὑπὸ πάντων ὁμοίως μισεῖσθαι τὸ τῆς ἐρη-
μώσεως βδέλυγμα. εἰς τοσοῦτον γάρ, καθάπερ κύβου στρα-
φέντος, μεμίσηται καὶ πρὸς τῶν μάλα ποθούντων ἐντεῦθεν
ἀρχόντων καὶ ὁμοφρόνων διὰ τὴν ἄθεσμον ἐκείνην καὶ σοδο-
μιτικὴν τῶν βαρβάρων μῖξιν, ὥστε καὶ ὑπὲρ οὗ πάντα προ-
έσθαι χρήματα ὑπισχνοῦντο καὶ σφᾶς αὐτούς, εἰ δεήσειε,
πέμπειν εἰς ᾅδην, νῦν οὐδ' ὀβολοῦ ἀλλάξασθαι βούλονται 16
τὴν ἐλευθερίαν. ὁποτέρωσε γὰρ ἂν νεύσειε τὸ ἀποβησόμενον,
οὐκ ἐς τὸ εὔσχημον σφίσιν ἐνόμισαν σχήσειν τὸ πρᾶγμα. ἄν
τε γὰρ βουληθῶσιν, ἔφασαν, σιγῇ καλύψαντες τοὔγκλημα τοῦ-
τον ἱερατεύειν ἐνδοῦναι, καὶ λίθοι πάντες ἀναβοήσουσι τὴν
τῆς ἀτοπίας ὑπερβολήν· ἄν τ' ἀπρακτεῖν αὐτὸν ἀναπείσωσι
καὶ τῆς ἱερουργίας ἀπέχεσθαι, κατήγορος αὐτῶν ἀναιδέστα-
τος ἔσται λοιπὸν αὐτὸς ἐν πολλοῖς, καὶ ξίφους ἀκμαιοτέραν

in institutione dei. et simili insania captus semper praetextum facit pravitatis quae ad pravitatem averruncandam ei deus imposuit sustinenda. nunquam enim deponere ostentationem et vanam illam opinionem potuit. sed ipsius Christi eiusque nostri causa susceptarum passionum imaginem semet ipsam suamque apud barbaros captivitatem exprimere gloriatur. mendaciis solet res immutare eaque efferre laudibus, quorum deberet eum pudere. ita in insani hominis pectore locum non habet dei memoria et divina virtus. itaque uti plerumque deus eum committit illudendum et odio ab omnibus persequendum, illam pravitatis pestem. tantopere enim, quasi cubo verso, odio eum persecuti duces amicissimi et benevoli, propter barbarorum mixtionem illegitimam et sodometicam, ita ut cui omnes res amittere promittebant et si opus esset in Iladem descendere, eundem nunc ne obolo quidem liberare velint. quaelibet enim futura esset rerum conditio, non pulchrum futurum esse existimabant opus. si enim, aiebant, crimine oblivioni tradito, ei condonare vellent dignitatem sacerdotalem, vel omnes lapides clamarent ingentem illam insaniam. si vero illum commovissent, ut nihil agens deponeret dignitatem sacerdotalem,

παντὸς ἀντιστήσει γλῶτταν αὐτοῖς, καὶ Ὀλύμπου φανεῖται f. 121 v. παντὸς ἐπαχθέστερος. ὅταν δὲ καὶ τὰ θεατρικὰ καὶ ἀγοραῖα σκώμματα πρὸς τὰς ἀγυιὰς παραρριπτούμενα ἐξακούωνται, τῆς γαστροκνημίας φημὶ καὶ τοῦ ἀνδρογύνου θεοῦ καὶ τοῦ μηροῦ τοῦ τὸ ἀτελὲς ὠδίνοντος κύημα, Διονύσου μὲν ἥκιστα οὐδὲ Σεμέλης Θηβαίας ἀμβλώματα, ἀλλὰ βαρβαρικῶν καὶ ἀσεβῶν σπερμάτων ἐκτόκια συγγενῆ καὶ οἷα διηνεκῶς ἐξ ἀσεβοῦς αὐτὸς διανοίας εἴωθε τίκτειν πονηρά τε καὶ ἀσεβῆ γεννήματα, μᾶλλον δ' ἀτελῆ καὶ παρὰ φύσιν ἀμβλώματα, ποίας οὐκ ἂν ἀγχόνης χείρω δόξειεν ἅπασιν, οἷς διδασκάλῳ τούτῳ κεχρῆσθαι συμπέπτωκε.

17 f. 122 r. Καὶ περὶ μὲν τούτων αὐτὸς ἂν ἀκριβέστερον διαιτήσειας τῇ σοφῇ σου καὶ ἔμφρονι διανοίᾳ καὶ κρίσει· ἐγὼ δὲ καὶ περὶ τῶν ἑξῆς ὁμοίων τε καὶ ὁμοίας ἐκ θεοῦ τυγχανόντων τῆς ἐκδικήσεως ἀφηγήσομαι. ὁ γὰρ πατριαρχεύσας μὲν ἐκεῖνος Κάλλιστος καθαιρεθεὶς δ' αὖθις ὑφ' ὧν τετίμηται, καὶ μὴ βουλόμενος τὰ τῆς ἀρχιερωσύνης οἴκοθεν ἀποθέσθαι σύμβολα, κεκινδύνευκεν ἄκων τὴν τούτων ἀφαίρεσιν ὑποσχεῖν καὶ ἅμα δεινῷ τινὶ ἐμβεβλῆσθαι δεσμωτηρίῳ, μὴ καὶ στάσιν ἴσως κατὰ τὴν ἐπιπολάσασαν φήμην ἐγείρῃ τῇ πόλει, θρασύτερόν τε καὶ ἀηδέστερον πρὸς τὸν ἐν ἡσυχίᾳ διακείμενος βίον. καὶ τάχα ἂν μὴ μαθὼν ἔφθη παθών, εἰ μὴ μαθὼν ἔφθη φυγών. ἄρτι γὰρ τὸ σκέμμα βασιλεῖ τε καὶ πατριάρχῃ

accusator ipsorum turpissimus exstaret iisque linguam, gladium omnino acutissimum opponeret. si vero theatri et fori ludibria in plateis iacta audiunt, aurae scilicet et effeminati dei et cruris semper foetum procreantis, Dionysi nequaquam. neque Semeles Thebanae abortus, sed barbarorum et impiorum seminum aliena et qui semper ex impio animo gigni solent, pravi impii ortus, potius immaturi naturae repugnantes ortus. cuius suspendii non peius videretur omnibus, quibus contigit, ut hoc magistro uterentur.

Et de his rebus ipse accuratius iudicaveris sapienti tua et sana mente ac ratione. equidem de iis, quae insecutae sunt, rebus similibus et e dei poena profectis exponam. patriarcha enim ille Callistus captus ab iis, a quibus punitus est, quum sacerdotii insignia deponere nollet, periculum erat eorum impetum sustinere invitum et in horrendum coniici carcerem. neve seditionem forte secundum famam grassantem urbi moveret. audavius arrogantiusque vicens in vitae tranquillitate. et facile inscius in malum incidisset, nisi re comperta continuo fugisset. quod consilium regi et patriarchae probatum visum est, fama occulta in forum divulgabatur aperta. quum et ipse

κεκυρωμένον λανθάνουσα φήμη λαβοῦσα διέπιπτεν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐξεπιπολῆς. ὅθεν μαθὼν καὶ αὐτός, καὶ δειλίᾳ μακρᾷ συσχεθείς, ᾤχετο λάθρᾳ ἀποδρὰς πρὸς τὸ τῶν Λατίνων ἀντιπέρας φρούριον· καὶ τῇ ἀλλοφύλῳ σκέπῃ καὶ δεσποτείᾳ ἑαυτὸν διὰ φιλοζωΐαν καθυποζεύξας, καὶ ἃ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας δεδιωγμένοις χθὲς καὶ πρότριτα εὐσεβέσιν ὠνείδιζε, ταῦτα παρὰ πόδας ἁλίσκεται καὶ αὐτὸς πεπονθώς. κατα- 18
φεύγοντας γὰρ πρὸς τὸ τῆς Σοφίας ἱερὸν καὶ μέγιστον τοῦ θεοῦ τέμενος ἀποσπῶν παρανόμως αὐτὸς τοῖς δεσμωτηρίοις προύπεμπεν· εἰ δέ πού τις καὶ τοὺς διώκτας λαθὼν εἰς τὸ Λατινικὸν ἐκεῖνο κατέφυγε φρούριον, πολὺς αὐτὸς εὐθὺς ἦν κατὰ τῶν τοιούτων ῥέων καὶ ἀμέτρους ἐπαντλῶν λοιδορίας, καὶ λέγων ὡς οἱ τῷ Βαρλαὰμ ὄντι Λατίνῳ φίλοι καὶ νῦν τοῖς ὁμοφύλοις ἐκείνῳ γίνονται φίλοι, τῇ ἀλλοφύλῳ σκέπῃ καὶ δεσποτείᾳ χρώμενοι σωστικῷ λιμένι. οὕτω τὰ τῆς ἀσεβείας ὄργανα μετὰ τῶν οἰκείων δογμάτων πρὸς μὲν βραχύν τινα χρόνον ἀντέσχε, καὶ λέληθεν ἐνίοτε τοὺς πολλοὺς ἐν σκότει κἀκ διαμέτρου τῆς ἀληθείας ἱστάμενα, τῷ χρόνῳ δὲ φωρᾶται τῷ τῆς ἀληθείας θεατριζόμενα φωτὶ καὶ ὑπ' αὐτῶν ἐλεγχόμενα τῶν πραγμάτων, τοῖς οἰκείοις πτεροῖς ἁλίσκεταί τε καὶ ἑαυτοῖς περιπίπτει. μηδὲ γὰρ μηδενὸς διώκοντος ἄλλου, ὑφ' ἑαυτῶν αὐτοὶ διώκονται μόνοι, καὶ πάσχουσιν οἴκοθεν ἅπερ ἔδρων κατὰ τῶν εὐσεβούντων αὐτοί, τῆς θείας κατὰ βραχὺ καὶ λεληθότως δίκης μετερχομένης καὶ ἐλαυνούσης αὐ- f. 122 v.
τοὺς καὶ τῶν κορυβαντιώντων χείρους ποιούσης. πρὸς γὰρ

rem comperisset magna ignavia captus, clam effugit ad Latinorum praesidium ex adverso situm. et externo praesidio et dominationi sese submisit vitae amore captus, et ut pios homines, qui propter religionem multas subierant aerumnas, heri et ante tres dies conviciis persequebatur, ita ipse continuo in suam ipsius calamitatem captus est. qui enim in sapientiae templum et summum dei sacrarium fugerant, eos praeter legem protractos ipse in carcerem coniecit. si enim quis insectatores fallens in illud latinum praesidium fugiebat, multa ipse continuo contra eos dicebat infinitisque scatebat contumeliis. et ita loquebatur ac si ii, qui Barlaami latini essent amici, nunc illius conterraneis amici fierent. itaque inter propria dogmata impietatis auxilia conservabantur per breve tempus et tenebrae occultae erant multitudini et veritati prorsus repugnantes. neque ab ullo alio insectatore, a semet ipsis affliguntur soli et ea omnino patiuntur, quibus ipsi homines pios affecerant. quae enim aliquamdiu suppressa erat iustitia divina nunc aggressa eos pressit corybantibusque peiores red-

αὐτοῖς καὶ πλείους αὐτῶν ἕτεροι τὰ ὅμοια ἐπεπόνθεσαν, καὶ ὡς ἐμβρόντητοί τινες καὶ θεηλάτῳ μανίᾳ τινὶ πληγέντες οὐκ ἴσασιν ὅτι δρῷεν, ἀλλὰ περινοστοῦσιν οἱ δυσσεβεῖς καὶ ἐξάγιστοι μεθυόντων ἢ μαινομένων δίκην, καθ' ἑαυτῶν βακχεύοντές τε καὶ οἰστρηλατούμενοι καινόν τινα καὶ τερατώδη τρόπον.

10 Ἐγὼ δέ, μηδαμῇ τοῦ καιροῦ συγχωροῦντός μοι τοῖς ὁμοίοις ἐνδιατρίβειν ἐς τὸ παρὸν ἀφηγήμασιν, ἐφ' ἕτερα τρέψομαι, πλατυτέραν ἐκείνης ταμιευσάμενος τὴν ἀφήγησιν ὡς εἰκὸς προϊών. ἄρτι γὰρ περὶ τροπὰς θερινὰς τοῦ ἡλίου ἐληλυθότος, ἕνδεκα ναυσὶν ἐκ Βυζαντίων λιμένων ὁ βασιλεὺς ἀναχθεὶς Κανταχουζηνὸς ἑβδομαῖος ἐς Τένεδον ἀφικνεῖται, πολεμησείων ἐκεῖ τῷ γαμβρῷ Παλαιολόγῳ· ἤλπιζε γὰρ δυοῖν θάτερον, ἢ προδοσίᾳ τῶν ἔνδοθεν ἢ τῇ ἔξωθεν μάχῃ ἀφυλάκτοις ἐκ τοῦ αἰφνιδίου ἐπεισπεσών, αὐτόν τε ἅμα καὶ τὸ τῆς Τενέδου καταλήψεσθαι φρούριον, καὶ ἀντ' αὐτοῦ τὸν υἱὸν αὐτόθι καταλείψειν Ματθαῖον, τῷ πατρὶ τηνικαῦτα συμπλέοντα ὁμοῦ τῇ συζύγῳ. ἐπεὶ δὲ τῷ λιμένι τῶν Τενεδίων τὸν εἴσπλουν προαισθομένων ἐξ ἐφόδου ποιήσασθαι ἥκιστα ἔσχεν, ἐπὶ θάτερα λοιπὸν τῆς νήσου παραπλεύσας πάσαις μὲν τῇ γῇ ταῖς ναυσὶν ἀποβῆναι προσσχόντας ἥκιστα ἔκρινε δέον, δέει τοῦ μὴ τῷ πλείστῳ μέρει κενωθείσας τὰς ναῦς τῷ Παλαιολόγῳ τὴν γνώμην προστεθειμένας, ζημιωθῆναι μὴ μόνον τὸν

didit. nam praeter eos ipsos etiam plures alii similia passi erant. et fulguritorum instar et divina quadam insania capti quid faciendum sit nesciunt. sed homines impii et exsecrati in potorum furentiumque modum contra semet ipsi bacchantes et insanientes novam quandam et miram sequuntur rationem.

Equidem quum in rebus similibus morari propter temporis rationem minime liceat nunc narratione ad alia versa prolixiori parcens expositioni uti decet pergam. ipso enim solstitio aestivo undecim navibus vectus e portu Byzantio Cantacuzenus rex die septimo Tenedum pervenit cum Palaeologo affine ibi dimicaturus. sperabat enim fore alterutrum, ut aut incolarum proditione aut pugna extra commissa in eos custodia destitutos subito incidens ipsum simulque Tenedi praesidium caperet et pro eo filium ibi caperet Mathaeum, qui una cum uxore eo tempore comitabatur patrem. postquam autem minime potuit statim attingere portum Tenediorum quippe rei non ignarorum. veriti ne naves maximam partem evacuatae Palaeologo opinionem moverent, qua non solum tota expeditio in consiliis et rationibus sit de-

ἅπαντα στόλον μεθ' ὧν ἀφίκοντο σκεμμάτων τε καὶ βουλευ-
μάτων, ἀλλὰ καὶ σφῶν αὐτῶν αὐτοὺς γενέσθαι προδότας
ἀπονητὶ τοῖς ἐχθροῖς. διὸ δὴ καὶ τέτταρσι μόναις ἐπέτρεψαν **20**
τὴν ἀπόβασιν, αἷς ἐθάρρουν τὰ μάλιστα. καὶ τοίνυν τῆς
ἀποβάσεως γινομένης ἤδη καὶ ἡτοιμασμένων οἷς μὲν ἐπετέ-
τακτο πῦρ τοῖς τῶν ἀσταχύων ἐνεῖναι δράγμασιν, οἷς δ' ἐκ- f. 109 v.
ριζοῦν τὰς ἀμπέλους, οἷς δ' ἀγώγιμον ἐκ τῆς νήσου τὸ ὕδωρ
ἐς τὰς ναῦς κομίζειν, εὐθὺς ἐξεπήδα τῆς Τενεδίας ὁπλίσεως
τὸ ἐρρωμενέστερον ἐκ τῶν τοῦ φρουρίου πυλῶν, πεζοί τε καὶ
ἱππεῖς, καὶ μάχην στερρὰν παρὰ τὸν αἰγιαλὸν συστησάμενοι
οὐδ' ὑδρεύσασθαι τοὺς ναυτικοὺς εἴασαν, ἀλλ' ἠνάγκασαν
ἐν βραχεῖ τὰ πρυμνήσια τεμόντας ἀποπλεῖν. ὅθεν δὴ καὶ
μικρὸν ἀποστάντες τῆς γῆς οἱ Βυζάντιοι τὰς ναῦς ἀνεκώχευον,
τῇ δ' ὑστεραίᾳ τὰς ἀγκύρας ἀναλαβόντες τριταῖοι ἐς Ἴμβρον f. 123 r.
τὴν νῆσον κατέπλευσαν, πολεμίαν ἡγούμενοι καὶ αὐτήν. κἀν-
ταῦθα τὰ ὅμοια δράσαντές τε καὶ παθόντες πλήρεσι κώπαις
κἀκεῖθεν ἀπῄεσαν εἰς Αἶνον τὴν πόλιν, Καντακουζηνῷ προσ-
κειμένην. ἔνθα δὴ Ματθαῖον τὸν νέον βασιλέα καταλιπόντες
σὺν τῇ συζύγῳ τάχιστα ἐπανῆκον δέκα ναυσὶν εἰς Βυζάντιον·
τῆς γὰρ μιᾶς τὸ πλήρωμά φασιν ἐν δυσὶν ἀποβάσεσιν, αἷς πρὸς
Τένεδόν τε καὶ Ἴμβρον πεποίηνται, πρὸς Παλαιολόγον ηὐτο-
μοληκέναι τὸν βασιλέα.

Ἐγὼ δ' ὃ μικρῷ πρόσθεν ἐχρῆν ἀφηγήσασθαι βουληθεὶς **21**
εἶτα ἐπέσχον, τὴν σὴν λυπῆσαι ψυχὴν φυλαττόμενος, λέξων

cepta sed se ipsos sui ipsius proditores nulla dedita opera factos esse inimicis. quum vero decessus parabatur aliique se accingebant manipulis spicarum iussi immittere ignem, alii exstirpare vites, alii aquam viatoriam ex insula in naves portare, subito fortissima praesidii Tenediensis pars erupit ex urbis portibus pedites et equites, pugna atrox ad litus conflata est, nautas non patiebantur aquam haurire, sed puppibus desectis eos reverti cogebant. quam ob rem paululum a terra remoti Byzantini naves statuebant; insequenti die, solutis ancoris, tertio die ad Imbrum, insulam appellebant, quam etiam sibi infestam credebant. ibique similia et egerunt et passi sunt et abierunt Aenum oppidum Cantacuzeno amicum. inde Mathaeo novo rege relicto una cum uxore celerrime cum decem navibus Byzantium perveniebant; unius enim praesidium in duobus itineribus ad Tenedum et Imbrum factis ad Palaeologum regem descivisse dicitur.

Equidem, cuius erat paulo antea narrare ibi cessavi veritus, ne animum tuum perturbarem; nunc autem amicorum et commilitonum

ἔρχομαι νῦν, τὰς τῶν φίλων καὶ συνάθλων τῶν σῶν δυσωπούμενος ἐντολάς. Εὐλογία γὰρ ἡ τῷ ὄντι βασίλισσα, καὶ τὰς ἐπωνυμίας συμφώνους τῷ βίῳ λόγοις ἅμα κτησαμένη καὶ ἔργοις, πολλοὺς ὑπὲρ τῶν θείων δογμάτων τῆς ἐκκλησίας θορύβους καὶ διωγμοὺς καὶ ποικίλας ἐπαγωγὰς συμφορῶν ὑποστᾶσα, καὶ πρὸς οἷς εἶχεν ὁμοῦ τῷ γήρᾳ νοσήμασιν ἄλλοις πρότερον καὶ πλείοσιν ἔτι περιπεπτωκυῖα, καὶ τελέως οὕτω καὶ κατὰ βραχὺ τὸ σῶμα δαπανηθεῖσα, πρὸς τὴν ἀΐδιον ἐκείνην τέως μετέστη μακαριότητα. νῦν οὖν σε παρακαλοῦσιν οἱ φίλοι λόγοις ἐπιταφίοις ἐκείνην κοσμῆσαι, ἐπεὶ καὶ πολλὰ προφανῶς τῶν τῷ ἐκείνης προσιόντων τάφῳ νοσήματα τὴν ταχίστην ἐλαύνονται, τοῦ θεοῦ κἀντεῦθεν ἐλέγχοντος τὴν τῶν
22 διωκόντων ἀπόνοιαν καὶ ἀσέβειαν. οἶσθα δὲ καὶ ἄλλως ὡς μετὰ χρόνον που ἑξκαιδέκατον τῷ Ἀνδρονίκου τοῦ βασιλέως ἐκείνου υἱῷ συζυγεῖσα μετὰ πολλῆς τῆς εὐκλείας καὶ δόξης, καὶ μόλις που δύο μόνους ἐνιαυτοὺς ἐκείνῳ τοῦ βίου συναπολελαυκυῖα, θανάτῳ τε τοῦτον εὐθὺς ἐζημίωται καὶ ἅμα τριβώνιον ὑποδῦσα τὸν ἅπαντα πλοῦτον διένειμε αἰχμαλώτοις καὶ πένησιν ἄλλοις, πλὴν ἢ ὅσον εἰς τὴν πολυτελῆ τοῦ θείου φροντιστηρίου κατασκευὴν ἐκείνου κεκένωκεν, ὃ περιβόητον μᾶλλον εἰς ἀρετὴν κατεστήσατο ἢ πρὸς κατασκευήν. δαψιλέσι μὲν γὰρ καὶ πολυτελέσι δαπάναις ᾠκοδομήσατο, πλείους δὲ τῶν ἑκατὸν μοναζούσας κατ' ἐκλογὴν ἐνασκεῖσθαι συνήθροισε τούτῳ σεμνῶς. ἀλλ' αὐταῖς καὶ αὐτὴ συνδιηκονεῖτό τε καὶ

tuorum iussum exsequar. Eulogia enim, quae tunc erat regina cognomenque iustum vita et verbis et factis nacta erat, quum propter divina ecclesiae praecepta calamitates multas et persecutiones varias infortuniique impetus subiisset et in senectute praeter alia in multos incidisset morbos, ita igitur et brevi tempore corpore eius consumto ad sempiternam illam et beatam vitam assurrexit. nunc igitur amici te invocant, ut epitaphiis illa ornetur. quum et multi morbi eorum, qui eius tumulum visitant aperto celerrimeque propulsantur. hoc enim modo deus improbat insectatorum insaniam et improbitatem. scis enim plane, quam gloriam et nominis sui famam Andronici regis filii uxor assecuta sit et vix duos singulos annos cum eo vita fruita, morte punita sit et vestimento contrito induta omnes divitias tribuerit belli captis aliisque pauperibus; praeter id, quantum ad ornandum magnificum divinumque phrontisterium praestabat; quod magis virtutis causa fecit quam ornamenti. uberibus enim et magnificis sumtibus construxit plures quam centum monazusas; sed in his illa etiam operam et diligentiam collocabat; praeibat enim benevola mente in iis omnibus,

ἀμφεπονεῖτο, χορηγοῦσα μὲν ἀφθόνῳ γνώμῃ τὰ κατὰ χρείαν
διηνεκῶς ὡς κυρία, συναιρομένη δ' ἐξ ἐφημερείας καὶ αὐτὴ
τὸν πάσαις ἐκείναις ἀνάλογον τρόπον ὥσπερ ὁμόδουλος, ἄχρι f. 123 v.
τῶν ὀπτανείων καὶ εἴ τι τῶν χυδαιοτέρων ἐτύγχανεν ὂν καὶ
συλλήβδην εἰπεῖν, ἀρχέτυπον ἀρετῆς ἁπάσης ἁπάσαις ἑαυ-
τὴν προτιθεῖσα καὶ βίου σεμνοῦ μέχρι καὶ ἐς δεῦρο διήρκεσεν,
ἑβδομηκοστὸν ἐγγύς που τῆς ἡλικίας ἄγουσα χρόνον. καὶ τί 23
χρὴ πλείω διεξιέναι πρὸς σὲ πλέον τῶν ἄλλων τὰ ἐκείνης
εἰδότα; μέμνημαι γὰρ καὶ πολλάκις σοῦ γε ἀκηκοὼς ἔστιν ἃ
τῶν ἐκείνης ἀφηγουμένου καλῶν, καὶ ἐρεθίζοντος ἴσως εἰς
ἕξιν ἀσκήσεως ἀγαθῆς τοὺς ἀκούοντας, ὡς βαθεῖάν τε ἐκέκ-
τητο σύνεσιν ἡ γυνή, καὶ σιωπῶσα καὶ φθεγγομένη παραίνε-
σις ἦν ἀεὶ τοῖς συνοῦσι, καὶ μέγα καὶ ἀπαράμιλλον τοῦ μο-
ναδικοῦ παράδειγμα βίου, καὶ οἷον αἰθεροδρομούσης σεμνότη-
τος ἦθος αὐτόφυές τε καὶ αὐτοχάλκευτον, ἁπάσης τε πνευ-
ματικῆς παιδείας κανὼν ἀκριβὴς καὶ δικαιοσύνης ζυγὸς ἀρρε-
πής. ἔτι δὲ θυμοῦ κινήσεσιν ὀξυρρόποις καὶ αὐτονόμοις, καὶ
εἰ τὰς αἰτίας εὐλόγους ἐκέκτητο, οὔτε χεὶρ αὐτῇ ποτ' ὤφθη
τῶν πάντων οὐδέσιν οὔτε γλῶττα διακονήσασα προπετής, ἀλλ'
ἐν αὐτοῖς εὐθὺς ἀναιροῦσα τοῖς λογισμοῖς διετέλει τὰς ῥίζας
ἐντὸς πρὸ τῆς βλάστης. τόν γε μὴν τῆς ἀργίας καιρὸν βίβλων 24
ἱερῶν παρεῖχεν ἀεὶ ἀναγνώσεσι, καὶ πεῖραν ἐντεῦθεν ὑψηλῆς
θεωρίας συνῆγε μακρὰν καὶ ποικίλην, ὁπόση τοῖς θείοις τῆς
ἐκκλησίας δόγμασι καιροῦ καλοῦντος ἐγένετό οἱ σύμμαχος
κράτιστος. ὥσπερ δ' αὖ ἱερωσύνῃ τῇ ἀληθείᾳ τὴν γλῶτταν

quae necessaria erant tanquam domina; in ceterarum servarum illarum modum ipsa auxiliabatur, usque in culinam et si quid sordidius etiam erat. et in universum cuiusque virtutis et candidae vitae se proposuit exemplum, septuagesimum fere agens annum. et quid opus est tibi plura exponere, quum ceteris melius illius historiam noveris. nam saepius te audire memini, quae in illa fuerint pulchra exponentem et inflammantem auditores profecto ad amorem bonae vitae, quia acri erat mente femina et loquens et tacens stimulo semper erat iis, qui aderant. et magnum et invictum est vitae monadicae exemplum et sanctimoniae acrem penetranti habitus quam firmus est et aeneus. cuiusque spiritualis educationis certa norma et iustitiae libella accurata. nec non velocibus et fortibus animi motibus et si sanae aderant rationes neque manus nemini omnium neque lingua cernebatur officiosa, sed in ipso animo summa ope evertebat radices ante earum incrementa. otii autem horas in libris sanctis legendis consumebat; in-

τιμήσασα, ἀκάματον τὴν τῶν χειλέων ἀκρόπολιν ἔστησε φύλακα, ὡς μὴ λάθοι προκύψας ὀψέ ποτε λόγος μάλα μέν τις ἐπαγγελτικός, οὐ μάλα δέ τις τελεσιουργὸς καὶ ὠφέλιμος. καὶ τὰ πλείω λέγοις ἂν αὐτὸς καὶ ἀφηγοῖο πλατυτέρᾳ γλώττῃ τε καὶ βίβλοις μάλα γέ τι σφόδρα ἁρμοττούσαις. νῦν δέ σοι καὶ περὶ τῶν ἔξωθεν ἀπαγγελλομένων ἔνια διηγήσομαι, ὧν καὶ ὁ παρὼν τὰς ἡμῶν ἀκοὰς ἐνέπλησε χρόνος τῶν δυσχερῶν.

25 Φήμη γὰρ ἀφίκετο πρότριτα ἐς Βυζάντιον ἐκ τῶν ἕωθεν ἐπιδημησάντων Ἀντιοχέων, ὡς ὁρμῇ δαιμονίᾳ τινὶ συσχεθεὶς ὁ τῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀραβίας δεσπότης, ὁπόσοι χριστιανῶν οἰκοῦσι τὴν γῆν ἐκείνην, ἐξήνεγκε δόγμα πάντας ἡβηδὸν ἀνελεῖν, εἰ μὴ ἐς τὴν τῶν Ἀράβων θρησκείαν τὸ σέβας καὶ αὐτοὶ μεταθεῖεν, μηδὲ γὰρ εἶναι λέγων εἰκὸς ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἐξουσίαν τελοῦντας τὴν ἐμὴν φαυλίζειν θρησκείαν. ἐνστάντων οὖν ἐκεῖ τηνικαῦτα παμπόλλων ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἐρρωμένως καὶ σὺν ζεούσῃ τῇ προθυμίᾳ γέγονε φόνος πολύς,
f. 124 r. ὡς φανῆναι τὸ πλῆθος τῶν ἀναιρεθέντων ὑπὲρ δισμυρίους, ἀρξαμένου μὲν ἐκ Παλαιστίνης πρῶτον τοῦ δεινοῦ, εἶτα διαβάντος Κοίλην Συρίαν καὶ Φοινίκην πᾶσαν, καὶ ὅσαι τὴν Δαμασκὸν ἀστυγείτονες περιχορεύουσι πόλεις καὶ κῶμαι μέχρι Τύρου καὶ Σίδωνος, καὶ ὅση τὸ ὄρος τὸν Κάρμηλον περικλύζει θάλασσα. ἐν μεταμέλῳ δ' αὖ τοῦ προστάξαντος γεγονότος πέπαυται τὸ δεινόν.

deque magnam variamque impetravit experientiam, quantus divinis ecclesiae praeceptis opportuno tempore sibi adsit commilito fortissimus. et sacerdotium veritati linguam restringens indefessam labiorum arcem custodem constituit. et tu ipse plura diceres et exponeres uberiore et libris admodum decenter scriptis. nunc tibi nonnullas ex rebus externis quae sunt nuntiatae exponam, quibus rebus ingratis praesens tempus aures nostras implevit.

Fama enim Byzantium pervenit ab Antiochiis ab ortu solis migrantibus, divino quodam afflatu abreptum Aegypti et Arabiae dominum edidisse praeceptum, ut, quot Christiani illam terram habitent, omnes pubescentes tollerentur, nisi suam cum Arabum religione mutarent. dixit enim, non decere eos, qui imperio meo pareant, religionem meam contemnere. quum igitur permulti existerent pro religione fortiter et cum animo bellicoso, multa caedes facta est ita ut numerus interfectorum superaret viginti millia. postquam in Palaestina primum inceperat terror, porro perrexit per cavam Syriam et Phoeniciam totam et quot vicinae urbes Damascum circumdant et pagi usque ad Tyrum et Sydonem et quantum mare Carmelum, montem alluit. quum homines rei ipsius poeniteret, terror desiit.

26 Ταῦτα καὶ πλείω πρὸς τούτοις ἕτερα ὑπειπὼν ὁ καλὸς Ἀγαθάγγελος ᾤχετο ἀπιὼν περὶ μέσας που νύκτας, αὖθις τοὺς ἡμετέρους δημίους λαθὼν καὶ τοὺς θηριώδεις φύλακας, μόνον ἐμὲ καταλελοιπὼς τῇ στενῇ καὶ δεινῇ συνήθως ἐκείνῃ διαίτῃ χρώμενον.

Ἄρτι δὲ τοῦ μὲν ἐφεστηκότος λήξαντος ἔτους, τοῦ δὲ ἑξῆς ἐνδημήσαντος, τὰ Ῥωμαίων ἐνόσει τοῦ εἰωθότος ἐπέκεινα πράγματα διά τε τὴν εἰωθυῖαν Περσῶν ἐπικράτειαν, ἣν ἤδη Καντακουζηνοῦ προδιδόντος ἄχρι πυλῶν ἐσχήκεσαν Βυζαντίων, ὡς οἰκείοις τέως χρώμενοί τε καὶ καταχρώμενοι μὴ πράγμασιν ἅπασι μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας ἀνδράσιν ὁμοῦ πρὸς πᾶν τὸ βουλόμενον ἄγοντές τε καὶ φέροντες, οὐκ ἔξω πόλεων ὡς πρὶν περιθέοντές τε καὶ παραθέοντες, ἀλλ' ἐνδὸν ἤδη ποιούμενοι τοὺς συνοικισμούς, καθ' ὁπόσον καὶ οἷον καὶ ὅπου καὶ ὅτε τὸ τῆς ψυχῆς ὀρεκτικὸν ὑπετίθετο σφίσιν ἐπιτροπεύοντες καὶ δεσποτικῶς ἐπιτάττοντες.

27 Ἤδη δὲ τοῦ φθινοπώρου λήγοντος, περί που τὰ μέσα μιᾶς τῶν νυκτῶν ἀκοή τις αἰφνίδιος τὸ Βυζάντιον περιήχησεν ἅπαν, εἶναι τείχους ἐντὸς βασιλέα Παλαιολόγον τὸν νέον, συμμαχίας πάσης ἀλλοφύλου χωρὶς ἀφιγμένον τριταῖον ἐκ Τενέδου τῆς νήσου, μηδενὸς αἰσθομένου τὸν εἴσπλουν, μεγίσταις μὲν τριήρεσι δυοῖν, μονήρεσι δ' ἑκκαίδεκα διὰ τοῦ πρὸς ἕω λιμένος καὶ νεωρίου εἰσελάσαντα, ὧν αἳ μὲν οἴκοθεν

Postquam haec et praeter haec plura dixit, discessit pulcher Agathangelus media fere nocte, fallens iterum judices nostros saevosque custodes; me solum relinquens, qui angusta et terribili vita ut semper uterer.

Quum autem praesentem annum excipiebat insequens, res Romanorum ultra consuetudinem aegrotabant et propter consuetum Persarum imperium, quod iam per Cantacuzenum proditorem obtinebant usque ad portas Byzantias, ut propriis utentes et abutentes non solum rebus cunctis, sed etiam mulieres et infantes una cum viris ad quidlibet cogentes et ducentes, non extra urbes ut antea currentes et praetercurrentes, sed intus iam colonias instituentes quantum et qualiter et ubi et quando animus suadebat regentes imperioseque gubernantes.

Brumali tempore iam desinente media nocte fama subitanea Byzantium circumtonuit, intra muros omnino esse iuniorem Palaeologum, regem, qui omnino auxilio populi externi tertio die ex Tenedo insula venisset itinere ipso plane occulto. duobus permagnis biremibus atque undecim uniremibus per portum solis ortum versus situm et per navalia vectus est, quarum navium aliae domi erant constru-

ἦσαν αὐτῷ προνεναυπηγημέναι, αἳ δ' ἐκ Τενέδου τε καὶ Λέσβου
καὶ Λήμνου κατὰ μέρος ἠθροισμέναι, καὶ εἴ τινες εἶεν αὐτόνο-
μον διαιτώμενοι βίον. ὅ γε μὴν Καντακουζηνὸς ἐν ἀκοῇ
τοῦ γεγενημένου γενόμενος ἔξω μὲν τῶν βασιλείων οὐδαμῇ
ἐξεληλυθέναι ἐγνώκει, δείσας την τῶν Βυζαντίων ὁρμήν, ἠρε-
θισμένων πάλαι σφοδρῶς κατ' αὐτοῦ, τά τε ἄλλα ὁπόσα πολ-
λάκις ἔφθην εἰπών, καὶ ὅτι τούς τε τῆς εὐσεβείας πατρίους
καταπεπάτηκε νόμους, καὶ τὴν τῶν ἐναπολειφθέντων ἅμα
Ῥωμαίων ἐλευθερίαν ἀφελόμενος δουλεύειν αὐτοὺς ἐδεδώκει
28 βαρβάροις καὶ ἀσεβέσιν ἐχθροῖς. πέμψας δ' οὖν τὴν ταχί-
f. 127 v. στην ἐντὸς βασιλείων οὐ μάλα ἑκόντας ἀθροίζει τοὺς τῆς
συγκλήτου προύχοντας, ἵνα τε συμμάχοις χρῷτο καὶ αὐτοῖς
μετὰ τῶν ἐκ πολλοῦ συνοικούντων αὐτῷ Κατελάνων, εἰς ἑκα-
τὸν ἀνηγμένων τὸν ἀριθμόν, ὁπότε ἐπίοι σὺν ὅπλοις πολεμη-
σείων κύκλῳ τὰ βασίλεια τείχη Παλαιολόγος ὁ βασιλεύς, καὶ
ἵνα μὴ ἐκείνῳ μᾶλλον κατ' αὐτοῦ συμμαχεῖν ἀναγκασθῶσιν
ἐλεύθεροι ὄντες. ἀλλὰ τοῦ θεοῦ μὴ συναιρομένου τὰ πάντα
ἀντέστραπται. τῇ γὰρ ὑστεραίᾳ περιστρατοπεδεύσαντες ἅμα
αὐτῷ πάντες Βυζάντιοι ἐρρωμένως ἐπολιόρκουν. καὶ πρὶν
ὅλας δύο παρελθεῖν ἡμέρας, φρυγάνοις πολλοῖς πυρπολήσαν-
τες τὴν πρὸς τὸν ἐν Βλαχέρναις θεῖον νεὼν ἀνοιγομένην πύ-
λην τοῦ κάτω παλατίου, εἰσερρύησαν ἀσχέτῳ ῥύμῃ, καὶ τὸ
Καστέλιον οὕτω λεγόμενον ἐξηνδραποδίσαντό τε καὶ διενεί-
29 μαντο κατὰ σφᾶς ὡς ἐβούλοντο. τούτου δ' οὕτω συνενεχ-

ctae ex Tenedo et Lesbo et Lemno alternatim conductae et si qui liberam vitam agebant. Cantacuzenus postquam quae facta erant audiit, e regia exire plane nolebat, Byzantinorum extimescens impetum, qui antea magnopere sibi irascerentur et propter ea, quae antea dixi et quia patrias religionis leges contemsisset. simulque Romanorum captorum libertatem ademit ipsosque in servitium tradidit barbaris inimicisque haereticis. misit enim non admodum voluntarios e regia et conducit senatus principes, eorum ut consilio uteretur inter Katelanos diu iam cum eo habitantes numero centum. si cum armis pugnans adiret regios muros Palaeologus rex, neve illi potius contra eum auxiliari cogerentur liberi. sed deo non opitulante omnia sunt pessumdata, insequenti enim die Byzantini cum eo fortiter urbem obsident. et priusquam duo toti dies praeterierunt, sarmentis multis incendentes eam, quae Blachernense templum sacrum ducit portam apertam inferioris palatii, effuso impetu incurrebant. et castellum quod dicunt expugnatum diripiebant ex omni animi sensu. his ita gestis quum in regia mola prorsus nulla esset, farina triticea et panis propter cala-

θέντος, ἐπειδὴ βασιλείων ἐντὸς μύλος μὲν ἥκιστα ἦν, ἄλευρα δὲ καὶ ἄρτοι διὰ τὸ τῆς συμφορᾶς ἀδόκητον οὐ προῳκονόμηντο, ἥ τε καθ' ἡμέραν δαπάνη τοῦ πλήθους ἔνδοθεν ἀπαραίτητον τὴν χορηγίαν ἀπῄτει, καὶ ἅμα ὁ γογγυσμὸς καὶ οἱ πρὸς ἀλλήλους ψιθυρισμοὶ τῶν ἐντὸς πολυτρόπων ἐκείνων ἀνδρῶν καὶ αἱ κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ λοιδορίαι πολλὴν ὠδῖνον τὴν κατ' αὐτοῦ κίνησιν, εἰς ἀνάγκας ἤλασαν σπείσασθαι τῷ γαμβρῷ καὶ βασιλεῖ Παλαιολόγῳ, πρὶν ἢ παθεῖν τὰ ἀνήκεστα. βραχέων οὖν ἐντὸς ἡμερῶν οὑτωσὶ τῶν πραγμάτων ἐκείνων συνελαθέντων καὶ τῶν σπονδῶν ἐπὶ τῷ βασιλεύειν ἄμφω γεγενημένων, ἀνυπόπτως ἤδη προσῄεσαν καὶ ὡμίλουν ἀλλήλοις τῶν βασιλείων οἴκων ἔνδον ἅμα καὶ ἔξω· διὸ καὶ σύγχυσίς 30
τε καὶ θόρυβος ἠγείρετο σφόδρα ἄσημος κατὰ τὸ συνεχὲς πρὸς Βυζαντίων κατὰ πρόσωπόν τε καὶ ἀναιδῶς λοιδορούντων αὐτὸν Καντακουζηνὸν καὶ ἐπιπηδώντων αὐτῷ, καὶ ἐν ἐπαγγελίαις ὄντων κατὰ τῆς αὐτοῦ σφαγῆς τὰ ἴδια βάπτειν ξίφη, εἰ μὴ τὴν ταχίστην πρὸς τὸ μοναδικὸν τὴν βασίλειον ἀμείψῃ στολήν. ἔνθεν τοι καὶ μετ' οὐ πολλὰς τὰς ἡμέρας ἐξῄει τοῦ παλατίου, τὸ μοναδικὸν ἠμφιεσμένος σχῆμα, ξύν γε τῇ ὁμοζύγῳ νυκτός, αὐτὸς μὲν Ἰωάσαφ μετονομασθείς, ἡ δ' Εὐγενία, καὶ ὃ μὲν εἰς τὴν τῶν Μαγγάνων μονὴν μετοικήσας, ἣ δ' εἰς τὴν τῆς Μάρθας οὑτωσὶ κεκλημένην. εἵπετο δ' αὐτοῖς μὴ μόνον ἅπανθ' ὅσα πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, ἀλλὰ καὶ ὅσος τοῖς βασιλικοῖς ταμιείοις ἔτυχε τέως ἠθροισμένος

mitatem inopinato adventantem non suppeterent et is, qui per singulos necessarius erat sumtus. et simul murmur et quas intus sibi invicem fecerunt callidi illi viri insusurrationes et multa in eum convicia magnam contra eum movebant seditionem, cogebant foedus cum Palaeologo rege prius inire, quam res ferre crudelissimas. quum igitur brevibus diebus res illae ita essent constitutae et foedere ut utriusque sit imperium sanxerunt, sine suspicione sese invicem adibant consuetudinemque contraxerunt et intra et extra regiam; quamobrem perturbatio et tumultus movebatur admodum obtusus (semper) a Byzantinis, qui conviciis persequebantur ipsum Cantacuzenum, qui eum adorti essent atque indicabant, se suos gladios ad ipsum interficiendum esse tincturos, nisi celerrime sacerdotium mutaret cum veste regia. indeque post non multas dies reliquit noctu palatium monachi veste indutus una cum uxore. ipse Ioasaph cognominatus, illa autem Eugenia. ipse in Manganorum monasterium refugiebat, illa autem in id, quod Marthae dicitur. sequebantur eos non solum ea omnia, quae ad vitam sustentandam necessaria sunt, sed etiam quaecunque

πλοῦτος, καθάπαξ ἅπας συλλήβδην εἰπεῖν ἀγώγιμος σφίσιν εἵπετο καὶ αὐτός, Παλαιολόγου τοῦ βασιλέως ἐνδόντος αἰδοῖ τοῦ κήδους.

31 f. 125 r. *Ἀλλὰ λεκτέον ἡμῖν ἐν βραχεῖ καὶ ὅσα τηνικαῦτα συμπέπτωκε πατριάρχῃ Φιλοθέῳ τῷ ἐπικεκλημένῳ Κοκκίνῳ· χρὴ γὰρ ἐνταῦθα μικρὸν ἀναδραμόντα τῷ λόγῳ δεῖξαι οἷς ἀκούειν ἔφεσις οἵα καὶ τούτῳ θεόθεν ἐκ τοῦ σχεδὸν ἐνέσκηψε παιδεία πρὸς ἔλεγχον τῆς ἀκαίρου καὶ σφαλερᾶς καυχήσεως. ἔσχε γὰρ οὑτωσί. ἐγένετο κατὰ τὴν μονὴν ἣ τοῦ Κραταιοῦ ἐπικέκληται, λείψανον ἱερὸν ἐκ κεφαλῆς ἄχρι ποδῶν ἀνενδεῶς τῶν μελῶν ἁπάντων ἔχον εὑρῆσθαι πρὸς τῶν ἐκεῖ μοναζουσῶν γυναικῶν. περὶ οὗ καὶ πολλή τις ἤκμασε τέως ὑπόληψις τοῖς πολλοῖς, Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης εἶναι, ὃς οὐκ ὀλίγοις τὴν ἐκκλησίαν ἐκόσμησεν ἱεροῖς μέλεσι. τοῦτο γὰρ κατορώρυκται μὲν τῷ ἐδάφει τοῦ θείου ἐκείνου νεώ, ἦν δ' ἀφανείᾳ κεκαλυμμένον ἐκ παλαιοῦ καὶ οὐδενί πω γνώριμον ἄχρι τῆς*
32 *τῶν νῦν χρονικῶν περιόδων ἡλικίας. ἄρτι δ' οὐκ οἶδ' ὁπότερον εἰς τοὐμφανὲς ἐλήλυθει, εἴτ' ἐξ ἐπινοίας τινὸς θειοτέρας, εἴτε τινὸς χρείας ἐνστάσης ὀρύττειν ἐκεῖσε, εἴτ' οὐκ οἶδ' ὅντινα τρόπον ἕτερον. οὐ γὰρ ὄψεσιν αὐταῖς μοι τετύχηκε γενομένῳ κατὰ τὸν τόπον θεάσασθαι, τοῦ τηνικαῦτα διωγμοῦ καὶ τοῦ τῆς ἐκκλησίας χειμῶνος ἐκείνου τὰς ἐμὰς ἐγκλεισαντος θύρας, ὡς μηδ' ἐπὶ βραχὺ γοῦν εἰς ἐλεύθερον προκύπτειν*

in regio horreo collectae erant divitiae omnes omnino cunctaeque eos faciles portatu sequebantur et ipsae.

Sed breviter dicenda sunt, quae contigerunt eo tempore Philotheo patriarchae, cui coccinei cognomen erat. est autem oratio paulo altius repetenda iis, quibus audiendi desiderium est, quae institutio divina casu in eum irruerit ad dedecorandam ineptam vacillantemque ostentationem. res erat haec: accidit in monasterio, quod Crataei dicitur, ut sacrum fragmentum a capite usque ad pedes copiam exhibens canticorum omnium inveniretur a mulieribus, quae ibi erant monialibus. de qua re magna quaedam inter vulgus pollebat suspicio, ex qua ad Andreum Cretae erant illa referenda, qui non paucis sacris canticis ecclesiam ornavit. hoc infossum est in fundo sacri illius templi. erat tenebris involutum ex longo tempore neminique notum usque ad praesentium temporum aetatem. nescio autem, quomodo ad lucem protractum sit, utrum sapientia quadam divina an ex necessitate ibi fodiendi, an nescio quo alio modo. non enim mihi contigit, ut meis ipsius oculis locum perlustrarem persecutione quae tum fiebat et ecclesiae tempestate illa meas claudente portas ita ut ne in breve

ἔχειν ἀέρα πνοῆς ἀκραιφνοῦς. ἀκοῇ δ' ὅμως ὀλίγῳ ὕστερον παρειληφότι ἕνα καὶ αὐτὸν εἶναί με τῶν εἰδότων συμπέπτωκε, παμπόλλων ἤδη τὸ πρᾶγμα καὶ δημοσίᾳ θρυλλούντων. διὸ τῶν οὐδὲν οὐδαμῇ γε ἀπεικότων ἔδοξεν, οὐδὲ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς χρείας ὡς πορρωτάτω, τῇ ἱστορίᾳ καὶ τοῦτό μοι συνυφανθῆναι, ἔλεγχον μὲν κομιδῇ προφανῆ κομίζον θεόθεν κατὰ τῆς τῶν διωκτῶν ἀπονοίας, παντάπασι δ' ἀκίβδηλον τὸ τῶν διωκομένων ἡμῶν ἀποφαῖνον σύστημα.

Φιλοθέῳ γὰρ τῷ Κοκκίνῳ τηνικαῦτα πατριαρχεύοντι 33 ἔδοξεν, ὥσπερ ἕρμαιον τὸν καιρὸν ἡρπακότι, μηχανήσασθαί τι πρὸς σύστασιν τῆς σφετέρας αὐτῶν παλαμικῆς πολυθεΐας. πλήθους οὖν ἠθροισμένου παμπόλλου τῶν ἐν ἀγοραῖς καὶ τριόδοις καλινδουμένων, στὰς ἐφ' ὑψηλοῦ "χρεὼν ὑμᾶς" φησίν, "ὦ ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες καὶ τέκνα νήπια, μὴ θείας ἄνευ προνοίας οἴεσθαι τὴν τοῦ θείου τοῦδε λειψάνου τοῖς ἐνεστῶσι γενέσθαι καιροῖς ἐμφάνειαν, ἀλλ' ἵνα τὸ πλείστοις διὰ τὴν τῶν ἀντιθέτων ἔριν ἀμφισβητήσιμον ἐμφανὲς καὶ σαφὲς καταστῇ, καὶ γνώριμον γένηται πᾶσι πῶς μὲν τὸ πολλάς τινας σέβειν ἡμᾶς ἐνεργείας ἀκτίστους καὶ ἀνουσίους, ἃς καὶ θεότητας ἀνουσιουφειμένας τῆς θείας καλοῦμεν οὐσίας καὶ διαφόρους αὐτῆς τε καὶ ἀλλήλων, ἀκίβδηλόν τέ ἐστι καὶ εὐσεβές, ἡ δὲ τῶν ἀντιθέτων καθ' ἡμῶν λοιδορία μάταιος καὶ κατεγνωσμένη. ἔστι μὲν οὖν κἀντεῦθεν οὐκ ἄδηλον τὸ τῆς

qeidem tempus integri liceret uti aëris respiratione. fando tamen paullo post quum rem accepissem accidit ut unus et solus ego ex iis essem, qui quid factum esset tenerent permultis iam rem et publice divulgantibus. quapropter harum rerum ut improbabilium nihil ullo modo placuit; neque visum est a temporis ratione et necessitate alienum esse historia etiam hoc perscribere quod et documentum divinitus praeberet manifestissimum vecordiae persecutorum et sinceram omnino nostrarum iniuriarum enarrationem exhiberet.

Philotheo enim Coccino tunc temporis patriarchae tanquam idoneam nactus esset opportunitatem moliri quid libuit ad constituendam suam ipsorum palamicam polytheam. multitudine igitur magna congregata eorum qui in foro et triviis versantur, stans in loco superiore: necesse est, inquit, vos viri, mulieres, infantes non sine divina providentia credatis factam esse praesente tempore harum divinarum reliquiarum revelationem, sed ut quod propter adversariorum disceptationem dubium est manifestum fiat et planum atque ab omnibus intelligatur quale sit illud quod colimus multas efficientias increatas ac substantiae expertes quas easdem efficientias insubstantialiter dicimus

„θείας ψήφου καὶ τῆς αὐτῶν καταδίκης· αὐτοὶ μὲν γὰρ ἐν παραβύστῳ καὶ γωνίαις ἐρριμμένοι πάσης ἄξιον ὕβρεως ἀνύ- f. 125 v. ουσι βίον καὶ λίαν ἠχρειωμένον, ἡμῖν δὲ παρρησίαν δίδωσιν ὁ θεός, καὶ σεμνύνεσθαι τά τε ἄλλα, καὶ μάλιστα τῇ τοῦ πα- 84 ρόντος διὰ μακρῶν ἤδη τῶν χρονικῶν περιόδων εὑρέσει θείου λειψάνου.“ ταῦτα δὴ καὶ πλείω τὰ παραπλήσια διεξεληλυθώς, ἐκέλευσε ταῖς μοναζούσαις ὀλίγων ἐντὸς ἡμερῶν τῇ τῷ ἁγίῳ ἐκείνῳ λειψάνῳ ἁρμοττούσῃ ἐνθεῖναι θήκῃ κατὰ τὸν ἐν τοῖς τῆς μονῆς προπυλαίοις προπαρεσκευασμένον οἰκίσκον, κἄπειτα ἑξῆς ἑτοιμάσαι καὶ ὅσα πρὸς ἀπαρτισμὸν ἐνθρονισμοῦ συντελεῖ, βρώσιμά τε πρὸς τούτοις καὶ πόσιμα ὅσα πρὸς ὑποδοχὴν ἀρκέσει τῷ τε τῆς ἐκκλησίας ἅπαντι κλήρῳ καὶ ὅσοι τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων καὶ λαϊκῶν ἐπείσακτοι ἔσονται, ἅμα αὐτῷ τὴν ἱερουργίαν τελέσοντες. καὶ ταῦτα μὲν τῇδέ πῃ κεχώρηκεν, ἄρτι δὲ τῆς ἡμέρας ἐνστάσης ἐν ᾗ τὴν ὑστεραίαν ἔδει τὰ τῆς ἱερουργίας τελεῖσθαι, πάντα μὲν ἦν ταῖς μοναζούσαις ἐκείναις ἕωθεν ἐς ἑσπέραν πονούσαις ἀνενδεᾶ τὰ τῆς χρείας, τῷ δὲ ἁγίῳ καὶ τῷ τοῦ ἁγίου μόνῳ θεῷ παντάπασιν ἀνένδεκτόν τε καὶ ἥκιστα ἀνεκτὸν ὑπ' ἀνδρῶν πολυθέων καὶ οὕτω δυσσεβείᾳ μακρᾷ αὐτῶν τε κραταιῶς ἐχομένων καὶ ἑτέροις αἰτίων ἀεὶ γινομένων τὴν αὐτουργίαν

divinae substantiae summissas atque eas quidem quum ab ipsa hac tum inter se esse diversas veritati et pietati consentaneum est. adversariorum autem in nos coniecta convicia vana sunt et damnanda. est igitur hinc etiam non obscura suffragatio divina et illorum condemnatio: ipsi enim in occultos locos et angulos deiecti omni dignam exprobatione transigunt vitam ac prorsus inutilem; nobis autem animum addit deus conceditque ut quum ceteris rebus tum hac maxime possimus gloriari, praesentium divinarum reliquiarum post longa iam temporum intervalla inventione. haec igitur hisque plura similia locutus solitarias feminas iussit intra paucos dies sacras illas reliquias in fabricatam ad id apte cistam imponere in aedificio quod in atrio domicilii esset exstructum et tum deinceps etiam parare quidquid ad perficiendam inaugurationem pertineret, cibum praeterea ac potum qui ad excipiendum sufficeret totius ecclesiae clerum ac episcoporum quicunque et profanorum hominum invitati forent cum ipso sacra facturi. et haec quidem ita fere cesserunt. mox autem quum dies adesset cuius postridie oportebat sacra obire, omnia solitariis illis inde a matutino usque ad vespertinum tempus occupatis quae opus erant abunde suppeditabant: sancto autem cuique homini, sanctique huius deo unico prorsus improbandum erat ac minime ferendum has res tractatas esse ipsis manibus virorum deorum quandam multitudinem colen-

πεπρᾶχθαι τοῦ προκειμένου. διὸ καὶ τῆς νυκτὸς ἐκείνης περὶ 35
τὰς ἀλεκτρυόνων ἤδη γενομένης ᾠδάς, φήμη τις ἡσυχῇ περιέ-
θει τὴν πόλιν, ἔνδον τειχῶν τὸν βασιλέα Παλαιολόγον εἰσ-
κεχωρηκέναι διὰ τῶν θαλαττίων τοῦ νεωρίου πυλῶν τῶν
πρὸς ἕω ταχυναυτούσαις μονήρεσι καὶ διήρεσιν ἐκ Τενέδου
καὶ Ἴμβρου καὶ τριήρει μιᾷ, δυοῖν νυχθημέροιν πρότερον ἐκ
Τενέδου τὸν ἔκπλουν πεποιηκότα. θόρυβος οὖν διὰ τοῦτο
κατέσχε τοὺς Βυζαντίους ἡδονῇ καὶ λύπῃ σύμμικτος, καὶ ὅσα
ἐν τοῖς τοιούτοις συμβαίνειν εἴωθε, τῶν μὲν διὰ φόβον ἀσχέ-
τως φευγόντων, τῶν δὲ διὰ κέρδος λαμπρῶς διωκόντων. πάν-
των δὲ μάλιστα φόβος κατέσχε τὸν πατριάρχην Φιλόθεον οὐ
πάνυ μικρὸς διὰ τὸ πάνυ τοῦ συμπτώματος ἀπρόοπτον καὶ
αἰφνίδιον· καὶ γὰρ ὁ χθὲς βρενθυόμενος καθιεροῦν τὸν ναὸν
εἰς βεβαίωσιν τῆς παλαμικῆς αἱρέσεως ἀνίερος τήμερον ὤφθη
καὶ μάλα τι σφόδρα θεοῦ καὶ ἱερωσύνης ἀνάξιος. ὅθεν 36
ἐπεὶ μὴ λελογισμένα πράττειν μηδὲ συνέσει προσήκοντα
παρέχουσιν οἱ τοιοῦτοι καιροί, καὶ μάλισθ' ὅτε καὶ θεή-
λατός τις ἐλαύνοι πληγή, ἐξέστη καὶ οὗτος τοῦ καθεστῶτος
εὐθὺς φρονήματος, καὶ ξυννενοηκὼς ἀνύποπτον μόνον εἶναι τὸν
ἐπὶ θάτερα κρυπτῆρα μέρη τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας λεγόμενον
φοῦρνον, ἔνθα καὶ ᾧ τοὺς τῷ θείῳ προσιόντας βαπτίσματι

tium quique ita impietate diuturna et ipsi vehementer tenerentur capti et alios ad eam suo exemplo adducerent. quocirca etiam nocte illa sub auditum iam gallorum cantum fama quaedam clam per urbem serpebat moenia intrasse Palaeologum regem per maritimos porticuum navalium portas ad orientem spectantes, celeribus navibus uniremibus et biremibus ex Tenedo et Imbro ac triremi navi una duobus noctibus duobusque diebus ante ex Tenedo navigatione instituta. tumultus igitur propterea tenebat Byzantinos gaudio et moerore mixtus et quidquid in talibus accidere solet, aliis ob metum summo impetu fugientibus aliis lucri causa vehementer persequentibus. omnium vero maxime metus tenebat Philothaum patriarcham non sane mediocris propterea quod prorsus illud necopinato et repente acciderat. etenim qui heri se iactabat consecrare templum ad firmandam palamicam haeresin irreligiosus hodie visus est et vehementissime profecto deo et sacrificatione indignus. quare quoniam non cogitata agere nec rationi convenientia permittunt talia tempora et praesertim quum etiam divinus quidam impellit instinctus, exstitit et hic fixa statim cogitatione et arbitratus insuspectum modo esse eum quem in aliis reconditis partibus divinae sapientiae appellant furnum. ibi etiam quo divinum adeuntes baptisma condiri unguento consuetum est igni praeparant quinquennibus spatiis vel etiam pluribus fortasse et minoribus inter-

χρίεσθαι μύρῳ νενόμισται, ἕψουσιν ἐν πενταετηρικαῖς περιόδοις ἢ καὶ πλείοσιν ἴσως καὶ ἥττοσιν ἐνίοτε κατὰ τὴν τῶν ἄλλοτ' ἄλλων βούλησιν καὶ χρείαν πατριαρχῶν, ἐν τούτῳ φυγὼν f. 126r. ὑπότρομος καὶ περιδεὴς ὁ χθὲς διώκτης θρασὺς ἐπὶ πολλαῖς ἐκρύπτετο ταῖς ἡμέραις, ἠχρειωμένος καὶ μάλα ἀπαγορεύων τὸ ζῆν.

37 Ἔξεστιν οὖν συλλογίζεσθαι πῶς τὰ χθὲς καὶ πρώην μετὰ σοβαροῦ τοῦ ἤθους δημοσιευθέντα τῷ Φιλοθέῳ μεγαλαυχήματα κατὰ τῶν ὀρθοδοξούντων καὶ τὰς τῆς βωμολοχούσης γλώττης εὐτραπελίας ἤλεγξεν οὐκ εἰς μακρὰν ὁ θεός, δικαίαν τὴν κρίσιν ἐπενεγκὼν τῷ περιφανῆ τὴν ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλήσαντι, μᾶλλον δὲ λαλήσαντι μὲν καὶ τότε, λαλήσαντι δὲ καὶ πρότερον ἢ τότε καὶ μεθύστερον ἢ τότε, καὶ λαλοῦντι διηνεκῶς αὐτῷ καὶ ὅσοι ἀμφ' αὐτὸν καὶ σὺν αὐτῷ παλαμισταί. τίς δ' οὐκ ἂν ἀπείποι βουλόμενος ἀριθμεῖν τοὺς περιφανεῖς κατ' αὐτῶν ἀεὶ γινομένους θεόθεν ἐλέγχους ὥστε σύνεσιν σχεῖν εἰς ἐπιστροφήν; τίς δ' οὐκ ἂν ἐκπληγείη βλέπων τὸ ἀκαμπὲς αὐτῶν καὶ ἀνεπίστροφον εἰς τὸ τὴν σφετέραν συνεῖναι πλάνην; καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον.

38 Τῶν δ' υἱέων Καντακουζηνοῦ Ματθαῖος μὲν ὁ βασιλεὺς διατρίβων ἔτυχε τηνικαῦτα ἐς ὅσα ἐπέκεινα Διδυμοτείχου τε καὶ Ὀρεστιάδος, Μανουὴλ δ' ὁ μετ' ἐκεῖνον, δεσπότης τὸ

dum secundum voluntatem et indigentiam aliorum alio tempore constitutorum patriarcharum hoc tempore fugiens tremebundus et timoris plenus qui heri persecutor acerrimus fuerat in multos dies sese abscondebat inutiliter conterens et valde detrectans vitam.

Licet igitur ratiocinando studere assequi quomodo vulgatas heri et nuper superbo more a Philotheo de iustae fidei hominibus iactationes et scurrilis linguae facetias urbanas coarguerit non ita multo deus iustum in iudicium vocato eo qui manifestam iniuriam nimis iactabat magis autem etiam iactabat tum, iactabat vero etiam prius quam tum et iactat continenter sibi ipsi et quotquot circa eum et cum eo versantur Palamae sectatores. quis autem non desciscat volens numerare aperta pro iis semper facta divinitus argumenta ita ut iudicium pronum ad conversionem animi sit. quis non miretur videns constantiam non flectendam ad intelligendum suum errorem. et haec quidem hoc modo erant comparata.

Filiorum autem Cantacuzeni Mathaeus quidem rex tum forte versabatur in iis regionibus quae ultra duplicem murum et Orestiadem. Manuel vero qui secundus ab illo erat tyrannus dignitate in

ἀξίωμα ὤν, ἐς Πελοπόννησον, πέμπτον ἔτος ἤδη τῶν ἐκεῖ Ῥωμαϊκῶν χωρίων καὶ πόλεων τὴν ἐπιτροπὴν διοικῶν. ὁ δ' ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρός, Κόντου Κεφαληνίας παῖς, Αἴνου τῆς πόλεως ἦν ἐπίτροπος, καὶ εἴ τι πέριξ ὑπῆρχε χωρίον βαρβαρικῆς ἄθῷον ἔτι καταδρομῆς. τῶν δὲ γυναικαδέλφων σεβαστοκρατόρων Ἰωάννης μὲν ἔτυχε τῷ Παλαιολόγῳ τέως συνδιαιτώμενος τῷ βασιλεῖ, τειχῶν Βυζαντίων ἐντός, ἅτερος δ' ἦρχε Βιζύης ὁ Μανουὴλ ἐκ πολλοῦ τὴν ἐπιτροπὴν εἰληφὼς πρὸς τοῦ Καντακουζηνοῦ· αἱ λοιπαὶ δ' ὑπέκυψαν Παλαιολόγῳ τῷ βασιλεῖ ὁπόσαι μήπω βαρβάροις προδέδονται πόλεις.

Μηνῶν δ' ἐγγὺς δυοῖν μεταξὺ παρερρυηκότων ἧκεν ἐκ 30 *Τενέδου καὶ ὁ Κάλλιστος οὕτω λεγόμενος, πατριάρχης μὲν εἶναι συγχωρηθεὶς αὖθις πρὸς Παλαιολόγου τοῦ βασιλέως ἅτε ἐζηλωκώς, ὡς ἔδοξεν, ὑπὲρ αὐτοῦ, μὴ στεργόμενος δ' οὖν, εἰ μὴ τὰ κατὰ βούλησιν δρῴη αὐτῷ. ὃ μὲν γὰρ ἐβούλετο πάντας, συλλήβδην εἰπεῖν, ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους τῆς ἐπισκοπικῆς καθελεῖν ἀξίας· βασιλεῖ δ' οὐκ ἦν οὐδ' ὁπωσοῦν ἀνεκτὸν εἰ μὴ ἀλλήλοις ἀφῶσι τἀγκλήματα, συνιόντες εἰς ἕν. ὀψέ γε μὴν καὶ σφόδρα μόγις ἡ τοῦ βασιλέως φιλάνθρωπος νενίκηκε βούλησις. οὐ τελέως μὲν νενίκηκε δ' οὖν. τοῖς μὲν γὰρ ἐπισκόποις καὶ ἄκων ὁ Κάλλιστος ἐσπείσατο, τῷ δὲ μετά γε αὐτὸν πατριαρχεύσαντι Κοκκίνῳ τῷ Φιλοθέῳ λεγομένῳ τὸ παράπαν οὐδαμῇ, ἀλλὰ τοὺς αὐτοὺς*

Peloponneso quinto iam anno Romanarum ibi provinciarum et urbium praefecturam administrans. sororis maritus Conti Cephaleniae filius Heni urbis erat praefectus et si qua circumcirca erat terra barbarorum adhuc invasione libera. fratrum uxoris principis venerantium. Ioannes quidem Palaeologi regis tum forte consuetudine utebatur intra moenia Byzantina: alter autem Byzantiae praeerat Manuel e longo tempore tutela suscepta a Cantacuzeno. reliquae Palaeologo regi parebant quotquot nondum traditae barbaris urbes sunt.

Mensibus interim duobus praeterlapsis venit ex Tenedo etiam Callistus quem appellant patriarcha constitutus rursus a Palaeologo rege utpote rebus eius ut videbatur studens, neque tamen dilectus nisi ex eius ageret arbitratu. hic enim volebat omnes in universum episcopos et sacerdotes episcopali sacerdotio exuere. regi vero non erat ullo modo tolerabile, nisi sibi invicem obiicerent crimina, convenientes in unum. sero quidem et aegerrime regis humanum vicit consilium, neque omni ex parte vicit; episcopis enim vel invitus Calixtus morem gerebat patriarchae vero post se creato Coccino Philotheo cognomine prorsus nullo modo, sed eisdem episcopis convoca-

ἐπισκόπους συνηθροικὼς οἳ τοῦτον μὲν πέρυσι τῆς πατριαρχείας ἐξῶσαν ἐκεῖνον δ' ἀνθείλοντο, δι' αὐτῶν ἐκείνῳ τὴν ἐπεξέλευσιν εἴργασται. καὶ καθαιρεῖ μὲν αὐτὸν τῆς ἱερωσύνης ὁμοῦ τῇ τῆς ἀξίας ἐλπίδι, ἐπιτίθησιν δὲ καὶ ἀφορισθεὶς ὑπ' ἐκείνου πρὶν καὶ αὐτὸς ἀφορισμὸν ἐκ θεοῦ, μοιχόν τε ἀποκαλῶν καὶ ληστὴν καὶ ἅρπαγα τῆς μηδαμῇ προσηκούσης ἀξίας αὐτῷ. καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον.

40 Ἐγὼ δ' ἐπὶ τούτοις τῷ βασιλεῖ προσεληλυθὼς καὶ ἀπειληφὼς ἰδίᾳ, καὶ ὅσα δήπουθεν ἐχρῆν ὡμιληκὼς ὑπὲρ τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας δογμάτων, καὶ τὴν πρὸς τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ Παλαμᾶ καινοτομίαν τῆς εὐσεβείας γεγενημένην
f. 126 v. ἐκτραγῳδήσας, καὶ προσθεὶς ὡς ταῦτ' ἐστὶν ἃ τὴν τοῦ θεοῦ κεκίνηκεν ὀργὴν κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ ὡς αἰσχρῶς τῆς βασιλείας ῥιφῆναι καὶ πρὸς τῶν φαυλοτάτων ἐξουδενωθῆναι λαμπρῶς, ἔπειτα παρῄνουν ἀνειληφέναι πεσοῦσαν τὴν πάτριον τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας εὐπρέπειαν καὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀναγαγεῖν ἀξίωμα, εἰ μὴ βούλοιτο καὶ αὐτὸς τοῖς ὁμοίοις περιπίπτειν δεινοῖς. θεοῦ γὰρ διδόντος τὴν πατρῴαν αὐτῷ βασιλείαν ἀπονητί, χρῆναι καὶ αὐτὸν ἀποδιδόναι τὴν πάτριον εὐσέβειαν τῷ θεῷ, τοῦ πάνυ τι χαλεποῦ τὸ πάνυ τι ῥᾷστον ἀλλαξάμενον. ἐντεῦθεν γὰρ ἐξεῖναι τοῦ λοιποῦ συλλήπτορι τῇ ἄνωθεν κεχρῆσθαι δεξιᾷ πρὸς ἅπασαν πρᾶξιν ὁμοῦ
41 καὶ βουλήν. πρὸς δὴ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα βούλησιν μὲν

tis qui hunc antea patriarchatu exuerant illum in eius locum suffecerant per hos illi poenam irrogavit. et spoliat eum sacerdotio simul et spe recuperandae dignitatis. addit etiam (excommunicatus ab illo ante et ipse) excommunicationem divinitus factam et moechum appellans illum et latronem et raptorem eius qua minime dignus esset potestatis. atque haec quidem sic se habebant.

Ego vero de his rebus regem conveni et accepi privatim et quantum utique opus erat locutus sum de divinis ecclesiae praeceptis et factam a Cantacuzeno et Palama pietatis immutationem exaggeravi et adieci ut haec sunt quae dei moverunt viam in Cantacuzenum, ut turpiter regno expulsus et a pessimis hominibus mirum in modum esset contemtus. deinde hortabar ut erigeret rursus lapsam paternam divinae ecclesiae auctoritatem et ad pristinam dignitatem revocaret nisi vellet et ipse in eadem incidere pericula. nam quum deus paternum ei sine labore dedisset imperium oportere etiam reddere ipsum deo paternam pietatem postquam difficillima facillimis mutasset. hinc enim fieri ut liceret in posterum adiutore uti divino numine ad omnem et actionem et consilium. ad haec et talia persuadendi vim

ἔχοντα πάνυ πολλὴν ἐγνωκὼς ἐγώ, ἔμπρακτόν γε μὴν ὁρμὴν ἥκιστα πάνυ πολλήν, πόνῳ πόνον αὖθις προσεθέμην, καὶ δὶς ἑξῆς καὶ τρὶς καὶ τετράκις αὐτῷ προσιὼν καὶ τὰ τοῖς προρρηθεῖσιν ἀκόλουθα δεξιῶς ὁμιλῶν κατανεῦσαι πεποίηκα δυοῖν ὁπότερον ἕλοιτ' ἂν διαπράξασθαι. εἰ μὲν οὐ διδόντων ἄδειαν τῇ τοιαύτῃ σχολῇ τῶν πραγμάτων ἔς γε τὸ ἱκανὸν ἀποχρῶσαν, προγράμματι γοῦν καὶ προστάξει δραστικωτέρᾳ βεβαιῶσαι μὲν τὴν τῶν γονέων τε καὶ προγόνων αὐτοῦ γε εὐσέβειαν καὶ ἐς τὴν πρὶν ἐκείνην θεοπρεπῆ κατάστασιν ἀνενεγκεῖν, ἀκυρῶσαι δὲ τὰς μετὰ τελευτὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ παρεισφθαρείσας κηλῖδας καὶ κῆρας νεοφανεῖς καὶ τοῖς θείοις ἀποτροπαίους δόγμασιν. εἰ δ' ἀδείας ἐπειλημμένος τῆς προσηκούσης ἐξετάσει τελεωτέρᾳ βουληθείη διδόναι τὰ τυραννικῶς ὁμοῦ καὶ βιαίως παρεισαχθέντα βλάσφημά τε καὶ νεοφανῆ τῇ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ γράμματα πρός τε τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ Παλαμᾶ, ἑτοίμως ἔχειν ἐμὲ κατὰ τὸ πάνυ τι ῥᾷστον δεικνύειν καθ' ἕκαστα μηδὲν ὑγιὲς μηδαμῇ ἐπαγόμενα, ἀλλ' ἐκπεφυκέναι καὶ συμπεφύρθαι ποικίλας αὐτοῖς καὶ πολυειδεῖς τὰς τερατομόρφους καινοτομίας τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν λέξεων καθ' ὁπόσας τῶν ἁγίων ἐρανισάμενοι ῥήσεις παρέφθειράν τε καὶ παρακεκόφασι, τὴν ἑαυτῶν αὐτοῖς ἀνακεραννύντες πανταχόθεν ἅμα καὶ παντάπασι μοχθηρίαν.

habentia sane multam quum cognossem ego efficacem quidem impetum esse minime adeo magnum labori laborem iterum addidi et bis deinceps et ter quaterque cum conveniens et ex ante dictis consequentia cum dexteritate studens confirmare feci e duobus utrum ei forte perficere placeret. Si minus securitatem, tali otio res darent satis sufficientem, edicto et praecepto efficaciore firmaret parentum et maiorum suorum pietatem et in pristinum illum deo dignum statum restitueret, reficeret autem quae perniciose post mortem patris irrepsissent noxas et damna nova et a divinis dogmatis abstrahentia animos. sin autem securitatem nactus idoneam in accuratiorem vocare disquisitionem vellet iniuste simul ac violenter illata blasphemata et inaudita adhuc a divina ecclesia. Cantacuzeni et Palamae scripta me paratum esse simillime ostendere singillatim nihil illa sanum et salubre inferre sed natas esse et conflatas ab iis versicolores et multiformes portentosas novationes notionum et syllabarum et verborum, secundum quas novationes sanctorum corradentes sententias corruperunt et mutilarunt, suam illis admiscentes undique simul et ubique perversitatem.

42 Ταῦτα δὴ καὶ τοιαῦτ' ἐμοῦ γε εἰρηκότος καὶ πεπεικότος, λάθρα ἐξέπιπτεν εἰς ἀκοὰς ἀλλοτρίας καὶ ἀντιθέτους, καὶ f. 127 r. πρὸς φθόνον καὶ φόβον ἠρέθιζεν ἥκιστα δὴ φορητόν. μάλιστα δ' οὖν ἁπάντων ἐξέπληξέ τε καὶ ἐξέμηνε Καντακουζηνὸν τὸν τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ὄλεθρον καὶ βεβαιωτὴν τῆς ὅλης κακίας διάπυρον. ὃς δήπου καὶ δείσας μὴ νῦν, ὁπότε μήτ' αὐτὸς τυραννοίη μήθ' ὁ αὐτοῦ μυσταγωγὸς παρείη Παλαμᾶς, ὑπέρσχῃ καὶ πέρας σχῇ τὰ βεβουλευμένα, λάθρα σὺν πολλῇ τῇ σπουδῇ πεπομφὼς Ὑρκανῷ τῷ γαμβρῷ καὶ βαρβάρῳ χρήματα πρὸς Βιθυνίαν τὴν ἐκείνου δεξιὰν καὶ γνώμην ἱκανῶς ἔχοντα ἐμπιπλᾶν, πέπεικεν ἐλεύθερον ἐς Βυζάντιον ἀποστεῖλαι Παλαμᾶν τὸν τῆς κακίας προστάτην, ἵνα, τὸν δεύτερον φάναι πλοῦν, συμμαχία τις τῷ πονηρῷ γοῦν αὐτὸς γίγνηται δόγματι. ὃ δὴ καὶ ἡμῖν ἔδοξε μᾶλλον ἢ ἐκείνῳ βέλτιον· πρὸς γὰρ παρόντα τῶν τῆς αἰσχύνης κινουμένων ἐλέγχων, οὐκ οὔσης ἤδη τῆς ἀμάχου συμμαχίας τοῦ Καντακουζηνοῦ, μᾶλλον δὲ τῆς τυραννικῆς καὶ λίαν ἀτόπου, οὐκ ἐλείπετ' ἂν ἔτι πρόφασις ἀποφυγῆς οὐδ' ἡτισοῦν τῷ τὴν γνώμην καὶ πάντα τρόπον διαστρόφῳ καὶ πάντα ἀτόπῳ.

43 Ἀλλ' ἐπὶ τούτοις ἡ βασιλὶς Ἑλένη πρὸς Βυζάντιον ἐκ Τενέδου ἀφιγμένη τὴν εἰς τοῦτο ῥοπὴν ἀνεχαίτισε τοῦ συζύγου καὶ βασιλέως Παλαιολόγου, μήτ' αὐτὴ μηδαμῇ βουλομένη τῆς Καντακουζηνοῦ τοῦ πατρὸς αἰσχύνης σύν γε τῷ πρέποντι

Haec et similia postquam dixi et persuasi clam res pervenit ad alienas aures et adversarios tam ad invidiam quam ad timorem adduxit minime ferendum; maxime vero perterruit omnium et exasperavit res Cantacuzenum divinae ecclesiae pestem et defensorem omnis pravitatis ardentem. qui nimirum etiam veritus, ne nunc, quum nec ipse tyrannus esset, nec praeceptor suus adesset Palamas, superarent et nimium valerent ea quae deliberata erant, clam magno cum studio Hyrcano genero et barbaro in Bithyniam missa pecunia, quae satis esset ad implendam illius dextram et mentem, persuasit ut liberum mitteret Byzantium Palamam pravitatis tutorem ut adiutor perverso ipse fiat dogmati. quod etiam nobis visum est potius quam illi melius. nam ad praesentia ortorum ex pudore criminum quum nondum insuperabile esset auxilium Cantacuzeni sed magis tyrannicum et valde ineptum non relinquebatur iam praetextus fugae ullus homini in omni sententia et ratione perturbato et omnibus in rebus inepto.

Sed ad haec Helena regina Byzantium Tenedo profecta Palaeologi coniugis et regis in hanc rem propensionem cohibuit, neque ipsa ullo modo volens Cantacuzeni patris ignominiae cum ista exsecratione

ἀναθήματι καταστῆναί πως αὐτήκοος, μήτε μὴν τὰς ἐκείνου παρ' αὐτὴν γινομένας λαθραίας μηνύσεις καὶ παρακλήσεις ἀτελεῖς παρακρούεσθαι δυναμένη. καὶ τοῦτ' ἦν ὃ τὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν θείων τέως δογμάτων ἔσβεσεν ἐπανόρθωσιν μετὰ τῆς ἐμῆς ἐς τοῦτο σπουδῆς, οἶμαι τοῦ θεοῦ τελεωτέραν ἔτι γενέσθαι τὴν τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀθλούντων δοκιμασίαν ἐπιψηφιζομένου. οὐ γὰρ τῶν ἀρξαμένων ἀθλεῖν οἱ στέφανοι καὶ τὰ ἔπαθλα, ἀλλὰ τῶν ἄχρι τέλους ἀνύειν προθυμουμένων ἅπαντα τὸν τοῦ δρόμου δίαυλον. διὸ καὶ πολλάκις ἄλλων κοπιώντων ἄλλοι τοὺς ἐκείνων μόχθους ἀπονητὶ λαμβάνουσί τε καὶ ἀπολαύουσι, μήτ' ἐκείνων ζημιουμένων τὰς ἀμοιβὰς πρὸς τοῦ ἀγωνοθετοῦντος θεοῦ διὰ τοῦ μεταξὺ τῶν ἀγώνων θανάτου, καὶ τῶν ὑστέρων κοινωνούντων τοῖς πρώτοις διὰ τὴν τῶν τρόπων ὁμοιότητα τῆς διανομῆς τῶν βραβείων, τὰ βάθη τῶν τοῦ θεοῦ κριμάτων οὐ δυναμένων ἐν τούτοις ἡμῶν ἐρευνᾶν.

Εἰκάσειε δ' ἄν τις ἴσως ὡς τοῖς ἀσεβέσι διώκταις ἡμῶν **44**
τουτοισὶ μετανοίας ἀνοίγων θύραν ὁ κοινὸς προμηθεὺς δίδωσί τε διαμονῆς καιρὸν ἐνταυθοῖ, καὶ ὑπερτίθησιν ἑκατέροις ἑκάτερα, ἡμῖν τε τὴν θείαν ἐπικουρίαν κἀκείνοις τὴν δικαίαν ἐπεξέλευσιν. παιδεύει δ' οὖν ὅμως συμφορὰς ἐπιφέ- f. 127 r.
ρων νῦν μὲν ἐξ ἀλλήλων ἀλλήλοις ἀλλεπαλλήλους, ἵνα μᾶλλον τῆς ἑαυτῶν κακίας αἰσθάνοιντο (οὐ γὰρ κατὰ τοῦ ἀγαθοῦ

constituta esse spectatrix, neque profecto illius apud ipsam factas clandestinas indicationes et admonitiones irritas repellere valens. et hoc erat quod ecclesiae et divinorum aliquando dogmatum repressit veram constitutionem cum meo hac in re studio. puto deo comprobante perfectiorem etiam factam esse de pietate certantium examinationem. non enim eorum qui incipiunt certare sunt coronae et praemia sed eorum qui usque ad finem emetiri parati sunt totum curriculi spatium. quare etiam saepe aliis laborantibus alii illorum labores sine labore subeunt iisque fruuntur quum neque illi propter cursus remissionem a proponente certamina deo morte certaminibus interposita plectantur, et posteriores cum prioribus propter rationum aequabilitatem communiter partem quisque suam praemiorum accipiant. divinorum autem iudiciorum naturam absconditam investigare in his nos quidem non possumus.

Coniecerit autem fortasse aliquis impiis his nostris persecutoribus ad poenitentiae opportunitatem offerendam communem omnium tutorem deum manendi hic tempus praebere et imponere utrisque utraque, nobis divinum auxilium et illis iustam poenam. vocat igitur ad meliorem frugem, calamitates inferendo nunc quidem post alios aliis per-

μόνον μέμηνε τὸ κακόν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτῷ στασιάζει καὶ μάχεται), νῦν δ' ἐπιταράττων καὶ διασκεδάζων ἐξαίφνης ἄλλοθεν ἄλλοθι καὶ ἀντιπερισπῶν τὸν ἅπαντα νοῦν τοῖς οἰκείοις προσέχειν παθήμασί τε καὶ ἀτοπήμασι, καὶ μὴ μόνοις ὁλοσχερῶς ἀεὶ τοῖς ἡμῶν ἐντρυφᾶν ἀδίκοις ὀνείδεσί τε καὶ διωγμοῖς.

45 Ἐκεῖνο δὲ πῶς οὐκ ἄν τις θαυμάσαι τῆς θείας οἰκονομίας, ὅτι παρὰ τοσοῦτον Καντακουζηνῷ συγκεχώρηκε τὴν τοῦ μεγίστου τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας νεὼ βραχεῖαν ἐκείνην οἰκοδομήν, τοῦ περὶ τὸν ὄροφον δηλαδὴ τεθραυσμένου μέρους, παρ' ὅσον τήν γε πρὸς χιόνων καὶ ὄμβρων αἰθερίων ἀποτροπὴν ἀνασώσασθαι σκέπην. ὅσα δ' οὖν τῶν ἐντὸς ὑπερλαμπρῶν ἱερῶν περιβόλων ἐκείνων καὶ θυσιαστηρίων ἁγίων παντάπασιν ἀνάλωται καὶ συντέτριπται, ταῦτα δ' ἀσεβέσιν αὐτοῦ καὶ βεβήλοις ἀνεγηγέρθαι χερσὶν οὐδαμῇ συγκεχώρηται πρὸς θεοῦ, ἀλλ' ἐν μέσῃ φάναι πορείᾳ τῆς ἐξουσίας ἐκπέπτωκεν ἀκλεῶς, χλεύην μακρὰν καταλελοιπὼς τῷ βίῳ καθ' ἑαυτοῦ διὰ τὴν καινοτομίαν τῆς πίστεως. οὐδὲ γὰρ ἦν εἰκὸς τὰ πρὸς ἔλεγχον ἐμφανῆ τῆς αὐτοῦ καὶ τῶν ἀμφ' αὐτὸν δυσσεβείας ἀπολωλότα δι' αὐτοῦ πάλιν ἀνανεοῦσθαι.

46 Εἰ δ' ὁ βρεφοκτόνος Ἡρώδης πάλαι πρὸς θεοῦ τὴν περιφανῆ τε καὶ πολυδάπανον ἐκείνην οἰκοδομὴν τοῦ τῶν Ἱεροσο-

petuas ut magis suam sentiant perversitatem. non enim in bonum modo saevit malum sed etiam secum ipsum pugnat et decertat: nunc quidem perturbans et distrahens subito aliunde alibi et distinens totam mentem ut attendat ad domestica mala et ineptias, nec ad solas omnino semper, quibus nobis insultant, iniquas contumelias et iniurias.

Illud vero qui non admiretur aliquis in divina mundi administratione quod tam diu Cantacuzeno conversit brevem illam in maximo divinae sapientiae templo factam aedificationem partis circa tectum scilicet sauciatam, donec reparatum esset, quod nives et imbres ex aëre delatos defenderet, tectum. quantum igitur in internos splendidissimos sacros muros illos et aras sanctas omnino impensum et coniunctum est, hoc impiis eius et impuris oriri e manibus nullo pacto concessum est a deo; sed in medio, ut aiunt, itinere, ex aedificandi facultate elapsus est inglorie. maculam magnam reliquit vitae suae propter fidem novatam. neque enim aequum erat, ea, quae in manifestum et ipsius et sociorum impietatis indicium perdita fuerant, per eum rursus esse restituta.

Si autem puerorum interfectori Herodi olim a deo gloriosa illa et sumtuosa Hierosolymorum templi aedificatio concessa est, tam multi

λύμων νεὼ συγκεχώρηται, τοσούτων ἐφεστίων τε καὶ συγγενῶν αἱμάτων χεῖρας ἅμα καὶ γνώμην ὑπάρχων μεστός, ἀλλ' ἔστιν εἰπεῖν ὡς τῆς πατρίου τούτῳ θρησκείας ἐν τῷ καλῷ τηνικαῦτα μενούσης ἔτι οὔτ' αὐτὸς ἑαυτὸν αὐτῆς ἠλλοτρίωσεν, οὐθ' ἑτέρους οὐδένας παρέπεισε τοῦτο παθεῖν. Καντακουζηνὸς δ' οὑτοσὶν αὐτός τε ἐξωμόσατο φανερῶς τὴν πάτριον εὐσέβειαν, καὶ πλὴν ὀλίγων τοὺς ἄλλους ἠνάγκασεν ἅπαντας, τοὺς μὲν δωρεαῖς τε καὶ λήμμασι παραλόγοις, τοὺς δ' ἀπειλαῖς καὶ κολάσεσι κακοτρόποις, εἰς τὸν ἴσον αὐτῷ κατενεχθῆναι κρημνόν.

47 Ἄξιον δ' ἐνταυθοῖ γενομένους καὶ τό γε μῆκος καὶ πλάτος ἡμᾶς ἀφηγήσασθαι τῆς ὑπὸ τὴν κυρτὴν ἐντὸς ἐπιφάνειαν τοῦ ὀρόφου τούτου γραφείσης ἀρτίως ἁγίας εἰκόνος τῆς ἐνυποστάτου σοφίας θεοῦ, τοῦ σωτῆρος λέγω Χριστοῦ. εἶναι f. 106 v. γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς ὀψιγόνοις ἐράσμιον οἶμαι ἀκρόαμα, καθάπερ δὴ καὶ ἀνωτέρω που τῶν πρώτων τῆς ἱστορίας ταυτησὶν ἡμετέρων ἐκείνων λόγων καὶ βίβλων εὐθὺς ἐν προθύροις τὸν ἐπὶ κίονος ἑστῶτα δεδηλωκότες ἔφιππον ἀνδριάντα χαλκοῦν εὖ ποιεῖν τοῖς συνετωτέροις ἐδόξαμεν, αὐτοί γε ἡμεῖς ἐκείνου γεγονότες αὐτόπται καὶ ταῖς οἰκείαις μετρήσαντες τοῦτον χερσίν, ἐπὶ τὸ ῥᾷστον τέως συνενεχθέντος τοῦ πράγματος, ὡς ἐκεῖ που καθ' ἕκαστα διειλήφαμεν. εἶναι γὰρ ἀξιοζήτητον οἶμαι, εἴ τις κάτωθεν μὲν εἰς ὕψος ὁρῴη, μὴ δύναιτο δὲ τὴν ἀκριβῆ συμμετρίαν δι' ὄψεως παραπέμπειν τῷ

affinis et cognati sanguinis plenas manus et animum habenti, licet tamen dicere, quum patria huic religio integra etiam staret, nec ipsum se ab ea abdicasse, nec aliis ullis persuasisse, ut hoc facerent. Cantacuzenus autem hic et ipse deiuravit patriam pietatem palam et praeter paucos omnes ceteros coëgit, alios donis et lucro falso, alios minis et castigationibus malignis, in idem secum ut descenderent praecipitium.

Huc quoniam pervenimus, non alienum puto longitudinem nos describere pictae nuper sub tecti huius concavam superficiem sanctae imaginis sapientiae eius, qui inest, dei salvatoris Christi. esse enim hoc quoque posteris iucundum puto auditu, ut etiam supra statim ab initio primarum huius historiae narrationum illarum nostrarum et librorum stantem in columna statuam equestrem aeneam describentes nos gratificari hominibus sapientioribus sumus arbitrati. ipsi certe nos illius facti spectatores et nostris permensi hanc manibus facillime tam diu composuerimus rem, quamdiu ibi eam singillatim exposuimus. esse enim dignam contemplatu existimo, si quis ex inferiore loco sursum spectet, neque possit accuratam aequabilitatem partium per

νῷ, πεφυκυίας μὲν ὡς τὰ πολλὰ τοῖς μεταξὺ τῶν ὁρώντων καὶ ὁρωμένων τοπικοῖς διαστήμασιν ἀπατᾶσθαι, ἐφιεμένης δ' ἄλλως ὁθενδήποτε καὶ ὁπωσδήποτε συλλέγειν τε τῆς ἀληθείας ἴχνη καὶ εἰκόνας ὁποιασοῦν καὶ τὰ τῆς τοιαύτης ἰατρεύειν ἀπάτης νοσήματα. ἔστι γὰρ τὸ ἐκ κορυφῆς ἄχρι πώγωνος ἄκρου φημὶ τῆς ὑπήνης σπιθαμαὶ μῆκος μὲν ὀκτὼ καὶ εἴκοσι, πλάτος δὲ τεσσαρεσκαίδεκα, δακτύλων δ' ὁ μὲν πρῶτος ὀκτὼ καὶ ἡμισείας τὸ μῆκος, οἱ δ' ἄλλοι κατὰ τὸ ἀνάλογον· τῶν δ' ὀφθαλμῶν ἀνὰ τριῶν ἑκάτερος, ἡ δὲ ῥὶς
48 ἔγγιστα ὀκτώ. τούτων δ' οὕτως καθάπερ στοιχείων δοθέντων ἔξεστιν ἐντεῦθεν, ὁπόσοι χαριέστεροι τῶν ζωγράφων, καὶ τὴν τῶν ἄλλων μελῶν καὶ μερῶν καὶ ἅμα τῆς τοῦ παντὸς σώματος διαπλάσεως τῆς θείας ἐκείνης τοῦ σωτῆρος εἰκόνος κατὰ τὸ τῆς συμμετρίας ἀνάλογον ὅση τίς ἐστιν εὐθὺς συλλογίζεσθαι μῆκος καὶ πλάτος. καὶ ταῦτα διῆλθον ἐμπειρίας ἕνεκα τῶν ἐντυγχανόντων, κράτιστον εἰδὼς ἐφόδιον εἴς γε τὴν τῶν ὄντων ἐπιστήμην καὶ εἴ τινες εἶεν αὐτοῖς ἐνθεωρούμενοι λόγοι σοφοὶ τῆς προνοίας, καθὰ καὶ Ἀριστοτέλει δοκεῖ. φησὶ γὰρ ἐκεῖνος αἴσθησιν μὲν ἐμπειρίας εἶναι ποιητικήν, τὴν δ' ἐμπειρίαν τῶν πρὸς ἐπιστήμην ἀρχῶν παρεκτικὴν ἐκ διαδοχῆς καὶ συλλήπτριαν γίνεσθαι. ἐντεῦθεν γὰρ αἵ τε πολυειδεῖς ἐρρύησαν τῆς σοφίας πηγαί, καὶ οἱ πάλαι τῆς ἐπιστήμης ἐφευρεταὶ τῶν τε αἰθερίων καὶ περιγείων

oculos praetermittere mente, quum ita sit comparata illa, ut plerumque spectantes inter et res spectatas interpositis loci intervallis animum fallat, quae tamen applicata ceterum undique et quocunque modo sunt, ut veritatis vestigia et speciem qualemcunque efficiant, et talis fraudis morbos sanent. sunt enim inde a vertice usque ad summam barbam, labrum dico superius, spithamae in longitudinem duodetriginta, in latitudinem quatuordecim, digitorum autem primus octo et dimidiam in longitudinem habebat, et reliqui proportionaliter; oculorum tres fere spithamas habebat uterque, nasus autem paene octo. his ita tanquam elementis propositis, licet hinc, quotquot sunt, pictorum iucundiores, etiam qualitatem ceterorum membrorum et partium et simul totius corporis divinae illius salvatoris statuae ad aequabilitatis rationem factae formae, quanta fere sit, statim colligere longitudinem et haec descripsi in notitiam eorum qui forte in illam incidant, optimam hanc sciens viam esse ad rerum scientiam, et si qui in his considerantes versenter libri sapientes prospicientiae, ut etiam Aristoteli placet. dicit ille quidem sensum ex multarum rerum peritia effici, peritiam autem principia disciplinae cuiusque et praebere et confir-

τὴν γνῶσιν ἠρύσαντο, καὶ τῆς γε τῶν ποικίλων καὶ παντοδαπῶν πραγμάτων τε καὶ λόγων διδασκαλίας, ὅσον ἐφικτόν, τὰς ἀφορμὰς ἀνειλήφεισαν. εἶεν. ἐγὼ δ' εἰς τὸν εἱρμὸν ἐπάνειμι τοῦ λόγου.

Ὁ γάρ τοι πατριαρχεύσας Κάλλιστος μετὰ τὴν αὐτοῦ **49** καθαίρεσιν καὶ τὸν εἰς τὸ γαλατώνυμον φρούριον τῶν Λατί- f. 129 r. νων λαθραῖον δρασμὸν ἐκεῖνον, καιροῦ μετὰ χρόνον τινὰ τυχὼν λάθρα κἀκεῖθεν ἐξῄει καὶ ἐς Τένεδον κατεπεπλεύκει, Παλαιολόγῳ τῷ βασιλεῖ χαριζόμενός τε καὶ ἀντὶ δώρου παντὸς τὸ τῆς ἐν καρδίᾳ θαλαμευομένης σχέσεως κομίζων διάπυρον, τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ δηλονότι ζῆλον ἔργοις αὐτοῖς, καὶ ἀφηγούμενος ὅπως ἐξὸν ἀπολαύειν τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας καὶ ἅμα τῆς Καντακουζηνοῦ βασιλεύοντος εὐμενείας καὶ εὐεργέτιδος γνώμης, εἰ ἐβούλετο κοινωνεῖν αὐτῷ τῆς ὑπὲρ Ματθαίου τοῦ υἱοῦ βασιλικῆς ἀναρρήσεως, ὃ δὲ τὰ ἔσχατα πάσχειν εἵλετο, τῶν πατρῴων ἀντιποιούμενος αὐτοῦ δικαίων. καὶ εἰ μὴ λαθραίᾳ φυγῇ τὴν σωτηρίαν ἐπόριζεν ἑαυτῷ, τάχιστα ἂν εἵρκτη ζοφώδης καὶ θανάτου βιαίου γείτων ἐδέχετο τοῦτον εὐθύς. καὶ ἵνα τἀν μέσῳ συντέμω, ὅλον ἐνιαυτὸν ἐκεῖ διηνυκότι τά τ' ἄλλα [τε] αὐτῷ πάντ' ἐδρᾶτο τὰ πατριάρχαις ἔθιμα, καὶ ἅμα γραφὰς οὐκ ἠμέλει πέμπων Βυζαντίοις, ὅσαι τὴν εἰς αὐτὸν ἐξετραγῴδουν ἀδικίαν, καὶ μοιχὸν μὲν προφανῆ καλῶν

mare. hinc enim et varii fluxerunt sapientiae fontes et veteres disciplinarum inventores et coelestium et terrestrium rerum notitiam eruerunt et variarum et multiformium rerum atque orationum doctrinae, quoad eius fieri poterat, causas sumserunt. esto; ego vero ad nexum redeo orationis.

Nam qui patriarcha erat Callistus post suam excommunicationem et clandestinam illam in galaticam Latinorum custodiam fugam, paulo postea idoneam occasionem nactus, clam inde evasit et Tenedum navi abierat Palaeologo regi gratificaturus et pro dono omni vigentis in animo habitus praebens ardorem et re ipsa suam scilicet erga illum ostendens studium; et enarrans, quomodo liceret frui patriarchicae potestate et simul Cantacuzeni regnantis benevolentia et beneficientia, si vellet participem facere se renuntiationis de Mathaeo regio filio factae, hic vero extrema pati malebat patruis adversans suis iustis; et nisi clandestina fuga salutem praeberet sibi, celerrime ego inclusus essem in tenebras, et mortis violentae propinquus locus me statim excepisset. atque ut ab ipso qui in meditullio conciso integrum annum ibi transegerat, quum reliqua omnia proficerenter patriarchis usitata et simul accusandi formulas non negligeret mittere

*Φιλόθεον τὸν Κόκκινον, προδότας δὲ τῆς τῶν κανόνων καὶ
νόμων ἐξουσίας τοὺς ἐπισκόπους καὶ θεοῦ καταφρονητάς, ὅτι
ταῖς βασιλικαῖς ὑπείξαντες καὶ ἡττηθέντες ἀδίκοις δωρεαῖς
συνέχεαν τά τε τῆς ἐκκλησίας πράγματα καὶ πρός γε δὴ τὰ
50 τῆς ἐννόμου βασιλείας. καὶ ἐπὶ τούτοις ἀναθέματί τε αὐ-
τοὺς καθυπέβαλε καὶ χωρισμῷ θεοῦ. ἃ δὴ συχνὰ καὶ δίκην
βελῶν ἐκ Τενέδου πεμπόμενα βλέπων ὁ τῆς πατριαχικῆς
ἐξουσίας ἄρτι ἐπειλημμένος Κόκκινος ἠγανάκτει τε καὶ ἀντι-
μηχανώμενος οὐκ ἠμέλει τὰ ἴσα. συνάγων γὰρ τοὺς πλησιο-
χώρους ἐπισκόπους, καὶ ὅσοι Βυζαντίῳ ἐνδιατρίβοντες ἔτυ-
χαν ὁπωσδηποτοῦν, ψηφίσματα ἐξετίθει τε καὶ διέπεμπε παν-
ταχῇ ἀναθέματί τε καὶ ἀφορισμῷ παραπέμποντα Κάλλιστον.
ἔπεμπε δὲ μάλιστα τοῖς ἐν Ἄθῳ τῷ ὄρει μονάζουσι τὰ τοι-
αῦτα ψηφίσματα, παραγγέλλων ἐπὶ τούτοις μηδ' εἰ βουληθείη
παρ' ἐκείνους φοιτᾶν δέχεσθαι τοῦτον ἅτ' ἐπ' ἐγκλήμασι Μα-
σαλιανικοῖς ἐννόμως καθαιρεθέντα καὶ οὐκ ἐμμένοντα ταῖς
δίκαις, ἀλλ' ἀρχιερατικῶς ἐπιτάττειν καὶ ἀναθεματίζειν καὶ
ἀφορίζειν ἀναισχυντοῦντα. χρεὼν οὖν διά ταῦτά γε, καὶ ὡς
ἤδη καὶ συνοδικοῖς ἀναθεματισμοῖς ὑποπεπτωκότα καὶ τῷ
ἐκ θεοῦ χωρισμῷ, οἷα λύμην τοῦ ὄρους ἀποσοβεῖν.*

51 *Ἐπεὶ δὲ τὰ πράγματα καθάπερ ὀστράκου μεταπεσόντος
f. 129 v. νέαν ἔσχε μεταβολήν, καὶ τῷ μὲν Καλλίστῳ τῶν πατριαρχι-*

Byzantinis quotquot illatam sibi exaggerarent iniuriam et moechum apertum dicens Philotheum Coccinum et proditores potestatis regularum et legum episcopos et dei contemtores, quod regiis capti et victi iniustis donis miscerent et ecclesiae res et legitimi praeterea regni. et insuper exsecratione subvertit eos et excommunicatione divina; quae quidem continua et telorum adinstar ex Tenedo missa videns patriarchicae potestatis nuper particeps factus Coccinus aegre ferebat et contra moliebatur neque eadem reiicere negligebat. convocatis enim proximis episcopis et iis, qui tum forte quomodocunque Byzantii versabantur, decreta proposuit et misit in omnes partes exsecratione et damnatione comitante Callistum. misit autem maxime in Atho monte versantibus monachis talia decreta imperans proterea, ne, si vellet ad illos venire, eum reciperent decretis massalianicis expulsum legitime, nec se iudiciis sistentem neque verentem imperiose mandare et exsecrare et excommunicare: necesse igitur propterea et quod iam synodicis exsecrationibus esset eiectus et divina damnatione tanquam pestem finium eum arcere.

Postquam autem res, quasi testula inversa novam experta est immutationem et Callisto rursus patriarchica sede potiri contigit, Coc-

κῶν αὖθις κρατῆσαι συμβέβηκε θρόνων, τῷ δὲ Κοκκίνῳ Φιλοθέῳ, πρὶν αἰσθέσθαι, λαμπρῶς ἐκεῖθεν ἀπερρῖφθαι πάσης ἱερωσύνης γυμνόν, ὡς εἰρήκειμεν, γράμματα ἐφοίτα αὐτῷ πρὸς τῶν τῷ ὄρει τῷ Ἄθωνι ἐνδιαιτωμένων μοναδικῶν ἀνδρῶν, Νίφωνος κατηγοροῦντά τινος τῶν ἐκεῖ μοναχῶν ἱερέως τοὐπίκλην Σκορπίου, ὃς προκεκατηγόρητο πρὸ βραχέος ἐπὶ τῇ τῶν Μασαλιανῶν καὶ Βογομίλων αἱρέσει, σκιωδῶς πως καὶ ἀμαρτύρως ἔτι. τούτῳ μέντοι φίλος ὢν ἐκ πολλοῦ Κάλλιστος οὐδὲ νῦν πατριάρχης γενόμενος τῆς αὐτοῦ φιλίας ἀπέσχετο, ἀλλὰ μία τις ἦν ἐν ἀμφοῖν ψυχή. διὸ καὶ ὠργίζετο τοῖς κατηγόροις, καὶ ἀραῖς ἐγγράφοις καὶ ἀφορισμοῖς καθυπέβαλε καὶ εἴ τις εἴη πιστεύων. ἐφ' οἷς παροξυνθέντες ἐκεῖνοι, καὶ ἅμα τὸ θάρρος ἔχοντες ἐκ τῆς ἀληθείας, συνεληλύθεσαν ἐκ συνθήματος, ἐφ' οὗπερ ἔθος ἦν κἀκείνοις ἀεὶ συνιόντας ποιεῖσθαι τὰ τοιαδὶ τῶν σκεμμάτων. καὶ τόμος ἐκτίθεται ταῖς ἁπάντων ἐκείνων μαρτυρίαις συνειλημμένος, τά τε ἄλλα δηλῶν καὶ ὅτι οὐ τῶν ἀπὸ τύχης καὶ τῶν ἐξ αὐτομάτου συμπίπτειν δοκούντων ἕν τι καὶ τὸ νῦν πεπραγμένον ὑπῆρχεν, ἵνα καὶ σιγῇ δεδωκώς τις ἀθόρυβον σχῇ συνειδὸς καὶ μηδαμῇ τὴν καρδίαν καθεύδειν καὶ ἠρεμεῖν βουλομένην ἀναμοχλεῦον, ἀλλὰ θεοῦ προφανῶς τοῦ τὰ κρύφια δῆλα δρῶντος, ὁπότε βούλοιτο σύνεσιν ἐντιθέναι οἷς ἀσυνέτως ἔχειν

cinum autem Philotheum priusquam sentiret splendide ac cum gloria inde eiicere, omni sacerdotio spoliatum, ut diximus, litteras ei attulit ab inhabitantibus Athonem montem viris solitariis, accusantes Niphonem quendam ex illis monachis secerdotem cognomine Scorpium: qui antea accusatus fuerat paulo prius propter Massalianorum et Bogomilorum haeresin clam abiit et sine testibus; huic quidem amicus sane erat multo ex tempore Callistus, neque nunc patriarcha factus eius amicitia abstinuit; sed unus fere erat in utroque animus. quamobrem etiam irascebatur accusatoribus et diris imprecandis atque condemnationibus subiecit et si quis fidem haberet iis, de quibus inter irritatos illos et simul ex veritate animum habentes convenit ex composito. quo tempore etiam mos erat illis, semper convenientes facere tales disquisitiones et tomus exponitur de omnium illorum testimoniis conceptus, in ceteris etiam aperiens, non ex iis quae fortuito et sponte accidere videntur unum quiddam nunc quoque esse factum; ut etiam silentio largitus aliquis tranquilla uteretur conscientia, nec ullo modo animum dormire et desertum esse volentem excitante. sed deus scilicet occulta aperta reddit, quotiescunque vult intelligentia impertire eos, quibus ut non teneant sanam dei cognitionem accidit. ut nimi-

πρὸς τὴν ὑγιᾶ συμπέπτωκε θεογνωσίαν, ἵνα δηλαδὴ καὶ ὁ πρὸ βραχέος ἐκεῖνος πεμφθεὶς ὑπ' αὐτῶν κατὰ τῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ ἑαλωκότων ἐπ' αὐτοφώρῳ Μασαλιανῶν καὶ Βογομίλων τόμος θεατρικώτερος γένηται, καὶ πᾶσι γνωσθῇ τῆς ἐφ' οὕτω μέγα κακίας ἀναρριπισθείσης αἱρέσεως ἡ ῥίζα.

62 Μοναχὸς γάρ τις τῶν τῷ Σκορπίῳ τούτῳ ὑπηρετουμένων, τοὐπίκλην Βαρδάριος, θανάτου γείτονι κάτοχος ἤδη νόσῳ γενόμενος, ἔκειτο κάμνων καὶ μυρίαις ἀλγηδόσι τὸ σῶμα κεντούμενος ἅπαν. ἔπειτα ἐφ' ὅλαις ἡμέραις εἴκοσι ἄσιτός τε καὶ ἄποτος διαμείνας ἄφωνος ἔκειτο, πνέων ὁσημέραι τὰ λοίσθια. οὐκ ἔθνησκε δέ, ἀλλὰ τό τε σῶμα ἐξώγκωτο καὶ μακρά τις ἐπεχύθη τῷ προσώπῳ μελάνωσις. ὀψὲ δὲ τῷ τοῦ πράγματος παραδόξῳ καταπλαγέντες οἱ τῆς μονῆς ἐκεῖ προεδρεύοντες ἤροντο μή τι τῶν αὐτῷ πλημμεληθέντων ἀνεξαγόρευτον ἐν θαλάμοις κρύπτῃ καρδίας, κἄπειτ' αὐτοῦ κηδόμενος ὁ θεὸς οὐκ ἐᾷ τῷ αἰωνίῳ θανόντα δοθῆναι πυρί. ὁ δὲ συνεὶς καὶ μικρὸν διάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς βύθιον ἀνῴμωξε, καὶ μόλις
f. 130 r. κινήσας τὴν γλῶτταν τοιάδε φησίν. "ἴστε τὴν πρὸ δυοκαίδεκα ἐτῶν ἐνταυθοῖ γενομένην σύνοδον τῶν ἐν τῷ ὄρει τῷδε ἀνδρῶν. τότε τοίνυν ὑποπτευθέντος καὶ τοῦ Σκορπίου, ἐρωτηθεὶς ἐγὼ εἰ σύνοιδα αὐτῷ κοινωνῷ γενομένῳ τοῖς τηνικαῦτα ἁλοῦσι Μασαλιανοῖς καὶ Βογομίλοις ἐνταῦθα, ἔξαρνος ἐγε-

rum et missus ille paulo ante ab iis contra homines in monte hoc deprehensos in ipso furto Massilianos et Bogomilos tomus libri fiat inspectu dignior et ab omnibus cognoscatur huius ad eum pravitatis gradum progressae radix haereseos.

Monachus enim quidam ex iis qui Scorpio huic parent, cognomine Bardarius, mortis proximo subiectus iam morbo, iacebat laborans et summis omnino corporis doloribus vexatus; deinde per integros viginti dies cibo potuque abstinebat, sine voce iacebat ultimum trahens spiritum; nec moriebatur tamen; sed corpus tumore efflatum erat et diuturna quadam os suffundebatur nigredine. sero autem nec miraculo attoniti praesides illius domicilii quaerebant, num quid suorum peccatorum novi confessus in intimo conditum haberet pectore, ideoque eius curam gerens deus non pateretur eum mortuum aeterno tradi igni. hic postquam intellexit sublatis paululum oculis, vehementer eiulavit et vix movens linguam haec dixit. scitis ante hos duodecim annos habitam hic synodum virorum in hoc monte se exercentium. tum igitur in suspicionem vocato etiam Scorpio interrogatus ego, num scirem eum socium fuisse captorum hunc Massalianorum et Bogomilorum negavi me scire quamvis exploratam rem habens;

νόμην καίπερ εἰδὼς ἀκριβῶς. ὅρκον τε ἐπέθηκα τῇ ἀπαγο-
ρεύσει, καὶ ἀφωρισμένος ἐδεξάμην εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ διὰ
τὴν ἐκείνου φιλίαν ὁ τρισάθλιος, μήτε κολαστήρια δείσας
θεοῦ, μήτ' ἀνδρῶν πνευματικῶν παραινέσεις αἰδεσθείς."
ἀρξάμενος οὖν διεξῆλθε τὰς ὁμοῦ τῷ θιάσῳ τῶν Μασαλια- 53
νῶν πεπραγμένας βεβήλους ἐκείνῳ καὶ μυσαρὰς ἐργασίας, ἃς
ὥραν ἔχειν ἥκιστά μοι δοκεῖ καθ' ἕκαστα λέγειν ἀρτίως ἐμέ,
τῆς τῶν ἄλλων ἀνθελκούσης με βιαιότερον ἱστορίας. ἔξεστι
γὰρ πάντα καθ' ἕκαστον ἀναλέξασθαι, καὶ νοῦν καὶ σκοπὸν
καὶ πρᾶξιν καὶ λόγον καὶ κακίας δύναμιν καὶ θεοῦ μακροθυ-
μίαν καὶ εἴ τι τοιοῦτον, εἴ τις ἐπιέναι βούλοιτο τόν τε γενόμε-
νον πρότερον ἐπὶ τῇ τῶν νέων Μασαλιανῶν ἐκείνων καὶ Βο-
γομίλων εὑρέσει προφανῶς ἐλεγχθέντων ἐπὶ τοῦ θείου ὄρους
καὶ τῶν μὲν κολασθέντων τῶν δ' ἐξωσθέντων ἐκεῖθεν, καὶ
ἅμα τὸν δεύτερον τοῦτον δὴ τὸν ἐπὶ τῷ ἐλεγμῷ τοῦ Σκορ-
πίου παραδόξως ἐπισυμβάντα θαυματουργήσαντος τοῦ θεοῦ
πρὸς τὴν τοῦ πρώτου βεβαίωσιν. ἐκτέθεινται γὰρ ἀμφότεροι
ἐν τῷ τέλει τῆς παρούσης ἡμετέρας βίβλου, ἣ τὴν Ῥωμαϊκὴν
διέξεισιν ἱστορίαν· οὐ γὰρ ἐκρίναμεν δέον εἰς ἑτέραν ἐκεί-
νους μεταποιῆσαι φράσιν, ἀλλ' εἶναι κατὰ τὰς λέξεις καὶ τά
γε κῶλα καὶ κόμματα καὶ τὰ ἤθη τῶν ἐννοιῶν ἀμεταποιή-
τους, ὡς ἔσχον ἐκεῖθεν ἐληλυθότες, τοῦ ἀδιαβλήτου χάριν.
πλὴν ἓν μόνον σημειωτέον τουτί, ὡς ὑπὸ μάρτυσιν ἐκείνοις 54

iusiurandum addidi professioni et separatus malui esse a Christo propter illius amicitiam miserrimus ego neque poenam timens divinam neque virorum cordatorum adhortationes verens. incipiens igitur enarravit Massalianorum simul in illo coetu patrata impura et detestanda facinora, ad quae integre narranda non satis mihi suppetere temporis videtur, aliam in partem me violenter trahente reliquarum rerum historia. licet enim omnia singillatim colligere et mentem et consilium et actionem et orationem et mali vim et dei longanimitatem et si quid tale, si quis adire velit eum, qui prius interfuit iuvenum Massalianorum illorum et Bogomilorum deprehensioni manifesto coargutorum in divino monte, quorum alii castigati sunt, alii inde expulsi et simul secundum hunc vidit in coargutione Scorpii, praeter rerum consuetudinem miracula patrante deo ad primi illius hominis confirmationem. expositum est enim de utroque in fine praesentis huius libri, Romanam historiam enarrantis. non enim iudicavimus opus esse, in aliam illos transferre narrationem: sed par erat, esse in orationibus etiam haec membra et incisa; et naturam sententiarum immutabilem, ut se habebant, inde egressi descripsimus, ne interrumperemur,

τὴν ἐξαγόρευσιν ποιησάμενος ταυτηνὶ μετ' ὀλίγον ἐξέπνευσεν, ὡς καὶ ψῆφον ἐξενηνέχθαι τέως οἷς ἐκεῖ συνετωτέροις εἶναι τετύχηκε, μὴ δι' ἄλλο τι τὰς βιαίας γοῦν ταύτας καὶ τελευταίας ταμιευθῆναι τἀνθρώπῳ πνοὰς πρὸς θεοῦ ἢ διὰ τὴν τῶν ῥηθέντων ἐξαγόρευσιν. ὅμως ἐπειδὴ καὶ ὁ δεύτερος οὗτος νεωστὶ γενόμενος τόμος ἐληλυθὼς ἐκ τοῦ ὄρους εἰς ἐπήκοον Καλλίστῳ τε ἀνεγνώσθη τῷ πατριάρχῃ καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐπισκόποις, εἰς ὀργὴν αὖθις ἤγειρε τὸν πατριάρχην καὶ ἄπρακτος ἀπεπέμφθη, τῶν ἀμφ' αὐτὸν ἐπισκόπων οὐδὲν f. 130 v. *εἰρηκότων, ἀλλὰ κωφοῖς ἐοικότων ἢ λίθοις ἀναισθήτοις, εἰπεῖν οἰκειότερον· οὕτω βοσκηματώδεις εἰσὶ καὶ παισὶν ἀθύρουσι λίαν ἐπίχαρτοι προσηκόντως οἱ νῦν τῶν ἱερῶν καθήμενοι δογμάτων κριταί. ἀλλὰ τούτων μὲν ἅλις, εἰρήσεται δὲ κατὰ χώραν ἰοῦσιν ὅσα ἐπηκολούθησε σφίσι. νῦν δ' ἐκεῖνο ἐπαναλήψομαι.*

55 *Ἀφίκετό τις ἐκ Λατίνων ἐπίσκοπος παρὰ βασιλέα, Ἰωάννην φημὶ τὸν Παλαιολόγον, φιλίας ἕνεκα προϋπαρχούσης, σοφίας ἔμπειρος ὁπόση καὶ οἵα τὴν τῶν Λατίνων οἰκειοῦται σχολὴν ἐν δογματικαῖς τῶν θείων γραμμάτων διατριβαῖς. ἔφασκε δ' ἐν ταῖς καθ' ἡμέραν ὁμιλίαις τῷ τε βασιλεῖ καὶ οἷς ἐνετύγχανε σοφωτέροις ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ, πολὺν*

nisi quod unum tantum significandum fuit hoc, sub testibus illis confessione haec facta, mox exhalasse animam illum, ut etiam suffragium in lucem tum sit iis protractum, quibus intelligentioribus esse contigit, ne propter aliud quid violentos hos et ultimos parari homini spiritus credamus a deo, quam ut ea quae dicta sunt, pronuntiaret. attamen postquam etiam secundus hic nuper advenit tomus ex monte, et unde audiri posset, Callisto recitatus est patriarchae et iis qui circa eum erant episcopis, in iram rursus coniecit patriarcham et infecta re dimissus est, episcopis quos secum habebat nihil locutis, sed mutorum hominum speciem referentibus et lapidum sensu carentium, qui non possunt quod aptum sit dicere. ita pecoribus similes sunt et petulantibus pueris valde ludibriosi merito ii, qui nunc sacrorum dogmatum sedent iudices. sed de his satis. narrabitur autem quantum illis in hunc locum euntibus secutum sit multitudinis. nunc illud rursus attingam.

Advenerat aliquis ex Latinorum episcopis ad regem Ioannem Palaeologum dico propter amicitiam, quae iam ante inter eos intercesserat. sapientiae gnarus hic erat, quanta et qualis Latinorum obtinet scholam in dogmaticis litterarum divinarum quaestionibus. dictitabat autem in quotidianis sermonibus et regi et si qui forte sa-

τινα γίνεσθαι λόγον παρὰ Λατίνοις περὶ τῆς βασιλίδος ταύτης τῶν πόλεων καὶ ὅσοι τῶν οἰκητόρων παιδείας ἀντιποιοῦνται, τά τε ἄλλα καὶ ὅπως ἄνωθεν ἀεὶ ῥᾳδίως ἐξαπατᾶσθαι εἰώθεσαν καὶ ἄλλοτ' ἄλλαις αἱρέσεσι καὶ δογμάτων καινοτομίαις ἐκκλησιαστικῶν ὑπείκουσιν, ὡς φύλλα δένδρων ἀνέμοις μεταρριπιζόμενα πᾶσι. "καὶ νῦν δ' οὐχ ἧττον Παλαμᾶν τινὰ ὄνομα νόθους καινοφωνίας εἰσαγαγεῖν ἠκηκόειμεν κατὰ τῶν θείων δογμάτων. εἶναι δ' οὐ μόνον αἰσχρὰς τὰς τοιαύτας 56 καινοφωνίας ἀλλὰ καὶ πολυειδεῖς καὶ μωρίᾳ συγκεκραμένας πολυειδεῖ. ὡς εἶναι, οἷς τούτῳ συνίστασθαι περιγίνεται, μακροῖς τισὶ μέτροις κατεγνῶσθαι μᾶλλον ἢ Σαβελλίῳ τε καὶ Ἀρείῳ καὶ ὅσοι κατ' Εὐνόμιον καὶ Νεστόριον καὶ Ἀπολινάριον εἶεν συνηγοροῦντες. σύμφωνα μὲν γὰρ κἀκείνοις, ὡς ἔγνωσται, φθέγγεται, διαφόροις δ' οὖν καὶ ἀτοπωτέροις ὑπερβολαῖς παραλλάττοντα. καὶ τό γε παραλογώτατον· ὅπῃ τοῦτον μάλιστα πάντων ἐκείνων ἐχρῆν αἰσχύνεσθαι, ὧν ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν βλασφημιῶν ὑπερέσχεν, ὃ δὲ καὶ πρὸς δικαίωσιν ἑαυτοῦ καὶ φρούριον μάλα προβάλλεται ἰσχυρὸν ὅτι μὴ ὁμόφωνα καθάπαξ φθέγγεται σφίσι. καὶ ὅτι μὲν οὐχ ὁμόφωνα ταῦτ' ἐκείνοις, βοᾷ, ὅτι δὲ χείρω κἀκείνων μακροῖς τισὶ μέτροις, σιγᾷ, παίζων, ὡς ἄν τις φαίη, ἐν οὐ παικτοῖς. τοῦτον τοίνυν εἰς ὄψιν ἀφῖχθαί μοι βουλοίμην ἄν. εἰ οὖν

pientiores erant privatim et publice apud Latinos frequentes haberi orationes de regia hac urbium et quotquot incolarum eruditioni adversantur, quum in ceteris, tum quomodo divinitus semper facile falli consueti erant et aliis alibi haeresibus et dogmatum novationibus ecclesiasticorum indulgent, ut arborum folia ventis iactantur omnibus et nunc non minus Palamam quendam nomine adulterinas mutationes inferre audiveramus divinorum dogmatum. esse non solum turpes has tales mutationes, sed etiam multifarias et ex insaniae colluvione multiformi concretas, ut verum sit, quae huic componere contigit multis quibusdam modis, magis quae damnentur digna esse quam quae aut Fabellio aut Ario et omnibus, qui Eunomio et Vestorio et Apollinario sint adstipulati. consona enim sunt, ut cognitum est, etiam illis; diversis autem et ineptioribus exaggerationibus plena et ineptissimum illud, quod hunc maxime omnium illorum debebat pudere, quorum exaggerationibus ipsa etiam convicia superabat. hic etiam ut iustam poenam acciperet, in carcerem cum vi coniectus est firmum, ne concordanter omnino haec sonent cum illis et quod non in unisono haec cum illis clamant et quod peiora etiam illis longis quibusdam modum, tacet, iocans ut dicere possis, ibi, ubi nullus esse ioco locus debet. hunc igitur in adspectum mihi venisse vellem, si ergo tibi etiam nos

f. 131 r. σοι καὶ ἡμῶν μέλοι, μὴ ἄχθεσθαι, σὺ δ' ἀλλ' ἐντελῆ μοι
τὴν ζήτησιν δρᾶν προθυμήθητι."

57 Τὴν δὴ τοιαύτην ἔφεσιν τοῦ Λατίνου μηδὲν μελλή-
σας ὁ βασιλεὺς ἐς τὴν ὑστεραίαν εὐθὺς ἐκπληροῖ, παρε-
σκευακὼς ὁμιλῆσαι τῷ Παλαμᾷ, καὶ ὧν λέγει αὐτὸν αὐτή-
κοον γεγονέναι τὸν Λατῖνον. τῆς οὖν ὁμιλίας γενομένης
μικρὸν διαστὰς καὶ ἀπολαβὼν ἰδίᾳ τὸν βασιλέα ὁ Λατῖ-
νος πολλὰ μὲν ἀκούειν ἔφη λέγοντος Παλαμᾶ, μάτην δ'
οὖν καὶ ἄλλοθεν ἄλλα συμπεφυρμένα τε καὶ παρευρημένα,
ὡς ἀπορεῖν ἡμᾶς ἀποφαίνεσθαι πότερον τῇ ποιότητι τούτων
ἢ τῇ ποσότητι δοίη τις ἂν τὸ πρὸς κακίαν τρόπαιον. ἐζή-
τησε δ' οὖν ὅμως τοῦ Παλαμᾶ διαλεγομένου καὶ πρὸς ἐμὲ
σιγῶν αὐτὸς γενέσθαι ἀκροατής. διὸ καὶ τῇ ὑστεραίᾳ καλῶν
ἐκ βασιλέως ἥκει κἀμὲ τῶν ἐπ' εὐγενείᾳ σεμνυνομένων ὁ μέ-
γας λογοθέτης, ἄρτι τῶν εἰωθότων τῆς κεφαλῆς νοσημάτων
οὐ τελέως μὲν ἀπηλλαγμένον δ' οὖν. κἀπειδὴ παρακρούε-
σθαι οὐκ ἐνῆν, ἀναστὰς ἀπῄειν, ὅτου χάριν ἥκιστα πάντων
58 οὔτ' εἰδὼς οὔτε μὴν πολυπραγμονήσας μαθεῖν. προσετετάχει
γὰρ ἡ βασιλὶς Ἑλένη μὴ προεγνῶσθαί μοι τὸ τῆς προσκλή-
σεως αἴτιον, ἵνα μὴ σὺν μελέτῃ δρῴην τὴν ἄφιξιν καί τις
παρευδοκίμησις γένηται τῆς τοῦ Παλαμᾶ ἐπιδείξεως. διὰ
γὰρ τὸν ἑαυτῆς πατέρα Καντακουζηνὸν λίαν καὶ αὕτη τῷ

cordi ac curae sumus, ne aegre fer et de reliquis perfectam mihi proponere quaestionem sis paratus.

Talem itaque impetum Latini minimo retardans rex in posterum diem statim officium explet suum, se parans ad colloquendum cum Palamo, cuius colloquii dicit ipsum auscultatorem esse Latinum; colloquio autem instituto prope distans et ad se trahens privatim regem Latinus, multa quidem dicit se loquentem audisse Palamam sed temere et modo hoc modo illud et eadem haec undique compilata et corrasa; ut videamur incerti esse, utrum qualitate harum, an quantitate magis ad perversitatem stimulos addat. quaesivit autem nihilominus Palama disputante etiam mecum, num ipse tacens factus essem auditor. quare etiam postridie vocans a rege venit et me unum e iactantibus nobilitatem generis magnus ille verborum fusor et vix me dicit consuetis capitis morbis prorsus esse liberatum. et postquam decipere eum non iam licebat, surgens abiit. cuius rec gratiam minime omnium neque sciebat neque profecto ut scire disceret operam dabat. praeceperat enim Helena regina, ne a me ante cognosceretur causa, cur in ius vocaretur; ne cum studio maturarem adventum et quaedam celebritas fieret ostentationis Palamiteae. nam quam ob causam suo

*Παλαμᾷ προσέκειτο, καὶ ἀντέπραττεν ὡς τὰ πολλὰ τῇ τοῦ συ-
ζύγου γνώμῃ πρὸς ὅσα τῇ θρησκείᾳ συντείνει. ἄρτι γε μὴν τὴν
βασίλειον αὐλὴν εἰσιόντι μοι καὶ Παλαμᾶν ἐκεῖ πρὸς διαλέξεις
ἔφεδρον εἶναι μαθεῖν ἐξεγένετο. οὕτω δ' ἔχοντί μοι τῶν ἐκ
κεφαλῆς ἀλγηδόνων ἔτι, καὶ οὕτως ἀπροσδοκήτως ἐμπεπηδη-* f. 131 r.
*κότος μοι τοῦ ἀγῶνος, πρῶτον μὲν ἔδοξε βέλτιον οἴκαδε τέως
ἐπανιέναι με, μικρὰ τῶν μεμηχανημένων προσκλήσεων ἐκεί-
νων φροντίσαντι· ἵνα δ' οὖν μὴ δειλίας ὑπόνοιαν τοῖς φι-
λοσκώμμοσι δῶμεν, ἐπερρώσαμέν τε αὖθις τὸν λογισμὸν καὶ
ἀνελάβομεν ἑαυτούς, θεῷ τὸ πᾶν ἐπιτρέψαντες.*

Καὶ οὕτως εἰς αὐτὸν εἰσῄειν βασιλέα τῇ τε τῶν εὐγε- 59
*νῶν συνόντα παρουσίᾳ καὶ ἅμα τῆς βασιλίδος Ἑλένης, τῷ τοῦ
συμβάντος σχεδίῳ παρηκολουθηκώς. τά γε μὴν ἐκεῖ λαλη-
θέντα, ὁπόσα καὶ οἷα, καὶ ὅπως ὁ καιρὸς ἐσχεδίασε τὰ τοι-
αῦτα, δηλώσει τὰ ἐφεξῆς. γέγραπται μὲν γάρ μοι ταυτὶ λεπ-
τοτέρᾳ τινὶ διηγήσει, ἐκδέδοται δ' ὡς ἐξ ἑτέρου τῶν ἐκεῖ πα-
ρόντων ἑνός, πρὸς ἐρωτήσαντά τινα δῆθεν διεξιόντος. ἔχει
δὲ οὑτωσίν.*

patri Cantacuzeno, valde sic etiam Palamas instabat et adversabatur plerumque coniugis sententiae in omnibus rebus, ad quas illum sua trahit religio. nuper autem aulam regiam intranti mihi etiam Palamam ibi ad disputationes instituendas considentem licebat videre. sic autem mihi capite laboranti etiam et quum tam inopinanti impeditum me certamine viderem, primum quidem visum est satius esse domum tam diu redire, donec mecum paratas illas mihi accusationes reputassem. ne igitur ignaviae suspicionem apud homines dicaces subiremus, confirmavimus rursus sententiam nostram et recepimus deo nos omnia committentes.

Atque ita ad ipsum regem accedebam, quem cum praesentibus nobilibus viris et simul cum Helena regina offendebam colloquentem, secutus certaminis temeritatem. et quae ibi disputata sunt quam multa et qualia et quomodo tempus talia suppeditaverit, narrabunt ea quae sequuntur. perscriptum est enim a me hoc satis tenui narratione, traditum est autem ab altero uno eorum qui ibi adfuerant interroganti cuidam diu id se facturum promittente. res vero sic se habet.

f. 132 r. ## *ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΜΕΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΛΟΓΟΣ Λ, ΔΟΓΜΑΤΙΚΟΣ ΔΕ Α.*

ΜΟΝΑΧΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΞΕΩΣ ΗΝ ΕΠΟΙΗΣΑΤΟ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΑΛΑΜΑΝ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΥΡ. ΙΩ. ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ. ΕΙΣΑΓΕΤΑΙ ΔΕ Η ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΩΣ ΕΞ ΕΤΕΡΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ.

Ἀλλ' ὦ φίλων ἄριστε Ἀγαθόνικε, σύ μοι πάντως μάλιστα πάντων λέγοις ἂν καὶ ἀφηγοῖο τὴν χθὲς ἐπὶ τοῦ τὰ πάντα ἀρίστου βασιλέως γενομένην διάλεξιν Γρηγορᾷ τε καὶ Παλαμᾷ.

Καὶ μάλα γε, ὦ φίλε Θεότιμε, εἴ σοι βουλομένῳ καὶ σχολὴ προσείη τὸ ἱκανὸν οὐδαμῇ ἀποσειομένη· ποικίλη γὰρ ὡς ἀληθῶς καὶ ἀκοῆς δεομένη λαμπρᾶς, καὶ ἣ ἔρρωται πρὸς θειοτέρων ἀντίληψιν ἐννοιῶν. πάντα μὲν οὖν σοι καθ' ἓν τὰ ἐκεῖ λεχθέντα διεξιέναι ἴσως μὲν ἂν δυναίμην, ἴσως δ' οὔ, λήθης ἐνίων παρασυρέντων βυθοῖς· τὰ δ' οὖν ἀξιολογώτερα, καὶ ὧν σοι μᾶλλον ἀκοῦσαι χρεών, ταῦτα δ' οὖν ὡς ἐν κεφαλαίῳ μεμνήσομαί σοι.

MONACHI NICEPHORI GREGORAE NARRATIO DE COLLOQUIO, QUOD CUM PALAMA CORAM REGE PRINCIPE IOANNE PALAEOLOGO HABUIT. INDUCITUR AUTEM NARRATIO TANQUAM AB ALIO FACTA.

Age o amicorum optime Agathonice tu unus omnium facillime narrare et tradere possis hesternum, quod coram optimo omnino rege factum est, colloquium Gregorae et Palamae.

Profecto libenter, amice Theotime, si tibi placet et otium suppetit necessarii nihil respuens. varium enim profecto illud est et auditionem requirit egregiam, et quod valeat ad concipiendas animo cogitationes divinas: omnia igitur tibi singula, de quibus ibi actum est, persequi haud scio an possim, cum oblivionis profunditate quaedam vorata sint.

Ἄρτι τῶν εἰωθότων τῆς κεφαλῆς νοσημάτων βραχύ τι 2
ἀνενεγκόντα τὸν Γρηγορᾶν ἧκε καλῶν ἐκ βασιλέως ὁ μέγας
λογοθέτης ὁτουδήποτε εἵνεκα· καὶ ἐπειδὴ παρακρούεσθαι οὐκ
ἐνῆν, ἀναστὰς ἀπῄει, καὶ ἅμα εἱπόμην αὐτὸς ἀκουσόμενος.
ἦν δὲ τὸ τῆς ὥρας ὀψὲ μετὰ δύσιν ἡλίου. καὶ προσεληλυ-
θὼς ὁ Γρηγορᾶς, καὶ τὴν εἰωθυῖαν ἀποδεδωκὼς τῷ βασιλεῖ
πρόσρησιν, εἶτα ἐκάθισεν. ἔτυχε δ' εὐθὺς ἐκεῖ καὶ ὁ Παλα-
μᾶς συνεισιών, οὐκ οἶδ' ὁπότερον, εἴτε ἐκ προθεσμίας πάλαι
μελετηθείσης ἔφεδρος ἐκεῖ που παρών, εἴτ' ἀπὸ τύχης, ὡς
εἴωθε γίνεσθαι τὰ πολλὰ τῶν ἐν κόσμῳ πραγμάτων. ὃς δὴ
καὶ τὰ παλαιγενῆ προπετῶς, καὶ ὅσα λήθης μακρᾶς συνα-
πήχθησαν ῥεύμασι, μηδαμῇ τῇ παρούσῃ προσήκοντα χρείᾳ
προδιαλαβὼν καὶ τερατευσάμενος, ὡς εἰώθει, καὶ ὅσα πρὸς
ἔπαινον ἐγκαλλωπισάμενος ἑαυτοῦ περί τε τῆς ἐν λαύρᾳ δια-
τριβῆς καὶ τῆς πρὸς Βαρλαὰμ διαλέξεως, καὶ τοιούτων δή
τινῶν τὰς τῶν παρατυχόντων ἐμπεπληκὼς ἀκοάς, καὶ δείξας
οἱονεὶ προβεβουλευμένον εἶναι καὶ ἐπίβουλον τὸν σκοπὸν τῆς
τηνικαῦτα αὐτοῦ γε ἐπιδημίας πρὸς ἐπιδεικτικὴν φαντασίαν,
εἶτα ἐσίγησε. καὶ ἵνα τἀν μέσῳ παρέλθω, καὶ ὅσα τοῖς ἔμ- 3
προσθεν ἀναγκαίοις γίγνοιντ' ἂν ἐμποδών, πρὸς τὸ ἀπροσδό-
κητον τουτοῒ καὶ αἰφνίδιον προοιμιασάμενος, καὶ προδιαλα-
βὼν ὅσα εἰκός, καὶ ὁ Γρηγορᾶς ὅτι ἂν καὶ πρὸς αὐτοῦ εἴη f. 132 v.

Quae autem memoratu digniora sunt et quae potissimum audias necesse est, ea igitur breviter et summatim tibi commemorabo. Gregoras cum modo ex consuetis capitis doloribus vires parumper refecisset, invitaturus eum ab imperatore missus est magnus logotheta quacunque de causa: quod cum excusare non posset, assurgens abiit et auditurus eum ipse sequutus sum. serum iam dici erat post solis occasum. ac Gregoras quidem cum advenisset et solitam ad regem allocutionem expedivisset, (tum) consedit. forte autem fortuna statim ibi etiam Palamas simul introiit, nescio, utrum propter diem iamdudum constitutam insidiaturus ibi adesset, an casu, ut pleraeque res in terra gestae fieri solent. qui cum prisca imprudenter et quae oblivionis profundae fluminibus abrepta essent, nullo modo pertinentia ad eam rem, de qua tum agebatur, protulisset et gloriatus esset, qui erat eius mos, et ad laudem suam multa de se gloriosius praedicasset, et commorationem in monastero factam et colloquium cum Barlaamo institutum et talia fere, postquam aures eorum, qui tum aderant, implevit et tanquam iamdudum excogitatum et insidiosum ostendit consilium adventus sui gloriosa quadam iactatione: conticuit. atque ut quae interposita sunt omittam et quaecunque antea necessariis obstant, ad haec inexspectata et extemporalia prooemiatus prae-

βουλομένῳ τῷ θειοτάτῳ βασιλεῖ λέγεσθαι ἐφεξῆς ἤρετο. καὶ ὁ βασιλεὺς "ἐμοὶ δ' εἰ καὶ πρὸς ἄλλας ἄγειν" ἔφη "τὸν νοῦν ὑποθέσεις ἐνῆν, ἀλλ' οὖν ὑμᾶς ὁρῶντι συνεληλυθότας νῦν ἐνταυθοῖ καιριώτερον εἶναι δοκεῖ πολλοστημόριόν τι περὶ ὧν ἔνιοι διαφωνοῦσιν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων μαθεῖν πρὸς ὑμῶν." καὶ γὰρ ἀκούειν ἔφησεν ἔριδας οὐ μικρὰς φυομένας ἄλλοτ' ἄλλως περὶ τόμων καὶ γραμμάτων, "ἃ προγεγέννηνται μὲν" φησιν "οὐκ οἶδ' ὅπως, ἀθετοῦνται δὲ πρὸς πολλῶν ἐλλογίμων, ἐπισφαλῆ τινὰ θεολογίας καινοφανοῦς ἐμπεριέχεσθαι τούτοις δεικνύειν δόγματα μάλα σφοδρῶς διατεινομένων. ἐβουλόμην μὲν οὖν παρρησίᾳ συνοδικῇ τὴν διόρθωσιν διαπράξασθαι· τῶν δὲ πραγμάτων οὐ συγχωρούντων ἔν γε τῷ παρόντι, βούλομαι παρ' ὑμῶν γοῦν ἐνταυθοῖ νῦν ὁπωσδηποτοῦν συνεληλυθότων περὶ ἑνὸς οὑτινοσοῦν αὐτήκοος γεγονέναι. τὸν γὰρ τὰς θρυλλουμένας ἔριδας καὶ διαφωνίας ἀγείροντα τόμον ἐμοῦ διατριβόντος ἐν Θεσσαλονίκῃ συμπέπτωκε γεγενῆσθαι, ὡς μήθ' ἃ λέγει γινώσκειν ἐμέ, μήθ' ὅπως ἀληθείας ἢ ψεύδους ἔχει, εἴ τις ἀκριβῶς ἐξετάζειν βούλοιτο. δέδια δ' οὖν μὴ κἀμοὶ προστριβείη κρίμα θεόθεν, ὅτι καὶ αὐτὸς τῇ βασιλευούσῃ τέως ἐπιδεδημηκὼς ἐν ὑστέροις, ἑτέρου τέως τὴν ἐξουσίαν ἔχοντος, ἄκων ὑπέγραψα, βιασθεὶς ὑπ' αὐτοῦ (τὰς γὰρ ἐν μέσῳ σιγῶ τύχας), οὐκ ἔχων ὅπως ἂν ἐκφύγοιμι τὸ

missis iis quae necessaria erant Gregoras quoque deinceps rogavit, quid se oporteret dicere ad voluntatem regis divinissimi. tum rex: equidem, inquit, etsi ad alia incepta animum advertere statueram, tamen cum vos nunc videam hic adesse, convenientius mihi videtur partem aliquam quamvis parvam dogmatum, de quibus nonnulli disceptant, ecclesiasticorum per vos cognoscere. etenim se audisse dixit disceptationes non leves natas esse, alias aliter de voluminibus et libris, quae dixit nescio quomodo orta esse, reiici tamen a doctis multis, qui valde acriter contenderent ostendere infirma quaedam theologiae noviciae dogmata illis contineri. volebam igitur concilio ad colloquium convocato correctionem peragere. sed cum res non conveniat, nunc quidem volo ex vobis, qui quacunque de causa hic adestis, de certa quadam re ipse audire. nam volumen illud, quod frequentatas contentiones et disceptationes continet, mihi cum in Thessalonice versarer, accidit, ut neque quid sibi vellet intelligerem neque utrum vera an falsa exhiberet si quis accurate quaerere vellet. vereor autem, ne mihi quoque adhaereat poena divina, quia et ipse cum concilio hospes postea adessem aliquamdiu, alio praesidente, invitus nomen subscripsi ab eo coactus. quae enim intercesserunt

τῆς ὥρας βίαιον." ὁ δὲ Γρηγορᾶς ὑπολαβὼν φησὶν "ὡς ἐγὼ δ' ἐκ πολλοῦ τὰ τῆς θεολογίας μυστήρια φέρειν διὰ χειλέων οὐ μάλα τολμῶν ἀλλὰ φρίττων καὶ ἀκοὴν καὶ διάνοιαν, ἀπεπήδων εὐθὺς ὡς ἀπὸ πυρός. ὅπου γὰρ τοῖς μεγάλοις καὶ σφόδρα σοφοῖς διδασκάλοις ἐκείνης τῆς ἐκκλησίας ἀποσείεσθαι τὴν ἐγχείρησιν ὁλοσχερῶς συνέβαινεν, ἦ που μανία σαφὴς ἡμᾶς ἐγχειρεῖν τοῖς τοιούτοις, μηδὲ μικρὰ γοῦν τῶν ὅσα ἐκεῖνοι μαθεῖν πω δεδυνημένους. καὶ ἵνα τὸ κατ' ἐμαυτὸν ἀναλαβὼν διηγήσωμαι τελεώτερον, ὅπως δηλαδὴ κἀμοὶ πρὸς τὴν τοιαύτην ἐξ ἀρχῆς ὑπόθεσιν διατεθῆναι συμπέπτωκεν, ἐπεὶ μετὰ τὸν τοῦ θειοτάτου καὶ μακαρίτου πατρός σου θάνατον, τοῦ ἀοιδίμου φημὶ βασιλέως ἐκείνου, πρὸς ἐμφύλιον f. 133 r. στάσιν τὰ Ῥωμαίων ἠγέρθη πράγματα καὶ ἅμα κατὰ τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας δογμάτων τὰ χείριστα πρὸς κακίαν ἀνέρρωγε κύματα, καὶ ὥσπερ ἐν χειμῶνι καὶ νυκτὶ τὰ πάντα ζόφος ἦν, ὡς μηδὲ ἄστροις, τὸ θρυλλούμενον, ὅποι φέροιτό τις δύνασθαι τεκμαίρεσθαι, καὶ πάντ' ἄνω καὶ κάτω μεταπίπτοντα παρὰ τοσοῦτον ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐτίθει τε καὶ μάλα τῶν ἐλπιζομένων ἑκάστοις ἐποίει τὸ ἐπικίνδυνον παρ' ὅσον πόρρω καὶ δύσελπι τἀσφαλές (ἐν γὰρ διχοστασίῃ φησὶν τὸν μὲν πάγκακον τυγχάνειν τιμῆς, τὸν δὲ καὶ ὁπωσοῦν μετέχοντα τοῦ βελτίονος θρήνων πάσχειν ἄξια καὶ τραγικῶν ἀπολαύειν τῶν συμφορῶν), τῶν κρατίστων εἶναί μοι τὸν ἡσύχιον ἔδοξεν βίον ἑλέσθαι, τῶν βασιλικῶν ἀφεμένῳ θεάτρων.

omitto, cum angustias temporis vitare non possim. Gregoras referens: equidem, inquit, cum ex longo tempore theologiae mysteria in ore habere non valde auderem, sed eorum et famam et iudicium horrerem, statim tanquam ab igne me removi. nam ubi magnis et valde doctis praeceptoribus illius ecclesiae administrationem ut omnino excuterent accidit, nonne aperte insaniremus si talia tractare vellemus, cum ne pauca quidem eorum quae illi discere potuerimus. atque ut mei ratione habita planius exponam, quo animo paulatim affectus sim in tale antea conceptum propositum, cum, mortuo divinissimo et beato patre tuo, claro illo rege, res Graecorum in tumultum civilem adducerentur et fluctus miserrimi in divina ecclesiae dogmata prorumperent et velut coorta tempestate et nocte omnia tenebris essent involuta, ita ut, quod vulgo dicere solent, nemo e sideribus colligere posset, quo ferretur, cumque omnia surgentia et cadentia eatenus pro coniunctione excitarent et maxime ea, quae quisque speraret, in periculum vocarent, quatenus remota et desperata esset salus. nam in sedione ait poeta pessimum quoque assequi ho-

B τοῦ γὰρ ἐρεθίζοντος καὶ μάχην ἐκεῖθεν ἀντίπαλον ἀνιστῶντος οὐκ ὄντος ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν ἀφανείᾳ κεκαλυμμένων, παύσεσθαι τὸ νεμόμενον τῆς καθ' ἡμῶν κακίας ᾠήθην. ὅθεν ἐπειδὴ τοῖς ἄλλοις παραινοῦντί μοι τοὺς πειθομένους ἥκιστ' ἔχειν ἐνῆν, τὸ κατ' ἐμαυτὸν ἐποίουν αὐτός. θόρυβον μὲν γὰρ ἐξ εἰρήνης ῥᾴδιον καὶ τοῖς φαυλοτάτοις καὶ βάναυσον ἄγουσι βίον ποιεῖν, ἐκ δὲ θορύβων εἰρήνην οὐδὲ τοῖς σφόδρα συνετοῖς μάλα τι εὔοδον. τὸ μὲν γὰρ αὐτονομίᾳ φύσεως ἄγεται, ἡ δὲ φύσις ἄτακτον καὶ ἀνώμαλον ὡμολόγηται εἶναι· τὸ δὲ παιδείᾳ καὶ συνέσει βεβουλευμένῃ καὶ σώφροσι λογισμοῖς οἰακίζεται. ὅθεν τὸ μὲν καὶ τὰς οὐκ οὔσας ἀναπλάττει προφάσεις, ἐφόδια πορίζον ταῖς μάχαις· τὸ δὲ καὶ τὰς οὔσας ἐκτέμνειν πειρᾶται, καθάπερ ἰατρὸς πρὸ τῆς βλάστης ἐν τῇ ῥίζῃ τὴν θεραπείαν τεχνώμενος. ἐπεὶ δὲ καὶ ἀφορισμῷ Παλαμᾶν μετὰ τῆς αὐτοῦ φρατρίας ἁπάσης καὶ χωρισμῷ θεοῦ καθυποβεβλῆσθαι συμβέβηκε δυοῖν πατριαρχῶν καὶ ὅλων ὁπόσοι τηνικαῦτα παρῆσαν τῶν ἐπισκόπων, ἔτι μᾶλλον ἐμαυτῷ τὰ τῆς ἡσυχίας παρῄνουν καὶ ἐπεκύρουν, ταύτης μόνης τὸ ῥᾷστον ἐχούσης καὶ εὔλογον τῆς τῶν βεβήλων φρατρίας καὶ κοινωνίας C ἐπιεικῶς ἀφιστᾶν. ἤδη δὲ καὶ διωγμὸν ἀνερρίπισεν ὁ τῆς ἐκκλησίας χειμών, καὶ διωγμῶν τὸν φρικωδέστατον καὶ βα-

norem: qui autem quocunque modo partis melioris studiosus sit, eum perpeti res miseratione dignas et auferre casus tragicos. optimorum esse mihi visum est, tranquillam praeferre vitam, theatro ecclesiastico relicto. cum enim qui irritaret et pugnam oppositam hac re excitaret, ante oculos nostros non versaretur, quippe qui tenebris involuti essemus, putabam fore ut pars adtributa calamitatis nostrae desineret. quamobrem quia minime accidit, ut mihi qui aliis consilia darem dicto audientes essent, ipse officia mea praestabam. nam tumultum e pace facere etiam hominibus pessimis vilibusque facile est; e tumultu autem pacem conciliare, ne admodum prudentibus quidem profecto est promtum. alterum enim arbitrio naturae agitur: naturam autem turbidam et mutabilem esse constat: alterum humanitate et consilio sapienti et cautis deliberationibus administratur: quamobrem illud etiam fictas excogitat causas, praebens subsidia proeliis: hoc veras quoque tollere conatur, ut medicus non in ramo sed in radice curationem aggressus. postquam autem accidit, ut Palamas cum tota familia sua et determinatione et separatione divina succumberet patriarchis duobus et omnibus, quotquot tum aderant episcopis, multo magis tranquillitatem probabam et nanciscebar, quippe quae sola facultatem et rationem praeberet haereticorum familia et societate satis abstinendi. iam vero insectationem accendit ecclesiae tempestas, et

ῥύτατον, ὡς κἀντεῦθεν μὴ μόνον ἐξόριστον γεγονότα τὸν πατριάρχην βιαίῳ θανάτῳ τοῦ βίου περᾶσαι τὴν τελευτήν, ἀλλὰ f. 133 v. καὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ὁπόσοι τὴν ἔνστασιν ἀκλόνητον ἔσχον ἐν τοῖς δεινοῖς, ἄλλος ἄλλοθι τῆς οἰκουμένης διωκόμενοι διεσπάρησαν. ἐῶ λέγειν οὓς ἐν εἱρκτῇ καὶ ζόφῳ θνήσκειν συνέβαινε, καὶ ὅσοι λιμῷ καὶ δίψει καὶ πάσῃ τῶν ἀναγκαίων στενοχωρίᾳ βιαίοις θανάτοις ἀπήλλαξαν. καὶ τό γε μεῖζον ὅτι μηδὲ ταφῆς, ὦ γῆ καὶ ἥλιε, πρὸς τῶν ἐπιτηδείων τυγχάνειν συνεχωροῦντο, πλὴν ἢ ὅσοι κατὰ τὸ λεληθὸς κατωρύττοντο. ὧν οὐδὲ τούτων ἀπέσχοντο οἱ κυνὸς Λακαίνης δίκην ῥινηλατοῦντες καὶ ἀνιχνεύοντες, ἀλλὰ καὶ τούτων ἐνίους ἀνώρυξαν. οὕτω διωγμῶν ἁπάντων βαρύτατος οὑτοσί. τί γὰρ ἀνύσειν ἔμελλον πλέον, εἰς ἀναίσθητον σῶμα τὴν τῆς ἀτόπου ψυχῆς ἀγνωμοσύνην ἐκχέοντες; θανεῖν γὰρ ἀνάγκη, ζῆν δ' ἢ ταφῇ καλυφθῆναι, τούτων δ' οὐδέτερον τέως ἀνάγκη. διὸ τὸ μὲν καὶ μὴ βουλομένων ἀνθρώπων ἡ φύσις τελεῖ, τὸ δ' ἐν τῇ προαιρέσει κείμενον τῶν περιλειπομένων ἔλεγχος ὁποτέρου γίνεται δυοῖν, εἴτ' ἀπονοίας εἴτε προνοίας. 7 τῆς δὴ τοιαύτης περικλονήσεως ἔργον γινόμεθα καὶ ἡμεῖς, οὐ βουλόμενοι ταῖς ἀτόποις καινοφωνίαις ὑπείκειν Παλαμᾶ τουτουί· ὁπόσων γε μὴν καὶ τῶν δεινῶν πεπειράμεθα διὰ ταῦτα, παραπέμπειν ἀκοαῖς ἀνθρωπίναις οὐ πάνυ τι

eam quidem omnium terribilissimam et atrocissimam, ita ut hanc ob rem non solum patriarcha expulsus morte violenta diem supremum obiret, sed etiam episcoporum et presbyterorum quotquot in periculis constantem vitae rationem tenebant, alius alio per orbem terrarum exagitati dissiparentur. omitto narrare, quibus acciderit, ut in carcere et tenebris interient omnesque qui fame et siti et necessariorum penuria morte violenta decederent: et id quod etiam gravius est, quod ne sepulcrum quidem, o terra et sol, ut haberent per cognatos, iis concessum est, nisi quicunque clam humabantur, quamquam ne ab his quidem sibi temperabant illi canis Laconicae instar odorantes et investigantes: sed horum quoque nonnullos eruebant. haec igitur omnium persecutionum fuit gravissima. quid enim amplius committere poterant in corpus sensu carens animi inepti ignorantiam effundentes. nam mori necesse est; quod autem ad vivendum aut sepulturam attinet horum neutrum omnino necesse est: propter quod alterum etiam invitis hominibus natura perficit: alterum in voluntate positum superstitum signum est alteriusutrius aus dementiae aut prudentiae. tali igitur insectatione afficimur etiam nos, qui quidem ineptae vocum novitati Palamae istius indulgere nolimus. omnia quidem mala, quae propterea experti su-

χρῆναι νομίζω, τοῦ τὰ κρυπτὰ ἐφορῶντος θεοῦ γινώσκοντος ἀκριβῶς. ὅμως ἐπεὶ θειοτέρᾳ βουλῇ τὸν πατρῷόν σοι τῆς μοναρχίας ἀνείληφας κλῆρον, ὦ βασιλεῦ, καὶ ἅμα ἡμᾶς ἀνεπεπνεύκειμεν βραχὺ καὶ ὅσον μὴ τῇ συνεχείᾳ τῶν δεινῶν ἀπηγορευκότας προέσθαι τὸ ζῆν, καὶ αἱ τῶν ψηφισμάτων καὶ τομογραφιῶν ἐκείνων κηλῖδες καὶ κῆρες ἧκον ἡμῖν εἰς ὄψιν καὶ ἀκοήν, ἔγνωμεν ἤδη σαφῶς καὶ τὰς ἐκεῖ βλασφημίας, καὶ ὅσας τῶν θείων γραφῶν τὰς διαβολὰς καταχέουσι καὶ συκοφαντίας. ἀναγκαῖον οὖν ἐκεῖνον ἤδη προενεχθῆναι τὸν τόμον εἰς μέσον, ἵνα μὴ μάτην καὶ εἰς κενὸν ὁ δρόμος ἡμῖν ὑπάρχῃ τοῦ λόγου μηδεμίαν ἔχων κρηπῖδα καὶ βάσιν."

B Ὁ δὲ βασιλεὺς "οὐκ ἔργου τινὸς ἐντελοῦς ἐν τῷ ἄρτι ζητοῦμεν" ἔφη "κατάστασιν, ἀλλὰ γνώσεως οἱονεὶ τυπικῆς καὶ σκιώδους ἴχνη καὶ ὑπομνήματα. ἦ γὰρ ἂν ἐπισκόπων καὶ πατριαρχῶν ὁμοῦ καὶ πρεσβυτέρων συνήγομεν θέατρα, καὶ οὐκ ἐν παραβύστῳ καὶ γωνίᾳ τὸ πρᾶγμα ἡμῖν οὑτωσί πως ἐτελεῖτο. ἔσται δ' οὖν ὅμως κἀκεῖνο κατὰ τὸν δέοντα χρόνον." f. 134 r. ὑπολαβὼν οὖν ὁ Παλαμᾶς εἰς Βαρλαὰμ ἀνάγειν ἐπεχείρει τὸν λόγον, καὶ δεικνύειν τὰ ζῶντα ἐκ τῶν νεκρῶν. ἐκκέκρουσται δὲ πρὸς τοῦ Γρηγορᾶ, εἰς τὸ ἀφανὲς καταφεύγων, παρόν, ἃ πρὸ ὀφθαλμῶν, τούτοις κεχρῆσθαι πρὸς τὴν παροῦσαν χρείαν. διὸ καὶ πρὸς ἑτέραν τραπόμενος τά τε ἄλλα ἐπολυλόγησε, καὶ ἅμα κατέδραμεν εἴ τινες εἶεν οἱ τὴν θείαν

mus, committere auribus hominum omnino non necesse puto, deo, qui oculta animadvertit, haec accurate perspiciente. tamen cum voluntate divina, imperator, patriam tuam imperii sortem susceperis simulque nos refecerimus paululum qui perseverantia periculorum defatigati vitam non abiecerimus, cumque decretorum et voluminum illorum maculae et exitia in conspectum nobis inciderint et famam iam clare perspexerimus et convicia ista et quascunque contra libros divinos obtrectationes falsasque criminationes effundunt: necesse igitur illud volumen iam proferatur in medium, ne oratio nostra temere et incassum procedat, nullum habens fundum fundamentumque.

Tum rex: non operis, inquit, perfecti in praesenti requirimus compositionem; sed doctrinae tanquam symbolicae et obscurae vestigia et signa. profecto enim presbyterorum coronam convocabamus: neque vero in secreto et recessu res nobis ullo modo componebatur, componetur tamen iusto tempore. cui referens Palamas in Barloamum convertere conabatur sermonem viva ex mortuis demonstrare. sed reiectus est per Gregoram cum ad res obscuras confugeret: quod liceret ante oculos posita ad causam praesentem adhibere: quamobrem

οὐσίαν καὶ τὴν θείαν ἐνέργειαν κατ' οὐδὲν διαφέρειν λέγοντες. περὶ οὗ μάλιστα καὶ τὸν Γρηγορᾶν ἠξίου τὸν λόγον ποιεῖσθαι.

Καὶ ὁ Γρηγορᾶς πρὸς τὸν βασιλέα στραφεὶς "πολλῶν 9
αἱρέσεων" ἔφησεν, "ὦ θειότατε βασιλεῦ, οὐσῶν, ἃς πάλαι τεθνηκυίας ἀναβιῶναι πέπραχεν οὗτος ἀρτίως καὶ ἃς οὔπω φανείσας ἐξεῦρε, σύμμαχον ἔχων τὴν δυναστεύουσαν χεῖρα, ὁ τῆς πολυθεΐας οἶμαι λόγος ἀρκέσει τῇ παρούσῃ σκιαγραφίᾳ. θέλων γὰρ καταλῦσαι τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ θεοῦ λόγου δόγμα, καὶ ἅμα πολυθεΐαν εἰσαγαγεῖν, ἐνέργειαν εἶναι κηρύττει θεότητα ὑφειμένην ἄκτιστον καὶ ἀνούσιον καὶ διάφορον παντάπασι τῆς θείας ἐκείνης καὶ μακαρίας οὐσίας, καὶ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρατὴν καθ' αὑτήν, ἐνεργοῦσαν μὲν τὰ πάντα αὐτήν, ἐνεργουμένην δ' αὐτὴν ὑπὸ τῆς ὑπερκειμένης οὐσίας ἅμα, καὶ κινουμένην καθάπερ ὁποῖα τῶν ὀργάνων κινεῖ κινούμενα. εἶτα τὴν μίαν ἐνέργειαν εἰς πολλάς, μᾶλλον δ' ἀπειράκις ἀπείρους διελών, ὡς γένος εἰς εἴδη διάφορα, γενικῷ μὲν ὀνόματι πάσας ἐνεργείας καλεῖ, ἰδίᾳ δ' αὖ καὶ καθ' ἕκαστα δύναμιν ζωὴν βασιλείαν σοφίαν ἐξουσίαν φῶς ἀλήθειαν. καὶ ἁπλῶς ὁπόσα θεοπρεπῆ τῶν ὀνομάτων καὶ νοημάτων, εἰ καὶ ἐκ διαφόρων ἀρχῶν λαμβάνει τὴν ἐτυμολογίαν ἕκαστον, ἀλλ' οὖν ὁμοτίμως ἔχοντα πρὸς ἄλληλα τῷ μηδέν τι παρὰ τὴν τοῦ ὑποκειμένου διαφωνεῖν σημασίαν, θεό-

ad aliam conversus et alia multa locutus est et simul tentavit cum quaerendo, num essent qui essentiam divinam et efficientiam divinam diversas esse negarent: qua de re potissimum etiam Gregoram dicere voluit.

Tum Gregoras ad regem conversus: cum multa, inquint, sint studia, princeps augustissime, quae iamdudum mortua reviviscere nuper ille iussit, quaeque antea non visa ille invenit, socia adiutus manu principis, placitum eius, quod est de multis deis, puto, sufficiet huic quam aggredimur adumbrationi. cupiens enim explicare dogma quod est de corporis adsumptione numinis divini, simulque multos deos introducere, contendit, efficientiam esse divinitatem submissam, increatam, et essentia carentem, et diversam omnino ab illa divina et beata essentia, et corporis oculis conspicuam per se, quae cum omnia perficiat, ipsa et perficiatur per essentiam inpositam et moveatur sicut machinae moveant quae moveri possint: deinde unam illam efficientiam in multas, sive potius infinite in infinitas dividit sicut genus in species diversas, et nomine generali omnes vocat efficientias, solas autem et singulas, vim, vitam, imperium, sapientiam, facultatem,

τητας πάντα καθάπαξ αὐτὸς καλεῖ διαφόρους καὶ ἀκτίστους.
10 ἐγκαλούμενος οὖν πρὸς τῶν συνετωτέρων πολλάκις, ὡς ἅπερ πά-
λαι Μάρκελλος ὁ Γαλάτης καὶ Φωτεινὸς καὶ Εὐνόμιος διαφόρως
ἀλλήλοις εἰπόντες ἐπ' ἴσης κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐρρύγησάν τε
καὶ ἔπνευσαν, ταῦτα πάντα συλλήβδην κηρύττει νῦν οὑτοσὶ
καθάπερ εἰς ἕνα συντήξας κρατῆρα κακίας, σκολιὰς ποιεῖται
τὰς ἀποκρίσεις, ἐξ ἑτέρου πρὸς ἕτερον μεταβαίνων, καὶ πάν-
f. 134 v. τας δυσσεβεῖς νικῶν ταῖς ἐπὶ τὸ μεῖζον τοῦ κακοῦ προσθή-
καις. καὶ δέον τοῦ ὑπερβάλλοντος ἕνεκα ἐγκαλύπτεσθαι, ὁ
δὲ τοὐναντίον διαφυγῆς πορίζεται πρόφασιν τὴν πρὸς τὸ
χεῖρον ταύτην παράλλαξιν, καὶ οὐδενὶ συμφωνεῖν διατείνεται,
ὅμοιον ποιῶν ὥσπερ ἂν εἴ τις κλοπῆς ἐγκαλούμενος, ὁ δὲ τὸ
μὲν κλέπτης εἶναι ἀπηγόρευεν, ἱερόσυλος δ' εἶναι καὶ ἀνδροφόνος
ἐτίθετο, μὴ εἰδὼς πολλαπλάσιον ἔχειν τὴν τιμωρίαν τὸν ἀν-
δροφόνον καὶ ἱερόσυλον ἢ τὸν ἰδιωτικὰ χρήματα κεκλοφότα.
ὅμως εἰπάτω νῦν ποῦ τῆς ἱερᾶς τῶν ἁγίων γραφῆς εὑρίσκει
ῥητῶς πολλὰς ἀκτίστους θεότητας καὶ διαφόρους τῆς θείας
ἐκείνης οὐσίας, καθάπερ ἐγὼ νῦν κομίζω μάρτυρας τούτους
ἓν μόνον τὸ ἄκτιστον τὴν θείαν καὶ τρισυπόστατον λέγοντας
11 φύσιν, τὰ δ' ἄλλα πάντα καὶ μετ' αὐτὴν κτιστά. ἐξ ὧν
αὐτό τε τοῦτο μαθεῖν ἔστιν ὅτι ἓν τὸ ἄκτιστον καὶ οὐ πολλά,
καὶ ἅμα ὅτι οὐσίαν καὶ οὐσιῶδες καὶ ἐνούσιον καὶ φύσιν καὶ

lucem, veritatem, et uno verbo quaecunque deo digna nomina et cogitata, etsi e diversis principiis notationem accipiunt, tamen eundem inter se locum tenent quia nullo fere modo diversa sunt prae significatione suppositi, omnia uno verbo divinitates vocat diversas et increatas. reprehensus igitur a prudentioribus saepenumero, ut ea, quibus olim Marcellus Galata et Photinus et Eunomius, quamvis inter se dissentientes aeque contra pietatem proruperunt et conspirarunt, omnia haec simul contendit nunc iste, quasi in unam miscens crateram pravitatis, (et) insidiosas reddit responsiones, ex alio ad aliud transgressus: et omnes impios superans accessione maioris pravitatis et cum necesse sit propter victorem latebras quaerere, ille contra perfugii sibi comparat speciem, hanc mutationem factam in deteriorem partem, neque cum quoquam colloqui studet: aeque ac siquis de furto appellatus, furem se esse negaret, sacrilegum autem et parricidam concederet, ignorans multo maiore affici poena parricidam et sacrilegum, quam res privatas furatum. tamen dicito nunc, ubi in sacra sanctorum scriptura aperte reperiat multas divinitates increatas et diversas ab essentia illa divina, sicut ego testes hos nunc affero, qui unum tantum esse increatum dicunt, divinam nimirum et ter suppositam naturam: cetera autem omnia etiam post eam creata, ex quibus id

φυσικὸν καὶ ἔμφυτον ἐπὶ θεοῦ λεγόμενα ἁπλῆν ἔχει την σημασίαν καὶ μοναδικὴν καὶ μηδὲν μηδαμῇ παραλλάττουσαν τῷ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως λόγῳ πλὴν τῇ προφορᾷ τῆς λέξεως. λέγεται μὲν γὰρ κἀν τοῖς συνθέτοις ταῦτα καὶ κτιστοῖς, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν ἀναγκαῖον τὸν δ' αὐτοῖς ἐνδεχόμενον τρόπον, ᾧ τὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἕπεται ἐνίοτε. καὶ πρῶτος μὲν ὁ μέγας φησὶν Ἀθανάσιος "ἄκτιστος πέφυκε μόνη ἡ ἁγία τριάς, ἀΐδιός τε καὶ ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος." καὶ αὖθις ὁ αὐτὸς "ἀκτίστῳ προσάγειν αὔξησιν ἀσεβές ἐστι." καὶ ἔτι "τὸ γὰρ ἄκτιστον τῇ φύσει λέγεται ἄκτιστον, μήτε αὔξησιν μήτε ἐλάττωσιν ἐπιδεχόμενον." καὶ μετ' ὀλίγον "ἄκτιστος ὕπαρξις μόνη ἡ τῆς θεότητος νοεῖται." καὶ ἔτι "ἄκτιστος μόνη πέφυκεν ἡ ἁγία τριὰς τῆς θεότητος." "δεύτερον θεὸν οὔπω καὶ τήμερον ἀκηκόαμεν. ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ταῦτα καὶ ὁ υἱός, τὸ ὕψιστος, τὸ βασιλεύς, τὸ κύριος, τὸ παντοκράτωρ. ὁ γὰρ κατὰ φύσιν ταῦτα καὶ ἄκτιστος." "ἄκτιστον καὶ ἀσώ- **12**
ματον καὶ φύσει ἀόρατον μόνον τὸ θεῖον ἐστί." "μόνη τῆς κτίσεως ὑπέρκειται ἡ θεία τε καὶ ἄκτιστος φύσις τοῦ θεοῦ." καὶ τῆς μὲν ἀκτίστου φύσεως τὴν ἁγίαν τριάδα διωρισάμεθα εἶναι, τῆς δὲ κτιστῆς πάντα ὅσα μετ' ἐκείνην λέγεταί τε καὶ ἔστι καὶ ὀνομάζεται. ἀκτίστου πρὸς ἄκτιστον οὐκ ἄν τις ἐν- f. 135r.
νοήσειε διαφοράν. μόνη δὲ ἡ ἄκτιστος φύσις ἡ ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι πιστευομένη κρείττων ἐστὶ πάσης

13. *Βασιλείου.* 16. *Κυρίλλου.*

ipsum intelligi potest unum esse increatum neque vero multa, deinde cum essentiam et essentiale et substantiale et naturam et naturale et innatum de deo praedicamus, haec simplicem vim habere et unicam neque ullo omnino modo differentem ab essentiae et naturae notione, nisi nominis pronunciatione. praedicantur enim etiam de compositis haec et creatis, non autem necessario, sed iis convenienti modo, quocum congruit interdum quod est et quod non est. atque primus quidem magnus ille Athanasius. increata, inquit, est sola sancta trinitas: et aeterna et immota et immutabilis, et rursus idem. increato attribue e accessionem nefas est, et porro: increatum enim natura sua dicitur increatum neque accessionem neque minutionem patiens, et brevi post: increata essentia sola putatur numinis divini, et porro, increata sola facta est sancta trinitas dei. alterum deum nondum etiam hodie audivimus. quaecunque patri sunt, eadem etiam filio, est enim altissimus, rex, dominus, omnipotens: nam natura sua his praeditus est et increatus. increatum et sine corpore et natura invisibile solum est numen divinum. sola creationem excedit divina et increata

ὀνομαστικῆς σημασίας. ἄκτιστον δὲ πλὴν τῆς θείας φύσεως ἔστιν οὐδέν. ἀλλ' εἰ θεός, πάντως καὶ ἄκτιστος· εἰ δὲ κτιστός, οὐ θεός. ἐν τῇ ἀκτίστῳ φύσει νοεῖται τὰ θαυμαστὰ πράγματα καὶ ὀνόματα, ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. πᾶν τὸ κτιστὸν ἔξω τῆς θείας φύσεως νοεῖν ἐπαιδεύθημεν, μόνην δὲ τὴν ἄκτιστον φύσιν σεβάζεσθαί τε καὶ λατρεύειν ἧς χαρακτὴρ ἐστι καὶ γνώρισμα τὸ μήτε ἄρχεσθαι
13 τοῦ εἶναί ποτε μήτε παύεσθαι. πάντων ποιητὴς καὶ προνοητὴς καὶ συνοχεὺς ὁ θεός ἐστιν, ὁ μόνος ἄκτιστος, ὁ ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι ὑμνουμενός τε καὶ δοξαζόμενος. πᾶν ὂν ἢ κτιστόν ἐστιν ἢ ἄκτιστον. καὶ εἰ μὲν κτιστόν, ὑφ' ἑτέρου πάντως ἐκτίσθη· εἰ δὲ ἄκτιστον, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ τὰ κτιστὰ κτίσαν. τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἂν εἴη ἢ θεός; μία τριὰς ἀπαράλλακτος, τὰ δ' ἄλλα ἐξ αὐτῆς παρηλλαγμένα. μόνη δὲ ἀΐδιος καὶ ἄκτιστος ἡ τριὰς καὶ ἀγέννητος. ἓν ἐστι τὸ ποιοῦν ἐν μιᾷ οὐσίᾳ τριάδος τελείας, τὰ δ' ἄλλα γεννητὰ καὶ κτιστά. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αὐτοὶ οὐ προσκυνοῦμεν πᾶν τὸ ὑποβεβηκὸς τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ. ἐρῶ γάρ σοι καὶ περὶ τοῦ πνεύματος ὅπερ καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ ἔλεγον, ὅτι ὁ πλοῦτος τοῦ θεοῦ ἢ μείζων ἐστὶν ἢ ἴσος ἢ ἐλάττων. καὶ μείζων μὲν

8. τοῦ Δαμασκηνοῦ.

dei natura. et increatae quidem naturae sanctam trinitatem esse definiendo constituimus: creatae autem omnia, quae post eam et dicuntur et sunt et vocantur. increati prae increato nemo, puto, cogitare potest discrimen. sola increata natura, quae quidem patris et filii et spiritus sancti creditur praestantior est omni significatione nominum. increatum nisi natura divina est nihil. sed si quis deus, omnino idem est increatus: sin autem creatus, non est deus. in natura increata esse creduntur mirae res miraque nomina, pater et filius et spiritus sanctus. omne creatum naturae divinae expers esse credere edocti sumus, solam autem increatam naturam venerari et colere, cuius signum est et indicium hoc, ut esse neque incipiat neque desinat. omnia facit et prospicit et continet deus, solus increatus, qui quidem in patre et filio et spiritu sancto laudatur et celebratur. omne quod est aut creatum est aut increatum: quodsi creatum, ab alio plane est creatum: sin autem increatum, hoc sine dubio illud est, quod creata creavit. hoc autem quid aliud esse potest quam deus? sola trinitas est immutabilis, cetera autem ex ea mutata sunt: sola est aeterna et increata trinitas et non genita. unum est quod in essentia una trinitatem facit integram, cetera autem sunt genita et creata. propterea enim et ipsi non adoramus, quaecunque inferiora sunt essentia dei, dicam nimirum tibi eadem de spiritu, quae de filio: abun-

οὐκ ἔστιν, οὐδὲν γὰρ τοῦ θεοῦ μεῖζον· ἐλάττων δὲ οὐκ ἔστιν, ἐπεὶ θήσεις αὐτὸν μετὰ τῶν κτισμάτων· τὸ γὰρ ἔλαττον τοῦ θεοῦ κτίσμα. τὸ ἄκτιστον καὶ κτίστην νοεῖσθαι ἑνὶ μόνῳ πρόσεστι τῷ θεῷ. τούτοις προσκείσθω καὶ τὸ τοῦ θείου Κοσμᾶ τοῦ σεμνοῦ μελῳδοῦ. ἀκουεσθῶμεν πάντες οἱ πιστοὶ συγκαλουμένης ὑψηλῷ κηρύγματι τῆς ἀκτίστου καὶ ἐμφύτου σοφίας θεοῦ. εἰρήσεται δὲ προϊοῦσιν ἡμῖν καὶ τὰ παραπλήσια.

Ὁ δὲ Παλαμᾶς οὐκ ἔχων οὐδεμίαν προάγειν γραφικὴν 14
μαρτυρίαν, οἴκοθεν ἐπεχείρει συλλογίζεσθαι τὰ ἀσυλλόγιστα, θέσεις καινοφανεῖς τιθέμενος ἑαυτοῦ. "καὶ τίς οὐκ οἶδε" φησίν "ὅτι ἓν ἄκτιστόν ἐστιν ὁ θεός. τοῦτο γοῦν ἐστὶν ὅ φησιν ὁ λέγων μηδὲν εἶναι ἄκτιστον πλὴν τῆς θείας φύσεως. εἰ δὲ μὴ οὕτω τοῦτο νοήσωμεν, λοιπὸν τὰς θείας ὑποστάσεις οὐκ ἐροῦμεν ἀκτίστους, ἐπεὶ μή ἐστι φύσις ἡ ὑπόστασις· καὶ γὰρ ἀπαιτούμενοι τί ἐστιν οὐσία, τὸν ἄνθρωπον δείκνυμεν τυχὸν ἢ τὸν λίθον, τηνικαῦτα τὴν οὐσίαν μετὰ τῶν φυσικῶν f. 135 v.
περὶ αὐτὴν πάντων συλλαμβάνοντες. καὶ γὰρ καὶ Ἀθανασίου τοῦ θείου λέγοντος ἀκούομεν, τὸ ἅγιον, τὸ ἀγαθόν, τὸ ἄκτιστον, τὸ ἀνερμήνευτον, τὸ ἀσώματον, τὸ ἄχρονον, τὸ ἀΐδιον, τὸ δημιουργικόν, τὸ δίκαιον, τὸ ἄναρχον, τὸ ἀτελεύτητον, τὸ ἀνεξιχνίαστον, τὸ ἄπειρον, τὸ ἄγνωστον, ἡ θέλησις, ἡ δύναμις, ἡ πρόνοια, ἡ σοφία, ἡ ζωὴ καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐχ ἕκαστον οὐσία

dantia dei deo aut maior est aut par aut minor, atque maior quidem non est, nihil enim deo maius, neque minor est, nam tum poneres in creatorum numero eam, quod enim deo minus, id est creatum. creatum et increatum intelligere uni tantum deo est concessum. his adiiciatur dictum divini Cosmae venerabilis vatis, omnes fideles convocatae celso edicto increatae et innatae dei sapientiae. dicentur autem a nobis in progressu etiam ea quae similia sunt.

Sed Palamas cum non posset ullum proferre scriptum testimonium, suo periculo conabatur argumentari, quae omni argumento carerent, suas inauditas sententias statuendo. et quis, inquit, ignorat, unum increatum esse, deum? hoc significat ille dicens: nihil esse increatum nisi naturam divinam. sin hoc ita non sentiemus, iam divinas substantias non dicemus increatas, quia substantia non est natura. etenim si ex nobis quaeratur, quid sit essentia, hominem monstramus fortasse aut lapidem, et hoc modo essentiam cum omnibus, quae ei insunt, rebus naturalibus commiscemus. etenim etiam Athanasium divinum dixisse scimus. sanctum, bonum, increatum, inexplicitum, incorporeum, temporis distinctione carens, aeternum, creans, iustum, initio et fine carens, non investigatum, infinitum, ignotum,

λέγεται ἀλλὰ περὶ τὴν οὐσίαν, ὡς ἐκ δύο καὶ πλειόνων ἐπὶ ἓν ἔχοντα τὴν ἀναφορὰν ἃ καὶ ἄθροισμα καὶ πλήρωμα θεότητος λέγεται. καὶ ἐπὶ τούτοις ἔφασκε λέγειν καὶ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην φανερῶς τῆς ἀκτίστου φύσεως τὴν ἄκτιστον διαφέρειν ταύτης ἐνέργειαν. καὶ τί δεῖ λέγειν ἅπανθ' ἑξῆς ὁπόσα ἐφ' ἑτέροις ἕτερα συνείρων ἐκεῖνος ἐπ' ἴσης κατεψεύδετο πάντων ἁγίων, βωμολοχῶν ἄντικρυς καὶ διαβάλ-
15 λων τὰς θείας γραφάς. ἓν μὲν οὖν ἔφησε πρὸς αὐτὸν ὁ Γρηγορᾶς. "κείσθω σοι τοῦτο λῆμμα πρὸς κατηγορίαν καὶ πρῶτον. ἑάλω γάρ σου ἡ σεμνότης ἐπ' αὐτοφώρῳ, καλὲ Παλαμᾶ, μηδεμίαν ἔχουσα πρὸς τῆς θείας γραφῆς συμμαχίαν πρὸς τὸ δεῖξαι ὅτι οὐχ ἓν ἀλλὰ πολλὰ τὰ ἄκτιστα. ὃ δὴ κράτιστον ἐφόδιον παντὶ ὅτῳ ἂν πρὸς βουλήσεως ᾖ κατὰ σοῦ τοξεύειν, γραφικῆς ἐρήμου πάσης βοηθείας, ἑλομένου τὴν κατὰ τῆς εὐσεβείας παράταξιν. οὐ γὰρ ἂν εἶεν ἑαυταῖς αἱ γραφαὶ μαχόμεναι, εἴ τις μετ' ἐπιστήμης ἁρμοττούσης αὐτὰς ὁρῴη· ὡς κατ' αὐτό γε τοῦτο σαυτῷ κληροῦχον αἰσχύνης καθίστασθαί σε ἅτε μήτε μηδεμίαν ἀπόδειξιν ἔχοντα γραφικὴν ὑπέρ τε σαυτοῦ καὶ ἃ καινοφωνῶν ἐξ ἰδίας ἔπνευσας γαστρός, μήτε μηδεμιᾷ χρώμενον ἐπιστημονικῇ μεθόδῳ, ἀλλ' αὐτονομίᾳ τινὶ μεθυούσῃ φάναι καὶ ἀστατούσῃ φερόμενόν τε συχνὰ καὶ μεταρριπιζόμενον ἐξ ἀνεδράστου βάσεως εἰς ἀνέδραστον βάσιν. ὅρους γὰρ καὶ κανόνας ἐπιστημονι-

voluntas, vis, providentia, sapientia, vita, taliaque. non omne vocatur essentia, sed ea, quae ex duobus et pluribus ad unum referuntur, quae et materies et expletio divinitatis vocantur, et praeterea dicere contendit etiam Ioannem Damascenum aperte differre ab increata natura increatam huius efficientiam. et quid opus est, omnia ordine narrare, quae aliis alia addens ille mentitus est, cum omnium sanctorum aperte irrideret et inverteret libros divinos. una quidem, dixit ei Gregoras, sit tibi haec sumptio opprobrio et prima est enim deprehensa maiestas tua in ipso furto, egregie Palamas nullum habens e scriptura divina auxilium ad demonstrandum, non unum, sed multa esse increata, quod quidem maximum est adiumentum cuique, cui in animo sit, in te invehi, qui omni librorum auxilio destitutus pugnam contra pietatem praefers. neque enim secum pugnant libri, si quis doctrina apta praeditus eos inspiciat, itaque hac ipsa in re tibi ipsi sortitus ignominiam adstas, qui neque documentum habeas ullum librorum tibi et iis, quae nova e ventre tuo exhalasti, neque utaris ulla ratione ad literas pertinente: sed cupiditate quadam ebria dicendi multa et inconstanti ducaris et ex instabili gressu abripiaris in

κῶν ἀποδείξεων ἐν τοῖς θεολογικοῖς δόγμασι τοὺς ἀποφαντικοὺς τῶν σοφῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας λόγους εἶναι καλῶς ἐδιδάχθημεν. ὁ τοίνυν μὴ τοῖς τοιούτοις ἑπόμενος ὅροις, ὅθεν ἕξει πιστώσασθαι ἔχειν εὐσέβειαν, οὐκ ἂν ἔχοι.

16 Καὶ πρῶτον μὲν τοῦτο τιθέσθω τῆς σῆς ἀσεβείας ἐνδεικτικόν, δεύτερον δ' ὅτι ἓν τὸ ἄκτιστον τὴν θείαν εἶναι φύσιν εἰπόντων ἡμῶν, καὶ πολλῶν πολλὰς ἁγίων γραφὰς ὀνόμασί τε καὶ νοήμασιν ὁμοφώνους προενεγκόντων εἰς ἐναργῆ f. 136 r. καὶ ἀναντίρρητον ἀπόδειξιν τῆς προτεθείσης σκέψεως, οὐ μόνον οὐδεμίαν αὐτὸς ἀντίθεσιν εὑρεῖν ἐδυνήθης, οὐδὲ δεῖξαι τῶν πάντων ἁγίων ὁντιναοῦν πλείω τοῦ ἑνὸς εἶναι τὰ ἄκτιστα λέγοντα, ἀλλὰ καὶ τοὺς λέγοντας παραλογίζῃ καὶ ἀθετεῖς, καὶ τὴν ἀπολογίαν ὕπουλον προβάλλεις, ἐπειγόμενος μὲν λαθεῖν, οὐ δυνάμενος δέ. καὶ γὰρ πρῶτον μὲν ἑάλως ἐνταῦθα μὴ μόνον ἐξ ὑποθέσεως ἀνυποστάτου λαμβάνων καὶ τιθεὶς οἴκοθεν αὐτός, ὅπερ ἀσθενείας ἐσχάτης ἐνδεικτικόν, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἄρθρου τῆς ζητήσεως οὔσης δεῖξαι τὸ ἄκτιστον ὅτι ἐστὶν ἕν, ἄρθρου χωρὶς αὐτὸς ἀνθυπήνεγκας, λέγων τίς οὐκ οἶδεν ὅτι ἓν ἄκτιστόν ἐστιν ὁ θεός. καὶ βεβαιοῖς διὰ τῆς σῆς τοιαύτης ἀποκρίσεως δυοῖν θάτερον, ἢ ὅτι πολλὰς καὶ ἀπείρους καὶ ὑφειμένας καὶ διαφόρους δοξάζων θεότητας ἀκτί-

16. οἴκοθεν αὐτὸς Boivinus: evanuerunt litterae κοθεν αὐ.

gressum instabilem. normas enim et regulas demonstrationum ad literas pertinentium in dogmatis theologicis esse dogmaticas sapientum ecclesiae magistrorum sententias bene edocti sumus.

Qui igitur tales normas sequitur, is non habeat, unde probet nobis pietatem suam, atque hoc primum esto impietatis tuae documentum! deinde cum unum increatum esse naturam divinam diceremus et multorum sanctorum multos libros verbis et cogitatis consentientes proferremus ad manifestam et irrefutabilem probationem quaestionis propositae, non modo nullam ipse oppositionem invenire potuisti neque ostendere omnium sanctorum quemquam qui plura quam unum esse increata diceret, sed etiam eos, qui hoc dicunt, argumentando corrumpis et contemnis, et defensionem fraudulentam profers, cum coactus sis latere, sed non possis. etenim primum deprehensus es hic non modo ex opinione vana assumens et proponens, id quod extremae imbecillitatis est documentum, sed etiam, cum agatur "increatum" cum articulo coniunctum, ut nimirum ostendatur, increatum esse unum, tu articulo neglecto ipse obiecisti haec. quis ignorat, unum increatum esse deum? et affirmas tali responsione alterum utrum: aut enim et infinitas et submissas et diversas credens esse

στους ὥσπερ ἰδέαν τινὰ τὸ θεὸς εἶναι λέγεις ὄνομα ἄκτιστον καὶ θεότητα πρὸς διαφόρους θεότητας μεριζόμενον ἀπειράκις ἀπείρως ὑπερκειμένας καὶ ὑφειμένας, ὥσπερ τὸ καθόλου ζῶον εἰς διάφορα τὴν φύσιν εἴδη, λογικά τε καὶ ἄλογα, ἔνυδρά τε καὶ ἄνυδρα, χερσαῖά τε καὶ αἰθέρια, οὐκ εἰδὼς ὅτι τὸ θεῖον ἁπλοῦν ὂν καὶ ἀσώματον ἀμερὲς ἐξ ἀνάγκης ἐστί, καὶ οὐδὲ πολλὰ μογήσας τις δεῖξαι δυνηθείη ἂν οὔτ' εἰς τὸ ὑφειμένον οὔτ' εἰς τὸ ὑπερκείμενον μεριζομένην τὴν μόνην ἐκείνην ἄκτιστον καὶ πάντῃ ἀμέριστον οὐσίαν τε καὶ θεότητα· ἢ τό γε δεύτερον, πολλῶν ὑπὸ σοῦ δοξαζομένων ἀκτίστων θεῶν καὶ θεοτήτων, ἕνα τῶν πολλῶν εἶναι λέγεις καὶ τὸν ἡμῖν δοξαζόμενον ποιητὴν τοῦ παντός. καὶ ἔστιν ἀμφοῖν οὐδέτερον ἀσεβείας ὑπερβολὴν παραλεῖπον.

17 Τρίτον δὲ ὅτι καὶ τὰς θείας ὑποστάσεις ἀνουσίους εἶναι δοξάζων ἑάλως, ὥσπερ καὶ πολλάκις ἤδη πρότερον, ὡς γίνεσθαί σοι τὰς ὑποστάσεις ἀνυποστάτους. τὸ γὰρ ἀνούσιον ἀνυπόστατον· καὶ λοιπὸν ὡς ὅταν καὶ τὰς ἀνουσίους ἐκείνας θεότητας εἰς ἄπειρον ἀριθμὸν θεοτήτων παραπέμπῃς ἀκτίστων, ὑποστάσεις εἶναι καὶ ταύτας δοξάζεις· καὶ ὃ πολλάκις ἑάλως γράφων, μὴ τρισυπόστατον εἶναι μόνον τὴν θείαν φύσιν ἀλλὰ καὶ πολυυπόστατον, τοῦτο κἀνταῦθα τε-

deitates increatas tanquam genus quoddam contendis deum esse nomen increatum et divinitatem, divisum sexcenties in diversas divinitates impositas et submissas, velut animal in universum in diversas quod ad naturam attinet species, animalia nimirum ratione praedita et destituta, in aqua viventia et aquarum expertia, terrestria et in aëre viventia: ignorans, numen divinum, quia simplex est et incorporeum, necessario esse individuum, neque in suppositum neque in impositum dividi solam illam increatam et omnino individuam essentiam et divinitatem, multum elaborando quisquam demonstrare possit: aut, id quod alterum est, cum multos credas increatos deos et deitates, unum ex his multis esse contendis etiam illum, qui nobis creditur mundi universi creator, quorum neutrum multum abest a summa impietate.

Tertio loco deprehensus es opinans substantias divinas essentia carere, ut etiam saepenumero iam antea, ita ut substantiae tibi videantur non substare. quod enim essentia caret, substantiae etiam est expers, et sequitur, ut, si illas quoque divinitates essentia carentes in numerum infinitum divinitatum increatarum dividas, substantias eodem modo esse divisas opineris: et quod saepe scribens deprehensus es, non solum trium substantiarum esse naturam divinam, sed

τόλμηκας, ὑποστάσεις μὲν ἀνουσίους θεότητας δ' ἀνυποστάτους σέβων.

18 Τέταρτον δὲ ὅτι καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν λίθον εἰς ὑπόδειγμα φέρων, καὶ ὁριζόμενος οὐσίαν εἶναι μετὰ τῶν φυσικῶς περὶ αὐτὴν ὁρωμένων συλλαμβανομένην, ἑάλως ἔτι καὶ συμβεβηκότων σύλληψιν εἶναι νομίζων τὴν θείαν ἐκείνην οὐσίαν f. 136 v. ὥσπερ ἐπὶ τοῦ προβληθέντος σοι λίθου, βάρος ψυχρότητα χρῶμα μῆκος πλάτος καὶ βάθος, καὶ ὅσα τοιαῦτα νοεῖν ἔχει τις, ἔχοντος. ὃ καὶ τοῦ προτέρου χεῖρον εἰς ἀτοπίαν.

19 Καὶ πέμπτον ἄτοπον, ὅτι καὶ βεβαιοῖς τὴν σὴν ἀμαθίαν καὶ πολυθεΐαν διὰ τῆς πρὸς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον συκοφαντίας. ἐπὶ γὰρ ἓν ἐκεῖνος ἔχειν φησὶ τὴν ἀναφορὰν τὰ οὕτω πολλὰ τῶν ὀνομάτων ἐκείνων, εἴτουν τὴν οὐσίαν· σὺ δ' οὐκ ᾔσθου κατὰ σεαυτοῦ κομίζων ὃν ὑπὲρ σεαυτοῦ κεκόμικας· οὕτως ἀμαθὴς εἶ καὶ μάλα ἀγροῖκος. εἶτα καὶ ἄθροισμα λέγει καὶ πλήρωμα θεότητος ταῦτα αὐτός, οὐ μὴν θεοτήτων τῆς οὐσίας διαφόρων κατὰ σὲ καὶ ἀλλήλων. πᾶς γὰρ ὃς ἐπὶ ἓν αὐτὰ τὴν ἀναφορὰν ἔχειν φησί, δηλαδὴ τὴν οὐσίαν.

20 Ἔστι κἀπὶ τούτοις ἕκτον ἄτοπον, ὅτι καὶ τὸν θεῖον συκοφαντεῖς Δαμασκηνόν, ὡς προϊοῦσιν ἡμῖν εἰρήσεται καὶ αὐτὸ πλατύτερον. δειχθήσεται γὰρ τὸ χαρακτηρίζειν τῷ διαφέρειν μὴ

etiam multarum, illud hic quoque ausus es dicere, cum et substantias essentiae et divinitates substantiae expertas venereris.

Quartum cum et homine et lapide exemplis utaris et contendas, essentiam comprehendi cum iis, quae in ea cernantur naturali modo, deprehensus es porro credens accidentium quoque comprehensionem esse illam essentiam divinam, velut in lapide a te iactato, qui gravitatem, frigus, colorem, longitudinem, latitudinem altitudinemque et quaecunque eiusmodi cogitari possunt, continet, id quod etiam peius est stultitia priore.

Et quintum stultum illud, quod etiam confirmas ignorantiam tuam et multorum doctrinam deorum perversione dictorum Athanasii magni. ad unum enim ille dicit referri illa tot nomina, nimirum ad essentiam. tu autem imprudens contra te attulisti quem pro te allaturus eras. tam rudis es et valde incultus. deinde et materiem et expletionem divinitatis haec ipse nominat, non tamen divinitatum, quae ab essentia, ut tu vis, et inter se differant, quomodo enim talia dicere possit, qui ad unum illa referri dicit, nimirum ad essentiam.

Est autem praeterea sextum stultum illud, quod divinum quoque criminaris Damascenum, quod et ipsum planius a nobis postea dicetur. demonstrabitur enim, significare et differre non esse idem,

εἶναι ταὐτόν, κἂν σὺ βοῶν διαρραγῇς, τὰ ἄμικτα μιγνὺς καὶ λέγειν τὸν θεῖον ἐκεῖνον αἰτιώμενος ἄνδρα τῆς ἀκτίστου φύσεως διαφέρειν τὴν ἄκτιστον ταύτης ἐνέργειαν. οὐδὲ γὰρ οὐδεὶς τῶν ἁπάντων ἐν τοῖς ἐκείνου συγγράμμασιν οὐδὲ πολλὰ μογήσας οὔτε μόγις μέγα τι. τῶν πάντων οὔτε μάλα μόλις γοῦν τῶν ἐλαχίστων οὐδὲν ὁμότροπον ἄν ποθ' εὕροι τουτοισὶ τοῖς νῦν παρευρημένοις καὶ προτεθειμένοις τῷ καταράτῳ σοὶ Παλαμᾷ καὶ δολερῷ συκοφάντῃ. δυοῖν γοῦν ἔπειτα θάτερον, ἢ γὰρ ἑκὼν βλασφημεῖς ἢ οὐχ ἑκὼν ἀγνοεῖς, ἀναλφάβητος ὤν, ὡς ἔοικεν, ἔτι, καὶ τῶν πρώτων τῆς σοφίας στοιχείων πάνυ τι ἀδαής. ὧν τὸ μὲν ἀνίατον, τὸ δ' ἡμιμόχθηρον καὶ ἰάσιμον· ἣν οὖν καὶ αὐτὸς ἐθέλῃς, ἑλοῦ τὸ δεύτερον. δυοῖν γὰρ ὄψεσθαι θάτερον ἐλπίζω καὶ εὔχομαι, ἢ τὴν σὴν ἐπιστροφήν, εἰ βούλει, ἢ τὴν σὴν καταστροφήν, εἰ μὴ βούλει. τὸ μὲν γὰρ σὲ τῆς πολυετοῦς ἀπωλείας ἐξελεῖ-
21 ται, τὸ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους μὴ βλάπτεσθαι. πόθεν οὖν ἐπιχειροίημεν ἂν μεταπείθειν ἄνδρα τοσοῦτον καὶ οὕτως ἡλικίας ἔχοντα; ἢ πάντως ὅθεν οὐκ ἀνέλπιστον ἂν εἴη τὸ σκέμμα πρὸς ὠφέλιμον τέλος, μηδὲ μάταιος γένοιτ' ἂν ἡ σπουδή. βούλομαι δ' οὖν ὅμως ἐντελεστέραν τοῦ λόγου ἀρχόμενος τὴν τῶν ῥηθησομένων ποιήσασθαί σοι προκατάστασιν, καὶ διδάξαι τὸν ἀμαθῆ σὲ ἐξ αὐτῶν ἀρχόμενος τῶν ἁπλῶν στοιχείων καὶ φωνῶν, ὡς οἱ γραμματισταὶ τὰ μειράκια, ἵνα μὴ συνε-

(etiamsi tu clamore rumparis, qui remotissima misceas et dicere divinum illum crimineris virum ab increata natura differre increatam eius efficientiam. neque enim quisquam omnium in illius scriptis, quamvis multum elaborando, vix neque magnum omnium neque minimorum quidem quidquam simile inveniat unquam iis, quae nunc a te, Palama, obtrectatore detestato et insidioso inventa et prolata sunt). deinde alterutrum quidem, aut enim non invitus falso criminaris, aut invitus illa ignoras, et illiteratus es, ut videtur, adhuc, et primorum sapientiae elementorum omnino ignarus, quorum illud insanabile, hoc semimiserum (dimidio melius) et sanabile est: si igitur et ipse vis, hoc delige. alterutrum enim me visurum esse spero optoque, aut te volente reditum tuum, aut te nolente interitum tuum, alterum enim te liberabit pernicie aeterna, alterum etiam caeteros damno. [hic Palamam docet quae scire eum iam olim oportebat]. quomodo igitur persuadere conabimur tali eoque iam aetatis provecto viro, aut omnino quomodo non insperabilis erit de utili exitu prospectus neque vana fiet opera? tamen volo pleniorem in orationis initio eorum quae dicentur instituere tibi dispositionem, et te edocere ex ipsis initium sumens simplicibus elementis et sonis, ut magistri pueros, ne semper

χῶς πρὸς τῶν πολλῶν καὶ αὐτὸς ἀκούῃς ἐκεῖνο δὴ τὸ τοῦ Πλάτωνος σκῶμμα, ὡς ἀμαθὴς εἶ, ὦ ἑταῖρε, καὶ οὐχ ἕπῃ· ἦ γὰρ ἂν οὐδ' αὐτοῦ γε δὴ Βασιλείου τοῦ θείου παντάπασιν, ὡς ἔοικεν, ἀνήκοος μείνας τῇ ἐπιστήμῃ μετὰ τῆς εὐσεβείας οὕτω προσέκοπτες, ὁμιλητέον εἶναι λέγοντος ποιηταῖς καὶ λογοποιοῖς καὶ ῥήτορσι καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ὅθεν ἂν μέλλοι πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν ὠφέλειά τις ἔσεσθαι. ὥσπερ γὰρ οἱ δευσοποιοὶ προπαρασκευάσαντες θεραπείαις τισὶν ὅτι f. 137 r.
ποτ' ἂν ᾖ τὸ δεξόμενον τὴν βαφήν, οὕτω τὸ ἄνθος ἐπάγουσιν, ἄν τε ἁλουργὸν ἄν τέ τι ἕτερον ᾖ, τὸν αὐτὸν δὴ καὶ ἡμεῖς τρόπον, εἰ μέλλοι ἀνέκπλυτος ἡμῖν ἡ τοῦ καλοῦ παραμένειν δόξα, τοῖς ἔξω δὴ τούτοις προτελεσθέντες τηνικαῦτα τῶν ἱερῶν καὶ ἀπορρήτων ἐπακουσόμεθα παιδευμάτων, καὶ οἷον ἐν ὕδατι τὸν ἥλιον ὁρᾶν ἐθισθέντες, οὕτως αὐτῷ προσβαλοῦμεν τῷ φωτὶ τὰς ὄψεις. λέγεται δέ, φησί, καὶ Μωσῆν ἐκεῖνον τὸν πάνυ, οὗ μέγιστόν ἐστιν ἐπὶ σοφίᾳ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ὄνομα, τοῖς Αἰγυπτίων μαθήμασιν ἐγγυμνασάμενον τὴν διάνοιαν οὕτω προσελθεῖν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ὄντος· παραπλησίως δὲ τούτῳ κἂν τοῖς κάτω χρόνοις τὸν σοφὸν Δανιὴλ ἐπὶ Βαβυλῶνός φασι τὴν Χαλδαίων σοφίαν καταμαθόντα τότε τῶν θείων ἅψασθαι παιδευμάτων. ἐπεὶ γοῦν ἃ 22
πεντεκαιδεκέτη σε μαθεῖν ἐχρῆν οὐκ ἔμαθες, οὐδέ γε φράτορας ἑπτέτης ἔφυσας κατά γε τὸν ἐξ Ἀττικῆς σοφὸν εἰπεῖν,

ex multis et ipse audias illud Platonis ludibrium, quam indoctus es, amice, neque intelligendo nos assequeris. profecto enim, quamquam ne ipsius quidem Basilii divini videris omnino neglexisse institutionem, ita offendebas in scientia et pietate, qui quidem familiariter utendum esse dicit poetis et historicis et rhetoribus et omnibus hominibus, ex quibus ad animi curam fructus aliquis redundaturus sit. ut enim infectores cum praepararunt multum tractando id, quod succum recipiat, tum demum colorem obducunt, sive purpureum sive alium, eodem igitur modo nos quoque, si indelebilem nobis gloriam pulchri manere volumus, postquam illis, quae extra sunt, praeparati sumus, tum demum sacram et secretam audiemus doctrinam, et ut antea in aqua solem videre soliti sumus, ita in lumen ipsum convertemus oculos. [dicitur autem, inquit, Moses quoque ille celeberrimus, cuius maximum est propter sapientiam apud homines omnes nomen, cum in literis Aegyptiorum mentem suam exercuisset, tum demum accessisse ad veritatis scientiam: simili ratione etiam postea Danielem sapientem dicunt Babylone Chaldaeorum sapientiam edoctum rerum divinarum doctrinam tractasse.] quoniam quae quindecim annos natum

ἀλλὰ τὸ τῆς παροιμίας ἀπὸ κώπης ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ τὸ στρατήγιον ἐξαίφνης ἔδραμες, λέγω δὴ τὸ θεολογεῖν ἀνίπτοις τε χερσὶ καὶ σαθρᾷ διανοίᾳ, φέρε κἂν ἐν γήρᾳ διδάχθητι παρ' ἡμῶν τὰς στοιχειώδεις ταύτας καὶ πρώτας φωνὰς τῶν γραμμάτων, ὡς ἂν εὐμαθέστερος ἴσως γενόμενος τῆς θείας τέως αἴσθοιο γραφῆς, καὶ μηκέτι δι' ὄχλου τῇ εὐσεβείᾳ γίγνοιο, δημαγωγῶν ἃ τοῖς κάτω μᾶλλον ἢ τοῖς ἄνω πρέπει νεκροῖς. τὰ γὰρ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις ὁρίζεσθαί τε καὶ διορθοῦσθαι νόμιμον, ἐπεὶ καὶ Χαρμίδης ὁ Λαρισσαῖος ἀκούσας διηγουμένου τινὸς ἐν ὕδατι ζέοντι ζώσας ἰδεῖν ἐγχέλυας, οὐκοῦν ἐν ψυχρῷ ταύτας ἑψήσωμεν ἔφησεν. ἧς οὖν καὶ αὐτὸς ἀσύνετος ἔμεινας πεντεκαιδεκέτης παιδείας, ταύτης ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα γεγονὼς ἀκροατὴν σεαυτὸν ἀποδεικνύναι μὴ ἀπαξίου τήμερον, τῶν ἁπλῶν δηλαδὴ καὶ ἀρχοειδῶν φωνῶν καὶ στοιχείων. ταῦτα δ' ἂν πάντως εἴη τά τε ὀνόματα καὶ ῥήματα. πρῶτον γὰρ δεῖ θέσθαι, φασί, τί ὄνομα καὶ τί ῥῆμα, οἱονεί τινα στεῤῥὸν θεμέλιον, ἔπειτα τί ἐστιν ἀπόφασις καὶ κατάφασις καὶ ἀπόφανσις καὶ λόγος, καὶ ὅσα ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ταύτης ἐπιπλοκῆς καὶ συνθέσεως τῶν τε ὀνομάτων καὶ τῶν ῥημάτων ἀποτελοῦνται. σκιαὶ γὰρ οἱονεί τινές εἰσι τῶν πραγμάτων αἱ φωναί, πρὸς τὰς κινήσεις τῶν ὑφεστώτων σχηματιζόμεναι καὶ ὀνόμασι καὶ ῥήμασι κεραννύμε-

te discere oportebat, non didicisti, atque septem annos natus ne gentiles quidem contendebas secundum sapientem illum Atheniensem profiteri, sed ex remo, ut aiunt, in suggestum et praetorium repente te coniecisti, hoc scilicet dico, quod tu ad res divinas accessisti illotis manibus et mente obtusa, age etiam senex edocearis a nobis hos elementarios et primos sonos literarum, ut doctior factus, divinam aliquatenus intelligas scripturam neque oneri sis pietati; cum plebem ad ea perducas, quae magis decent mortuos, qui infra quam eos qui supra terram versantur, adversa enim adversis dividere et corrigere iustum est, quamobrem etiam Charmides Larissensis, cum audiret quendam narrantem se in aqua aestuante vivas vidisse anguillas, has igitur, inquit, in frigida coquemus. ut igitur et ipse ignarus mansisti quindecim annos natus doctrinae, ita eius aetatem annorum sexaginta egressus te studiosum simulare nolis hodie, simplicium scilicet et primorum sonorum elementorumque, haec sunt omnino nomina et verba: primum enim dicunt solidum quoddam fundamentum iacere oportere, quid sit nomen, quid verbum. deinde, quid sit adfirmatio et negatio et sententia et conclusio et quaecunque ex hac hominum coniunctione et compositione nominum et verborum efficiuntur. umbrae enim quodammodo rerum sunt soni secundum motus substratorum formati et

ναι· οὐδὲ γὰρ φύσει τοῖς πράγμασι τὰ ὀνόματα, καὶ μὴν οὐδὲ φύσις, ἀλλὰ κατὰ συνθήκην καὶ συμφωνίαν ἀνδρῶν συνετῶν ἐπιγίγνονται τοῖς πράγμασιν αἱ σημαντικαὶ τῶν πραγμάτων προσηγορίαι κατὰ τὸν Νυσσαέα Γρηγόριον.

Δεῖ γὰρ ἔκ τε τῶν ἡμετέρων καὶ ἅμα τῶν θύραθεν 23
σοφῶν, σύμφωνα φθεγγομένων ἐν ταῖς τῶν λόγων ἐπιστημο- f. 137 v.
νικαῖς ἀκριβείαις, τῷ ἀμαθεῖ τὴν προπαίδειάν σοι τῆς τοιαύτης προσάγειν διδασκαλίας, ὡς ἂν οὕτω δυνηθείημεν ὀψὲ γοῦν καθικέσθαι τῆς σαθρᾶς καὶ ἀμαθεστάτης σου διανοίας. τεῖχος γὰρ ὁ μέγας εἶναί φησι Βασίλειος τοῖς δόγμασι τῆς τῶν θύραθεν ἐπιστήμης τὴν δύναμιν, οὐκ ἐῶσαν αὐτὰ τοῖς βουλομένοις εὐάλωτά τε καὶ εὐδιάρπαστα γίνεσθαι. καὶ αὖθις ὁ θεῖος Χρυσόστομος "ὅταν περὶ δόγματα" φησὶ "νοσῇ ἡ ψυχὴ τὰ νόθα, πολλὴ τοῦ λόγου ἐνταῦθα ἡ χρεία, οὐ πρὸς τὴν τῶν οἰκείων ἀσφάλειαν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἔξωθεν πολέμους." καὶ αὖθις ὁ θεῖος Μάξιμος "δίχα λογικῆς δυνάμεως ἐπιστημονικὴ" φησὶ "γνῶσις οὐκ ἔστι, καὶ γνώσεως χωρὶς οὐ συνίσταται πίστις." ὁρᾷς τὸ τῶν σῶν βλασφημιῶν αἴτιον, ἄνθρωπε· οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἢ πάντως ἡ τούτων ἄγνοια, λέγω δὴ τὴν τῶν θύραθεν καὶ τῶν ἡμετέρων ἅμα σοφῶν καὶ θεολόγων ἀνδρῶν ἐπιστήμην. ἣν ἀγνοοῦντά σε νῦν γοῦν διδαχθῆναι χρεὼν ἐνταυθοῖ παρ' ἡμῶν.

nominibus et verbis mixti, neque enim gignet rebus nomina ullo modo ne natura quidem, sed ex convenientia et consensione hominum prudentum oriuntur rebus nomina res significantia secundum Gregoram Nyssaeum.

Est enim opus e sapientum qui apud nos et apud externos sunt consentientibus in literarum subtilitate dictis tibi inerudito adducere praeparationem eiusmodi institutionis, ut hoc modo possimus tandem aliquando tangere mentem tuam obtusam et ineruditissimam. murum enim dogmatum Basilius magnus esse dicit externorum doctrinae vim, quae non sinat ea a quolibet exagitari et diripi, et rursus Chrysostomus divinus. cum ex dogmatis, inquit, aegrotat animus spuriis, tum magnus literarum est usus, non solum contra infirmitatem domesticam sed etiam contra tumultus externos: et rursus maximus divinus, sine literarum vi, inquit, non oritur vera cognitio, et sine cognitione non consistit fides. vides iam maledictionum tuarum causam, amice, alia enim est nulla quam omnino ignorantia illorum, dico nimirum virorum qui apud externos et apud nos sunt sapientum et in res divinas inquirentium doctrinam, quam cum ignores nunc saltem edocearis necesse est hic a nobis.

24 Τούτων δ' οὕτω λεγομένων τινὲς τῶν τῆς γερουσίας μάλιστα φίλων τῷ Παλαμᾷ καὶ ὁμοδόξων ὁμοῦ καὶ συναγωνιστῶν ὑπεψιθύρισαν πρὸς οὓς τῷ Γρηγορᾷ μὴ σκώπτειν μηδ' ἐς τοσοῦτον εἰρωνεύεσθαι πρὸς ἄνδρα ἐπίσκοπον καὶ πολιὸν τὴν τρίχα. κατὰ μικρὸν οὖν ὁ Γρηγορᾶς ἐπισχὼν καὶ ἀκούσας ἀνελάμβανεν αὖθις τὸν λόγον. καὶ δὴ "ἔστι μὲν οὖν" φησὶν "τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα, καὶ τὰ γραφόμενα τῶν ἐν τῇ φωνῇ, ἥτις δὴ κατὰ φύσιν ἄναρθρος οὖσα ἔναρθρος γίνεται θέσει, δι' ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων ὀψιγόνοις παρευρημένων ἀνθρώποις. τὰ γὰρ πρῶτα κατὰ φύσιν, ἅτε ὄντα ἁπλᾶ, καὶ πρότερα δήπου τῶν κατ' ἐπιτήδευσιν καὶ συνθέτων ὁ τῆς ἀληθείας δεδικαίωκεν εἶναι λόγος. πρότερα ἄρα τῶν ἐν τῇ φωνῇ σημαντικῶν ὀνομάτων ὁμοῦ καὶ ῥημάτων τὰ ἐν τῇ ψυχῇ παθήματα εἴτουν νοήματα. ἔμφυτα γὰρ νοήματα κἀξ αὐτοχθόνου πηγῆς ἀποῤῥέοντα, ἐκεῖνα δ' ὑστερογενῆ καὶ ἐπίκτητα. ὧν οὐκ ἂν ἀνθρώποις ἐδέησεν, εἰ δύναμις ἐνῆν προφαίνειν ἀλλήλοις τὰ τῆς διανοίας κινήματα. "δέον γὰρ" ὁ μέγας φησὶν Διονύσιος "εἰδέναι κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὅτι στοιχείοις καὶ συλλαβαῖς καὶ λέξεσι καὶ γραφαῖς καὶ λόγοις χρώμεθα διὰ τὰς αἰσθήσεις, ὡς ὅταν ἡμῶν ἡ ψυχὴ ταῖς νοεραῖς ἐνεργείαις ἐπὶ τὰ
f. 138r. νοητὰ κινῆται, περιτταὶ μετὰ τῶν αἰσθητῶν αἱ αἰσθήσεις."
25 διὰ γὰρ τὸ τῇ σαρκίνῃ περιβολῇ τὴν φύσιν ἡμῶν περιείργε-

Hic dictis quidam ex iis, qui in concilio erant, amicissimi Palamae et consentientes cum eo et socii, insurrarunt ad aurem Gregorae, ne illuderet neve adeo irrideret episcopum capillis canescentibus. aliquantulum igitur Gregoras desinens et dicto audiens orationem denuo suscepit. sunt quidem, inquit, linguae mutationes animi mutationum signa: et literae mutationum linguae, quae quidem cum a natura sit inarticulata, articulata est compositione, auxilio nominum et verborum ab hominibus posteris inventorum. prima enim quoniam natura simplicia sunt, etiam priora tractatis et compositis veritatis censuit esse ratio. priores igitur linguae significantibus nominibus verbisque sunt animi mutationes sive cogitata, insita enim sunt cogitata et ex innato fonte manant: illa autem postera et adscita! quibus non opus esset hominibus, si facultas suppeteret demonstrandi sibi invicem animi motiones.. necesse est enim, ait Dionysius magnus, scire secundum id quod verum est, nos literis et syllabis et verbis et scripturis uti propter animadversiones, cum ubi animus noster intelligendi viribus ad ea quae intelligi possunt movetur, cum animadversis relinquantur animadversiones. cum enim carne circumdata natura nostra

σθαι, φανερωθῆναι μὴ δυναμένων, ἀναγκαίως" ἔφη Γρηγόριος "καθάπερ σημείοις τοῖς πράγμασι τὰς ποιὰς τῶν ὀνομάτων θέσεις ἐπιβάλλοντες, δι' ἐκείνων τὰς τοῦ νοῦ κινήσεις ἀλλήλοις δημοσιεύομεν. καὶ τούτου χάριν τῷ μέν τινι τῶν ὄντων ὄνομα οὐρανὸν ἐθέμεθα, ἑτέρῳ δὲ γῆν καὶ ἄλλῳ ἄλλο τι. καὶ τὸ πρός τι πῶς ἔχειν ἢ τὸ ἐνεργεῖν ἢ τὸ πάσχειν, ταῦτα πάντα ἰδιαζούσαις ἐπισημαινόμεθα ταῖς φωναῖς, ὡς ἂν μὴ ἀκοινώνητός τε καὶ ἄγνωστος ἡ τοῦ νοῦ κίνησις ἐν ἡμῖν μένοι. εἰς γὰρ γένεσιν ὁ θεὸς παράγων τὸν ἄνθρωπον νοῦν παρέσχε καὶ αἴσθησιν. ὧν ὁ μὲν νοῦς ταυτότητα σώζων πρὸς τὰ ἐν κόσμῳ πράγματα φωνῆς οὐ δεῖται, ἀλλ' ἄμεσον τὴν τούτων κέκτηται γνῶσιν. ὡς γὰρ ἔχουσι φύσεως ταῦτα, νοεῖ τὸν ἐφικτόν γε τρόπον αὐτόθεν· ἡ δὲ χρεία κοινωνεῖν τῶν πραγμάτων ἀλλήλοις τοὺς ἀνθρώπους βιαζομένη, καὶ τὰ τῆς ὀρεκτικῆς ψυχῆς ἐξαγγέλλειν ἀπόρρητα, μεσίτῃ νοήσεως καὶ πραγμάτων διέγνωκε χρήσασθαι τῇ αἰσθήσει· αὕτη γὰρ τοῖς οἰκείοις ὀργάνοις τοὺς τῶν ἔξω πραγμάτων τύπους ἀναλαμβάνουσα καὶ οἷον βιβλίῳ τῷ φανταστικῷ τῆς ψυχῆς καταγράφουσα, εἰκόνας φησὶν ἀντὶ πρωτοτύπων, αὐτόθι ταύτας ἐγκαθιδρύει, σύμφωνα τοῖς νοήμασι
τὰ πράγματα σπεύδουσα δρᾶν. διὸ καὶ φωνῆς ἐδεήθη δυνα- 26
μένης ἐξομοιοῦσθαι μὲν τοῖς νοήμασιν ἐφαρμόζεσθαι δὲ τοῖς πράγμασι. τοῦτο δ' οὐκ ἄλλως ῥᾴδιον ζώῳ γίνεται λογικῷ, πλὴν δι' ἐνάρθρου φωνῆς, ὑπὸ συνθήκης ἀνδρῶν εὐφυῶν

circumcludatur, ita ut non possimus nos declarare, necessario, ait Gregorius, tanquam signis rebus qualescunque nominum compositiones imponimus hisque animi motiones nobiscum invicem communicamus, quamobrem alii rei nomen imponimus coeli, alii nomen terrae, aliis alia, et ad aliquid referri sive agere sive pati, haec omnia propriis significamus vocibus, ne incommunis et incomperta animi motio inter nos sit. cum enim creatum hominem adduceret, rationem ei tribuit et animadversionem, quarum ratio eandem conditionem retinens cum rebus, quae in mundo sunt, lingua non eget, sed ipsam harum cognitionem sibi comparat, ut enim quaeque est harum natura, cognoscit quod intelligi potest natura sua ex re ipsa, usus autem, qui homines cogebat ut res secum invicem communicarent et animi cupientis arcana enunciarent uti statuit animadversione, quae cognitionem rebus componeret. haec enim aptis instrumentis rerum externarum formas recipiens et tanquam in libro ficto animi inscribens simulacra, ait, pro exemplaribus ibi haec deponit, operam dans, ut congruas cum cogitatis res reddat, quamobrem etiam voce indiguit, quae formari posset

εἰδοποιηθείσης πρὸς ἄλλην καὶ ἄλλην θρησκείαν τε καὶ διάλεκτον, ὡς συμβαίνειν ἐντεῦθεν μὴ παρὰ πᾶσιν ὡσαύτως ἔχειν αὐτήν, ἀλλ' ἄλλην εἶναι παρ' ἄλλοις ἀεί, καὶ οὕτω μεσιτεῖν, ὡς ἔφην, ἀμφοῖν γινομένην τὴν τῆς ἐνάρθρου χρείαν φωνῆς, τὴν τοῦ ἀκούοντος τῇ τοῦ λέγοντος συνάπτειν εὐστόχως διανοίᾳ κατὰ τὸ ἀνάλογον ἑκάστην ἑκάστῃ· μορφουμένη γὰρ αὕτη καὶ διαπλαττομένη ῥήμασί τε καὶ ὀνόμασι λόγος γίνεται σχήμασι ποικίλοις καὶ ἀρχαῖς καὶ πέρασιν ὁρίζων τὸ τῆς ὕλης ἀόριστόν τε καὶ ἄφετον, καὶ οὕτω τοῖς ἔξω τὴν ἔνδον ἑκάστου βούλησιν ἀπαγγέλλων. πλὴν οὐχ ὡς ἔτυχεν ἀτάκτως φέρεσθαι καὶ κατὰ τὴν ἑκάστων διάφορον θέλησιν
f. 138 v. ἡ σοφία κατόπιν ἐληλυθυῖα παρὰ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἀφῆκεν, ἀλλὰ νόμοις καὶ κανόσιν ὑπέζευξε ταύτην κατὰ τὰς παρ' ἑκάστοις συνθήκας. ὧν ἐνίαις ἐνίοτε καὶ ἐνιαχοῦ μὴ μόνον κατὰ θρησκείαν τὰς σημασίας ἕπεται διαιρεῖν, ἀλλὰ καὶ καθ' ὁμωνυμίας καὶ πολυωνυμίας. δυοῖν γὰρ θάτερον, ἢ διαφόροις ὀνόμασι τὰ αὐτὰ τοῖς τῇ αὐτῇ διαλέκτῳ χρωμένοις γνωρίζονται πράγματα, ἢ μιᾷ προσηγορίᾳ τὰ διάφορα τῶν πραγ-
27 μάτων, ἢ τούτων μὲν οὐδετέροις ἕτερά γε μὴν ἑτέροις. τούτων δ' οὕτως ἐχόντων καὶ οὑτωσὶ προδιαληφθέντων ἀνακτέον ἂν εἴη τὴν γλῶτταν ἡμῖν εἰς τὸ πρότερον ἴχνος τοῦ λόγου. τὸ δέ ἐστι δεῖξαι τὴν τῶν πολλῶν ἐκείνων ὀνομάτων ὁμόνοιάν τε καὶ συμφωνίαν καὶ πρὸς τὸ κυρίως ἓν ἀναφοράν,

ad similitudinem cogitatorum, accommodari autem rebus, quod alio nullo modo facilius est animali ratione praedito quam voce articulata, quae formata est consensione hominum ingeniosorum ad aliam aliamque superstitionem et dialectum, ut inde intelligatur, non apud omnes eandem esse eam, sed aliam apud alios semper, itaque cum componat, ut ait, ambo, usum articulatae vocis notionem audientis accurate aptare secundum similitudinem notioni loquentis omnem omni, haec enim formata et expressa verbis et nominibus oratio fit, quae formis variis et initiis et finibus definiat materiam indefinitam et dissolutam et ita externis internam cuiusque voluntatem enunciet, tamen eam casu et sine ordine ferri et secundum cuiusque diversam voluntatem sapientia postea a deo aggressa hominibus non concessit, sed legibus et regulis subiunxit eam secundum eas quae apud quosque erant consensiones, quarum nonnullis interdum non solum secundum superstitionem significationes sequitur ut tribuamus, sed etiam secundum nomina eadem et multa. alterutrum enim, aut diversis nominibus eaedem res ab iis qui eadem dialecto utuntur declarantur, aut una significatione diversae res aut horum neutris [alia nimirum aliis]. quae

δηλαδὴ τὴν θείαν ἐκείνην καὶ μακαρίαν οὐσίαν, καὶ μὴ κατ' Εὐνόμιον ἐκεῖνον τὸν δυσσεβῆ, τὸ τῆς ἀγεννησίας ὄνομα θεότητος ὕπαρξιν λέγοντα, καὶ σέ, θεότητας ταῦθ' ὑφειμένας ἡγεῖσθαι πάντα, διαφόρους τῆς οὐσίας καὶ ἀκτίστους, ἀνθρώπων ὄντα εὑρήματα καὶ ποιήματα. αὐτίκα γὰρ πρὸς ἐκεῖνον ὁ μέγας φάσκει Βασίλειος "τὸ ἀγέννητος εἰ ὄνομα, οὐκ οὐσία· τῶν γὰρ οὐσιῶν σημαντικὰ τὰ ὀνόματα, οὐκ αὐτὰ οὐσίαι. εἰ δ' αὐτὸ οὐσία τὸ ἀγέννητος, λεγέτωσαν τὸ ὄνομα αὐτῆς· οὐ γὰρ ἐκ τῶν οὐσιῶν ἀλλ' ἐκ τῶν ὀνομάτων καὶ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζομεν καὶ μάλιστα τὰ ἀσώματα."
ὁρᾷς ἐκ τοῦ παρήκοντος πῶς ἐκ τῶν σωματικῶς θεωρουμέ- 28
νων ἐνεργειῶν φησίν, εἴτουν ἔργων καὶ ποιημάτων, γνωρίζειν ἡμᾶς τὰ ἀσώματα καὶ μὴ φαινόμενα; ἄκουε δ' ἐπὶ τούτοις τί καὶ ὁ Νυσσαέων περὶ ὀνομάτων φάσκει Γρηγόριος. "ἡ θεία φύσις ὅτι ποτὲ κατ' οὐσίαν ἐστί, μία ἐστὶν ἁπλῆ καὶ μονοειδὴς καὶ ἀσύνθετος καὶ ὑπὲρ τὴν αἰσθητικὴν ἡμῶν κατάληψιν. καὶ ἐπειδὴ μόνα τὰ γινωσκόμενα διὰ τῆς ὀνομαστικῆς σημειούμεθα κλήσεως, τὰ δ' ὑπὲρ τὴν γνῶσιν ὄντα σημειωτικαῖς τισὶ προσηγορίαις διαλαβεῖν οὐχ οἷόν τε, πολλοῖς καὶ διαφόροις ὀνόμασιν, ὅπως ἂν ᾖ δυνατόν, ἀνακαλύψαι βιαζόμεθα τὴν ἐγγινομένην ἡμῖν περὶ τοῦ θείου ὑπόνοιαν."

cum ita sint itaque praeiudicata, repetenda fortasse est lingua nobis e priore vestigio orationis, h. e. demonstranda est multorum illorum nominum concordia et concentus et quae sit eorum ad unum quod proprie sic dicitur relatio, ad divinam nimirum illam et beatam essentiam, neque sequundum Eunomium illum impium qui non geniti nomen divinitatis substantiam dicit, neque secundum te putandum est, divinitates summissas omnino diversas ab essentia et increatas esse inventas fictasque ab hominibus. statim enim contra illum Basilius magnus ait: "non genitum" si nomen est, non est essentia, essentiarum enim significantia sunt nomina, non ipsa essentiae, sin autem ipsum "non genitum" est essentia, dicunto nomen eius: non enim ex essentiis sed e nominibus et efficientiis intelligimus et maxime incorporea. vides ex iis, quae accedunt, dicere illum ex efficientiis corporis instar inspectis sive factis et operibus nos declarare incorporea et quae non cernuntur. accipe praeterea quae etiam Gregorius Nyssaeus de nominibus dicat: natura divina, quidquid est ratione essentiae habita, una est simplex et uniformis et incomposita et extra nostram animadversionem. et quoniam sola quae intelliguntur nominum vocibus significamus: quae autem supra intelligentiam sunt, non possumus significantibus appellationibus complecti, multis et diversis nominibus quatenus licet revelare cogimur insitam nobis de numine di-

*διὸ κύριον αὐτόν, θεόν, δίκαιον, ἰσχυρόν, μακρόθυμον, ἀλη-
θινόν, ἐλεήμονα, καὶ τὰ παραπλήσια, πολυωνύμως ἢ τό γε
ἀκριβέστερον εἰπεῖν ἑτερωνύμως, κατονομάζομεν. τὰ δὲ τοι-
αῦτα ὀνόματα θέσει πάντως εἰσὶ καὶ οὐ φύσει, ὡς ἡμεῖς
29 προδεδείχαμεν. καὶ ὁ μέγας ἀλλαχῇ φησὶν Ἀθανάσιος ὅτι
f. 139r. καὶ τὸ θεὸν εἶναι δεύτερόν ἐστι τῆς φύσεως. καὶ ὁ μέγας
ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος ὅτι οὐ φύσις θεῷ ἡ ἁπλότης· τὸ
μὲν γὰρ τὴν θεατικὴν αὐτοῦ παρίστησι δύναμιν, τὸ δὲ τὸ μὴ
εἶναι σύνθετον. καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν οὐδὲν τῶν ὀνομάτων ἐστὶν
ὃ μὴ δεύτερόν ἐστι τῆς θείας φύσεως. περιγεγραμμένος γάρ
τις ὅρος οὐσίας καὶ φύσεως γίνεται τοὔνομα, ἡ δ' ἀπερίγρα-
πτος ἐκείνη φύσις περιγραφαῖς ὀνομάτων δουλεύειν οὐ δύ-
30 ναται. καὶ ἐν ἑτέρῳ δ' ὁ θεῖος Νυσσαέων Γρηγόριος περὶ
τῶν αὐτῶν ὀνομάτων οὕτω φησίν. "εἰ προϋφέστηκε τῶν
ἐνεργειῶν ἡ οὐσία, νοοῦμεν δὲ τὰς ἐνεργείας δι' ὧν αἰσθα-
νόμεθα, ῥήμασι δὲ ὅπως ἂν ᾖ δυνατὸν ἐξαγγέλλομεν, τίς ἔτι
καταλείπεται φόβος νεώτερα τῶν πραγμάτων τὰ ὀνόματα λέ-
γειν; εἰ γὰρ μὴ πρότερον ἑρμηνεύομέν τι τῶν περὶ θεοῦ λε-
γομένων πρὶν ἂν νοήσωμεν, νοῶμεν δὲ δι' ὧν ἐκ τῶν ἐνερ-
γειῶν διδασκόμεθα, προϋφέστηκε δὲ τῆς ἐνεργείας ἡ δύνα-
μις, ἡ δὲ δύναμις ἐξήρτηται τοῦ θείου θελήματος, τὸ δὲ
βούλημα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῆς θείας ἀπόκειται φύσεως, ἆρ' οὐ*

vino cogitationem. quamobrem dominum eum, deum, iustum, potentem, clementem, verum, misericordem, taliaque multis, sive, id quod accuratius dicitur, aliis nominibus vocamus. talia autem nomina omnino compositione neque vero natura sunt facta: quod supra a nobis demonstratum est. et alibi Athanasius magnus ait, τὸ deum esse secundum est a natura. et magnus in rebus divinis quaerendis Gregorius: simplicitas deo non est natura; alterum enim in eo statuit vim videndi, altera non esse (unum) compositum. atque uno verbo nullum nomen est quod non secundum sit a natura divina. circumscriptus enim quodammodo finis essentiae et naturae est nomen: illa autem non circumscripta natura circumscriptionibus nominum inservire non potest. et alio loco divinus Gregorius Nyssaeus de iisdem nominibus haec dicit. si prior efficientiis erat essentia, efficientias autem eas intelligimus, quas animadvertimus, has autem, quatenus licet, verbis enunciamus, qui iam relinquitur timor, cur non posteriora rebus nomina dicamus? etenim si non antea explicamus quidquam eorum, quae de deo dicuntur, quam intelligamus, ex iis autem intelligimus, quae ex efficientiis cognoscimus, efficientia autem prior est vis, vis autem pendet ex voluntate divina, voluntas autem in facultate divinae posita est naturae, nonne aperte cognoscimus, accedere

σαφῶς διδασκόμεθα ὅτι ἐπιγίνονται τοῖς πράγμασιν αἱ σημαντικαὶ τῶν ὀνομάτων προσηγορίαι, καὶ ὥσπερ σκιαὶ τῶν πραγμάτων εἰσὶν αἱ φωναί, πρὸς τὰς κινήσεις τῶν ὑφεστώτων σχηματιζόμεναι; καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, πείθει σαφῶς ἡ θεία γραφὴ διὰ τοῦ μεγάλου Δαβὶδ τοῦ καθάπερ διά τινων ἰδίων προσφυῶν ὀνομάτων τῶν ἐκ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ νοηθέντων τὴν θείαν φύσιν ἀνακαλοῦντος· "οἰκτίρμων" γάρ φησι "καὶ ἐλεήμων ὁ κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος". ταῦτα τοίνυν τί λέγουσιν, ἐνεργείας ἔχειν τὴν σημασίαν ἢ φύσεως; οὐκ ἄν τις ἄλλο παρὰ τὴν ἐνέργειαν εἴποι. πότε τοίνυν ἐνεργήσας τοὺς οἰκτιρμοὺς ὁ θεὸς καὶ τὸν ἔλεον, ἔσχεν ἐκ τῆς ἐνεργείας τὸ ὄνομα; ἆρα πρὸ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς; καὶ τίς ἦν ὁ τοῦ ἐλέους δεόμενος; ἀλλὰ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν πάντως. ἡ δ' ἁμαρτία μετὰ τὸν ἄνθρωπον· οὐκοῦν μετὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ τοῦ ἐλεεῖν ἐνέργεια καὶ τὸ τοῦ ἐλέου ὄνομα." ὁρᾷς; διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁμώνυμα γίνεται καὶ μεθ- 31
αρμόζεται κατὰ τοὺς τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως κανόνας καὶ νόμους. καὶ οὐκ ἐφ' ἑνὸς ἀλλ' ἐπὶ πλείστων τε καὶ διαφόρων ὑποκειμένων ἕκαστον ἓν ἓν λέγεται ὄνομα, τὸ πλεῖστον εἰπεῖν. οἷον ἐπὶ ὑποδείγματος, περὶ βουλήσεως εὕροι τις ἂν τοὔνομα ποτὲ μὲν ἐπὶ τῆς ἀκτίστου φύσεως τοῦ υἱοῦ λαμβα- f. 139 v.
νόμενον, ποτὲ δ' ἐπὶ τῶν κτισμάτων παρὰ τῶν ἁγίων, ὡς ὁ μέγας Ἀθανάσιος κατὰ Ἀρειανῶν γράφων φησὶν ὡς οἱ ἀσε-

rebus significantes nominum appellationes? et tanquam umbrae rerum sunt voces ad motiones suppositorum formatae. et haec ita se habere nobis persuadet aperte divina scriptura per magnum Davidem, qui quibusdam propriis et insitis nominibus ex efficientia eius intellectis divinam naturam vocat. misericors enim, ait, et miserens est dominus: clemens et miserationis plenus. haec igitur, quid dicunt, efficientiae obtinere significationem aut naturae? nemo, puto, aliud quidquam quam efficientiam dicet. quando igitur efficiens misericordiam et miserationem accepit ab efficientia nomen? num ante hominum vitam? sed quis tum miseratione indigebat? immo omnino post peccatum commissum. peccatum autem est post hominem creatum: igitur post hominem creatum etiam miserandi efficientia orta est et miserationis nomen. viden'? propterea enim et eadem nomina fiunt et accommodantur secundum hominum voluntatis regulas et leges: neque in uno sed in plurimis et diversis, quae supposita sunt, quodque nomen, quamquam unum est, tamen dicitur plurimum significare, ut exempli gratia, de voluntate reperias nomen interdum in natura increata filii usurpatum, interdum autem in creatis a sanctis,

βεῖς οὐ θέλουσι λόγον καὶ βουλὴν ζῶσαν εἶναι τὸν υἱόν,
περὶ δὲ τὸν θεὸν βούλησιν καὶ φρόνησιν καὶ σοφίαν ὡς ἕξιν
συμβαίνουσαν καὶ ἀποσυμβαίνουσαν. καὶ ὁμοίως Ἰωάννης ὁ
ἐκ Δαμάσκου βούλησιν καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν τὸν υἱὸν εἶ-
ναι λέγει τοῦ πατρός· οὐ χρὴ γὰρ λέγειν ἐπὶ θεοῦ ποιότητα,
ἵνα μὴ σύνθετον αὐτὸν ποιήσωμεν ἐξ οὐσίας καὶ ποιότητος.
καὶ πρός γε ὁ Νυσσαέων Γρηγόριος ὄντως σοφίαν καὶ βου-
λὴν οὐδὲν ἕτερον εἶναι λέγει πλὴν τῆς τοῦ παντὸς προεπινοου-
μένης σοφίας, ἐν ᾗ τὰ πάντα ἐγένετο καὶ διεκοσμήθη· Χρι-
82 στὸς γὰρ θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία. καὶ τοῦτο μὲν περὶ
τοῦ ταὐτὸν εἶναι κατὰ τὸ σημαινόμενον οὐσίαν δύναμιν καὶ
βούλησιν καὶ σοφίαν. ἐν ἄλλοις δ' εὑρίσκεται λέγων ὁ θεῖος
Μάξιμος ὡς ἡ θέλησις καὶ ἡ βούλησις οὐκ ἐστὶ ταὐτὸν
τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ. "ἡ μὲν γὰρ θέλησις καὶ ἄρχεται καὶ
παύεται, ἡ δὲ οὐσία οὔτε ἄρχεται οὔτε παύεται. τὸ δ'
ἀρχόμενον καὶ παυόμενον τῷ μήτε ἀρχομένῳ μήτε παυο-
μένῳ τὸ αὐτὸ εἶναι οὐ δύναται. εἰ γὰρ ταὐτὸν ἦν τῇ οὐ-
σίᾳ τοῦ θεοῦ ἡ βούλησις, ἐχρῆν μιᾶς οὔσης τῆς οὐσίας
μίαν εἶναι καὶ τὴν θέλησιν. ἀλλ' ἡ γραφὴ πάντα φησίν, ὅσα
ἠθέλησεν, ἐποίησε. πολλὰ οὖν ἠθέλησε καὶ οὐχ ἕν". καὶ
ὁμοίως ὁ θεῖος Κύριλλος "ἡ ἑνός" φησι "τῶν ὀνομασμένων, πα-
τρὸς λέγω καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, δημιουργικὴ θέλη-
σις, ἐφ' ὅτῳ περ ἂν λέγοιτο γενέσθαι τυχόν, ἐνέργημα μὲν

ut Athanasius magnus contra Arianos scribens dicit: impii non statuunt filium esse rationem et voluntatem vivam, sed in deo voluntatem et cogitationem et sapientiam tanquam habitum convenientem et discedentem. et simili ratione Ioannes Damascenus voluntatem et sapientiam et vim filium esse dicit patris. non enim possumus praedicare de deo qualitatem, ne compositum eum fingamus ex essentia et qualitate. et praeterea Gregorius Nyssaeus dicit: re vera sapientiam et voluntatem nihil esse quam sapientiam, universum praemeditatam, in qua universa facta sint et adornata. Christus enim dei est vis et dei sapientia. atque hoc quidem sufficiat de eo, quod idem est ex significatione essentia, vis et voluntas et sapientia. ex aliis reperimus dicentem Maximum divinum: consilium et voluntas non sunt idem atque essentia dei; voluntas enim et incipit et desinit, essentia autem neque incipit neque desinit, quod autem incipit et desinit, cum eo, quod neque incipit neque desinit, idem esse non potest. etenim si idem esset cum essentia dei voluntas, oporteret cum una sit essentia, unam esse etiam voluntatem. sed scriptura, omnia, inquit, quaecunque voluit, creavit. multa igitur voluit, neque vero unum. et simili ratione Cyrillus divinus, voluntas, inquit, unius nominatorum, patris dico et filii et

αὐτοῦ ἐστί· πλὴν διὰ πάσης ἔρχεται τῆς θεότητος, καὶ τῆς
ὑπὲρ τὴν κτίσιν οὐσίας ἐστὶν ἀποτέλεσμα". ὁρᾷς πῶς ἡ τῶν 33
ὀνομάτων καὶ ῥημάτων γνῶσις ἐπιστημονική, δι' ὧν λόγοι καὶ
ἀποφαντικὰ δόγματα πάντα πρὸς γένεσιν ἔρχονται, μεγάλης
δεῖται τῆς περινοίας καὶ ἐξετάσεως; ὁμώνυμα γάρ ἐστι τὰ
πολλά. καὶ διὰ τοῦτο πάντες οἱ τῶν αἱρετικῶν θίασοι, τού-
τοις ἐγκαλυπτόμενοι, τοξεύουσι κατ' ἄλλοτ' ἄλλους καιροὺς
ἀφανῶς τὴν εὐσέβειαν ὡς ἐκ λόχμης· ᾧ δὴ καὶ λέγων καὶ
γράφων καὶ αὐτὸς κέχρησαι τολμήματι παντάπασι κατὰ τῶν
θείων δογμάτων μάλιστα πάντων ἐκείνων, καὶ οὔτε τὴν τὰ
πάντα βόσκουσαν ἡλίου φλόγα μάρτυρα τῆς πονηρίας ἔχων
αἰσχύνῃ, οὔτε μὴν τὸν τοῦ ἡλίου δημιουργὸν οὔτ' ἀνθρώπων
οὐδένα.

Καὶ ἵνα σε καὶ τὴν τῆς ἐνεργείας διδάξω φωνὴν οὖ- 34
σαν μᾶλλον τῶν ὁμωνύμων αὐτήν, καὶ λαμβανομένην καὶ f. 140 r.
ἐπ' ἄλλων μὲν ἀλλὰ κἀπὶ τῆς θείας ἐκείνης καὶ μακαρίας
οὐσίας καὶ φύσεως, ὅταν ἀπροσδιορίστως λέγηται, τοῦ θείου
πρῶτον ἄκουε Μαξίμου. "ἡ αὐτοϋπεραγαθότης νοῦς οὖσα
καὶ ὅλη ἐνέργεια εἰς ἑαυτὴν ἐστραμμένη ἐνέργειά ἐστιν, οὐ
δυνάμει πρότερον οὖσα ἀφροσύνη, εἶτα νοῦς ἐνεργείᾳ γενο-
μένη· ὅθεν καὶ νοῦς ἐστὶ μόνος καθαρός, οὐκ ἐπίκτητον
ἔχων τὸ φρονεῖν, ἀλλὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντως νοεῖ. εἰ γὰρ ἡ
μὲν οὐσία αὐτοῦ ἄλλη ἐστίν, ἃ δὲ νοεῖ ἕτερα αὐτοῦ ἐστίν,

spiritus sancti, creans apud quemcunque esse dicitur, factum eius est, sed per totam divinitatem est fusa et essentiae, quae est ante creationem, est perfectio. vides, nominum et verborum cognitionem philosophicam, a quibus notiones et dogmata constituta omnia oriuntur, magnam requirere prudentiam et quaestionem: eiusdem enim nominis sunt plerumque. et propterea omnes haereticorum coetus, his involuti, petunt diversis temporibus obscure pietatem tanquam ex insidiis, qua et ipse usus es audacia et dicendo et scribendo omnino maxime contra dogmata divina omnia illa, ac neque pascentem omnia solis ignem, quem testem habes pravitatis tuae, vereris, neque solis creatorem neque hominum quenquam.

Et ut te etiam efficientiae edoceam vocem esse magis eorundem nominum ipsam, et usurpari et in aliis quidem sed et in divina illa et beata essentia et natura, cum indiscrete dicatur, primum divinum audias Maximum: maxima bonitas, quae mens est, et omnis efficientia, in se conversa, efficientia est, cum non secundum potentiam antea sit amentia, postea mens secundum efficientiam fit, itaque etiam mens est sola pura, non adscita usa cogitatione, sed per se ipsam omnino intelligit. etenim si essentia eius diversa est, quae autem

ἀνόητος ἔσται ἡ οὐσία αὐτοῦ· εἴ τι δὲ ἔχει, παρ' ἑαυτοῦ ἔχει, οὐ παρ' ἄλλου. εἰ δὲ παρ' ἑαυτοῦ καὶ ἐξ ἑαυτοῦ νοεῖ, αὐτός ἐστιν ἃ νοεῖ. οὐκοῦν νοῦς ὢν ὄντως νοεῖ τὰ ὄντα ὡς ὤν". ὁρᾷς πῶς ἐνέργειαν καὶ νοῦν καὶ νοεῖν καὶ φρονεῖν, εἴτουν νόησιν καὶ φρόνησιν, ταὐτὸν τῇ οὐσίᾳ δείκνυσιν ὁ θεῖος
35 οὗτος διδάσκαλος; ἄκουε δὲ λοιπὸν καὶ ἑτέραν τοῦ αὐτοῦ ῥῆσιν ὁμοίως ἔχουσαν. "οὐδὲν τῶν ὄντων τὸ σύνολον αὐτὸ καθ' αὑτὸ ἁπλῆ τις οὐσία ἢ νόησις ἐστίν, ἵνα καὶ μονὰς ᾖ ἀδιαίρετος. τὸν δὲ θεὸν εἴτε οὐσίαν εἴποιμεν, οὐκ ἔχει φυσικῶς συνεπινοουμένην τὴν τοῦ νοεῖσθαι δύναμιν, ἵνα μὴ ᾖ σύνθετος· εἴτε νόησιν, οὐκ ἔχει φυσικῶς δεκτικὴν τῆς νοήσεως ὑποκειμένην οὐσίαν. ἀλλ' αὐτὸ κατ' οὐσίαν νόησίς ἐστιν ὁ θεός, καὶ ὅλος νόησις καὶ μόνον, καὶ αὐτὸ κατὰ τὴν νόησιν οὐσία, καὶ ὅλος οὐσία καὶ μόνον, καὶ ὑπὲρ οὐσίαν ὅλος, καὶ ὑπὲρ νόησιν ὅλος, διότι μονὰς ἀδιαίρετος καὶ ἀμερὴς καὶ ἁπλῆ." καὶ ἀλλαχοῦ "μονὰς γάρ" φησιν "ἡ θεότης, καὶ οὐ δυάς, καὶ τριάς, ἀλλ' οὐ πλῆθος, ὡς ἄναρχος ἀσώματός τε καὶ ἀστασίαστος. καὶ πάλιν "ἐκεῖνο γὰρ φύσει μονώτατον τέλειον, τὸ ἀσύνθετον καὶ ἀσκέδαστον καὶ φεῦγον ἐπ' ἴσης τό τε καθ' ὑπόστασιν μοναδικὸν καὶ τὸ καθ' ὕλην δυϊκὸν καὶ τὸ κατ' οὐσίαν
36 πληθυντικόν." ὁρᾷς πῶς τὸ πληθυντικὴν νοεῖσθαι τὴν τῆς τριάδος ἐνταῦθα φωνήν, παντάπασιν ὁ θεῖος οὗτος ἀπαγορεύει διδάσκαλος; μονὰς γάρ φησιν ἡ τριὰς καὶ οὐ πλῆθος,

intelligit, ab ea diversa sunt, amens sit necesse est essentia eius. si quid autem habet, a se ipsa habet, non ab alio. si a se ipsa, etiam per se ipsam intelligit. ipsa autem est ea, quae intelligit; igitur cum mens sit, re vera intelligit ea, quae ita sunt comparata, ut ea ipsa. vides efficientiam et mentem et rationem intelligendi et cogitandi sive intelligentiam et cogitationem idem esse cum essentia demonstrari a divino illo magistro? accipe autem porro etiam alterum eiusdem dictum eodem modo comparatum: nulla res omnino per se ipsa est simplex essentia aut intelligentia, ut etiam monas sit individua. deum autem sive essentiam dicimus, non habet simul intelligendi vim, nisi forte compositus est, sive intelligentiam, non habet a natura recipientem intelligentiae suppositam essentiam. sed propter essentiam deus est intelligentia, et totus est intelligentia et solum, et propter intelligentiam essentia, et totus est essentia et solum, et propter essentiam totus et propter intelligentiam totus, quapropter monas est individua et indivisa et simplex. et alibi, monas enim, inquit, divinitas est, neque vero dyas et trias, sed non multitudo, initii est expers et incorporea et constans: et rursus. illud enim natura est maxime

καὶ πρός γε μονώτατον καὶ ἑνιαῖον καὶ οὐ πληθυντικόν, καὶ ἐπὶ τούτοις ἁπλοῦν καὶ οὐ μεριστόν. τὸ μὲν γὰρ τέλειον, τὸ δ' ἀτελές. ὃ γὰρ αἴτιον πάντων, ἓν πάντως· καὶ ὃ τῶν πολλῶν καὶ συνθέτων αἴτιον, ἁπλοῦν πάντως καὶ ἀσύνθετον. εἰ γὰρ μὴ ἕν ἐστι, οὐδέν ἐστιν, ὁποτέρωθεν ὁρῴη τις ἄν. καὶ εἰ μὴ ἁπλοῦν, οὐδ' ἐπέκεινα τῶν πολλῶν καὶ συνθέτων. εἰ δ' f. 140 v. *ἁπλοῦν, πάντως καὶ ἀδιαίρετον ἅμα καὶ ἀμερές· τῶν γὰρ συνθέτων ἐστὶν ἡ διαίρεσις καὶ διάκρισις εἰς τὰ ἐξ ὧν συνήρηταί τε καὶ συντέθειται τὸ σύνθετον ἐκεῖνο καὶ ἡνωμένον. ὅσα γὰρ τὰ διακρινόμενα, τοσαῦτα τὸ ἡνωμένον ἀφ' οὗ ταυτὶ* B 7 *διακρίνεται· καὶ ὅσα τὰ πολλά, τοσαῦτα τὸ ἓν ἀφ' οὗ διίσταται. τοῦ δ' ἀδιαιρέτου καὶ ἀμεροῦς οὐκ ἔστι λαβεῖν μόριον οὐδέν, οὔτε πρότερον ἄλλων οὔθ' ὕστερον ἄλλων. οὔτε μὴν ἀρχὴν οὔτε πέρας· ἄλλο γὰρ τὸ πέρας καὶ ἄλλο οὗ πέρας, καὶ αὖ ἕτερον ἀρχὴ καὶ ἕτερον οὗ ἀρχή. τοῦτο δὲ συνεχὲς καὶ σύνθετον καὶ ὅλον ἐν σχέσει. ἃ πάντα ἀδύνατα ἐπὶ τῆς ἁπλῆς καὶ ἀσχέτου καὶ ἀμεροῦς ἐκείνης οὐσίας. εἰ δ' ἐκ τῶν ἡμῖν γνωριμωτέρων τὰς ἐν ἡμῖν ἀρρήτους ὠδῖνας εἰς τὴν ἄρρητον, ἵν' εἴπω, συναίσθησιν τῆς ὑπερηφάνου γνώσεως ἐκείνης ἀνάγεσθαι πειρώμεθα, θαυμάζειν ἥκιστα χρή· τοῦτο γὰρ ὡς τὰ*

solum, integrum, incompositum et indissolubile et aeque abest a substantiae monade atque a materiae dyade et a multitudine essentiarum. vides omnino hunc divinum vetare magistrum hic vocem triadis tanquam numerum multorum cogitari? trias enim, inquit, est monas, neque vero multitudo, et praeterea maxime solum et unius neque vero multitudinis instar, et praeterea simplex neque vero maximum; alterum enim est perfectum, alterum imperfectum; quod enim omnium est causa, id omnino unum est, et quod multorum et compositorum est causa, simplex omnino est et incompositum. etenim si non unum est, nihil est, unde discernamus, ac si non simplex, idem non est ultra multa et composita, sin autem simplex, omnino est etiam individuum simul et indivisum. composita enim dividi et discerni possunt in ea, ex quibus contractum et compositum est illud compositum et coniunctum. quot enim discernuntur, tot est coniunctum, ex quo haec discernuntur, et quot illa multa, tot hoc unum, a quo distant. individui autem et indivisi non potest comprehendi ulla pars neque quae prior sit aliis neque quae posterior aliis, neque initium neque finis; aliud enim est finis, (et) aliud cuius est finis, et rursus aliud est initium, aliud cuius est initium. hoc autem est semper et compositum et totum in habitu, quae omnia esse non possunt in simplici et immota et indivisa illa essentia. quod autem ex iis, quae nobis magis usitata sunt, nostras ignotas passiones ad ignotam, ut ita dicam, animadversionem

πολλὰ καὶ τοῖς θείοις πατράσιν ἀκώλυτον ἔσχε τὸ συγκεχωρηκός.

38 Ἔχων δ' ἐγὼ καὶ ἕτερα πλεῖστα προενεγκεῖν σαφῆ καὶ ἀναμφιλέκτως δεικνύντα τῇ οὐσίᾳ ταὐτὸν εἶναι τὴν θείαν ἐνέργειαν καὶ ὅλην ἐνέργειαν καὶ αὐτοενέργειαν, παρίημι διὰ πλῆθος, ἀρκεῖν ἡγούμενος ταῦτα τῇ παρούσῃ σχεδίῳ σχολῇ· εἰρήσεται δ' οὖν ἴσως κἂν τοῖς ἑξῆς, προϊόντος τοῦ περὶ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας λόγου. νῦν δὲ δεικτέον ἐστὶ καὶ ὅπως μετὰ προσδιορισμοῦ φασὶν οἱ θεῖοι πατέρες καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐνέργειαν καὶ αὐτοενέργειαν, ἑκάτερον προσηκόντως. καὶ περὶ μὲν τοῦ υἱοῦ ὁ θεῖος οὕτω φησὶν Ἀθανάσιος "οὐκ ἀμφίβολον ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ τοῦ πατρὸς ζῶσα βουλὴ καὶ ἐνούσιος ἐνέργεια καὶ λόγος ἀληθινός." περὶ
39 δὲ τοῦ πνεύματος ὁ αὐτὸς οὕτω φησὶν "ἑνὸς ὄντος τοῦ υἱοῦ τοῦ ζῶντος λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωήν, οὖσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ δωρεάν, ἥτις ἐκ πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι." Κύριλλος δ' ὁμοίως καὶ αὐτός "καὶ ὁ υἱός ἐστι" φησὶν "ἡ ζῶσα καὶ οὐσιώδης ἐνέργεια καὶ δύναμις καὶ σοφία τοῦ πατρός. ἐνέργεια καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον". ἐνέργεια λέγεται καὶ ἡ ἑκάστῳ τῶν ὄντων ἐνοῦσα φυσικὴ δύναμις, ὡς τὸ θερμαντικὸν τῷ πυρὶ καὶ τὸ ψυκτικὸν τῇ χιόνι καὶ τὸ αἰσθητικὸν τῷ
40 ζώῳ, καὶ τῷ ἐνεργοῦντι τὸ ἐνεργητικόν. λέγεται καὶ τὸ τῆς

altioris cognitionis illius referre conamur, minime mirari debemus. haec enim plerumque etiam divinis patribus libera fuit licentia.

Cum etiam alia plurima quae proferam mihi suppetant, aperta et quae ita ut refutari non possint, probent, cum essentia idem esse divinam efficientiam, et universam efficientiam etiam ipsius eius efficientiam, propter multitudinem omitto, cum haec sufficere putem huic colloquio extemporali. dicentur igitur fortasse etiam postea progrediente de tali efficientia oratione. nunc autem demonstrandum est, quomodo adscita definitione divini patres et filium et spiritum sanctum vocent efficientiam et eorum ipsorum efficientiam, utrumque accommodate. atque de filio quidem Athanasius divinus ita dicit: non dubium est, quin ille sit patris viva voluntas, et ad essentiam pertinens efficientia, et ratio vera. de spiritu autem idem ita loquitur: cum unus sit filius ratio viva, unam oportet perfectam et plenam esse vitam illam sanctificam et lucentem, cum sit efficientia eius et dos, quae a patre dicitur proficisci. Cyrillus autem simili modo et ipse, et filius, inquit, est viva et essentiae similis efficientia et vis et sapientia patris, efficientia etiam filii est spiritus sanctus. efficientia dicitur etiam vis, quae cuique rei a natura inest, ut vis calefaciendi

ἐνεργητικῆς δυνάμεως ἀποτέλεσμα ἐνέργεια καὶ ἔργον καὶ ἐνέργημα, ὡς ἔργα καὶ ἐνέργειαι θεοῦ γῆ καὶ οὐρανὸς καὶ τὰ ἐν τούτοις· φησὶ γὰρ ὁ θεῖος ἐκ Δαμασκοῦ Ἰωάννης ὡς ἡ ἐνέρ- f. 141 r.
γεια καὶ ἐνέργημα λέγεται, καὶ τοὐναντίον ἐνέργεια τὸ ἐνέργημα, ὡς καὶ τὸ κτίσμα κτίσις. καθ' ὃ σημαινόμενον καὶ τὸν οἶκον ἐνέργειάν φαμεν τοῦ οἰκοδόμου, καὶ τοῦ ναυπηγοῦ τὴν ὁλκάδα. ἐνέργεια λέγεται καὶ ἡ πρὸς τὰ ἐνεργούμενα κίνησις, σχέσις τις οὖσα καὶ μεταξὺ θεωρουμένη τοῦ τε δημιουργοῦντος καὶ τῶν δημιουργουμένων, καθάπερ ἡ τοῦ οἰκοδόμου πρὸς τὸ οἰκοδομούμενον καὶ τοῦ ναυπηγοῦ πρὸς τὸ πλοῖον. ἣ καὶ συμβεβηκὸς οὖσα καθ' αὑτὴν συγκαταλήγει τῇ τῶν ἄκρων λήξει καὶ οὐκέτι ἐστὶν οὐδέν. περὶ ἧς καὶ ὁ θεολόγος ἔφη ὁ θεῖος Γρηγόριος ὡς ἐνεργηθήσεται καὶ οὐκ ἐνεργήσει, καὶ ὁμοῦ τῷ ἐνεργηθῆναι παύσεται, καθάπερ καὶ ἡ μεταξὺ τοῦ ὁρωμένου καὶ τοῦ ὁρῶντος ὅρασις καὶ ἡ μέσον τοῦ γευομένου καὶ τοῦ γευστοῦ γεῦσις. καὶ ὁ Νυσσαέων δὲ θεῖος Γρηγόριος μὴ δύνασθαί φησιν ἐνέργειαν ἀπεργαστικήν τινα πράγματος αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς συστῆναι, μή τινος ὑποδεχομένου τῆς ἐνεργείας τὴν κίνησιν. ἀναγκαίαν γὰρ ἔχειν ταῦτα τὴν σχέσιν πρὸς ἄλληλα τήν τε ἐνεργητικὴν καὶ τὴν παθητικὴν δύναμιν. ὧν εἰ χωρισθείη τῷ λόγῳ τὸ ἕτερον, οὐκ ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ συσταίη καὶ τὸ λειπόμενον· εἰ μὴ γὰρ καὶ τὸ

igni inest, et frigerandi nivi, et sentiendi animali, et efficiendi efficienti. etiam efficientis vis perfectio dicitur efficientia et factum et effectum, ut facta et efficientiae dei dicuntur terra et coelum et quae in iis versantur. ait enim divinus Ioannes Damascenus: efficientia etiam effectum dicitur, et ex contrario effectum efficientia, ut etiam creatum creatio, secundum quam significationem etiam domum dicimus efficientiam architecti et navium aedificatoris navem onerariam. efficientia dicitur etiam moveri ad ea, quae efficiuntur, et est ratio quaedam quae intercedit inter efficiens et effectum, ut architectus ad aedificium accedit, et navium aedificator ad navem, quae motio cum accidens sit per se cum extremorum fine desinit, neque est iam quidquam. de qua etiam divinus Gregorius, theologus ille, ait: efficietur neque vero efficiet, et simulatque effecta est, desinet, ut etiam visus, qui inter visum et videntem intercedit, et inter gustantem et gustatum gustatus. et divinus Gregorius Nyssaeus dicit, non posse efficientiam ullam rei efficacem ipsam in se constare, nisi quid recipiat efficientiae motionem. haec enim habere necessariam rationem inter se, activam et passivam vim: quorum si secernatur ratione alterum, non in se constet etiam reliquum; etenim si non sit etiam res patiens,

41 πάσχον εἴη, τὸ ἐνεργοῦν οὐκ ἔσται. ἐνέργεια λέγεται καὶ ἡ πρὸς φαντασίαν ἀντιδιῃρημένη ἀλήθεια κατὰ τὸν θεῖον Κύριλλον, ὡς ἐνῴκησεν ὁ θεῖος λόγος ἐν τῇ πανάγνῳ θεοτόκῳ οὐ δοκήσει ἀλλ' ἐνεργείᾳ εἴτουν ἀληθείᾳ. ἐνέργεια λέγεται κατὰ τὸν θεῖον ἐκ Δαμάσκου Ἰωάννην καὶ τὸ πρῶτον ἐν ἡμῖν συνιστάμενον νόημα, καὶ ἔτι ἡ διὰ γλώττης τῶν νοουμένων φανέρωσις. σύνηθες δ' ἔτι, φησί, καὶ τῇ θείᾳ γραφῇ καὶ τὴν τοῦ θεοῦ παραχώρησιν λέγειν ἐνέργειαν. λέγεται καὶ πλάνης ἐνέργεια ὥσπερ καὶ δαιμόνων, καθὰ καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἐν ταῖς περὶ ἀκαταλήπτου λόγοις ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων εὔχεσθαι παραινεῖ, τῶν δαιμονώντων δηλαδὴ καὶ μεμηνότων. καὶ Παῦλος δὲ "ἀνθ' ὧν" φησὶ "τὴν ἀλήθειαν οὐκ ἐδέξαντο, πέμψει αὐτοῖς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτούς." ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ ζώου πᾶσαν οἰκονομίαν ἐνέργειαν οἱ ἅγιοι φασίν, εἴτουν τὰς ζωτικὰς δυνάμεις τάς τε νοερὰς καὶ αἰσθητικάς.

42 Τοσούτων δή σοι προκειμένων σημαινομένων ἅπερ ἡ τῆς ἐνεργείας ὁμώνυμος οὖσα σημαίνει φωνή, πῶς παρατρέ-
f. 141 v. χων ἁπάντων τὴν γνῶσιν καταφεύγεις ἐφ' ἅπερ οὐκ ἔστιν ἐν ταῖς γραφαῖς, καὶ λέγειν συκοφαντεῖς τὰς γραφὰς τὰ τοιάδε; ποῦ γὰρ διαφέρειν ὅλως φησὶν ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης τῆς ἀκτίστου φύσεως τὴν ἄκτιστον ταύτης ἐνέργειαν,

res efficiens non erit. efficientia dicitur etiam visioni opposita veritas secundum divinum Cyrillum, ut versata est ratio divina in sanctissima virgine (dei matre), non specie sed efficientia sive veritate. efficientia dicitur secundum divinum Ioannem Damascenum etiam prima in nobis constans cogitatio, et porro declaratio cogitatorum quae lingua efficitur. consuetudo porro, inquit, etiam divinae scripturae, etiam dei indulgentiam dicere efficientiam. dicitur etiam erroris efficientia ut etiam daemonum; ut etiam divinus Chrysostomus in iis quas de incomprehensis scripsit orationibus ut pro effectis oremus suadet, dementibus nimirum et furentibus. atque Paulus, quia, inquit, veritatem non acceperunt, mittet iis efficientiam erroris usque dum crediderint. sed etiam totam animalis administrationem et dispensationem efficientiam sancti vocant, sive vivendi vires, et intelligendi et sentiendi.

Cum igitur tot significationes tibi propositae sint, quas significat vox, eodem atque efficientia nomine praedita, qui tu praetermissa omnium cognitione confugis ad eas, quae in scripturis non reperiuntur, et scripturas talia dicere falso criminaris. ubi enim differre omnino dicit Ioannes Damascenus ab increata natura increatam eius

ὥσπερ σὺ διαβάλλεις ἀναίδην συκοφαντῶν; χαρακτηρίζειν μὲν γὰρ ἀκηκόαμεν, διαφέρειν δ' οὐδαμῆ τὸν θεῖον ἄνδρα ἐκεῖνον εὑρίσκομεν λέγοντα. εἰ δὲ τὸ χαρακτηρίζειν αὐτὸς ἀντὶ τοῦ διαφέρειν λαμβάνεις, ὥρα σοι λοιπὸν καὶ χαρακτῆρα τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν τῆς γραφῆς ἀκούοντι λεγούσης, ἀνόμοιον τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ κηρύττειν καὶ ἀνούσιον καὶ σφόδρα διάφορον τὴν φύσιν. ἀλλ' ὡς ἔοικε, τὸ φύσει κακὸν ὡς εἰπεῖν, καὶ τὰ τῆς διανοίας ἅπαξ καίρια νενοσηκὸς καὶ τῶν θείων ἐπισφαλῶς ἀπερρωγὸς διὰ ταῦτα δογμάτων, χρόνῳ τὴν ἕξιν οὐκ ἄν ποτ' ἀποτρίψασθαι δύναιτο, ὅτι μὴ καὶ τὴν ἔσθ' ὅτε τοῦ καλοῦ προσποίησιν τάχιστα ἀποσείεται, πράγμασιν αὐτοῖς ἐλεγχόμενον, παλινδρομούσης τῆς φύσεως καὶ ἀναλαμβανούσης ἐκ τοῦ ῥᾴστου τὸ γνήσιον. καὶ σύ γε μὴν ἐν 43 μὲν τῷ γραφικὰς μαρτυρίας προσποιεῖσθαι κομίζειν, οὐχ ὑγιῶς δ' οὖν, τὴν αὐτὸς σαυτοῦ γε ἀμαθίαν ἑκὼν ἐξελέγχεις, ἐν δὲ τῷ καὶ πρὸς ἐπισφαλῆ καὶ δυσσεβῆ διάνοιαν αὐτὰς διαστρέφειν τὴν οἰκείαν ἔτι θεατρίζεις κακόνοιαν. οὐκέτι γὰρ ἀνέλεγκτον ἐς τά γε τῆς ψυχῆς μυσήτρια καθευδήσειν ἐλπίζεται τὸ τῆς κακίας ἀπόρρητον ἄγος· ἐξερρύηκε γὰρ καὶ διαπεφοίτηκεν ἐς ἡλίου αὐγὰς καὶ ἅμα ἐς μυκτῆρα καὶ χλεύην θεάτρου μεστὴν κωμικοῦ. καὶ ἣν μὲν ἐδίωκες ἀπολώλεκας δόξαν πρὸς ἀδοξίαν μετενεγκών· ἣν δ' ἐκάλυπτες αἰσχύνην

efficientiam, sicut tu haec pervertis impudenter criminatus? etenim explicari quidem naturam ab ea audivimus, differre autem eam nusquam invenimus dicentem illum divinum virum. iam vero si tu quidem illam naturae explicationem pro differentia accipis, iam est tibi reliquum, cum audias scripturam dicentem explicationem patris esse filium, ut dissimilem filium patri enunties, et quod ad naturam attinet essentia carentem et valde diversum. sed, ut videtur, quod a natura pravum est, ut ita dicam, et semel periculoso mentis morbo affectum et propterea divinis dogmatis abruptum est in errorem, tempore delere habitum haud scio an nunquam possit, non magis quam interdum habitum pulchri ex poesi pellere potest, celerrime decutitur re ipsa detectum, cum natura redeat et recipiat facillime germanum. et tu quidem simulando te afferre testimonia scripta, insane quidem, ipse stultitiam tuam ultro detegis, quae cum etiam in sententiam vagam et impiam pervertas, iam improbitatem tibi propriam publice exponis. neque enim iam celatum quod ad animi mysteria attinet se dormiturum sperat pravitatis scelus secretum. emanavit enim et divulgata est in solis radios simulque in ludibrium et cavillationem theatri comici frequentem, et gloriam quam assequi studebas perdidisti mutatam

αὐτὸς σαυτοῦ, ταύτης ἤδη τὰ ἀνακαλυπτήρια θύων ὥσπερ ἐν Διονυσίων πομπαῖς οὐκ αἰσθάνῃ.

44 Ὁ δὲ Παλαμᾶς οὐδὲν πρὸς ταῦτα ἀποκρινάμενος ἑτέραν ἐβάδισε, τοῦτο δὴ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ. "εἶτα οὐχ ὁ μέγας" φησὶ "Βασίλειος ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ θεοῦ φάσκει γνωρίζειν ἡμᾶς τὸν θεόν; αἱ γὰρ ἐνέργειαι αὐτοῦ, φησίν, πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δ' οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος. ταύτας οὖν τὰς ἐνεργείας ἔχει ὁ θεὸς ἄλλος ὢν ἄλλας οὔσας καὶ ἀκτίστους· αὗται γάρ εἰσιν αἱ πρόνοιαι, αἱ πρόοδοι, τὸ ἄπειρον, τὸ ἄτρεπτον, τὸ ἁπλοῦν, τὸ ἄναρχον, τὸ ἀτελεύτητον, ἡ σοφία, ἡ δύναμις καὶ τὰ τοιαῦτα, ἄλλα μὲν ὄντα παρὰ τὴν οὐσίαν, ἄκτιστα δέ· ἄλλο γὰρ τὸ ἔχον καὶ ἄλλο
f. 142 r. τὸ ἐχόμενον καὶ διάφορον."

45 Πρὸς ταῦτα ὁ Γρηγορᾶς ἀποκριθεὶς "ἴδιόν σοι τοῦτο" φησιν, "ὦ ἄνθρωπε, γνώρισμα, μηδὲν πρὸς ἔπος ἀποκρίνεσθαι, ἀλλ' ἀνθ' ἑτέρων παρεισάγειν ἕτερα, ἡμιτελῆ τὰ ἀναγκαιότερα καταλιμπάνοντα καὶ ἀσαφῆ καὶ ἀνεπεξέργαστα καὶ ἀμάρτυρα. ὅμως μικρὰ καὶ περὶ τῶν νῦν σοι λεχθέντων φθεγξάμενος ἀπαλλάξομαι. εἰ ἄλλο τὸ ἔχον καὶ ἄλλο τὸ ἐχόμενον καὶ διάφορον, καὶ τὸ μὲν ἔχον οὐσία τὸ δὲ ἐχόμενον οὐκ οὐσία κατὰ σέ, ἀνούσιον ἄρα τὸ ἐχόμενον. καὶ εἰ ἡ οὐσία θεός, τὸ ἀνούσιον ἄρα οὐ θεός, ἡ ἐνέργεια δηλαδή. καὶ σύνεστι λοιπὸν ἐξ ἀιδίου τῇ θείᾳ καὶ ἀκτίστῳ οὐσίᾳ ἡ

in infamiam, quod autem velabas ipse, dedecus tuum, eius iam sacra revelationis facere te tanquam in Dionysiorum pompis non sentis.

Palamas autem nihil ad haec respondens aliam iniit viam, ut erat eius mos. nonne magnus, inquit, Basilius ex efficientiis dei dicit nos cognoscere deum? efficientiae enim eius, ait ille, ad nos descendunt, essentia autem eius manet inaccessa. has igitur efficientias habet deus, qui alius est, alias et increatas, hae enim sunt providentiae, sunt eventus, porro infinitum, immotum, simplex, initio et fine carens, sapientia, vis taliaque, quae omnia alia quidem sunt atque essentia, sed increata. aliud enim est quod habet, aliud quod habetur, et diversum quidem.

Ad haec Gregoras respondens, proprium, inquit, hoc tibi, amice, est signum, ut nihil quod ad rem pertineat, respondeas, sed pro aliis alia adducas imperfecta, omissis iis, quae magis necessaria sunt, et obscura et inexculta et testimoniis carentia. tamen pauca etiam de iis, quae nunc a te dicta sunt, loquutus discedam. si aliud est quod habet, aliud quod habetur et diversum, ac si quod habet est essentia, quod autem habetur non est essentia se-

ἀνούσιος αὕτη καὶ διάφορος ἐνέργεια. καὶ ἅμα δυὰς ἡ πάν-
των ἀρχή σοι γίνεται, τὸ ἀτοπώτατον, ἑαυτῆς διαφέρουσα
καὶ ἀιδίως ἑαυτῇ μαχομένη. ἀλλ' ὁ θεῖος Μάξιμος "οὐ συν- 46
θεωρεῖσθαι ἢ συνεπιθεωρεῖσθαι δύναταί τι" φησὶ "τῷ θεῷ
κατ' οὐσίαν διάφορον ἐξ ἀιδίου, οὐκ αἰών, οὐ χρόνος, οὐδέ
τι τῶν τούτοις ἐνδιαιτωμένων· οὐ γὰρ συμβαίνουσιν ἀλλή-
λοις πώποτε τὸ κυρίως εἶναι καὶ οὐ κυρίως". καὶ πάλιν ἄπει-
ρον εἶναι δυάδα οὐδαμῶς ἐνδέχεται· αἱ γὰρ κατ' αὐτὴν
μονάδες ἀλλήλαις κατὰ παράθεσιν συνυπάρχουσαι ἀλλήλας
ὁρίζουσιν, εἰ δὲ τοῦτο, οὐδ' ἄναρχον· ἀρχὴ γὰρ πάσης
δυάδος μονάς. εἰ δὲ μὴ ἄναρχον, οὐδ' ἀκίνητον· κινεῖται
γὰρ τῷ ἀριθμῷ ἐκ μονάδων καθ' ἕνωσιν, τὸ δὲ κινούμενον οὐκ
ἀρχὴ ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς, δηλαδὴ τοῦ κινοῦντος. μονὰς δὲ μόνη
κυρίως ἀκίνητος. πεπερασμέναι σοι ἄρα καὶ ὑπ' ἀρχὴν αἱ
θεότητες, ἄνθρωπε· καὶ εἰ τοῦτο, διαστήμασι τοπικοῖς τε
καὶ χρονικοῖς δεδουλεύκασιν. κτίσμασιν ἄρα λατρεύων αὐτὸς
ἐλελήθεις. ἔτι εἰ κατὰ σὲ ἕτερον οὐσία καὶ ἕτερον θεὸς ὁ 47
τὴν οὐσίαν ἔχων καὶ διάφορος τῆς οἰκείας οὐσίας, ἔστιν ἄρα
θεὸς ἀνούσιος καὶ οὐσία θεοῦ ἄθεος. φησὶ γὰρ καὶ ὁ Νυσ-
σαέων Γρηγόριος "εἰ τὸ ἀγαθὸν ὄν, τὸ πονηρὸν οὐκ ὄν· εἰ
δὲ τὸ πονηρὸν ὄν, τὸ ἀγαθὸν οὐκ ὄν, κατὰ τὸν τῶν ἀμέσων

cundum te, essentiae est expers quod habetur, ac si essentia est deus, id igitur quod essentia caret non est deus, efficientia nimirum, et coniuncta est iam semper et ex omni aeternitate divinae et increatae essentiae haec essentia carens et diversa efficientia, simulque principium omnium tibi evadit dyas ineptissime a se ipsa differens et semper secum pugnans. sed Maximus divinus, non potest, inquit, cogitando dari aut attribui quidquam deo, quod sit ab eius essentia diversum, ex omni aeternitate non aevum, non tempus, neque quidquam eorum quae in his versantur; neque enim accommodantur sibi invicem unquam id quod proprie aliquid est et quod non proprie. et rursus infinita esse dyas nullo modo potest; monades enim in ea ex comparatione compositae se invicem definiunt: sin autem hoc est, non est illa principii expers; principium enim dyadis omnis est monas. quodsi illa non est principii expers, eadem non est immota. movetur enim numero ex monadibus ad consociationem, quod autem movetur non est principium, sed movetur ex principio nimirum movente. monas autem sola proprie est immota. subiectae igitur tibi sunt, amice, etiam sub principium divinitates, quodsi hoc est, mensuris locorum et temporum inserviunt, creata igitur colis imprudens. iam vero si ex tua sententia aliud est essentia, aliud deus qui essentiam habet et diversus est a sua ipsius essentia, est igitur deus inessentia-

ἐναντίων λόγον." ὥστε πολυθεΐαν ἀγωνιζόμενος συνιστᾶν
εὑλῶς καὶ ἀθεΐαν νοσῶν, τὰ ἐκ διαμέτρου κακά· καὶ πέπ-
τωκε διὰ βραχέων τὰ τῶν σῶν ἀκροπόλεων ὀχυρώματα, ἐφ'
οἷς ἐπεποίθεις. ἔτι μὴν ἐπειδή περ ἄλλο φῂς εἶναι τὸ ἔχον,
ἄλλο δὲ τὸ ἑκτὸν καὶ διάφορον, φαίης ἂν καὶ ἄλλο μὲν ἐξ
ἀνάγκης εἶναι τὸν θεόν, ἄλλο δὲ τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ· λέγε-
f. 142 v. ται γὰρ ὁ θεὸς καὶ οὐσίαν ἔχειν καὶ ὕπαρξιν. ἔσται ἄρα
48 κατὰ σὲ θεὸς ἀνύπαρκτος καὶ ὕπαρξις θεοῦ ἄθεος. καὶ περὶ
τῆς ἐνεργείας δ' ὁμοίως λεκτέον καὶ ἐρωτητέον, εἰ ἡ ἐνέργεια
ἔχει ἐνέργειαν ἄλλην. εἰ γὰρ ἔχει, δύο ἄρα· καὶ εἰ δύο,
διάφορα πάντως· ἄλλο γὰρ δεῖν εἶναι ἔφης τοῦ ἐχομένου τὸ
ἔχον. καὶ γίνεταί τις τερατόμορφος ἐνεργοενέργεια. εἰ δὲ μὴ
τοῦτο, οὐκ ἂν εἴη τὴν ἐνέργειαν ἔχειν ἐνέργειαν. καὶ συμ-
βήσεται τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν ἀνενέργητον εἶναι. τὸ δ'
ἀνενέργητον καὶ ἀνύπαρκτον καθ' ἣν βωμολοχήσας προὔθη-
κας θέσιν τε καὶ πρότασιν αὐτός. τὸ γὰρ μὴ ἔχον, ἔφης,
ἐνέργειαν οὔτ' ἔστιν οὔτε τί ἐστιν. οὔτ' ἔστι παντελῶς αὐ-
τοῦ θέσις, καὶ ἀπόλωλέ σοι τὸ σπούδασμα δι' ὀλίγου καὶ τῆς
μοχθηρᾶς γεωργίας ὁ στάχυς, ἣ ἐς ἀνύπαρκτον ἡμᾶς δογμα-
49 τίζοντι πιστεύειν ἢ εἰς σύνθετον θεότητα. ἐναντιοῦται γὰρ
σοι καὶ ὁ θεῖος Κύριλλος, ἄτοπον εἶναι φάσκων τὸ λέγειν

lis et essentia dei divinitate destituta. ait enim etiam Gregorius Nyssaeus: si bonum est, pravum non est: sin autem pravum est, bonum non est, secundum eam rationem, quod contraria componi non possunt. itaque cum multos deos componere contenderes, deprehensus es etiam ex negatione unius dei aegrotans, quae sunt maxime opposita mala, et conciderunt parvis arcium tuarum castella et munitiones, quibus confisus eras. deinde autem quoniam aliud dicis esse quod habet, aliud quod habetur et diversum, fortasse dices etiam aliud esse necessario deum, aliud eius substantiam. dicitur enim deus et essentiam habere et substantiam. erit igitur ex tua sententia deus non substantialis, et substantia dei divinitate destituta, et de efficientia idem dicendum erit et quaerendum, num efficientia habeat efficientiam aliam, etenim si habet, sunt igitur duo, ac si duo, diversa omnino; aliud enim oportere esse dicebas atque id quod habetur id quod habet, et oritur quaedam mirum in modum formata efficientiae efficientia; sin autem hoc verum non est, non potest efficientia efficientiam habere, et sequetur ut efficientia eiusmodi sit inefficax. quod autem inefficax est, etiam est non substantiale, secundum eam, quam tu ipse nugatus proposuisti, thesin et protasin. efficientiam enim, ais, non habens neque est neque quidquam est: immo omnino non est thesis tua et brevi interiit tibi opera, et agri aerumnose culti spica, qui

τοιαύτην ἔχειν τὸν θεὸν τὴν γνῶσιν ὁποίαν καὶ ἡμεῖς· εἰ γὰρ
[ὥσπερ] ἡμεῖς, ἕτερον μέν τι ἐστὶν ἑτέρα δέ τις παρ' αὐτὸν ἡ
ἐν αὐτῷ γνῶσις, σύνθετος ἔσται καὶ οὐχ ἁπλοῦς. ἔτι ἐπείπερ
ἡ θέλησις τοῦ θεοῦ ἑκτὸν καὶ διάφορον κατὰ σὲ τῆς οὐσίας
ἐστίν, ἔσονται ἄρα τρεῖς ἐπὶ Χριστοῦ θελήσεις, μία μὲν αὐ-
τὸς ὁ υἱός, θέλησις ὢν τοῦ πατρὸς κατὰ τοὺς θείους πατέ-
ρας, δευτέρα δ' ἣν ὁ υἱὸς ἔχει διάφορον ἑαυτοῦ κατὰ σέ,
καὶ τρίτη ἡ τῆς ἀνθρωπότητος. ὃ καὶ τῆς τῶν μονοθελιτῶν
δυσσεβείας ἀτοπώτερον. ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος
ἀσεβεῖς διαρρήδην καλεῖ τοὺς μὴ δεχομένους βούλησιν αὐ-
τὸν εἶναι τὸν υἱόν, ἀσεβὴς αὐτόχρημα καὶ κατὰ τοῦτο σὺ τὰ
ἐκείνων φρονῶν. περὶ γὰρ τῆς ἀρχομένης καὶ παυομένης
θελήσεως εἴρηται ἡμῖν ἀνωτέρω βραχύ, καὶ οὐ χρεία διεξ-
ιέναι νῦν τῶν προκειμένων σαφῶς ἀνθελκόντων. ἔτι εἰ ἕτε- **50**
ρον θεοῦ καὶ ἀλλήλων θεότης καὶ δύναμις καὶ σοφία καὶ
ἁγιότης καὶ ἀγαθότης, καὶ διάφορον ἀεὶ ἕκαστον ἑκάστου,
ζητητέον πῶς ἂν εἴη τοῦ θεοῦ ἕκαστον, εἰ διάφορον εἴη αὐ-
τοῦ· καὶ πῶς ἓν ἑνὶ καὶ ἀλλήλοις ἄλληλα συμφωνήσει, διά-
φορα ὄντα ἀλλήλων· καὶ πότερον πρότερον τούτοιν ἂν
εἴη, δυαδικῶς οὕτω προερχομένων, θεὸς ἄκτιστός τε καὶ
ὁρατὸς κατὰ σέ· καὶ ποῦ τὸ τῆς πολυθεΐας στήσεται ταυ-
τησί, κατὰ συζυγίαν οὑτωσὶ προχωρούσης ἀεὶ μετὰ τοῦ.

censeas nos credere aut in non substantialem aut in compositam divinitatem. adversatur enim tibi etiam divinus Cyrillus, ineptum esse, dicens, contendere deum habere talem cognitionem qualem etiam nos. etenim si nos aliud quid sumus, alia autem atque ille cognitio quae in eo est, compositus erit neque vero simplex. iam quandoquidem voluntas dei aliquid est, quod habeatur et diversum sit ex tua sententia ab essentia, erunt igitur tres in Christo voluntates: una est filius ipse, voluntas nimirum patris secundum patres divinos, altera, quam filius habet diversam a se secundum te, tertia est voluntas naturae humanae, id quod etiam ineptius est impietate eorum, qui Christo unam tantum voluntatem naturamque tribuunt. cum autem etiam magnus Athanasius impios aperte vocat eos, qui negent filium ipsum esse voluntatem, impius profecto etiam secundum hoc tu cum illorum partem sequaris; de incipiente enim et desinente voluntate dictum est nobis supra breviter, neque opus est nunc persequi, cum opposita clare adversentur. iam vero si diversae sunt a deo et a se invicem divinitas et vis et sapientia et sanctitas et bonitas, et diversum semper quodque a quoque, quaerendum est quomodo sit quodque dei, si ab eo diversum sit: et quomodo unum uni et omnia omnibus consonent cum inter se diversa sint, atque num prior sit his, quae ita

ἀτελοῦς. εἰ γὰρ ἀλλήλων ἄλληλα διαφέρει, ἐστέρηται πάν-
f. 143 r. τως ἀλλήλων ἄλληλα καθ' ὃ διαφέρει, καὶ γίνεται δύνα-
μις μὲν ἄσοφος σοφία δ' ἀδύναμος, καὶ θεὸς ἄσοφος καὶ
ἀδύναμος, καὶ ἀεὶ κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον ἐστερημένα πάν-
51 των ἅπαντα καὶ δεόμενα ἀλλήλων ἄλληλα. φησὶ γὰρ καὶ ὁ
θεολόγος Γρηγόριος "τίς ἀτελοῦς θεότητος ὄνησις; μᾶλλον δὲ
τίς θεότης ἡ μὴ τελεία; τελεία δὲ πῶς ἣ λείπει τι πρὸς τε-
λείωσιν; λείπει δὲ πάντως μὴ ἐχούσῃ τὸ ἅγιον. ἔχοι δ' ἂν
πῶς, μὴ τοῦτο ἔχουσα; εἰ γὰρ ἄλλη τις παρὰ τοῦτο ἡ ἁγιό-
της, καὶ εἴ τις αὕτη νοεῖται, λεγέτω, τίς". καὶ ὁ μέγας Βα-
σίλειος "εἰ φύσις αὐτῷ" φησὶν "ὁ ἁγιασμὸς ὡς πατρὶ καὶ
υἱῷ, πῶς τρίτης ἐστὶ καὶ ἀλλοτρίας φύσεως;" καὶ πάλιν
"ἀγαθὸν" φησὶ "τὸ πνεῦμα ὡς ἀγαθὸς ὁ πατὴρ καὶ ἀγαθὸς
ὁ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ γεννηθείς, οὐσίαν ἔχων τὴν ἀγαθότητα."
52 ὁρᾷς πῶς οὐχ ἕτερον τῆς ἁπλῆς καὶ θείας οὐσίας ἁγιότης
καὶ ἀγαθότης καὶ ἐνέργεια καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ ταὐτόν.
ἑλοῦ τοίνυν, ὦ καινὲ θεολόγε, τῶν ἀσεβειῶν ὁποτέραν ἐθέ-
λεις. ἀθεΐας γὰρ καὶ πολυθεΐας τὰ τοιαῦτα φέρει σοι κρη-
μνόν, ὑπ' ἀλλήλων ἐλεγχόμενα καὶ κατ' ἀλλήλων στασιάζοντα.
τὸ μὲν γὰρ ἄνισον ἐν τοῖς πολλοῖς ἐλέγχει τὸ διάφορον καὶ
ἀσύμβατον τῆς πολυθεΐας· ἡ δὲ πολυθεΐα συμφυᾶ τὴν δια-

proveniant numero duali, deus increatus et visibilis secundum te, et quomodo multi dei hi, qui consociatione ita procedant semper constent cum imperfecto, etenim si omnia inter se differunt, orbata sunt se invicemilla quod ad differentiam attinet, et evadit vis insipiens, sapientia infirma et deus insipiens et infirmus, et semper simili ratione orba omnibus omnia, et carentia se invicem. ait enim etiam Gregorius theologus: quae divinitatis imperfectae utilitas, sive potius quae est divinitas, quae non sit perfecta, perfecta autem quomodo esse potest, cui desit aliquid ad perfectionem? deest autem omnino non habenti sanctum, quomodo autem habeat, si hoc non habet? etenim si alia atque hoc est sanctitas, ac si qua ea cogitatur, dicito, quae. et magnus Basilius, si sanctificatio ei, inquit, est natura ut patri et filio, quomodo tertiae est et alienae naturae? et rursus, bonus est, inquit, spiritus ut bonus pater et bonus is qui ex bono generatus est, essentiam habens bonitatem. vides non diversam a simplici et divina essentia esse sanctitatem et bonitatem et efficientiam et talia, sed eandem. elige igitur utrum, o theologe nove, impietatem malis; talia enim, per se invicem detecta et contra se invicem pugnantia tibi afferunt barathrum dogmatis nullius dei et multorum deorum. dissimile enim in plurimis detegit diversitatem et dissociationem multorum, dogma autem multorum deorum cum concretam ha-

φορὰν πρὸς ἑαυτὴν στασιάζουσαν ἔχουσα, πρὸς τὸν ἀντίπαλον τῆς ἀθεΐας ἀπροόπτως μεταβαίνειν κρημνὸν ἀναγκάζει, καὶ καπνὸν φεύγοντας ἐμπίπτειν εἰς πῦρ, τὸ τῆς παροιμίας. ἔπειτα πῶς τὸ ἄκτιστον καὶ πόθεν ἡ ἐνέργεια ἔσχεν; ἔξεστι 53
γὰρ ἡμῖν καὶ τὸ ἄκτιστον αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ κατὰ τὴν σὴν ἐξετάζειν θέσιν· εἰ γὰρ αὐτόθεν εἴη τὸ ἄκτιστον ἄκτιστον, οὐκ ἂν εἴη ἄκτιστον· κτιστὸν ἄρα τὸ ἄκτιστον, καὶ κτιστὴ θεότης ἐξ ἀνάγκης ἡ ἄκτιστος ἐνέργεια· καὶ οὕτω σοι τὸ σοφὸν ἠλίθιον ἀναπέφανται. εἰ δ' ἔξωθεν ἔχει τὸ ἄκτιστον εἶναι τὸ ἄκτιστον, καὶ διάφορον πάντως· εἰ γὰρ οὐκ ἔστι διαφορὰ πρὸς ἄκτιστον ἀκτίστου, οὐκ ἂν εἴη ἔχειν κατὰ σὲ ἄκτιστον. ἢ γοῦν ἀνύπαρκτόν σοι γίνεται τὸ ἄκτιστον τοῦτο, ἢ δυοῖν θάτερον, ἢ ἀκτιστόκτιστον ἢ ἀκτιστοάκτιστον καὶ πρὸς ἑαυτὸ στασιάζον ἀνάγκη λέγεσθαι. γνώριμον γάρ, οἷς καὶ ὁπωσοῦν λογικῆς μέτεστιν ἐπιστήμης, τῶν ὁμωνύμων εἶναι καὶ ἥκιστα ἁπλῆν τὴν τοῦ ἔχειν φωνήν, καὶ μὴ μόνον τῇ τῶν ἔξω σοφῶν ἐπιστήμῃ δοκεῖν, ὅτι μὴ καὶ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας δογμάτων σοφοῖς διδασκάλοις. ὧν εἷς ἡμῖν f. 143 r.
εἰς διδασκαλίαν ἀποχρήσει τήμερον Ἰωάννης ὁ θεῖος ἐκ Δαμασκοῦ, ὃς ὀκταχῇ τὴν τοῦ ἔχειν ἡμῖν διαιρῶν σημασίαν, κατ' οὐδένα γέ τινα τούτων τρόπον τῇ θείᾳ καὶ ἁπλουστάτῃ ἐκείνῃ φύσει τὸ ἔχειν διδοὺς εὑρίσκεται. πῶς γὰρ οἱασοῦν 54

beat differentiam secum pugnantem ad contrarium negationis unius dei ex inopinato transire barathrum cogit: et ut cum fumum fugiamus in ignem secundum proverbium incidamus. deinde quomodo et unde efficientia accepit increatum, licet enim nobis etiam in ipsum increatum per se secundum tuam inquirere thesin: etenim si ex se increatum esset increatum, non esset increatum, increatum igitur est creatum et efficientia increata necessario est divinitas creata: et hoc modo sapientia tua visa est stultitia; sin autem extrinsecus increatum habet, ut sit increatum, etiam diversum est omnino. etenim si nullum est discrimen inter increatum et increatum, non potest ut tu vis increatum habere increatum, certe aut substantia carens tibi evadit increatum hoc aut alterutrum, aut increatocreatum, aut increatoincreatum, et secum pugnans necesse est vocari. notum est enim iis, qui quantulumcunque logicae sunt gnari, eorundem nominum esse et minime simplicem habendi vocem, et hoc non modo sapientum qui ex profanis sunt scientiae placere, sed multo magis etiam omnibus simul divinorum ecclesiae dogmatum praeceptoribus sapientibus, quorum unus nobis ad institutionem sufficiet hodie Ioannes divinus Damascenus, qui cum octies habendi nobis dividat significationem, nullo horum modo divinae et simplicissimae illi naturae vocem habendi tri-

μεσιτευούσης ἀλλοτριώσεως, καὶ τοῦ ἔχοντος τὸ ἐχόμενον διιστώσης μὲν οὑτωσί, συναγούσης δ' ἄλλως τὸν νόθον τε καὶ ἐπίκτητον τρόπον. ἢ γὰρ ὡς οὐσίαν ἀνάγκη, φησί, τὸ ἐχόμενον τῇ ἐχούσῃ συνεῖναι οὐσίᾳ, καθάπερ ἱμάτιον καὶ χεῖρα καὶ ἀγρὸν καὶ τά γε τοιαῦτα, ἢ ὡς συμβεβηκός. καὶ τοῦτο διχῇ πως αὖ ὑποδιαιρούμενον, εἴς τε τὴν τῶν χωριστῶν δηλαδὴ καὶ τῶν γε μηδαμῇ χωριζομένων δύναμιν. τὸ μὲν γὰρ ἐνδεχομένως ἔχειν λέγεται καὶ μή, καθ' ὅ γε σημαινόμενον ἐνδέχεσθαί φαμεν βαδίζειν τὸ βαδιστικὸν καὶ τοὐναντίον αὖ μὴ βαδίζειν· τὸ δὲ καθ' ἕξιν καὶ διάθεσιν ἔχειν λέγεται, ὡς μέλιτι δηλαδὴ συμπεφυκυῖαν γλυκύτητα καὶ χιόνι λευκότητα καὶ γνῶσιν ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ. ὧν ἁπάντων ἓν ὁποιονοῦν ἔστω ὁποτέρωθεν εἰληφὼς τῇ θείᾳ κυριωνυμεῖν καὶ ἁπλῇ βούλοιτο φύσει, ἴστω
55 περιφανῶς ἁμαρτάνων· χρῆσιν γὰρ ἀνθρώποις ὑπάρχειν ὁ μέγας τὰ ὀνόματα φάσκει Βασίλειος πρὸς γνῶσιν καὶ διαίρεσιν οὐσιῶν καὶ τῶν περὶ τὰς οὐσίας ἐπινοηθέντων πραγμάτων. ᾧ γε καὶ πάνυ τι δέδοται φορτικὸν καὶ ἀπόβλητον συμβεβηκός τι προσάγειν τῇ θείᾳ φύσει καὶ ἁπλουστάτῃ. τὸ γὰρ συμβεβηκός, φησίν, ἢ συμπέφυκεν, ἢ ἐνδέχεται ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν. ἀλλ' εἰ μὲν συμπέφυκεν, ἀνάγκη τῷ θεῷ καὶ οὐσίαν καὶ συμβεβηκὸς εἶναι· ἐξ ἀνάγκης γὰρ τὰ τοιαῦτα συμβαίνει οἷς συμβέβηκεν. εἰ δ' ἐνδεχόμενον, ἔσται καὶ ἀγέν-

buens reperitur. qui enim potest, cum ratio aliena qualiscunque intercedat et ita seiungat habitum ab habente, adducat autem aliter modum spurium et adscitum, aut enim ut essentiam necesse est, inquit, habitum habenti coniunctum esse essentiae, sicut vestem et manum et agrum et talia, aut ut accidens, atque hoc bis rursus subdivisum, in divisorum nimirum et indivisorum vim, illud enim ex potentia habere dicitur et non ex potentia secundum significationem. posse dicimus gradi quod gradiendo idoneum est et contrarium rursus non gradi: hoc autem ex habitu et dispositione habere dicitur, ut melli nimirum concretam dulcedinem, et nivi albitudinem et cognitionem hominum animo tribuimus, quorum omnium unum qualecunque ex utravis parte si quis sumens divinae propriam vocem tribuere et simplici velit naturae, aperte se errare sciat. usum enim hominibus suppetere magnus in nominibus dicit Basilius ad cognitionem et divisionem essentiarum et rerum in essentiis cognitarum, qua re maxime concessum est incommodum et abiectum accidens attribuere divinae naturae et simplicissimae, accidens enim, ait, aut innatum est aut potest suppetere et non suppetere: sed si innatum est, necesse est deo et essentiam et accidens esse, necessario enim talia accidunt,

νητος ὁ γεννητὸς ποτὲ καὶ πάνθ' ὁμοίως, ὅσα δήπουθεν ἀντί-
κειται, γνῶσις καὶ μὴ γνῶσις, δύναμίς τε καὶ μὴ δύναμις,
καὶ τά γε δήπου παραπλήσια τῶν ἀτόπων τῆς ἀσεβείας ῥη-
μάτων. ὅτι δὲ καταχρηστικῶς τὸ ἔχειν ἐπὶ θεοῦ λέγεται,
δείκνυσι νῦν καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος, λέγων "ὅταν ἀκούσῃς
ὅτι ὥσπερ ὁ πατὴρ ἐν ἑαυτῷ ζωὴν ἔχει, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ
υἱῷ ζωὴν ἔχειν καὶ ἐξουσίαν ἔχειν, μὴ σύνθεσιν ὑπολάβῃς·
μηδ' ὅταν ἀκούσῃς ὅτι ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, νομίσῃς ὅτι σύνθε-
τος ἦν· προϊὼν γὰρ φησὶν ἐγώ εἰμι ἡ ζωή." ὥστε σου βοσ- **56**
κηματώδης ἡ σοφία κἀνταῦθα ἀναπέφανται, λέγουσα παρα-
πλησίως καθάπερ ἐπὶ ἀνθρώπου καὶ λίθου, οὕτω καὶ τοῦ
θεοῦ τὴν οὐσίαν μετὰ τῶν φυσικῶν περὶ αὐτὴν πάντων συλ- f. 144 r.
λαμβάνεσθαι τοῖς ὁρίζεσθαι θέλουσι· τὸ γὰρ ἐκ τοιούτων
συγκείμενον ἀμερὲς οὐκ ἂν εἴη, οὐδ' ἁπλοῦν, ἀλλὰ σύνθετον,
κἀξ ὧν συντίθεται μεριζόμενον. ὁ δὲ τῇ ἀμερεῖ ἐκείνῃ καὶ
θείᾳ φύσει προστιθέναι πειρώμενος, ᾗ φύσει πρόσεστι μήτ'
αὔξεσθαι μήτε μειοῦσθαι, λέληθε, τό γε ἧκον εἰς αὐτόν, ἐλατ-
τῶν μὲν τῇ προσθήκῃ τὴν τῆς φύσεως δύναμιν, αὔξειν δ'
ἥκιστα πάντων δυνάμενος, ἣ μηδεμιᾶς οὔτ' ἐδεήθη ποτὲ οὔτε
δεήσεται προσθήκης ἢ ὑφαιρέσεως, οὐδενὸς ὄντος οὗ δεήσε-
ταί ποτ' αὐτὴ πληροῦσα τὰ πάντα καὶ μηδὲν ἐκτὸς ἐῶσα τὸ
παράπαν.

quibus acciderunt; sin autem esse potest, erit generatus aliquando etiam non generatus, et omnia simili ratione quaecunque opposita sunt, cognitio et quae non est cognitio, vis et quae est non vis, et quae similia sunt ex ineptis impietatis verbis. improprie autem habere de deo dici demonstrat nunc etiam divinus Chrysostomus, dicens: cum audias patrem sicut in se habeat vitam ita dedisse etiam filio ut vitam habeat et facultatem habeat, ne suspiceris compositionem, neve cum audias in eo fuisse vitam opineris compositum eum fuisse, progrediens enim ait, ego sum vita; ita ut bruta visa sit sapientia tua etiam hic, dicens simili ratione atque in homine et lapide, ita etiam dei essentiam cum iis, quae a natura in ea sint, omnibus comprehendi ab iis qui eam definire velint. quod enim ex talibus constat, non est indivisum: neque simplex, sed compositum: et iis ex quibus componitur divisum, qui autem indivisae illi et divinae naturae adiicere aliquid conatur, cui a natura proprium est ut neque augeatur neque minuatur, eum fugit hoc, quod illi accedat minuere accessione naturae vim, cum minime possit augere eam, quae nulla neque indiguit unquam neque indigebit accessione aut detractione, cum nihil futurum sit, quo indigeat unquam illa ipsa implens universa neque omnino quidquam extra se esse sinens.

57 Εἰ δ' ἐν ποιότητι ἀόγκῳ τε καὶ ἀμεγέθει μέρος οὐκ ἔξεστι λέγειν κυρίως, οὔτε μέγεθος οὐδὲν προστιθέναι ἢ ἀφαιρεῖν (οὐ γὰρ λέγομεν οὔτε μεγάλην οὔτε μικρὰν λευκότητα), πολλοῦ μέντ' ἂν δεήσειε καὶ τοῦ παντὸς περὶ τῆς θείας οὐσίας τοιαῦτα νοεῖν καὶ λέγειν, ἣ μεγέθη μὲν καὶ μικρότητα πεποίηκέ τε καὶ ἀεὶ ποιεῖ, αὐτὴ δ' ἐστὶ κατὰ φύσιν οὐδαμῇ μηδὲν ὧν πεποίηκέ τε καὶ ἀεὶ ποιεῖ. οὐδὲ πρόεισιν εἰς ὄγκον, οὐδ' οὐ μὴ προχωρήσῃ ποτέ. τὸ γὰρ ὄγκῳ μεῖζον γινόμενον δυνάμει γίνεται ἔλαττον, καὶ τὸ δυνάμεως μεγέθει μέγιστον ὄγκου λείπεται παντός, ἵνα μέγιστον ὁμοίως ἀεὶ διαμένῃ. καὶ γὰρ καὶ εἰ περὶ τῆς ἐν χιόνι βουληθείημεν λέγειν λευκότητος ὑποδείγματος ἕνεκεν, οὐ τὴν ἐν τῷ μέρει τῆς χιόνος λευκότητα μέρος ἂν φαίημεν τῆς ἐν πλείστῃ χιόνι λευκότητος, ἀλλὰ μέρους μὲν χιόνος λευκότητα, μέρος δὲ λευκότητος ἥκιστα· ἄογκον γὰρ καὶ ἄποσον καθ' αὑτὸ καὶ ἀμέ-
58 γεθες ἡ λευκότης, ὡς δέδεικται. εἰ δὲ μηδὲ συμβεβηκὸς ἡ ἀνούσιος αὕτη συγχωρεῖταί σοι γίνεσθαι ἐνέργεια, ποῦ ταύτην θετέον· λέγε καὶ νομοθέτει σύ. τῆς γὰρ τοῦ ὄντος φωνῆς εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκὸς διαιρουμένης, εἰ μήτ' οὐσία μήτε συμβεβηκὸς εἴη, τῶν ὄντων οὐκ ἂν λέγοιτο. λείπεται ἄρα μὴ ὂν ἐξ ἀνάγκης λέγεσθαι. αὕτη τῶν καινῶν σου δογμάτων ἡ τερατεία, καλὲ Παλαμᾶ, τὸ πιστεύειν εἰς τὸ μὴ ὂν

Quodsi in qualitate quae magnitudinis et amplitudinis est expers, partem non licet proprie dicere, neque magnitudinem ullam adiicere aut detrahere: neque enim dicimus magnam neque parvam albitudinem: multum profecto sive potius omne abest, ut de divina essentia talia cogitemus et dicamus, quae magnitudinem et parvitatem fecit et semper facit: haec autem a natura nullo modo quidquam est eorum, quae fecit et semper facit: neque prodit in amplitudinem, neque unquam procedet, etenim quod amplitudine maius fit, vi fit minus et quod vis magnitudine maximum est, ab amplitudine relinquitur omni, ut maximum aeque semper permaneat. etenim si de albitudine quae est in nive velimus dicere, exempli gratia, non albitudinem quae est in parte nivis dicamus partem albitudinis quae est in plurima nive, sed albitudinem partis nivis, minime autem partem albitudinis. amplitudinis enim et quantitatis expers per se et magnitudinis est albitudo, ut demonstratum est. sin autem ne accidens quidem esse haec inessentialis a te conceditur efficientia, ubi eam ponemus? dic et impera tu: cum enim vox eius quod est in essentiam et accidens dividatur, si illa neque essentia est neque accidens, non dici potest quidquam eorum quae sunt: relinquitur igitur necessario ut non esse dicatur. hae sunt novorum tuorum dogmatum praestigiae, Palama egregie, ut credas in id quod

καὶ ψιλοῖς λατρεύειν ὀνόμασιν, ὁποῖα καὶ τοὺς τῆς Πλατωνικῆς στοᾶς καὶ Ἀκαδημίας φάσκοντας ἴσμεν περί τε γενῶν καὶ εἰδῶν, καὶ εἴ τινες εἶεν ἐκ τῶν ὕστερον ἄλλοτ' ἄλλως αὐτοῖς ἠκολουθηκότων Βογομίλων καὶ Μανιχαίων καὶ Μασαλιανῶν καὶ Εὐνομιανῶν, οὓς καὶ εἰς μέγα παραπληξίας ἐλαύνειν ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος ὥσπερ κοινότητά τινα λόγῳ μόνῳ θεωρητήν, ἐν οὐδεμιᾷ ὑποστάσει τὸ εἶναι ἔχουσαν, εἰς f.144 v. τὰ ὑποκείμενα θεωρεῖσθαι φάσκοντας τὸν θεόν. ἀλλ' ἄκουε λοιπὸν τί φησιν αὖθις ὁ αὐτὸς μέγας Βασίλειος περὶ τῆς ἐνεργείας θεοῦ τῆς ἀκτίστου, ὡς ἐπὶ τῆς ἁπλῆς καὶ ἀσωμάτου φύσεως τὸν αὐτὸν λόγον ἐπιδέχεται ἡ ἐνέργεια τῇ οὐσίᾳ.

Ἐπεὶ δ' ὁ τῆς οὐσίας ὅρος καὶ λόγος (ταὐτὸν γὰρ ὅρος 59 καὶ λόγος) πρᾶγμά ἐστιν αὐθύπαρκτον, μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς ὕπαρξιν, εἴη ἂν πάντως καὶ ὁ τῆς ἐνεργείας λόγος ὁ αὐτός,* κἂν τοῖς ὀνόμασι διαφέρωσι, πρᾶγμα αὐθύπαρκτον δηλαδή, μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς ὕπαρξιν. οὕτω γὰρ καὶ ὁ τῆς ταυτότητος σώζεται λόγος, ὡς καὶ ὁ τῆς ἀληθείας ὁμολογητὴς σοφώτατα μεμαρτύρηκε, Θεόδωρος ὁ Γραπτός, "οὕτως ἂν" φήσας "εὐσεβῶς νοηθείη ἡ μὲν θεία ἐνέργεια ἀΐδιος, μᾶλλον δ' αὐτενέργεια, τῷ μὴ διωρίσθαι τῆς οὐσίας τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπιδέχεσθαι διὰ τὴν τῆς ἁπλῆς καὶ ἀσωμάτου φύσεως ἰδιότητα." καὶ πάλιν "ἕτερον

non est, et nuda nomina colas, qualia etiam Platonicos et Academicos dicere scimus de generibus et formis, et si qui sunt ex iis, qui postea alias aliter eos sequuti sunt, Bogomilis nimirum et Manichaeis et Masalianis et Eunomianis, quos etiam magna insania perturbare dicit magnus Basilius tanquam commune genus quoddum, quod ratione sola perspici possit, in nulla substantia essentiam habeat, cum dicant deum in suppositis perspici. sed accipias iam quid dicat rursus idem Basilius magnus de efficientia dei increata: in simplici et incorporea natura eandem cum essentia rationem accipit efficientia.

Quoniam autem essentiae definitio et ratio (idem enim definitio et ratio) res est substantialis quae non egeat alia ad substantiam, omnino non potest esse etiam efficientiae ratio non eadem etiam in nominibus diversis, res nimirum substantialis quae non egeat alia ad substantiam: ita enim etiam eiusdem generis ratio servatur, quod etiam veritatis confessor sapientissime testatus est Theodorus Graptus, cum dicat, hoc modo pie cogitari puto: divina efficientia est sempiterna, sive potius ipsa efficientia, quia non distincta est ab essentia efficientia, sed eandem rationem accipit propter simplicis et incorporeae naturae proprietatem. et rursus aliud esse essentiam, aliud efficientiam

οὐσίαν καὶ ἄλλο ἐνέργειαν τῶν πάλαι τινές, ὡς ἐπὶ τῶν σωματικῶς θεωρουμένων, οὕτω δὴ κἀπὶ τοῦ θείου λόγου ἐτίθεντο. ὅπερ τοῖς εὐσεβέσιν ἀπείρηται. ἐπὶ γὰρ τῶν ἁπλῶν καὶ ἀσωμάτων ἐν οὐδενὶ διαφέρειν ἴσασιν· οὐ γὰρ διοριστέον ταῦτα ἀλλήλων, ἵνα μὴ σύνθετον τὸ ὑπὲρ πᾶσαν ἁπλότητα νοῆται. οὔτε γὰρ ἡ θεία οὐσία ἀνενέργητος εἴη ἂν
60 ποτε, οὔτ' ἀνούσιος ἡ ἐνέργεια." ἀκούεις τῶν ἱερῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας παρὰ τοσοῦτον τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν ἓν καὶ ταὐτὸν ἐπὶ θεοῦ δογματιζόντων, παρ' ὅσον καὶ αὐτενέργειαν καλοῦσι διὰ τὴν ἄκραν ταυτότητα, ὡς μηδ' ἄχρις ἐπινοίας παρακύπτειν ἐκεῖ δυναμένης διαφορᾶς οἱασοῦν. ἀκούεις δ' ἔτι καὶ ὅπερ σοι ἀνωτέρω δεδηλώκαμεν· σὺ γὰρ ἔλεγες ἀνενέργητον τότ' εἶναι τὴν θείαν μᾶλλον οὐσίαν ὅταν ἓν καὶ ταὐτὸν λέγηται ἄμφω, τότε δ' ἐνεργῇ ὅταν ᾖ διῃρημένα, πρᾶγμα τερατωδέστατόν τε καὶ ἀμαθέστατον, καὶ μὴ πᾶσαν μόνον ἐκπλῆττον ἀκοὴν τῇ ἀβελτηρίᾳ, ὅτι μὴ καὶ τοὺς σοφοὺς τουτουσὶ διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας συκοφαντοῦν ἀδεῶς· οὐ γὰρ διοριστέον ταῦτα φασὶν ἀλλήλων ἐκεῖνοι, ἵνα τε μήτε σύνθετον τὸ ὑπὲρ πᾶσαν ἁπλότητα
I. 145 r. νοῆται, καὶ ἵνα μήθ' ἡ οὐσία ἀνενέργητος εἴη ἂν ποτε μήτ' ἀνούσιος ἡ ἐνέργεια.

61 Πρὸς ταῦτα ὁ Παλαμᾶς ἀντιλέγων κοινὸν μὲν ἔφησεν

priscorum quidam ut in iis quae in corporibus perspiciuntur, ita etiam in divina ratione posuerunt, id quod pii vetiti sunt: in simplicibus enim et incorporeis nullo modo illa diversa esse sciunt, neque enim distinguenda sunt a se invicem haec, ne compositum cogitetur id quod omnem simplicitatem superat, neque enim divina essentia unquam esse potest inefficax, neque efficientia inessentialis. audis sanctos ecclesiae praeceptores tantum cum essentia efficientiam unum idemque esse in deo censentes, quantum etiam ipsam efficientiam vocant eam propter summum discriminis defectum, ita ut ne in cogitationem quidem insinuare ibi possit differentia qualiscunque; audis porro etiam id quod supra tibi demonstravimus. tu enim dicebas inefficacem tum esse divinam potius essentiam, cum dicantur ambo unum idemque esse, tum autem efficacem, cum sint divisa: quae res est miraculi et ignorantiae plenissima et quae tantum non omnes perturbet aures stultitiae, multo magis etiam sapientes hos praeceptores ecclesiae criminetur impudenter, neque enim distinguenda esse haec dicunt illi a se invicem, ne compositum cogitetur quod omnem simplicitatem superat, neve unquam sit neque essentia inefficax, neque efficientia inessentialis.

Ad haec Palamas respondens: commune esse dogma externorum

εἶναι δόγμα τῶν τε ἔξωθεν καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων τουτί, καὶ οὐκ ἀντιλέγω· πλὴν τὰ τὸν αὐτὸν ἐπιδεχόμενα λόγον δύο ἐστὶ καὶ οὐχ ἕν. καὶ εἰ δύο, πῶς χωρὶς ἡστινοσοῦν πρὸς ἄλληλα διαφορᾶς; ἔστιν οὖν ἡ μὲν ταυτότης τοῦ λόγου κατὰ τὸ εἶναι ἄμφω, τήν τε οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἄκτιστα· ἡ δὲ διαφορὰ τὸ μὲν οὐσίαν τὸ δ' ἀνούσιον, τὴν ἐνέργειαν δηλαδή.

Ὁ δὲ Γρηγορᾶς ὅτι μέν, φησί, τὸ ἀνούσιον οὐκ ὄν, τὸ 62
δ' οὐκ ὂν οὐ θεός, δῆλον τοῖς ἅπασι πλὴν σοῦ. ὅτι δ' οὐδὲν ἔτι κωλύσει λοιπὸν συμπεραίνειν καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τῆς συνθέτου ἄρα φύσεως τὸν ἀντικείμενον δέχεσθαι λόγον τὴν ἐνέργειαν τῇ οὐσίᾳ, καὶ εἶναι δυοῖν ἐξ ἀνάγκης θάτερον, ἢ τὴν μὲν οὐσίαν ἡμῶν ἄκτιστον τὴν δ' ἐνέργειαν κτιστήν, ἢ τῆς οὐσίας οὔσης κτιστῆς εἶναι τὴν ἐνέργειν ἄκτιστον, δῆλον καὶ τοῦτο παντί που τὰ μάλιστα· ὡς γὰρ οἷς τὸ εἶναι ταὐτόν, καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτός, οὕτως οἷς τὸ εἶναι διάφορον, καὶ ὁ λόγος διάφορος. ἐπὶ γὰρ τῆς οὐσιώδους ὑπάρξεως τοὺς ἁγίους τούτους ἀκήκοας λέγοντας τὴν τοῦ λόγου ταυτότητα, εἴτουν τοῦ ὅρου, καὶ καθ' ἕτερον πάντως οὐδέν. εἰ γὰρ κατὰ προφορὰν καὶ ἐτυμολογίαν ἑκατέρας ἑκατέρα τὴν διαφορὰν ἐκτήσατο λέξις, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἁπλῆς καὶ ἀσυνθέτου φύσεως τὴν αὐτὴν καὶ μίαν καὶ ἀπαράλλακτον ἔχουσι σημασίαν ἄμφω.

et nostrorum philosophorum hoc, neque ego, inquit, repugno: sed quae eandem rationem accipiunt duo sunt neque vero unum, ac si duo, quomodo remota sunt a qualicunque differentia inter se. defectus igitur discriminis rationis is est, ut ambo, et essentia et efficientia, sint increata: differentia autem ea, ut alterum sit essentia, alterum autem inessentiale, efficientia nimirum.

Gregoras autem inessentiale, inquit, non esse; quod autem non sit, non esse deum, ab omnibus intelligitur nisi a te, nihil autem iam impediturum esse, quominus nos quoque concludamus, in composita natura efficientiam accipere rationem essentiae oppositam, et esse alterumutrum necessario, aut essentiam nostram increatam, efficientiam autem creatam, aut essentiam creatam, efficientiam autem increatam, hoc quoque a quoque maxime intelligitur: etenim ut iis quibus essentia eadem, ratio quoque eadem est, ita iis quibus essentia diversa, ratio quoque diversa est, etenim in essentiali substantia sanctos hos audivisti dicere esse eandem vim rationis sive definitionis — quod ad diversitatem attineat omnino nihil. etenim si ex pronunciatione et notatione utriusque utraque differentiam accepit vox, certe in simplici et incomposita natura eandem et unam et immutabilem habent signi-

C8 ἔπειτα εἰ τὴν ἐνέργειαν ἕτερον εἶναι λέγεις κἀπὶ θεοῦ καθάπερ ἐπὶ τῶν συνθέτων ἡμῶν, καὶ ἰδίως ἄκτιστον θεότητα, καὶ ἔστιν ἑκάτερον τούτων ὅπερ οὐκ ἔστιν ἑκάτερον, καὶ ἀεὶ θάτερον παρὰ θάτερον ἀμοιβαδὸν τὴν διαφορὰν καὶ μάχην λαμβάνον λόγοις καὶ πράγμασιν (ἀνάγκη γὰρ ἂν εἴη πᾶσα τὰ οὕτως ἀλλότρια τῇ φύσει καὶ σημασίᾳ μὴ ταὐτὸν εἶναι θατέρῳ θάτερον), ἔσται ἄρα, εἰ ἡ ἐνέργεια ἄκτιστος καὶ ἀνούσιος, κτιστὴ ἡ οὐσία καὶ ἀνενέργητος, ὡς ἀνωτέρω γε ἠκηκόεις τῶν θείων κατ' ἐπιστήμην τὰ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις ὁριζομένων ἀνδρῶν. εἰ δὲ καὶ τὸ τῆς ἐνεργείας ὄνομα γενικῶς κατὰ σὲ πάντων ἐπ' ἴσης κατηγοροῖτο τῶν ὀνομάτων, δυνάμεως λέγω, σοφίας ζωῆς φωτὸς θυμοῦ μακροθυμίας ὀργῆς ἀοργησίας καὶ τῶν τοιούτων, ὅσοις ἡ θεία κέχρηται γραφὴ θεοπρεπῶς καταφατικοῖς τε καὶ ἀποφατικοῖς καὶ ἀντικειμένοις ὀνόμασιν, ἐπιδραμεῖται λοιπὸν καὶ πᾶσι τούτοις ἐπ' ἴσης,
f. 145 v. καὶ ὁμοίως ἀεὶ κατορχήσεται τῶν ὀνομάτων ἁπάντων τἀτόπημα, καὶ στασιάσει πρὸς ἑαυτὸ τὸ τῆς ἐνεργείας ὄνομα, ταύτης δὴ τῆς ἰδιαζόντως κατὰ σὲ λεγομένης ἀκτίστου θεότητος. καθ' ὃ γὰρ ἕκαστον ἑκάστου τῶν ἄλλων λείπεται πάντων, κατ' ἐκεῖνο τῶν ἄλλων ἁπάντων ἠλάττωταί τε καὶ ἠλλοτρίωται. καὶ ἓν εἶναι πάντως οὐσίαν ὁμολογεῖται καὶ φύσει πᾶν ὃ λέγεται καὶ ὀνομάζεται θεοπρεπῶς ἡμῖν, καὶ ἔστι καὶ

ficationem ambae. deinde si efficientiam diversam esse dicis etiam in deo, ut in nobis compositis, et proprie increatam divinitatem, et utrumque est, quod alterum non est, et semper alterum prae altero invicem differentiam et pugnam suscipit verbis et rebus, (est enim necesse omnino, quae iam sint aliena et natura et significatione, non idem esse alteri alterum) erit igitur si efficientia increata est et inessentialis, creata et inefficax essentia, ut supra audivisti divinos viros secundum regulas philosophiae contraria contrariis definire. sin autem etiam efficientiae nomen generaliter ex tua sententia aeque de omnibus praedicatur nominibus, vis dico, sapientiae, vitae, luminis, animi, clementiae, irae, tranquillitatis, taliumque, quibuscunque usa est scriptura divina deo convenienter affirmantibus et negantibus et oppositis nominibus, accedet iam etiam his omnibus aeque: et simili modo semper insultabunt nominibus omnibus ineptiae, et secum pugnabit efficientiae nomen, cum haec secundum te proprie dicatur increata divinitas, propter quod enim quodque a quoque aliorum omnium relinquitur, propter id aliis omnibus est minus ab iisque alienum, atque unum omnino esse essentiam conceditur et natura omne, quod dicitur et vocatur deo convenienter a vobis et est et erat et erit

ἦν καὶ ἔσται, θεὸς ἰσχυρὸς δίκαιος ἄκτιστος, ἀλήθεια σοφία δύναμις ζωὴ φῶς ἐνέργεια καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἐπεί γε μὴν ἐκ τῶν οἰκείων ῥημάτων τε καὶ γραμμάτων ἁλι- 64
σκόμενον ὁ Παλαμᾶς ἑαυτὸν ἑώρα διηνεκῶς, "οὐκ ἐν ῥήμασι" φησίν, "οὐδ' ἁπλῶς ἐν γράμμασιν, ἀλλ' ἐν πράγμασιν ἡμῶν ἡ εὐσέβεια κατὰ τοὺς θεολόγους." μικρὸν οὖν ἐπισχὼν ὁ Γρηγορᾶς "ἰοὺ ἰοὺ" φησὶν "τῆς ἀβελτηρίας."· καὶ ἀπιδὼν πρὸς αὐτόν "εἶτα ἐλάνθανες ἡμᾶς" φησὶ "λασιόκωφός τις ὢν καὶ ἀνήκοος καὶ παντάπασι τῆς τῶν θείων γραφῶν διδασκαλικῆς ἑορτῆς τε καὶ πανηγύρεως, καὶ μετεγκεντρίζων ἐξ ἀμαθίας ἄλλοθεν ἄλλοθι τὸν ἅπαντα νοῦν καὶ σκοπὸν τῆς γραφῆς. τοῦτο γὰρ ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ φάσκει Γρηγόριος, τὰ Διονυσίῳ τῷ θείῳ λεχθέντα διαβεβαιούμενος, οἶμαι, καὶ συγχωρῶν καὶ αὐτὸς καὶ οἱονεὶ προτρεπόμενος οἰκονομικῷ τινὶ τρόπῳ καιροῦ καλοῦντος πρὸς τοὺς τῶν ὁμιλητῶν διαφόρους τὰς γνώμας καὶ γνώσεις κεχρῆσθαι, καὶ μικρὸν ἐνδιδόναι τοῖς διαφόροις τῶν προσιόντων ἤθεσι δι' ἀναγκην ἐνίοτε, ὥστε τὴν ἐν τοῖς καιρίοις τῆς πίστεως ὁμολογίαν, εἰ καὶ μὴ λέξεσιν, 65
ἀλλά γε ταῖς ἐννοίαις φυλάττεσθαι ἀπαράβατον. ἐν οἷς ἐξεῖναί φησι τήνδε ἢ τήνδε τὴν λέξιν καὶ δι' ἑτέρων ὁμοδυνάμων καὶ ἐκφαντικωτέρων λέξεων διασαφεῖν τὸν θεοπρεπῆ τρόπον. οὐ δεῖ δέ, φησὶν Ἀθανάσιος, τὰ κατ' οἰκονομίαν γραφόμενα καὶ γινόμενα δέχεσθαι κακοτρόπως καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν ἕλκειν βούλη-

deus potens iustus increatus veritas sapientia vis vita lumen efficientia taliaque.

Cum autem suis ipsius verbis et scriptis capi Palamas se videret continuo, non in verbis, inquit, neque omnino in scriptis, sed in rebus nostris pietas cernitur secundum theologos. paululum igitur moratus Gregoras: pro, inquit, stultitiam, et despiciens eum: ergo fugiebat nos, inquit, te esse aurium obtusarum et surdum et omnino ignarum festivitatis et celebrationis doctae librorum divinorum, et inserendo et transponendo aliunde alibi pervertere ignorantia omnem sensum et omne consilium scripturae? hoc enim magnus in theologia dicit Gregorius ea quae a Dionysio divino dicta sunt confirmans, puto, et concedens et ipse et quodammodo adhortans ut parco quodam modo occasione ad eos affabiles, qui in sententiis et cognitione sint diversi, vocante utamur et pauca indulgeamus diversis accedentium moribus necessario nonnunquam: ita ut in rebus gravissimis fidei consensio quamvis non verbis saltem cogitationibus servetur constans. qua in re licere ait hanc vel illam vocem etiam aliis similibus et magis significantibus vocibus explicare ratione deo conveniente, non autem decet, ait Athanasius, ea quae parco modo scribuntur et fiunt accipere pravo sensu, et in suam voluntatem trahere: etenim etiam medicus saepenumero

σιν. καὶ γὰρ καὶ ἰατρὸς πολλάκις τὰ δοκοῦντά τισι μὴ εἶναι κατάλληλα, ταῦτα τοῖς ὑποκειμένοις τραύμασιν, ὡς οἶδεν αὐτός, ἐπιτίθησιν, οὐδὲν ἕτερον ἢ πρὸς τὴν ὑγείαν ἔχων τὸν σκοπόν. καὶ διδασκάλου δὲ φρονίμου τρόπος οὗτος, πρὸς τὰ τῶν διδα-
66 σκομένων ἤθη διατίθεσθαι καὶ λαλεῖν. ὀνόματα γοῦν καὶ ῥήματα, καὶ ὅσαι τῶν λέξεων διὰ φωνῶν ἁπλῶς καὶ γραμμάτων σημαντικαὶ τῶν ὑποκειμένων γίνονται πραγμάτων, ἐνίοτε
f. 146 r. μὲν καθ' ὁμωνυμίαν ἐν διαφόροις ἀδιαφόρως παραλαμβάνονται πράγμασιν, ἐνίοτε δὲ κατ' ἀντωνυμίαν ἐν μείζοσί τε καὶ ἐλάττοσιν ὁρωμένην, καὶ ὅσα ἄλλως τὸν ὅμοιον ἔχει τρόπον, ἐνίοτε δὲ καθ' ὅσα συνώνυμόν πως τὴν σχετικὴν αἰτίαν κεκλήρωται· καθ' ἣν δήπουθεν καὶ τὸ ἴσον ἴσῳ συμβαίνει λέγεσθαι ἴσον, καὶ τὸν φίλον φίλῳ φίλον, καὶ ὁπόσα δήπου παραπλήσια, ὡς γίνεσθαι πολυσχιδῆ μὲν ἐν τοῖς μεριζομένοις πράγμασι τὴν αὐτῶν ἰδιοτροπίαν, ἐπὶ δὲ θεοῦ μονοειδῆ καὶ ἀμέριστον κατὰ τὴν τοῦ ἑνὸς ὑποκειμένου δήλωσιν, λέγω δὴ τὴν ἀμερῆ καὶ ἀσχημάτιστον καὶ ἀόρατον ἐκείνην, ἥτις ποτ' ἐστίν, οὖσαν οὐσίαν· ἣν ψυχοτρόφον λειμῶνα καὶ ἀληθείας θάλαμον τις καλέσας οὐκ ἄν, οἶμαι, ἁμάρτοι. ἓν γὰρ οὖσα
67 κυρίως, μένει διηνεκῶς ἐν τῷ ἑνί, μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἐν ἑαυτῇ· καὶ μεριστὰς πεφυκυίας τὰς ἡμετέρας νοήσεις, καὶ διάφορον τὴν περιολκὴν περὶ ἕκαστα τῶν πραγμάτων λαμβανούσας, εἰς μίαν τινὰ καὶ ἀδιάκριτον καὶ ταύτας νόησιν συναιρεῖ, ὡς γί-

ea, quae nonnullis non esse apta videntur, tractandis vulneribus ex sua cognitione imponit, nihil aliud quam valetudinem spectans, et praeceptoris prudentis consilium est hoc, ut ad discipulorum mores dicat et loquatur. nomina quidem et verba et quaecunque voces sonis omnino et literis significant res suppositas, interdum usurpantur secundum eandem significationem in diversis rebus sine discrimine, interdum secundum diversam significationem quae in maioribus et minoribus cernitur, et quaecunque praeterea similem admittunt rationem, interdum quatenus relativam causam eadem fere significatione insignitam sortita sunt: quamobrem simile dici solet simili simile, et amicus amico amicus, et quae sunt similia, ita ut multiplex fiat in rebus quae dividuntur earum proprietas, in deo autem simplex et indivisa secundum unius suppositi explicationem: dico enim indivisibilem et forma carentem et invisibilem illam qualiscunque est essentiam, quam siquis pratum animos pascens et veritatis cubiculum nominare velit, non erret, opinor: quae quidem cum sit unum, continuo in uno manet sive potius in se et nostras cogitationes, quae diversae sunt a natura et quibusque rebus diverso modo distrahuntur, in unam quandam et indiscretam cogitationem comprehendit: ita ut etiam nominum necessario

νεσθαι καὶ τὸν τῶν ὀνομάτων ἐξ ἀνάγκης πολυσχιδῆ καὶ πολύτροπον μερισμόν, ὁποῖον ἡ τῶν διαφόρων πραγμάτων διάφορος παραγωγὴ τελεσιουργεῖ, δυνάμεως λέγω καὶ ζωῆς καὶ ἐνεργείας καὶ φωτὸς καὶ σοφίας καὶ τῶν τοιούτων, μονοειδῆ καὶ αὐτὸν ἤδη καὶ μονότροπον ὡς ἀληθῶς δρόμον ἐν τῷ τῆς ἀληθείας ἐκείνῳ πεδίῳ θέοντα. περιγεγραμμένος γάρ τις ὅρος ἑκάστης οὐσίας ὑπάρχον ἕκαστον ὄνομα, καὶ μιᾶς ἰδιότητος ἐπειλημμένον, καὶ συστέλλον ὁπωσδηποτοῦν τὸ πρὸς ἀοριστίαν τέως αὐτῆς κεχυμένον, ἁπλῶς κατὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν πειρᾶται μὲν κἀπὶ τῆς ὑπερηπλωμένης 68 ἐκείνης θείας οὐσίας τὴν ἑαυτοῦ φυσικὴν ἀποφαίνεσθαι κίνησιν καὶ τὸ τῆς ἐμφύτου δυνάμεως εἰωθός, λέγω δὴ τὸ διακρίνειν καὶ μερίζειν ἐς διαφόρους τὸ ἓν ἰδιοτροπίας, ἀλλ' ἔφθη πρὶν δεδρακέναι παθόν. μερίζειν γὰρ ἐπειγόμενον ἐπ' ἴσης τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἀμέριστον ἐκείνην καὶ θείαν οὐσίαν, λέληθε συσταλὲν ὑπ' ἐκείνης καὶ πρὸς νοητὴν ὁμόνοιαν συνελάσαν τὸν κωλυόνυμόν τε καὶ πολυπράγμονα μερισμόν. κἀπειδὴ περιγραφαῖς ὀνομάτων ἡ θεία καὶ ὑπερηπλωμένη φύσις ἐκείνη δουλεύειν οὐκ οἶδεν, ἡ δὲ περιγραφὴ περιληπτική f. 146 v. τις γίνεται τοῦ ὑποκειμένου γνῶσις, οὐκ ἄν ποτε γένοιτο γνωστὸν ὃ τῇ οὐσίᾳ πέφυκεν ἀπερίγραπτον· ἓν ἄρα καὶ ἄγνωστον ἡ θεία φύσις ἐκείνη, καὶ ὑπὲρ πάντα λόγον καὶ ἔννοιαν, καὶ πᾶσαν Παλαμικὴν ἀποσειομένη περιεργίαν. ὅ γε μὴν

multiplex et multiformis divisio qualem rerum diversarum diversa derivatio deductioque efficit, vis dico, et vitae et efficientiae et luminis et sapientiae et talium, simplicem et ipsa iam et uniformem profecto cursum in illo veritatis campo decurrat. circumscriptus enim finis quidam cuiusque essentiae suppetens quodque est nomen quod et unam proprietatem capit et quocunque modo componit quae indefinite effusa sunt, simpliciter secundum hominum intelligentiam. conatur quidem etiam in simplicissima illa essentia divina motionem suam naturalem declarare et vis insitae naturam, dico enim illud, quod discernit et dividit unum in diversas proprietates, sed priusquam effecit affecta est, cum enim dividere studeret neque ceteris etiam indivisam illam et divinam essentiam, fugit illud esse ab illa compositum, et in concordiam intelligibilem contraxisse divisionem nomina impedientem et occupatissimam, et quoniam circumscriptionibus nominum divina et simplicissima natura illa inservire nescit, circumscriptio autem colligens est suppositi cognitio, non potest cognosci quod propter essentiam non est circumscriptum. unum igitur et incognitum est divina natura illa, et supra omnem definitionem et intelligentiam et respuens omnem Palamicam curiositatem, quod cognosci a nobis potest in deo eius efficientiis et viribus, quae apparent et factae sunt, id nobis invicem

γνωστὸν ἡμῖν δύναται γίνεσθαι τοῦ θεοῦ διὰ τῶν φαινομένων αὐτοῦ καὶ πεποιημένων ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων, τοῦτο τοῖς ἐκ διαφόρων ἐτυμολογιῶν ὀνόμασιν ἀλλήλοις ἐπισημαινόμεθα ταῖς γνωμικαῖς ἐξ ἀνάγκης ἡμῶν κατὰ τὸ ἀνάλογον χρείαις, οὐκ ἀτάκτως δέ, καὶ ὡς ἑκάστῳ τὰ τῆς βουλήσεως ὑποτίθησι, δρῶντες, ἀλλὰ τοῖς τῶν θείων πατέρων ἑπόμενοι
69 δόγμασιν ἄχρι καὶ τῆς τυχούσης γραμμῆς. πρῶτον μὲν γὰρ ὁ σωτὴρ ἐν εὐαγγελίοις μηδεμιᾶς καταφρονεῖν παραινεῖ κεραίας τῶν ἐν γράμμασι θείων αὐτοῦ προσταγμάτων καὶ ἐντολῶν· ὧν οὐκ οἶδ' ὁπότερον· ἢ γὰρ οὐκ ἀκήκοας ἔτι, καὶ ταῦτ' ἐν ἐπισκόποις (φεῦ τῆς ἀτοπίας) τελῶν, ἢ ἀκούσας οὐκ ᾔσθου. ἔπειθ' ὧν αὐτὸς διαβάλλεις τὸν νοῦν θεολόγων τῆς ἐκκλησίας ἀνδρῶν, ὁ μὲν ἐν θεολογίᾳ μέγας Γρηγόριος "ἡμεῖς δέ" φησιν "εἰ καὶ μέχρι τῆς τυχούσης κεραίας ἢ γραμμῆς τοῦ πνεύματος τὴν ἀκρίβειαν ἕλκοντες, οὔποτε δεξόμεθα (οὐ γὰρ ὅσιον) οὐδὲ τὰς ἐλαχίστας πράξεις εἰκῇ σπουδασθῆναι τοῖς ἀναγράψασι καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μνήμῃ διασωθῆναι, ἀλλ' ἵν' ἡμεῖς ἔχωμεν ὑπομνήματα καὶ παιδεύματα τῆς τῶν ὁμοίων εἴποτε συμπέσοι καιρὸς διασκέψεως, ὥστε τὰ μὲν φεύγειν τὰ δὲ αἱρεῖσθαι, οἷον κανόσι καὶ τύποις τοῖς
70 προλαβοῦσιν ἑπόμενοι παραδείγμασιν." ὁ δὲ μέγας Βασίλειος "χρὴ" φησι "τὸν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντα τὸ τοῦ Χριστοῦ δικαστήριον, καὶ εἰδότα ὅσος ὁ κίνδυνος ἀφελεῖν τι ἢ προσθεῖ-

significamus nominibus ductis ex diversis notationibus necessario propter usum nostrum sententiarum ad similitudinem formatarum; non autem sine regula ut cuique voluntas suggerit, hoc facimus, sed divinorum patrum sequimur dogmata, immo etiam literas fortuitas. primum enim servator in evangeliis monet, ne contemnamus ne apicem quidem ullum iussorum et mandatorum eius divinorum quae in scriptura reperiuntur: quorum nescio utrum, aut enim non audivisti haec, cum etiam haec adhuc contra episcopos, pro ineptias, agas, aut quanquam audivisti, non intellexisti. deinde theologorum ecclesiae quorum tu differs sermonibus sententias magnus ille quidem in theologia Gregorius: nos autem, inquit, licet etiam in fortuito apice aut literis spiritus accurationem adhibentes, nunquam capturi simus: neque enim est iustum, minimas quoque res temere tractari a scriptoribus et usque ad hoc tempus memoria servari, saltem ut habeamus recordationem et institutionem deliberationis similium, occasione data, ita ut haec fugiamus, illa praeferamus tanquam regulas et prototypa secuti praeeuntia exempla. magnus autem Basilius oportet, inquit, eum, qui ante oculos habet Christi iudicium neque ignorat quantum pericu-

ναι τοῖς παραδεδομένοις ὑπὸ τοῦ πνεύματος, μὴ παρ' ἑαυτοῦ φιλοτιμεῖσθαι καινοτομεῖν, ἀλλὰ τοῖς προκατηγγελμένοις παρὰ τῶν ἁγίων ἐφησυχάζειν." ὁ δὲ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς καὶ αὐτὸς ὁμοίως "ἐν ταῖς θείαις" φησὶ "γραφαῖς ἰῶτα ἓν ἢ κεραίαν μίαν παραδραμεῖν οὐκ ἀζήμιον, ὥστε πάντα διερευνᾶσθαι χρή." ἀκήκοας δ' οἶμαι πρὸ βραχέος ἐνταῦθα καὶ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης "διὰ τὸ τῇ σαρκίνῃ" φάσκοντος "περιβολῇ τὴν φύσιν ἡμῶν περιείργεσθαι φανερωθῆναι τῶν ἡμετέρων τοῦ νοῦ κινημάτων μὴ δυναμένων, ἀναγκαίως καθάπερ σημεῖα τοῖς πράγμασι τὰς ποιὰς τῶν ὀνομάτων θέσεις ἐπιβάλλοντες, δι' ἐκείνων τὰς τοῦ νοῦ κινήσεις ἀλλήλοις δημοσιεύομεν· καὶ τούτου χάριν τῷ μέν τινι τῶν ὄντων ὄνομα οὐρανὸν ἐθέμεθα, ἑτέρῳ δὲ γῆν καὶ ἄλλῳ ἄλλο τι. καὶ τὸ f. 147 r. πρός τι πῶς ἔχειν ἢ τὸ ἐνεργεῖν ἢ τὸ πάσχειν, ταῦτα πάντα ἰδιαζούσαις ἐπισημαινόμεθα ταῖς φωναῖς, ὡς ἂν μὴ ἀκοινώνητός τε καὶ ἄγνωστος ἡ τοῦ νοῦ κίνησις ἐν ἡμῖν μένοι." ἄλλως τε καὶ ἐπειδήπερ ἅπας ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος φύσει 71 καὶ νόμοις τοῖς διὰ ῥημάτων τε καὶ γραμμάτων οἰκονομεῖται καὶ διοικεῖται, καὶ ἡ μὲν φύσις ἄτακτον καὶ ἀνώμαλον, ὁ δὲ νόμος εὔρυθμόν τε καὶ τεταγμένον καὶ ὁμαλόν, εἰ σοὶ πεισθέντες ἀπρακτεῖν ἐάσαιμεν τὴν τῶν ῥημάτων καὶ γραμμάτων δύναμιν, οὐκ ἂν φθάνοιμεν κωφὸν καὶ μάταιον ἀποδεικνύντες τὴν ἐγκόσμιον ταύτην καὶ θαυμασίαν ποίησιν τοῦ θεοῦ καὶ

lum sit in demendo aliquid aut addendo iis quae a spiritu tradita sunt, non ex se studere res novas moliri sed in iis quae a sanctis nunciata sunt acquiescere. Chrysostomus autem similiter et ipse in divinis, inquit, scripturis unum iota aut unum apicem negligere, non est impune, ita ut in omnia inquirere debeamus. audivisti autem, opinor, paulo antea hic etiam ea, quae Gregorius Nyssaeus ait, qui dicit: quoniam cum carne circumclusa natura nostra circumdata sit motiones nostrae mentis non possunt declarari, necessario tanquam signa rebus certas nominum compositiones imponentes, illis mentis motiones nobiscum invicem communicamus: et hanc ob rem alii rei nomen imponimus coeli, alii nomen terrae: alii aliud, et referri ad aliquid aut efficere aut affici, haec omnia propriis significamus vocibus: ne incomperta et incognita mentis motio in nobis maneat. praesertim cum omnis hominum vita natura et regulis verborum et literarum disponatur et administretur: atque natura quidem sine ordine est et norma: lex autem rhythmo est praedita et ordine et norma, si te secuti sinamus verborum et literarum vim nullius momenti esse, statim simulatque obtusum et vanum praebuimus hoc ornatum et admirabile opus

θηριώδη δρῶντες τὸν βίον. τὸ γὰρ ἐντεῦθεν ῥυήσεται πρὸς μεταβολὴν καὶ ἀλλοίωσιν ἄλογον εὐθὺς καὶ φορὰν ἀκυβέρνητον ἅπαντα, καὶ χρεία βίου παντὸς οἰχήσεται πρὸς τὸ μάλα
72 ἀνόητον καὶ οὐδὲν ὑγιές. οὕτως ἐμβρόντητος καὶ παραπλὴξ τὴν διάνοιαν εἴη ἂν καὶ οὐδὲν ὑγιὲς ὁμοίως ὅ τε τοιαδὶ παραινῶν καὶ ὁ πεπεῖσθαι δοκῶν. πολλῷ μέντ' ἂν ἦν σοι σοφώτερον τὸ λεχθέν σοι, εἰ τοῖς σοῖς μόνοις ῥήμασι καὶ γράμμασι περιεγέγραπτό σοι. τούτων γὰρ μόνων ἀφίσταται τήμερον ἡ εὐσέβεια· καὶ δέον σοι λέγειν μὴ ἐν ῥήμασι μηδ' ἐν γράμμασι Παλαμικοῖς τὸ παράπαν εἶναι νομίζειν τὴν εὐσέβειαν, σὺ δ' ἀορίστως ἐξήνεγκας, ἵνα δὴ τῶν τῆς εὐσεβείας δηλωτῶν ῥημάτων καὶ γραμμάτων ἀποστήσας τοὺς πειθομένους ῥᾷστα τὸ τῆς σῆς ἀσεβείας ἔχῃς κιρνᾶν δηλητήριον.

73 Ἡδέως δ' ἂν ἀκούσαιμι παρὰ σοῦ καὶ τίνα ποτὲ λέγεις εἶναι τὰ πράγματα, ἐν οἷς τὴν εὐσέβειαν κεῖσθαι μετεωρίσας τῇ ἀντιθέσει, εἶτα σιγῇ παρέδραμες δεδηλωκὼς οὐδέν. τοῦτο δὴ τὸ τῆς ἀμαθίας τῆς σῆς εἰωθὸς προκάλυμμα εἰπὲ πρὸς τῶν σῶν ἀνουσίων καὶ ἀνυπάρκτων θεοτήτων. εἰ μὲν γὰρ τὴν θείαν καὶ τρισυπόστατον φύσιν, πῶς οὐ δεδήλωκας; ἀλλὰ τοῦτ' εὐχῆς μὲν ἄξιον, ἐλπίδος δ' οὐκ ἂν δήπου· πολλοῦ δὲ καὶ δεῖ· οὐ γὰρ δὴ σὸν ὀρθὰ περὶ θεοῦ φρονεῖν καὶ φθέγγεσθαι. ἀλλὰ πράγματα φῂς αὐτὸς τὰς ἀνουσίους σου ταύτας καὶ ἀπείρους θεότητας, αἷς μήτ' ἤδη περίεστιν εἶναι μήτ'

dei, brutam efficiemus vitam. tum enim: effluent in perversionem et mutationem ratione carentem et impetum non gubernatum omnia et usus vitae omnis abibit ad multam dementiam et insaniam: tam attonitus et mente captus esset, neque sanus neque et qui talia suadet et qui hoc persuasum sibi esse putat: multo profecto fuisset tibi sapientius dictum tuum, si tuis solis verbis et literis esset circumscriptum a te. his enim solis hodie abstinet pietas: et dicere debebas, non oportet putare in verbis aut literis Palamicis omnino esse pietatem, tu autem indefinite protulisti illud: ut iam iis qui te sequuntur a pietatis claris verbis et literis remotis facillime possis miscere impietaits tuae malum.

Libenter autem audiam a te etiam quasnam dicas res, in quibus pietatem inesse postquam definivisti et protulisti oppositione, silentio id praeteristi, cum nihil explicuisses: id quod ignorantiae tuae solitum est velamentum: dic mihi, te oro per inessentiales tuas et insubstantiales divinitates: quodsi divinam cogitasti et ter suppositam naturam, cur non explicuisti hoc, sed hoc voto dignum, spe nullo ut videtur modo: ac profecto multum quidem abest, neque enim est

ἔπειτά ποτ' ἔσεσθαι· ὃ γὰρ ἀνούσιόν τε καὶ ἄκτιστον, τῶν
μηδὲν ὅλως μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντων ἐξ ἀνάγκης λέγοιτ' ἄν.
τοιαύτη τῶν σῶν δογμάτων ἡ τερατεία καὶ τὸ σὸν ἐνθύμιον,
ὦ κακὴ κεφαλή, πείθειν πιστεύειν εἰς τὸ μηδέν. τῶν γάρ f. 147 v.
τοι θείων ῥημάτων καὶ γραμμάτων ἀνῃρημένων κατὰ τὴν σὴν 74
παραίνεσιν, ἃ τὴν τῶν πραγμάτων δηλοῦσιν ἀλήθειαν, τίς
ποθ' ὁμολογία πίστεως καὶ πόθεν ἄν ποτε γένοιτο ἔτι; πόθεν
δ' ἂν καὶ τίς ποτε τοῖς εὐσεβεῖν ἐθέλουσι γένοιτο γνῶσις θεοῦ
τοῦ πεποιηκότος ἡμᾶς; ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἔτι πολλὰ λέ-
γειν ἔχοντι, τοῦ καιροῦ μὴ διδόντος, μετιτέον ἐφ' ἕτερα. ἐκεῖ-
νο δὲ πῶς νοεῖς, ὦ καινὲ θεολόγε, λέγων ἐκ τῶν ἐνεργειῶν
γνωρίζειν ἡμᾶς τὸν θεόν. ἢ γὰρ οὐ συνῆκας ἀκούων ἐκ τῶν
ἔργων τῶν φαινομένων τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν τὸν
ἡμῖν οὐ φαινόμενον γνωρίζειν ἡμᾶς θεόν; ἐνέργειαν γὰρ εἶναι
καὶ τὰ ἀποτελέσματα δέδεικται μικρὸν ἡμῖν πρότερον. καὶ ἐκ
μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων αὖθις ἀκούεις καὶ ἀλλαχοῦ
τῆς γραφῆς λεγούσης θαυμάζεσθαι τὸν δημιουργόν, καὶ τοῦτ'
εἶναι τὸ τοὺς οὐρανοὺς διηγεῖσθαι τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. καὶ
ὁ Δαμασκηνὸς ὁμοίως φησὶν Ἰωάννης "ὁ τῇ φύσει ἀόρατος
θεὸς ὁρατὸς ταῖς ἐνεργείαις γίνεται, ἐκ τῆς τοῦ κόσμου συ-
στάσεως καὶ κυβερνήσεως γινωσκόμενος." ὅμως παρακατιὼν 75
εὑρήσεις τὸν μέγαν Βασίλειον καὶ αὐτὸν ἑρμηνεύοντα τὰ

tui ingenii recte de deo cogitare et pronunciare: sed res ipse dicis has tuas inessentiales et infinitas divinitates: quae iam esse neque possunt neque postea poterunt unquam. quod enim inessentiale est et increatum, necessario in numero eorum ponendum est quae nihil omnino ullo modo sunt: tales sunt dogmatum tuorum praestigiae et haec tua est cura, o caput malum, ut suadeas credamus in id quod nihil est. etenim divinis verbis et literis sublatis, ut tu suades, quae rerum veritatem declarant quae tandem erit consensio fidei? et unde tandem tum fiat? unde et quae tandem iis qui pietatem colere volunt fiat cognitio dei qui nos creavit. sed quanquam de his praeterea multa dicere possum, cum tempus non sinat, ad alia transeundum est. illum autem quomodo cogitas o nove theologe cum dicas ex efficientiis nos cognoscere deum: aut enim non intellexisti quae audisti, ex operibus nimirum quae corporis oculis nostris perspiciuntur, cognoscere nos deum, qui non a nobis perspicitur: efficientiam enim esse etiam facta, demonstratum est a nobis paulo antea, et ex magnitudine et pulchritudine creatorum rursus audis etiam alibi scripturam dicentem nos admirari creatorum: atque hoc illud esse, quod coeli enarrent gloriam dei. et similiter ait Ioannes Damascenus, deus natura invisibilis efficientiis visibilis fit, ita ut e mundi compositione et gubernatione cognosci pos-

ἑαυτοῦ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ· "ἐκ γὰρ θαλάσσης" φησὶ "καὶ ἀνέμων ὑπακουσάντων αὐτῷ ἐγνώρισαν αὐτοῦ τὴν θεότητα οἱ ἀπόστολοι. οὐκοῦν ἀπὸ μὲν τῶν ἐνεργειῶν ἡ γνῶσις, ἐκ δὲ τῆς γνώσεως ἡ προσκύνησις." ὁρᾷς πῶς ἐκ τῶν ἐνεργηθέντων φησὶ θαυμάτων· ταύτας γάρ φησιν αὐτὸς εἶναι τὰς κα-
76 τιούσας ἤτοι δεικνυμένας ἡμῖν ἐνεργείας. ἀλλὰ δυοῖν, ὡς ἔοικε, θάτερον δίδως νοεῖν. ἢ γὰρ ἐξ ἀκοῆς παροδικῆς εἰλήφεις τὴν ῥῆσιν, ἢ τῇ ἐπιστολῇ ἐντυχὼν οὐ συνῆκας· καὶ πάσχεις παραπλήσιον ὥσπερ ἂν εἴ τις ἐν μεσημβρίᾳ φωτὸς ἀκραιφνοῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνασχὼν πρὸς τὸν ἥλιον, εἶτα δι' ἀτονίαν ἀποστραφεὶς πρὸς τὴν γῆν, χρωμάτων εἴδωλα φαντάζοιτο πολυειδῶν τε καὶ διαφόρων, ἃ πάντα ψευδῆ τε ὄντα καὶ ἀνύπαρκτα ταῖς ἀρρωστούσαις ὄψεσι δοκοῦσιν εἶναι ἀληθῆ. ἢ μᾶλλον ὥσπερ οἱ μεθύοντες οὐ τὰ ὄντα κατὰ φύσιν ὁρῶσιν ἀλλ' ἀνθ' ἑτέρων ἕτερα δοκοῦσι, κυματουμένης τῆς ὄψεως ὑπὸ τῆς περὶ τὸν ἐγκέφαλον ὑγρότητος καὶ οἱονεὶ κολυμβώσης ἐς τὰ φαινόμενα πλημμελῶς, οὕτω δὴ καὶ αὐτὸς ἀμαθίᾳ πολλῇ στρατηγούμενος ἥκιστα ἔχεις νοεῖν ὡς ἔχει
f. 148 r. φύσεως τὰ τοῖς θείοις δεδογμένα πατράσι. τοῦτ' ἐκεῖνο ὃ καὶ τοῖς ἀπὸ κώπης ἐπὶ βῆμα καὶ ἀπὸ σκαπάνης ἐπὶ τὸ θεολογεῖν αὐτομολοῦσι, πᾶν μὲν ὄνομα περὶ θεοῦ λεγόμενον σωματικὴν παρέχει τὴν ἔννοιαν, πᾶν δὲ πρᾶγμα σωματικὴν

sit. tamen progrediens reperies Basilium magnum et ipsum interpretantem sua ipsius verba in eadem epistola. e mari enim, inquit, et ventis, quae ei parebant, eius divinitatem apostoli cognoverunt, ergo ab efficientiis quidem nata est cognitio: a cognitione autem cultus. vides eum dicere e miraculis effectis, has enim dicit ille esse efficientias sive descendentes sive apparentes nobis. sed alterutrum videris dare nobis cogitandum: aut enim e fama cursim arripuisti sermonem aut in epistolam incidens non intellexisti: et idem pati videris ut si quis meridie integra luce oculos attollens ad solem, deinde propter languorem aversus in terram, colorum simulacra sibi imaginetur multiformium et diversorum, quae omnia quamvis ficta et substantia carentia oculis tamen languidis vera esse videntur: sive potius sicut ebrii non vident res quales vere sunt sed pro aliis alia videntur, oculo exagitato propter liquorem, qui in cerebro est, et tanquam natante et fluctuante quod ad res apparentes attinet, ita etiam tu ignorantiae multae dux minime scis quomodo se habeant natura dogmata patrum divinorum: illud ipsum, quod etiam iis usu venit, qui a remo ad suggestum et a ligone ad theologiam transvolant, omne nomen de deo dictum his praebet cogitationem corpoream,

ἔχον περιγραφὴν θεότητάς τε ὀνομάζειν καὶ ἄκτιστα προσαγορεύειν τολμᾶν ἀναπείθει.

Ἐπὶ τούτοις ὁ μέγας λογοθέτης, σοφὸς ὢν ἀνὴρ καὶ τῶν 77 λεγομένων συνιεὶς ἁπάντων μάλιστα ὅσοι παρῆσαν τέως ἐκεῖ τῶν ἐπὶ δόξῃ σεμνυνομένων, φησὶ πρὸς τὸν Παλαμᾶν ἔτι βοᾶν ὡρμημένον τὴν ἔκτοπον ἐκείνην καὶ ἀωρίᾳ μακρᾷ κεκραμένην παραδοξολογίαν, ὡς οὐδὲν ἕτερον βλέπω σε νῦν ἐπειγόμενον, ἄνθρωπε, ἢ τῇ πολυλογίᾳ θηρᾶσθαι δόξαν ἀνδρῶν ἀμαθῶν μηχανώμενον καὶ μὴ δοκεῖν πρὸς τῶν ἀντιθέτων ἡττᾶσθαι. ἀλλὰ μὴν αὐτοί γε τῆς ἀληθείας οἱ λόγοι σαφεῖς καὶ ἀναμφισβήτητοί εἰσι, καὶ ἐφ' ἑστίας ἔχουσι τὸ πιστόν. οὓς δὴ καὶ ἀκούεις πρὸς τοῦ Γρηγορᾶ φερομένους ὁμοῦ καὶ τῶν σοὶ λεγομένων αὐτόθεν τὸ σφαλερὸν ἔχοντας. οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἔχεις ἀνθυποφέρειν οὐδὲν ὑγιές, ἀλλὰ γραφικὰς κομίζειν ἀπαιτούμενος μαρτυρίας, ῥητῶς ἀποφαινομένας αὐτόχρημα πλεῖστα τὰ ἄκτιστα τῆς τρισυποστάτου διάφορα φύσεως, ἔπειτα μὴ δυνάμενος ὅλως εὑρεῖν μαρτυρίαν ἡντιναοῦν 78 οὐδενὸς τῶν ἁγίων, παρὰ σαυτοῦ συνάγεις αὐτός, ὃ τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν. ἐκ γὰρ ἑτέρων ἑτέραις ἀεὶ περιπίπτων καινοφωνίαις σαφῆ τε καὶ ὑπερήφανον αὐτόθεν εὐθὺς τὴν δίκην τοῦ ἀδικεῖν ὀφλισκάνεις. ὁ γὰρ οἴκοθεν ἐπιχειρῶν τὰ κατὰ βούλησιν δογματίζειν, τοῦ κωλύειν ἰσχύοντος τηνικαῦτ' ἐνδιδόντος ὁμοῦ καὶ παροξύνοντος, οὐκ ἂν φθάνοι τὴν εὐσεβῆ

omnis autem res quae corpoream habet circumscriptionem ut divinitates vocare et increata appellare conentur eos adducit.

Tum logotheta magnus, sapiens vir et dicta intelligens maxime omnium qui aderant tum ibi ex iis qui gloria insolenter se efferebant, ad Palamam dixit contendentem acclamare inepta illa et valde intempestive immista paradoxa: nihil aliud nunc video te spectare, egregie, quam loquacitate studere laudes venari hominum indoctorum atque ab adversariis superari non videri: attamen ipsi veritatis sermones clari sunt et irrefutabiles, et per se fidem habent, quos etiam audis a Gregora proferri et dictorum tuorum ex eo ipso falsitatem declarare, neque enim potes contra afferre sani quidquam: sed monitus ut proferas scripta testimonia, quae aperte declarent plane plurima increata diversa esse a natura ter supposita, cum non possis omnino invenire testimonium ullum cuiusquam sanctorum, ex te ipso congeris tu quae ineptissima sunt. ex aliis enim semper in alia inaudita incidens continuo te reum apertae et plane conspicuae iniuriae agis. etenim qui suo periculo conatur arbitratu suo dogmata fingere, eo qui prohibere eum potest indulgente simul et incitante, non possit

πανταχόθεν καὶ πάτριον πίστιν αὐτόθεν ἐλαύνων. ἀλλ' οὐ
τοῦτο νῦν ἡμῖν ὁ σκοπός· ἀλλὰ βεβαιοῦντες τὰ τῶν θείων
πατέρων καὶ διδασκάλων δόγματα πυθέσθαι ζητοῦμεν ὅθεν
σοι τὰ καινοφανῆ κηρύγματα ταῦτα ἐξεύρηται, δι' ὧν πολὺν
ἤδη χρόνον ταράττεις τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν, σύμμαχον
ἔχων τὴν τέως δυναστεύουσαν χεῖρα. βρέφος γὰρ ὢν ὁ
θειότατος οὑτοσὶ βασιλεὺς ὁπότε κηρύττειν ἤρξω σὺ τὰ τοι-
αῦτα, καὶ ἅμα συγχύσεως περὶ τὴν βασιλείαν ἑξῆς ἐνεχθεί-
σης ὁθενδηποτοῦν καὶ ὁπωσδήποτε, καιρὸν οὐκ ἔσχεν ἀκη-
70 *κοέναι καὶ διορθώσασθαι. σὺ δ' ἀμεταβλήτως λήγειν οὐ βού-*
λει κακῶν. ἡ μὲν οὖν παροιμία φησὶ τὸν οἶνον οὐκ ἔχειν
πηδάλιον· ἐγὼ δὲ τὴν σὴν ἀμαθίαν μᾶλλον ἢ τὸν οἶνον οὐκ
ἔχουσαν ὁρῶ πηδάλιον τὴν τῶν σῶν οἰακίζειν τρικυμίαν δο-
γμάτων δυνάμενον. ὃ τῶν ἐσχάτων ἐστὶ κακῶν. ὅταν γὰρ τὰ
f. 148 v. *τοιαδὶ τῶν ἀδικημάτων ἀντὶ τοῦ κολάζεσθαι καὶ τὸ τιμᾶσθαι*
προσλάβῃ δι' αὐτά γε ταυτί, ποῦ μὲν οὐκ ἂν ἀτοπίας ἐλάσειε,
ποῦ δ' ἂν τῆς ὑπερηφάνου σταίη φορᾶς καὶ κακίας κατὰ πρα-
νοῦς οὑτωσὶ φερομένης; καὶ μή μοι λέγε καὶ τερατεύου νῦν
ἐγκαυχώμενος ἐπί τε δυσηνίῳ γλώττης φορᾷ καὶ συμπεφυρ-
μένων λόγων ἀλόγῳ σωρείᾳ, μηδ' ὄγκους μοι χάλκευε ῥημά-
των ἀντιστρατευομένων οὑτωσὶ προφανῶς τῇ τε ἀληθείᾳ καὶ
τῷ τοῦ παρόντος συλλόγου σκοπῷ· ἀλλ' εἰ καὶ τὸ εὖ μετὰ
τοῦ εὐσεβοῦς τοῖς λεγομένοις προσείη σοι, τοῦτο δὲ καὶ πάνυ

piam omnino et patriam fidem evertere: sed nunc non illud agimus, sed confirmantes divinorum patrum et praeceptorum dogmata scire studemus, unde a te haec nova edicta sint inventa, quibus per multum iam tempus conturbas dei ecclesiam, cum sociam habeas imperatoris manum. puer enim erat divinissimus hic rex, cum edicere tu talia incepisti, et deinde confusione in imperio exorta, undecunque et quocunque modo exorta est, tempus non habuit audiendi et corrigendi. tu autem immotus desinere non vis mala. proverbium quidem ait, vinum carere clavo: ego autem stultitiam tuam magis quam vinum non habere video clavum, qui possit dogmatum tuorum eluviem gubernare: id quod extremorum est malorum. etenim si talia facinora pro poena honores quoque accipiant, quo ineptiarum venient? quo conspicui accrescent impetus et pravitatis in pronum ita iactatae. atque ne mihi dicas et portenta loquaris nunc glorians, in impetu linguae effrenato et cumulatorum verborum bruta concervatione, neve fabriceris tumida verba quae tam aperte veritati et huius conventus consilio bellum indicunt: sed num etiam honestas et pietas dictis tuis adsint, hoc longe maxime te spectare oportet, nam si hoc iis non

τι σφόδρα σκοπεῖν σε χρεών· ὡς ἐὰν μὴ τοῦτο σφίσι παρῇ, τοὐναντίον ἐπὶ μανδραβόλου, φάναι κατὰ τὴν παροιμίαν, χωρεῖ σοι τὸ σπούδασμα, καὶ κολοφὼν σοι γίνεται κακῶν ὁ τῆς ἀκαίρου γλώττης λῆρος, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ μᾶλλον καὶ τῇ πολυλογίᾳ πολύχουν ἐπιπολάζειν τὸ τῆς ἀτοπίας ἐπεφύκει γεώργιον, καὶ πρός γε δήπουθεν αἱ τῶν ἀπράκτων ἤχων τε καὶ ψόφων διατριβαὶ καὶ σχολαί. ἀλλ' ἡ τῶν θείων γραφῶν παραίνεσις μὴ μέταιρε φησὶν ὅρια ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου, μηδὲ σοφίζου περιττά, ἀλλ' ἃ προσετάγη σοι, ταῦτα διανοοῦ· οὐ γάρ ἐστι σοι τῶν κρυπτῶν χρεία.

Ἐπὶ τούτοις ὁ μὲν Παλαμᾶς ἐσιώπησεν, ἀνέστη δέ τις 80 τῶν μαθητευομένων αὐτῷ, μάλα τι ἀμαθὴς καὶ θρασὺς καὶ ἐμπαροινῶν μᾶλλον ἢ λέγων κατὰ τῆς ἀληθείας, ὥσπερ ἑωλοκρασίας ἕωθεν αὐτῷ καταχεθείσης τινός. καὶ μὲν δὴ "περὶ δυνάμεων ἐγὼ" φησι "διαλεχθῆναι τήμερον βούλομαι· καί μοι φρασάτω παρελθὼν ὁ βουλόμενος, διὰ τί παντοδύναμος ὁ θεὸς καλεῖται ἢ διὰ το πάσας ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὰς δυνάμεις. ἃς δὴ καλοῦμεν ἀκτίστους ἡμεῖς, καὶ διαφόρους ἀλλήλων καὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ θεοῦ." ταῦτα παρὼν καὶ 81 ἀκηκοώς τις τῶν τοῦ Γρηγορᾶ φοιτητῶν, ὃς ἠκολούθησε μὲν οἴκοθεν αὐτῷ, ἀρξαμένης δὲ τῆς διαλέξεως ἐπέμφθη κομίσων τὴν τῆς δογματικῆς πανοπλίας δέλτον, καὶ κομίσας παρῆν τῷ συλλόγῳ λοιπὸν καὶ αὐτός, οὗτος οὖν παραλόγῳ τέως τῆς

adsit, e contrario, ut dicimus de mandrae ludo in proverbio, tibi evadet studium, et cacumen malorum tibi fiunt intempestivae linguae nugae: atque eo magis quo magis fructus ineptiarum est loquacitate feracem innatare: etpraeterea vanorum clangorum sonorumque studia et curae. sed librorum divinorum adhortatio, ne evertas, inquit, fines, quos posuerunt patres tui: neve exquiras supervacanea, sed quae tibi imperata sunt, ea delibera; neque enim tibi opus est absconditis.

In his Palamas quidem silentium tenuit. surrexit autem quidam discipulorum eius, valde indoctus et temerarius: et ebrie se iactans magis, an dico contra veritatem tanquam vini reliquias mane in cum effusas. atque de potentiis ego, inquit, colloqui hodie volo: et dicat mihi accedens quisquis est cur omnipotens deus vocetur: an quia omnes in se habet potentias: quas nos vocamus increatas et diversas inter se et ab ipsa essentia dei. haec audivit quidam, qui aderat, discipulorum Gregorae, qui quidem domo eum sequutus est. incipiente autem colloquio missus est ut adferret pugillares dogmatici exercitus; quos cum attulisset postea iam aderat conventui et ipse. hic igitur repugnantia rerum auditarum gravatus surrexit et: profecto,

ἀκοῆς ἀχθεσθεὶς καὶ διαναστάς, "καὶ μὴν" φησὶν "ἐχρῆν πασοδύναμον οὑτωσὶ κατὰ σὲ καλεῖν τὸν θεόν, καὶ μὴ παντοδύναμον. ἡμῖν γὰρ ἐκ τοῦ τὰ πάνθ' ὅσα βούληται δύνασθαι μέχρι νῦν ἐδόκει καλεῖσθαι παντοδύναμον τὸν θεόν, καὶ οὐχ ὡς σὺ φῄς." ὑπολαβὼν δὲ ὁ Παλαμᾶς "ἀλλὰ κατὰ τροπὴν τοῦ σ" φησὶν "εἰς τ γίνεται παντοδύναμος, καθάπερ καὶ θά-
f. 149 r. λασσα θάλαττα." γέλως οὖν ἐπὶ τούτοις ἤρθη πολύς, ὡς μηδ' αὐτὸν Γρηγορᾶν κατέχειν ἑαυτὸν δύνασθαι, καίτοι πολλὰ πρὸς τὸ μὴ φανῆναι γελῶντα βουλόμενον καὶ ἅμα σιγᾶν
82 διὰ τὰς τῆς κεφαλῆς ἀλγηδόνας ἐπιτηδεύοντα. ἀλλ' ὁ Παλαμᾶς διακόπτειν τὸν γέλωτα μηχανώμενος τῶν πρότερον εἴχετο λόγων, ἀναλαμβάνων αὖθις ἐκεῖθεν. "ὅτι δ' ἄλλο τὸ ἔχον" φησὶ "καὶ ἄλλο τὸ ἐχόμενον, δῆλον κἀκ τοῦ ἁγίου Μαξίμου λέγοντος 'ὁ μὲν θεὸς γινώσκει ἑαυτὸν ἐκ τῆς μακαρίας οὐσίας αὐτοῦ, τὰ δ' ὑπ' αὐτοῦ γεγονότα ἐκ τῆς σοφίας αὐτοῦ, δι' ἧς καὶ ἐν ᾗ τὰ πάντα ἐποίησεν.' ἄλλος οὖν ὁ θεός, καὶ ἄλλη ἡ σοφία αὐτοῦ δι' ἧς καὶ ἐν ᾗ τὰ πάντα ἐποίησε, τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας πάντῃ διάφορός τε καὶ ἄκτιστος· ἄλλος γὰρ ὁ θεὸς ὁ ἔχων, καὶ ἄλλη ἡ σοφία αὐτοῦ ὡς ἐκτὸν καὶ ἀνούσιον."
83 πρὸς ταῦτα ὁ Γρηγορᾶς ὥσπερ ἔνθους γενόμενος ἀνεβόησεν "οὐκ ἀκούετε, πάντες οἱ τῆς ὀρθοδοξίας ἀντιποιούμενοι, προφανῶς ἀναιροῦντα τὴν εὐσεβῆ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν ὁμοῦ τοῖς εὐαγγελίοις καὶ πάσαις τῶν θείων πατέρων γραφαῖς, καὶ

inquit, oportebat hac ratione secundum te deum vocare *πασοδύναμον* neque vero *παντοδύναμον*; nobis enim quia omnia, quaecunque vult, facere potest, usque ad hoc tempus placuit ut *παντοδύναμος* vocaretur deus neque vero ut tu dicis. referens autem Palamas, sed cum mutari possit, inquit, *Σ* in *T*, fit *παντοδύναμος*, sicut etiam *θάλασσα* in *θάλαττα* mutatur. risus igitur ad haec sublatus est magnus, ita ut ne ipse quidem Gregoras continere se posset quanquam multum operae dedit ne ridens conspiceretur, simulque tacere propter capitis dolores studuit. sed Palamas risum exstinguere conatus in prioribus inhaerebat sermonibus, et rursus inde orsus est. aliud, inquit, esse id quod habet, aliud id quod habetur, intelligitur etiam e sancti Maximi dicto: deus quidem se cognoscit ex essentia sua beata: quae autem ab eo facta sunt ex eius sapientia qua et in qua universa fecit. alius igitur est deus, alia sapientia eius tanquam habitum et inessentiale. ad haec Gregoras ut divino numine adflatus exclamavit: nonne omnes auditis, qui verae formulae fidei estis studiosi, eum aperte tollere piam Christi ecclesiam simul cum evangeliis et omnibus patrum divinorum scripturis, et dicere filium et rationem dei diversos

λέγοντα τὸν υἱὸν καὶ λόγον τοῦ θεοῦ διάφορον τῆς πατρικῆς οὐσίας καὶ ὑφειμένον θεόν, καθάπερ Εὐνόμιός τε καὶ Ἄρειος ἐκεῖνος, καὶ ὅσοι τὰ τοιαῦτα πάλαι βεβλασφημήκεσαν; ἵνα γὰρ τὰς τῶν θείων διδασκάλων ἡμῶν ἐν τῷ παρόντι σιγήσω ῥήσεις, οὐκ ἀκούετε πάντες ἀεὶ τοῦ θείου λέγοντος εὐαγγελίου 'πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν,' καὶ τοῦ Δαβὶδ πολλῷ προθεσπίσαντος πρότερον 'πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας,' καὶ τοῦ Σολομῶντος αὖθις 'ὁ θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, ἡτοίμασε δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονήσει.' τίς οὖν ἔτι χρεία λόγων εἰς ἀπόδειξιν τῆς παλαιγενοῦς αὐτοῦ κακοδοξίας, ἣν πάλαι ὠδίνησέ τε καὶ ἔτεκε καὶ ἀεὶ γράφων καὶ λέγων οὐ διαλείπει, κἂν ταῖς πλατείαις καὶ ἀγοραῖς διδάσκων κατὰ πολλὴν τοῦ κωλύσοντος ἐρημίαν, καὶ τὰς ἀκοὰς διορύττων τῶν ἁπλουστέρων."

Ὁ δὲ Παλαμᾶς τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων τὰς ἐννοίας 84 καὶ κλίσεις μεθαρμόζων ἐβλασφήμει τὰ χείριστα. ἐπιτιμηθεὶς δ' ὡς ἀμαθὴς τὴν τῶν συνδέσμων διαστολὴν ἀντεισῆγε τοῦ μὲν καὶ τοῦ δέ. "γινώσκει γάρ" φησὶν ἡ τοῦ θείου Μαξίμου ῥῆσις "ἑαυτὸν μὲν ὁ θεὸς ἐκ τῆς μακαρίας οὐσίας αὐτοῦ, τὰ δ' ὑπ' αὐτοῦ γεγονότα ἐκ τῆς σοφίας αὐτοῦ, δι' ἧς καὶ ἐν ᾗ τὰ πάντα ἐποίησεν. ἔδει οὖν εἰπεῖν καθ' ὑμᾶς ὅτι καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως γινώσκει ἑαυτὸν ἐκ τῆς μακαρίας οὐ-

esse a paterna essentia et submissum deum, ut Eunomius et Arius ille et quicunque talia iam olim conviciati sunt: etenim ut divinorum praeceptorum nostrorum nunc taceam dicta, nonne auditis omnes semper divinum evangelium dicere: omnia per eum fiebant et sine eo fiebat ne unum quidem, quod factum est; et Davidem multo antea vaticinatum esse: omnia in sapientia fecisti; et Solomonem rursus: deus sapientia fundavit terram, repraesentavit autem coelos in cognitione. quid igitur iam opus est verbis ad ostendendam antiquam eius in dogmatis perversitatem, quam iam olim parturivit et peperit, et non desinit semper scribere et dicere, in plateis quoque et foris docere propter magnam eius qui prohibere possit eum solitudinem et aures perforare simpliciorum.

Palamas autem nominum et verborum notiones et declinationes mutans pessima conviciabatur. postquam autem nos obiurgavit, ut indoctus coniunctionum oppositionem introduxit, vocum nimirum "quidem" et "sed." cognoscit enim, ait divini Maximi dictum, se quidem deus ex essentia sua beata: quae autem ab eo facta sunt, e sapientia sua, qua et in qua universa fecit. oportebat igitur cum dicere secundum vos, filium quoque similiter cognoscere se ex essentia eius

σίας αὐτοῦ, ἵνα τὸ ὁμοφυὲς καὶ ὁμοούσιον δείξῃ· τούτου δ' ἐκείνῳ σιωπηθέντος δείκνυται συμφωνῶν ἐμοί, καὶ οὐδαμῇ γε ὑμῖν."

85 f. 149 v. Πολλῆς οὖν ἐνστάσεως ἐνταυθοῖ γενομένης τῶν ἑκατέρωθεν, ὥσπερ διαιτητὴς μεταξὺ γενόμενος ὁ Γρηγορᾶς, καὶ τὰς τῆς κεφαλῆς ἀλγηδόνας παρὰ φαῦλον τέως ποιησάμενος διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς χρείας, "πρῶτον μὲν σκεπτέον" φησὶ "δυοῖν ὁπότερον ταῖς κοιναῖς τῆς ἐκκλησίας ἐννοίαις ἀκολουθεῖ καὶ ταῖς ἄνωθεν κυρωθείσαις τῶν θείων δόξαις πατέρων, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον χρῆναι φάσκοντα ἡμᾶς ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ὁρμωμένους περὶ θεοῦ τὰ ἐναντιούμενα, ὅσον ἐπὶ τῇ λέξει, ὁμολογεῖν μὴ νοεῖν. οἷον κατὰ τὰς κοινὰς ὑπολήψεις ἐστὶ τὴν θείαν φύσιν ἀγαθὴν καὶ ἀόργητον καὶ δικαίαν ὁμολογεῖν. ἐὰν οὖν ὀργιζόμενον ἢ λυπούμενον ἢ μεταμελόμενον ἢ μὴ κατ' ἀξίαν τινὶ χρώμενον ἡ γραφὴ λέγῃ, ζητεῖν προσήκει τὸ τῆς λέξεως βούλημα, καὶ μεριμνᾶν τίνα τρόπον ἀποκαταστῆσαι δυνηθῶμεν, οὐχὶ δὲ ἀνατρέπειν τὰς ἀξιολόγους περὶ θεοῦ ὑπολήψεις. καὶ οὕτως ἀπροσκόπτως ἐντευξόμεθα ταῖς γραφαῖς, ἀπὸ μὲν τῶν ἀσαφεστέρων μὴ
86 βλαπτόμενοι, ἀπὸ δὲ τῶν εὐλήπτων ὠφελούμενοι. ἔστι μὲν οὖν συνδεδογμένον ἅπασιν ὀρθοδόξοις τὰ πάντα διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ θεοῦ γεγενῆσθαι. 'τῷ λόγῳ γάρ' φησι 'κυρίου

beata, ut eandem naturam eandemque essentiam ostenderet: quod cum ab eo praetermissum sit silentio, apparet illi mecum convenire neque vero ullo modo vobiscum.

Magna igitur oppositione facta utriusque partis Gregoras tanquam arbiter factus et capitis dolores parvi faciens propter usus auxiliique necessitatem, primum quidem, inquit, spectandum est, utrum communes ecclesiae cogitationes sequatur et divinorum patrum sententias superne confirmatas, secundum Basilium magnum, qui oportere dicit nos a communibus de deo cogitatis orsos contraria in vocibus convenire non putare. ut secundum communes sententias concedendum est, divinam naturam bonam esse et irae expertem et iustam: quodsi iratum aut moestum esse aut poenitentiam agere aut uti aliquo non ex merito deum scriptura dicat, decet inquirere in verborum vim, et excogitare quomodo possimus restituere eam, neque vero evertere sententias, quae sunt de deo, graves: et hoc modo sine offensione utemur scripturis, ex iis quae obscuriora sunt nullum damnum facientes, ex iis autem, quae clara sunt, utilitatem capientes. constat quidem inter omnes orthodoxos, universa per filium et rationem dei facta esse. ratione enim ait domini coeli solidi sunt facti: et ut di-

οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν.' καὶ κατὰ τὸν Νυσσαέα θεῖον
Γρηγόριον ὄντως σοφία καὶ βουλὴ οὐδὲν ἕτερόν ἐστι πλὴν
τῆς τοῦ παντὸς προεπινοουμένης σοφίας, ἐν ᾗ τὰ πάντα ἐγέ-
νετο καὶ διεκοσμήθη. Χριστὸς γὰρ θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ
σοφία. καὶ πάλιν σοφία τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς κατὰ τὸν θεῖον
Μάξιμον καὶ φρόνησις ὁ κύριος ἡμῶν ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός,
ὁ καὶ τὰ καθόλου τῶν ὄντων συνέχων τῇ δυνάμει τῆς σο-
φίας καὶ τὰ συμπληρωτικὰ τούτων μέρη περιέχων τῇ φρονήσει
τῆς συνέσεως, ὡς πάντων φύσει δημιουργὸς καὶ προνοητής,
καὶ εἰς ἓν ἄγων τὰ διεστῶτα δι' ἑαυτοῦ. καὶ ὁ Δαμασκηνός 87
φησιν Ἰωάννης ὁμοίως, ὅτι οὐκ ἔστι τῷ πατρὶ λόγος σοφία
δύναμις θέλησις εἰ μὴ ὁ υἱός, ὅς ἐστιν ἡ μόνη δύναμις τοῦ
πατρὸς ἡ προκαταρκτικὴ τῆς πάντων ποιήσεως. καὶ μυρίας
ἔχοι τις ἂν μαρτυρίας προάγειν ταυτὶ συνιστάσας. καὶ πρῶ-
τον μὲν δὴ σκεπτέον ἂν εἴη τουτί, δεύτερον δὲ πῶς καὶ ὁ
θεῖος Μάξιμος τοῖς κοινοῖς τῆς ἐκκλησίας ἕπεται δόγμασιν,
εἰ μή τις ἐνταῦθα παρεξηγεῖσθαι βιάζοιτο. ἡ γὰρ διαστολὴ
τῶν συνδέσμων ἐνταῦθα οὐ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν δια-
στέλλει, ἀλλ' ἐκ τῶν κτισμάτων μάλιστα τὸν θεὸν διαιρῶν,
συμπαραλαμβάνει καὶ συνάπτει τούτῳ καὶ τὸν υἱὸν εἰς τὴν f. 150 r.
τῶν κτισμάτων γνῶσιν, ἵνα μὴ δόξῃ χωρίζειν ὁ πατὴρ τὸν
υἱὸν ἑαυτοῦ ἐν τῇ τούτων γνώσει, δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ πεποίηκεν
ἅπαντα ταῦτα. καὶ γὰρ καὶ ὅτε φησὶ τὸν θεὸν ὁ ἅγιος γι- 88

vinus ait Gregorius Nyssaeus: re vera sapientia et voluntas nihil aliud est, quam praemeditata universum sapientia, in qua universa facta et adornata sunt. Christus enim est dei vis et dei sapientia. et rursus sapientia dei et patris secundum divinum Maximum consilium quoque dominus noster est Iesus Christus, qui etiam universa quae sunt continet vi sapientiae, et complentes partes complectitur consilio mentis ut omnium a natura creator et praemeditans, et in unum contrahit distantia per se. et similiter ait Ioannes Damascenus: nulla est patri ratio, sapientia, vis, voluntas, nisi filius: qui quidem sola est vis patris creationem omnium praeparans. atque sexcenta possunt proferri testimonia quae haec confirment, et primum quidem hoc spectandum est: deinde etiam divinum Maximum sequi communia ecclesiae dogmata, nisi quis hic falso interpretari studeret: distinctio enim coniunctionum hic non patrem et filium distinguit, sed e creatis maxime deum secernens comprehendit et coniungit huic etiam filium in creatorum cognitione ne videatur removere pater filium a se in horum cognitione, per qaem et in quo fecit haec omnia. etenim etiam cum dicit deum sanctus cognoscere se ex essentia sua beata

γνώσκειν ἑαυτὸν ἐκ τῆς μακαρίας οὐσίας αὐτοῦ, οὐκ ἀποστερεῖ τὸν υἱὸν τῆς τοιαύτης γνώσεως. πῶς γάρ, ὁμοούσιον ὄντα τε καὶ τὴν αὐτὴν τῷ πατρὶ γνῶσιν ἔχοντα, ὡς καὶ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρεῖ λέγων ʽκαθὼς γινώσκει με ὁ πατήρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν πατέρα.ʼ καὶ ʽπάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι· καὶ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν.ʼ διὰ τοῦτο ἐκεῖ μὲν ἐν τῇ τοῦ θεοῦ γνώσει διὰ τὴν φυσικὴν καὶ οὐσιώδη ταυτότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ πολυπραγμοσύνης οὐκ ἐδεήθη τινός· ἐν δὲ τῇ πρὸς τὰ κτίσματα γνώσει συμπαρειλήφει καὶ τὴν σοφίαν ὁ θεῖος οὗτος Μάξιμος, δι' ἧς καὶ ἐν ᾗ ταυτὶ πεποίηκεν ἅπαντα, ἀναγκαίας οὔσης τῆς τοιαύτης ἐνταῦθα μνήμης διὰ τὰς ὑποστάσεις, ὥσπερ ἐκεῖ τῆς σιωπῆς διὰ τὸ πᾶσιν ἐγνωσμένον ὑπάρχειν τὸ τῆς οὐσίας υἱοῦ
89 καὶ πατρὸς ἀδιαίρετον καὶ ταυτόν. ἐναργέστερον δ' ὅμως ἔτι καὶ ὁ θεῖος οὗτος Μάξιμος δείκνυσι προϊών, καὶ τῆς τεχνικῆς ἐνταυθοῖ μεμνημένος σοφίας, μήτις ἐξ ἀμαθίας ὁπωσποτὲ πλανηθεὶς ἐκεῖθεν ἐξολισθήσῃ πρὸς δυσσεβεῖς λογισμούς, καὶ ἀντὶ τῆς ὄντως σοφίας τὴν ἐν τοῖς κτίσμασι τεχνικὴν δοξάσῃ σοφίαν, καθάπερ καὶ οὑτοσὶ Παλαμᾶς βεβλασφήμηκέ τε πρότερον πολλάκις, καὶ νῦν αὖθις ἐφ' ἡμῶν οὐκ αἰδεῖται τολμῶν τὰ ἀτόλμητα. φησὶ γὰρ κατόπιν ὡς ἡ λογικὴ καὶ νοερὰ φύσις γινώσκει τὰ κτίσματα ἀναλήψει τῆς ἐν αὐτοῖς θεωρουμένης τεχνικῆς σοφίας καὶ γνώσει τῶν ἐν αὐτοῖς φυ-

non privat filium tali cognitione: qui potest eum, qui eadem sit essentia et eandem cum patre habeat cognitionem: ut etiam ipse de se testatur; dicens ut cognoscit me pater, ego quoque patrem cognosco: et omnia, quae habet pater, mea sunt: et ego et pater unum sumus. propterea ibi quidem in dei cognitione propter naturalem et essentialem similitudinem patris et filii non opus fuit ulla curiositate: in cognitione autem, quae in creatis versatur, comprehendit etiam sapientiam divinus hic Maximus, qua et in qua haec fecit omnia: cum necessaria esset tali hic commemoratione propter substantias, ut ibi silentio quia omnibus notum est, esse essentiam filii et patris indiscretam et eandem: clarius tamen porro etiam divinus hic Maximus demonstrat progrediens cum etiam artificiosae illic mentionem faciat sapientiae: ne quis ignorantia ut fieri solet errans inde incidat in impias ratiocinationes et pro vera sapientia artificiosam illam quae tes in creatis opinetur sapientiam, ut etiam Palamas hic et conviciatus est iam antea saepe, et nunc rursus in nobis non pudet eum audere inausa. ait enim post: ratione et mente praedita natura cognoscit creata comprehensione animadversae in iis artificiosae sapientiae

σικῶν λόγων. ἥντινα δὴ τεχνικὴν σοφίαν παρακατιὼν αὖθις
αὐτὸς ψιλὴν καὶ ἀνυπόστατον ἐν τῷ νῷ συνισταμένην φησίν,
οὑτωσὶ κατὰ λέξιν διαγορεύων, ὅτι τὰ ὑπὸ θεοῦ γεγονότα
γινώσκει τὸν θεὸν τῇ ἀναλήψει, ὡς εἴρηται, τῆς ἐν τοῖς γε-
γονόσι θεωρουμένης τεχνικῆς σοφίας, ἥτις ἐστὶ ψιλὴ καὶ ἀνυ-
πόστατος ἐν τῷ νῷ συνισταμένη. καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν αὐτὸς 90
οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας φησὶ τὸν θεὸν γινώσκομεν, ἀλλ' ἐκ τῆς
μεγαλουργίας καὶ προνοίας τῶν ὄντων· διὰ τούτων γὰρ ὡς
δι' ἐσόπτρων τὴν ἄπειρον ἀγαθότητα καὶ σοφίαν καὶ δύνα-
μιν κατανοοῦμεν." ταῦτα διεξιὼν ὁ Γρηγορᾶς, "ὁρᾷς" ἔφη
πρὸς τὸν Παλαμᾶν στραφείς "ὅπως δυοῖν προκειμένων ἐν-
ταῦθα βλασφημιῶν ἐξ ἀνάγκης μιᾷ περιπίπτεις; ἢ γὰρ τὸν f. 150 v.
υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὴν ὄντως σοφίαν δι' ἧς καὶ ἐν ᾗ τὰ πάντα
πεποίηκεν, ἀνούσιον λέγεις θεότητα, ἢ τὴν ἐν τοῖς κτίσμασι
τεχνικὴν σοφίαν ἄκτιστον καὶ ταύτην καὶ ἅμα ἀνούσιον φά-
σκεις θεότητα· ἣν ψιλὴν καὶ ἀνυπόστατον ἐν τῷ νῷ συνι-
σταμένην τὸν θεῖον ἀκήκοας λέγοντα Μάξιμον. τοιαῦτα γάρ
σου τὰ τῶν ἀτόπων καινοφωνιῶν αἰσχρά, καὶ οὕτω σχέτλια
τὰ συμπεράσματα τῆς σῆς δυσσεβείας. ἔπειτα ζῆν τολμᾷς, 91
καὶ ἀναιδέσιν ὀφθαλμοῖς τὴν οὐρανίαν βλέπειν λαμπάδα, τὸ
σεμνὸν ἡλίου βλέφαρον, καὶ ἀνθρώποις νοῦν ἔχουσιν ὁμιλεῖν,
καὶ τοῦ αὐτοῦ συμμεταλαμβάνειν αὐτοῖς ἀέρος, ὑπόμνημα

et cognitione naturalium quae in iis sunt rationum: quam quidem sapientiam artificiosam paulo post rursus ipse tenuem et substantiae expertem in mente compositam dicit, hoc modo ad verbum statuens: quae a deo facta sint cognoscere deum comprehensione ut dictum est animadversae in iis quae facta sunt artificiosae sapientiae, quae quidem est tenuis et substantiae expers in mente composita. et alibi rursus ille: non ex essentia, inquit, deum cognoscimus, sed e magnificentia et providentia rerum. ex his enim ut e speculis infinitam bonitatem et sapientiam et vim intelligimus. haec persecutus Gregoras, vides, inquit, ad Palamam conversus, cum duae sint hic maledictiones propositae, necessario in alteram te incidere; aut enim filium dei, qui est vera sapientia, qua et in qua universa fecit, inessentialem dicis divinitatem aut artificiosam quae est in creatis sapientiam et ipsam increatam simulque inessentialem vocas divinitatem, quam tenuem et substantiae expertem in mente compositam divinum audivisti dicentem Maximum. talis enim tua est ineptorum paradoxorum turpitudo et tam immanes sunt ratiocinationes impietatis tuae: et tamen vivere audes et oculis impudentibus coelestem suspicere facem, augustum solis oculum et inter homines mente praeditos versari eiusdemque cum iis particeps esse aëris, exemplum tantae pravitatis factus

τοσαύτης κακίας τῇ τοῦ Χριστοῦ γεγονὼς ἐκκλησίᾳ; σὺ δ', εἰ βούλει, καινοφώνησον ἔτι, καθάπερ ἀκτίστων ἑσμὸν θεοτήτων, οὕτω καὶ τέχνην καινήν. ἔξεστι γάρ σοι τῇ συνήθει χρωμένῳ τῆς ἀμαθίας ἀναιδείᾳ πανταχῇ, καὶ τὸ συγκεχωρηκὸς μετὰ ῥαστώνης ἐκ σεαυτοῦ λαμβάνοντι, καὶ μηδαμῇ ταμιευομένῳ τὰς παραλόγους τύχας καὶ τραγικάς, μηδ' ἐπὶ ῥητοῖς τὸ τῆς γνώμης ἐῶντι καθεύδειν μεμηνός τε καὶ αὔθαδες. πᾶσα γὰρ ἐπιστήμη τῶν πάλαι καὶ σοφίας ἔμμουσος ἁρμονία τε καὶ ῥυθμὸς τὸ ἐνεργεῖν ἐξελάθετο τῆς σῆς ἀνουσίου ταύτης ἐνεργείας, δι' ἧς ἀπονητὶ τὰς ἀκτίστους χαλκεύεις θεότητας, ἐξ αὐτομάτου φυείσης, ὥσπερ τὸ τῶν σπαρτῶν ἐκείνων γιγάντων αὐθήμερον γένος ἡμῖν ἀττικίζοντες ὑπογράφουσι μῦθοι, καινοτέρων ἀκουσμάτων φορὰν εἰκονίζοντες.
92 ἐπεὶ δὲ ταῖς τῶν λόγων καινότησι καὶ νόμων δεῖ καινοτέρων, γράψον, εἰ βούλει, καὶ ψήφισμά τι καινόν, μὴ χρῆσθαι κατ' ἐπιστήμην τοῖς λόγοις ἔτι. γενοῦ τοῖς νῦν καὶ αὐτὸς καιροῖς Ἰουλιανὸς αὐτοκράτωρ ἐπὶ κακίᾳ διαβεβοημένος, καὶ βαρβαρικώτερα μᾶλλον ἢ κατ' ἐκεῖνον δεικνὺς τὰ τολμήματα. μᾶλλον δὲ καὶ γέγονας, καιροῦ τυχὼν πονηροῦ καὶ βίον ἑλόμενος κακοδαίμονα καὶ ἐπάρατον, ἀφ' οὗ πολλαὶ μὲν κατὰ τῆς εὐσεβείας ἀνερρώγεσαν φάραγγες, πολλοὶ δὲ κακῶν ἐξερρύησαν ἀθέμιτοι ῥύακες. ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος, οἶμαι, χαιρήσεις, ἀλλ' ἀποδώσει ταχὺ βασιλεὺς οὑτοσὶ τὴν πάτριον τῆς ἐκκλη-

Christi ecclesiae? tu vero, si vis, fabricare praeterea ut increatarum copiam divinitatum ita etiam artem novam. licet enim tibi cum consueta utaris ignorantiae impudentia ubique et concessionem facile ex te sumas neque ullo modo dispenses fortunas inexspectatas et portentosas, neque certis conditionibus sententiam tuam sinas quiescere insanam et audacem. omnis enim veterum scientia et institutus sapientia concentus et rhythmus oblita sunt efficiendi, cum tua inessentialis haec efficientia, qua sine ullo negotio increatas fabricaris divinitates ex se ipsa nata sit: quale Spartorum illorum gigantum diurnum genus nobis adumbrant fabulae atticae, recentiorum rumorum impetum et proventum depingentes. sed quoniam novitati verborum etiam legibus novis est opus, age scribas, si vis, etiam edictum novum quoddam, ne quis secundum scientiam postea utatur verbis, fias his temporibus et ipse Iulianus imperator pravitate infamis, et crudeliores potius quam ex eius natura proferas audacias, sive potius iam factus es adiutus occasione misera et vitam infaustam eligens et detestabilem, ex qua multae contra pietatem proruperunt voragines, multique malorum effusi sunt amnes nefarii, sed non usque ad finem opinor ridebis: sed

σίας εὔκλειαν τῷ δεδωκότι τούτῳ τὴν πατρῴαν βασιλείαν θεῷ."

Τούτοις ὁ Παλαμᾶς ἀχθόμενος καὶ ὑβριοπαθῶν ἀντελοι- 93
δόρει τε καὶ παρὰ φαῦλον ἐποιεῖτο καὶ αὐτὸ τῆς καθέδρας τὸ
εὔσχημον, ὥσπερ ἔξω γενόμενος ἑαυτοῦ. ὅθεν δὴ καὶ συχνὰ
περιέστρεφεν ὅλον ἑαυτὸν τῇδε κἀκεῖσε ἐφ' οὗπερ ἔτυχε τη- f. 151 r.
νικαῦτα δαπέδου καθήμενος, καὶ δυσκάθεκτός τις ἦν ὡς εἰ-
πεῖν καὶ ἀκάθεκτος, καὶ μεμηνότων οὐδὲν διακείμενος ἄμει-
νον. ἦν γὰρ ἰδεῖν αὐτὸν ὥσπερ ἐκλαθόμενον ἑαυτοῦ τε καὶ
τοῦ καιροῦ καὶ τῶν θεατῶν, καὶ συχνὰ μεταφέροντα ταῖς
χερσὶν αὐτοῦ τῶν ἱματίων τὰ κράσπεδα καὶ ἀναφέροντα καὶ
καταφέροντα, καὶ πρός γε κνήμας τε γυμνοῦντα καὶ μηρούς,
καί πως ἃ μὴ θέμις δείκνυσθαι θεατρικῶς οὑτωσὶ παραδει-
κνύντα, δήπουθεν ὁδοῦ πάρεργον εἰπεῖν, οὐ τὸν νοῦν ἐφι- 94
στάνθ', ὡς ἔοικεν, οὐδαμῇ τοῖς δρωμένοις. καὶ δύο κατὰ
ταυτὸν ἐτολμᾶτο τἀνδρὶ τηνικαῦτα τὰ ἄτοπα, μήτε δεδιότι
μήτ' αἰσχυνομένῳ· στόματι μὲν γὰρ πρὸς θεὸν βλασφημῶν
οὐδαμῇ ἐδεδίει, σχήματι δ' ἀσέμνῳ τοῦ μεμηνότος ἐκείνου
χρώμενος ἤθους ἐπὶ τοσούτων ὀφθαλμῶν οὐδαμῇ γε ᾐσχύ-
νετο. καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς Τροίας Ὀδυσσεὺς ἐκεῖνος πάλαι τὸν
ἀκριτόμυθον τοῦ Ὁμήρου Θερσίτην χλευάζων ἠπείλησε δρᾶν,
ἀποδύσειν εἵματα λέγω φίλα, τά τ' αἰδῶ ἀμφικαλύπτει, τοῦτ'
ἐκεῖνος καθ' ἑαυτοῦ δρῶν ἀτεχνῶς οὐκ ᾐσθάνετο. ταῦτα καὶ
μὴ πάνυ γελασείοντα τὸν Γρηγορᾶν γελάσαι πεποίηκε, καὶ

reddet celeriter rex hic paternam ecclesiae gloriam deo, qui huic paternum dedit regnum.

His Palamas gravatus et valde affectus contra conviciabatur et parvi faciebat etiam ipsum sessionis decus, ut si apud se non esset; quamobrem etiam frequenter se totum vertit huc et illuc in solo, in quo tum maxime sedebat, et difficilis, ut ita dicam, et importunus erat quodammodo, neque melius dispositus quam furentes. poteras enim videre eum tanquam oblitum sui et temporum et spectatorum et huc illuc trahentem manibus vestimentorum limbos, et adducentem et deducentem et usque ad crura nudantem et femora et fere quae non decorum est ostendere mimico modo ostentantem obiter ut ita dicam, neque animum advertens qui erat eius mos ullo modo iis quae fiebant: et duo aeque tum audebat vir inepta neque timens neque verens; ore enim contra deum convicians nullo modo timore capiebatur: habitu autem inhonesto furentis illius uti moris coram oculis tot non verebatur. et quod ante Troiam Ulixes ille olim Homeri Thersiten garrulum deludens facturum se esse minatus est, exuturum nimirum vestimenta grata, quae membra pudenda

εἰρωνικόν τινα ὀφθαλμὸν αὐτῷ ἐπιρρίψαντα φάναι τοιαδί.
95 "ἐγὼ δέ σε τῆς ἀμαθίας καὶ ἀναιδείας οἰκτείρων, ἄνθρωπε, βούλομαι καὶ νῦν, ὁπόσα τὴν τῆς σοφιας φωνὴν διαιρεῖ σημαινόμενα, προθεὶς κατὰ τοὺς τῆς ἐπιστήμης διδάξαι λόγους, ὡς ἂν μάθῃς ἐντεῦθεν εἰς ὅσον ἐλαύνει κακίας βωμολοχεῖν καὶ διαβάλλειν ἀναίδην τὰς θείας γραφάς. ἀκολουθητέον οὖν ἡμῖν ἐστὶ τῇ τῶν θείων πατέρων κἀνταῦθα διδασκαλίᾳ. νοεῖται μὲν γὰρ ἡ σοφία διχῶς κατὰ τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἄκτιστον. καὶ κτιστὴ μὲν λέγεται σοφία ἥ τε ἐντεθειμένη πρὸς θεοῦ καὶ συναπειργασμένη τοῖς κτίσμασιν, ἵνα σοφά τε κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον φαίνηται πᾶσι καὶ ἅμα τοῦ πεποιηκότος ἄξια. καθ' ὃ σημαινόμενον καὶ Δαβὶδ τούς τε οὐρανοὺς τὴν τοῦ θεοῦ διηγεῖσθαι δόξαν φησὶν ἀλαλήτοις φω-
96 ναῖς, καὶ ἅμα πᾶσαν προτρέπεται κτίσιν εἰς ὕμνον θεοῦ, ὅση τῶν ἐμψύχων τε καὶ μή, καὶ ὅση τῶν αἰσθητικῶν καὶ μή. καὶ ἔτι ἣ τοῖς διδασκομένοις ἐντέχνως ἐκ προϋπαρχούσης γίνεται γνώσεως. ἐν ᾗ τὸ εἰδέναι καὶ τὸ ἐπίστασθαι ἔχοντας, δεκτικοὺς τῆς δημιουργοῦ τῶν ὅλων σοφίας ἡμᾶς οἱ θεῖοι πατέρες φάσκουσι γίνεσθαι τὸν ἑκάστοις ἐνόντα τρόπον. καὶ τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερὸν διὰ τῶν κτισμάτων. ἄκτιστος δὲ σοφία ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, δι' ἧς καὶ ἐν ᾗ τὰ πάντα γέγονε. πλὴν οὐχὶ τούτῳ λόγος ἢ υἱὸς ᾧ καὶ σοφία.

velant, hoc illo se facere contra se omnino non animadvertebat. haec Gregoram quamvis omnino non ridere volentem ad ridendum adduxerunt, et ut oculum cavillantem in eum coniiciens haec diceret: equidem ignorantiam tuam et impudentiam miserans, amice, nunc quoque volo omnes quaecunque vocem sapientiae dividunt significationes proferens secundum scientiae rationem te docere: ut inde discas, in quantam pravitatem adigatur si quis nugatus pervertat impudenter scripturas divinas. sequendum igitur est nobis divinorum patrum hic quoque institutionem. intelligitur enim sapientia dupliciter secundum creatum et increatum, atque creata quidem dicitur sapientia ea, quae infusa est a deo simulque confecta creatis, ut sapientia illa secundum Athanasium magnum omnibus viderentur simulque creatore digna: secundum quam significationem etiam David coelos enarrare dei gloriam dicit mutis linguis. simulque omnia creata cohortatur ad deum celebrandum, quaecunque anima praedita et destituta, quaecunque sensu sunt praedita et destituta, et porro eos, qui docte instituuntur ex cognitione antea substante: in qua cum scientiam et intelligentiam habeamus testari nos sapientiam omnia creantem suo quemque insito more patres divini contendunt: ac quae in deo cognosci possunt clara sunt creatis: increata autem est sapientia, (filius et ratio dei), qua et in qua universa facta sunt. sed non est eidem

ἡ μὲν γὰρ υἱός καὶ λόγος φωνὴ μονότροπον ἔχει τὴν σημα- f. 151 v.
σίαν καὶ ἀναφορικὴν πρὸς τὸν πατέρα, ἡ δὲ τῆς σοφίας δι-
πλῆν. λέγεται μὲν γὰρ καὶ καθ' αὑτὸ σοφία καθολικωτέραν
ἔχον τὴν ἔννοιαν, ὅτε ταὐτὸν εἴη σαφῶς τῇ οὐσίᾳ καὶ τοὔτ'
εἴη τὸ εἶναι ταύτῃ ὃ τὸ σοφίαν εἶναι κατὰ τὸν τοῦ εἴδους
εἴτουν τὸν τῆς φύσεως καθολικώτερον λόγον, ὅτε σοφία κα-
λεῖται ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ὥσπερ καὶ οὐσία ἑκάτερα.
λέγεται δὲ σοφία καὶ ἡ ὑπόστασις ἐκ τοῦ καθολικωτέρου λαμ- 97
βάνουσα τοὔνομα, ὥσπερ καὶ ἄνθρωπόν φαμεν εἰδικῶς καὶ
καθόλου τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν, εἴτουν καθ' αὑτὸ καὶ κυρίως
καὶ οὐδαμῇ πρὸς ἕτερον, ἔστι δ' ὅτε καὶ τήνδε τὴν ὑπόστα-
σιν, τὸν Πέτρον δηλαδή, τὸ εἰδικόν τε καὶ καθολικώτερον
ὄνομα εἰς τὸ προσωπικὸν καὶ ἰδιάζον μεταφέροντες. οὐ γάρ
ἐστιν ἰδιώτατον περικλειόμενον ἡ σοφία τινί, οὐδ' ἀναφορι-
κὸν ὡς ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα καὶ ὁ λόγος πρὸς τὸν οὗ
λόγος ἐστὶ νοῦς· τὰ μὲν γὰρ οὐσιώδη καὶ φυσικὰ περιεκτι-
κώτερά εἰσι καὶ ἄφετον ἔχει τὴν ἔννοιαν, τὰ δ' ἀναφορικὰ
πρὸς ἄλληλά τε ἐστί, καὶ τῇ μεταξὺ συνδεόμενα σχέσει ἄφε-
τον ἔχειν οὐδαμῇ συγχωρεῖται τὴν σημασίαν. ὥσπερ οὖν
οὐσία ὁ πατήρ, οὐσία ὁ υἱός, οὐσία τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον,
οὕτως ἄρα καὶ σοφία ὁ πατήρ, σοφία ὁ υἱός, σοφία τὸ
πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὁμοῦ μία σοφία ὡς μία οὐσία, καὶ
οὐ τρεῖς σοφίαι ὥσπερ οὐδὲ τρεῖς οὐσίαι. ὅταν οὖν ὁ υἱὸς 98

semper ratio aut filius cui sapientia. vox enim filii et rationis simplicem habet significationem et ad patrem relatam: sapientiae autem vox duplicem. dicitur enim per se sapientia quod generaliorem habet notionem, ubi aperte idem est cum essentia: atque hoc idem fere est quod sapiens essentia secundum formae sive naturae rationem generaliorem, ubi sapientia vocatur pater et filius eodem modo quo etiam essentia utraque. dicitur autem sapientia etiam substantia, nomen accipens a genere: ut secundum formam et genus essentiam et naturam etiam hominem appellamus, sive per se et proprie, et nullo modo referentes ad aliud, interdum etiam certam hanc substantiam, Petrum nimirum, ita ut formae et generis nomen in certum et secretum transferamus. neque enim sapientia cum sit aliquid maxime secretum, circumclusum ulla re, neque referri debet ut filius ad patrem, et ratio ad id, cuius ratio est mens. essentialia enim et naturalia latius patent liberamque habent notionem: quae autem referuntur inter se et habitu mutuo coniuncta sunt neque ullo modo conceditur iis ut liberiorem habeant significationem: ut igitur pater est essentia, filius essentia, spiritus sanctus essentia, ita pater etiam sa-

λέγῃ "ἐγώ εἰμι ἡ σοφία," καὶ αὖ ὁ ἀπόστολος "Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία," ὡς ἐκ πατρὸς δυνάμεως ὄντος καὶ σοφίας νοεῖται, ὥσπερ φῶς ἐκ φωτὸς καὶ θεὸς ἐκ θεοῦ. ποῦ τοίνυν οὐκ ἂν ἀσεβείας ἐλαύνοι τὸν θεὸν ὑποκεῖσθαι λέγειν τῇ σοφίᾳ καθάπερ συμβεβηκότι, καὶ μὴ εἶναι μᾶλλον τὴν σοφίαν οὐσίαν, μηδὲ τὸν θεὸν εἶναι, ὥσπερ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, οὕτω καὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ὡς ἐν ὑποκειμένῳ, καθάπερ τὴν τεχνικὴν ταυτηνὶ σοφίαν ἐν ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ. τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος, κανόσι καὶ νόμοις ἐπιστημονικοῖς ἀληθείας ἑπόμενος, λίαν ἀπαγορεύει καὶ ἀσεβείας ἀποκληροῖ θιασώταις, περὶ τὸν θεὸν εἶναι φάσκουσι τὴν σοφιαν ὡς ἕξιν συμβαίνουσαν καὶ ἀποσυμβαίνουσαν, καὶ D οὐδαμῇ γε σοφίαν αὐτόν. διπλῆς ἐνταῦθα τοιγαροῦν τῆς σοφίας οὔσης, τῆς μὲν δημιουργικῆς τε καὶ ἀρχικῆς καὶ ποιητικῆς τῆς δὲ δημιουργουμένης, καὶ τῆς μὲν σοφιζούσης τῆς δὲ σοφιζομένης, καὶ τῆς μὲν γεννωμένης τῆς δὲ ποιουμέ- f. 152 r. νης, ἕπεται τῆς μὲν εἶναι γεννήτορα τὸν θεὸν καὶ πατέρα, τῆς δὲ ποιητὴν καὶ δημιουργόν, καὶ εἶναι διὰ ταῦτα καὶ τούτων τὴν μὲν οὐσίαν ἀίδιόν τε καὶ ἄτρεπτον καὶ ἀκίνητον (δεῖν γὰρ εἶναι παντάπασι τὴν τὰ πάντα πρώτως κινοῦσαν οὐσίαν ἀκίνητον καθ' αὑτό τε ἅμα καὶ κατὰ συμβεβηκός), τὴν δ' ἀεὶ τρεπτὴν καὶ ἀλλοιωτὴν καὶ ἀεὶ κινουμένην κατὰ

pientia, filius sapientia, spiritus sanctus sapientia: simulque sapientia una, ut essentia una, neque vero sapientiae tres ut neque tres essentiae. cum igitur filius dicit: ego sum sapientia, et rursus apostolus: Christus dei potentia et dei sapientia, ut ex patre qui est potentia et sapientia, genitus cogitatur, ut lux e luce et deus e deo. quo igitur impietatis non procedat, si quis dicat, deum esse suppositum sapientiae tanquam accidenti, neque sapientiam esse potius essentiam: neque deum esse ut essentiam suam ita etiam sapientiam suam: sed in eo ut in supposito tanquam artificiosam istam sapientiam in animo humano hoc enim facere etiam magnus Athanasius regulas et leges philosophicas veritatis secutus valde vetat, et impietatis participes reddit sectam eorum secutos, qui in deo dicant esse sapientiam ut habitum accidentem et non accidentem, neque vero ipsum esse sapientiam. hic igitur cum sapientia sit duplex, altera creans et prima et faciens, altera creata, et itemque altera excogitans, altera excogitata, et item altera progenerans, altera effecta, sequitur ut illius quidem sit genitor et pater deus, huius autem artifex et creator, et ut propterea harum sit altera essentia sempiterna et immota et immutabilis, cum oporteat esse omnino essentiam quae universa primum moveat immotam et per se et per accidens, altera autem semper mutabilis et mobilis et semper mota secundum similes qui increationem et essentiam et ordinem fiunt proventus eorum quae

τὰς εἰς γένεσιν καὶ οὐσίωσιν καὶ τάξιν ἀναλόγους προόδους τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ νῦν μὲν ἐξ ὡρισμένης μονάδος εἰς πλήθους ἀπειρίαν ἀνιοῦσαν ἀόριστον, νῦν δ' ἐξ ὡρισμένης ὁλότητος κατ' ἀντιπεπόνθησιν πρὸς ἀπειρίαν κατιοῦσαν ἀόριστον. γένους γάρ τινος ἐπέχειν καὶ ἰδέας τόπον καὶ τὴν τεχνικὴν ταύτην σοφίαν ἔφασαν οἱ πάλαιοὶ φιλοσοφήσαντες καὶ θεολογήσαντες. καὶ ὡς οὔτε τὸ γένος ἀπεῖναι δυνατὸν ὧν ἐστὶ **100**
γένος εἰδῶν καὶ ἀτόμων, οὔτ' αὖ τὴν ἰδέαν οὖσαν οὐσίαν ὧν ἐστὶν ἰδέα πραγμάτων, οὕτως οὐδὲ τὴν τεχνικὴν σοφίαν χωρὶς εἶναι τῶν καθ' ἕκαστα ταύτης εἰδῶν καὶ ἀτόμων, οὐ μᾶλλόν γ' ἂν ἢ τὰ ἐν σώμασι χρώματα, ἃ καὶ αὐτὰ μὴ εἶναί ποτε καθ' αὐτὰ ἴσμεν ἄνευ ὧν ἐστὶν ὑποκειμένων χρώματα. πᾶσαι τοίνυν ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι σοφαὶ τῆς τεχνικῆς ταύτης σοφίας ἐξήρτηνται, καθάπερ διάφορα ῥίζης μιᾶς βλαστήματα. καὶ ἔστιν ὥσπερ τούτων ἁπάντων αἴτιος καὶ προαγωγεὺς ὁ θεός, οὕτω καὶ ταύτης ἀφ' ἧς ἐκεῖνα. διόπερ **101**
ἐκεῖ μὲν ἡ σχετικὴ συνάφεια καὶ ἀναφορὰ χώραν ἔχει τὸ οἰκεῖον ἀξίωμα παντάπασιν ἀκαπήλευτον διασώζειν, ἅτε ὄντων ὁμογενῶν ἀμφοῖν, τοῦ τε διαιρουμένου καὶ πρὸς ἃ διαιρεῖται· ἐνταῦθα δὲ μέχρι μόνης ἐνάρθρου καὶ σημαντικῆς φωνῆς αἱ τιατὰ οντα αὐτὰ πρὸς τὸν αὐτῶν αἴτιον καὶ ποιητὴν τὴν ἀναφορὰν ἀπευθύνει. ὥστε διαβάλλειν μὲν ἥκιστα πάντων ἐστί, θαυμάζειν δ' οὖν ἄξιον μάλιστα πάντων Μάξιμον ἐκεῖνον τὸν θεῖον τῆς εὐσεβείας διδάσκαλον, κάλλι-

apud nos sunt, et interdum ex monade definita in multitudinis infinitatem procedat indefinitam, interdum autem ex unitate definita secundum oppositionem ad infinitatem recedat indefinitam: generis enim cuiusdam obtinere et rationis locum etiam artificiosam hanc sapientiam dixerunt veteres philosophi et theologi, atque ut neque genus abesse potest ab iis quarum est genus formis et atomis, neque ratio quae est essentia ab iis quarum est ratio rebus, ita neque artificiosam sapientiam seiunctam esse a quibusque huius formis et atomis: non magis quam superficies corporum, quas et ipsas non esse unquam per se scimus sive suppositis quorum sunt superficies. omnes igitur scientiae et artes sapientes ex hac sapientia artificiosa pendent, velut diversi radicis unius rami: et deus est ut omnium horum auctor et progenitor ita etiam huius, ex qua illi pendent: quamobrem ibi quidem coniunctio mutua et relatio locum obtinet ut propriam vim omnino sinceram servet, cum sint eiusdem generis et id quod dividitur et ea in quae dividitur: hic autem illa cum sint usque ad solam vocem articulatam et significantem effecta, ad auctorem et creatorum relationem advertunt, ita ut omnino non debeamus criminari, sed maximo

στα πάντων ἐνταῦθα περὶ σοφίας φιλοσοφήσαντα, καὶ διελόντα σαφῶς ἑκάτερα, τήν τε σοφίαν τὴν ἄκτιστον, δι' ἧς καὶ ἐν ᾗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ αὖ τὴν ὑπ' αὐτῆς καὶ δι' αὐτῆς συνυφανθεῖσαν καὶ συντεθεῖσαν οὐρανῷ καὶ γῇ καὶ πᾶσι τεχνικῶς τε καὶ σοφῶς τοῖς κτίσμασι, ψιλὴν καὶ ἀνυπόστατον φάμενον καθ' αὐτὴν ἐπίνοιαν.

102 Ἐπὶ δὴ τούτοις καὶ τοῖς τοιούτοις πολὺς ἐφεξῆς ὁ Γρηγορᾶς ἐρρύη κατατρέχων Παλαμᾶν τε αὐτὸν καὶ τὰς αὐτοῦ βλασφημίας, ἀλλότριον ἐπιστήμης ἁπάσης δεικνὺς τῆς τε ἡμετέρας καὶ θύραθεν. δι' ἃ καὶ κακίας ὄργανον γεγονέναι ῥᾳδίως αὐτὸν ἐβεβαίου τε καὶ συνεπέραινε, τῆς ἀληθοῦς σοφίας εἰσάπαξ ἀπερρωγότα καὶ ἐκτετοπισμένον. ὅθεν ὁ βαρύστονος
f. 152 v. ἐκεῖνος καὶ ἀλιτήριος πληγεὶς τὴν καρδίαν καὶ οἷον ἐμβρόντητος γεγονὼς ἐβόα τε ἀσελγῶς, τὰ συνήθη φύρδην καὶ συγκεχυμένως συνείρων, καὶ οἷον εἰπεῖν ἐμεμήνει τὸ κάθαρμα. διὸ καὶ ὁ βασιλεὺς οἱονεί πως αὐτοῦ φειδόμενος, πρᾴως καὶ μετὰ σεμνοῦ μειδιάματος στραφεὶς πρὸς τὸν Γρηγορᾶν, ἡσυχῇ πως καὶ ὅσον μὴ ἐξακούεσθαι πρὸς τὸν Παλαμᾶν, παρῄνει τε καὶ συνεβούλευε πρᾳοτέρως ἀντιδιδόναι τοὺς λόγους αὐτῷ, μή τι καὶ πάθῃ τῶν ἀδοκήτων. ὁ δ' 'ἔσται τοῦτ'' ἀποκρινάμενος ἐσιώπησε τοῦ λοιποῦ.

103 Ὅ γε μὴν Παλαμᾶς τὴν ἑαυτοῦ βουλόμενος ἔτι πολυ-

admirari Maximum illum divinum pietatis praeceptorem, quod pulcherrime omnium hic de sapientia philosophatus est et sapienter utrumque secrevit, sapientiam nimirum increatam, qua et in qua universa facta sunt, et rursus alteram ab ea et per eam intextam et compositam coelo et terrae et omnibus creatis artificiose et sapienter quam tenuem dicit et substantiae carentem per se cogitationem.

Ad haec et talia deinde Gregoras multas suas in Palamam eiusque convicia effudit insectationes: cum ostenderet alienum eum esse ab omni scientia et nostra et externa; quapropter etiam pravitatis instrumentum illum factum esse facile affirmabat et concludebat, a vera sapientia semel abruptum et exsulem. deinde miser ille et piacularis pectus pulsans et ut attonitus nimis valde clamabat, notissima indiscerte et confuse conserens, et ut ita dicam furebat hostiae modo. propterea etiam rex quodammodo ei parcens et placide animoque aequo et augusto cum risu ad Gregoram conversus, leniter fere et ita ut a Palama audiri non posset, suadebat dabatque consilium, ut placidiores ei redderet sermones, ne quid inexspectatum pateretur. qui cum, hoc erit, respondisset, iam conticuit postea.

Palamas tamen cum dogma suum multorum deorum magis con-

θεῖαν συνιστᾶν, τοὺς μὲν προενηνεγμένους ἐλέγχους ἐκείνους αὐτῷ καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ χεθεῖσαν χλεύην ἐφ' οἷς προὔθετο πᾶσι τάχιστα ἐκλαθόμενος διὰ σκληρότητα καὶ ἀναλγησίαν, ὡς ἔοικε, γνώμης, ἑτέρας αὖθις εἰσῆγε λόγων προφάσεις, παραθαρρύνοντας ἔχων ὁποῖος αὐτὸς θιασώτας ἐκεῖ τὰ προστυγχάνοντα λέγειν ἀεί, μὴ σιωπήσας δόξῃ νικᾶσθαι τοῖς πλείστοις, οἳ τὸ νικᾶν μόνῃ δὴ τῇ πολυλογίᾳ παραμετροῦσιν. ἰταμὸν γὰρ ἡ ἀμαθία καὶ σφόδρα τι ἀναιδές, καὶ φιλεῖ γε ὡς τὰ πολλὰ τὸ τῆς μαθήσεως ἐλλιπὲς θράσους ἀνασώζειν πλεονεξίᾳ, καὶ μάλισθ' ὅταν ἀμαθέσιν ἀκροαταῖς ἐντυγχάνῃ. ἂν δὲ καὶ ἰταμοὺς ὁμοίως ἐξεπίτηδες ἐνίους ἔχῃ σπουδαστάς, ἀσήμοις ἐπικροτοῦντας κραυγαῖς καὶ τῇ τῆς ἀκοῆς ἀντιπαταγοῦντας ἐλευθερίᾳ καὶ συγχέοντας τὸ τῆς ἀληθείας κριτήριον, ποῦ οὐκ ἂν τὸ δεινὸν αὐθαδείας προβαίη; διὸ καὶ βιβλίον 104
ἐπὶ τούτοις ἀνεῳγὼς ὁ Παλαμᾶς ἀνεγίνωσκε ῥῆσιν ἄλλο λέγουσαν εἶναι τὸν ἐνεργοῦντα καὶ ἄλλο τὸ ἐνεργητικὸν καὶ ἄλλο τὴν ἐνέργειαν καὶ ἄλλο τὸ ἐνέργημα. εἶτα ἡρμήνευεν ἀπὸ γλώττης αὐτός, ἐνεργοῦντα μὲν εἶναι τὸν θεόν, ἐνεργητικὸν δὲ τὴν φύσιν, ἐνέργειαν δὲ τὴν ἄκτιστον αὐτοῦ θεότητα, ἄλλην οὖσαν τοῦ ἐνεργοῦντός τε καὶ κινοῦντος αὐτήν, ἐνέργημα δὲ τὸ ἀποτέλεσμα· εἶναι δ' ἐνέργειαν καὶ ἐνεργεῖν τὸ αὐτό. καὶ ἐπὶ τούτοις ἠρώτα τί ἂν εἴη τὸ ἐνεργεῖν οἴεσθαι; ἢ οὐ ταὐτὸν τῷ δημιουργεῖν; ἆρ' οὖν κτιστὸν

firmare vellet, prolatorum argumentorum illorum et cavillationis in eum effusae propter ea, quae omnibus proposuit, oblitus celerrime, propter rigorem et torporem ut videtur animi, alias rursus introducebat sermonum species, cum haberet incitantes ibi, qualis ipse erat, socios ad omnia semper dicenda paratos, ne si taceret plerisque vinci videretur, qui victoriam loquacitate sola metiuntur. audax enim ignorantia est et profecto valde impudens: et amat plerumque cognitionis inopiam restituere audaciae accessione et maxime cum in auditores indoctos incidit: cum autem etiam aeque audaces affatim nonnullos habet adseclas, qui clamoribus crepent indistinctis et contra narrandi libertatem fremant et veritatis normam confundant, quo non progrediatur superbiae periculum? igitur etiam librum praeterea revolvens Palamas recitabat dictum, quod ait, aliud esse efficientem, aliud efficax, et aliud efficientiam, aliud effectum. tum ipse ex tempore interpretabatur, efficientem esse deum, efficax naturam: efficientiam divinitatem eius increatam quae alia esset atque efficiens eamque movens, effectum esse perfectionem. esse autem efficientiam et efficere unum idemque: et praeterea quaerebat, quid esset putandum efficere,

εἴποιμεν ἂν τὸ δημιουργεῖν ἐπὶ τοῦ θεοῦ; ἄπαγε τῆς ἀλο-
γίας. εἶθ' ἑξῆς ἄλλα ἐπ' ἄλλοις προσετίθει, δεικνὺς τὸ δη-
μιουργεῖν ἄλλο τε καὶ διάφορον τῆς οὐσίας καὶ ἄκτιστον
καθ' αὑτό. καὶ ἅμα ἐπολυλόγησε, πλεῖστα συνείρων ὁμοφυᾶ
καὶ ὁμόστοιχα τοῖς προτέροις ἐκείνοις καὶ μέσοις βλασφη-
f. 153 r. μοις αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἀλλοπρόσαλλός τις ᾖ καὶ ἀσύμφωνος
ἑαυτῷ ὁ τῆς νέας Χαλάνης πύργος οἰκοδομούμενος, καὶ ὅσα
105 τοῦ Σοδομιτικοῦ πυρὸς ἐδεῖτο πρὸς κάθαρσιν. ἀλλ' ὁ Γρη-
γορᾶς πρὸς αὐτὸν τὰ πλείω παρεὶς ἐκεῖνα φησίν. εἰ ἄλλο
τὸ δημιουργεῖν καὶ ἄκτιστον κατὰ σέ, ἀεὶ ἄρα ἦν. καὶ συμ-
βαίνει λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης εἶναι τῷ δημιουργῷ συναΐδια τὰ
δημιουργήματα· ἀεὶ γὰρ ὄντος τοῦ δημιουργοῦ καὶ ἀεὶ δη-
μιουργοῦντος κατὰ σέ, ἀεὶ ἄρα ἦν καὶ ὁ κόσμος ὁμοῦ τῷ
δημιουργῷ. ὅπερ ἄτοπον καὶ ἀσεβές. προνοεῖσθαι μὲν γὰρ
τῶν ἅπαξ δημιουργηθέντων ὁ θεὸς λέγεται, καὶ συντηρεῖν
καθ' ὃν γεγόνασι λόγον αὐτά, δημιουργεῖν δ' οὔ, μὴ δεομένων
προσθήκης ὧν κατέπαυσεν ἔργων ἁπάντων τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ.
ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ ἐνεργεῖν ταὐτὸν καὶ αὐτὸς εἶναι ὁμο-
λογεῖς, ἔστι δ' ἡ ἐνέργεια κίνησις ἐνεργουμένη μᾶλλον ἢ ἐνερ-
γοῦσα (εἰ γὰρ ἐνέργεια ἔστι, φησὶν ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ
Γρηγόριος. ἐνεργηθήσεται δηλονότι καὶ οὐκ ἐνεργήσει, καὶ
ὁμοῦ τῷ ἐνεργηθῆναι παύσεται), πέπαυται ἄρα τὸ δημιουρ-
γεῖν οὐρανὸν ἄλλον καὶ γῆν ἄλλην καὶ ἥλιον καὶ ἀστέρας καὶ

an non idem cum creando? tum igitur creatum diceremus creare in deo: apage stultitiam istam. alia deinceps aliis addebat, demonstrans creare aliud esse et diversum ab essentia et increatum per se, simulque multa loquutus est, plurima conserens eiusdem naturae et ordinis cum prioribus illis et mediis conviciis eius, ne alia in aliam mutata semper et sibi repugnans esset Chalanae novae turris aedificata et quaecunque ad purgationem igne egebant sodomitico. sed Gregoras ei plerisque praetermissis haec dixit: si aliud est creare et increatum secundum te, semper igitur erat, et necessario iam accidit, ut sint simul cum creatore sempiterna quae effecta sunt, cum enim secundum te semper esset creator et semper crearet, semper igitur erat etiam mundus simul cum creatore: id quod ineptum est et impium. providere enim semel creatis deus dicitur et servare eam secundum quam facta sunt rationem, neque vero creare: cum non indigeant accessione opera, quae omnia die septimo finivit: praesertim cum efficientiam et efficere idem esse et ipse concedas: efficientia autem est motio effecta magis quam efficiens; si enim est efficientia, ait magnus in theologia Gregorius, efficietur videlicet neque vero efficiet: et

*τά γε τοιαῦτα· καὶ εἰ πέπαυται, καὶ ἤρξατο πάντως. τὸ
δ' ἀρχόμενον καὶ παυόμενον τῷ μήτε ἀρχομένῳ μήτε παυο-
μένῳ πῶς ἂν εἴη ταὐτόν; οὐκ ἄρα τὸ δημιουργεῖν συναΐδιον
τῷ θεῷ. ὥσπερ γὰρ τοῦ πυρός φύσις μέν ἐστι τὸ καυστι-* 106
*κὸν ὡς τοῦ θεοῦ τὸ δημιουργικόν, ἐνέργεια δὲ τὸ καίειν, ὃ
καὶ παρόντος μὲν τοῦ καίεσθαι δυναμένου δοκεῖ ἐνεργεῖν,
ἀπόντος δ' ἐκείνου καὶ τὸ καίειν ἄπεστιν, οὕτω κἀπὶ τοῦ δη-
μιουργοῦντος φαίη τις ἄν, παρόντος μὲν τοῦ δημιουργεῖσθαι
δεομένου χώραν ἴσως ἔχει καὶ τὸ δημιουργεῖν, ἐκείνου δ'
ἀπόντος πέπαυται καὶ τὸ δημιουργεῖν. ἔπειτα τὴν ἐνέργειαν
ταύτην ἐν τοῖς συνθέτοις κτίσμασι χρὴ νοεῖν κίνησιν οὖσαν
ἐνεργουμένην, ὡς ὁ θεῖος ἐκ Δαμασκοῦ φησὶν Ἰωάννης. ἥτις
καὶ σχέσις ἐστὶ συνθετικὴ τῶν ἄκρων, καὶ ἄνευ τῶν σχετῶν
νοεῖσθαι μὴ δυναμένη· ἄκρα δέ φημι τό τε ἐνεργοῦν καὶ
τὸ ἐνεργούμενον. ἡ δὲ κίνησις ἐν χρόνῳ τέ ἐστι καὶ τῇ τοῦ
προτέρου καὶ ὑστέρου παρουσίᾳ διοικεῖται, ὅροις τοπικοῖς
ὁμοῦ καὶ χρονικοῖς δουλώσασα τὴν ἐλευθερίαν. ταύτην δ'
ἀνατιθέναι θεῷ τῶν πάντων ἐστὶν ἀτοπώτατον. τὸ γὰρ ἐν-
νόημα ἔργον ἦν ἐπὶ θεοῦ, ἀμέσως τοῦ βουλήματος πρὸς τὸ
κατὰ πρόθεσιν τέλος μεθισταμένου. καὶ διάστημα χρονικὸν
ἢ τοπικὸν ἐκεῖ παρεισάγειν ὁπωσοῦν ἐπινοίᾳ τινὶ τῶν πάντων
ἐστὶν ἀτοπώτατον καὶ ἀδύνατον. "ἡ γὰρ ὁρμὴ τῆς θείας* 107

simulatque effecta est desinet. desiit igitur τὸ creare coelum aliud et terram aliam et solem et sidera et talia quidem, atque si desiit, etiam initium habuit omnino. quod autem incipit et desinit quomodo idem esse potest cum eo, quod neque incipit neque desinit: non igitur creare sempiternum est simul cum deo. ut enim ignis natura est facultas urendi, ut dei facultas creandi, efficientia autem est urere, quod etiam praesente eo, quod uri potest, efficere videtur, absente autem illo etiam urere abest, ita etiam in creante dicat aliquis: si adest quod debeat creari locum fortasse obtinet etiam creare: si illud deest, desiit etiam creare. deinde efficientiam hanc quae est in creatis compositis necesse est cogitare ut motionem effectam, ut divinus ait Ioannes Damascenus, quae est etiam relatio extrema coniungens neque sine relatis cogitari potest. extrema autem dico efficere et effectum: motio autem est in tempore et prioris et posterioris praesentia administratur, finibus temporum et locorum subiiciens libertatem: quam quidem deo attribuere, omnium est ineptissimum. cogitatum enim erat factum in deo, ipsa voluntate ad constitutum finem transeunte: discrimen temporis aut locis ibi introducere quocunque modo cogitatione quadam omnium est ineptissimum neque

προαιρέσεως" φησὶν ὁ Νύσσης Γρηγόριος "ὅταν ἐθέλῃ πρᾶγμα γίνεται, καὶ οὐσιοῦται τὸ βούλημα εὐθὺς φύσις γινόμενον, τῆς παντοδυνάμου ἐξουσίας, ὅπερ ἂν σοφῶς τε καὶ τεχνικῶς ἐθελήσῃ, μὴ ἀνυπόστατον ποιούσης τὸ θέλημα." τόπος γὰρ
f. 153 v. καὶ λόγος οὐδεὶς ὁρᾶται κατὰ τὸν θεῖον Κύριλλον μεταξὺ ποιητοῦ καὶ κτίσματος. ἐνέργεια δ' ἐπὶ θεοῦ δέδεικται εἶναι ἡ τῶν μεγάλων καὶ θαυμασίων ἔργων αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς φανέρωσις. ταῦτα δ' ἐστὶ ποιήματα κτιστά, καὶ οὐδαμῇ θεοὶ καὶ θεότητες ἄκτιστοι. ὧν οὐδεμία τις προηγήσατο κίνησις, ἣν ἐνέργειαν σύγε εἶναι ἀναπλάττεις νῦν καὶ θεότητα προσαγορεύεις ἄκτιστον καὶ τῆς θείας οὐσίας διάφορον. ἀνάπλασμα ἄρα σῆς διανοίας ἡ σὴ θεότης ἐστίν, οἷον οὐδ' ἂν οἱ τοὺς τραγελάφους πλάττοντες ἐννοήσαιεν.

108 Πολλῆς γε μὴν ἐνστάσεως τῶν ἑκατέρωθεν γενομένης, καὶ λόγων συχνῶν κενωθέντων οἵους ὁ τῆς ἔριδος μίτος ὑφαίνει, καὶ ἅμα θορύβου μακροῦ τῶν ἀμαθῶς ἐκείνων παρασπιζόντων τῷ Παλαμᾷ περιβομβήσαντος τὰς ἡμῶν ἀκοάς, ὡς μηδ' ἐξακούεσθαι δύνασθαί τι τῶν λεγομένων, ἀνεχαίτισε τὸν δρόμον ὁ Γρηγορᾶς ἐκείνων τῶν ἐλέγχων, ἵνα μὴ καὶ πρόφασίς τις ὑπονοῆται τῶν τοῦ Παλαμᾶ καθίστασθαι βλασφημιῶν. παυσαμένων γὰρ τῶν ἐλέγχων φησίν, καὶ μηκέτι τὸ ἀμαθὲς ἐρεθιζόντων ἐκείνου, παύσεσθαι καὶ τὸ πολέμιον

fieri potest. impetus enim consilii divini, ait Gregorius Nyssaeus, cum vult res fit, et voluntas essentia afficitur ita ut statim fiat natura, voluntas nimirum potestatis omnipotentis, quae quodcunque sapienter et artificiose vult efficit, ut voluntas non careat substantia. locus enim et ratio nullo modo conspicitur secundum Cyrillum divinum intercedens inter creatorem et creatum: efficientiam autem in deo demonstratum est esse eius declarationem magnorum et mirabilium operum nobis factam: haec autem sunt opera creata: neque vero ullo modo dei et divinitates increatae, quibus nulla antecedit motio, quam tu quidem efficientiam esse fingis nunc et divinitatem appellas increatam et ab essentia divina diversam: fictio igitur mentis tuae est divinitas tua, qualem ne tragelaphos quidem fingentes excogitare possint.

Magna quidem oppositione partis utriusque facta et verbis consumtis qualia obiurgationis filium contexit, simulque tumultu magno exorto illorum indocte adiuvantium Palamam qui aures nostras perforavit ita ut neque exaudiri posset quidquam dictorum, Gregoras cursum retinuit argumentorum illorum, ne species simularetur conviciorum Palamae ut consisterent: etenim si desinerent argumenta, ait,

εὐθὺς καὶ ἀντίπαλον τῆς ἐκείνου βλασφήμου γλώττης καὶ ἀπεραντολογίας. "ἔχομεν δὲ καὶ τὴν μίμησιν εἰς τοὺς θείους" 109 εἴρησεν "ἐκείνους φωστῆρας καὶ διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας ἀνενεγκεῖν, κατ' Εὐνομίου πάλαι φερομένους. τῆς γὰρ ἐκείνου καταγνόντες ἀναλγησίας, Βασίλειος μὲν ὁ μέγας 'ἐοίκαμεν' φησὶ 'διὰ τὴν πολλὴν τῆς ἀσεβείας ἐνάργειαν ἀπορεῖν λόγων, καὶ οὐκ ἔχειν πῶς τῆς ἀλογίας αὐτῶν καθαψόμεθα, ὥστε μοι δοκοῦσί τι κερδαίνειν παρὰ τὴν ἄγνοιαν. ὡς γὰρ τὰ μαλακὰ καὶ ὑπείκοντα τῶν σωμάτων τῷ μὴ ἔχειν ἀντέρεισιν οὐκ ἔστι γενναίαν τὴν πληγὴν ἐνεγκεῖν, οὕτως οὐδὲ τῶν προδήλων εἰς ἄνοιαν δυνατὸν ἐλέγχῳ νεανικῷ καθικέσθαι. λείπεται οὖν σιωπῇ τὸ βδελυκτὸν αὐτῶν τῆς ἀσεβείας παραδραμεῖν'. Γρηγόριος δ' αὖθις ὁ Νυσσαέων, κατ' Εὐνομίου 110 φερόμενος καὶ αὐτὸς καὶ τὸν αὐτὸν τἀδελφῷ σταδιοδρομῶν δίαυλον, 'καλῶς ἂν ἔχοι' φησὶ 'σιωπῇ μᾶλλον τὸν λόγον βδελύξασθαι καὶ βύσαντα τὰ ὦτα φυγεῖν ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς.' ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεύς τε ἀνέστη καὶ ὁ σύλλογος διελέλυτο. εἰ δὲ καὶ ἕτερα πλείω μεταξὺ λαληθέντα παρὰ τοῦ Παλαμᾶ, σιγῆς ὑπάρχοντα καὶ οὐ μνήμης οὐδέποτ' οὐδεμιᾶς ἄξια, σιγῇ παρεπέμφθησαν καὶ ταύτῃ τῇ διηγήσει, μεμφέσθω μηδείς· περιττὰ γὰρ καὶ ἐπιβλαβῆ καὶ συμπεφυρμένα καὶ f. 154 r. βλασφημίας παντοδαπῆς καὶ ποικίλης ἀνάμεστα, μᾶλλον δὲ χείρω παντάπασιν ἢ ναυτιᾶν ὄντα, οὐδ' ἀκοῆς γοῦν μικρᾶς

neque iam illius ignorantiam excitarent, fore ut etiam bellum statim et oppositio illius linguae conviciantis et loquocitatis desinerent. possumus etiam imitationem ad divinos, inquit, praeceptores et lumina ecclesiae referre contra Eunomium invehentes: cum enim illius impudentiam cognoscerent, Basilius magnus, videmur, inquit, propter multam impietatis perspicuitatem verbis carere neque habere quomodo insaniam eorum tangamus, ita ut fructum capere praeter ignorantiam mihi videantur. ut enim mollia et remittentia corpora, quia resistere non possunt, iustum vulnus accipere nequeunt, ita neque eos quorum ignorantia est aperta ut argumento ingenti tangamus fieri potest; relinquitur igitur, ut impietatem eorum odiosam silentio praetermittamus. rursus autem Gregorius Nyssaeus in Eunomium invehens et ipse idemque cum fratre currens stadium, honestum est, inquit, silentio potius sermones odisse et auribus obturatis auditionem miseram fugere. ad haec rex assurrexit et conventus finitus est. quodsi alia quoque plura praeterea dicta a Palama, quae silentio subiecta neque ulla unquam memoria digna sunt, etiam narratione hac silentio praetermissa sunt, imo hoc reprehendat; supervacanea enim et noxia et

ἠξίωνται πρὸς τοῦ Γρηγορᾶ. διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς σιγῇ παραπέμπειν ἔκρινα δεῖν, δυοῖν ἕνεκα, ἵνα δηλαδὴ μήθ' ὅρια πατέρων ὑπερβαίνωμεν, μήτε βλασφημίαις Παλαμικαῖς ἀκοαὶ καθαραὶ καταβλάπτωνται.

111 Εὖ γε, ὦ φίλων ἄριστε Ἀγαθόνικε. καί σοι τῆς διηγήσεως μακρά τις κείσεται χάρις ἐν τοῖς τῆς ἐμῆς καρδίας θαλάμοις. ἡδέως δ' ἂν πυθοίμην καὶ ἥτις ἡ ψῆφος ἐπὶ τούτοις εἴη τοῦ τε βασιλέως αὐτοῦ καὶ ἅμα τῆς τῶν ἐνδόξων γερουσίας ἐκείνης.

Ἀλλ' οὐδὲ ταύτην ὀκνήσω σοι, βέλτιστε Θεότιμε, διηγήσασθαι. κατέγνωκε μὲν τῶν μακρῶν τοῦ Παλαμᾶ καὶ ποικίλων βλασφημιῶν ὁ βασιλεὺς ὁπόσα εἰκός, ἐξέφηνε δ' οὐδὲν οὐδαμῇ. ἀλλ' ἄφθογγον τὸ παράπαν τὴν γλῶτταν εἶχε τετηρηκώς, δυοῖν ἕνεκα, ἑνὸς μὲν ὅτι οὔτ' αὐτὸν Παλαμᾶν θεατρίζειν ἐβούλετο δημοσίᾳ καὶ λυπεῖν ἐκ τοῦ προφανοῦς, οὔτ' αὖ δι' αὐτοῦ Καντακουζηνόν, ὅλον τῆς τοῦ Παλαμᾶ περιφανῶς ἐξηρτημένον ἀγάπης καὶ σχέσεως, δευτέρου δ' ὅτι καὶ τοιοῦτον ἐκ φύσεως ἔσχε τὸν τρόπον· οὔτε γὰρ ἐς τὸ λοιδορεῖν πρόχειρον τὴν γλῶτταν οὔτ' ἐς τὸ κολάζειν ἔσχε τὴν χεῖρα, ἀλλ' ἥμερον παντάπασι τὸ ἦθος φυλάττει διηνεκῶς, αὐτοφυὲς ὡς εἰπεῖν καὶ αὐτοχάλκευτον ἔχων
112 αὐτὸ πρὸς ἐπιείκειαν. διὰ δὴ τοῦτο κἀνταῦθα λοιδορεῖν οὔτ' αὐτὸς ἄντικρυς βεβούληται Παλαμᾶν, οὔτ' ἄλλον οὐδένα

confusa sunt et coevicii diversi et varii plena: sive potius peiora omnino nausea ne auditione quidem minima a Gregora digna habita sunt: propterea et ipse silentio ea praetermittenda esse censui, duabus ex causis: nimirum ne fines patrum egrederemur neve conviciis Palamicis aures sincerae offenderentur.

Optime profecto, o amicorum optime Agathonice: atque narrationis istius magna tibi aderit gratia in pectoris mei cubiculis: libenter autem scire volo, quale iudicium sit hac in re regis ipsius simulque virorum illustrium concilii illius.

Verum neque hoc, Theotime optime, tibi enarrare invidebo: indicavit quidem rex contra magna Palamae et varia convicia id quod aequum erat: aperuit autem nihil ullo modo: sed mutam omnino linguam tenuit cautus duabus ex causis, altera, quia neque ipsum illum Palamam publice spectandum praebere volebat aperteque vexare, neque per eum aeque Cantacuzenum, qui totus aperte ex Palamae gratia et conditione pendebat, altera, quia etiam tales a natura habuit mores: neque enim ad conviciandum promtam habuit linguam neque ad castigandum manum: sed mansuetum omnino ingenium continuo servat, natum ut ita dicam et excultum ad clementiam. propterea igitur

τοῦτο δρᾶν συγκεχώρηκεν, ἀλλ' αὐτός τε σιγώσῃ γλώσσῃ τὸ τῆς γνώμης κριτήριον εἰς ἕτερον ἐταμιεύσατο χρόνον, καὶ τοὺς ἄλλους τὰ ὅμοια παρῄνεσε δρᾶν. ἀλλ' ὁ Παλαμᾶς οὐδαμῇ κατὰ τὸ εἰκὸς ἀλλ' ἐκ διαμέτρου πρὸς τὸ ἐπισφαλὲς τῆς τοῦ βασιλέως καταστοχασάμενος καὶ καταψευσάμενος γνώμης, τοῖς φυσικοῖς τῆς ἀναιδείας κινήμασι καὶ ταῖς ἀταμιεύτοις καὶ ὀξυρρόποις ὁλοσχερῶς ὁρμαῖς ἐδεδώκει τὴν ὑστεραίαν, καθάπερ οἰστρηλατούμενος ταῦρος. καὶ ὅλας πλατείας καὶ ἀγυιὰς περιιὼν ἀμετροεπὴς ἐκολῴα, καὶ ὅλους ἐξήντλει ῥημάτων ὄγκους. καὶ ὅσοις ἂν ἐντύχοι, πᾶσαν κατέκλυζεν ἀκοήν, ἐγκαυχώμενος ἀνεμιαῖα καὶ ψευδῆ καὶ ὅσα τῆς ἀτόπου φάλαγγος. καὶ οὐ μόνον οὐδὲν τῶν τῆς πόλεως ἦν αὐτῷ παρειμένον παρθενώνων τε καὶ τῶν ἄλλως ἐχόντων φροντιστηρίων, οἷς ἐγκατέσπειρε διιὼν τὰ συνήθη καὶ βέβηλα τῆς αἱρέσεως δόγματα, ἀλλὰ καὶ κατ' οἴκους μείζους τε καὶ ἥττους μέχρι τῶν χαμαιτυπείων, καὶ εἴτινες εἶεν κωθωνιζόμεναι γρᾶες, f. 154 v. τοῦ τοιούτου θορύβου πάσας ἐμπέπληκεν ἀκοάς, ἕωθεν ἐς ἑσπέραν ἀμοιβαδὸν περιτρέχων ὅλῃ τε ψυχῆς προθυμίᾳ καὶ ποδῶν ὀξύτητι. καὶ ἔρρει λοιπὸν οὑτωσὶ διὰ τῶν ἀγυιῶν ἡ **113** τῆς ἀναιδείας φήμη. καὶ οἷς μὲν ἀγροικίᾳ συνοικεῖν ἐνῆν, τούτοις καὶ τῇ φήμῃ συμφέρεσθαί πως ἐνῆν· οἷς δὲ ἐλλογίμοις οὖσι βασανίζειν ἐπῄει σὺν λόγῳ καὶ στάθμῃ τὴν ἀκοήν, τούτων δ' οὐδαμῇ προσίεσθαι τὰ λεγόμενα οὐδέσιν ἐνῆν,

hic quoque neque ipse coram voluit Palamae conviciari, neque alium quenquam hoc facere passus est: sed et ipse lingua tacente sententiae suae iudicium in tempus aliud reposuit et dispensavit, e alios ut idem facerent adhortatus est. sed Palamas nullo modo ex verisimili sed contra ex incerto regis sententiam interpretans et fingens, diem posterum naturalibus impudentiae turbis et impetibus indispensatis et praecipitibus plano consumsit ut taurus oestro in furorem coniectus: et totas plateas et vias circumgrediens pervertit omnia loquacitate: et tota verborum volumina exantlabat: et in quos incideret omnium obruebat aures glorians vana et ficta et quaecunque ex inepta illa phalange erant. neque vero solum nullum urbis templorum Minervae reliquit et aliter comparatarum scholarum, quin insereret circumgrediens nota et profana sectae dogmata, sed etiam in domibus maioribus et minoribus ne lupanaribus quidem exceptis neque si quae anus erant ebriae, omnes implevit aures tali tumultu: mane usque ad vesperum invicem circumcurrens totoque animi impetu et pedum celeritate et emanabat iam hoc modo per plateas impudentiae rumor: et quibuscum propter rusticitatem versari poterat, ad eos etiam rumore accedere poterat, pru-

ἥκιστα πείθεσθαι δυναμένων ὡς οὕτω παχύτητος ἔχουσαι βλασφημίαι τὴν βασιλέως διάνοιαν ἐλελήθεσαν. καὶ μὲν δὴ τῆς τοσαύτης ἀτοπίας ἐν ἀκοῇ γενομένῳ τῷ βασιλεῖ, μᾶλλον δὲ τῆς διαβολῆς καὶ συκοφαντίας ἣν κατὰ τῆς βασιλικῆς διεσκέδασε γνώμης ὁ ἀναιδὴς Παλαμᾶς, καὶ ἅμα ὁπόσα καταψεύσασθαι καὶ τῆς εὐγενοῦς γερουσίας οὐκ ὤκνησεν, οὐ μετρίως ἀχθε-
114 σθῆναι συμπέπτωκε. δέον γὰρ Παλαμᾶν εὐχαριστεῖν πρός γε τοῖς ἄλλοις καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τῷ βασιλεῖ τῆς μακροθυμίας καὶ προμηθείας τοῦ μὴ ἐκκήρυκτον γεγονέναι τῶν μακρῶν ἐκείνων ἕνεκα βλασφημιῶν, ὃ δὲ καὶ δι' ὑποψίας ἐληλυθέναι πέπραχε τὸν εὐεργέτην ὁποτέρῳ δυοῖν, ἢ ὅτι μὴ συνῆκεν οὔθ' ὁ βασιλεὺς οὔτε ἄλλων οὐδεὶς τῶν τῷ ἀνοσίῳ λαληθέντων κατὰ τῆς εὐσεβείας, ἢ συνιέντι περιπεφρόνηταί τε καὶ παρεῖται τὰ πλείστης, μᾶλλον δ' ἁπάσης ἄξια φροντίδος καὶ σπουδῆς. διὸ δὴ καὶ οὐ μόνον τοῦ ἀναιδοῦς τε καὶ ἀγεννοῦς ἤθους κατεγνῶσθαι γέγονε Παλαμᾶν, ἀλλ' ἦσαν οἳ καὶ καταρᾶσθαι ἐξήγοντο μὴ τῇ ὥρᾳ μόνον ἐν ᾗ τετύχηκεν αὐτὸν γεγεννῆσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτὸν γεννήσασι καὶ θρεψαμένοις. ἐκ γὰρ ῥίζης, ὡς ἔοικεν, ἔλεγον, τῆς πατρῴου τὸ τοσοῦτον αὐτῷ τῆς δυσσεβείας ἐγκατέσκηψε νόσημα, καθάπερ τις ἄλλη κηλὶς ταῖς γοναῖς καὶ τροφαῖς ἐγκεκαλυμμένη· οὐ γὰρ ἂν ἐς βάθος οὕτω κακῶν ἐνέπιπτε τὸ γέννημα

dentibus autem, qui ratione et amussi audita examinarent, nullis dicta probari poterant, cum minime credere possent, tam pinguia convicia regis mentem fugisse. quodcum ineptiae tantae sive potius perversiones falsaeque criminationes, quas contra regis sententiam divulgavit Palamas impudens, regi essent nuntiatae, simulque quaecunque contra concilium nobile fingere ille non veritus est, accidit, ut non mediocriter gravaretur. oportebat enim Palamam praeter alios et prae aliis regi gratum esse propter eius clementiam et providentiam, qua factum est, ut non fieret exsul propter magna illa convicia: ille autem effecit, ut rex erga eum beneficus etiam in suspicionem caderet alteriusutrius: aut quod neque rex neque aliorum quisquam, quae dicta essent ab impio contra pietatem, intellexisset, aut quod intelligenti contemta et neglecta essent ea, quae plurima sive potius omni cura studioque essent digna: propter quod etiam non modo accidit, ut Palamas propter impudentes et pravos mores damnaretur, sed essent, qui adducerentur ut non solum horam, qua maxime esset natus, sed etiam eos, qui eum peperissent et enutrivissent, detestarentur. e radice enim necessario paterna dicebant in eum incidisse tantum impietatis morbum: ut macula alia natis et educatis involuta: neque enim in profunditatem malorum natum tantopere incideret neque ita

καὶ ἀπορρὼξ ἐριννύων φάναι τὴν γνώμην καθίστατο. διὸ 115
οὔτε ἐκείνους ἀθώους ἔφασκον ἄξιον μένειν τῆς καταδίκης,
αἰτίους μὲν αὐτῷ τῆς ἐς τὸν βίον γενομένους παραγωγῆς αἰ-
τίους δὲ τοῦ τῆς ἐκκλησίας δι᾿ αὐτὸν χειμῶνος, οὔτ᾿ αὐτὸν
οὐδὲν ἐξαιρεῖσθαι τῆς καταδίκης, μεσιτεύοντος ἴσως τοῦ
ἀβουλήτου διὰ τὰς σπερματικὰς ἐκ γενέσεως ἀρχὰς καὶ βιαίας
δυνάμεις τῆς πατρικῆς πονηρίας, ζιζανίων δίκην ἐρανιθεί-
σας ἐκεῖθεν καὶ προκαταβληθείσας εὐθὺς ἀφ᾿ ἑστίας ἐν τῇ
συστάσει. ἀλλ᾿ ἑκατέροις ἑκάτεροι τῶν ἀρῶν καὶ λοιδοριῶν
κοινωνήσουσί τε, καὶ ὀστράκῳ δουλεύσειν ἀμφοτέρους ὁμοῦ f. 155 r.
τῷ αὐτῷ συμπεσεῖται, τοῖς μὲν ὡς πονηρὸν ἐξενεγκοῦσι καὶ
θρέψασι τόκον τῷ βίῳ, καὶ οὐκ εἰς Κιθαιρῶνα καὶ Χάρυ-
βδιν, καὶ εἴ πού τις ἐκ μηχανῆς καινότερος ἐταμιεύετο θάνατος
ἐν χαράδραις καὶ κύμασι γῆς καὶ θαλάττης, ῥίψασιν ἔκθε-
τον, εὐθὺς ἐκραγὲν τῆς ἀτόπου γαστρός, τῷ δὲ ὡς μήτ᾿ ἀβού-
λητον τὴν ἐκείνων ποιησαμένῳ κακίαν, ἅτε λόγου μετασχόντι
καὶ παιδείας ὁπωσοῦν, ἧς μετεῖναι τοῖς γονεῦσιν οὐ συμπέ-
πτωκε, μήτε μηδὲν ἐπιεικέστερον οὐδενὸς διατεθέντι, εἴ τις πα-
ραπλησίως ἐκείνοις ἐνόσει, μηδὲ κωφῇ γοῦν σιωπῇ τὸ κακὸν
περιθάλπειν βεβουλημένῳ, ἀλλὰ πολλῷ τῷ μέτρῳ μοχθηροτέ-
ροις δή τισι καὶ σφόδρα ἀναιδέσι λογισμοῖς παραδεδωκότι
τὴν τῆς γνώμης ἡγεμονίαν. καὶ κακοῖς κακὰ παραμίξαντι 116
ἤθη καὶ δόγματα μακροῖς τισὶ διαστήμασι τήν τε πατρῴαν

constitueret mentem, ut diceretur furiarum propago. quamobrem contendebant, neque illos liberos esse debere condemnatione, qui auctores fuissent eius vitae simulque tempestatis per eum contra ecclesiam exortae, neque quidquam illum condemnatione eximere, quasi invitus coactus esset propter seminis nati origines, et cogentes vires pravitatis paternae lolii instar comparatas inde et statim in ipsa origine deiectas. sed uterque cum utroque detestationes et convicia communicabit et accidet ut uterque simul eidem iudicio subiiciatur: illi quod propaginem pravam in vitam protulissent et enutrivissent neque in Cithaerona et Charybdin ac si qua magis nova inventa esset mors in voraginibus et fluctibus terrae et maris statim deiecissent illud e ventre inepto proruptum: hic autem quod neque invitus illorum pravitatem sequutus esset, cum rationis esset particeps et educationis, quae parentibus non contigisset, neque nihilo melius disposuisset quam si quis illis similiter aegrotaret, neque silentio muto malum fovere voluisset sed multo miserioribus et valde impudentibus consiliis voluntatis principatum prodidisset. et accidit illi, cum malis malas admisceret indoles et sententias ut longis intervallis paternam

παρελάσαι συνεπεπτώκει δυσσέβειαν, καὶ ἅμα ψυχαῖς εὐσεβείας ἁπλότητι συντραφείσαις θανάσιμον ἀπὸ γλώττης κεράσαι τὸ φάρμακον. πατέρας γὰρ μέχρι τούτου τιμᾶν προαιροῖτ' ἄν τις εἰκότως, μέχρι πρὸς τὸ εὐσεβὲς τὰς τῆς τροφῆς καὶ παιδείας πηγάς, καὶ ὅσα τοῖς ἑπομένοις ἐστὶ δι' ἐφέσεως καὶ ῥαστώνης λαμβάνειν, ὁρᾷ προϊούσας· ἐπειδὰν δὲ πρὸς κακοδαιμονίαν τὸ ῥέον ἕρπειν τοῦ χρόνου δόξῃ, τῶν πάνυ τι προσηκόντων ἀλλοτριοῦσθαι νομίζοιτ' ἄν, τῆς τοῦ καιροῦ περιστάσεως βιαζομένης τὸ φιλοῦν τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ
117 συγγενοῦς κακοῦ πρὸς τἀλλότριον μετατιθέναι ἀγαθόν. καὶ μὲν δὴ δεῆσαν αὖθις ἐληλυθότα μέρος καὶ αὐτὸν γενέσθαι τῶν ἄλλων οἷς περὶ τὸν βασιλέα τέως συνέβαινε μείζοσί τε καὶ ἥττοσι τὴν ἀξίαν, ἣν σχεδὸν τῶν ἁπάντων οὐδεὶς ᾧ μὴ λοίδορος ὥπλισται γλῶσσα κατ' αὐτοῦ, τὰς ἔναγχος βλασφημίας ἐκείνας προβαλλομένη πρὸς ἔλεγχον νῦν ὑπ' αὐτῷ μάρτυρι καὶ αὐτηκόῳ τῷ βασιλεῖ. ἦσαν δ' οἳ καὶ μέχρι πρὸ ἐτῶν ἑπτακαίδεκα τὴν μνήμην ἀναπόμπιμον ἐποιοῦντο, ἃ πάλαι δὴ καὶ δρᾶσαι καὶ παθεῖν αὐτὸν ἐξεγένετο, καὶ ἀναθέμασιν ἐγγράφοις καὶ χωρισμῷ θεοῦ καθυποβεβλῆσθαι πρὸς τῶν τότε πατριαρχῶν καὶ ἀρχιερατικῶν συνόδων. καὶ συνελόντι φάναι, πολλή τις ἦν ἡ καταδρομὴ τῶν τήμερόν ψήφων τῆς εὐδαίμονος γερουσίας ἐκείνης ἐπὶ τοῦ νέου βασιλέως, ἃς

17. an *δυοκαίδεκα*? nam synodus in Palamam coacta est anno Christi 1345, haec autem disputatio videtur pertinere ad annum 1356 ineuntem. *Boivinius.*

superaret impietatem, simulque animis in pietatis simplicitate educatis mortiferum subito immisceret venenum: patres enim usque ad hoc colere certe malit quisque, donec ad pietatem victus et educationis fontes et quaecunque sequentes cupiditate et facilitate accipere possunt, progredi videt: cum autem flumen temporis in calamitatem labi videatur, a maxime affinibus abalienari se putet, cum temporis conditio cogat animi amorem a cognato malo in bonum quamquam alienum transferre, et ipsum accedentem fieri partem deficientem. aliorum, qui circa regem maiore vel minore erant dignitate, omnium fere nemo erat, cui non esset comparata lingua mordax in vituperationem tunc proferens ipso teste rege et praesente contra eum convicia illa nuper ab eo dicta. erant autem qui memoriam reminisci iuberent ea, quae olim iam ante septemdecim annos fecerat et passus erat, illumque detestationibus conscriptis et separationi dei subiectum esse a patriarcharum et sacerdotum primariorum conciliis. atque ut breviter dicam, magnus erat impetus hoc die iudiciorum concilii illius beati

δὴ κατὰ τοῦ Παλαμᾶ τηνικαῦτα ἀπεφήναντο, ἄλλων ἄλλα
λεγόντων, καὶ ἄλλων ἄλλοις ἁμιλλωμένων, καὶ ἄλλων ἄλλους
παριόντων τῷ τῶν λοιδοριῶν ὑπερβάλλοντι. ἦσαν δ' οἳ καὶ 118
προδότην αὐτὸν ἐπεκάλουν αὐτοῦ βασιλέως καὶ ὅσοι τῷ βα- f. 155 v.
σιλεῖ προσήκοντες εἶεν γένει καὶ δόξῃ· καὶ ὡς τό γε ἧκον
εἰς αὐτὸν οὐκ ἀπέσχετο, τὴν ἡγημονίαν τῆς γνώμης ὑπήκοον
ἅπαξ ἔργων καὶ λόγων ὁμοῦ πονηρῶν πεπραχώς, μὴ οὐ πάν-
τας συλλήβδην βιαίῳ θανάτῳ δοῦναι. οὐ γὰρ ὅτι μὴ σιδη-
ραῖς καὶ αὐτὸς κατὰ τοὺς ἀνδροφόνους ἐχρήσατο λόγχαις ἐκ
τοῦ προφανοῦς, ὑποβεβηκός τι τὸ βάρος ἔχειν δόξῃ τῶν ἐγ-
κλημάτων, ἀλλ' ὅτι φιλίαν σχηματιζόμενος ὅλον δολερῶς
ἐκένωσε τοῖς ἀδόλως φιλοῦσι τὸν τοῦ δηλητηρίου κρατῆρα,
πρὶν τῆς ἐπιβουλῆς αἰσθέσθαι τοὺς πάσχοντας. καὶ οἱ μὲν
γένει καὶ δόξῃ προὔχοντες ἄνδρες ἐκεῖνοι οὕτω προσηνέχθη-
σαν τῷ μιαρῷ Παλαμᾷ, καὶ ταύτας ἐκείνῳ τὰς κρίσεις ἀπέ-
τισαν· ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ αὐτὸς σιγῇ τῶν κατὰ τοῦ Παλαμᾶ 119
τοιούτων λοιδοριῶν αὐτήκοος γεγονώς, καὶ βουληθεὶς μέν πως
τὴν τῆς ἐκδικήσεως προστεταχέναι κόλασιν κατ' αὐτοῦ, φει-
σάμενος δ' οὖν διὰ τὴν ἔμφυτον ἐπιείκειαν, τέως μὲν τὴν
ἀπὸ γλώττης καὶ τῶν ἔργων ὑπερέθετο ψῆφον, ἐπέμενε δ'
οὖν ὅμως ὑβριοπαθοῦντα ὁρῶν καὶ ἀχθόμενον Παλαμᾶν, καὶ
οὔτε τοὺς λοιδοροῦντας ἀνέκοπτε τῆς ὁρμῆς, καὶ ἅμα τὸ χαῖ-
ρον ὑπέφαινε τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς ἀμυδροῖς τισὶ μειδιάμασι,
καὶ διεκαρτέρησε μέχρι πολλοῦ τινὸς χρόνου διακούων ἡδέως

apud regem adolescentem, quae contra Palamam tum aperirent: cum alii alia dicerent et alii aliis aemularentur et alii alios conviciis maioribus superarent. erant autem, qui eum etiam proditorem appellarent et regis ipsius et omnium, qui regi affines essent genere et gloria: et quasi hoc ad se pertineret non abstinuit, cum principatum sententiae semel subiecisset factis et sermonibus pravis, quin omnes in universum violentae morti daret: neque enim quod gladiis ferreis et ipse sicariorum modo aperte non usus esset, videretur summam criminationum gravitatem pati: sed quod amicitiam simulans sine ullo dolo eum amantibus totum dolose effudisset veneni craterem priusquam qui eo afficerentur insidias animadvertissent: atque illi quidem, qui genere et gloria praestarent, ita invecti sunt in Palamam scelestum, et his iudiciis eum ulti sunt. rex autem qui et ipse silentio convicia talia contra Palamam dicta audivisset et contra eum castigationem poenae imperare voluisset, tamen propter innatam clementiam parcere ei voluit, et iudicium propter sermones et facta illius editum prolatavit: atque hac in sententia permansit, quamquam aegre feren-

τῶν κατὰ τοῦ Παλαμᾶ λοιδοριῶν. καὶ ἦν ταῦτα ψῆφος ἢ ψήφου προαναφώνησίς τις καὶ διατύπωσις τῆς μελλούσης ἔτι κατὰ τοῦ Παλαμᾶ καταδίκης, ἐξενεχθεῖσα πρός τε τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἐνδόξων ἐκείνων ἀνδρῶν τῆς ἔναγχος διαλέξεως ἣν ἐποιήσατο πρὸς τὸν Γρηγορᾶν.

tem et gravantem vidit Palamam: neque conviciantes prohibuit ab impetu, simulque gaudium animi sui risu obscuro clam aperuit: et per multum tempus perseveravit convicia contra Palamam dicta libenter audiens: atque hoc erat iudicium aut iudicii provemium et adumbratio erupturae iam in Palamam condemnationis prolata a rege et illustribus illis viris de colloquio nuper cum Gregora instituto.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΥΤΩΝ ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΔΟΓΜΑΤΙΚΟΣ.

Cod. Reg. 1276 f. 165 r.

Τὰ μὲν δὴ μέχρι καὶ ἐς τόδε σοι εἰρημένα, φίλων ἄριστε Ἀγαθόνικε, δαψιλῆ μοι παρέσχον καὶ ὡς ἔγωγε ἐβουλόμην τὴν τέως τῶν ζητουμένων σύνεσιν, καὶ χάρις εἴη σοι πρὸς θεόν· ἐλλέλειπται δ' οὖν σοι τῶν ἐκεῖ πρὸς τοῦ Παλαμᾶ λαληθέντων ἔνια, ὡς ἐνίων ἐκεῖ παρόντων ἀκήκοα φίλων, σαθρὰ μὲν καὶ πλείω τῆς ἀσεβείας τὴν ἀμαθίαν ἔχοντα, ἐλλέλειπται δ' οὖν, ῥηθῆναί σοι δέον καὶ ταῦτα πρὸς τὸ σαφέστερον ἀκούειν ἐφιεμένων ἡμῶν. ἀνατεθολῶσθαι γὰρ ἀεὶ τὰ τῆς αὐτοῦ δυσσεβείας φασί, τῇ συνήθει τῆς γλώττης ἀωρίᾳ πάσης ὡς πορρωτάτω βαδίζοντος ἀληθείας καὶ ἐπιστήμης, μάλιστα δ' οὖν ἐν τούτοις, εἴτε διὰ δέος ἧς πείσεται μακρᾶς αἰσχύνης, εἴτε καὶ συμπῖπτον οὕτω διὰ τὸ τῆς ἐμφύτου μοχθηρίας ἀλόγιστον ἔθος. καὶ ἵνα τὰ πλεῖστα δι' ἀκαιρίαν παρεὶς μετρίων μνησθῶ, ἓν μὲν καὶ πρῶτον ἐκεῖνο τῶν παρ-

EIUSDEM MONACHI NICEPHORI GREGORAE DE EISDEM SERMO SECUNDUS DOGMATICUS.

Quae adhuc dicta sunt a te, amicissime Agothonice, satis multam et quam equidem volebam eorum quae quaesiveram cognitionem mihi paraverunt. atque gratia tibi a deo. sunt autem ex ibidem a Palama dictis nonnulla tibi relicta; ut a nonnullis qui ibidem aderant amicis audivi, inania et plus ignorantiae quam impietatis continentia. restat igitur, ut haec proferas nobis intelligentius audire cupientibus. impietatem enim dicunt misetam semper innata linguae insulsitate quae omnem transit veritatem et scientiam, praesertim in his rebus, sive propter eius quam passurus est contumelie metum, sive accidit insitae pravitatis temeritate. et ut plurimis ob temporis incommoditatem relictis pauca meminerim, unum et primum relictorum illud ferunt.

2 εἰμένων φασί. θέλων γὰρ ἑαυτὸν ἀπολύσασθαι τῆς αὐτῷ πρὸς τοῦ Γρηγορᾶ προενηνεγμένης κατηγορίας, ὡς ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων θεοτήτων εἴτ' οὖν ποιοτήτων συγκεῖσθαι λέγοντι τὸν θεόν, καὶ ἄντικρυς περιπίπτοντι τοῖς τῷ θείῳ Δαμασκηνῷ λεγομένοις, ὅτι τὸ θεῖον ἁπλοῦν ἐστι καὶ ἀσύνθετον, τὸ δὲ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων συγκείμενον σύνθετόν f. 165 v. ἐστι καὶ τὰ ἑξῆς, οὐ κατὰ τὴν θέσιν ἐκείνης τῆς ῥήσεως, ἀλλὰ διαφθείρας, ὡς εἴωθε, τοιάδ' ἀπεκρίνατο. πᾶν τὸ συγκείμενον καὶ οὐσιώδεις διαφορὰς ἔχον σύνθετόν ἐστιν· ὁ δὲ θεὸς οὔτε τῶν συγκειμένων ἐστὶν οὔτε τῶν οὐσιώδεις διαφορὰς ἐχόντων. οὐσιώδης γάρ ἐστι διαφορὰ καθ' ἣν διαφέρει οὐσία οὐσίας, ὥστε κατὰ πλειόνων εἰδῶν καὶ οὐσιῶν εἰσὶν αἱ διαφοραί· ἐπεὶ οὖν μία καὶ ἀμερὴς παντάπασιν ἡ τοῦ 3 θεοῦ οὐσία, διὰ τοῦτο διαφορὰς οὐκ ἔχει οὐσιώδεις. μίαν μὲν δὴ τῶν ἐκείνου ταύτην προτίθημί σου τῇ διηγήσει πρόφασιν ἐφεξῆς, δευτέραν δὲ τὴν Ἀθανασίου τοῦ θείου ῥῆσιν, ἣν εὐσεβεστάτην ἀναμφιβόλως οὖσαν εἰς πολυθεΐας αὐτὸς ὑπόθεσιν μετενήνοχεν. "ἔφη γὰρ ἐν τῇ πρὸς Ἄρειον διαλέξει ὡς οὐχ ἕνεκεν κτιστῶν πραγμάτων ἔφη ὁ σωτὴρ "πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν." ἀλλ' ὅσα ἀνῆκε τῇ θεότητι τοῦ πατρός, ταῦτα ἴδια ἔφη ὁ κύριος, οἷον τὸ ἄφθαρτον, τὸ ἄτρεπτον, τὸ ἀκατάληπτον, τὸ δυνατόν, τὸ προγνωστικόν. καὶ ὅσα ἐστὶν ὁ πατήρ, ταῦτα ἴδια τοῦ υἱοῦ τυγχάνει.

etenim se liberaturus exprobro a Gregora obiecto quod multis et variis deitatibus et qualitatibus contineri deum dixisset et contra incidisset in ea quae a D. Damasceno dicta erant: deum esse simplex et incompositum. quod multis et variis continetur compositum est; reliqua non ad illius orationis argumentum, sed permutata ita ut solet, protulit: quidquid continetur et essentiales verietates habet, compositum est. deus autem non ex iis quae continentur aut essentiales varietates habent. essentialis enim varietas est, qua differt essentia ab essentia ita ut plures formae et essentiae efficiant varietates. quum igitur una et impartita sit dei essentia, propterea varietates non habet essentiales. unam illius causam ad narrationis tuae viam pono, alteram D. Athanasii orationem, quam sine dubio religiosissimam ipse in polytheismi argumentum immutavit. dixit enim in dialogo contra Arium: non rerum creatarum causa dixit salvator: omnia quae pater habet, mea sunt, sed quae deitati patris attribuit, ea propria dixit dominus, velut incorruptibile, immutabile, infinitum, omnipotens, providens, quaecunque sunt pater, eadem propria filii sunt.

4 *Πρὸς γοῦν φιλίου, βέλτιστε Ἀγαθόνικε, μὴ ζημιοῦν ἀξίου με τὸν φίλον οὕτω βελτίστην ἀκρόασιν, σχήματι εὐλαβεῖ τὸ ῥάθυμον ὁπωσδηποτοῦν ὑποκοριζόμενος, ὡς κἂν πολλοῖς εἰώθεις ἐνίοτε δρᾶν. ὁρῶ γάρ σε πρὸς ἕτερα τρόπον τινὰ τὸν νοῦν περισπώμενον καὶ ὅσον εἰκάσαι λογισμῶν πολυπλόκων μεστὸν τὴν ὀφρύν.*

5 *Ἐμὸν τουτὶ πάθος, ὦ φίλε Θεότιμε, καὶ πάνυ γε ἄχθομαι τῷ συμβεβηκότι· ἔοικα γάρ πως ἀγνοοῦντι πολλάκις καὶ* f. 166 r. *οἷον οὐκ ἐπαΐοντι ὧν ἐνίοτε ὁμιλεῖν μοι προσγίνεται, λήθης ἐξορχουμένης ὡς τὰ πολλὰ κατὰ τοῦ φανταστικοῦ, ὃ καὶ βιβλίον φασὶν οἱ σοφοὶ τῆς ψυχῆς. διὸ καὶ πρὸς τὰς σὰς ἔτι διεξιόντος παρασκευαζόμενος πεύσεις, ἀνελογιζόμην τε καὶ συνῆγον ὅσα δὴ τὴν μνήμην ἔτι περιέρρει κύκλῳ, καὶ ὁπόσα ταύτης αὖ παρερρυήκει πόρρω τοῦ βήματος, ἴσως μείζοσιν ἄλλοις παραχωροῦντα· καὶ τοῦτ' ἦν ὅ μοι τὴν τοῦ ἤθους τέως ἐποίει παράλλαξιν. ὅθεν καὶ ἄλλης ἐξ ἄλλου φαντασίας ἡμῖν ὁπωσδηποτοῦν ἀθροισθείσης πρὸς ἔδαφος ἄρτι βαλβῖδος φάναι μιᾶς, προσέσται σοι λοιπὸν ὁρᾶν τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν κατὰ σήν, ὡς οἶμαι, βούλησιν, ῥάθυμον μὲν ἠρεμίαν ἀπειπόντα παντάπασι νῦν ὡς καὶ πρότερον, κίνησιν δ' αὖ τοὐναντίον πρόθυμον περιφανῶς ἀνθελόμενον. ἑκατέρας γὰρ γινομένης ἐν χρείᾳ τοῖς τε λόγοις καὶ πράγμασιν, ἑκατέρων ὡς εἰκὸς τοῖς προσήκουσι χρόνοις μεμνήμεθα, καὶ ἀναλόγως*

Quaeso, optime Agathonice, ne me amicum castiges, optimo sermone per nimiam cunctationem obiter tantum perstringendo, ut multis quibusdam aliis facere interdum soles. nam video mentem tuam in adversam partem distractam et, quantum coniicio, variarum plenam cogitationum frontem.

Hoc mihi accidisse, amicissime Theotime, moleste fero; fit enim quibus intersum ut saepe non animadvertere neque audire videar, dum oblivio multa depellit e memoria, quam animi librum philosophi dicunt; quamobrem ad quaestiones quas proferebas attentus, concludebam apud me et conferebam quae per memoriam dispersa erant et quae aliis forte et gravioribus cesserant. hoc erat quod morem meum mutaverat. unde quum alia nobis ex alia cogitatio ad carceres, ut ita dicam pervenerit, licet tibi reliquum orationis momentum videre ad voluntatem tuam levem moram removentem nunc sicut antea, promtam vero aperte recipientum alacritatem. utraque in sermonibus et rebus gerendis necessaria quum sit, utramque aptis temporibus meminimus et habita ratione reputamus: alacritatem tanquam silentii explicationem et eventum, silentium alacritatis tanquam imaginem et vim

ἀμφοτέρας ἀναλεγόμεθα, κίνησιν μὲν ἅτε ἠρεμίας ἀπόφασίν τε καὶ ἔκστασιν οὖσαν, ἠρεμίαν δ' αὖ κινήσεως εἶδος καὶ ἐντελέχειαν, ὁρίζουσάν τε καὶ περιγράφουσαν τὸ κεχυμένον ἐκείνης καὶ ἄφετον καὶ ἀόριστον. καὶ δεῖν ἑκατέροις κεχρῆσθαι
6 κατὰ τὸν ἑκατέροις προσήκοντα λόγον καὶ τρόπον. • γινώσκειν οὖν σε χρεὼν ὡς πολλά γε τοιαῦτα παρεῖται, μήτε λόγου
f. 166 v. μηδενὸς ἄξια ὄντα μήτε γέλωτα φεύγειν κωμικὸν δυνάμενα. αὐτίκα γὰρ περὶ τοῦ νῦν σοι προτεθέντος πρώτου ζητήματος ὁ Γρηγορᾶς μικρά τινα εἰπὼν ἀπήλλακται, περιττὸν ἡγησάμενος ἀμαθέσι παντάπασι λόγοις ἀποκρίσεις κατ' ἐπιστήμην ἀντιδιδόναι ζητεῖν· μηδὲ γὰρ εἶναί φησι κοινωνίαν μηδεμίαν ὥσπερ οὔτε φωτὶ πρὸς σκότος, οὕτως οὐδ' ἐπιστήμη πρὸς ἀμαθίαν. ὅθεν καὶ διὰ τὴν τοιάνδε καὶ οὕτως ἔχουσαν σύγχυσιν οὐδ' ἔμοιγε ἀκριβῶς εἰληφέναι τὴν τῶν εἰρημένων ἐκείνῳ τέως ἐπὶ τούτοις κατάληψιν ἐπιμελὲς ἐγεγόνει. σὴν δ' ὅμως χάριν ἐρῶ τῶν ἐκείνου βραχέα, καὶ ὅσα ἐς τόδε παρέμεινε τῇ διανοίᾳ μου ὁπωσδηποτοῦν ἐπιτρέχοντα, οὐ τοῖς παραλόγοις λόγοις τοῦ Παλαμᾶ τὴν ἀφήγησιν χαριζόμενος, ἀλλὰ τὴν σὴν φιλίαν λυπεῖν οὐ βουλόμενος.

7 Ὁ γάρ τοι Γρηγορᾶς πρὸς τοὺς ἐκεῖ τηνικαῦτα παρόντας στραφείς, καὶ τούτοις ἐνερείσας τοὺς ὀφθαλμούς, "ἆρ' οὐκ ἠλίθιος" φησὶ "καὶ παντάπασι νηπιώδης ἡ οὕτω γ' εὐθὺς εἰρημένη πρότασις πρὸς τοῦ Παλαμᾶ τουτουΐ, ὡς πᾶν τὸ συγκείμενον καὶ οὐσιώδεις διαφορὰς ἔχον σύνθετον ἐστίν;

quandam omne illius effusum et dissolutum et non finitum terminantem et finibus circumscribentem. utrumque adhibendum est secundum utriusque rationem et modum. cognoscere igitur te oportet, quam multa eiusmodi relicta sint aut oratione non digna aut quae comicum risum effugere non possint. statim enim de quaestione prima a te prolata, Gregoras paucis quibusdam dictis abstitit superfluum arbitrans indoctis omnino sermonibus e doctrina respondere velle. nec enim, inquit, ut inter lumen et tenebras, ita inter doctrinam et inscitiam, ulla societas. ob hanc igitur rei perturbationem me eius rationis argumentum non plane percepisse valde doleo. tamen ex iis quae adhuc in memoria remanserunt licet ubicunque sint breviter enarrabo, non quo ineptis verbis Palamae narrationem foveam, verum quod amico aegritudinem afferre nolim.

Gregoras ad eos qui aderant conversus et oculos eis infigens, nonne stulta, inquit, et omnino inanis haec a Palama dicta propositio? omne quod continetur et essentiales varietates habet, composi-

οὐ τοῦτο γάρ, οὐδ' οὕτως ὁ θεῖος ἐς Δαμασκοῦ φησὶν Ἰωάννης, ἀλλὰ τὸ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων συγκείμενον σύνθετόν ἐστιν. ὁ δὲ Παλαμᾶς ἐξ ἀμαθίας ἅμα καὶ κακουργίας μικρὸν ὑπαλλάξας τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ θεοπρεπῆ ῥῆσιν τοῦ ἁγίου, ὅλην ὁμοῦ καὶ τὴν ἔννοιαν συνδιέφθαρκεν. οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἔοικεν εἶναι τὸ λεχθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἢ ὥσπερ ἂν εἴ τις λέγοι πᾶσαν χιόνα λευκότητα ἔχουσαν οὐσιώδη, χιόνα B εἶναι λευκήν. τοῦτο δ' εἶναι καὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι f. 167 r. πολλῷ δήπου χεῖρον. εἶτα ἐπήγαγε τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο συμπέρασμα, ὡς ὁ θεὸς οὔτε τῶν συγκειμένων ἐστὶν οὔτε τῶν οὐσιώδεις διαφορὰς ἐχόντων. ἐνταῦθα λεγέτω μοί τις πρὸς θεοῦ, ποίου σχήματος ὁ τοιοῦτος ἂν εἴη τερατώδης συλλογισμός, κἀκ ποίας καινοφανοῦς καὶ νεήλυδος ῥίζης ἐξέφυ. εἶτα ἐπήγαγε ξένην αὖθις καὶ ἀκατάσκευον κατασκευὴν ἑτέρου δῆθεν συλλογισμοῦ. ἐπεὶ γάρ, φησί, μία καὶ ἀμερὴς παντάπασιν ἡ τοῦ θεοῦ οὐσία, διὰ τοῦτο διαφορὰς οὐκ ἔχει οὐσιώδεις. οὐσιώδης γάρ ἐστι, φησί, διαφορὰ καθ' ἣν διαφέρει οὐσία οὐσίας. καὶ τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ πλειόνων ἄρα εἰδῶν καὶ οὐσιῶν εἰσὶν αἱ διαφοραί. καὶ μὴν τὸ προ- D κείμενον ἦν αὐτῷ τοῦ ἐπενηνεγμένου ἑαυτὸν ἀπολύσασθαι ἐγκλήματος, καὶ δεῖξαι μηδαμῇ τοῖς τῷ ἁγίῳ περιπίπτοντα ἀπηγορευμένοις. ἀπαγορεύει γὰρ ὁ Δαμασκηνὸς μὴ λέγειν εἶναι σύνθετον τὸ θεῖον, μηδ' ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων συγ-

tum esse. non enim hoc ita dixit Ioannes Damascenus, sed: quod multis et variis continetur, compositum est. Palamas autem ob inscitiam et improbitatem docta et religiosa sancti oratione leviter quodammodo mutata totam simul sententiam evertit. neque enim aliud videtur dictum ab eo esse, quam si quis dixerit omnem nivem albam, cui est essentialis albedo; hoc esse multo peius quam ab initio postulari. dein miram illam conclusionem addidit: deus neque ex iis est quae continentur, neque ex iis quae essentiales varietates habent. ibi dicat mihi quispiam per deum, cuiusmodi sit talis mirabilis conclusio et e qua nova et recenti radice orta? dein alienam et male comparatam alteram conclusionem comparavit. quum enim una, inquit, et impartita omnino dei essentia est, varietates non habet essentiales. essentialis enim varietas est, qua differt essentia ab essentia. et concluditur, plures formas et essentias efficere varietates. verumtamen ei propositum fuit, eo, quod sibi obiectum erat, se liberare et minime in ea, quae a sancto negata erant, incidisse, ostendere. negat enim Damascenus dicendum esse, compositum deum esse et multis ac variis contineri, quae erant increatum, aeternum, omnipotens, infinitum, quae

κείμενον, ἃ ἦσαν τὸ ἄκτιστον, τὸ ἄναρχον, τὸ δημιουργικόν, τὸ ἀπερίγραπτον, καὶ ὅσα δήπουθεν οἱ ἀμφὶ τὸν Παλαμᾶν πολλά τε καὶ διάφορα τὰ ἄκτιστα ἐπὶ τῇ μόνῃ ἀκτίστῳ καὶ ἁπλῇ συναριθμοῦσιν οὐσίᾳ. ὃ δὲ λέληθεν ἑαυτὸν δυοῖν περιπίπτων ἀτόποις. οὔτε γὰρ οὐδὲν πρὸς ἔπος ἔοικε λέγειν,
f. 167 v. ἀλλ' ἄλλην τρέχων ἄλλην ἐβάδισεν, οὔτε εἰ ἀντιλέγειν ἐβούλετο, τὰς ὁμόσε προσηκούσας ἀντιθέσεις ἐπήνεγκεν, ἀλλ' ὅμοιον ποιεῖ ὥσπερ ἂν εἰ τὴν πρὸς ἕω τῶν τε Αἰθιόπων καὶ Ἰνδῶν εἰπεῖν ἀπαιτούμενος οἴκησιν, ὁ δ' ἐκ διαμέτρου τοὺς ἑσπε-
10 ρίους ἐπειρᾶτο δεικνύειν Κελτούς, καὶ ὅποι τὰ Βρετανῶν προσοικοῦσιν ἔθνη. ποῦ γὰρ ἢ ἀκόλουθος ἢ ἀντίθετος ἡ λύσις πρὸς τὸ προτεθέν, ὅτι τὸ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων συγκείμενον σύνθετόν ἐστιν, ἣν αὐτὸς ἐπάγει, λέγω δὴ τὴν ἀναπόδεικτον ἀπόδειξιν καὶ τὴν ἀκατάσκευον κατασκευὴν καὶ τὸν ἀσυλλόγιστον συλλογισμόν, μᾶλλον δ' ἄμεσόν τε καὶ διεσπασμένον συμπέρασμα. ἐπεὶ γάρ φησι μία καὶ ἀμερὴς ἡ τοῦ θεοῦ οὐσία, κατὰ πλειόνων ἄρα εἰδῶν καὶ οὐσιῶν εἰσὶν αἱ διαφοραί. ἆρ' οὐ Δημοκρίτου δεῖ τὰ τοιαῦτα, πάνυ γελῶντος τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀμαθίαν, ἢ μᾶλλον Ἡρακλείτου θρηνοῦντος τὴν αὐτοῦ γε ὑπόνοιαν; τοσαύτης γὰρ ἃ λέγει τῆς ἀλογίας γέμει, ὡς μήτε τῷ λέγοντι ξυνιέντι εἶναι ὧν λέγει, μήτε τοῖς ἀκούουσι ξυνιεῖσιν ὧν ἀκούουσιν. ἵνα γὰρ τἆλλα σιγῇ παραδράμωμεν, τίνα κοινωνίαν ἐνταῦθα ἔχει τὰ νόθα

Palamitae multa et varia increata ad unam increatam et simplicem essentiam referunt. ipse nescit in duo inepta se incidere. neque enim ad verbum respondere videtur, sed aliam ingressus viam aliam sequitur, nec si contra dicere velit, oppositiones ad rem eandem pertinentes affert, sed simile facit ac si ad orientem Aethiopum et Indorum quaerens habitationem, ipse e contrario vespertinos studeret ostendere Celtas et quae Britannis adiacent gentes. quomodo enim aut consequens est aut opposita solutio ad propositum, quod multis et variis continetur, i esse compositum, quod ipse affert, dico argumentationem illam sine argumento, artem sine arte, irrationalem ratiocinationem, sine medio et coniunctione conclusionem. quum enim una, inquit, et impartita est dei essentia, plures igitur formae et essentiae efficiunt varietates. nonne talia digna Democrito qui illudat hominis ignorantiam aut potius Heraclito, qui eius amentiam deploret? talis enim ea quae loquitur stultitiae plena sunt, ut nec qui loquitur intelligat quae loquatur, nec qui audiunt intelligant quae audiant. nam ut cetera silentio praetereamus, qualem coniunctionem habent falsa et discrepantia eius propositionum indocte conclusa ad

ταυτὶ καὶ διάφορα τῶν αυτοῦ προτάσεων ἀμαθῆ συμπερά-
σματα πρὸς τὰς προτεθείσας ῥήσεις τοῦ ἁγίου; ὃ δ' ἐκεί-
νας ζητούμενος ταυτὶ συνεπέρανε, παραπαιδαγωγῶν καὶ μεθ-
αρμόττων ἀσεβῶς εἰς τὸν οἰκεῖον τῆς ἀμαθίας κρημνόν. βα- 11
βαὶ τῆς καινῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς γε τῶν φρενῶν λεπτότη-
τος. καίτοι εἰ ἀντιλέγειν ἐβούλετο ἄντικρυς, φιλονεικότερον
μὲν ἴσως, ἐλλογιμώτερον δ' οὖν, εἰ καὶ μὴ ὀρθῶς, εἶπεν ἂν
καὶ αὐτὸς ἃ πολλάκις ἔνιοι τῆς μοχθηρᾶς αὐτοῦ φατρίας f. 168 r.
προὔτειναν εἰς ἀντίθεσιν ῥήματα τοῦ ἁγίου αὐτοῦ κατὰ τῶν
αὐτοῦ (δεδόχθω γὰρ ἄν, οἷς ἀσυνέτως μετιέναι ἔπεισι, ταῦτα
ἀντίπαλα εἶναι ἀλλήλοις ἄλληλα), ἐκεῖνα δή φημι τὰ περὶ
τῶν τοῦ Χριστοῦ δύο φύσεων τῷ ἁγίῳ λεχθέντα. τίνα δὴ
ταῦτα; ἄνωθεν γὰρ ἀρξάμενος καὶ ἀποδείξεων ἐπιστημονικῶν
καὶ θεοπρεπῶν τον λόγον ἐμπεπληκὼς ὁ θεῖος ἐκεῖνος Δα-
μασκηνὸς Ἰωάννης "εἰθ' ἑνωθεισῶν" φησίν "ἀλλήλαις κατὰ ἀλή-
θειαν τῶν δύο φύσεων εἰς μίαν ὑπόστασιν τοῦ υἱοῦ τοῦ
θεοῦ, σώζεσθαι αὐτῶν τὴν οὐσιώδη διαφορὰν ὁριζόμεθα. 12
τὸ γὰρ κτιστὸν μεμένηκε κτιστὸν καὶ τὸ ἄκτιστον ἄκτιστον,
καὶ τὸ θνητὸν ἔμεινε θνητὸν καὶ τὸ ἀθάνατον ἀθάνατον,
καὶ τὸ περιγραπτὸν περιγραπτὸν καὶ τὸ ἀπερίγραπτον ἀπε-
ρίγραπτον, καὶ τὸ ὁρατὸν ὁρατὸν καὶ τὸ ἀόρατον ἀόρα-
τον." καὶ μετ' ὀλίγα "ἴσμεν γάρ" φησίν, "ὥσπερ μίαν αὐτοῦ
τὴν ὑπόστασιν, οὕτω καὶ τὴν τῶν φύσεων οὐσιώδη δια-
φορὰν σώζεσθαι." πῶς δὲ σωθείη διαφορά, μὴ σωζομέ-

14. *Δαμασκηνοῦ ἐκ τοῦ περὶ τῶν β' φύσεων τοῦ Χριστοῦ.*

proposita sancti verba? illas enim quaesiturus haec impie in propriae ignorantiae voraginem seduxit transvexitque. o novam doctrinam et ingenii acrimoniam! atqui si contra voluit dicere, forte litigiosius quidem, at doctius etsi non recte, dixisset quae saepe nonnulli improbae suae gentis in oppositionem protulerunt ipsa sancti verba, quae, quibus lubet imprudenter sequi, inter sese pugnare videantur: dico ea quae de Christi duabus naturis dicta a sancto sunt. quaenam illa? inde ab initio incipiens, oratione doctis et religiosis argumentationibus intenta D. ille Ioannes Damascenus: naturam duarum, inquit, ad veritatem inter se in unam filii dei personam coniunctarum manere essentialem varietatem constituimus. nam creatum mansit creatum, increatum vero increatum, mortale mansit mortale, immortale vero immortale, finitum finitum, infinitum infinitum, visibile visibile, invisibile invisibile, et paucis interiectis, id quod scimus, dixit: ut unam eius personam, ita essentialem etiam naturarum varietatem manere. quomodo autem maneat varietas non manentibus iis, quae varietatem

νων τῶν τὴν διαφορὰν ἐχόντων πρὸς ἄλληλα; ὁρᾷς ὡς οὐκ ἀπαγορεύει Ἰωάννης ὁ θεῖος ἐκ Δαμασκοῦ οὐδ' ἐκεῖ κατ' οὐδὲν τὸ παράπαν ἃ νῦν ἐπὶ τοῦδε συντίθεται; ἢ γὰρ ἂν ἦν αὐτὸς ἑαυτῷ μαχόμενος. ἀλλὰ τοῖς ἐκ τῶν τοιούτων διαφορῶν συγκεῖσθαι τὴν θείαν φάσκουσιν οὐσίαν ἐπιτιμᾷ, καὶ ἀνασοβεῖ μὴ λέγειν οὐσιώδεις διαφορὰς ἐπὶ θεοῦ, αἳ τὴν οὐσίαν συντιθέναι λέγονται ὡς ἐφ' ἡμῖν, ἀλλ' αἳ διαστέλλουσιν ἐκ τῶν κτιστῶν οὐσιῶν· τὸ γὰρ τῆς θείας οὐσίας ἑνιαῖον
f. 168 v. παντάπασι καὶ ἁπλοῦν πάσης καὶ παντοίας πάντῃ διαφορᾶς
18 ἀνεπίδεκτον. ἡ γὰρ διαφορὰ φυσικῶς ἑπομένην ἔχουσα τὴν ἑτερότητα, πληθυντικὸν εὐθὺς ἀριθμὸν συνεισάγει· ὅπου δ' ἀριθμὸς καὶ πλῆθος, ἁπλότης εἶναι οὐ συγχωρεῖται μοναδική. καθάπερ καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος ἀμερές φησι τὸ θεῖον διότι καὶ ἄποσον. καὶ πάλιν πᾶσά φησι διαφορὰ τῆς ἄλλων πρὸς ἄλλα κατὰ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον ἀνομοιότητός τε καὶ ἑτερότητος οὖσα δηλωτική, τὸ ποσὸν τῶν διαφερόντων πραγμάτων συνεισάγειν ἑαυτῇ πέφυκεν, εἴτ' οὐσιῶν εἴτε ποιοτήτων εἴτ' ἰδιοτήτων· τὰ μὲν γὰρ μὴ ἀλλήλοις πάντῃ ταὐτὰ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν τοῦ εἶναι οὐδαμῶς ἐπιδέχεται λόγον, τὰ δὲ πάντῃ ἀλλήλοις ταὐτὰ διαφορᾶς ἀνεπίδεκτα. καὶ γὰρ ἁπλοῦν ὡμολογηκὼς πρότερον εἶναι τὸ θεῖον, εἶτα τὸ πάντῃ φησὶν ἁπλοῦν διαφορᾶς εἶναι ἀνεπίδεκτον· διότι καὶ πάντῃ ταὐτὸν ἑαυτῷ καὶ μοναδικὸν καὶ ὅλον ὅλως ἄσχετον, ὡς τὸ ἐν ποσῷ

inter se habent? vides, ut D. Ioannes Damascenus ne quicquam quidem contendit eorum quae nunc in eum conferuntur. profecto enim ipse secum pugnaret; sed iis qui talibus varietatibus contineri divinam essentiam dicunt obiicit et repugnat, ne essentiales in deo varietates esse dicant, quae essentiam efficiant, ut in nobis, sed quae a creatis essentiis distinguant. divina enim essentia, una et simplex, omnis et omnimodae varietatis imparticeps est. nam varietas quae dissimilitudinem habet natura factam, pluralem statim numerum involvit. ubi numerus et multitudo est, unicae simplicitati locus nullus est. quemadmodum etiam D. Maximus impartitum deum dicit et infinitum. et alias: omnis varietas quae rerum inter se discrepantiam et dissimilitudinem ad qualitatis rationem explicat quantitatem rerum dissimilium secum inducit, sive essentiarum sive qualitatem, sive proprietatum. quae enim non omnino eadem inter se sunt, unam et eandem essentiae rationem non accipiunt, quae vero inter se eadem, varietatis imparticipia sunt. nam quum simplex antea dixit deum, dein simplex varietatis esse omnino imparticeps dixit. ideo omnino sibi idem

γένος οὐκ ἔχον κατηγορούμενον, καὶ διὰ τοῦτο παντελῶς οὐκ ἀριθμούμενον οὐδὲ διαιρούμενον.

14 Ὁρᾷς πῶς ὅπου διπλόη φύσεων καὶ ἀριθμός, ἐκεῖ καὶ τῆς διαφορᾶς χώραν ἐχούσης ἔστι καὶ διαίρεσις εὐθὺς καὶ μερισμός, ὅπου δ' ἁπλότης μοναδική, ξένη τὸ παράπαν ἐκεῖ καὶ ἀφόρητός ἐστιν ἡ διαφορὰ καὶ ὁ μερισμός; ὥστε συλλογιστέον καὶ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην μηδαμῇ μαχόμενον εἶναι δοκεῖν αὐτὸν ἑαυτῷ, ὅτ' ἐκεῖ μὲν λέγει τὸ ἄκτιστον καὶ ἀθάνατον καὶ τὰ τοιαῦτα μὴ εἶναι διαφορὰς οὐσιώδεις, ἐνταῦθα δὲ τὴν οὐσιώδη σώζεσθαι διαφορὰν ἐπὶ τῆς εἰς μίαν ὑπόστασιν ἑνώσεως τῶν δύο φύσεων τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ μένειν f. 169 r. τό τε κτιστὸν κτιστὸν καὶ τὸ ἄκτιστον ἄκτιστον, καὶ ἔτι τὸ θνητὸν θνητὸν καὶ τὸ ἀθάνατον ἀθάνατον, καὶ τὰ τοιαῦτ' ὁμοίως ἅπαντα· ἀλλὰ τὸ προσῆκον ἑκατέρᾳ διδόντα διδασκαλίᾳ, σύμφωνα φθέγγεσθαι καθάπαξ ἑαυτῷ καὶ τῇ ἀληθείᾳ. προσεκτέον δὲ καὶ τῷ θείῳ Μαξίμῳ τὸν Παλαμᾶν διὰ τῶν εἰρημένων ἄντικρυς ἐλέγχοντι, τό τε ἁπλοῦν τῆς μιᾶς ἐξωθοῦντα θεότητος, καὶ πολλὰς τὰς διαφορὰς καὶ συνθέσεις ταῖς αὐτοῦ χαριζόμενον θεότησι, μᾶλλον δ' εἰπεῖν θεαῖς καὶ θεοῖς οἰκειότερον.

15 Ἀλλ' ἐπανακτέον τὸν λόγον. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν συνθέτων ἡμῶν αἱ οὐσιώδεις διαφοραὶ διπλῆν ποιοῦσι καὶ τὴν σημασίαν. τά τε γὰρ ὑπὸ τὸ ζῷον εἴδη συντιθέασιν εἰδο-

et unicum et constans, quippe quantitatis genus non habens, ergo plane non numerabile nec dissolubile.

Videsne, ut ubi duplicatio naturarum et numerus est, varietati loco dato, dissolutio est et partitio, ubi autem unica simplicitas, aliena et intolerabilis varietas et partitio est. itaque concludendum est Ioannem Damascenum minime secum pugnare, qui hic dicat increatum, immortale, reliqua eiusmodi non esse varietates essentiales, illic vero essentialem remanere varietatem in duarum filii dei naturarum in unam personam coniunctione, et manere creatum creatum, increatum increatum, mortale mortale, immortale immortale, eiusmodi similiter omnia. sed quum utrique doctrinae suum tribuat, loquitur secum et cum veritate congruentia. sed audiendus est etiam D. Maximus ubi ob dicta refutat Palamam quippe simplex deitatis auferentem et multas varietates et compositiones deitatibus suis aut potius deis deabusque tribuentem.

Sed recipienda est oratio. quod enim composita nostra attinet, essentiales varietates duplicem notionem efficiunt. formas enim quas

ποιοῦσαι, καὶ πρός γε ἔτι τῶν ἑτεροφυῶν διαστέλλουσιν οὐσιῶν. ἐπὶ δὲ τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ ἑνιαίας οὐσίας θάτερον μέν, τὸ τῆς συνθήκης, ἀπηγορευμένον τοῖς θείοις ἐνομίσθη πατράσι, θάτερον δέ, τὸ τῆς ἐκ πασῶν τῶν κτιστῶν διαστολῆς οὐσιῶν, καὶ σφόδρα συνδέδοκται· ἐνωθεισῶν γὰρ ἀλλήλαις φησὶ τῶν δύο φύσεων εἰς μίαν ὑπόστασιν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, σώζεσθαι αὐτῶν τὴν οὐσιώδη διαφορὰν ὁρίζοντα θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος.

16 Τί πρὸς ταῦτα φῄς, ὦ φίλε Θεότιμε; ἦ γὰρ οὐ λε-
ληθέναι δοκεῖ σοι σαφῶς ἑαυτὸν ὁ Παλαμᾶς βακχικώτερον
κατὰ τοὺς μαινομένους τρόπον ταῖς θείαις γραφαῖς προσιών,
καὶ μεθαρμόζων ἀμούσως καὶ πόρρω θέων βαλβίδος εἰπεῖν,
f. 169 v. πῶς μὲν ἑκὼν πῶς δ' οὐχ ἑκών, καὶ μηδέσι συμφωνῶν, μήτε
τοῖς οἰκείοις καὶ ὁμογνώμοσιν αὐτῷ τὴν δυσσέβειαν, μήτε
17 τοῖς ἀντιθέτοις, μήθ' ἑαυτῷ; εἰ δὲ βούλει, μικρὸν ἀναμείνας
ἀκούσῃ καὶ ἃ μεταξὺ λέγων ὁ Γρηγορᾶς περὶ τῆς τοῦ Παλαμᾶ κακονοίας συνελογίσατό τε καὶ ἀπεφήνατο. ἐκεῖνα μὲν γάρ φησιν οὐ προσίεται, δεδιὼς τὸν αὐτόθεν κατ' αὐτοῦ φυόμενον ἔλεγχον ἐκ τοῦ εὐθέος, ἅτε σύνθεσιν αὐτὸς κατὰ τῆς θείας ἐπινοῶν καὶ λέγων οὐσίας· ταῦτα δ' αὖ λήθης ἑκὼν παραπέμπει βυθοῖς, ἅτε καὶ αὐτοῖς ἐναντιούμενος ἄντικρυς καὶ λέγων καὶ γράφων. μεμενηκέναι γὰρ ὁ ἅγιος ἔφη τὸ ἀόρατον ἀόρατον καὶ τὸ ἀπερίγραπτον ἀπερίγραπτον, καὶ τὸ

sub vita sunt formando componunt et a diversis essentiis seiungunt. quod autem beatam illam et unicam essentiam, altera compositio iam a S. S. patribus probata est, altera ab omnibus creatis essentiis seiunctio vehementer quadrat. nam duarum filii dei naturarum inter se in unam personam coniunctarum manere essentialem varietatem, deitatis et humanitatis.

Quid ad haec dicis, amicissime Theotime? nonne tibi videtur Palamas palam, ipse nihil suspicatur, bacchico insanorum more sacras scripturas adire et indocte concludens fines ultra dicere? spontane, an non sponte, num cum quoquam consentiens, an nec cum familiaribus neque impietatis sociis nec cum adversariis nec cum semetipso? si morari paulisper velis, audias quae interim Gregoras de Palamae stultitia conclusit et protulit. illa quidem, inquit, non aggreditur verens ne inde contra se statim existeret argumentum, quod ipse in deitate compositionem cogitat et profert. haec vero in oblivionem sponte mittit quippe iis repugnans et dictis et scriptis. manere enim sanctus dicit invisibile invisibile, infinitum infinitum, increatum similiter et aeternum et ita manere aperte duarum naturarum essentialem

ἄκτιστον ὁμοίως καὶ τὸ ἄπειρον, καὶ οὕτω σώζεσθαι σαφῶς τὴν τῶν δύο φύσεων οὐσιώδη διαφοράν· ὁ δὲ μιγνύει τὰ ἄμικτα, φύρδην οὕτως συγχέων καὶ ἀνακεραννὺς κακοτρόπως καὶ ἀμαθῶς. οὔτε γὰρ τὸ ἀόρατον μένειν ἀόρατον δίδωσι κατὰ τὴν τοῦ ἀκτίστου τε καὶ ἀπείρου φύσιν καὶ ἰδιότητα, οὔτε τὸ ἀπερίγραπτον ἀπερίγραπτον· ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ περιγραπτοῦ καὶ ὁρατοῦ φύσει ταῦτα παρα φύσιν ὁ μάταιος συνελαύνει. καὶ ἅμα τῇ τῶν κτισμάτων. πῶς γὰρ ἂν ἔτι δύναιτο 18 μένειν τὸ ἄκτιστον ἄκτιστον ὁρώμενόν τε καὶ περιγραφόμενον σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς, τὸ νοεροῖς, καὶ ταῦτα κεκαθαρμένοις, οὐδ' ὅλως δυνάμενον· ὡς γὰρ ἥ τε ἐπιστήμη καὶ ὁ ταύτῃ ἑπόμενος Νύσσης Γρηγόριος φάσκει, τὸ περιγεγραμμένον ἄπειρον οὐ δύναται εἶναι· ὃ δὲ μὴ ἄπειρον, πεπερασμένον f. 170 r. πάντως. πεπερασμένος ἄρα ὁ διάφορος τῆς θείας οὐσίας Παλαμίτης ἄκτιστος θεὸς καὶ ὁμοφυὴς τῷ ἀνάρχῳ καὶ ἀκτίστῳ γίνεται Παλαμᾷ. τὰ γὰρ τούτου τοῦτον ἐλέγχει γράμματα, ὡς δειχθήσεται ἑαυτόν τε καὶ εἴ τις βούλοιτό οἱ προσιέναι, πάντας ἄρδην ἀκτίστους δύνασθαι ποιεῖν ἰσχυριζόμενος· οὕτως εὔωνον παντάπασι τὸ τῆς ἀκτιστότητος γέγονε χρῆμα τῷ καταράτῳ, καὶ οἷον ἂν ἐξ ἀγορᾶς τις πρίαιτο δραχμῆς.

Ἐκεῖνο δὲ πῶς ἄν τις κωφὸν παραδράμοι, τό, ἐπεὶ μία 19 καὶ ἀμερὴς ἡ τοῦ θεοῦ οὐσία, διὰ τοῦτο διαφορὰς οὐκ ἔχει

varietatem. ille vero miscet non miscenda, prorsus confundens et perturbans maligne et indocte. neque enim invisibile manere invisibile adhibet ad increati et aeterni naturam et proprietatem, neque infinitum infinitum, sed in finiti et visibilis natura, haec contra naturam stultus ille consociat in creatorum natura. quomodo posset increatum manere increatum et visibile et perceptibile corporeis oculis, quod ne mentalibus quidem et puris plane cerni potest? hanc doctrinam secutus eandem Gregorius Nyssaeus dicit: finitum immensum esse non potest. quod vero immensum non sit, determinatum omnino. determinatus igitur ille et a divina essentia diversus Palamitarum increatus deus aeterno et increato Palamae cognatus est. sua enim illum devincunt scripta. ut se ipsum ostendet et si quis ad eum accedere velit, omnes plane increatos se facere posse profitens, ita venalis increationis res facta est abiecto huic homini, quasi quis emat pro drachma in foro.

Quomodo quispiam temere praetereat illud: quum una et impartita dei essentia est, ideo essentiales varietates non habet. opor-

οὐσιώδεις. ἐχρῆν γὰρ αὐτῷ μὴ ἀνατρέπειν τοὺς ὅρους καὶ τοὺς ἐπιστημονικοὺς κανόνας τοῦ τε αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ, μηδ' ἀντιστρέφειν ἀμαθῶς οὑτωσί· ἐπὶ γὰρ τῶν ἰδίων τε καὶ ἴσων ἀλλήλοις τὰ τῆς ἀντιστροφῆς συγχωρεῖται, ὡς τοῦ γελαστικοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ χρεμετιστικοῦ τοῦ ἵππου, καὶ οὐκ ἔνθα τὸ μεῖζόν τε καὶ ἔλαττον ἢ τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον θεωρεῖται. αἴτιον γὰρ κἀνταῦθα καὶ πρῶτον, οὐχ ὡς ἀμαθῶς αὐτός φησι, διότι ἀμερὴς ἡ οὐσία, διὰ τοῦτο διαφορὰς οὐκ ἔχει οὐσιώδεις· ἀλλὰ τοὐναντίον, εἰ καὶ τοῦτο δοίη τις ἐνταῦθα, διότι διαφορὰς οὐκ ἔχει οὐσιώδεις, διὰ τοῦτ' ἴσως ἐστὶ καὶ ἀμερής. καί τοι ἐχρῆν κἀνταῦθα τεχνικῶς διελόντα πρότερον εἰπεῖν, ποτέρας τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν ἐνταῦθα λαμβάνει. τὰς μὲν γάρ φασιν εἶναι καθ' ἃς ἄνωθεν κάτω τὰ γένη διαιρεῖται εἰς εἴδη καὶ
f. 170 v. ταῦτα εἰς ἄτομα, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὰ ὅλα εἰς μέρη (ὅλον γὰρ ἑκάτερον, τό τε γένος καὶ τὸ εἶδος, καὶ ὅσα οὑτωσὶ πρὸς ἄλλα διαιρεῖται), τὰς δὲ καθ' ἃς τὰ διαιρεθέντα εἰδοποιεῖται. ὅμως ἐξ ἧς ἐπιφέρει γραφικῆς μαρτυρίας, δῆλον ὅπως ποτὲ καὶ τοῦτο ποιεῖ, ὅτι τὰς διαιρετικὰς καὶ ἄνωθεν ἐκ τῶν φύσει προτέρων εἰς τὸ κάτω μεριζομένας πλῆθος ὁμολογεῖ, ἄκων μὲν καὶ ἀμαθῶς κατὰ τὸ αὐτόματον εἰπεῖν, ποιεῖ δ' οὖν. πληθύνεσθαι γὰρ τὸ τοῦ θείου φάσκει Μαξίμου τὸν
20 θεὸν τὸ καθ' ἕκαστον εἰς παραγωγὴν τῶν ὄντων βουλήματα ταῖς προνοητικαῖς προόδοις πολλαπλασιαζόμενον, μένειν δ' ἀμερίστως ἕνα καθάπερ τὸν ἥλιον ἀκτῖνας πολλὰς προπέμ-

tebat eum non fines excedere et doctrinae regulas de causa et causato, neque tam indocte oppugnare. nam in similibus et paribus translationi locus est, velut hominis cachinus et equi hinnitus. non ibi maius et minus, aut primum et alterum habent locum. causa enim est et primum, non ut ipse indocte dicit, quod impartita essentia, ergo varietates non habet essentiales, sed contrarie, si quis illud afferat: quod varietates non habet essentiales, ergo non impartita est. quamquam necesse erat docte distinguentem prius dicere, utram essentialem varietatem recipiat. esse enim dicunt, ad quas a summo ad imum genera dividuntur in species, et hae in atoma aut potius tota in partes. totum enim utrumque, genus, species, quaecunque inter se dividuntur. esse autem, ad quas divisa formantur. tamen ex scripturae testimonio, quod affert, etiam hoc declarat, dividentes et quae a summo priores natura sunt ad numerum infra divisarum se aequare. temere et indocte quidem, at facit. pluralem, D. Maximus ait esse deum unumquodque eorum quae sunt praecognito eventu multiplicantem, manere impartitum unum ut solem multos radios emit-

ποντα, μένοντα δ' ἐν τῇ ἑνότητι· τὸ γὰρ πληθύνεσθαι τὸν ἕνα θεὸν ταῖς προνοητικαῖς προόδοις, τουτέστι τοῖς τε ἐγκοσμίοις καὶ ὑπερκοσμίοις θαύμασι, διαιρεῖσθαι καὶ μερίζεσθαί ἐστιν ἀναλόγως, συμμαρτυρεῖν κἀνταῦθά οἱ ψευδόμενος καὶ συκοφαντῶν τὸν θειότατον Μάξιμον. εἰς γὰρ ἕτερον τὴν ῥῆσιν μεταφέρει νοῦν, κακοτρόπως συγκυκῶν καὶ ἀναμοχλεύων. περὶ ἧς καὶ πλείω λέγειν καὶ ἐξετάζειν καὶ διδάσκειν κἀνταῦθα τὸν ἀμαθῆ βουλόμενος ἔγωγε προσήκοντα νῦν τὸν καιρὸν οὐχ' ὁρῶ· ὅ τε γὰρ τῶν ἄλλων ἄνωθεν ἀνθέλκων εἱρμὸς οὐκ ἐᾷ διατρίβειν με, καὶ ἅμα πρὸς ἄτεχνόν τε καὶ κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσιέναι δύναιτ' ἂν ῥᾳδίως οὔτε γοῦν βραχύ τι τῶν εὐλόγων μέρος οὔτε μὴν ἐν βραχυτάτῳ f. 171 r.
μέρει χρόνου.

Ὅμως ἵν' ἐκεῖθεν ἀναλάβωμεν ἐπανιόντες αὖθις τὸν 21
λόγον, καὶ τῶν ἀτόμων οὐσιῶν ἑκάστη μία καὶ πρώτη καὶ ἀδιαίρετός ἐστι, καὶ κατ' αὐτό γε τοῦτο καὶ ἀμερής. οὔτε γὰρ εἴδει οὔτε ἀριθμῷ εἶναι καθ' αὑτὴν μεμαθήκαμεν οὐδεμίαν αὐτῶν· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀτόμους οὐσίας φαμὲν τὰ τοιάδε· ἀλλ' οὐσιώδεις ὅμως ἔχουσι διαφορὰς ἐν τῷ οἰκείῳ ὅρῳ. οὐδὲ γὰρ οὐδὲν οὔτε τῶν ὁριζομένων οὔτε τῶν διαιρουμένων ἢ μεριζομένων ὑφ' αὑτὸ τὰς οὐσιώδεις ἔχει διαφοράς, ἀλλ' ἄνωθεν κατιόντα δέχεται τὸν συντιθέντα ὁρισμόν, ἐκ γένους ὄντα καὶ συστατικῶν διαφορῶν· ὁριζόμενοι γὰρ τὸν ἄνθρωπον οὐ

tentem, manentem vero in unitate. pluralem esse deum praecognitis eventibus, hoc est, naturalibus et supernaturalibus miraculis; divisio et partitio est ad similitudinem. assentit fraudulentus ille et D. Maximum calumnians. orationem enim in contrariam partem transfert perturbatam et eversam, de quo plura dicere et indoctum examinare et docere velim, sed tempus iam aptum non video. nam rerum inde ab initio series non patitur me morari nec propter inertem et malignam mentem non facile assequi sani quicquam, ne brevissimo quidem tempore.

Quamquam reversi rursus orationem recipiamus. elementalium essentiarum unaquaeque unica est et primaria et impartita et ob id ipsum non dissolubilis. non enim specie aut numero constare ullam intelleximus, ideo elementales essentias vocamus. essentiales tamen varietates habent in propriis suis finibus. nihil enim eorum, quae separata sunt aut dissoluta aut partita, essentiales in se varietates habet, sed ab initio progredientem recipit definitionem compositam ex genere et componentibus varietatibus. definientes enim hominem, non elementales et naturae subiectas essentias perscrutaturi dicimus e. g.

τὰς ἀτόμους καὶ φύσει δευτέρας οὐσίας κάτωθεν ἀνιχνεύοντες λέγομεν, φέρε εἰπεῖν ἐκεῖνο δὴ τὸ ῥηθὲν ὑφ' Ὁμήρου "γυρὸς ἐν ὤμοισι, μελανόχροος, οὐλοκάρηνος," καὶ εἴ τί που τοιονδὶ ταῖς καθ' ἕκαστα καὶ μερικαῖς συμπέπτωκεν οὐσίαις· ἀλλὰ ζῶον εἶναί φαμεν λογικὸν θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, ἐκ τῶν ἄνωθεν καὶ φύσει πρώτων δηλοῦντες αὐτόν, ἐπεὶ μήδε φαμὲν ἄνθρωπον εἶναι διὰ τὸ ἔχειν ὑφ' αὐτὸν Πλάτωνα καὶ Σωκράτην καὶ τὰς τοιαύτας, ὡς ἔφημεν, ἀτόμους οὐσίας καὶ ἀμερεῖς, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ γένους τοῦ ζώου καὶ τῶν εἰρημένων συστατικῶν διαφορῶν εἰδοποιεῖται καὶ
22 *περιγράφεται καὶ εἰς ὡρισμένην καθίσταται φύσιν. ὁ δὲ Παλαμᾶς ἐξ ἀμαθίας μακρᾶς ἄνω ποταμῶν, τὸ τῆς παροιμίας, χωρεῖν τὰς πηγὰς ἀναγκάζει, λέγων ὡς ἐπεὶ μία καὶ*
f. 171 r. *ἀμερὴς ἡ τοῦ θεοῦ οὐσία, διὰ τοῦτο διαφορὰς οὐκ ἔχει οὐσιώδεις.· καὶ μὴν τὸ ἐπεί σύνδεσμός ἐστι κατασκευαστικός, καὶ ὕπαρξιν καὶ τάξιν ἀκολουθήσεως αἰτιατικὴν δηλῶν, ἅτε συναπτικὸς τῶν ἑκατέρωθεν ἄκρων ὑπάρχων καὶ τὴν αἰτίαν ἔχων αὐτῶν. τούτῳ δ' οὕτω δι' ἀμαθίαν ἀνατεθόλωται τὰ εἰρημένα ὡς Κάλχαντός τινος δεῖσθαι μάντεως Ὁμηρικοῦ. ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνον οἶμαι δυνηθῆναι ἂν τῷ ἀνακολούθῳ τῆς θέσεως, εἰ παρῆν, τὴν λύσιν παρασχεῖν· πῶς γάρ, ἃ μηδ' αὐτὸν λύειν οἶμαι δύνασθαι τὸν ἐξ ἰδίας γαστρὸς ἐρευγόμενον τὰ τοιάδε. ἃ γὰρ αἰτιώδει λόγῳ τίθενται, ταῦτα δήπουθεν καὶ λόγῳ λύονται τοιῷδε, ἃ δὲ μή, ταῦτα δὲ μή.*

quod ab Homero dictum est "contortus humeros fuscus densisque capillis" et si tale quid ad separatas duntaxat essentias pertinet, sed animal esse cogitans et mortale, rationis et scientiae particeps. primis a principio naturae elementis eum explicantes non dicimus hominem esse quod in se habeat Platonem et Socratem, has ille elementales et impartitas essentias dicit, sed quod ad animalium genus et nominatas componentes varietates componitur et formatur et in definitam inducitur naturam. Palamas autem ob magnam ignorantiam adverso flumine, ut dicitur, fluvios ire cogit, ubi dicit: quum unica et impartita sit dei essentia, varietates non habet essentiales. et dein: coniunctio est probabilis et existentiam et positionem consequentiae causalem afferens, quod duo illa utrinque conciliat et causam eorum exhibet. haec dicta ita propter inscitiam turbata sunt, ut Calchante vate Homerico opus sit. sed ne illum quidem puto inconsequentiae positioni, si adesset, explicationem afferre posse. quum ipse, ut opinor, quae ex sua ipsius mente protulit, solvere possit. quae enim causali ratione ponuntur, eadem simili ratione, quae non, ea non probantur.

Σκεπτέον οὖν ἂν εἴη καὶ τὴν ὑστέραν ταύτην ἀμαθίαν 23
ἐπὶ τῇ προτέρᾳ αὐτοῦ· οὐδὲ γὰρ οἶδεν ὡς τῶν πρός τι ὂν
τὸ αἴτιον ἅμα ἐστὶ τῷ αἰτιατῷ καὶ ἄνευ αὐτοῦ νοεῖσθαι οὐκ
ἔχει, ἅτε σχετικήν τινα καὶ συνδετικὴν δύναμιν ταύτην πρὸς
ἄλληλα τῶν ἄκρων ἐχόντων· οἷον ὡς ἐν ὑποδείγματι βρα-
χεῖ, πολλαχῶς λεγομένου τοῦ αἰτίου, ποιητικόν ἐστιν αἴτιον,
ὡς ὁ οἰκοδόμος τοῦ οἴκου· τελικόν, ὡς ἡ σκέπη δι' ἣν ὁ οἶ-
κος· ὑλικόν, ὡς λίθοι καὶ ξύλα ἐξ ὧν ὁ οἶκος· εἰδικόν, ὡς
ἡ διατυπουμένη καὶ εἰδοποιουμένη μόρφωσις ἐν τῷ φαντα-
στικῷ τοῦ τεχνίτου· παραδειγματικόν, ὡς ἕτερος οἶκος πρὸς
ὃν ἀφορῶν ὁ τεχνίτης τὸ ἀνὰ χεῖρας ἔργον τελεῖ· φυσι-
κόν, ὡς ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ. εἰσὶ καὶ ἀλλήλων αἴτια, ὡς τῆς
εὐεξίας τὸ πονεῖν καὶ τοῦ πονεῖν ἡ εὐεξία. λέγουσι δ' ἔνιοι
τῶν σοφῶν καὶ τὴν τύχην κατὰ συμβεβηκὸς συναίτιον ἐνίοτε
ἐν τοῖς κατὰ προαίρεσιν ἕνεκά του γινομένοις. τοσούτων τοί- 24
νυν καὶ πλειόνων ὄντων τοῦ αἰτίου εἰδῶν, καὶ πάντων σαφῆ f. 172 r.
τὴν πρὸς ἄλληλα κεκτημένων συνάφειαν, λεγέτω μοι παρελ-
θὼν ἐκεῖνος ὑπὸ ποίων τούτων ἀνάγει τὴν τῶν αὐτῷ γε νῦν
εἰρημένην σχέσιν. τριῶν γὰρ τοὐλάχιστον ὅρων ἐν τοῖς συλ-
λογισμοῖς ἀεὶ λαμβανομένων, τὴν συνδετικὴν τῶν ἄκρων ἐξ
ἀνάγκης ἔχειν ὁ μέσος αἰτίαν ὀφείλει. ἀλλ' οὐχ οὕτω καὶ
τῇ τοῦ Παλαμᾶ δοκεῖ ἀμαθίᾳ· ὅμοιον γὰρ τὸ παρ' αὐτοῦ
λεγόμενόν ἐστιν ὥσπερ ἂν εἴ τις ἔλεγεν ὅτι, ἐπείπερ ἡ χιὼν
λευκή ἐστι, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν αἰσθητικόν· ὡς γὰρ ἐνταῦθα

Videndum igitur est praeter priorem inscitiam quae sit reliqua. nam in eo quod est causam simul cum causato esse nescit nec sine eo posse cogitari, quod copulativam et coniunctivam vim inter se summa illa habent. velut per breve exemplum, quum saepe causa addatur, causa efficiens est: aedificator aedificii, altum; tectum quo aedificatum est, materia: lapides et ligna quibus exstructum, figura: forma in artificis animo concepta et ficta, exemplar: aliud aedificium ad cuius exemplar artifex id quod in manibus habet perficit, naturale: pater filii. sunt enim invicem causalia, ut sanitatis insanitas et insanitatis sanitas. nonnulli docti casu causalem interdum dicunt in rebus consilio quodam rei alicuius causa factis. quum igitur plures sint causae formae quae omnes apertam inter se coniunctionem habent, dicat mihi ille, sub quas redigat dictorum suorum rationem. tres enim ad minimum fines in conclusionibus quum semper accipiantur coniunctionum summorum causam habere medius necessario debet. non vero ita Palamae inscitiae placet. nam, quod dicit, simile est ac si quis dixerit: quod nix alba est, ergo non est sensibilis. ut enim albedo

συνάφειαν μεταξὺ σχετικὴν οὐδεμίαν ἡ λευκότης ἔχει πρὸς τὸ αἰσθητικόν, ἀναγκαίως ἐφελκομένην τὰ ἄκρα πρὸς ἑαυτὴν (ἑτερογενὲς γὰρ ἑκάτερον ἑκατέρου), οὕτως οὐδ' ἐκεῖ πρὸς τὸ
25 *τῆς οὐσίας ἀμερὲς τὸ ἥκιστ' ἔχειν οὐσιώδεις διαφοράς. ἔπειτα καὶ τὴν θείαν οὐσίαν διαφέρειν φάσκοντες τῶν τε ἐγκοσμίων καὶ ὑπερκοσμίων πασῶν οὐσιῶν, οὐδαμῇ τῷ ταύτης ἀμερεῖ ἐνοχλοῦμεν· ταύτης γὰρ τὸ ἀμερὲς οὐ κατὰ τὰς ἐν κόσμῳ ταύτας ἀτόμους ἐστὶν οὐσίας (ἠλίθιον γὰρ καὶ νοεῖν καὶ λέγειν τουτί), ἀλλ' ὅτι ἀσώματόν τε καὶ ἄογκον καὶ ἄναρχον καὶ ἀπερίγραπτον καὶ ὑπερούσιον καὶ πάντων ἥκιστα ὁρισμοῖς καὶ μερισμοῖς τεχνικοῖς ὑποπῖπτον, πλὴν εἰ μὴ διὰ τὴν τῷ θείῳ Βασιλείῳ συγκαταβατικώτερον μέν τινα τρόπον, ἐμφιλοσόφως δ' οὖν καὶ κατ' ἐπιστήμην ἐξενηνεγμένην ἀποφαντικὴν ῥῆσιν, ὡς ἐπὶ τῆς ἁπλῆς καὶ ἀσωμάτου φύσεως τὸν αὐτὸν ἡ οὐσία τῇ ἐνεργείᾳ δέχεται λόγον, φαίη τις ἂν ὁρι-*
f.172v. *ζόμενος ὡς πρᾶγμά γε εἴη αὐθύπαρκτον ἡ οὐσία μὴ δεόμε-*
26 *νον ἑτέρου πρὸς σύστασιν. ἐκείνῃ γὰρ μόνῃ τῇ θείᾳ καὶ ἁπλουστάτῃ φύσει τὸν τοιοῦτον προσήκειν φαμὲν ὁρισμόν, ἑτέρᾳ δ' οὐδεμιᾷ τῶν κτιστῶν ἁπασῶν. σύνθετοι γὰρ ἅπασαι, πᾶν δὲ σύνθετον ἐκ διαφόρων ἔχει τὸ εἶναι· ὧν ἕκαστα δεῖται ἀλλήλων. οὐκ ἂν οὖν ἀνενδεᾶ εἴη οὔτε τὰ μέρη οὔθ' ὅλον ἐξ ἐνδεῶν συμπληρούμενον. σαφῆ γὰρ τὴν ἀπόδειξιν ἔχει τοῦ πρὶν τῆς ἑκάστων ἐκείνων προσθήκης ἐνδεὲς*

coniunctionem quae summa illa per se ad sensum trahat nullam habet, diversum enim utrumque, ita neque ad essentialiter impartitum esse spectat minime habere essentiales varietates. dein divinam essentiam differre dicentes ab naturalibus et supernaturalibus omnibus essentiis, eiusdem impartitum minime premimus. impartitum est non secundum has in mundo elementales essentias. stultum est hoc cogitare aut dicere, sed quod incorporeum et immateriale et aeternum et indefinitum et supersubstantiale et nullis omnino finibus et artis divisionibus obnoxium est. nisi propter explicationem D. Basilii ad philosophiam et doctrinam magis accommodatam, in simplici et incorporea natura essentiam eandem vi sua definitionem accipere, quispiam definiturus dixerit, essentiam esse rem per se existentem, non altero ad existentiam opus habentem. soli enim divinae illi et simplicissimae naturae talem esse definitonem dicimus, alteri omnium creatorum nulli. compositae enim omnes. omne autem compositum ex variis habet esse, alterum altero indiget. non igitur non indigae sunt partes nec totum ex indigis compositum. apertum enim argumentum habet, se antea omnium illorum accessionis fuisse indigum et simul in-

εἶναι. καὶ ἅμα ἀρχόμενον, οὐκ ἄρχον· ἡττᾶσθαι γὰρ ἀνάγκη
οὗ δεῖται τὸ ἐνδεές. ᾧ δέ τι ἥττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται.
ὃ δὲ δοῦλον, οὐκ ἂν εἴη κύριον οὐδ' αὐθύπαρκτον. οὐκ ἄρα,
πλὴν μόνης τῆς θείας οὐσίας, τῶν ἄλλων οὐδεμιᾷ τὸ κυρίως
ἁρμόττει αὐθύπαρκτον. οὐσιῶν γὰρ πεποιωμένων εἶναι ποιη-
τὴν τὸν θεὸν ὁ θεῖός τε ἀπεφήνατο Μάξιμος, καὶ ἡ φύσις
αὐτὴ διδάσκαλος ταῖς συνέσει διαφερούσαις αἰσθήσεσι γίνε-
ται. μόνη γάρ, φησίν, ἁπλῆ καὶ ἀνενδεὴς καὶ ἄτρεπτος ἡ 27
δημιουργικὴ τῶν ὅλων οὐσία τῆς ἁγίας τριάδος. πᾶσα δὲ
κτίσις σύνθετός ἐστιν ἐξ οὐσίας καὶ ποιότητος. πᾶσα δὲ
ποιότης ὑποκειμένης πάντως οὐσίας ἐστί, περὶ ἣν καὶ θεω-
ρεῖται καὶ λέγεται, τὸ καθ' αὑτὴν εἶναι οὐδαμῶς ἔχουσα.
διὸ καὶ δίχα ποιοτήτων ἀναλόγων ἑκάστοις οὐκ ἔστιν εὑρεῖν
οὐδεμίαν οὐσίαν ὑφίστασθαι δυναμένην ἐν κόσμῳ. οἷον ὡς
ἐπὶ ὑποδείγματος, εἴ τις ἀφέλοι, ἐνεργείᾳ μὲν οὐκ ἂν φαίην
(ἀδύνατον γὰρ τουτί) ἐπινοίᾳ δ' οὖν ὅμως, λίθου τινός, ἢ
μᾶλλον εἰπεῖν, τὰς τῆς χιόνος ἐμφύτους ποιότητας, τήν τε
λευκότητα δηλαδὴ καὶ ψυχρότητα καὶ ὑγρότητα καὶ εἴ τι f. 173 r.
τοιοῦτον, εἶναι τὸ λειπόμενον πάντως οὐδέν. ὃ δ' οὐδὲν καθ'
αὑτό, πῶς αὐθύπαρκτον; καὶ ἐπὶ τῶν ὄντων εὑρήσεις ἁπάν-
των ὁμοίως ἀεὶ καὶ πασῶν οὐσιῶν τουτοΐ.

Ἔχεις τοίνυν, ὦ φίλε Θεότιμε, διὰ βραχέων ὁρᾶν τοὺς 28
ἀκανονίστους καὶ πόρρω παντὸς κανόνος κανόνας τοῦ Παλαμᾶ,

coeptum, non incipiens. inferius enim esse necesse est id quo indigum indiget. ut inferius fit, ita in servitutem venit. quod servit, non est proprium sui nec per se existens. non igitur praeter unam divinam essentiam, aliarum nulli est per se existentia. essentiarum enim qualitate praeditarum creatorem esse deum D. Maximus declaravit et natura ipsa docet perceptionibus mentem adiuvantibus. una enim, inquit, et simplex et non indigens et immobilis creatrix universi essentia S. trinitatis. omnis autem creatura composita est ex essentia et qualitate. omnis qualitas est essentiae omnino subiecta, in qua cernitur et dicitur, minime per se habens existentiam. ideo sine qualitatibus cuique aptis nullam licet essentiam invenire, quae possit existere in mundo. e. g. si quis abstulerit, non re dicam, quod fieri nequit, verum cogitatione, lapidis aut nivis insitas qualitates, albedinem, frigorem, uxorem, tale quiddam, esset relictum omnino nihil. nihil autem per se quomodo existat? quod in similibus ubique essentiis idem invenies.

Potes igitur, amicissime Theotime, in paucis videre Palamae irregulares et ab omni regula remotas regulas et infirma fundamenta et

καὶ τὰς ἀκαθέκτους καθέτους, καὶ τὴν ἀστάθμητον, ἵν' οὕτως εἴπω, στάθμην τῆς Λεσβίας οἰκοδομῆς, τοὺς ἀσυλλογίστους λέγω συλλογισμούς, ὁποίους δι' ἀμαθίαν πονηρῶν ἐξεμεῖ θησαυρῶν τῆς ἀτόπου γαστρὸς ἐκεῖνος, καὶ ὅπως κηλίδων μακρῶν καὶ ἀκαίρων ἐμπέπληκεν, οὖσαν ἀνενδεᾶ τε καὶ ὑγιαίνουσαν, τὴν εὐσέβειαν ὁ ταλαίπωρος, μάτην ἐκχέας κατὰ τὸν σοφὸν Σοφοκλέα τὴν ἄτοπον γλῶτταν αὐτοῦ κατ' αὐτῆς. οὔτε γὰρ ἐλεύθερον ἑαυτὸν τῆς ἐπενηνεγμένης αὐτῷ κατηγορίας φυλάξαι δεδύνηται, καὶ ἅμα φανερὸν ἐπεπράχει πολλῇ μὲν συζῶντα τῇ ἀμαθίᾳ, πλείονι δὲ τῇ τῆς αἱρέσεως κακοδοξίᾳ. διόπερ ἀκούει δικαίως ἃ μὴ βεβούληται, φράσας ἀδίκως ὅσα βεβούληται, οὐ μόνον ὅτι βέβηλος καὶ δυσσεβής, ἀλλ' ὅτι γε καὶ προῖκα βέβηλος καὶ δυσσεβής, καὶ πάντας δυσσεβεῖς τοῖς ἄγαν βεβήλοις νικῶν, καὶ πρεσβεῖον κακόδαιμον εἰς μοχθηρῶν πραγμάτων ὑπερβολὴν ἐκτιννὺς ἑαυτῷ.

20 Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου σοι προτεθέντος ζητήματος
ἀπόχρη τὰ εἰρημένα· περί γε μὴν τοῦ δευτέρου, τῆς Ἀθα-
f. 173 v. νασίου λέγω τοῦ θείου ῥήσεως, οὑτωσί πως ἀπήντησεν αὖθις
ὁ Γρηγορᾶς, ἐπεξεργαζόμενος μὲν αὐτῷ διὰ μαρτυριῶν γρα-
φικῶν, ἅμα δ' ἀναπληρῶν καὶ τὰ ἐνδέοντα τῷ προτέρῳ ζη-
τήματι. οἶσθα γάρ, ὦ φίλε Θεότιμε, ἐν τῇ πρὸς Ἄρειον
διαλέξει φάσκοντα Ἀθανάσιον ὡς οὐχ ἕνεκεν κτιστῶν πραγ-
μάτων ἔφη ὁ σωτὴρ "πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ἐμά ἐστιν,"
ἀλλ' ὅσα ἀνῆκε τῇ θεότητι τοῦ πατρός, ταῦτα ἴδια ἔφη ὁ

normam stili, ut ita dicam, Lesbiaci male normalem, conclusiones dico ineptas quas propter inscitiam ex abiecto insanae mentis aerario ille depromit, et quemadmodum maculis multis et pravis implevit puram et sanam religionem, effusa, ut sapientis Sophoclis verbo utar, inepta ipsius lingua. neque enim liberum illato opprobro se servare potuit et magnam ignorantiam sibi sociam propalam ostendit et maiorem haereseos stultitiam. propterea recte audit quae non vult, non recte cogitans, quae vult, non modo quod profanus et irreligiosus, verum etiam quod libere profanus et irreligiosus est et omnes irreligiosos nimia impietate exsuperat et nefandum honorem accumulatis ad immensum pravis facinoribus sibi conciliat. atque de prima tibi proluta quaestione satis tibi dictum est. de altera, D. Athanasii dicto, ita respondit Gregoras, ut testimoniis e scriptura depromtis rem probaret et, quae ex priore quaestione relicta erant, adderet. scio enim, amicissime Theotime, in colloquio ad Arium dixisse Athanasium: non creatarum rerum causa dixit salvator: omnia quae pater habet mea sunt, sed quaecunque deitati patris attribuit, ea propria dixit dominus, v. g.

κύριος, οἷον τὸ ἄφθαρτον, τὸ ἄτρεπτον, τὸ ἀκατάληπτον, τὸ δυνατόν, τὸ προγνωστικὸν καὶ ὅσα ἐστὶν ὁ πατήρ, ταῦτα ἴδια τοῦ υἱοῦ τυγχάνει. ἐνταῦθα τοίνυν ὁ Γρηγορᾶς τὸν μέγαν ἔφασκεν Ἀθανάσιον διὰ τῆς πληθυντικῆς ἀπαγορεύσεως, τῆς οὐχ ἕνεκεν κτιστῶν πραγμάτων, ἀναιρεῖν μὴ ὅτι οὐ κτιστά, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ πράγματα. εἰ δὲ μὴ καὶ τὴν θέσιν τῇ ἀρνήσει ἐπήνεγκεν, ἥκιστα τοῦτο καινόν. φησὶ γὰρ καὶ ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος εἶναι πολλὰ τῶν οὕτω λεγομένων, ἀρνητικῶς μὲν οὐ θετικῶς δέ. ὡς τὸ "οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν 30
ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα." οὔτε γὰρ δίδωσιν οὔτε μεμετρημένον· οὐ γὰρ μετρεῖται παρὰ θεοῦ θεός. καὶ οὕτως εὐθὺς ἀναιρεῖ προφανῶς ἐκείνους οἳ πολλά τε πράγματα καὶ ἅμα ἄκτιστα οἴονται τὰ θεοπρεπῆ τε καὶ κατὰ τὴν προφορὰν πολλὰ τῶν ὀνομάτων· οὐχ ἕνεκεν γάρ, φησί, πραγμάτων πολλῶν ἔφη ὁ σωτὴρ ἐκεῖνα τὰ πάντα. ἀδύνατον γὰρ μὴ κτιστὰ εἶναι, ἃ πολλά τέ ἐστι καὶ πληθυντικῶς λέγεται. μονὰς γὰρ ἡ θεία φύσις εἴτουν ἡ ἁγία τριάς, καὶ ἓν καὶ οὐ πολλά, ὡς πολλάκις ἡμῖν ἀνωτέρω διὰ γραφικῶν συνεπεράνθη δείξεων. φησὶ γὰρ καὶ ὁ θεῖος ἐκ Δαμασκοῦ Ἰωάννης, ὡς εἰ πολλοὺς f. 174 r.
ἐροῦμεν θεούς, ἀνάγκη διαφορὰν ἐν τοῖς πολλοῖς θεωρεῖσθαι. εἰ δ' οὐδεμία διαφορὰ ἐν αὐτοῖς, εἷς μᾶλλον καὶ οὐ πολλοί. οὐ γὰρ ἂν διέφερον ἀλλήλων τὰ διαφέροντα κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον, εἰ μὴ τῶν λόγων οἷς γεγόνασιν ἐχόντων διαφοράν·

incorruptibile, immobile, aeternum, omnipotens, providens; quaecunque sunt pater, ea propria filii sunt. ibidem Gregoras magnum Athanasium plurali dictioni illa: non creatarum rerum causa, negare non solum creata esse, sed etiam res esse. si vero negationi positionem non addidit, hoc minime novum. dicit enim et magnus theologus Gregorius, esse multa quae sic negative dicuntur, non positive, velut: non ad medium deus spiritum tribuit; non enim tribuit ponderatum, non metitur apud deum deus. atque ita refellit aperte eos, qui multas res et simul increata putant deo digna et multa nomina. non enim, inquit, multarum rerum causa dixit salvator illa omnia. impossibile enim est non esse creata, quae multa sunt plurali numero dicuntur. una autem est divina natura, scilicet S. trinitatis. et unum, non multa quod saepe supra a nobis argumentis e scriptura sumtis probatum est. dicit etiam D. Ioannes Damascenus: si multos deos diceremus, necesse esset ut varietas inter multos cerneretur. si nulla inter eos varietas est, unus est, non multi. non enim differrent inter se quae differunt apud D. Maximum, nisi causae quibus nati sunt, haberent

οὔτε γὰρ τὸ τέλειον οὔτε τὸ ἄπειρον οὔτε τὸ ἀπερίγραπτον ἐν τοῖς πολλοῖς φυλάττεσθαι δύναται.

31 Ὁρᾷς πῶς, ὅπου διαφορᾶς ὁ λόγος ἔννοιαν παρεισάγει, ἕπεται μὲν εὐθὺς τὸ πλῆθος, ἐλαύνεται δὲ τὸ ἓν μετὰ τοῦ τελείου καὶ ἀπείρου καὶ ἀπεριγράπτου καὶ ὅσα τῆς θείας οὐσίας ἴδια, μᾶλλον δ' ὅσα πέφυκέ τε καὶ ἔστιν ἡ θεῖα οὐσία; ὥσθ' ὅπου τὸ κυρίως ἕν, ὁ θεὸς δηλαδή, χώρα τοῖς πολλοῖς καὶ διαφόροις οὐκ ἔστιν οὐδ' ἡτισοῦν. οὐ γὰρ θέσιν τινὰ τὸ θεῖον ἐκεῖνο ἓν δηλοῖ, καθάπερ τὸ ἐν τοῖς κτίσμασι καταχρηστικῶς λεγόμενον καὶ ἐν τοῖς πολλοῖς θεωρούμενον ἕν. ὃ καὶ ἀρχὴν εἶναί φασι παντὸς ποσοῦ, καὶ πλὴν οὐσίαν οὐχ ὑφίστασθαι καθ' αὑτό, καὶ ἄνευ τοῦ ἑνὸς τούτου μὴ εἶναι πλῆθος. ἡ γὰρ μετάληψις τοῦ ἑνὸς καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ τὸ τῶν πολλῶν ὑφίστησι ποσόν. ὅθεν καὶ δεκὰς μία λέγεται, καὶ χιλιὰς καὶ μυριὰς καὶ τὰ ἔτι τούτων λεπτότερα, τετράς τε μία καὶ πεντὰς καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ ὅσα τῇ τοῦ εἴδους μετοχῇ ταυτίζονταί τε καὶ πρὸς τὸ ἓν ἀναφέρονται. καὶ γὰρ τὸ πολλὰ τοῖς μέρεσιν ἓν τῷ ὅλῳ, καὶ τὸ πολλὰ τοῖς συμβεβηκόσιν ἓν τῷ ὑποκειμένῳ, καὶ τὸ πολλὰ τοῖς εἴδεσιν ἓν τῷ
f. 174 v. γένει, καὶ τὸ πολλὰ ταῖς προόδοις ἓν τῇ ἀρχῇ. καὶ οὐ μόνον ἐπὶ τῶν διωρισμένων, ἀλλὰ καὶ τὰ συνεχῆ πάντα μεγέθη, εἰ φεύγει τὸ ἕν, εἰς πλῆθος κατὰ ἀντιπεπόνθησιν θρυπτόμενα, καὶ τὴν οὐσίαν ἣν εἶχεν ἀπόλλυσιν, οὐκέτι ὄντα ὃ ἦν.

varietatem. nec enim perfectum nec immensum nec indefinitum in multis servari potest.

Videsne, quomodo, ubi causa varietatis notionem infert, sequitur statim multitudo, depellatur unum cum absoluto et immenso et infinito et quae divinae essentiae propria sunt aut potius quibus nata est et est divina essentia? itaque ubi est proprie unum scilicet deus locus multis et diversis nullus est. non enim positionem quandam divinum illud unum involvit, quemadmodum in creatis non proprie dicitur et in multis cernitur unum, quod principium esse dicunt omnis quantitatis, nec sine essentia existere per se, nec sine hoc uno esse multitudinem. unius enim consequentia et forma subiicit multarum rerum quantitatem, unde una decas dicitur et milias et decies milias et quae his sunt leviora, una quaternio, quinio similia quae ad formae participationem eadem habentur et ad unum referuntur. multa enim partibus, unum integritate, multa circumstantiis, unum subiecto, multa formis, unum genere, multa eventu, unum principio et non modo in separatis, sed etiam cunctae magnitudines, si fugiunt unum, ad multitudinem compensa-

καθ' ὅσον γὰρ τὸ ἓν ἀπόλλυσιν, ἀλλάσσει καὶ τὸ εἶναι τμη- 82
θέντα, διὰ τὸ εἶναι τὸ ἓν ἁπάντων στοιχείων ἑνωτικόν τε
καὶ συλληπτικόν, ὁπόσα γένεσίς τε βόσκει καὶ φθορά. ἡ
γὰρ ἑτερότης διαφορὰν τοῦ ὄντος εἰσάγουσα, πρὸς ἔννοιαν
τοῦ μὴ ὄντος ῥᾳδίως ἐξίστησιν. οὐ μὴν τὸ θεῖον ἓν ἐκεῖνο
τοιοῦτον· ποιητικὸν γὰρ τούτων συνθέτων ὄντων, ἁπλοῦν
παντάπασιν ὂν ἐκεῖνο καὶ ὑπερκόσμιον. οὐδὲ θέσιν τοιάνδε
δηλοῖ, ἀλλ' ἄρσιν ἐκ τῶν πολλῶν, ὅσα τε αἰσθητὰ καὶ ὅσα
νοητά. εἰ γὰρ τὸ κυρίως ὂν ἕν, ἔσται ἄρα καὶ τὸ ἓν κυρίως
ὂν καὶ νοῦ παντὸς ἐπέκεινα. τοῦ δ' ἑνὸς ἐπέκεινα τῶν πάντων
οὐδέν. ὅθεν καὶ εἰκὼν ὁ νοῦς τοῦ ἑνὸς ἐκείνου λέγεται. εἶ-
ναι γὰρ καὶ τὸν νοῦν φῶς ἄυπνον καὶ ζωὴν μένουσαν καὶ
νόησιν οὐκ ἐνεργοῦσαν εἰς τὸ μέλλον, ἀλλ' εἰς τὰ παρόντα
ἀεὶ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα, σύμφωνά τε ὄντα ἑαυτοῖς καὶ
οὐδαμῇ ποτὲ μαχόμενα. πρὸς δὴ τὸ τοιοῦτον ἕν, τὸν 83
θεὸν δηλαδή, πάντ' ἐκεῖνα τὰ πολλὰ τῶν ὀνομάτων κατὰ
τὸν θεῖον φέρονται Ἀθανάσιον, ἅ τε πρότερον ἐν ἄλλοις
εἴρηκε λόγοις καὶ ἃ νῦν, τὸ ἄφθαρτον δηλαδή, τὸ ἄτρεπτον,
τὸ ἀκατάληπτον, τὸ δυνατόν, τὸ προγνωστικόν, καὶ ὅσα ἐστὶν ὁ
πατήρ. ἃ καὶ ἴδια καὶ τοῦ υἱοῦ φησὶν εἶναι, εἴτουν φυσικὰ
καὶ οὐσιώδη, μᾶλλον δ' εἰπεῖν αὐτὸν εἶναι τὸν υἱόν. ὅσα γὰρ f. 175 r.
προσεῖναι λέγεται τῷ πατρὶ φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς κατὰ
τὸν θεῖον Κύριλλον, ταῦτα πάντα ἐστὶν ὁ υἱός. τὸ ἄρα ἄφθαρ-

tione minuta et essentiam quam habebant amittunt nec quod erant adhuc sunt. ut enim unum amittunt, ita consequitur esse partita, propter esse unum, concilians et complectno omnia elementa quaecunque ortus et occasus fert. differentia enim varietatem τοῦ esse involvens, ad τοῦ non esse facile pervenit. minime divinum illud unum, creans composita illa, simplex omnino et supernaturale, non talem positionem expositionem explicat, sed exemtionem e multis quae sunt sensibilia et intelligibilia. si enim, quod proprie est, unum est, unum ergo erit proprie existens et ultra omnem rationem. unius autem nihil ultra universum, unde ratio imago unius illius dicitur. esse enim rationem lumen vigil et viam munentem et mentem non ad futurum activam, sed ad praesentia et quae similia sunt et sibi concordia, minime unquam repugnantia. ad tale unum, scilicet deum omnia illa nomina secundum D. Athanasium feruntur, quae antea in aliis libris protulit et quae nunc, nempe interruptibile, immobile, infinitum, omnipotens, providens, quaecunque pater sunt et quae propria etiam filii esse dicit, si quidem naturalia et essentialia, ne dicam ipsum esse filium. quaecunque attribuuntur patri naturaliter et essen-

τον καὶ ἄτρεπτον καὶ ἀκατάληπτον καὶ δυνατὸν καὶ προγνωστικὸν καὶ ὅσα ἐστὶν ὁ πατήρ, ταῦτα πάντ' ἐστὶν ὁ υἱός. εἰ γὰρ καὶ περιφραστικῶς καὶ κατὰ τήν γε ἡμετέραν λέγοιτο συνήθειαν, ἀλλ' οὐ νόθα καὶ ἐπίκτητα τὰ τοῦ υἱοῦ ἴδια· ἓν γὰρ καὶ ταὐτὸν τῇ θείᾳ καὶ ἁπλουστάτῃ φύσει νοεῖται καὶ ἐστὶ καὶ λέγεται πάντα. ὅσα γὰρ ἀνήκει τῇ θεότητι, φησίν, ἑνικῶς καὶ μονοειδῶς, τῇ μιᾷ δηλαδὴ καὶ ἁπλῇ καὶ μόνῃ, ταῦτα κοινὰ καὶ φυσικὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἓν καὶ ταὐτόν, ἐπεὶ καὶ θεότης μία, καθάπερ καὶ φύσις. συνηγορεῖ δὲ καὶ Κύριλλος ἐν θησαυροῖς Ἀθανασίῳ, ἴδιον υἱοῦ τὸ
34 πνεῦμα λέγων. ὅρα δὲ καὶ πῶς ἐν τῇ προτάσει πληθυντικῶς εἰπὼν πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ καὶ ὅσα ἀνῆκε τῇ θεότητι τοῦ πατρός, ἔπειτ' εἰς ἓν ἀγαγὼν συνεπέρανεν, οὐχ ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ἀλλ' ὅσα ἔστιν ὁ πατήρ. καὶ γὰρ ἀφελὼν τήν τε τοῦ ἔχειν περίφρασιν καὶ τὴν τῶν πολλῶν καὶ κτιστῶν πραγμάτων ὑπόνοιαν, οὐχ ὅσα εἰσὶν εἶπεν οὐδ' ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ἀλλ' ὅσα ἐστὶν ὀνομαζόμενος θεοπρεπῆ δηλαδὴ παρ' ἡμῶν ὀνόματα, ἅτε καὶ τῆς θείας οὐ προσιεμένης ἐκείνης ἁπλότητος πληθυντικήν τινα ὅλως ἔννοιαν. ὁρᾷς πῶς ὁ μέγας Ἀθανάσιος κατ' ἐπιστήμην εἰς τὸ ἓν συνεπέρανε τὸ πληθυντικῶς εἰρημένον "πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν," ἀπηγορευκὼς πρότερον μὴ περὶ πραγμάτων πολλῶν καὶ κτιστῶν οἴεσθαι λέγειν ἐκείνην τὴν θείαν φωνήν. περὶ γὰρ ἑκτοῦ καὶ ἔχον-

tialiter, ut dicit D. Cyrillus, haec omnia sunt. ergo incorruptum, immobile, infinitum, impotens, providens, quaecunque pater sunt, haec omnia sunt filii, vel ad nostram circumscribendi consuetudinem, non falsa et adscititia filii propria. unum enim idemque divinae et simplici omnino naturae intelliguntur et sunt et dicuntur omnia. quaecunque enim deitati attribuuntur, inquit, unice et proprie uni et simplici et soli, haec communia naturalia patris et filii et unum idemque. quod deitas una est, ut natura. assentit Athanasio Cyrillus in thesauris spiritum filii proprium exhibens. vide, quomodo in propositione quum multis dixisset, omnia quae habet pater et quae attribuit deitati patris, dein in unum comprehendens non dicit, quaecunque habet, sed quaecunque sunt pater. sublata enim circumscriptione, 'habet' et 'multarum creatarumque rerum' ontione dicit non, quaecunque sunt nec quaecunque habet pater, sed quibus est nominatus tanquam dignis apud nos nominibus, quum divina illa simplicitas pluralem omnino notionem non postulet. videsne, ut magnus Athanasius ad doctrinam in unum redegit illud pluraliter dictum: quaecunque habet pater, mea sunt. quum antea negasset de multis et creatis rebus di-

τος καὶ ταὐτοῦ καὶ ἑτέρου καὶ τῶν τοιούτων μέμνησαι καὶ αὐτὸς ὡς ἀνωτέρω βραχὺ κατὰ χώραν ἑκάστῳ προσήκουσαν f. 175 v. τεχνικὴν ἀποδέδεικται.

Ἀλλ' εἰ βούλει, συνήγορος ἡμῖν καὶ ὁ θεῖος κεκλήσθω 35 Βασίλειος, πάντα λέγων τὰ θεοπρεπῆ ὀνόματά τε καὶ νοήματα ὁμοτίμως ἔχει πρὸς ἄλληλα τῷ μηδὲν παρὰ τὴν τοῦ ὑποκειμένου διαφωνεῖν σημασίαν. ὅσα γὰρ ἄν, φησίν, εἴπῃς ἐπὶ θεοῦ ὀνόματα, καταφατικά τε δηλαδὴ καὶ ἀποφατικά, εἴτουν ἀπαγορευτικὰ καὶ ἀρνητικά, ἃ δὴ προσόντα τε καὶ μὴ προσόντα λέγεται πρὸς τῶν ἁγίων ἐνίοτε καὶ ἀλλαχοῦ, ἓν διὰ πάντων ἐστὶ τὸ σημαινόμενον, εἴτ' ἀγαθὸν καὶ δίκαιον καὶ τὰ οὕτω λεγόμενα καταφατικά, εἴτ' ἀθάνατον καὶ ἄφθαρτον καὶ τὰ οὕτω λεγόμενα ἀρνητικά. διὰ γὰρ ἐκείνων, ἃ προσεῖναι λέγονται, καταφάσκομεν, διὰ δὲ τούτων ἀπαγορεύομεν ἃ μὴ πρόσεστιν, ὡς αὐτὸς ἐν τοῖς περὶ θεοῦ λεγομένοις φησὶν ὀνόμασι κατ' Εὐνομίου φερόμενος. ὅθεν ὁ ἀνώνυμος πολυώνυμος ἡμῖν ἀποροῦσιν ὀνόματος τοῦ κυρίως ἁρμόττοντος γίνεται, πλείσταις διαφοραῖς ὀνομάτων ἀνακαλύψαι βιαζομένοις τὴν περὶ τοῦ θείου ἡμῖν ἐγγινομένην ὑπόνοιαν. ὄνομα 36 γὰρ σημαντικόν, ὁ Νυσσαέων φάσκει Γρηγόριος, τῆς θείας φύσεως οὐκ ἐμάθομεν· δήλωσιν δὲ προσηγορίας τοιαύτης δι' ἧς ἐμπεριλαμβάνηται ἡ ἄφραστός τε καὶ ἀόρατος φύσις ἢ οὐκ εἶναι καθόλου φαμέν, ἢ πάντως ἡμῖν ἄγνωστον εἶναι.

cere divinam illam orationem esse putandam. nam de eo, quod possidetur et, quod possidet, de eodem et altero, de similibus ipse meministi, quae supra breviter ad locos unicuique idoneos disputata sint.

Iam vero, si placet, concors ille advocetur D. Basilius, qui nomina et notiones deo dignes idem valere inter se omnes dicit, quod ab subiecti significatione non dicrepent. quaecunque enim, inquit, de deo dixeris nomina adiudicantia et adiudicantia, positiva et negativa, quae apta et non apta interdum a sanctis dicuntur, unum est per omnia significatum, sive bonum, sive iustum, quae adiudicantia, sive immortale sive incorruptibile, quae abiudicantia dicuntur. illis enim, quae attribuuntur, exprimimus, his quae non attribuuntur abiudicamus. itaque, ut Eunomius dicit, in nominibus de deo dictis ipse fertur. quocirca innominatus ille multis a nobis nominibus vocatur, quippe qui nomine proprie quadrante indigeamus et, ut plurimis nominum varietatibus notionem dei nobis insitam aperiamus, cogamur. nomen enim divinae naturae congruens, Gregorius Nyssaeus ait, non audivimus. explicationem huius appellationis, qua comprehenditur intelligibilis et

καὶ ἔοικε τὸ τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων πλῆθος ταῖς ἐκ τῶν
περάτων τοῦ κύκλου πρὸς τὸ κέντρον συναγομέναις εὐθείαις,
μερισταῖς μὲν οὔσαις ἔξωθεν, τὸ δὲ κέντρον μερίσαι μὴ δυ-
ναμέναις, ἀλλὰ μᾶλλον, ὅσον ἐφικτόν, ἐνιζομέναις. ἐν γὰρ
f. 176 r. τῇ θεωρίᾳ, φησί, τῆς νοερᾶς φύσεως, διὰ τὸ ὑπερκεῖσθαι
τῆς αἰσθητῆς αὐτὴν καταλήψεως, στοχαστικῶς τῆς διανοίας
ὀρεγομένης τῶν ἐκφευγόντων τὴν αἴσθησιν, ἄλλοι ἄλλως κι-
νούμεθά τε περὶ τὸ ζητούμενον, καὶ κατὰ τὴν ἐγγινομένην
ἑκάστῳ περὶ τὸ ὑποκείμενον διάνοιαν, ὅπως ἂν οἷόν τε ᾖ,
87 τὸ νοηθὲν ἐξαγγέλλομεν. ὁ δ' ἀμαθὴς Παλαμᾶς διὰ γνώμης
ἀτόπου μοχθηροτέραν ἕξιν παρὰ φαῦλον τὰς τῶν ἁγίων ῥήσεις
ποιησάμενος, τὴν τοῦ θεοῦ συνεκύκησεν ἐκκλησίαν, οὐκ οἶδ'
ὁπότερον, εἴτ' ἄκων ἀγνοῶν τὴν ἐκείνων διάνοιαν, εἴθ' ἑκὼν
βλασφημῶν καὶ ἐν ὑποκειμένοις καὶ διαφόροις πράγμασι, τὰ
διάφορα τῶν πολλῶν ἐκείνων θεοπρεπῶν ὀνομάτων ἀσεβῶς
ἐκλαμβάνων, καὶ πολλὰς καὶ διαφόρους ἐντεῦθεν ἀκτίστους
κηρύττων θεοὺς καὶ θεότητας. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ Γρηγορίου τοῦ
Νύσσης, ὡς ἔοικε, βοῶντος ἀκήκοεν, ὡς ὅταν μὴ μίαν εἶναι
τὴν προσκυνουμένην φύσιν πιστεύσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ'
εἰς διαφόρους θεότητας ταῖς ἐννοίαις ἀπενεχθῶσιν, οὐκ ἔστιν
ὃ στήσει τὴν περὶ τὸ θεῖον ὑπόληψιν προϊοῦσαν διὰ τῆς
κτίσεως, ἀλλὰ τὸ νομισθὲν ἐν τῇ κτίσει θεῖον ἀφορμὴ πρὸς
τὴν ἴσην ὑπόληψιν τῷ μετ' ἐκεῖνο θεωρουμένῳ γενήσεται,

invisibilis natura, non prorsus incognitum nobis putamus. atque divinorum nominum multitudo similis est lineis a finibus circuli in centrum recta conciliatis, quae divisae ipsae extra, centrum dividere non possunt. etenim in disquirenda intelligibili natura, quoniam supra sensuum perceptionem posita est, mente ad ea quae sensum fugiunt per coniecturam percipienda attenta alii aliter persequimur id quod quaerimus et ad rationem de subiecto cuique innatam, quid et quale sit id quod cogitavimus, proferimus. ignarus autem Palamas propter ineptae opinionis pravitatem corruptis sanctorum verbis dei ecclesiam perturbavit, nescio non spontane incognita illorum sententia, an sponte maledicturus et in subiectis et variis rebus varia illa omnia divina nomina impie sublaturus et multos inde variosque increatos nuntiaturus deos et deitates. neque audisse videtur Gregorium Nyssaeum loquentem: si non unam esse venerabilem naturam crederent homines, sed in varias deitates cogitatione distribuerent, non esset quod notionem dei per creaturam prodeuntem constitueret. sed creditum in creatura divinum illud, principium ei, qui ad eandem existimationem illud disquisiturus est, fuit continuo et in omnia huius consequentiae

κἀκεῖνο τῷ ἐφεξῆς, καὶ διὰ πάντων ἡ τῆς ἀκολουθίας ταύτης πλάνη διενεχθήσεται, τῆς πρώτης ἀπάτης διὰ τῶν παρακειμένων μέχρι τῶν ἐσχάτων διεξιούσης· εἶτα ὡς ἂν μὴ τοῦτο, φησί, πάθοιμεν καὶ ἡμεῖς οἱ πρὸς τὴν ἀληθινὴν θεό- f. 176 v.
τητα βλέπειν παρὰ τῆς γραφῆς διδασκόμενοι, πᾶν τὸ κτιστὸν ἔξω τῆς θείας φύσεως νοεῖν ἐπαιδεύθημεν, μόνην δὲ τὴν ἄκτιστον φύσιν λατρεύειν τε καὶ σεβάζεσθαι, ἧς χαρακτὴρ ἐστι καὶ γνώρισμα τὸ μήτε ἄρχεσθαι τοῦ εἶναί ποτε μήτε παύεσθαι.

Ὁρᾷς τὸ τῶν πατρίων θεσμῶν καὶ ῥήσεων ἀναμφισβή- 38
τητόν τε καὶ δυσαντίβλεπτον μετὰ πάσης εὐκρινείας ἅμα καὶ καθαρότητος προϊόν; μόνην γὰρ τὴν θείαν οὐσίαν καὶ φύσιν λατρεύειν τε καὶ σέβεσθαι παραινεῖ· ἃ δ' ἀνούσιά τε καὶ πολλὰ καὶ τῆς θείας φύσεως ἐκτός, τούτων οὐδὲν οὐδαμῇ μήτε προσκυνεῖν μήτε σέβεσθαι. πολέμια γὰρ ἀλλήλοις καὶ πάνυ μαχόμενα τῷ τε μόνῳ τὰ πολλὰ καὶ τῇ οὐσίᾳ τὰ ἀνούσια. δυοῖν γὰρ ἀνάγκη περιπίπτειν θατέρᾳ, ἢ τῇ τῶν ἀσεβῶν ἀθείᾳ ἢ καὶ τῇ τῆς Ἑλλήνων πολυθεΐας ἀσεβεστέρᾳ κακίᾳ, μεταξὺ κειμένην παρατρέχοντας τὴν εὐσέβειαν. ὡς καὶ τοῦτο πολλάκις ἡμῖν ἀνωτέρω καὶ διαρκῶς ἀποδέδεικται, τὴν μὲν τῶν Ἑλλήνων δηλαδὴ πολυθεΐαν βραχύν τε καὶ οὐκ ἄπειρον τὸν ἀριθμὸν κεκληρῶσθαι, τὴν δὲ τοῦ Παλαμᾶ πέρας εὑρεῖν οὐδαμῇ ποτέ, οὐκ οἶδ' ὁπότερον εἴποιμι ἂν

error permanabit, quum prima fraus inde per propinqua usque ad extrema permeat. dein, hoc, inquit, ne patiamur, nos ad veram deitatem oculos convertere edocti scriptura, omne creatum extra divinam naturam cogitare didicimus, unam increatam naturam adorare et venerari, cuius signum est atque indicium neque incipere esse nec desistere.

Videsne veterum decretorum dictorumque probabilitatem ad refutandum difficilem cum omni perspicuitate et munditie prolatam. unam enim divinam essentiam et naturam adorare et venerari commonetur. inessentialia et multa et extra divinam naturam posita minime adorare et venerari. sibi enim inimica et valde repugnantia, uni multa, essentiae inessentialia. necesse est ut incidamus aut in impiorum atheismum aut in Graecorum polytheismi nefandam calamitatem, praetereuntes religionem intra positam, quod supra et perpetuo demonstravimus. nempe Graecorum polytheismus exiguum, non immensum numerum sibi comparavit, Palamas vero fines invenire nullo modo, nescio utrum nolit an nequeat. utrumque enim fieri et potest et non

προσηκόντως, εἴτ' οὐ βούλεσθαι εἴτ' οὐ δύνασθαι· ἄμφω γὰρ αὐτῇ μεγάλην ἔχει χώραν ἅμα καὶ οὐχ ἅμα. ἃ γὰρ ἀμαθοῦς ὁμοῦ καὶ κακοτρόπου διανοίας ἀπορρεῖ, τούτων εἶναι μηδὲν ὃ μὴ κακίας ἀπόζει μακρᾶς ἰδίᾳ καὶ κοινῇ.

Καὶ ταῦτα μὲν τῇδέ πη ἔσχε, καὶ τοῦτον εἰρῆσθαι τὸν τρόπον συμπέπτωκε τῷ Γρηγορᾷ περὶ τῶν δυοῖν ζητημάτων.

potest. et quae ex ignora et maligna mente profluunt, horum nihil est, quod non publice et privatim oleat immensam pravitatem.

Haec ita se habebant et hac ratione de duabus quaestionibus disseruit Gregoras.

ΛΟΓΟΣ ΔΟΓΜΑΤΙΚΟΣ Γ. C. 1276 f. 156 r.

ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΞΕΩΣ ΗΝ Ο ΓΡΗΓΟΡΑΣ ΜΟΝΑΧΟΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΕΠΟΙΗΣΑΤΟ, ΑΡΞΑΜΕΝΟΣ ΜΕΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΥΡΟΥ ΙΩΑΣΑΦ ΤΟΥ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ, ΤΕΛΕΣΑΣ ΔΕ ΑΥΤΗΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΥΤΟΥ ΠΑΛΑΜΙΤΑΣ.

Εἶεν, ὦ φίλων ἄριστε Πρωταγόρα. τὰ μὲν δὴ μέχρι καὶ ἐς τόδε σοι εἰρημένα καὶ ἔγνων ἀκηκοὼς καὶ τῷ φανταστικῷ τῆς ἐμῆς ἀνάγραπτα ψυχῆς ἐπεπράχειν, μνήμης τε ἔαρ δημιουργῶν ὡς εἰπεῖν ἐμαυτῷ, καὶ ἅμα λήθης γῆρας οὑτωσί πως ἐπιτεχνώμενος. καί σοι χρεὼν εἰδέναι με χάριτας οὐ βραχείας, ὅτι μὴ καὶ μάλα πλουσίας ὁμολογοῦντα πρῶτον μὲν τοῖς διαλεκτικοῖς ἀγῶσι τοῦ Γρηγορᾶ, ὅτι πολεμουμένοις τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασι τό γε εἰς αὐτὸν ἧκον ἀνθοπλίζε-

NICEPHORI GREGORAE LIBER DOGMATICUS TERTIUS.

RELATIO SERMONIS QUEM NICEPHORUS GREGORAS MONACHUS HABUIT, INITIUM A REGE DOMINO IOSEPHO CANTACUZENO, FINEM IN PALAMITAS FACIENS.

Haec quidem carissime Protagora bene se habent. Sed quae hucusque a te dicta sunt partim iam aliunde fando audivi, partim e mentis meae cogitatione hausta conscripsi, quum recordationis ut ita dicam ver mihi renovarem et simul oblivionis senium reficerem. tibi autem me non exiguas sed gratias uberrimas debere satis scio. et primum quidem propter certamina dialectica Gregorae, qui socius noster accingit se in sanctae doctrinae adversarios, deinde tuae animi sa-

ται συμμαχῶν ἀεί, ἔπειτα καὶ μεγαλονοίᾳ τῇ σῇ εὐφυῶς τε
ἀναλεξαμένῳ τὰ χρειωδέστερα τῶν ἐκείνῳ λεχθέντων καὶ τρά-
πεζαν ἡμῖν ἡδίστην αὐτὰ παραθέντι μεγαλοψύχως καὶ δίχα
B φορτικοῦ τινὸς ἤθους παντός. σὺ δ' εἰ βούλει, καὶ δευτέ-
ραν ἐμοὶ ταύτην ἔφεσιν πρὸς θεοῦ τελεῖν προθυμήθητι.
ἀκήκοα γὰρ καὶ Ἰωάσαφ τὸν προβεβασιλευκότα Καντακουζη-
νόν, ἀνιαθέντα λίαν ἐπὶ τῷ Γρηγορᾷ γραφαῖς καὶ ἱστορίαις
μακραῖς δεδωκότι τὰ τῆς διαλέξεως ταυτησὶ καὶ ἀκοαῖς δη-
μοσίαις ἐπ' αἰσχύνῃ τοῖς ἀμφὶ Παλαμᾶν δεδωκότι, ταῦτ'
ἄρα μέρη τινὰ τῶν γραφέντων ἀναλαβόντα, λογίων ἀμαθῶν
οἴκοι συγκροτῆσαι συνέδρια συνεχῆ, καὶ θεολόγους ἀλόγους
χειροτονῆσαι, παιδείαν ἐξαίφνης ἀπαιδαγώγητον ἐμφυσήσαντα
σφίσι, καὶ διαλεκτικῶν ἀνάδοσιν αὐθημερὸν οὑτωσὶ μηχανη-
σάμενον αὐτοσχέδιον, καὶ οὕτως εἰπόντα δὴ καὶ ἀκούσαντα
λοιδορίας παμπόλλους κατὰ τῶν τοῦ Γρηγορᾶ ῥημάτων καὶ
λόγων ἐκείνων, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν κατὰ τῆς εὐσεβείας ἄντικρυς
αὐτῆς, ἔπειτα πλείοσι βιβλίοις αὐτὰ μετεγγράψαντα διανεῖ-
μαι τοῖς αἱρεσιώταις, καὶ μυρμηκιὰν λοιδοριῶν ἐν γραφαῖς
B ἀσελγῶν τὴν ταχίστην προστεταχέναι γενέσθαι. ἑνὸς δ' ἐκεῖ-
θεν καὶ ἡμίσεος ἐνιαυτοῦ τριβέντος, κενὸν καὶ ἀνήνυτον τὸ
τῶν ἐλπίδων σφίσι θέρος ἐβλάστησε. καὶ τὰ τῆς παροιμίας
ἀτεχνῶς ἑωρᾶτο· ὤδινε γάρ, φησίν, ὄρος καὶ ἔτεκε μῦν, καὶ
f. 156 v. ἄνθρακες ἦσαν αὐτοῖς οἱ προσδοκώμενοι θησαυροί. καὶ ὅσαι

pientiae quippe qui egregie communicaveris mecum quaecunque dictorum illius praestantissima sunt hisque mensam mihi apposueris suavissimam cum animi magnitudine et summo officio. tu vero si vis hoc quoque alterum mihi exponas. audivi enim regem Iosephum Cantacuzenum vehementer iratum Gregorae qui scripta et historias longas de disputatione illa confecerat et publici fecerat iuris in ignominiam asseclarum Palamae, e libris quaedam elegisse et domi interpretum indoctorum conclamatis synedriis plenis et advocatis theologis amentibus, horum ope repente doctrinas indoctas conflasse et eodem die sic sermonum expositionem ex tempore instituisse: deinde eum postquam dixisset et audivisset convicia multa in Gregoram unaque sic in ipsam eius pietatem, haec pluribus libris conscripsisse et traditis his in manus haereticorum iussisse quam celerrime turbam conviciorum turpissimorum in scriptis effici. sed anno uno ac dimidio praeterlapso inanis et infecunda exspectationum aestus iis effloruit, et quod est in proverbio illud conspicuum erat: parturiebat enim ut aiunt mons et genuit murem; et in carbones abierant thesauri exspectati; et quae de huiusmodi casu ferebantur proverbia facile iam

τοῦ τοιούτου κόμματος ἦσαν παροιμίαι, χώραν ἔσχον τηνικαῦτ' ἐκλαλεῖσθαι· μετὰ γὰρ τοσοῦτον, ὡς εἴρηται, χρόνον ὀφθέντα τὰ ἐκείνων δυσσεβῆ καὶ πλείω τῆς ἀσεβείας τὴν ἀμαθίαν κεκτημένα λογάρια, μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἀμβλωθρίδια, κατάγνωσιν μὲν τοῖς οἰκείοις, γέλωτα δὲ τοῖς ἡμετέροις ἐνεποίει μακρόν. διὸ καὶ βραχὺ φανέντα ὁμοῦ τῷ πληγέντι ἀέρι πρὸς τἀφανὲς ᾤχοντο ἀπιόντα. οὐ μὴν κόρος ἦν οὐδ' οὕτω τῆς κατασχούσης τοὺς δυσσεβεῖς κακίας οὐδείς, ἀλλ' ἑτέραν ἐφ' ἑτέρᾳ τρίβον τοῖς λογισμοῖς ἐβάδιζον. καὶ πασῶν ὀψὲ βελτίστη σφίσιν αὕτη νενόμισται. λόγοις γὰρ φιλικοῖς 4
διὰ μέσων φίλων ἀνδρῶν ἀξιοῖ Γρηγορᾶν Καντακουζηνὸς οἴκαδε παρ' αὐτὸν ἀφικέσθαι πρὸς ἀνάμνησίν τε καὶ ἀνανέωσιν ἴσως τῆς προτέρας φιλίας ἐκείνης. καὶ ὃς νομίσας ἐπαγγελίαν ἐπανορθώσεως ἔχειν τὸ πρᾶγμα, αὐτός τε, ὥς φασίν, ἀφίκετο, καὶ σέ γε συνέκδημον ἦν ἐπαγόμενος. καὶ ἃ μὲν ἠκηκόειν αὐτὸς παρ' ὁτωνδήποτε, ταῦτ' ἐστίν· ἃ δ' ἑξῆς ἐγεγόνει, καὶ ὅπως καὶ ὅθεν τὰ τῆς διαλέξεως αὖθις ἀρξάμενα ὅπῃ συνεπεράνθη, ἡδέως ἂν παρὰ σοῦ πυθοίμην.

Συνεληλυθότοιν ἀμφοῖν, ὦ φίλε Κλεόδημε, πρὸ δείλης 5
ἑῴας ἐς τὸ μοναδικὸν τοῦ προβεβασιλευκότος Καντακουζηνοῦ φροντιστήριον, προσηνῆ μὲν καὶ ἠρέμα γλυκεῖαν ἔσχε τὴν ἀρχὴν τὰ τῆς ὁμιλίας, καὶ ὡς ἦν αὐτοῖς εἰωθὸς ἐκ πολλοῦ, ταραχῆς δὲ τὰ ἑξῆς καὶ θορύβου πάντα μεστὰ ἐγεγόνει πα-

tum usum inveniebant. nam post tantam quod diximus temporis spatium in lucem provenerunt illorum malitiosi et impietatis multoque maioris ignorantiae pleni sermones vel potius fetus monstrosi, quibus sibimet ipsi ignominiam nobis vero risum magnum moverunt. itaque quae cito apparuerunt, una cum percusso aere evanuerant. neque tamen sic ulla satietas erat tantae adversariorum improbitatis; sed modo hanc modo illam viam in disceptationibus inibant et in fine hoc iis inter alia omnia visum erat optimum. amicorum familiari invitatione Gregoram Cantacuzenus domum suam vocavit ut renovaretur pristina amicitia. et ille nuntiis amicitiae confisus eum convenit et te quidem comite. haec autem sunt quae ab aliis accepi. quae facta deinde sint et quomodo et unde concertationes redintegratae et quem ad finem perductae sint a te percontari volo.

Nos ambo amice Cleodome quum venissemus bene mane in regis Cantacuzeni cellam monasterii, primo quidem ut nobis iucundum erat, laeto et familiari usu cum iis fruiti sumus, qualem antea ex multo tempore consueramus. sed paullo post turbae et tumultus redierunt. ubi enim rex Cantacuzenus inter colloquia Palamam laudare rursus

λινδρομήσαντα. ἀρξαμένου γὰρ βασιλέως τοῦ Καντακουζηνοῦ μεταξὺ τῆς ὁμιλίας τὸν Παλαμᾶν ἐπαινεῖν, τὸν λόγον εὐθὺς οἱ ἀμφ' αὐτὸν μονάζοντες ἄνδρες καὶ πλήρεις σοφίας ἁπάσης εἶναι οἰόμενοι, αὐτόν τε ἐθαύμαζον Παλαμᾶν καὶ τὰ ἐκείνου δόγματα πλέον ἢ κατὰ βασιλέα Καντακουζηνὸν ἀνύμνουν, ὡς καλῶς μὲν λέγοι περὶ ἐνεργειῶν ὅτι τε ἄπειροι καὶ διάφοροι μὲν τῆς θείας οὐσίας ἄκτιστοι δὲ καὶ ἀνούσιοι,
f. 157 r. ὡς καλῶς δ' αὖ καὶ περὶ τοῦ ἐν Θαβωρίῳ τῷ ὄρει γενομένου πάλαι φωτὸς ἀποφαίνεται ὅτι τε ἄκτιστον κἀκεῖνο καὶ
6 διάφορος τῆς Ἰησοῦ θεότητος ἄλλη θεότης. ἀπήντησεν εὐθὺς ὁ Γρηγορᾶς ὀνειδίζων πῶς ἂν εἴποιμι σφίσι καὶ καθαπτόμενος τῆς ἀωρίας, ὅτι μηδὲ μετὰ τὴν τοῦ κυρίου παιδείαν συνιέναι ἔχουσιν, οὐδ' αἰδώς τις ἔπεισιν ὅτι μοναδικόν ἐστιν ὃ νῦν περίκεινται σχῆμα, ἀλλὰ περιφανῶς αὐτοῦ καταψεύδονται, ἀπᾴδοντα μὲν αὐτῷ ἀπᾴδοντα δὲ τῷ καιρῷ φθεγγόμενοι καὶ παίζοντες ἐν οὐ παικτοῖς. τό τε γὰρ σχῆμα μὴ μόνον θεολογεῖν οὐ προστάττει, ἀλλ' οὐδὲ φθέγγεσθαι δίδωσιν ἔξω τῆς ὀφειλομένης πρὸς θεὸν ὑμνῳδίας, ἐργάζεσθαι μὲν οὖν ἀεὶ ταῖς χερσὶν ὅση δύναμις. καὶ ἅμα τῶν πάλαι θείων ἐπεισῆγε μαρτυρίας ἀνδρῶν, δυσωπητικωτέρας οὔσας ἐκείνας, οἱονεί τινι πολιᾷ τὸ αἰδέσιμον ἐσχηκυίας διὰ τὴν τῶν εἰπόντων ἀρετήν τε καὶ ἀρχαιότητα. ἀκούομεν γάρ, φησί, καὶ Παύλου λέγοντος "αἱ χεῖρες αὗται διηκόνησαν ἐμοὶ καὶ τοῖς
7 σὺν ἐμοί." πολυλογίαν δὲ καὶ ὁ τῆς μοναδικῆς πολιτείας δι-

incepit illico qui una cum eo in monasterio erant viri omnes elati doctrina sua multa eundem Palamam eiusque dogmata celebrando etiam regem Cantacuzenum superabant, quum illum praeclarissime de divinae naturae virtutibus quae infinitae et variae essent in essentia divina contendisse dicerent. Gregoras autem statim respondens increpuit eos quod neque temporis neque monachorum vivendi usus rationem haberent ullam, sed impudenter quae ab ipsius sententiis aliena essent obtruderent et quae tempori non commoda essent exclamarent et luderent res gravissimas. nam nostra, inquit, vitae ratio non solum nos vetat disputare de rebus divinis sed etiam proferre quidquam praeter solitam dei celebrationem. nunc enim quantum fieri potest manibus agendum est. ad haec autem Gregoras sanctorum virorum testimonia attulit, quae sane pudorem movent ne seni de honore quidquam detrahatur propter sermonum gravitatem eius et aetatem. audimus enim, inquit, Paulum dicentem: 'manus hae servierunt mihi et sociis meis.' concertationem autem verborum Ioannes etiam monachorum vivendi rationis praeceptor, vanarum opinionum cathedram esse

δάσκαλος Ἰωάννης κενοδοξίας καθέδραν εἶναι φησίν, ἀγνω- σίας τεκμήριον, εὐτραπελίας χειραγωγόν, ψεύδους ὑπουργόν, κατανύξεως ἀφανισμόν, καταλαλιᾶς θύραν, τῆς κατ' ἀνθρώ- πων δηλαδὴ λοιδορίας, καὶ οὐδαμῇ τῆς κατὰ θεοῦ· τοῦτο γὰρ οὐδ' ἐπὶ νοῦν τῷ θείῳ ἐκείνῳ ἀφίκετ' ἀνδρί. ὁ γὰρ τὴν κατ' ἀνθρώπων λοιδορίαν οὕτω κολάζων πῶς οὐκ ἂν ἐξεπέ- πληκτο καὶ πρὸς ἀφωνίαν κατηνέχθη, λοιδορίας ἀκούων κατὰ θεοῦ; λοιδορία γάρ ἐστι κατὰ θεοῦ πάντως ἡ τῶν ἀμα- θῶν ἄκαιρος θεολογία. καὶ τοῦτο δῆλον ἡμῖν ὁ Χρυσορρή- μων αὐτίκα ποιήσει. ἐτίμησε γάρ σε ὁ θεός, φησίν, οὐχ ἵνα αὐτὸν ὑβρίζῃς· ὑβρίζει γὰρ αὐτὸν ὁ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ πε- ριεργαζόμενος. τούτοις ἐκεῖνοι τὸ εἰωθὸς ἀντεισῆγον ἐκεῖνο· εἶτα ἐρρῶσθαι φράσομεν, φησί, τὰς θεολογικὰς τῶν ἁγίων βίβλους ὡς ἂν εἰ ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ τοῖς πεπονηκόσι γρα- φείσας; χαίρειν δ' ἐάσομεν τὸ θεῖον εὐαγγέλιον ὃ τὰς γρα- φὰς ἡμῖν ἐρευνᾶν παραινεῖ;

Πρὸς ταῦτα ὁ Γρηγορᾶς οὑτωσί πως ἀπήντησεν. αἱρε- B τικῶν μοι προφέρετε, ἄνθρωποι, ῥήματα. τίνων δὴ τούτων; ὧν τὴν ἄτοπον ἔρευνάν τε καὶ πολυπραγμοσύνην δημοσίᾳ τοῦ Χρυσορρήμονος ἐξελέγχοντος οὔπω γε ἠκηκόειτε, ὡς ἔοικεν. ἀκούσεσθε δὲ νῦν, καὶ εἰ μὴ πάνυ τι σφοδρῶς γε εἴη ὑμῖν πρὸς βουλήσεως, τὰς τῶν αἱρετικῶν ἀντιθέσεις συχνά τε κἀκ

dicit, ignorantiae documentum, argutiarum subsidium, fraudis instru- mentum, demissi animi eversionem, portam dicacitatis, conviciorum scilicet in homines, nec vero in deum. haec igitur a sancto viro illo abhorrebant; qui quum ita maledicentiam in homines vituperarit, nonne stupefactus esset et obmutuisset, si in deum maledicta audis- set? maledicta autem in deum sunt indoctorum intempestivae dispu- tationes theologicae. quod Chrysostomus quoque nobis affirmat: 'ho- noravit te inquit deus non ut eum contumelia afficias. contumelia vero afficit is qui subsantiam eius curiosius explorat.' his autem rex et asseclae eius ut consuerant opposuerunt haecce: quid? ergo omit- tendi nobis sunt sanctorum libri theologici quasi ad nullam utilitatem sint conscripti; ergo omittendum nobis divinum evangelium quod scri- pturas ut scrutemur nos adhortatur?

Sed ad haec Gregoras sic fere: vos haereticorum dicta mihi profertis. Hi vero quales sunt! anne horum ineptam scrutationem et curiosam industriam palam a Chrysostomo deprehendi nunquam audi- vistis? sed audietis nunc etiam prorsus nobis invitis quomodo hic haereticorum oppositiones continuo ac strenue refellerit. 'profitere' in-

τοῦ σύνεγγυς ἀνατρέποντος. ἀνάγνωθί σου, φησίν, τὴν ὁμολογίαν, αἱρετικέ. ὅτε προσῆλθες βαπτισθῆναι, τί εἶπες; καὶ ἐπὶ μὲν τῶν φρικτῶν ἐκείνων μυστηρίων τὴν πίστιν προσήγαγες, νῦν δὲ τοῦ θεοῦ πολυπραγμονεῖς τὴν οὐσίαν; ἀλλ' ὅρα τί πάλιν ὁ ἐχθρὸς ἀντιλέγει τῆς ἀληθείας· μὴ γὰρ ἀργοὺς ἡμῖν ὁ θεὸς δέδωκε λογισμούς; μὴ γὰρ ἁπλῶς εἰλήφαμεν τοῦ νοῦ τὸ κριτήριον; δεῖ καὶ λογισμοῖς ἐρευνᾶν τὴν πίστιν, καὶ μὴ ἀνεξέταστον εἶναι τὴν εὐσέβειαν. ἀλλὰ χρεών,
f. 157 v. φησίν, ἐχθρὲ τῆς ἀληθείας, τῆς ἐξετάσεως ὅρον εἶναι τὰ θεῖα λόγια καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ δοθέντας ἡμῖν τῆς εὐσεβείας
B κανόνας. σὺ δ' ὑπερβαίνων βιάζῃ τὴν ἀλήθειαν. καὶ ὅρα πάλιν τίνας ὁ αἱρετικὸς ὑποφέρει λόγους. οὐχ εὑρίσκομεν, φησίν, τὴν πίστιν ἀσφαλῆ πανταχῇ. εὑρίσκομεν γὰρ τὸν Ἀδὰμ ἀπὸ τῆς πίστεως πεσόντα. ὅρα δὲ καὶ τοῦ Χρυσορρήμονος τὴν ἀνθυποφοράν. βλέπε, φησί, πάλιν τοῦ πονηροῦ δαίμονος τὰ ῥήματα τοῦ πάντα τολμῶντος. ἀλλ' οὐχ ὁ πιστεύων τῷ τυχόντι πιστός, ἀλλ' ὁ θεῷ πιστεύων ἀληθῶς. μὴ γὰρ ἔδειξας ὅτι θεῷ πιστεύσας ἀπώλετο; διαβόλῳ πιστεύσας ἀπώλετο, θεῷ ἀπιστήσας ὠλίσθησε. τούτοις μὲν δὴ οὖν τοῖς ῥήμασι τὸν αἱρετικὸν ἐπεστόμισε τότε· μὴ μόνον δ' οὖν, ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἐκεῖθεν ἐς τόδε ταὐτὰ τοῖς αἱρετικοῖς ἐκείνοις προφέρουσιν ἕτεροι, τοῖς αὐτοῖς τοῦ Χρυσορρήμονος ἅπαντες βέλεσι πλήττονται.

1. τοῦ Χρυσοστόμου ἐκ τοῦ εἰς τὸ ῥητὸν τὸ ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς.

quit, confessionem tuam haeretice. quum ad baptisterium accessisti quid confessus es? horrendis illis mysteriis fidem habuisti? nunc vero dei essentiam scrutaturus es? sed vide quae veritatis adversarius contra dicat. quid, inquit, nonne acrem nobis mentem dedit deus? nonne revera accepimus rationis criterium? ergo mente nos fidem perscrutemur oportet neque pietas inexplorata esse debet. contra ille: oportet autem veritatis adversarie, scrutationi nostrae terminos praescribant divina praecepta et a deo datae nobis pietatis leges. tu vero transiliendo in veritatem peccas. sed vide quae alia proferat haereticus: non invenimus, inquit, fidem tutam ubique. scimus enim Adam etiam fide lapsum.' sed vide etiam quae Chrysostomus huic respondeat: 'considera, inquit, rursus maligni daemonis dicta omnia periclitantis. non qui fortunae confidit fidelis est sed qui deo confidit in veritate. an demonstrasti illum deo confidisse et sic interiisse? diabolo confidit et sic interiit; deo non confidit et lapsus est.' Ilis igitur verbis haeretico ille os obturavit. sed non solum hic, verum etiam ceteri quotquot ad hunc diem eadem quae haeretici isti faciunt, omnes Chrysostomi iisdem armis prosternuntur.

Τούτων δ' οὕτω λεγομένων ἤρξαντό τινες τῆς ἐφεδρείας 10
ἐπεισιέναι. σύνηθες γὰρ τουτὶ Καντακουζηνῷ προλοχίζειν ἐφεδρείας ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ Τελχίνων τοιούτων ἐπιφέρειν ἐξ ἀφανοῦς στρατόπεδα, αὐτῷ μὲν συμμαχίαν, τοῖς δ' ἀντιθέτοις ἔκπληξιν· ὧν ὁ πρῶτος καὶ μάλιστα πάντων ὁμόψυχός τε καὶ ὁμογνώμων καὶ πάντα στεργόμενος ἀνελάμβανεν εὐθὺς τὰ τοῦ ἐν Θαβωρίῳ τῷ ὄρει φωτὸς ἐκεῖνα, καὶ ἐλοιδόρει τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας δογμάτων μυρία παθόντα δεινὰ Θεόδωρον, ὃς πρὸς τῶν εἰκονομάχων μετὰ πλείστας πρότερον καὶ διαφόρους κολάσεις καθάπερ ἀμνὸς κατὰ γῆς ἐκτεθεὶς ἀκμαῖς σιδήρων ἐστίζετο γραφόμενος ἅπαν τὸ πρόσωπον, ἔμενε δὲ τὴν ψυχὴν ἀκλινής, ἕως εἰς ἐξορίαν ἀπενεχθεὶς τῷ ἀδεκάστῳ δέδωκεν αὐτὴν ἀθλοθέτῃ θεῷ. ἐλοιδόρει δ' ἐκεῖνον ὅτι βοηθῶν ὀρθοδόξοις βι- 11
βλία κατὰ τῶν εἰκονομάχων ἀφῆκε τῷ βίῳ, τὴν ἐκείνων τότε ἐξελέγχοντα δυσσέβειαν, νῦν δὲ τὴν Παλαμικήν, ἐκ μιᾶς ἀρξαμένων ἀμφοῖν προφάσεως, τοῦ ἐν Θαβωρίῳ λέγω τῷ ὄρει φωτός, ὡς δειχθήσεται πλατύτερον προϊόντος τοῦ λόγου. καὶ ποία τοῦτον, ἔφασκεν, οἶδεν ἐκκλησία; καὶ τίς αὐτοῦ ποτὲ μνήμην πεποίηται τῶν ἡμερῶν; καὶ πολλὰ τοιαῦτα συνείρων τὴν τῶν βλασφημιῶν ἐπήνεγκε κορωνίδα, ὅτι πάνθ' ὅσα βιβλία πεποιῆσθαι λέγεται κατὰ τῶν εἰκονομάχων αὐτῷ αἱρέσεων γέμει μακρῶν. καὶ εἰ μὲν ἕτεροί τινες ὑποβολιμαῖα πα-

Quibus dictis inceperunt quidam parare insidias. consuerat enim Cantacuzenus in huiusmodi rebus insidiatores instruere et ex occulto Telchinorum copias protrahere, ipsi quidem firmum subsidium, adversariis vero terrorem magnum. e quibus qui primus surrexit et hic quidem cum reliquis omnibus maxime conspiravit et eandem mentem habuit et valde omnibus dilectus erat, arripuit sermonem de luce illa in monte Thabore, et contumeliis obruit Theodorum qui pro Christo et divinis ecclesiae praeceptis cruciatus summos perpessus erat; qui ab Iconomachis inter plurima et varia verbera velut agnus humi extensus acubus ferreis punctus erat et laceratus totam faciem; tamen animam non abiecerat donec exul iudici incorrupto deo eam tradidisset. contumeliis autem eum affecit quod fidelium socius scripta ediderat quibus iconomachorum impietas deprehendebatur tunc vero etiam Palamitarum qui eadem impietate submersi erant. dico enim sermonem de luce in monte Thabori, quam infra exponemus planius. quae vero inquit ille ecclesia hunc agnovit; quis memoriam eius observavit? his insuper alia multa addidit et contumeliarum turbam effecit quum libros quotquot omnino conscripti ferrentur contra iconomachos

ρεισενέγκαντες τὸ αὐτοῦ γε ἐπέγραψαν ὄνομα, ἀνέγκλητος μὲν ἔσται αὐτός, τὰ δὲ βιβλία οὔ· εἰ δ' αὐτοῦ τῷ ὄντι βεβαίως εἰσίν, ὁμοῦ τοῖς βιβλίοις ἄρα ἀπόβλητος καὶ αὐτὸς καὶ τοῖς ἄλλοις αἱρετικοῖς ἐναρίθμιος.

12 Τοσούτων οὖν καὶ οὕτω μεγέθους ἀσεβείας ἐχόντων λόγων αὐτήκοος ὁ Γρηγορᾶς γεγονὼς σφόδρα τε ἐξεπλάγη καὶ ἄφωνος ἔμεινεν ἄχρι καὶ ἐς ὥρας μακρόν τι διάστημα. ἔπειτα θυμοῦ καὶ ζήλου θείου μεστὸς γεγονὼς τοιάδε, στραφεὶς πρὸς τὸν Καντακουζηνόν, φησί. τί μου τὸ γῆρας οὐκ ἐᾷς ἠρεμεῖν, ἀλλ' ἐπιβουλεύεις ἀεί; τί με ταῖς σαῖς ἀεὶ μερίζων αἱρέσεσιν οὐκ ἐνάρκησας οὐδ' ὀψὲ τῆς ἡλικίας τῆς σῆς καὶ τῆς νῦν βαρυδαίμονος τύχης; τί μ' ἄλλοτ' ἄλλοθεν ὡς ἐκ λόχμης καὶ δρυμοῦ προσβάλλων, οὐ τολμᾷς κατὰ μέτωπον f. 158 r. ἄντικρυς τὸν σὸν ἐπιφέρειν πόλεμον, ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὔθ' ὅθεν οὔθ' ὅτε μὴ τὴν σήν μοι προσάγεις ἀτέκμαρτον πεῖραν; τί κατὰ τῶν θείων δογμάτων ἄλλοτ' ἄλλους ἐγείρεις Ὀλύμπους καὶ Παρνασοὺς βλασφημίας αὐτομαθοῦς καὶ ὀψιμαθοῦς; τί κατὰ τῶν θείων πατέρων χαράδρας ἀνορύττεις ἀεὶ καινοτέρας καὶ μόνῃ τῇ σῇ παρευρημένας αὐτοθελεῖ ἐπινοίᾳ; τίνα τοῦτον ἐξ αὐτοσχεδίου τῷ θείῳ ἐκείνῳ πατρὶ καὶ σοφῷ διδασκάλῳ τῆς ἐκκλησίας νέον ὁπλίζεις Ἀρχίλοχον ἢ μᾶλλον Ἀρχιλόχου πίθηκον, ὃς πρὶν ἢ μαθεῖν ἄπονον οἴεται

nimis refertos esse pravis opinionibus diceret et nisi ab aliis quibusdam interpolatoribus nomen eius inscriptum esset libris, ignotum illud mansurum fuisse; non tamen libri ipsi; qui revera quidem exstarent sed una cum his nomen eius abiiciendum esse et annumerandum reliquis haereticis.

Quae verba tantae plena impietatis quum Gregoras audisset vehementer animo perculsus est et obmutuit per longum horae intervallum. at deinde animo et divina condignatione impletus vertit se in Cantacuzenum verbis hisce: cur non aetatem mihi sinis tranquillam? cur semper haeresi tua inquietas me neque succurris mihi qui aetate iam confectus sum et quum tanta nunc dominetur miseria? cur modo hinc modo illinc tanquam insidiis et latebris exsiliens mihi non exadversus frontem meam bellum paras? neque locus neque tempus est quo non insolentissimas tuas tentationes in me vertas. cur in divina dogmata modo hos modo illos exstruis Olympos et Parnassos contumeliarum a te confictarum et sero tamen frustra excogitatarum: quid in sanctos patres semper facit foveas: quae solo tuo consilio fodiuntur. cur ex tempore in divinum patrem illum et praeceptorem sapientissimum, novum instruis Archilochum vel potius Archilochi simiam; qui

εἰληφέναι ταμίαν σοφίας τὴν Ἡσιόδου δάφνην, καὶ μόνῃ θε-
λήσει τὸ δογματίζειν ἁλώσιμον. ἢ οὐκ ἀκούεις, τί ταῦτ' ἐπὶ 13
σοῦ τὸ σχετλιώτατον τοῦτο καὶ μεμηνὸς ἀνθράριον ἐξηρεύ-
ξατο; ἆρ' ἀνεκτὰ ταῦτ' ἀκοαῖς λόγῳ καὶ διανοίᾳ διοικουμέ-
ναις; φθέγξαι τι πρὸς ταῦτα, ἵνα γνῶμεν εἰ μὴ ὁμότροπον
τρέφεις γοῦν ἐν τούτοις καὶ αὐτὸς τὸ τῆς γνώμης βουλόμε-
νον. ἡ γὰρ σὴ σιωπὴ σφαλεροῦ συνειδότος ὑποψίαν ἀνει-
ληφυῖα πολλάς, οἶμαι, ἐγερεῖ κατὰ σοῦ τὰς τῶν λοιδοριῶν
τρικυμίας. ἦ γὰρ οὐκ αὐτὸς ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ σφετέρου
θιάσου παντὸς ἄντικρυς καταμαρτυρεῖ καὶ τῶν ἀσεβειῶν
ἐπιψηφίζεται τὴν μεγίστην; ὃν γὰρ πᾶσαι διαρρήδην τιμῶ-
σιν εὐσεβῶν ἐκκλησίαι, καὶ ὃν ὑμνοῦσι λογογράφων καὶ
μουσουργῶν ὁσίων χοροὶ κατὰ πᾶσαν χρόνου περίοδον, καὶ
οὗ τοὺς ἄθλους καὶ τὰ σοφὰ παλαίσματα διὰ πάσης ἠχῆσαι
γῆς διαγέγονε, τοῦτον οὗτος ἰσχυρίζεται μὴ εἰδέναι, ἀλλ'
εἰς τόδ' ἡλικίας παντάπασιν ἀμφότερον διαμεῖναι, καὶ τυφλὸς
τῶν γινομένων καὶ κωφὸς τῶν λεγομένων, ὅμοιον ὥσπερ ἂν
εἰ καὶ περὶ τοῦ παγκοσμίου τοῦδε φωτός, τῆς ἡλιακῆς ἐκεί-
νης λαμπάδος, ἀγνοεῖν διετείνετο εἴ τις εἴη τῶν ζώντων ἀπο-
λαύων αὐτοῦ. δυοῖν γὰρ ἕπεται θάτερον· ἢ γὰρ εἰωθὸς ὂν 14
τοῖς αἱρεσιώταις αὐτοῦ καὶ νόμιμον συνάξεων ἀπέχεσθαι καὶ
πάσης ἱερᾶς ὑμνῳδίας ὡς τὰ πολλά, τῶν ἱερῶν διὰ τοῦτο

priusquam quid didicerit sine labore opinatur accepturum se sapientiae Hesiodi lauream et pro solis votis suis delatum iri certaminis dogmatici sibi praemium. annon audivisti quae in te miserabilis et furens homunculus iste evomuerit? quid, non abhorrebant haec ab auribus et verbis tuis ac mente? loquere in haec ut cognscamus an eandem alas saltem in his et ipse mentem. nam silentium tuum arbitri infidi suspicionem movet et multos vereor ne in te maledicentiae fluctus excitet. quid nonne palam iste ipsius et suorum cultum fanaticum exadversus nos testatus et impietatem inter laudes profitetur? nam quem omnes clara voce honorant piorum ecclesiae et celebrant scriptorum et piorum mysurgorum chori per omne tempus et cuius labores et praeclara certamina per omnem terram increbruerunt, hunc iste asseverat se ignorare, quasi qui tanto aetatis provectus, utrumque expertus esset, ita ut quae ante pedes erant caecus non vidisset et quae in ore omnium surdus non audisset. quod perinde est ac si quis de solis luce qua terrarum cuncta collustrantur nescire se affirmet num quis e vivis ea frueretur. sed e duobus alterum consequatur necesse est, aut quod non consueverint haeretici coetus habere et sacras celebrationes idque lege vetuerint ipsum quoque sacra illa

λογίων ἀμύητος καὶ αὐτὸς τὸ παράπαν διατετέλεκεν, ἢ συνιὼν μὲν ἐνίοτε τύχης ἐλαυνούσης τινός, ἔπειτα τοῖς ἄλλοις ἐκεῖ συμπαρὼν μέν, οὐχ ὁρῶν δὲ θεοτήτων ἀκτίστων σμῆνος ἀπείρων, πρόσχημα τὴν σύστασιν καὶ οὐχ ἑκουσίῳ δρᾷ διανοίᾳ καὶ γνώμῃ, τὸν προφανῆ τῆς κακίας ἔλεγχον δεδιώς· διὸ καὶ ὁρῶν οὐχ ὁρᾷ καὶ ἀκούων οὐκ ἀκούει. οὐδὲ τῶν λεγομένων ὅλως ἐπαΐει, ὡς γίνεσθαι σαφὲς ἐπ' αὐτοῦ τὸ λεγόμενον πρὸς τῆς γραφῆς "ἀκοῇ ἀκούσεται καὶ οὐ συνήσει, καὶ βλέπων οὐ μὴ ἴδῃ· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία αὐτοῦ."

15 *Πολλῶν δ' ὅμως ὄντων οἳ τὰ ἐκείνου λαμπρῶς ἐπ' ἐκκλησίας ὑμνοῦσιν ἁπάσης, ὁπόσαι γῆν τε καὶ θάλασσαν διαλαχοῦσαι τὸ εὐσεβὲς ἐφαπλοῦσι κήρυγμα, καίριον εἶναι δοκεῖ μοι νῦν ἀπολεξαμένῳ πρὸς μέσον ἕνα που καὶ δύο παραγαγεῖν, καὶ δεῖξαι τουτῳῒ τἀνδρί, καὶ εἴτινες εἶεν τὸ ἠλίθιον αὐτῷ παραπλήσιοι, ἐξ ὀνύχων τὸν λέοντα κἀκ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕφασμα, τὰς τοῦ προκειμένου λέγω μάρτυρος ἀθλήσεις, ὅσας τε καὶ οἵας ὑπὲρ φύσιν, ἐν ὅροις μένων τῆς φύσεως, ἐκαρτέρησε πάσχων ἐκεῖνος, καὶ πρός γε τὸ μέγεθος τῆς σοφίας μεθ' ἧς ἀντιλέγων τὰς τῶν εἰκονομάχων ἐνστάσεις ἀράχνης δίκην διέλυε. καὶ πρῶτός μὲν ὁ πάσας σχεδὸν τὰς τῶν ἐξόχων*
f. 158 v. *ἁγίων μνήμας δι' αἰῶνος ἀκοαῖς εὐσεβῶν παραπέμψας, καὶ πᾶσαν πανήγυριν τοῖς οἰκείοις λόγοις κοσμήσας τε καὶ πνευ-*

non fecisse omnino, aut eum convenisse quidem illos aliquando sed fortuito et inter eos commoratum esse ita ut deitatum increatarum turbam non agnosceret et societatem non sponte mente sua ac ratione fecisset sed metuens ne palam contumeliis afficeretur. igitur qui oculos habuit nihil vidit, qui aures nihil audivit neque dictorum quidquam intellexit, ita ut valeant in ipsum verba sanctae scripturae: 'auribus audiet quidem, sed nihil concipiet, neque oculis quidquam videbit; nam cor perdrum habet.'

Sed quum multi sint qui egregie de illo haec celebrent per ecclesiam totam quotquot per mare ac terram pietatis praeconium faciunt, aptum mihi videtur eligere et in medium unum vel duos provocare et huic viro et ceteris si qui forte temeritatis eius socii sint, ex unguibus ostendere leonem et e margine textum. dico martyris de quo diximus luctationes quot et quales ille pertulerit, quas quamvis supra vires humanas essent tamen natura sua superavit, quibus etiam fortior factus est. huc accedit magnitudo eius sapientiae qua impugnavit et iconomachorum opiniones araneae instar dissolvit. qui etiam primus omnem fere virorum sanctorum memoriam in perpetuum fidelium auribus reservavit et coronam hanc suis ipsius sermonibus

ματικῆς ἐμπεπληκὼς εὐφροσύνης, μεταφραστὴς Συμέων ἐκεῖνα
λεγέτω, παρεληλυθὼς ἡμῖν ἐνταυθοῖ. μετὰ γὰρ τὸ τὰς πολ- 16
λὰς ἐκείνας κολάσεις καὶ τιμωρίας διεξελθεῖν, ὁποίας καὶ
ὅσας ἐκαρτέρησε πάσχων ὁ γενναῖος τότε Θεόδωρος, κἀκείνων
ἐπιτροχάδην μέμνηται οὓς ἀντεπῆγε λόγους πανσόφους τοῖς
τῶν εἰκονομάχων τότε σοφοῖς καὶ τυράννοις τρισὶν ἐφεξῆς
τὴν διαδοχὴν κατ' αὐτοῦ κληρουμένοις ἐν ἔτεσι πέντε καὶ εἴ-
κοσι, λαμπρῶς παρρησιαζόμενος καὶ τὴν τῶν θείων διδάσκων
εἰκόνων τιμήν, καὶ διασαφῶν τὰ τοῦ δόγματος, καὶ τὰ ἐκεί-
νων προβλήματα καθαιρῶν ἐν δυνάμει λόγου καὶ πνεύματος,
ὥς θαυμάζειν μὲν τὸν βασιλέα, φησίν, θωπεύειν δ' ἐπιχει-
ρεῖν, ἄνδρα τοσοῦτον ἐπὶ σοφίᾳ ὑποποιήσασθαι προθυμούμε-
νος, δι' οὗ πολλῶν ἐν βραχεῖ περιέσεσθαι ἤλπισεν· ἔρωτι
γὰρ ἁλῶναι βασιλέα φησὶν ὁμόφρονα τοῦτον ἔχειν, ἢ πάν-
τως ἄρχειν οὐδὲν αὐτῷ διαφερομένων. μάρτυρας δ' εἶναί 17
φησι τῆς αὐτοῦ σοφίας καὶ τῆς πρὸς τυράννους ἐνστάσεως
ἃς ὑπὲρ εὐσεβείας ἐκεῖνος ἐξέθετο βίβλους, διασωζομένας ἀεὶ
προνοίᾳ θεοῦ, πολύτιμον οἷς εὐσεβεῖν ἐστι θέλησις θησαυρόν.
οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ τάδε διέξεισι. τοῦ σώματος ἤδη κα-
ταξανθέντος, φησί, ταῖς μάστιξιν αἵματί τε τοὔδαφος ἐπιχρώ-
σαντος, ὡς οὐδεμίαν αἴσθησιν αὐτὸς ὑπομείνας τῶν ἀλγει-
νῶν, εἱστήκει γυμνὸς ἐν μέσῳ τοῦ βήματος, ὥσπερ τινὶ κό-
σμῳ ταῖς πληγαῖς ἐγκαλλωπιζόμενος, καὶ θέατρον οὕτω καὶ

ornavit et plenus erat amoris divini. quae nunc paucis in transitu nobis affirmet Symeon metaphrastes: "qui commemoratis multis illis plagis ac cruciatibus quot et quales cum animi constantiā perpessus sit magnanimus Theodorus, obiter mentionem quoque fecit sermonum quos hic in nobilissimos tum temporis iconomachos et in tyrannos tres qui in principatum deinceps successerant intra annos quinque et viginti habuit liberrime, sanctis simulacris verecundiam tribuendam esse docens et illustrans res dogmaticas et haereticorum pravas opiniones refellens vi eloquentiae et animi magnitudine. unde factum esse dicit ut rex eum admiratus esset et per blanditias fallere et conciliare sibi studuisset virum tanta sapientia insignem; nempe quo sperasset brevi se multis faturum superiorem, Desiderio dicit maiori captum fuisse regem hunc suae mentis amicum faciendi quam imperandi quibus mens non aliena erat. sed sapientiae eius et contentionis in tyrannos documenta esse dicit libros quos de pietate evulgavit; qui semper ex dei voluntate pretiosum iis qui pietatem amant thesaurum praebebunt. his insuper haec ille proponit. corpus, inquit, quum iam dilaceratum esset verberibus et solum sanguine de-

ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις κατὰ Παῦλον γινόμενος. τίς δ' ἀπαριθμεῖσθαι, φησί, δυνηθείη ἂν τὰς φυλακάς, τὰ ναυάγια, τὸν λιμόν, τὰς ἡλιακὰς ἐκκαύσεις, τὰς νυκτερινὰς ψύξεις, τὰς ἐπιβουλάς, τὰς ἐπαναστάσεις, τοὺς καθ' ἡμέραν θανάτους, τὰς αὖθις ἐπὶ πληγαῖς πληγάς, τοὺς ῥαβδισμοὺς καὶ τὰ ἐπὶ κόρρης
18 ῥαπίσματά τε καὶ στίγματα; τέλος δέ φησιν γήρᾳ καὶ νόσῳ, πρὸς δὲ καὶ κακοπαθείᾳ τῇ ἐκ φρουρᾶς πιεζόμενος ἐν αὐτῇ τῇ φρουρᾷ θεῷ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν παρατίθησιν, ἄμωμον μὲν τῇ πράξει τὸν βίον ἄπταιστον δὲ τῇ εὐσεβείᾳ τὸν λόγον διατηρήσας, καὶ ἀνεπίληστον τῆς αὐτοῦ μαρτυρίας μνήμην καταλιπών. λέγεται δέ, φησί, καί τινα τῶν γερόντων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πολλῷ τῆς εὐσεβείας ζήλῳ φερόμενον ὑπεριδεῖν μὲν καὶ βασιλικῆς ἀπειλῆς, ἀφειδῆσαι δὲ καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς, ἵνα πίστει τῷ τοῦ μακαρίου προσπεσὼν λειψάνῳ χάριτος ἐκεῖθεν μετάσχοι· καὶ εἷς τῶν ᾀδόντων γενόμενος καὶ αὐτὸς κατὰ τὸν τῆς ἐκδημίας ἐκείνου καιρόν, ἐβεβαιοῦτο μετὰ ταῦτα ὡς εἴη τότε φωνῆς ἄνωθεν ψαλλόντων ἡδίστης καὶ θαυμασίας ἀκούων, εἴτε τις ἀγγελικὴν ἐννοήσειε ταύτην, εἴτε τινὰ ἄλλην νεύματι θεοῦ γενομένην. θεῷ δῆλον ἂν εἴη, καὶ ὅσοις τὰ τοιαῦτα διορᾶν ἄξιον. καὶ κεῖσθαί φησι τὸ ἱερὸν τοῦ ἁγίου σῶμα θαύμασιν ἀφθόνοις διὰ παντὸς σεμνυνόμενον καὶ πᾶσι τοῖς προσιοῦσι παρέχον ῥῶσιν ψυχῆς, ῥῶσιν σώματος, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν παθῶν παντοίων ἀπαλλαγὴν εἰς δό-

coloratum, omni doloris sensu carens stetit ille nudus medio in suggestu, velut ornatu decoratus vibicibus illis et tanquam spectaculum angelis et hominibus quemadmodum S. Paulus. quis vero, inquit, describere possit plagas custodiae, naufragia, sordes, soles, nocturna perfrigeria, insidias, tumultus, mortis in dies fordamina, verbera verberibus continuata, ferularum plagas, colaphos. itaque ille, inquit, aetate et morbo confectus et custodiae malis afflictus ipsa in custodia deo animam suam tradidit: qui factis innocentem vitam, pietate sanctam mentem probavit et martyrii sui immortalem memoriam reliquit. ferunt etiam, inquit, quendam e praesidibus illo tempore multo pietatis ardore inflammatum regis minas neglexisse et vitae illius pepercisse, ita ut cum fide divi illius reliquias veneratus indeque animae suae salutem nactus sit; et quum cantorum unus factus esset tempore quo ille absens erat, vires eum refecisse quasi superne voces psalmistarum suavissimas et mirabiles audivisset; perinde ac si quis angeli vocem vel aliam divinam audiret; quod tamen soli deo et iis quotquot tali honore digni existimati sunt, contingit. sed sanctum corpus dicit viri huius sanctissimi miraculis praeclaris insigne esse et

ξαν θεοῦ τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ. καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς 19
Θεοδώρου σοφίας καὶ τῶν θαυμάτων ὁ θεῖος διέξεισι μετα- f. 159 r.
φραστὴς ὡς ἐν τύπῳ εἰπεῖν καὶ σκιωδῶς πως τὴν δήλωσιν τοῖς μὴ συνιεῖσιν ἀφοσιώσασθαι. ὅ γε μὴν Θεοφάνης ὁ μέγας τῆς ἐκκλησίας φωστὴρ καὶ αὐτὸς τοὺς καθ' ἑκάστην καὶ πᾶσαν ἡμέραν τοῦ χρόνου παντὸς πάντως σχεδὸν ἁγίους, ὅσοι πρὸς αὐτοῦ θεῷ καθιερωθέντες δρόμοις ἀσκητικοῖς ὁμοῦ καὶ μαρτυρικοῖς ἀπήλλαξαν, μέλεσιν οἰκείοις αὐτοῦ σοφωτάτοις ὑμνήσας λαμπρῶς τε καὶ διαρκῶς, ὁ Θεοδώρῳ τῷ θείῳ ἐκείνῳ μάρτυρι καὶ σοφῷ διδασκάλῳ τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας, ὡς εἴρηται, γενόμενος ἅπαντα ἀδελφὸς καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ γνώμην καὶ ἄθλησιν καὶ συμπαρὼν καὶ συμπάσχων αὐτῷ, ἐπεὶ τοῖς μεγίστοις ἐκείνοις ἐκείνου συναπελθόντος ἄθλοις μόνος τῷ βίῳ περιελείφθη, ἀπελαθείσης ἤδη καὶ τῆς εἰκονομαχίας προνοίᾳ θεοῦ τοῖς τούτων ἀγῶσιν ἐπικαμφθέντος, κοσμεῖ καὶ τοῦτον τοῖς ἑαυτοῦ μέλεσιν, ἐκεῖνα περιᾴδων καὶ ἀριθμούμενος ὧν αὐτόπτης ἦν αὐτὸς καὶ συναθλῶν καὶ μάρτυς γινόμενος ἀξιόπιστος.

Ἀλλὰ τῶν καλῶν εἶναί μοι κἀνταῦθα δοκεῖ βραχέα 20
πρὸς ἔνδειξιν παραθεῖναι τῷ λόγῳ, καὶ τῶν τῷ ἁγίῳ ἐπενεχθεισῶν τήμερον ὕβρεων πρὸς τουδὶ τοῦ δυσμενοῦς ὑπέρτερον δεῖξαι παντάπασιν. φησὶ γὰρ πρὸς τὸν γενναῖον καὶ

omnibus qui accedant praebere salutem animae et ut paucis dicam, liberationem a malis omnibus in gloriam dei salvatoris nostri Christi." haec igitur de Theodori sapientia et miraculis S. metaphrastes tanquam sub imagine ut dicunt et umbra iis qui mente capti sunt veritatem revelans. item Theophanes magnum illud lumen ecclesiae qui per omnem fere aetatem viros sanctos quotquot ante ipsum a deo honorati labores asceticos et martyria perpessi erant, canticis suis praeclarissimis celebravit egregie et optime, quique Theodoro sancto martyri et sapientissimo divinae ecclesiae praeceptori tanquam frater cum animo et corpore et mente et fortitudine in certamine aderat ubique et cum eo passus est; quum post martyris huius mortem tristissimam solus in vita relictus esset iamque iconomachorum furor deferbuisset et pro dei beneficio sanctorum laboribus depressus esset, hunc quoque Theodorum exornavit canticis suis et cecinit descripsitque ea quae oculis ipse viderat quibusque ipse laborum socius et martyr interfuerat.

Sed ex his pauca quae pulcerrima sunt nunc proferam ut nobis documento sint et insolentiam qua hodie in sanctum virum adversarius iste invectus est reprimant. sic enim de magnanimo et sancto

θεῖον ἐκεῖνον καὶ πάνσοφον ἄνδρα ὁ γενναῖος ἐκεῖνος καὶ
ὁμότροπος ἀθλητής "τὸν τίτλον τῆς σῆς ὄψεως ἰδόντα παρα-
χωρεῖ τὰ χερουβὶμ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ἡ δὲ φλογίνη ῥομ-
φαία εὐλαβῶς τὰ νῶτά σοι δίδωσι, πάνσοφε Θεόδωρε." καὶ
πάλιν "ὁ τίτλος πάλαι μὲν τῇ κορυφῇ ἐπέκειτο τοῦ βασιλέως
Χριστοῦ, ἐγγεγραμμένος ξύλῳ τοῦ σταυροῦ· ὁ δὲ σὸς τίτ-
λος, πάνσοφε, τῇ σῇ κεκόλαπται κεχαραγμένος ὄψει εὐκλεέ-
στερον." καὶ πάλιν "ὑψωθεὶς ἐπὶ σταυροῦ πάλαι Χριστὸς
ἐκεντήθη τὴν πλευράν· σὺ δὲ τεθεὶς ἐν ξύλῳ καρτερῶς τὰς
κεντήσεις ὑπέμεινας, ὥσπερ κριὸς ἐπίσημος, ἱερομύστα, σφα-
21 γιζόμενος." ἐγὼ δὲ πάμπολλα λέγειν ἔχων τοιαῦτα καὶ μείζω
τούτων, οὐ βούλομαι τοῖς ἀκούειν ἥκιστα βουλομένοις δοκεῖν
ἐπαχθής· οἷς γὰρ τὸ ἀρκοῦν οὐκ ἀρκεῖ, τούτοις ἀρκέσει τῶν
πάντων οὐδέν, οὐδ' ἂν εἴ τις νικήσας τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν
βροντώδη φθέγγηται. ὅπου γὰρ τοσούτων ὑπὲρ αὐτοῦ βοών-
των διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης ἀνὰ πᾶν ἔτος καὶ χρόνου παν-
τὸς περίοδον, καὶ ὃν οὑτωσί πως ὑμνοῦσιν ἄνθρωποι μὲν
ἀπὸ γῆς καὶ θαλάσσης καὶ πάσης ἑῴας καὶ ἑσπερίου λήξεως,
καὶ ᾧ τὰ διὰ Χριστὸν ὑπὲρ εὐσεβείας στίγματα τὸ χερου-
βὶμ αἰδεσθὲν τοῦ ξύλου παραχωρεῖ τῆς ζωῆς, καὶ ᾧ τὰ νῶτα
δίδωσιν ἡ φλογίνη ῥομφαία, τοῦτον οὐκ εἰδέναι φησὶν ὁ τα-
λαίπωρος οὑτοσί, τίς ἂν γένοιτο μηχανὴ τῆς ἀμηχάνου καὶ
22 λιθίνης αὐτοῦ καθικέσθαι ψυχῆς δυναμένη; ἐμοὶ μὲν οὖν

et sapientissimo viro illo fortis hic et unanimus eius laborum socius loquitur: "titulum faciei tuae anteferunt cherubim ligno vitae, et ensis flammeus tibi non destringitur, praeclare Theodore." rursus: "titulus olim supra caput erat domini Christi inscriptus ligno crucis. tuus autem titulus, praeclare, clarior inscriptus est faciei tuae dilaceratae." rursus: "erectus in cruce olim Christus in latere percussus est: tu extensus in ligno percussiones fortiter passus es velut taurus victima a sacrifico mactatus." sed satis haec: ego huiusmodi alia multa et plura dicere possum sed nolo ne auribus non amplius audire cupientibus molestus sim. quibus autem haec quae satis sunt, non satis sunt, his nihil omnino satis est, etiam si quis quod supra vires humanas est tonitrua edat. quum enim cuius res tantae praedicantur per totam ecclesiam in singulos annos et tempora, quem sic gentes venerantur per mare ea continentem ab solis ortu et occasu, cuius propter Christum pro pietate dolores cherubim honorant magis quam lignum vitae, cui ensis flammeus non destringitur: cum dicat miserrimus iste se ignorare: quae tandem quaero res tam gravis est, immobilem eius et perdurum animum percellere queat. quare ego magna quadam et infi-

πολλή τις καὶ ἀτέκμαρτος ἐνταυθοῖ περικέχυται ἀπορία, οὐχ f. 159 v. ὅπλων ἀντιρρητικῶν ἀπουσίᾳ (μυρία γὰρ ἡμῖν ἀμυντήρια πρόκειται τὴν τοῦ λόγου κατάλυσιν ὑπισχνούμενα)· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ γνῶναι νόμον κυρίου διανοίας ἐστὶν ἀγαθῆς, ᾧ πάντως διάνοια μὲν ἥκιστα πρόσεστιν ἀγαθή, μακρὰ δ' ἀωρία τῶν αὐτοῦ λογισμῶν κατορχεῖται, τούτου νόμος οὐδεὶς οὐδὲ παιδεία κυρίου καθικέσθαι δυνήσεται ποτέ. εἰ γὰρ κατὰ μὲν τὴν νοερὰν ψυχὴν λεγόμεθα ἄνθρωποι, ζῷα δὲ κατὰ τὴν αἰσθητικήν, καὶ πρός γε ζῶντα κατὰ τὴν θρεπτικήν, ᾧ μὴ κατὰ τοὺς τῆς νοερᾶς ψυχῆς κανόνας καὶ νόμους ἐξεγένετο ζῆν, ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν εἴποιμι τίνι τοῦτον κλήρῳ προσνεμηθῆναι χρεών, λεγέτω δ' ὅστις οὐ ῥάθυμον ἔχει γλῶτταν ἀποφαντικοὺς περὶ τῶν πάνυ προδήλων ἀποδισκεύειν λόγους. ὥστ' εἰ κἀμοὶ φορτικόν τι δοκεῖ καὶ σφόδρα ἀνάξιον θρασεῖ καὶ νωθρῷ τὴν διάνοιαν ἀντιλέγειν ἀνδρί, οὐδέν, οἶμαι, καινὸν οὐδ' ἐκστατικὸν τοῦ καθήκοντος εἴη ἄν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τῶν προσηκόντων ὅρων ἐντός.

23 Ὁ μὲν οὖν Γρηγορᾶς τοιαῦτα εἰπὼν καὶ οὑτωσὶ προοιμιασάμενος, ἔπειτα μακροὺς ἐπὶ τούτοις διεξῆλθε λόγους, ἐλέγχων μὲν τὰ φρυγανώδη καὶ νέα τῶν ἀντιθέτων δόγματα, καὶ ταῖς ἀναμφιλέκτοις ἀποδείξεσι βάλλων κατὰ σκοπὸν ὡς ἀπὸ εὐκύκλου τόξου καὶ στερροῦ, ὑπερμαχῶν δὲ τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας δογμάτων, καὶ ὅσοι ταυτὶ καλῶς συνέθεντο

nita sum in consilii inopia, non ac si arma me deficiant: nam innumera mihi adiumenta sunt quibus huius sermonem diluere possim: sed quod quum bonae voluntatis sit leges domini nostri agnoscere, cui omnino bona voluntas deest et mentis argumentationes vanae huc illuc vagantur, hunc lex nulla neque doctrina domini unquam movebit. si vero quod animi ratione praediti sumus homines nominamur, quod sensus habemus animalia; propter vivendi rationem animantia: cui secundum mentis rationem ac praecepta vivere non contigerit, eum cuinam classi adnumerem prorsus nescio. sed incipiat cui non impudens est lingua certare de rebus sat manifestis: quod ego quamquam molestum mihi videtur et valde indignum viro procaci et vecordi impugnare, tamen non vanum existimo, neque extra fines iustos constitutum, sed intra fines eius quod decorum est.

Gregoras autem quum haec dixisset et sic prolusisset quodammodo deinde longas his orationes addidit deprehendens vana et incondita adversariorum dogmata. misit autem argumenta prorsus invincibilia in scopum tanquam ab arcu bene curvato et solido, pugnans pro

θεῖοι πατέρες, καὶ μάλιστα πάντων τοῦ θείου ἐκείνου ἀνδρός, Θεοδώρου φημὶ τοῦ γράπτου, εἰς ὃν ὁ θρασὺς ἐκεῖνος καὶ
24 πόρρω παιδείας ἁπάσης βαδίζων ἐξύβρισεν ἄνθρωπος. ἐπεὶ δ' ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐκραγεῖσαν ἤδη τὴν τῆς βλασφημίας εἶδεν ὑπερβολήν, καὶ ἅμα θυμοῦ καὶ μανιώδους γλώττης οὐ πόρρω τὸ ἦθος ἐκείνων, ἀνέστη τε εὐθὺς καὶ ἀπῄει, χαίρειν φράσας αὐτοῖς πρὶν καὶ παραβολώτερόν τι ἀκοῦσαι καὶ παθεῖν ὑπὸ σφῶν παρὰ προσδοκίαν ὡς ἐν δικτύῳ μόνος περικλεισθείς, τοῖς αἰθερίοις παραπλησίως πτηνοῖς, οἳ τὴν αἰθέριον ἐκείνην καὶ φυσικὴν ἐλευθερίαν ἀφέμενοι πρὸς δίκτυα καὶ βρόχους αὐτομολοῦσιν ἐθελονταί, σχεδίῳ καὶ φαντασιώδει πλάνῃ ἑαυτοὺς ἐπιρρίπτοντες δι' ἁπλότητα, πρὶν αἰσθέσθαι τε καὶ σκέψασθαι καὶ πρὶν μαθεῖν ἃ χρὴ παθεῖν.

25 Ἐξιὼν γε μὴν ἐκεῖθεν ἐνετύγχανε παρὰ τὴν ὁδὸν σποράδην ἄλλοτ' ἄλλοις τῆς Παλαμικῆς φατρίας, ἐπὶ τὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ βαδίζουσι φροντιστήριον, ὑπ' ἐκείνου πρὸ τῶν ἑωθινῶν αὐτῶν δι' ἀποστόλων κρυφίως κληθεῖσι πρὸς διαλεκτικὴν σύνοδον πάλαι μελετηθεῖσαν κατὰ τοῦ Γρηγορᾶ, ἐπαγγελίας προειληφόσιν ἐκεῖθεν παρ' αὐτῷ τὴν ἡμέραν ἐκείνην διατελέσειν ἅπασαν. ἐθαύμαζον οὖν ἐκεῖνοι παρὰ προσδοκίαν αὐτὸν ἀπιόντα ὁρῶντες ἀρτίως τὸν Γρηγορᾶν, τοῦ ἡλίου τὰς πρωϊνὰς ἀνύοντος ἔτι πορείας. καὶ τοίνυν ἔνιοι τούτων κατόπιν δραμόντες ἠρώτων τῆς οὕτω ταχείας ἐπανόδου τὴν αἰτίαν.

ecclesiae sanctorum virorum dogmatis et pro sanctis patribus qui ea composuerant et inprimis pro sancto viro Theodoro, dico dilaceratum illum, in quem homo proternus ille et doctrinae omnis violator superbierat. sed quum in peius verti blasphemorum arrogantiam et mentem illorum et furibundam linguam omnem verecundiam deponere videret; surrexit repente et abiit. maluit enim loco cedere quam audire quae magis etiam insolentia, et pati aliquid ab iis improviso, retibus irretitus instar avium coelestium quae libertatis in aere et a natura sibi datae oblitae in retia ruunt voluntariae at hun illuc temere volitantes semet ipsae irretiunt caecae priusquam senserint et animadverterint et observarint quae ipsis imminerent pericula.

Itaque quum abiisset ipsa in via passim singulos viros offendit e familia Palamitarum, qui ad Cantacuzeni monasterium pergebant ab illo iam ante primam lucem per praecones clam advocati ad synodum dialecticam quae iam multo ante in Gregoram decreta erat. hi iussi erant totum diem illum apud regem manere. quare stupuerunt quum praeter opinionem abire viderent Gregoram tempore quo sol

ἀρξαμένου δ' ἐκείνου καθ' ἕκαστα διηγεῖσθαι, ἔρως κατέσχεν αὐτοὺς ἕπεσθαί τε καὶ ἀντιλέγειν ὅσα εἰδέναι σφίσιν ἐπῄει τῇ κοινότητι τῆς φατρίας ὁμόλογα καὶ ὁμόστοιχα. ἐπεὶ δὲ καὶ 26
παρὰ τὴν οἰκίαν ἤδη τῷ Γρηγορᾷ συνεληλύθεσαν, τὸ συνεχὲς ἐκείνης τῆς διαλέξεως πλατυτέρᾳ γλώττῃ διήνυον καὶ τὴν νόσον τῆς δυσσεβείας εἰς προὖπτον ἐξῆγον. καὶ ἦν ἰδεῖν τῆς νόσου χαλεπώτερον τὸ νοσεῖν ἐφίεσθαι. ἃ γὰρ ᾔδεσαν, οὐ καλῶς ᾔδεσαν, καὶ ἃ προὔφερον, ἀπῆν αὐτῶν ἡ σὺν εὐκοσμίᾳ πρόοδος. τῶν γὰρ βιβλίων ἀνοιγομένων εὐθὺς ἃ πάλαι τοῖς θείοις πατράσιν ἐκτέθειται, ἠναγκασμένης τέχνης δεῖσθαι τὴν ἀλήθειαν οὐκ ἔτι ἐνῆν· αὐτόματος γὰρ ἐκ τοῦ ῥᾴστου πρὸς φῶς ἐβάδιζεν ὁ τοῦ ψεύδους ἔλεγχος. οἷς οὖν ἀνέλεγκτα ψεύδεσθαι ἥδιστον, τούτοις ἀψευδῶς ἐλέγχεσθαι ἔχθι- f. 160r,
στόν τε καὶ Ὀλύμπων ἁπάντων βαρύτερον. δυσανασχετοῦντες ἐβόων παγγλωσσίᾳ κόρακες ὡς κατὰ Πίνδαρον, ἵνα μὴ λέγω δίκην κολοιῶν ἀσήμοις κραυγαῖς παταγούντων καὶ ὁμιχλώδη τινὰ τὸν ἀέρα τῇ ἀκοῇ καὶ πάνυ τι δύσηχον παρασκευαζόντων. ἃ πάντα κατ' ἐμαυτὸν ἀνακυκλῶν καὶ ἀνελίττων ἐγώ, καὶ διευθύνειν καὶ ἀναφέρειν ἐθέλων εἰς τὸν εἱρμὸν ἐκεῖνον καὶ συνάπτειν εἰς ἓν τὰς ἐκδρομὰς καὶ ἀναστροφὰς ἐκείνας καὶ ἀναλήψεις τῶν καθ' ἕκαστα ἐπιχειρημάτων τε καὶ ἐργασιῶν, καὶ ὅσαι κατ' ἔνστασιν ὑποφοραὶ καὶ ἀνθυποφοραὶ καὶ λύσεις ἐξ ἀνάγκης ἕπονται τουτοισί, λίαν ἐργῶδες ὁρῶ καὶ ἀνα-

primas luces pandebat. iam nonnulli obviam ei procedentes rogabant cur tam repente abiisset. hic igitur quum coepisset enarrare singula desiderium eos invasit longius sequendi eum et opponendi quaecunque sociorum sententiis convenientia et communia sciebant; et quum praeter domum iam comitati essent Gregoram, sermonem eius supra modum mutabant et impietatis pestem sic palam proferebant, etiam quod peste peius conspicuum erat in pestem arripi libenter sese patiebantur. quae autem sciebant non bene sciebant; quae afferebant ab omni decore aliena erant. neque scripturarum quae olim a sanctis patris exposita sunt veritas defensione non amplius egebat; nam sponte facillime in lucem prodiit fraudis opprobrium. quibus verissima in fraudem vertere iucundissimum iis simpliecter reprehendi odiosissimum et omnibus Olympis molestius est. hi igitur subirati clamabant ut Pindari corvi multilingues ne dicam ut graculi qui dissonis clamoribus strepitum edunt et aures vehementer perstringunt. quare si cuncta animo volutare et explicare et ordinare et referre volo ad ordinem et comprehendere in unum sermonum deverticula et flexiones illas et tentamina observationesque ad singula institutas et quae in concertationibus in contrariam partem afferri solent et exponi, id

χωρῶ πρὸς ἐμαυτόν, τὸ τῆς σιωπῆς ἀσπαζόμενος ἄπραγμόν τε καὶ ἀνεπίφθονον.

27 Μή μοι τοιαῦτα λέγε καὶ πρότεινε, φίλων ἄριστε Πρωταγόρα. μίαν γὰρ οὐδεμίαν οὐδετέρῳ φέρει τὴν ὄνησιν τὰ τῆς σιωπῆς. ἐμοί τε γὰρ ἐπιεικῶς ἀφόρητον τὴν ζημίαν κομίζει, καὶ ὅσοι λίχνον κατ' ἐμὲ περὶ τὰ βελτίω τὴν ἀκοὴν ἐξέθρεψαν. σοὶ δ' ὅσον ἀπειλεῖ τῆς ψυχῆς τὸ πρᾶγμα τὸν κίνδυνον, αὐτός τ' ἂν εἰδείης ἐξετάσει καὶ βασάνῳ τελεωτέρᾳ διδούς, καὶ ἅμα συλλογιζόμενος πῶς μὲν τῶν ἀντιθέτων αἰσχυνεῖς τὰς γλώττας λέξας τὰ καίρια, πῶς δὲ τῶν ἡμετέρων ἐπιρρώσεις τὰς φρένας, ἀμφιρρεπεῖς ἐνίων ἐνιαχοῦ γινομένας δι' ὀλιγομαθίαν ἴσως· οὐ γὰρ ἄν ποτε φαίην κἀγὼ κατ' ἐνίους τὴν νόσον καλοῦντας ἀγκυρῶν ὀρφανήν τινα οἴησιν, εὐχερῶς ἐφ' ἑκάτερα ταλαντευομένην, ὁλκάσι παραπλησίως, ἃς ταραχώδεις ἀγκάλαι θαλάττης ἀπολαβοῦσαι νυκτὸς ἀλιμένοις ἀκταῖς καὶ χωρίοις ἐπέρριψαν. ἔπειτα οὐδὲ φορτικός τις ἐγώ σοι φανοῦμαι, πάντα καθ' ἕκαστα λέγειν ἐκεῖνα καὶ ἀπαράλλακτα τήμερον τὴν ἀνάμνησιν ἐπάγων· ἁπλῆς γάρ τινος ἀφηγήσεως ἀκροατὴς καὶ ἀπεριέργως γενέσθαι ἐφίεμαι, κατὰ τὸ ἐν Πυθοῖ λόγιον τοῦ ἄγαν αὐτός τε ἀεὶ φειδόμενος, καὶ οἷς ἀεὶ ξύνειμι φείδεσθαι παραινῶν. φέρε τοι νῦν τὰ τῆς γλώττης πρυμνήσια λύσας, εὐρυτέραις ὀθόναις δίδου τὸν πλοῦν, ἀκοαῖς χαιρούσαις ἐντυχών, κρηπῖδα στερρὰν ὑποβαλλομέναις τὸν τῶν λεχθησομέ-

mihi nimis difficile fit et recipio me in silentii otium et tranquillitatem.

Noli haec dicere mihi et fateri carissime Protagora. nam neutri nostrum ulla utilitas e silentio evadet. mihi quidem intolerabile damnum afferet unaque iis quorum aures rerum optimarum curiosae sunt. tibi vero quantum res periculum minitaretur videres facile si rem penitius et melius inquireres et reputares quomodo adversariorum linguam mutam redderes argumentis electis gravioribus et quomodo animos nostros confirmaturus esses quum nonnulli iam titubent propter rerum ignorantiam; ne dicam ut nonnulli morbum vocant opinionem ancoris orbatam et modo huc modo illuc fluctuantem instar navium quae remulco trahuntur; quas maris turbidi fluctus abripiunt noctu et in proximas oras et continentem deiiciunt. sed tibi ne molestus videar nolo te singula omnia mihi narrare aut continuam hodie rerum memoriam excitare. ut Pythi dictum est, nimium nunquam desidero et quibus semper intersum eos ne nimium amplectantur moneo. age igitur, solve linguae retinacula, passis velis currum institue, tu qui aures offendis attentas, quae fundamentum solidum praebent eo

νων πόθον. ὃ δὴ κράτιστον ὁρμητήριον εἰς ἄγαλμα φιλοτιμίας γλώττῃ σύν γε προθυμίᾳ λέγειν ἐθελούσῃ τε καὶ πρὸς τὰ ἐρρωμένα τῆς διηγήσεως ἀφορώσῃ καθίσταται.

28 Ἐγὼ δέ σε τῆς τῶν λόγων οἰκονομίας καὶ τῆς τῶν τρόπων χρηστότητος πολλάκις θαυμάσας, ὦ φίλε Κλεόδημε, νῦν μᾶλλον ἢ πρότερον τὴν εἰς βραχὺ συνωθουμένην σοι τῶν λόγων ἄγαμαι πειθώ. ταῦτ' ἄρα καὶ μὴ λυπεῖν ἐθέλων ὃν θεραπεύειν εἱλόμην σέ, ἐρῶ μέν, μέτρια δ' ἐκ πολλῶν, καὶ ὅσα ἀναγκαῖα τῇ χρείᾳ καὶ τῷ καιρῷ, σῆς τε ὠφελείας ἕνεκα καὶ ἅμα τῶν σοι παραπλησίως αἱρουμένων ἀκούειν ταυτί. εἰ δὲ κάλλους ἐκείνου γυμνώσας τὴν φράσιν παντὸς διά τε σὲ καὶ ὅσοι κατὰ σέ, ἐστενωμένην καὶ ἁπλουστέραν προθείην σοι τὴν ἀφήγησιν, ἀναξίως μὲν τῆς τῷ Γρηγορᾷ καθηκούσης δόξης παντάπασι δρῶν, ἀναξίως δ' εἴ τις εἴη κἀμοὶ σύντροφος γνώμη τε καὶ παιδεία, ὥρα σοι ἐννοεῖν τίνα ποτὲ καὶ ὅσην τὴν σὴν ἐν τοῖς τῆς ἐμῆς καρδίας τεθησαύρισμαι κόλποις φιλίαν. εἰ f. 160 v. δὲ καὶ μὴ οὐ κατὰ τὸν σὸν ἀπαντῴη σκοπὸν ὁ λόγος, σὲ δ' ἀνεμέσητον ἐμοὶ τὴν πρόθεσιν τῆς ψυχῆς σου φυλάττειν χρεών. τὸ μὲν γὰρ ὑπὸ τύχης ὡς τὰ πολλὰ τυραννεῖσθαι συμβαίνει, ἄλλοτ' ἄλλα κεκτημένης καὶ ἀσύμφωνα τὰ ἐφόδια· τὸ δέ, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μόνην τὴν προθεσμίαν καὶ πρώτην κίνησιν τῆς ψυχῆς ὡς ἐπὶ πλάστιγγος ἀρρεποῦς τε καὶ θεοπρεποῦς ταλαντεύεσθαι ἀξιοῖ.

quod narrationem vehementer desiderant. id etiam optimum incitamentum apparet si amicitiae gratia lingua cum voluptate vult loqui et narrationis vim summam consequi.

Iam ego qui saepe carissime Cleodeme vim tui sermonis et rationes verissimas admiratus sum nunc potius quam antea paucis ad persuasionem res tibi exponam. nolo enim dolorem facere cui servire me oportet. proferam autem e multis pauca et quae necessaria sunt usui et huic tempori. idque ad utilitatem tuam facio et eorum qui una tecum audire haec cupiant. sed si ex tua et sociorum tuorum voluntate orationem omni ornatu denudo et simplicem reddo; quo sane Gregorae auctoritas elevabitur et mea qualiscunque est cognata ratio et disciplina; licet ex eo intelligere te, qualem et quantam intimo in animo meo amicitiam erga te habeam. si vero narratio voluntati non convenerit noli mihi irasci. nam in his ut in aliis multis dominatur fortuna quae res inter se diversas et dissidentes tenet; in illis autem quae animum benevolum et animi primam voluntatem reddunt omnia tanquam trutina certa et divina examinata sunt.

20 Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ὅσα σοι ἐχρῆν ἀκοῦσαι, διεξεληλυθότος ἐμοῦ γε ἀκήκοας ἄνωθεν ἄχρι καὶ ἐς δεῦρο τὸν ἐφικτόν γε τρόπον· περί γε μὴν τῶν ἐν Θαβωρίῳ τῷ ὄρει πάλαι θαυματουργηθέντων εἰ λέγειν ἐπιχειροίην, πολλή μοί τις ξενοδοχεῖν ἀπειλεῖ δυσχέρεια, εὐθὺς πρὸ πυλῶν τὰς ἑαυτῆς ἐφαπλοῦσα παγίδας καὶ ὅσα δήπου τὰ τῆς κακίας ἔνεδρα. οὐχ ὅτι κατὰ τοὺς ὀρθοὺς τῆς φύσεως λόγους προσεῖναι τῇ ὑποθέσει συμπίπτει δυσχερές· καὶ πάνυ τι γάρ ἐστι ῥᾴδιον τὰς τῶν ἁγίων ἡμῖν προκομίσασι μαρτυρίας, δυσαντίβλεπτον ἔχουσας τἀληθές, ἀπηλλάχθαι πραγμάτων. ἀλλ' οἱονεί τινες ἑαυτοὺς προλοχίσαντες ἡμῖν εὐθὺς ὁδοστάται δύο τινὲς πρὸ ποδῶν ἑτέρωθέν ποθεν, ἐξ ἀπροσδοκήτου τινὸς καὶ ζοφώδους χαράδρας, ἐξαίφνης ἐπιδραμόντες τό τε ἀνήνυτον ἐπισείουσι καὶ
30 τὸ ἄπραγμον ἰσχυρῶς ἀφαιρεῖν ἐπαγγέλλονται. τό τε γὰρ περὶ θεοῦ λέγειν οὐσίας καὶ φύσεως, καὶ ὅρια κινεῖν διὰ τοῦτο πατέρων σιγῆς μὲν ἔχεσθαι προτρεπομένων ἐνταῦθα θεολογίας δ' ἀπέχεσθαι, καὶ τό γε πρὸς ἰδιώτιδας ἐξάγειν ἀκοὰς τὰ τοιάδε, γέλωτα ἡγουμένας τὰ τίμια καὶ μηδὲν τοῦ κενοδοξεῖν ὑπέρτερον τιθεμένας μηδὲ τοῦ τὰ ἐκ κοιλίας ἀνέδην λαλεῖν, καὶ κριτήριον αὔθαδες ποιεῖσθαι τὸ τῆς ἀμαθοῦς διανοίας καὶ γλώττης πάνυ τι ἀταμίευτον, ταῦτα δ' ἔμοιγε πολὺν ὑπισχνεῖται τὸν κίνδυνον, μὴ ὅτι γε τῆς ψυχῆς, ἧς μηδὲν τὸν πάντα κόσμον ἀντάξιον εἶναι τὰ θεῖά φησι παραγγέλ-

De aliis igitur rebus quas te opus erat audire iam audivisti me narrantem ab initio hucusque quantum fieri potuit. iam si de miraculis in Thabori monte dicere coner, vereor ne in aliorum argumentis proferendis statim ante portas laquei mihi ponantur et quotquot sunt impietatis nequitiae. scio quidem secundum veras rei naturae rationes nullam in re existere difficultatem: nam facile est sanctorum testimoniis quae veritatem invincibilem continent niti et sic e difficultatibus nos expedire. sed ut insidiatores quidam duo in via utrimque proruunt repente ante pedes nostros et ex improviso et ex latebris tenebricosis et continuo vexant nos et ex quiete volunt excitare. volunt enim dicere de dei essentia et natura et fines iustos transilire, quare nos a patribus silentium tenere et a theologicis disputationibus abstinere iubemur; et quae indoctis auribus audiunt sana ut ridicula habent neque quidquam ipsorum opinionibus melius ducunt et ex arbitrio iudicium faciunt prorsus insana mente et lingua. quae omnia mihi magnum faciunt periculum, non solum animae meae cuius pretium nihil toto mundo exaequat ut sacra scriptura dicit, sed etiam doctrinae nostrae et cautioni in huiusmodi rebus necessariae. neutrum enim

ματα, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡμῖν συντρόφου παιδείας καὶ εὐλαβείας
ἐν τοῖς τοιούτοις· μηδὲ γὰρ εἶναι μηδέτερον ἀνδρῶν ἀσφα-
λῶς τε καὶ ἀπραγμόνως ζῆν αἱρουμένων. ἥκιστα οὖν σε 31
χρεών, ὦ φίλε Κλεόδημε, λογισμοὺς ἐπὶ σαυτοῦ κινεῖν πολὺ
τὸ μεμφόμενον καθ' ἡμῶν ὠδίνοντας, εἰ μὴ κατὰ τοὺς ἐκ
φαρέτρας τὰ βέλη πέμποντας καὶ ἡμεῖς ἀπερισκέπτως τὰ
προστυχόντα θαρροίημεν φθέγγεσθαί τε καὶ οἷον ἀποδισκεύ-
οντες διδόναι τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ καὶ τοὺς μαργαρίτας τοῖς
χοίροις. τότε γάρ που τὴν σιγὴν ἀποσειομένους λέγειν ἴσως
εἶναι χρεών, ὅτε μὴ μέλλοι τις ἄξια λέγειν σιγῆς, ἐκ τῆς τῶν
πραγμάτων βιαίας ἀνθολκῆς καθελκόμενος. ὅτε δὲ μακρὰ
τὸν λόγον καὶ ἀτέκμαρτα περικλύζειν ἐπαγγέλλεται κύματα
καὶ πολυειδῆ καὶ διάφορον τῶν θορύβων ἐπάγειν τὴν ἅλμην,
τότε δὴ πολλῷ τινὶ βέλτιον ἄφθογγον ἢ φθεγγόμενον κεκτῆ-
σθαι τὴν γλῶτταν. τὸ γὰρ αὐτὸ Θαβώριον ὄρος καθάπερ
εἰκονομάχοις δέδοται πάλαι τῆς αἱρέσεως πρόφασις, οὕτω δὲ
καὶ Παλαμᾷ τουτωὶ καὶ ὁπόση τις εἴη σύννομος αὐτῷ φα- f. 161 r.
τρία κοινοπραγοῦσα τὰ δυσσεβῆ καὶ παράνομα καὶ τῶν ἱερῶν
τῆς ἐκκλησίας ἐξορχουμένη θεσμῶν, οἱονεί τινος ἀκράτου βα-
φῆς κατασχούσης εἰς βάθος αὐτοὺς τῆς κακίας. πλὴν εἰ μή
τις ἀπαντῴη λέγων πολλοῖς ταυτηνὶ καὶ μοχθηροτέροις νο-
σήμασιν ὑπερβάλλειν ἢ κατ' ἐκείνην τὴν τῶν εἰκονομάχων αἵ-
ρεσιν, καὶ πλείονος διὰ ταῦτα δεῖσθαι τῆς ἐξετάσεως ἐκείνων

viris qui tuti et otiosi vivere volunt convenit. quare nequaquam amice Cleodeme in animo volvitare debes quomodo nec reprehendas si nos non secundum eos qui e pharetra sagittas abiiciunt temere quae in promptu sunt declarare et tanquam iaculatores canibus sancta proiicere et margaritas porcis volumus. illo tempore oportebat sane silentium nos abiicere et disputationem inire, si nemo quae verbis nostris non digna sunt dixisset neque insolentissime e rebus argumenta in suam partem protraxisset. at si sanae rationes non tutae sunt a magna et continua inundatione et a multis variisque tumultus clamoribus, multo profecto melius est silentium tenere quam lingua uti. idem enim mons Thaborius sicut iconomachorum haeresis causa erat, ita etiam Palamae huius eiusque sociorum ceterorumque omnium qui una cum eo impia et iniusta faciunt et sanctas ecclesiae leges transiliunt. quos omnes vehemens quaedam insania in impietatis profundum immersit; quorumque haeresin recte profecto quis dixerit pestifero morbo magis laborare quam iconomachos ideoqae contra hanc maiori opus esse examine et firmioribus argumentis quibus refellatur quam contra illos, quibus una illa et simplex res causa erat ut im-

ταυτὶ καὶ μακροτέρων πολλῷ τῶν ἐλέγχων ἢ κατ' ἐκείνους.
32 ἐκείνοις μὲν γὰρ ἑνὸς τουτουὶ καὶ μονοειδοῦς σκανδάλου τὸ
πρᾶγμα γέγονε πρόφασις, δι' ἣν κακῶς τῷ καλῷ προσκεκρου-
κότες τῆς ἀληθείας ἑκόντες ἐξώσθησαν, πρὸς εἰκονομαχίαν
ῥᾳδίως ἐκκυλισθέντες. οὗτοι δ' οὐ μόνον μόνου τοῦ πάθους
ἐκείνου μετέσχον τε ἅμα καὶ ὑπερέσχον, ὡς εἴρηται, ἀλλὰ καὶ
κακίαν ἄλλην ἐπὶ κακίᾳ προσεπεδαψιλεύσαντο πολυειδῆ καὶ
πολύμορφον. τίνα δὴ ταύτην; τὴν τῶν Εὐχιτῶν δηλαδὴ καὶ
Μασαλιανῶν, ὧν τὸ τῆς γνώμης σαθρὸν καὶ ἀμφισβητήσι-
μον καὶ ἅμα τὸ τῆς πίστεως ἄπιστον οἱ θεῖοι τῆς ἐκκλησίας
διδάσκαλοι πάλαι κατεγνωκότες ἡμᾶς ἀπέχεσθαι παρηγγυή-
σαντο. τούτων γὰρ οἱ μὲν ἀσέμνῳ λογισμῷ καὶ γλώττης
ἀκρασίᾳ αὐτὴν ὁρᾶν φασὶ τοῦ θεοῦ τὴν οὐσίαν, αὐτοῖς
ὁμιλοῦσαν ἀμέσως ἅμα καὶ οὐχ ὃν ἐκείνη τρόπον καὶ
ὅτε βούλεται, ἀλλ' ὃν αὐτοί· οἱ δὲ τὸ τῆς θείας οὐσίας
ἁπλοῦν τε καὶ μόνον ἄκτιστον ἀθετοῦντες παντάπασιν ἀπεί-
33 ροις τε διαφόροις θεότησιν ἀκτίστοις κατατέμνουσιν. καὶ σιωπῶ
τὰς ἀθεμίτους καὶ δαιμονιώδεις πράξεις αὐτῶν διά γε δή-
που τὸ μὴ ὅτι γλώττῃ γε προφέρειν, ἀλλὰ καὶ ψιλῇ τινὶ
ἐπινοίᾳ μεμνῆσθαι λίαν αἰσχρόν· λεκτέον δ' ὅμως τὰ τοῦ
θείου Μαξίμου περὶ αὐτῶν εἰρημένα, ἐξηγουμένου τὸν ἱερὸν
Διονύσιον. φησὶ γὰρ ὅτι τριετίαν μόνον ἄκρως ἀσκήσαντες,

22. Μαξίμου ἐκ τῆς εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον ἑρμηνείας ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ μυστηρίου τῆς μοναχικῆς τελειώσεως.

pie pulcra offenderent et a veritate sponte recederent ad simulacra evertendi studium redacti. hi vero non solum cum hac re societatem fecerunt et ut dictum est plus perpetrarunt sed etiam alio modo quantum fieri potuit exercuerunt impietatem suam multiformem. quid autem Euchitas et Massalianos commemorem, quorum opiniones falsas et ambiguas haereticasque sancti ecclesiae patres olim condemnarunt et a quibus abstineamus nos volunt. quorum hi indigna ratiocinatione et linguae ineptiis ipsam se videre contendunt dei essentiam quae adesset ipsis nulla re intercedente idque non quo modo et quando haec vellet, sed ut ipsi vellent. illi autem divinam essentiam simplicem et unam et solam increatam agnoscunt; sed in infinitas et varias deitates increatas eam dissolvunt. faces horum insolentia et nefaria facinora quae lingua proferre etiam uno tantum verbo attingere turpissimum est. sed recitanda de his sunt sancti Maximii verba quae fecit in interpretatione ad sanctum Dionysium. dicit enim eos postquam per tres annos supra modum asceticam vitam exegissent, tantopere per reliquum vitae tempus indifferentes esse ut sine pudore quodcunque scelus admitterent, ut stuprum, veneris cupiditates, edaci-

ἀδιαφοροῦσιν ἐπὶ τοσοῦτον τὸν λοιπὸν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς χρόνον ὡς πᾶσαν ἀτοπίαν πράττειν ἀδεῶς, μοιχείαις ἀσελγείαις γαστριμαργίαις ἀλληλογαμίαις καὶ ἁπαξαπλῶς ἐν πάσαις ἀσωτίαις ἐγκυλινδούμενοι, τὰ τοιαῦτα πράττειν ἀπαθῶς τερατεύονται, ἀναισθήτως νοσοῦντες τὴν ἐμπάθειαν, καὶ ἀναλγήτως ὑφ' ἑαυτῶν πάσχοντες καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς οἰκούντων δαιμόνων, ὥσπερ οἱ φρενίτιδι κατεχόμενοι νόσῳ.

Εὑρήσει δ' ὁ βουλόμενος περὶ τούτων κἂν τῷ ὅρῳ τῶν 34
πρακτικῶν τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς τρίτης συνόδου, καὶ ὁμοίως τῆς ἑβδόμης, ὅπως τε ἐκπομπεύουσι καὶ ἀναθεματίζουσι τὰς μυσαρὰς αὐτῶν ἐργασίας, καὶ ὅπως τοὺς αὐτοὺς Μασαλιανούς τε καλοῦσι καὶ Μαρκιωνιστάς. ἀρκέσουσι δ' ἔτι καὶ νῦν ἐς δήλωσιν ἄλλα τε πλεῖστα μαρτύρια καὶ σαφῆ, καὶ πρό γε πάντων οἱ ἐκ τοῦ Ἄθω τοῦ ὄρους καὶ δὶς καὶ τρὶς καὶ πολλάκις ἐληλυθότες πεπαρρησιασμένοι καὶ ὕπαιθροι τόμοι, τὰ τούτων αἰσχρὰ καθ' ἕκαστα παριστῶντες. ἀλλ' εἰ μὲν τοῦτ' ἦν ὁ τῆς ἡμῶν εὐσεβείας καὶ πίστεως ὅρος, εἰδέναι πῶς Θαβὼρ καὶ Ἑρμὼν ἐν τῷ ὀνόματι κυρίου ἠγαλλιάσαντο, καὶ εἰς τοῦτ' ἀνάγκης ἦν τὸ περιιστάμενον τὰς ἐκεῖ θαυματοποιίας εἰδέναι καὶ ταύταις
τῆς προσκυνήσεως νέμειν τὸ κράτιστον, πρῶτον μὲν σοφῶν f. 161 v.
ἀνδρῶν ἐδεῖτο πρὸς ἔρευναν τἀσφαλοῦς ἀκριβῆ, καὶ οὐδὲν ἂν ἦν ἀδικώτερον κατὰ τὸν εἰπόντα τῆς ἡμετέρας πίστεως, εἰ τὸ πλέον εἶχον οἱ σοφοί, καὶ οὐκ ἐπ' ἴσης τοῦ σώζεσθαι

tatem, usum cum aliorum uxoribus, omnino ne multis verbis utar omnem libidinem qua immersi talia facere palam non vererentur et sic tanquam omni sensu alienatos laborare eos morbo intemperantiae suae et duros a semet ipsis et a daemonibus qui in iis habitarent perpeti cruciatus ut qui phrenesi morbo affecti essent.

Inveniet autem de his qui consulere velit in disciplina de practicis sanctae et oecumenicae tertiae synodi etiam septimae, quomodo diffament et condemnent turpia horum facinora et quomodo Massalianos istos appellent et Marcionistas. satisfacient autem nunc ad evidentiam alia plurima testimonia luculenta et prae aliis omnibus quae ab Atho monte bis et ter et saepius ad nos pervenerunt evulgata et libere palam exposita documenta quibus illorum singula flagitia indicantur. at si pietais nostrae et sanctae doctrinae intererat intelligere quomodo Thabor et Hermon in nomine domini celebrati essent et si hac de re necessarium omnino erat quae cum miraculis ibi editis coniuncta fuissent inquirere, iisque venerationem summam tribuere: primum opus erat ut a viris doctis quae certa sint accurate inquireren-

πᾶσι μετῆν ὁμοφύλοις καὶ ὁμογνώμοσι τὴν εὐσέβειαν, εἴτε τῶν σκυτέων τις εἴη καὶ σκαπανέων καὶ εἴ τις τῶν σοφι-
85 στῶν. δεύτερον δ' εἴποιμι ἂν ὡς εἰ βίαιόν τι καὶ ἀναπόδραστον τὸ τῆς ἀνάγκης ἐνταυθοῖ περιίστατο τρόπαιον, περὶ πολλοῦ μέντ' ἂν καὶ αὐτός, μᾶλλον δὲ τοῦ παντὸς ἐποιούμην τὸ λέγειν ἐνταῦθα, ἐμαυτοῦ τε προμηθούμενος, ὡς μὴ διαβαλλοίμην τοῖς φιλοσκώμμοσι, καὶ ἅμα τῶν ἀφελεστέρων, ὡς μὴ ῥᾳδίως ἐξαπατῷντο πρὸς τῶν ἀνοσίων τῆς ἀσεβείας προέδρων. νῦν δ' ἐπειδὴ ματαίαν ἐπίδειξιν εἶναι τὸ πρᾶγμα κατανοεῖν ἡμῖν παραγίνεται, καὶ πολὺν μὲν ἀνόνητον δὲ καὶ εἰκῇ τὸν τῆς ἔριδος ἐντεῦθεν κονιορτὸν ἐγειρόμενον, σιγᾶν, ὡς εἴρηται, ἐβουλόμην ἂν μᾶλλον ἢ λέγειν, οὐ τὸ λέγειν ὡς ἀνόνητον κατὰ φύσιν ὑπάρχον ἀποσειόμενος, ἀλλ' ὡς ἡμῖν ὑπάρχον ἀνόνητον ἄρτι, τὴν ἀωρίαν τέως τοῦ χρόνου καθάπερ τινὰ κηλῖδα συμπεπτωκυῖαν ὁθενδηποτοῦν παρὰ τὸ εἰκὸς ἀναδεξαμένου· ἃ γὰρ ἐνδεχομένην οὐκ ἀναγκαίαν δὲ προβάλλονται ζήτησιν, ταῦτα πάντως οὐδ' ἀναγκαίαν τινὰ τὴν
86 ἀπόκρισιν ἀπαιτεῖ πανταχοῦ. ἀκούω γὰρ καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου περιφρονοῦντος, ὁπότε πρὸς τῶν Ἀρειανῶν ἀπαιτοῖτο τὴν τοῦ "κύριος ἔκτισέ με" φωνὴν ἐξηγεῖσθαι, καὶ τῆς σιγῆς τὴν αἰτίαν φάσκοντος, μὴ εἶναι δηλαδὴ μηδεμίαν ἀνάγκην περὶ τοιαύτης λέγειν φωνῆς, καὶ ταῦτα διὰ παραβολῶν

tur, neque quidquam iniustius erat quam de eo qui de nostra doctrina loquebatur si revera viri docti plurimum valebant quamquam non eadem facultas ceteris omnibus inerat qui nobiscum faciunt eandemque doctrinam habent, quaerere num e numero sutorum aut fossorum aut sophistarum esset. deinde autem fateor si nullo modo evitabile et prorsus necessarium fuisset, me nequaquam ibi omissurum fuisse verba facere, eo ut caverem mihi ne ludibriis mihi obtrectarent unaque aliis qui indocti sunt ne facile a scelestis impietatis praesidibus deciperentur. nunc vero quum vanam eorum demonstrationem esse nobis satis eluceat et frustra eos et sine eventu concertationis multum lutum concitasse tacere ut dixi malebam quam dicere, nec vero ea de causa ac si dicere omnino per se inutile esset sed quia nobis ipso eo tempore inutile fore videbatur. quod inopportunum esse et nobis tanquam probro fore ipsum illud tempus satis monebat. de quibus enim quaestionem proponunt non necessariam, haec responsionem necessariam non postulant. audio enim magnum Basilium quando ab Arianis postularetur ut enuntiatum "deus creavit me" explicaret id repudiasse et silentii causam eam professum essa, quod nulla sibi de eiusmodi sententia dicere essèt necessitas, praesertim quum per parabolem et obscúra verba et aenigmata prolata essent, ne qui audiret

καὶ σκοτεινῶν λόγων καὶ αἰνιγμάτων προενηνεγμένης, ὡς μηδὲν ἀναμφισβήτητον εἶναι λαβεῖν ἐξ αὐτῆς τὸν ἀκούοντα. διὰ γοῦν ταῦτα κἀγὼ σιωπᾶν ἐβουλόμην αὐτὸς ἐνταυθοῖ. καὶ μὴ μόνον δι' ἃ προαπηριθμησάμην, ὅτι μὴ καὶ ἄλλων δήπου πλείστων ἕνεκα. καὶ γὰρ ἔνιοι μὲν σαφηνείᾳ γλώττης ἔνιοι δ' ἥκιστα κέχρηνται, καὶ εἰ μὴ ταῖς ἐννοίαις, ἀλλ' οὖν τῇ γε λέξει καὶ τῷ τῆς φράσεως σχήματι διενηνέχθαι δοκοῦσιν ἐνιαχοῦ τοῖς ἀμαθῶς τε καὶ ἐριστικῶς ταῖς γραφαῖς ὁμιλοῦσιν. καὶ ἄλλως μὲν οἷς τὰ περὶ τούτου πῶς μὲν ἐγκωμιά- 37
ζειν πῶς δ' ἀναγωγικόν τινα λέγειν τρόπον καὶ ἀλληγοροῦντας διεξιέναι ἔπεισιν, ἄλλως δὲ τοῖς ἁπλῶς ἑρμηνεύειν καὶ ἐξηγεῖσθαι προελομένοις μόνας αὐτὰς τοῦ εὐαγγελίου τὰς ῥήσεις φιλοτιμίας ἁπάσης ἐκτός, καὶ ἀνακαλύπτειν, ὅσον ἐφικτόν, τὸν ἐγκείμενον ταῖς λέξεσι νοῦν ἀκριβῶς, καὶ πλέον οὐδὲν περαιτέρω ζητεῖν· ἄλλως δὲ τοῖς νῦν ἐπὶ συγχύσει τῆς εὐσεβείας ἐπιφυεῖσιν ἀσεβέσιν, οἳ τὴν μίαν ἄκτιστον θεότητα πρὸς ἀπείρους καὶ διαφόρους τέμνουσι, καὶ ἅμα ὁρᾶν αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς ἐγκαυχῶνται καὶ ὁμιλεῖν ἐξ οἴνου καὶ τρυφῆς Παλαμικῆς, ὃν ἀδύνατον ἰδεῖν μεμαθήκαμεν μήτ' ἀνθρώπων μήτ' ἀγγέλων οὐδένα· ἄλλως δ' αὖθις τοῖς ἑπομένοις βαναύσοις καὶ τριωβολιμαίοις γυναικαρίοις καὶ ἀνδραρίοις. ὡς εἶναι πολλαπλοῦς καὶ πολυειδεῖς τοὺς ἐντεῦθεν

ambigui quiddam inde caperet. eademque de causa ego quoque tacere ibi malebam idque non solum propter ea quae supra exposui sed etiam propter plurima alia. sunt enim qui sermone perspicuo utentur alii qui prorsus non perspicuo; qui etsi argumentis non differunt a nobis tamen verbis et vocibus suis peculiaribus differre videntur iis qui indocti sunt et quibus sacras scripturas in controversiam ducere placet. alio autem modo intelligunt qui in huiusmodi rebus nimium semper exquirere et per allegorias dicere volunt; alio modo qui simpliciter interpretari et illustrare student ipsa tantum nuda evangelii verba sine ulla aestimatione et detegere quantum fieri possit accurate quae verbis subest sententiam, neque qui ulterius quidquam indagandum esse putant. rursus alio modo differre videntur iis, qui hodie pios animos perturbare student impiis, quique unam increatam deitatem in infinitas et varias multas discindunt simulque videre eam claris oculis se iactant et coniunctos se esse post vinum et commissationem palamicam cum ea quam nos nequaquam cerni posse didicimus neque ab homine ullo neque ab angelis. denique alio modo intelligunt, qui in comitatu semper est plebs e tabernis et perditae vilesque muliebres et homunculi. itaque fit ut multiplices inde et variae formae sanctae doctrinae tanquam rivuli profluant; et profecto cogitare

ὑποβλύζοντας τῆς θρησκείας ῥύακας, καὶ Πρωτέως τήμερον f.162 r. δεῖσθαί τινος, ἀλλοιοῦσθαι δυναμένου συχνὰ πρὸς τὰ διάφορα τῶν ὁμιλούντων ἤθη καὶ ἅμα τάς τε γνώσεις καὶ διχοστατούσας γνώμας.

38 Διὰ δὴ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα βαθείας σιγῆς ἀνθεῖλκον ἔρωτες τὸ τῆς ἐμῆς ψυχῆς λογιζόμενον, καὶ τοιούτους δή τινας ἐν ἐμαυτῷ τοὺς λογισμοὺς ἐξήσκουν ἐγώ, δεδιὼς μὴ μάτην ἀορίστῳ τε καὶ ἀστάτῳ στοιχείῳ τῷ ἀέρι δόξω δανείζειν λόγους αὐτίκα μάλα λυθησομένους. ἐπεὶ δὲ πανταχόθεν ἡμᾶς περιθέοντες νῦν οἱ τῆς εὐσεβείας ἀγωνισταὶ καὶ σφόδρα τῆς πίστεως ἀντεχόμενοι πιθανωτέροις χρησάμενοι λόγοις ἐκθύμως τε ἀξιοῦσι καὶ ἀνάγκην τῇ ἀξιώσει ἐπάγουσι παντοδαπήν τινα καὶ πολὺ τὸ διάπυρον κεκτημένην, καὶ ἀρὰς προσεπιδαψιλεύουσι τῇ ἀνάγκῃ μὴ περιιδεῖν ἀναμοχλευομένην τὴν ἀλήθειαν, κινδυνεύοντας δὲ τοὺς πολλούς, τοὺς μὲν εἰς τὰ ἔσχατα τῆς κακίστης τῶν Μασαλιανῶν περιπίπτειν αἱρέσεως, τοὺς δ' εἰς τὰ τῶν ἀκτιστιτῶν τε καὶ ἀνθρωπομορφιτῶν βάραθρα, τοὺς δ' εἰς ἀλλοκότους καὶ τερατώδεις ἄλλους κρημνούς, καὶ ἄκων ἐξάγομαι λέγειν ἃ μὴ προῄρημαι, τὴν τοῦ κρύψαντος τὸ δῶρον καθ' ἕτερον τρόπον δεδιὼς καταδίκην ἐκείνου, ἅτε στενοχωρῶν καὶ ἀδικῶν τὸ τῶν λόγων χρηστὸν οὐ μάλα ἄκων, πλείοσι φαίνεσθαι χρηστὸν ἀφαιρούμενος διὰ τῆς σιγῆς. τρέποιτο δ' εἰς τὰς τῶν αἰτίων κεφαλὰς

liceat hodie de Proteo qui crebro mutari potest in varios ac diversos hominum animos eorumque intelligentiam et dissidentes inter se sententias.

Propter haec et similia alti silentii amor animum meum tenebat et tales fere apud me sententias conformavi. timebam enim ne temere in aerem elementum infinitum et inane proiicerem orationes statim in nihilum abituras. quandoquidem autem undique nos circumstantes nunc pietatis vindices et tenacissime fidem amplectentes firmioribus uti argumentis par esse putant et necessitatem argumentationi adducunt undique collatam et multum roboris habentem et vota necessitati adiiciunt ne negligamus veritatis cernendae studium et periculum a plerisque defendamus ne alii in summam nequitiam incidant Masalianorum haereris alii in foveas actistitarum et anthropomorphitarum, alii in alia pestiferae et monstrosae haeresis praecipitia, fit ut vel invitus cogar dicere quae antea mihi non proposui, veritus alio modo poenam eius, qui donum celavit, utpote coarctans atque iniuria afficiens bonas rationes non invitus, impediens silentio meo, ne pluribus appareret bonum. vituperium autem se vertat in capita auctorum, qui

τὰ τῆς μέμψεως, ἐν οὐ καιρῷ βιασαμένων λέγειν τὰ τῇ φύσει μὲν καίρια, οὔπω δ' οὔτε τοῖς καθεστηκόσι πράγμασιν ὄντα οὔτε τοῖς ἀκούουσι καίρια. ἐν γὰρ τῇ τῶν ἀκουόντων γνώμῃ τὴν νικῶσαν ἔχειν πεπείσμεθα ψῆφον ὡς τὰ πολλὰ κειμένην τὴν τῶν λεγόντων ἀλήθειαν.

Βέλτιον μὲν οὖν ἦν ἂν ἐν τοῖς τοιούτοις σιγᾶν, ὡς διείληπται· 39 ἀλλ' ὅτε δὴ καὶ τῆς σιγῆς οἱ καιροὶ τὴν τῶν λεγομένων ξενοδοχοῦντες ἦσαν ἀσμένως φοράν, καὶ οὐ τὴν ἀναγκαίαν τοῦ λέγειν προὔβαλλον πρόφασιν. ἔστι μὲν γὰρ καὶ σιγῆς καιρός, ἀλλ' ὅτε δὴ σιγῆς δεομένοις ἀκροαταῖς ἐντυγχάνοι, ὅτε δ' ἀξίοις καὶ πάνυ τι χρῄζουσι. τότε δ' οὖν καὶ τὸ ἐνδεχόμενον εἰς τὴν τοῦ ἀναγκαίου μοῖραν σαφῶς ἀποκεκριμένον, λέληθε τὴν τοῦ ἐνδεχομένου δύναμιν ἀπολωλεκός, ὑπὸ τῆς ἀνάγκης καταποθὲν ὡς εἰπεῖν. ἀθανάτου γὰρ τῆς ἡμετέρας οὔσης ψυχῆς καὶ ἀθανάτους ἐκδεχομένης τὰς τῶν πεπραγμένων σαφῶς ἀμοιβὰς ἐξ ἀνάγκης, καὶ ἅμα μιᾶς ψυχῆς μὴ εἶναι τὸν πάντα κόσμον ἀντάξιον τῆς θείας λεγούσης γραφῆς, πῶς οὐκ ἀναγκαῖον ἐνταῦθα γίγνοιτ' ἂν καὶ τὸ ἐνδεχόμενον; εἰ γὰρ ἐφ' ἡμῖν καὶ ἐνδεχόμενον τὸ σῴζειν ἐστὶν αὐτὴν καὶ δόξης ἀιδίου προξένους αὐτῇ καθίστασθαι, καὶ αὖ τοὐναντίον φθείρειν καὶ κολάσει παραπέμπειν αἰωνίῳ, ἀλλ' οὖν τῶν ἀναγκαίων καὶ τοῦτ' ἂν εἴη μάλιστα μεταξὺ μὴ παρατρέχειν κείμενον τὸ κατὰ φύσιν εἰπεῖν ἀναγκαῖον. ὅσον γὰρ τὸ φθείρειν τῶν ἀτοπωτάτων ἐστὶ καὶ παραλόγων, τοσοῦτο τῶν ἀναγκαίων τὸ σῴζειν. ἃ γοῦν ἀκούσαντες πολλά- 40

me cogerunt alieno tempore dicere ea quae per se opportuna sunt, sed nondum neque pro praesenti rerum conditione neque pro auditoribus opportuna. nam in auditorum opinione vincentem sortem positam esse arbitramur, ita ut saepe iaceat dicentium veritas.

In his igitur melius erat ut iudicavimus, silentium tenere, quando scilicet silentii tempora dictorum vim libenter in se reciperent, neque dicendi necessariam causam obtenderent. est enim silentii tempus opportunum, ubi auditores silentis egeant hique eo digni sint et valde id cupiant. quo pacto id quod licitum est, in necessitatis vim plane seiunctam transit, vi liciti abiecta tanquam a necessitate devorata. quum enim anima nostra immortalis sit et immortales eorum quae aguntur contineat necessitate, uni vero animae ipsum totum mundum non aequiparandum esse sacra confirmet scriptura, cur non necessarium fiat id quod licitum est. etenim si nobis id facere licet, ut eam servemus et aeternae gloriae tutores ei simus, et si horum contrarium est perdere et aeternae poenae transmittere, sane hoc ne-

κίς καὶ ὧν πειραθέντες ἐμάθομεν εἶναι τῶν ἀγαθῶν, ταῦτα f. 162 v. ποιεῖν τῶν ἀναγκαίων καθάπαξ κρίνομεν εἶναι. ἃ δὲ ποιεῖν τῶν ἀναγκαίων κρίνομεν εἶναι, τούτων ἀφίστασθαι ποίαν οὐκ ἀτοπίας ὑπερβολὴν παρελαύνοι. ὥστε τῶν χειρόνων ἀνθαιρεῖσθαι τὰ βελτίω μαθοῦσιν εἶναι βέλτιον ἐξ ἀνάγκης, βελτίους καὶ ἑαυτῶν ἀναγκαζομένους γίνεσθαι ἕπεται, καὶ τοῦ δέοντος, ὅσον ἐφικτόν, ἐγγύτατα θεῖν ἀεί, τὴν ἀθάνατον ὄντως καὶ ἀναγκαίαν ὁδόν, ὡς ἐμέ γε οἴεσθαι. καὶ οἶμαί γε ὀρθοτέραν πάνυ τι οἴεσθαι. καὶ οὕτως ἐνδεχομένης καὶ ἐφ' ἡμῖν τῆς τῶν ἀγαθῶν προαιρέσεως οὔσης ἀναγκαῖον γίνεται τὸ συμπέρασμα, πρὸς ὃ πέφυκεν ἀνατρέχον μάλα τι προσηκόντως, καὶ τὸ ἐν τοῖς τοιούτοις καίριον εἰς τὸ τῆς ἀληθείας μουσεῖον παιδαγωγούμενον ἀνευρίσκον. ἀλλὰ γὰρ εἰς τοῦτο τύχης ἡμᾶς τῆς τοῦ λέγειν τήμερον ἐλαυνούσης ἀνάγκης, σκεπτέον τίνα δεῖ πρῶτον καὶ τίνα δεύτερον εἰπεῖν, καὶ τίνα τάξιν εἰληφέναι δέον ἕκαστα τῶν ἑξῆς.

cessarium est, ne negligamus id quod secundum naturam necessarium esse dicimus. quantum enim perdere turpissimum est et contra rationem, tantum servare necessarium. quae ergo saepe accepimus et ipsi experti sumus esse bona, ea exercere iudicamus esse necessarium. verum ab iis quae exercere necessarium esse iudicamus recedere, quantum id turpitudinis opprobrium effugiat? itaque eos qui peioribus meliora anteponere melius esse necessario intellexerint, ut meliores semet ipsi reddant necessario coactos esse, elucet, et quidem ut quantum fieri potest, ad id quod postulatur propius accedant. dico autem immortalitatis eandum atque necessitatis viam esse.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ ΛΟΓΟΣ ΔΟΓΜΑΤΙΚΟΣ Δ.

Cod. Reg. 1276. f. 162 v.

Πρῶτον μὲν οὖν ἂν εἴη σκέψασθαι ἄξιον, ἔφησεν ὁ Γρηγορᾶς, πότερον ταῖς κοιναῖς μᾶλλον ἐννοίαις τῆς ἐκκλησίας ἁρμόττει σέβειν ἕνα θεόν, εἴτουν μίαν ἐν τρισὶν ἄκτιστον θεότητα, καὶ ὅ φησιν ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος, φῶς ἓν ἀπρόσιτον καὶ ἀδιάδοχον τὸν θεόν, ἀειλαμπὲς τρίλαμπες, ἢ πλείστας μὲν θεότητας πλείω δὲ φῶτα κατά τινας τῆς ἀντιθέτου τῇ εὐσεβείᾳ φάλαγγος. ἐγὼ μὲν οἶμαι μηδένα τῶν εὐσεβέσι λογισμοῖς συντεθραμμένων πρὸς τοσαύτην ἑκόντα καταπεσεῖν ἀπόνοιαν, ὥστε πλείους μιᾶς ἑλέσθαι νομίζεσθαι δικαιοῦν θεότητας, κοινῇ τῶν τῆς εὐσεβοῦς ἐκκλησίας πατρίων δογμάτων ἀκούοντα διαρρήδην βοώντων, φῶς ἓν ἀδιάδοχον καὶ ἀπρόσιτον εἶναι τὸν θεόν, καὶ μὴ πολλὰ μηδὲ πέρα τῆς τριάδος, δεύτερον δὲ φῶς ἄγγελον μηδενὸς ἑτέρου μεταξὺ

NICEPHORI GREGORAE LIBER DOGMATICUS QUARTUS.

Primum autem inquit Gregroras dignum est de quo quaeramus, utrum statutis ecclesiae dogmatis unum deum adorare magis conveniat vel unam in trinitate increatam deitatem ut Gregorius magnus ille theologus dicit, deum, lucem unam, inaccessibilem et sempiternam et semper in trinitate lucentem: an plures deitates et plura lumina, ut volunt sanctae doctrinae nostrae adversarii. equidem neminem puto eorum qui in sancta doctrina educati sint in tantam sponte incidere posse amentiam ut plus unam deitatem fingat sibi et credat; quum patria sanctae ecclesiae dogmata una ac clara voce acclament ei, lucem unam sempiternam et inaccessibilem esse deum, nec vero lumina

μεσιτεύοντος, καὶ πάλιν ἕνα θεὸν εἶναι, διότι μία θεότης, ἀναγκαίαν αἰτίαν τοῦ σέβειν ἕνα θεὸν τὴν τῆς μιᾶς θεότητος πρώτην ὁμολογίαν τιθέντων, εἰ μή τις ἐν ἀθύρματος μοίρᾳ καὶ γέλωτος ἑκὼν ἑαυτοῦ προδότης τοῖς ἐν ἀγοραῖς καλινδουμένοις παιγνίοις καθίσταιτο ἐθελοκωφῶν.

2 *Τούτου γε μὴν ὁμολογηθέντος, δεύτερόν ἐστι πυθέσθαι
ἄξιον εἰ δέοι παραδραμόντας τὴν κοινὴν αὖθις τῆς τοῦ
θεοῦ ἐκκλησίας ἔννοιαν μεταξὺ καθάπερ λύχνον ἐπ' ὄρους
κειμένην, ἔπειτα ὁρατὴν εἶναι λέγειν τὴν μίαν ταύτην καὶ
μόνην ἄκτιστον θεότητα, εἴτουν τὸ ἓν φῶς ἐκεῖνο τὸ ἀειλαμ-
πὲς καὶ ἀπρόσιτον καὶ ἀδιάδοχον· κοινὸν γὰρ εἶναι δόγμα
τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦτ' εἰλήφειμεν πρός τε τοῦ θεοῦ καὶ σω-
τῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ φοιτητῶν, ἑωρα-
κέναι θεὸν ὑπάρχειν ἀδύνατον ἅπασι, πλὴν διὰ συμβόλων
καὶ τύπων σωματικῶν. "οὔτε γὰρ" φησὶν "εἶδε θεὸν οὔτ'
ἰδεῖν δύναται τῶν ἁπάντων οὐδείς." ἅπερ ὁ εἰπὼν αὐτὸς
ἐπισφραγίζων αὖθις θεῖος Παῦλος "εἴ τις εὐαγγελίζεται"*
f. 163 r. *φησὶ "παρὸ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω," ταῦτα δὴ λέγων τὰ
εἰρημένα, τὸ μίαν τε σέβειν ἄκτιστον θεότητα καὶ φῶς ἓν ἐν
τρισὶν ὑποστάσεσι, καὶ ἅμα ταύτην ἀόρατον εἶναι ὁμολογεῖν,*
3 *μὴ ὅτι ἀνθρώποις ἀλλὰ καὶ ἀγγέλοις αὐτοῖς. τίς γὰρ οὕτως
ἠλίθιος καὶ μανίᾳ σύνοικος μακρᾷ ὥστε κτισμάτων ἀοράτων
ὄντων, ἀγγέλων φημὶ καὶ ψυχῶν καὶ δαιμόνων, λέγειν ἔπειτ'*

10. *εἰ τοῦτο ἓν* C.

plura nec praeter trinitatem; deinde lucem revelantem nullo alio intercedente; et rursus unum deum esse quippe unam deitatem, consantaneum autem esse unum adorare deum, ubi primum convenerit unam esse deitatem. nisi quis quum surdis auribus sit ipse ut ludibrium et ridiculum se tradere velit totius fori irrisioni.

Quae si concessa erunt, deinde dignum de quo quaeramus, num divinae ecclesiae dogma vulgatum transcurrere tanquam in monte positam lucernam, et deinde dicere liceat cerni posse unam hanc et solam increatam deitatem. si haec una lux illa semper lucens, inaccessibilis, sempiterna est: dogma hoc ecclesiae vulgatum est idemque a deo nostro et salvatore Iesu Christo eiusque discipulis nobis traditum, deum cernere posse neminem nisi symbolis et typis corporeis. nemo enim inquit, deum vidit, neque potest quisquam eum videre. quod dominus ipse proclamavit et confirmat rursus St. Paulus qui dicit: "si quis vobis evangelicaverit praeter id quod accepistis, anathema sit." dicit autem ille ipsis his verbis adorandam esse increatam deitatem et lucem unam in trinis substantiis,

ἀνθρώποις τολμᾶν ὁρατὴν εἶναι τὴν φύσιν τοῦ τῶν ἁπάντων
δημιουργοῦ θεοῦ. μὴ οὖν ὅτι θρήνων καὶ δακρύων ἄξιον
παμπόλλων πάτριον δόγμα τῆς ἐκκλησίας κινοῦντας τοῖς ἀπο-
στολικοῖς ἐκείνης ἀναθέμασιν ἑαυτοὺς ἑκόντι παρέχειν, ἀλλὰ
καὶ μανίας ὁμοῦ καὶ ἠλιθιότητος γέμει τοιαῦτα λογίζεσθαι.
ἐπὶ γὰρ πᾶσαν διδασκαλίαν καὶ πᾶσαν μάθησιν ἐκ προϋ-
παρχούσης γίνεσθαι φάσκουσι γνώσεως. δεῖ γὰρ μαρτυρίας 4
ἐν τοῖς τοιούτοις ἐκείνας προβάλλειν εἰς προῦπτον καὶ σαφε-
στέραν δήλωσιν τῶν ἀτελεστέρων, αἳ τῇ τῶν ἀνθρωπίνων
αἰσθήσεων ἐκ πρώτης γενέσεως συνηθείᾳ κανόσιν ἀθανάτοις
μαθήσεις ἡλικιώτιδες γίνονται, κἀντεῦθεν ἀμοιβαίοις ἴχνεσιν
ἀναγομένους βαθμίδων δίκην ταῖς κατὰ μικρὸν ὑπαλλαγαῖς
τῶν ἀναλόγων προσθέσεών τε καὶ ὑφαιρέσεων συμβιβάζειν
καὶ τῷ τῆς ἐπιστήμης ἡλίῳ καθαρώτερον ἤδη προσάγειν,
χρεὼν διδακτῆς οὔσης τῆς ἐπιστήμης προϋπάρχουσαν εἶναι
λογίζεσθαι γνῶσιν τὴν τῶν αἰσθήσεων αὐτοδίδακτον πρώτην
κατάληψιν, ἀφ' ἧς ὡς ἐκ πρώτης ἀρχῆς καὶ πηγῆς οἱ πά-
σης ἐπιστήμης ἀποβλύζουσι ῥύακες τῶν τε τοῖς αἰσθητοῖς καὶ
διανοητοῖς καὶ νοητοῖς ἐνυπαρχόντων ὅρων καὶ λόγων. τὸ 5
γὰρ βλέπειν ἡμᾶς καὶ ἀκούειν, καὶ νῦν μὲν γλυκέων καὶ πι-
κρῶν αἰσθάνεσθαι διὰ τῆς γεύσεως νῦν δὲ τραχέων τε καὶ
λείων διὰ τῆς ἁφῆς, καὶ ὅτι θερμὸν καὶ καυστικὸν τὸ πῦρ
καὶ ψυχρὸν ἡ χιών, κοιναί εἰσιν ἔννοιαι πάντα καὶ αὐτοδί-

eamque invisibilem esse non solum hominibus sed etiam ipsis angelis. quis igitur tam temerarius est tantaque amentia captus, ut quum creaturae invisibiles sint, dico angelos, animas, daemones, hominibus dicere audeat visibilem esse naturam dei qui cuncta procreavit. neque solum in misericordia nostra et multis lacrimis sunt qui patrio dogmate ecclesiae laeso apostolicum anathema sibimet ipsi contraxerint, sed patet etiam multa eos in temeritate et amentia versari, quippe qui omnem dicant doctrinam et omnem cognitionem fieri ex nostra ratione. nam in huiusmodi rebus iis utendum est testimoniis ad conspicuam et planiorem infinitorum revelationem, quae ex humanorum sensuum inde a primis a pueritia motibus consuetudine cognitiones evadant immortalibus regulis aequales. deinde progrediendum est alterno vestigio gradatim et in analogis addendis et demendis concludendum ex exiguis quae intercedant differentiis, et ut scientiae sol clarior fiat, quoniam scientia doceri potest, demonstrare opus est subesse rationem, sensuum propriam ac primitivam perceptionem. e qua tanquam e prima origine ac fonte scientiae omnis prosiliunt rivuli et iis quae percipiuntur, cogitantur, cognoscuntur, subsunt pri-

δακτα τοῖς αἰσθητηρίοις. οὐ γὰρ διδασκόμεθα παρ' οὐδενὸς βλέπειν ἢ ἀκούειν, ἢ ὅτι καίει τὸ πῦρ καὶ ψυχρὸν ἡ χιὼν καὶ τὸ μέλι γλυκύ. αὐτόθεν γὰρ ἡ αἴσθησις τὰ μὲν προσίεται τὰ δ' ἀποσείεται δίχα τινὸς ἐπεισάκτου γεωμετρικῆς ἀνάγκης καὶ δίχα συλλογιστικῆς ἀποδείξεως οἱασδηποτοῦν, τοῦ δημιουργοῦ θεοῦ πανσόφως προοικονομήσαντός τε καὶ προϋποθέντος τῇ φύσει σπερματικῶς οὑτωσὶ τὰς τοιαύτας ἀρχεγόνους ῥίζας, ἐφόδιον κράτιστον ταῖς ἐπιστημονικαῖς ἑξῆς ἁπάσαις μεθόδοις καὶ ἀποδείξεσιν, ἐξ ὧν οἱ ἀκαταμάχητοι καὶ δυσαντίβλεπτοι μάλιστα τῆς ἀληθείας περατοῦνται συλλογι-
6 σμοί. δεῖν γὰρ εἶναι τὰς ἀρχὰς τῶν συλλογισμῶν αὐτοδιδάκτους καὶ αὐτόθεν ἐχούσας τὸ πιστὸν καὶ ἀναντίρρητον πανταχοῦ καὶ ὁμόλογον ἐξ ἁπάντων τὸ συγκεχωρηκός, ὡς ἂν ἐξ ὁρμητηρίου βεβαίου καὶ ἀσφαλοῦς ταῖς τῶν σοφῶν ἀποδεικτικαῖς φωναῖς τε καὶ γλώτταις κινουμέναις ἀγώγιμον ὡς ὑφ' ἡλίῳ καὶ φωτὶ μέχρι τοῦ προσήκοντος ἑκάστῳ συμπεράσματος τὸ τῆς ἀληθείας εἴη πορευόμενον εὐγενές.

7 Καὶ ἵν' ὑποδείγμασι τρισὶ καὶ τέτρασι διαλευκανθείη τὰ εἰρημένα, προκείσθω νῦν διδάσκαλος ἡμῖν ὁ μέγας τῆς ἐκκλησίας φωστὴρ Διονύσιος, ἐκ τῶν τῇ αἰσθήσει γνωρίμων καὶ αὐτόθεν τὸ πιστὸν ἐχόντων καὶ ἅπασιν ὡμολογημένων τὸ συγκεχωρηκὸς παριστῶν τὸ ζητούμενον. θέλων γὰρ διδάξαι

mae notiones et notitiae. nam quod videmus nos et audimus, modo palato dulcia et amaro percipimus, modo aspera et levia tactu, et quod calidus et ardens ignis est, nix frigida, perceptiones communes sunt et propriae sensuum. neque enim a quoquam edocemur videre et audire aut ignem ardere, frigere nivem, mel dulce esse. sua sponte enim sensus ad alia inclinat, alia fugit, nulla adscita geometrica necessitate vel alia qualibet argumentatione. si enim deus universi procreator initio distribuit et iniecit naturae semina hos radices primitivos, fundamenta certissima in scientia quacunque comprehendenda et demonstranda. unde invicta et vel maxime stabilia veritatis argumenta petuntur. nam argumentorum dicunt principia per se debere esse data, et quae per se fidem habeant et omnino firma sint et quibuscum singula omnia consentiant. quasi cum his omnia consentiant; quasi ratione instigatrice quadam firma ac certa innixi philosophi tanquam sub sole ab luce in argumentando protrahere possint ad cuiusque rei veram necessitatem, vim veritatis.

Sed ut exemplis tribus vel quatuor illustrentur quae dicta sunt dicat nunc magister noster magnus ille ecclesiae sospitator Dionysius qui ex iis quae percipiuntur sensibus et per se fidem habent et cum

πανταχοῦ τὸν θεὸν εἶναί τε καὶ πᾶσι μεθεκτόν, ὡς ἐκείνῳ f. 163 v. *προσήκει, ταῖς κοιναῖς καὶ πᾶσι προδήλοις ἐννοίαις πρὸς τὴν τῶν ὑπὲρ αἴσθησιν κέχρηται δήλωσιν. "ὥσπερ γὰρ ἐν κέντρῳ" φησίν "πᾶσαι αἱ τοῦ κύκλου γραμμαὶ κατὰ μίαν ἕνωσιν συνυφεστήκασι, καὶ πάσας ἔχει τὸ κέντρον ἐν ἑαυτῷ τὰς εὐθείας ἑνοειδῶς ἡνωμένας πρός τε ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν μίαν ἀρχὴν ἀφ' ἧς προῆλθον, οὕτως ἐκ θεοῦ καὶ ἐν θεῷ τὰ ὄντα πάντα συνειλημμένως καὶ ἑνιαίως εἰσί, καὶ τὰ ἀλλήλοις ἐναντία. καὶ πάλιν, ὥσπερ φωνὴ μία καὶ ἡ αὐτὴ πρὸς πολλῶν ἀκοῶν ὡς μία μετέχεται, οὕτω καὶ ὁ θεὸς εἷς ὢν καὶ ἀμερὴς ὑπὸ τῶν μεριστῶν ἀμερίστως μετέχεται. καὶ πάλιν,* B *ὥσπερ σφραγῖδος μιᾶς ἐκτυπώματα πολλὰ μετέχει, τῆς ἀρχετύπου σφραγῖδος ἐν ἑκάστῳ τῶν ἐκτυπωμάτων ὅλης καὶ τῆς αὐτῆς οὔσης καὶ ἐν οὐδενὶ κατ' οὐδὲν μέρος, οὕτω καὶ τοῦ θεοῦ τὰ πάντα μετέχει. καὶ πάλιν, ὥσπερ ἐν τῇ ψυχῇ μονοειδῶς αἱ τῶν κατὰ μέρος πάντων προνοητικαὶ τοῦ ὅλου σώματος δυνάμεις, οὕτω κἀν τῷ θεῷ. οὐδὲν γὰρ ἄτοπον" φησίν "ἐξ ἀμυδρῶν εἰκόνων ἐπὶ τὸ πάντων αἴτιον ἀναβάντας ὑπερκοσμίοις ὀφθαλμοῖς θεωρῆσαι πάντα ἐν τῷ πάντων αἰτίῳ μονοειδῶς καὶ ἡνωμένως."*

Ταῦτα εἰπών, ὁρᾶτε, φησὶν ὁ Γρηγορᾶς, πῶς ἐκ τῶν τῇ C *αἰσθήσει γνωρίμων καὶ φανερῶν ὁ νοῦς ἀφανὴς ὢν ἁρπά-*

omnibus consentiunt, argumenta nobis praebet. qui dum docere vult deum esse ubique locorum et in rebus omnibus, ut etiam decebat, rationibus communibus et quae omnibus apertae sunt utitur ad illustranda ea quae supra sensus posita sunt. "quemadmodum enim inquit in centro omnes circuli radii in unum coeunt et centrum omnes in se radios illos coniunctos tenet ratione unitatis non minus inter se quam ad unum unde provenerunt principium, ita e deo et in deo omnia omnino coniuncta et in unitate comprehensa et invicem sibi opposita sunt." rursus: "quemadmodum vox una eademque ab auribus multorum ut una percipitur, ita deus unus et individuus in iis quae per se divisa sunt, ut individuus est." rursus: "quemadmodum sigilli unius signa plura respiciunt ad sigillum archetypum idque in singulis signis expressi totum apparet et idem, neque ulla in parte ut dividuum, ita ad deum omnia respiciunt." rursus: "quemadmodum in anima coniunctae sunt inter se quae ex parte in lucem veniunt totius corporis facultates, ita in deo quoque. neque enim ineptum esse dicit ex obscuris imaginibus ad universi principium procedere et oculis divinis singula quaeque contemplari in universi prima causa coniuncta et in unitate comprehensa."

Quibus dictis, videte inquit Gregoras quomodo ex iis quae sen-

ζων τὸ βέβαιον, ῥᾳδίως ἐκ τῆς πρὸς τὴν τῶν θείων καὶ ὑπὲρ αἴσθησιν εὕρεσιν ἀνατρέχει, κἀκ τοῦ φύσει ἀμεροῦς ἐς τὸ μεριστὸν κατιὼν ἀμερῶς αὖθις πρὸς τὸ ἀμέριστον ἐκ τῶν μεριστῶν παλινδρομεῖ, μήτε τῶν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἐξιστάμενος μυστηρίων, καὶ ἅμα τὰς ὑλικὰς ἐνεργείας εἰωθὼς περιτίθεσθαί τε καὶ οἰκονομικῶς ἐκπληροῦν, ἀμοιβαίαις καὶ λεληθυίαις φάναι παραπλοκαῖς τε καὶ συμφυΐαις συνάγων πρὸς ἑαυτόν, καὶ ἀναλόγως τὸ ἑαυτοῦ φῶς πολλοῖς ἐνσπείρων ὑποκειμένοις, καὶ ὥσπερ πολλοῖς ἐφεξῆς κειμένοις κατόπτροις ἓν
10 ἐμφανίζων πρόσωπον, καὶ τὸ κεχυμένον τῆς ὕλης ἄπειρον καὶ ἀόριστον οἰκείοις πέρασί τε καὶ σχήμασι μορφῶν καὶ συνδέων καὶ συναρμόττων. καὶ ἡ πρὶν περιοδεύουσα τοὺς ἔνδον λογισμοὺς τῶν ἀπορρήτων καὶ θείων πραγμάτων ζήτησις, τῶν αἰσθητῶν ἤδη ἀναχωροῦσα τῇ τῷ νῷ προσηκούσῃ γνώσει ἀκολουθεῖ. ἐντεῦθεν γὰρ καὶ τὰς θείας καὶ νοερὰς προόδους ἐθέλοντες δηλοῦν οἱ θεῖοι πατέρες παραδείγματι φαινομένῳ ταῖς ἡλίου χρῶνται ἀκτῖσιν, αἳ τὴν ἐτυμολογίαν ἀπὸ του ἐκτείνεσθαι ἔχουσαι χέονται μὲν οὐκ ἐκχέονται δέ, ἀλλ' ἐκτείνονται πέριξ κατὰ τὸ ἀνάλογον τῆς τῶν δεχομένων εὐρυ-
11 χωρίας. πληθύνεσθαι γὰρ ὁ θεῖος ἔφησε Μάξιμος τὸν θεὸν τῷ καθ' ἕκαστον εἰς παραγωγὴν τῶν ὄντων βουλήματι, ταῖς προνοητικαῖς προόδοις πολλαπλασιαζόμενον, μένειν δ' ἀμε-

4. παλινδρομειῶν C.

sibus percepta ac aperta sunt iis, mens invisibilis arripiat quae firma sunt et ad rerum divinarum et supra sensus positarum cognitionem facile ascendat, et quomodo ex iis quae natura sua sunt individua ad ea quae in partes discreta cernuntur descendat, deinde rursus ex his ad individua redeat, neque tamen naturae ipsius mysteriis excedat et simul materiae naturam quum soleat induere et pro modo implere, alternis ac reconditis ut dicunt complicationibus et confusionibus ad se referat et pro ratione ipsius lucem infundat multis eorum quae ipsi subiecta sunt. itaque tanquam multis e speculis una eademque facies apparet et materias quae effuse infinitae sunt et interminatae mens ad suam rationem ac naturam format et inter se coniungit et componit. contemplatio autem quae prius in rebus arcanis ac divinis versabatur e sensibilibus iam egressa mentis consentaneae rationi servit. quare sancti patres dum divina ac mentalia principia explicare student, pro exemplo luculento utuntur radiis solis qui etymologice a radiando explicati funduntur quidem nec tamen omnino effunduntur sed extensi radiant circumcirca pro locorum latitudine. nam plenum esse dicit St. Maximus deum cuiusque rei causae propriae et varia multa transire rationes eius providentiae; tamen individuum cum

ρίστως ἕνα καθάπερ τὸν ἥλιον ἀκτῖνας μὲν πολλὰς προπέμ-
ποντα μένοντα δ' ἐν τῇ ἑνότητι. ὅταν γὰρ ἐς τὴν προβλη-
τικὴν ἀποσκοπῶμεν δύναμιν τοῦ ἡλίου, μονοειδὲς καὶ ἑνιαῖον
τὸ τῶν ἀκτίνων καταλαμβάνομεν πλῆθος· ὅταν δ' εἰς τὴν
ἀστάθμητον καὶ μεριστὴν ποικιλίαν τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως,
τὰς ἀκτῖνας ἐκτεινομένας οἱονεί τινας χεῖρας ἐργατικάς τό τε
τῆς ἀριθμητικῆς ἐπιστήμης ἀναλισκομένης δι' ἀπορίαν, τὸ ἓν f. 164 r.
εἰς ἀναρίθμητον πλῆθος σχιζόμενόν τε καὶ μεριζόμενον βλέ-
πομεν. οὕτω δὴ κἀπὶ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ταύτης δυνάμεων 12
καὶ ἡμεῖς τοιούτοις χρώμεθα παραδείγμασιν, ἐνίοτε μὲν τὸν
ὅμοιον τρόπον, ἐνίοτε δὲ τὸν ἀντιστροφον· δυοῖν γὰρ ὀργά-
νων ὄντων τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ τῷ νῷ πρὸς γνῶσιν τῶν
αἰσθητῶν πραγμάτων, τῆς τε αἰσθήσεως ἅμα καὶ διανοίας,
ἐκ τούτων αὐτῷ τὴν ἐπιστήμην ἀεὶ συσκευαζομένην ὁρῶμεν
κἀξ ἀτελοῦς διχονοίας εἰς ὁμόνοιαν συγγενῆ συνιοῦσαν, τῆς
μὲν ἀναλήψεσιν ὁλοσχερεστέραις ἔξωθεν εἰσαγούσης τὰς πρώ-
τας ἀρχάς, ἐκ τῆς τῶν αἰσθητῶν συμπεφορημένης τε καὶ
διηνεκῶς μεταβαλλομένης πολυφωνίας, τῆς δὲ παραδεχομέ-
νης τε καὶ παραπεμπούσης εἰς ἓν ἀκριβέστερον ἐπισκέψεως
ἐργαστήριον τὸν νοῦν, καὶ ἀναχωνευούσης ἐκεῖ πρὸς ἐμπει-
ρίας ὁμόνοιάν τε καὶ ἑνότητα. οἷς γὰρ ἑτερότης πάρεστι,
τούτων ἄπεστι σαφῶς' ἡ ὁμόνοια· οἷς δὲ μή, τούτοις δὲ καὶ

18. πολυφωνίαις C.

unum manere ut solem qui quamquam multos effundat radios tamen maneat in unitate. quum enim solis vim quae effundit radios respicimus, totum aliquid et unum esse quod radios in se complectatur dicemus; sin autem vagam et particularem solis in mundo efficientiam spectamus, radios qui effunduntur tanquam manus operarias ad numerum referemus propter inopiam nostram et unum illud quod ad numerum referri proprie non potest dividuum aliquid et in partes divisum putabimus. sic de anima nostra eiusque facultatibus nos quoque huiusmodi exemplis utimur, interdum ad rationem consentaneam interdum ad contrariam. nam quum duo organa animi nostri oculus, mens, habeant ad res externas cognoscendas sensum et rationem his ei semper parari videmus scientiam eamque ex imperfecto dissensu in unitatem et consensum coeuntem. altera enim via extrinsecus primae rerum imagines petuntur, ita quidem ut contemplatio res ipsas plenas concipiat earumque in varietate sistat et continuo contrahat: altera autem via et recipit contemplatio et transfert res ad unum dico firmiorem operationem mentis, ibique recoquit ad rerum consensum et unitatem efficiendam. quibus autem contraria insunt sane consensus ille deest, quibus non, his facillime quoque consensus evadit. qui bene solis illud

13 τὰ τῆς ὁμονοίας ῥᾷστα ἐμφύεται. καὶ ὁ τοῦ ἡλιακοῦ παραδείγματος ξυνιεὶς εὐφυῶς τῆς κατ' αἴσθησιν ἐξεκεχωρήκει συνηθείας εὐθύς, καὶ τὴν τῆς ὁράσεως προσεδρείαν εἰς τοὺς νοητοὺς ῥᾳδίως ὀφθαλμοὺς μετενήνοχεν, ἡγεμόνας τῆς τοιαύτης εὑρίσκων ὁδοῦ τοὺς ἁγίους, τοῖς μὲν αἰσθητοῖς ἐνεῖναι λέγοντας ἔκστασιν γίνεσθαι, θεῷ δ' ἥκιστα πάντων παρόντι πανταχοῦ καὶ τὰ πάντα πληροῦντι καὶ μηδενὸς λειπομένου τόπου ὃς τὴν θείαν ἔκτασιν δέξασθαι ἂν ἐπινοηθείη.

14 Ὅμοιον γὰρ ἠχοῦσιν αἱ λέξεις, οὐχ ὅμοιον δ' ἔχουσι τὸ τῆς ἀναγωγῆς καὶ καταγωγῆς ὁρμητήριον, ἀλλ' ἄλλως μὲν ἐπὶ θεοῦ ἄλλως δ' ἐπ' ἀνθρώπων τοῖς ὀρθῶς τε καὶ εὐσεβῶς φρονοῦσι λαμβάνονται, καὶ ἄλλως μὲν ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν ἄλλως δ' ἐπὶ τῶν θείων καὶ νοητῶν. ἀνθρώπινα γὰρ ὁ θεῖος ἔφη Χρυσόστομος τὰ ῥήματα, ἀλλὰ θεῖα νοήματα δι' αὐτῶν. φεῦγε τὰ ἀπὸ τῆς λέξεως ὑποπαλλόμενα, καὶ νόει τὰ διὰ τῆς πίστεως θεωρούμενα. μὴ προλαβὼν ἁρπάσῃς τὸ ῥῆμα εἰς διαβολήν, ἀλλ' ἀνάμεινον τὸ τέλος καὶ κρῖνον το λεγόμενον. μὴ γίνου δικαστὴς δυσμενὴς ἀλλὰ συναγωνιστὴς εὐμενής. καὶ ταῦτα μὲν ὁ Χρυσορρήμων· ἡμεῖς δὲ καὶ ἐξ ἑτέρων ἔχομεν παριστᾶν τὸ λεγόμενον. καὶ γὰρ καὶ τὸ καθὼς ἐπὶ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων λεγόμενον οὐχ ὁμοίαν ἔχειν διά-
15 νοιαν ἡ θεία γραφὴ συγχωρεῖ. "καθὼς" γάρ φησιν "οἰκτεί-

14. Χρυσοστόμου ἐκ τοῦ εἰς τὰς σφραγῖδας τῶν βίων καὶ εἰς τὴν τοῦ σωτῆρος οἰκονομίαν.

exemplum intellexerint, e mera sensuum perceptione facile egredietur et res externas facile transferet ad oculos mentis, quos tanquam divinos hac in via duces deprehenderit quippe qui in rebus externis dicant esse confusionem, contra deum esse pulcherrimum ubique locorum et permanare omnia, neque ullum esse locum qui solus dei extensionem contineat.

Sonant quidem verba notionem eandem: sed non eandem habent vim deductionis et relationis. sed alio modo de deo, alio de hominibus accipiuntur ab iis qui ut fideles ac pii cogitant. rursus alio modo de rebus externis visibilibus, et mente cognitis, et divinis. "hominis inquit Chrysostomus sunt cogitata sed mens divina quae verbis subsunt notiones superat et cogitat quae nonnisi in fide comprehenduntur contemplatione. quare sola verba ad calumniam arripere noli, sed anquire totum et indica secundum veram sententiam; neve iudex existas odiosus sed concertator placidus." haec quidem Chrysostomus: nos autem etiam ex aliis testimonia proferre possumus. etenim de deo et homine verba non eiusdem esse rationis dicit

ρεῖ πατὴρ υἱούς, ᾤκτείρησε κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν." καὶ εἰσὶν οἱ τοῦ κυρίου οἰκτιρμοὶ τῶν τοῦ ἀνθρώπου πατρικῶν οἰκτιρμῶν ἀπειροπλασίως ὑπέρτεροι. καὶ πάλιν "γίνεσθε τέλειοι καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστι." πρὸς οὖν τοιαύτην ἐληλυθέναι τελειότητα πάντως ἀνθρώποις ἀδύνατον. καὶ πάλιν "καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ πατήρ, κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς." ἀλλ' οὐχ ὁ αὐτὸς ἐπ' ἀμφοῖν τῆς ἀποστολῆς ὁ τρόπος· ὁ μὲν γὰρ ὁμοούσιος ὢν τῷ πατρὶ ὡς ἐξ ἡλίου f. 164 v. φῶς ἀπεστάλη, ουτοι δ' ὡς δοῦλοι προς δεσπό του. καὶ τὸ τοῦ ἀποστόλου δὲ "γνώσομαι τότε καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην·" πᾶσα γὰρ ἀνάγκη τοσοῦτον εἶναι τὸ ὑπερβάλλον μεταξὺ τῆς θείας γνώσεως καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ὅσον καὶ τῆς θείας φύσεως πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην.

Οἷς οὖν πρὸς ὕβριν τρυφᾶν οἱ καιροὶ χαριζόμενοι νοῦν 16 τε ἀλάστορα βρεφουργοῦσιν ἐν τῇ ψυχῇ, κἀκ τοῦ σαθρὰ φρονεῖν μεγάλα φρονεῖν χορηγοῦσι, κἀντεῦθεν πρὸς τὸ βουλόμενον ἔπεισι διαστρέφειν καὶ ἀνελίττειν κακῶς τὴν τῶν ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων διάνοιαν, τούτους οὐ μέγα ἔργον τοῖς θείοις πατράσι τῆς θείας ἐλαύνειν αὐλῆς, καθάπερ Ἀθηναῖοι πάλαι τὸ Κυλώνειον ἄγος. προσθείην δ' ἂν καὶ ξενηλασίαν ἐκείνην ἐγώ, ἣν τῶν Ὁμήρου πάλαι Πλάτων ἐπῶν κατεψήφισται, ὅσα δήπουθεν αἰσχροὶ καθυβρίζουσιν ἔρωτες καὶ λέξεις ἀνθρωποπαθεῖς, ὁποῖαι το τῆς ἐκείνου πόλεως

etiam sancta scriptura. "ut enim pater ait misericors est erga filios, ita dominus misericors erat erga eos qui eum non secuti sunt." sed inter domini misericordiam et patris cuiusdam mirum quantum intercedit. rursus sancta scriptura: "estote vos perfecti sicut pater vester coelestis perfectus est." sed ad hanc perfectionem venire hominibus nunquam omnino continget. rursus: "ut me pater misit, ego vos mitto." sed utriusque legationis non eadem est auctoritas. hic enim qui cum patre unus, missus est tanquam lumen a sole, contra illi ut ministri a despota. de quo haec apostolus: nam ut consentaneum est, inter dei et hominis intelligentiam discrimen tantum est, quantum inter dei et hominis naturam.

Quos igitur delectat superbire et qui animum sibi impium alunt et falsis excogitantis magna se facere opinantur itaque pro arbitrio pervertunt et perverse explicant nominum ac verborum notiones, hi sane non multum faciunt sanctis divinae ecclesiae patribus. licet etiam afferre expulsionem illam quam Plato in Homeri carmina decrevit quae pravas libidines commendarent et deos tanquam homines repraesentarent, quaeque ipsius reipublicae constitutionem facile pervertere possent

ἦθος κιβδηλεύειν ἔμελλον ἄν, σεμναῖς ἀσέμνως ἀκοαῖς ἐνο-
17 χλοῦσαι. μᾶλλον δ' εἰπεῖν οἰκειότερον, ὡς πρὶν τοὺς θεοκαπήλους ἐκείνους ὁ κύριος ἐκ τοῦ ἱεροῦ. ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν φαινομένων πραγμάτων ἡ μὲν φύσις ἀνείδεον τρόπον τινὰ τὴν ὕλην παρέχει τοῖς ἀνθρώποις καὶ ὑπεναντίαν ὡς τὰ πολλὰ πρὸς τὸ χρήσιμον, ἐπειδήπερ ἡ μὲν φύσις τὸν αὐτὸν ἀεὶ συγκεχυμένον καὶ ἀδιάκριτον τρόπον τηρεῖ τῆς γενέσεως, ἃ δ' ἀπαιτοῦσιν αἱ διηνεκεῖς καὶ διάφοροι τῶν ἀνθρώπων χρεῖαι, ταῦτα μεταβάλλει πάντα πολλαχῇ καὶ πολυτρόπως ὑπ' αὐτῶν πρὸς τὸ χρήσιμον, οὕτω καὶ τά τ' ὀνόματα καὶ ῥήματα διαγνοίη ἄν τις ἔχοντα, καὶ μάλισθ' ὅσα ταῖς ὁμωνυμίαις περιδινεῖται, καθάπερ ὕλη τις διάφορος ὑπὸ τῆς τέχνης παιδαγωγούμενά τε καὶ πρὸς τὸ χρήσιμον τοῖς καιροῖς καὶ ταῖς τῶν γραφόντων καὶ διαλεγομένων κατ' οἰκονομίαν
18 ὑποθέσεσι μεθαρμοζόμενά τε καὶ μεταλαμβανόμενα. καὶ τούτων ἡμῖν ἀρχιτέκτονες οἱ θεῖοι τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι γίνονται, εἰ βουλοίμεθα προγόνων φάναι χρηστῶν ἀπόγονοι χρηστοὶ καλεῖσθαι, μηδαμῇ τὰ ἐκείνων τοιχωρυχοῦντες καὶ παρασπῶντες καὶ σπαράττοντες κατὰ τοὺς ἀγνώμονας καὶ πατραλοίας παῖδας ἐκείνους, οὓς ἐξώλεις καὶ προώλεις ἐπαρῶνται πάντες ἀπόλλυσθαι. ὥσπερ δήπου καὶ Πέτρος ὁ θεῖος ἀπόστολος, διδάσκων μὴ διαστρέφειν τὰς θείας γραφὰς πρὸς κακίαν ἀντίρροπον, καὶ τάδε προστίθησιν. "ὡς ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Παῦλος κατὰ τὴν αὐτῷ δοθεῖσαν σο-

pravoque modo bonorum hominum aures offendere. vel ut quod magis huc quadrat, dicam blasphemorum expulsionem e sacris per ipsum nostrum dominum. quemadmodum in rebus externis natura rudem quantam materiam exhibet hominibus neque ut alia plurima ad usum satis apta, quum naturae id proprium sit ut pro origine sua res inter se coniunctas et inseparatas contineat, tamen utut hominum varia consilia continuo flagitant, mutet omnia vario modo in horum usum: ita quoque nomina ac verba sese habere conspicuum est et praecipue quae similitudinem reddant, tanquam materia quaedam per se confusa, arte formata et ad usum modo pro singulari ratione modo pro scribentium aut dicentium argumentis commode adhibita et inversa. in his autem architecti sunt nostri sancti ecclesiae magistri, si nos revera patrum bonorum bona proles dici neque quae ab illis confecta, volumus suffodere, distrahere, conscindere ut amentes et parricidae isti faciunt, quos perditos scelestos, dignos qui pereant, exsecrantur omnes. quare S. apostolus Petrus dum monet ne sacras scripturas depravemus in insolentia haec dicit: "sicut et carissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, si-

φίαν ἔγραψεν ὑμῖν, ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων. ἐν αἷς ἔστι δυσνόητά τινα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφάς, πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν."

Ὁρᾶτε πῶς δεῖ τοῖς τοιούτοις συνετῶν ὁμοῦ καὶ εὐγνω- 10
μόνων καὶ οὐδαμῇ κακοδαιμόνων ἀκροατῶν, ὁποῖοι πρὸς
ἀμαθίας ἄμουσον μουσεῖον φοιτᾶν εἰώθεσαν ἐκ παίδων καὶ f. 225 v.
ἐπαλέα λέσχην, ὅπου μηδαμῇ δικαιοσύνης γεωργεῖσθαι ἴσασι καρποί, μήτε μὴν οὐδ' οἱ μετ' ἀρετῆς εὐδοκιμεῖν ἱδρῶτες, ἀλλὰ κακίας τρόφιμοι φωναὶ καὶ γλῶτται, καὶ πρός γε πονηραί τε καὶ διάστροφοι διάνοιαι πρὸς τὴν ἰδίαν ὑπόληψιν τὰ τῶν θείων πατέρων διαστρέφουσαι ῥήματα· ὃ δὴ καὶ Παλαμᾶς τετόλμηκεν ἐφ' ἡμῶν, μισθοφόρον ὄργανον ἀσεβείας γενόμενος ἑκοντί. ἐπεὶ δ' ἐς τόδε τέλους εὔζωνον εἰπεῖν καὶ μάλα γέ τι ῥᾴδιον τὸ τῆς διαλέξεως ἐκείνης ἐχώρει προοίμιον, καὶ τὰς τῶν Παλαμιτῶν ἐκείνων ὁμολογίας διὰ τῶν θείων καὶ ἀφύκτων γραφῶν ἀναμφιλέκτους ἐκ πρώτης φάναι γραμμῆς ὁ Γρηγορᾶς ἐχειροῦτο, καὶ μίαν ἔπειθεν ὁμολογεῖν εἶναι θεότητα ἄκτιστον καὶ φῶς ἓν ἀπρόσιτον καὶ ἀδιάδοχον, τὴν μακαρίαν καὶ τρισυπόστατον μόνην οὐσίαν, καὶ ταύτην μὴ μόνον ἀόρατον ἀλλὰ καὶ νοῦ καὶ λόγου παν-
τὸς ὑπερτέραν παντάπασι, "σκεπτέον" ἔφησε "πόθεν κἀκ 20
ποίας αἰτίας ὁρμώμενος Παλαμᾶς δεύτερον ἐδογμάτισεν ἀκτι-

cut et in omnibus epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quaedam difficilia intellectu, quae indocti et instabiles depravant, sicut et ceteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem."

Videte igitur ut huiusmodi res desiderent viros prudentes et placidos, nec vero auditores malignos quales sunt qui ignorantiae museum indoctum frequentare inde a pueritia consuerunt et officinas ferrarias ubi neque iustitiae fructus capiuntur neque sudor pulcri laboris aestimatur, sed nequitiae voces et linguae clamant et malae pravaeque notiones pro cuiusque mentis intelligentia captae sanctorum patrum praecepta pervertunt. quod inter nos Palamas ausus est, qui ultro impietatis subsidium exstitit quum ad illud bene exstructum ut ita dicam et subtile dialectices prooemium se acciegissnt et Palamitarum homologias divinis et invictis scripturis prima ut dicant litterula Gregoras repressisset. qui unam contendit esse deitatem increatam et lucem unam inaccessibilem et sempiternam beatitudinem et in trinitate unam essentiam eamque non solum invisibilem sed etiam supra mentem ac rationem nostram positam. inquirendum autem inquit unde et qua ratione commotus Palamas alteram statuerit esse lucem increatam, angelis quidem

f.226a. στον εἶναι φῶς ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους μέν, ὑφειμένον δ' οὖν ἀπειράκις τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ θείας οὐσίας· πόθεν δὲ καὶ ποίαν εἰλήφει τὴν πρόφασιν ἐκ τοῦ τοιοῦδε φωτὸς πλῆθος εἰσενεγκεῖν θεοτήτων ἀκτίστων καὶ ἀνουσίων, τῆς θείας οὐσίας διαφόρων πάντη καὶ ἑτερογενῶν. ἐγὼ γὰρ οὐκ οἶδ' ὁπότερον εἴποιμι ἄν· ἢ γαρ οὐκ ἀκήκοε διαρρήδην τῆς ἁγίας ἕκτης καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου βοώσης τὰ ἐναντία, ἢ ἀκούσας οὐκ ᾔσθετο, ἢ αἰσθόμενος ἀπῳδόν τε ἔκρινε καὶ μηδεμιᾶς τινὸς ὅλως ἀξίαν φροντίδος εὐλόγου. φασὶ γὰρ οἱ τὴν θείαν ἐκείνην σύνοδον συγκροτήσαντες θεῖοι πατέρες ὡς ἡμεῖς οὔτε τρεῖς τινὰς θεοὺς ἐπιστάμεθα οὔθ' ὅλως πολλοὺς θεοὺς ἢ φύσεις ἢ οὐσίας ἢ θεότητας ἔγνωμεν η γινώσκοντας οἴδαμεν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἔχοντα ἢ φρονοῦντα ἢ γινώσκοντα
21 τοῖς ἀναθέμασι βάλλομεν. τούτοις ἡ Παλαμικὴ φατρία ἐκείνη τοιάνδε τινὰ τὴν ἀντίθεσιν ἐπεισήνεγκε. τὸν μὲν τῆς ἕκτης συνόδου τοῦτον ἀναθεματισμὸν ὑπερθετέον ἐν τῷ παρόντι. δεῖ γὰρ ἀποκρίνασθαι ὡς οὐκ ἄλογός τις ἡμῖν ἐγεγόνει πρόφασις πρὸς δευτέρας θεότητος ἔννοιάν τε καὶ πίστιν, ἀλλὰ καὶ μάλα τι εὔλογος· δείξασι γὰρ ἡμῖν τὴν τῶν θείων γραφῶν δύναμιν ὅθεν ἡμῖν ἡ πρόφασις, αὐτόθεν αὐτομάτως πάντως ἑκάτερα ἕψεται, τῆς τε μέμψεως ἡ ἀπόφασις καὶ ἅμα ἡ τοῦ ἀναθεματισμοῦ ἀναχώρησις. οὐ γὰρ ἄλλοθεν ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ ἐν Θαβωρίῳ πάλαι τῷ ὄρει περὶ τὸ τοῦ

superiorem sed multo inferiorem beatitudine illa et divina essentia. deinde, unde, et qualem praetextum habuerit e luce illa multitudinem deducere deitatum increatarum et inessentialium quae a divina essentia prorsus diversa sunt et alius generis. equidem sane dicere nescio. aut non audivit ille quae sancta sexta oecumenica synodus contraria clara voce exclamavit aut audivit sed non concepit, aut concepit sed dissona esse iudicavit et quae nulla omnino digna essent reputatione. dicunt enim qui sanctam illam synodum congregarunt sancti patres: "nos neque tres quosdam deos novimus neque plures deos vel naturas vel essentias vel deitates agnoscimus, neque eos qui sic cogitant agnoscimus; sed eum qui haec intelligat aut cogitet aut agnoscat anathemate damnamus." quibus Palamitarum sodalitas opposuit haecce: "sextae synodi anathema illud in huiusmodi rebus nihil valet. nam licet respondere; nos non sine ratione alteram deitatem agnoscere et credere sed profecto ratione sana. iam si nos niti demonstraverimus sacrae scripturae auctoritate hinc utrumque per se evadet, in nos neque vituperationem ullam neque anathema cadere posse. neque id aliunde demonstramus quam e luce quae in monte Thabori olim circum domini corpus appa-

κυρίου σῶμα γενομένου τε καὶ φανέντος φωτός, περὶ οὗ καὶ
τὸν ἐν θεολογίᾳ μέγαν συνηνέχθη λέγειν Γρηγόριον λάμψαι τῇ
μορφῇ καὶ τὴν θεότητα παραδεῖξαι, καὶ γυμνῶσαι τὸν ἐν τῇ
σαρκὶ κρυπτόμενον. καὶ πάλιν· φῶς ἡ παραδειχθεῖσα θεότης f. 226 b.
ἐπὶ τοῦ ὄρους μικροῦ στερροτέρα καὶ ὄψεως· ὃ τότε μὲν 22
ὠράθη τοῖς ἀποστόλοις, νῦν δὲ τοῖς ἀμφὶ τὸν Παλαμᾶν ἀεί,
καὶ πρό γε τούτων ἄλλοις οὐκ ὀλίγοις, ὡς ἐξεῖναι λέγειν ἐν-
τεῦθεν τὸ μὲν ἀόρατον τοῦ θεοῦ, τὸ δ' ὁρατὸν μὲν ἄκτιστον
δέ, καὶ τὸ μὲν ἀμέθεκτον τὸ δὲ μεθεκτόν, καὶ τὸ μὲν ὑπερ-
κείμενον τὸ δ' ὑφειμένον. ἄτοπον γὰρ τὸν οὐράνιον χῶρον
ἀπολιμπάνον ὅλον παρεῖναι τὸ θεῖον τοῖς ἐπιγείοις τούτοις,
οὖσι ῥυπαροῖς τὸ πλεῖστον εἰπεῖν καὶ δυσώδεσι καὶ μεμο-
λυσμένοις. ἢ πῶς ἂν ὕψιστος λέγοιτο θεὸς κατιὼν ἐκεῖθεν
καὶ τοῖς ἐπιγείοις καὶ ἐφαμάρτοις συνδιατρίβων; ἀλλ' εἶναι
τὴν μὲν οὐσίαν αὐτοῦ ὑπερκειμένην θεότητα ἄκτιστον, ἀεὶ τοῖς
οὐρανίοις θαλάμοις ἐνδιατρίβουσαν, καὶ διὰ τοῦτο μένουσαν
ἀόρατον πάντῃ καὶ ἀμέθεκτον· τὰς δὲ ἐνεργείας αὐτῆς ὑφει-
μένας θεότητας, διαφόρους τῆς οὐσίας, καὶ διὰ τοῦτ' ἀνου-
σίους καὶ ἅμα μεθεκτὰς καὶ ὁρατὰς ἡμῖν.

Πρὸς ταῦτα ὁ Γρηγορᾶς "καὶ πῶς ἄν τις" φησίν "ἐλεγ- 23
χθείη μᾶλλον καὶ ἑαυτῷ μαχόμενος καὶ τῇ θεότητι; ἵνα τοῖς
αὐτοῦ Γρηγορίου περὶ αὐτοῦ λέγων χρήσωμαι. εἰ γὰρ ἅπερ
αὐτὸς θεμελίων ὑπέθηκε τρόπον, ταῖς κοιναῖς καὶ εὐσεβέσι

ruit, de qua etiam magnus ille theologus Gregorius dicit, eluxisse in corpore et deitatem submanifestasse et revelasse deum in carne latentem; et iterum quam dicit lucem in monte deitatem oculis clarissimam prodentem. quae olim visa sit apostolis, nunc vero iis qui Palamam sequuntur et ante hos aliis paucis. quare dicere licet, hanc invisibilem esse in deo, illam visibilem sed increatam; hanc imparticeptibilem; illam particeptibilem; hanc superiorem, illam inferiorem. ineptum enim esse dicit, credere coeli regione relicta totum illud divinum terrenis hisce hominibus rudibus maximam partem et sordidis et maculatis interesse. qui enim inquit deus ille dici potest "supremus," qui descenderit inde et in terra hominibus iisque flagitiosis intersit. est igitur essentia eius superior deitas increata semper in coelestibus thalamis et hac de causa semper invisibilis et imparticeptibilis, sed naturae huius inferiores variae essentiae sunt deitates, eaque de causa inessentiales simul particeptibiles et visibiles nobis."

Ad haec Gregoras "quomodo, inquit, melius quis convincatur se cum semet ipso unaque cum deitate pugnare, ut eiusdem Gregorii de hoc verbis utar. nam si quis, quae modo fundamenta sibi posuit

τῆς ἐκκλησίας ἐννοίαις ἑπόμενος, ταῦθ' ὥσπερ ἐν μεταμέλῳ
γενόμενος γνώμης διορύττει καὶ ἀναιρεῖ, πῶς οὐ παραβάτην
ἑαυτὸν δείκνυσι κατὰ τὸν θεῖον φάναι ἀπόστολον, καὶ ἅμα
ἑαυτῷ μαχόμενον καὶ θεότητι; δέδεικται γὰρ αὐτὸς ἐν προοι-
μίοις διδάσκων ἡμᾶς φῶς ἓν ἀπρόσιτον εἶναι τὴν μόνην
ἐκείνην ἄκτιστον τῆς μακαρίας τριάδος οὐσίαν τε καὶ θεό-
τητα. ἀπρόσιτον δ' εἰπὼν καὶ ἀόρατον δεδήλωκεν εἶναι μετὰ
πολλοῦ τοῦ κρείττονος· τὰ δὲ μετ' αὐτὸ πάντα φῶτα κτιστά.
24 εἶεν δ' ἂν ἄλλα τε μυρία, καὶ ὅσα μᾶλλον αὐτὸς τὴν ὁμώ-
νυμον φωνὴν τοῦ φωτὸς κατὰ τὴν εἰς πλείω σημαινόμενα
ποιησάμενος ἔκτασιν ἐν τῷ περὶ βαπτίσματος ἐξέθετο λόγῳ.
f. 227 a. οὐ τοίνυν ἑαυτῷ μαχόμενος καὶ θεότητι φαινοιτ' ἂν ὁ μέγας
οὗτος διδάσκαλος; ἄπαγε. μαινομένης ταυτὶ διανοίας καὶ
γλώττης εἰσὶ παρευρήματα κατὰ τοῦ ἁγίου, ἤθεσι χρηστο-
τέροις δολερῶς κρυπτόμενα· πολλὰ γὰρ ἐκεῖνος ἀπαριθμη-
σάμενος λέγεσθαι φῶτα, ἓν τῶν πολλῶν εἶναι λέγει κἀκεῖνο
τὸ φῶς, ἐν ᾧ μὴ δεδεῖχθαί φησιν ἀλλὰ παραδεδεῖχθαι τηνι-
καῦτα τὴν θεότητα, τῆς παρὰ προθέσεως κολαζούσης τὸ αὔ-
θαδες τῶν ἀτόπως τὰ θεῖα βωμολοχεῖν ὡρμημένων, ὡς καὶ
ἡμῖν ἐν ἄλλοις εἴρηταί τε καὶ αὖ προϊοῦσι τρανότερον εἰρή-
25 σεται κατὰ χώραν. παρίτω δ' ὅμως ἐν βραχεῖ ὁ Χρυσορ-
ρήμων ἡμῖν συμμαχῶν Ἰωάννης, εἴρηται λέγων πολλάκις ὡς

22. *ἐκ τοῦ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τίνος χάριν ἐν τῇ ἁγίᾳ πεντηκοστῇ ἦλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.*

communibus et piis ecclesiae praeceptis innisus, haec paullo post tanquam poenitentia commotus ipse suffodit et aufert: nonne praeceptorum violatorem se reddit ut S. apostolus dicit, unaque qui semet ipse et deitatem impugnet. affirmavit enim ipse in prooemiis nos docens lucem unam inaccessibilem esse unam illam increatam beatae trinitatis essentiam et deitatem; et quia inaccessibilem dixit et invisibilem, declaravit etiam multo praestantiorem; quae vero luce hac inferiora lumina, esse creata. sunt autem haec alia innumera et quotquot ille ipse eodem nomine secundum lucis in pluribus manifestationem commemorat in libro de baptismate. quid igitur? videturne magnus hic praeceptor semet ipsum et deitatem impugnare? apage haec amentis doctrinae et linguae peccata in spiritum divinum, dolose in verbis quibusdam pulcris recondita. nam quum multa hic enumeret lumina et horum unum dicat illud quo deitatem nobis non ipsam manifestari sed tantum submanifestari: ipsa haec "sub" praepositio temeritatem coercet eorum qui tam stulte divina ludere student. ut a nobis in aliis multis dictum est et quum progressi crimus loco suo planius exponetur. breviter nunc dicat Chrysostomus noster Ioannes: "saepe,

ἡ θεία φύσις οὐ φαίνεται ὡς ἔστιν, ἀλλ' ὡς ἐπιμετρεῖ τῇ ὄψει ἢ τῇ ἀκοῇ τῆς θνητῆς φύσεως· καὶ ἵνα μὴ εἰς ὕβριν ἐκλάβῃς τὸ τὴν ἁγίαν καὶ προσκυνητὴν φύσιν πυρὸς ὄψει φανῆναι, ὤφθησαν γάρ φησι διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, ἑρμηνεύει τὰ νέα τὰ διὰ Μωϋσέος πάλαι γενόμενα. λέγει γὰρ Μωϋσῆς "καὶ ἦν τὸ εἶδος τοῦ θεοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ ὡς πῦρ καιόμενον·" ἀλλ' ὅρα, φησί, καὶ τὴν λέξιν ἐκείνην συμφωνοῦσαν ταύτῃ τῇ νέᾳ· οὐ γὰρ εἶπε πῦρ, ἀλλ' ὡς πῦρ. καὶ ἐνταῦθα ὤφθησαν γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός.
καὶ ταῦτα μὲν ὁ Χρυσορρήμων ἐκ πολλῶν ἀπολεξαμένοις 26
ἡμῖν ὀλίγα διέξεισιν· ὁρᾶτε δὲ πῶς βραχείας λέξεως προσθήκη τὸ αὔθαδες καὶ τολμηρὸν θεραπεύει τῆς ἐννοίας, καὶ ἀναστέλλει τὸ ἀχαλίνωτον, εἴ τινες εἶεν ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδᾶν ὡρμημένοι δι' ἀμαθίαν ἢ δυστοπίαν κακοδαίμονος γνώμης. κἀνταῦθα τοιγαροῦν τῆς παρά προθέσεως προστεθείσης, μεγίστη γέγονεν καὶ τῶν ἀτόπων ἐννοιῶν συστολή, καὶ διὰ τῆς βραχείας ταυτησὶ προσθήκης μεγίστην ἔσχε ῥοπὴν ἡ τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας ἔνδειξις ὁμοῦ καὶ εὐγένεια, περιφανῶς ἀνατρέπουσα τὴν πολύγλωσσον ἀωρίαν οἷς οὐκ αἰδὼς τὰ
θεῖα βοσκηματώδεσι βεβηλοῦν ἐννοίαις. εἰ δέ τῳ πρὸς βου- 27
λήσεως εἴη ἐνταῦθα καὶ τοῦτ' αὐτῶν ἐπισκώπτειν, ὅθ' ὑπερτιμᾶν δοκοῦντες ἐκεῖνο τὸ φῶς ἀτιμάζουσι μᾶλλον ὑπὲρ τὸ δέον, κεραννύντες καὶ συμμιγνύντες τοῖς ἐκ διαμέτρου πᾶσιν

inquit, dictum est divinam naturam non qualis revera sit nobis apertam fieri, sed qualis oculis vel auribus naturae mortalis appareat. et ne superbias quod divina et adoranda natura ignis specie visa sit, nam linguae, ut dicitur, dispersae tanquam igneae apparuerunt, explicantur haec novi testamenti verba his quae Moses tradit: "et videbatur deus Israel in monte Sinai tanquam ignis flagrans." vide autem haec verba quomodo cum novo testamento consentiant. nam non "ignem" hic dicit, sed "tanquam ignem;" itemque linguae videbantur "tanquam igneae." "haec igitur quae ex aliis multis pauca elegi dicit Chrysorrhemon. videtisne ergo quomodo breve etiam verborum additamentum temeritatem et licentiam mentis castiget, et frenet insolentiam, si fines quidam transilire propter ignorantiam et pravam certandi libidinem studeant. nam adiecta illa "sub" praepositione gravissima orta est ineptorum argumentorum refutatio et breve additamentum illud ad veram sententiam declarandam et confirmandam summi momenti est; quo nempe manifesto vana concertatio repressa est eorum quibus non pudor est divina turpissimis sententiis profanare. sed liceat mihi etiam perstringere quod illi lucem illam dum nimii aesti-

f. 227 b. ἐναντιώμασιν, ὁρατὸν ἄκτιστον λέγοντες καὶ μεθεκτὸν ἀπρόσιτον καὶ ἄυλον καθ' αὑτὸ μεριστὸν καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὐκ ἔγωγε διοίσομαι, οὐδ' ἑκών γε εἶναι τουτωῒ νεμεσῴην ἄν· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνεγκλήτῳ μένειν παντάπασι τό γ' ἐμὸν μέρος ἀσμένως αὐτῷ κομιδῇ χαρισαίμην· καὶ οὗτοι γὰρ ἃ μηδὲ τοῖς κτίσμασιν οὐκ ἄν τις τολμῴη παρέχεσθαι, δαίμοσι δηλαδὴ καὶ ψυχαῖς καὶ ἀγγέλοις, (ἀόρατος γὰρ καὶ τούτων ἁπάντων ἡ φύσις, εἰ μὴ διὰ συμβόλων καὶ τύπων σωματικῶν ἐνίοτε φαίνοιντο τὸν ἑκάστοις προσήκοντα τρόπον), τούτοις ἀσμένως συναριθμεῖσθαι τὰς οἰκείας θεότητας συνωθοῦσι τὰς ἀκτίστους καὶ ἀπροσίτους, καὶ μάλιστα πασῶν τὸ διειλημμένον ἐκεῖνο φῶς. ὥσπερ γὰρ ἀνανδρίας ἑκατέρωθεν
28 ἔλεγχον ἀμφοῖν ἄμφω κομίζει, τῷ τε μὴ θέλοντι θνήσκειν ὅτε δεῖ, καὶ τῷ θέλοντι πάλιν ὅτε μὴ δεῖ, οὕτω κἂν ταῖς θείαις τιμαῖς τὸ ὑπερβάλλον οὗ μὴ προσήκει, οὐ τιμὴν παρέχει θεῷ, σκοπὸν ὕβρεως τηνικαῦτα τῆς τοῦ εὐλαβοῦς προσποιήσεως συμπορευόμενόν τε καὶ συμπλέοντα κεκτημένης. πολλοῦ μέντ' ἂν δεήσειε μὴ καὶ πρὸς τὴν Ναυάτου μισανθρωπίαν ὠθεῖν τὴν μίμησιν, ὃς τὴν ἀρετὴν ἐς τὸ ὑπερβάλλον τιμᾶν προσποιούμενος, ἔλαθε τὸ τοῦ θεοῦ φιλάνθρωπον ἐξ αὐτῶν κρηπίδων ἄντικρυς ἀναιρῶν, τὴν ἐξ ἁμαρτίας μετάνοιαν οὐδαμῶς προσιέμενος, καὶ προσηγορίαν εὐλαβείας ἐν ἀωρίᾳ προφάσεως ἑαυτῷ προμνώμενος, τὰ χείριστα

ment, plus aequo potius abiiciant, quam confundant sic et commisceant cum iis quae prorsus aliena sunt, visibilem dicentes quae lux increata, participtibilem quae inaccessibiles, dividuamque sine materia est. cuiusmodi iam alia sunt multa quae nunc taceam. neque consulto illi succenseam potius quod quidem ad me attinet illum omnino non reprehendendum esse malim. sed hi quod quis non facile creaturis tribuere velit, daemonibus aperte et animis et angelis quorum sane omnium natura invisibilis est praeter quod symbolis et typis corporeis interdum pro ipsorum singuli quique natura nobis apparent, annumerant ipsas deitates increatas et inaccessibiles et prae aliis omnibus lucem illam quam diximus. quemadmodum autem ignaviae opprobrio dignus est uterque et qui mori non vult quum debet et qui vult quum non debet, ita quoque in divinis attributis quod nimium est non honorem fert deo, quum semper si quid additur id arrogantiae culpam habeat et secum ferat. qua ratione non multum abest quin ad Novati hominum odium imitandum compellamur, qui quum virtutem supra modum aestimare intenderet dei hominum amorem prorsus neglexit. nam peccati poenitentiam nihili habuit; et quum cautioni pro inutili ex-

τῆς κακίας τοῖς ἠκολουθηκόσι προυξένησεν· οὕτω χείριστόν ἐστι ὑπὲρ τὸ δέον ἅπτειν καὶ πατρῶν ὅρια κινεῖν. ἀντιφωνεῖν γὰρ ἀνάγκη τοῖς ἀφανέσι τῶν ὀρέξεων ἐνταῦθα πάθεσι τὰ χειρὸς καὶ γλώττης ἐμφανῆ κινήματα, καὶ σφετέροις σφέτερα μέρεσι μέρη πολέμια καὶ ἀντίφθογγα τρέφειν αὐτόν τινα ἑαυτῷ, ἕως ἂν σαφῆ τὸν ἔλεγχον ὁ χρόνος ἐπικούρους εἰληφὼς τὰς ἀψευδεῖς τῆς δίκης πλάστιγγας εἰς ὕπαιθρον ἐξενέγκῃ θέατρον, καὶ οἰομένους τιμὴν κερδαίνειν ἐν τοῖς ὄφλουσιν αἰσχύνην εὑρισκομένους ἐνδείξηται. ὁποῖον δήπου πεπόνθασι καὶ οἱ τὴν τῶν ἀκτιστιτῶν αἵρεσιν ὑποστήσαντες· f. 228 a. οἰόμενοι γὰρ τιμᾶν τὴν τοῦ Χριστοῦ σάρκα ἄκτιστον ταύτην ἐδογμάτισαν εἶναι, κἀντεῦθεν οὐ μικρὸν τῇ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίᾳ παρεισήνεγκαν νόσημα καὶ ἀντὶ τιμῆς ἀτιμίαν πεπράχασι· διὸ καὶ ἰδία τις αὕτη αἵρεσις ἀκτιστιτῶν ὠνομάσθη τε καὶ ἀποκεκήρυκται πρὸς τῶν εὐσεβῶν. παραπλήσιον δέ τι καὶ ὁ θεολόγος ἔφη Γρηγόριος πρὸς Εὐνόμιον, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν, λέγων, οὐσίαν καὶ φύσιν τῷ μὲν πατρὶ διδούς, ὦ ἄνθρωπε, τὸν δ' υἱὸν ἀποστερῶν καὶ τὰ δεύτερα νέμων αὐτῷ τῆς τιμῆς καὶ τῆς προσκυνήσεως, κἂν ταῖς συλλαβαῖς χαρίζῃ τὸ ὅμοιον, τῷ πράγματι περικόπτεις τὴν θεότητα, καὶ μεταβαίνεις ἀπὸ τῆς τὸ ἴσον ἐχούσης ὁμωνυμίας ἐπὶ τὴν τὰ μὴ ἴσα συνδεοῦσαν. καὶ ἀλλαχοῦ "οὐ γὰρ θεὸς τὸ κτιζόμενον, οὐδὲ δεσποτικὸν τὸ ὁμόδουλον, κἂν τὰ πρῶτα φέρηται δουλείας καὶ κτίσεως, καὶ τοῦτο μόνον φιλανθρω-

17. ἐκ τοῦ περὶ υἱοῦ.

cusatione totus confideret, posteris flagitia summa praeparavit. quare pessimum est supra modum aestimare aliquid et patrum praecepta immutare. fit enim ut discrepent ab occultis animi motibus manus et linguae motus conspicui, et inter singula membra repugnantia quaedam et dissensio alatur, donec tempus iustitiae certa trutina adhibita apertum opprobrium in lucem ferat et eos qui honore fruituros se sperarent ignominia notatos ostendat. quod experti sunt qui Actistitarum haeresin protulerunt. hi enim Christi corpus celebraturi increatum id esse dogmate statuerunt; qua re non levem Christi ecclesiae morbum adduxerunt et loco honorationis maiori effecerunt contaminationem. quare inventio ista proprio nomine Actistitarum (increatistarum) nominata et a fidelibus exclamata est. simile quiddam Gregorius theologus in Eunomium exhibet: "tu, inquit, quae supra essentiam et naturam sunt patri adiicis, filium autem suis privas; cui secundam tribuis honorationem et venerationem, et si verbo quidem ei idem concedis, re tamen deitatem circumcidis, et a nominis simili-

πεύηται ὑβριζόμενον· ὁ γὰρ τῆς ὀφειλομένης ἀποστερῶν τιμῆς οὐ μᾶλλον τιμᾷ τῷ δεδομένῳ ἢ ἀτιμάζει τῷ ὑφαιρουμένῳ, κἂν προσποίησιν ἔχῃ τιμῆς τὸ γινόμενον."

31 Ὁρᾷς πῶς τὸ μὴ προσηκόντως τιμᾶν, ἀλλ' ὑπερβαίνειν δοκεῖν τοὺς νενομισμένους ὅρους, ὕβρεως τίκτει καρπούς. ἡ γὰρ τοῦ ὑπερβάλλοντος παρενθήκη ἔλεγχος γίνεται τοῦ πρὶν ἐλλιποῦς καὶ οὐ μᾶλλον δίδωσιν ἢ ζημιοῖ, περιφανεστέραν ποιοῦσα τῆς ἀληθοῦς τιμῆς τὴν ὑφαίρεσιν ἢ τὴν πεπορισμένην ταύτης ἐπίτασιν, ὡς κινδυνεύειν ἐν τῇ τοῦ δοκεῖν ἀφθονίᾳ τὰ τῆς πτωχείας ὑπομένειν αἰσχρά. δυοῖν οὖν κἀνταῦθα θάτερον ἕπεται· ἢ γὰρ κακουργίας ἐγχείρημα φαίνεται εἶναι τουτί, δι' ἀπάτην τῶν ἁπλουστέρων ἐπινενοημένον, ἢ δεισιδαιμονίαν ὀνομαστέον τὸ τοῦ νοσήματος πάθος, ἔκγονον λόγου διεψευσμένως ἔχοντος ὂν πρὸς τὸ ἀγαθόν, δειλίας δ' ἀορίστους καὶ ἀτεκμάρτους ταῖς μητράσι ψυχαῖς ἐντιθὲν καὶ φόβους ἐν οὐ καιρῷ φυομένους, θανάτου γείτονας καὶ οἵους οἱ ἐν ᾅδου μυθεύονται πέμπειν τοῖς ζῶσιν ἐν ὕπνοις, ἐκ δια-
f. 228b. μέτρου μὲν καὶ ἀντιδιῃρημένην τῇ ἀθεΐᾳ τὴν τάξιν ἐσχηκός, γένος δ' ὅμως ἐκείνῃ ταὐτὸν κεκτημένον, τὴν ἄγνοιαν δηλαδή.

32 ὁμοίως γὰρ τῶν διαβεβλημένων ἐστὶ τό τ' ἀκίνητον εἶναι πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ τιμήν, καὶ αὖ τὸ κινεῖσθαι πρὸς αὐτὴν καθάπερ οὐ χρή· τὸ μὲν γὰρ πίστεως ἄμοιρον, τὸ δὲ καὶ δόξαν ἐμπαθῆ προσλαμβάνει, σμικρολογίαν μακρὰν τῷ θεῷ

tudine quae unum idemque continet recedis ad eam quae non idem amplectitur." rursus alias: "deus non est creatura neque dominus idem qui servus et iam si princeps sit inter servos vel creaturas."

Videsne igitur quomodo plus aequo honorare et ultra fines iustos progredi arrogantiae fructus gignat. iis enim quae supra modum adduntur opprobrio fit quod alia demta sunt itaque non revera quidquam additur potius detrimentum est quum magis conspicua fiant quae a iusta honoratione resecta quam quae huic nova adiecta sunt. quare cavendum ne abundantiam in aestimando opinemur quae nos in egestatis ignominiam ducit. e duobus autem alterum consequitur aut tale quiddam mali consilii inventum apparet per fraudem excogitatum aut e daemonum timore natus morbus est qui mentis fellax imago et indicium ignaviae summae animorum muliebrium, unde metus oritur quem mortis dicunt affinem et quem inferi dicuntur vivis inmittere in somniis. qui timor contrarius quidem est atheismi; tamen in utroque eadem apparet amentia. nam amentiae est signum et si quis deum omnino non timet et si timet ubi non debet. ille enim pietatem nullam habet, hic contra nimia religione captus deum nimis severum

προστρῖβον. καὶ ἔστιν ἐν ἀμφοτέροις ὅμοιον τὸ κακόν, κἂν ἀντίθετον ἐκληρώσατο τύχην ἀλλήλοις ἑκάτερον.

Ἵνα δὲ κἀκ τῶν συνηθεστέρων τῇ φύσει καὶ οἷον εἰπεῖν κοινῶν τοῖς ἅπασιν ἐννοιῶν ὑποδείγματά τινα πρὸς σαφήνειαν ὁ λόγος εἰληφὼς τῶν τῷ ἁγίῳ ἠριθμημένων ἐκείνων φώτων ἓν καὶ τὸ φῶς ὂν ἐκεῖνο δείξῃ, καὶ τῆς ὁμοίας ποιότητος, εἰ καὶ τῇ λαμπρότητι παραλλάττειν ἔδοξε, φαίην ἂν ὡς πολλῶν ἐξ αἰῶνος ἀγαθῶν γεγονότων ἀνδρῶν καὶ θεοφιλῶν εἷς ἦν φέρε εἰπεῖν καὶ Μωσῆς ὁ μέγας ἐκεῖνος, δι' οὗ τὰ μέγιστα τῶν θαυμάτων κατὰ τὴν Αἴγυπτον ὁ θεὸς ἐπεπράχει. οὐ μόνον 33
δέ, ἀλλὰ καὶ θείῳ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ φωτὶ κατελάμπρυνεν, ὡς μηδὲ τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ, κατὰ τὸν θεῖον φάναι ἀπόστολον, „ἀτενίσαι δύνασθαι εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου τὴν τότ' ἐκείνην ἐκεῖ φανεῖσαν. καὶ κάλυμμα ἔχειν ὁ θεῖος ἔφη Χρυσόστομος ἐπὶ τοῦ προσώπου τότε Μωσέα· καὶ τὸ αἴτιον, ἐπεὶ μὴ ἐδύναντο, φησί, τὴν δόξαν ὑπενεγκεῖν τοῦ προσώπου αὐτοῦ. ὁρᾶτε πῶς καὶ τῆς τῶν ὁρώντων ὄψεως στερρότερον γέγονε καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο τὸ τοῦ Μωσέως πρόσωπον πάλαι λαμπρῦναν. φῶς οὖν καὶ Γρηγόριος ἓν ἐκεῖνο πρὸς τοῖς ἄλ- 34
λοις καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο πρὸς τοῖς ἄλλοις φησὶν ᾧ τὸ Μωσέως δοξάζεται πρόσωπον. καὶ πολλὰ τοιαῦτα συνείρας διάφορα μὲν τὴν ποιότητα καὶ οὐ τὴν φύσιν, κἀκ τῶν ποιημά-

putat etiam in rebus minutissimis. utriusque autem idem malum est etsi sors diversa.

Sed ut exempla quaedam nobis magis dilucida et sat cuique aperta exhibeam et dicam luminum illorum quae divino annumerata sunt unum et illud quidem lumen quod eadem esse qualitate etsi diversa claritate putant, prae aliis multis ex memoria bonis et deo dilectis viris unum nomino magnum illum Mosen, per quem summa deus miracula in Aegypto fecit et praeterea cuius ipsius vultum luce divina fulsisse audimus ita ut quod S. Apostolus dicit Israelis filii vultum eius intueri nequiverint, propter splendorem circa vulsum effusum. velamentum autem inquit S. Chrysostomus eo tempore Moses supra vultum habuit; nam vultus eius splendorem perferre nemo potuit. videtis igitur oculorum intuitu solidiorem illam quoque lucem fuisse quae in Mosis vultu effulsit. sed Gregorius etiam lucem unam illam inter alias et lucem hanc quoque inter alias dicit quae in Mosis vultu eluxit; item multa ille annumerat lumina quae quidem eadem qualitate sed diversa natura sunt et e creaturis creatorem praedicat. quem sempiternam lucem et proprie unam dicit, deinde aliis illam

τῶν τὸν ποιητὴν ὑμνήσας, ὃν καὶ ἀδιάδοχον εἶπε φῶς καὶ
κυρίως ἕν, ἔπειτα τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο συναριθμεῖ,
ᾧ παρεδείχθη τυπικῶς ἡ θεότης, λαμπρότερον μὲν τὴν τῆς
f. 229 a. αἴγλης ποιότητα, τὴν δὲ φύσιν τηροῦν τοῖς ἄλλοις τὴν αὐτήν.
85 καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας ἐνταῦθα κράτος ἡ τοῦ ἄρθρου
παρίστησι θέσις, τὴν θεότητα περιγράφουσα, καὶ τὸ ἄφετον
καὶ ἀόριστον τῶν συμαινομένων πρὸς τὸ μοναδικὸν καὶ ἑνι-
αῖον συστέλλουσά τε καὶ περισφίγγουσα. οὐ γὰρ θεότητας
ἀπαριθμούμενος ὁ διδάσκαλος μίαν εἶπε θεότητα καὶ τὸ φῶς
ἐκεῖνο, ἀλλὰ τοὐναντίον φώτων ἀριθμουμένων πολλῶν ἓν
ἐκεῖνο τῶν πάντων εἴρηκεν εἶναι, τιμηθὲν μὲν ὑπὸ θεοῦ
πλέον, ἵν' οὕτως εἴπω, τῶν ἄλλων, οὐ μὴν δυνάμενον ἄκτι-
στον γενέσθαι θεότητα, ἀλλ' ἀκτίστου θεότητος παράδειξιν
τυπικήν τε καὶ συμβολικήν, ὡς εἰρήσεται προϊοῦσιν ἡμῖν ἐμ-
86 φανέστερον. ὥσπερ οὖν πολλῶν ὄντων ἀνδρῶν ἀγαθῶν καὶ
θεοφιλῶν προφητῶν ἕνα τῶν πάντων εἶναι καὶ Μωσέα εἰρή-
κειμεν, τιμηθέντα μὲν πρὸς θεοῦ πλέον τῶν ἄλλων σχεδὸν
τῇ τε λαμπρότητι τοῦ προσώπου καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ θαύ-
μασι, καὶ θεὸν γενόμενον Φαραώ, ἄκτιστον δ' οὔ, οὕτω καὶ
περὶ τοῦ φωτὸς νοητέον ἐκείνου. αἱ γὰρ τιμαὶ καὶ δόξαι
καὶ λαμπρότητες ποιότητές τινες ἐπουσιώδεις οὖσαι καὶ συμ-
βεβηκότων εἴδη, αὗται μὲν ἀλλοίωσιν καὶ μεταβολὴν ὑπομέ-
νειν πεφύκασιν, ἡ δ' οὐσία τῶν τοιούτων ἀθῷος μένει πα-

quoque adiungit qua typice deitas submanifestata est: quae pro splendoris qualitate clarior quidem sed pro natura ab aliis non diversa. sed haec revera tanquam artus se habent in deitate conspicui quibus omnia quae soluta et interminata nobis videntur in unum connexa et constricta sunt. nam quum deitates praeceptor ille enumerat, non unam dicit deitatem etiam illam lucem, sed in adversum quum lumina multa enumerat unum illud dicit prae aliis omnibus a deo quidem pluris esse aestimatum ut ita dicam, sed quod increata esse deitas non possit et nobis increatam deitatem submanifestet tantum typice et symbolice, ut paullo post lucidius nobis patebit. sicut igitur inter multos viros bonos et deo dilectos prophetas unum nominavimus Mosen a deo praecipue honoratum et vultu splendido et miraculis in Aegypto; qui deus visus sit Pharaoni sed non deus sit increatus: ita quoque de luce illa cogitandum est. cuius attributa et gloria et splendor qualitates quaedam sunt ad essentiam accedentes et fortuitae formae, quae variationes et immutationes ineunt: sed quae his subest essentia ipsa nullas prorsus patitur affectiones, sed fundus illarum est ac fundamentum. itaque sine essentia illa fundamentum

θῶν· ὑποβάθρα γάρ τις καὶ θεμέλιος γίνεται τούτοις ἅπασι, καὶ ταύτης ἄνευ ὑπόστασις ἐκείνοις οὐκ ἔστιν οὐδ' ἡτισοῦν, οὐσιωδῶς γε μὴν αὐτοῖς καὶ αὕτη συναλλοιοῦσθαι ἥκιστα οἶδεν. εἰ δὲ δι' ἀμαθίαν ἔνιοι καὶ ἔκστασιν λογικῆς ἐπιστήμης, 37 δι' ἧς οἱ θεῖοι πατέρες τὰς δογματικὰς συνεστήσαντο βίβλους, ἕπεσθαι ἥκιστα δύνανται, τί τοῦτο πρὸς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν; οὐ γὰρ ἀτιμαστέον τὴν παίδευσιν δι' αὐτούς, ἀλλὰ σκαιοὺς καὶ ἀπαιδεύτους ὑποληπτέον τοὺς οὕτως ἔχοντας ὁ μέγας φάσκει διδάσκαλος. πολλοῦ μὲν γὰρ ἂν δεήσειε τοὺς ὅρους ἐκείνους τῆς οἰκείας φυλάττειν φύσεως τά τε ἄλλα δήπουθεν, καὶ τό γε τὴν αὐτὴν καὶ μίαν μένουσαν τῷ ἀριθμῷ τὴν οὐσίαν τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικήν, εἰ ὧν ἀνυποστάτων ὄντων καθ' αὑτὰ ὑπόστασις αὕτη γίνεται, τούτοις συμμεταβάλλοιτο τῆς οἰκείας ἐξισταμένη φύσεως. ἀνούσιοι f. 229. b μὲν γὰρ αἱ περὶ τὰ σώματα ποιότητες καὶ ἀσώματοι, αἰσθηταὶ δ' οὖν, καὶ περὶ τὰ τῇ αἰσθήσει ὑποκείμενα σώματα τὴν ὑπόστασίν τε καὶ σύστασιν ἔχουσαι· πᾶν δὲ τὸ τῇ αἰσθήσει 38 ὑποβαλλόμενον ὁ θεῖος φάσκει Χρυσόστομος μηδ' οὐσίαν εἶναι ἀγγέλου δύνασθαι λέγειν, ἀλλὰ σῶμα πάχος ἔχον καὶ τριχῇ διαστατόν. πῶς οὖν ἂν εἴη θεότης ἄκτιστος ἐκεῖνο τὸ φῶς, αἰσθήσει ὑποβαλλόμενον καὶ ὁρώμενον, ὡς ἅπαντες μὲν καὶ πρό γε πάντων ὑμεῖς μαρτυρεῖτε. ἢ πάντως καὶ ὑμῶν σιωπώντων ἐξ ἀπορίας ὁ θεῖος ἑρμηνεύει Δαμασκηνὸς Ἰω-

17. κατὰ Ἰω. ὁμιλία κη'.

illarum nullum est, neque haec ipsa ullo modo immutari potest. si vero propter ignorantiam quidam et amentiam logicas notiones quibus sancti patres dogmaticos libros composuerunt assequi mente nequeunt; quid hoc ad rei veritatem? neque igitur propter illos praecepta repudianda sunt, sed potius illi ipsi mente capti et indocti habendi sunt ut magnus noster praeceptor dicit. nam multum sane abest quin suae ipsius naturae fines aliaque omnia servare possit et essentia pro numero una maneat, ubi partem habet earum quae contraria sunt, si ipsa quae substantia fit in substantialium, cum his societatem init propria sua natura egressa. inessentiales enim sunt circa corpora qualitates et incorporeae itaque perceptibiles et in eis quae sensuum perceptioni subiecta sunt circa corpora substantiam et fundamentum habent. sed omnia inquit S. Chrysostomus quae sensibus subiecta sunt neque angeli quidem essentia dici possunt, sed corpus crassum et trifariam extensum. qui igitur deitas increata dici potest lux illa sensibus subiecta et percepta ut omnes et vos inprimis testamini. sed vobis propter inopiam tacentibus interpretatur haec S. Damascenus

ἄννης, "ἐν τῷ Θαβὼρ" λέγων "τῷ ὄρει ἐλάμπρυνεν μὲν ἡλίου δίκην τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ ὁ Χριστός, ἵν' ὡς θεὸς παραδείξῃ τοῖς μαθηταῖς τὴν τῆς οἰκείας θεότητος δύναμιν· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ Μωσέως ἐλάμπρυνε πάλαι τὸ πρόσωπον ἔξωθεν, ἔλαθε νῦν τὸν διάβολον διὰ τῆς αἰσθητῶς δηλαδὴ κἀνταῦθα φα-
39 νείσης λαμπρότητος." ἰδοὺ καὶ οὗτος σῶμα καὶ αἰσθήσει ὑποβληθὲν καὶ ὁραθὲν τὸ λαμπρυνθὲν τοῦ Χριστοῦ φησὶ τηνικαῦτα πρόσωπον. οὐ γὰρ φαντασία τὸ τῆς ἐνσάρκου μυστήριον οἰκονομίας ἦν· εἰ δὲ σῶμα, καὶ οὐσία πάντως κτιστή· τῇ γὰρ τῶν ἀκτιστιτῶν αἱρέσει περιφανῶς ἔρριπται τὴν τοῦ κυρίου σάρκα δοξάζειν ἄκτιστον· πῶς οὖν ἄκτιστος ἡ αἰσθητῶς φανεῖσα τηνικαῦτα λαμπρότης; καὶ τίς ὁ ταῦτα τολμῶν κηρύττειν πλὴν τῶν εἰκονομάχων μὲν ὕστερον, Μανιχαίων δὲ καὶ Μασσαλιανῶν πρότερον, νῦν δὲ τῶν Παλαμιτῶν; ἢ γὰρ οὐκ ἀκούετε σαφέστατα τῶν ἁγίων λεγόντων, τὸ τῇ αἰσθήσει μὲν ὑποβαλλόμενον ὁρατόν, ὃ δ' ἄκτιστον, μὴ ὅτι οὐχ ὁρατόν; ἀλλὰ καὶ νοῦν καὶ λόγον ὑπερβαῖνον; τοῦτο δὲ τί ἂν εἴη τῶν πάντων ἕτερον ἢ ὃ φῶς ἓν ἀπρόσιτόν ἐστι καὶ
40 μόνον ἓν κυρίως ὁ θεός. ὅμως, ἐπειδὴ κανόνι τε καὶ σταθμῷ ἄνω τὰς κοινὰς ἐκείνας καὶ ὡμολογημένας τοῖς πᾶσιν ἐννοίας
f. 230 a. προεβαλόμεθα, ὡς ἂν πρὸς ἐκεῖνα βλέποντες τὰς ἑξῆς τῶν λόγων διευθύνωμεν ἐργασίας καὶ τὰ ἐπιχειρήματα, ἀναληπτέον ἡμῖν ἐστὶ καὶ ζητητέον πῶς ἐναντία ταῖς κοιναῖς καὶ ὡμολογη-

1. ἐκ τοῦ εἰς τὴν μεταμόρφωσιν λόγου.

Ioannes. in Thabore monte inquit solis instare lucem circa vultum sibi Christus incendit ut sicut deus submanifestaret discipulis deitatis suae maiestatem. itaque factum ut quum etiam Mosis olim vultus effulserit, calumniatori latuerit splendorem hunc sensibus perceptibilem fuisse. vides igitur et hunc dicere corpus et sensibus subiectum et perceptum fuisse illuminatum Christi vultum. non enim imago mysterium incarnatae naturae erat; si vero corpus, ergo essentia omnino creata. increatistarum enim haeresis domini carnem existimavit increatam. unde igitur increatus splendor ille sensualiter conceptus? quis est qui haec proferre ausus sit nisi Iconomachi postea, Manichaei et Massaliani antea nunc autem Palamitae? nonne auditis quam manifestissime sanctos loquentes: quod ad sensum cadat esse visibile; increatum autem non modo non visibile verum etiam mentem ac rationem superans? at vero quid tandem erit ex omnibus alterum quoddam, nisi quod lux una inaccessibilis est et una tantum proprie deus. quamquam, quum regula quadam ac statera communes illas et probatas omnibus opiniones examinaverimus, ut ad priora illa respicientes

μέναις ἐκείναις ἐννοίαις ἔνεστι περιφανῶς συμπεραίνειν. πάντα γὰρ οὖσα καὶ καλουμένη ἡ θεότης καλεῖται καὶ φῶς· εἰ οὖν φῶς ἓν ἀπρόσιτον καὶ ἀδιάδοχον ὁ θεὸς καὶ κυρίως ἓν καὶ μόνον ἄκτιστον, πῶς καὶ πόθεν εὕρηται νῦν τῇ Παλαμικῇ φατρίᾳ δεύτερον ἄκτιστον φῶς Θαβωρίῳ διάφορον τῆς θείας οὐσίας, τῶν τῷ θεολόγῳ Γρηγορίῳ ἀριθμηθέντων ἐκείνων φώτων πολλῶν ἓν ὄν; ὃ γὰρ τῶν πολλῶν ἓν ὄν, οὐχ ἓν κυρίως· ὃ δὲ κυρίως ἓν καὶ ἀδιάδοχον, τῶν πολλῶν ἓν εἶναι οὐ δύναται. πῶς γὰρ ἂν ἄκτιστον ἔτ' εἶναι δύναιτο, τοῖς ἄλλοις καὶ διαφόροις αὐτοῦ ποιήμασι συναριθμούμενον; ἢ πῶς τὸ ἀνούσιον τῇ οὐσίᾳ ταὐτόν; εἰ γὰρ ταὐτόν, οὐ διάφορον, εἰ δὲ διάφορον, οὐ ταὐτόν· ἄμικτα γὰρ φύσει παντάπασι ταῦτα, καὶ λίαν ἀσύμβατα καὶ οὐδέποτε σύμφωνα. ἐπὶ 41
δὴ τούτοις αὖθις ἑτέραν ἀντεπῆγον ἀντίθεσιν, οὐ δυνηθέντας ἑαυτοὺς ἀπονίψασθαι τὸν σφίσιν ἐπενηνεγμένον ὑπὸ τῆς θείας καὶ οἰκουμενικῆς ἕκτης συνόδου ἀναθεματισμὸν αἰσθόμενοι. καὶ ἦν ἡ ἀντίθεσις ἔχουσα οὕτως. εἶτα οὐδὲ τὸν μέγαν δέχῃ, φασί, Διονύσιον λέγοντα "ὅταν ἄφθαρτοι καὶ ἀθάνατοι γενώμεθα καὶ τῆς χριστοειδοῦς καὶ μακαρίας ἐφικώμεθα λήξεως, πάντοτε σὺν κυρίῳ κατὰ τὸ λόγιον ἐσόμεθα, τῆς μὲν ὁρατῆς αὐτοῦ θεοφανείας ἐν πανάγνοις θεωρίαις ἀποπληρού-

rationum quae inde sequuntur operationes et conclusiones gubernemus, nobis quaerendum est quomodo ea quae communibus illis ac probatis sententiis opposita sunt liceat dilucide persequi. universitas enim rerum quum et sit et vocetur deitas, vocatur etiam lux; igitur si lux una inaccessibilis et sempiterna deus est et proprie unum et solum increatum, quomodo et unde inventa est iam a Palamae familia altera increata lux a Thaboria illa diversa divinae essentiae; quae ex luminibus illis a Gregorio Theologo collectis multis sit una. quae enim una ex multis est non proprie una est; quae autem proprie una est, ea etiam semperterna neque ex multis una esse potest. quomodo enim increata amplius esse possit in aliarum et diversarum creaturarum numero relata? an quomodo id quod non est, idem atque essentia? si enim idem, non diversum, sin vero diversum, non idem. misceri enim per naturam omnino non possunt neque unquam in unum conciliari. praeter haec alterum quoddam opposuerunt quum re non posse liberari damnatione illa ab synodo sexta oecumenica sibi illata sentirent. haec oppositio ita se habebat. deinde nec magnum capis inquiunt Dionysium ubi dicit: "quando immortalitatem adepti erimus et ad Christi similem et beatam pacem pervenerimus, semper cum domino ut dictum est erimus contemplationibus visibilis eius manifestationis completi, quae nos magnifico splendore circumdabit sicut

μενοι, φανοτάταις ἡμᾶς μαρμαρυγαῖς περιαυγαζούσης ὡς τοὺς μαθητὰς ἐν ἐκείνῃ τῇ θειοτάτῃ μεταμορφώσει, τῆς δὲ νοητῆς αὐτοῦ φωτοδοσιας ἐν ἀπαθεῖ καὶ ἀΰλῳ τῷ νῷ μετέχοντες."

42 Πρὸς ταῦτα ὁ Γρηγορᾶς, "καὶ μὴν" φησι "πολλαχόθεν ὁρῶ τὴν τοῖς ὑμετέροις σπουδάσμασιν ἑπομένην αὐτόθεν ἀναί- f. 230 b. ρεσιν· οὐ γὰρ σύνεσιν ὧν λέγετε λαβεῖν ἐδυνήθητε, πρὶν τὸν οὐδὸν ὑπερβῆναι τῶν οἰκείων χειλέων μάλα ὀφείλοντες. πρῶτον μὲν γὰρ τὸ τὴν ἐντελῆ σαφήνειαν τῶν προλεχθέντων ἔχον ἄνω λιπόντες, τὸ συνεχὲς ἡμίτομον ἐκεῖθεν ὑφελόμενοι προηνέγκατε. μεμυήμεθα γάρ, ὁ θεῖός φησι Διονύσιος, νῦν μὲν ἀναλόγως ἡμῖν διὰ τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων, τῆς τῶν λογίων καὶ τῶν ἱεραρχικῶν παραδόσεων φιλανθρωπίας αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ καὶ τοῖς οὖσι τὰ ὑπερούσια περικαλυπτούσης, καὶ μορφὰς καὶ τύπους τοῖς ἀμορφώτοις τε καὶ ἀτυπώτοις περιτιθείσης, καὶ τὴν ὑπερφυᾶ καὶ ἀσχημάτιστον ἁπλότητα τῇ ποικιλίᾳ τῶν μεριστῶν συμβόλων πληθυνούσης τε καὶ δια-
43 πλαττούσης. τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, μορφὰς καὶ τύπους καὶ μεριστὰ σύμβολα τις ἂν ποτ' ἄκτιστα φαίη σωφρονῶν καὶ μανίας ὑπάρχων ἐλεύθερος; ὅμως καὶ ἡ τοῦ θείου Μαξίμου τὸ παρὸν χωρίον ἑρμηνεύοντος μαρτυρία τὴν ἐξ ἀμαθίας παράνοιαν τῶν ἄλλως λεγόντων ἐλέγξει· εἶναι γάρ φησι ταῦτα ἐπὶ μὲν θεοῦ, ὅταν φαίνηται ὡς πῦρ καὶ ὡς γέρων ἐν Δανιὴλ καὶ ὡς ἀνὴρ παλαίων τῷ Ἰακώβ, καὶ ὅσα τοι-

discipulos in divina illa transfiguratione et spiritualis illius clarificationis sensu incorrupto et incorporeo participes fiemus."

Ad quae Gregoras: saepenumero, inquit, studia vestra sequi eversionem video. nam comprehendere ea quae dixistis non possitis, priusquam verborum vestrorum finem transeatis fere necesse sit. relicto enim eo quod ad illustrandam superiorem orationem pertinet, iam dimidium illorum protulistis. "interpretamur enim divus ait Dionysius, ad similitudinem quandam per sacrorum involucrorum comitatem quae est in proverbiis et ecclesiae traditionibus: haec sensibilibus quae in cogitatione sunt, et iis quae sunt, ea quae supra essentiam sunt complectitur, et formas et imagines iis quae sine formis et imaginibus sunt tribuit, et simplicitatem quae supra naturam et sine figura est symbolorum dividuorum varietate implet et dilatat." quae quum ita sint, quis est tam imprudens et amens qui formas illas et imagines et dividua symbola increata putet. quamquam divi Maximi illud quod hunc locum explicat testimonium adversariorum opinionem quae ex inscientia sequitur refutat. sunt enim ait haec de deo dicta

αὐτά· ἐπὶ δ' ἀγγέλων, ὅταν τὰ Χερουβὶμ ὡς θηριόμορφα καὶ ἄλλα ἐν τάξει ἀνδρῶν καὶ νεανίσκων φαίνωνται. καὶ πάλιν "σημειωτέον ὅτι τὸ θεῖον σῶμα τοῦ κυρίου ὁρατήν φησι θεοφάνειαν, νοητὴν δὲ ἥτις κατα νοῦν ἔσται μεθεκτή." ὁρᾶτε πῶς ὁλοκλήρου τοῦ τῆς γραφῆς σώματος κειμένου, κτίσματα προδήλως εἶναι δείκνυνται μορφαὶ καὶ τύποι καὶ τὰ μεριστὰ καὶ πλασματώδη ταῦτα σύμβολα. πρῶτον μὲν οὖν τοῦτ' 44
ἄτοπον πεπραχότες ἐστέ, τὰς τῆς θείας γραφῆς ἡμιτόμους προφέροντες ῥήσεις· δεύτερον δ' ὅτι τὰ καιριώτερα τῶν τοῦ Διονυσίου λόγων σιωπῇ κρύψαντες μέλλοντά φατε καὶ f. 231 a.
οὔπω δῆλα· τὸ γὰρ "ὅταν ἄφθαρτοι γενώμεθα καὶ ἀθάνατοι" καὶ τὰ ἑξῆς οὔπω προσγέγονεν ὑμῖν, εἰ μὴ τὸν Ἐνδυμίωνος ὕπνον καθεύδειν δοκεῖτε καὶ λελήθατε τὴν ὑμετέραν κατάλυσιν ἀφ' ἑστίας καθ' ἑαυτῶν ἐπαγόμενοι. ἢ οὐδὲ τοῦ ἀποστόλου βοῶντος ἠκούσατε, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐν ἑαυτοῖς στενάξομεν υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν· τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν, ἐλπὶς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς· ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; εἰ δ' ὃ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. εἰ 45
οὖν τοῦτ' εἴη τὸ τοῖς Παλαμίταις ὑμῖν ὁρώμενον φῶς, ὡς αὐτοὶ διατείνεσθε, καὶ τῷ μέλλοντι ταὐτὸν ἐκείνῳ φωτὶ ὃ σωμάτων ἀφθάρτων κατὰ τὸν θεῖον εἰπεῖν Διονύσιον δεῖται

ubi apparet tanquam lux et tanquam senis apud Danielem et tanquam vir antiquus apud Iacobum, et quae sunt similia; de angelis autem ubi Cherubim cum animalium corporibus et alii in virorum aut adolescentium personis apparent. et rursus quod tenendum est, divinum domini corpus visibilem dixit manifestationem; invisibilem autem quae menti attributa esset." videtisne quomodo ubi integerrimum scripturae documentum exstat creaturae aperte esse ostendantur formae et imagines et dividua et ficta symbola? primum igitur illud inepte fecistis quod dimidia sacrae scripturae verba protulistis; deinde quod aptioribus Dionysii verbis silentio omissis, futura loquimini et nondum aperta. illud enim: "quando immortales et incorruptibiles erimus et cetera" nondum nobis accidit nisi in Endymionis somno iacere videamini et obliti sitis delegationis a patria vestrae per nosmet ipsos factae. profecto neque apostoli vocem auditis: "et ipsi inter nos gemimus adoptationem filii dei exspectantes redemptionem corporis nostri. spe enim salvi facti sumus; spes autem quae videtur non est spes. nam si quis videt quid sperat etiam? si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus." si igitur haec esset quam vos Palamitae videre contenditis et eadem atque futura illa lux quae corpora incorruptibilia ut ait divus Dionysius ad contemplationem sui postulat, supervacaneum esset mortis mysterium: supervacaneum etiam

πρὸς θεωρίαν, περιττὸν ἄρα τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον, περιττὸν δὲ καὶ ὅ φησι Παῦλος ὁ θεῖος, δεῖν τὸ θνητὸν τοῦτο ἀθανασίαν ἐνδύσασθαι καὶ τὸ φθαρτὸν ἀφθαρσίαν, καὶ πρός γε τὸ ἐν ἐλπίσι μὴ βλεπομέναις κεῖσθαι τὴν υἱοθεσίαν ἡμῶν μετὰ τὴν τοῦ σώματος ἀπολύτρωσιν. εἰ γὰρ μετὰ τοῦ σωματικοῦ πάχους καὶ τῆς Παλαμικῆς κραιπάλης καὶ τρυφῆς ἐξείη καὶ τοῦ μέλλοντος ἐκείνου φωτὸς ἀπολαύειν ἐνταῦθα, τί δεῖ θανάτου πρὸς ἀθανασίαν ἐπηγγελμένην μετάγοντος καὶ ζωὴν ἀΐδιόν τε καὶ ἄφθαρτον, εἰ οὐκ εἰς τὸ μέλλον, οὐδ' εἰς ἃ τὰς μετὰ θάνατον ταμιεύει ἐλπίδας, ἀλλ' ὅσα γέμει μὲν τρυφῆς καὶ σαρκικῶν ὀρέξεων, ἐρρῶσθαι δέ πως φράζει μετὰ τῶν σεμνῶν ἐλπίδων, καὶ εἴ τί που ταῖς τοιαύταις ἐπαγγε-
46 λίαις ἐγκέκρυπται. μία μὲν οὖν αὕτη κατάλυσις αὐτόχρημα καθ' ὑμῶν, οὐ πολλῶν δεηθεῖσα λόγων· δεύτερον δ' ὅτι Διονύσιος θεοφάνειαν μέν φησιν ὁρατήν, οὐ θεότητα δ' ἄκτι-
f. 231 b. στον ὁρατήν· πόρρω δ' ἀλλήλων ἄλληλα, καὶ διεστηκότα μᾶλλον ἢ ὅσον ἐκ δυσμῶν ἀπέχουσιν ἀνατολαί· θεοφανείας μὲν γὰρ ἡμῖν ὁρατὰς διαφόρους καὶ πλείστας γεγοννίας παραδιδόασιν αἱ θεῖαι καὶ ἱεραὶ βίβλοι, καθὰ προϊόντες ἐς πλάτος ἐκθήσομεν· θεότητα δ' ἄκτιστον πλὴν τῆς τρισυποστάτου μιᾶς οὐσίας οὐδείς πω το παράπαν ἑτέραν ἄχρι καὶ τήμερον οὔθ' εὗρεν οὔτε λελάληκεν, οὔτε μὴν οὐδ' εἰς νοῦν βαλέσθαι τετόλμηκεν εὐσεβείᾳ συντεθραμμένος πλὴν τῆς Παλαμικῆς φατρίας.

quod divus Paulus: „oportet mortale hoc induere immortalitatem et corruptibile hoc induere incorruptionem et in exspectationibus quae non videntur positam esse adoptationem nostram post corporis dissolutionem." si enim post corpoream vibrationem et Palamicam crapulam et luxuriam liceret futura luce illa frui, quid opus esset morte quae immortalitatem nuntiatam secum duceret et vitam sempiternam et indissolubilem, si quidem non ad futurum et ad spem post mortem pertineret, sed quaecunque ingemiscunt luxuria et libidinibus revivescere quodammodo piis exspectationibus et quae praeterea in talibus promissionibus insunt sentiret. una igitur haec dissolutio omnino quod vos attinet non multis caret verbis. deinde Dionysius dei manifestationem dicit visibilem non vero deitatem increatam visibilem; porro alia inter sese distant longius quam ab oriente occidens. manifestationes enim nobis visibiles et varias et plurimas factas tradiderunt sacri et divini libri ut postea uberrime exponemus, deitatem autem increatam praeter unam trium personarum essentiam nemo unquam omnino alteram usque ad hunc diem aut invenit aut protulit, aut in animum inducere ausus est impietate commotus praeter Palamicam familiam.

Δύο μὲν δὴ ταύτας ἠνέγκαμεν ταῖς ὑμῶν ἀντιθέσεσι 47
λύσεις διὰ βραχέων, εἴη δ' ἂν καὶ τρίτη, ἡ παρὰ τὴν λέξιν,
λέγω δὴ τὴν ὥς, μονοσύλλαβον μὲν οὖσαν, ὁμώνυμον δὲ καὶ
κατὰ πολλῶν λεγομένην σημαινομένων. ὧν τὰ μὲν πλείω
γραμματισταῖς παραπεμπτέον, οἷς προυργιαίτερον τουτοΐ·
ἡμῖν δ' ἀπόχρη κατὰ τοὺς τῶν θείων ἐνταῦθα γραφῶν ἐκδέ-
χεσθαι ἑρμηνέας, ποτὲ μὲν ὡς βεβαιωτικὴν δηλαδὴ καὶ τῆς
ὑποκειμένης ἐννοίας ἐπίτασιν ἔχουσαν, ποτὲ δ' ὡς ὁμοιωμα-
τικὴν ἢ διστακτικὴν καὶ οὐ μάλα ἀναμφισβήτητον. ὧν ὑπο- 48
δείγματ' ἂν εἴη ταῦτ' ἐκ προχείρου παραστάντα τῇ μνήμῃ,
τῆς μὲν βεβαιωτικῆς καὶ τῆς ὑποκειμένης ἐπίτασιν ἐχούσης
ἐννοίας τὸ "ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ δόξαν ὡς μονογε-
νοῦς παρὰ πατρός," ἐν σαρκὶ μὲν κεκρυμμένην δηλονότι, ἀλλ'
ὡς τῷ ὄντι μονογενοῦς καὶ κυρίως υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ θεοῦ διὰ
τῶν παραδόξων ἔργων φαινομένου· τῆς δ' ἑτέρας τὸ "ἔλαμψε
τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος·" ἐνταῦθα γὰρ ὁμοιώσεως ἔσχε
τρόπον, καὶ οὐ μάλα ἀναμφισβήτητον ἔμεινεν, οὐδ' ἐκτὸς πα-
ραλλάξεως. ὁποῖόν ἐστι καὶ τὸ προβληθὲν ἐν τῷ παρόντι 49
θείου Διονυσίου ῥητόν, ὡς τοὺς μαθητὰς ἐν ἐκείνῃ τῇ θειο-
τάτῃ λέγοντος μεταμορφώσει· ὁμοιότητα γὰρ ἐνταῦθα καὶ
οὐ ταυτότητα σημαίνει τὸ ῥῆμα, καὶ ἀπαραλλαξίαν ἔχειν οὐ
δύναται· οὔτε γὰρ ὁμοφυῆ ταυτὶ οὔθ' ὁμογενῆ οὔθ' ὁμοει-
δῆ· οὐσίας μὲν γὰρ ἡ ταυτότης, ἡ δ' ὁμοιότης ποιότητος· f. 232 a.

Duas igitur protulimus oppositionum vestrarum rufutationes paucis verbis, tertia nunc est quae pertinet ad lectionem, dico illud ὡς monosyllabum quidem, sed ancipitem et multis cum notionibus coniunctum. Quarum pleraque tradendae sunt grammaticis ut quibus hae ad rem facere videantur. nobis satis est ad divinarum scripturarum interpretes recurrere. modo enim confirmandi vim habet et notionem quae subest amplificandi. modo similitudinem aut dubitationem significat et id quod admodum incertum est. quorum exempla hunc in promptu sunt; ubi confirmandi vim aut notionis quae subest amplificandae habet: „vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre, in carne scilicet occultatam sed quasi re vera unigeniti et proprii filii et verbi dei per mirabilia facta declarati." notionis alterius: „splendebat facies eius sicut sol." ubi similitudinis rationem recepit nec valde incertum erat nec extra errorem quale est etiam antea prolatum divi Dionysii verbum illud, ubi dicit: „tanquam discipulos in divina illa transfiguratione." similitudinem enim ibidem, non identitatem significat haec vox nec errorem inferre potest. haec enim nec eiusdem naturae nec generis nec speciei sunt. essentiae quidem

ποῦ γὰρ ταυτότητος ἂν εἴη τόπος τοῖς ἐκ διαμέτρου συμφυᾶ τἀναντία κληρωσαμένοις; οἷς γὰρ ἔτι φθαρτῷ συνεῖναι βίῳ καὶ σώματι συνδεδράμηκε, καὶ οἷς μή, τούτοις οὐκ ἔστι καθὸ διεστήκασιν οὐδεμία ταυτότης. ὡς εἶναι τὸ ὡς οὐ ταυτότητος ἐνταῦθα λόγον ἔχον, ἀλλ' ὁμοιότητός τινος σκιαγραφίαν
50 εἰπεῖν. καὶ γὰρ καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος τὸ "ἔλαμψεν ὡς ὁ ἥλιος" ἐξηγούμενος, ἡ τῶν ἀφθάρτων σωμάτων δόξα, φησίν, οὐ τοσοῦτον ἀφίησι τὸ φῶς ὅσον τοῦτο τὸ σῶμα τὸ φθαρτόν, οὐδὲ τοιοῦτον οἷον καὶ θνητοῖς ὄμμασι γενέσθαι χωρητόν, ἀλλ' ἀφθάρτων καὶ ἀθανάτων δεόμενον ὀφθαλμῶν πρὸς τὴν θέαν αὐτοῦ. ἀκούετε τοῦ μεγάλου φωστῆρος τῆς ἐκκλησίας, διδάσκοντος καὶ αὐτοῦ τοῖς ἄλλοις πατράσιν ὁμοίως, ὡς οὐκ ἄφθαρτον ἔλαβε σῶμα ὁ κύριος (τοῦτο γὰρ τῆς Μαρκίωνός ἐστι λέγειν αἱρέσεως), οὐδ' ἄκτιστον αὐτὸ πεποίηκέ τε καὶ ἔκτισε (τοῦτο γὰρ τῆς τῶν εἰκονομάχων καὶ Μανιχαίων ἐστὶ λέγειν μανίας), ἀλλ' ἡ ἀναλλοίωτος φύσις, κατὰ τὸν θεῖον εἰπεῖν μελῳδόν, τῇ βροτείᾳ μιχθεῖσα τῆς ἐμφεροῦς ἀΰλου θεότητος φῶς παραγυμνοῦσα τοῖς ἀποστόλοις ἀπορρήτως ἐξέλαμψε, καὶ πάλιν ἀμυδροὺς θεϊκῆς αὐγῆς πα-
51 ρεγύμνου χαρακτῆρας. ὁρᾶτε πῶς οἱ τῆς εὐσεβοῦς ἐκκλησίας πάντες διδάσκαλοι σωματικῶς τε καὶ συμβολικῶς τὴν ἀμυδρὰν καὶ αἰνιγματώδη πανταχοῦ διὰ τῆς παρὰ προθέσεως ἐμφαίνουσι δήλωσιν. συμμαρτυρεῖ δ' ἡμῖν καὶ ὁ μέ-

identitas, qualitatis similitudo; quomodo enim identitatis erit locus eis qui contraria omnino cognata inter se adepti sunt? quippe qui adhuc mortalis vitae et corporis vinculo constricti sint, et quorum ob distantiam nulla identitas. itaque ὡς illud non identitatis ibidem notionem habere sed similitudinis alicuius colorem dicam. atque ipse divus Chrysostomus illud: „splendebat ut sol „interpretaturus: „incorruptibilium autem corporum gloria, inquit, non tantam amittit lucem quantam corpus hoc incorruptibile, nec talem ut ab mortalibus oculis percipi potest; sed incorruptibilibus et immortalibus oculis opus est ad eius contemplationem. auditis magni ecclesiae luminis explicationem simulque aliorum non incorruptibile corpus receipisse dominum; quod tenet Marcionis haeresis, nec increatum illud fecit et creavit, quod Iconomachorum et Manichaeorum excogitavit insania. sed solubilis ut cum divo poeta loquar mortalitati immixtam similis incorporeae deitatis lucem denudavit apostolis mirum in modum et inclaruit. et alias: involutos divini splendoris radios denudasti. videtisne quomodo religiosae ecclesiae cuncti praeceptores corporaliter et symbolice latentem et involutam ubique explicationem consilio

γας ἀπόστολος Παῦλος, λέγων "νῦν μὲν δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι βλέπομεν, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον." ὁρᾶτε δὲ πῶς καὶ οὗτος αἰνιγματώδη φάσκει τὴν ὁρατὴν θεοφάνειαν καὶ οὐκ ἄνευ συμβόλων καὶ τύπων. ἀκουστέον δὲ τί καὶ ὁ 52
εὐαγγελιστὴς ἐνταῦθα Ἰωάννης φησίν· "ἀγαπητοί, νῦν τέκνα θεοῦ ἐσμέν, καὶ οὔπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα· οἴδαμεν δὲ ὅτι, f. 232 b.
ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, ὅτι ὀψόμεθα αὐτὸν καθώς ἐστιν." ἀκηκόατε πῶς ὁ συμπαρὼν μεταμορφουμένῳ τῷ κυρίῳ σαφῶς ὁμολογεῖ διαρρήδην μήπω πεφανερῶσθαι, σκιαγραφεῖσθαι δ' ἐν ἐπαγγελίαις αἰνιγματώδεσι τὴν ἐς τὸ μέλλον καθαρωτέραν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον μετὰ σαρκὸς ἐκείνου φανέρωσιν, ὅτε δήπουθεν τοῖς ἀξίοις ὀφθήσεσθαι φάσκοι μεθ' ἧς ἀνέστη σαρκὸς κατὰ τὸ γεγραμμένον "οὗτος Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται πάλιν ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν." καὶ ταῦτα τίς καὶ ποῖος ὁ ταῦτα γράφων ἐστίν; 53
ὁ καὶ πρὶν ἀποδύσασθαι τὸ θνητὸν τουτὶ καὶ φθαρτὸν τῆς σαρκός, μεγίστῃ συνοικῶν καθαρότητι. ἀλλ' ὁ Παλαμᾶς ἀπὸ χλιδῆς καὶ πότου καὶ τρυφῆς ὀφθαλμοῖς αἰσθητοῖς ἐνταυθοῖ διατείνεται βλέπειν οὐ τὴν ὁρατὴν αὐτοῦ θεοφάνειαν, ἀλλὰ τὴν ἄκτιστόν τε καὶ ἀγγέλοις ἄγνωστον θεότητα. τί πρὸς ταῦτά φατε οἱ τῶν ἐκείνου προεστηκότες ὑμεῖς; ἢ οὐ

quodam proferant? testis nobis est ipse magnus apostolus: „videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem de facie ad faciem." videtisne quomodo ipse obscuritate involutam dixerit visibilem dei manifestationem nec sine symbolis et imaginibus. audiendum autem est etiam quod Ioannes evangelista dicit: carissimi, nunc filii dei sumus et nondum apparuit. scimus quoniam quum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est." audistisne quomodo ille qui domini transfigurationi aderat nondum plane patefactam fuisse eam aperte concedat; adumbrari autem in obscuris promissionibus in futurum apertiorem per corpus illud contemplationem de facie ad faciem, quum scilicet a dignis adspectum iri dicat cum eadem qua surrexit carne. sicut scriptum est: hic Iesus qui assumptus a nobis in coelum sic veniet quemadmodum eum vidistis euntem in coelum. et quis est et qualis ille qui haec scripsit? ille in quo priusquam carius mortalitas et dissolubilitas abiecta erat summa inerat puritas. at Palamas in deliciis et potatione et luxuria oculis sensualibus videre contendit non visibilem dei manifestationem sed increatam et ne angelis quidem cognitam deitatem. quid ad haec dicitis vos qui illius causam agitis? nonne lacrimabilis ille, lacrimabiliores autem qui

δακρύων ἄξιος πολλῶν μὲν ἐκεῖνος, πλειόνων δ' οἱ καθάπερ δεσπότῃ πείθονται; ἆρ' οὐκ ἀργαλέον, κατὰ τὸν φάμενον, πρᾶγμα ἐστίν, ὦ γῆ καὶ ἥλιε, δούλους γενέσθαι παραφρο-
54 νοῦντος δεσπότου; εἰ δέ τις ἐξ ἀμαθίας κεκινημένος αὐτὸν ἑαυτῷ τὸν ἅγιον νῦν μὲν συμφωνεῖν νῦν δ' ἐναντιοῦσθαι λέγοι, ὅτ' ἄνω μὲν "ὃ ἑωράκαμεν" ἔλεγε "καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν," καὶ "ὁ λόγος τῆς ζωῆς ἐφανερώθη ἡμῖν," καὶ "ὃ ἑωράκαμεν καταγγέλλομεν ὑμῖν," καὶ ὅσα περὶ τῆς ὁρατῆς τοῦ κυρίου θεοφανείας δίεισι τὸν ἀνθρωπικώτερον τρόπον, βραχὺ δ' ἔπειτα παρακατιὼν ἕτερα μὲν διεξιέναι ἔδοξεν, ἐκείνοις δ' οὖν παραπλήσια, οἷς "θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε" εὐαγγελιζόμενος ἀποφαίνεται, μὴ τοῦ ἁγίου διχό-
f. 233 a. νοιαν καταψηφιζέσθω, ἀλλ' ἑαυτοῦ μᾶλλον ἀσθένειαν, ὅτι μὴ θεοπρεπῶς τὰ θεῖα διαιρεῖν δύναιτο, μήθ' ὅσα μήθ' ὅπως περὶ τῆς ὁρατῆς τοῦ κυρίου θεοφανείας οἱ ἅγιοι διαφόρως ἀπεφήναντο, μήθ' ὅσα περὶ τῆς ἀκτίστου τε καὶ μακαρίας αὐτοῦ φύσεως, καθάπερ ἐν πολυφωνίᾳ μουσικῶν ὀργάνων, μίαν τοῦ τεχνίτου θεοῦ τὴν ἐναρμόνιον τέχνην καὶ δύναμιν
55 ἐμπνέοντός τε καὶ ἐνηχοῦντος. συνήσει δ', οἶμαι, καὶ εἰ λίαν εἴη νωθρὸς καὶ εὐήθης, τὴν γνώμην Διονυσίου καθαρώτερόν τε καὶ ἀποτάδην ἀκούων διεξιόντος ταυτί· καὶ τοῦτο γάρ, οἶμαι, φησί, τὴν θεολογίαν αἰνίττεσθαι, τὴν τῶν προφητῶν δηλαδή, τὸ ἐκ τοῦ κρυφίου τὸν ὑπερούσιον εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς

21. ἐκ τῆς πρὸς Γάϊον ἐπιστολῆς τρίτης.

eum tanquam imperatorem sequuntur? nonne igitur non ferendum? nonne quum res ita se habent, insania per terram et solem, insani domini servos fieri? si quis autem inscientia ductus sanctum illum sibi modo constare modo non constare dixerit, quod supra dixit: „vidimus" et „manus nostrae eum tetigerunt" et „verbum vitae nobis apparuit" et „quod vidimus id vobis referimus" et quaecunque visibilem domini manifestationem ratione quadam ad hominum captum magis accomodata explicant, et paululum inde digrediens alia videtur ille proferre atque illorum similia, quibus deum neminem vidisse unquam pro certo confirmat; is non sancti illius ambiguitatem coarguet, sed suam potius tarditatem qua divina non digne explicare possit, nec quae nec quomodo de visibilis domini manifestatione sancti varie disputaverint, nec quae de increata et beata illius natura, sicut concentui musicorum instrumentorum tanquam artifex harmoniae vim atque artem afflatu quodam suo inspirat. quod capiet quis credo quamvis tarda et imbecilla mente quum Dionysium planius et fuse de his rebus disserentem audierit: „arbitror hoc etiam sermonem divinum insinuare, nempe prophetarum, ex abdito suprasubstantialem illum in

ἐμφάνειαν ἀνθρωπικῶς οὐσιωθέντα προεληλυθέναι· κρύφιος
δέ ἐστι καὶ μετὰ τὴν ἔκφανσιν, ἢ ἵνα τὸ θειότερον εἴπω, καὶ
ἐν τῇ ἐκφάνσει· καὶ τοῦτο γὰρ τοῦ Ἰησοῦ κέκρυπται, καὶ
οὐδενὶ λόγῳ οὔτε νῷ τὸ κατ' αὐτὸν ἐξῆκται μυστήριον, ἀλλὰ
καὶ λεγόμενον ἄρρητον μένει καὶ νοούμενον ἄγνωστον. καὶ
μετ' ὀλίγα "καὶ γάρ, ἵνα συνελόντες εἴπωμεν, οὐδὲ ἄνθρω-
πος ἦν, οὐχ ὡς μὴ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνθρώπων ἀν-
θρώπων ἐπέκεινα καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἄνθρωπος ἀληθῶς
γεγονώς, καὶ τὸ λοιπὸν οὐ κατὰ θεὸν τὰ θεῖα δράσας, οὐ
κατὰ ἄνθρωπον τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλ' ἀνδρωθέντος θεοῦ και-
νήν τινα τὴν θεανδρικὴν ἐνέργειαν ἡμῖν πεπολιτευμένος."
καὶ πάλιν "ἐν τούτῳ γίνεται πᾶς ὁ θεὸν γνῶναι καὶ ἰδεῖν 56
ἀξιούμενος, αὐτῷ τῷ μὴ ὁρᾶν μηδὲ γινώσκειν ἀληθῶς ἐν
τῷ ὑπὲρ ὅρασιν καὶ γνῶσιν γινόμενος." ὁρᾶτε τὴν συμφω-
νίαν τῶν διδασκάλων τῆς εὐσεβείας; ἣν γὰρ Παῦλος ἔφησεν
ὅρασιν ἐν αἰνίγματι νῦν δι' ἐσόπτρου, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι
πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ὅπερ αὖθις Ἰωάννης, οὔπω
πεφανερῶσθαι τὸν κύριον ἡμῖν, ὀφθήσεσθαι δ' εἰς τὸ μέλ- f. 233 b
λον ἀποθεμένοις τὸ τῆς σαρκὸς φθαρτόν, ταῦθ' οὗτος ἀνθρω-
πικῶς φησὶν οὐσιωθέντα τὸν κύριον κρύφιον εἶναι καὶ ἐν τῇ
ἐκφάνσει καὶ μετὰ τὴν ἔκφανσιν, καὶ τὸ κατ' αὐτὸν μυστή-
ριον μένειν λεγόμενον ἄρρητον καὶ νοούμενον ἄγνωστον. και- 57

conspectum nostrum humanitus substantiatum prodiisse. attamen occultus etiam post manifestationem aut ut divinius dicam in ipsa manifestatione. etenim hoc Iesu mysterium occultum est, neque ullo sermone vel intellectu expressum: quin imo dum profertur arcanum et dum intelligitur ignotum manet." et post nonnulla: „iam ut summatim dicamus ne homo quidem erat, non quod non esset homo sed quod ex hominibus natus homines longe superarit et supra hominem vero homo factus sit. ceterum divina non ut deus, neque humana quatenus homo gerebat, sed quatenus deus et homo novam quandam nobiscum conversando dei virilem operationem exhibebat." rursus: „in hoc apparet cui deum cognoscere et intelligere contingit, quod neque intelligit neque cognoscit re vera, quippe qui supra intelligentiam et cognitionem sit." videtisne concordiam discipulorum pietatis? quam enim Paulus visionem nominavit in aenigmate per speculum, in futuro autem de facie ad faciem et Ioannes: nondum nobis apparuisse dominum, sed in futuro carne corruptibile abiecto a nobis conspectum iri," eandem ille ad hominum sensum occultam dicit domini essentiam esse in manifestatione et post manifestationem et mysterium illud quamvis exprimatur per se tamen infaudum et quamvis cogitetur non tamen posse co-

νὴν γάρ τινα τὴν θεανδρικὴν ἐνέργειαν ἡμῖν αὐτὸν πεπολιτεῦσθαι φησί, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνηργηκέναι τὰ ἀνθρώπινα· καὶ δηλοῖ παρθένος, φησίν, ὑπερφυῶς κύουσα, καὶ ὕδωρ ἄστατον ὑλικῶν καὶ γεηρῶν ποδῶν ἀνέχον βάρος καὶ μὴ ὑπεῖκον, ἀλλ' ὑπερφυεῖ δυνάμει πρὸς τὸ ἀδιάχυτον συνιστάμενον. καὶ πάλιν "εἴ τις ἰδὼν θεὸν συνῆκεν ὃ εἶδεν, οὐκ αὐτὸν ἑώρακεν, ἀλλά τι τῶν αὐτοῦ τῶν ὄντων καὶ γινωσκομένων· αὐτὸς δὲ ὑπὲρ νοῦν καὶ οὐσίαν ὑπεριδρυμένος αὐτῷ τῷ καθόλου μὴ γινώσκεσθαι μηδ' εἶναι καὶ ἔστιν ὑπερουσίως καὶ ὑπὲρ νοῦν γινώσκεται· καὶ ἡ κατὰ τὸ κρεῖττον παντελὴς ἀγνωσία γνῶσίς ἐστι τοῦ ὑπὲρ πάντα τὰ γινωσκόμενα."

58 Ὥστε καὶ οἱ ἀπόστολοι τὸ ἐν τῷ Θαβωρίῳ λάμψαν τότε θεασάμενοι φῶς οὔτε θεότητα εἶδον ἄκτιστον οὔτε θεόν, ἀλλά τι τῶν ὄντων καὶ γινωσκομένων. ὄντα δὲ καὶ γινωσκόμενα πάντως, εἰ μὴ μεθύοι τις, οὐκ ἔξω τῶν κτισμάτων εἶναι λογίσαιτ' ἄν ποτε, τοῦτο μὲν καὶ ὡς πληθυντικῶς λεγόμενα (ἓν γὰρ ὁ θεὸς καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα), τοῦτο δὲ καὶ ὡς γινωσκόμενα· ὃ μᾶλλον εἰς τὸ χαμερπὲς καὶ ταπεινὸν κατάγει τὴν ἔννοιαν· καὶ ἄγγελοι μὲν γὰρ ὄντα μὲν καὶ κτίσματα εἰσίν, οὐ τῶν γινωσκομένων δ' οὖν, ἅτε ὑπερκειμένης οὐσίας ὄντες ἢ καθ' ἡμᾶς. ὥστε καὶ εἰ τὸ φῶς ἐκεῖνο τῶν ὄντων ἦν καὶ γινωσκομένων καὶ ὁρατῶν, οὐκ αὐτὸ θεότης ἄκτιστος

gnosci. „novam, inquit, quandam nobiscum conversando dei virilem operationem exhibebat, et supra hominum conditionem gessit ea quae sunt hominis. quod declarat et virgo quae supra naturae conditionem parit et aqua instabilis quae pedum ex materia et terra gravitatem sustinet neque cedit, sed vi supernaturali sine diffusione subsistit." et alias: „si quis viso deo cognovit id quod vidit nequaquam ipsum vidit sed aliquid e rebus quae in eo existunt et cognoscuntur; ipse autem supra mentem et substantiam manens quia omnino non cognoscitur neque existit supra substantiam est et supra mentem cognoscitur; et illa perfectissima in bonam partem ignoratis notitia est eius qui est supra omnia quae in cognitionem cadunt."

Itaque apostoli quum in monte Thabore lucem illam viderent nec deitatem increatam nec deum viderunt, sed aliquid eorum quae existunt in eo et cognoscuntur. neque ea quae sunt et cognosci possunt omnino nisi quis hebes sit non extra creaturas esse iudicabit, quippe quae plurali numero proferantur; unum enim deus et supra ea quae sunt; haec autem sicut cognoscibilia, quae ad vulgare et humile mentem ducunt. angeli quoque sunt essentiales et creaturae,

ἦν· θεότης γὰρ ἀπείρηται παντάπασιν ὁρᾶσθαι καὶ ἀπηγόρευται· ὃ γὰρ ὑπὲρ νοῦν καὶ οὐσίαν ὑπερίδρυται, πῶς ὀφθαλμοῖς ὑποπεσεῖται σωματικοῖς; ἢ πῶς καὶ ποίᾳ γλώττῃ γένοιτ' ἄν ποτε ῥητόν, ἢ ποίαις ἀκοαῖς ἀκουστόν, οὗ γνῶσίς ἐστιν ἡ κατὰ τὸ κρεῖττον παντελὴς ἀγνωσία καὶ ὃ ὑπὲρ πάντα ἐστὶ f. 234 a.
τὰ γινωσκόμενα. ἐκ γὰρ τῶν γινωσκομένων δύναταί πως καὶ τὰ ὑπὲρ νοῦν καὶ αἴσθησιν νοεῖσθαι, ἄλλης ἐξ ἄλλου φαντασίας συλλεγομένης εἰς ἕν τι τῆς ἀληθείας ἴνδαλμα. ἄλλως 59
δ' οὐκ ἂν δήπου. ὥσθ' ὁποτέρωθεν ἄν τις ὁρμῴη σκεπτόμενος, ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην εὑρήσει θεωρίαν τὴν διὰ τοῦ φανέντος ἐκείνου φωτὸς παραδειχθεῖσαν συμβολικῶς τε καὶ τυπικῶς θεότητα. οὐ γὰρ στοχασμῷ καὶ εἰκασίᾳ τινὶ φάσκομεν τὰ τοιάδε, ἵνα πως καὶ ἀπιστώμεθα· ἀλλ' ὁ εὐαγγελιστὴς ὁ τὴν θείαν ἐκείνην διηγούμενος μεταμόρφωσιν, αὐτὸς ἐκεῖνός φησι μὴ εἰδέναι τὸν Πέτρον ἃ λέγει, ἅτε ὑπὲρ τὴν ἐκείνου γνῶσιν ὑπάρχοντα καὶ αὐτὰ τὰ τῆς ἐκφάνσεως τοῦ μεταμορφουμένου τέως Χριστοῦ. κρύφιον γάρ φησι Διονύ- 60
σιος αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν ἔκφανσιν εἶναι, ἢ ἵνα τὸ θειότερον εἴπω, φησί, καὶ ἐν τῇ ἐκφάνσει· καὶ τοῦτο γὰρ τοῦ Ἰησοῦ κέκρυπται καὶ λεγόμενον ἄρρητον μένει καὶ νοούμενον ἄγνωστον· ὃ δὲ καὶ ἀγγέλοις μένει καὶ νοούμενον ἄγνωστον, πῶς ἀνθρώποις γνωσθείη ἄν; ἄλλως τε καὶ ὁ τῶν εὐαγγελίων

non autem cognoscibiles quippe qui essentiam habeant altiorem quam quae nobis est. itaque si lux illa ex essentialibus et cognoscibilibus et visibilibus erat, non ea erat deitas increata; deitatem omnino videndi potestas et copia data non est. quod enim est supra mentem et essentiam situm, quomodo sub oculos cadat corporeos, vel quomodo et qua lingua possit unquam exprimi, vel quibus auribus percipi. cuius cognitio est summi numinis absoluta incognitio; quodque supra omnia cognoscibilia est. etenim ex cognoscibilibus possunt quodammodo etiam ea quae supra mentem et sensum sunt intelligi, alia ex alia cogitatione ducta ad unam veritatis imaginem. nec vero quoquo quis erit speculatus, supra humanam contemplationem luce illa tanquam symbolo quodam et imagine manifestatam deitatem. quod non coniectura quadam et verisimilitudine loquimur, ita ut fidem nostram amittamus; sed evangelista qui divinam illam transfigurationem interpretatur, ipse dicit Petrum nescire quae dicat, quod illius intelligentiam excedant ipsa illa quae in transfigurati Christi manifestatione fiebant. "occultus, Dionysius inquit, etiam post manifestationem fuit, vel ut divinius loquar, etiam in manifestatione. ipsa lux haec Iesu occulta est, et quamvis dicta tamen infanda, quamvis cogitata tamen incognita:" quod vero ipsis angelis quamvis cogitatum incogni-

ἐξηγητὴς Χρυσορρήμων ἀτελεῖς ἔτ' εἶναι τότε φάσκει καὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ οὔπω τῶν τοιούτων ἐφικνεῖσθαι ἰσχύοντας, οὐδ' ἐκ τῶν φαινομένων ἃ μὴ πέφυκε φαίνεσθαι βλέπειν. ὥσπερ οὖν οὐδ' αἱ μετὰ ταῦτα ὀφθεῖσαι ὡσεὶ πυρὸς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι οὐκ ἦσαν ἄκτιστα πνεύματα, ἀλλὰ τὸ δι' αὐτῶν παραδεικνύμενον ἓν ἄκτιστον πνεῦμα ἅγιον, οὕτως οὐδ' ἐκεῖνο τὸ φανὲν φῶς ἐν Θαβὼρ ἄκτιστον ἦν, ἀλλ'
61 ἡ δι' ἐκείνου παραδειχθεῖσα θεότης. πόθεν οὖν ὁρατὴν εἶναι θεότητα ἄκτιστον καὶ ἀνούσιον ἡ Παλαμικὴ μαθοῦσα φατρία ἐκεῖνο τὸ φῶς ἰσχυρίζεται, μιγνῦσά τε τὰ ἄμικτα καὶ δικτύῳ θηρεύειν ἐπιχειροῦσα τὸν ἄνεμον. ἄλλως τε καὶ εἰ τὸ
f. 234 b. ἡλιακὸν φῶς οὐσία ἐστὶ κατά τε τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην καὶ ὅσοι κατ' ἐπιστήμην περὶ αὐτοῦ λέγουσιν, ἐκεῖνο δ' ἦν καὶ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς ὑπέρτερόν τε καὶ τιμιώτερον, πῶς καὶ πόθεν ἀνούσιον; πῶς δὲ καὶ ὁρατὸν ὃ καθ' αὑτὸ ἀνούσιον; εἰ γὰρ ἀνούσιον μὲν ὁρατὸν δέ, χρῶμα ἂν ἴσως εἴη· καὶ εἰ χρῶμα, συμβεβηκὸς πάντως· καὶ εἰ συμβεβηκός, πῶς θεός; τὸ γαρ συμβεβηκὸς οὐ μόνον οὐ θεὸς ἀλλ' οὐδὲ ὄν. ὥστε ὁ τῷ μὴ ὄντι λα-
62 τρεύων ἔλαθε καὶ ἄθεος ἐκ πολυθέου γινόμενος. καὶ εἰκότως· παραπέπηγε γὰρ ἡ ἀθεΐα τῇ πολυθεΐᾳ, ὥσπερ ταῖς τῶν ἀρετῶν μεσότησιν αἱ καθ' ὑπερβολήν τε καὶ ἔλλειψιν κακίαι. ἔπειτα καὶ θεὸν μὲν ἀκούομεν λεγουσῶν τῶν γρα-

tum est, quomodo ab hominibus cognoscatur? alias evangeliorum interpres ille Chrysorrhemon dixit nondum initiatos fuisse tum apostolos necdum talia consequi potuisse neque ex visibilibus quae non facta essent visibilia vidisse. quemadmodum igitur nec postea linguae tanquam igneae dispartitae erant increati spiritus sed illis manifestatus est unus increatus spiritus sanctus, ita nec lux quae in Thabore apparuit increata erat sed ea manifestata est deitas. unde tandem dicit Palamica illa familia ut visibilem deitatem increatam et inessentialem esse lucem illam contenderit et commixtis inter se non miscendis, quasi ventum retibus capere studuerit. atque etiam si lux solis essentia sit secundum Ioannem Damascenum eosque qui disciplinam huius tradunt, illa vero solis luce praestantior et superior quomodo et unde inessentialis? quomodo visibilis quae per se inessentialis? si enim visibilis, visibilisne superficies erit, et si superficies, accedens omnino est: si accedens, quomodo deus? accedens non modo non deus, verum ne ens quidem. ita ut qui veneratur id quod non est nesciat se atheum ex polytheo factum: nec enim miro modo est AtheismusPolytheismo adiunctus, sicut virtutum mediocritati quae ad intemperantiam et ignaviam pertinent vitia. deinde in scriptis legimus etiam deum Mosi apparuisse et Manoi et uterque vidisse

φῶν Μωυσῇ φανῆναι καὶ Μανωέ, καὶ οἷς ἑτέροις ὀφθῆναι συμβολικῶς τε καὶ τυπικῶς λέγεται, οὐ μὴν θεότητα. δημοσιώτερον γὰρ καὶ κοινὸν τὸ τοῦ θεοῦ ὄνομα· θεοὶ γὰρ καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ δίκαιοι λέγονται, θεότητες δ' οὔ. τετήρηται γὰρ τὸ πλεῖστον εἰπεῖν τῇ θείᾳ τοῦτο γραφῇ μὴ λέγειν πληθυντικῶς θεότητας, ἀλλὰ μίαν ἄκτιστον καὶ τρισυπόστατον, καθάπερ καὶ φύσιν. καὶ οὕτω τουτὶ τετήρηταί τε 63
καὶ ἀεὶ τοῖς εὐσεβέσι τηρεῖται, ὥστε καὶ θεὸν μὲν ἐκ παρθένου φησὶ γεννηθῆναι, θεότητα δ' ἀπροσδιορίστως ἥκιστα πάντων· ἡ μὲν γὰρ θεότης ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι λεγομένη νοεῖται, ἡ δὲ παρθένος μίαν τὴν τοῦ λόγου γεγέννηκεν ὑπόστασιν. ὥστε σκεπτέον εἰς πόσην ἀτοπίαν ἐξ ἀμαθίας ὁμοῦ καὶ οἰήσεως τὸν Παλαμᾶν ἐκκεκυλίσθαι συμπέπτωκεν, ὡς πολλοῖς μὲν λατρεύειν θεοῖς, αἰσχύνεσθαι δ' οὖν ἐκλαλεῖν, θεότητας δ' ἀπειράκις ἀπείρους αὐτόν τε σέβειν καὶ ἄλλοις παραινεῖν, καὶ ὅσοις ἂν χρῷτο μὴ πειθομένοις, ἀποκηρύττειν, καὶ τοῦτο δ' ὡς μάλα ἀνέγκλητον ἐν ὑπαίθροις ἀναιδῶς ἐκλαλεῖν καὶ δημοσίᾳ παρρησιάζεσθαι.

Εἰ μὲν οὖν πρὸς ἁπάσης γραφῆς ἐλεγχόμενος ἥκιστα f. 235 a.
συνιέναι δύναιτο, οἰκτείρω τῆς ἀπονοίας τὸν ἄνθρωπον· εἰ 64
δὲ συνίησι μέν, κενοδοξίας δ' εἵνεκα ματαίας αὐτοχειροτόνητον ἑαυτῷ τὴν κακοδαίμονα τοῦ κακοῦ προεδρείαν κατεψήφισται, πάσης ἔνοχον αὖθις ἀρᾶς ἡγοῦμαι τὴν ἐμπληξίαν,

per symbolum quoddam et imaginem dicitur, non quidem deitatem; magis enim vulgare et populare nomen dei; dei enim etiam inter homines iusti vocantur, non vero deitates. usitatum enim plerumque est in sacra scriptura non dicere plurali numero deitates, sed unam increatam et ex tribus personis constantem tanquam naturam, quod ita usitatum et fuit et semper fidelibus est. ita ut etiam deum ex virgine natum esse dicat, deitatem autem minime indefinite. deitas enim in tribus personis nominata cogitatur: virgo unam verbi peperit personam. unde intelligi licet in quas ineptias inscientia sua et opinione aberraverit Palamas. plures venerari se deos erubescebat confiteri, deitates autem ipse venerabatur et alios adhortabatur, et qui non sequebantur excludebat. et hoc tanquam non nefarium propalam impudenter professus est et apud populum libere protulit.

Si igitur tota scriptura se coargutum minime intelligere potest, miseret me viri imprudentiae. sin vero intelligit, vanam autem ob gloriam ipse sibi malignum malignitatis patrocinium sumit, id omni dignum obsecratione, insaniam duco; quod morbo inflictus omnino remedia non desiderat, sed plane consulto medicinam reiicit et con-

ὅτι νοσῶν προφανῶς οὐ δεῖται φαρμάκων ἀλλ' ἄντικρυς ἑκὼν ἀποποιεῖται καὶ ἀποσπεύδει τὴν ἰατρείαν, καὶ ποιεῖ παραπλήσιον τῶν πενήτων ἐκείνοις οἳ διὰ κενοδοξίαν πλουτεῖν προσποιούμενοι πλείω τὴν πενίαν ἑαυτοῖς ἐπιδαψιλεύουσι· τῶν γὰρ τὰ καίρια νοσούντων καὶ οὗτος ὤν, ἔπειτα συγκαλύπτων τὴν νόσον νοσεῖν ἀνθαιρεῖται διηνεκῶς καὶ θανάτου γείτονα βίον ἀνύειν· οὗ τί τῶν πάντων ἀθλιώτερον;

temnit, et simile pauperorum illorum facit, qui ob vanum nomen divites se esse simulantes maiorem sibi paupertatem acquirunt. est ille ex eorum numero qui in discrimine morborum versantur; iam vero dissimulato morbo aegrotare tamen mavult continuo et morti adpropinquans vitam finire. quid hoc miserius?

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ ΔΟΓΜΑΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ Ε.

Cod. Reg. 3075 f. 40 r.

Περὶ μὲν οὖν τῆς ὁρατῆς τοῦ κυρίου θεοφανείας, καὶ ὡς ἄλλο θεότης ἄκτιστος καὶ ἄλλο θεοφάνεια, καὶ ὡς ἣ μὲν ἀόρατος ἣ δ' ὁρατή, καὶ ὡς ἡ θεότης διὰ τοῦ ἐν Θαβωρίῳ τῷ ὄρει φωτὸς παρεδείχθη μὲν οὐκ ἐδείχθη δέ, καὶ ὡς ἀδύνατον μὴ μόνον τὰς θεανδρικὰς ἐνεργείας, ὡς ἐγένοντό τε καὶ γίνονται, ἀλλ' οὐδὲ τὰ διὰ τῶν ἁγίων |τελούμενα θαύματα, δι' ὧν καὶ αὐτῶν ὁ θεὸς παραγυμνοῦται καὶ παραδείκνυται καὶ δι' αὐτῶν ἡμῖν τὸν ἐφικτὸν γινώσκεται τρόπον παραγυμνούμενος, ἐῶ γὰρ λέγειν οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ ὅσα ἐν μέσῳ, περὶ ὧν καὶ Σολομῶν φησὶν ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς αὐτὸν θαυμάζεσθαι τὸν θεὸν παραγυμνούμενον, εἰ καὶ τὸ κατ' αὐτὸν μυστήριον καὶ λεγόμενον ἄρρητον μένει καὶ νοούμενον ἄγνωστον, κατὰ τὸν θεῖον εἰπεῖν Διονύσιον, καὶ ὡς οὐ χρὴ μιᾶς δοξάζειν πλείους ἀκτίστους θεότητας,

EIUSDEM NICEPHORI GREGORAE LIB. DOGM. XXXIV.

Iam vero quod visibilem domini theophaniam attinet vidimus aliud esse deitatem increatam, aliud theophaniam, alteram invisibilem, alteram visibilem, dein deitatem luce illa in monte Tabor subpatefactam esse, non patefactam, porro nec posse repraesentari non solum divinas virtutes quales factae sunt et fiunt, verum ne sanctorum miracula quidem, quibus deus subdenudatur et subostenditur atque quoad fieri potest cognoscitur, coelum dico et terram et quaecunque media sunt, quorum ob magnitudinem et pulchritudinem se admirari dixit Salomo deum subdenudatum. quamquam hoc mysterium etsi dicatur,

f. 235 b. ἵνα μὴ τῷ τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἕκτης συνόδου καθυποβληθείη ἀναθέματι, ὡς ἀνωτέρω περὶ τῶν οὕτως ἐχόντων διείληπται, περὶ μὲν οὖν τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἱκανῶς ἡμῖν οἶμαι εἰρῆσθαι διὰ βραχέων. εἰ δέ τινες ἐριστικῶς B ἐνίστασθαι, γλώττης ἀφειδοῦντες, βούλοιντο, κἄπειτα ῥήσεις ἁγίων ὡς ἐν μεταιχμίῳ τὴν ἔννοιαν ἀμφιρρεπῆ κεκτημένας καὶ οὐ πάνυ σαφῆ κομίζειν οὐκ ὀκνοῦσι, προσαγέτωσαν ταῖς κοιναῖς ἐκείναις ἐννοίαις τῆς θείας γραφῆς, αἳ καὶ ἡμῖν ἐν προοιμίοις προβέβληνται καθάπερ νάγουσαι οἷά τινες οἰακοστρόφοι καὶ εὐθυντῆρες νεῶν, οἳ στάθμαι τινὲς καὶ γνώμονες καὶ κανόνες τὸ αὐτόπιστον ἑκατέρωθεν ἔχοντες ὡμολογημένον, διευθύνουσαί τε καὶ ἐπατὴν ἑλίκην καὶ τὸν πόλον ἀποσκοποῦντες τὰ ναυτικὰ πλημμελήματα διορθοῦνται, πρὸς ἕνα πλοῦν ἐκ δεξιῶν τε καὶ εὐωνύμων σοφῶς οἰακίζοντές τε καὶ περιστρέφοντες· καὶ ἔσται C σφίσιν εὑρημένα τὰ τῆς ἰατρείας αὐτίκα.

Ἐπὶ τούτοις αὖθις καὶ τρίτην ἐκεῖνοι παρῆγον ἀντίθεσιν, "ἀλλὰ καὶ τῆς θείας γραφῆς λεγούσης ἀκούομεν" λέγοντες, 'μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται.' καὶ πάλιν 'οἱ ἄγγελοι αὐτῶν καθ' ἡμέραν ὁρῶσι τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ." καὶ ἀλλαχοῦ 'ὤφθη τῷ Ἀβραὰμ ὁ θεὸς πρὸς τῇ δρυῒ τῇ Μαμβρῇ' ἰδεῖν δὲ καὶ Ἡσαΐας φησὶ τὸν κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. καὶ αὖθις τῆς Μωσαϊκῆς ἀκούομεν ἱστορίας λεγούσης 'ἐλάλησε κύριος τῷ Μωΰσῃ ἐνώπιος ἐνωπίῳ, ὡς

24. Exod. cap. XXXIII. 2.

tamen per se infandum est et etsi cogitetur, incognoscibile, ut ait S. Dionysius. denique nec necesse esse una credi plures deitates. ne S. oecumenicae synodi sextae anathemate condemnemur: de his et eiusmodi rebus satis antea paucis dictum puto.

Sin vero nonnulli, qui linguae non parcant, litigiose velint intercedere nec dubitent sanctorum verba quasi ancipitis sensus nec plane aperta accipere, advertant animum ad communes sacrarum scripturarum sententias, quae in prooemio nobis prolatae sunt tanquam leges ac normae, de quarum fide ab utraque parte nulla dissensio est, et quae sunt quasi navium gubernatores, qui ursam et polum spectantes navium errationes ad certam navigationem perite gubernando et divertendo regunt. unde sibi medicinam parare poterunt. praeterea illi tertiam antithesin protulerunt: at vero legimus in sacris libris: beati mundo corde quoniam ipsi deum videbunt. et rursus: angeli eorum quotidie conspiciunt faciem dei. et rursus: conspectus est ab Abraam deus ad quercum Mambram. et Iesaias se dicit vidisse do-

εἴ τις λαλήσει πρὸς φίλον αὐτοῦ.' καὶ αὐτὸς δ' ἄντικρύς φησιν ὁ θεὸς 'στόμα κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ ἐν εἴδει καὶ οὐδι' αἰνιγμάτων."

Πρὸς ταῦτα ὁ Γρηγορᾶς ἀπήντησεν οὑτωσί πως. εἰ ἐμμένειν A βούλοισθε ταῖς κοιναῖς ἐκείναις τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ἐννοίαις, ὡς μία παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖται θεότης ἄκτιστος, ἣ P. 236 a. δὴ καὶ οὐσία καὶ φύσις καλεῖται καὶ ἓν φῶς ἀπρόσιτον καὶ ἀδιάδοχον ἀειλαμπὲς καὶ τριλαμπές, εἴη ἂν καὶ λόγος ἡμῖν καὶ διάλεξις· ἐν ἐλπίσι γὰρ κεῖσθαι προϊοῦσι τήν τε τῆς ἀληθείας εὕρεσιν καὶ τὴν τῆς κακίας ἀναίρεσιν· ἄλλως δ' ἄμεινον σιωπᾶν. ἐπεὶ τοίνυν τὴν ἀρχὴν ταῖς κοιναῖς τῆς ἐκκλησίας ἐννοίαις καὶ τῶν δογμάτων ὡμολογήκατε, δέον τὰ ἑπόμενα δέχεσθαι· εἰ δ' οὖν, ἑαυτοὺς ἀφ' ἑστίας αὐτοὶ καταλύετε· καὶ πῶς ἄλλων λεγόντων ἀνέξεσθε; ἢ ἐπὶ τίσιν ἐλπίσιν ἀναμφιβόλοις ὁ προσδιαλεγόμενος τὸν τοῦ λέγειν μόχθον ὑπομενεῖ; ἐπεὶ τοίνυν θεῖον τὸ δόγμα καὶ κοινὴ τῆς B ἐκκλησίας ἔννοιά ἐστιν ὡς θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε οὔτ' ἰδεῖν δύναταί τις οὔτ' ἀγγέλων οὔτ' ἀνθρώπων, εἰ μὲν εὐπορήσαιμεν ἐκ τοῦ εὐθέος μαρτυριῶν γραφικῶν, οὐκέτι χώραν ἔχειν χρεὼν τὸ ἀμφισβητήσιμον· εἰ δὲ μὴ τοῦθ' ἡμῖν ἀρτίως ἐκ τοῦ ῥᾴστου προσγίνοιτο διά τὸ γρῖφόν τε καὶ ὁμιχλῶδες τῆς γραφῆς, παραπετάσματι καλυπτομένης ἐνίοτε τῇ ἀσαφείᾳ διά τε τοὺς βεβήλους κατὰ τρόπον οἰκονομίας, ἢ

minum sedentem in throno alto et firmo, et rursus Mosem legimus narrare: locutus est dominus cum Mose de ore ad os, ita ut cum amico. et ipse deus dixit: de ore ad os loquar cum eo ad faciem, non per aenigmata.

Ad haec Gregoras ita fere respondit: si acquiescere vultis in communibus illis divinae ecclesiae sententiis, unam esse pariter apud omnes deitatem increatam, quae et essentia et natura appellatur, et unam lucem inaccessibilem et incomprehensibilem, semperlucentem et trilucentem, erit vobis ratio et disceptatio, quippe qui in spe ponatis fore ut veritas inveniatur, improbitas tollatur. alias melius est tacere, quum igitur ab initio conspirastis cum communibus ecclesiae et dogmatum sententiis, etiam consequentia accipienda sunt, quo quidem facto fundamentum vestrum sublatum est. num aliorum rationes recipietis? an orator certa quadam spe dicendi laborem sustinebit? si igitur divinum dogma et communis ecclesiae sententia est, neminem unquam vidisse deum nec posse videre quemquam aut angelorum aut hominum, si quidem aperte liquet ex scriptis testimoniis, dubitationis locus debet nullus concedi. sin vero hoc nobis non omnino facile

πολλάκις τὴν θείαν ὁρῶμεν γραφὴν κεχρημένην (χρῆται γὰρ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον ἡ γραφὴ πολλάκις τῇ ἀσαφείᾳ, δυσθεώρητον κατασκευάζουσα τῶν δογμάτων τὸν νοῦν πρὸς το τῶν ἐντυγχανόντων λυσιτελές), καὶ διὰ τὴν τῶν ἄλλως ἀκουόντων ἀγνωμοσύνην, ἀλλὰ τοῦ γε στερροῦ καὶ ἀναντιρρήτου τῶν κοινῶν ἐννοιῶν οὐδὲ τὸ σμικρότατον γοῦν ἐξίστασθαι χρή, ἀλλ᾽ ὁμολογεῖν μὲν μὴ νοεῖν, καθὰ καὶ ὁ μέγας παραινεῖ Βασίλειος, μὴ ἐξάγειν δὲ πρὸς βεβήλους ἀκοὰς τὸ τῶν θείων δογμάτων ὀστῶδες καὶ δυσθεώρητον τοῖς ἀτελέσιν. B ὁ θεὸς γάρ, ὡς ὁ θεῖος ἔφη Διονύσιος, τοῖς μὲν ἀτελέσι τέλειος εἶναι δοκεῖ, τοῖς δὲ τελείοις ἀτελής. οἱ μὲν γὰρ ἀτελεῖς εἰδέναι μὲν οἴονται, οὐκ ἴσασι δέ· τοῖς δὲ τελείοις οἴησις μὲν οὐκ ἔστι, γνῶσις δὲ τοῦ μὴ εἰδέναι πρόσεστιν αὐτόχρημα διδάσκουσα ταπεινοῦσθαι· ἐπίτασις γάρ φησι σοφίας ἐπίτασιν ποιεῖ ταπεινώσεως· οὐ γὰρ ἐκ τῆς θεότητος τὸ μέγεθος τοῦ ἀκαταλήπτου νοεῖν ἐκζητοῦσιν, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν f. 236 b. ποιημάτων τὸν ποιητὴν ἀνεξερεύνητον εἶναι μανθάνουσι, καθὰ καὶ ὁ μέγας διδάσκει Χρυσόστομος, "τὸ μὴ ἐφικνεῖσθαι" λέγων "μηδὲ δύνασθαι τῶν δημιουργηθέντων τὸν λόγον καταλαβεῖν μὴ γινέσθω ἡμῖν ἀπιστίας ὑπόθεσις, ἀλλὰ δοξολογίας ἀφορμή· ὅταν γὰρ ἀτονήσῃ ὁ λογισμὸς καὶ μὴ χωρήσῃ ἡ διάνοια, ἐννόει τοῦ δεσπότου τοῦ σοῦ τὸ μέγεθος καὶ ἐξ αὐ-

evenerit, ob involucra et obscuritatem scripturae quasi tenebris interdum involutae et ob profanos secundum eam rationem, qua saepe divinam scripturam uti videmus. utitur enim, ut magnus Basilius dicit, scriptura saepe obscuritate et difficilem intellectu reddit sensum dogmatum ad legentium utilitatem et ob imprudentiam eorum, qui aliter intelligunt; tamen de firmis et irrefutabilibus communibus sententiis ne minima quidem dubitatio exsistere potest, sed omnes pariter intelligere debent, magnus Basilius monet, ne ad profanas aures divinorum dogmatum quae spinosa et ad intelligendum difficilia sunt transferantur. deus enim, S. Dionysius ait, profanis finitus esse videtur, initiatis autem infinitus, profani enim se scire credunt, sed nesciunt, initiati autem non credunt, sed sciunt. cum inscientia omnino coniuncta est humilitas, scientia enim, dicit, opposita est humilitati. non enim ex deitate magnitudinem incomprehensibilium intelligere student, verum tamen ex poematis poetam intelligendum esse docentur, sicut magnus Chrysostomus ostendit, ubi dicit: quod non percipi possit nec comprehendi doctorum oratio, non erit nobis fractae fidei opprobrium, sed laus; ubi enim debilis est ratio, nec succedit sententia, intelligis domini tui magnitudinem et ob eam ipsam causam, quod virtus eius

τοῦ τούτου, ὅτι τοσαύτη αὐτοῦ ἡ δύναμις ὡς μηδὲ τὸν λόγον ἡμᾶς μετὰ ἀκριβείας εἰδέναι τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων. τοῦτο γὰρ διανοίας εὐγνώμονος, τοῦτο ψυχῆς νηφούσης."

Καὶ γὰρ ὁ θεὸς διὰ φιλανθρωπίαν οἰκονομικῶς τοῖς 7 ἀνθρώποις ὡς νηπίοις πατὴρ συγκαταβαίνων διὰ τῶν ἐκδηλοτέρων πρῶτον ἐμφανειῶν καὶ τοῖς οἷον βρέφεσι προσφυεστέρων, οὕτως ἀνάγει διὰ λείας ὁδοῦ πρὸς ἕξιν τελεωτέραν. καὶ Μωσεῖ γάρ, ὁ θεῖος φάσκει Χρυσόστομος, διὰ φωτὸς ἡ τοῦ θεοῦ ἐπιφάνεια ἤρξατο ἐν τῇ βάτῳ· εἶτα διὰ νεφέλης αὐτῷ διαλέγεται ὁ θεός. τελειότερος δὲ γενόμενος καὶ ὑψηλότερος ἐν γνόφῳ τὸν θεὸν βλέπει. εἰσῆλθε γάρ φησιν Μωϋσῆς εἰς τὸν γνόφον οὗ ἦν ὁ θεός· τουτέστιν ἔγνω σαφῶς ὅτι σκοτεινὰ καὶ ἄγνωστα τὰ θεῖα καὶ πᾶσαν ὑπερβαίνοντα γνῶσιν ἀνθρωπίνην. καὶ ἀλλαχοῦ· τὸ "ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώ- 8 ρακε τὸν πατέρα" ἀκούσαντες ἐδιδάχθημεν ὡς ἤδη τέλειοι μὴ προσδοκᾶν δι' ὀφθαλμῶν ὄψεσθαι θεόν, ἀλλ' εἰδέναι τὴν τοῦ θεοῦ ὅρασιν γνῶσιν οὖσαν καὶ νοερὰν κατάληψιν, οὐκ αἴσθησιν σωματικήν. οὐδὲν οὖν καινὸν εἰ τοῖς μαθηταῖς ἀτελέσιν οὖσιν ἔτι, καὶ τὰς ἐλπίδας ἀβεβαίους καὶ ἀσθενεῖς ἐπ' αὐτῷ κεκτημένοις διὰ τὸ μὴ ὡς θεὸν ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον ὁρᾶν αὐτὸν διὰ φωτὸς φαινόμενον, πρὸς ἃ μὴ φαίνεσθαι δυνατόν, παρεσκεύαζεν ὁδῷ καὶ τάξει νοητῶς κατὰ δύναμιν ἀνιέναι. τὴν γὰρ σεβασμίαν μακαριότητα, κατὰ τὸν

tanta est, ut rationem omnium earum rerum quae ea continentur non accurate intelligere possimus, hoc rectae intelligentiae est, hoc animi sobrii.

Deus enim propter amorem erga homines prudenter hominibus ut infantibus ab initio rebus manifestis et captui accommodatioribus succurrens, trita via ad perfectiorem conditionem ducit. Mosi enim, ait S. ille Chrysostomus, per lucem primum dei manifestatio facta est in silva, deinde e nube cum eo collocutus est deus; quum autem ad altiora aptior et ad reconditiora factus esset, in turbine deum vidit. venit enim, ait Moses, in turbinem ubi erat deus; i. e. obscura et incognita divina et omnem hominum intelligentiam superantia probe intellexit. et alias, ubi legitur: qui videt me, videt et patrem, docemur iam perfectum esse non credere nos per oculos percipere deum, sed scire dei contemplationem, scilicet intelligentiam et spiritualem perceptionem, non corporalem, non igitur novum, si discepulis profanis et iis qui debiles et infirmas de eo habebant, quia non deum eum, sed hominem videbant, per lucem apparentem in eis, ubi apparere non poterat fecit ut intelligentiae qua possent via et ordine perciperent. divinam enim maiestatem, ut S. Dionysius ait, mysti-

θεῖον εἰπεῖν Διονύσιον, αἱ μυστικαὶ τῶν λογίων παραδόσεις καὶ ὡς φῶς ἀναπλάττουσι καὶ ζωὴν ἀποκαλοῦσιν.

9 Ὅτι μὲν οὖν διὰ συμβόλων καὶ τύπων σωματικῶν οὐ
μόνον ὁ θεὸς ὁμιλεῖ τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄγγελοι
κτίσμα ὄντες, εἴρηταί τε καὶ νῦν πάλιν διὰ βραχέων ἐροῦ-
μεν. φησὶ γὰρ ὁ μέγας εὐθὺς Διονύσιος ὡς καὶ τὰς θείας
ὁράσεις οἱ κλεινοὶ πατέρες ἡμῶν ἐμυοῦντο διὰ μέσων τῶν
οὐρανίων δυνάμεων. καὶ τὴν ἱερὰν τοῦ νόμου θεσμο-
θεσίαν δι' ἀγγέλων εἰς ἡμᾶς προελθεῖν διδάσκει σαφῶς ἡ
θεολογία ὡς τῆς θεωνυμικῆς τάξεως ἐκεῖνο νομοθετούσης, τὸ
f. 237 a. διὰ τῶν πρώτων τὰ δεύτερα πρὸς τὸ θεῖον ἀνάγεσθαι. καὶ
τῇ παρθένῳ δὲ τὸ θεῖον μυστήριον ἄγγελος ἦν κομίσας ἀν-
θρωπίνῳ τύπῳ καὶ σχήματι. καὶ τοῖς ποιμέσιν ἄγγελος κυ-
ρίου τότε φησὶν ἐπέστη, καὶ δόξα κυρίου περιέλαμψεν αὐ-
10 τούς. καὶ τὸν δι' ἀγγέλων λαλούμενον λόγον γίνεσθαι βέβαιον
ἀκούομεν· τὰς γὰρ ἀΰλους ἱεραρχίας ὑλαίοις σχήμασι καὶ
μορφωτικαῖς συνθέσεσι διαποικίλασα παραδέδωκεν ἡ Διονυ-
σίου τοῦ θείου βίβλος· οὐ γὰρ δυνατόν φησι τῷ καθ' ἡμᾶς
νῷ πρὸς τὴν ἄϋλον ἐκείνην ἀνατατθῆναι τῶν οὐρανίων ἱεραρ-
χιῶν μίμησίν τε καὶ θεωρίαν, εἰ μὴ τῇ κατ' αὐτὸν ὑλαίᾳ
χειραγωγίᾳ χρήσαιτο. λειτουργικὰ γὰρ οἱ ἄγγελοι, φησίν,
εἰσὶ πνεύματα, πρὸς διακονίαν ἀποστελλόμενα. καὶ τῷ Χρι-
στῷ δὲ ἄγγελοι διηκόνουν, φησὶν ἡ γραφή. καὶ ἀγγέλους

1. τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἐκ τοῦ περὶ τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας κεφαλαίου πρώτου.

cae sententiarum traditiones tanquam lumina collustrant et vitam iis tribuunt.

Si quidem symbolis et formis corporeis non solum deus locutus est cum hominibus, verum etiam angeli creati, ut iam diximus et nunc paucis iterum dicemus. dicit enim magnus Dionysius patres illustres contemplatos esse deum per medias coelorum virtutes et sacram legis constitutionem per angelos ad nos venisse aperte docet theologia et divina lex iubet ex principiis consequentia ad deum referri. virgini divinum mysterium attulit angelus sub humana forma et specie, et pastoribus angelus domini, inquit, astitit et gloria domini circumdabat eos et verbum per angelos nuntiatum esse pro certo audivimus. nam sacras Hierarchias incorporeas corporeis imaginibus et formarum compositione variatam tradidit S. Dionysii liber. non enim posse, inquit, per nostram mentem ad incorporalem coelestium Hierarchiarum imitationem et contemplationem pervenire, nisi corporali auxilio adhibito. servientes enim animae inquit sunt angeli ad ministerium missae et Christo angelos servisse scriptura refert. porro

αὖθις ἐνισχύειν αὐτῷ λέγεται ὡς ἀνθρώπῳ. καὶ πάλιν "ἠδυνάμην πλείους ἢ δώδεκα λεγεῶνας παραστῆσαι ἀγγέλων" φησίν. καὶ πολλὰ τοιαῦτα σωματοειδῶς εἰρημένα **11** περὶ τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων σωματικῶς φαινομένων ταῖς θείαις καὶ ἱεραῖς ἐμφέρεται βίβλοις οἰκονομικόν τινα τρόπον· ὥσπερ καὶ μορφωτικὰς δυνάμεων εἰκόνας καλεῖ Διονύσιος, ἀνθρωπομόρφους ἀναγράφων καὶ θηριομόρφους, λεόντων φημὶ καὶ βοῶν καὶ ἵππων καὶ ἀετῶν μορφὰς αὐτοῖς περιτιθείς. ἐῶ λέγειν τὰς τῶν λίθων πολυχρωμάτους ἰδέας καὶ τἆλλα πάντα, ζώνας καὶ τροχοὺς καὶ ῥάβδους λέγω καὶ πελέκεις, δι' ὧν εὑρίσκειν ἡμᾶς παραινεῖ τὴν τῶν τυπικῶν εἰκόνων ἀνακάθαρσιν, ὁποίαν καὶ ὅσην αὐτὸς ἑρμηνεύων ἐκτίθησι. τῆς οὖν γραφῆς λεγούσης "μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ **12** καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται" τὴν κατὰ διάνοιαν ὄψιν ὁ θεῖος ἐξηγεῖται Χρυσόστομος. καὶ τὸ "οἱ ἄγγελοι δὲ αὐτῶν καθ' ἡμέραν ὁρῶσι τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ" τὴν αὐτήν, φησίν, ἔχει διάνοιαν· τὸν γὰρ αὐτὸν ἀνθρώποις τε ἐστὶν ἰδεῖν ἀδύνατον, καὶ αὖ μηδὲ τῶν ἀγγέλων τολμᾶν ἀτενίσαι τὰ τάγματα. καὶ δῆλον τοῦτο τίθησι Παῦλος λέγων "ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ὤφθη ἀγγέλοις·" πρὸ γὰρ τῆς τοῦ κυρίου σαρκώσεως καὶ ἀγγέλοις ἀθέατος ἦν, ὡς καὶ ὁ θεῖος ἔφη Χρυσόστομος ὅτι αὐτὸ ὅπερ ἐστὶν ὁ θεός, οὐ προφῆται οὐδ' ἄγγελοι εἶδον, οὐδ' ἀρχάγγελοι. εἰ γὰρ καὶ ὁμιλοῦσιν

angeli illius ut hominis animum confirmasse traduntur. rursus legitur: possim mihi plus duodecim legiones angelorum comparare. et multa eiusmodi corporaliter dicta de virtutibus incorporeis quae corporaliter apparent divinis et sacris libris utilitatem quandam tribuunt. quas virtutum imagines vocat Dionysius hominum et bestiarum formas. leonum enim et boum et equorum et aquilarum formis eas circumdat; omitto lapidum varias formas et cetera omnia, cingula, stadia, basula, secures, quibus nos docet invenire imaginum explicationem qualem ipse interpretando exponit. igitur quod in scriptura legitur, beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt, de contemplatione per mentem intelligit S. Chrysostomus. et illud, angeli eorum quotidie vident faciem dei eandem sententiam habere dicit. ipsum enim videre nec homines possunt neque angelorum ordines contemplari eum audent. quod aperte dicit Paulus: apparuit in carne, conspectus est ab angelis; ante enim domini incarnationem nec ab angelis conspici poterat, ut etiam S. Chrysostomus dicit ipsum deum nec prophetas neque angelos vidisse neque archangelos. si enim cum hominibus etiam angeli deum conversantur, nec prophetis hoc inusitatum

ἀνθρώποις ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ καὶ ἄγγελοι, ἀλλ' οὐδὲ
προφήταις ἄηθες τουτὶ καὶ ἀνθρώποις οὖσι· ποτὲ μὲν γὰρ
προστιθέντες φασὶ καὶ αὐτοὶ "τάδε λέγει κύριος," ποτὲ δ' ἐξ
13 ἑαυτῶν ἁπλῶς. καὶ καινὸν οὐδὲν οὐδὲ πόρρω γραφικῆς συν-
ηθείας· καὶ γὰρ καὶ τὰ βασιλικὰ προστάγματα τῶν δημο-
σίων ἐν ταῖς πόλεσι κηρύκων βοώντων, ὡς ἐξ αὐτοῦ δὴ τοῦ
βασιλικοῦ λεγόμενα στόματος ἡμεῖς ἐκδεχόμεθα. καὶ ὁ μὲν
προφήτης, ἄνθρωπος ὤν, ὡς ἐξ ἑαυτοῦ φησὶν "ἄκουσον λαός
μου, καὶ λαλήσω σοι· Ἰσραὴλ καὶ διαμαρτύρομαί σοι· ὁ
θεὸς ὁ θεός σου εἰμὶ ἐγώ." οὐ γὰρ προσέθηκεν ὡς ἐν ἄλ-
f.237 b. λοις "τάδε λέγει κύριος· καὶ εἶπεν ὁ θεὸς τὰ καὶ τά·" ὁ
δὲ ἄγγελος ἐκ τῆς βάτου "ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς Ἀβραὰμ καὶ ὁ
θεὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ θεὸς Ἰακώβ·" προείρηται γὰρ "ὤφθη
14 αὐτῷ ἄγγελος κυρίου." εἰ οὖν κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον,
ὅσον τυφλοῦ καὶ βλέποντος τὸ μέσον, τοσοῦτόν ἐστιν ἀγγέ-
λων καὶ ἀνθρώπων το διάφορον, πῶς τῶν ἀγγέλων μὴ
δυναμένων οὔθ' ὁρᾶν τὴν οὐσίαν οὔτε νοεῖν τοῦ θεοῦ, εἴη
ἂν δυνατὸν ἀνθρώποις τουτί; οἷς μηδ' ἀγγέλων οὐσίαν μὴ
ὅτι μὴ βλέπειν ἀλλ' οὐδὲ νοεῖν δυνατόν· εἰ γὰρ κατὰ τὸν
αὐτὸν Χρυσόστομον οὐσία οὐσίαν ὑπερκειμένην νοεῖν οὐ δύ-
ναται, πολλοῦ μέντ' ἂν δεήσειεν ἀνθρώπους ἀγγέλων βλέπειν
οὐσίαν, ὑπερκειμένην τούτων ὅσον οἱ βλέποντες τῶν τυφλῶν.
15 μὴ ταραττέτω τοίνυν ὑμῶν τὴν διάνοιαν, ὥστε τῶν κοινῶν
τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ἐννοιῶν ἐκλελῆσθαι, ὅσα κατά τινα

est quippe qui homines sint; modo enim addunt, hoc locutus est deus, modo ex sua sententia loquuntur, quod nec novum est nec a scribendi consuetudine alienum. etenim et regia imperia per nunciatores per urbes nuntiata quasi ex ipsius regis ore accepimus. dicit et propheta quamvis homo est quasi de se ipso: audi me, popule, et loquar tecum et testis tibi ero, deus, deus tuus ego. non enim addit ut alias, haec locutus est dominus. nec dicit: deus haec, illa angelus ex silva: ego sum deus Abraam et deus Isaac et deus Iacob· ante enim dictum est: angelus domini ab eo conspectus est. si igitur ut cum S. Chrysostomo loquar, quantum interest inter caecum et videntem, tanta est inter angelos et homines distantia. quomodo tandem, si angeli non possunt videre essentiam dei aut cognoscere, homines poterunt, qui angelorum essentiam non modo non cernere, sed ne cognoscere quidem possunt. si enim ut cum Chrysostomo loquar essentia essentiam altiorem cognoscere non potest, multum sane esset, ut homines angelorum essentiam viderent tanto superiorem, quanto caecis videntes. ne turbetur igitur mens vestra ut communium divinae ecclesiae sententiarum obliviscamini, quae ad hebraicae dialecti

ἰδιοτροπίαν τῆς ἑβραΐδος ἔστι λεγόμενα διαλέκτου· οἷα τὰ ὑφ' ἡμῶν ἐκεῖνα νῦν προβληθέντα καὶ ὅσα παραπλήσια, λέγω δὴ τὸ "ἐλάλησε κύριος πρὸς Μωσῆν ἐνώπιος ἐνωπίῳ, ὡς εἴ τις λαλήσει πρὸς ἑαυτοῦ φίλον, στόμα πρὸς στόμα ἐν εἴδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων," καὶ πάλιν "τὸ δὲ ὄρος τοῦ Σινᾶ ἐκαπνίζετο διὰ τὸ καταβεβηκέναι ἐπ' αὐτὸ τὸν θεὸν ἐν πυρί," καὶ πάλιν "τὸ δὲ εἶδος τῆς δόξης κυρίου ὡς πῦρ φλέγον ἐπὶ κορυφῆς τοῦ ὄρους ἐναντίον τῶν υἱῶν Ἰσραήλ." καὶ τοιαῦτα μυρία, ὁπόσα κτιστὰ ὄντα τῇ μὲν ἀκτίστῳ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ πάντων ἥκιστά ἐστιν ἁρμόττειν ὅσιον, πρός γε μὴν παιδευτικὴν τῶν χρωμένων οἰκονομίαν οὐ μάλα ἀχρήστως ἔχει, ναὶ μὴν οὐδ' ὡς πορρωτάτω τοῦ ὠφελίμου κεῖται. καλεῖν δ' 16
οἶμαι τὰ λόγια τῶν προφητῶν ἐν εἴδει μὲν ὁμιλίαν θεοῦ καὶ ἀγγέλων πρὸς ἀνθρώπους τὴν αἰσθητὴν καὶ ἐγρηγορόσιν αὐτοῖς φαινομένην, ὁποίας καὶ Ἀβραὰμ ἠξίωται πρότερον θεὸν οὐχ ὡς θεὸν ἰδών, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον θρέψας· ὃς καὶ ἐπῃνέθη, φησί, σεβασθεὶς ὁπόσον κατέλαβε. καὶ μετὰ πλείστους ἄλλους ὕστερον Μανωέ· ὃς καὶ ἀπολωλέναι ἐβόα διότι θεὸν ἑώρακεν, ὡς οὐ χωρητῆς ἀνθρώποις οὔσης, φησίν, οὐδὲ φαντασίας θείας, μὴ ὅτι φύσεως. δι' αἰνιγμάτων δ' οὖν τὴν δι' ὀνειράτων· ἀλαμπὴς γάρ τις αὕτη, καὶ οὐ πάνυ τι πρόδηλος· καὶ γὰρ δι' ἄλλων ἄλλα συμπλέκουσα καὶ συγκρύπτουσα, νέφει τινὶ καλυπτομένην ἀσαφείας παρέχει την δήλωσιν. ὧν καὶ πλεῖστοι μὲν ἕτεροι κήρυκες ἀψευδεῖς, ἀλλὰ 17

proprietatem dicta sunt, qualia a nobis illa iam prolata sunt, et quaecunque sunt similia, dico autem illud: locutus est dominus ad Mosem de faciem ad faciem, ut si qui cum amico de ore ad os loquitur, in specie, non per aenigmata. et rursus: mons Sinai fumabat, quoniam deus per ignes in eum descendebat. et alias: species divinae gloriae est ignis fulgor de vertice montis adversus filios Israel. multa eiusmodi quaecumque creata sunt, cum increata dei essentia conciliari minime licet. ad discipulorum institutionem non inutile, immo quam utilissimum est. omitto vocare prophetarum verba in specie dei et angelorum cum hominibus conversationem sensualem et vigilantibus illis apparentem. quae quidem Abraam contigit qui primum deum non deum vidit, sed ut hominem in hospitium recepit. et laudatus est ob reverentiam qua eum recepit. et praeter permultos alios postea Manoe se perdi clamavit, quod deum vidisset. non ad hominum captum, inquit, apta est dei cognitio, nedum natura, sed per somniorum aenigmata, haec enim luce quodammodo et claritate destituta est quippe quae aliam alia implicatam nebula obscuritatis explicationem praebeat.

καὶ Δανιὴλ καὶ Ἰωσήφ, οἷς νυκτεριναί τινες ὄψεις καθεύδουσι μήπω γεγονότων ἀληθῆ παρεῖχον τὴν πρόγνωσιν. περὶ ὧν ἀμφοτέρων ὁ σοφώτατος ἀπορῶν θεολόγος Γρηγόριος αὐτὸς μὲν ὁμολογεῖ μὴ εἰδέναι, εἰδέναι δὲ τὸν τῶν προφητῶν θεόν, εἴτε [1]φαντασία τις ἦν ἡμερινή, εἴτε νυκτὸς ἀψευδὴς ὄψις, εἴτε τοῦ ἡγεμονικοῦ τύπωσις συγγινομένη τοῖς μέλλουσιν ὡς παροῦσι· πλὴν οὐδεὶς θεοῦ φύσιν εἶδε, φησίν, ἢ ἐξηγόρευσεν. οἷς τοίνυν τὰ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας f. 238 a. πέπηγεν ἄσειστα κατὰ γνώμην ἑστῶσαν καὶ ἀναμφίβολον, τούτοις καὶ σφόδρα τι ῥᾴδιον ἀόρατον καὶ μόνην ἄκτιστον δογματίζειν τοῦ θεοῦ τὴν οὐσίαν καὶ γνώμῃ καὶ ψυχῇ καὶ χειρὶ νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν ἀεί, καὶ πάντα ταῦτα πρὸς 18 κανόνα καὶ στάθμην ἀνάγειν ἐκεῖ. εἰ γὰρ καὶ Μωσῆς τὴν ἀόρατον οὐσίαν ὁρᾶν ἐδύνατο τοῦ θεοῦ, οὐκ ἂν ἁπάσῃ γνώμῃ καὶ ὅλης ψυχῆς προθυμίᾳ οὕτως ᾔτει δεόμενος ὕστερον καὶ λέγων "εἰ εὕρηκα χάριν ἐναντίον σου κύριε, ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν γνωστῶς ἴδω σε, ὅπως ἂν ὦ εὑρηκὼς χάριν ἐναντίον σου," καὶ πάλιν "δεῖξόν μοι τὴν σεαυτοῦ δόξαν." δῆλον γὰρ ὡς σωματικῶς βλέπων ἐπεθύμει καὶ τῆς θείας οὐσίας θεατὴς γενέσθαι. τὸ δὲ ἦν ἀδύνατον· ἀπερίγραπτος καὶ ἀνείδεος ὁ θεός· "τὸ πρόσωπόν μου" γάρ φησιν "οὐκ ὀφθήσεταί σοι· οὐδεὶς γάρ" φησιν "ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου

1. *ἐκ τοῦ περὶ θεολογίας δευτέρου λόγου.*

cuius rei permulti alii testes sunt incorrupti, sed etiam Daniel et Ioseph, quibus nocturnae visiones in somnis earum rerum quae factae non erant, veram praecognitionem praebebant. de utroque sapiens ille theologus Gregoras haesitans ipse quicquam scire se negat, scire autem prophetarum deum sive phantasia est diurna sive nocturna vera visio, sive rationis effigies praecognoscentis futura tanquam praesentia. ceterum nemo dei naturam vidit aut professus est. quibus igitur divinae ecclesiae communes sententiae cum firma et constanti mente acceptae sunt, iis etiam perfacile est dei essentiam ut invisibilem et solam increatam pervulgare et animo et lingua et mente et manu diu noctuque. quae omnia ad normam et regulam deduci licet. si enim ipse Moses invisibilem dei essentiam videre poterat, non tota mente et omni animi intentione postea rogasset: utinam invenirem gratiam apud te domine, ostende te mihi, cognoscendo te percipiam, ut inveniam gratiam apud te domine. et rursus: ostende mihi gloriam tuam. apertum est enim corporaliter quum vidisset, optasse eum ut divinam essentiam cognosceret. hoc vero fieri non poterat; non enim forma aut imagine quadam circumscribi deus potest. facies enim mea

καὶ ζήσεται. ἀλλ' ὄψει τὰ ὀπίσθιά μου," εἴτε τοὺς λόγους τῶν ὄντων λέγων, καὶ ὅσα μὲν ἐκεῖνον ἐκείνου γνωρίσματα κατὰ τὸν θεῖον Γρηγόριον, εἴτε τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν, τὴν ἐκ παρθένου δηλονότι γέννησιν· περὶ ἧς καὶ ὁ ἀπόστο- 19 λός φησιν "ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις," ἐπιφάνειαν ἐνταῦθα λέγων οὐ κατὰ τὴν πάλαι τῶν προφητῶν, ἀλλὰ τὴν νῦν τὴν διὰ σώματος ἀληθοῦς· τότε γὰρ διὰ σωματικῶν σχημάτων καὶ τυπικῶν φαντασμάτων ἀναλόγων τῇ τῶν ὁρώντων δυνάμει ἐγίγνοντο. διὰ γὰρ τοῦτο καὶ διάφοροί τε αἱ ὁράσεις καὶ πολυειδεῖς ἐφαίνοντο· καὶ γὰρ "ἐγὼ" φησιν "ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην." εἰ γὰρ αὐτήν, ὁ Χρυσορρήμων φησίν, ἑώρων τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν, οὐκ ἂν διαφόρως ἐθεῶντο· ἁπλῆ γάρ τις καὶ ἀσχημάτιστος καὶ ἀσύνθετος. εἶτα οὐκ ὤφθην ἀλλ' ὡμοιώθην φησίν· 20 οὐ γὰρ ἄλλος ὁ λέγων, ἀλλ' αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἐστὶν ὁ θεός· ἡ γὰρ ὁμοίωσις ποιότητος ἔνδειξιν ἔχει καὶ οὐχὶ φύσεως, σχήματος λέγω καὶ χρώματος καὶ ὅσα τῇ ὄψει πέφυκεν ὑποκείμενα, καὶ ὅσα τῇ ἀκοῇ, λέγω δὴ τὸ τῆς λαλιᾶς ἦθος καὶ βούλημα. καὶ γὰρ καὶ ὁ τοῦ ἀνθρώπου νοῦς ἀσώματος ὢν αἰσθήσει οὐχ ὑπόκειται· ἀλλ' ἐπειδὰν εἰς λαλιὰν ἔλθῃ καὶ λόγους ἐνάρθρους, τηνικαῦτα καὶ αἰσθήσει μὲν ὑποβάλλεται· καὶ τὸ τῆς οἰκείας βουλήσεως εἶδος καὶ ἦθος ἐνδείκνυται μὲν σκιωδῶς καὶ σωματικῶς εἰπεῖν, τὴν δὲ φύσιν ἐνδείξασθαι

dixit non conspicitur a nemo conspiciet faciem meam et vivet, sed conspicies tergum meum, scilicet rerum creatarum rationes et quascunque ille Gregoras cognitiones nominavit, sive carneam epiphaniam i. e. virginis partum, de quo apostolus dicit: apparuit gratia dei salutrix omnibus hominibus. ubi epiphaniam intelligit non antiquam illam prophetarum, sed quae hoc tempore facta est per veram carnem. olim enim corporeis formis et imaginibus secundum videntium captum fiebant. hac enim ratione visiones diversae et variae apparuerunt. atque ego inquit visiones implevi et prophetarum manibus me repraesentavi. si enim ipsam viderunt dei essentiam, ait Chrysostomus, non dissimiliter contemplati essent, quippe quae simplex sit, non formata, non composita quaedam. praeterea non conspectus sum, sed me repraesentavi, inquit. nec enim alius quisquam, sed deus ipse de sese loquitur. similitudinem habet argumentum poeseos, non naturae, formae scilicet et coloris et quaecunque oculis sunt subiecta et quaecunque auribus, dico loquendi consuetudinem et voluntatem. etenim hominis ratio quum incorporea sit, sensui non subiecta est, sed postquam in linguam venit et verba inter se conciliata, tum sensibus sub-

21 ἥκιστα ἔχει· σωματικοῖς γὰρ τοῦτ' ἀδύνατον ὄμμασιν. εἰ δὲ νοῦ φύσιν ἰδεῖν αἰσθητῶς ἀδύνατον, πῶς θεὸν ἰδεῖν δυνατόν; ὅθεν καὶ διπλῆν ὁ θεὸς τὴν τῶν ὄντων εἴργασται φύσιν, διὰ τὸ καὶ τὴν ἀνθρώπου, δι' ὃν τὰ ποιηθέντα πεποίηται, ποίησιν εἶναι διπλῆν, ἔκ τε νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ συγκειμένην· καὶ εἰσὶν οἰκείως ὑποκείμενα τῷ μὲν νῷ τὰ νοητὰ τῇ δ' αἰσθήσει τὰ φαινόμενα πάντα. ὧν οὐδὲν οὐδαμῇ
f. 238 b. ποτὲ ἄκτιστον· εἴρηται γὰρ ὡς οὐδὲν τῶν τῇ αἰσθήσει ὑποβαλλομένων ἀσώματον· ὃ δὲ μὴ ἀσώματον, πῶς ἄκτιστον; τίς γὰρ οὕτως ἄμοιρος αἰσθήσεώς τε καὶ νοῦ ὡς ἀγγέλων καὶ ψυχῶν καὶ τῶν τοιούτων ἀσωμάτων μὲν ὄντων κτιστῶν δέ, ἔπειθ' ὅσα χρώμασι καὶ σχήμασι καὶ γλυκύτησι καὶ πικρότησι καὶ ὀσμαῖς ὑπόκειται καὶ ἀκοῇ καὶ ὄψει καὶ ἁφῇ κρίνεται, λέγειν ἄκτιστα. τί δ' ἀπεοίκοι ἂν οὗτος τῶν μαι-
22 νομένων ἢ ἀναισθήτων; καὶ ἵν' ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα φαινομένων τὸν λόγον γυμνάσωμεν, τὰ διὰ μέλανος ἢ δι' ἄλλου τοῦ χρώματος γράμματα τῶν αἰσθήσεων μὲν ὑπόκεινται πάντως τῇ ὄψει· ἀλλ' ἔχει καὶ νοῦν ἐγκείμενον καὶ κρυπτόμενον ἐν τῷ μέλανι, ἀπηγορευμένου καὶ ἀδυνάτου παντάπασιν ὄντος ὄψει τοῦτον ὑποτεθῆναι. ὅμως ἐπειδήπερ ὁ ἄνθρωπος διπλοῦς *ἐκ ψυχῆς συνετέθη καὶ σώματος, καὶ ἀμφοτέρων ἐκείνων οἰκείως ἐπιλαμβάνεται, διὰ μὲν τῆς σωματικῆς καὶ φαινομένης ὄψεως τῶν διὰ σώματος χαρακτήρων, διὰ δὲ τοῦ νοεροῦ καὶ

iicitur. et proprietas voluntatis et affectus ostenditur ut ita dicam per umbram et figuras, natura ostendi minime potest. corporeis enim cerni oculis nequit. sin vero rationis natura per sensum percipi non potest, quomodo deus potuit conspici. quapropter duplicem deus rerum creatarum fecit naturam, etiam hominis, cuius causa illae factae sunt, formatio duplex est ex intelligibilibus et sensibilibus compositum et proprie subiecta sunt rationi intelligibilia sensui autem omnia quae apparent, quorum nihil unquam increatum. iam dixi nihil earum rerum quae sensui subiiciuntur esse sine corpore, quod autem non incorporeum, quomodo increatum? quis enim tam sensus et rationis est expers, ut angelorum et animarum et quae eiusmodi incorporea quidem, sed creata sunt, quaecunque ad colorem et formam et dulcedinem et acerbitatem et odorem pertinent et ad videndum, audiendum, sentiendum increata nominanda iudicet? quantum ille abhorreret ab insanis et sensus expertibus? atque ut iis quae singulatim apparent rebus rationem confirmemus, atrae aut ex alio colore litterae omnino visioni subiectae sunt, sed inest et quasi latet in illo atro sententia quaedam, quae visioni subdita esse nullo modo potest. quam-

αφανοῦς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῦ τῶν τοῖς γράμμασιν ἐκείνοις
ἐγκειμένων νοημάτων. καὶ τὸν ἔξ οὐρανοῦ δὲ καὶ γῆς καὶ
τῶν ἐν μέσῳ πάντων συγκείμενον κόσμον ὁμοίως ἐξ αἰῶνος
ὁρῶντες καταλαμβάνουσιν ἄνθρωποι πῶς μὲν καθόλου πῶς
δὲ κατὰ μέρος, κατὰ τὴν ἐνοῦσαν ἑκάστῳ φύσιν καὶ δύναμιν.
κἀκ τῶν δυοῖν τούτων πᾶσι πάντων ἡ γνῶσις συνίσταται, τῆς 23
τε δι' ὄψεως αἰσθητικῆς καταλήψεως καὶ τῆς κατὰ τὸν νοῦν
ἐνεργείας, ἀφανῶς μὲν κατὰ φύσιν αὐτῆς κινουμένης, ἐμφα-
νιζομένης δ' οὖν διὰ γραμμάτων αὖθις καὶ λαλιᾶς. ἥτις καὶ
αὐτὴ μία οὖσα πρὸς πολλὰς μερίζεται ἀκοάς, διπλῆν τὴν
ἐνέργειαν δρῶσα· ταῖς μὲν γὰρ ἀκοαῖς σωματικαῖς τισὶν
οὔσαις τὸν σωματικὸν δι' ἀέρος ἐνάρθρον δίδωσιν ἦχον, τῷ
δὲ μὴ φαινομένῳ τῆς ψυχῆς νοερῷ τὸν ἐμφαινόμενον αὐτῇ
καὶ ἐνσημαινόμενον παραπέμπει νοῦν. καὶ οὕτως ἡ τῶν πο- 24
λιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἐν βίῳ πάντων
κατάληψις ὅσα γένεσις ἄγει καὶ φθορά, δι' αἰσθήσεώς τε καὶ
νοῦ, τῆς μὲν φαινομένης τοῦ δὲ κρυπτομένου, τὸν ἐφικτὸν
ἡμῖν περιγίνεται τρόπον. διὰ δὴ ταῦτα καὶ ὁ θεὸς λόγος
σὰρξ ἐγένετο, μείνας ὅπερ ἦν, νοητὸς καὶ ὑπὲρ νοῦν, προσ-
λαβὼν δ' ὅπερ οὐκ ἦν καὶ γενόμενος διπλοῦς τὴν φύσιν ἀπόρ-
ρητον τρόπον, ἵνα διὰ τῶν τῇ αἰσθήσει φαινομένων θαυμά-
των τὴν μὴ φαινομένην παραγυμνοῖ καὶ παραδεικνύῃ θεό-
τητα, καὶ οὕτως ἀπὸ τῶν κατ' αἴσθησιν φαινομένων καὶ προσ-

quam quoniam homo ex anima et corpore constat et per corporalem et sensualem visionem perite percipit corporis formas, per mentalem et invisibilem animae oculum sententias quae litteris illis insunt. ac mundum illum, qui e coelo et terra et quaecunque media sunt constat, similiter ab initio homines modo omnino modo ad partem visu concipiunt secundum vim et naturam quae rei unicuique inest. ex his duobus omnium omnino constat cognitio, scilicet sensuali perceptione per oculos et vi mentis, quae invisibiliter per naturam excitetur. apparet autem per litteras et sermonem. haec quamvis usu in multas distribuitur perceptiones, quippe quae duplicem vim exerceat, perceptionibus enim corporalibus corporalem per aërem sonum praebet, menti vero eam quae non apparet sententiam quae huic tantum apparet et ostenditur, mittit. itaque rerum publicarum et domesticarum et omnium quae in vita nascuntur et evanescunt, cognitio sensu ac mente uno sensuali, altera invisibili quoad intelligere possumus, oritur. quapropter deus caro factus. mansit quidem qui erat spiritualis et praeter montem id quod non habuerat recepit et factus est duplex natura incredibili modo, ut per miracula quae sensui appare-

καίρων θαυμάτων ἀνιστᾷ τὴν ψυχὴν ἐμμελῶς καὶ εἰς τὴν
ὑπὲρ αἴσθησιν ἀπευθύνῃ νοητήν τε καὶ μακαρίαν ἐκείνην
25 ζωήν. ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς τῶν ἐξ ἀρχῆς ἐν τοῖς
κτίσμασι φαινομένων ἀεὶ θαυμάτων ἀναλόγως ὁ δημιουργὸς
ὁρᾶται· ἀνεννόητον γάρ, ὁ θεῖός φησι Διονύσιος, πάντῃ
κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ ἀκατάληπτον τὸ θεῖον, ἀλλ' ἐκ τῶν αἰ-
f. 239 a. τιατῶν ὑμνητέον, διὸ καὶ τὸ θεῖον ἡμῖν βάπτισμα διπλοῖς
οὖσι διπλοῦν ἐχαρίσθη, δι' ὕδατος ὁμοῦ καὶ πνεύματος, ἵνα
τῷ ὕδατι, τοὺς σαρκικοὺς ἡμῶν ἀεὶ ῥύπους καθαίρειν εἰω-
θότι, προσγενομένου καὶ τοῦ θείου πνεύματος ἀοράτως καὶ
ἀφανῶς, ἅμα τῷ σώματι συγκαθαίρηται καὶ ἡ ψυχὴ νοερῶς
τε καὶ ἀφανῶς. ὅτι δὲ συμπαραγίνεται τῷ ὕδατι ἁγιαζομένῳ
καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τῆς τῶν εὐχῶν ἐπικλήσεως, δῆ-
λον ὁ θεῖος ἡμῖν ποιεῖται Χρυσόστομος, "τότε μὲν" λέγων
"ἐπὶ Χριστοῦ διὰ τοῦτο ἐφάνη ἡ περιστερά, ἵνα ὥσπερ δακ-
τύλῳ τινὶ δείξῃ τοῖς παροῦσι καὶ τῷ Ἰωάννῃ τὸν υἱὸν τοῦ
θεοῦ· οὐ μόνον δέ, ἀλλ' ἵνα καὶ σὺ μάθῃς ὅτι καὶ ἐπὶ σὲ
26 βαπτιζόμενον τὸ πνεῦμα ἔρχεται. νῦν δ' ἡμῖν αἰσθητῆς οὐ
χρεία ὄψεως, τῆς πίστεως ἀντὶ πάντων ἀρκούσης· τὰ γὰρ
σημεῖα οὐ τοῖς πιστεύουσιν ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις." ὁρατὴν οὖν
θεοφάνειαν οὐ μίαν ἔχομεν καὶ μόνην τὴν μεταμόρφωσιν λέ-
γειν, οὐδ' ἀριθμῷ συγκλειομένας· ἀλλ' ἐν ὅσοις ὁ θεὸς ἐμ-
φανίζεται διὰ συμβόλων θαύμασι μεγίστοις, πάσας θεοφα-

bant deitatem, quae non apparebat, denudaret atque ostenderet. itaque ab miraculis quae sensui apparent tempore animum erigas et dirigas ad mentalem illam ac beatam vitam quae supra sensum est. etenim ex magnitudine et pulchritudine miraculorum, quae ab initio in creaturis semper apparent, ad similitudinem quandam creator conspicitur. nec enim, ut S. ille Dionysius ait, omnino cognosci potest quod ad essentiam pertinet nec percipi deus, sed ob facta sua celebrandus est, quapropter baptismus nobis in duplicem gratiam erat, per aquam simul et spiritum, ut per aquam quae carnis nostrae sordes eluere solet, addito divino spiritu, invisibiliter et insensibiliter una cum corpore eluatur anima. ad sacram aquam autem accedere spiritum sanctum per precum cerimoniam ostendit nobis S. Chrysostomus: tum super Christum columba apparuit, ita ut quasi digito ostenderet iis qui aderant et Ioanni filium dei neque hoc solum verum etiam ut discas supra te quoque qui baptizatus est spiritum esse. sensuali nobis visione opus non est, quum pro omnibus satisfaciat. nam signa non fidelibus, sed infidelibus. visibilem igitur theophaniam non unam habemus et solam transfigurationem nec numero paucas, sed in qui-

νείας εἰκότως ἂν τις καλέσειεν ὁρατάς. ἀλλὰ καὶ τὸ θεῖον
τοῦ Χριστοῦ σῶμα θεοφάνειαν Μάξιμος ὁρατὴν ἐπισημαίνε-
ται λέγειν τὸν μέγαν Διονύσιον. καὶ γὰρ καὶ ἡ κατὰ σάρκα
γέννησις ὁρατὴ θεοφάνεια ἦν, ὡς καὶ ὁ μέγας φάσκει Γρη-
γόριος, οὑτωσὶ λέγων "τὰ δὲ νῦν θεοφάνια ἡ πανήγυρις εἴ-
τουν γενέθλια· λέγεται γὰρ ἀμφότερα· ὄνομα δὲ τῷ φα-
νῆναι μὲν θεοφάνια, τῷ δὲ γεννᾶσθαι γενέθλια." οὐ μόνον
δέ, ἀλλὰ καὶ "ὁ ἀόρατος" φησὶν "ὁρᾶται καὶ ὁ ἄναρχος ἄρ-
χεται," καὶ ὅσα ἑξῆς φρικωδέστερα μέν εἰσι τοῦ τὴν σάρ-
κωσιν τοῦ κυρίου θεοφάνειαν ὁρατὴν ὀνομάζειν, ὁμόλογα
δὲ τοῖς εὐαγγελικοῖς ῥήμασι τοῖς "ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο"
ἀποφαινομένοις. οὐ μὴν ἄκτιστον διὰ τοῦτο θεότητα τὴν τοῦ 27
κυρίου σάρκα φαμέν, ἀλλὰ τῇ προσηκούσῃ γνώσει νοῦν καὶ
γλῶτταν ῥυθμίζοντες ἐκ τῶν ὁρατῶν θεοφανειῶν πρὸς τὴν
τῶν ἀοράτων κατὰ δύναμιν ἀγόμεθα ἔννοιαν, καὶ κατὰ τὸν
θεῖον εἰπεῖν Διονύσιον ἐπὶ τὴν ἁπλῆν καὶ ἡνωμένην τῶν νοη-
τῶν θεαμάτων ἀλήθειαν ἀναλόγως ἀνατεινόμεθα." ἀλλὰ καὶ
ὁ μελῳδὸς τὴν σάρκωσιν ὑμνῶν τοῦ κυρίου, "θεοφανείας σου"
φάσκει, "Χριστέ, τῆς πρὸς ἡμᾶς συμπαθῶς γενομένης Ἡσαΐας
φῶς ἰδὼν ἐκραύγαζεν." καὶ ἁπλῶς τὰ ἐν πᾶσι καιροῖς γε-
νόμενα καὶ γινόμενα θαύματα παλαιά τε καὶ νέα ὁραταὶ
θεοφάνειαι λέγοιντ' ἂν καὶ ἱερὰ παραπετάσματα. δηλώσει 28
δὲ περὶ τῶν τοιούτων καὶ ὁ θεῖος ἐκ Δαμάσκου Ἰωάννης·

buscunque deus apparet per magna symbolorum miracula, omnes theophanias dixerit quis visibiles. sed etiam S. Christi corpus theophaniam visibilem dicere magnum Dionysium Maximus indicat. etenim partus per carnem visibilis erat theophania, ut ille Gregorius ait, ubi ita loquitur: theophania nunc laudatio, i. e. nativitas; utrumque enim dicitur, theophania a *φάνηναι*, ab nasci nativitas. nec hoc solum, verum etiam invisibilis conspicitur et, qui initium non habet, initium capit. et quae porro duriora sunt quam incarnationem domini visibilem theophaniam appellare, similia iis evangelii verbis quae: et verbum caro factum est, ostendunt. neque enim increatam ob hanc causam deitatem domini carnem dicimus, sed ad aptam cognitionem mentem et linquam coniungentes ex visibilibus theophaniis ad invisibilium pro viribus nostris cognitionem ducimur et ut S. Dionysius ait ad simplicem et perfectam spiritualium contemplationum veritatem per similitudinem erigimur. poeta incaruationem domini celebrans: theophaniae tuae, Christe, inquit, quae per misericordiam facta est, lumen quum vidisset Isaias exclamavit. atque miracula cuiusque temporis et antiqua et nova poterunt visibiles theophaniae nominari et sacra in-

"ἐπεὶ" γάρ φησι "διπλοῦς ὁ ἄνθρωπός ἐστι καὶ σύνθετος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, διπλοῦς γέγονε καὶ ὁ Χριστὸς ἐκ θεότητος ἧς εἶχε καὶ ἧς ὕστερον προσειλήφει σαρκός, ὡς εἶναι τὴν αὐτὴν καὶ μίαν ὑπόστασιν τοῦ κυρίου κτιστὴν καὶ ἄκτιστον, ὁρατὴν καὶ ἀόρατον. διπλῆν οὖν δίδωσι καὶ τὴν κάθαρσιν τῷ διπλῷ ἀνθρώπῳ δι' ὕδατος καὶ πνεύματος. καὶ σωματικῷ εἴδει ὡσεὶ περιστερὰ κατεφοίτησε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ τὸν κύριον· τὰ γὰρ ὁρατὰ σύμβολα τῶν νοουμένων εἰσί. καὶ διπλῆν προσκύνησιν ἡμεῖς τῷ θεῷ f. 239 b. προσάγομεν, τῷ τε νῷ καὶ τοῖς σωματικοῖς ψάλλοντες χείλεσι. καὶ διπλῶς τῷ κυρίῳ ἑνούμεθα, τῶν τε μυστηρίων μετέχοντες καὶ τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος· ἐπεὶ γὰρ ἔθος ἀνθρώποις ἐσθίειν ἄρτον ὕδωρ τε καὶ οἶνον πίνειν, συνέζευξεν αὐτοῖς τὴν αὐτοῦ θεότητα, καὶ πεποίηκεν αὐτὰ σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, ἵνα διὰ τῶν συνήθων καὶ κατὰ φύσιν ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γινώμεθα."

20 Ἀλλὰ καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος, Διονύσιον ἑρμηνεύων, παραπετάσματα λέγειν φησὶ Διονύσιον τὰ σωματικῶς ἐν τῇ λατρείᾳ τελούμενα τῆς χάριτος ἔθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τουτέστι τὸ τοῦ βαπτίσματος, τῆς ἁγίας κοινωνίας καὶ τῶν λοιπῶν. καὶ τί δεῖ πλειόνων ἐνταῦθα λόγων; αὐτὸς γὰρ ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος καὶ αὐτὸ δὴ τὸ πάσχα τοῦ κυρίου τύπον ἔφησεν εἶναι, μὴ ὅτι τῶν πάλαι προφητῶν ἐκεῖνα ὅσα τούτου

volucra. quae interpretatus est S. Ioannes Damascenus: quum enim homo compositus sit ex anima et corpore, duplex fuit et Christus ex deitate quam habuerat, et carne postea addita, ita ut una eademque domini essentia creata et increata, visibilis et invisibilis sit. duplicem igitur baptismus praebet purgationem duplici homini per aquam et spiritum. corporea forma sicut columba descendit in dominum spiritus sanctus. visibilia enim sunt symbola eorum quae mente concipiuntur. et duplici veneratione deum prosequimur et animo et corporeis vocibus canentes, et dupliciter cum domino et mysteriis et spiritus gratia reconciliamur. quum enim panem edere, aquam et vinum bibere soleant homines, consociavit cum iis rebus deitatem suam deus easque reddidit corpus et sanguinem suum, uti per consuetudinem et naturam ad ea quae supra naturam sunt perveniamus.

Ac S. Maximus ubi Dionysium interpretatur, refert eum involucra dicere cerimonias quae in dispensandis gratiis corporaliter fiunt, in ecclesia scilicet baptismi, sacrae communionis, reliquorum. quid pluribus iam verbis opus est? Gregorius enim ille in theologia magnus ipsum illud pascha domini speciem dixit esse, non quomodo ve-

τύπους εἶναι καὶ σκιὰς αἱ θεῖαι γραφαὶ διειλήφασι. "μεταληψόμεθα" γάρ φησι "τοῦ πάσχα νῦν μὲν τυπικῶς ἔτι, καὶ εἰ τοῦ παλαιοῦ γυμνότερον· το γὰρ νομικὸν πάσχα, τολμῶ καὶ λέγω, τύπου τύπος ἦν ἀμυδρότερος· μικρῷ δ' ὕστερον τελεώτερον καὶ καθαρώτερον, ἡνίκα ἂν αὐτὸ πίνῃ καινὸν μεθ' ἡμῶν ὁ λόγος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρός, ἀποκαλύπτων καὶ διδάσκων ἃ νῦν μετρίως παρέδειξε." τοσοῦτον τοίνυν ἔχοντες 30 περικείμενον νέφος μαρτύρων ἀπαραγράπτων καὶ οὕτω μεγίστων καὶ θεοσόφων ἀνδρῶν καὶ διδασκάλων τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας, καὶ πάντων καθάπαξ λεγόντων ἅπανθ' ὅσα διὰ φώτων ἀεὶ τελεῖται θεῖα τεράστια, θεοφανείας μὲν ὁρατάς, θεότητας δ' ἀκτίστους, οὐδαμῶς που δίκαιον καὶ ἡμᾶς, τῇ δημώδει τῶν ἀμαθῶν καὶ ἀγοραίων συμφερομένους ὑπολήψει, θεότητα ὑφειμένην ἄκτιστον δογματίζειν καὶ διάφορον τῆς θείας οὐσίας τὸ πάλαι φανὲν ἐπὶ τοῦ κυριακοῦ προσώπου φῶς ἐν Θαβὼρ τῷ ὄρει, καὶ ὁμοδοξεῖν Μανιχαίοις καὶ Μασαλιανοῖς διὰ μόνην Παλαμικὴν ἀρέσκειαν μωρὰν καὶ παράνομον, μηδὲν νοητὸν ἡγουμένους ἀλλὰ νοητῶς κομιδῇ τὸν ἄλογον τρόπον τῇ αἰσθήσει μόνῃ πάντα χαριζομένους. καίτοι 31 Ἄρειος ἐκεῖνος ὁ δυσσεβὴς κτίσμα μὲν ἔλεγε βλασφημῶν τὸν υἱὸν καὶ λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ θεὸν ὑφειμένον· οὐ μὴν εἰς τοσαύτην ἧκεν ἀναισχυντίαν καὶ νηπιῶδες ψέλλισμα ὥστε ἀνούσιον ὁρατὴν ὀνομάσαι θεότητα· μηδὲ γὰρ εἶναι κατ'

terum prophetarum verba omnia illa huius figuras et adumbrationes esse divini libri exposuerant. participes enim erimus, inquit, paschatis nunc quidem ad figuram, eiusque sincerioris, quam illud antiquum fuerat. pascha enim legis figuram figurae fuisse obscuriorem, paulo post perfectiorem et sinceriorem, quum novum illud bibit nobiscum verbum in regno, revelatis et traditis quae adhuc mediocriter patefecerat. tantam igitur quum copiam habeamus innumerabilium testium et tantorum tamque sapientium hominum et discipulorum divinae ecclesiae, qui omnes omnino quaecunque divina mirabilia per lumina fiunt, visibiles manifestationes quidem dicunt, minime autem increatas deitates, aequum est nobis cum populari indoctiorum et ineruditorum existimatione coniunctis deitatem increatam subesse docere, et diversum a divina essentia illud quod olim super domini faciem apparuit lumen et consentire cum Manichaeis et Masalianis ob unam Palamicam blanditiem stultam et illicitam ut nihil cogitari putemus, sed cogitandi omnino ineptam viam uni sensui totam tribuamus, atque Arius ille impius creatum nominavit illudendo filium et verbum dei et deum suppositum: non quidem ad tantam impudentiam pervenit et

ἐπιστήμην μήτε θείαν μήτ' ἀνθρωπίνην, μήτε λόγον ἔχειν οὐδένα λέγειν τι τῶν ὄντων ἀνούσιον ὁρατόν. καίτοι ἐκεῖνος μὲν κτιστὸν λέγων θεὸν ὅμως ὁρατὸν οὐκ ἐδυνήθη προσειπεῖν· ὑπέρτερον γὰρ τῶν ἀγγελικῶν οὐσιῶν ἀποφηναμένῳ οὐ μέντ' ἂν αὐτῷ δυνατὸν ἔπειτα ἦν, ἀοράτων ἐκείνων οὐσῶν, ὁρατὸν αὐτὸν δογματίσαι· Παλαμᾶς δὲ καὶ συλλογίσασθαι τετόλμηκε τὰ ἀσυλλόγιστα, καὶ ἐξηρεύξατο τὰ ἀσύμβλητά τε καὶ ὡς ἐπίπαν ἀσύμφωνα, οὐ κατὰ ποιητικήν τινα τῶν θύραθεν ἄδειαν, ἀλλὰ κατὰ ἀνεπιστήμονα Παλαμικὴν αὐθάδειαν· οὔτε γὰρ οὐδενὶ τῶν θύραθεν σοφῶν πώποτ' εἰς νοῦν τοιαύτη τις ἠνέχθη τερατεία, οὔτε μὴν βαρβάρων ἔψαυσέ τινος λογισμοῦ τηλικαύτη μωρία μέχρι καὶ τήμερον. λείπεται οὖν ἐνταυθοῖ γενομένοις καὶ ἡμῖν, σιωπῇ τὰ τοιαῦτα βδελυξαμένοις, ἀκοὴν παραδραμεῖν μανιώδη καὶ δυσσεβείας μεστήν.

32 Περὶ μὲν οὖν τοῦ ὅτι φῶς ἓν ἄκτιστόν ἐστιν ἡ μία καὶ μακαρία καὶ ποιητικὴ τῶν μετ' αὐτὴν ἁπάντων θεότης ἡ τρισυπόστατος, ἣν οὐδεὶς οὔτ' εἶδεν οὔτ' ἰδεῖν δύναται, τὰ δὲ μετ' αὐτὴν πάντα κτιστά, καὶ ὅτι ὁρατὴ μὲν θεοφάνεια λέγεται τοῖς ἁγίοις
f. 240 a. ἥ τε σὰρξ τοῦ κυρίου καὶ τὸ ἐν τῷ Θαβωρίῳ πάλαι τῷ ὄρει περιλάμψαν τὸ τοῦ κυρίου πρόσωπον φῶς, οὐ μὴν ἄκτιστοι θεότητες, καὶ ὅτι δι' αὐτῶν παρεδείχθη μὲν οὐκ ἐδείχθη δ' οὖν

puerilem inscitiam ut iusubstantialem visibilem nominarit deitatem. neque enim esse ad disciplinam nec divinam neque humanam nec causam esse ullam cur aliquid ex iis quae sunt insubstantiale visibile nominaret. et quamvis ille creatum diceret deum, tamen visibilem non poterat addere. superiorem enim angelicis essentiis quum declarasset, nullo certe modo, quum illae invisibiles sint eum visibilem docere. Palamas argumentatus est de iis quae ab argumentis abhorrent et eructavit obscura et inepta, non ad poeticam quandam licentiam, sed ad imperitam Palamae temeritatem. nemini enim profanorum doctorum unquam in mentem venit talis ostentatio neque apud barbarorum quamquam talis argumentandi inventa est usque ad hunc diem.

Restat igitur, ut nos qui huc pervenimus silentio talia abominemur et orationem transeamus insanam et impietatis plenam lucem igitur unam illam increatam esse beatam et ceterarum omnium procreatricem deitatem tribus personis constantem quam nemo vidit nec potuerit videre. cetera autem praeter illam esse creata et visibilem esse manifestationem nominari a sanctis carnem, lucemque quae olim in monte Thabor domini faciem circumdedit, certe non increatas deitates, et indicatam iis esse, non manifestatam unicam illam increa-

ἡ μόνη ἄκτιστος ἐκείνη θεότης, καὶ ὅτι Μανιχαίων καὶ Μασαλιανῶν τὸ δόγμα τουτί, καὶ οὐκ ἄλλου τούτων ὅσοι πρεσβύτεροι γεγόνασιν αἱρέσεων ἀρχηγοί, ὁρατὴν εἶναι λέγειν ὀφθαλμοῖς ἀνθρωπίνοις γυμνὴν τὴν ἄκτιστον θείαν οὐσίαν, ἣν καὶ ἀγγελικαῖς δυνάμεσι βλέπειν ἀδύνατον, εἴρηταί τε καὶ εἰρήσεται προϊοῦσι σαφέστερον. τὸ γὰρ τῆς πολυπλόκου ταύτης 33 αἱρέσεως νόσημα Μάνης μὲν πρότερον ὁ τῶν Μανιχαίων πρόεδρος ὠδίνησέ τε καὶ ἔτεκε, Μασαλιανοὶ δ' ἐμαιεύσαντο, ἡ δὲ τῶν εἰκονομάχων εἰς ἀνήμερον ἡμέραν ἐξήνεγκεν ὕστερον τυραννίς· ἡ δὲ νῦν ἐπιπολάσασα Παλαμικὴ φατρία ἐπὶ μείζονι λύμῃ τῆς εὐσεβείας, συμμάχῳ τῇ δυναστευούσῃ τέως χειρὶ χρησαμένη, μέχρις ἤδη καὶ τῆς αἰθερίας λήξεως αὐξηθῆναι τὴν τῆς κακίας πέπραχε φλόγα. διὸ καὶ ἀναληπτέον τὸν εἱρμὸν ἡμῖν ἐκεῖθεν τοῦ λόγου, ὡς ἂν ἐντελέστερον ἔτι καὶ ἡ τῶν τοιούτων ἀφήγησις δέχηται τὸν χρωματισμόν· ἔλαθον γὰρ ἐγὼ συναπενεχθεὶς τῷ τοῦ ζήλου ῥεύματι, μὴ ἀνασχόμενος σιγῇ παρελθεῖν συκοφαντουμένων τῶν μεγάλων τῆς ἐκκλησίας καὶ θείων φωστήρων, Γρηγορίου τε καὶ Διονυσίου. διὸ τὸν περὶ τούτου λόγον πλατυτέρας δεόμενον ἐξετά- 34 σεως, βραχέα μὲν ἀρτίως, καὶ ὅσον τὴν προθυμίαν ἀφοσιώσασθαι, διεξῆλθον· τὰ δὲ πλείω τοῖς ἔμπροσθεν ταμιεύεσθαι κρίνας δίκαιον ἐκεῖσε ἐπάνειμι, τοῖς διδασκάλοις κἀν τούτῳ πειθόμενος τουτοισί, τὰς οὕτω βεβήλους καινοφωνίας

tam deitatem; denique Manichaeorum et Masalianorum dogma hoc esse, non alius cuiusdam eorum, qui superiore tempore sectarum duces fuerunt, visibilem scilicet esse oculis humanis simplicem et increatam essentiam illam divinam quam neque angelicae potestates cernere possunt, iam exposui et exponam postea clarius. huius multiplicis haeresis pestem concepit et procreavit primus Manes, Manichaeorum antistes. Masaliani procreandam curarunt, Iconomachorum postea tyrannis in lucem protulit, Palamica autem quae nunc regnat familia ad maiorem ignominiam religionis et sortis coelestis, cum imperii auxilio coniuncta ad hunc usque diem effecit, ut impietatis cumulus augeretur. inde igitur excipiendus est orationis filus, ut etiam harum rerum narratio formam recipiat multo perfectiorem. abreptus enim nimia animi vehementia oblitus sum non silentio praeterire magna illa ac divina ecclesiae lumina, Gregorium et Dionysium. quamobrem huius rei narrationem quamvis latiore opus sit tractatione, breviter tantum et uti voluntati satisfacerem persecutus sum, et quum plura ad posterum differri aequum esse putem, illuc redeo, magistros ita secutus ut eiusmodi profanam verborum insolentiam et

τῶν λόγων καὶ τὴν πολλὴν φλυαρίαν, οἷς σχολὴν ἔπεισιν ἄγειν, ἐπιτάττουσι παραχωρεῖν τε καὶ ἀποτίθεσθαι. εἶναι γάρ φησι τὸ κινοῦν ἄσχετόν τινα θερμότητα χωρὶς λόγου καὶ ἐπιστήμης καὶ πίστεως πλοῦν ἀκυβέρνητον· τὸ γὰρ τῆς ἐπιστήμης πηδάλιον ἥκιστα ἔχειν αὐτοῖς προσγεγένηται.

85 Ἐμοὶ δὲ σκοπός τε καὶ πρόθεσις ἦν τῆς ψυχῆς, δι' ἣν εἰρήκειμεν ἐξ ἀρχῆς αἰτίαν, πρόμαχον παρασχέσθαι γλῶτταν, ὅσον ἐφικτόν, ἐκείνῳ τῷ σοφῷ Θεοδώρῳ καὶ μάρτυρι τῆς ἀληθείας, περιφανῶς συκοφαντουμένῳ νῦν πρὸς τῶν Παλαμιτῶν, καθάπερ πρὸς τῶν εἰκονομάχων τότε, οἷς καὶ μέχρι θανάτου τὴν οἰκείαν ἐκεῖνος ἀντέστησεν ἔνστασιν, τὸ μὲν σῶμα παντοίαις ὑπὲρ Χριστοῦ προδοὺς κολάσεσιν, τὴν δὲ φιλόσοφον ἐκείνην καὶ ἔντεχνον γλῶτταν κατὰ τῶν ἀντιθέτων ὁπλίσας δογμάτων· οἷς κἀγὼ τήμερον, τοῖς τῶν ἐκείνου λόγων ὅπλοις θαρρήσας, ἀνθίσταμαί τε καὶ ἀντιστήσομαι, καὶ τοὺς ὑπὲρ ἀληθείας ἀνακαινίζειν ἄθλους ἐκείνου τό γε εἰς ἐμὲ ἧκον οὐ κατοκνήσω κατὰ τῶν τὴν αἵρεσιν ἐκείνην ἀνακαι-
86 νίζειν τολμώντων τήμερον, ἀλλὰ κατὰ τοὺς προμηθεστέρους τῶν ἰατρῶν καὶ αὐτὸς κολάζειν καὶ ἀναστέλλειν, τὸν ἐφικτόν γε τρόπον, πειράσομαι τῆς τῶν ἀντιθέτων γνώμης καὶ γλώττης τὸ ἀσελγὲς καὶ ἀστάθμητον, καθάπερ ἐκεῖνοι τῆς τῶν σω-
f. 240 b. μάτων εὐεξίας τοὺς παρανόμους ἀνασοβεῖν ἐγχειροῦσιν ὀλίσθους, ἕως ἥ τε γλῶττα ἔρρωται σύν γε θεῷ καὶ τὴν ὥραν

loquacitatem iis qui studium in eis collocandum putent concedam et committam. non enim incitari posse dicit animi motum sine oratione nec scientiam ac fidem gubernari. non enim eorum est scientiae gubernacula tenere.

Consulto autem atque ex proposito quodam ab initio diximus disserendi artem quantum fieri poterat tribuisse linguam Theodoro sapienti illi, propter veritatis testimonium iniuria accusato nunc a Palamitis, ut quondam ab Iconomachis, quibus ad mortem ipsam suis ille viribus restitit. et corpore variis propter Christum suppliciis tradito prudentissimam et doctissimam linguam in dogmatis inter sese diversis exercuit. quibus equidem his illius disputationibus armatus forti animo repugno repugnaboque nec propter veritatem illius certamina quod me attinet redintegrare dubitabo, ubi haeresin illam redintegrare audeant, sed ad prudentiorum medicorum consuetudinem retardare et tollere quantum potero vagam et incertam adversariorum opinionem et linguam conabor. quemadmodum illi corporum valetudinem ab noxiis discriminibus defendere student, ita ego donec lingua mea cum deo valebit et ratiocinandi arte pollere mihi per aetatem videbor, ne vivus

ἀνθοῦσαν δίδωσιν ἐμοὶ δοκεῖν ἔτι κεκτῆσθαι τοὺς λογισμοὺς ὁ χρόνος, μήπως ἡ ζῶσα τῆς εὐσεβείας δύναμις, πολλαχόθεν κατ' αὐτῆς ἀκμάζοντος τοῦ τῆς ἀσεβείας χειμῶνος, πρωϊαίτερον καὶ τῆς ἐνίων ἴσως ὑπολήψεως καὶ δόξης τὸν ἄδικον μαρασμὸν ὑποστῇ, καθάπερ ἄνθος ἐν ἀγρῷ καὶ ῥόδον ἐν λειμῶνι.

Πρῶτον οὖν ἐξεταστέον τί ἐστι μεταμόρφωσις, μᾶλλον 37
δὲ τί ἐστι μορφὴ καὶ τί τὸ γένος αὐτῆς· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὰ εἰρημένα σαφέστερα γένοιτ' ἄν. τῶν γὰρ ὁμωνύμων οὖσα ἡ φωνὴ ἐπὶ μὲν θεοῦ λεγομένη ταὐτὸν δύναται τῇ οὐσίᾳ, καθὰ καὶ τοῖς θείοις τῆς ἐκκλησίας φωστῆρσι νενομοθέτηταί τε καὶ παραδέδοται, ἐπί γε μὴν τῶν αἰσθητῶν μορφή ἐστι τὸ περὶ τὴν ἐπιφάνειαν ποιὸν τύπωμα, πρὸς ὃ βλέποντας εὔμορφόν τε λέγειν ἔνεστι καὶ δύσμορφον τὸ ὑποκείμενον ζῷον τυχόν. συμβεβηκὸς γάρ ἐστιν ἐν ὑποκειμένῳ τινὶ θεωρούμενον ἡ μορφή. γένος δ' ἔχουσα τὴν ποιότητα τέταρτον κατὰ διαίρεσιν εἶδος εὑρίσκεται ταύτης. ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ κί- 38
νησις, συμβεβηκὸς οὖσα καὶ αὐτή, θεωρεῖται μὲν καὶ ἐν οὐσίᾳ καὶ ποσῷ καὶ τόπῳ, θεωρεῖται δὲ μᾶλλον κἂν τῇ ποιότητι τὸ πολυειδὲς ἐργαζομένη τῆς ἀλλοιώσεως, τὴν δ' ἀλλοίωσιν ἐκστατικόν τι εἶναι τοῦ πρότερον ὄντος ὁρίζονται τῆς οὐσίας μενούσης, ἡδέως ἂν ἐροίμην ἔγωγε Παλαμᾶν καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτόν, τί ἂν εἶναι νοοίη τὴν μεταμόρφωσιν. οὐδὲν γὰρ ἡ λέξις ἕτερον πάντως δηλοῖ ἢ μορφῆς ἀλλοίωσίν τε καὶ μετα-

religionis vigor undique accrescenti impietatis peste citius, quam forte nonnulli putent, iniustam mortem obeat quemadmodum flos in agro aut in prato rosa. primum igitur disquirendum est, quid sit transfiguratio aut potius quid sit figura et quid sit eiusdem genus.

Ita enim ea quae dicta sunt melius intelligi possunt. nam vox ut quae inter similes sit, ubi de deo dicitur id valet, quod a divis ecclesiae luminibus constitutum et traditum est quoad quidem sensualia attinet. figura est adumbratio quaedam ad oculos spectans. iis qui cernunt pulchrum dicere licet aut turpe id quod subest animal. accedens enim est in subiecto quae cernitur forma, genus habet qualitatem, quarta secundum partitionem imago invenitur eiusdem. mutatio autem ipsa quum sit accedens, cernitur in essentia, et quantitate et qualitate varietatem mutationis efficiens. mutationem autem incitationem quandam eius esse, quod ante fuit, ubi essentia remaneat definiunt. lubenter quaero equidem Palamam eiusque asseclas quid esse cogitent transfigurationem. nec enim lectio plane explicat, utrum sit formae variatio, an permuta-

ποίησιν. εἰ μὲν οὖν τῆς οὐσίας λέγοι τῆς θείας, Μανιχαίων
39 τὸ νόσημα δείξων ὁ λόγος ἔρχεται· καὶ τί ἂν ἀσεβέστερον εἴη τοῦ μετουσίωσιν λέγοντος τὴν ἐπὶ τοῦ Θαβωρίου ὄρους μεταμόρφωσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ δυοῖν τῶν ἀτοπωτάτων θάτερον πάντως εἰσάγοντος, ἢ τῆς θείας οὐσίας τὸ ἀναλλοίωτον δηλαδὴ καθαιροῦντος εἰς τὸ ὑφειμένον καὶ διάφορον ταύτης, ἢ διαιροῦντος ἐξ ἀμαθοῦς καὶ κακοτρόπου γνώμης εἰς δύο θεοτήτων ἀκτίστων διχοτομήματα τὴν μόνην ἄκτιστόν τε καὶ ἀμερῆ καὶ ἁπλῆν, καὶ τὴν μὲν λέγοντος ὁρατὴν τὴν δ' ἀόρατον, καὶ τὴν μὲν μεθεκτὴν τὴν δ' ἀμέθεκτον, καὶ τὴν μὲν ὑφειμένην τὴν δ' ὑπερκειμένην. ὃ καὶ τὴν τῶν εἰκονομάχων ὑπερβέβληκεν αἵρεσιν, ὡς εἰρήσεται χωροῦντι τῷ λόγῳ πλα-
40 τύτερον. εἰ δ' ἐξ ὅλων ὅλην μεταβεβλῆσθαι φάσκοι τὴν τοῦ δούλου μορφήν, κατ' αὐτοὺς ἀκριβῶς εἰπεῖν τοὺς εἰκονομάχους, ἐπὶ φῶς [ἄρρητόν τε καὶ ἄκτιστον καὶ θεότητα ξένην, καθὰ κἂν τοῖς περὶ φωτὸς διέξεισι λόγοις αὐτοῦ φωναῖς ἀνθρωπίναις κεχρῆσθαι τὸ φῶς ἐκεῖνο, καυχώμενον πρὸς αὐτόν, καὶ "μὴ φοβοῦ" παρακελευόμενον, "μετά σου γάρ εἰμι," τοῦ μέλλοντος ἀρραβῶνα φωτὸς παρεχόμενον, ζητητέον πῶς
f. 241 a. τὸ κτιστὸν μετακεχώρηκεν ἑαυτῷ πρὸς τὸ ἄκτιστον καὶ τὸ ἠργμένον πρὸς τὸ ἄναρχον καὶ τὸ χρονικὸν πρὸς τὸ ἄχρονον,
41 καὶ πρὸς τὸ πεπερασμένον τὸ ἄπειρον. ὅτι μὲν γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον ἐνδύσεται ἀφθαρσίαν,

tio. igitur si quis essentiae divinae dixerit, Manichaeorum morbum ostenderit oratio. quid vero magis impium est, quam essentiae permutationem dicere Christi in monte Thabor transfigurationem et duarum ineptiarum inducere, aut immutabile divinae essentiae deprimere ad subiectum et ab illa alienum, aut inscientia et maligna mente in duas increatas deitates distrahere unam increatam et individuam et simplicem, et alteram dicere visibilem, invisibilem alteram, alteram participtibilem, imparticeptibilem alteram, alteram subiectam, superiectam alteram, quod ipsam iconomachorum haeresin superavit ut in procedente oratione fusius dicetur. sin omnem omnino dixerit immutatam servi formam ut iconomachi dicunt in lucem infandam et increatam et deitatem alienam ut in sermonibus de luce disserit vocibus humanis, usam esse lucem illam gloriantem de sese, non terrore commotam, tecum enim sum, pignus futurae lucis praebentem, quaerendum est, quomodo creatum abierit ad increatum et inchoatum ad non inchoatam et temporale ad non temporale et finitum ad infinitum. nam hoc corruptibile ut divus apostolus dicit induturum incorruptionem audivimus credidimusque, creatum autem fieri increatum vel corpus in-

ἠκούσαμέν τε καὶ πεπιστεύκαμεν· τὸ δὲ κτιστὸν γενέσθαι ἄκτιστον ἢ τὸ σῶμα ἀσώματον οὔπω ἐς δεῦρο οὔτε τι τῶν λογικῶν ζώων εἴρηκεν οὔτ' ἀκήκοεν οὐδὲν οὐδαμῇ, οὔτε καθάπαξ εἰπεῖν τῶν ἁπάντων κτισμάτων οὐδὲν οὐδαμῇ πω νενόηκεν. οὔτε μὴν οὐδ' αὖ τὸ ἄκτιστόν τε καὶ ἄπειρον οὔτε κατ' οὐδένα λόγον οὔτε κατ' οὐδένα τρόπον ἐπιδέχεται τὴν οἱανδήποτε κίνησιν καὶ τροπὴν εἰς τὸ ὑφειμένον, οὐκ ἔχον οὔθ' ὅπως τραπήσεται οὔθ' ὅπου κινηθήσεται· τροπὴ γὰρ τοῦ κατὰ φύσιν ἀπείρου, κινεῖσθαι μὴ πεφυκότος, [ἢ τ'] ἀλλοίωσις καὶ διαίρεσις εἴη ἄν, ὅπερ ἀδύνατον· πᾶσα γάρ, ὁ 12 θεῖος ἔφησε Μάξιμος, φύσις τῷ οἰκείῳ λόγῳ διὰ παντὸς ἔχει τὸ τέλειον, νοητή τε καὶ αἰσθητή, εἴτ' οὖν ἁπλῆ τε καὶ σύνθετος· ὧν γὰρ οἱ λόγοι παρὰ τῷ θεῷ ἅμα τῷ εἶναι τὸ τέλειον ἔσχον, τούτων ἡ κατὰ τοὺς οἰκείους λόγους παραγωγὴ καὶ οὐσίωσις προσθήκης πάσης καὶ ἐλλείψεως τῆς πρὸς τὸ εἶναι, ᾗπερ ὄντα τυγχάνει, παντελῶς ἐστὶν ἀνεπίδεκτος. εἰ δέ πού τις ἀλλοίωσις γένοιτό πῃ, οὐ μέντοι περὶ τὸν τῆς φύσεως ἀλλὰ περὶ τὸν τοῦ ἀλλοιουμένου γίνεται πράγματος τρόπον. ὁ μὲν γὰρ λόγος μεθαρμοζόμενος φθορὰν αὐτίκα παρέχει τῇ φύσει, ὁ δὲ τρόπος τοῦθ' ὑπομένων θαυματοποιοῦ δυνάμεως ἔνδειξιν ἔχει· τοῦ γὰρ Αἰγυπτίου Νείλου 13 τὸ ὕδωρ ὄψιν μὲν καὶ γεῦσιν πάλαι μεταμεμόρφωται καὶ ἠλλοίωται πρὸς αἵματος χρῶμα καὶ ἀηδίαν, τήν γε μὴν ὑγράν τε καὶ ῥέουσαν ἥκιστα ἤρνηται φύσιν· καὶ ἡ Βαβυλώ-

corporeum nondum ad hoc usque tempus ulla ratione praedita creatura aut dixit aut audivit unquam aut denique cogitavit. neque increatum et infinitum ulla ratione aut ullo modo recipit qualemcunque motum aut mutationem ad subiectum, non habens quomodo mutetur aut quo moveatur. etenim mutatio ad naturam infiniti et ad motum non facti aut variatio aut distractio esset, quod fieri non potest, omnis enim, ait divus Maximus, propria ratione natura habet perfectionem et spiritualis et corporalis, sive simplex sive composita. quorum enim causae apud deum cum esse etiam perfectionem receperunt, eorum propriis causis declinatio et transsubstantiatio adiectionem aut omissionem ad esse quatenus essentia contingunt non admittunt. sin vero variatio quaedam fit, certe non ad naturae, sed ad variandae rei mutationem ratio enim mutata interitum statim naturae affert, mutatio quae sequitur mirificae virtutis speciem habet. Aegyptii Nili aqua visionem et gustum olim mutavit et variata est in sanguinis colorem et fastidium, liquidam et fluidam naturam minime dissimulavit. atque Babylonius illa caminus sanctis pueris vim suam vehementem immutavit,

νιος ἐκείνη κάμινος τοῖς μὲν ὁσίοις παισὶ τὴν ἀναλωτικὴν μεθήρμοσται δύναμιν, οὐκ ἐχούσης τῆς ἀρετῆς φθορὰν ἀναδέχεσθαι ῥᾷστα καὶ ὁπωσοῦν, τὸ μέντοι φωτεινόν τε καὶ πυρῶδες ἦθος καὶ τὸ τῆς φύσεως ἀνωφερὲς οὐ μεθήρμοστο· τοῖς γὰρ Βαβυλωνίοις τὸ κατὰ φύσιν ἔδειξε καυστικόν, φύσει δεκτικοῖς γεγονόσι διὰ τὸ τῆς κακίας ὑλῶδες.

44 Καὶ ἵνα κατὰ ῥῆμα τὰ τῶν εἰκονομάχων εἰς μέσον προενεγκόντες, καὶ τοῖς τοῦ Παλαμᾶ παρεξετάσαντες, δείξωμεν ὡς ἐς τὸ πάνυ τι ἀκριβὲς καὶ αὐτοῖς συμπεφώνηκε μέν, παρήλασε δ' οὖν, τὸ παρ' ἑαυτοῦ συγκεκραγώς, ὡς εἴωθεν, ἐπὶ τὰ αἴσχιστα μάλα φιλότιμον, ἀκούετε δή. μετὰ γὰρ πολλὰς κἀκεῖνοι τὰς ἄλλας αὐτῶν βλασφημίας καὶ τάδε βεβλασφημήκεσαν. ἐν ἀνθρώποις ἔτι, φασί, βιοτεύων ὁ θεὸς λόγος, τοῖς ἐκκρίτοις τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν προαρραβωνιζόμενος τὴν θέαν τῆς αὐτοῦ βασιλείας, μεταβαλὼν τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους, ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν ἐπιδέδεικται,
45 ὥστε τὸ μὲν πρόσωπον αὐτοῦ ἀπήστραψεν ὡς ὁ ἥλιος, τὰ
f. 241 b. δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ὡς τὸ φῶς. εἰ δὲ τότε ἡ ἐν σαρκὶ αὐτοῦ μορφὴ τοσαύτης ἔλαχε δυνάμεως πρὸς τῆς ἐνοικούσης ἐν αὐτῇ θεότητος μεταβληθεῖσα, τί χρὴ λέγειν μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς ἵδρυσιν, ὅτ' ἐξ ὅλων ὅλη μεταβέβληται ἐπὶ φῶς ἄρρητον καὶ ἀνεκδιήγητον· μεταμεμόρφωται γὰρ καὶ ἀπηθανάτισται καὶ ἄκτιστον γέγονε καὶ ἄφθαρτον.

quoniam virtus non facile damnum recipere possit. proprietas lucis et ignis et naturae vis praecellens mutata non est. nam Babyloniis id quod secundum naturam urit ostendit, quippe qui a natura ad sensualem receptionem facti essent propter pravitatis materiam.

Atque ut iconomachorum dictis ad verbum in medium prolatis et cum Palamo comparatis ostendamus eum plane cum eis consensisse, imo eos superasse commixtis ut solebat cum turpissimis honestis, iam audiatis velim. post enim multas illi blasphemias haec quoque impia profuderunt: inter homines quum viveret divinum verbum, discipulorum electis contemplationem regni sui anteccepturus, sublata servi forma in monte supra hominum naturam apparuit ita ut facies eius lucem emitteret ut sol. vestes autem eius ut lux. si vero tum carnea eius forma tantam vim nacta erat, quippe immutata in eam quae inerat dietatem, quid opus est dicere ad resurrectionem et in coelos ascensionem et ad dextram patris sessionem, quod omnino omnis est immutata in lucem infandam et inexplicabilem; nam permutata est et demortua et facta est increatum et incorruptibile.

Ἀκηκόατε τὴν ἐπὶ κακῷ συμφωνὴν τοῦ Παλαμᾶ περί 46
τε τοῦ ἐν Θαβωρίῳ φωτός, ὅτι μεταμεμόρφωται πρὸς τὸ
ἄκτιστον ἐκ τοῦ κτίσματος, καὶ ὅτι ἀρραβὼν τοῦ μέλλοντος
οὑτωσὶ φωτὸς ἐγεγόνει. γνοίητε δ' ἂν ἀκριβέστερον καὶ ὅσον
τὸ τῆς κακίας ταυτησὶ μέγεθος, ἐπειδὰν καὶ τοὺς κατ' αὐτῆς
ἐλέγχους ὑφ' ἡμῶν ἐκτεθέντας ἀκούσητε, ὁποίους καὶ ὅσους
οἱ τότε σοφοὶ τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας προστάται, λόγοις ἅμα
καὶ ἔργοις ἐρρωμένως ἐνηθληκότες, συνεγράψαντό τε καὶ ἡμῖν
τοῖς μετ' ἐκείνους ἰοῦσι συμμαχίας προεμνηστεύσαντο κρα-
τίστης ὑπόμνημα. προῄδεσαν γὰρ ἐκεῖνοι, τῷ θείῳ φωτι-
ζόμενοι πνεύματι, τὴν ἐν τῷ τέλει τῶν αἰώνων τῆς εἰκονομα-
χίας ἀναβίωσιν ταυτηνί, ἣν Παλαμᾶς μὲν ὠδίνησέ τε καὶ
ἔτεκεν, αἱ δὲ τηνικαῦτα ἡγεμονίαι καὶ ἐξουσίαι τοῦ παρόντος
αἰῶνος καὶ σκότους ἐπὶ πονήρῳ τῶν πατρίων δογμάτων τῆς
τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ἀνειληφυῖαι κακῶς ἐμαιεύσαντό τε καὶ
ἐξέθρεψαν. ὧν εἷς προβληθεὶς ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκέσει κάμ- 47
νοντας ἡμᾶς ἀναρρῶσαι, καὶ ἅμα ἱκανῶς ἐν βραχεῖ παρα-
στῆσαι τὸ τῆς κακίας νεμόμενον ἅπαν, μέχρι πόσου μὲν ἀτο-
πίας ἐξώκειλε τότε μέχρι πόσου δὲ νῦν προήνεγκεν ηὐξηκὼς
Παλαμᾶς, προσλαβὼν μὲν τὰς ἐκεῖθεν εὑρημένας ῥίζας, καὶ
προσεπενεγκὼν τὰς οἴκοθεν ἐφευρημένας μιαρωτέρας προφά-
σεις. Θεόδωρος γὰρ ὁ πολὺς μὲν τὴν σοφίαν πολὺς δὲ καὶ
τὴν ἐμπεφυκυῖαν ἀρετήν τε καὶ σύνεσιν, πολλὴν τὴν σπου-
δὴν ἐν τοῖς κατὰ τῶν εἰκονομάχων ἀγῶσιν ἐπιδειξάμενος ἐς

Nonne audistis improbam Palamae consensionem de luce in Thabor, permutatam eam esse increatum ex creato, et futurae lucis pignus factam? cognoscetis autem intelligentius et ad huius improbitatis magnitudinem, quum eiusdem rufutationes a nobis expositas audiveritis, quales et quam docti illius temporis antistites divinae ecclesiae et dictis et factis fortiter pugnantes conscripserint et nobis cum illis conserentibus ad firmissimam pugnandi societatem commentarium paraverint. praecognoverunt enim illi divino spiritu illuminati in temporum ordine iconomachiae hanc renationem quam Palamas genuit protulitque, imperia autem illius temporis et potestates nostrae aetatis et caliginis ad patriorum divinae ecclesiae dogmatum perniciem receptas nefarie sustulerunt et nutriverunt. quorum unus in aciem vocatus hoc tempore sufficiat laborantibus nobis recreandis et ad brevi omnem depascentem improbitatem abunde proponendam, quo ineptiarum tunc deflexerit et quo nunc protulerit auctas Palamas, receptis radicibus inde inventis et additis proprio marte repertis impuris rationibus. Theodorus enim doctrina excellens et virtute ratione magnum in iconomachi-

τὸ πάνυ τι κράτιστον, ὡς ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῶν ἡμετέρων τῶνδε λόγων ἡμῖν τὰ περὶ αὐτοῦ πλατύτερον εἴρηται, πάντων μάλιστα πλεῖστον ἀντεισενεγκὼν ὑπὲρ εὐσεβείας τὸν ζῆλον, καὶ ἀντιστήσας τοῖς τότε κατὰ τῶν θείων εἰκόνων μανεῖσι τυράννοις, ὑφ' ὧν καὶ τὸ πρόσωπον γέγραπταί τε καὶ ἔστικται καὶ τὴν ἐπωνυμίαν Γραπτὸς ἐκεῖθεν κληθεὶς ἀπηνέγκατο, πλείσταις μὲν καὶ ἄλλαις ἱεραῖς αὐτοῦ βίβλοις τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν κεκόσμηκε, μάλιστα δ' αἷς κατὰ τῶν εἰκονομάχων ἐξέθετο, τοῖς συγγράμμασιν ἐντυγχάνων τοῦ τότε τὰ πρῶτα φέροντος ἐν λόγοις ἀσεβοῦς Εὐσεβίου· ἐν αἷς τά τε ἄλλα
48 καὶ τάδε διέξεισι. κατακομψεύεται, φησίν, Εὐσέβιος ἐπὶ φῶς
f.242 a. ἄρρητον καὶ ἀνεκδιήγητον καὶ τῷ θεῷ λόγῳ πρέπον τὴν τοῦ δούλου μεταβεβλῆσθαι μορφὴν ἐν τῷ ὄρει, φῶς ὅπερ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. καὶ ὁ μὲν Εὐσεβίου λόγος τοιοῦτος καὶ οὕτως ἔχων, καὶ τὸ πᾶν αὐτῷ ἐνταῦθα τῆς ἀσεβείας ἐξήρτηται· ὅποι δ' αὐτῷ φέρει τὰ τῆς καινῆς ταύτης διδασκαλίας καὶ τοῦ δόγματος, ὡς ἔνι μάλιστα, συντομώτερον σκεψώμεθα, καὶ ὁποῖος δὴ καὶ ὅστις ὁ τῆς μεταβολῆς τρόπος, ἐπισκέψασθαι πειρασώμεθα. πᾶν τὸ μεταβαλλόμενον ἢ κατ' οὐσίαν μεταβάλλεται, ὃ δὴ περὶ γένεσιν καὶ φθορὰν θεωρεῖται, ἢ κατά τι τῶν ἐν αὐτῷ, καὶ τοῦτο διχῶς· ἢ γὰρ κατὰ ποσὸν μεταβάλλεται, καθὸ ἡ αὔξησις καὶ ἡ μείωσις δείκνυται, ἢ κατὰ

cis certaminibus studium ostendit, ut in principiis horum librorum fusius de eo nobis dictum est, omnium acerrimum propter religionem animum exhibuit et tyrannis illo tempore de sacris imaginibus furentibus opposuit, a quibus facies eius descripta est et depicta, unde descripti nomen tulit; quum plurimis aliis libris dei ecclesiam exornavit, tum eis maxime, quos de iconomachis edidit; in historiam incidens illius impii Eusebii, qui in hac re primum obtinuit locum, praeter alia haec disserit: quod lucem infandam et inexplicabilem et deo verbo dicentem attinet illudendo profert Eusebius servi formam permutatam esse in monte, lucem quam nullus oculus vidit, nulla auris percepit et quae in nullius hominis pectus venit. haec Eusebii verba, quibus totam haeresin composuit. quo vero illi haec doctrina et dogma flectat, quam maxime paucis videamus et quae qualisque sit permutationis ratio disquirere conemur. omne quod permutatur aut essentialiter permutatur, id quod spectat ad ortum et occasum aut particulariter, quae ratio duplex est: aut enim ad quantitatem permutatur, ut auctio et deminutio aut ad qualitatem, ex qua consequitur variatio. si igitur ad qualitatem permutata est, adducta est ad variationem, quae est transfiguratio characteris alicuius aut in re subiecta mutatio finite

τὸ ποιόν, ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ἡ ἀλλοίωσις. εἰ μὲν οὖν κατὰ 40 τὸ ποιὸν μεταβέβληται, κεκίνηται μὲν πρὸς ἀλλοίωσιν, ἣ δέ ἐστι μετασχηματισμὸς χαρακτῆρός τινος ἢ κατά τι τῶν τοῦ ὑποκειμένου πράγματος ἐξαλλαγή, χωριστῶς ἢ ἀχωρίστως ἐπισυμβαίνουσα. ἅπερ ἀλλοῖον μὲν καὶ διάφορον τοῦ προτέρου δείκνυσιν, οὐ μὴν δέ γε ἄλλο τι τὸ ἀλλοιούμενον ἀπεργάζεται· οὐ γὰρ οὐσιωδῶς μετέβαλεν, ἀλλ' ἐκ τοιοῦδε τὸν αὐτὸν τοιόνδε κατὰ τὸ ποιὸν γενέσθαι πεποίηκε. τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν ἐξ ὅλων ὅλον μεταβεβλῆσθαι· τὸ γὰρ ὑποκείμενον ὑπομένει πάντως σωζόμενον. εἰ δὲ κατὰ τὸ ποσόν, αὔξησίν τινα ἢ μείωσιν ἐδέξατο. ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα ἄλλο τι παρὰ τὸ ἐξ ἀρχῆς ὑπάρξαν ποιεῖ, ἀλλ' ἐκ τοσοῦδε τὸν αὐτὸν τοσόνδε κατὰ τὸ πηλίκον γενέσθαι πεποίηκεν. οὐκοῦν οὐδὲ 50 κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐξ ὅλων ὅλη μεταβέβληται ἡ μορφή. λείπεται οὖν λέγειν καθ' αὐτὴν μεταβεβλῆσθαι, περὶ τὴν οὐσίαν δηλαδή, ὡς ἀνάγκην εἶναι πᾶσαν ἐκ γενέσεως εἰς φθορὰν καὶ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μηδαμῶς εἶναι κεχωρηκέναι. ἀλλὰ τὴν θνητότητα, φησίν, ἀπεδύσατο καὶ τὴν φθορὰν ἀπενίψατο. πρόσθες, εἰ βούλει, ὅτι καὶ εἰς τὸ ἀόρατον τὸ ὁρατὸν μέτεισι καὶ εἰς τὸ ἄχρονον τὸ ὑπὸ χρόνου, καὶ τὸ κτιστὸν εἰς τὸ ἄκτιστον, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ἀντίκειται. ἀλλ' οὐ τὴν θνητότητα τις γράφει οὐδὲ τὴν μεταμόρφωσιν αὐτὴν καθ' αὐτήν· οὐ γὰρ ἄνευ σώματος ἐφ' ἑαυτήν ποτε θεωρηθήσεται, ἐπεὶ μηδὲ λευκότης ἢ μελανότης ὑποκειμένου

aut infinite facta, quae ostendit varium et diversum. non enim aliud fit quod variatur, quippe non essentialiter permutatur, sed ex tali idem talis ad qualitatem fit. non omnis omnino permutatur. subiectum enim plane mansit integrum. sin vero ad quantitatem, auctionem quandam aut deminutionem recepit, sed ne haec quidem aliud quam quod ab initio aderat efficiunt, sed ex tanto idem tantum secundum quantitatem efficitur. non igitur hac ratione omnino omnis forma permutatur. restat igitur ut dicamus de permutatione per se i. e. essentialiter facta, qua necesse est ex ortu in occasum et ex esse in non esse delabi. sed mortalitatem, inquit, deposuit et corruptionem abluit. adde, si lubet, in invisibile mutari visibile et in intemporale temporale, et creatum in increatum et quae alia eiusmodi opposita sunt. sed non mortalitatem qui scripserit, nec transfigurationem per se; non enim sine corpore per se unquam apparuit. non enim albedo aut nigritia sine substrato constabant. forma et facies non, ut hicce putat, in deitatis naturam immutata est. non posse hoc fieri, iam antea dictum est et testatur veritas ipsa ex accurata tractatione rerum naturam et

51 δίχα ὑποσταῖεν ἄν. ὡς γὰρ οὐ μεταβέβληται ἡ μορφὴ ἐκείνη
καὶ τὸ εἶδος εἰς θεότητος φύσιν, ὡς οὗτος νομίζει, (καὶ γὰρ
ἀμήχανον τοῦτο γενέσθαι) ἤδη καὶ πρόσθεν εἴρηται, καὶ
μαρτυρεῖ ἡ ἀλήθεια αὐτὴ κἀκ τῶν ἀκριβῶς ἐπεσκεμμένων
τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν καὶ τῶν δογμάτων ἡμῶν τὴν ἀλή-
θειαν τὸ ἀπλανὲς καὶ ἀνεπίληπτον. ἀλλὰ μεταμεμόρφωται,
φησί, καὶ ἀπηθανάτισται καὶ ἄφθαρτον καὶ ἄκτιστον γέγο-
νεν. εἶτα μεταμορφωθὲν καὶ ἀπαθανατισθὲν μεμένηκε σῶμα,
ἢ οὔ; εἰ μὲν γὰρ μεμένηκε, μάταιος ὁ Εὐσεβίου ὁρᾶται λό-
f. 242 b. γος καὶ οὐδὲν ἡμῖν πρᾶγμα ἔσται· εἰ δὲ οὐ μεμένηκεν, οὐδὲ
μεταμεμόρφωται ἄρα, οὐδ' ἀθανασίαν καὶ ἀφθαρσίαν ἐνδέ-
δυται. οὐδὲ γὰρ εἶχεν εἰς ὃ μεταμορφωθήσεται, οὐδὲ ἦν ὃ
τὴν ἀθανασίαν ἐνδύσεται, οὐκ ὄντος ἐν ᾧ ταῦτα θεωρηθήσε-
ται. ἀλλ' ἄτοπον καὶ τὸ ἐννοεῖν τοιαῦτα, μᾶλλον δ' ἀδύνα-
52 τον. καὶ πάλιν, ἀπὸ τοῦ κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν τρόπου
ἀποσεμνύνων τὴν δουλικὴν μορφὴν πλέον ἢ καλῶς εἶχε, καὶ
ταύτῃ τιμῶν ἣ μηδὲ Χριστὸς τετίμηκε, καὶ τῆς μεταβολῆς
ἐντεῦθεν κατάρξας, προϊὼν καὶ αὐτὴν τὴν μορφὴν καὶ τὸ εἶ-
δος ἀπεσκευάσθαι λέγει καὶ μεταβεβλῆσθαι εἰς θεότητα, ὡς
καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα δηλώσει τὰ παρ' αὐτοῦ ἐκτιθέμενα τη-
λαυγέστερον, καὶ ἔτι μᾶλλον κατὰ πρόσβασυν ἀπὸ τοῦ
τὴν θνητότητα ἀποδεδύσθαι καὶ τὴν φθορὰν ἀπονίψασθαι
καὶ εἰς τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν μετεσκευάσθαι. ἀλλὰ τὸ μὲν

dogmatum veritatem quam verissime et firmissime. sed transfiguratus est inquit et immortalis factus et incorruptibile et increatum. transfiguratum et immortale factum corpus aut mansit, aut non mansit. si mansit, vana Eusebii oratio cernitur et nobis nullius momenti erit. sin non mansit, non transfiguratum est nec immortalitatem et incorruptionem recepit neque habebat, in quod transfiguraretur. neque erat, quod immortalitatem indueret, quum non adsit, in quo haec appareant. sed ineptum est cogitare eiusmodi, imo fieri nequit. et rursus: per transfigurationis modum servilem formam magis quam aequum est clarefecit eaque gloria qua ne Christus quidem illustratus est, ab permutatione exordiens, procedit et formam et faciem mutari dicit, et permutari in deitatem, ut in sequentibus explicabunt planius eius additamenta. imo per illa: mortalitatem deponere et corruptionem abluere et in dei gloriam mutari. sed corruptibile hoc induere incorruptionem et mortale immortalitatem magnus docet apostolus. corpus autem induere incorporationem aut creatum fieri increatum, aut definitum in indefinitum mutari, nondum hunc usque diem auditum est. sed recipienda est oratio et quaerendum, quid sit haec lux. non enim

φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι δεῖν ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν ἀθανασίαν ὁ μέγας μυσταγωγεῖ ἀπόστολος· τὸ δὲ σῶμα ἀσωματότητα ἐνδύσασθαι ἢ τὸ κτιστὸν γενέσθαι ἄκτιστον ἢ τὸ περίγραπτον εἰς ἀπεριγραψίαν μετατεθήσεσθαι οὔπω μέχρι καὶ σήμερον ἤκουσται. ἀλλ' ἐπανακτέον τὸν λόγον, καὶ 53
ζητητέον τί ἂν εἴη τοῦτο τὸ φῶς· οὐ γάρ πω σαφῶς ὅ τι ἔστιν ὁ γεννάδας ὑπέδειξε νῦν, ὅτι μὴ μόνον τῷ θεῷ λόγῳ πρέπον προσθείς, ἐσύστερον ἐρεῖν ἐκδηλότερον. ὅμως πρὸς τὰ δεδογμένα αὐτῷ ἐν τῷ παρόντι τὸν λόγον ἡμεῖς ἐξετάζομεν. τί οὖν ἐστίν; ἆρα οὐσία τις καὶ ἐνυπόστατον καθ' ἑαυτὸ ὑφεστὼς καὶ μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς ὕπαρξιν, ἢ ποιότης ἀσώματος καὶ ἀνούσιος, ἐν ἄλλῳ τὸ εἶναι ἔχουσα, οὐκ ἐν ἑαυτῇ θεωρούμενον; ἀλλ' εἰ μὲν οὐσία ἐστί, πότερον ἀγγελική, ἐπεὶ καὶ ἄγγελος φῶς, καὶ τοῦ πρώτου καὶ ἀνωτάτω φωτὸς μαρμαρυγὴ καὶ ἀπόλαμψις; ἀλλ' οὐκ ἂν τοῦτο εἴποι· οὐ γὰρ ἂν εἰκονισμοῦ καὶ γραφῆς γραφήν που διέφυγε· μάρτυρες ἀπαράγραπτοι τὰ ἱερὰ λόγια, ἡνίκα θεὸν τῶν ἄλλων διδάσκει προστάττοντα καὶ Μωσέα τὸν προσταττόμενον πράττοντα τῶν χερουβὶμ ἐκείνων τὴν ποίησιν. εἰ καὶ οὗτος τὰς 54
θείας φωνὰς ἀπαναίνεται. εἰ δὲ θεία οὐσία ἐστί, πῶς εἰς τοῦτο μετῴχετο; εἰ μὲν ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει καὶ καθ' ἑαυτὴν μετελθοῦσα θεωρουμένη, καὶ οἷον ἄλλο καὶ εἰδικὸν ἀποτεμομένη πρόσωπον, καὶ πρὸς τὴν τοῦ λόγου διαπρέπον ἐμφέρειαν, μηδεμιᾷ τῶν ἐν τῇ τριάδι νοουμένων συμπαρυποστᾶσα καὶ συμφυεῖσα, τετρὰς αὐτῷ σαφῶς ἡ τριὰς ἀποτετέλεσται, καὶ

plane se habet, quod ingenuus ille ostendit. ne dignum quidem deo verbo dedisse, postea dicetur planius. quamquam ad eius placita hunc sermonem dirigamus. quid igitur est? ergo essentia quaedam et substantia per se existens et non alia ad existentiam egens, aut qualitas incorporea et inessentialis, in alio essentiam habens, non in se ipsa. sed si essentia est, estne angelica, cum et angelus lux, et summae et infimae lucis splendor? sed nemo hoc dixerit. non enim librum librorum fugerit, testes innumeri sunt sacra verba, quae deum iubentem et Mosem tradunt iussum, iussam cherubim illorum actionem. siquidem divina verba non reiicit. sin vero divina essentia est, quomodo eo pervenit? si in propria existentia et per se cernitur et sicut alia quaeque facies aestimata et ad verbum explicandum apta, cum nulla trinitatis persona eandem substantiam et naturam habet, et quaternitas scite ab eo trinitas facta est. apparet, quomodo de divina essentia Eusebius gloriae cupidus personarum largitate cumulet

ὁρᾶται ὡς φιλότιμος περὶ τὴν θείαν οὐσίαν Εὐσέβιος, ἀφθονίᾳ ὑποστάσεων πληθύνων καὶ αὔξων τὰ ἀπλήθυντα καὶ ἀμείωτα καὶ πάσης τῆς ὁπωσοῦν ὑφέσεως ἢ πλεονασμοῦ παντάπασιν ἀνεπίδεκτα. εἰ δὲ εἰς τὴν τοῦ λόγου συγχεθεῖσα καὶ οἷον συνουσιωθεῖσα παρῆλθεν ὑπόστασιν, μετὰ πλείονος τῆς εὐγνωμοσύνης προσθήκην καὶ αὔξησιν τῇ τοῦ λόγου αὐτῇ δίδωσιν ὑποστάσει· ἥτις οὐκ ἄλλη παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν καὶ φύσιν ἐστί, τῷ χαρακτηριστικῷ τῆς ἰδιότητος μόνον κατὰ
55 τὴν γέννησιν διαφέρουσα. τοιαῦτα μὲν τὰ ἐκ τῶν ἐκείνου ἀρχῶν ἀναφανέντα ἔκτοπα καὶ παράλογα, εἰ τὸ φῶς ἐκεῖνο
f. 243 a. τὸ ἄρρητον οὐσίαν εἶναι λέγοι· ὑπόλοιπον δ' οὖν ἐστὶ ζητεῖν, εἰ ποιότητα τοῦτο ἀσώματον ἢ ἀνούσιον εἶπε, τί συμβαίνει, οἷον ἀπόρροιάν τινος οὐσίας καὶ ἀπαύγασμα, εἰς ἣν ἡ μορφὴ ἐκείνη μεταβέβληται. ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἡ πασῶν ἐσχάτη ὕβρις καὶ ἀτοπία τῷ θείῳ προστετρίψεται σώματι· λωβήσαιτο γὰρ ἂν τὸν τοῦ εἶναι λόγον· καὶ ταύτῃ τὸ ἀνύπαρκτον εἰσαχθήσεται, ἄλλως τε οὐδὲ ἐνὸν ποιότητα ὑποκειμένου δίχα καθ' ἑαυτὴν ὅ τι ποτέ ἐστι διαδειχθῆναι, κἂν τῶν οὐσιωδῶν αὐτὴν εἴποι τις, ἢ καὶ ἐς οὐσίας μέρος ἀνάγεται· ὡς ἐπὶ παραδείγματος εἰπεῖν, οὐκ ἂν τὸ λογικόν που συσταίη ὑποκειμένου ἄνευ, ὅ ἐστι τὸ ζῶον, εἰ μὴ πρότερόν τις ὑποθοῖτο οὐσίαν ἔμψυχον αἰσθητικήν.

56 Ὅτι μὲν οὖν τοῖς εἰκονομάχοις ἡ μεταμόρφωσις τοῦ σωτῆρος ἐπὶ του ὄρους οὐ μορφῆς ἀλλοίωσις ἐπὶ τὸ λαμπρότε-

et augeat quae augeri non licet nec minui et quae nullam contractionem aut pleonasmum admittunt. sin vero in verbi substantiam transfusa est et transsubstantiata, porro benevolentiam verbi substantiae addit, quae eadem apud patris essentiam est. solum nativitate ut propria proprietate diversa. talia ex illius principiis recepta sunt inepta et absurda, si lucem illam infandam essentiam esse putat. reliquum est quaerere, sive qualitatem hanc incorpoream, sive inessentialem dixit, quid attineat? estne splendor ab essentia aliqua deductus, in quem forma illa immutata est. sed nihilominus omnium ultima superbia et absurditas divino corpori adhibita. poterit essentiae verbum contumelia afficere, quo induceretur insubstantiale. alias non licet qualitatem subiecto sublato per quid sit demonstrari, etsi quis essentialem dicat. quae in essentiae partem recipitur; ut exemplo utar, logica stare non poterit, sine subiecto, quod est animans, nisi quis antea vitalem et sensualem essentiam proposuerit.

Itaque iconomachis salvatoris in monte transfigurationem non formae variationem in splendidiorem putari, sed salutiferum corpus in in-

ρον ἐνομίσθη, ἀλλὰ τὸ μὲν σωτήριον σῶμα πρὸς τὸ ἄκτιστον μεταβεβλῆσθαι καὶ ἄφθαρτον, τὸ δὲ φανὲν τηνικαῦτα φῶς θεότης ἄκτιστος καὶ ἀνούσιος εἶναι, τότε μὲν ἐπὶ τοῦ ὄρους οἷον ἀρχῆς γενομένης τῇ ἀκτιστότητι τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀφθαρσίᾳ ὡς ἐν ἀρραβῶνος τρόπῳ, μετὰ δὲ θάνατον καὶ πρὸς οὐρανοὺς ἀνάβασιν τελέως ἤδη γενέσθαι καὶ φύσει ἄκτιστον, καὶ ὅτι ἀρχὴ τῆς εἰκονομάχου αἱρέσεως ἐκείνοις ἡ τῆς μεταμορφώσεως γέγονε πρόφασις, ἀκηκόατε, οὐκ οἴκοθεν ἐμοῦ διηγουμένου, ἀλλὰ τοῦ μεγάλου πατρὸς καὶ διδασκάλου τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας, οὗ τὸ ἀξιόπιστον μηδ' αὐτὸν οἶμαι παραλογίσασθαι τὸν διάβολον, μὴ οὐκ ἀληθῆ λέγειν, οὐχ ὅτι σοφίᾳ πάσῃ τῇ τε θύραθεν καὶ ὅση τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβείας ὁ μέγας κεκόσμηται, ἀλλ' ὅτι καὶ ὅση κατὰ θεὸν ἀρετή, τελείως ἐξήσκησε πᾶσαν καὶ πρὸς τὸ ἀκρότατον ταύτης ἀφίκετο, ὡς πάντα προέσθαι ῥᾳδίως, μὴ ὅτι γε ὅσα τοῦ σώματος εἴη ἐκτός, ἀλλὰ καὶ αὐτό γε τὸ σῶμα τῆς θείας ἕνεκεν ἀγάπης εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας κινδύνους προδοῦναι προθύμως, ὡς ἀνωτέρω προέφημεν. ὅτι δὲ καὶ ἀσεβῶς τὰ σφίσι νομισθέντα 57 νενόμισται, δῆλον καὶ τοῦτ' ἐκ τῶν αὐτοῦ σοφῶν καὶ ἀναντιρρήτων γέγονεν ἀποδείξεων. καίτοι διὰ τὰς περιεστηκυίας κἀμὲ πρὸς τῶν διωκτῶν συμφορὰς οὐδ' ἔσχον ὅπως ὑπ' αὐτῶν κλαπείσας τὰς ἐκείνου βίβλους παμπόλλους οὔσας ἀνειληφώς, ἐξ ὧν καὶ ὅθεν πολλάκις ἀναλαμβάνων πρότερον ἐθεώρουν, προθεῖναι νῦν ἡμῖν τὰ πολλῷ τῶν εἰρημένων πλείω

creatum permutatum esse et incorruptibile, lucem autem tum lucentem deitatem increatam et insubstantialem esse, in monte increationis hominis et incorruptionis initium factum in pignoris modum, post mortem et coeles assumtionem absolute iam increatum, denique initium iconomachorum haereseos eis esse ex transfigurationis opinione factum, iam non me, sed magnum patrem et divinae ecclesiae praeceptorem narrantem audistis. cuius fidem ne diabolum quidem superaturum puto; non quia omni doctrina profana et quae ad religionem nostram spectat magnus cognominatus est, sed quod omnem in deum virtutem perfectissime excoluit, et ad summum in ea fastigium pervenit, ita ut omnia facile mitteret non modo quae extra corpus, verum etiam ipsum corpus amore in deum ductus in pericula ob religionem subeunda lubenter traderet. quod denique impudenter eorum placita refutavit, ut ex eius doctis et firmis argumentationibus apparuit, nec equidem fortunis, quae me ab amicis circumstabant, retinebar, quominus illius libros ab his furtim sublatos permultos colligerem, ex quibus multa antea pe-

τε καὶ ἐναργέστερα, ὡς πᾶσι γνωσθῆναι τελεώτερον τῆς τε ἀσεβείας ἐκείνων τὸ μέγεθος καὶ τοῦ θείου τοῦδε ἀνδρὸς τῆς σοφίας τὸ περιὸν καὶ τοῦ πρὸς εὐσέβειαν ζήλου τὸ σφόδρα διάπυρον.

58 Τούτων ἐκεῖνοι τέως αὐτήκοοι γενόμενοι ἀντιλέγειν μὲν ἐκ τοῦ εὐθέος ἥκιστα εἶχον· οὐδ' ἦν εὐπορία γραφικῶν ἀποδείξεων σφίσι. διὸ καὶ ἐς τὸν δεύτερον καταπεφεύγασι πλοῦν, καὶ κανόνα καὶ νόμον ἑαυτοῖς τὸν παράνομον προὔφερον τόμον ἐκεῖνον τὸν ληστρικόν, καὶ τὰ περὶ τῆς τοῦ κυρίου με- f. 243 b. ταμορφώσεως ἐκεῖ τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ γραμματεῦσιν ἀσεβῶς κυρωθέντα διὰ στόματος ἦγον· πρὸς οὓς ὁ Γρηγορᾶς "εἶτα οὐδὲ νοῦς τις ἔπεισι" φησὶν "ὑμῖν, ὀψὲ γοῦν αἰσθέσθαι ὡς μείζω τὰ δίκτυα πλέκετε νῦν κατὰ τῆς νέας εἰκονομαχίας τοῦ Παλαμᾶ δι' ὧν εἰσάγετε νῦν, ὡς δειχθήσεται. ἔξεστι μὲν γὰρ καὶ ὑμῖν δήπου παρεξετάζουσιν ἐκ τῶνδε συνορᾶν ὡς καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ τοῖς αὐτοῦ βλασφημεῖ, εἴ τι ὀρθῇ τὰς τῆς κακίας ῥίζας αὐτὰς καὶ τὴν πρώτην βλάστην· ἔξεστι δ' οὐχ ἧττον συνορᾶν καὶ ὅσην αὐτὸς πεποίηται τὴν προσθήκην,

59 βλάστῃ βλάστην ἐφευρὼν καὶ ἀνομίαν ἐπενεγκὼν ἀνομίᾳ. ἣν δέ τι καὶ πρὸς ἐντελεστέραν ἀντίληψιν ἔτι λείπηται, ἐγὼ λοιπὸν" φησὶν "ἀναλαβὼν καὶ νῦν θρηνήσω τὸν νεκρόν μου· ἐγὼ καὶ κλαύσομαι πικρῶς ἐπὶ τὸ σύντριμμα τοῦ γένους μου, κατεπᾴδων καὶ προσεπάγων τὰ ἐκ τῶν θείων γραφῶν φάρμακα, καὶ ταῦτα προσάντη δυσχέρειαν ἔχων οὐ μάλα τι

tere non dubitavi, nunc plura quam quae a nobis dicta sunt, et firmiora proferam ut omnes planius intelligant, quanta illorum irreligio sit et illius viri quam ampla doctrina et quam acre religionis studium.

Quorum auditores facti contra dicere e vestigio nihil poterant nec scriptarum illis disceptationum copia erat. igitur ad alteram confugientes navigationem et tanquam canonem et legem illegitimum proferebant volumen praedonium et impia sacerdotum et grammaticorum de domini transfiguratione placita in ore habebant. quibus Gregoras respondit: nec vobis in mentem venit tandem aliquando sentire vos maiores plagas novae Palamae iconomachiae texere eis quas nunc introducitis, ut supra docebitur. licet enim nobis his perscrutandis intelligere illum similia suis illudere, si improbitatis radices et primam originem viderit. licet nec minus intelligi, quantam illo accessionem fecerit stirpi stirpe addita et licentiae licentia. sin vero aliquid sit ad perfectiorem perceptionem relictum, equidem extremo recepto cadaver meum deplorabo, equidem flebile lamentabor generis mei interitum, allatis ex divinis scriptis remediis, rem molestam et

σφόδρα ἠγνοημένην ὑμῖν. καὶ τοίνυν ἐπὶ τὴν τῆς μεταμορφώσεως πανήγυριν μέτειμι νῦν καὶ αὐτὸς δι' ὑμᾶς, λογικῷ φραγγελίῳ τελεώτερον τὰς θεοκαπήλους ἐξελάσων κἀκεῖθεν βωμολοχίας τοῦ δυσσεβοῦς Παλαμᾶ, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν ἐποιήσατο πρόφασιν τῆς αὐτοῦ κακίας, σκοτεινὸς περὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο κατὰ τοὺς εἰκονομάχους, ὡς ἔφθημεν εἰρηκότες, γενόμενος καὶ αὐτός, καὶ ταῖς εἰωθυίαις αὐτῷ βωμολοχίαις τε καὶ συκοφαντίαις ἐμβαλὼν καὶ αὐτό, καὶ ἅμα ὁπόσα περὶ αὐτοῦ τῶν ἁγίων οἱ πλείους εἰρήκεσαν, τὸν ἐνόντα διεφθαρκὼς νοῦν καὶ ἀνατετροφὼς ὁ νοῦν καὶ φρένας διάστροφος καὶ πάντα πάντη διεφθορώς, καὶ παραπλήσιον δρῶν καὶ αὐτὸς τοῖς τε νυκτικόραξι καὶ νυκτερίσι καὶ ταῖς
γλαυξίν· ὡς γὰρ ταυτὶ τὰ ὄρνεα τὸν μὲν τοῦ παντὸς ὀφθαλ- 60
μόν, τὸν τοῦ οὐρανίου πέπλου λέγω λυχνίτην ἥλιον, ὄψεων ἀτονίᾳ βλέπειν ὅλως οὐ δυνάμενα τὸ μὲν φῶς ἡγεῖται σκότος τὸ δὲ σκότος φῶς, οὕτω δῆτα καὶ αὐτὸς τοὺς τῆς διανοίας τόνους κεκλασμένους ἔχων καὶ σφόδρα ἀδρανεῖς, καὶ διὰ σκότους ἰὼν ἀμαθίας, συλᾷ καὶ διαστρέφει πρὸς τὸ οἰκεῖον σκότος γραφῆς ἁπάσης αὐγήν, ἐπεὶ μὴ ἀντιβλέπειν ὅλως εἰς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἡ νυκτερινοὺς ἄντικρυς ὀφθαλμοὺς κεκ-
τημένη κακότροπος δύναται νυκτερίς. ἐγὼ μὲν οὖν τῶν πά- 61
λαι βίβλων τῆς αὐτοῦ μεμνημένος κακίας, μικρὰ μικροῖς ἐδεδώκειν ἐλέγχοις ἐνίοτε· ἐκ πολλοῦ γὰρ μιμητῇ γεγονότι τἀνδρὶ τῆς τῶν εἰκονομάχων αἱρέσεως λίθος αὐτῷ προσκόμματος ἐγεγόνει τὸ φῶς ἐκεῖνο· καὶ μάλα μὲν σκοτεινοὺς εὐ-

nobis percognitam expertus. itaque transfigurationis laudationem aggredior et orationis flagello fortius vilem religionis mercenarium inde detrudam Palamam illum impium. quum ipsum festum instituerit, quo impietatem suam defenderet, caecus ille factus est, ut de iconomachis antea diximus, ad cognoscendam lucem illam, quam vilitati qua erat et obtrectationi immiscuit. atque, quod de eo sanctorum plerique dixerunt, mentem qua erat perdidit evertitque ille ratione atque animo captus et omnino deiectus, fecit quod simile est coracibus nocturnis et noctuis. quemadmodum enim aves illae mundi oculum, nempe solem in coelo lucentem visionis infirmitate cernere omnino non possunt et lucem pro caligine et pro luce caliginem ducunt, ita ille fractis animi nervis et debilitatis per inscientiae caliginem incedens ad suam caliginem scripturae totius claritatem deripit et devertit, quum omnino non aspicere veritatis lucem cum nocturnis oculis fallax noctua potest. equidem vero ex veteribus libris eius impietatis memor perpaucos in disceptationem interdum vocaram. iconomachorum enim

f. 244 a. θὺς καὶ αὐτὸς ἐξηρεύξατο λόγους περὶ φωτὸς ἐπιγράψας, μάλα δ' ἡμῖν πολλὴν παρέσχε τὴν ὕλην ἐξ ἀντιρρόπου γράφουσιν ἐλέγχειν αὐτὸν τηνικαῦτά τε καὶ κατὰ διαστήματα διηνεκῶς ἐκεῖθεν καιρικά, ὡς εἶναι καὶ ταῦτα ἃ νῦν ἐφ' ὑμῶν μοι διεξιέναι συμπέπτωκε, τῆς πάλαι κακίας αὐτοῦ μικρά τινα ὑπομνήματα.

62 Ἀλλὰ φέρε καὶ νῦν τὸν παράνομον ἀνελίξαντες ἐκεῖνον τόμον, τὰς νέας ἡμῖν παραναγνῶτε βλασφημίας αὐτοῦ, ὁπόσας δὴ καὶ οἵας κἀν τῷδε περὶ τῆς τοῦ κυρίου διεξεληλύθει μεταμορφώσεως, ἵνα καὶ ἄμφω σαφέστερον γνῶμεν, τίνα ποτ' αὐτῷ καὶ ὁποίαν εἴργασται τὴν ἀλλοίωσιν ὁ πάντα κινῶν καὶ μεταβάλλων χρόνος, καὶ ὁποτέρῳ μέρει φέρων ἐκεῖθεν προσένειμεν οὗτος αὐτόν, δυοῖν τε ὄντοιν ἀεὶ καὶ τῷ βίῳ δημοσίᾳ ἐμπολιτευομένοιν, τοῦ τε χείρονος, ᾧ πάλαι φέρων αὐτὸς ἑαυτὸν ἐθελοντὴν παρέσχετο λατρευτήν, καὶ αὖ τοῦ βελτίονος, οὗ φυγάδα καὶ δραπέτην ἔδειξεν ἐθελοντὴν ἐκεῖθεν ἑαυτόν.

63 ἀλλὰ λεληθέναι μοι δοκεῖ καὶ ὁ χρόνος αὐτὸς ἑαυτόν, τὴν ἑαυτοῦ μᾶλλον αὐτὸς περιτρέψας ἐνταῦθα φύσιν ἢ τὴν τοῦ Παλαμᾶ κακίαν. τῷ γὰρ καθάπαξ εἰς βάθος ἐμπεπτωκότι κακῶν παγχάλεπον εἶναι ῥᾳδίως παλινδρομεῖν ἐς τὸ πάνυ τι βέλτιον, εὐκτὸν δ' ἂν ἦν εἰ καὶ βραχεῖαν τὴν ἐκ τοῦ χείρονος ἐποιεῖτο ἀνάδυσιν, ὁπόθεν ἐστὶ καὶ ὁτῳοῦν ἀρχομένῳ ἐλπὶς ὀψὲ γοῦν ἐς τὸν μεταξὺ τοῦ χείρονός τε καὶ βελτίονος χῶρον κατὰ μικρὰ καὶ συχνὰ ποιουμένῳ κινήματα τὴν ἐπιστροφὴν ἀφικέσθαι. οὔτε γὰρ τῷ

haeresin iamdudum imitanti ad offensionem ille occasio facta est et statim caliginosos edidit libros de luce inscriptos. permultam nobis et adversariis scriptoribus silvam refutandi praebuit et illis temporibus et temporum deinceps intervallis, ita ut quae apud vos narravi veteris illius impietatis pauci tantum commentarii sint.

Sed agedum evoluto illegitimo volumine, novas nobis eius blasphemias legite, quantas qualesque hoc quoque libro de domini transfiguratione protulerit, ita ut utrumque illud intelligentius cognoscamus: et quam qualemque aetas quae omnes res dimovet et permutat effecerit variationem et utri parti illa eum adiecerit. nam ex duobus qui in publica vita regnant statibus deteriori olim sponte se dederat ministrum, melioris transfugam lubenter se praebuit. sed oblita sese esse videtur aetas quum citius suam perverterit naturam, quam Palamae impietatem. etenim cuique semel in impietatis altitudinem lapso difficile est recurrere ad meliorem statum. optandum erat si vel ad breve tempus ex peiore resurrexerit qualiscunque ab initio spes erat, tandem

κυρτῷ πρὸς τὸ κοῖλον ὁμόσε, οὔτε μὴν τῷ μέλανι πρὸς το λευκὸν δραμεῖν εὐθὺς εὐχερὲς ἐν οἷς ἐπεφύκει, πρὶν τοῦ μέσου τυχεῖν, ἐκεῖ μὲν τοῦ εὐθέος, ἐνταυθοῖ δὲ τοῦ φαιοῦ. ἐκεῖθεν γὰρ ἔπειτα ῥοπῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀμοιβαδὸν ἀεὶ γινομένης ἀφίκοιτ' ἂν τις ἴσως καὶ ἐς αὐτὸ τὸ τῆς ἀρετῆς ὁμαλὸν πεδίον καὶ τοὺς ἀνθεινοὺς αὐτῆς λειμῶνας, ἐρρωμένως συναιρομένου θεοῦ. ἀναγνωστέον οὖν τὰ ἑξῆς, ὡς μὴ ἀτελὲς τὸ ἡμέτερον καταλείποιτο στάδιον.

in statum inter meliorem et peiorem positum, vel parvis et continuis motibus factis, fore reditum. neque enim arduum cum profundo nec cum nigro album facile conspirant in unum, priusquam medium nacta sint: hic enim altius est, illic profundius. deinde momento ad meliorem statum ab utraque parte dato fortasse quis ad tritam virtutis viam et florida eius prata, deo fortiter adiuvante, pervenerit. legenda autem quae inde sequuntur, ne infinita orationis nostrae via relicta esse videatur.

Cod. Reg. 3075 f. 55 v.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ

ΛΟΓΟΣ ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΜΕΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΛΕ ΔΟΓΜΑΤΙΚΟΣ ΔΕ ϛʹ.

Ἐπὶ δὴ τούτοις καὶ τοῖς τοιούτοις τὸν παράνομον ἐκεῖνον ἀνελίξαντες τόμον οἱ τῆς ἀντιθέτου φάλαγγος ἐκεῖνοι τάδε παρῆγον ἐς μέσον.

Μετὰ ταῦτα, φησίν, ἐζητήθη δειχθῆναι παρὰ τῶν ἁγίων ὅτι τε ἄκτιστόν ἐστι τὸ φῶς τῆς τοῦ κυρίου μεταμορφώσεως καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν οὐσία τοῦ θεοῦ· καὶ συνέθεντο πάντες γραμματεῖς καὶ ἀρχιερεῖς. προηνέχθη γὰρ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος Γρηγόριος γράφων "οὐδεὶς ἔστη ἐν ὑποστήματι καὶ οὐσίᾳ κυρίου κατὰ τὸ γεγραμμένον· καὶ θεοῦ φύσιν εἶδεν ἢ ἐξηγόρευσε." καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος γράφων ἐν ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τῆς πρώτης τῶν θεολογικῶν ἑκατοντάδος "ὁ

EIUSDEM NICEPHORI GREGORAE HISTORIAE

ROM. LIB. 35 LIB. DOGM. 6.

Tali igitur modo illegitimo illo volumine evoluto, qui ab adversariorum partibus stabant, haec protulerunt.

Deinde, inquit, quaesitum est a sanctis ut demonstraretur increatam esse lucem transfigurationis domini et non esse essentiam dei. consentiebant omnes magistri et sacerdotes. excelluit Gregorius ille a theologia cognominatus qui haec scripsit, nemo stetit in substantia et essentia domini, quod scriptum attinet, aut dei naturam vidit vel explicavit. et Maximus ille divus qui scripsit in primae rerum theologicarum centuriae capite septimo: qui creaturis non quidem pro essentia participtibilis est, sed alia via ab iis qui possunt cognosci

τοῖς οὖσι μὴ κατ' οὐσίαν ὑπάρχων μεθεκτός, κατ' ἄλλον δὲ f. 244. b
τρόπον μετέχεσθαι τοῖς δυναμένοις βουλόμενος, τοῦ κατ' οὐσίαν κρυφίου παντελῶς οὐκ ἐξίσταται." καὶ ὁ θεῖος Χρυ- B
σορρήμων εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν γράφων "ἐν τῷ ὄρει" φησὶ "μεταμορφωθεὶς ὁ σωτὴρ μικρῶς πως ὡς δεσπότης ἔδειξε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τῆς ἀθεάτου θεϊκῆς αὐτοῦ βασιλείας τὴν δόξαν." τουτέστι μικρὸν παρήνοιξε τὴν θεότητα, οὐχ ὅση τις ἦν, ἀλλ' ὅσην ἐδύναντο φέρειν οἱ σωματικοὺς ὀφθαλμοὺς περιφέροντες. ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἔλλαμψιν λέγουσιν αὐτὸ καὶ λαμπρότητα καὶ χάριν καὶ θέωσιν καὶ θεότητα παραδειχθεῖσαν μικροῦ στερροτέραν καὶ ὄψεως· καὶ φῶς ἀπρόσιτον καὶ φυσικὴν ἀκτῖνα τοῦ υἱοῦ ἔλεγον.

Πρὸς ταῦτα ὁ Γρηγορᾶς ἀποκρίνεται οὑτωσί πως εἰ- B
πών. ἰδοὺ καὶ νῦν ὁ Παλαμᾶς, ὡς ὁρᾶτε, θέωσιν καὶ θεότητα συμπεραίνει ἐνταῦθα τὸ φῶς τῆς μεταμορφώσεως, καὶ δυοῖν θάτερον, ἢ μετουσίωσιν τῆς τοῦ λόγου θεότητος καὶ μεταβολὴν πρὸς ὑφειμένον καὶ ἀνυπόστατον φῶς, ἢ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς ἀλλοίωσιν, ὡς εἰρήκειμεν, εἰς ἄκτιστον φῶς καὶ δευτέραν τῆς πρώτης ἀνούσιον θεότητα. ἀλλ' ὁ μὲν περὶ τούτου λόγος βραχύ τι ἀναβεβλήσθω μοι τέως· ἐκεῖνο δέ μοι θαυμάζειν ἔπεισι, πῶς ἕτερα μὲν ἐν ταῖς τῶν τοῦ τόμου κεφαλαίων ἀρχαῖς ἐπαγγέλλεται, ἕτερα δ' ἀποδεικνύειν ἐπείγεται, καὶ αὖ ἑτέραν ἔχει διάνοιαν ἃ προκομί-

vult, non ab essentiae obscuritate omnino disiunctus est. divus autem Chrysostomus in festum illud haec scripsit; in monte transfiguratus, inquit, salvator tenui quodam modo tanquam dominus discipulis suis invisibilis sui ac divini regni gloriam ostendit, scilicet aliquantulum deitatem aperuit, non quanta erat, sed quantam ferre poterant illi corporeis oculis instructi. omnes etiam sancti splendorem illum dicunt claritatem et gratiam et apotheosin et deitatem indicatam paulo obscuriorem quam visionem ipsam, et lucem inaccessibilem et physicum filii radium nominant.

Ad quae respondens Gregoras in hunc fere modum locutus est: ecce Palamas, ut videtis, apothesin et deitatem confundens in luce transfigurationis, atque aut verbi deitatem permutatam et delectam ad substratam et insubstantialem lucem, aut servi formam ut diximus, variatam in increatam lucem et alteram inessentialem deitatem. sed sententia de hac dilata, illud miror, quomodo alterum in voluminis capitibus inde ab initio profiteatur, alterum demonstrare conatur. et porro aliam sententiam habent illa, quae ad se defendendum praemittit, dicta, ita ut si qui velint vaniam ac multiplicem rerum confu-

ζει πρὸς ἑαυτοῦ συμμαχίαν ῥητά· ὡς γίνεσθαι τριπλῆν καὶ πολλαπλῆν τὴν ζάλην οἷς πρὸς βουλήσεως εἴη προσέχειν τὸν νοῦν, καὶ ἅμα διπλοῦν καὶ πολλαπλοῦν τῆς ἀμαθίας αὐτοῦ καὶ κακοτροπίας τὸν ἔλεγχον· ἔοικε γὰρ ὥσπερ αἰνίγματα
4 συντιθέντι ὁτῳοῦν. διὸ καὶ σκοπεῖν ἔκρινα δεῖν, μήπου ἀποπειρᾶσθαι βούληται Παλαμᾶς, εἰ ἄρα γνώσομαι χαριεντιζομένου αὐτοῦ καὶ σφόδρα λέγοντος ἑαυτοῦ τἀναντία παντάπασιν, ὥσπερ ἂν εἰ ἀντωμοσίαν διαμειψάμενος ἔλεγεν ἄντικρυς, ὅτι ἃ προτείνω καὶ βούλομαι λέγειν, ταῦτα δῆτα οὐ βούλομαι λέγειν, καὶ οἷς ἀπαγορεύω μὴ συμφωνεῖν κακοδόξοις, τούτοις ἐκ τοῦ προφανοῦς συμφωνῶ, παρὰ τοσοῦτον αὐτῶν διιστάμενος παρ' ὅσον αὐτοὺς ἐν κακοῖς ὑπερβάλλω· τῆς γὰρ κακίας ἐπὶ τὸ φιλότιμον κινουμένης, οὐ μάλα βραχεῖαν τὴν παρενθήκην ἐπὶ τοῖς ἐκείνων βλασφήμοις ἐνεδειξάμην ἐγώ, ἵν' οὑτωσὶ περιβόητον κτήσωμαι τοὔνομα· ποιεῖν γὰρ ἤκουσα περιβοήτους οὐ δεξιὰς πράξεις μόνον, ἀλλὰ καὶ κακίαν νικῶσαν πονηρῶν εὐδοκίμησιν.

5 Οὕτως ἄστατος καὶ ἀβέβαιός ἐστι καὶ ἀνέδραστος ἐξ ἀμαθίας, ὡς μήθ' ἃ νοεῖ δύνασθαι λέγειν, μήθ' ἃ λέγει δύνασθαι ξυννοεῖν, ἀλλὰ καὶ οἷς μὲν κοινωνεῖ βλασφημοῦσι, τούτους δοκεῖν ἀποσείεσθαι, οὓς δ' ἀποσείεται, τούτοις δοκεῖν κοινωνεῖν, καὶ ἄμφω μὲν λοιδορεῖν ἀμφοῖν δὲ συμφωνεῖν. καὶ οὐκ οἶδ' ὁπότερον μὲν τῶν κακῶν ἀποσείεται μάλιστα πάντων, ὁποτέρῳ δ' αὖ σπένδεται μάλιστα πάντων· πάντα

sionem animadvertant et multa inscientiae eius et malignitatis documenta. similis enim ei est, qui aenigmata proponit. ideo videre existimavi oportere, ne vellet experiri Palamas, num intelligerem e re mea se loqui eaque valde contraria, ut si quis in defendendo crimine existeret, quae profiterer et vellem dicere, non me velle dicere, et quibuscum contenderem ne consentirem improbis, cum eis me prorsus consentire, tantopere ab illis remotum, quantopere eos improbitate exsupero. improbitas enim quum ad ambitionem commoveatur, non breve certe illorum blasphemiis additamentum dedi, ut tali modo clarum nomen adipiscerer. claros enim fieri non recte factis solum audivi, verum etiam ea quae improbitatem exsuperat scelestorum gloria.

Tantopere instabilis et mobilis et inconstans per inscientiam est, ut nec dicere possit quae cogitat nec cogitare quae dicit, sed quibuscum blasphemias communicat, eos videatur aversari, quas autem aversatur, cum iis communicare, ita ut eosdem et obtrectetur et sequatur. nec scio quemnam impiorum omnium maxime aversetur,

μὲν γὰρ ὅσα οἱ λεχθείη, μεστὰ κακῶν, πάντα δ' ὅσα οἱ γνωσθείη, γέμει νυκτός. βεβαίου δὲ καὶ ἀβεβαίου πέρι, οὔτε θάτερον οὔτ' οὐδέτερον οὔτ' ἀμφότερον εὕροι τις ἂν ἐρριμμένον ἢ ἀνειλημμένον ἐς τὸ ὁπωσδηποτοῦν σαφὲς τἀνδρί. οὕτω B πρὸς ἄτοπόν τι καὶ τερατῶδες ὁ γεννάδας μεταπέπλασται χρῆμα· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ ὁμοδοξεῖν τοῖς εἰκονομάχοις σπένδεται μὲν καὶ χαίρει τοῖς αὐτὸς αὐτοῖς· ἐκ δ' αὖ τοῦ δεδιέναι μὴ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀναθέμασιν ἔνοχος γένηται ζῶν, ἐναλλάσσειν ἔνια ἐνίοτε δοκεῖ, πλὴν οὐκ ἐπὶ τὸ βέλτιον, ἀλλ' ἐπὶ τὸ μάλα γέ τι σφόδρα χείριστον· ὃ μὲν γὰρ ἐκεῖνοι περὶ τοῦ φωτὸς ἐκείνου τὴν εἰς ἄκτιστον μεταβολὴν τοῦ σώματος βεβλασφημήκεσαν, τούτῳ καὶ αὐτὸς συμφωνεῖ, ὃ δ' ἐκεῖνοι φύσιν ἥκιστ' ἔχειν εἶναι ἐνόμισαν, τοῦτο δὲ προσέθηκε τολμήσας οὗτος, τὸ δευτέραν δηλαδὴ καὶ ὑφειμένην καὶ ἀνούσιον καὶ ἅμα ἄκτιστον θεότητα τὸ φῶς ὑπάρχειν ἐκεῖνο. ὥσθ' ἃ μὲν ἐκείνοις συμφωνεῖ, πάντως ἐκείνων οὐκ ἀπολείπεται· ἃ δ' ἐκεῖνοι μήπω φάναι τετολμήκεσαν, τούτοις δὲ νενίκηκεν αὐτοὺς εἰπὼν αὐτός. ἡδέως δ' ἂν καὶ ἐρέσθαι βουλοίμην αὐτὸν εἰ δύναιτό τις τὰ τῶν εἰκονομάχων τιμῶν μὴ εἶναι εἰκονομάχος· ὅμοιον γὰρ ἂν εἴη ὥσπερ ἂν εἰ παρελθὼν διετείνετό τις κιθαρῳδοὺς μὲν εἶναι, κιθάραν δ' οὔ, καὶ οὐρανίους μὲν ἀστέρας, οὐρανὸν δ' οὔ, καὶ γήινα μὲν πράγματα, γῆν δ' οὐδαμῇ. τί φῄς, ἄνθρωπε; δυοῖν γὰρ

f. 245 a. C

cuinam vero omnium maxime faveat. omnia enim ea quae ab eo dicta sunt, plena malorum, omnia quae ab eo cognita sunt, scatent tenebris. quod vero certum et incertum attinet, neutrum certe quisquam inveniet aut reiectum ab eo aut ad perspicuitatem quandam vocatum. itaque novum et mirum in modum ingenuus ille rem mutavit. quod enim consentit cum iconomachis, consociat sibi eos et amat. quod vero veretur, ne ipsis anathematis obnoxius fiat, mutare nonnunquam videtur, sed non ad meliorem, verum ad omnino pessimam conditionem. quod enim illi de luce illa impie protulerunt in increatum permutatum esse corpus, hoc ipse consentit; quod vero ille naturam minime essentiam habere putarunt: ille hoc addere conatus est, et subiectam et inessentialem et simul increatam deitatem esse lucem illam, ita ut in quibus rebus cum illis consentit, non relinquatur ab illis. quae vero illi nondum proferre conati sunt, iis propalam proponendis eos ipse vicit. lubenter eum quaerere vellem, num quis posset in probandis iconomachorum sententiis non esse iconomachus. simile enim esse quemadmodum si quis praeteriens contenderet citharoedos esse, non citharam: sidera quidem coelestia, non coelum,

πάντως νοεῖν δίδως ἡμῖν θάτερον· ἢ γὰρ μαίνῃ, ἢ πάντας
μαινομένους εἶναι λογίζῃ. τοῦτο δ' οὐχ ἡμῶν ἀλλὰ σοῦ γε
τὸ πάθος, καθάπερ δήπουθεν καὶ εἴ μεθύων τις πάντα τινά,
ὅτῳ ἂν συναντῴη, διπλοῦν τινὰ ἀνθ' ἑνὸς ὁρᾶν ἐδόκει, οὐ
τῶν ὁρωμένων ἂν τὸ τῆς ἀπάτης πάθος ἦν, ἀλλὰ τοῦ σφα-
λερῶς ὁρῶντος· πάντες γὰρ ἂν μοναδικῶς ὑπῆρχον ἀριθ-
B μούμενοι καθ' ἕκαστον ἐκεῖνοι. προὔθετο μὲν γὰρ δεῖξαι
ὃ τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἐκείνοις καὶ γραμματεῦσιν αὐτὸς ζητηθῆ-
ναι φησί· λέγω δὴ τοὺς ἁγίους παραγαγεῖν εἰς μέσον οἳ τὸ
φανὲν ἐπὶ τῆς τοῦ κυρίου μεταμορφώσεως φῶς ἄκτιστον μὲν
εἶναί φασιν, οὐκ οὐσίαν δὲ θεοῦ, ἀλλ' ἀνούσιόν τε καὶ ἀνυ-
πόστατον. εἶθ' ὥσπερ ἐκλαθόμενος αὐτὸς ἑαυτοῦ, τὸ μὲν
ζητούμενον, καὶ ᾧ πολλή τις περικέχυται ἀμφισβήτησις, καὶ
περὶ ὃ τῆς ὅλης τῶν δογμάτων συγχύσεως ἡ πρόφασις ἕστηκε,
τοῦτο μὲν παρέδραμε σιγῇ· περὶ οὗ δ' οὐκ ἦν ἀμφισβήτη-
σις οὐδεμία, καὶ ᾧ οὐδ' ἂν αὐτὸς ὁ πάσης κακίας γεννήτωρ
διάβολος τολμήσειεν ἀντειπεῖν, τούτῳ δὲ κομίζειν δῆθεν ἐπεί-
D γεται συστατικὰς μαρτυρίας, ἵνα τι λέγειν δόξῃ τισί. τίς
γάρ ποτ' εὐσεβῶς αἱρούμενος ζῆν εἶπέ ποτε ἢ λέγει, ἢ δύ-
ναιτ' ἂν ποτ' εἰπεῖν, ὡς ἔστη ἐν ὑποστήματι καὶ οὐσίᾳ θεοῦ,
κἀκείνου τὴν φύσιν ἢ εἶδεν ἢ ἐξηγόρευσε, βοώντων ἁπάντων
ἀκούων ταυτὶ μὴ ὅτι προφητῶν, ἀλλὰ καὶ οἷς ἐγγυτέρω
πολλῷ διδασκάλοις ἡμῶν γεγονέναι συμπέπτωκεν. οἵ τά τ'

res quidem terrenas, omnino non terram. quid dicis vir? ex duobus enim alterum cogitandum nobis dedisti. etenim aut insanis ipse aut omnes insanire putas. hic autem noster, sed tuus affectus. si enim ebrius quemvis obviam euntem duplicem pro uno videre sibi videtur, non conspectorum hominum erroris affectus est, sed male conspicientis. singillatim enim illi ad unumquemque numerati erant. nam professus est demonstrare, id quod sacerdotibus illis ac magistris quaesitum esse dixit. iubeo iam sanctos in medium proferri, qui lucem quae in domini transfiguratione apparuit, increatam esse dicant; non essentiam dei, sed inessentialem et insubstantialem; iam vero quasi obliviscens sui quaestionem multis dubitationibus implicatam et omni dogmatum confusione perturbatam silentio praetermisit, de qua nulla erat dubitatio et contra quam neque ipse omnis malignitatis pater diabolus quidquam opponere conaretur, ei afferre studet testimonia, ut dicere aliquid quibusdam videatur. quis enim qui secundum fidem vivere se profitetur, dixit unquam aut potuit dicere, stare in substantia et essentia dei et illius naturam aut vidisse aut professum esse, quum omnes hoc dicere non modo prophetas, verum etiam qui-

ἄλλα φάσκουσι, καὶ μὲν δὴ καὶ ὡς εἴ τις ἔγνω θεὸν ἢ ἐγνωκέναι μεμαρτύρηται, τοσοῦτον ἔγνω ὅσον ἄλλου μὴ τὸ ἴσον ἐλλαμφθέντος φανῆναι φωτοειδέστερος· καὶ τὸ ὑπερβάλλον τέλειον ἐνομίσθη οὐ τῇ ἀληθείᾳ, τῇ δὲ τοῦ πλησίον δυνάμει παραμετρούμενον.

Ἀλλ' ὁ Παλαμᾶς τῇ μὲν ἀληθείᾳ μαχόμενος, οὐ δυνά- 10
μενος δ' ἀντειπεῖν, οὐδ' ἀποφυγὴν οὐκ ἔχων οὐδεμίαν οὐδαμῇ, πρὸς λαβυρινθώδεις εὐθὺς ὁρᾷ καταδύσεις, καὶ οὐδ' αἰσθέσθαι δύναται ὅτι τοῦτ' ἐστὶν ὃ μάλιστα πάντων ἐπ' αὐτοφώρῳ τοῦτον καταδικάζει, μηδὲν τῶν εὐλόγων ἔχοντα τοῖς αὐτῷ παρανομουμένοις χαρίζεσθαι. τὸ γὰρ λέγειν μὲν ἃ μηδεὶς ἐζήτησε πώποτε πρόδηλα ὄντα, σιγᾶν δ' ἃ προὔθετό τε καὶ ἐπηγγείλατο λέγειν αὐτὸς οὐδενὸς ἀναγκάζοντος, ὅμοιόν ἐστιν ὥσπερ ἂν εἴ τις μηδενὸς ἀγνοοῦντος παρελθὼν ἐπηγγέλλετο μὲν λέγειν τί ἐστι ἄνθρωπος, ἔπειτα λέγειν ἀρξάμενος, ὃ μὲν ἐστὶν ἄνθρωπος εἰπεῖν οὐκ εἶχεν, ἃ δ' οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, πάντα σωρηδὸν ἀπηρνεῖτο μὴ εἶναι, βοῦν καὶ ἵππον δηλαδὴ καὶ κύκνον καὶ κορώνην, καὶ ὁπόσα τὸν ὑγρὸν ἐν θαλάττῃ διάγει βίον. ἔπειτα καὶ βραχείας κομίζει ῥήσεις 11
Μαξίμου τοῦ θείου, μηδ' αὐτὰς λελοιπὼς ἀπαθεῖς μηδὲ τῆς αὐτῷ συνήθους ἄνευ παραφθορᾶς· πῶς γὰρ ἂν ὁ ἀνὴρ ἀρνηθείη πάθος ἤδη παλαιωθὲν καὶ μήκει χρόνου βεβαιωθὲν I. 245 b.

bus multo propinquiores erant praeceptores nostri audisset. qui praeter multa alia loquuntur haec: si quis cognovit deum aut cognovisse putatur, eatenus cognovit, quatenus lucis similior apparuit quam aliud quidquam, quippe non similiter collustratum. et id quod exsuperat perfectum putatum est non veritate, sed si cum altero comparatur ob potentiam.

Sed Palamas contra veritatem pugnaturus quum contra nihil dicere possit nec refugium quodquam habeat, ad latebrosos recessus statim oculos vertit. neque intelligere potest se ipsa se manifestissime evinci, quum iis quos iniuria lacessat nihil probabilitatis opponere possit. quod enim disserit ea quae nemo quaesivit unquam quippe aperta, tacet de iis quae se dicturum professus est nullo cogente, simile hoc facit, ac si quis accedens profitetur se dicturum id quod ignorat nemo, quid sit homo. deinde quum dicere coeperit, id quod sit homo dicere non potest, quae vero non cadunt in hominem, haec omnia omnino esse negat, bovem scilicet et equum et cycnum et cornicem et quaecunque humidam in mari vitam agunt. dein etiam brevia S. Maximi verba affert, sed non integra nec sine ea qua est corrumpendi studio relinquit. quomodo enim homo affectum iam invete-

καὶ πλῖον εἰς φύσιν τούτῳ μεταβληθέν; διελὼν γὰρ διχῇ τὸ συνεχὲς τῆς ἐννοίας, καὶ θάτερον ὑφελόμενος τμῆμα, ἡμίεργόν τινα καὶ ἀτελῆ τὴν τοῦ λόγου καταλέλοιπεν ἑκατέρωθεν ἑκατέρωθι φύσιν, οὐκ οἶδ' ὁπότερον, εἴτ' ἐξ ἀμαθίας ἡλικιώτιδος, εἴτε βλάβην ὑπωπτευκὼς ἑαυτῷ. ὅμως αὐτὰ δήπουθεν ἃ διῄρηται αὐτῷ, παραχθέντα μηνύσει τὸ δρᾶμα, τῆς διαιρέσεως ἐξωσθείσης. ἔχει γὰρ οὑτωσίν. "ὁ τοῖς οὖσι μὴ κατ' οὐσίαν ὑπάρχων μεθεκτός, κατ' ἄλλον δὲ τρόπον μετέ-
12 χεσθαι τοῖς δυναμένοις βουλόμενος, τοῦ κατ' οὐσίαν κρυφίου παντελῶς οὐκ ἐξίσταται." ἐνταῦθά οἱ τὸ κατ' οὐσίαν κρύφιον ἀκούσαντι ἀποχρῶν ἐνομίσθη μὴ πλέον ζητεῖν· λυσιτελεῖν γὰρ μᾶλλον ἔδοξε τουτί, μονωθὲν τῶν ἑξῆς, πρός γε τὸ ἀνούσιον ἐλλελεῖφθαι τὸ τηνικαῦτα γενόμενον ἐκεῖνο φῶς ἐξαίφνης ἐν ὄρει τῷ Θαβωρίῳ πρὸς τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ καὶ ἐκστὰν τοῦ κατ' οὐσίαν κρυφίου ὄντος καὶ μηδόλως ἐξισταμένου, ἵν' ὡς ἐξ ὁρμητηρίου δῆθεν τῆς τοῦ ἁγίου ταύτης γραφῆς δύο κηρύττῃ θεότητας ἀκτίστους καὶ διαφόρους ἀλλήλων.

13 Ἔγνωτε, ὦ οὗτοι, κἀντεῦθεν, πῶς τῆς ὁμοίας ἔχεται κακοηθείας ὁ Παλαμᾶς πανταχῇ. δυοῖν γὰρ κἀνταῦθά οἱ γίνεται θάτερον· ἢ γὰρ δι' ἀμαθίαν οὐδαμῇ συνίησι τῶν λεγομένων, ἢ συνιεὶς διὰ τρόπων ὅμως φαυλότητος τὴν Μαξίμου τοῦ θείου καπηλεύει διάνοιαν· ὁ μὲν γὰρ ἅγιος τὸν τῆς ἐνταυθοῖ διειλημμένης αὐτῷ μεθέξεως τρόπον, καθ' ὃν

ratum et longinquitate temporis corroboratum abieccrit et in naturam ipsam immutatum? distracta enim in duas partes integra cogitatione et dein recepta altera parte, semifactam et imperfectam orationis naturam relinquit ab utraque parte reliquit, nescio utrum ex iuvenili inscientia, an ob damni suspicionem. attamen ipsa illa quae distraxit allata docebunt distractionis violentiam. sic enim res se habet. qui creaturis non pro essentia particeptibilis est, sed alia via eis qui possunt cognosci vult, non ab essentiae obscuritate omnino seiunctus est. ibi essentiae obscuritatem quum audisset, sufficere putavit non amplius quaerere. magis enim prodesse existimavit hoc a sequentibus separatum, ad inessentiale relictam lucem illam olim e vestigio in monte Thabor circa Christum salvatorem factam et seiunctam ab essentialiter obscuro et plane non dimoto, ita ut quasi ex huius sacrae scripturae propugnaculo duas profiteatur deitates increatas et inter sese diversas.

Nonne ex eo intelligitis quam simili ubique pravitate Palamas sit obstrictus? aut enim propter inscientiam dictorum nihil intelligit, aut si intelligit pravitatis tamen rationibus divi Maximi sententia abutitur. sanctus enim participationis ibidem tractatae modum,

θέλων, φησίν, ὁ θεὸς μετέχεται, αὐτῷ μόνῳ δείκνυσιν εἶναι
καταληπτὸν τῷ θεῷ, τοῖς δ' ἄλλοις πᾶσιν ἀνέκφαντον· ὁ δὲ
Παλαμᾶς φαινομένην τοῦτον καλῶν ἐνέργειαν, τὴν τοῦ ἁγίου
διαστρέφει διάνοιαν, κακομηχάνως μετοχετεύων εἰς ἃ μὴ
δεῖ. ἐκεῖνο δὲ πῶς οὐκ ἀναιδές, τῷ μὲν Ἕλληνι Πρό- 14
κλῳ, καὶ πάνθ' ὁμοδόξῳ Πλάτωνος, ὁμοδοξεῖν μὲν καὶ ἀλ-
λαχῇ πολλαχῇ, καθὰ καὶ πρόσθεν ἡμῖν κατὰ τῶν πρόσθεν
αὐτοῦ βλασφημιῶν ἐν ταῖς προτέραις ἡμῶν ἀντιρρήσεσιν ἀπο-
δέδεικται, ἔπειτα μηδὲ νῦν ἐπὶ τῇσδε τῆς ἐκείνου κοινωνίας
ἐκλελῆσθαι ἐνταῦθα; λέγει γάρ που ταῖς αὐτοῦ καὶ Πρόκλος
θεολογικαῖς ἐμφιλοσοφῶν ἀποδείξεσιν, ὅτι πᾶν τὸ μετέχον
τοῦ μετεχομένου καταδεέστερον καὶ τὸ μετεχόμενον τοῦ ἀμε-
θέκτου· τὸ γὰρ μετέχον πρὸ τῆς μεθέξεως ἀτελὲς ὄν, τέ-
λειον δὲ τῇ μεθέξει γινόμενον, δεύτερόν ἐστι πάντως τοῦ με-
τεχομένου, καθὸ τέλειόν ἐστι μετασχόν· ὃ γὰρ ἀτελὲς ἦν,
κατὰ τοῦτο τοῦ μετασχεθέντος, ὃ ποιεῖ τέλειον αὐτό, κατα-
δεέστερον. τὸ δὲ μετεχόμενον, τινὸς ὂν καὶ οὐ πάντων, τοῦ
πάντων ὄντος καὶ οὐ τινὸς πάλιν ὑφειμένην ἔλαχεν ὕπαρξιν·
τὸ μὲν γὰρ τῷ πάντων αἰτίῳ συγγενέστερον, τὸ δὲ ἧττον συγ-
γενές. ἡγεῖται ἄρα τὸ μὲν ἀμέθεκτον τῶν μετεχομένων,
ταῦτα δὲ τῶν μετεχόντων.

Ὁρᾷς πῶς καὶ Πρόκλος ἐκεῖνος ὁ τοῖς εἰδώλοις προσ- 15
κείμενος τρεῖς παραδίδωσι τάξεις, καὶ τῇ μὲν πρώτῃ τὸ ἀμέ-

quo deus se cognosci vult, ei ostendit esse comprehensibilem deo, ceteris omnibus incognitam. Palamas autem illum vocans apparentem virtutem, sancti sententiam pervertit, doloso eo, quo non licet, perducendo. nonne impudentis est, cum Graeco illo Proclo, qui cum Platone omnino consentit, et consentire multis aliis locis, ut antea de eius blasphemiis primis nostris refutationibus ostendimus, dein ne nunc quidem illius participationis oblivisci? dicit enim Proclus theologicis usus argumentationibus: omne quod communicet esse imperfectius quam quod communicetur, et id quod communicetur, quam quod communicari nequeat. quod enim communicet ob communicationem imperfectum perfectum autem per communicationem factum, omnino communicato secundum est, quatenus communicans perfectum est quod enim imperfectum fuit, ad illud communicatum quod ipsum perfectum reddit, imperfectum est. quod communicatur cum aliquo et non cum omnibus, eius quod universum est et non alicuius subiectam consecutus est essentiam. hoc enim universi caussato magis cognatum, illud minus cognatum. praestat igitur incommunicabile communicatis, communicata autem communicantibus.

Videsne, quomodo Proclus ille idolis addictus tres propo-

θεκτον ἀπονέμει καὶ τέλειον καὶ ἡγούμενον εἴτουν ὑπερκείμενον, τῇ δὲ δευτέρᾳ τὸ μετέχον καὶ μετεχόμενον καὶ τοῦ πρώτου καταδεέστερον, καὶ ἅμα μέσον ἀτελοῦς καὶ τελείου, τῇ δὲ τρίτῃ τό τε ἀτελὲς καὶ μετέχον μέν, οὐ μετεχόμενον δέ. σκεπτέον οὖν καὶ ὅπως συμφώνως ἐκείνῳ καὶ Παλαμᾶς ὄντα διπλοῦν τὸν Χριστὸν κἀκ μόνων δυοῖν φύσεων, θεότητος λέγω καὶ ἀνθρωπότητος, σύνθετον, εἰς τριπλοῦν αὐτὸς αὐτὸν κατὰ τὸ Θαβώριον ἐδογμάτισεν ὄρος μεταπεπλάσθαι· μέσην γὰρ ἄλλην ἄκτιστον παρεμβαλὼν θεότητα, τὸ φῶς ἐκεῖνο,
f. 246 a. ὑφειμένην ἐκήρυξε καὶ αὐτὸς κατὰ Πρόκλον κεκτῆσθαι τὴν τάξιν μεταξὺ τελείου καὶ ἀτελοῦς, καὶ μετέχον καὶ μετεχόμε-
10 νον εἶναι. καὶ τό γε εἰθισμένον αὐτῷ πλεονεκτεῖν πανταχῇ τοῖς κακοῖς, προσέθηκε κἀνταῦθα καὶ αὐτὸς οἴκοθεν τῷ ἀκτίστῳ καὶ ἀνουσίῳ τὸ ὁρατόν, ταῦτα δὴ τὰ ἀξύμβλητα. καὶ οὐκ αἰδεῖται συκοφαντῶν καὶ μάρτυρα παράγων τὸν σοφώτατον ἐκεῖνον καὶ θεῖον Μάξιμον τοῖς βρεφικοῖς αὐτοῦ ψελλίσμασι καὶ βλασφήμοις παραληρήμασιν. οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐκεῖνο συνῆκεν ἐκείνου λέγοντος αὖθις, ὡς πάντων τῶν ὄντων καὶ μετεχόντων καὶ μεθεκτῶν ἀπειράκις ἀπείρως ὑπερεξῄρηται ὁ θεός· εἰ γὰρ τὸ μεθεκτὸν ἐκεῖνο φῶς τὴν αὐτὴν τῷ μετέχοντι τάξιν ἔχει, καὶ ἀπειράκις ἀπείρως ὑφεῖται τὸν αὐτὸν τοῖς κτίσμασι τρόπον, ἔσται ἄρα δυοῖν θάτερον· ἢ γὰρ κτίσμα καὶ αὐτὸ κατὰ ταὐτὸν τοῖς μετέχουσι

nit ordines", quorum primo participtibile vindicat et absolutum et principale, id est subiectum, secundo id quod participat et quod participatur et priore minus absolutum et medium simul inter non absolutum et absolutum, tertio non absolutum et id quod participat et quod participatur, videndum etiam est, quomodo cum illo consentiens Palamas duplicem Christum ex duabus tantum naturis, deitatis et humanitatis, compositum in triplicem in monte Thabor immutatum docuerit. aliam enim mediam increatam deitatem interpositam dixit secundum Proclum locum habere inter absolutum et non absolutum et esse id quod participat et quod participatur." et qua ubique pravitate abundare solebat, ibidem increato et inessentiali visibile addidit. haec vero conferri non possunt, nec veretur, ne falsis argumentationibus testem illum et divinum et sapientissimum Maximum puerili sermone et blasphemiarum ineptiis usus coarguat. nec enim intellexit illius orationem, supra omnia quae participant et quae participantur esse in infinitum elatum deum. si enim participata illa lux eundem cum participanti ordinem habet et in infinitum eidem cum creaturis rationi subiecta est, fiet ex duobus alterum. nam aut creatum idem ac participantia opera, aut omnia

ποιήμασιν, ἢ τὰ μετέχοντα πάντα ποιήματα ἔσονται πάντως ἄκτιστα· ὡς γὰρ τὰ τοῦ αὐτοῦ διπλάσια ἴσα ἀλλήλοις ἀναμφιβόλως 17 ἐστί, καὶ αὖ τὰ τοῦ αὐτοῦ γε ἡμίση ἴσα ὁμοίως ἀλλήλοις, ἔπειτ' ἂν πάντως καὶ τὰ τοῦ αὐτοῦ ἀπειράκις ἀπείρως ὑφειμένα ἴσα ἀλλήλοις εἶναι καὶ ὁμότιμα καὶ ὁμοταγῆ κατά γε τὸ ἐκτίσθαι καὶ ὑφεῖσθαι· ὧν γὰρ ἀπειράκις ἀπείρως ὑπερεξῄρηται ὁ θεός, ταῦτα πάντ' ἀπειράκις ἀπείρως ὑφεῖται τοῦ θεοῦ καὶ χώραν ἐπ' ἴσης ἔχει τοῖς κτίσμασι τὴν αὐτήν· μετὰ γὰρ τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης καὶ ὁ μέγας φάσκει Βασίλειος τὰ ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ παρ' ὁτονοῦν ὑπερεχόμενα ἴσα ἀλλήλοις εἶναι.

Ἀλλὰ τούτων μὲν ἅλις· ἔχετε γὰρ μαθόντες τὴν αἰτίαν 18 δι' ἣν τὰ ἑξῆς τῆς τοῦ ἁγίου ῥήσεως σεσιγηκὼς ἡμιτελῆ καὶ τὸν ἐκείνου συγκαταλέλοιπε νοῦν. βουλόμενος γὰρ ἵνα τριπλοῦν κατὰ σύνθεσιν ἐν τῷ Θαβωρίῳ πεποιηκὼς τὸν Χριστὸν συνάναρχόν τε καὶ συναΐδιον ἀποδείξῃ τῇ αὐτοῦ θεότητι καὶ τὸ περὶ αὐτὸν ἐκεῖνο τηνικαῦτα γενόμενον φῶς, ὡς εἶναι τῷ Χριστῷ δύο μὲν ἀκτίστους ἐκεῖθεν θεότητας τοῦ λοιποῦ, δύο δ' ἀκολούθως ἀκτίστους θελήσεις, καὶ τρίτην τὴν ἀνθρωπότητα, ἔπειτ' ἀπαγορεύοντα θεασάμενος τὸν θεῖον Μάξιμον ἐν ταὐτῷ, καὶ "τὸ θελήσει τοῦ πεποιηκότος γενόμενον" λέγοντα "οὐκ ἂν εἴη ποτὲ τῷ θελήσαντι αὐτὸ γενέσθαι συναΐδιον," τριχῇ καὶ τετραχῇ τεμαχίσας, ὃ μὲν ἐδυνήθη

participantia opera erunt omnino increata. etenim eiusdem duplicia inter se omnino paria sunt et eiusdem dimidia similiter inter se paria, etiam omnino eiusdem in infinitum subiecta inter se paria sunt et eiusdem pretii et ordinis, quod ad creationem et subiectionem pertinet, nam supra haec in infinitum elatus est deus, haec omnia in infinitum inferiora deo sunt et locum eundem cum creaturis habent. eadem ratione magnus Basilius quae cum eadem mensura in quacunque re evadunt, inter sese paria esse dicit.

Sed de his iam satis. audistis enim causam, cur sequentia sacri sermonis silentio praetermiserit dimidia et illius sententiam plane reliquerit. voluit enim Christum in Thabor triplicem redditum et principalem et aeternum ostendere per eius deitatem, et quod attinet lucem illam tum circa eum factam, Christo esse duas increatas deitates, duas porro increatas voluntates, tertiam humanitatem. dein ubi divinum Maximum vidit dicentem voluntate creatoris factam esse, non posse unquam volenti eam fieri coaeternam tripliciter et quatrupliciter divisit et quam partem falsis argu-

συκοφαντῆσαι καὶ διαστρέψαι μέρος, εἰλήφει, ὃ δ' οὔ, τοῦτο δ' οὔ.

10 Καὶ τάδε μὲν τοιαύτην ἔσχε τὴν λύσιν· νῦν δὲ δεῖξαι πρόκειται, τί τὸ τὴν τῆς ἀθεάτου θεότητος παρανοῖξαι δόξαν ὧδε δηλοῖ· ἐντεῦθεν καὶ γὰρ ὡς ἐκ ῥίζης τινὸς πάλαι μὲν Εὐσεβίῳ τῷ τῶν εἰκονομάχων ἐκείνῳ προέδρῳ, νῦν δὲ Παλαμᾷ συνερρύηκε, τῆς ὁμοίας κακίας ἡγμένῳ, μακρᾶς τῆς πλάνης τὰς τῶν ἁπλουστέρων ἐμπεπληκέναι ἀκοάς, αὐτῷ τε παρανοίᾳ χρησαμένῳ μάλα τι ὀλεθρίῳ, καὶ ἅμα ἑαυτῷ τοὺς ἄλλους ὁμοίως χρῆσθαι βιαζομένῳ· ᾧ γὰρ τὴν γνώμην σκολιά τις παραφροσύνη χειρωσαμένη, καθάπερ τὴν Ἀθηναίων ἀκρόπολιν πάλαι Πεισίστρατος, τῶν λεγομένων αὐτόνομος γίνεται πρύτανις, τούτῳ δὴ μηδὲ μικρὰ φροντίζειν ἔστι
f. 246 b. μηδαμῇ μηδενός, μήτ' αἰδοῖ τινὶ τὸ τῆς γλώττης συστέλλειν ἀκόλαστον, μήθ' ὧν ἐξαπατᾷ φείδεσθαι μηδενός, ἄχρις ἂν εἰς τὸν αὐτῷ προσήκοντα μάλα τι πλείστους ἅμα αὐτῷ συγ-
20 κατορύξῃ κρημνόν. ᾧ δ' ὑγιαίνοντι συμβαίνει κεχρῆσθαι τῷ νῷ, οὐκ ἀωρίᾳ δίδωσιν οὑτοσὶ λογισμῶν ἑαυτόν· οὐδὲ δέος ἐξαπατηθέντα ποτὲ δι' ἀκοὴν αὐτὸν οἱασδηποτοῦν λέξεως, δι' οἱονδήτινα τρόπον ἀνθρωποπρεπῶς ἐνίοτε λεχθείσης, ὀλισθαίνειν περὶ τὴν πίστιν, ἄχρις ἂν ὁμολογοῦσαν ἔχῃ τὴν διάνοιαν τῷ τῆς ψυχῆς συνειδότι, μήθ' ὁρᾶσθαι δύνασθαι σωματικοῖς τὴν ἄκτιστον θεότητά ποτ' ὀφθαλμοῖς, μήτ' ἀλλοίωσιν μηδὲ

mentationibus pervertere poterat sustulit. sed neque hoc neque illud poterat.

Haec eum finem habuerunt. iam reliquum est ostendere, quomodo invisibilis deitatis gloriam aperiri sic confirmet, unde tanquam e radice factum est quondam, ut Eusebius iconomachorum ille antistes, nunc autem Palamas, similis improbitatis auctor multis erroribus simplicium hominum aures impleuerit, quum opinione ipse uteretur sane perniciosa et alios similiter ea frui cogeret. cui enim contorta amentia sententiam cepit, ut Atheniensium arce quondam Pisistratus potitus orationum dux fuit suo iure, is ne minimum quidem de quaquam re discernere potest nec verecundia quadam linguae impudentiam coercere neque iis, quos fraudatur parcere, donec in periculum sibi iustum secum simul permultos trahat. homo sanae mentis ratione utitur, non immaturitati rationum se tradit nec metuendum est, ne captus unquam audito quopiam sermone, qualiscunque hominum more interdum profertur, in fide offendat, donec sententiam cum mentis conscientia congruentem teneat: nec posse conspici unquam corporeis quidem oculis increatam deitatem nec va-

τροπὴν ποθ' ὑπομένειν ἡντινοῦν. εἰ γὰρ μὴ τοῦτ' εἴη, κω-
λύσει τῶν πάντων οὐδὲν πρὸς ἀσέβειαν ἔχειν ἐπιρρεπῶς ἀεὶ
καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν κλονεῖσθαι καὶ περιτρέπεσθαι
πάντα τινά, καθάπερ ἀνερμάτιστον σκάφος ἐφ' ὑγρῶν ἀστα-
τούσης θαλάσσης κυμάτων ταλαντευόμενον ἐφ' ἑκάτερα καὶ
παντοίαις ἀνέμων πνοαῖς ἀγόμενόν τε καὶ φερόμενον πλημ-
μελῶς. κατὰ γὰρ τὸν μέγαν Βασίλειον, εἴ τις ἀβασανίστως 21
προσέχει τοῖς γράμμασι, πρὸς Ἑλληνικούς τε καὶ Ἰουδαϊκοὺς
ὁμοῦ καὶ γραώδεις μύθους ἐκτραπήσεται, καὶ πτωχὸς παν-
τελῶς τῶν ἀξίων περὶ θεοῦ νοημάτων καταγηράσει. ἀλλὰ
τῷ γε διπλοῦν τε καὶ σύνθετον ἀκριβῶς τὸν Χριστὸν ἐγνω-
κότι μὲν ἐκ τῶν θεϊκῶν νῦν δ' ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων ... δηλούσης
τὸ συναμφότερον, οὐ μέγα ἔργον τὰ μὲν ὑψηλὰ τῇ θεότητι
νέμειν, τὰ δ' ὑφειμένα τῇ ἀνθρωπότητι· καὶ ὅταν ἀκούῃ
"σὰρξ τε ὁ λόγος ἐγένετο" καὶ αὖθις "ὀλίγαι ῥανίδες αἵματος
θεοῦ κόσμον ὅλον ἥγιασαν," οὐ μεταβολὴν οὐδὲ τροπὴν ὅλως
ὑπολήψεται τῆς θεότητος. οὐδ' ὅτε θεοῦ υἱὸν ἀκούει τὸν 22
ἄνθρωπον, θεῷ φυσικὴν ἐννοήσει τὴν κάτω γέννησιν. ναὶ
μὴν οὐδὲ μεταμόρφωσιν ἀκούσας τοῖς τῶν εἰκονομάχων ὑπα-
χθήσεται λόγοις, ὥστε μεταβολὴν καὶ τροπὴν σαρκὸς εἰς ἄκτι-
στον ἐννενοηκέναι θεότητα ἢ θεότητος μετουσίωσιν εἰς ὑφει-
μένην καὶ ἀνυπόστατον ἄλλην καὶ ἀνούσιον θεότητα κατὰ τὸν
Παλαμᾶν. εἰ δὲ τοῦθ' οὕτω, πολλῷ μᾶλλον οὐδ' ὅτε δόξαν ἀκού-

riationem aut mutationem ullam subesse. quod si non esset, nihil omnino impediret, quominus ad impietatem propenderet et diu noctuque circumferretur et iactaretur, ut inanis navis aestuantis maris fluctibus huc illuc iactata et multis ventis agitata et in perniciem ducta. etenim, ut ait magnus Basilius, si quis temere ad scripta animum attulerit, ad Graecorum Iudaeorumque fabulas perveniet et egenus digna dei cognitione senescit. sed ei, qui duplicem et compositum ex divino et humano compositum Christum intellexit, non magnum opus est, grandia deitati tribuere, infima humanitati. et si audierit "caro factum est verbum," et rursus "nonnullae divini sanguinis guttae universum mundum sanarunt" non mutationem aut variationem omnino deitatis esse coniiciet nec ubi dei filium audit esse hominem, deo naturalem fuisse originem intelliget. quin etiam si de transfiguratione audierit, non iconomachorum dictis decipietur, ita ut mutationem et variationem carnis in increatam deitatem intelligat, aut deitatis transsubstantiationem in subiectam et insubstantialem alteram et inessentialem deitatem secundum Palamam. quod si ita est, multo minus ubi gloriam deitatis paulum subapertae aut subindicatae audierit,

σῆ θεότητος μικρὸν παρανοιχθείσης ἢ παραδειχθείσης, πρὸς ἀτόπους ἐννοίας καὶ μάλα τῇ εὐσεβείᾳ ἀπᾳδούσας ἐξενεχθήσεται, μηδαμῇ μηδὲ τῷ τῆς ἐπιστήμης φωτὶ ἁρμοττούσας.

23 ὥστε καὶ σφόδρα θαυμάζειν ἐμοὶ περίεστι, πῶς καὶ πόθεν ὁ Παλαμᾶς εἰς τοιαύτας εὐθὺς ἐκτετόπισται βλασφημίας. οὐ γὰρ ἔχει λέγειν ὡς παραστατικὸν οὔτε τὸ παραδειχθῆναι οὔτε τὸ μικρῶς πως ἀνοιγῆναι θεότητα τοῦ θεότητος νοεῖν ἐκεῖνο τέως γεγενῆσθαι τὸ φῶς. λειπούσης μὲν γὰρ τῆς παρὰ προθέσεως καὶ τοῦ "μικρῶς πῶς ἔδειξε" καὶ τοῦ "μικρὸν παρήνοιξε" καὶ τῶν ὁμοίων, εἶχεν ἄν πως αὐτός τε καὶ τὸ τῶν εἰκονομάχων σμῆνος, εἰ καὶ μὴ δικαίως, ἀλλ' οὖν εἶχέ τινα πρόφασιν ἴσως τῆς τοιαύτης αὐτῶν αἱρέσεως· νῦν δ' οὐδεμία οἱ λείπεται πρόφασις. καὶ γὰρ τῇ διδασκαλίᾳ τῆς τῶν λέξεων ἐπιστήμης οἱ θεῖοι τῆς ἐκκλησίας πατέρες ἑπό- f. 247 a μενοι, θεραπείας τοιαύτας τοῖς οὕτω τόλμης ἔχουσι διανοή-

24 μασιν αὐτοί τε ἐπιφέρουσι καὶ ἡμᾶς παραινοῦσι. φασὶ γὰρ καὶ οἱ τῆς Ἑλλάδος σοφίας καὶ ἐπιστήμης ἐφευρεταὶ τά τε ἄλλα καὶ θεραπείαν εἶναι τῶν τοιούτων βραχεῖαν προσθήκην· τὸ γὰρ οἷον καὶ μονονουχὶ καὶ ἴσως καὶ τὸ τῶν προθέσεων πολύσημον καὶ διάφορον τοῖς λόγοις προσλαμβανόμενον βραχεῖα μέν ἐστι προσθήκη τοῖς λόγοις, ἀλλὰ πάνυ τι σφόδρα τὸ τῆς ἐννοίας ἀκόλαστον καὶ φλεγμαῖνον λεαίνει, καθάπερ τὰ πρὸς τῶν Ἀσκληπιαδῶν τοῖς νοσοῦσιν ἐπαγόμενα φάρμακα· καὶ μεσταὶ μὲν ἱεραὶ τῶν τοιούτων βίβλοι, με-

ad sententias ineptas et a religione alienissimas perducetur, et ab intelligentiae lumine abhorrentes, ita ut vehementer mihi mirari liceat, quo tandem modo Palamas statim ad tales blasphemias pervenerit. non enim dici tanquam certum potest, nec quod ad subindicatam nec quod ad subapertam deitatem pertinet, deitatis intelligentiae lucem illam factam esse. relicta enim praepositione "sub" et relictis "subindicavit et subaperuit" at quae sunt similia, haberet et ipse et iconomachorum turbam, etsi non iustam, tamen haberet causam huiusmodi haereseos. nunc vero nulla superest causa; locutionum enim rationem secuti divini ecclesiae patres ad eiusmodi venerationis insolentissimas sententias et ipsi inclinant et nos adhortantur. nam Graeciae sapientiae et scientiae inventores praeter alia etiam brevem eiusmodi vocabulorum venerationem esse, v. g. illud "fere" aut "fortasse" et quaecunque adiectionis variae et diversae sermonibus adhibentur. breves quidem adiectiones orationis sunt, sed graviorem et insolentiorem sententiam valde mitigant, quemadmodum ab Asclepiadis aegris adhibentur medicinae. et pleni eiusmodi vocabulorum sacri libri, pleni At-

σταὶ δ' Ἀττικαί, μεστοὶ δ' ὁπόσοι διὰ γλώττης ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ τοῖς ἀνθρώποις ἀνύονται δίαυλοι. τὸ μὲν γὰρ "ὁ παρὼν καιρός, ὦ Ἀθηναῖοι, μονονουχὶ λέγει φωνὴν ἀφιείς," Δημοσθένους ὄν, καὶ αὖ τὸ "οἷον ἁλμυρὰν ἀκοὴν ἀποκλύσασθαι" Πλάτωνος, καὶ τὸ "μικροῦ δέω λέγειν," καὶ ὅσα τοιαῦτα, συστέλλει πως τὸ αὔθαδες τῆς ἐννοίας, ὡς μήτ' ἐκεῖ λαλητικὸν ζῶον οἴεσθαι τὸν καιρόν, μήτ' ἐνταῦθα θαλαττίας ἅλμης ἄντικρυς ἀπόζειν τὸν λόγον. καὶ ἵνα τὰν μέσῳ παρέντες εἰς τὸν προκείμενον ἀνέλθωμεν δρόμον, τῆς αὐτῆς καὶ οἱ θεῖοι πατέρες ἐχόμενοι γνώμης καὶ ἐπιστήμης, κἀπὶ τῆσδε τῆς ἑορτῆς, τοῦ μὲν γυμνῶς τε καὶ ἀπαρακαλύπτως εἰπεῖν ὀφθαλμοῖς ἀνθρωπίνοις τὴν ἄκτιστον ὁρᾶσθαι θεότητα παντάπασιν ἀπέσχοντο· καὶ οὐκ ἄν τις δείξειέ ποτε, κἂν σωφρονοίη κἂν μαίνοιτο, οὔτε γραφὴν οὔτε βίβλον, οὔθ' ἱερὰν οὔθ' ἑλληνίζουσαν, οὔτε σωφρονοῦσαν οὔτε μαινομένην, τοσαύτης ἀσεβείας μετεσχηκυῖαν ἄχρι καὶ ἐς δεῦρο· πῶς γάρ, οἳ καὶ ψυχὴν ἡμῖν ἡμετέραν ἀθέατον ἴσασιν οὖσαν καὶ φύσιν ἀγγελικήν, καὶ ὃ μὴ σῶμα, μηδ' ἐν σώματι πᾶν; εἰ γὰρ οἱ ἅγιοι, φησὶν ὁ θεῖος Χρυσόστομος, καὶ πνεύματος ἁγίου ἠξιωμένοι, ὥσπερ καὶ ὁ ἀνὴρ τῶν ἐπιθυμιῶν θεασάμενος ἀγγέλου παρουσίαν, οὐκ αὐτὴν τὴν οὐσίαν (πῶς γὰρ οἷόν τε ἀσώματον οὐσίαν ἰδεῖν;) ἀλλὰ μετασχηματισθεῖσαν τὴν ἐνέργειαν, μικροῦ δεῖν καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ἀφῆκε, καὶ

tici, pleni quicunque omni tempore et loco confecti sunt. illud enim "hodiernum tempus, Athenienses, paene loquitur voce amissa" Demosthenis est, et idem "quasi amarum nuntium respuere" Platonis, et illud "minus opus est dicere," et quae sunt similia, fortiorem sententiam quodammodo corrcent, ita ut neque hic loquens animal putetur esse tempus, neque illic marinam amaritudinem olere oratio. atque ut remotiora relinquamus et ad propositam viam redeamus, eandem divini patres sententiam et doctrinam tenuerunt et in festo illo omnino caverunt, ne aperte et plane dicerent oculis humanis increatam cerni deitatem. nec quisquam sive sapiens sive insipiens ostenderit unquam, vel scriptum vel librum aut sacrum aut profanum, aut prudenter conscriptum aut furiose, tanta impletum impietate usque ad hoc tempus. quomodo enim animum nostram sciunt invisibilem esse et angelicam naturam et quidquid in corpore non corpus est. si enim, divinus Chrysostomus ait, sancti spiritus divini participes facti et vir videns exspectationum angelum praesentem, non ipsam essentiam (nullo enim modo licet incorpoream essentiam videre, sed concretam virtutem) paene ipsam animam amisit et talis tantusque vir amens fere iacuit, quis est,

ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικοῦτος ἀνὴρ ἄπνους σχεδὸν ἔκειτο, τίς ἄν,
27 κἂν σφόδρα μεμηνὼς ᾖ, καταδέξαιτο τὸ βλάσφημον; τὸ μὲν δὴ
οὖν ἀπαρακαλύπτως καὶ γυμνῶς τοιαῦτα λέγειν καὶ νοεῖν οἱ
θεῖοι πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς εὐσεβείας ἥκιστα παντάπασιν
ἔσχον· ὃ δὲ κατ' οἰκονομίαν τινὰ παρὰ θεοῦ γεγονος λέγειν
προήχθησαν, κολάζοντές πως κἀκεῖνο καὶ βραχείᾳ τινὶ θερα-
πεύοντες προσθήκῃ τὸ ἐπίφθονον ἀπήγγειλαν, ὡς κἀνταῦθα
τῆς γε δήπου τελείας ἐμφανείας καὶ δείξεως τὸν ἡμῶν ἀπά-
γοντες νοῦν βραχείᾳ ταύτῃ, τῇ τῆς παρά προθέσεως δηλαδή,
προσθήκῃ τῆς ἐς τὰ ἀδύνατα συνέστειλαν ὁρμῆς οὑτωσί πως
f. 247 b. τὸ αὔθαδες. ἵνα δὲ καὶ ὑποδείγμασιν ἑτέροις τὸν λόγον δια-
28 λευκάνωμεν, ὁ μελῳδὸς ἐκεῖνος αὐτίκα παρίτω μοι, "σύμ-
βολα" φάσκων "τῆς ταφῆς σου παρέδειξας πάλαι τὰς ὁρά-
σεις πληθύνας." μᾶλλον δ' ἐκεῖνα παρίτω ἃ Γρηγορίῳ
τῷ θεολόγῳ περὶ τοῦ πάσχα πεφιλοσόφηται· "ὅταν αὐτό"
φησι "πίνῃ καινὸν μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρός,
ἀποκαλύπτων καὶ διδάσκων ἃ νῦν μετρίως παρέδειξεν."
ὁρᾷς πῶς ἡ παρά πρόθεσις παρακρούεται μὲν τὴν τέ-
λειαν τῆς ἀληθείας ἔνδειξιν, ἀντεισάγει δὲ τὴν σκιώδη καὶ
ἀτελῆ. καὶ πάλιν ἐγκαινίζεται δὲ καὶ ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυ-
ρίου καὶ λίαν πολυτελῶς, ἣν θεὸς παρέδειξε καὶ Μωσῆς
ἐπήξατο καὶ Βεσελεὴλ ἐτελείωσε, τυπικῶς δηλαδὴ καὶ ἥκιστά
πω κατ' οὐσίαν· "ὅρα" γάρ φησι "ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν
29 τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει." καὶ ἄγγελοι δέ, φη-

etsi admodum insipiens, qui illusionem inde concipiat. non igitur aperte et inocculte talia omnino aut cogitare aut proferre divini patres et ecclesiae magistri solebant. quod autem a deo factum ad rationem quandam locuti sunt, coercendo illud quodammodo et brevi cuidam adiectioni serviendo inusitatum protulerunt, ita ut absolutae notionis et significationis mente nostra remota, hac brevi praepositionis "sub" adiectione infinitis quibusdam finibus circumscripserint. ut vero aliis argumentis orationem distinguamus, poeta ille statim mihi appareat. qui dicit: signi sepulchri tui ostendisti olim dilatando. aut potius illa, quae Gregorius theologus de pascha disseruit: quando, inquit, novum illud bibet in regno patris, ubi aperiet et docebit, quae imperfecta significavit.

Videsne, quomodo praepositio "sub" absolutam veritatis notionem removet, adumbratam autem et non absolutam introducit? et rursus testimonii scena commemoratur magna cum magnificentia, quam deus indicavit et Moses exstruxit et Beseliel perfectam reliquit, typico modo, minime ad veritatem. vide enim, inquit, ut facias cuncta

σὶν ὁ θεῖος Χρυσόστομος, παρ' ἀνθρώποις φανέντες τὸ τῆς οἰκείας φύσεως ἀπαστράπτον φῶς παρήνοιξαν· ἡ γὰρ παρά πρόθεσις κολαστικόν τινα δείκνυσι τρόπον ἐν τούτοις τε καὶ τοῖς ὁμοίοις τούτοις, οἱονεὶ διὰ παραπετάσματος τὴν ἀλήθειαν κρυπτομένην συμβολικῶς ὑπεμφαίνουσα. διὸ καὶ παραδειχθεῖσαν ἢ παρανοιχθεῖσαν ἀκούοντες θεότητα οὐκ αὐτὴν ἀμέσως νοοῦμεν δειχθεῖσαν τὴν ἄκτιστον οὐσίαν· ἀλλὰ διὰ τῆς παρά μᾶλλον προθέσεως ῥᾷστα παρακρουόμεθα τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν καὶ τὸ ἄτοπον ἐντεῦθεν συστέλλομεν τοῦ τολμήματος, συγκαταβάσεως εἶναι ταῦτα καὶ οὐκ αὐτῆς δηλωτικὰ τῆς οὐσίας· καθὰ καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἑρμηνεύων τὸ "ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην," συγκατέβη φησί, καὶ οὐ τοῦτο ὅπερ ἦν ἐφάνη· ἐπειδὴ γάρ, φησίν, ἔμελλεν αὐτοῦ ὁ υἱὸς διὰ σαρκὸς φανήσεσθαι ἡμῖν, ἄνωθεν αὐτοὺς προεγύμναζεν ὁρᾶν τοῦ θεοῦ τὴν οὐσίαν ὡς αὐτοῖς δυνατόν. καὶ πάλιν "σάρκα" φησὶ "περιεβάλετο ὁ θεός, ἵνα μὴ γυμνῇ τῇ θεότητι προσβαλὼν πάντας ἀπολέσῃ, μηδενὸς δυναμένου τὴν ἀπρόσιτον ἐκείνου τοῦ φωτὸς προσβολὴν ἐνεγκεῖν."

Τὰ δ' αὐτὰ καὶ ὁ θεῖος διέξεισι Μάξιμος, "οὐκ ἐκ τῆς 30
οὐσίας αὐτοῦ τὸν θεὸν" λέγων "γινώσκομεν, ἀλλ' ἐκ τῆς μεγαλουργίας τῶν ὄντων· διὰ γὰρ τούτων ὡς δι' ἐσόπτρων

ad imaginem tibi in monte demonstratam. et angeli, ait divinus Chrysostomus, quum hominibus apparebant, splendentem propriae naturae lucem recluserunt; nam praepositio "sub" circumscriptam quandam efficit dicendi rationem in his et aliis eiusmodi locutionibus, quasi per velucrum occultam veritatem symbolice prolatura. ideo quum submonstratam et subapertam deitatem audiamus, non ipsam immediate monstratam cogitamus increatam essentiam sed per praepositionem "sub" facile mitigamus talem sententiam et insolentiae incommodum coercemus. ad leniendum talia sunt, non ad ipsam sententiam explicandam. quemadmodum divinus Chrysostomus interpretaturus illud: "equidem oculos dilatavi et prophetarum manibus me figuravi; descendi et non id quod eram apparui" quum enim, inquit, filius eius per carnem nobis appareret, coelitus hominum oculos aperuit, ut essentiam dei qualem poterant viderent. et rursus: carnem, inquit, induit deus, ne nuda deitate explicata omnes deperderet, quoniam nemo inaccessibiles illius luminis radios ferre potest.

Idem divinus Maximus disserit: non ex essentia deum cognoscimus, sed ex rerum creatarum magnificentia, quibus quasi per speculum infinitam bonitatem et sapientiam et potentiam eius animadverti-

τὴν ἄπειρον ἀγαθότητα καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν αὐτοῦ κατανοοῦμεν." ὁρᾷς πῶς ἀνάγκη πειστέον ἡμῖν ἐστίν, ὡς δι' ἐσόπτρου τοῦ προσλήμματος, συγκαταβάσει χρησάμενον τὸν
f. 248 a. θεάνθρωπον λόγον κἀπὶ τοῦ ὄρους ἐκείνου παραδειχθῆναι μέν, οὐ δειχθῆναι δέ, καὶ παραγυμνῶσαι μέν, οὐ γυμνῶσαι δὲ τὴν τῆς ἀκτίστου θεότητος οὐσίαν αὐτοῦ, οὐδ' ἑτέραν τῆς οὐσίας αὐτοῦ θεότητα ἀνυπόστατόν τε καὶ ὁρατὴν καὶ ἄκτιστον καὶ ὑφειμένην ἐκεῖ πεπραχέναι κατὰ τὴν τῶν ἀσεβούντων παρανομίαν· ἀνθρωπίνης γὰρ μορφῆς ἀλλοίωσις ἡ μεταμόρφωσις ἦν, καὶ οὐ μετουσίωσις τῆς ἀναλλοιώτου θεότη-
31 τος. καθὰ καὶ ὁ μελῳδὸς διέξεισι θεῖος Κοσμᾶς, "τὴν ἀνθρωπίνην" λέγων "ἀμαυρωθεῖσαν ἐλάμπρυνας πάλαι φύσιν, καὶ ἀλλοιώσει τῆς μορφῆς σου ἐθεούργησας." εἰ δ' οὖν προσεκτέον τί περὶ τούτου καὶ ὁ θεῖος διέξεισι Χρυσορρήμων, "πορευθῶμεν" φησὶν "ἐπὶ τὸ ὄρος τῷ λόγῳ, ἔνθα μετεμορφώθη Χριστός. ἴδωμεν αὐτὸν λάμποντα ὥσπερ ἔλαμψε. καί τοι οὐδ' οὕτω πᾶσαν ἡμῖν ἔδειξε τὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος λαμπρότητα. ὅτι γὰρ συγκατάβασις ἦν τὸ φαινόμενον ἀλλ' οὐκ ἐπίδειξις τοῦ πράγματος ἀκριβής, ἀπ' αὐτῶν δῆλον τῶν τοῦ εὐαγγελίου ῥημάτων. τί γάρ φησιν; ἔλαμψεν ὡς ὁ ἥλιος. ἡ δὲ τῶν ἀφθάρτων σωμάτων δόξα οὐ τοσοῦτον ἀφίησι τὸ φῶς ὅσον τοῦτο τὸ σῶμα τὸ φθαρτόν, οὐδὲ τοιοῦτον οἷον καὶ θνητοῖς ὄμμασι γενέσθαι χωρητόν, ἀλλ' ἀφθάρ-

mus. vides ut concedendum est quasi speculo adiectionis mitigatione usum divino humanum verbum in monte illo submonstratum quidem esse, non autem monstratum et subaperuisse, non aperuisse increatae deitatis essentiam et non alteram essentiae suae deitatem insubstantialem et visibilem et increatam et subiectam effecisse secundum impiorum opinionem. humanae enim formae variatio fuit transfiguratio, et non permutatio immutabilis deitatis. ut poeta dicit divinus cosmas: humanam occultam olim naturam illuminasti et variatione formae tuae deum ostendisti. si adiiciendum est aliquid de hac re, divinus Chrysostomus disserit: proficiscamur, inquit, in oratione nostra ad urbem, ubi transfiguratus est Christus. videamus eum lucentem sicut lucebat. quamquam non ita omnem nobis futuri temporis gloriam ostendit; nam mitigationem esse id quod apparuit, non accuratam rei patefactionem ex ipsis evangelii verbis apparet. quid enim, inquit, lucebat ut sol. incorruptibilium corporum gloria non tantam emittit lucem, quantam hoc corpus corruptibile nec qualem humanis oculis licet fieri, sed incorruptibilibus et immortalibus oculis opus est ad eius contemplationem. audisne? non enim incorruptibile corpus e virgine habuit. haec

των καὶ ἀθανάτων δεόμενον ὀφθαλμῶν πρὸς τὴν θέαν αὐ-
τοῦ." ἀκούεις; οὐ γὰρ ἄφθαρτον ἔλαβεν ἐκ παρθένου σῶμα 32
(τοῦτο γὰρ τῆς Μαρκίωνός ἐστι λέγειν αἱρέσεως), οὐδ' ἄκτι-
στον αὐτὸ πεποίηκέ τε καὶ ἔκτισεν ὁ θεῖος λόγος (τοῦτο γὰρ
τῆς τῶν εἰκονομάχων ὑπάρχει λέγειν αἱρέσεως)· ἀλλ' ἡ
ἀναλλοίωτος φύσις, ὥς ὁ θεῖος αὖθίς φησι μελῳδός, τῇ βρο-
τείᾳ μιχθεῖσα, τῆς ἐμφεροῦς ἀΰλου θεότητος φῶς παραγυ-
μνοῦσα τοῖς ἀποστόλοις ἀποῤῥήτως ἐξέλαμψε. καὶ πάλιν,
ἀμυδροὺς θεϊκῆς αὐγῆς παρεγύμνου χαρακτῆρας. ὁρᾷς πῶς
πανταχῇ πάντες οἱ τῆς εὐσεβοῦς ἐκκλησίας διδάσκαλοι τὴν
ἀμυδρὰν καὶ οὐ μάλα ἄμεσον διὰ τῆς παρὰ προθέσεως ἐμ-
φαίνουσι δήλωσιν. εἰ δ' οὖν, παρελθόντες ὁμοῦ πάντες οἱ
τῆς Παλαμικῆς θιασῶται φατρίας δεικνύτωσαν ποῦ τῆς γρα-
φῆς εὑρίσκεται λέγων τις τῶν ἁπάντων ἁγίων ἄκτιστον ἄλλην
ἀνούσιον καὶ ὑφειμένην φανῆναι τότε θεότητα. ἀλλ' οὐδὲ
πολλὰ μογήσαντες δεῖξαί ποτ' ἂν δυνηθεῖεν οὔτ' ἐς τὸ ὑφει-
μένον οὔτ' εἰς τὸ ὑπερκείμενον μεριζομένην τὴν μόνην ἐκείνην f. 248 b.
ἄκτιστον καὶ ἀμέριστον οὐσίαν τε καὶ θεότητα. ὅ γε μὴν 33
θεῖος Μάξιμος καὶ σύμβολον καὶ τύπον εἶναι τὸ φῶς ἐκεῖνο
καὶ δραματούργημα λέγει· "οἶμαι" γάρ φησι "τοὺς καθόλου
δύο τῆς θεολογίας τρόπους μυστικῶς ὑφηγεῖσθαι τὰ ἐπὶ τοῦ
ὄρους κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν θεοπρεπῆ δραματουργήματα,
τόν τε προηγούμενόν φημι καὶ ἁπλοῦν καὶ ἀναίτιον, καὶ τὸν
ἑπόμενον τούτῳ καὶ σύνθετον καὶ διὰ καταφάσεως μεγαλο-

est Marcionis haereseos opinio. nec increatum illud reddidit et creavit divinum verbum. hoc est iconomachorum haereseos. sed immutabilis natura, ut divinus ait poeta, cum mortali mixta aequalis incorporeae deitatis lucem aperuit, apostolis incredibiliter splendebat. et rursus: opertos divini luminis radios detegisti. vides, quomodo omnes ubique piae ecclesiae doctores circumscriptam et non absolutam notionem per praepositionem "sub" proferunt. igitur si omnes Palamicae gentis discipuli convenerint, ostendunto, ubinam scripturae inveniatur quisquam omnium sanctorum dicens increatam aliam et inessentialem et subiectam olim apparuisse deitatem. nimirum sine magna opera ostendere forte poterunt. nec in subiectum nec in superiectum dispertiri unam illam increatam et individuam essentiam et deitatem. quocirca divinus Maximus symbolum et effigiem esse lucem illam et δραματούργημα dicit. puto enim, inquit, omnino duas theologiae rationes occulto quodam modo inducendi transfigurationes illius in monte divina δραματουργήματα. unam principem et simplicem et causalem, alteram illi secundam et compositam et magnifica distinctione ex cau-

πρεπῶς ἐκ τῶν αἰτιατῶν ὑπογράφοντα." καὶ πάλιν "σκοπή-
σωμεν δὲ εἰ μὴ καλῶς ἑκατέρῳ τῶν εἰρημένων τρόπων κατὰ
τὴν θείαν ἐκείνην τοῦ κυρίου μεταμόρφωσιν καὶ σοφῶς ἐνυ-
πάρχοι τὸ σύμβολον· ἔδει γὰρ αὐτόν, καθ' ἡμᾶς ἀτρέπτως
κτισθῆναι δι' ἄμετρον φιλανθρωπίαν καταδεξάμενον, ἑαυτοῦ
γενέσθαι τύπον καὶ σύμβολον, καὶ παραδεῖξαι ἐξ ἑαυτοῦ
συμβολικῶς ἑαυτόν, καὶ δι' αὐτοῦ φαινομένου πρὸς ἑαυτὸν
ἀφανῶς πάντῃ κρυπτόμενον χειραγωγῆσαι τὴν ἅπασαν κτί-
84 σιν." καὶ πάλιν "ἐπεὶ μηδὲ χωρεῖσθαι τῇ κτίσει τὸ ἄκτι-
στον πέφυκε, μηδὲ περινοεῖσθαι τοῖς πεπερασμένοις τὸ ἄπει-
ρον." καὶ πάλιν "τὴν μὲν ἀκτινοφανῶς ἐκλάμπουσαν τοῦ
προσώπου πανόλβιον αἴγλην, ὡς πᾶσαν ὀφθαλμῶν νικῶσαν
ἐνέργειαν, τῆς ὑπὲρ νοῦν καὶ αἴσθησιν καὶ οὐσίαν καὶ γνῶ-
σιν θεότητος αὐτοῦ σύμβολον εἶναι ἐδιδάσκοντο· τὰ δὲ λευ-
κανθέντα ἱμάτια τῶν ῥημάτων τῆς ἁγίας γραφῆς φέρειν σύμ-
βολον ὡς τηνικαῦτα λαμπρῶν καὶ τρανῶν καὶ σαφῶν αὐτοῖς
γενομένων, καὶ παντὸς γριφώδους αἰνίγματος καὶ συμβολικοῦ
σκιάσματος χωρὶς νοουμένων, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς ὄντα τε καὶ
καλυπτόμενον παραδηλούντων λόγον, ὁπηνίκα τὴν τελείαν καὶ
85 ὀρθὴν περὶ θεοῦ γνῶσιν ἔλαβον." καὶ πάλιν "εἴρηται τοίνυν
ἀνωτέρω ὅτι διὰ μὲν τῆς γενομένης ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ προσ-
ώπου τοῦ κυρίου φωτοειδοῦς λαμπρότητος πρὸς τὴν πᾶσι
καθόλου τοῖς οὖσιν ἄληπτον τοῦ θεοῦ μυστικῶς οἱ τρισμα-

satis describentem. et rursus: videamus, num non optime et sapientissime utramque illam rationem habeat divinae domini transfigurationis symbolum. necesse enim erat propter incredibilem in homines amorem inter nos creatum fieri effigiem et symbolum et sese ex se symbolice ostendere et ad sese omnino occultum per apparentem adducere cunctam naturam. et rursus: quum neque accessibile creaturae increatum factum est nec comprehensibile finitis infinitum. et rursus: summum faciei splendorem, radiis fulgentem et tanquam omnem oculorum vim exsuperantem deitatis supra mentem et sensum et essentiam et cognitionem elatae eius symbolum esse docebant. candidas vestes symbolice significare verba sacrae scripturae, quae tum dilucide et perspicua et evidentia iis fiebant, et sine aenigmatis implicatione et symbolicae adumbratione intelligebantur, et quae verbum quod inter eos versabatur occultus aperiebant, ubi perfectam et rectam de deo cognitionem persequebantur. et rursus: dixi igitur supra, splendore in monte de domini facie quasi luminis facto beatos apostolos ad omnibus creaturis incomprehensibilem dei potentiam et gloriam inexplicabili et non intelligibili modo adducebantur, quum

χαριοι ἀπόστολοι κατὰ τὸ ἄρρητόν τε καὶ ἄγνωστον ἐχειραγω-
γοῦντο δύναμίν τε καὶ δόξαν; τῆς ἀφανοῦς κρυφιότητος τὸ
φανὲν αὐτοῖς ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν φῶς σύμβολον εἶναι μανθά-
νοντες." ὁρᾷς πῶς καὶ οὗτος τῆς μὴ φαινομένης ἀκτίστου
θείας οὐσίας τοῦ θεανθρώπου λόγου τύπον καὶ σύμβολον,
καὶ οὐκ ἄκτιστον ἄλλην ἀνυπόστατον φάσκει θεότητα, τὸ τη-
νικαῦτα φαινόμενον φῶς ἐν Θαβὼρ ἐπ' αὐτοῦ, καὶ παράδειξιν,
οὐ δεῖξιν; μηδὲ γὰρ εἶναι δυνατὸν ὁραθῆναι τοῖς κτίσμασι
τὸ ἄκτιστον μηδὲ τοῖς πεπερασμένοις τὸ ἄπειρον λέγει. δη- 36
λοῖ δ' ἐναργέστερον ἔτι καὶ ὁ μέγας τῆς ἐκκλησίας τοῦτο
φωστὴρ Κύριλλος· "πεπρᾶχθαι γάρ φαμεν τὴν τοῦ κυρίου"
λέγει "μεταμόρφωσιν, οὐ δήπου τὸ σχῆμα τὸ ἀνθρώπινον
ἀποβαλόντος τοῦ σώματος, ἀλλὰ δόξης τινὸς φωτοειδοῦς πε-
ριστελλούσης αὐτό· μείναντος γὰρ τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ σχή-
ματος, ἐπὶ τὸ ἐνδοξότερον οἱ χαρακτῆρες διὰ φωτοειδοῦς
χρώματος διεχρώννυντο." εἰ οὖν κατὰ τὰς τῶν ἁγίων γρα- f. 249 a.
φὰς τύπος καὶ σύμβολον ἀκτίστου θεότητος ἦν κἀκεῖνο τὸ
φῶς, ἕτερον ἐκείνης ἦν καὶ οὐκ ἐκείνη, οὐδ' ἄκτιστος θεότης
εἴτουν οὐσία. ὡς γὰρ τὸ ἕτερον παρὰ τὴν δύναμιν κατὰ τὸν
Νυσσαέα Γρηγόριον δύναμις οὐκ ἔστιν, οὕτω καὶ τὸ ἕτερον
παρὰ τὴν μόνην ἄκτιστον οὐσίαν θεότης ἄκτιστος οὐκ ἔστιν·
εἰ γὰρ ἄλλη, καὶ ἄκτιστος καὶ ἀνούσιος καὶ ἀνυπόστατος.
ἀνύπαρκτος ἄρα, καὶ τὸ σέβας ἀθεΐα σαφής. οὕτως ἐκ μὲν 37

inpenetrabilis obscuritatis symbolum esse lucem supra sensum apparentem intelligerent. videsne, quomodo ille invisibilis increatae divinae essentiae divino humani verbi effigiem et symbolum nec increatam alteram insubstantialem deitatem dicit lucem tum in Thabor super eum apparentem, et subpatefactionem, non patefactionem. non enim posse cerni ab creatis increatum neque infinitum ab finitis. dilucidius etiam hoc explicat magnus ecclesiae lumen Cyrillus: factam enim cogitamus domini transfigurationem, inquit, non abiecta corporis humani forma, sed claritate quasi luminis circumdata, integri corporis, quod formam attinet. vultus lucis colore imbuti sunt. si igitur secundum sanctorum libros effigies et symbolum increatae deitatis erat lux illa, aliud quoddam erat atque illa et non illa nec increata deitas i. e. essentia. quemadmodum enim alterum quoddam praeter potentiam secundum Gregorium Nissaeum potentia nulla est, ita etiam altera praeter unam increatam essentiam deitas increata nulla est. si enim altera, ergo increata et inessentialis et insubstantialis et spiritualis et veneratio plane atheismus. itaque ex polytheismo Palamico

πολυθεΐας Παλαμικῆς εἰς ἀθεΐαν Παλαμικὴν ἡ ἀνούσιος αὕτη καὶ ἀνυπόστατος νέα τοῦ Παλαμᾶ θεότης εἰς τὸ τοῦ Παλαμᾶ βάραθρον τοὺς ἁπλουστέρους ἐφέλκεται. καὶ ἵνα τελεωτέραν ἔτι τὴν περὶ τοῦ φωτὸς ἐκείνου διδασκαλίαν ἐπιγνῷς, ἀκούετε τοῦ Χρυσορρήμονος αὖθις Ἰωάννου. ἐν γὰρ τῷ κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος ἀνάληψιν λόγῳ τάδε διέξεισι. "θαῦμα" φησὶ "τοῖς ἀποστόλοις καὶ ἔκστασις καὶ θροῦς ἐγένετο. θνητοὶ γὰρ τὴν φύσιν ὄντες, καὶ ἀσυνήθεις τοιούτων θεωριῶν, ἐξέστησαν τῇ διανοίᾳ. ἀλλ' ἐρεῖ τις ὅτι προϊδόντες ἦσαν καὶ τὴν μεταμόρφωσιν ὅ τε Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης. προεῖδον μὲν ἐκεῖ μεταμορφωθέντα τὸν κύριον καὶ νεφέλην σκιάσασαν αὐτόν· ἀλλ' οὐκ εἶδον τὴν νεφέλην εἰς ἀέρα ἁρπασθεῖσαν καὶ εἰς οὐρανοὺς τὸν δεσπότην ἀνα-
88 λαμβάνουσαν. θαῦμα ἐκεῖνο, θαῦμα καὶ τοῦτο· ἀλλὰ θαῦμα θαύματος φοβερώτερον, τοῦτο ἐκείνου ὑψηλότερον, κἂν ἑνὸς θεοῦ ἡ δύναμις καὶ τὸ μυστήριον ὑπῆρχε. τότε Μωσῆς καὶ Ἡλίας ὤφθησαν τοῖς περὶ τὸν Πέτρον μετ' αὐτοῦ συλλαλοῦντες· νῦν δὲ θρόνος Χερουβικός, τουτέστιν ἀόρατος δύναμις τῇ νεφέλῃ καλυπτομένη, ἀθρόον ἐπιστᾶσα τὸν δεσπότην τοῖς δούλοις ὁμιλοῦντα ἀφήρπασε. τότε Πέτρος μετὰ παρρησίας ἀπεκρίνατο 'κύριε, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· ποιήσωμεν τρεῖς σκηνάς, σοὶ μίαν καὶ Μωσεῖ μίαν καὶ μίαν Ἡλίᾳ'. νυνὶ δ' οὐδὲ φθέγξασθαί τις ἐδυνήθη τῶν μαθητῶν, οὐδὲ τὸ

in atheismum Palamicum haec inessentialis et insubstantialis nova Palamae deitas in Palamae interitum simplices trahit. atque ut perfectiorem de luce illa doctrinam habeatis, audite denuo Ioannem Chrysostomum. in oratione enim in salvatoris resurrectionem habita haec profert: admiratio inter apostolos et turbatio et murmuratio fiebat. mortales enim natura assueti, non eiusmodi visionibus mentem amittebant. sed dicet quispiam ante cognitam habuisse transfigurationem et Petrum et Iacobum et Ioannem. sane sciebant clarificatum dominum et nubis umbra circumdatum nec vero sciebant nubem in aërem erepturam et ad coelum dominum allaturam. miraculum illud, miraculum hoc. illo miraculo terribilius hoc et superius, etsi unius dei potentia et mysterium suberat. tum Moses et Elias conspecti sunt ab eis, qui cum Petro erant colloquentes cum eo nunc autem thronus cherubicus i. e. invisibilis potentia nube obvoluta spissa accessit et dominum cum servis colloquentem arripuit. tum Petrus libero ore, domine, inquit, pulchre ibi habitatur. tres scenas faciamus, tibi, Mosi, Eliae;

στόμα διανοῖξαι, ἀλλὰ φόβῳ μεγίστῳ καταπλαγέντες ἐξέστησαν".

Ἐνταῦθα καὶ εἰ βασκανίᾳ κάτοχός τις εἴη, καὶ εἰ μακρᾶς εὐηθείας μεστός, πάντας ἄν μοι δοκεῖ τῆς γνώμης ἐμοὶ 39 κοινωνεῖν, μεταθεμένους τὸ ἄγνωμόν τε καὶ δύσερι πρός γε τὸ μήτε πλείονος μήτε μείζονος μήτ' ἐναργεστέρας δεῖσθαι μαρτυρίας, ὅτι τῶν τοῦ Χριστοῦ θαυμάτων ἓν καὶ τὸ ἐν f.249 b. Θαβωρίῳ δειχθῆναι φῶς. ὅμως δυοῖν ἐνταυθοῖ διειλημμένων μεγάλων τοῦ Χριστοῦ θαυμάτων, ἢ καὶ δυοῖν ἐχρῆν Παλαμᾶ τὴν λατρευτικὴν ἀπονέμειν προσκύνησιν ὡς ἀκτίστοις θεότησιν, ἵνα μεῖζον καὶ φανερώτερον ᾖ τὸ νεμόμενον τῆς αὐτοῦ κακίας, ἢ θατέρῳ, τῷ μείζονι δηλαδὴ καὶ ὑψηλοτέρῳ. εἰ δὲ τοῦτο μηδεὶς μηδαμῇ πω τετόλμηκεν οὐδ' εἰς νοῦν εἰληφέναι τρόφιμος εὐσεβείας καὶ ἅμα παιδείας εὐσχήμονος ἔχων ἡλικιῶτιν διάνοιαν, ποῦ δίκαιον τοῖς τε εἰκονομάχοις ἐκείνοις καὶ ἅμα τῇ νέᾳ ταύτῃ τοῦ Παλαμᾶ φάλαγγι προσέχειν τὸν νοῦν ὁπωσοῦν; οἷς πάντα μὲν ἀδεῶς τολμᾶται λέγειν τὰ χείριστα, πάντων δ' οὖν μάλιστα θεϊκὴν ἀπονέμειν 40 λατρείαν τῷ τοῦ ἐν Θαβωρίῳ θαύματος φωτί, καὶ ἀνούσιον αὐτὸ νομίζειν θεότητα ὑφειμένην καὶ ἀνυπόστατον. ἐμὲ μὲν γὰρ ἐνταυθοῖ Παλαμᾶς εὑρήσει πολέμιον, καὶ γλώττῃ πάσῃ καὶ βίβλοις ὅλαις ἀεί, κἂν μὴ βούληται, σιγῶντα δ' οὖν οὐδ' ἐὰν βούληται. ἢ πολλοῦ μέντ' ἂν δεήσειε βαρβαρικῆς ἀπονοίας εἶναι μεστῷ πολλοῦ δ' ἂν πολυθεΐας ἔχειν τὸ ἧττον

nunc ne loqui quidem ullus poterat discipulorum, neque os aperire, sed metu maximo perculsi erant.

Ubi etsi quis invidiae sit addictus aut plenus nimiae simplicitatis omnes tamen sententiam eam mecum communicaturos puto. ita ut sublata temeritate et litigio non amplius opus sit maiore et manifestiore argumento, quo inter Christi miracula numeranda esse etiam lux illa in Thabor demonstretur. quamquam quum duo magna ibi Christi miracula tractata essent, aut duabus necesse erat venerationem vindicari Palamae increatis deitatibus, ita ut maior et manifestior pravitatis eius vindicatio esset, aut alteri maiori et superiori. quod vero si nemo unquam conatus est in animum inducere, quippe nutritus religione et praeditus sana bonae eruditionis scientia, num aequum est iconomachis illis et novae huic Palamae genti mentem advertere, qui et omnia impune audent pessima loqui et omnium maxime divinam venerationem illi in Thabor miraculi luci vindicare et inessentialem habere deitatem illam subiectam et insubstantialem. me quidem in in hac re videbit hostem et omni sermone et cunctis libris, etiamsi

Ἑλληνικῆς, ὅτῳ ἂν πάνθ' ὅσα διὰ φώτων γίνεται θαύματα λατρεύειν εἴη διὰ φροντίδος. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ σῶμά τί ἐστιν ἡ ἄκτιστος ἐκείνη τοῦ σωτῆρο; οὐσία, ἵνα μέρος μὲν παραφανῇ μέρος δ' οὔ· πῶς γάρ, ἀμερὴς οὖσα δύναμις καὶ κυρίως ἕν, ἀριθμοῦ παντὸς παντάπασιν ὑπέρτερον· οὔτε γὰρ
41 ἐκείνη μερισμῷ τινὶ δυάδα γεγέννηκεν, οὔτ' ἀριθμὸς οὐδεὶς ἐμέρισεν αὐτήν· ἀλλ' ἓν οὖσα φύσει καὶ μονὰς ἀεί, μεμένηκεν ἀεὶ μοναδική τε καὶ ἄτρεπτος καὶ ἀόρατος. φησὶ γὰρ καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος ὡς εἰ αὐτὴν ἑώρων οἱ προφῆται τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ, οὐκ ἂν διαφόρως ἐθεῶντο· ἁπλῆ γάρ τις ἐκείνη καὶ ἀσχημάτιστος καὶ ἀσύνθετος καὶ ἀπερίγραπτος καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσα. ἀλλ' ἔδειξε φησὶ τῆς ἀθεάτου θεϊκῆς αὐτοῦ βασιλείας τὴν δόξαν. εἶτα οὐ τὸ ἐκκαλύψαι μείζω τῆς δύναμιν ἔχει τοῦ δεῖξαι· κεκαλυμμένου γάρ τινος δηλοῖ φανέρωσιν πράγματος· τὸ δὲ δεῖξαι λέξις ἐστὶ κἂν τοῖς φαινομένοις χρειώδης ἁπλῶς, ὥσπερ ἂν εἰ ἐν βαλαντίῳ καλυπτομένων μαργάρων μόνον δεικνύοι τις τὸ βαλάντιον· οὗτος γὰρ ἔδειξε μέν, οὐκ ἐξεκάλυψε δὲ τὸ ζητούμενον· ὡς καὶ ὁ μέγας διδάσκει Χρυσόστομος, λέγων ὅτι οὐκ ἐνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ πλοῖον, τὸ θαῦμα μεῖζον ἐργάσασθαι βουλόμενος καὶ ἅμα τὴν θεότητα αὐτοῖς ἐκκαλύψαι τρανότερον.

ubicunque non placuerit, tacentem vero non ubi placuerit. multum sane barbaricae opinionis plenus esse debebit et Graeco atheismo multo inferiora tenere, cui quaecunque per lucem fiunt miracula venerari omnia in animo sit. nam ne corpori quidem est increata illa salvatoris essentia, ita ut pars appareat, pars non appareat. quid enim? indivisa enim est potentia et unum quoddam omni omnino numero superius. quae nec divisione ulla duplicitatem genuit nec numero ullo divisa est, sed unum natura est et semper unitas. mansit semper monadica et constans et invisibilis. dicit etiam divinus Chrysostomus: si ipsam vidissent prophetae dei naturam, non varie contemplabantur. simplex enim quaedam est ea et insubstantiata et incomposita et inexplicabilis et semper eadem mansit, sed ostendit invisibilis divini regni gloriam. ergo illud detegendi non maiorem vim habet, quam ostendendi. obscurae enim rei explicationem affert; ostendere autem est locutio etiam in apparentibus rebus plane necessaria. quemadmodum si quis margaritis in capsa inclusis capsam solummodo ostendit, non detegit id quod quaeritur. ut etiam magnus Chrysostomus dicit: non ascendit Iesus navem miraculum maius effecturus et simul deitatem illis manifestius detecturus.

42 Ἐπιστῆσαι δ' ἄξιον πῶς δύο θαυμάτων ἐνταῦθα διειλημμένων, καὶ τοῦ μὲν παράδειξιν δηλοῦντος θεότητος τοῦ δ' ἐκκάλυψιν, καὶ τῆς μὲν εἰληχυίας τὸ ἧττον τῆς δ' ἐκκαλύψεως τὸ μεῖζον, ἣ μὲν τὸ ἧττον ἔχειν ἔλαχε, ταύτῃ Παλαμᾶς λατρευτικὴν νέμει προσκύνησιν, ἣ δὲ τὸ μεῖζον ἔλαχε, ταύτῃ δ' οὖν οὐδ' ἡντινοῦν. γελοῖον γὰρ ἂν εἴη τὸ μὲν ἔλαττον **f. 250 a.** κατὰ δύναμιν μεγίστην καρποῦσθαι τιμήν, τὸ δ' ὑπέρτερον μηδὲ τὴν τοῦ ἥττονος· καὶ ὃ μὲν ἑαυτῷ ἥκιστ' ἔχει, τοῦθ' ἑτέροις ἐπαρκεῖν, ὃ δὲ μάλισθ' ἑαυτῷ, τοῦθ' ἑτέροις μηδαμῇ· καὶ ᾧ μὲν μηδ' ἰσορροπεῖν ταῖς τῆς ἰσότητος πλάστιγξι δύναμις εἴη, τούτῳ πάσης ὁλοσχερῶς συγχωρεῖν τῆς ὁλκῆς, ὃ δὲ πλείω τὴν τῆς ῥοπῆς ἐμβρίθειαν ἔχει πολλῷ, τοῦτο δ' ἐκείνου κουφότερον ἡγεῖσθαι πολλῷ. εἰ δ' εὐηθείας ταυτί, ᾗ που πᾶσαν ὑπερήλασεν εὐήθειαν, ὃ τῇ ἐκκαλύψει μὴ συγχωρεῖται μηδ' ἐγγὺς ἐλθεῖν, τούτῳ δὲ καὶ τὴν τῆς ἀκτίστου θεότητος προσνέμειν τιμήν. πῶς γὰρ ἄν ποτέ τι τῶν ἐν αἰσθητῷ φαινομένων εἴδει καὶ ὑποβαλλομένων αἰσθήσει θεότης ἄκτιστος εἴη; ὅπου μηδὲ τὴν τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων φύσιν ἀνθρωπίνοις ὑποπεσεῖν δυνατὸν ὀφθαλμοῖς, ὡς ἄνω καὶ κάτω δέδεικταί τε καὶ αὐτοδίδακτόν ἐστιν ἀνθρωπίνῃ συνέσει πάσῃ. **43** δηλώσει δ' οὖν καὶ ὁ μέγας αὖθις διδάσκαλος ἡμῖν Χρυσορρήμων, μὴ μόνον ὅτι μὴ ἦν ἐκεῖνο τὸ φῶς θεότης ἄκτιστός τε καὶ ἀνούσιος, ἀλλ' οὐδ' ἀσώματον· φησὶ γὰρ ὑμνῶν οὑτωσί πως οὗτος αὐτό "εἰ καὶ σωματικώ-

Scire dignum est, quomodo duorum miraculorum ibidem tractatorum, alterius ostendentis, alterius detegentis deitatem, hoc inferius, illud detegens superius. quod inferius, huic Palamas venerationem vindicat, quod superius, huic ne minimam quidem. ridiculum est inferius habere summae potentiae honorem, superius ne inferioris quidem et quod sibi stare minime potest, id utrique tribuere, quod maxime, id alteri neutiquam et quod in stateris non par est potentia, huic momentum omnino aequale, quod vero multo maiorem momenti gravitatem habet, id illo multo inferius putare. si quidem simplicitatis illud est, quae omnem simplicitatem superavit, quod tantum abest, ut cum patefactione in unum redeat, ut ne accedat quidem, huic increatae deitatis honorem vindicare. quomodo enim unquam quid potest rerum sensibili forma apparentium et sensui subiectarum deitas increata esse, quum ne angelorum quidem incorporeorum natura in humanos oculos cadere possit, ut infra supraque demonstratum est et cuique humanae menti disci potest. explicabit denuo magnus praeceptor nobis Chrysostomus non modo lucem illam non fuisse deita-

τερον ὁ σωτὴρ τοῦτ᾽ ἐδείκνυ τὸ φῶς, ἀλλ᾽ οὖν πολλὴν ἐπιθυμίαν τὸ πρᾶγμα εἶχε." καὶ πάλιν "εἰ δ᾽ ἀμυδράν τινα τῶν μελλόντων ὁ Πέτρος ἰδὼν εἰκόνα, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι ἔφη, τί ἄν τις εἴπῃ ὅταν αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἡ ἀλήθεια παραγένηται;" καὶ πάλιν "ἐθεασάμεθα" φησὶ "τὴν δόξαν αὐτοῦ, οὐκ ἂν θεασάμενοι εἰ μὴ διὰ τοῦ συντρόφου σώματος ἡμῖν ὤφθη." καὶ πάλιν "ἂν θέλωμεν, καὶ ἡμεῖς ὀψόμεθα τὸν Χριστόν, οὐχ οὕτως ὡς οἱ ἀπόστολοι τότε, ἀλλὰ πολλῷ λαμπρότερον· οὐ γὰρ οὕτως ὕστερον ἥξει."

44 Εἰ οὖν λαμπρὸν μὲν ὁ Χριστὸς ἐνταῦθα τὸ φῶς ἐκεῖνο δέδειχε, λαμπρότερον δ᾽ οὖν ἐς τὸ μέλλον τοῖς ἁγίοις δείξει ἀνδράσι, πιστευτέον ἀνάγκη τῷ Χρυσορρήμονι σωματικώτερον εἶναι τὸ φῶς ἐκεῖνο σαφῶς παραινοῦντι, καὶ ἀληθείας ἀμυδρὰν εἰκόνα καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. εἰ δ᾽ οὖν, ἀνάγκη λοιπὸν καὶ τὴν νῦν ὑφειμένην καὶ ἀνούσιον ταύτην τοῦ Παλαμᾶ θεότητα πρὸς τὸ λαμπρότερόν τε καὶ ὑπερκείμενον ἀπαλλάξαι, καὶ γενέσθαι τὸ μὲν ἄκτιστον ἀκτιστότερον τὸ δ᾽ ἀνούσιον ἀνουσιώτερον, καὶ ἅμα τὸ ὁρατὸν ὁρατότερον, εἰ χρὴ καὶ τοιαῦθ᾽ ὅλως ἐνθυμεῖσθαι γοῦν ἢ καὶ γλώττῃ προφέρειν. σκεπτέον δὲ ὅμως τί ἂν εἴη τουτὶ ὃ φανταζόμενος μὲν ἀγνοεῖ, ἀγνοῶν δὲ βλασφημεῖ, βλασφημῶν δ᾽ ἀπατᾷ τοὺς πολλούς· πολλῷ γὰρ ἡμῖν πρεπωδέστερον τοιαῦτ᾽ ἐρευνᾶν ἢ Σωκράτην ἐκεῖνον τὸν Σωφρονίσκου, ὅστις εἴη σοφὸς Ἀθη-

tem increatam et inessentialem, sed ne incorpoream quidem. dicit ille ita fere: si corporaliorem salvator hanc ostendit lucem, non magnum desiderium res habebat. et rursus: si obscuram futurorum imaginem videns Petrus: pulchre, inquit, ibi habitatur, quid quisquam dixerit, si rerum veritas facta esset. et rursus: vidimus gloriam eius, non vidimus nisi per adiunctum corpus nobis apparentem; et rursus: si volemus, et ipsi videbimus Christum, non ut apostoli olim, sed multo intelligentius.

Non enim sic postea veniet. si igitur splendidam ibi lucem illam ostendit, splendidiorem in futuro sanctis viris ostendet, credendum necessario est Chrysostomo, corporaliorem esse lucem illam aperte admonenti et obscuram veritatis imaginem, non ipsam veritatem. si haec ita sunt, necessario etiam consequitur subiectam et inessentialem hanc Palamae deitatem in splendidiorem et superiectam permutari et ex increato fieri increatius, ex inessentiali inessentialius et ex visibili visibilius, si opus est talia omnino dicudicare aut verbis explicare. attamen videndum est, quid illud sit. qui fingit sibi aliquid, nescit, qui nescit, illudit, qui illudit, decipit. multo enim

νησι μᾶλλον αὐτοῦ ζητοῦντα, περιιέναι δικαστὰς καὶ ῥήτορας
καὶ ποιητὰς τραγῳδιῶν καὶ διθυράμβων καὶ πρὸς τούτοις
χειροτέχνας παντοδαπούς, ὡς ἐνταῦθα ἐπ' αὐτοφώρῳ κατα-
ληψόμενον τὴν ἀλήθειαν. φασὶ τοίνυν, οἷς λόγῳ καὶ ἔργῳ **45**
μεθοδικὴν ἐμπειρίαν ἀσκήσεως ἑαυτοῖς δεδωκέναι συμπέπτω-
κεν, ὡς ἀρχὴ πλάνης νοῦ κενοδοξία, ἐξ ἧς κινούμενος ὁ νοῦς
ἐν σχήμασι καὶ μορφαῖς περιγράφει τὸ θεῖον· καὶ πάλιν
"μακάριος ὁ νοῦς ὃς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς τελείαν f. 250 b.
ἀμορφίαν ἐκτήσατο." καὶ πάλιν "μὴ ζήτει παντελῶς μορφήν
τινα ἢ σχῆμα ἢ χρῶμα δέχεσθαι ἐν τῷ τῆς προσευχῆς και-
ρῷ." καὶ πάλιν "μὴ πόθει ἀγγέλους ἰδεῖν ἢ δυνάμεις ἢ Χρι-
στὸν αἰσθητῶς, ἵνα μὴ τέλεον φρενήρης γένῃ, λύκον ἀντὶ
ποιμένος δεχόμενος καὶ προσκυνῶν τοῖς αἰσχροῖς δαίμοσιν.
ὅτι γὰρ πᾶν τὸ ἐν σχήματι φαινόμενον τῷ νῷ εἴτε ὡς φῶς **46**
εἴτε ὡς πῦρ ἐκ τῆς τοῦ ἐχθροῦ κακοτεχνίας γίνεται, ὁ θεσπέ-
σιος Παῦλος σαφῶς διδάσκει, εἰς ἄγγελον φωτὸς αὐτὸν λέ-
γων μετασχηματίζεσθαι. οὐ δεῖ οὖν ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐλπίδι
τινὰ τὸν ἀσκητικὸν μετιέναι βίον, ἵνα μὴ ὁ Σατανᾶς ἑτοίμην
εὕρῃ τὴν ψυχὴν ἐντεῦθεν εἰς ἁρπαγήν." καὶ τί δεῖ πλείους
ἐνταῦθ' ἀνελίττειν βίβλους ἁγίων ἀνδρῶν, ὁπόσοι σύν γε σο-
φίᾳ καὶ νόμοις ἀσκήσεως τὸν ἑαυτῶν ἐκεκοσμήκεσαν βίον,
οἷς συνέσεως μέτεστιν ἅπασιν, ἐξὸν ἀρκεῖσθαι μόνοις τούτοις
οἳ θεραπευταὶ τῆς ἐνεστώσης χρείας ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι
προβέβληνται. ὅτι μὲν γὰρ αἱ φαινόμεναι τοῖς ἁγίοις ἐνίοτε

maius nos decet talia exquirere quam de Socrate illo Sophronisci filio, quis fuerit Atheniensium eo sapientior, quaerentem discurrere ad iudices et rhetores et poetas tragicos dithyrambicosque et praeterea ad varias artes, ut inde veritas manifeste deprehendatur. dicunt ii, qui rationalem vitae viam inierunt, initium erroris esse mentis arrogantiam, qua animus perducitur ad divinum formis et figuris circumscribendum. et rursus: beatus animus, qui in orationis tempore perfectam informalem formam habet. et rursus: ne quaere omnino formam quandam, aut figuram, aut corpus recipere in orationis tempore, et rursus: ne desideres angelos videre, aut potestates aut Christum sensibiliter, ut ne plane prudens fias, lupo pro grege recepto, et veneratione turpibus daemonibus tradita. nam quidquid sub forma menti apparet sive ut lucem sive ut ignem fieri diaboli malignitate, divinus Paulus sapienter docet de angelo lucis, quem transfiguratum dicit. non igitur opus est huic spei asceticam quandam vitam tribuere, ne satanas paratam praedam deprehendat animam. atque quid necesse est ibidem libros sanctorum virorum largiri, qui sapientia et legibus

μορφώσεις καὶ οἱ σχηματισμοὶ δι' ἀγγέλων τελοῦνται θεοῦ, πάνυ γέ τι ἱκανῶς ἀποδεδεῖχθαι οἴομαι· μηδὲ γὰρ εἶναι δυνατὸν ἀμέσως γενέσθαι τῷ ποτὲ θεότητος ἐπιφάνειαν καθ' αὑτήν.

asceticis vitam eorum exornarunt, quibus in omnibus prudentia inest, quum sufficiant, qui huic nostrae necessitati serviunt. nam formationes et figurationes sanctis interdum apparebant, per angelos factas esse, satis demonstratum puto. non enim potest immediate unquam deitas ipsa apparere.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΑ ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΛΟΓΟΣ ΛϚ.

Cod. Reg. 3075 f. 69 r.

Ἐμοὶ δ' ἀρχομένῳ τῆς ἱστορίας τὸ σκοπιμώτατον ἦν f. 251 a. τὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων τοῖς ἔπειτ' ἀνθρώποις γράφοντι παραπέμπειν διήγησίν τε καὶ δήλωσιν· ἀλλ' ὥσπερ τις ἄγριος ἄνεμος ἐξ ἀρκτώων καταρραγεὶς πηγῶν, πρὶν ἡμᾶς αἰσθέσθαι καὶ πρὶν παρεσκευάσθαι πρὸς τὴν ἀπάντησιν, ἐξαίφνης συνεκύκησέ τε καὶ συνετάραξε τῆς ἡμετέρας καὶ συνήθους ἐκείνης γαλήνης τοὔδαφος, τοὺς κατὰ τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ἐπενεγκὼν χειμῶνας καὶ κλύδωνας. κἀπειδήπερ δια 2 τάδ' ἀναγκαῖον ἅπαξ προελομένῳ διεξιέναι πάνθ' ὅσα περ ἂν καὶ οἷά γε εἴη τὰ τέως παρεκπεσόντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑποθέσεως ναυάγια, καὶ οἵτινες εἶεν καὶ ὅπως καὶ μέχρι πόσου καὶ μεθ' οἵας τῆς προθυμίας τοῖς τῶν χειμώνων ἐκείνων

EIUSDEM NICEPHORI GREGORAE HISTORIAE ROM. LIB. 36.

Incipienti mihi historiam proposueram, ut rerum publicarum narrationem et explicationem posteris traderem; sed quemadmodum ferus ventus e septemtrionalibus delapsus regionibus antequam animadvertamus et ei resistere conemur repente prorupit et nostri continuique maris faciem percellit, divinae ecclesiae tempestates et fluctus afferens. idcirco quum semel coepissem describere, quaecunque qualiaque ex ecclesiae fundamento naufragia deciderant, necesse erat etiam et qui et quomodo et quantopere et quo studio in tempestatum illarum fluctibus perseverassent, huius historiae seriei et inter se coniungere, quae causae fuissent ut docebitur praemittere. eorum quae inter sese conexa sunt nec unquam a communi conexu abrumpi possunt, variam

51 ἐνεκαρτέρησαν κύμασι συνείρειν καὶ συνυφαίνειν τῷ τῆς ἱστορίας σώματι ταυτησὶ, καὶ συνάπτειν ἑκατέροις ἑκάτερα ἅτε συναίτια γινόμενα ἀλλήλοις, ὡς δειχθήσεται προϊοῦσιν ἡμῖν, καὶ ὑφ' ἑαυτῶν ἀλλήλοις συμπλεκόμενα, καὶ οὐδαμῇ τῆς πρὸς ἄλληλα συμφυΐας τε καὶ ἀλληλουχίας διασπασθῆναι δυνάμενα, πολυειδῆ καὶ διπλῆν ἀνθ' ἁπλῆς καὶ μονοειδοῦς ἐλάθομεν δρῶντες τὴν ἱστορίαν δημοσίων πραγμάτων καὶ ἅμα ἐκκλησιαστικῶν, παρὰ πᾶσάν τε προσδοκίαν καὶ παρὰ πᾶσαν τὴν ἐξ ἀρχῆς ἡμῶν πρόθεσιν συμβὰν οὑτωσί πως ἐν μέσῃ φάναι πορείᾳ, ὡς ἀναγκάζεσθαι ἡμᾶς συνεχεῖς τὰς ἐκδρομάς τε καὶ ἀνελίξεις καὶ ἐπαναλήψεις τῶν λόγων ποιεῖσθαι καὶ ἐφαρμόττειν καὶ συντιθέναι, καὶ παραπομπὰς παμπόλλους πολλαχῇ ποιεῖσθαι καὶ ἀναμνήσεις καὶ περιόδους πολυτρόπους, νῦν μὲν διὰ μακροῦ τοῦ μεταξύ, νῦν δ' ἐκ τοῦ
3 σύνεγγυς. ἀνεμέσητον οὖν εἶναι χρεὼν τὸ καθ' ἡμᾶς εἰς τοῦτ' ἀνάγκης συνελαθέντας τῇ τῶν ἐξ ἀνάγκης ἄλλοτ' ἄλλως ἐχόντων πραγμάτων φορᾷ. ὑπὸ γὰρ δυοῖν ἐναντίοιν, ψυχαῖς δηλαδὴ καὶ σώμασι, χρωμένων ἀνθρώπων αὐτὰ διοικούμενα, πῶς μὲν ὑπὸ φύσεως καὶ αὐτὰ πῶς δ' ὑπὸ νόμων καὶ ἐθῶν
f. 251 b. ῥυθμιζόμενα, ἀνάγκη διαφόρους γίνεσθαι τοὺς βίους διαφόρων ὄντων τῶν τε διοικούντων καὶ διοικουμένων τῶν τε ῥυθμιζόντων καὶ ῥυθμιζομένων, ὡς εἴρηται, καὶ ἐξαλλάττεσθαι πῶς μὲν διὰ μακρῶν πῶς δὲ διὰ συχνῶν τῶν μεταξὺ χρονικῶν περιόδων, καὶ πῶς μὲν μετριωτέραν καρπουμένων φαυλότητα, πῶς δ' εἰς μείζω τὴν ἀμετρίαν ἐκφερομένων ἢ κατ'

et multiplicem historiam pro simplici et nuda effecimus. nam praeter opinionem et inde ab initio propositum in rebus et publicis et ecclesiasticis accidit nobis quasi medio in itinere, ut multos excursiones et repetitiones sermonum instituere et adiungere et subsidia permulta plerumque et admonitiones et varias ambages adhibere cogeremur modo ex longinque, modo ex propinquo. igitur quum ad talem necessitatem pervenimus discernendum est in rebus aliis aliter accumulandis. etenim quae ab hominibus et animo et corpore utentibus tractantur quum et natura ut legibus et moribus dirigantur, necesse est diversas fieri vitas propter diversitatem eorum, qui tractant et quae tractantur, quae dirigunt et quae diriguntur, ut dictum est; et verso ordine, quae per longa, quae per brevia temporis spatia quae modicam vilitatem nacta sunt, quae ad maiorem quam illa redacta sunt; quae per se, quae non per se; modo sub temere, modo prudenter gerentibus, quae denique non eadem nusquam, ne dicam diversa et implicata et dissimillima. quod igitur quum fecimus, non ineptum quoddam facere neque ipsi putavimus ne-

ἐκεῖνα, καὶ πῶς μὲν ὑπὸ τῶν αὐτῶν πῶς δ' οὐχ ὑπὸ τῶν αὐτῶν, νῦν μὲν τὰ αὐτὰ διὰ βίου πλημμελούντων ἢ σωφρονούντων, πῶς δ' οὐδαμῇ τὰ αὐτὰ ὅτι μὴ διάφορα καὶ πολυειδῆ καὶ πολυτροπώτατα. ὃ γοῦν πολλάκις ἡμεῖς δεδρακότες A
οὐ τῶν ἀτόπων οὐδὲν οὐδαμῇ ποτὲ δρᾶν οὔτ' ἐνομίσαμεν οὔτ' ἐνομίσθημεν, τοῦτ' αὐτὸ καὶ νῦν τε καὶ ἔπειτα δρῶντες, φλαῦρον οὐδὲν οὔτε δρῴημεν ἄν ποτε οὔτε δρᾶν ποτὲ νομισθείημεν ἄν. ἢ πολλὴ μέντ' ἂν εἴη νέμεσις πολλὴν πανταχόθεν ἡμῖν τὴν χλεύην ἐπισωρεύουσα, τῷ μεγίστῳ μέρει ζημιοῦν αἱρουμένοις διὰ ῥαστώνην τοὺς ὅσοι τὸ πρὸς θεὸν ἀκήρατον ἔτι σέβας τηροῦντες ἔχουσι λίαν ἐρωτικῶς τῆς ἐς τὰ δόγματα χρείας τε καὶ ζητήσεως. ἦ που σχετλιώτερον μέχρι θανάτου τοῖς ἐντεῦθεν ἐνηθληκότας δεινοῖς ἡμᾶς ὑπὲρ εὐσεβείας περιβλέπτοις πράξεσιν ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ, ἔπειτα ῥαστώνης δοῦναι γαστρί, σιωπῶντας καὶ ὥσπερ ἀωρίαν κατεγνωκότας, ὅσα πάσης ὥρας πέφυκε καὶ πάσης ἄξια σπουδῆς. δι' ἃ δὴ καὶ ἐπανιτέον ὅθεν ἡμῖν πρὸ βραχέος ὁ λόγος καὶ ὅπῃ τὸν δρόμον ἀνεπεπαύκει.

Τοῦ γὰρ χειμῶνος ἐκείνου πάνυ σκληροῦ γενομένου διὰ B
τὸ πάνυ τι πλείστην καὶ ἐπὶ πλεῖστον καταρραγεῖσαν χιόνα πᾶσαν σχεδὸν ἑαυτῆς οἰκίαν ἐμπλῆσαι, ἐπὶ πλέον ὁ βασιλεὺς τῇ Τενέδῳ ἐνδιατέτριφε, τά τε ἄλλα διοικῶν, καὶ πάντων μάλιστα τὴν εἰς τὸ ἔπειτα τοῦ βασιλέως γυναικαδέλφου Ματθαίου φυλακὴν ἐν φροντίδι μεγίστῃ ποιούμενος. ἔδοξεν οὖν ἀπενεχθέντα εἰς Μιτυλήνην ἐκεῖ παρὰ Καταλούζῳ φυ-

que ab aliis existimati sumus nec si postea faciemus, inane quoddam faciemus nec facere putabimur. magnum profecto supplicium esset et multam nobis ignominiam maximam partem accumulaturum, si libidine ducti eos illudendos aggrederemur, qui sincera in deum veneratione conservata, magno cum amore desiderium dogmatum et studium tenent. an miserius aliquid ad mortem usque, quam tristibus nos ac pervulgatis ob religionem fortunis implicatos privatim et publice cum facilitate servire corpori et tanquam intempestiva habere, quae omni tempore facta sunt et digna omni studio. quamobrem redeundum est, ubi paulo antea oratio de via deflexit.

Hieme illa aspera quum multae et plerumque continuae nives domicilium obruerent, maiorem temporis partem rex Tenedi degebat, et alia procuras et omnium maxime in futuro soceri regis Matthaei custodiam in maxima cura collocans. visum est igitur Mitylenam abductum a Cataluzo Latino custodiri, qui per sororem socer regis cun-

λάττεσθαι τῷ Λατίνῳ, ὃς ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς ὑπάρχων τῷ βασιλεῖ πάσης ἐπετρόπευε Λέσβου τῆς νήσου. οὗ γενομένου 6 ἀπῄει μὲν καὶ ἐς Φώκαιαν αὖθις διὰ τὸν τοῦ Ὑρκανοῦ παῖδα ὁ βασιλεύς, ἐπανῆκε δ' οὐδὲν ὧν ἐβούλετο πεπραχώς. καὶ ὁ f. 252 a. χειμὼν ἐν τούτοις ἐτελεύτα. ἐπανεληλυθότος δ' ἐς Βυζάντιον αὖθις τοῦ βασιλέως ἐκεῖθεν, ἦρος ἤδη ἀρχομένου, κατῄει καὶ ὁ βάρβαρος Ὑρκανὸς ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων τῆς Βιθυνίας μερῶν ἄχρι τῶν παραλίων τῆς Χαλκηδονίας ἠπείρου, καὶ ὡμίλησεν ἐκεῖθεν τῷ βασιλεῖ καὶ ἐκοινολογήσατο περὶ τοῦ υἱέως αὖθις, οὐκ αὐτοπροσώπως ἀλλὰ δι' ἀκατίων καὶ πρέσβεων ἀπὸ βραχέος πάνυ τοῦ διαστήματος, ἐγγυτέρω γενομένου τοῦ βασιλέως διὰ ῥαστώνην τῆς χρείας, καὶ μετὰ τῶν οἰκείων ἐπάνω τοῦ πύργου τὴν σκηνὴν πηξαμένου, ὃς ἐν μέσῳ τῆς μεταξὺ θαλάττης ἐκ παλαιοῦ πεπηγὼς Ἄρκλα καλεῖται 7 πρὸς Βυζαντίων. ὅσα μὲν οὖν καὶ οἷα ἦν ἅπερ σφίσιν εἴρηταί τε καὶ ἐπήγγελται τηνικαῦτα διὰ τῶν μεταξὺ πρέσβεων, ἡμέρας ἀνηλωκόσιν ἐνταῦθα τρεῖς, καὶ οἵας πρὸς ἀλλήλους τάς τε δεξιώσεις καὶ φιλοφροσύνας πεποίηνται, οὐκ ἀναγκαῖον διεξιέναι καθ' ἕκαστα· τὸ δ' οὖν τῆς ἐνταῦθ' ὁμιλίας συμπέρασμα ἦν, ὅτι δεδώκασιν ἀλλήλοις ἐγγύας ἐπὶ θυγατρὶ γενέσθαι γαμβρὸν τῷ βασιλεῖ τὸν ἐλευθερωθησόμενον τοῦ Ὑρκανοῦ παῖδα, καὶ ἅμα εἶναι διηνεκεῖς καὶ ἀλύτους σπονδὰς μεταξὺ Ῥωμαίων τε καὶ βαρβάρων. κἀπὶ τούτοις χρήματα εἰληφὼς ὁ βασιλεὺς οὐκ ὀλίγα πρός τε τοῦ Ὑρκανοῦ

ctae praeerat insulae Lesbo. quae quum facta essent, in Phocaeam ob Hyrcani filium rex rediit. nec quicquam eorum quae volebat infectum reliquit. et hiems his rebus finita. inde Byzantium quum rex rediisset, primo iam vere, Hyrcanus barbarus ex altis Bithyniae partibus usque ad Chalcedonicam oram profectus est et ibidem cum rege collocutus et consilium de filio communicavit, non ipse quidem, sed per scaphas et legatos, quum breve tantum spatium rex abesset propter rei levitatem. et cum suis supra arcem domicilium collocavit, quae mari circumdata et antiquo tempore firma Arcla a Byzantiis nominabatur. quae qualiaque fuerint, quae ab illis dicta sunt nuntiataque per legatos tribus, quales honores et benevolentiae documenta sibi invicem dederint, non opus est singulatim referre. finis autem colloquii erat, postquam pignora sibi invicem dederunt propter filiam ut socer regis futurus esset Hyrcani filius in libertatem restitutus, et perpetua atque incorrupta foedera inter Romanos et barbaros essent. praeterea opibus acceptis non paucis ab Hyrcano et Byzantiis, qui coenam publice celebrarant, rex plenis velis in Phocaeam renavigavit et opibus Calodoto fere mille centum

καὶ ἅμα πρὸς Βυζαντίων, ἔρανον πεπραχότων κοινῇ, πλή-
ρεσιν ἱστίοις ἄρας κατέπλευσεν αὖθις ἐς Φώκαιαν. καὶ χρή- 8
ματα δοὺς τῷ Καλοθέτῳ μέχρι τῶν ἑκατὸν χιλιάδων ἔγγιστα,
καὶ ἅμα ἀξιωμάτων τοῦτον κοσμήσας λαμπρότησιν, ὀψὲ καὶ
μόλις εἰλήφει τὸν ζητούμενον παῖδα τοῦ Ὑρκανοῦ, καὶ ἐπαν-
ῄει χαίρων ἐς τὸ Βυζάντιον. καὶ ἦν τηνικαῦτα τὸ ἔτος ἐν
ταῖς ἀκμαῖς τοῦ θέρους, ὅτε δὴ περὶ ἅλωνας καὶ σίτου κο-
μιδὴν ἀνάγκη συνήλαυνεν ἀσχολεῖσθαι πάντας οἷς ἔργον οἱ
πόνοι γῆς, εἰρήνης ἄρτι παντοδαπῆς περιχορευούσης τὰ Ῥω-
μαίων πράγματα. καὶ μέχρι μὲν ἐς Βυζάντιον ὁ πλοῦς ἦν
ἐπανιόντι τῷ βασιλεῖ, μία τριήρης, ἡ βασιλικὴ ναυαρχίς,
ἐκόμισεν ἄμφω, τόν τε βασιλέα καὶ τὸν Ὑρκανοῦ παῖδα· αἱ f. 252. b
δ' ἄλλαι τριήρεις περιπλέουσαί τε καὶ παραπλέουσαι ἐν
ᾠδαῖς ἦσαν πάνυ χαιρούσαις, τὴν ἐπηγγελμένην πρὸς τοῦ
τῶν βαρβάρων ἡγεμόνος εἰρήνην οὐκέτ' ἐν ἐλπίδων σκιαῖς
καθεύδουσαν βλέπουσαι, ἀλλ' εἰς φῶς προεληλυθυῖαν ἤδη
κατάστασιν πρακτικὴν ἀπορρήτοις προνοίαις τοῦ φιλανθρώ-
που θεοῦ. οἵας μὲν οὖν τὰς βασιλικὰς φιλοφροσύνας καὶ 9
δεξιώσεις ἐν εὐωχίαις καὶ ὅσον τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐν ταῖς τῶν
ἐνδυμάτων συχναῖς ἀλλαγαῖς ἐνεδείξατο πρὸς τὸν τοῦ Ὑρκα-
νοῦ παῖδα, γαμβρὸν αὐτὸν ἀποκαλῶν καὶ υἱόν, καὶ ὅσα ἐπὶ
τούτοις φιλεῖ τὸ ἀνθρώπινον καὶ δημόσιον ἔθος καὶ λέγειν
καὶ δρᾶν, περιττόν μοι διεξιέναι δοκεῖ· γνώριμα γὰρ ἂν εἴη
πᾶσι καὶ σιωπώμενα, τῶν κοινῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν συντρό-
φων ἐθισμῶν τὴν τῆς ἐνταῦθα γνώσεως ὕλην ἄφθονον χορη-

datis et dignitatum honoribus in eo collocatis, sero vix quaesitum Hyrcani filium recepit. laetus Byzantium profectus est. et tum temporis annus in summa aestate erat, qua circa horrea et fructuum curam necessitas cogit laboribus operam dare, quibus negotium terrae cultus est. Romanorum igitur rebus ubique laetioribus factis quum rex usque ad Byzantium navibus pergeret, una triremis regia princeps et regem et Hyrcani filium dimisit. ceterae triremes praeternavigantes cum carminum admodum laetissimorum cantu, quippe quae pacem ab barbaro duce nuntiatem, non amplius in spe dormientem viderent, sed in lucem prolatam publicam tranquillitatem incredibili dei providentia. quas igitur gratias et honores in epulis et quantam magnificentiam in vestibus continuo mutandis Hyrcani filio tribuit generum eum appellans et filium et quae praeterea eiusmodi amat humanus et domesticus mos et dicere et facere, haec enumerare superfluum mihi videtur. nota erunt omnibus etsi silentio omissa. nam communium opinionum et morum largam scientiam unusquisque e variis vitae ca-

γούντων αὐτόθεν ἑκάστοις, ἐκ τῶν τοῦ βίου πολυειδῶν πραγμάτων διδασκομένοις ἀεί, καὶ ἀναλεγομένοις τὴν τῶν ἑκάστων ἐμπειρίαν εἰς ἓν ἠθροισμένον συνέσεως ἔμπρακτον σύστημα.
10 ὅσα δ' ἄρτι καταπεπλευκότων ἐς Βυζάντιον τετίμηκε τοῦτον ὁ βασιλεύς, θεωμένων τῶν Βυζαντίων καὶ ὅσοι ἐξ ἀλλοδαπῶν παρῆσαν χωρῶν καὶ πόλεων, παρέλκον καὶ ταῦτα διεξιέναι μοι νενόμισται· εἶδον γὰρ ἅπαντες ὡς ἔφιππος ἔφιππον ὁ βασιλεὺς τὸν βάρβαρον εἰσήνεγκε τὰς βασιλείους αὐλάς, ὃ δὴ μόνοις ἐφεῖται μετὰ βασιλέα βασιλέων παισί τε καὶ ἀδελφοῖς· πλὴν ὅτι αἰσθόμενος ὁ βάρβαρος το τῆς τιμῆς ὑπερβάλλον, καὶ οἷον αἰδεσθείς, τὸ ἀκούσιον τῆς εἰσαγωγῆς εὐθὺς ἐκ τῶν βασιλείων πυλῶν ἐνεδείκνυτο, ἀντιτείνων καὶ ἀνθέλκων τὴν καθέλκουσαν ἐκ χειρὸς χεῖρα τοῦ βασιλέως, καὶ ἐπέχων τὰς ἡνίας οὗπερ αὐτὸς ἐπωχεῖτο ἵππου, καὶ γλώττῃ πάσῃ δεόμενος ἀφεθῆναι. ὅμως οὕτω δυσανασχετῶν καὶ ἀχθόμενος καὶ οἷον ἀφηνιάζων ἧκε μέχρι καὶ ἐς
f. 253 a. τὸ μέσον τῆς βασιλικῆς αὐλῆς. ἐνταῦθα δὲ καὶ μὴ πάνυ τι βουλομένου τοῦ βασιλέως ἀπεπήδησέ τε τοῦ ἵππου πρὸς γῆν, καὶ τὰς ἡνίας τοῦ βασιλικοῦ χειρωσάμενος ἵππου ἴθυνεν
11 ἄχρι τοῦ βασιλικοῦ πεζευτηρίου. ἔπειτα συνεισῄει τῷ βασιλεῖ πρὸς τοὺς βασιλικοὺς θαλάμους· ἔνθα δὴ καὶ τὴν βασιλίδα Ἑλένην ἰδὼν δουλικῷ τε αὐτῇ τὴν προσκύνησιν ἀπέτισε σχήματι, καὶ ἅμα τοιάδε ἐφθέγξατο ῥήματα. "ἐγὼ" φησι "διὰ τρόπους οὓς ὁ τῶν ὅλων οἶδε δημιουργὸς καὶ δε-

sibus colligere et singulorum experientiam in unum componere sua ratione potest. quantopere autem percata navigatione in conspectu Byzantiorum eum honoraverit et quot adfuerint ex peregrinis terris et urbibus, enumerare non ad rem spectare putavi. conspiciebant enim omnes regem equitem equidem barbarum introducentem in regia domicilia. ille post regem cum solis regis liberis et patribus vehebatur. ceterum nimium honorem animadvertisse barbarum et quomodo veritus esset, inaudita ex regiis portis introductio ostendit. porrecta manu comprehendens comprehendentem regis manum et praebens habenas eius quo vehebatur equi omni voce ut sibi descendere liceat postulet et invitus et quasi obstrepens, in mediam usque aulam regiam venit. ubi non quidem ad voluntatem regis ex equo descendit et regium equum comprehensis habenis in equile usque regium duxit. deinde cum rege in regia conclavia introibat, ubi Helenam reginam quum videret, servorum more venerationem solvit et haec fere verba protulit: equidem, inquit, per vias quas universi creator et dominus novit, repente captus eram medio e foco ut ita dicam et ipsa ex patria ereptus et summas heu! miserias passus. quodsi multos potentissimus hicce rex

σπότης, ἐξαίφνης ἐγεγόνειν αἰχμάλωτος, ἐκ μέσης ἑστίας εἰπεῖν καὶ πατρίδος αὐτῆς ἁρπαγείς, καὶ τὰ μέγιστα ἐπεπόνθειν φεῦ τῶν δεινῶν. ἐπεὶ δὲ πολλοὺς σύμὸς αὐθέντης οὗτος καὶ βασιλεὺς καὶ μάλα τι πολυτρόπους ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ἐλευθερίας κατεβάλετο πόνους καὶ δρόμους, καὶ χειμώνων ὑπέμεινεν ψύξεις μακρῶν καὶ θέρους καύσωνας δυσκαρτέρητον ἐν μέσῃ θαλάττῃ φέροντας κάμινον, καὶ οὕτω με τῶν δεσμῶν τῆς αἰχμαλωσίας ἐξείλετο, ἄξιον μὲν εἰς ἀμοιβὴν ἀποχρῶσαν οὐκ ἄν ποτε σχοίην (ὑπὲρ γὰρ ἐμὲ τοῦτό γε), τὸ δ' οὖν εἰς δύναμιν ἧκον ἐμήν, οὐκ ἂν δυναίμην ἀρνεῖσθαι μὴ οὐχ ἅπαν τελεῖν τὸ εἰκὸς καθ' ἅπαντας τρόπους ὁρμῆς καὶ θελήσεως διὰ παντός μοι τοῦ βίου." ταῦτα δὴ καὶ τοιαῦτα φθεγξάμενος, **12** καὶ ἀκούσας ὁπόσα χρεών, πρὸς τὴν αὐτῷ γε ἀπολεχθεῖσαν ἀπῄει σκηνήν, οὐκ ἔξω τῶν βασιλείων, ἀλλὰ τῆς βασιλικῆς ἑστίας ἐγγύς. τὰς δ' ἐπὶ τούτοις τῶν ἐνδυμάτων συχνὰς καὶ λαμπρὰς ἀλλαγάς, καὶ τὰ ποικίλα χαρίσματα νῦν μὲν τῆς βασιλίδος νῦν δὲ τοῦ βασιλέως νῦν δὲ τῶν ἐνδόξων καὶ εὐγενῶν τῆς βασιλείας ἀνδρῶν, καὶ ταῦτα τῶν ἥκιστα ἀναγκαίων μοι λέγειν δοκεῖ, καὶ μὴν καὶ ὅσα περὶ λουτρῶν ἀναπαύσεις καὶ τραπεζῶν πολυτέλειαν πέφυκεν· ἃ πάντα πᾶσι γινωσκόμενα σιγᾶν παραινεῖ.

Ἐκεῖνο δ' ἄξιον μᾶλλον θαυμάσαι. ποῖον δὴ τοῦτο; f. 263 b. τὴν τοῦ βασιλέως φημὶ μεγαλοψυχίαν, **13** πῶς μεταξὺ τῶν τοιούτων τέρψεων βραχὺ νοσῆσαν τὸ διετὲς αὐτοῦ βρέφος καὶ

meus et varios propter libertatem meam labores suscepit et itinera et longarum hiemum frigora pertulit et aestuosissimos aestatis ventos intolerabilem medio in mari ardorem circumferentes et ita me servitutis vinculis liberavit, dignum in iustam remunerationem nihil habeo, supra enim potestatem meam illud. quod autem in potestatem cadit, non possum negare me omne debitum omnibus studii et voluntatis modis per omnem vitam meam praestiturum. quae quum locutus esset et audisset, ut decebat, in conclave sibi significatum abiit, non extra regiam, sed regio foco propinquum. vestes praeterea splendidas et continuo mutatas et varia gratiae documenta, modo a regina, modo a rege, modo ab illustribus et nobilibus hominibus data proferre minime necessarium mihi videtur. quinetiam balneorum recreationes et coenas quae omnia omnibus cognosci possunt, tacere iubeor.

Nonne praestat potius mirari illud? dico regis animi magnitudinem. nam inter has oblectationes unius anni infans eius brevi implicatur morbo et mortuus animi fundamentum non labefactavit neque

τεθνηκὸς οὐκ ἐσάλευσε τῶν αὐτοῦ φρενῶν τὰς κρηπῖδας, οὐδ' ἀθυμίαν ἀνήκεστον εὐθυμίας ἀλλάξασθαι προσκαίρου παρέπεισεν· ἀλλ' αὐτοσχέδιον ξενηλασίαν μηχανησάμενος αὐθημερὸν θρηνούντων ἅμα καὶ θρηνουσῶν, ἐπὶ τῆς προτέρας αὖθις κατέστησε θυμηδίας τὰ πράγματα, καὶ προσκαλεσάμενος μετὰ τρίτην ἐκεῖθεν ἡμέραν τὸν νέον μνηστῆρα τὸν βάρβαρον κατά τι κρατῆσαν ἔθος ἐκ παλαιοῦ, τὴν μνηστευομένην ἔδειξεν αὐτῷ κόρην πρὸς δέκατον ἄρτι προβαίνουσαν
14 ἔτος. τούτων δ' οὕτω διῳκημένων, ἐπειδὴ τὴν ἐς τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον ὁ βασιλεὺς ἀκήκοε κάθοδον ἐκ Νικαίας τοῦ Ὑρκανοῦ, ἐξέπλευσεν εὐθὺς σύν γε τῷ τοῦ Ὑρκανοῦ παιδί, καὶ ἧκε δευτεραῖος ἐκεῖσε καὶ οὗτος, ἀποδιδοὺς τῷ πατρὶ τὸν παῖδα καὶ ἅμα ἀξιῶν τὰ σύμβολα τῆς διαδοχῆς τῆς τῶν Βιθυνῶν ἀρχῆς τήμερον αὐτῷ ἐγχειρίσαι· δίκαιον γὰρ εἶναι καὶ ὡς τῶν ἄλλων παίδων μᾶλλον αὐτῷ ἀγαπωμένῳ, καὶ ὡς μνηστῆρι τῆς βασιλέως θυγατρός, καὶ ὡς ἀξίῳ τῆς ἀρχῆς διά τε τὸ ἀνδρεῖον τῆς γνώμης καὶ ῥωμαλέον τοῦ σώματος καὶ πρός γε τὸ τῆς φρονήσεως δραστικόν. τοῦτο δὴ οὖν καὶ πάλαι βεβουλημένῳ τε καὶ βεβουλευμένῳ τῷ Ὑρκανῷ, ἐπεὶ καὶ τὸν τοῦ βασιλέως συμπέπτωκε τέως ἐρεθισμὸν συνεργὸν τῇ ἐκείνου ταύτῃ βουλήσει γενέσθαι, ῥᾷστα λοιπὸν
15 καὶ τὰ τῆς αἰτήσεως πεπρᾶχθαι ἔδοξεν. ὅθεν καὶ στρατιωτῶν Βυζαντίων συχνοί τινες, καὶ ἅμα τῶν εὐγενῶν ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι, τοῖς βαρβάρων ἀναμὶξ στρατιώταις τὸν τοῦ Ὑρ-
f. 254 a. κανοῦ προύπεμψαν παῖδα, σύν γε κυμβάλοις καὶ τυμπάνοις καὶ

ei persuasit, ut tristitiam cum hilaritate commutaret, sed sine arte ubi hospites depulit quum quotidie et viri et mulieres lamentarentur, priori hilaritati se tradidit et tertio die sponso inveni barbaro more quodam antiquo sponsam ostendit puellam decem fere annos natam. quae quum eo essent aducta, rex, audito Hyrcani Nicaea in sinum Astacenum itinere, statim cum Hyrcani filio navigavit. ille dein huc venit. tradito patri filio documenta recipiendi regni Bithynici hodie ei tradi iubet. dignum esse quippe qui magis quam ceteri liberi amaretur, quippe qui regis filiae sponsus esset, dignum esse regno propter virilem animum et corporis robur et strenuam mentem. hoc quondam optarat Hyrcanus et animo tum volvebat, quum forte per regem excitaretur illud desiderium facile reliqua petitio impetrari posse visa est. deinde milites Byzantiorum multi quidam et nobilium hominum non pauci cum barbarorum militibus mixti Hyrcani filium produxerunt cum cymbalis et tympanis et picto regni signo usque ad urbem

ἐπισήμῳ καὶ ἀρχικῇ σημαίᾳ, μέχρι πόλεως τε καὶ ἑστίας τῶν ἐν Βιθυνίᾳ περιβλέπτων τε καὶ ἐνδόξων μιᾶς· Νίκαια ταυτησὶ τὸ ἐπώνυμον· ἔνθα δὴ πάντες συνήεσαν Βιθυνοί, ὅσοι τε τῶν βαρβάρων καὶ ὁμοφύλων αὐτῷ, καὶ ὅσοι μιξοβάρβαροι, καὶ πρός γε ὅσους τῶν ὁμοφύλων ὄντας ἡμῖν ὅπως ποτὲ τοῖς βαρβάροις ἡ τύχη δουλεύειν ἠνάγκασε, δῶρα φέροντες παντοδαπά, πρόβατα καὶ βόας καὶ ἔπιπλα καὶ τοιαῦτα ἄττα πάμπολλά τε καὶ πολυειδῆ. ὀλίγαις δ' ὕστερον ἡμέραις οἱ προπέμψαντες ἐπανῆκον Βυζάντιοι μεθ' ὧν προσῆκεν ἐκεῖθεν χαρίτων καὶ δώρων.

Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον, καὶ τὸ θέρος **10** ἐν τούτοις ἐτελεύτα, ξηρὸν ἐς τοσοῦτον γενόμενον καὶ αὐχμῶδες καὶ παντάπασιν ἄνικμον ὡς καὶ ἀπογνώσεως ἤδη παρασχέσθαι τοῖς ἀμπελουργοῖς ὑπονοίας· ἔσεσθαι γὰρ οἴνου μακράν τινα σπάνιν καὶ ἀφορίαν ᾤοντο. τὸ δ' ἐς πᾶν ἀπέβη τοὐναντίον, ὡς ἀνωμολογημένον ἅπασι γεγενῆσθαι θαῦμα ἐπὶ θαύματι τοῦτο παρὰ τοῦ κρείττονος. πρῶτον μὲν γὰρ ἦν ἐκεῖνο θαῦμα θεῖον καὶ μέγιστον, ἐν καιροῖς τοιούτοις, ὅτε τὸ ἀκμαιότατον τῆς βαρβαρικῆς ἰσχύος τὴν Ῥωμαίων πάλαι πολύν τινα χρόνον ἐπιβοσκόμενον γῆν, μικροῦ καὶ αὐτὰς Βυζαντίων τὰς πύλας ἐγκέκλεικεν, ὡς ἀοίκητον εἶναι καὶ ἄβατον ἐρημίαν τὰ ἔξω πυλῶν ἅπαντα, ἔπειτα νεύσει θεοῦ παράδοξόν τινα καὶ ἀπροσδόκητον ἐξαίφνης ἐκ τῆς τοῦ παιδὸς Ὑρκανοῦ κατασχέσεως Ῥωμαίοις ἐλευθερίαν γενέσθαι, ὡς πᾶσι βάσι-

et focum ex Bithyniae celeberrimis et illustribus oppidis. cui nomen est Nicaea. huc omnes Bithynii quicunque barbari et incolae et mixti cum barbaris conveniebant, et praeterea, quos incolarum nostros olim barbaris servire fortuna coegerat, dona attulerunt varia, agno et boves et suppellectilem et eiusmodi multa et varia. paucis diebus post Byzantii reversi sunt cum quibus miserat gratiis et donis.

Haec eum finem habuerunt. et aestas his rebus confecta est, quae quidem pulverulenta adeo et squalosa et omnino aestuosa erat, ut vinatorum spes in desperationem venerit. nam vini magnam inopiam et sterilitatem futuram iudicabant, quod plane aliter factum est omnium consensu. miraculum secutum est miraculum melioris fortunae. primum enim divinum miraculum et summum fuit illud, quod eiusmodi temporibus, ubi summum barbarorum robur per longum tempus Romanorum olim depascens paulisper ipsas Byzantiorum portas occluserat. ita inculta et invia deserta erant omnia extra portas loca. denique dei nutu inopinata ac repentina ex Hyrcani filii captivitate Romanis libertas facta est, ut omnibus accessibilis et cultu

μόν τε καὶ ἥμερον ἐν βραχεῖ τὴν πρὶν ἀγρίαν ἐκείνην καὶ
f. 254 b. λῃστῶν γέμουσαν Θρᾴκην. δεύτερον δ' ὅτι τοῦ θέρους ἀνί-
17 κμου πάνυ τι λίαν φανέντος, τοσοῦτον οἴνου ταῖς ἀμπέλοις πλῆθος καρποφορῆσαι συμπέπτωκεν ὡς μηδ' ἀποχρῶντα τοῖς πολλοῖς ὑπάρχειν εἰς ὑποδοχὴν ἀγγεῖα· διπλάσια γὰρ καὶ τριπλάσια τοῖς πλείστοις ἢ κατὰ τὴν πέρυσι γέγονε γεωργίαν, ἔστι δ' οἷς καὶ ἐς τὸ τετραπλάσιον ἀνήχθη, ὡς κοινὴν ἅπαντας δόξαν κἀξ ὅλης εὐχαριστίαν ψυχῆς τῷ τὰ μέγιστά τε καὶ παράδοξα τοῖς ἐς τὰ τῆς ἀπογνώσεως ἔσχατα ἐρριμμένοις ἀπροσδόκητόν τινα καὶ πάνυ τι θαυμασίαν παρεχομένῳ τὴν ἔγερσιν, κἀκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς ἀνυψοῦντι, κἀκ πηλοῦ ἰλύος ἀνάγοντι καὶ ἐπὶ πέτραν ἀτίνακτον τοὺς πόδας ἱστῶντι τῶν λογισμῶν.

18 Εἶεν. ἄρτι δ' ἀρχομένου τοῦ φθινοπώρου διατριβῆς εἵνεκά τινος καὶ ψυχαγωγίας μετρίας ἄχρι Σηλυμβρίας ἐξεληλυθότι τῷ βασιλεῖ πρόσεισιν ἐκ Βιζύης Μανουὴλ ὁ Ἀσὰν τὸ τοῦ δεσπότου ἀξίωμα περικείμενος, ὃ πρὸ δυοῖν ἐτῶν εἰλήφει πρὸς Ματθαίου τότε βασιλεύοντός τε καὶ κατὰ Θρᾴκην ὁμιλοῦντος αὐτῷ συμμαχοῦντι κατὰ τῶν Βυζαντίων. ἧκε δὲ τὸν τράχηλον δεδεμένος οἴκοθεν καὶ τυχεῖν συμπαθείας δεόμενος ἅτε ἐπταικὼς οὐ μικρὰ διὰ τὰς τῶν τριῶν ἤδη ἐτῶν ἐπιδρομὰς καὶ καταδρομὰς καὶ λεηλασίας, ἃς ἐκ Βιζύης ὁρμώμενος ἐνεποίει τοῖς προαστείοις τῶν Βυζαντίων, κάων καὶ ληϊζόμενος ἀγροὺς καὶ γεωργίας ἁπάσας αὐτῶν,

brevi esset Thracia fera olim et latronum plena. deinde quamvis admodum aestuosa visa esset aestas, tamen tanta vini copia facta est, ut plurimis vasa defecerint. duplex enim et triplex permultis cum priore anno comparata messis fuit, quibusdam quadruplex facta est, ita ut cuncti communem honorem et gratiam ex intima animi sententia egerint deo, qui contra omnium opinionem eis qui in summam desperationem venerant, inopinatam et mirabilem recreationem praebuisset, qui e profundo terrae sustulit et ex stercore detraxit et in rupe immutabili cogitationum pedes collocavit. amen.

Quamprimum autumnus fieri coepit commorandi et animi recreandi causa quum rex Selymbriam usque pervenisset, venit ad eum e Bizya Manuel Asan domini petitionem prolaturus quam ante duos annos a Matthaeo tum regnante et in Thracia secum colloquente, Byzantiorum socio impetraverat. sed cervice vinculis constricta domo venit et ut miseratio sibi fieret petiit, quum septies per tres annos incursionibus et praedationibus quas ex Bizya fecisset non parva Byzantiis damna attulisset, combustis et direptis agris et cultura deper-

καὶ προσδοκῶν καὶ μηχανώμενος οἷόν δή τινα Παλαιολόγου κίνδυνον τοῦ βασιλέως. ἐπεὶ δὲ τὰ τοιαῦτα δεῖται χρημάτων 19
εἰς ἐπίμονον μάχην καὶ πολυχρόνιον, ὃ δὲ καὶ πολυχρόνιον, f. 255 a.
τοῦτο καὶ πολυδάπανον, ἃ δ' ἐξ ἐπιδρομῆς αὐτῷ καὶ λαφύρων ἠθροίζετο καθ' ἡμέραν, μόλις εἰς αὐθημερινὴν ἐξήρκει τοῖς στρατιώταις δαπάνην, χορηγεῖν δ' οὐκ εἶχεν αὐτὸς ἐξ ἀφθόνων οἴκοθεν πηγῶν, ἔλαθε, πρὶν ὧν ἐπολέμει καὶ ὧν ἐφίετο κινδύνους ἰδεῖν, κινδυνεύων αὐτὸς καὶ πρὸς πενίαν ἀκαταγώνιστον καταρρέων ὁσημέραι. διὰ δὴ ταῦτα τῷ βασιλεῖ προσεληλυθώς, καὶ ἧς ἐδεῖτο συγγνώμης τυχών, καὶ ἅμα τὴν ἐπιτροπὴν καὶ διοίκησιν τῆς Βιζύης ἔχειν ὡς πρότερον τὸ ἐνδόσιμον ἤδη καὶ πρὸς τοῦ βασιλέως αὖθις εἰληφώς, ἐκεῖσε ἐπανῄει χαίρων καὶ ἀγαλλόμενος ὅτι φροντίδων καὶ φόβων νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὴν αὐτοῦ ψυχὴν σπαραττόντων ἀπήλλακτο.

Ἡμῖν δ' ἐν ὀγδόῳ καὶ εἰκοστῷ τῆς παρούσης Ῥωμαϊ- 20
κῆς ἱστορίας περὶ τῆς παρὰ τὰ ὑπερβόρεια μέρη τῆς οἰκουμένης κειμένης Ῥωσσίας ἔνια διεξεληλυθόσι, καὶ ὅσα τῇ ἐνεστώσῃ χρείᾳ περισπούδαστα ἦν τηνικαῦτα, διὰ πολλῶν αὖθις ἤδη τῶν μεταξὺ παλινδρομεῖν ἀναγκαῖον γίνεται, καὶ συνείρειν τοῖς εἰρημένοις ἐκείνοις ἐκεῖ ἃ μεταξὺ λελάληταί τε καὶ γεγένηται· οὕτω γὰρ ἑκάστων ἑκάστοις κατὰ τὴν δέουσαν ἁρμοζομένων ἀναδρομήν, οὐκ ἄν ποτ' ἀπᾴδειν ἐθελήσειεν οὐδὲ μάχεσθαι οὔτε μέρη μέρεσιν οὔθ' ὅλα μέρεσιν οὔθ' ὅλοις ἃ τῶν ἄλλων πέφυκεν εἶναι μέρη, ἀλλ' εὔρυθμόν τινα καὶ μάλα

dita et quodcunque poterat Palaeologo regi molitus esset. sed ubi tantis opibus ad diuturnum ac perpetuum bellum opus fuit, (erat sane diuturnum et multorum sumtuum. quas vero ex incursionibus et praedationibus quotidie colligebat vix quotidiano militum sumtui sufficiebat et priusquam pericula in quibus versabatur videret, in discrimen et inopiam insuperabilem quotidie se collabentem non vidit) eam ob causam ad regem profectus et venia qua opus erat impetrata Bizyae ut antea tenendae et administrandae, laetus et exsultans rediit, curis et metu, quae diu noctuque animum eius perturbaverant sublatis.

Postquam vicesimo octavo huius Romanae historiae libro de Russia in Hyperboreis terrae partibus iacente nonnulla scripsimus ad rei opportunitatem aptam, iam rursus ad multa narrare necesse est, et adnectere dictis illis quae interea disputata sunt et facta. ita enim per necessarium conexum singula a singulis non disiuncta videantur nec partes cum partibus pugnare nec cum partibus cuncta nec cum

τι ἔμμουσον οἶμαι φανήσεσθαι τὸ τῶν ὑποθέσεων συμμιγὲς
21 καὶ πολύπλοκον, εἰς ἕνα τῆς ἱστορίας εἱρμὸν ἀναγόμενον. εἴρη-
ται τοίνυν ἡμῖν ἀνωτέρω ὡς ἔθνος ἐστὶ πολυανθρωπότατον ἡ
Ῥωσία, καὶ ἡ πρὸς αὐτῶν οἰκουμένη γῆ μῆκος καὶ πλάτος
οὐ πάνυ τι σφόδρα ῥᾳδίως ἀριθμεῖσθαι ἐθέλουσα, καὶ πλοῦ-
τον ἐτήσιον ἀεὶ γεωργοῦσα καὶ καρπουμένη πάνυ μακρὸν
καὶ πολύχουν· ἄσημός τε γὰρ χορηγεῖται πλεῖστος ἐκεῖθεν,
μεταλλευόμενος ἐκ τῶν ἐγχωρίων, καὶ ἅμα τῆς γῆς ἐκείνης
πολλῷ τῷ ψύχει κρυσταλλουμένης διὰ τὴν ἀποχὴν τοῦ ἡλίου,
ζώων, ὡς τὸ εἰκός, πηγεσιμάλλων ὑπὸ τῆς φύσεως γίνεται
πλῆθος, ὧν θηρευομένων αἱ σισύραι πρὸς τῶν ἐκεῖ κατοι-
κούντων διὰ πάσης ἄλλης πεμπόμεναι χώρας καὶ πόλεως
22 πολλὰ πορίζονται σφίσι τὰ κέρδη. καὶ μὴν κἀκ τῶν ἐξ ὠκεα-
νοῦ γειτονοῦντος θηρευομένων ἰχθύων ἔστιν ἃ τῶν ὀστῶν
τέρψιν χρειώδη παρέχονται σατράπαις καὶ ἄρχουσι καὶ βα-
σιλεῦσι καὶ πᾶσι μικροῦ τοῖς ἐνδόξοις κατὰ τὸν βίον καὶ πε-
ριβλέπτοις ἀνθρώποις. ἐῶ λέγειν ὅσα πρὸς τούτοις ξενίζοντα
δαψιλέστερον ἐκεῖθεν ἐκείνοις οὑτωσὶ παρέχει τὸν πλοῦτον.
τοῦτο τοίνυν τὸ ἔθνος ἀφ' οὗ τῇ εὐσεβεῖ προσερρύη θρησκείᾳ
καὶ τὸ τῶν χριστιανῶν θεῖον ἐδέξατο βάπτισμα, ὑφ' ἑνὶ τυ-
ποῦσθαι τέτακται καθάπαξ ἀρχιερεῖ, κατὰ τὸ ἀνάλογον τῶν
ἑκάστοις ἑκασταχῇ προσηκόντων εἰς ἐπισκοπὰς διαφόρους καὶ
μείζους καὶ ἥττους διανενεμημένῳ τὴν τοῦ παντὸς ἔθνους ἐκ-
23 κλησιαστικὴν διοίκησιν· καὶ εἶναι τὸν πρῶτον τοῦτον ἀρχιε-

cunctis diversarum rerum partes. sed bene et concinne varias historias quasi uno vinculo coniunctas fore puto. narravi autem Russiae esse frequentissimam nationem et terrae longitudinem et latitudinem numerari haud facile posse. annuus proventus multus ac dives editur. argenti multa inde copia ducitur et quum terra illa constricta est magno frigore propter solis longinquitatem, animalium ut verisimile est pellitorum natura nascitur multitudo. captorum caprinae ab incolis per omnes terras urbesque mittuntur et inde multus gignitur fructus. et piscium ex Oceano finitimo captorum nonnulli sunt qui delectationem praebent praefectis et principibus et regibus et omnibus vivendi ratione delicatis et nobilibus hominibus. mitto dicere, quae praeterea transportata per peregrinas terras largum illis fructum praebent. haec gens superstitione per religionem remota et sacro baptismo Christianorum accepto ab uno omnino episcopo administrabatur, qui ad rationem singularum necessitudinem in diversas provincias modo maiores, modo minores totius gentes administrationem ecclesiasticam distribuit. fuit ille primus episcopus Constantinopolitanae

ρέα τῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπείκοντα θρόνῳ, καὶ ὑπὸ τούτου τὰ νόμιμα δέχεσθαι τῆς ἀρχῆς τῆς πνευματικῆς· εἶναι δ' αὐτὸν καὶ νῦν μὲν ἐκ τῶν τῇδε φύντων ὁμοῦ καὶ τραφέντων, ἀμοιβαδὸν τὴν ἐκεῖ προεδρίαν ἀεὶ διαδεχομένων, μετὰ τὸν προτέρου θάνατον παραλλάξ, ὡς ἂν τὸ τοῖν δυοῖν γενοῖν συναφὲς οὑτωσὶ βεβαιούμενον καὶ κυρούμενον βεβαιοτέραν ἐς τὸ ἀκήρατόν τε καὶ ἀκραιφνὲς καὶ τὴν τῆς πίστεως σύμπνοιαν ἔχῃ φυλάττειν ἀεὶ καὶ μονιμωτέραν τὴν οὐσίαν καὶ δύναμιν. καὶ ἵνα τἂν μέσῳ παρέλθω, τῆς ἐνεστώσης ἡμᾶς ἀν- 24
τιπερισπώσης ἅμα καὶ ἀνθελκούσης χρείας, ἦν πρὸ ἐτῶν ἤδη συχνῶν ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς Ναζιραίων ἐκεῖσε πεμφθεὶς ἐπίσκοπος, συνετὸς ἀνὴρ καὶ θεοφιλής, Θεόγνωστος τοὔνομα· καὶ ἦν ἀποκεκληρωμένον ἐκ πολλοῦ τοῦ παρῳχηκότος ἐκείνῳ τῷ ἔθνει τέμενος ἱερὸν εἰς μητρόπολιν Κύγεβον οὑτωσί πως καλούμενον, ὃ δὴ πρὸ βραχέος ἐπιδραμόντων Σκυθῶν τῶν βορειοτέρων ἐρημία κατὰ τὴν παροιμίαν κατέστη Σκυθῶν, ὡς μηκέθ' ἱκανὸν εἰς προεδρίαν καὶ θρόνον ἄξιον εἶναι τοῦ τῆς καθολικῆς ἐπισκόπου Ῥωσίας. διὸ καὶ μεταθέσ- 25
θαι τὸ σχῆμα τῆς μητροπόλεως ἀνάγκη γεγένηται πρὸς ἕτερόν τινα τῇ παρούσῃ προσήκοντα χρείᾳ τόπον. τὸ γὰρ ἔθνος ἅπαν ἐκεῖνο τῶν Ῥώς, πολυανθρωπότατόν τε ὂν καὶ πολλούς τινας τόπους καὶ διαφόρους ἐκ παλαιοτέρων τῶν χρόνων νεμόμενον, εἰς τρεῖς που καὶ τέτταρας ἔφθη διαιρεθὲν τὰς ἀρχὰς καὶ ἡγεμονίας ἐκ πολλοῦ. τοῦ δὲ θείου τῆς εὐσεβείας κηρύγματος ἐν ὑστέροις καιροῖς ἐπιδεδημηκότος ἐκεῖ, τὰ πλείω μὲν αὐτῶν αὐτοῦ γε ἐδράξαντο μέρη, ἅμα

sedi subiectus et inde animarum regendarum legibus institutus. qui modo ex gente illa, modo ex nostra terra natis educatisque post antecedentis mortem mutuo sedem occupat, ita ut inter duas gentes firmior coniunctio et firmior potestas ad incorruptam et sinceram fidei unitatem conservari possit. atque ut remotiora omittam, huius operis necessitate ductus, fuit ex illuc missis Nazaraeis qui apud nos sunt episcopus missus, vir prudens et pius nomine Theognostus. inde ab longinquo tempore genti illi electum erat templum quoddam tanquam caput Kybedon nominatum. quod brevi antea invadentibus Scythis septemtrionalibus desertum ut dicitur factum est, ut amplius catholici Russiae episcopi sede dignum non esset. quamobrem metropolim transferri necesse erat in alium locum ad praesentem necessitatem aptum. tota enim illa Russorum gens frequentissima et multas et diversas inde ab antiquis temporibus regiones habitans in tria vel quatuor imperia

f. 256 b. μὲν θειοτέρου πρὸς τὸ θερμότερον ἑαυτοὺς ἐμπλήσαντες ζῆλον, ἅμα δὲ καὶ τὸ θεῖον ἀπραγμόνως δεξάμενοι βάπτισμα· ἔνια δ' ἐνιαχοῦ καὶ σποράδην τῆς προτέρας ἔμειναν ἔτι κα-
26 κίας ἐχόμενα. τῶν οὖν τριῶν τῇ εὐσεβείᾳ προστιθεμένων ἄνωθέν τε καὶ ἐξ ἀρχῆς ἡγεμονιῶν ἐκεῖ τετύχηκέ πως ἡ ῥηθεῖσα μητρόπολις, τὸ Κύγεβον δηλαδή, τῇ τοῦ ἑνὸς ἡγεμονίᾳ παροικοῦσα καὶ πλησιόχωρος οὖσα ᾧ τὸ τῶν Λιτβῶν ὑπήκοον ἅπαν ὑπάρχει γένος, πολυανθρωπότατόν τε ὂν καὶ μαχιμώτατον, πυρσολατροῦν δὲ κατὰ τὸν σφῶν ἡγεμόνα· ὃ δὴ καὶ τὴν μετάθεσιν τῆς οἰκήσεως εἰς τὸ βέλτιον τὴν μητρόπολιν ἠρέθισε γεγενῆσθαι τέως διὰ τὸ τῆς θρησκείας ἀλλόκοτον, οὐκ οἶδα εἴτ' ὀλίγῳ πρότερον ἢ καθ' ἡμᾶς, εἴτε μακρῷ
27 τινὶ πρότερον ἢ καθ' ἡμᾶς. ὅμως, εἴθ' οὕτως εἴτ' ἐκείνως, εὕρηταί τις ἑτέρα πόλις ἐκεῖθεν ὡς πορρωτάτω κειμένη, ἧς τὴν ἡγεμονίαν ἀνὴρ εὐσεβὴς περιεζώννυτό τε καὶ σεμνῶς τὴν ἀρχὴν διεκόσμει, μέγα πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἑτέρου κεκλημένη παρὰ τῶν ἐγχωρίων ἐκεῖ Βολοντίμοιρον. ἐν ᾧ δὴ καὶ τὴν οἴκησιν ἑαυτοῦ τηνικαῦτα καὶ αὐτός τε Θεόγνωστος ὁ ἐπίσκοπος ἔχειν ἔκρινε τοῦ λοιποῦ, καὶ ἅμα ἀσμένως, ᾧ τὰ τῆς ἡγεμονίας ἐκείνης ἀνεῖται τῆς γῆς, προσίετό τε καὶ ἥδετο κομιδῇ, τιμὴν ἑαυτῷ τὴν τοῦ πράγματος ἡγούμενος περιπέτειαν, καὶ δόξαν τῆς οἰκείας ἀρχῆς οὔ πάνυ τι δήπου τῶν ἐρριμμένων καὶ φαύλων· οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπον ἐκ γῆς τὸν ἐπίσκοπον ἑώρα, ἀλλ' ὡς ἄγγελόν τινα τῶν οὐρανίων ἄρτι κα-

et provincias distributa erat. posteris temporibus divina religione ibi divulgata, plures partes statim divino zelo impleti sunt et sacrum baptismum sponte acceperunt. nonnulli huc illuc dispersi in priore pravitate manserunt. trium autem religioni addictarum gentium primariarum metropolis Kygebon nominata est, unius imperio propinqua, cui Litbarum gens omnis subiecta est, frequentissima et bellicosissima, ignem venerans quasi dominum. ad administrationem in meliorem statum perducendam cohortatus est ut metropolis fieret propter superstitionis insolentiam, nescio paulo ante nos an multo. utut res est, inventa est urbs altera longinquius sita, cuius dominatum pius ille vir tenebat et honeste regnum administrabat. cum altera comparata urbs illa nominata est fortunodata. in qua administrationem suam Theognostus episcopus in futurum habere constituit et lubenter imperium illius terrae traditum patiebatur et amabat, honorem sibi regni fortunam arbitratus neque irritam et inanem fore domestici imperii gloriam. non enim ut hominem adspiciebant episcopum, sed ut angelum quendam e coelis vocatum. quum enim sanctum myste-

ταπτάντα ἀντίγων. καὶ γὰρ καὶ ὁπότε τὴν ἱερὰν αὐτὸν ἔδει f. 257 a.
μυσταγωγίαν τελεῖν τῷ θεῷ, τοῖς οἰκείοις ὁ ῥὴξ οὑτοσὶ χεί- B
λεσι κύπτων ἐκείνου κατεφίλει τὰ ἴχνη καὶ ἁβροτέραις ἠμεί-
βετο δωρεαῖς τε καὶ χάρισιν, ὡς ἐντεῦθεν καὶ τῶν ἄλλων
ὁρώντων ὁπόσοι ὑπήκοοι, ἐμιμοῦντό τε καὶ τὴν καλὴν πρὸς
ἀλλήλους ἤριζον ἔριν. καὶ ἦν οὐδεὶς ὡς εἰπεῖν ὃς οὐ τῶν
ἀμφ' αὐτὸν ἁπάντων ἄλλων τῷ βουλομένῳ τῆς γνώμης ἐς τὴν
τοῦ βελτίονος μοῖραν ὑπερέχειν ἔσπευδέ τε καὶ κρατεῖν ᾤετο·
καὶ πάντας αὖ τοὺς ἄλλους, εἰ μὴ ἀλλήλων, ἀλλ' ἑαυτοῦ γε
τοὺς ἄλλους καθάπαξ τὸ ἧττον ἔχειν ἐφρόνει τε καὶ ἐλογίζετο
ἕκαστος. καὶ εἰ μὴ περιφανέστερον ἐδόκει τε καὶ ἦν ἑκάστῳ C
τὸ εὐσεβὲς πρὸς θεὸν ἢ κατὰ πάντας ὅσοι γείτονες ἦσαν ὁμό-
φυλοι, ἁπάντων ἐκείνων καθάπαξ ἡττᾶσθαι ἐνόμιζεν. οὕτω
φιλόθεον ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τὸ ἔθνος ὑπῆρχεν ἐκεῖνο, καὶ
οὕτω τι πλείστην παρεῖχε τὴν αἰδῶ τῷ τῆς Κωνσταντινουπό-
λεως θρόνῳ μέχρι καὶ ἐς τὴν Καντακουζηνοῦ βασιλείαν. ἀφ'
οὗ δὲ τήν τε βασιλείαν ὁμοῦ καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτὸς ὡς μὴ
ὤφελε τετυράννηκε, τά τε δόγματα τοῦ δέοντος ἐξέστησέ τε
καὶ πρὸς αἱρέσεις πολυπλόκους μεθηρμόσατο, καὶ πατριάρ-
χας οὓς αὐτοῦ τῇ κακοδοξίᾳ προσῆκε προυβάλετο (ἃ δὴ καὶ
λέγειν μὲν διὰ πάνυ βραχέων ἐνταῦθα ἥκιστά μοι περίεστι,
λελέξεται δ' οὖν προϊόντος τοῦ λόγου τῆς ἱστορίας, εἰ καὶ μὴ
ἀποτάδην καὶ ἀποχρώντως ἀλλ' ὅσον τῆς ἐξῆς ῥηγνυμένης f. 257 b.
ἐκεῖθεν διαστροφῆς τὰς πρώτας αἰτίας εἰδέναι), τούτων δὲ D

rium offerret deo, rex labiis suis vestigia illius demissus osculabatur et splendidis donis ac gratiis donabat, ita ut ceterorum quicunque aderant cives eum imitarentur et pulchrum inter sese certamen certarent. nec quisquam fuit, quin ceteris circa illum omnibus ex voluntatis sententia de adipiscenda meliore virtute praestare studuerit aut superesse se putarit, aut omnes si non alios aliis, at ipsis inferiores omnino ceteros esse putarit cogitaritque. atque si cuius pietas erga deum et erga omnes aut videbatur aut erat non aperta (qui propinqui erant eiusdem gentis) is ceteris omnibus inferior putabatur. tam pius fuit hic populus ab initio et summum Constantinopoleos sedi pudorem iniecit usque ad Cantacuzeni regnum, qui et rempublicam et ecclesiam crudeliter regnavit et dogmata a recta via deiecit et ad varias haereses accomodavit et patriarchas, quos ad suam pravitatem adduxit, praeponebat. quae commemorare brevibus verbis hoc loco non supervacaneum est. dicetur igitur de sequenti historiae libro, si non copiose et ad satietatem, at ut de parte quadam ab orationis via distracta priore, quae primae causae sint.

οὕτως ἐχόντων, ἀκριβῶς μὲν οὐκ ἔχω λέγειν εἴτ' αὐτὸς πρῶ-
τος τὴν τῆς μητροπόλεως ἐκείνης μετάθεσιν ὁ Θεόγνωστος
οἴκοθεν πέπραχεν, εἴτε καθεστηκότι καὶ αὐτὸς ἐχρήσατο ἐπε-
ληλυθὼς τῷ πράγματι· ᾤκησε δ' οὖν ὅμως καὶ αὐτὸς ἐπὶ
τῆς μητροπόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης, ἣ μέρος τῆς με-
γάλης ἐστὶ Ῥωσίας, ἧς ὁ εὐσεβὴς ἐκεῖνος ῥὴξ ἡγεμὼν ἐτύγ-
χανεν ὤν, καὶ ἣν ἐπιεικῆ βίον ἄγων ἐκεῖ, καὶ τοιοῦτον οἷον
εἰκὸς ἐπισκόπῳ θεοφιλεῖ διάγειν, μονονουχὶ βοῶντα τὴν ἀρε-
τὴν αὐτόθεν τῆς τοῦ βίου σεμνότητος, καὶ κοσμοῦντα μὲν τὴν
εὐσέβειαν κοσμοῦντα δὲ τὴν μεγαλόπολιν ταύτην, ἐξ ἧς αὐτὸς
ἔφυ τε καὶ τέθραπται, καὶ ἣ τοῦτον ἐκεῖσε πεπομφέναι προ-
31 είλετο. ὡς καὶ ὑπὸ τῆς τοιαύτης τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆς αὐθόρ-
μητοι πάντες τοῦ ἔθνους ἐκείνου ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες καὶ
νέοι καὶ γέροντες πρὸς τὸν τοῦ καλοῦ ζῆλον ἠγείροντο, καὶ
πλέον αὐτῶν οἱ τούτων ἡγεμόνες, ἐξ ὧν καὶ ἐς Βυζάντιον
χρήματα ἀπεστάλησαν ἀποχρῶντα πρὸς οἰκοδομίαν τοῦ πε-
πτωκότος τηνικαῦτα μέρους τοῦ μεγίστου νεὼ τῆς ἁγίας τοῦ
θεοῦ σοφίας· περὶ ὧν κἀν τῷ κη' τῆς ἱστορίας λόγῳ διεί-
ληπταί μοι τά τε ἄλλα, καὶ ὡς καλῶς μὲν ἐκεῖθεν ἐπέμφθη-
σαν, οὐ καλῶς δ' οὔτ' ἐνταυθοῖ διῳκήθησαν οὔτ' ἐκεῖσε τὴν
φήμην ἀξίαν τοῖς πεπομφόσιν ἀντιπεπόμφασιν, ἀλλ' εἰς οἰ-
κεῖον ἄχαρι κέρδος βωμολοχήσαντες καὶ νειμάμενοι, πρόφα-
f. 258 a. σιν δεδώκασι τοῖς ἀκούουσιν αἰσχρὰν κομιδῇ καὶ σφόδρα
λοιδορίας ἁπάσας προσκαλουμένην, καὶ τἀναντία λογίζεσθαι

quae quum ita sunt, non possum pro certo dicere, utrum primus mutationem illius metropoleos effecerit ipse Theognostus, an rebus iam constitutis usus sit. attamen ipse in metropoli habitabit et provincia illa, quae magnae Russiae pars est, cuius pius ille rex erat dominator. et iustam vitam egit et qualem degere pium episcopum decet. praedicabat virtutem sanctae vitae et ornavit religionem, ornavit hanc Megalopolim, qua ortus erat et educatus et quae huc eum miserat. itaque a talis viro virtutis sponte omnes illius populi viri et mulieres, iuvenes et senes ad pulchri studium incitabantur et illis magis duces, qui Byzantium permultam pecuniarum copiam miserant ad restaurandam collapsam partem sancti divinae Sophiae templi, de quibus in historiae libro XXVIII dixi praeterea honorifice illos misisse, sed non honorifice ibidem, quae missa erant, administrata esse, nec enim iustam famam mittentibus remiserunt, sed domestico commodo sacrificantes et attribuentes et audientibus omnino turpem et ignominiosam causam obtulerunt et contraria cogitare eos quam antea coegerunt. quo enim diviniorem antea honorem Constantinopolitanae

πείθουσαν τῶν προτέρων· ὅσῳ γὰρ πρὶν ἰσοθέους τιμὰς
τοῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνοις παρεῖχον, τοσούτῳ χα-
λεπωτάτην ἐξ ἀντιπάλου τὴν νέμεσιν ἀντεδίδουν. καὶ ὁ τρό- 32
πος ὃς πρὶν τὴν τοῦ συνειδότος ἐκείνων χειραγωγῶν ἐκόσμει
σεμνότητα πρὸς τὸ τῆς ἀκοῆς περίβλεπτον, ἐπιεικῶς ἐρρύη
πρὸς τὸ περιφρονούμενον ἀρτίως, εἰ μὴ διὰ πάντων καὶ παν-
τάπασιν, ἀλλὰ διὰ μὲν τῶν πλείστων καὶ ἁπλουστέρων ἐπ'
ἔλαττον ἅτε δὴ τῶν τοιούτων μικρὰ συνιέντων, διὰ δ' ἐνίων
ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἅτε δὴ βασκάνῳ λογισμῷ καὶ κριτηρίῳ
παρεχομένων καὶ οὐχ ὁμοζυγούσας τὰς πλάστιγγας συνορών-
των τῆς τε προτέρας φήμης καὶ τῆς κατόπιν ἰούσης ὀψέ.
ἀλλ' ἐπαναληπτέον τὸν λόγον. ἔφθημεν γὰρ εἰπόντες τοὺς
μὲν τρεῖς τῶν τῆς ὅλης Ῥωσίας ἡγεμόνων ὁμοῦ τοῖς σφῶν
ὑπηκόοις ὀρθόδοξον ἔχειν σέβας καὶ ἡμῖν ὁμόφρονας εἶναι,
τόν γε μὴν τέταρτον καὶ μάλα ἥκιστα· ὃς δὴ καὶ μεῖζον καὶ 33
ἰσχυρότερον ἔχων κράτος κατά τε πλῆθος στρατιᾶς καὶ ὅπλων
ἐμπειρίαν ἤδη καὶ τοῖς βορειοτέροις ἀνθίσταται Σκύθαις ἐκ
πολλοῦ τοῦ κρείττονος, καὶ τῶν ἄλλων ἐτησίους διδόντων φό-
ρους ἐκείνοις οὐδαμῇ ποτ' αὐτός, ἅτ' ὀχυρούς τινας τό-
πους οἰκῶν καὶ ἀγχιτέρμονας ἔχων Κελτοὺς καὶ Γαλάτας, οἳ
παρὰ τὸν πρὸς ἄρκτους καὶ Θούλην τὴν νῆσον οἰκοῦσιν ὠκεα-
νόν, ὅθεν ζέφυρός τε ἀναρρήγνυται καὶ ὅποι δύνων πορεύε-
ται ἥλιος, μάχιμον ἔθνος ὡς τὰ πολλὰ καὶ οὐ πόρρω που f. 258 b.
γίνομαι λέγειν ἀνανταγώνιστον. ἀλλ' ἔστιν ἀλλοτριόφρων τε 34
καὶ τῷ ἡλίῳ τὸ τῆς λατρείας σέβας νέμων μέν, ὑπισχνούμε-

sedi tribuerant, eo graviorem iram reddiderunt et odium, ac studium illud quod antea eorum pietatem rexerat et ornaverat illustri fama, nunc nec iniuria in contemtum venit, non apud omnes omnino, sed plurimos et vulgares quippe qui minus rem cognoscerent, apud multos, qui ut plerumque fit invidioso iudicio tenerentur nec et antereoris famae et posterioris momenta examinarent. sed recipiatur sermo necesse est, narravimus tres totius Russiae duces cum civibus religiosam pietatem habuisse et eundem nobiscum animum. minime autem quartus, qui maiores exercituum numeros ac nervos et armorum usum habebat et ipsis septemtrionalibus Scythis multo superior viribus erat et, quum reliqui populi annua illis vectigalia solverent, nunquam ipse dabat, quod munita quaedam loca tenebat et propinquos habebat Celtos et Galatas, qui ad oceanum septemtrionem et Thulam insulam versus vergentem habitant, unde zephyrus spirat et sol occidit. gens plerumque bellicosa et, quod nimium non est, invicta, sed diversae

νος δ' ἐν τῷ ἄρτι καὶ ὁμόδοξος ἡμῖν κατὰ τὸ τῆς θρησκείας ἔσεσθαι σέβας, εἰ τῷ πρὸς αὐτοῦ πεμφθέντι πρεσβευτῇ Ῥωμανῷ τὴν τῆς ὅλης Ῥωσίας ἐπισκοπὴν καὶ μητρόπολιν ἐγχειρίσαιμεν κατὰ τοὺς νενομισμένους τῆς ἐκκλησίας θεσμοὺς ἐκ διαδοχῆς τοῦ τετελευτηκότος ἀρτίως ἐκείνου Θεογνώστου. ἔστεργε γὰρ αὐτῷ καὶ προσέκειτο λίαν, τοῦτο μὲν καὶ ὡς ἐκ γυναικὸς συγγενεῖ τοῦ κηδεστοῦ ῥηγός, ὃς ὁμοροῦντα μὲν τετύχηκεν ἔχων αὐτόν, εὐσεβὴς δ' ἦν οὑτοσὶ καὶ τοῖς θείοις προσκείμενος δόγμασι καθ' ἡμᾶς, ὡς διὰ ταῦτα φίλον εἶναι κἀκεῖνον Ῥωμανῷ τουτῳΐ, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἀκούειν συχνὰ προσιόντος καὶ παραινοῦντος τὰ τῆς εὐσεβείας καὶ διδάσκοντος τάς τε δὴ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων ῥήσεις, ὡς καὶ
85 ἀνὰ στόμα φέρειν κἀκεῖνον αὐτάς. ἔστεργεν οὖν κἀκεῖνος Ῥωμανῷ πῶς μὲν δι' ἐκεῖνα πῶς δὲ διὰ ταῦτα, καὶ μάλιστα ὡς προτελεσθεὶς τὰ τῆς εὐσεβείας ὑπ' αὐτοῦ δόγματα συχναῖς διδασκαλίαις καὶ παραινέσεσι· καὶ ἦν ἐγγὺς τοῦ καὶ τῷ θείῳ τελεσθῆναι βαπτίσματι. ἦν δ' ὁ Ῥωμανὸς οὑτοσὶ τῶν εὐσεβείᾳ καὶ μοναδικῇ πολιτείᾳ καὶ εὐλαβείᾳ συντεθραμμένων ἀνδρῶν, ἱερωμένος τε καὶ πεῖραν ἐξησκημένος της τῶν ἱερῶν βίβλων ἀναγνώσεως ἱκανήν, πέντε που καὶ πεντήκοντα ἐτῶν ἡλικίαν ἄγων ἐγγύς, καὶ εἶδος ἔχων ἐκ φύσεως σεμνὸν κομιδῇ καὶ αἰδέσιμον. καὶ προὔβαινεν ἂν εἰς πέρας τὸ πρᾶγμα χρηστὸν περὶ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο τῆς θρησκείας ἕνεκα, εἰ ἐγίγνετο τελέως κατὰ τὴν ζήτησιν τοῦ πεπομφότος ἐθνάρχου. ἀλλ'

mentis et solis venerationi deditus, pollicens se in nostram religionem se venturos, si Romano legato a se misso totius Russiae sedem episcopalem et metropolim ad leges ab ecclesia constitutas, ut subsequenti Theognostum brevi antea mortuum tradiderint. nam ei cum amore dediti erant, orto ex soceri regis mulieri, qui eos finitimos habebat, pius ille fuit et divinis nostris dogmatis deditus, ita ut amicus Romano esset. lubenter audiebat et laudabat religionem et discebat prophetarum apostolorum verba, ita ut in ore eius versarentur. igitur amabat ille Romanum et ob has et ob illas causas. praesertim quod ab eo in religionis dogmata initiatus erat, crebris doctrinis et admonitionibus nec multum aberat, quin sacro baptismo imbueretur. fuit Romanus ille a viris religione et simplici prudentia et providentia nutritis factus sacerdos et iustam a legendis sacris libris scientiam adeptus. quinquaginta quinque annorum aetatem agens faciem a natura habuit venerabilem ac piam et operi revocandae ab superstitione illius gentis finem imposuisset, si ad missi ducis voluntatem fieri licuisset; sed restitit divina ira Romanos nihil boni perficere patiens

ἀντέπραξεν ἡ μηδὲν τῶν χρηστῶν ἐῶσα Ῥωμαίους θεομηνία 36
τελεῖν διὰ τὴν τῆς πολυθεΐας αἵρεσιν, ἣν οἱ τῆς ἐκκλησίας I. 259 a.
ἄρτι προεστηκότες ἀνόμως εἰσήνεγκαν. εὐθὺς γὰρ χειροτονη-
θέντος ἐνταῦθα τοῦ Ῥωμανοῦ, ἀθρόον ἐπεφύη τις ἐκεῖθεν ἕτε-
ρος, τοὔνομ' Ἀλέξιος, κατεσπουδασμένην ποιούμενος τὴν ἐς
Βυζάντιον ἄφιξιν, ὁμοῦ τε σπαρεὶς καὶ ἀναδοθεὶς οὐκ ἐν-
τεῦθεν, ἀλλὰ χρήμασιν ὤνιον πρὸς ἐνίων δῆθεν ἐκεῖθεν δε-
ξάμενος τὴν ἀξίαν ἐπισκόπων, κατὰ τὸ τῶν σπαρτῶν καὶ αὐ-
τὸς αὐθήμερον γιγάντων ἐκεῖνο γένος ὤφθη μητροπολίτης,
ἀνὴρ μοχθηρὸς καὶ πανοῦργος καὶ ἔμπληκτος, πάσης τε ἀλ-
λότριος εὐλαβοῦς καταστάσεως, καὶ ἅμα πολλοῖς ἐγκλήμασι
καθαιρέσεως ἔνοχος ὤν, ὡς τὰ τῶν ἐγχωρίων ἐκεῖθεν ἐληλυ-
θότα κατόπιν ἐσήμαινε γράμματα. ἀλλὰ χρημάτων πλῆθος 37
κεκομικώς, καὶ δοὺς μὲν Καντακουζηνῷ τῷ τηνικαῦτα βασι-
λεύοντι, δοὺς δὲ καὶ τῷ τηνικαῦτα πατριαρχεύοντι, τοὔνομα
Φιλοθέῳ, ὧν ἐφίεντο δώρων ἑκάτερος, ὧν ἐδεῖτο μετὰ ῥα-
στώνης αὐτὸς ἀντελάμβανε. καὶ συνελόντι φάναι, ἅπαν
ἔφραξε στόμα, καὶ πάσας ἐν τῷ ἀφανεῖ τεθνάναι κατηγορίας
ἐκ τοῦ ῥᾴστου κατέπραξε, τὰς μὲν γνώμας σφῶν δουλωσάμε-
νος, τοὺς δὲ νόμους συλήσας καὶ πόρρω μνήμης κεῖσθαι πα-
ρωσάμενος. ὅθεν καὶ μεμερίσθαι διὰ ταῦτα συμπέπτωκε τὴν
τῆς ὅλης Ῥωσίας μητρόπολιν εἰς δύο μοίρας, εἴς τε Ῥωμα-
νὸν καὶ Ἀλέξιον. καὶ εἴθε ἐνέμενεν ὡς τὴν πρώτην γοῦν ὁ
μερισμὸς ἐγεγόνει. ἀλλ' ἀπιόντος Ῥωμανοῦ πρὸς ἣν ἔλαχε 38

propter polytheismi haeresin, quam in ecclesiam modo praepositi contra leges intulerunt. statim enim delecto Romano exstitit alius quidam nomine Alexius, qui celeriter iter Byzantium suscepit. nec ipse inde ortus et educatus, sed opibus vilem ab episcopis quibusdam dignitatem adeptus et ad Spartorum et Gigantum illorum similitudinem eodem die civis metropolitanus factus, vir humilis et parvus et multiplex, ab omni disciplinae prudentia alienus et multis necis criminibus ut postea civium libri protulerunt, obnoxius. sed pecuniarum copiam dedit Cancacuzeno tum regnanti et Philotheo patriarchae, ad utriusque voluntatem et utilitatem cum facilitate quadam offerens et ut libere dicam os totum obstruxit. quorum animis conciliatis et legibus sublatis eiectisque e memoria, factum est ut tota Russia in duas partes et Romanam et Alexianam divideretur. utinam mansisset quae antea fuerat divisio. sed abeuntem Romanum in partem quam sortitus erat Alexius pluribus opibus datis et largioribus sustulit et commodo tempore Romanum castigavit. quocirca brevi spei plenus Romanus Byzantium profectus est necessitate coactus quam imperii gu-

*μοῖραν, πλείω δεδωκὼς Ἀλέξιος χρήματα πλείω καὶ κρείττω
καὶ τὴν μοῖραν αὖθις συγκυκήσας ἀνείληφε, ζημιώσας ἐν τοῖς
καιρίοις τὸν Ῥωμανόν. διὸ καὶ αὖθις μετὰ βραχὺ πρὸς Βυ-
f. 259 b. ζάντιον ἐπανεληλυθέναι μεστὸν ἐλπίδων Ῥωμανὸν ἡ ἀνάγκη
συνήλαυνεν, ἅτε καὶ μεταπεσεῖν αἰσθόμενον τά τε τῆς μοναρ-
χίας ἐνταῦθα σκῆπτρα πρὸς Παλαιολόγον καὶ αὐτοὺς τῆς
πατριαρχίας θρόνους αὖθις ἐς Κάλλιστον τοὔνομα. ἐληλυ-
θότι δὴ οὖν βοηθεῖν, ὁπόση δύναμις, ἀδικουμένῳ τῶν πάνυ
τι σφόδρα κρίνας εἶναι δικαίων ὁ πατριάρχης, ὁμοῦ τοῖς πα-
ρατετυχηκόσι τηνικαῦτα ἀρχιερεῦσι, τὰ ἐπὶ τούτοις παρε-
30 σκευάζοντο γράμματα καὶ ψηφίσματα. ἀλλὰ πρὶν ἐς πέρας
ἰέναι, πάρεστιν αὖθις Ἀλέξιος χρημάτων ἐπιφερόμενος πλεῖ-
στα βαλάντια, δι' ὧν τὴν τοῦ πατριάρχου χειρωσάμενος γνώ-
μην τὰ πρῶτα, ὕλης γηγενοῦς ὑπερφυῶς ὀρέξεσιν ἡλικιῶτιν
οὖσαν καὶ δεσμῶτιν οὐκ ἔξω φαυλότητος λογισμῶν, ἔπειτα
περιήει τοὺς ἄλλους ἀναλόγως διδοὺς καὶ δουλούμενος καθ'
ἕκαστον ἅπαντας. ἤδη δὲ καὶ τοῖς ἄρχουσι προσιών, καὶ
παραβύων ἁβρότερα κέρματα, ῥᾷστα καὶ σφᾶς πρὸς τὸ βου-
λόμενον εἷλκε, τὸ συγκεχωρηκὸς εἰληφότας ἤδη παρὰ τοῦ πα-
40 τριάρχου Καλλίστου, ὃς τῶν τῆς ἱερωσύνης κανόνων πρόμα-
χος εἶναι ὀμωμοκώς, καὶ μὴ προδότης γίνεσθαι τῶν ταύτης
θεσμῶν, μηδὲ τὴν ἄπρατον χάριν τοῦ πνεύματος ὤνιον ὡς ἐν
ἀγορᾷ προτιθέναι τοῖς κατὰ Σίμωνα τὸν μάγον ζητοῦσιν,
ἔπειτα αὐτός τε παραβάτης ὤφθη περιφανής, διακυβεύων τὰ
τίμια, καὶ τοὺς ἄλλους προτρεπόμενος ἀπαρακαλύπτως ἐς τὴν
τοῦ κακοῦ κοινωνίαν. καὶ διὰ ταῦτα ἀπηνήνατο ἐς προὖπτον*

bernacula delata esse ad Palaeologum et patriarchicam sedem ad Callistum audisset. cui igitur quippe iniuriis vexato operam daturus patriarcha et qui forte aderant sacerdotes litteras et damnationes scripserunt. sed priusquam res ad finem perducitur, rursus adest Alexius multam pecuniarum copiam offerens. quibus primum patriarchae animum cepit, materiae terrenae cupiditate plenum neque a mentis pravitate liberum; dein ad alios accedens unumquemque sibi conciliavit. iam vero etiam principes adiit et insignibus pecuniis corruptos facile ad voluntatem suam traxit, qui pactum iam a Callisto patriarcha acceperant. ille qui sacerdotales leges se defensurum iuraverat nec proditurum pacta nec S. Spiritus gratiam tanquam vilem in foro venditurum Simonis magi sectatoribus, dein ipse improbus aperte apparuit in honoribus ludo diffundendis et aliis ad malignitatis communitatem palam adducendis. quamobrem primum repulit quae

τὰς πρὶν ὑποσχέσεις ἐκείνας αἳ περὶ τοῦ θείου βαπτίσματος ἦσαν αὐτῷ παρεσκευασμέναι σύν γε τοῖς ὑπηκόοις κομιδῇ παμπληθέσιν ὑπάρχουσιν· βέλτιον γὰρ ἔφησεν ἡλίῳ λατρεύειν, **41** κόσμον ὅλον φωτίζοντι καὶ ζωοῦντι καὶ περιθάλποντι, καὶ τῆς τοῦ πάντων εἰκόνος δημιουργοῦ σαφῆ τινὰ φέροντος ἴχνη καὶ σύμβολα, ἢ τῷ τῆς φιλαργυρίας δαίμονι, ᾧ τοὺς τῶν f. 260 a. Ῥωμαίων ἀκούω νυνὶ πατριάρχας ἁλίσκεσθαι, εἰ χρὴ κατὰ τὸν τῶν αὐτῶν ἀποφήνασθαι διδάσκαλον, ὃς ὑπισχνουμένῳ τῷ διαβόλῳ δώσειν βασιλείας τε καὶ χρήματα γῆς ἁπάσης, εἰ βούλοιτο προσκυνεῖν καὶ λατρεύειν αὐτῷ, ἐπετίμησέ τε καὶ ἀπεκρούσατο μάλα σφοδρῶς· ὥσθ' ὁ τούτοις ἐκθύμως ἐγκυβιστῶν, καὶ ἀντὶ τούτων αὐτὸν προϊέμενος ὃν εἵλετο δεσπότην ἔχειν καὶ θεόν, ποίων μὲν κολάσεων ποίων δὲ πρηστήρων οὐκ ἄξιος εἴη ἄν, δεσπότου χρηστοῦ τε καὶ εὐεργέτου διάβολον ἀλλαττόμενος ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, καὶ οὐδὲ τουτονὶ τὸν ὑπ' ἐμοῦ τιμώμενον ἥλιον αἰδεῖται μάρτυρα τῆς ἀναιδείας δρῶν ἑαυτοῦ, ὅτι τὸν καὶ αὐτοῦ δημιουργὸν γηΐνοις ὕλῃ ψυχῆς προαιρέσει προΐεται χρήμασι. σαφῆ γὰρ εἶναι ταύτην **42** ἔγωγε τίθεμαι εἰδωλολατρίαν· τὸν μὲν γὰρ ἥλιον στοιχεῖον ἐξ ἀρχῆς εἶναι κατειλήφεσαν ἄνθρωποι συστατικὸν τῆς τῶν ἐν γῇ πάντων φύσεως· χρυσὸς δὲ καὶ ἄργυρος ἅπας γῇ πατουμένη καὶ τοῖς εὐφρονοῦσι πρὸς μηδὲν ἀγαθὸν χρησιμεύοντα· πῶς γὰρ ἃ μηδ' εἰκόνος εἴδωλον ἡλίου σώζειν δύναται; εἰ δὲ καὶ πρὸς ἀνιέρους καὶ βεβήλους πράξεις κα-

de S. baptismo civibus valde plurimis promiserat. praestat enim, ait, venerari solem, toti mundo lucem, vigorem, calorem afferentem et creatoris mundi dilucida quaedam vestigia et documenta praebentem, quam avaritiae daemonem, cui Romanorum patriarchas nunc captos audio, si ipsorum magistri exemplum spectamus, qui diabolum pollicentem se totius terrae regna et opes daturum si procumbere et adorare se vellet, aversatus est et pervalde repulit. itaque qui in talia se insane praecipitaverit et pro iisdem, quem dominum et deum sibi habendum sumserat, reiecerit, quibus tandem poenis, quibus suppliciis non dignus erit, quippe qui Christo domino ac salvatori diabolum hostem et inimicum anteponat et ne hunc Solem quidem, quem equidem veneror, edito turpitudinis testimonio vereatur. apertam enim hanc esse idolatriam statuo. solem enim primum rerum elementum esse componens universi naturam homines intellexerunt. aurum vero et argentum omne per orbem terrarum sanis quidem hominibus ad bonum nihil prosunt, quippe quae solis imaginis ne umbram quidem servare possint. sin vero ad impia et scelerata negotia adhibet avaritiae do-

ταδαπανῷ τῆς φιλαργυρίας τοὺς τρόπους ὁ καὶ προΐστασθαι
43 λαχών, καὶ λαλεῖ μὲν πρὸς ἀργύριον, χρημάτων δ' ὤνιον τὸ
τῆς ἱερωσύνης ποιεῖται ἀξίωμα, καὶ τούτων οὐ μικρῶν τινῶν
καὶ βραχύτητι περικλειομένων ὄγκου καὶ ἀριθμοῦ πηλικότητι
καὶ ποσότητι, ἀλλὰ καὶ τοὺς τοιούτους ὅρους ὑπερβαινόντων τε
καὶ ὑπερεκτεινομένων, ποῦ οὐκ ἂν ἐλάσειεν ὕβρεώς τε καὶ
ἀτοπίας ἡ ἀκρασία; τίνας δ' οὐκ ἂν ὑπερβαίη Καυκάσους
ὀρῶν καὶ Τανάιδος ἐκβολὰς καὶ Σκυθῶν ἀγριότητας ἡ φήμη
βαδίζουσα τῆς αἰσχρότητος; ἢ τίς ἂν καὶ ὁποία ποτὲ συ-
σταίη πολιτεία βεβαίας τὰς τοῦ μένειν οὐκ ἐπίπαν αὐχοῦσα
44 κρηπῖδας; τίνες δ' ἂν οἰκιῶν καὶ πόλεων διοικήσεις εὐνομη-
θεῖεν ὅπουπερ ἂν οἱ τῶν κανόνων καὶ νόμων προστάται,
f. 260 b. τῶν χρηστῶν ἀμελοῦντες ἠθῶν, παρενημερεῖσθαι δρῶσι τὰ
τῆς δικαιοσύνης ἀνάκτορα, καὶ παρὰ φαῦλον τίθενται τὰ τῶν
νομίμων κράτη, καὶ τὸ ψεῦδος προτιμῶσι τῆς ἀληθείας, καὶ
νόμον τὴν ἀνομίαν ἡγοῦνται, καὶ ψῆφον δικαιοσύνης τὸ τὰς
ψήφους τῆς δίκης αἰσχροποιεῖν· καὶ ἣν τῶν πολιτειῶν καὶ
πόλεων σφῶν προφανῆ καὶ ὕπαιθρον κατάλυσιν νύκτωρ καὶ
μεθ' ἡμέραν οὐ λήγουσιν αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἐργαζόμενοι,
ταύτην ἕδραν καὶ στάσιν ἐπ' ἴσης τοῖς οὐρανίοις πόλοις πρὸς
ἀσφάλειαν τὸ ἀκίνητόν τε καὶ ἀναλλοίωτον ἔχειν οἴονται, κα-
κῶς εἰδότες καὶ λίαν ἀμούσως, καὶ μηδὲν ἄμεινον ἢ ὥσπερ
οἱ τυφλώττοντές τε καὶ μηδὲ τὰ ἐν ποσὶν ὅλως ὁρᾶν δυνά-
45 μενοι· καὶ οὗτοι γὰρ κατόπιν ἑπομένους ὁρῶντες τοὺς τῆς το-

los is cui praeesse contigit, et loquitur quidem contra argentum, verum sacerdotii dignitatem reddit venalem pecuniis non parvis neque ad magnitudinem modicis neque ad numeri multitudinem, sed quae eiusmodi modum valde exsuperent, quousque haec perveniet superbiae et insolentiae turpitudo? nonne Caucasum montem et Tanais impetum et Scytharum immanitatem superet hic turpitudinis rumor? an quae et qualis unquam reipublica firma steterit, quae non fundamenta omni modo tenuerit? num familiae et civitates bene administrentur, ubi qui observandis legibus ac normis praesunt, neglectis probe institutis, iustitiam potestate et dignitate detrahunt et legum auctoritatem ad nihilum redigunt, qui mendacium veritati anteponunt, qui legem illegem ducunt et iustitiam iuris inquinationem, qui denique quemadmodum civitatibus et urbibus suis aperte et propalam dissolvendis diu noctuque non desistunt, ita sedem et domicilium similiter in coelestibus thronis immobile et immutabile tenere se secure putant, male periti illi et inscii non aliter, ac caeci qui ne ante pedes quidem quae iacent videre possunt. fructus enim tantae malignitatis et

σαύτης καὶ τηλικαύτης κακοτροπίας καὶ ἀτοπίας καρπούς, μᾶλ-
λον δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν κείμενα νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὰ τῆς
σφῶν κακίας ἐπίχειρα, οὐδαμῇ ἐπαΐουσιν, ἀλλ' ἐπ' ἴσης τοῖς
μαινομένοις τὰς σφῶν αὐτῶν ἐσθίοντες σάρκας χαίρουσιν·
ὥσπερ ἂν εἰ προσετίθεσαν κέρδεσι κέρδη καὶ κλήρῳ κλῆρον γῆς
καὶ θαλάσσης, καὶ μὴ πᾶν τοὐναντίον ἔπασχον, ἄχρι πυλῶν
καὶ αὐτῶν εἰπεῖν οἰκιῶν τῆς σφῶν ζημίας ἀεὶ προχωρούσης
καὶ δίκην πυρὸς αὐξομένης κἀπὶ σφετέρῳ κακῷ νεμομένης τὰ
πρόσω, καὶ μάλισθ' ὅταν καλάμης κατὰ πρόσωπον ἱσταμένης
λαμπρῶς ἐπιδράττηται τοῦ πυρὸς ἡ φορά. εἰ οὖν ἐμοῦ, 46
φησί, κατηγορεῖν ἐθέλοι τις τοιαῦτα, πολλοῦ μέντ' ἂν δεή-
σειε τρισαθλίους αὐτοὺς καλεῖν, καὶ ταῦτα ποιμαίνειν λαχόν-
τας καὶ ῥυθμίζειν οὐ ῥέουσαν ὕλην καὶ φθειρομένην ἀεί,
ἀλλὰ τὸ μέγα κτῆμα καὶ τιμιώτατον καὶ θανάτου παντὸς
ἀνώτερον, τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν δηλαδή· ᾧ γὰρ εὐθυντῆρος
καὶ κανόνος ἔχειν συμπέπτωκε τόπον, καὶ ὃς ἀρχέτυπον ἄλ-
λων εἶναι πεπίστευται, οὗτος εἰ μὴ κατὰ τοὔνομα πολιτεύοιτο,
μηδὲ τὸ προσῆκον ἀποδιδοίη τῇ τοῦ κανόνος καὶ τῆς εὐθύτη- f. 261 a.
τος ἀρετῇ ἀλλὰ πράγμασιν ἀνοσίοις ὄνομα περιτιθείη χρη-
στόν, δείκνυσιν ἐναργῶς μὴ τὸ χεῖρον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εἶ-
ναι ἀρχόμενον δεῖν, ἀλλά τό γε κρεῖττον ὑπὸ τοῦ χείρονος.
σχετλιώτερον δ' οἴομαι καὶ οὐ μάλα εὐσχήμονος ἰέναι ὀλέ- 47
θρου δήμοις τε καὶ οἴκοις, ἄρχουσί τε δὴ καὶ ἀρχομένοις,
νέοις καὶ γέρουσιν, ἀνδράσι τε καὶ γυναιξί, πλουσίοις τε καὶ

insolentiae qui a tergo sequuntur cernentes, magis quae ante oculos positae sunt semper improbitatis poenas nequaquam animadvertant, sed insanorum similes dentes suis corporibus inicere amant, quasi quamplurima emolumenta et quam plurimae sortes evenerint terra marique nec plane contrarium acciderit, quum usque ad portas et ut ita dicam aedificia eorum poena progrediatur et in ignis modum aucta pestem carpat porro et in stipulas ante oculos positas flammae impetus libere irrumpat. quapropter si quis me vituperarit, oportebit ter infelices appellem, quibus acciderit administrare et regere non levem et inanem materiam, sed magnum, bonum et pretiosissimum et omni morte superius, hominis scilicet animam. cui enim legis ac normae rationem tenere accidit et ceteris exemplo esse creditur, is si non secundum nomen regit nec quae ad legem et normam pertinent agit, sed impie factis sanctum nomen polluit, aperte docet non peiores a melioribus, sed meliores a peioribus esse regendos. miserius autem puto et perniciosius esse populis et familiis, imperatoribus et civibus, iuvenibus et senibus, viris et mulieribus, divitibus et pauperibus, fere

πένησι, καὶ πᾶσι σχεδὸν λογικοῖς καὶ ἀλόγοις, ὅταν τοῖς βελτίοσι νομοθετῶσιν οἱ κάκιστοι· οὐ γὰρ τὸ διεφθορὸς τῶν ὁρώντων κατευθυνθείη ἄν ποτε πρὸς εὐνομίαν, οὐδ' εἴ τι νοσοίη τῆς πολιτείας, παρασκευασθείη πρὸς τὴν πρὶν εὐεξίαν παλινδρομεῖν, ἀλλὰ πολλῷ τοὐναντίον γένοιτ' ἄν, παραπαιδαγωγοῦντος τοῦ χοροστάτου καὶ διδασκάλου, καὶ χωλεύειν ποιοῦντος τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀληθείας τὸν δρόμον. πρόξενος γὰρ αὐτὸς ἄντικρυς γίνεται νοσεῖν καὶ τὸ ὑγιαῖνον, καὶ ἐξ οὐρίας ἀεὶ καταβαίνειν πρὸς τὸ φθειρόμενον· καὶ ὃ τὴν ἐρημίαν ὡς ἐπίπαν ἐκτήσατο πάρεδρον, ἀντιφωνοῦντος αὐτῷ τοῦ βίου τοῖς λόγοις καὶ ᾗ τέτακται διοικήσει· ὥσπερ γὰρ δικαιοσύνη κοινωνίας ποιητικόν, οὕτως ἀκοινώνητον ἀδικία καὶ σύνοικον ἐρημίᾳ, θηριώδη ποιοῦσα τὸν βίον καὶ παντάπασιν ἄγριον.
48 τὴν γάρ τοι πόλιν ἐξ οἰκιῶν συγκειμένην κοινωνικῆς εὐταξίας θεμέλιον εἶναι ἀνάγκη καὶ νόμων δικαίων ἐμπεφραγμένην δεσμοῖς· ᾧ γοῦν οἰκίας δι' ἀμαθίαν τοῦ κρείττονος ἥκισθ' ἁρμόττει προστασία, πολλοστοῦ τινὸς μέρους μακρᾶς πολιτείας, πολλοῦ μέντ' ἂν δεήσειε δεόντως πόλεως ὅλης προστῆναι. ὡς γοῦν τῶν ἀνθρώπων ᾧ δίκη καὶ εὐνομία συντέθραπται, τούτῳ καὶ τὸ βελτίστῳ τε εἶναι καὶ κατὰ τὸ βέλτιστον ἄρχειν προσγίνεται, οὕτως ᾧ μή, τούτῳ καὶ χειρίστῳ γίνεσθαι κατὰ τὸ ἀντίπαλον ἕπεται καὶ παγχάλεπον ἄρχειν ἀρχήν.
49 ὄργανα γὰρ ἐκ φύσεως ἄνθρωπος ἔχων πρὸς ἀρετῶν ἐργασίαν πολυειδῶν, εἰ μὴ βούλοιτο δίκῃ τε καὶ εὐνομίᾳ διοικεῖσ-

omnibus peritis et imperitis, si melioribus pessimi imperant. nam praefectorum improbitatem non direxeris unquam ad bonas leges nec si quid respublica aegrotet ad pristinam felicitatem reditum facile effeceris, sed plane contrarium feceris, quam si chorostata et magister instituit et claudicare docet inter pulchri et veri cancellos. vicina sibi aegrotum et validum et prosperum semper spectat ad vanum. et si quis desertum quasi socium sibi sumserit, eius vita a legibus et qua instituta est vivendi ratione discrepat. quemadmodum enim iustitia consociationem facit, ita disiunctio ab iustitia et in deserto habitatio bestialem et omnino immanem vitam reddit. urbem enim ex aedificiis compositam publicae salutis fundamentum esse et iustarum legum obstrictam cancellis necesse est. cui igitur ob inscitiam commodi minime convenit administratio familiae, tanquam magnae partis civitatis, multum deerit ut toti urbi praesit. quemadmodum igitur homo, cui ius et leges innatae sunt, optimus esse et optime rem regere possit, ita, cui non insunt, pessimum fieri et pessime rem administrare cum ex contrario sequitur. homo enim a natura praeditus

θαι καὶ διοικεῖν, παγχάλεπον καὶ ἐξίτηλον πόλιν πᾶσαν καὶ πολιτείαν καὶ οἰκίαν καὶ συλλήβδην ἅπαντα φάναι πράγματα δείξειεν ἂν ἐν βραχεῖ· καὶ οὐδὲν ἕτερον τούτῳ λελείψεται ἢ τοῖς τῆς ἀρετῆς ὀργάνοις κακῶς χρωμένῳ δίκην πυρὸς ἐμπιπρᾶν καὶ ᾅδου μυχοῖς παραπέμπειν, καὶ εἴ τι σφίσι χθές που καὶ πρώην προσῆν ἐκείνοις τὸ εὔδαιμον. εἰ δ' οὖν, φρασάτω μοί τις παρελθών, πόθεν ἄλλοθεν ἐς τοιάσδε κακοδαιμονιῶν ἐσχατιὰς τὰ μέγιστ' ἐκεῖνα καὶ τηλικαῦτα κατενήνεκται σφίσι f. 261 b. πράγματα. πάντως οὐδαμόθεν ἢ κατ' αὐτῶν ἐξ αὐτῶν, οἴκοθεν οἴκαδε, τὸ λεγόμενον. ἥδιον γοῦν ἔγωγ' ἂν πολλῷ μετὰ 50 δικαιοσύνης καὶ εὐνομίας ἡλίου τε καὶ τοῦ τὸν ἥλιον πεποιηκότος θεοῦ διατελοίην σαφὴς λατρευτής, ἢ διὰ φιλοχρηματίαν, αἰσχίστην νόσον αἰσχίστου τρόπου, μετὰ ἀνομίας καὶ ἀδικίας εἴην ἀνύων τὸν βίον, καὶ παντοδαποῖς τε καὶ ποικίλοις μιάσμασι καταβαπτίζων ὅ φασι ψυχῆς καθαρτήριον βάπτισμα. πῶς γὰρ καὶ τίς με βαπτίσει τηλικούτοις ἑαυτὸν ἐμπιπλὰς ἐφ' ἡμέρᾳ πάσῃ καὶ νυκτὶ μολυσμοῖς, καὶ τοσοῦτον ὑπ' ἐμοῦ καταγινωσκόμενος; οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι, φησί, παρὰ τῷ θεῷ, ἀλλὰ οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται· καὶ ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος τὸν κύριον δεκτὸς αὐτῷ ἐστίν. οὐ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ θεῷ, ἀλλὰ πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα κυρίου σωθήσεται. καὶ θυμὸς καὶ ὀργὴ καὶ θλῖψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ

18. *Παύλου ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς.*

quasi instrumentis ad varias virtutes exercendas si non velit ad ius et leges regi et regere, labentem et deperditam totam urbem, civitatem, domum omnes omnino res brevi ostendet neque aliud quicquam ei, qui virtutis instrumentis male utitur, superest, quam ut ad ignis similitudinem urat et in perniciem trahat, quibus brevi antea felicitatis quid adhuc inerat. dicat igitur mihi quispiam, num aliunde in eiusmodi diabolorum fines magna illa et talia eorum facta pervenerint. profecto non aliunde, quam ab semet ipsis, e domum in domum, ut dicitur. multo equidem lubentius cum iustitia et aequitate solem et deum solis creatorem propalam semper venerer, quam ut ob avaritiam pestem turpissimam cum iniquitate et iniustitia vitam transigam et variis ac multiplicibus maculis baptismum quem animae lavacrum dicunt polluam. quis enim quomodo me baptizabit eiusmodi macularum semper plenus et mihi tantopere suspectus? non enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur. et in omni gente qui veretur dominum gratus ei est, non enim persona valet apud deum, sed quisquis invocabit nomen domini salvabi-

πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακόν, Ἰουδαίου τε πρῶτον καὶ Ἕλληνος· δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι.

51 Τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα σὺν ὀργῇ καὶ ζήλῳ διεξελθὼν ὁ ῥὴξ ἐκεῖνος ἐνταῦθα τὸν λόγον κατέπαυσε, τὴν δὲ γνώμην εἶχεν ἠρεθισμένην πρὸς ἄμυναν ὑπὲρ ὧν προσῆκε τῷ Ῥωμανῷ. ἔξεστι δ', οἷς τῇ ἀκοῇ σύνεσις ἀπαθὴς συνοικεῖ, κρίνειν εἰ προσήκοντος ἔχεται λόγου τὰ εἰρημένα· ἔξεστι δ' αὖθις συλλογίζεσθαι ἔτι καὶ εἰ χριστιανῶν παισὶν εὐσεβέσιν ἀνεκτὸν οὕτω γῆς καὶ θαλάττης ὡς πορρωτάτω τῆς αἰσχίστης ταυτησὶ κακίας τὴν φήμην δραμοῦσαν μέχρις Ὠκεανοῦ καὶ Σκυθῶν ἀφικνεῖσθαι, καὶ τοσοῦτον τὴν τῆς αἱρέσεως αὐξήσασαν βλάστην διαπεφοιτηκέναι πανταχῇ τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τὰς ὕβρεις κομίζουσαν, κρηπῖδας ἀφθόνων πηγῶν εἰληφυῖαν τὰς τῶν νῦν πατριαρχῶν τε καὶ ἐπισκόπων ἀτόπους καὶ παρανόμους πράξεις καὶ ἣν τετυραννηκότες δογμάτων ἐνέπλησαν
52 πονηρῶν ἐκκλησίαν αὐτοί· οὐ γὰρ ἐν παραβύστῳ τὰ βέβηλα δρῶσιν οἱ ἀναιδεῖς, οὐδ' εἰς ἀφεγγές που καταδύντες χωρίον, ἀλλ' ἐν ὑπαίθρῳ καὶ θεάτρῳ πομπεύουσι πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ τὴν σφῶν αὐτῶν ἐξάγιστον ἐθελονταὶ μοχθηρίαν αὐτοί. οὕτως ἐξόριστος παντάπασι καὶ κομιδῇ γε ἀλλότριος τῶν τῆς ἀρχαίας γέγονεν ἠθῶν πολιτείας ἡ δικαιοσύνη καὶ φρόνησις,
f. 262 a. καὶ εἴ τι σεμνότητος καὶ εὐσχημοσύνης ἐνῆν ἀγαθόν, ὡς ἐξεῖ-

tur. et indignatio et ira et tristitia in animam uniuscuiusque hominis malum facientis, Iudaei primum, et Graeci; gloria vero et gratia et pax unicuique bonum facienti, et Iudaeo et Graeco.

Haec ubi cum ira et acerbitate locutus est, orationem mentem incensam habuit ad ea, quae ad Romanum spectabant, repellenda. licet autem quibus sana ratio inest, diiudicare, num dicta habeant iustam sententiam. licet porro dignoscere, num Christianorum piis filiis tolerabile sit huius turpissimae improbitatis famam tantopere terra marique crescentem ad Oceanum et Scythas usque pervenire, tantopere auctam sectae stirpem ubique divulgari, Romanae ecclesiae superbiam inferentem, fundamenta uberrima nanciscentem, nempe patriarcharum et episcoporum iniqua et iniusta facinora et, quam per tyrannidem pravis dogmatis implevere, ecclesiam. non enim in remoto nefanda agunt impii illi neque in obscurum abditi locum, sed in foro et omnium conspectu per totum terrarum orbem suam ex industria obscoenam pravitatem prae se ferunt. tantopere remota et omnino seiuncta est ab antiquae civitatis institutis, iustitia et prudentia, et si

ναι λέγειν νῦν ἐνταυθοῖ καὶ ἡμῖν ἃ πάλαι θεὸς διὰ τοῦ προφήτου φθέγγεται Ἰεζεκιὴλ περὶ Ἱερουσαλήμ. "εἰπὲ" γάρ φησι "πρὸς τὴν θυγατέρα τὴν ἀσύνετον Ἱερουσαλήμ· οὐχ ἥμαρτεν ἀδελφή σου Σόδομα κατὰ τὰ ἡμίσεια τῶν ἁμαρτιῶν σου, καὶ ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σοῦ." τουτέστι Σόδομα δίκαια ἐστὶ κατὰ σύγκρισιν σήν, ὡς ὁ θεῖος φάσκει Χρυσόστομος. 53
ἔστι δὲ οὐκ ἄδηλον, οἶμαι, φρονίμων οὐδέσιν ἀνδρῶν ὡς εἰς τὴν μυθικὴν ἐκείνην ἔριν καὶ οὗτοι τὴν μίμησιν ἀναφέροντες, μεταξὺ τὴν διαίρεσιν ἀντὶ μήλου τῇ τοῦ ἔθνους ἐπαρχίᾳ ἐκείνου παρέρριψαν, τὴν μὲν μίαν εἰς δύο διελόντες μητροπόλεις, τὰς δ' ὑπ' ἐκείνην ἐπισκοπὰς ἄλλοθεν ἄλλοθι μεταθέντες, ὡς ἂν πρὸς ἀλλήλους οἱ ταύτας λαγχάνοντες πρόφασιν ἔριδος ἔμμονον ἔχωσι, καὶ ἅμα ἀνάγκην ὡς εἰς μεῖζον ἰέναι κριτήριον τοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχας, ἐγκλήματα μὲν κατ' ἀλλήλων, ὑπὲρ δ' ἑαυτῶν ἁδρὰ κομιδῇ κομίζοντες χρήματα, οὔτ' ἐκεῖνοι φαύλην τινὰ καὶ ἄνανδρον σπουδὴν ὑπέρ γε τοῦ τὸν ἕτερον ἕτερος παριέναι δεικνύντες τοῖς ἐκεῖθεν κομιζομένοις τῶν δώρων πλήθεσιν ἐπ' ἀναλήψει τῆς ἱερατείας καὶ τῆς τῶν ἐπισκοπῶν προεδρίας, οὔθ' οὗτοι πρόνοιαν ἐρραθυμημένην καὶ ἀναπεπτωκυῖαν ἐν τούτοις ἄγοντες πρός γε τὸ ἐρεθίζειν τε καὶ ἀναρριπίζειν εἰς ὅτι πλεῖστον τὴν φλόγα τῆς ἔριδος, ἀλλὰ πολλὴν καὶ διάφορον ἐπισωρεύοντες ὑπεκκαύματος ὕλην, μάλα ἀνύσιμον σφίσιν αἰσχροκερδείας ἐφόδιον γινομένην. ὅθεν καὶ ῥᾷστα περαίνοντες διετέ- 54

quod auctoritatis et dignitatis bonum inerat. ita ut iam dici possit apud nos, quod olim deus per prophetam Ezechiel de Hierosolyma locutus est: loquere, inquit, ad filiam imprudentem Hierosolyma: non peccavit soror tua Sodoma ad dimidium peccatorum tuorum et iustificata est Sodoma ex te, hoc est, Sodoma iusta est tecum comparata, ut D. Chrysostomus dicit. non autem obscurum puto esse prudentibus viris, quemadmodum illi antiquam hanc litem imitati haeresin quasi malum in gentis illius imperium iniecerunt, una in duas divisa metropoli, illius episcopis huc illuc dimissis, ita ut qui has obtinent perennem litis causam habeant et necessario ad maiorem auctoritatem perveniant Constantinopolitani patriarchae, tanquam crimina quidem, sed ad suam utilitatem divitias conferentes uberrima. neque segnem et languentem laborem ostendunt, ut alter alterum anteveniat, illis qui inde donorum copiam apportant ad obtinenda sacra munera et episcoporum sedes, neque levem et inconsultam prudentiam adhibent ad litis flammam quam maxime excitandam et augendam. sed magnam et variam incendii materiam comportant, commodum ad turpem quae-

λουν ἐφ' οἷς ἐμισθοῦντο, συχνὰ μὲν καταλύοντές τε καὶ μεταρριπτοῦντες ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἃ χθὲς ἄλλως ᾠκοδομήθησαν, ἃ δὲ πρότριτα καθ' ἕτερον διενείμαντο τρόπον, ὡς ἑτέρως μεταρρυθμίζοντες σήμερον καὶ ὡς ἑτέρως τὴν ὑστεραίαν, ὅπῃ τὰς ἡνίας ἕλκει τε καὶ ἀνθέλκει τῶν ἐκεῖθεν ἐνταῦθα συχνὰ πεμπομένων διχόθεν χρημάτων ἡ μᾶλλον θατέρου βρίθουσα δεξιά. καὶ τῶν τοιούτων ἀγώνων καὶ παλαισμάτων τῆς κακο- f. 262b. μηχάνου τε καὶ μυσαρᾶς ἔριδος ταυτησί, δίκην ἕλκους διηνεκῶς ἠρέμα τὰ πρόσω νεμομένης καὶ προχωρούσης, ὅρον εἶναι συμβαίνει μηδένα, μηδὲ λῆξίν τινα τῶν ἀτόπων τε κερδῶν καὶ πονηρῶν λημμάτων.

stum aditum, unde ea quibus inserviunt facile assequantur. omnia dissolvunt et permutant hic illic, quam heri aliter sonstituerunt; quae tribus ante diebus alia administrarunt ratione, hodie aliter componunt et cras aliter component, quo frena trahunt, eorum, qui huc utrinque immensas divitias mittunt, graviores ponderis momento manus. atque his studiis et contentionibus turpis et insidiosae litis, tanquam vulneris continuo virum carpentis et crescentis, finis nullus est neque iniqui quaestus et iniustae usurpationes ullo modo terminantur.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΛΟΓΟΣ ΛΖ.

Cod. Reg. 3075. fol. 83 r.

Ἐγὼ δὲ τῶν εἰρημένων πλείω καὶ μείζω συνείρειν ἔχων τῇ ἱστορίᾳ πρὸς ἐνίων οἳ καλῶς ἀκούειν ἴσασι διόρθωσιν (ἰατρὸν γὰρ τὴν ἱστορίαν τοῖς ὀψιγόνοις πεπείσμεθα γίνεσθαι, ἐπαινοῦσαν μὲν ὁπόσοι τἀγαθὸν ἐπαινοῦσί τε καὶ προσίενται, λοιδοροῦσαν δ' ὅσοι τὸ κακὸν οὐ βούλονται λοιδορεῖν) δέδια μὴ λάθω τοὐναντίον οὗ βούλομαι δρῶν. ἐγχωρεῖ γὰρ ὡς ἐν ἀπείρῳ πελάγει τῷ χρόνῳ πολυτρόπως καὶ ἀγχιστρόφως καὶ ὡς εἰπεῖν ἑλικοειδῶς ἀεὶ ῥεούσης τῆς φύσεως, καὶ ἄλλοτ' ἄλλως περιπετοῦς ἑαυτῇ γινομένης διὰ τὴν ἀτέκμαρτον ἰδιοτροπίαν τῶν ἑκάστοτε φυομένων καὶ ἐπιφυομένων πολυειδῶς προσώπων καὶ πραγμάτων, ἐξελίττειν καὶ ἀνελίττειν ἔστιν οὗ καὶ ἔστιν ὅτε συγγένειαν ὁμοιοτήτων τινῶν περιαγομένην τε καὶ περαινομένην εἰς παράδοξόν τινα τὴν

NICEPHORI HISTORIAE ROMANAE
LIBER XXXVII.

Ego vero quum supra narratis plura ac graviora habeam quae annectantur historiae ad nonnullorum qui bene accipiant adhortationem: nam medicum esse posteris historiam scimus, laudatorem quidem omnium qui bona laudent et sequantur, reprehensorem vero omnium qui mala reprehendere nolint: vereor, ne in propositi mei contrarium delabar. oportet enim, velut in infinito pelago temporis, quo multis modis et subita conversione et ut ita dicam volutatim continuo fluit natura et in aliam semper abit corruens propter infinitam et immutatam vim oreintium omni tempore et varia specie accedentium imaginum et rerum, explicare et subducere cognationem similitudi-

ταυτότητα. ὡς εἶναι δέος ἐντεῦθεν μὴ οὐ πάντων εἰς μίμη-
σιν τοῦ βελτίονος παραθήσειν ἑαυτοὺς δυναμένων δι' ἔμφυ-
τον ἔνιοι κακοτροπιαν ἐπὶ τοὐναντίον τῇ μιμήσει χρήσωνται,
καὶ τὴν ἐν ἱστορίᾳ διαβολὴν τῶν κακῶν ἐπὶ σφετέρᾳ μιμή-
σωνται βλάβῃ, τὴν τῶν φθασάντων ἀναισχυντίαν καὶ τόλμαν
2 οἷόν τι παράδειγμα προβαλλόμενοι. ὅθεν ἑνός τινος ἔτι μνη-
σθεὶς ἀπαλλάξομαι, διὰ βραχέων μέντοι καὶ τοῦτον, καὶ δι'
ὅσων ἀποχρήσειεν ἂν τῷ τῆς ἱστορίας λόγῳ δεῖξαι πῶς τῆς
Παλαμικῆς αἱρέσεως ἐπὶ λύμῃ τῶν ἱερῶν τῆς ἐκκλησίας δογ-
μάτων παραδύσης ἅπανθ' ὁμοῦ συγκέχυται πράγματα, καὶ
διέφθαρται τὸ τῆς ἐκκλησίας ἀρχαῖον ἦθος ἐκεῖνο, καὶ ἀνα-
f. 263 a. τέτραπται καὶ ἀπόλωλεν εἴ τι σεμνόν τε καὶ τίμιον τῆς ὅλης
ἦν πολιτείας, συσταλείσης, οἶμαι, τῆς τοῦ θεοῦ δεξιᾶς ὅσον
αἰσθέσθαι τοὺς τῆς κακίας ταύτης προστάτας καὶ ἀρχηγούς,
καὶ πρὸς ἐπιστροφὴν ἐλθεῖν πρὶν εἰς καταστροφὴν κατελθεῖν,
ἐνδιδόντος θεοῦ τοῦ διὰ Δαβὶδ παραινοῦντος μὴ διδόναι πρὸς
σάλον τὸν πόδα, ἵνα μὴ νυστάξῃ μηδὲ ὑπνώσῃ ὁ φυλάσσων
3 τὸν Ἰσραήλ. ὡς εἶναι κἀνταῦθα δέος μὴ πολλῷ κἀκείνων
κακίοσιν οὖσι καὶ τοῖς τῆς ἐκκλησίας ταύτης προέδροις ἡ πάλαι
κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἀποφαντικὴ σὺν θυμῷ κατερράγη ψῆφος,
λέγουσα "ἐὰν προσφέρητέ μοι σεμίδαλιν μάταιον, θυμίαμα
βδέλυγμά μοι ἐστί· καὶ ἐὰν ἐκτείνητε τὰς χεῖρας ὑμῶν,
ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν· καὶ ἐὰν πληθύ-

num conversarum et confusarum in non aptam unitatem. quare, quum non omnes ad meliora imitanda convertere sese possint propter innatam morum pravitatem, timendum ne in contrarium quidam imitationem vertant et in historia reprehensionem malorum in ipsorum labem accipiant, et aliorum forte impudentiam et temeritatem tanquam exemplum sibi proferant. cuius rei exemplum nunc quod in memoria est, proponam. paucis igitur verbis et quae satis sint ad historiae narrationem, demonstrabo, quomodo post Palamicam haeresin ad perniciem sanctorum ecclesiae dogmatum procreatam, cuncta simul conturbata sint instituta et corruptus veius mos ecclesiae, et perversa et ad interitum adacta quae veneranda et honorifica totius civitatis, admittente id, ut ego quidem credo, dextra dei, quantum intelligerent perversitatis huius auctores et principus et prius ut ad conversionem venirent quam ad finem. sic enim per Davidem deus hortatur, ne quis ad malignum pedem vertat, ut ne dormiturio capite somnum caperet custos Israelis. ita ut hoc quoque timendum sit, ne his qui illis multo praviores, praefectis ecclesiae vox illa quae olim Iudaeos condemnavit, cum ira sonet clamans: "si simila-

νητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν. αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις, καὶ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος." ὧν γὰρ τὰς αὐτὰς εἶναι συμβαίνει πράξεις, τούτοις ἀνάγκη καὶ τὰς αὐτὰς ἐπιέναι θεόθεν εἰσπράξεις.

Διδάσκει δὲ καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος τὴν εἰρημένην A ἐνταῦθα ταυτότητα· καὶ γὰρ ἑρμηνεύων τὸ "Καϊάφας ἀρχιερεὺς ἦν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου," καὶ τοῦτο τῆς Ἰουδαϊκῆς, φησίν, ἐγένετο πονηρίας· κατῄσχυναν γὰρ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα ὠνητοὺς ποιήσαντες ἀρχιερέας. ἔμπροσθεν δὲ οὐχ οὕτως ἦν, ἀλλὰ τῇ τελευτῇ μόνῃ κατελύετο ἡ ἱερωσύνη τοῦ ἀρχιερέως. τότε δὲ καὶ ζῶντες παρελύοντο τῆς τιμῆς. οὐδὲν οὖν καινὸν τῶν ὁμοίων ἐκείνοις κἀνταῦθα παθῶν εἰκόνας ὑπάρχειν ἐνυποστάτους, τῶν νῦν πατριαρχῶν εἰς τὴν αὐτὴν ἰόντων πονηρίαν, ἵνα μὴ λέγω τὴν χείρω· κατῄσχυναν γὰρ τὸ B τῆς ἱερωσύνης καὶ οὗτοι μᾶλλον ἐκείνων ἀξίωμα, ὠνητοὺς ποιοῦντες ἀρχιερεῖς, καὶ μειρακίων ἐφήβων καὶ ἀγενείων ἑσμὸν ἱερέας, οὔτε πω συλλαβίζειν δυναμένων οὐδὲ τὰ πρῶτα τῶν γραμμάτων στοιχεῖα, οὔτε βίον γοῦν ἐγγὺς καθαροῦ προ- f.263 b. εισενηνεγμένων, ἀλλ' ἀρκουμένων τῷ τε βούλεσθαι καὶ τῷ τὴν Παλαμικήν, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν Μασαλιανικὴν καὶ πολύθεον αἵρεσιν προσκυνεῖν· τῆς γὰρ ἱερωσύνης εἰς ἀγοραίαν πρᾶσιν καθάπαξ ῥιφείσης, ὁ τὰ πλείω διδοὺς τὴν νικῶσαν

ginem mihi offeretis, frustra erit; thus abominandum mihi, et si manus vestras protendetis, ego oculos meos a vobis avertam, et si preces facietis, non exaudiam vos. nam manus vestrae sanguine plenae sunt." qui enim res agunt easdem, ab his easdem etiam deus poenas petit.

Docet autem S. Chrysostomus eandem illam allatam similitudinem. interpretans enim: "Caiphas summus sacerdos erat anni illius," id dicit factum esse Iudaeorum pravitate. violabant nempe sacerdotii dignitatem, quum venalem facerent dignitatem sacerdotum: antea vero ita se non habebat, sed solo in obitu finitum erat munue sacerdotis. "tunc autem et vivi munere amoti sunt." nihil igitur discrepat, si eadem apud illos perversitas ut imago exhibetur nostrorum patriarcharum qui eandem inducunt ne dicam peiorem. hi enim sacerdotii dignitatem etiam turpius violarunt, quum pretio eligant sacerdotes, et in his adulescentulorum pubescentium et imberborum examen, qui neque syllabas connectere possunt et ne primis quidem litterarum elementis imbuti sunt, neque vitam saltem puram prae se ferunt et satis praestant modo inire velint, et Palamicam vel eandem ut dicam, Masalianam et polytheam haeresin venerentur. postquam enim sacer-

ἐπ' ὀλίγον λαμβάνει καὶ τῶν πρωτείων γίνεται κληρονόμος, μέχρις ἂν ὁ κατόπιν ἰὼν χρημάτων ἁβρότερον πεποιηκὼς τὸ βαλάντιον, τὴν νικῶσαν τῆς ἥττης ἀλλάξηται καὶ τῆς κρείττονος χώρας ἐξ ἀμοιβῆς κληρονόμος αὐτὸς καταστῇ.

6 Ἐπεὶ δ' ἑνὸς τῶν πολλῶν ὁτουοῦν ἐπηγγειλάμεθα μνησθέντες ἀπαλλάξασθαι, πέρας τῇ ἐπαγγελίᾳ παρασχεῖν ἀξιώσωμεν. τὴν τῶν Ἀλανῶν ἐπαρχίαν πρὸς ἄρκτους τὴν θέσιν ἔχουσαν, καὶ Σκυθῶν τῶν νομάδων ὅμορον οὖσαν, οἱ πολλοί τε ἴσασι καὶ μάλιστα οἷς ἐξ ἐμπορίας ὁ βίος ἀθροίζεται ἔθος. ταύτης ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Τραπεζούντιός τις, ὄνομα Συμεών, ἀρχιερεὺς τῇ μητροπόλει χειροτονηθεὶς πρὸ ἐτῶν οὐ μικρῶν ἀπεστάλη. μετὰ δὲ χρόνον βραχὺν παρ' ὁτουοῦν τῶν ἐκεῖ μοναζόντων πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ δωροδοκίαν ἐγκέκληται χειροτονιῶν ἀθέσμων, τὸ τῆς ἱερωσύνης καπηλεύων σεμνὸν καὶ προτιθεὶς βεβήλοις ὤνιον ἀνδράσι τὴν
7 χάριν τοῦ πνεύματος. τῶν δὴ τοιούτων ἐγκλημάτων ἐπὶ Φιλοθέου τοῦ μετὰ τὴν Καλλίστου καθαίρεσιν πατριαρχεύσαντος λαληθέντων, ἐπεὶ παρῆν καὶ Ἀλανίας αὐτός, τὸ ἀξιόπιστον ἔχοντας ἐξ Ἀλανίας μάρτυρας προκαλούμενος, ὑπέρθεσιν καιρικὴν ἡ ψῆφος λαμβάνει. μετεώρου τοίνυν τῆς δίκης οὔσης, ἐξαίφνης ἔξωθεν εἰς τὸ Βυζάντιον εἰσπεπηδηκὼς Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος τὴν πατρῴαν ἀνείληφε βασιλείαν, ἐκβεβληκὼς Καντακουζηνόν, ὥς που καὶ πρότερον ἡμῖν εἰρημέ-

dotale munus venale factum, qui plurima dat victoriam aliquamdiu suscipit et principatus possessor est, donec alius surgat qui sacculo pleniore dato cum superet et victor superiorem locum successione occupet.

Quamquam unum tantum e multis exemplis promisimus, nunc tamen ultra promissum praebebimus. Albanorum provinciam in septentrionales spectare, eosque Scythis nomadibs confines, fer omnibus notum est et in primis iis qui ex mercatura vitam ducunt. quorum metropoli Trapezuntius quidam nomine Symeon Byzantii episcopus creatus non multis abhinc annis missus erat. verum is non multo post a monacho quodam ibi cum aliis degente, corruptionis in ordinationibus accusatus est, et qui sacerdotii dignitatem ut caupo venalem haberet, et viris indignis pretio venderet donum sancti spiritus. quae vero crimina quum Philotheo qui post Callistum expulsum patriarcha erat referrentur, ipse qui aderat Alanias, fide dignis ex Alania arbitris arcessitis, per suffragia diei prorogationem nactus est. interea autem, dilato die iudicii, subito Byzantium ingressus Ioannes Palaeologus paternum imperium recuperavit. ut a nobis supra multis

νον εἰς μῆκος ἐστί· καί οἱ ἐπηκολούθει ὁ πρὸς Φιλοθέου καθαιρεθεὶς τῆς τε πατριαρχείας καὶ τῆς ἱερωσύνης Κάλλιστος, ὃς καὶ αὐτὸς καθάπερ ἐκ παρατάξεως ἀμυνόμενος αὐ- f. 264 a. τόν τε καθαιρεῖ τῆς ἱερωσύνης Φιλόθεον καὶ τῶν πατριαρχικῶν ἀντ' ἐκείνου καθίσταται θρόνων διάδοχος. ὅπως δ' αὐτοῖς ἐσχεδίασται τὰ τοιαῦτα, καὶ οἷα συμπέπτωκεν ἕτερα μεταξύ, εἴρηταί τε μετρίως ἡμῖν καὶ εἰρήσεται πλείοσιν ἄλλοις τὴν ἱστορίαν ἴσως εἰς μῆκος μᾶλλον ἐκτεταχόσιν ἡμῶν ἐνταυθοῖ. B καὶ μὲν δὴ πρόσεισιν Ἀλανίας τῷ πάλιν πατριαρχεύσαντι τούτῳ Καλλίστῳ, λήθην τε ἀξιῶν γενέσθαι τῶν πρότριτα ἐπὶ Φιλοθέου ἐγκεκλημένων αὐτῷ, καὶ δῶρα πέμψειν ὑπισχνούμενος ἀποχρῶντα ἐπιδεδημηκὼς ἐς Ἀλανίαν. τῷ οὖν Καλλίστῳ ἔχοντι τὰ ἐπηγγελμένα ἐν ἐλπίσιν ἤδη ἀναμφιλέκτοις, τάχιστα ἐπεραίνετό οἱ ἐφ' οἷς ἐμισθώθη· καὶ ἦν αὐτῷ συλλειτουργὸς ἡδὺς Ἀλανίας ἐν ἑορταῖς τε καὶ πανηγύρεσιν καὶ σύνεδρος ἐν τοῖς καθ' ἡμέραν ψηφίσμασιν. ἐπεὶ δ' ὁ μὲν C ἀπῄει, τὰ δ' ἐπηγγελμένα λήθης βυθοῖς παρεπέμπετο, αἰσθόμενος ὁ πρὶν ἐκεῖνος κατήγορος, Κάλλιστος ὄνομα, ἀφίκετο πάσῃ σπουδῇ βριθούσαις παλάμαις ἐκεῖθεν παρὰ τὸν ὁμώνυμον καὶ ὁμότροπον Κάλλιστον, ἃς ἐκεκομίκει πρότερον Φιλοθέῳ, καὶ νῦν κομίζων κατηγορίας κατὰ τοῦ Ἀλανίας, καὶ ἅμα τήν τε ἐκείνου ζητῶν καθαίρεσιν καὶ τὴν τοῦ θρόνου μετάληψιν. τῇ οὖν παρολκῇ τῶν λημμάτων παρελκυσθεὶς ὁ

narratum est. illius vero comes erat Callistus a Philotheo e patriarchatu et sacerdotio eiectus, qui suorum ut aequum visum vindex Philotheum munere rursus eiecit, et in patriarchatum successit. quomodo autem haec inter illos acta sint, et quae alia simul acciderint, iam satis a nobis expositum est et exponentur iam pluribus aliis, ubi historiam longius produxerimus. itaque Symeon ad hunc qui olim patriarchatum habuerat Callistum se contulit, rogans ut criminum sibi sub Philotheo obiectorum oblivionem faceret, et promisit largas se missurum pecunias, si Alaniae in sedem suam restitueretur. quibus Callistus commotus, quum certissimam promissorum spem sibi fecisset, quam celerrime id effecit, et gratus eius factus est collega Alaniae in sacrificiis, festis, coetibus publicis, et socius in iudiciis quotidie exercendis. sed quum ille abiret, promissa vero continua oblivione neglecta essent, idque percepisset qui eum antea accusaverat nomine Callistus, is omni festinatione et plenis manibus ad Callistum quocum nomine et moribus coniunctus erat properavit et eadem quae antea apud Philotheum, nunc apud illum crimina in Alaniam protulit, simulque ut Alaniam sede sua moveret et sibi eam concederet roga-

Κάλλιστος φυγοδικίας τε ἐκεῖνον ἀπόντα καταδικάζει, καὶ
τὸν ὁμώνυμον Κάλλιστον εἰς τὸν τοῦ Συμεὼν θρόνον ἐκπέμ-
10 πει χειροτονήσας. οὕτω γε μὴν εὐτυχῆ καὶ ταχεῖαν ὁ δεύ-
τερος οὗτος τὴν ἐς Ἀλανίαν ἐπάνοδον ποιησάμενος, καὶ οὕ-
τως ὤνιον ἐκ τοῦ ῥᾴστου τὴν τοῦ προτέρου διαδεξάμενος
ἀρχιερατικὴν καθέδραν, ἀτίμως ἐκεῖθεν ἐκπέμπει τὸν Συμεών.
καὶ ὃς ἐς Βυζάντιον ἐπιδεδημηκὼς περιῄει πάντας ἐπιβοώμε-
νος ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους, τὴν ἄδικον ἑαυτοῦ κατα-
δίκην ἐκτραγῳδῶν, καὶ τὴν προφανῆ τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ
νόμων κατάλυσιν ἐγκαλῶν τῷ Καλλίστῳ. οὕτω δ' ἐκπύστου
γεγονότος τοῦ παρανόμου καὶ ἀνιέρου καὶ μυσαροῦ πράγμα-
τος, οὐδὲ τῷ βασιλεῖ τετύχηκεν ἀνηκόῳ τούτου γενέσθαι οὐδ'
11 ἀφθόγγῳ πάντῃ μεῖναι τὴν γλῶτταν, ἀλλ' ἐν θαύματι τὸ τόλ-
μημα πεποίηται καὶ αὐτός. καὶ ἀναλογιζόμενος ἔλεγε πρὸς
τὸν πατριάρχην "εἰ μὲν ἰσχυρὰ τὰ πρὶν ἦσαν ἐγκλήματα, διὰ
τί ἀκηκοὼς οὐκ ἀπεκρούσω ἀλλὰ συλλειτουργὸν ἐπεποιήκεις;
εἰ δὲ μὴ ἰσχυρά, διὰ τί καθαιρέσει σπευδούσῃ παρέπεμψας,
καὶ τό γε παραλογώτατόν τε καὶ ἀτοπώτατον, μὴ παρόντα;
εἰ δὲ καὶ καθαιρεῖν αὐτὸν ἐνῆν, ἀλλ' οὐ τὸν αὐτοῦ κατήγο-
ρον χειροτονεῖν ἀντ' αὐτοῦ κατ' αὐτοῦ· ἢ δῆλον ὡς ἐκεῖνος
μὲν τῆς ἐπισκοπικῆς ἀρχῆς ἐραστὴς γεγονὼς ζηλοτυπίας ἐκ-
γόνους ψευδεῖς συνέρραψε δόλους, σὺ δ' ἐραστὴς καὶ αὐτὸς
καταστὰς τῶν ἐκείνου χρημάτων ἀδικωτάτην καὶ μάλα ἀνο-

vit. Callistus igitur donis perductus, illum iuris et iudicii per fugam detrectationis arguit et nomine sibi cognatum Callistum succesorem designavit et in Symeonis thronum misit. itaque ille fortunatus celeriter in Alaniam reversus est et sine mora episcopalem cathedram ingressus Symeonem cum infamia ea eiecit. is vero Byzantium statim se contulit et omnes implorans adiit episcopos et seniores et iniuriam sui condemnationem divulgavit. etiam manifestae sanctorum canonum et legum eversionis Callistum coarguit. quod quum ita palam vulgatum esset, iniuriae et improbae et detestandae rei fama etiam ad regem pervenit, qui ipse nunc linguam suam amplius non tenuit sed rei temeritate paene obstupefactus haec ex animo patriarchae scripsit: "si vera erant quae antea referebantur crimina, cur quum audisses non repulisti eum sed collegam tuum fecisti? si vero falsa, cur tam propera expulsione removisti? et, quod iniustissimum est, neque ullo modo excusari potest, ipsum absentem? quin etiam si licebat eum expellere, tamen nefas accusatorem in eius locum successorem creare. manifestum ergo, illum episcopalis dignitatis cupidum, ex invidia fraudulenta dolos in eum commolitum esse. tu vero

μιστάτην εἰργάσω τὴν τούτου καθαίρεσιν, καὶ τὸ τοῦ Δαβὶδ εἰπεῖν, λάκκον ὤρυξας καὶ βόθρον ἀνέσκαψας, εἰς ὃν ἐμπε- f. 264 b. σεῖσθαί σε ἄξιον κατὰ τοὺς τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ νόμων θεσμούς, εἰ μὴ τὴν διόρθωσιν, εἰ ἐξείη σοι, δράσειας τὴν ταχίστην, καὶ ὁ τρώσας αὐτὸς καὶ τὴν ἴασιν ἁρμόττουσαν ἐπαγάγοις. ὁρᾷς γὰρ καὶ τὴν τῶν ἀρχιερέων ὁρμὴν κατὰ 12 σοῦ κινουμένην βαρεῖαν, καὶ μακρὸν τὸν ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως θόρυβον ταῖς ἐμαῖς διηνεκῶς ἀκοαῖς ἐπαντλοῦσαν· οἷς καὶ προβαλέσθαι δίκαιόν τι πρὸς ἀντιπαράταξιν καὶ λῆξιν τῶν σοί γ' ἐγκεκλημένων. ἔγω μὲν τῶν πάντων οὐδὲν αὐτός, ἔχουσι δ' αὐτοὶ μὴ μόνον τὸ παρὸν ἀλλὰ καὶ πόλλ' ἕτερα πολυειδῆ τε καὶ ἡλίκα, ὧν ἕκαστον ἀποχρῆναί φασιν εἰς καθαίρεσιν σήν, ὁμοίως ἐπιβοσκομένων ἁπάντων τῆς τῶν ἱερῶν κανόνων χρείας τὴν ὥραν· ἅπερ δὴ καὶ πῶς ἂν εἴποιμι διαθρυλλούμενα πανταχῇ καὶ γλώττας χαιρεκάκων ἀνοίγοντα κατὰ τῆς σῆς κεφαλῆς, οὐ μικρῶς ἀποκνάει καὶ ἀνιᾷ μου τὸ λογιζόμενον τῆς ψυχῆς."

Πρὸς ταῦτα ὁ Κάλλιστος διαπορούμενός τε καὶ λίαν 13 ἀχθόμενος ἐπὶ πλείοσι καθ' αὑτόν, καὶ ὅσοι ἀμφ' αὐτὸν οἰκειότατοι, διεσκέπτετο νυχθημέροις τὸ ποιητέον, καὶ δυοῖν μέσος ἐγίγνετο λογισμῶν, χειμῶνα καὶ ζάλην οὐ πάνυ μικρὰν ἀνιστάντων κατὰ τῆς σκέψεως. ἔλεγε γὰρ ὡς δύο μητροπολίτας μιᾶς μητροπόλεως εἶναι μήτε τοῖς τῶν θείων πατέρων

ipse cupidus illius pecuniarum, iniustissimam et maxime illegitimam huius expulsionem fecisti, et ut cum Davide loquar scisternam parasti et foveam effodisti in quam dignus est ipse qui deiiciaris secundum sanctorum canonum et legum praecepta, nisi quam celerrime restitutionem ei dederis, et ipse qui vulnus inflixisti medicinam aptam praebueris. vides enim episcoporum in et moveri acrem, te multum propter causam tuam tumultum continuo auribus meis advolvi. contra quae ego, ut obtegantur et finiantur crimina tua, obvertere ne minimum quidem valeo, illi vero non solum praesens illud commissum, sed etiam alia multa diversa et gravia contra te in promptu habent. quorum unum quodque dicunt satis esse ad tuam expulsionem. idem clamant omnes sancti canones ne vim suam amittant. haec ergo omnia quum ita per famam ubi divulgentur, et ora malignorum in te aperiant, non mediocriter me affligunt et dolore afficiunt animum meum.

Ad haec Callistus quum in consilii penuria versaretur et vehementer contristatus esset, multum diu noctuque apud se et cum omnibus familiaribus suis animo volvebat qui faceret; donec e duobus consiliis quae non mediocrem hiemem et tempestatem in considera-

κανόσι καὶ νόμοις συγκεχωρῆσθαι μήτε τῇ κοινῇ τῶν πολλῶν
συνηθείᾳ προκατειλῆφθαι, ἀλλ' εἶναι καθάπαξ ἀλλόκοτόν τι
χρῆμα καὶ πάνυ τερατωδέστατον, τὴν τῶν πατρίων αἰσχρῶς
14 ἀφαιρούμενον πρόνοιαν. εἰ οὖν τὸν ὁμώνυμον καθελόντες
τῆς ἀξίας Κάλλιστον τὸν Συμεώνην ἀντεισαγάγωμεν αὖθις,
ἀφίξεται τὴν ταχίστην καταβοῶν ἐκεῖνος καὶ κατατρέχων ἡμᾶς,
καὶ ἀπαιτῶν ἅπερ ἡμῖν ἐδεδώκει δῶρα τῆς ἀρχιερατικῆς
ἀξίας ἕνεκα πάντα, δι' ὅσων αὐτὸς ἐπρίατο τὴν μητρόπολιν.
ὃ δὴ πολλῶν ξιφῶν δριμυτέραν, μετὰ πάνυ μακρᾶς τῆς αἰ-
σχύνης, τῇ ἐμῇ κομίζει ψυχῇ τὴν ὀδύνην· οἱ γὰρ καὶ πρὶν
εἰς ἐξέτασιν ἰέναι τὰς ἐμὰς δίκας καὶ πρὶν ἀνακαλυφθῆναι
τὰ προτεινόμενα καθ' ἡμῶν ἐγκλήματα πικρῶς ἡμῖν ἐμβάλ-
λειν οὑτωσὶ τοὺς ὀδόντας ἀπειλοῦντες ἐπίσκοποι, καὶ οἱ μεί-
ζους τῶν προτεινομένων ἔτι μελετῶντες ἐπιφέρειν λοιδορίας,
ἀσέβειαν οὐχ ἁπλῆν τινὰ καὶ μονοειδῆ ἀλλὰ ποικίλην τε καὶ
f. 265 a. πολὺ προβαλλομένην τὸ ἀφόρητον, τίνος ἂν φείσαιντο γλώτ-
της εἰς φῶς προηγμένων τῶν θρυλλουμένων μὲν ἀξίως, ἐν
15 νέφεσι δ' ἴσως καὶ δισταγμοῖς τισὶ κρυπτομένων ἔτι. ἐγὼ δ'
ἐκεῖνο τεθαύμακα τῶν σκαιῶν τε καὶ χαιρεκάκων, πῶς τὰ
ἑαυτῶν αἰσχρὰ παρατρέχοντες τοῖς ἐμοῖς ἀτενὲς ἐνορῶσι καὶ
ταῖς ἐμαῖς ἐπιγάννυνται λοιδορίαις, καὶ μάλιστα πάντων τὴν
τῶν Μασσαλιανῶν μοι προσονειδίζοντες αἵρεσιν, συχνὰ καὶ
πολλάκις ἐνδιαβάλλοντές τε οὐ διαλείπουσι καὶ περὶ τὴν αὐ-

tione secum adduxerant, unum medium visum sit. respondit enim: "si duo erunt una in metropoli metropolitae, id neque sanctorum patrum canonibus et legibus convenit, neque consueto more institutum est, sed alieni quiddam habet et prorsus miri, et turpiter aufert patrum voluntatem. iam vero si nomine nobis congnatum Callistum expulerimus munere suo, et Symeonem rursus restituerimus, statim ille cum clamore ad nos properabit nosque vexabit et reposcet dona quae nobis dedit pro episcopali munere, cuncta quibus metropolim sibi emit. hoc autem dolorem multis gladiis acriorem una magna cum infamia mihi parabit. nam episcopi qui priusquam ad examinanda crimina eant et retegant ea, acerrime in me dentibus frendunt, etiam plures novas maculas mihi obiicere curant impietatem nimirum non exiguam et unam sed magnam et pravam, quomodo parcant linguae si in lucem prodibunt quae nunc revera quidem in rumore haerent, sed nubibus adhuc et dubitationibus occultata sunt? equidem hoc in illis molestis et malevolis hominibus admiratus sum, quod ipsorum turpitudinis immemores meae continuo inhaereant, et meis maculis gaudeant, et prae aliis omnibus de Masalianorum haeresi me obiurgent. enimvero crebro et continuo calumniantur me neque unquam desinunt,

τὴν ἀεὶ στρεφόμενοι καὶ περιειλούμενοι λοιδορίαν. ἐν γὰρ
ταῖς τῆς ἐμῆς πατριαρχείας πάλαι ἀρχαῖς ἐπὶ τῆς Καντακου-
ζηνοῦ βασιλείας, πρὶν ὅλον ἐξήκειν ἔτος, ὑβρίστριαν ὁπλί-
σαντες γλῶτταν καὶ πάνυ βαρεῖαν κατὰ τῆς ἡμετέρας τύχης
ἐπενεγκόντες ταύτην μοι τὴν Μασαλιανὴν ἐν πρώτοις ᾐτιά-
σαντο αἵρεσιν· καὶ τάχα ἂν με τῶν πατριαρχικῶν τουτωνὶ
τηνικαῦτα θρόνων σὺν ἀκοσμίᾳ ἐξῶθουν, εἰ μὴ τοὺς κοινοὺς
τῆς ἐμῆς τε καὶ σφῶν ἀρτιφανοῦς ἐκκλησίας πολεμίους αἰσ-
θόμενοι βοηθοῦντες ἐξ ἀπονοίας ἀπέσχοντο. καὶ τοῦτο μὲν 16
πρῶτον οἱ κατάρατοι καὶ κακόσχολοι κατὰ τῆς ἐμῆς ἐξώπλι-
σαν κεφαλῆς· δεύτερον δ' ἔτι καὶ πλείω συνείραντες ἕτερα
τῇ τοιαύτῃ τῶν Μασαλιανῶν αὖθις αἱρέσει, καὶ μανικώτε-
ρον κατ' ἐμοῦ κινηθέντες, τῆς πατριαρχείας ἐξήλασαν τέλεον,
ἵνα μὴ λέγω καὶ αὐτοῦ γε τοῦ ζῆν, τό γε εἰς αὐτοὺς ἧκον· ἡ
γὰρ ἐμὴ πρὸς τὸ Γαλατώνυμον φρούριον τῶν Λατίνων τηνι-
καῦτα λαθραία φυγὴ τὰς ἐμὰς ἐν τοῖς ζῶσι τετήρηκεν ἄχρι
καὶ ἐς τόδε πνοάς. ἐπεὶ δὲ καὶ ἐς Τένεδον ἀφιγμένον με
παρὰ βασιλέα τὸν Παλαιολόγον ἐμεμαθήκεσαν, οὐδ' ἐνταῦθα
ἠρέμησαν, ἀλλὰ δι' ἐπιστολῶν καὶ κηρύκων ἀναθέμασι κα-
θυπέβαλον, καὶ αὐτὸ προκαταλαμβάνοντες τὸ ὄρος κἀκεῖθεν
ἀπήλαυνον, καὶ ὡς Μασαλιανὸν ἐξεκήρυττον πανταχόθεν.
τοῦ δὲ βασιλέως ἄρτι τὴν πατρῴαν ἀνειληφότος ἀρχήν, ὁμοῦ 17
συνεληλυθὼς ἐκεῖθεν κἀγὼ πολλῇ τινὶ πρὸς αὐτῶν τῇ ἀντι-

semper in eodem crimine sistentes et versantes. nam in pristino meo patriarchatu sub rege Cantacuzeno antequam annus finierat, superbam linguam instruentes et valde acerbam in fortunam meam proferentes hanc mihi Masalianam haeresin inprimis crimine dabant et tunc forte me cum ignominia dignitate mea expulissent, nisi communes meae et ipsorum ecclesiae nunc quidem sat notos adversarios, quo prae insania in auxilium vocaturi erant, cognossent antea ideoque destitissent. idque primo nefarii isti et improbi in caput meum moliti sunt. deinde vero, quum plura insuper alia propter Masalianam haeresin in me conexuissent et furiosius in me iecissent ex ipsa dignitate me eiecerunt, ne dicam ex ipsa vita. nam fuga clandestina mea ad Galatorum castellum interim inter vivos animam mihi servavit. deinde quum Tenedum me venisse ad Palaeologum regem explorassent, ne tunc quidem tacebant, sed per litteras et praecones exsecrationibus me creberrimis condemnabant, et ipsum montem occupantes me expulerunt ut Masalianum ubique infamatum. nuper quoque quum rex paternum imperium rursus susciperet, ego qui una cum eo redieram multam illorum obluctationem expertus sum, et praecipue ut Masalia-

στάσει ἐντετυχήκειν, τά τε ἄλλα καὶ ὡς Μασαλιανὸν ἀπο-
f. 265 b. τρεπομένων με. τοῦ δὲ βασιλέως ὅπως ποτὲ τὴν τοιαύτην κοιμίσαντος ἔριν καὶ στάσιν, ἧκον αὖθις ἐξ ὄρους τοῦ Ἄθω καὶ τῶν ἐκεῖ λογάδων καὶ μοναδικῶν ἀνδρῶν γράμματα, τὴν αὐτήν μοι μόνην αὖθις προσάπτοντες αἵρεσιν, τὴν τῶν Μασαλιανῶν δηλαδή, καὶ ἅπαξ καὶ δίς. ἃς δὴ καὶ ἄκροις ὠσὶν ἠνεσχόμην ἀκοῦσαι, ἀλλὰ τῇ πρὸς ἐμὲ τοῦ βασιλέως τεθαρρηκὼς εὐμενείᾳ κακῶς τε καὶ ἀκόσμως ἐξέπεμψα. νῦν δὲ καὶ αὐτοῦ γε τοῦ βασιλέως τῇ τούτων βίᾳ παροξυνθέντος καὶ ὠθοῦντός με, τί δράσειν ἕτερον ἥκιστα ἔσχον οὐδὲν εἰς ἀποτροπὴν ἀποχρῶσαν, ἕως ἂν κατὰ γνώμην τἀμὰ διάθωμαι,
18 πλὴν ἢ ἃ μηδένα αὐτῶν προσδοκῆσαι ᾠήθην. τὸ δέ ἐστιν, ἀναθέματι καὶ ἀφορισμῷ καθυποβαλεῖν αὐτούς, καὶ ἀντιπερισπάσαι τὴν σφῶν ἐπίνοιαν εἴς γε τὸ ὑπὲρ ἑαυτῶν αὐτοὺς ἀγωνίζεσθαι, καὶ ἥκιστα καθ᾽ ἡμῶν. ταῦτα δὴ βουλευσαμένῳ καὶ εἰς ἔργον εὐθὺς ἤγετο. καὶ ἅμα ἕῳ τῇ ὑστεραίᾳ συνηθροικὼς ἱερέων ἐκκλησίαν καὶ ὅσοι τοῦ κλήρου καὶ ὅσον τοῦ δήμου πλησιόχωρόν τε καὶ πρόσοικον ὑπῆρχε τῷ περιωνύμῳ τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας νεῴ, χωρὶς προοιμίου τινὸς καὶ πόρρω πάσης αἰτιολογίας εὐλόγου, ἀφορισμόν τε ἐξεφώνησεν ἐπὶ μέσου στὰς τοῦ τοιούτου θεάτρου, καὶ ἀναθέματι καθυπέβαλεν ὅσοι τῶν ἐπισκόπων τῆς αὐτοῦ κοινωνίας ἐξέστησαν, τά τε ἄλλα κατηγοροῦντες αὐτοῦ καὶ πάντων μάλι-

num me aversati sunt. quum autem rex contentionem hanc et tumultum compescuisset, subito rursus ex Atho monte habitantium ibi electorum et monachorum scripta contra me vulgata sunt qui mihi eandem rursus Masalianorum haeresin palam in dies crimini vertebant. quae omnia apertis quidem auribus accipere toleranter tuleram, sed fretus regis erga me benevolentia fortiter ut turpia et absurda a me reieci. at nunc, quum rex ipse illorum impetu stimulatus me urgeat, nihil facere aliud possum ad necessariam defensionem donec pro cosilio mea disposuerim, quam quod neminem illorum exspectare puto, ut eos exsecratione et schismate opprimam et mentem eorum vertam ad invicem semet ipsos nec vero amplius nos impugnandos. haec autem statim quum apud se constituisset effecit. postero enim die mane convocatis sacerdotibus et omnibus e clero et populo qui aderant prope et habitabant prope celebratum dei sapientiae templum, sine prooemio quodam et omissis omnibus causis schisma publicavit, media stans in corona, et anathemate exsecratus est episcopos omnes qui conventu eius desciverant, et inprimis eos qui abominanda Masaliana haeresi eum compellaverant. sed quum haec di-

στα τὸ τῆς Μασαλιανῆς αἱρέσεως μυσαρόν. ἀλλ' ἐκεῖνος **19** μὲν τοιαῦτ' εἰρηκώς τε ἅμα καὶ πεπραχὼς πόῤῥω κανόνος καὶ νόμου παντός, δέδειχεν ἔνοχον ἑαυτὸν ἀληθῆ τῷ ἐγκλήματι. τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς ἐπισκόποις ἀκουσθὲν καὶ αὐτῷ βασιλεῖ δέδοκταί τε καὶ ἀποπέφανται. δέον γὰρ αὐτὸν θαῤῥεῖν καὶ τῆς δίκης εὐθὺ χωρεῖν καὶ ζητεῖν τοὺς ἐλέγχους καὶ ὡς ψευδεῖς τὰς κατηγορίας ἐλέγχειν, εἴπερ αὐτῷ γε ἐνῆν, ὃ δ' ἐμφανῶς φυγοδικήσας ἐπὶ τὰς ἀτόπους κατέφυγε λοιδορίας, ὥσπερ εἰώθει, καὶ τοὺς οὐδὲν αὐτῷ συντελοῦντας ἀφο- f. 266 a. ρισμοὺς ὡς τῆς ἐνεστώσης αἰσχύνης προκάλυμμα καὶ πρόσκαιρον ἀποφυγὴν τῆς ἀνάγκης. ἐπὶ δὴ τούτοις δεδογμένον ἐνίοις τῶν ἐπισκόπων κατέστη ταῖς ἀδίκοις ἐκείνου λοιδορίαις καὶ τοῖς ἀφορισμοῖς δικαίους ἀντιθεῖναι, καὶ καθαιρέσει τελείᾳ παραπέμψαι τὸν ἄσεμνον ἐκεῖνον καὶ τῇ ἀσελγείᾳ τῆς γλώττης ἀεὶ ἐγκαλλωπιζόμενον μᾶλλον ἢ αἰσχυνόμενον. ἀλλ' ὅτι μὴ καὶ βασιλεῖ δεδογμένον τοῦτ' ἦν ματαιότητι καὶ νηπιώδει μωρίᾳ τὴν ἴσην ἀντίδοσιν δρᾶν, ἐν μετεώρῳ τὰ τῆς δίκης ἀποκέκριται μέχρι τῆς τῶν προκληθέντων ἐπισκόπων ἐνδημίας. ὅ γε μὴν πατριάρχης τὰς τῶν πλείστων δυσφήμους **20** αἰσχυνόμενος ἀκοάς, οἴκοι τὸ παράπαν ἀπρόϊτος ἔμεινε τοῦ λοιποῦ, ἀπειλαῖς παραπέμπων τὰ μέλλοντα πλείοσιν. ἐῶ γὰρ λέγειν ὅσα τῇ δυσηνίῳ ἑαυτοῦ γλώττῃ παραδεδωκὼς τὴν διάνοιαν ἐξηρεύξατό τε καὶ λελοιδόρηκεν ἄσεμνα. γέγονε

xisset et effecisset contra canonum et legum omnium auctoritatem, ipse revera se criminis noxium monstravit. idque episcopis etiam quum audissent et ipsi regi ita manifesto visum est, necessitate eum coactum fiduciam sibi sumere et iudicium velle effugere et excogitare opprobria, et quomodo falsa sibi crimina facta esse coarguere posset, et sic manifesto eum ut iudicium detrectaret ad absurdas iniurias confugere et ad cassa et vana schismata quae novae ipsius ignominiae tanquam velamini essent, et quibus opportunam haberet fugam necessitatis. quapropter nonnullis episcopis visum est, iniustis eius opprobriis et chismatibus iusta opponere eumque quippe tam improbum et temeritate linguae continuo supra omnem pudorem superbientem, ex sede sua tota depellere. sed quum non regi visum esset, vanis consiliis et puerili dementiae parem antidotum opponere, iudicium suspensum dilatabatur donec vocati episcopi convenissent. patriarcha igitur quum tam multorum eum maledictorum puderet, domi se continuit per reliquum tempus, omnino negligens minationes easque repellens; mitto enim dicere, quomodo is mentem suam indomitae linguae concesserit et hoc modo turpissima eructaverit et maledicta profuderit. orta autem est consilii penuria,

δέ τις διαπορία τοῖς [τε] ἀκηκοόσι πῶς τἆλλα τῶν ἐγκλημάτων ἅπαντα ἐν δευτέρῳ θέμενος λόγῳ, τῷ τῆς Μασαλιανῆς αἱρέσεως ἐμπεφιλοχώρηκε μάλιστα καὶ περὶ πλείστου πεποίηκε. καὶ ἄλλοι μὲν ἄλλα, πάντων δ' εἰς ἕνα σκοπὸν τὸ πέρας ἤθροιζεν ἡ συμφωνία ὅτι παλαιὸν αὐτῷ νόσημα ὂν τουτοΐ, καὶ πολλάκις αὐτοῦ κατηγορηθὲν καὶ παρὰ πολλῶν ἀλλοτρίων, νῦν ἄφυκτον ἔσχε τὴν δύναμιν ἡ κατηγορία, ὅτι ἐκ τῶν ἔνδον καὶ τῶν οἰκείων καὶ ἀφ' ἑστίας ὁ τῆς κακίας ἐξελήλυθεν ἔλεγχος, ὡς ὁ τῶν ἐπισκόπων μεμαρτύρηκέ τε
21 καὶ διεβεβαιώσατο λόγος τῷ βασιλεῖ· ἔφασαν γάρ τά τε ἄλλα κατὰ τοῦ πατριάρχου οἱ τοῦ πατριάρχου, καὶ ὡς ὁ τὸ μοναδικὸν περικείμενος σχῆμα, Σκορπίος τοὐπώνυμον, οὗ
f. 266 b. πολὺς πολλάκις γέγονε λόγος τοῖς τε ἄλλοις καὶ μάλιστα τοῖς ἐν Ἄθῳ τῷ ὄρει τὴν ἄσκησιν διανύουσιν, καὶ οὗ χάριν δύο καὶ τρεῖς που τομογραφίαι καὶ ὕπαιθροι κατηγορίαι παρ' ἐκείνων ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ τε πατριάρχῃ καὶ τοῖς ἐπισκόποις ἐπέμφθησαν, μηνύουσαι φρικώδη τε καὶ πλεῖστα μυσαρὰ καὶ μὴ μόνον χριστιανῶν ἀκοαῖς ἀποτρόπαια καὶ λίαν φευκτά, ἀλλὰ καὶ τοῖς βαρβάρων ἀθεωτάτοις κατάπτυ-
22 στα. οὗτος οὖν, φασίν, ὁπότ' ἐκ Τριβαλλῶν, καὶ ὅθεν ἄλλοθεν τὰς ἀδήλους ποιεῖται χρονίας διατριβάς, ἐπιδημοίη τῇ Κωνσταντινουπόλει, μόνῳ Καλλίστῳ ὁμόστεγός τε καὶ ὁμοδίαιτος γίνεται τῷ πατριάρχῃ, καὶ μυσταγωγὸς καὶ μύστης

quum audirent illi, eum cuncta alia crimina non sat magni aestimasse et vel plurimum Masalianae haeresis crimini tribuisse idque plurimi habuisse. itaque alios alia, omnes vero una in hac re consensus unam in mentem coniunxit, haeresin illam iam diu inveteratum eius morbum esse, et iam saepe ei crimini datum ipsis ab extraneis. quapropter tunc firmissimam causam praebuit accusationi, quum ab indigenis et domesticis et familiaribus impietatis opprobrium factum esset secundum testimonia et argumenta, quae regi ab episcopis data erant. protulerunt enim hi inter alia in ipsorum patriarcham, addictum esse eum solitariae consuetudini Scorpionis, de quo multa iam saepius divulgata sunt ab aliis et inprimis ab iis qui in Atho monte solitariam vitam degunt, et propter quem duo vel tres libri et publicae accusationes ab iis Constantinopolitano patriarchae et episcopis missae erant, declarantes horribilia et nefanda scelera non solum Christianorum auribus odiosa et valde abominanda sed etiam barbaris religionis omnis ignaris invisa. is enim, inquiunt, quando e Triballis vel aliunde ubi occultas pro tempore habitationes habuerit, Constantinopolim se conferat, solius Callisti patriarchae contubernalis et convic-

ἀπορρήτων ὀργίων. ἔπειτ' ἐκεῖθεν ἰὼν ἐν τῷ κήπῳ ἐνουρεῖ καθήμενος τῇ τῶν πρασιῶν χλόῃ καὶ πόᾳ, ὁπόσην καὶ οἵαν διὰ τὸ οἴκοθεν εὔοσμον ταῖς χύτραις ἐμβάλλουσιν οἱ τὰς τῶν ἐδεσμάτων ἑτοιμάζοντες τῇ τοῦ πατριάρχου τραπέζῃ ποικιλίας. καὶ ἡμῶν, φασί, τὴν αἰτίαν τοῦ τολμήματος ἐρομένων 23 καὶ ἅπαξ καὶ δίς, οὐδὲν ἐκεῖνος ἔφη καινὸν εἶναι τουτί· καὶ γὰρ καὶ κύνες ἐνουροῦσιν αὐταῖς καὶ γαλαῖ, καὶ κόπρια ἐπιρραίνουσι ζώων ἀλόγων τε καὶ ἀνθρώπων, εἰ τύχοι που· καὶ τὸ κωλῦον οὐδέν. καὶ ταῦτα μὲν ἐρόμενοι ἠκηκόεισαν, ὥς ἐκεῖνοί φασιν· ἃ δὲ ἰδόντες σιγῇ μὲν ἐπ' ἐκείνου παραδόντες ἥκιστα ἤροντο, πεπεισμένοι λίαν ἀνόσιά τε καὶ βέβηλα εἶναι καὶ ἄντικρυς διαβολικῆς ἔργα διδασκαλίας, τοῖς δ' ἐπισκόποις ἐμήνυσάν τε καὶ διεκωδώνισαν, ταῦτ' ἄρρητα μὲν ἄμεινον κεῖσθαι· ἴσασι γὰρ οἱ τὰς τομογραφίας ἐκείνας ἀνεγνωκότες καὶ ἀποφηνάμενοι Μασαλιανῶν εἶναι τὰ τοιάδε τῶν μυσαρῶν ἐπιτηδευμάτων. μεμνήμεθα γὰρ ὡς καὶ ἐπὶ 24 Ἰωάννου τοῦ πατριάρχου πρὸ ἐτῶν ἐγγὺς πεντεκαίδεκα τόμος f. 267 a. ἡμῖν ἐξ ὄρους τοῦ Ἄθω κεκόμισται, ταῖς πάντων σχεδὸν τῶν ἐκεῖ λογάδων σεσημασμένος ὑπογραφαῖς, καὶ πρό γε πάντων καὶ μετὰ πάντων τοῦ τηνικαῦτα τὸ πρωτεῖον ἔχοντος Ἰσαάκ, καὶ ἅμα τοῦ ἀρχιερατεύοντος καὶ ἐπισκοποῦντος ἐκεῖ μετὰ τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος θείου ἀνδρός, δηλῶν τῇ καθ' ἡμᾶς ἱερᾷ συνόδῳ πάντας ἐκείνους ὀνομαστὶ καὶ καθ' ἕκα-

tor est, et mysteriorum magister et initiator arcanorum orgiorum. post haec autem it ad locum urinae et sedet in herbis viridis et graminibus, qualia domi propter bonum odorem ollis iniiciunt qui cibos varios parant mensae patriarchae. nobis autem, inquiunt, causam huius miri rei rogantibus etiam atque etiam, non, respondit ille, esse id tam mirandum. nam et canes commingere eas et feles et stercus ibi facere bestias et ipsos homines si quando necessitas. neque quidquam eos impedire. haec igitur ad rogatum acceperant ut dicunt. sed alia quae animadverterant taciti et de quibus eum non rogaverant, quum sibi persuasum haberent impia ea esse et detestanda et diabolicae doctrinae opera, quaeque episcopis retulerant et exposuerant, haec melius est in secretis iacere. sciunt enim qui scripta illa legerunt et docuerunt foeda ea esse Masalianorum instituta. iam meminimus scriptum sub patriarcha Ioanne quindecim fere abhinc annis nobis ex Atho monte editum, cui fere omnium ibi degentium monachorum nomina subscripta sunt, et inter alia inprimis Isaaci nomen qui eo ipso tempore plurimam ibi dignitatem obtinebat, et patriarchae eius loci et episcopi qui vir erat plenus spirito divino. quod

στον, ὅσοι προσωπεῖον εὐλαβείας ὑποδυόμενοι λελήθασι μ ἐκ πολλοῦ παραδύντες εἰς τοὺς ἱεροὺς ἐκείνους τοῦ ὄρους τ πους, καὶ ὅσοι τῶν ἁπλουστέρων ἐκεῖ πολλοὺς εἰς τὴν οἰκει ταύτην παρασύραντες μυσαρὰν αἵρεσιν, ἐμφανεῖς δ' ἐγεγ νεισαν τηνικαῦτα· καὶ πάντων εἰς ἕνα που τόπον ἐκεῖ σ ναχθέντων, καὶ δημοσίᾳ τῆς κακίας ἐληλεγμένης, ὅσοι μ ὡμολογηκότες τὴν ἑαυτῶν ἐξωμόσαντο κακίαν, παρέμειν ἔτι συγχωρηθέντες ὅπως ποτ' ἐκείνῳ τῷ ὄρει, ὅσοι δ' ο πάντες ἐξώσθησαν ἄκοντές τε καὶ σὺν ἀκοσμίᾳ πάσῃ, πλὴν ὅσοι ἐλελήθεσαν σιωπῇ καλυφθέντες ὑπὸ τῶν συνειδότω

25 *καὶ ἅμα κατόπιν ἐκ τῶν τοῦ ἁγίου ὄρους ἀνδρῶν ἐκείνω ἀνὰ πᾶσαν πόλιν καὶ νῆσον περιῄεσαν κήρυκες γράμματ ἐπαγόμενοι τήν τε μυσαρὰν αὐτῶν ἀνακαλύπτοντα αἵρεσιν κα τῆς αὐτῶν ἀφίστασθαι κελεύοντα ὁμιλίας καὶ κοινωνίας, ὁ ὅσα τελοῦσιν ἄθεσμά τε καὶ ἔκφυλα καὶ πάσης ἀνοσιότητ πλήρη τερατουργήματα. πιστοῦνται μὲν οὖν αὐτῷ τὰ εἰρ μένα τῇ τῶν Μασαλιανῶν αἱρέσει συνειλημμένῳ πρὸ πλε στων ἐτῶν· πιστοῦνται δ' ἔτι μᾶλλον καὶ ἅπερ ὑπὲρ ἑαυ τοῦ τοῖς ἰδίοις προφέρειν ἐξάγεται χείλεσιν οὗτος, ὡς εἶνα λοιπὸν ἀναπόδραστον δίκτυον καὶ παγίδα στερρὰν κατὰ τὴ*

26 *παροιμίαν τὰ ἴδια χείλη. ἰσχυρίζεται γὰρ εἶναι πάντῃ ψευδ*

f. 267 b. *ἃ κατὰ διαφόρους φαίνεται κατηγορούμενος τοὺς καιροὺς τ αὐτά, καὶ διατείνεται μᾶλλον ἐξ ἀντιθέσεως λέγων ὡς αὐτὸ*

scriptum sanctae nostra synodo indicavit nominatim omnes et singulos quosque, qui vultu pietatis induti multum per tempus quidem incogniti sacra montis illius loca frequentaverant et indoctorum multos ad ipsorum scelestam haeresim seduxerant, sed quum deprehensi essent omnes unum in locum conducti sunt et qui ex his publice ipsorum sceleribus declaratis ea abiurarent, his manere etiamtum in monte illo concedebatur; qui vero non abiurarent, hi omes expulsi sunt inviti et cum omni ignominia, exceptis iis, qui propter consciorum silentium non cogniti erant. simulque postea e sacro monte monachorum praecones tota urbe et insula discurrerunt, scripta divulgantes quae scelestam illorum haeresin detegebant et usum et societatem illorum et quae agerent mysteriosa quum nefaria et barbara plena impietatis essent vitare iubebant. haec igitur omnia demonstrant Callistum iam ante plures annos in Masalianorum haeresi versatum esse; multo satius autem id demonstrant quae ipse suis labris de se proferre perductus erat, ita ut secundum proverbium inevitabilis plaga et decipula firma facta sint ipsius labra. apparet enim dolos esse omnia quae diversis temporibus ab eo aliis data sunt crimina,

ἣν ὁ δημοσιεύσας καὶ θέατρον ἐξενηνοχὼς κατὰ τῶν ἐν τῷ
Ἄθῳ τῷ ὄρει παρεισφθαρέντων ἐκ πολλοῦ Μασαλιανῶν,
αὐτὸς ὁ ἐξελέγξας κατ' εἶδος ὅσα ἐκείνοις ἀθέμιτα λάθρᾳ
τελεῖται· ἐνίους μὲν γὰρ ἁλῶναι αὐτῷ φησὶν ἐπ' αὐτοφώρῳ
ταῖς ἰδίαις χερσὶ ῥιπτοῦντας ἐν κοπρῶνι τὰς θείας τοῦ σω-
τῆρος εἰκόνας αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ, ἐνίους δ' αὖ-
θις καὶ πολλάκις ἕτερα τελοῦντας πῶς μὲν παραπλήσια πῶς
δὲ μυσαρώτερά τε καὶ φρικωδέστερα, ὡς μηδὲ λέγειν καὶ
γράφειν ἐνταῦθ' ἡμᾶς δύνασθαι διὰ τὸ τῆς ἀτοπίας ὑπερ-
βάλλον. καὶ ταῦτα λέγων ἐπῆγεν οἱονεί τι συναγωγὸν ὑπεν- 27
θύμημα, ὡς οὐκ ἂν ἐδημοσίευόν ποτ' ἐγὼ τὴν τοσαύτην κα-
κίαν, εἰ ἐμαυτῷ συνειδέναι ἐνῆν μοι τοῖς τοιούτοις τῶν Μα-
σαλιανῶν συνειλημμένῳ τε καὶ ὁμόλογα φθεγγομένῳ ἐγκλή-
μασι. ταῦτα δ' αὐτὸς ὑπὲρ ἑαυτοῦ προτεινόμενος, ἐπὶ τὰ
ἐρρωμένα μᾶλλον τοῦ ψεύδους βαδίζειν ἑκὼν ἐξηλέγχετο, συλ-
λογιζόμενος ἃ μὴ πέπραχεν ἀνθ' ὧν ἐπεπράχει, καὶ ἐλελή-
θει καθ' ἑαυτοῦ συρράπτων καὶ συσκευάζων οἷς αὐτὸς αὐ-
τίκα περιστοιχίζεσθαι ἤμελλεν ἀφύκτοις καὶ ἰσχυροῖς δικτύ-
οις. οἱ γὰρ κατηγοροῦντες αὐτοῦ τῶν τ' ἐπισκόπων καὶ πρεσ- 28
βυτέρων τά τ' ἄλλα προύφερον εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ψεύδεσθαι
προδήλως αὐτόν, καὶ οὐχ ἥκιστα τὴν μακράν τε καὶ ἄρρηκτον
τοῦ Σκορπίου φιλίαν, ὃν πολλαὶ μαρτυρίαι καὶ σφόδρα σα-

et apparet eum quum convocaret et institueret theatrum in Atho monte ex oppositione potissimum in Masalianos qui iam ex multo tempore ibi se insinuaverant, dixisse; quum accusationes per speciem instrueret iis, quibuscum ipse illicita in occulto exercet. nonnullos enim dixit se ipso in facinore deprehendisse, quum manibus suis in stercus deiecissent sacra simulacra ipsius salvatoris et sanctorum eius; nonnullos rursus saepe quum alia commisissent partim similia partim magis nefaria et detestanda: ita ut dicere et describere non possimus propter absurditatis abundantiam. his autem dictis ut certam sui confiduciam probaret adiecit: nequaquam ego tanta nefaria publicassem, si conscius mihi essem, ipsum huiusmodi facinorum Masalianorum partem habere, et eadem de me crimina me profiteri debere. sed haec quum pro se obtenderet, per semet ipsum convictus est, ad audaciam in fraude et mendaciis tendisse, quum colligeret quae non fecerat pro iis quae fecerat; et quum consueret et contraheret latuit ei, quomodo iis ipse deinde tanquam ineffugibilibus et firmissimis laqueis caperetur. accusatores enim ex episcopis et senioribus quum alia proferebant ad manifestae fraudis eum coarguendum, tum vero diuturnam et infragilem amicitiam Scorpionis; quem

φεῖς ἐκ πολλοῦ Μασαλιανὸν εἶναι κατεψηφίσαντό τε καὶ ἀεὶ καταψηφίζονται, πολὺ τὸ ἀναμφίλεκτον ἔχουσαι καὶ ἥκιστα νέφει συγκρύπτεσθαι δυνάμεναι πλάσματος οὐδενός. τῷ γὰρ τὴν αὐτοῦ φιλίαν ἐξ ἀρχῆς ἀναπόσπαστα κεκτημένῳ καὶ οἷον ἐν τοῖς τῆς καρδιας θαλάμοις ἀγαλματοφοροῦντι, τίς ἂν ποτε πιστεύσειεν ἄλλους ἐλέγχειν ἐγκαυχωμένῳ, καὶ οὐ μάλα μᾶλλον συμμύστην ἐκείνοις εἶναι καὶ κοινωνὸν ἀεὶ καταψηφίζοιτο 20 προφανῆ; τέτταρας δὴ οὖν ταύτας ξυνειλοχέναι τοῖς κατηγόροις προτάσεις, οὐκ ἄλλοθέν ποθεν ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτὸς ὑπὲρ ἑαυτοῦ προήνεγκε, τέως γεγένηται, πρῶτον μὲν ὅτι μυσαρωτέραν καὶ αὐτὸς ἁπασῶν αἱρέσεων τὴν τῶν Μασαλιανῶν ἡγούμενος αἵρεσιν, ὡς φησὶ νῦν, καὶ συνειδὼς τῷ ὄρει τότε ἐπιπολάζουσαν, οὐκ ἀνεκάλυψεν οὔτε πρὸ τῶν ἄλλων οὔτε μετὰ τοὺς ἄλλους, οὔτε τότε οὔτε μετ' ὀλίγον εὐθύς, καὶ ταῦτα τῶν πολλῶν εἷς ὢν καὶ αὐτὸς οἷς συμπαρεῖναι τηνικαῦτα καὶ ἀκροᾶσθαι συνέβαινε. δεύτερον δὲ πῶς τότε μηδὲ συνηγορεῖν γοῦν βουληθεὶς τοῖς ὅπως ποτὲ ἀνακαλύψασιν ἄλλοις τοσαύτην κακίαν ἐκεῖ, ἀλλ' οὕτω μακραῖς ἐτῶν περιόδοις ὥσπερ τινὰ θησαυρὸν θαλαμεύων ἐν καρδίᾳ καὶ μέχρι νῦν περιθάλπων ἀνέκφορον τὴν κατ' εἶδος προαγωγὴν καὶ σαφήνειαν, ἔπειτα νῦν ἐκπομπεύειν ἐθέλει, τοῦ τοῖς ἐλέγχοις πάλαι προσήκοντος χρόνου στάντος ἐκ διαμέτρου, καταφυγὴν λεληθυῖαν οἰόμενος ἴσως θηρᾶσθαί τινα νῦν πρὸς ἀπαλλα-

multa testimonia eaque valde aperta iam antea saepius accusaverant et semper accusant, quum magnam firmitatem habeant neque ullo modo obtegi possint a quoquam nube commenti. quis enim ei, qui istius amicitiam ab initio ita servavit ut nunquam desciverit, eamque in cordis sui angulis quasi simulacrum secum fert, quis dico ei ullo modo credat, si alios coarguere iactet, neque potius ipsum iisdem sacris initiatum et socium illorum manifestó deprehensum accuset? itaque factum ut quatuor has causas accusatores colligerent non ex alienis sed ex iis quae ille ipse de se concesserat. in his prima: quod Masalianorum haeresin quam nunc ipse dicit omnium esse scelestissimam antea quum in monte exerceri eam compertum haberet non retexit, neque ante alios neque inter alios, neque tum neque postea; et quod ipse unus ex illis multis, quibus tum intererat et quos audivit. altera, quod tum ne cum aliis quidem qui ibi tantum scelus retegebant, accusationem facere voluit, sed per multos annos tanquam thesaurum in corde conditum usque ad hoc tempus fovit ut rem quam efferre timebat propter vim testimonii, nunc vero multo iam temporis intervallo quo accusationem facere eum oportebat praeterlapso, proferre vult,

γῆν. τρίτον δὲ πῶς πολὺν ἤδη χρόνον κατηγορούμενον τὸν f. 286 a.
Σκόρπιον ἐν ἀκμαῖς ἀεὶ πρακτικαῖς τῆς τοιαύτης αἱρέσεως εἶναι, καὶ πολλῶν ἐρχομένων γραμμάτων ἐκ τῶν τοῦ ὄρους τιμίων ἀνδρῶν προδήλως τὴν ἀρχαίαν καὶ μέχρι νῦν ἀνθοῦσαν ἐκείνου κακίαν ἐξελεγχόντων, αὐτὸς ἀεὶ περιέπων ἐγκαρτερεῖ, πρόμαχος ἄμαχος ἐκείνῳ γενόμενος καὶ στῦλος εἰπεῖν ἀδαμάντινος, καὶ θαγμὰ βοῶν, καὶ γῆν ἀναμιγνὺς οὐρανῷ, καὶ κατὰ τοὺς μαινομένους τὸ τῆς γνώμης ἱστάμενον ἐλαυνόμενος καὶ πάντας ἀναθέματι μακρῷ παραπέμπων, οὐχ οἳ τούτοις ἐνέχονται τοῖς ἐγκλήμασιν, ἀλλ' οἳ τῷ Σκορπίῳ ἐνεχομένῳ προφέρειν ἥκιστ' ὀκνοῦσι. καὶ τέταρτον ὅτι καὶ μέχρι νῦν 31
ὁρᾶν ἰσχυρίζεται τὸν μόνον ἀναλλοίωτόν τε καὶ ἄκτιστον θεόν, φῶς ἕτερόν τε καὶ ἄκτιστον ἐκ μεταβολῆς πρὸς τὸ ὑφειμένον γινόμενον αὐτῷ τρυφῶντι καὶ βλακευομένῳ. ταῦτα δὴ πάντα, καὶ εἴ τι τούτων ἐπέκεινα, προτάσεις τινὰς ἐκτιθέντες ἀναμφιβόλους ἀναμφισβήτητον ὡς εἰκὸς ἐπῆγον καὶ τὸ συμπέρασμα, λέγω δὴ τὸ Μασαλιανὸν ὑπάρχειν αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς τε καὶ μέχρι τήμερον ἀναμφίλεκτον· εἶναι γὰρ ἀξίωμα τοῦτο πάλαι κυρωθὲν τοῖς τε θύραθεν καὶ ἡμετέροις τῶν διδασκάλων, ἐξ ἀληθῶν καὶ ἀναμφιλέκτων ὅρων καὶ προτάσεως ἀληθὲς ὁμοῦ καὶ ἀναντίρρητον ἐξ ἀνάγκης εἶναι καὶ τὸ συμπέρασμα. καὶ τάχ' ἂν ἐξωθεῖτο τῆς ἐπισκοπικῆς ἀξίας τότε, 32
εἰ μὴ δειλίᾳ καὶ φόβῳ συσχεθεὶς αὐτὸς ὑπερβάλλοντι τὴν μὲν

putans eo se refugium habere ad defensionem. tertia vero, quod Scorpionem iam longo ex tempore accusatum qui primas semper partes in haeresi illa exerceret, et in quem multa scripta vulgata sunt a viris in monte praeclaris, quae palam et adhuc florentis impietatis eum convicerunt, ipse semper protegit et incitat ut propugnator cui ipsi non impugnatur, et ut columna adamantina; quod vocis tumultum edit et terram coelo commiscet et more insanorum mentis stabilitatem servat et gravi exsecratione omnes qui omni crimine vacui sunt condemnat propterea quod Scorpionem accusare non timent. quarta denique, quod ad hunc diem comprehendere se dicit solum immutabilem et increatum deum, lumen alterum et increatum, ut ex translatione ad subiectum profectum insolenti illi et dementi. his vero et aliis insuper tanquam propositionibus prolatis minime dubiis, ut consentaneum est conclusionem non dubiam adiecerunt, scilicet citra controversiam esse, cum ab initio et ad id tempus Masalianae haeresi addictum fuisse. hoc enim axioma valde probatum est et externis et nostris, magistris, e veris et non ambiguis propositionibus veram et evidentem conclusionem necessario consequi. quamobrem forte

τῶν δυοῖν βασιλέων εὐμένειαν δεήσεσί τε καὶ δάκρυσι π
στοις ἐπ' ἀμφοῖν τοῖν καιροῖν ἐπορίζετο, τὴν δὲ τῶν ἀ
τοὺς βασιλέας ἐπικουρίαν θωπείαις ἐξωνεῖτο καὶ ἀντιδό
πολυτρόποις, ὡς εἶναι τοῦ λοιποῦ πρὸς τὰς βασιλικὰς κα
παξ βουλήσεις αὐτὸν οὐ πάνυ σκληρὸν καὶ θρασύν, οὐδ'
τύπον ὡς τὸ πρότερον ἄλογόν τε καὶ ἀπροφάσιστον.

33 Ἐγὼ δὲ μυρία καὶ μείζω τῶν εἰρημένων διεξιέναι ἔχ
ἃ τῆς σφῶν ἀτοπίας ἔλεγχον ἔχει σαφῆ, ἑκὼν παρίημι δι
ἕνεκα, ἑνὸς μὲν ὅτι ταῖς τοιαύταις ἐνδιατρίβειν κηλῖσιν ε
σμὸν τῇ γλώττῃ προστρίβεται ἥκιστ' ἀνδράσιν ἐπιεικέσι π
σήκοντα, ἑτέρου δ' ὅτι, ἃ τοῖς πολλοῖς ἐκ πολλοῦ πρόχει
γνώριμα, τούτων πειρᾶσθαι τὴν γνῶσιν τοῖς εἰδόσι παρέχ
ἀρτίως παρὰ τοσοῦτον τοῦ τέρπειν ἀφίσταται παρ' ὅσον
τὸ πιστεύεσθαι πρόχειρον ἔχει. ἃ γὰρ παρόντα προῖκα
πόνων δίχα τὴν γνῶσιν παρέχεται, τούτοις ἐπιπολάζειν
τὰ πολλὰ παρέπεται καὶ τἀηδές, εἴ τις κατόπιν διδάσ
34 πειρῷτο. ἃ δ' ὅμως βωμολοχοῦσι καὶ κατὰ τῶν ἐμῶν βίβλ
ὑφαιρούμενοι λάθρᾳ, τίς ἂν καὶ αὐτὰ διεξιέναι καθ' ἕκα
δύναιτο; καὶ ταῦτα δρῶσιν αὐτοῖς καὶ ὑφ' ἡμῶν ἐλεγχο
νοις ἀεὶ αἰδώς τις οὐκ ἔπεισιν, ἀλλ' ὕβρις ὕβριν ἔτεκε
ἀσέβεια χαλεπωτέραν ἀσέβειαν. "ἀπηναισχύντησας" γάρ φ
σιν ἡ γραφὴ τοῖς τοιούτοις· "ὄψις πόρνης ἐγένετό σοι."

tunc episcopali dignitate eum expulissent, nisi anxietate et timidi nimia perturbatus utriusque regis ille benevolentiam precibus et p rimis lacrimis sibi comparasset et eorum qui apud reges erant au lium multa adulatione et remuneratione redemisset. itaque factum pro regum voluntate non amplius ut scelestus et temerarius ho haberetur neque ut exemplum quale antea erat dementiae et cu nulla est excusatio.

Ego vero quamquam innumera alia et supra narratis gravi proponere possum, quae evidens turpitudinis eius indicium praebe nunc haec ultro praetermittam ex duabus causis, quum quod comn ratio in huiusmodi criminationibus linguae consuetudinem facit qu probos viros minime decet, tum vero quod plurimis iam longo tempore res notae sunt, quas si rursus scientibus in memoriam rev carem tantum a delectatione abessem quantum ut fides habeatur r cesse fit. quae enim manifesta ultro et sine studio intelligenti praebent, in his versantem, ut fit, sequitur taedium, quandoquid postea docere aggreditur. quae tamen nihilominus calumniantur quomodo in occulto scripta mea carpant, quis ea singulatim perse possit? et haec dum agunt, quamquam a nobis semper convincunt

νος οὖν ἂν οἱ τοιοῦτοι φείσαιντο καθ' ἡμῶν λοιδορίας, τίνος δ' ἂν κατὰ τῶν ἐμῶν ἀπόσχοιντο βιβλίων ἀναισχυντίας, οἳ τὰ τοιαῦτα διηνεκῶς κατὰ τῶν ἱερῶν τολμῶντες ἁλίσκονται γραφῶν, ἅτε μαχομένων κἀκείνων τῇ σφῶν αἱρέσει πειρώ- f. 268 b. μενοι. καὶ γὰρ κἀκείνους οἷον εἰπεῖν ἀπὸ δίφρου τυραννικῶς 85 ἀμυνόμενοι διὰ ταῦτα, καὶ ὡς ἐν ἀθύρματος λόγῳ τιθέμενοι τὰ σεβάσμια, πάσαις ἀναίδην κατ' αὐτῶν ἐχρήσαντό τε καὶ χρῶνται βωμολοχίαις· καὶ διασπῶντες ἔνθεν κἀκεῖθεν οὐδὲν ἄμεινον διατίθενται ἢ ὥσπερ τὰς βάκχας ἀκούομεν κατὰ τοῦ Πενθέως μανείσας. ἀλλ' ἐκείναις μὲν ἀκούσιον πεπονθυίαις τὴν τῆς μανίας αἰσχύνην, καὶ τὸ ἀνεγκλήτοις εἶναί τε καὶ ἅμα οἴκτου τυγχάνειν ἴσως κατόπιν ἀκολουθεῖ, τοῦ ἀβουλήτου πρὸς ἑαυτό γε ἐφελκομένου τὰ τῶν ἀποβαινόντων ἐγκλήματα· τούτοις δ' ἑκουσίοις δρῶσιν ἃ τοῖς μαινομένοις ἁρμόττει, κόλασιν ἀνήκεστον ἐκκαλεῖται καὶ σφόδρα περίβλεπτον. κἀκείνων μὲν καὶ μάλα ἑκόντες ἐπιλανθάνονται 86 ἄνθρωποι, μηδεμίαν οὐδένες ἐκεῖθεν ἀτέκμαρτον ὑφορώμενοι βλάβην· τούτων δὲ καὶ μάλα ἄκοντες μεμνῆσθαι ἅμα καὶ μισεῖν οἱ πλείους ἀναγκάζονται, τὸν ἐκείνων φυλαττόμενοι κίνδυνον καὶ πρὶν ἰέναι προαναστέλλοντες. καὶ γὰρ αὐτὰ δὴ ταῦτα καὶ κατὰ τῶν ἐμῶν ἔναγχος ἐπ' αὐτοφώρῳ βίβλων ἑάλωσαν ἐμπεπαρῳνηκότες οἱ ἀναιδεῖς, τὸ μὲν εὖ προσθήκῃ

nullum tamen pudorem habent: sed insolentia genuit insolentiam et impietas graviorem impietatem. depudens enim eos haec dicit scriptura: „oculus meretricis erat tibi." quo igitur convicio in nos isti homines non utantur; qua autem impudentia contra libros meos abstineant? quum talia continuo contra sanctos libros moliri deprehendantur, et etiam eos contra ipsorum haeresin pugnantes experiantur: et contra eos ut ita dicam tyrannice de sella dimicant propterea, et quasi ludicra aestimantes reverenda, quibuscunque columniis impudenter contra eos et usi sunt et utuntur. et discerpentes huc illuc nihilo melius destruunt, quam Bacchas accipimus in Pentheum furentes. veruntamen has quidem, furore ipsis invitis probrum ferente, fortasse sequitur excusatio et misericordia, quum, quod non voluerint secum tulerit commissorum incusationem: illis vero ultro ea agentibus quae conveniunt furentibus, castigatio debetur implacabilis et valde circumspecta. illarum etiam libentissime obliviscuntur homines, neque quisquam illinc infinitum damnum subintelligit: hos autem et meminisse et odisse plurimi vel maxime inviti coguntur; illarum periculum vitantes et compescentes priusquam obveniat. nam eiusmodi nuper ipsa in re deprehensi sunt impudentes isti in scripta mea tanquam ebrietate insanientes: verbum εὖ adiecta φ litterula in φεῦ mutantes, κα-

τοῦ φ στοιχείου πρὸς τὸ φεῦ μεταστοιχειώσαντες, τὸ δὲ κ λὸν αὖ ἑνὸς ἀλλοιώσει τοῦ λ στοιχείου μεταβεβληκότες ἐ τὸ κακὸν διὰ τῆς εἰς τὸ κ μεταβολῆς. καὶ πρός γε ἔτι τ περί πρόθεσιν, λέξιν οὖσαν ὅλην, παραξέσαντες καὶ πρὸς τ κατά μετενηνοχότες, ἀντὶ τοῦ περὶ τοῦ φωτός κατὰ τοῦ φω τός μεθηρμόσαντο, ἀθύρουσι παιδαρίοις προσόμοια δρῶντε καὶ ταῦτα τῶν ἐλέγχων ἐν ὀφθαλμοῖς προκειμένων διὰ τῆ ὅλης ἐννοίας τοῦ λόγου καὶ τῶν ἐπιχειρημάτων ὁμοῦ καὶ ἐρ γασιῶν, καθ' ὅσον εἰκός, καὶ μάλιστα τῶν γραφικῶν, κα
83 πάνθ' ὅσα τῷ λόγῳ πρόσεστι περὶ τοῦ τοιούτου φωτός. ἀλλὰ ταῦτα ποιοῦντες οὔτε βλάπτειν ἡμᾶς δύνανται, καὶ ἅμα τὴν σφετέραν καὶ ἄκοντες ὡς ἐπίπαν ὁμολογοῦσιν ἀσθένειαν μονονουχὶ βοῶντες, καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἐκπομπεύοντες ὡς ἄλλως οὐκ ἔχοντες ἀντιβλέπειν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. καὶ πάσχουσι παραπλήσια τῇ τοῦ Αἰσώπου καμήλῳ, ἣ δι' ἀσθένειαν ἔμφυτον κεράτων ἀμυντηρίων ἐπιθυμήσασα, καὶ τῶν ἰδίων ὤτων ἐστέρηται. καί μοι λοιπὸν οἴεσθαι ἔπεισιν, ὡς ξίφει την ἐμὴν ἀφελεῖν κεφαλὴν καὶ τῆς παρούσης ἀπαλλάξαι ζωῆς ἐν βραχεῖ ἐφιέμενοι μὲν οὐ δυνάμενοι δέ, τἀμά, τὸν δεύτερον πλοῦν, ὑποκλέπτοντες, μαχαίραις ἀποξέουσί τε καὶ ἀπαλλάττουσι πρὸς τὸ σφίσι βουλόμενον, ἔστι δ' ὅτε καὶ βυθοῖς ἀφανισμῶν πρυτανεύουσιν ὅσον τὸ κατ' αὐτούς, εἰ καὶ ἄλλως, τῆς θείας ἀντιπραττούσης δεξιᾶς, καιρίαν τε ἐπλήγησαν πολ-

λὸν autem unius litterae mutatione mutantes in κακὸν per mutationem in κ. et praeterea περὶ praepositione tota eiecta et in κατὰ conversa, pro περὶ τοῦ φωτὸς rescripserunt κατὰ τοῦ φωτός. ludunt puerulorum instar facientes, idque quum argumenta sint in oculis propter totam sermonis intentionem et incepta et studia, ut consentaneum est. inprimis autem propter scripturae testimonia, et omnia quae cum sermone de illo φωτὸς sunt coniuncta. sed hoc agentes nobis obesse non possunt, simulque coacti sunt una omnes suam ipsorum imbecillitatem modo non clamare. et semet ipsi abiiecientes, quasi aliter non possint obtueri veritatem, itaque simile quid accidit Aesopi cameli: qui propter innatam imbecillitatem cornua propulsatoria concupiscens auribus privatus est. ac mihi reliquum est ut credam gladio eos caput meum decutere meque praesente vita privare velle; quod quum non possint, meas res secundo ventu suffurantur et corradunt cultellis et distrahunt ex arbitris; nonnunquam autem etiam in imo disturbationis regnant pro virili parte, quamquam alias dei dextra contraria moliente ad mortem icti sunt saepe et adhuc semper iciuntur et ostenduntur tanquam lupi frustra biantes, quod aiunt in

λάκις καὶ ἀεὶ πλήττονται καὶ λύκοι μάτην κεχηνότες δείκνυνται κατὰ τὴν παροιμίαν. οὕτως ἀναίδειαν πᾶσαν ἐνδέδυνται f. 269 a.
καὶ ἦθος ἰταμὸν καὶ οὐδαμῇ ποτὲ ὑπισχνούμενον τὴν διόρθω- 38
σιν. δέον γὰρ αὐτοὺς καταδύεσθαι καὶ ἐρυθριᾶν, οἱ δὲ καὶ ἀναισχυντοῦσί γε, τὰ μείζω τε καὶ χαλεπώτερα κατὰ τῶν ἐμῶν, ὡς εἴρηται, νῦν τε δρῶντες καὶ δρᾶν ἀεὶ ἀπειλοῦντες ἔτι, μηδενὸς ἕνεκα πάντως ἑτέρου τῶν πάντων ἢ τοὺς ἐντεῦθεν ἐλέγχους ἀεὶ δεδιότες. ὡς ἀναγκάζεσθαι κἀμὲ παραινεῖν, οἷς μετιέναι ταύτας ἔπεισι φίλοις οὖσιν ἡμῶν μετὰ τὴν ἐμὴν τελευτήν, ζητεῖν καὶ παρατιθέναι τὰς τέως αὐτοῖς ἀνὰ χεῖρας ἑτέραις ὁμοίαις καὶ ὁμοίως ὑφ' ἡμετέρων μετεγγραφείσαις ὀρθῶς φοιτητῶν, καὶ συνορᾶν οὑτωσὶ τἀληθές. το γὰρ τοιοῦτον ἔγωγε δέος προκαθιστὰς καὶ πόρρωθεν προανασοβῶν, πολλαπλασίαις αὐτὰ διαφόρων μετεγγραφαῖς ἐδεδώκειν χειρῶν γράφειν ὀρθῶς ἠσκημένων, ἃ μὲν οἰκείοις ἀναλώμασιν, ἃ δὲ φίλοις αἰτησαμένοις εἰς πλοῦτον, φάναι κατ' αὐτούς, ἱερόν τε καὶ ἄσυλον.

Ἀλλ' ἐν τοιούτοις ἀσχολουμένῳ τε καὶ μοχθοῦντι τῷ 39
Παλαμᾷ τὸ τοῦ βίου πέρας ἐπῄει μάλα πικρόν τι καὶ αἴσχιστον· τῷ γὰρ συνήθει περιπετὴς γεγονὼς ἰλεῷ, τῆς ἀνατροπῆς δηλαδὴ τῶν ἐν τῇ κοιλίᾳ σιτίων ἄνω διὰ τοῦ στόματος, καὶ πρός γε μανιώδει φρενίτιδι, βιαίως οὕτω καὶ λίαν πικρῶς ἀπερράγη τοῦ ζῆν. κἄπειτα οἱ αἱρεσιῶται καὶ οἱ

proverbio. sic omni impudentia induti sunt et ingenio truci quod nunquam corrigi posse apparet. quum enim proprie eos summissos esse et erubescere oporteat, impudentes sunt et graviora peioraque in me ut dictum est nunc agunt et semper agere minantur propter nullam omnino aliam causam quam quod criminationes inde timent. ita ut ego quoque coactus sim, amicis quorum erit post mortem meam ea adire, suadere ut inquirant et componant scripturae exemplaria quae cum ceteris similibus transcripta sint et quidem recte haec ab asseclis nostris, et ita ut discernant verum. hunc enim timorem quum ego protexuissem et longius in me excitassem, tradidi ea quae variis transcriptionibus diversorum manuum bene exercitarum scriberentur partim quae domestico in usu essent, partim quae amicis rogantibus thesaurus ut ita dicunt essent sacer et inviolabilis.

Sed interea opere et labore occupato Palamae vitae exitus admodum acerbus et turpis advenit, quum incideret in consuetum morbum intestinorum, quo cibi ex alveo per os retrudebantur, et in mentis delirium, ita ut violenter et acerbe e vita abreptus sit. deinde vero haeretici vel maxime cognati et consocii eius, quique pariter

μάλιστα γνήσιοι καὶ οἰκότριβες, τῷ τε φιλοδοξοῦντι καθελκόμενοι τῆς γνώμης καὶ ἅμα τὸ αἴσχιστον τῆς τελευτῆς καλύπτειν σπεύδοντες, ἀντίπαλον τῷ συμβάντι φήμην ἀνὰ τὴν πόλιν Θεσσαλονίκην ἐξήνεγκάν τε καὶ περιήνεγκαν, ὡς ἰῷτο νοσήματα καὶ θεραπεύοι πυρέττοντας καὶ φυγαδεύοι πληγάς, καὶ τοιαῦτα ἄττα ἀλλοπρόσαλλά τε καὶ ἔκφυλα, ὡς ἂν τῷ τερατώδει τῆς φήμης ἀντιπερισπάσαιέν τε πρὸς τὸ τῆς ἐκπλήξεως μάλα καινότερον τὴν ἀκοήν, καὶ ἀπασχολήσαιεν πόρρω κομιδῇ τἀληθοῦς καὶ ὅποι τὸ τῆς φήμης φέροι πλανώμενον.
40 ἀλλὰ πάντα δὴ τὰ τοιαδὶ φροῦδά τε καὶ ἀνεμιαῖα τῷ τοῦ χρόνου βαδίζοντι ἐξηλέγχοντο· οὐ γὰρ τοῖς οὕτω προδήλοις τῶν ψευδῶν ἡ ἀλήθεια θωπεύεσθαι εἴωθεν· ἀλλ' ὁ χρόνος ἀνιχνεύων ἅπανθ' ὡς εἰκὸς ἔπεισί τε καὶ ἐπιτίθεται ἄλλοτ' ἄλλως, καθάπερ ἐν δίφροις ἡνιοστροφῶν, τὰ τῶν λεγομένων τε καὶ πραττομένων πέρατα, καὶ παρὰ πᾶσαν δόκησιν ἄλλοτ' ἄλλως ἐν τῇ τοῦ βίου θαλάσσῃ στρέφων ἑκάστῳ τοῦ σκάφους τοὺς οἴακας· καὶ οἷς ξυμπέπτωκεν ἄλλως ἐν ἄλλοις προσκροῦσαι θεῷ καιροῖς τε καὶ τόποις καὶ πράγμασι, τούτοις ἄλλως ἐν ἄλλαις πραγμάτων τύχαις ἐπιφέρει τὴν δίκην.
41 ὅμως οἱ τῆς Παλαμικῆς αἱρέσεως θιασῶται τὸ τῆς τελευτῆς, ὡς εἴρηται, αἴσχιστον κρύπτειν ὡς δύναμις ἐπειγόμενοι, συχνὰ παρεῖχον ἀργύρια τῶν ἐν ταῖς ἀγυιαῖς ἐρριμμένων πενήτων ἐνίοις, ὡς τὰ ἐκεῖθεν ἡμῖν ἀφικνούμενα δεδήλωκε γράμματα, καὶ ἅμα προσιέναι τε ἔπειθον τῷ Παλα-

atque ille gloriae cupidierant, quum foeditatem obitus eius obtegere studerent, famam rei contrariam per urbem Thessalonicam evulgabant et circumferebant, tanquam mederetur ille morbis et sanaret febriculosos et averteret plagas et huiusmodi alia similia et inaudita: ut miraculosa fama aures converterent ad novitatem portentosi et de industria procula vera abstraherent quo manaret famae mendacium. sed haec omniae vanescebant et quasi vento diffiata temporis progressu refutata sunt. nam mendaciis tam apertis veritas non solet servire, sed tempus omnia indagans ut fit interest et regit alias aliter tanquam in curru auriga dictorum et factorum fines, et contra omnim opinationem alias aliter in vitae undis cuiusque cymbae gubernacula vertit. et quibus accidit pugnare contra deum, in variis temporibus et locis et rebus, iis in variis fortunae casibus affert poenam. sed tamen Palamicae haeresis fanatici asseclae obitus foeditatem ut dictum est pro viribus obtegere studentes, multos sumos praebebant nonnullis egentium in vicis prostratorum, ut nobiscum communicarunt litterae inde nobis allatae, simulque accedere eos iubebant ad Palami sepulcrum et

μικῷ τάφῳ καὶ ὀνείρους ἐπιφημίζειν τερατώδεις τινὰς καὶ λίαν ἐφ' οἷς ἐμισθοῦντο συνάδοντας. ἃ δ' οἱ ἐκεῖθεν εἰς Βυζάντιον ἀφικνούμενοι συχνότερον ἄνδρες ἄλλοτ' ἄλλοι διηγοῦντο, καὶ ἅμα τὰ ἑτέροις ἕτερα τῶν γραμμάτων, ἦσαν f. 269 b. τοιάδε. μετὰ γὰρ τὸ λάθρᾳ τῶν ἡμετέρων, φασίν, ἐνίας 42 ὑφελέσθαι βίβλους οἱ ἐν Βυζαντίῳ τῆς φάλαγγος ὄντες ἐκείνου, ἐπεὶ μὴ ἐδύναντο ἀντιλέγειν, ὡς εἴρηται, πρὸς τὴν συχίνην ἐπικουρίαν ἐξ ἀνάγκης τὸν δεύτερον ἔβλεψαν πλοῦν, καὶ τῷ Παλαμᾷ ἐς Θεσσαλονίκην αὐτὰ ἐπεπόμφεισαν, εἰς ἀμύνης τόλμαν αὐτὸν ἐρεθίζοντες, παραπλήσια δρῶντες οἷς ἀκατίῳ βραχεῖ μεγάλης ὁλκάδος ἐπισωρεύσασι φόρτον ἐς ὑποβρυχίους πυθμένας ὠθεῖν εὐθὺς ἐξεγένετο. τῇ γὰρ εἰθισμένῃ τῆς γνώμης φιλοδοξίᾳ καὶ νῦν ὁ Παλαμᾶς τὸ τῆς γλώττης χαριζόμενος βλασφημούμενον, καὶ ἅμα γλυκείας τινὸς παραγεύων ἐλπίδος οἷς τὸν αἱρεσιώτην δῆμον πληροῦν τηνικαῦτα ξυνέπιπτεν, οὔτ' ἀπηγόρευσεν οὔτ' ἀνεβάλετο, ἀλλ' εἰς μεῖζον μακρῷ τῆς σφετέρας δυνάμεως ἐμβεβληκὼς ἑαυτὸν ἀγώνισμα πέπονθε κατάρας ἄξια μακρᾶς, καὶ ὅσα λέγειν ἡμεῖς αἰδούμεθα τήμερον, μή τις ἡμᾶς τῷ πεπονθότι χαίρειν ὑποπτεύσειε, τοῦ ἤθους ἡμῶν ὁποῖός τις ἂν εἴη πάντη διεστηκὼς καὶ καταψευδόμενος. τῷ γὰρ ἀγῶνι τουτωὶ συνδιημερεύων 43 καὶ νύκτας ὅλας ἀγρύπνους διατελῶν, ὡς φασίν,

somnia evulgare miraculosa et talia canere, magna mercede conductos. quae vero inde Byzantium migrantes viri narrarunt nobis simulque aliae litterae erant haecce: postquam, ut referunt, qui Byzantii ista in cohorte erant, clam singula quaedam e scriptis nostris suffurati erant, quum impugnare non valerent, ut dictum est, ad invalidum auxilium necessitate coacti ut secundum ventum respectabant, et Palamae Thessalonicam ea miserunt incitantes eum ad audaciam defensionis, ipsi similia facientes iis, qui exiguo in naviculo magnae navis onus accumulare conati, id in profundum sub aqua demittere deinde repente coguntur. consueta igitur mentis ambitione inductus etiam tunc Palamas linguae malignitatem exercuit, simulque dulcem quandam spem praelibans quibus haereticorum sectam compleri eo tempore accidit, neque repudiavit neque cunctatus est. sed in multo maius quam pro viribus suis certamen se immittens passus est magna exsecratione digna et quanta dicere nos hodie pudet, ne quis nos eo patiente gaudere suspicetur, qui quidem ab indole nostra prorsus dissentiat ac mandax sit: clam enim in eo certamine totos dies versatus est et totas noctes insomnes egit priusquam aliquid ex studiis suis proficeret, mentis delirio atque insania ut dicitur correptus propter nimiam siccitatem cere-

ἔλαθε, πρὶν ὁτιοῦν ἀπόνασθαι τῆς σπουδῆς, φρενίτιδι μανίᾳ κάτοχος, ὡς εἴρηται, γεγονὼς διὰ ξηρότητος ὑπερβι ἐγκεφάλου. καὶ τὰ ἑξῆς λεγόντων ὁμοῦ καὶ γραφόντων ρων ἔστιν ἀκούειν. οὐ γὰρ ὀνειδίζοντες μεμνήμεθα τῶν οὕτων ἡμεῖς νῦν· ἴσμεν γὰρ ὡς πονηροῖς τε καὶ ἀγαι ἐπ' ἴσης ἔπεισι τὰ τοιαδί, οἷς μόνος οἶδε κρίμασι κύρ ἀλλὰ τῶν τῆς ἱστορίας ἐγκειμένων νομίμων καὶ καθ' ἕκα ζητούντων ἅπαντα, μετρίως ἡμεῖς καὶ τῶν τοιούτων ἁ

44 μεθα. ἃ πλατύτερον ἕτεροι διεξιέναι ἥκιστ' ὀκνοῦσιν· ἐκείνῳ τὴν αἰτίαν σαφῶς τῷ δαίμονι παραπέμπουσιν, ᾧ νηρῷ γενομένῳ διὰ βουλήσεως μοχθηρίαν καθάπερ τις ἐι ται κλῆρος ἀΐδιος, τῶν ἄλλοτ' ἄλλως φυομένων τε καὶ φυομένων τε καὶ ἐπιφυομένων κατὰ τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλης ἡγεῖσθαί τε αἱρέσεων καὶ πάντα δρᾶν τὰ χαλεπώτατα ἐξουσίαν, καὶ ἅμα ἐρεθίζειν ἔς γε τὸ πλάττειν ἁγίους αἰ μερόν, καὶ ταῦτ' ἐκείνους οἳ τὴν τῆς λατρείας ἡγεμοι ἐκείνῳ τε ἐκδεδώκασι, καὶ ἅπας αὐτοὺς καὶ βίος καὶ λι καὶ πρᾶξις τοῦ τῶν ὀρθοδόξων πάλαι διέγραψέ τε καὶ ρεῖλε χοροῦ, ἵνα μὴ ὁπόσοις λέγω καὶ ὑφ' ὅσων τῶν τριαρχῶν τε καὶ ἐπισκόπων φυομένης ἤδη τῆς αἱρέσ ἀναθέμασιν ἐμπεσόντες τῷ αἰωνίῳ πυρὶ παρεπέμφθησαν.

45 Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον, ἐγὼ δ' ἐκ

f. 270 a. ἐπαναλήψομαι νῦν. οἱ γὰρ τὸ Γαλατώνυμον ἔχοντες φρούρ

22. Quae hinc sequuntur, usque ad finem huius codicis, non huius loci sed ante initium libri 37 (36?) collocari debent. I

bri: et sequentia ab aliis dicentibus simul et scribentibus audire li neque enim et accusatores talia nos nunc meminimus: scimus malis simul et bonis pari modo talia immittere dominum iudiciis, c novit solus. sed ex iis quae sunt in historia iusta et singula on quaerunt, et nos etiam modice ea attingimus, quae longuis pers alii minime cunctantur: sed aperte ei daemoni culpam ascribunt, malo facto per voluntatis nequitiem quasi sors quaedam tributa perniciosa, principem esse haeresium hic illic contra dei eccles nascentium ac renascentium et pessima quaeque facere pro viri suis, simulque certare continuo contra repraesentationem sanctor atque haec quidem illos qui cultus imperium ei tradiderunt at omnis et vita et agendi ratio ab orthodoxis discernunt et a ch segregant: ne dicam a quot iam et patriarchis et episcopis quum n ceretur haeresis, in anathemata incidentes, in aeternum ignem demissi. atque haec quidem hactenus.

Iam vero eo unde declinavi revertas. qui Galatorum castel

ἐξότου βραχείας ἐκείνης ἐξ ἀλόγου φορᾶς καὶ παραδόξου τύχης ἐδράξαντο ἀφορμῆς, τῆς τε δηλαδὴ τῶν δυοῖν Ἀνδρονίκων τῶν βασιλέων διαστάσεως, μᾶλλον δ' ἀποστασίας τοῦ νέου πρὸς τὸν οἰκεῖον πάππον, καὶ αὖ τῆς δευτέρας, ἣν τεθνηκότων ἐκείνων κατὰ τοῦ νέου βασιλέως καὶ τῆς τοῦ νέου μητρὸς ὁ Καντακουζηνὸς κεκίνηκεν, παντοδαποῖς καὶ ποικίλοις δόλοις ἐκείνους μὲν πρότερον, τούτους δ' ὕστερον, ἐπαγγελίαις τε ἄλλοτ' ἄλλαις περιιόντες, ὁποῖαι καὶ ὅσαι τοῖς τοιούτοις ἥρμοττον καιροῖς, βουλαῖς δηλαδὴ καὶ χρήμασιν ἀφθονωτέροις καὶ συμμαχίαις ὁπλιτικαῖς καὶ τοιούτοις δή τισιν (ἐῶ γὰρ λέγειν καὶ οἵας ἐπὶ τούτοις λεληθότως δῆθεν ὑπέφαινον τὰς ἀπειλάς καθ' ὧν ἡ πειθὼ χώραν ἐνίοτε ῥᾳδίαν οὐχ εὕρισκε), καὶ νῦν μὲν θατέρῳ προστιθέμενοι μέρει καὶ πρὸς θάτερον αὖθις ταλαντευόμενοι, καὶ ἀεὶ θάτερον παρὰ θάτερον ἀμοιβαδὸν ἐξαπατῶντες, πῶς μὲν ἑκοντὶ πῶς δ' οὐ μάλα ἑκοντί, τῆς τοῦ καιροῦ περιστάσεως πόρρω τοῦ δέοντος ἐλαυνούσης τὸν δρόμον τῶν ἀνηκόντων λόγων καὶ πράξεων, ἔλαθον τοὺς οἰκείους ὅρους ἐκ πάνυ τι εὐτελοῦς τε καὶ χαμαιζήλου περιοχῆς ἐκτείναντές τε καὶ ὀχυρώσαντες πρῶτον μὲν ξυλίνοις τισὶ θριγκοῖς καὶ τάφροις βαθείαις, ἔπειτα τείχεσιν ὑψηλοῖς τε καὶ ὀχυροῖς καὶ δυσανταγωνίστοις. **46** ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι τοὺς τῆς οἰκείας πλεονεξίας ὅρους κατὰ χώραν μένειν ἐᾶν οὐδαμῇ γε ἐγνώκεσαν, ἀλλ' ἐφ' ἑτέροις

tenebant inde ab eo tempore quo exiguae illius ex absurda causa et inopinato casu exortae primae discordiae et contentionis apertae regum amborum Andronicorum partem fecerant, vel potius rebellionis iunioris contra ipsum avum, et rursus alterius quam mortuis illis contra iuvenem regem et iuvenis matrem Cantacuzenus moverat, variis multis et versutis artibus illos prius, hos postea, et promissionibus multis circumiverunt, quales et quantae temporibus illis conveniebant, scilicet consiliis et pecuniis sat magnis et opibus militaribus et aliis huiusmodi: mitto enim dicere quantas in his clam minas fecerint contra quas persuasis interdum nihil valebat, et quas nunc alteri parti inferrebant, nunc ad alteram devolvebant, et quomodo continuo alteram post alteram decipientes, modo iis non invitis modo invitis, quum temporis rationes verba ultra modum audacia et facta admitterent, paulatim possessionis suae terminos ex angusto et exiguo ambitu extenderint et muniverint, primum quidem ligneis septis et fossis profundis, deinde vero muris altis et firmis et vix expugnabilibus. in his factum est ut cupidi possessionis tamplificandae terminos ad modicum ambitum constituere non iam in animo haberent, sed alia post

ἕτερα ἐπενόουν καὶ προσετίθεσαν ξένα τε καὶ ὑπέρογκα. ὅθεν καὶ τῆς τρίτης ταυτησὶ λοιπὸν ἀφορμῆς δραξάμενοι, τῆς τοῦ Καντακουζηνοῦ φημὶ πρὸς Παλαιολόγον τὸν νέον περὶ μοναρχίας ἔριδος, τῷ νέῳ προσεληλύθεσαν ἐξορίστῳ τέως εἰπεῖν, Τενέδῳ τηνικαῦτα τῇ νήσῳ ἐνδιατρίβοντι. καὶ ὅρκοις προκαταδήσαντές τε καὶ γράμματα πρὸς ἅπαν ἐκεῖθεν τὸ βουλόμενον εἰληφότες, λάθρᾳ ἐπέραινον ἐφ' οἷς ἐμισθώθησαν τοῦ λοιποῦ προθυμίᾳ πάσῃ ψυχῆς καὶ ὅπλοις καὶ χρήμασιν ἀφειδοῦσιν. οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ Λατῖνος ἕτερος σφίσιν ὁμόφυλός τε καὶ ὁμογνώμων, μίαν ἔχων τριήρη καὶ βίον πειρατικὸν μετιών, κἀκ τοιούτων πόρων πλουτῶν, ὥσπερ ἑρμαίῳ χρησάμενος καὶ αὐτὸς τῷ καιρῷ, ταῖς ὁμοίαις ἐπαγγελίαις τὴν γνώμην καὶ αὐτὸς χειροῦται τοῦ βασιλέως, Τενέδῳ τῇ νήσῳ προσσχών. ὅθεν καὶ μοναρχήσαντος τοῦ νέου τουτουῒ βασιλέως ἐντελῆ τὰ ὑπεσχημένα ἑκάτεροι ἀπειλήφεσαν, οἳ μὲν τὸν τοῦ φρουρίου περίβολον εἰς μῆκος καὶ πλάτος ὅσον
f. 270 b. πλεῖστον ἐξῆν ηὐξήκοτες πρός τε δύσιν καὶ ἄρκτον καὶ ἑώαν, ὃ δὲ γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τῷ βασιλεῖ καταστὰς καὶ ἅμα Λέσβον τὴν νῆσον εἰς προῖκα λαβών.

42 Τοιαῦτα καὶ οὕτω πολύτροπα διὰ βιαίας ἀνάγκας καὶ τύχας τοὺς ταλαιπώρους Βυζαντίους μᾶλλον δ' ὁμοῦ Ῥωμαίους ἅπαντας κατειλήφεσαν τὰ δεινά, ὥσπερ πηγῆς ἐξερ-

alia sibi exposcerent et adiungerent aliena et super modum magna. quare quum etiam tertiae, quae paulo post exorta est, dico Cantacuzeni in Palaeologum iuvenem propter monarchiae contentionis partem fecissent, et iuvenem adiissent qui exul in Tenedo insula movabatur, et iureiurando sibi obligassent et litteras inde ad omnem voluntatem accepissent, clam perfecerunt pro quibus conducti erant cum totius animi obsequio et armis et pecuniis sat largis. sed non hi solum verum etiam Latinus alter cum illis gente et animo coniunctus, qui unam triremem tenebat et vitam piraticam ducebat et ex his cursibus dives factus erat, tempore isto opportuno tanquam Mercuro utens, similibus promissionibus regis animum sibi convinxit, Tenedo insulae appellens, unde utrique a rege iuvene ibi regnante magna promissa acceperant. illi quidem castelli ambitum in longitudinem et latitudinem quantum fieri potuit extenderunt versus occidentem et septentrionalem et orientem: hic vero regis sororis sponsus factus est et Lesbum insulam accepit.

Tanta et tam varia propter nimiam necessitatem et fortunam infortunatos Byzantios unaque Romanos omnes invaserant mala tanquam e fonte turbido et amaro, tyrannide scilicet tum temporis regnantium

ρυηκότα καὶ ἀποβλέψαντα θολερᾶς καὶ πικρᾶς τῆς τῶν τότε ἀρχόντων τυραννίδος, ἥν τε κατὰ τῆς βασιλείας καὶ ἣν κατὰ τῶν θείων δογμάτων ἐπήνεγκαν, χειμῶνα καὶ διωγμὸν τὸν βαρύτατον ἐγείραντες κατὰ παντὸς ἀγαθοῦ· δι' ὃν καὶ θεός, οἶμαι, τὴν ἑαυτοῦ συνέστειλε πρόνοιαν. κἀντεῦθεν ἅπαν μὲν παιδείας ἐξελήλαται εἶδος καὶ ἀντέστραπται πρὸς τοὐναντίον ἀρετὴ καὶ εἴ τις ἔπαινος ἀγαθοῦ· καὶ ἐπεπόλασε κατὰ πάντων σχεδὸν Ῥωμαίων, ὅσοι τῆς νέας εἰσὶ πολιτείας, ἤθη καινὰ καὶ ἀλλόκοτα καὶ οὐδαμῇ τῆς πρὶν βασιλικῆς ἐκείνης καὶ πολιτικῆς συνέσεως καὶ παιδείας καὶ εὐταξίας. τί δ' ἂν 48
τις φαίη καὶ περὶ τῶν ἐνδυμάτων, ὅσα κἀν τούτοις παρηνομήθη, καὶ ὅπως ἐκτετόπισται τοῦ γνωρίμου τε καὶ συνήθηκε πολιτεία, ὡς μηδὲ γινώσκεσθαι ἔτι ὅστις Ῥωμαίων καὶ ὅστις τῶν ἄλλως ἐχόντων γενῶν· οὔτε γὰρ Περσική τις ἄκρατος ἡ στολὴ γέγονεν ἤδη Ῥωμαίοις, οὔτε Λατινικὴ τελέως, οὔτε μὴν τις Γοτθικὴ καθάπαξ, οὔτε εἴ τις Τριβαλλῶν καὶ ἅμα Μυσῶν καὶ Παιόνων· ἀλλ' ἐκ πασῶν τὸ διὰ πασῶν εἰπεῖν τῆς μουσικῆς ἐκείνης ἁρμονίας καὶ ἀρετῆς ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀντέστραπται χρόνων ἐς ἅπαν τοὐναντίον μῖγμα καὶ συμφόρημα· καὶ ὁρῶμεν τῶν ἱερῶν περιβόλων εἴσω τοὺς τῶν φίλων παῖδας τὴν μὲν κεφαλὴν ἐοικότας Λατίνοις, τὸ δὲ σῶμα πᾶν περσικῶς τε καὶ μηδικῶς ἐσταλμένον, καὶ τοὐναντίον ἐς τὴν ὑστεραίαν τοὺς αὐτοὺς νῦν μὲν ἄλλως νῦν δ' ἄλλως νῦν

profluxa et profusa, quam secundum regiae potestatis et sanctas leges tradiderant; tempestatem et calamitatem gravissimam excitantes in quemque bonum, quo deus ut ego opinor providentiam suam probavit. qua omne disciplinae genus sublatum est et in contrarium conversa est virtus et omne boni meritum; et invexit illa inter omnes fere Romanos quotquot sunt novae civitatis, mores novos et peregrinos et a pristina regii imperii et rerum administrationis sapientia prorsus alienos. quid autem dicendum de vestimentis, quam multa in his etiam contra consuetudinem mutata sint, et quomodo ex omni notitia remota et novata sit respublica, ut non iam cognosci possit quis e Romanis sit quis ex alia gente. neque enim purus Persicus cultus a Romanis receptus est, neque purus Latinus, neque Gothicus; neque si quis Triballorum vel Mysorum vel Paeonum. sed promiscue ex omnibus ut dicunt musici illud concentus et effectus a nostratibus conversum et in prorsus contrarium commixtum et in congeriem. et videmus intra sacros muros amicorum filios caput quidem referentes Latinorum, corpus vero totum Persarum vel Medorum more ornatum est. rursus autem eosdem altero die modo hunc modo illum morem

δ' οὐδετέρως, τρόπον δέ τινα τερατωδέστερον καὶ ἀλλόκοτον κατὰ τὴν ἑκάστων ἀδέσποτον βούλησιν, οἶμαι, τοῦ θεοῦ συγκεχωρηκότος εἰς τοῦτο κακίας ῥαγῆναι Ῥωμαίους ὥστε τὸν ἔνδον τῆς ψυχῆς χειμῶνα καὶ τὴν περὶ τὰ θεῖα τῆς ἐκκλη- f. 271 a. σίας δόγματα ποικίλην ζάλην καὶ ἀστασίαν διὰ τῶν ἔξω τοιούτων σχημάτων δηλοῦσθαι, καὶ σφῶν αὐτῶν αὐτοὺς αὐτόθεν εἶναι κατηγόρους, ἐκ πρώτης εὐθὺς ὄψεώς τε καὶ ἐντυχίας. 49 καὶ ὥσπερ ἐπὶ θαλάττης, ἐπειδὰν τῶν σφετέρων ἀγκυρῶν ὀρφανισθεῖσα ναῦς ἐξωσθῇ πρὸς τὸ πέλαγος, μυρίας καὶ ἀτεκμάρτους ἀντλεῖ τὰς πλάνας καὶ τοὺς κινδύνους, οὕτω κἀνταῦθα ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος, μυρία τὰ ἄτοπα ἠκολούθησε, πρῶτον μὲν ἡ τῶν μεγίστων ἐκ παλαιοῦ καὶ περιβλέπτων παλατίων καὶ ὅσοι τῶν τούτοις παραπλησίως ἐνδόξων οἴκων καθαίρεσις, καὶ ἅμα ἡ τῶν κιόνων καὶ τῶν ἐπιπέδων καὶ ποικίλων καὶ θαυμασίων μαρμάρων πιπρασκομένων διηνεκὴς πρὸς τὸ Γαλατώνυμον φρούριον ἀπαγωγή, καὶ ἡ τῆς ἐντεῦθεν χάριτος ἐκεῖσε μετάθεσις, καὶ ὅσα κόσμον παρεῖχε τῇ μεγίστῃ ταύτῃ τῶν πόλεων καὶ περιβόητον τὴν λαμπρότητα· εἶτα τῶν ἱερῶν καὶ θείων νεῶν ὁπόσοι μεῖζον πολλῷ τῆς τῶν οἴκων ἐκείνων περιφανείας παρεῖχον τῇ πόλει τὸ κλέος.

50 Τοῦ δ' ἦρος ἀρχομένου ὁ τῶν Τριβαλλῶν ἀρχηγὸς ἐτεθνήκει Κράλης Σερβίας, καὶ θόρυβον ἔσχε καὶ ζάλην ἐντεῦ-

modo neutrum horum praeferre videmus, sed alium magis absurdum et peregrinum pro singulorum libiti arrogantia. quam ad perversitatem Romanos labi ut ego quidem opinor deus propterea patitur, ut animorum pravitatem et vehementem propter divina ecclesiae dogmata tempestatem et turbationem ex istiusmodi externis rebus cognoscant, et propterea ut semet ipsi incusent statim ex primo intuitu et casu. quemadmodum autem in mari, quando ancoris suis orbata est navis in altum ea proiecta innumeras et infinitas errationes et pericula init, ita apud illos unius rei perversitate recepta, hanc innumerae aliae secutae sunt. primum enim amplissima antiqua et celeberrima palatia et alia aeque splendida aedificia destructa sunt, et columnarum et pavimentorum pulcra et miranda marmora vendita et continuo ad Galatorum castellum transportata, itaque hinc illuc omnia ornamenta delata sunt, et alia quae decori erant huic urbi amplissimae et propter splendorem omnium ore celebrata. denique idem accidit sacris et divinis templis, quae multo maiorem quam aedificiorum illorum magnificentia urbi praebuerant claritudinem.

Primo vero Triballorum princeps obiit Crales Serbiae. unde

θεν ἐκεῖ τὰ πράγματα τῷ νέῳ τῆς ἀρχῆς διαδόχῳ, οὐ μόνον ἐκ τῶν τῆς χώρας ἐπιτρόπων αὐτοῦ καὶ τῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ Νικηφόρος ὁ κόντου Κεφαλληνίας υἱός, ὃν ὁ λόγος ἄνω που δέδειχε γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρὶ καταστάντα καὶ συμπαρομαρτοῦντα τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ πρὶν ἢ βασιλείας δράξασθαι, ἔδραμεν εὐθὺς πρὸς Ἀκαρνᾶνας καὶ Αἰτωλούς· καὶ συλλήπτορας εἰληφὼς ἐκείνους, καὶ ἅμα τὸν τηνικαῦτα τῶν ἐκεῖ χωρῶν τε καὶ πόλεων ἀρχηγὸν Σίμωνα τὸν ἐπ' ἀδελφῇ μὲν γαμβρόν, υἱὸν δὲ τοῦ τεθνηκότος Κράλη Σερβίας, ἐπέθετο ταῖς ἄχρι τόθ' ὑπηκόοις τῷ Κράλη πόλεσι τῆς Θετταλίας, προσκαλουμένας μὲν αὐτὸν ἐκ πολλοῦ, νῦν δὲ καὶ προσχωρούσας ἑκοντί. καὶ παρεστήσατο τοῦτον τὸν τρόπον οὐκ ὀλίγην ἀρχήν, προσερρυηκότων τέως εἰς συμμαχίαν καὶ τῶν f. 271 b. *γειτόνων αὐταῖς Ἀλβανῶν καὶ Ἰλλυριῶν.*

Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον ἧκεν ἐκ Μυσῶν τῷ νέῳ 51 *βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ, τῷ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου παιδί, νύμφη Μαρία ἡ τοῦ βασιλέως Μυσῶν Ἀλεξάνδρου θυγάτηρ, τὸν ἔνατον ἄρτι τῆς ἡλικίας ἀμείβοντι χρόνον ὁμῆλιξ οὖσα καὶ αὕτη σχεδόν. εἵπετο δ' ἐκεῖθεν εὐθὺς καὶ Εἰρήνη ἡ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου ἀδελφή, πάλαι μὲν νύμφη πεμφθεῖσα τῷ τοῦ ῥηθέντος Ἀλεξάνδρου παιδί, χηρεύσασα δὲ μετὰ παραδρομὴν ἐνιαυτῶν ἄπαις· ἣ δὴ καὶ διῆγεν ἐκεῖ τὸν βίον ἑξῆς ἄχρι καὶ τήμε-*

restumultuosae et turbidae ortae sunt imperii successori, non solum ab imperii procuratoribus et urbibus sed etiam quod Nicephorus Conti Cephaleniae filius quem supra dixi maritum sororis et comitem regis Cantacuzeni antiquam hic regno potitus erat, ad Acarnanos et Aetolos sese contulit, eosque socios sibi adiunxit unaque Simonem qui eo tempore illorum et urbium princeps erat, ab sorore generum, et filium Cralis Serbiae. ille igitur impositus est urbibus Thessaliae quae antehac subiectae erant Crali, quaeque eum iam multo ante accessierant et tunc ultro in eius potestatem se permiserunt. itaque non parvam ille potestatem recepit, praesertim quum socii se adiungerent confines Albani et Illyrii.

Hoc ipso vero tempore e Mysia iuveni regi Andronico regis Ioannis Palaeologi filio, sponsa venit Maria regis Mysorum Alexandri filia, quae atque ille qui ipsum ad nonum iuventutis annum provectus erat, eandem fere aetatem agebat. statim autem inde secuta est Irene regis Ioannis Palaeologi soror, olim Alexandri illius filio nupta, tum vero post annorum spatium vidua sine liberis, quae vitam suam ibi degit ad hunc diem. eiusdem autem pa-

ρον. ἑνὸς μὲν οὖν ἦσαν τέκνα πατρός, Ἀλεξάνδρου δηλαδὴ τοῦ τῶν Μυσῶν-βασιλέως, ὅ τε σύζυγος αὐτῇ πρότερον καὶ ἡ νῦν ἐκεῖθεν ἐλθοῦσα νύμφη τῷ ἀδελφιδῷ αὐτῆς Ἀνδρονίκῳ, μητρῶν δὲ δυοῖν· ζῶσαν γὰρ τὴν προτέραν ἐξώσας σύζυγον Ἀλέξανδρος ἀντεισήγαγεν ἄλλην ἐξ Ἰουδαίων, ἄρτι προσαγαγὼν τῷ θείῳ ταύτην αὐτὸς βαπτίσματι, τοῦ κάλλους αὐτῆς, ὡς φασίν, ἐρασθείς.

52 Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον, καὶ τὸ ἔαρ ἐν τούτοις ἐτελεύτα· τοῦ δὲ θέρους ἀρχομένου συνεπεπτώκει τῶν υἱέων ἕνα τοῦ τῆς Βιθυνίας σατράπου Ὑρκανοῦ πειραταῖς ἁλῶναι, συμβὰν οὑτωσί, προσδοκίας ἁπάσης ἐπέκεινα, οἶμαι, τοῦ θεοῦ συγκεχωρηκότος, ἵνα μικρόν τι ἀναπεπνευκέναι Ῥωμαίοις ἐγγένηται, καὶ μὴ τῇ τῶν πολυετῶν κακῶν ἀπειρηκέναι συνεχείᾳ. γέγονε δὲ οὑτωσίν. ἔστι μετὰ τὸν Εὐξείνου πόντου αὐχένα θάλασσά τις βραχεῖα, μέτριον ἔχουσα τό τε μῆκος καὶ πλάτος, καὶ οἷον εἰπεῖν ἑκατέρῳ ἑκάτερον ἰσομέ-
53 τρητον, μήκει πλάτος καὶ πλάτει μῆκος. ταύτης παρὰ τὰ
f. 272 a. εὐώνυμα καὶ πρὸς ἕω πλευρὰ κατιὸν ἐκ γῆς ἐπίμηκες ἀκρωτήριον δίεισι μέχρι μέσης σχεδὸν αὐτῆς, ὥσπερ εἴς τινα σκέλη δύο μερίζον ἣν τέμνει θάλασσαν καὶ διαιροῦν ἐφ' ἑκάτερα, καὶ γινόμενον μὲν αὐτὸ καθάπερ ἰσθμὸς τοὺς ἑκατέρωθεν κλύδωνας ἀνακόπτον καὶ θραῦον, ποιοῦν δ' ἐκεῖνα καθάπερ δύο πορθμούς, καὶ τὴν αὐτὴν ἑκατέρωθεν ἀνὰ μέρος ἀμφοῖν ἐκείνοις ἐν ταυτῷ παρεχόμενον χρείαν· ἅπερ τοῖς ἐγ-

tris erant liberi Alexandri Mysorum regis equibus tum sponsa fratris illius filio Andronico venerat. erant autem a dnabus matribus: alteram enim uxorem quum aspernatus esset Alexander adiunxerat sibi Iudaeam mulierem, cui baptismam dedit et cuius ut dicunt pulchritudine incensus fuerat.

Haec igitur eo tempore acta sunt usque ad veris finem. initio varo aestatis accidit ut unns e filiis satrapae Bithynii Hyrcani a piratis caperetur. quod omnibus quidem nec opinatis accedit mihi vero secundum dei voluntatem, inde ut paulisper saltem respirare possent Romani, neque propter diuturnas multum annorum vexationes a viribus deficerentur. accidit autem illud ita. situs est iuxta pontum Euxinum lacus quidam angustus, non magna longitudine nec latitudine, paene ut mensura par sit longitudinis latitudini, et latitudinis longitudini. cuius ab sinistro latere quo ad occidentem spectat promontorium praelongum ex terra procurrit in lacum fere usque medium; ita ut in duo brachia lacum dividat et dissecet ab utraque parte, et tanquam isthmus sit ab utraque parte undas propulsans et fraugens, et qui duas portas effi-

χωρίοις κόλποι δυσὶν ὀνόμασιν διαφόροις εἰς εὐσύνοπτον σύνεσιν τοῖς ἀκούουσιν ὀνομάζονται, ὁ μὲν Δασκέλιος, ὁ δ' Ἀστακηνός. τὸ δὴ τοιοῦτον μέρος τῆς Βιθυνίας εἰς κλῆρον 54
πρὸς τοῦ πατρὸς Ὑρκανοῦ λαβὼν ὁ μετὰ τὸν πρεσβύτερον καθ' ἡλικίαν τρίτος τῶν παίδων νῦν μὲν θαλάσσης πόρρω που τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο νῦν δ' ἐγγυτέρω κατ' ἐξουσίαν αὐτόνομον. τὰς γοῦν θερινὰς ἐκείνας τοῦ ἡλίου φλόγας ἀποσειόμενος τηνικαῦτα, μίαν τῶν ἐκεῖ που περὶ δίκτυά τε καὶ ἰχθύων ἄγραν ἀσχολουμένων ἁλιάδων προσκαλεσάμενος, εἰσῄει τε καὶ ἠρέμα παρέπλει τὸ ἀκρωτήριον ἐκ θαλάττης εἰς θάλατταν, οἵας δήποτοῦν ἀναψύξεως ἕνεκα. ἔτυχε δ' ἐν ταὐτῷ παρὰ τὰς ἐκεῖ που συνηρεφεῖς καὶ κατασκίους τοῖς δένδροις ἀκτὰς ἐλλοχῶσα πειρατική τις μονήρης, εἰωθυῖα κατ' ἄλλοτ' ἄλλους τόπους τῆς βαρβαρικῆς ἐκείνης παραλίου καὶ Ἀσιάτιδος γῆς τοῦτο ποιεῖν, κἀκ τῶν ἐκεῖθεν λαφύρων Περσικὰ κερδαίνειν ἐξ ἀδήλων χρήματα, κἀξ ἀλλοφύλων αἰχμαλώτων ἰδίαν πορίζεσθαι βίου διάρκειαν. αὕτη τοίνυν ἐξαίφνης ἐπει- 55
σπεσοῦσα τῇ ἁλιάδι ἐκείνῃ κατά τινα τύχην ἀδόκητον εἰσεπήδησέ τε καὶ εἷλεν, οὐκ ἄνευ μὲν τραυμάτων, εἷλε δ' οὖν. καὶ γέγονεν αὐτῇ τὸ κατὰ τύχην ἀνέλπιστον πάρεργον μεῖζον f. 272 b.
ἔργου παντὸς καὶ πολυετοῦς. διὸ καὶ μαθοῦσα τὸ | τῆς ἄγρας πολύτιμον ᾤχετο παραχρῆμα παρὰ τὴν Φώκαιαν οἴκαδε ἀπιοῦσα, πόλιν Ἑλληνίδα μὲν τὸ ἀρχαῖον, νῦν δὲ βαρβάροις διδοῦσαν φόρους ὑπὲρ ἀφόβου καὶ ἀκινδύνου βίου τινός. κεῖ-

cit et his eundem ab utraque parte praebat usum, opportunum. qui sinus ab accolis duobus nominibus nuncupantur iis qui audiunt satis perspicuis. alter enim Darcelius alter Astacchus nominatur. pertinebant autem ad eam Bithyniae partem quam a patre Hyrcano acceperat filius post natu maiorem pro aetate tertius, qui nunc longius ab lacu illo domicilium locabat, nunc in propinque pro voluntate sua. qui quum ibi ad calores aestivos depellendos moraretur unum ex marinatoribus qui retia et piscariam faciebant ad se vocavit et cum hoc navem intravit et silentio praeter promontorium vectus est ex altero sinu in alterum, scilicet recreationis causa. ibi autem forte eo tempore ad ripam arboribus tectam et obsitam, in insidiis latebat piratica uniremis, quae huc illuc praeter regionem barbarorum maritimam et terram Asiaticam vehi solebat, et ex praeda quaestum facere apud Persas et a peregrinis captivis res ad vitam necessarias sibi acquirere. haec igitur repente irruens in piscatoris navem ex improviso, insiluit et cepit eam: idque non sine vulneratione evenit: praeda autem praeter omnem exspectationem facta maioris pretii erat quam quae-

ται γὰρ ἐν ἄκρᾳ κόλπου τινὸς θαλαττίου, μέχρι πλείστου τῆς Αἰολίδος γῆς προϊόντος, καὶ τῶν ὁρίων ἤδη σχεδὸν τῆς
56 τῶν Λυδῶν παραψαύοντος χώρας. ταύτης ἐπιτροπεύει τῆς πόλεως, ὃν ἂν ὁ Ῥωμαίων ἕλοιτο βασιλεὺς καὶ ὃν ἐκ Βυζαντίων ἐκεῖσε πέμψειε, καθ' ὃν ἂν καὶ ἐφ' ὅσον κυρώσειε χρόνον. τὸ δὴ τοιοῦτον μαθόντι τῷ τοῦ ἑαλωκότος πατρὶ Ὑρκανῷ οὐ μάλα τι ἀνεκτὸν ἐνομίσθη, ἀλλ' οἰκείου θανάτου μηδὲ βραχύ τι ἀπεοικός, ὅτι τὸν υἱὸν ἐζημίωται μέν, ὑφ' ὧν δ' οὐκ ᾐσθάνετο· εἰκασμοῖς γὰρ τισι καὶ στοχασμοῖς διαφόροις μερίζων τοὺς λογισμούς, μετέωρον παρεῖχεν ἀκοὴν τοῖς
57 ἄλλοτ' ἄλλα θρυλλοῦσι μέχρι πολλοῦ. ὀψὲ δὲ Φωκαέας εἶναι πεπυσμένος τοὺς τὸν υἱὸν ἁρπάσαντας πειρατάς, καὶ τούτους Ῥωμαίους μέν, ἐκ δ' ἀλλοδαπῆς τινὸς καὶ μιξοβαρβάρου τῆς χώρας, καὶ μήτ' ἐκ θαλάττης ἔχων μήτ' ἐξ ἠπείρου τοὺς τὸν υἱὸν κεκτημένους ἀμύνασθαι, πρὸς μόνον ἔβλεψε τὸν βασιλέα, καὶ τούτῳ παρέχειν ὅλον ἑαυτὸν ἀσμένως ὑπισχνεῖτο φίλον τε ἀκραιφνῆ καὶ πρόθυμον ὑπηρέτην πρὸς ἅπαν τὸ κελευόμενον, καὶ χρημάτων ἄφθονον παροχέα τῶν ἀνηκόντων εἰς χρείαν, εἰ μόνον εὕροι λύσιν τοῦ δεινοῦ καὶ ζῶντα τὴν
58 ταχίστην λάβοι τὸν παῖδα. μετεώρου γε μὴν τῆς τοιαύτης οὔσης ἀσχολίας, τεθνάναι τέως συνέβη καὶ τὸν πρεσβύτερον
f. 273 a. τῶν Ὑρκανοῦ παίδων, ὃν καὶ διάδοχον ἐταμίευεν ἑαυτοῦ καὶ

libet alia et per multos annos ac quisita. quare quum bene cognosset illa praedae pretium illico sese praeter Phocaeam domum contulit. urbs autem olim Hellenica, nunc vero barbaris tributaria ut a timore et periculo secura esse posset, sita est in promontorio sinus maritimi, in Aeolidem terram longissime incurrentis et fines Lydorum terrae paene attingentis. cui urbi imperat qui a Romanorum rege creatus et Byzantio missus sit in tempus quantum ille statuerit. hoc vero quum capti patri Hyrcano relatum esset non tolerandum visum est, sed domi per breve tempus mortuo non absimilis quum filium captum quidem non vero a quibus sciret, coniectationibus et variis reputationibus mentem distrahens diu incertas aures fluctuanti rumori praebuit, donec Phocenses piratas filium repuisse comperisset, eosque esse Romanos sed ex peregrina et cum barbaris mixta terra. iam quum neque a mari neque a continente filii raptores punire posset, unum ad regem se convertit, et huic totum se ex animo fore pollicitûs est amicum et verum et promptum adiutorem in omnibus quae iuberet, seque pecunias necessarias sine fraude soluturum, modo infelicis filii liberationem nancisceretur isque sibi quam celerrime vivus redderetur. verum eo ipso tempore quum nihil in re illa iam evenisset, accidit ut Hyrcani filius natu maior moriretur, quem ille suc-

τῶν κατ' αὐτὸν μειζόνων τῆς σατραπείας πραγμάτων· ὃ καὶ μάλα μᾶλλον εἰς μείζους τε ἐξέκαυσε θρήνους Ὑρκανόν, καὶ ἅμα πρὸς θερμοτέρας ζητήσεις τοῦ ζῶντος ἔτι παιδὸς ἐν δεσμοῖς. διὸ καὶ πέμπων διηνεκῶς οὐκ ἔληγε τοὺς διαναστήσοντας βασιλέα καὶ πρὸς τοὔργον σπουδαιότερον καταστήσοντας, χρήματά τε ἐπὶ τούτοις ἃ μὲν οἴκοθεν ἐδίδου, ἃ δ' ἠφίει τῶν πρὶν ὀφλημάτων εἰς ἀναλωμάτων χρείαν, ὅσα ἱκανὰ τριήρεις πληρῶσαι καὶ ὁπλίσαι κατὰ Φωκέων. καὶ ἅμα προσετίθει 59
καὶ ἐπηγγέλλετο ἔτι καὶ δέσμιον δώσειν αὐτῷ τὴν ταχίστην Ματθαῖον τὸν τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, καὶ μακρῶν ἐν βραχεῖ θορύβων αὐτὸν ἀπαλλάξαι. καὶ δὴ πρῶτον μὲν ὁ βασιλεὺς τῷ τῶν Φωκέων ἐπιτροπεύοντι πρέσβεις ἔπεμπεν ὑπὲρ τούτου· ὃ δ' ἐπαρθεὶς τῷ εὐτυχήματι λόγους ὑπέρφρονας ἀντέπεμπε, καὶ ᾔτει χρήματα καὶ ἀξιωμάτων ὄγκους ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ τύχην. ἐπεὶ δὲ δὶς καὶ τρὶς καὶ πολλάκις τῆς τοιαύτης δοκιμασθείσης πείρας αὐτός τε καὶ εἰς ἀποστασίαν ἔβλεψε καὶ ἄπρακτον ἐδείκνυ τὴν τοῦ βασιλέως σπουδήν, τριήρεις ὁ βασιλεὺς ἐκ Βυζαντίου μεγίστας μὲν τρεῖς, μικρὰς δὲ διήρεις καὶ μονήρεις πλείους ἀθροίσας ἐκ Τενέδου τε καὶ Λέσβου καὶ Λήμνου, ἄρας κατέπλευσεν ἐς τὸν τῶν Φωκέων λιμένα. καὶ ὁ χειμὼν ἐν τούτοις ἐτελεύτα. ἄρτι δὲ τοῦ ἦρος ἀρχομένου παρεσκευάζετο πρὸς πολιορκίαν. 60
κἀπειδήπερ αὐτῷ ἥκιστα εὔοδον ἦν, εἰ μὴ τὸν τῆς ἔξω πρό-

cessorem et summae in satrapia rerum administratorem destinaverat. quae res in multo maiorem vim lacrimarum Hyrcanum compulit et ad fortius inquirendum filium iam viventem in vinculis. continuo igitur ad regem misit qui instarent et ad festinantiam eum incitarent, simulque pecunias partim quas a suis dedit, partim quas ei remisit de pristino debita, ad necessarias impensas, quibus triremes implere et instruere posset contra Phocenses. hisque insuper adiecit et promisit, se in vinculis et traditurum quam brevissimo tempore Matthaeum imperii eius adversarium et hostem, eumque sic brevi diuturnis motibus expediturum. itaque primum eam ob rem rex ad Phocensium praefectum legatos misit. ille vero forte fortuna commotus superba verba remisit et postulavit pecunias et meritorum laudes propter suam fortunam. quum vero bis et ter et saepius postulatio facta esset et ille iam ad defectionem inclinaret et regis operam irritam fecisset, rex Byzantio tribus longissimis triremibus, pluribus autem exiguis biremibus et uniremibus conductis ex Tenedo et Lesbo et Lemno, confertim in Phocensium portum navigavit. interea autem hiems finivit. redeunte vero primo vere ad expugnandum rex accessit: sed quum nul-

τερον χώρας, τὸν τῶν Λυδῶν ἡγεμόνα φημί, τῆς τῶν Φω-
f. 273 b. κέων φιλίας ἐκστήσας ἑαυτῷ καταστήσειε φίλον, μέμπει δε-
ξιὰν αὐτῷ, καὶ οἰκειοῦται πρός τε φιλίαν καὶ συγγενείας
ἐπαγγελίαν. καὶ θαρρήσας ἤδη περιστρατοπεδεύει τὴν πόλιν
ἔκ τε γῆς καὶ θαλάττης, καὶ ῥήγνυσι πόλεμον ἰσχυρὸν κατὰ
τοῦ ὑποστάτου. ἀρρώστως δ' ἀμυνομένων ἔνδοθεν τῶν Φω-
κέων, καὶ ἅμα νότου ταῖς ναυσὶν ἀντιπνεύσαντος κραταιότε-
61 ρον, ἐγγὺς τῆς νίκης γενομένους ἀντέκρουσε τοὺς βασιλικούς.
ἐπεὶ δὲ χρόνος ἐτρίβετο ἐπὶ τούτοις συχνός, καὶ ὁ βασιλεὺς
ἐξιὼν ἀνυπόπτως ἤδη καὶ σὺν πολλῷ τῷ θάρρει μετα τῶν
οἰκείων ὡς πρὸς φίλους καὶ ἑστιάτορας τοὺς βαρβάρους,
συγκυνηγετῶν αὐτοῖς καὶ συνδιημερεύων ἀδεῶς διετέλει, καὶ
ἐπηγγέλλετο μὴ πρότερον ἐκεῖθεν ἀπηλλάχθαι πρὶν λιμῷ κα-
τατρίψας τὴν πόλιν βίᾳ καὶ ἄκουσαν παραστήσασθαι, σκέπ-
τεται καθ' ἑαυτὸν ὁ βάρβαρος, ὁ τῆς Λυδίας λέγω σατρά-
πης ἐκεῖνος, παρασπονδήσας ἀπονητὶ χειρώσασθαι βασιλέα
συγκυνηγετοῦντα καὶ συνεστιώμενον, καὶ πολλῶν μὲν χρημά-
των ἐν βραχεῖ πολλῶν δὲ πόλεων Ῥωμαϊκῶν γενέσθαι κύ-
ριος, καὶ ἅμα μέγα πρὸς τούτοις κτήσασθαι κλέος ἔν τε ὁμο-
62 φύλοις καὶ ἀλλοφύλοις. ἀλλὰ τοῦ θεοῦ τὰ κρείττω περὶ τοῦ
βασιλέως βουλευσαμένου λέληθεν ὁ βάρβαρος πρὶν δεδρα-
κέναι πεπονθώς. μηνυθέντος γὰρ τῷ βασιλεῖ παρ' ὁτουοῦν
τῶν βαρβάρων τοῦ πονηροῦ βουλεύματος, ἀγνοῶν ὁ βάρβα-

lum prosperum successum videret nisi prius Lydorum principem terrae istius confinem a Phocensium amicitia disiunxisset, cum hoc ipse foedus iniit et amicitiae et propinquitatis vinculo eum sibi adiunxit. itaque audacter urbem terra marique circumsedit et bellum grave fregit a parte eius qui a Phocensibus defecerat. Phocenses autem invalidi intra muros resistebant: sed eodem tempore noto navibus vehementer adversanto, regii a victoria paene parta remoti sunt. multo tempore in his absumto, quum rex nihil suspicans et multa cum fiducia cum suis barbaros tanquam amicos et familiares adiret, et cum iis venaretur continuo et securus viveret, et declarasset se non prius inde abiturum quam fame confecta urbs necessitate coacta sibi tradita esset, barbarus ille Lydiae satrapa secum in animo volvebat, quomodo facile vincere posset regem secum venantem et degentem, et brevi multarum copiarum et multarum urbium Romanarum potiretur, et simul magnam sibi inde famam pararet inter suos et peregrinos. verum deus regi meliora voluit et barbaro ante facinus praeter opinionem accidit contrarium. consilio enim hoc maligno a barbaro quodam regi nuntiato, barbarus ille nihil suspicans postridie cum con-

ρος ηκεν ἐς τὴν ὑστεραίαν ἕωθεν, μετὰ τῆς εἰωθυίας ἀστειότητος ἵππους τῷ βασιλεῖ κομίζων καὶ προσκαλούμενος ἐπὶ κυνηγεσίᾳ πάλιν καὶ χαρίτων μεστὰς εὐωχίας καὶ φιλικὰ συμπόσια, ἐξιόντα τῆς ἡγεμονίδος τριήρους. ὁ δὲ βασιλεὺς f. 274 a. προσποιησάμενος ἔχειν τι μυστικώτερον βούλευμα προειπεῖν αὐτῷ τῆς τριήρους ἐντὸς πρότερον, ἔπειτα συνεξίεναι, ἐκάλει πρὸς ἑαυτόν· ὃ δ' ὑπήκουε. καὶ εἰσιόντος ἐλύετο τὰ πρυμ- 63 νήσια παραχρῆμα, καὶ ὤφθη μικρόν τι πρὸς πέλαγος εὐθὺς ἀναχωροῦσα ἡ ναῦς, ἐντὸς δικτύων ἔχουσα τὸν ἠπειρώτην ἐκεῖνον καὶ ἐπίορκον βάρβαρον. καὶ τῶν ἐλέγχων περιστάντων ἐξαίφνης ὡμολόγει καὶ αὐτὸς τὴν ἀτοπίαν τῆς γνώμης καὶ ἀνεκάλυπτε τὰς τῆς καρδίας ἀπορρήτους ἐπιβουλάς. ηκεν οὖν μεθ' ἡμέρας ἡ τοῦ βαρβάρου σύζυγος, χρήματά τε ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς κομίζουσα, καὶ ἅμα λέγουσα ὡς εἰ μὴ λάβοι τὸν σύζυγον, λήψεται ἀπιοῦσα ἕτερον ἐπὶ φυλακῇ τῆς ἡγεμονίας, μή πού τις τῶν πέριξ ληστικῶς ἐπιδραμὼν καὶ ἐπιθέμενος ὀρφανῇ τῇ ἀρχῇ αὐτήν τε καὶ τὰ τέκνα δουλώσῃ. ὅπερ ἀκηκοὼς ὁ βασιλεύς, καὶ ξυννενοηκὼς ὡς ὁπότερον ἂν τῶν τῇ γυναικὶ ῥηθέντων γένοιτο ἐπιζήμιόν τε καὶ ἀκλεᾶ τὴν κατα τοῦ σατράπου νίκην τοῦ βασιλέως τίθησι, τά τε κομισθέντα χρήματα τέως ἐλάμβανε, καὶ ἀντὶ τῶν ἔτι ὀφειλομένων ἐξῆς ὅμηρα τὰ ἐκείνης δέχεται τέκνα, καὶ οὕτως ἐλεύθερον ἀφίησι τον ἄνδρα τῇ γυναικί.

sueta liberalitate aquos misit regi eumque invitavit ut ad venationem et ad Gratiarum plenas voluptates et ad familiaria convivia egrederetur e triremi regio. rex autem simulato secreto consilio, quod si in ipsa triremi ei aperuisset, tum una se cum eo exiturum, eum ad se vocavit. ille igitur quum obsecutur esset et triremem intrasset, statim retinacula soluta sunt et brevi in alto conspiciebatur navis in retibus retinens terrestrem illum barbarum dolosum. ubi quum aperirentur ei crimina ipse consilii turpitudinem confessus est et cordis nefanda dola aperuit. venit autem post paucos dies barbari uxor cum multis pecuniis quibus maritum redimeret et declaravit, nisi redderetur maritus, se abiturum et alium sibi adiuncturum ad regni custodiam, ne quis latro advectus orbatum regnum occuparet et se una cum liberis in servitutem mitteret. quae quum rex audisset et secum reputasset, secundum mulieris dicta damnum sibi futurum et ingloriam regis victoriam de satrapa, pecunias quae sibi allatae erant recepit, pro ceteris vero debitis liberos eius obsides accepit et sic mulieri virum liberum reddidit.

64 Τοῦ δὴ τοιούτου στρατηγήματος εὐτυχῶς τε καὶ τραυ-
μάτων δίχα τῷ βασιλεῖ γεγονότος ἕτερον ἐπιγίνεται μεῖζον,
μᾶλλον δὲ τῶν αὐτῷ σπουδαζομένων τὸ μέγιστόν τε καὶ κρα-
ταιότατον. καὶ τό γε βέλτιον καὶ θαυμαστότερον, ὅτι καὶ ξὺν
οὐδενὶ πόνῳ. ἱσταμένου γὰρ ἤδη τοῦ θέρους, καὶ τῶν ἀστα-
χύων προκαλουμένων τοὺς θεριστὰς καὶ ἀμαλλοδέτας, τετρα-
κισχιλίους ἱππέας βαρβάρους ἀνειληφὼς πεμφθέντας παρὰ
τοῦ Ὑρκανοῦ τοῦ γαμβροῦ Ματθαῖος ὁ βασιλεὺς ὁ τοῦ Καν-
f. 274 b. τακουζηνοῦ υἱός, καὶ εἴ τινες εἶεν τῇ αὐτοῦ βασιλίδι ὑπεί-
κοντες στρατιῶται Ῥωμαῖοι περὶ τὸ Βωλερόν, καὶ διαβὰς τὰς
περὶ Χριστούπολιν ἐστενωμένας παρόδους, ἐληΐζετο τὰ ἐπέ-
κεινα Φιλίππων ἄστεα, μᾶλλον δ' ὅσα περίοικα τούτοις χω-
ρία Ῥωμαίων μὲν ὄντα, ὑπήκοα δὲ Τριβαλλοῖς ἐκ πολλοῦ.
65 ὃ προεγνωκότος τοῦ τὴν χώραν ἐκείνην τηνικαῦτα διέποντος
Τριβαλλοῦ, καὶ ἀντιστάντος ἐν ὅπλοις, ἡττήθη κατὰ κράτος
Ματθαῖος ὁ βασιλεύς, καὶ ἑάλω μὲν αὐτὸς ζῶν, ἑάλωσαν δὲ
καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ σχεδὸν ἅπαντες, ὅσοι μὴ ξίφους ἔργον ἐν
τῇ μάχῃ γεγένηνται. τοῦτο μαθὼν ὁ βασιλεὺς ἄρας ἐκ Λέ-
σβου, ἔνθα τηνικαῦτα τὴν ναυτικὴν διανέπαυε δύναμιν καὶ
τὰ πρὸς πολιορκίαν Φωκέων συντείνοντα ἡτοιμάζετό τε καὶ
προηυτρέπιζε, πλήρεσιν ἱστίοις καταίρει ἐς τὰ πέριξ Ἀβδή-
ρων ἐπίνεια· καὶ πρέσβεις ἐκεῖθεν πεπομφὼς τῷ τὸν Ματ-
θαῖον κατέχοντι δέσμιον Τριβαλλῷ, καὶ φιλίαν δοὺς καὶ λα-

Hoc certamine regi prospere et sine vulnere finito, ei aliud quiddam evenit maioris momenti vel potius omnium quae moliebatur maximum et gravissimum, et quod melius et mirabilius, sine ullo labore comparatum. media enim aestate qua spicae messores et collectores postulabant cum quattuor millibus equitibus ab Hyrcano socero acceptis et cum ceteris imperio suo subditis militibus romanis Matthaeus rex Cantacuzeni filius transiit angustias circa Chrystopolim et continuas Philipporum urbes vastavit, inprimis autem regiones quae his confines sunt Romanos quidem sed ex longo tempore Triballis subditas. quod quum Triballus qui terrae illi eo tempore praeerat et in armis erat comperisset, Matthaeus rex vi copiarum oppressus et ipse vivus captus est. capti autem sunt cum eo fere omnes qui in proelio gladio non occisi erant. hoc nuntiato, rex confestim Lesbo profectus ibi quum copias navales reliquisset et quae ad Phocaeam oppugnandam spectabant praeparasset et instituisset, passis velis navalia circa Abderam ingressus est, et hinc legatos misit ad Triballum qui captivum tenebat Matthaeum, et cum eo amicitia inita mutua et pecuniis datis non paucis eum in potestatem suam accepit, et misit cum

βών, καὶ δώροις οὐ μικροῖς φιλοφρονησάμενος, εἴληφε. καὶ
αὐτὸν μὲν δέσμιον πρὸς Τένεδον πέμπει τὴν νῆσον ὁμοῦ τῇ
συζύγῳ, τὰ δὲ τέκνα φυλάττειν παρέχει τῷ ἐπ' ἀδελφῇ γαμ-
βρῷ Λατίνῳ, τῷ τηνικαῦτα Λέσβου τῆς νήσου ἐπιτροπεύοντι.
ἔφθη γὰρ πολέμῳ προειληφὼς ὁ βασιλεὺς καὶ τὴν Γρατια-
νοῦ πόλιν, ἐν ᾗ καὶ ἡ Ματθαίου μετὰ τῶν τέκνων ᾤκει γυνή. 66
ὁπότε παρ' αὐτῇ καὶ γράμματα εὕρηται Βυζαντίων πολλῶν,
λάθρα Ματθαίῳ πεμπόμενα πρὶν ἁλῶναι, δεικνύντα τὴν σφῶν
πρὸς αὐτὸν εὔνοιαν καὶ στοργήν, καὶ ὅσα ἐπίβουλα κατὰ τοῦ
Παλαιολόγου συνεσκευάζοντο. δι' ἃ δὴ καὶ τὴν ἀνὰ χεῖρας
ἄλλην σπουδὴν ὁ βασιλεὺς ὑπερθέμενος, τήν τε στολὴν ἤμειψε
πρὸς τὸ ἰδιωτικώτερον, καὶ λαθὼν πάντας οἰκείους ἧκε σπεύ- f. 252. b
σας εἰς Βυζάντιον μετὰ μιᾶς τριήρους. καὶ οὐκ ἔγνωσται
Βυζαντίων οὐδενὶ πρὶν εἰσελθεῖν εἰς τὰ βασίλεια καὶ τὴν
βασιλίδα ἀσπάσασθαι σὺν ἰδιωτικῷ τῷ σχήματι. ταῦτα μα- 67
θὼν Ὑρκανὸς ὁ τῆς Βιθυνίας σατράπης βαρβάρων, πρεσβεί-
αις αὐτὸν πυκνοτέραις ἐπιταχύνειν ἠνάγκαζε τὴν ἐπάνοδον
ἐλευθερίας ἕνεκα τοῦ υἱέως, εἰ μὴ βούλοιτο σκανδάλων καὶ
θορύβων αὖθις ἀρχὴν γεγονέναι κατὰ Ῥωμαίων τὴν αὐτοῦ
βραδυτῆτα. σπεύσας οὖν ὁ βασιλεύς, καὶ ὡς ἐνῆν τοὺς ἐν
Βυζαντίῳ θορύβους καταστησάμενος ἐς τὸ πάντη ἀνύποπτον
ἐντὸς ἡμερῶν τεσσαράκοντα, μετὰ μιᾶς τὴν ταχίστην ἀνήχθη

Tenedum insulam una cum coniuge, liberos autem eius custodiendos dedit genero ab sorore Latino eo tempore Lesbo insulae imperanti. expugnaverat enim rex antea bello Gratiani urbem in qua Matthaei uxor cum liberis habitabat. ibi autem quum litteras plures a Byzantiis Matthaeo clam missas antequam captus erat invenisset, quae illorum erga eum benevolentiam et favorem testabantur, una illorum insidias in Palaeologum, rex aliam sibi operam sub manibus esse simulans, iter vertit ad suum ipsius commodum tuendum, et silentio clam omnibus familiaribus Byzantium se contulit una cum trireme et ibi a nemine Byzantiorum prius cognitus est quam regiam domum intrasset et reginam ipse salutasset. quod quum Hyrcanus Bithyniae satrapa accepisset, multo crebrius eum legationibus incitavit ut reditum accelerarct propter filii liberationem, nisi novarum turbarum et tumultus causam inter Romanos fieri ipsius tarditatem vellet. rex igitur quantum fieri potuit molibus Byzantii oppressis praeter omnium opinionem intra quadraginta dies una cum trireme quam celerrime reditum iniit: sed antequam reversus esset Romanam classem conspexit Byzantium navigantem, idque nullo ipsius iussu, ita ut tantum non stationem de-

B τριήρους. ἀλλὰ πρὶν ἀναχθῆναι, τὸν Ῥωμαϊκὸν ἐθεᾶτο στόλον ἐς Βυζάντιον καταπλέοντα, οὐδαμῇ κατὰ γνώμην αὐτοῦ, ἔτι μὴ λειποταχτήσαντά τε καὶ πάντας δεσμοὺς προσταγῆς βασιλικῆς ἀπορρήξαντα, καὶ ἐς Βυζάντιον ἐκ Τενέδου παλινδρομήσαντα δι' ἀνάγκην, ὡς ἔφασκον, τῶν ἐπιτηδείων ἄρδην ἐπιλιπόντων ἁπάντων, καὶ μένειν οὐκ ἔτι κατὰ χώραν δυναμένης τῆς ναυτικῆς ἀναρχίας. ὀργισθεὶς οὖν τοῖς ναυάρχοις καὶ τὰ εἰκότα ἐπιτιμήσας διὰ βραχέων (τὸ γὰρ τῆς ὥρας στενὸν οὐ παρεῖχεν εὐρυχωρίαν τῷ πλείονι) τῆς προκειμένης εἴχετο σπουδῆς, τῇ βασιλικῇ ναυαρχίδι μονήρεις δύο μόνας
f. 275 b. ἐπαγόμενος συμπλεούσας. ἐπεὶ δ' ἄχρι καὶ ἐς Προικόννησον
C ἦν ἀφιγμένος, ἔδοξεν ἐκεῖθεν δεξιὰν ἐξ ἐφόδου τῷ Ὑρκανῷ πεπομφέναι, τὴν ἐκείνου καρδίαν ἠρεθισμένην εἰς ὑποψίας σκανδάλων ἐξομαλίσουσαν, καὶ πράγμασιν οὐ λόγοις δείξουσαν τὸ τῆς βασιλικῆς γνώμης ἀκήρατον, ὡς δόλος οὐδεὶς μεσιτεύει τοῖς πράγμασιν. μετὰ δὲ ταῦτα πλήρεσιν ἱστίοις ἐς Τένεδον πρῶτον ἀφῖκται, βουλευσόμενος ἐκεῖσε σχολῇ περί τε τοῦ παιδὸς Ὑρκανοῦ καὶ τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ Φωκεῦσι δοθησομένων λύτρων, καὶ πρός γε περὶ τοῦ γυναικαδέλφου Ματθαίου, ὃς φρουρούμενος μὲν ἦν τῇ τῶν Τενεδίων ἀκροπόλει, διὰ δ' αὐτὸν νεωτερισμός τις ἐξηχεῖτο λαθραῖος, καὶ ὅσα ἐπὶ τούτοις πράττειν χρεών.

D Καὶ ταῦτα μὲν τῇδέ πῃ ἐφέρετο, καὶ τὸ μετόπωρον ἐν

seruisset omnibus regiis mandati vinculis abruptis. praetendebant autem se necessitate coactos Tenedo Byzantium reversos esse, propter inopiam necessariorum, neque amplius constare potuisse classem, sine imperatore. iratus igitur rex, a navium ducibus ut par erat poenam illico petiit sine mora: temporis enim brevitas cunctationem nullam admisit, quum adstrictus esset rex festinantiae. deinde duabus tantum uniremibus regiae navi adiunctis, quum usque ad Proconnesum venisset, ipsa in via ei utile visum est Hyrcano amicitiam declarare, ut animum eius iam ad suspicionem de perfidia propensum denuo sibi reconciliaret, et ita re non verbo probaret regis animum integrum esse, neque ullum dolum expeditioni intervenisse. deinde quum plenis velis primum Tenedem appulisset, ibi consultabat de filio Hyrcani et de redemptionis pecuniis quae Phocensibus darentur, et de uxoris fratre Matthaeo, qui Tenedi in arce in custodia tenebatur et propter quem silentio moliebantur seditionem, quid faciendum esset. haec igitur ita se habuerunt, et auctumnus interea finivit.

Iam vero ego quum huc venerim, modicam eorum quae supra

τούτοις ἐτελεύτα· ἐγὼ δ' ἐπανάληψιν μετρίαν, ἐνταυθοῖ τοῦ λόγου γενόμενος, ποιήσασθαι βούλομαι τῶν ἄνω που εἰρημένων ὑμῖν περὶ τῶν τοῦ Παλαμᾶ πρὸς ἡμᾶς διαλέξεων, ἵνα μὴ πόρρω που τῆς μνήμης τὸν εἱρμὸν ἐκεῖνον ἀφέντες, λάθωμεν ἀπολωλεκότες τὰ ἀναγκαιότατα τῆς δογματικῆς ὑποθέσεως.

de Palamae contra nos disputationibus vobis exposui, repetitionem faciam, ne in sequentibus rerum nexu e memoria amisso, ea quae vel maxime necessaria sunt ad dogmaticam doctrinam perdamus.

INDEX

nominum propriorum tomi tertii.

INDEX

vocum et locutionum totius operis.

virgulae (") tomum indicant tertium.

CORRIGENDA.

p. 5, 7, 9, 11, 13, 15 summa lege XXIV 5 11. τοιαῦτα 9 14. τι 14 3. ἑκατοντάπυλοι 28 3. Ῥόδου 29 9. ἀέρος 34 12. ἀλλ' 53 3. ἀρχομένην 60 5. οἴκαδε 61 20. σκοπόν, 73 6. τραχύτερον 87 11. ὅπῃ 21. θηριωδῶς. 89 19 et 20. tolle stigmen post ἐπιρρεῦσαν, hypostigmen post πλεῖστον 90 14. Σκυθῶν 21. Χαλκηδονίας 96 21. ὑπῆρχον 113 14. Ῥὼς 121 9. τουτωΐ 130 15. πόνους 133 11. ἥκιστα 141 3, 158 1 et 16, 159 20. 'μοῦ 141 9. καταθεῖναι 142 17. τι 150 5. τριακονθήμερον 171 10. ἔφεδρος 19. ἐσκομιδὰς 172 5. tolle stigmen post δρόμος 172 23. ἐκπέμπει et Γρηγορᾶς. sed praestat delere versum 179 3 et 12, 181 2, 13, 18, 23. Τριβαλλ- 184 2. βούλοιτο 185 14. ὁρατὸν 23. ἐκείνοις 192 10. εἵπετο 197 12. λάφυρα 198 3. ὃ 207 2. ἐχὼν 19. γνώμῃ 219 11. ἀλιτηρίων 221 18. οὐδ' 223 14 et 16. αἳ 225 4. πεφοβημένοι 232 1. ἔχοι 253 1. ἀναθέματι 257 19. συντέμω 160 15. κρύπτει 261 11. τόν 335 6. πάλαι 341 15. δίαυλον 27. [Ἐπὶ 342 7. ἡδέως 19. ἐς 352 3. ὁρίζουσάν 361 9. οὐχ 381 11. ἐκταθεὶς 393 8. εἱλόμην 401 10. ἐντυγχάνοι· ὅτε — χρήζουσι 404 15. τύπων 406 14. ἀποδεικτικαῖς 411 8. ὃ μὲν 413 14. [Ἐπεὶ 418 14. ἔννοιάν 419 2. ἐστιν 12. κἀντεῦθεν 18. υἱὸν 422 7. σημαινομένων 424 17. ὁρατόν, 430 22. παρά 440 versum 10 pone post 12 444 19. ἄυλον 446 3. αὐτοὶ " 447 15. ἠξίωται 450 17. του 461 17. γένοιτό 465 2. ἢ 469 12. ἡμᾶς 475 4. ἐν 485 23. ἀκούσῃ 488 5. τινὰ 18. τελείαν 496 5. οὔτε 14. τὴν 514 12. οἶδα et μακρῷ 523 22. εἶναι 542 21. ψευδῆ 545 15. εἴ 550 22. ἀγυιαῖς 552 13. tolle illa τε καὶ ἐπιφυομένων.

BONNAE
TYPIS CAROLI GEORGII.